

ఓ మ

శివాభ్యాసము

శ్రీ మద్భగవద్గీతా

శ్రీకంఠ భాష్యము

లం ద్ర తాత్పర్య సహితము

బోధానంద మహర్షులచే

ప్రకటితము

R65.6

7391

~~3575B~~

Bodhananda.

Shrimad Bhagavad -
Gita

A. 54 A 1591

[illegible]

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASIN JANGAMANDIR
LIBRARY
Jangamwadi Math, VARANASI.
Acc. No. ~~3859~~ 7391

ఓమ్

శివాభ్యాం నమః

శ్రీ మద్భగవద్గీతా

శ్రీ క్షేతాచార్య గురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదిత

తైవసిద్ధాంత ప్రవర్తక

శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితేన

తచ్చిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య కృత
టిప్పణీ సమేతేన

తత్సంప్రదాయ పరంపరా ప్రాప్త

బోధానంద మహర్షి విరచిత

భావబోధాభ్యాం ద్ర తాత్పర్యణచ సంవలితేన, తత్త్వైకదశకాన
నామకేన, భాష్యేణ విభూషితా

అత్త

గీతామృతమేవ శివతత్త్వ మితి ప్రతిపాదితం

ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతాభవంతి

శ్రీమన్నిగమాగమ పారావారపారీణ పరమహంస పరివ్రాజ కాచా
ర్యత్యాది విరుదాంకిత కోటిఫలీక్షేత్ర శ్రీకంఠ మత చంద్రహాశిశ్వర

వీతాధిప బోధానంద మహర్షి భిః

పతితృజన పరమోపకారాయ

ఏలూరు పురీష్ఠ పట్టాభిరామా ముద్రణాలయె

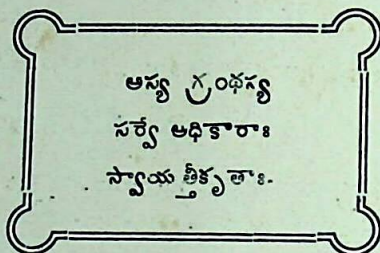
సంముద్ర్య ప్రకాశితా విజయతే తమాం.

భావ సంవత్సర

పుస్తక సహస్రం

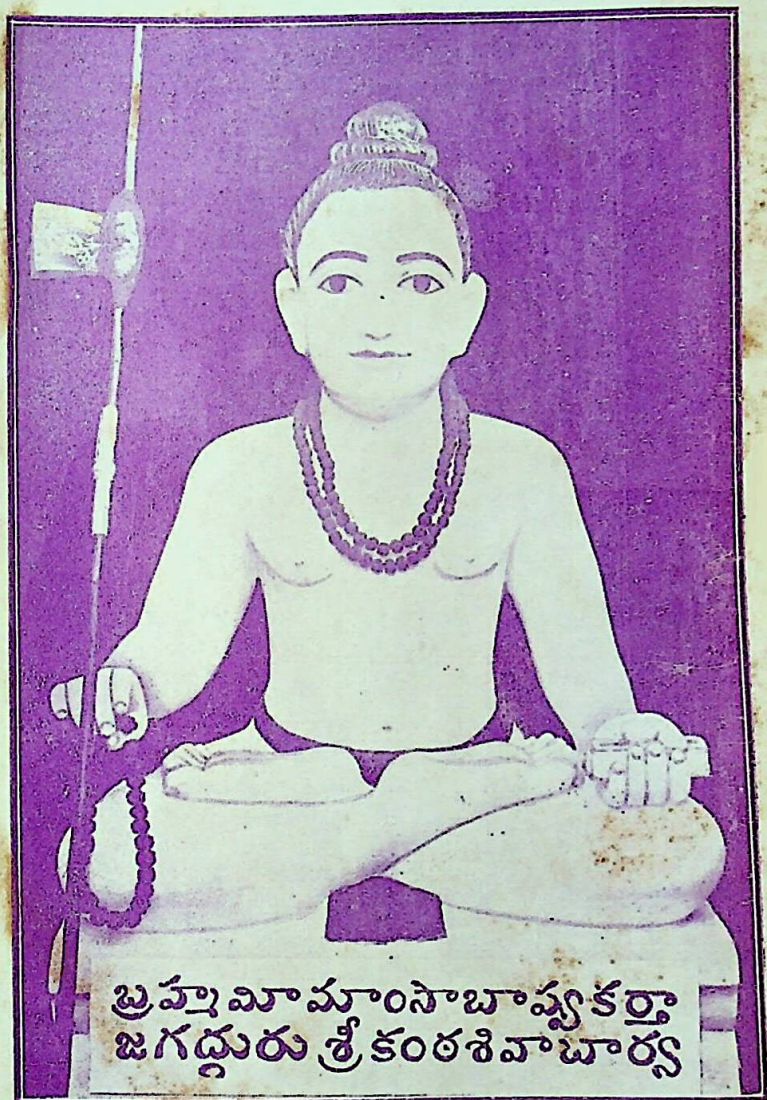
పాషమాస్య మూల్యమస్య రూప్య పంచకం.

R65,6
35J5B

**SRI JAGADEGURU VISHWARADHYA
JANGAMWADI SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY**

Jangamwadi Math, Varanasi
Acc. No. ~~.....~~ 7391 ~~.....~~

శ్రీమజ్జగద్గురు శ్రీకంఠ భగవత్పాదాచార్యేంద్రస్వామినాం

అవతార కాలనిర్ణయః

౧౪౫౬

శ్రీస్కాందేగోదాఖండే మన్థనకాళేశ్వరమాహాత్మ్యే
ద్వితీయ్యైతు పరాధైచ దివసేత్వాద్యసప్తమే । మన్వంతరే
వర్తమానే త్వష్టావింశేచతుర్యగే । చతుర్దశశతే తీతేశరాశీతి
శ్చహాయనే సత్యబ్రహ్మీస్వభాన్వాభ్యే మాసేఫాల్గునికేతతః శుక్ల
పక్షే చ పంచమ్యా మంత్యభేచేందువాసరే శుభేకర్కటకేలగ్నే
సాక్షాచ్ఛీలకులీశ్వరః । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ జగత్సం
రక్షణాయచ యోగాచార్యః కలేరాదా శ్రీకంఠాఖ్యైతి
శ్చృతః । మద్విప్రోహంభవిష్యామి శివజ్ఞానమహోదధిః॥

భవిష్యత్తరపురాణే॥ చతుర్దశశతేచైవ పంచాశీత్యాచ
సంయుతే । కలాయుగే గతేబ్దానాం స్వభానుర్నామకే తతః
వర్షేఫాల్గునమాసేచ పంచమ్యాం పూర్వపక్షకే । ఇందువారే
శుభేలగ్నే శ్రీమత్పూషాభిధోడుని । అంశేనలకులీశస్య యోగ
యోగీశ్వరస్యచ । ఆదిశైవాన్వయాంభోధి చంద్రమా శ్చతు
రానన । జాయతే శ్రీకంఠశివోలోకసంరక్షణాయనః॥

శ్రీఉమామహేశ్వరసంహితాయాం॥ చతుర్దశశతేతీతే
పంచాశీతిశ్చవత్సరే । కలాయుగేసతిశుభేశ్రీ స్వభాన్వాఖ్య
వర్షకే । సితేపక్షేతుపంచమ్యాంతిథౌ మాసేచఫాల్గునే ।

పూషాఖ్యదైవతెతారే లగ్నే కర్కటసంజ్ఞకే, దినేయుతే
సోమవారే లోకానాంహితకామ్యయా | వేదాంతాది ప్రకా
శాయల కు లీశాంశతోమహాన్ లోకైకదేశిక శ్రీమానాది
శైవకులేశివే । అంబికాయాం సదేశార్యాచ్ఛికంఠయోగి
నాట్ । శారీరకమహాభాష్యగ్నింధకర్తాజనివ్యతి॥

అస్యత్ర॥ కుంభమాసేసితేపక్షే పంచమ్యామధకర్కట
లగ్నే శ్రీలకు లాంశేనరేవత్యామిందువాసరే । సద్యోజాత
శివాచార్యాదంబికాయామజాయత । శ్రీకంఠాఖ్యోమహతే
జాభగవాన్దేశికోత్తమః । కలేశ్చతుర్దశశతేగతే సంవత్సరే
యుతే । ఆదాచపంచాశీతిర్వై స్వభాన్వాభిధవర్షకే శుక్ల
పక్షేతు పంచమ్యాం ఫాల్గునేమాసిపౌష్ణభే । సర్వలోకహిత
శ్రీమాన్ లకులీశోమహాగురుః । జగత్సంరక్షణార్థాయ
శ్రీశంభోరాజాయతదా । ఆమర్దగిర్యస్వవాయెసులగ్నే చేందు
వాసరే । సద్యోజాతస్యాంబికాయాం జజ్ఞేస్వాంశేనభూతలే
శ్రీకంఠభగవత్పాదశివాభిఖ్యతి శృతః । తపశ్యైశుక్లపక్షేతు
పంచమ్యామంత్య తారకే । అంబికాయాం సదేశస్య భగ
వాన్ లకులీశ్వరః । సర్వలోకహితార్థాయ ధర్మసంస్థాపనా
యచ । కర్తుంస్వాంశేనా విరభూదచలాయాం మహాద్యుతిః ।
తజ్జన్మదివసేపూజాంస విశేషంసమాచరేత్ ॥

జగద్గురు శ్రీకంఠ శివాచార్యులవారి

జన్మదిన నిర్ణయము.

కృ. ౧౪౨౪

స్కాందము గోదాఖండమునందును భవిష్యోత్తర పురాణము నందును ఉమామహేశ్వర సంహితయందును అన్యస్థలములయందును కల్యాదినుండి పదునాల్గు వందల యెనుబది యైదు సంవత్సరములు తర్వాత స్వభాను సం॥ ఘాల్గున శుక్ల పంచమి సోమవారం రోజున రేవతీ నక్షత్ర యుక్త కర్కటక లగ్నమందు సర్వలోక హితవుకొరకు ఆమర్దగిరి సంతానమైన ఆదిశైవకుల మందు సద్యోజాత శివాచార్యులవారికి అంబికా దేవి గర్భమందు లకులీశ్వరయోగాచార్యుల యంశవలన శ్రీకంఠ శివాచార్యులవారు యనతరించి వారణాసియంధు మణిక్పర్ణికా మతమున పీఠాధిపతులుగా నుండి భూమండలము సంతను జగద్గురుత్వమున యోగరాజ్యమందు పరిపాలించి ప్రస్థానత్రయ భాష్యములు వ్రాసి జగద్విజయం చేసి ధర్మ సంస్థాపన చేసినందున యీదినమందు గురుపూజలు చేసిన వారు ధర్మజ్ఞాన వైరాగ్యైశ్వర్యములతో ముక్తి నొందుదురు.

ఆ గ మ క న ం దీ శ్వ ర దీక్ష తు ల వా రు,

శైవ శైఖానస పాంచరాత్ర అగమపంచానన మహావిద్వాన్
మైసూరు సంస్థానం ముజరాయి యిలాకా ఆఫీసు.

బెం గు ఖా రు .

ఓం శివమయమ్.

జగద్గురు పరంపరా.

౧. ఓమ్ సదాశివోహ్యసం తేశశ్రీకంఠాఖ్యుడమాపతిః ।
శివాపరావతా రాఖ్యదూర్వాసాఃయతి శేఖరః॥
౨. శ్వేతాచార్యేంద్రభగవాన్తస్యశిష్యోజగద్గురుః ।
మణికర్ణిమహాధీశోవసత్యానందకాననః॥
౩. శ్రీమదామర్తశైలాఖ్యసంతానజవిధుర్మహాన్ ।
లకులీశాంశసంభూతోవిభూతిద్వయనాయకః ।
శ్రీకంఠాఖ్యశివాచార్యదేశకేశ్వరకేశరీ॥
౪. శ్రీవిశిష్టశివాద్వైతదర్శనస్థాపనప్రభుః ।
దక్షిణాస్యశివాచార్యోతారకేశశివాభిదః॥
౫. కృత్తివాసేశ్వరశినశ్చంద్రమాలీశభారతీ ।
ఓంకారేశశివాచార్యసూక్ష్మేశ్వరమహామునిః॥
౬. శివాత్తమాచార్యవర్యస్త్రింబకేశశివాభిదః ।
సుందరేశ్వరత్రిధాఖ్యోభవేశశివదేశికః॥
౭. దండేశశివయోగేంద్రశ్చ శ్వేశశివభారతీ ।
మహాబలేశ్వరశినస్త్రిమూర్తీశమహాఋషిః॥
౮. కాంచీనగరనిర్మాతాభాష్యవ్యాఖ్యాదికృద్గురుః ।
మహాయోగేశ్వరశివశ్చేశానశ్శివదేశికః॥

౯. స్కందేశ్వరశివఃపశ్చత్కాశేశ్వరశివాభిదః ।
నతేశశివయోగీంద్రస్త్యైశేశశివతీర్థకః॥
౧౦. వైద్యనాథశివాచార్యస్సమనాథశివస్తతః ।
రామేశ్వరశివాచార్యోనాగేశ్వరశివాభిదః॥
౧౧. అమరేశ్వరయోగేంద్రూభీమేశశివదేశికః ।
కేదారేశశివఃపశ్చద్ధుష్మేశశివభారతీ॥
౧౨. విశ్వేశ్వరశివాచార్యస్సదాశివశివస్తతః ।
ఏకామేశశివాచార్యోయజ్ఞేశ్వరశివాభిదః॥
౧౩. అరుణాధీశ్వరశివస్సద్యోజాతమహామునిః ।
తతఃకపరీశశివోదేవదేవశివాభిదః॥
౧౪. శైలాధీశమహాయోగీకాశహస్తీశభారతీ ।
భీరభూతేశ్వరశివస్థాణేశశివతీర్థకః॥
౧౫. వేదేశ్వరశివాచార్యోహరేశాఖ్యశివస్తతః ।
ఆనూతకేశ్వరశివద్ధండీశ్వరశివాభిదః॥
౧౬. మధ్యాక్షునేశాఖ్యశివర్మారేశశివదేశికః ।
ద్రోణీశ్వరశివాచార్యోవత్సకేశమహామునిః॥
౧౭. ఆమాధీశశివఃపశ్చత్సహస్రాక్షేశభారతీ ।
భాతికేశమహాయోగీచండీశశివదేశికః॥
౧౮. శ్రీమల్లికార్జునాభిఖ్యశివాచార్యస్తతః పరమ్ ।
మహానాదేశ్వరశివస్తస్సంభేహారంబదర్శకః॥

౧౯. శ్రీమధ్యమేశ్వర శివర్షి జయేశ శివాభిదః!

త్రివిష్ట పేశాఖ్య శివశోచగ్రే శశిన తీర్థకః॥

౨౦. పితామహేశ్వర శివశూల టంకేశ భారతీ!

మహాత్మకేశ తీర్థాఖ్య విమలేశ సరస్వతీ॥

జప్యేశ్వర శివాచార్యల కులీశ శివాభిదః॥-

౨౧. గురుః కైలా సనాథాఖ్య శ్శివానంద సరస్వతీ!

వారాణసీ పూరాధీశో భాష్యకార పరంపరః॥

౨౨. శివజ్ఞానరతో యోగీశ్రీ విద్యా మస్త్ర) బోధకః!

శ్రీమ దాచార్యస దృశో బోధానంద యతీశ్వరః॥

౨౩. మహర్షిర్నామ విఖ్యాత స్తపశ్శీలో జగద్గురుః!

రాజాధిరాజ సంపూజ్యో జగత్ప్రత్యో విరాజతే॥

౨౪. శ్రీవిశ్వేశ కృపాపూర్ణసద్యో జాతేన కీర్తితా!

సదా వారాణసీ జీయా జగద్గురు పరంపరా॥

ఓం తత్ సత్.

౨౫. శ్రీకృష్ణఉవాచ॥ యగావర్తేషు సర్వేషు యోగాచార్యః

చ్ఛలేనతు అవతారాన్తి శర్వశ్య శిష్యాంశ్చ భగవన్వదః॥

౨౬. ఉపమన్యు రువాచ! శ్వేతస్సుతారో మదనస్సు హోత్రః

కంక ఏవచతా గాక్షిశ్చ మహామాయో జైగీష వ్యస్త

ధైవచ॥

౨౭. దధివాహశ్చ ఋషభో మురుగ్రో హ్యత్రి శేవచ
సుపాలకో గౌతమశ్చ తథా వేదశి రామునిః॥
౨౮. గోకర్ణశ్చ గుహవాసీ శిఖిండి చాప రస్మతః
జటామాలీ చాటహః సోదారు కోలాంగుళీ తథా॥
౨౯. మహాకాళీశ్చ శూలీచ దండి ముండిశ ఏవచ।
౩౦. ఏతే వారాహ కల్పెస్మిన్ మన్యాంతరే మనోః॥
అష్టావింశతి సంఖ్యాకా యోగాచార్యా యుగక్రమాత్॥
౩౧. శిష్యాః ప్రత్యేకమే తేషాం చత్వారశ్శాంత చేతనః।
శ్వేతా దయశ్చరు వ్యంతాంతాన్ బ్రవీమి యథాక్రమం॥
౩౨. శ్వేత శ్వేత శిఖశ్చైవ శ్వేతాశ్వః శ్వేతలో హితః।
దుందుభిశ్చతరూ పశ్చరు చీకః కేతు మాన్స్తథా॥
౩౩. వికోశశ్చ వికేశశ్చ విచాశః పాశనాశసః।
సుముఖో దుర్ముఖ శ్చైవ దుర్గమోదురతిక్రమః॥
౩౪. సనత్కుమార స్సనకస్సనందశ్చ సనాతనః ।
సుధామా విరజాశ్చైవ శంఖశ్చాండజ ఏవచ ।
౩౫. సారస్వతశ్చ మేఖశ్చ మేఘవాహ స్సువాహకః ।
కపిలశ్చాసురివంచ శిఖోబాష్మల ఏవచ ।
౩౬. పరాశరశ్చ గర్గశ్చ భార్గవశ్చాంగిరాస్తథా ।
బలబంధునిలామిత్రః కేతుశ్చంగస్తపోధనః ।

32. లంబోదరశ్చ లంబశ్చ లంబాత్మలంబకేశకః ।
సర్వస్థ స్సమబుద్ధిశ్చ సాధ్యస్సిద్ధిస్తధైవచ ।
33. సుధామాకశ్యపశ్చైవ వశిష్టోవిరజాస్తథా ।
అత్రిరుగ్రో గురుశ్రేష్ఠః శ్రవణోధశ్రవిష్టకః ।
34. కుణిశ్చకుణిబాహుశ్చ కుశరీరః కునేత్రకః ।
కాశ్యపోహ్యుశనాశ్చైవచ్యవ సశ్చబృహస్పతిః ।
౪౦. ఉతథ్యోవామదేవశ్చ మహాకాలోమహానిలః ।
వాచశ్రవాసువీరశ్చ శ్యావకశ్చయతీశ్వరః ।
౪౧. హిరణ్యనాభఃకాశలో లోకాక్షిఃకుధుమిస్తథా ।
సుమంతుర్జమినిశ్చైవ కుబంధఃకుశకంధరః ।
౪౨. ప్లక్షోదార్భాయణీశ్చైవ కేతుమాన్ గౌతమస్తథా ।
భల్లవీమధుపింగశ్చ శ్వేతకేతుస్తధైవచ ।
౪౩. ఉశిజోబృహదశ్వశ్చ దేవలఃకవిరేవచ ।
శాలిహోత్రస్సువేషశ్చ యువనాశ్వశ్శరద్వసుః ।
౪౪. అక్షపాదఃకణాదశ్చ ఉలూకోవత్సవచ ।
కులికశ్చైవగర్గశ్చ మిత్రో రుష్యవచ ।
౪౫. ఏతేశిష్యా మహేశస్య యోగాచార్య స్వరూపిణః ।
సంఖ్యాచశతమేతేషాం సహద్వాదశసంఖ్యయా॥

శైవ సన్యాసః

సర్వపాశుపతాశ్విధా భస్మోద్ధూళితవిగ్రహః । సర్వ
 శాస్త్రార్థతత్వజ్ఞా వేదవేదాంగపారగాః । శివాశ్రమరతాస్సర్వ
 శివజ్ఞానపరాయణాః । సర్వసంగవినిర్ముక్తా శ్చివైకాన క్తచేతసః
 సర్వద్వంద్వసహాధీరాస్సర్వ భూతహితేరతాః । ఋజువోమృ
 దవః స్వస్థాశితక్రోధా జితేంద్రియాః । రుద్రాక్షమూలా భర
 ణాస్త్రిపుండ్రాంకిత మస్తకాః శిఖాజటాసర్వజటా అజటా
 ముండశీర్షకాః । ఫలమూలాశనస్థాయాః ప్రాణాయామపరా
 యణాః । శివాభిమాన సంపన్నాశ్చివధ్యానైక తత్పరాః ।
 సమున్మథితసంసార విషవృక్షాంకురోద్గమాః । ప్రయాతుమేవ
 సన్నద్ధాః పరంశివ పురంప్రీతి । సదేశికాని మాన్మత్వానిత్యం
 యశ్చివమర్చయేత్ సయాతిశివసాయుజ్యం నాత్రకార్యా
 విచారణా ।

భూ మి కా

హే ఆద్వైత బ్రాహ్మణాః! కొంచెమిటుపరికించుడు!

ఇది భగవద్గీతా శ్రీకంఠ భాష్యము, ఆంధ్రతాత్పర్య సహితము. భగవద్గీతపై శ్రీకంఠ శివాచార్యులవారు గాయత్రీమంత్రార్థమే గీతయని శివపరముగా భాష్యమునుకల్పాది ౧౬వ శతాబ్దమున రచించిరి. ఇందు గీతామృతమే పరమశివుడని ప్రతిపాదించబడినది. రుద్రస్వాత్మా శరీరీణాం॥ ప్రతిశరీరమందును రుద్రుడే ఆత్మగా నుండెను. 'ఈశావాస్య మిదం సర్వం' అను శృతిప్రకారము, ఈసర్వ ప్రపంచము ఈశ్వరుని స్థూలశరీర మనిన్నీ ఇందున్నవాడు నిర్గుణ పరశివుడే, యని సిద్ధాంతము. 'ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతా భవంతి' అను శృతి ప్రకారము ఆ పరశివుని తెలిసినవారు ముక్తులగుదురు. ముక్తియనగా, పరమానంద రూపమైన శివత్వము లభించుట. అట్టి శివరూపము పశుత్వము (జీవత్వము) నివృత్తిగాక రాజాలదు. అట్టి నివృత్తి, నిరంతర భావన లేక సిద్ధించదు, గనుక నిరంతరము శివోహం భావన చేయుట వలన పాశము వదలుటచే పశుత్వము పోయి భ్రమర కీటన్యాయముగా శివుండగుచున్నాడు. కృష్ణు డర్జునున కుపదేశించిన సిద్ధాంత వచనమున్నూ ఇదియే. 'ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి' అనిన్నీ, 'తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేనభారత'

అనిన్నీ 18 వ అధ్యాయం మోక్షసన్న్యాస యోగములో
 నున్నది. ఓ యర్జున ! ఈశ్వరుడే సర్వభూతముల యొక్క
 హృదయ మందున్నాడు. సర్వప్రపంచము శివుడే యని అన్ని
 విధముల నతనినె శరణుబొందు మనియును ఉపదేశించెను.
 నేనును శివుని వలన యనేక పరములనున్నా శివప్రసాదము
 వలన శివజ్ఞానమునున్నా పొందినాను. నాకును పరమ పదము
 సాంబశివుడే యని యుపదేశించెను. ఇంతేగాక కర్మ, భక్తి
 జ్ఞానములతో వేదాంత శాస్త్రమును సందర్భాను సారముగా
 వెదజల్లెను. ఇంతేగాక సనాతనమైన శివకులము యొక్క ఉత్ప
 త్తిని వృత్తిని ముక్తినిన్నీ జూపెట్టెను. ఆదిత్యపురాణే ఉల్లేఖా
 ధ్యాయే॥ శ్లో॥ శివసృష్టి సముద్భూతా జాయంతే బ్రాహ్మ
 ãోత్తమాః॥ తే షోడశకళాయుక్తా స్త్వనేయిప్రాప్తు పట్కళాః
 షడాధార యుతావి ప్రాసాన్వర్ధకృత్యేషు యోగ్యకాః॥ షోడశా
 ధార సంయుక్తా స్త్వాదిశైవాః పరార్థకే ! యోగ్యా ఏవసదా
 కాలం తేషాం దోషో నవిద్యతే॥ శృతి ప్రమాణమున్ను గలదు.
 షోడశకలోచై పురుషః యావానేవ పురుషః॥ తస్మిన్ ఏర్వం
 దధాతి॥ కణ్వస్మృతి॥ యః పరార్థీయ పూజాయాశ్చత్వ
 ర్థస్యతు యోగ్యకఃతస్య దేవలకత్వం హినాస్త్వేవహి కదాచన
 శివరహస్యఖండే॥ శివప్రసాదేన హి భుక్తి రుత్తమాశివప్రసాదే
 నహిముక్తి రుత్తమాశివప్రసాదేనవినాసభుక్తయశ్శివప్రసాదేన
 వినాసముక్తయః॥ ఇత్యాది శృతిస్మృతి పురాణములయందు ఆది

శైవులయొక్క ఉత్పత్తి శివునియొక్క ముఖమువలన గలిగినది గాన బ్రాహ్మణులలో ఉత్తములు. వీరికి షోడశకళలు గలవు. బ్రహ్మసృష్టిలోని త్రైలింగ బ్రాహ్మణులకు ఆరుకళలే గలవు. షట్కళలు గలవారు స్వార్థపూజయం దధికారులు. షోడశకళలు గల ఆదిశైవ ద్రావిడ బ్రాహ్మణులు స్వార్థపరార్థ పూజాధికారులు. వీరికి పరార్థపూజయందు దేవలకత్వదోషము లేదు. స్వార్థయజనము చేయుస్మార్తులు పరార్థపూజజేసిన యెడల దేవలకత్వ నూపాదించును. ఆదిశైవులు శివారాధనను మానరాదు. అన్యవిప్రులయిండ్లయందు భుజింపరాదు. దుర్దాన దురాన్నములు గ్రహింపరాదు. పురజనులకు గురువుగా నుండి శివజ్ఞానమును బోధించుచు తాను తరించి పరులను తరింప జేయవలె ననే సంగతు లనేక స్థలముల యందీభాష్యమున గలవు. ఇంత యుత్కృష్టమైన జాతి, జగద్గురుత్వమును వహించి ప్రస్తాన త్రయమునకు భాష్యములు వ్రాసి పీఠాధిపత్యముగావించిన యాచార్య పురుషులు గల మతము, నానాటికి క్షీణించి గురుపీఠము లన్యైకాంతములైన తర్వాత మతబోధకులు లేక తనను తానెరుగక నానామతములలోనికి ప్రవేశించి పతనము నొందుచున్న సంఘమును జూచి విచారపడుటకు మాహృదయము చాలకున్నది. 'స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః' తన మతములో తానుముక్తి నొందవలెను, అన్యధర్మముల నవలంబించి సరకమునకుబోకుడు. భగవద్గీతను జూచుడు. శైవధర్మములనాచరింపుడు.

ప్రపంచమందు శైవమతము అయిదు విధములుగా నున్నది. అనాదిశైవము, ఆదిశైవము, మహాశైవము, అను శైవము, వీరశైవము. అనాదిశైవముశివుడుగణపతి ప్రభృతులు. ఆదిశైవము, దేవాలయమందు శివునిపూజించు ఆదిశైవద్రావిడ బ్రాహ్మణ అర్చకులు. మహాశైవులు త్రైలింగబ్రాహ్మణులు! అనుశైవులు క్షత్రియవైశ్యులు! వీరశైవులు లింగధారణము జేయు శూద్రజాతినారు. ఇట్లు ప్రపంచమంతయు పంచశైవములే. వీరందరు ముక్తినొందుటకుగాను భగవదవతారమైన శ్రీకంఠ భగవత్పదులు ప్రస్థానత్రయమను మహాప్రయాణ మార్గమును రచించెను. అది, ఉపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము గీతాభాష్యము, శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిది ధ్యాసితవ్యః | అనునట్టి శృతిప్రకారము ఉపనిషద్భాష్యము, శ్రవణమనియు, బ్రహ్మసూత్ర భాష్యము, మననమనియు, భగవద్గీతా భాష్యము, నిధిధ్యాసనమనియు, ఈ శ్రవణ మనన నిధిధ్యాసలే, ముక్తిసరణులనియు, నాల్గవసాధనము లేననియు పూర్వాచార్యుల సిద్ధాంతము. జనుడు ముక్తినొందుటకు మోహమే అడ్డుగానున్నది. ఆమోహము యేడువిధములు- అవియే అజ్ఞాన భూమికలు ౧ బీజజాగ్రము. ౨ జాగ్రము. ౩ మహాజాగ్రము. ౪ జాగ్రత్స్వప్నము. ౫ స్వప్నము. ౬ స్వప్నజాగ్రము. ౭ సుషుప్తి నామరూప రహితాఖండ పరిపూర్ణ సచ్చిదానందమైన షరశివునియందు జగత్సృష్టికి కార

ణముగా గలిగిన తెలివియే, బీజజాగ్రము. దీనిని అవ్యక్తమందురు. అపిభక్తమగు నా తెలివికి ముందులేని భేదము సూక్ష్మముగా గలిగి ప్రపంచాభి ముఖమగుట జాగ్రము. దీనిని మహత్తమందురు. ఆలోక వాసన ప్రబలుట మహాజాగ్రము. దీని నహంకార మందురు. జాగ్రద్దశయందు జూచినవి చూడనివి సంకల్పించి నిష్ప్రయోజకముగ మనోరాజ్యమేలుట జాగ్రత్స్వప్నము. దీనిని మన సందురు. ఆజాగ్రమందు కల్పిత స్వరూపముల జూచుట స్వప్నము. దీనిని చిత్తమందురు. మరచినదానిని దలచుట స్వప్నజాగ్రము. దీనిని బుద్ధియందురు. ఆత్మప్రతి బింబముగా దోచుచున్న జగద్విషయము సుఖమనిదానములుడుగుట సుషుప్తి. దీనిని అజ్ఞానమందురు. ఇదియే మోహము. ఇట్టి మోహమువలన అయిదు విధములయిన మలములు అంటుచున్నవి. అవి యెవ్వియనగా ఆణవమలము, కార్మికమలము, మాయికమలము, మామేయమలము, తిరోధాన మలము॥ ఆణవమలమనగా బ్రహ్మజ్ఞానము పలుమారు పుట్టుచుండగా దానిని మరుగుపరుచునది. అనగా బ్రహ్మమును తెలిసికొన నీయదు॥ కార్మికమలమనగా, వేదాంతవిషయములను పెద్దలు బోధించుచుండగా దానియందు బుద్ధిని నిశ్చలముగా నిలుపక పరామరికగా నుండుట అనగా పుణ్యపాపములు - సుఖదుఃఖములు లాభాలాభములే స్వరూపముగా గలిగినది. మాయికమల మనగా, ఒకప్పుడైనను బ్రహ్మమున్న దను

జ్ఞానము పుట్టకుండుట॥ మాయేయ మలమనగా, సచ్చిదా
నంద పరబ్రహ్మమునం దసత్యబుద్ధిని పుట్టించి తదన్యంబులగు
దేవతాంతర మంత్రాంతర మతాంతరంబులు సత్యములను
బుద్ధిని పుట్టించునది॥ తిరోధాన మలమనగా॥ సదా పాపకార్య
ముల యందే యిచ్చను గలిగించునది. ఈ పంచమలములు
లేనివారే బ్రహ్మజ్ఞానులుగాని తక్కినవారు జన్మ పరంపరలలో
దగిలియున్నవారే యని తెలియవలెను॥ పాపాత్ములు నరక
మందు చిరకాలము దుఃఖ మనుభవించి కించిత్పాప శేష
ముతో భూమియందు క్రిమికీటాది జన్మలెత్తి అరవై వేల సం
వత్సరములకు మానవ జన్మకి వస్తురు. మానవ జన్మయందు
పుణ్య మాచరించి యజ్ఞ యాగాదులు చేసినవారు మేము
యజ్ఞము చేస్తేమి స్వర్గమునకు వెళ్లి సుఖ మనుభవించుము అని
సంకల్పము కలిగి దేహాంతమందు అట్లే స్వర్గమునకు వెళ్లి స్వర్గ
సౌఖ్యము అనుభవించి కొంచెము పుణ్యశేష ముండగా
భూలోకమందు పునర్జన్మ కొరకు తన దివ్యదేహమును ద్విలోక
మందు సూర్యాగ్నిచే దగ్ధము చేయగా చంద్రరూపము దాల్చి
పర్జన్యాగ్ని యందు పడి సూర్యాగ్నిచే దగ్ధము కాబడి జల
రూపమై పృథివి అగ్నియందు ప్రవేశించి కొంతకాలము సస్యా
దుల యందుండి సూర్యాగ్నిచే తప్తమై ఓషధి రూపమును
దాల్చి చతుర్విధాన్న (భక్ష్యభోజ్య లేహ్యచోష్య) మై పురు
షులచే భుజింపబడి పురుషాగ్నిచే తప్తమై రేతోరూపమై స్త్రీ

అగ్నియందు ప్రవేశించి శుక్లశోణితము లేకమై మావిచే చుట్టు
 కొనబడి ఒకదినమందు రెండును ఏకమై కలలానస్థనొంది
 అట్లుపైన ఘట్టిపడి ఐదురాత్రులకు బుద్బుదాకారమునఃధరించి
 పదిహేనురోజుల నాటికి గ్రుడ్డుగా పరిణమించి రక్తముతో
 గూడి యుండును. యిరువది అయిదు రాత్రులకు అంకురములు
 పుట్టును. మాసము రోజులకు కంఠము, శిరస్సు, మూ పురము,
 వెన్నెముక, ఉదరము ఐదు విధములైన అంగములు పుట్టును.
 రెండవ మాసమందు కాళ్లు చేతులు పార్శ్వము కటి ప్రదేశ
 మున్న మోకాళ్లున్నూ ఏర్పడును. మూడవ మాసమందు
 అంగసంధు లేర్పడును. నాల్గవ మాసమందు కాళ్లకు చేతులకు
 వ్రేళ్లు ఏర్పడును. ఐదవ మాసమున ముక్కు చెవులు నేత్రములు
 దంతస్థానములు గోళ్లుగుహ్యము ఏర్పడును. ఆరవ మాసమున
 చెవులకురంధ్రము, గుడము, లింగము, ఉపస్థము, నాభిన్నీ ఏర్ప
 డును. ఏడవ మాసమున తలవెంట్రుకలు శరీరమందు రోమ
 ములు పుట్టును. ఎనిమిదవ మాసమున అన్ని అవయవములు
 ఏర్పడి తొమ్మిదవ మాసమందు బలిసి యుండును. జీవుడు
 ఐదవ మాసమందే చైతన్యమునుబొంది నాభి నాళముగుండా
 అన్నసారమును పానము చేయుచు స్త్రీ యగ్నిచే తప్తమై
 ప్రజాహూపమును దాల్చి బ్రహ్మ క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర
 జాతులయందు పుట్టుచు గిట్టుచు బ్రహ్మ సృష్టి లగాయతు
 నేటివరకు జన్మ పరం పరలను బొందుచునే యుంటూ ముక్తి

నొంద జాలకుంటిమి. (యీభవ సాగరమును దాట లేకుం
టిమి) దారాపుత్ర గృహ రామక్షేత్ర పశు ధన ధాన్యంబు
లనిత్యంబులు. స్వప్న తుల్యంబులు. సామ మాచరించి నందున
పునరావృత్తి గలిగి మాతృగర్భమందు బుట్టు చుంటిమి. దారీ
షణ; పుత్రీషణ, ధనీషణలు విడువ లేకుంటిమి. ఇదిఇంద్రజాలము
దృష్టి దోషము. ఇట్టి సంసార బంధము సాంబశివుని భజించిన
పటాపంచలు గాగలదు.

అట్టిమార్గ మీభగవద్గీతా శ్రీకంఠభాష్యమున గలదు.
ఈభాష్య మిదివరకు అచ్చుపడి యుండలేదు. హస్తలిఖితమై
యీపుస్తకమును, శైవ, వైఖానస, పాంచరాత్ర ఆగమ
పంచానన మహావిద్వాన్ ఆగమిక సందీశ్వర దీక్షతులవారు
(మైసూరు సంస్థానం ముజరాాయి కమిషనర్ ఆఫీసు) అచ్చు
వేయించుటకు మాకొసంగి వారిపుడు శివసాయజ్యమందుండిరి.
మేము దీని నచ్చువేయించుటకు ప్రయత్న పడుచుండగా
కొందరు సాంఘికులు తెలుగుతాత్పర్యముతోనుండిన బాగుండు
శని యభిప్రాయమిచ్చిరి. మాకు ఆంధ్రగీర్వాణ భాషలయందు
సాంక్షిత్త్యములేకున్నను కొంచెముగా వ్రాసితిమి. తప్పులుచాలా
ఉండవచ్చును. పండితులు 'హంసోయధాక్షీర మివాంబు మిశ్ర'
మనునట్లు సదభిప్రాయమునే గ్రహించుదురు గాక! మరిన్ని
యీగ్రంథము నందలి యధ్యాయములు పదునెనిమిదింటికి
మునుపటి ఫలస్తుతిగాక ఒక్కొక్క అధ్యాయమునకు ఒక్కొక్క

ఫలస్తుతిన్నీ దొరికినది. దానిని తెలుగు కథలుగామార్చి సమష్టి
 గీతామాహాత్మ్యముతో చేర్చినాము. ఏ అధ్యాయమువలన
 యెవరు ముక్తినొందినో తేటతెల్లముగా నున్నది. శ్లోకములు
 భాష్యము- టిప్పణి తెలుగు తాత్పర్యము ఫలస్తుతులు, పుట
 సంఖ్యయుగలసి పెద్దపుస్తకమయినందున చావలి శివరామ
 పాకయాజిగారు, పొన్నూరి సుబ్రహ్మణ్యపాకయాజిగారున్నా
 స్వర్ణ వెంకట శివావధానులుగారున్నా తుమ్మపూడి లక్ష్మీ
 నారాయణదీక్షితులుగారు ప్రభుతులు చందాలనిచ్చి సంఘము
 నందు చందావసూలుచేసి ముందుగా బ్రహ్మ సూత్రములపై
 శ్రీకంఠశివాచార్య భగవత్పూజ్యపాదులు రచించిన శ్రీకంఠ
 భాష్యమును మదరాసులో కేసరీ ముద్రాక్షరశాల యందచ్చు
 వేయించి యీ భాష్యమును యేలూరు పట్టాభి రామాప్రస్ను
 నందు రుద్రపాక రాజయ్యగారు (భీమడోలు) మానేజరుగానుండి
 వెయ్యిప్రతులు వేయించిరి. ఇందుతో గురుపూజా విధాన
 మున్నూ రెండువేల ప్రతులు తుమ్మపూడి లక్ష్మీ నారాయణ
 దీక్షితులవారు అచ్చు వేయించిరి. యీ రెండు భాష్యములకు
 చందాల నిచ్చినవారి పేర్లున్నా ద్రవ్యమున్నూ యీ పుస్త
 కాంతమున చేర్చినాము. ఇట్టి తరుణమున ఆర్థిక పరిస్థితులు
 చాలాహీనమై యుండగా అన్నవస్త్రముల కే యిబ్బంది పడు
 నీయల్ప సంఘమునందు చందాల నిచ్చినవారు ధన్యులు.
 పూర్వము లోకగురుత్వమును వహించి, పీఠాధిపత్య మొనరించి,

ప్రస్తుతము నామ మాత్ర వశిష్టులైన యీ బ్రాహ్మణుల
 నుద్ధరించుటకై శంకరుడు, మేము కాశీలోనుండగా ప్రత్యక్షమై
 పురాతన భాష్యము లయిన శ్రీకంఠ భాష్యముల నచ్చు
 వేయించమని నూకు రెండు పర్యాయము లాజ్ఞాపించి ఉదేక
 మును గలిగించి కార్య భార మగ్నులగా జేసిన దీనంఘము
 కొరకే గదా ! ఏలూరునందు గీతా భాష్యము ముద్రించు
 చుండగా ద్రవ్యములేక పని నిలిచి పోయినందున విరక్తితో
 కాశీకివెళ్లి విశ్వనాథుని యెదుట ద్రవ్యము లేని నన్నీ కార్యము
 నందేల పురికొల్పితివని విసుకు జెందగా గుంటూరు మండల
 మందు చందా ధనము ప్రోగవు చున్నది. వెళ్ళుమని రెండవ
 దభా సాక్షాత్కరించి చెప్పినందున చాతుర్మాస్య లయిన
 వెంటనే మే మాంధ్రదేశమునకు వచ్చి దర్మాస్తు చేయగా శివ
 రామ పాకయూజి ప్రభృతులు చందా చేయుచున్న వార్త
 వింటిమి. వారునూ మమ్ములను గలసినందున కార్యము సఫల
 మయ్యెను. పుస్తకము పూర్తియయినది. 'సంఘేశక్తిః కలౌ
 యుగే' యన్న సామెత ప్రకారము ఈశ్వర శక్తిసంఘమందు
 గలదని మేము తెలిసికొన గల్గితిమి.

భూయాద్భవ్యం

బోధానంద మహర్షి

చంద్ర మాళేశ్వర పీఠాధిపతి

కోటిఫలి — శ్రీకంఠ మఠము

తూర్పు గోదావరీ మండలము

శ్రీ బోధానందమహర్షి.

శ్రీభగవద్గీతా విషయసూచికా.

౧ శివసుతి	౧ ౨౧ ఉభయసేనా మధ్యయందు
౨ శ్వేతాచార్య ధ్యానం	కృష్ణుడగున రథమును సాపిం
౩ శ్రీకంఠభావ్య ప్రారంభః	౧ చుట . ౨౯
౪ గాయత్రీమంత్రార్థమేగీత	౨౬ ఆర్జున విషాదము ౩౨
౫ లఘుటిప్పణికార చరిత్ర	౩ ౨౭ గుప్తవనవాసమందు శివుడిచ్చిన
౬ షడ్విధ కాస్తూర్ధ్వనిర్ణయము	ధనుస్సు పడిపోవుట ౩౪
౭ అంధతాత్పర్యము	౨౮ ఆర్జునుడు జయమును రాజ్య
౮ గాయత్రీ ఉత్కృష్టత	౪ మును నిరాకరించుట ౩౬
౯ విశిష్టాచార్యము	౨౯ అతతాయ లక్షణము ౪౦
౧౦ ఆహదశ పురాణముల పేర్లు	౫ ౩౦ కులక్షయమందుధర్మ
౧౧ గీతామృతము శివుడునుట	౬ లోపమునుట ౪౩
౧౨ ఋషిచందాదికము	౭ ౩౧ షట్కర్మలు
౧౩ ప్రథమాధ్యాయము అర్జున	౩౨ ఆధర్మమువలనవర్ణసంకరము ౪౪
విషాదయోగము	౯ ౩౩ వర్ణసంకరమువలన పితరు
౧౪ ధర్మముయొక్క ఫలం	౧౦ లకు నరకపాపి ౪౫
౧౫ పాండవుల చరిత్ర	౩౪ ఋణాత్రయము ౪౬
౧౬ సంజయ ప్రశ్న	౧౧ ౩౫ సంగ్రామయజ్ఞము ౪౮
౧౭ చిత్రాంగద చరిత్ర	౧౨ ౩౬ పరమేశ్వరశక్తి నాల్గు
౧౮ రాజనీతి	విధములు ౫౦
౧౯ ధృతరాష్ట్ర పాండురాజుల	౩౭ భగవద్గీత శివపరమనుట
యుత్పత్తి	౩౮ గీతాంతరార్థము
౨౦ వ్యూహరచన	౧౩ ౩౯ సాంఖ్యయోగము ౫౧
౨౧ ఆత్మహింసాసంఖ్య	౪౦ కృష్ణుడు అర్జునునకు సాంఖ్య
౨౨ మహారథునిలక్షణము	౧౪ తత్వము నుపదేశించుట ౫౨
౨౩ అతిరథ అర్ధరథులలక్షణము	౧౬ ౪౧ అర్జునుడు గురువధవలన
౨౪ విష్ణునకు ఆహ్వానక కాపము	౨౬ బ్రహ్మరాక్షసి యగుననుట ౫౫

౪౨ నరనారాయణులు శివుని	౬౧ ఆత్మను జంపలేరు	౫౪
వలన వరమునొందుట.	౫౫ ౬౨ ఆత్మనుగురించి దుఃఖ	
౪౩ ఆత్మనుడు ప్రశ్నింప	౫౬ మక్కరలేదు	౫౬
౪౪ ఆత్మనుడు యుద్ధమును జేయ	౬౩ ప్రాణులకు మృత్యువు	
నని తూష్ణీ భావమునొందుట	౬౪ ధృవము	౫౭
౪౫ కృష్ణుడు పోతానా	౬౪ వ్యక్త ౭ వ్యక్తములు	
పరచుట	౬౩ ౬౫ సమాధిలక్షణం	౫౯
౪౬ పండితలక్షణము	౬౫ ౬౬ ధర్మయుద్ధమావశ్యకము	౬౧
౪౭ గర్భస్థశిశువునకు పూర్వ	౬౭ ధర్మయుద్ధమునకు ఫలం	౬౨
జ్ఞానము	౬౭ ౬౮ అపకీర్తి మరణముకన్న	
౪౮ చార్వాకాది మతఖండనం	౬౮ పెదది	౬౪
౪౯ తాపత్రయము	౬౯ ౬౯ లోభువముకన్న దుఃఖము	
౫౦ తత్వజ్ఞాని లక్షణం	౭౧ లేదు	౬౭
౫౧ పంచవిధభ్రమలు	౭౦ జ్ఞాన భూమికలు	౬౯
౫౨ పరశివునికి అనేకమత	౭౧ హాఖండి ధర్మములు	౧౦౧
ములవారు అనేక పేరు పె	౭౨ కర్మజ్ఞాన భ్రష్టుడు	
ట్టుట	౭౪ ఛండాలుడు	౧౦౪
౫౩ సృష్టికి పూర్వము శివుడొ	౭౩ వేదము రెండుభాగములు	౧౦౭
క్కడే ఉండుట	౭౪ జ్ఞానులు అజ్ఞానులు కర్మ	
౫౪ ఆమృతమనగా శివుడు	౭౫ చేయవలయును	౧౧౨
౫౫ శాస్త్రముల యందుజ్ఞా	౭౫ కర్మానంతరమందుయోగా	
నము లేదు	౭౬ భ్యాసం	౧౧౫
౫౬ దేహాత్రయ ధర్మములు	౭౬ త్యాగలక్షణం	౧౧౭
౫౭ ఆత్మకు నాశములేదనుట	౭౭ నిత్యప్రజ్ఞానిలక్షణము	౧౨౦
౫౮ ఆత్మజ్ఞానులకు యుద్ధ	౭౮ సమాధిసునిలక్షణము	౧౨౧
మందునుగట్టములేదు	౭౯ సమాధిసునకు విఘ్నములు	౧౨౫
౫౯ ఆత్మహత్య కన్న చండా	౮౦ సాధనచతుష్టయసంపత్తి	౧౨౬
ల వీధుల చిచ్చుమెత్తుటమేలు	౮౧ విషయధ్యానమువలన	
౬౦ దేహమునశించినను ఆత్మ	నష్టము	౧౨౯
నశించదు	౮౩ ౮౨ ఆత్మశబ్దార్థములు	౧౩౧

౮౩ రుద్రుడనగా నిక్కడ	౯౨ ధర్మశీలురు చేయవలసినపనిగల
పరబ్రహ్మము	౯౩ అత్మనిష్ఠగలవానికి కర్మతో
౮౪ అయుక్తునకు బుద్ధిఉండదు	పనిలేదు
౮౫ సిద్ధిప్రాప్తినకు భవమేటనగా	౯౪ లోకము పెదలు నడిచిన మార్గ
౮౬ సిద్ధిప్రాప్తమునకు	మున నడచును
సాధనములు	౧౦౦ లింగార్చన చేయువాడా జన్మ
కర్మయోగము	యందె ముక్తి నొందును
౮౭ తృప్తీయాధ్యాయము కర్మ	౧౦౧ కృష్ణుడు శివప్రసాదముచే
యోగము	ననేకవేల పుత్రులనుగనుట
౮౮ కర్మచేయక నైష్కర్మ్యము	౧౦౨ జ్ఞానిలోకుల కొరకు కర్మ
రాదు	చేయును
౯౦ కర్మచేయకనుండలేడు	౧౦౩ కర్మచేయువా రిబుద్ధిని మాన్పు
౯౦ దేవసితృబుఘలను జయించిన	రాదు
వాడు పరమపదమును జయిం	౧౦౪ విష్ణువు శివునకు ఆరాంగి
చును	యనుట
౯౧ అంతస్తాగ్ని బహిస్సంగి	౧౦౫ పంచకోశములు
అక్షణం	౧౦౬ దేహత్రయము
౯౨ శివత్వము రాక కోటిజన్మముల	౧౦౭ దేహమును వేరుచేసిన వానికి
కొనను ముక్తిరాదు	జన్మలులేవు
౯౩ ఫలాపేక్షలేకున్నను కర్మ	౧౦౮ సంసార నివృత్తికి శివత్వము
జేయవలెను	రావలయును
౯౪ యజ్ఞములను జేసినవారికి ఇష్ట	౧౦౯ పాపాత్ములకు విష్ణుగొప్ప
సిద్ధులు గలుగును	వాడనిత్రోచుట
అట్టిభోగములను పరమేశ్వరున	౧౧౦ శివప్రసాదములేక ముక్తి
కర్పింపనివారలు చోరులు	దొరకదు
౯౫ వైశ్వదేవము జేసినందున పంచ	౧౧౧ శివాద్వైతము
నూనాదోషములు పోయి స్వర్గ	౧౧౨ కృష్ణుడు తనది పాశుపతముత
మోక్షముల నొందెదరు	మునుట.
౯౬ యజ్ఞమువలన వషణము అన్నము	౧౧౩ పాశుపత వ్రతం
ప్రజలున్నా పుట్టుదురు	౧౧౪ పాశుపతము లేక ముక్తిలేదు

౧౧౫ శివుడు ఆంధరి దేవతలతోటి	౧౩౩ నేనే యోగమును వివ స్వదా
సమాను డనుకున్న వారికి దుఃఖ	దులకు జెప్పితి ననుట ౨౦౭
నరకములు	౧౩౪ నీకును నాకును అనేక జన్మ
౧౧౬ రాముడు కృష్ణుడు పాశుపత	లయిన వనుట ౨౧౦
వ్రతమును జేయుట	౧౩౫ కృష్ణునకు పాశుపతప్రభావ
౧౧౭ అగామి, సంచితము, సాగ్ర	ముచే పూర్వజన్మ జ్ఞానము గలిగిన
బ్రహ్మ ౧౧౭	దనుట ౨౧౧
౧౧౮ జ్ఞానికి ప్రారబ్ధములేదు ౧౧౮	౧౩౬ శివ నిందకులను నశింప జేసి
౧౧౯ సాగ్రబ్ధ ప్రతి భాస	సాధులను రక్షించుకొర కవత
౧౨౦ ప్రకృతినిగ్రహించుట ౧౧౯	రించుకొరకు ప్రతియుగమునం దవ
౧౨౧ రాగ ద్వేషాదులు ౧౧౦	తరింతు ననుట ౨౧౩
౧౨౨ స్వధర్మమందు ముక్తి అన్యధ	౧౩౭ నాజన్మకర్మలు చెలియువారలు
ర్మము నరకము ౧౧౨	పునజన్మ నొందరనుట ౨౧౪
౧౨౩ జ్ఞానాభ్యాసులకు పాతీత్య	౧౩౮ సాంబశివు డ విష్ణుకును సర్వ
ములు ౧౧౩	లకును పరమపదమనుట ౨౧౬
౧౨౪ అష్టదశముల యందు మనసు	౧౩౯ జ్ఞానతపోవిధానము
న్న పుడుగలుగువికారములు ౧౧౪	౧౪౦ నరనారాయణులు శివకుమారు
౧౨౫ కామాదుల జ్ఞానము నావ	లగుట ౨౧౭
రించుట ౧౧౪	౧౪౧ మానవలోకమందు కర్మ త్వర
౧౨౬ భోగముచే కామము తృప్తి	గా సిద్ధించును ౨౧౯
నొందదు ౧౧౯	౧౪౨ గుణ కర్మ విభాగము - జగ
౧౨౭ ప్రవృత్తినివృత్తిజ్ఞానములు ౨౦౦	త్వృప్తి ౨౨౦
౧౨౮ కామాదుల నివాసము ౨౦౧	౧౪౩ తనను తాను చెలిసినవాడు
౧౨౯ కామమునునిగ్రహించుట ౨౦౨	ముక్తి నొందును ౨౨౨
౧౩౦ జీవేశ్వర లక్షణములు ౨౦౩	౧౪౪ కర్మ-అకర్మ వికర్మలు ౨౩౧
౧౩౧ తాను శివుండని	౧౪౫ కర్మయం దకర్మను అకర్మ
సిరమనుట. ౨౦౪	యందుకర్మమన్నాజ్ఞామట ౨౩౨
౧౩౨ బ్రహ్మర్షియోగము ౨౦౬	౧౪౬ జ్ఞానాగ్నిచే కర్మలు నశి
౧౩౩ కృష్ణుడు నన్ను గురువుగా	చును ౨౩౫
చూడుమనుట	౧౪౭ జ్ఞానభూమికల వివరము ౨౩౬

౧౪౮ యోగి కర్మచేసినను బంధము	౧౬౬ శివభక్తునకు బంధువధజన్య
నొందదు	౨౪౦ మైనపాపములేను
౧౪౯ యోగి లక్షణము	౨౪౧ శివజ్ఞానముతో సమమైన జ్ఞానము
౧౫౦ ఈశ్వరా రాధన యందు తమ	౨౪౨ ములేనట్లు వైదిక శైవముతో సమము
నుధ్యనాధమాధికారులు	౨౪౩ మైనది లేను
౧౫౧ యజ్ఞ పరికరములు బ్రహ్మ	౨౪౪ సంశయ విపర్యయ, ఆసంభావనలు
మనుట	౨౪౫
౧౫౨ యజ్ఞముల సేకవిధములు	౨౪౬ సంశయాదులను ఛేదించిన
౧౫౩ అహంగయోగములు	౨౪౭ వానికి కర్మలంటవు
౧౫౪ పాకృత పాజ్ఞాయామము	౨౪౮ పంచమోధ్యాయః (సన్న్యాస
౧౫౫ వైకృతిప్రాణాయామము	౨౪౯ యోగః)
౧౫౬ కేవల కుంభక పాజ్ఞాయామము	౨౫౦ గృహసాశ్రమ సన్న్యాసములలో నేది గొప్పది.
౧౫౭ షడ్విధసమాధులు	౨౫౧ హైతేయీసన్న్యాసములయొక్క సంవాదం
౧౫౮ ఆరు యజ్ఞములు	౨౫౨ సన్న్యాసము కర్మయోగము
౧౫౯ భక్తిప్రాజ్ఞాయామము	౨౫౩ రెండును గొప్పవె
౧౬౦ ప్రాణాయామమాత్రము	౨౫౪ సన్న్యాసియెట్లైనాడు
౧౬౧ నైవేద్యముదృష్టితో గ్రహించి	౨౫౫ సన్న్యాసకర్మయోగములు వేరైనను ఫలమొక్కటియే.
రసమును అర్చకుని జిహ్వగ్రము	౨౫౬ జాతిధర్మములు
వలన గ్రహించు చున్నా నని	౨౫౭ కర్మలను జేయని సన్న్యాసము దుఃఖిదాయకము
చెప్పుట	౨౫౮ యోగిమునిలక్షణము
౧౬౨ శివునిజ్ఞానమును విష్ణునివాసనా	౨౫౯ కర్మజ్ఞానభ్రష్టుడు ఛండాలుడు
త్యాగమును సూర్యుని ఆరోగ్యమును	౨౬౦ ఆరుకుటుంబకర్మలనువదలి జ్ఞానాభ్యాసమును చేసినయెడల నూ
మును ఆగ్ని నిధనమును యాచించ	౨౬౧ వ్రుడు వేదాధ్యయనము చేసినట్లె
వలయును	౨౬౨
౧౬౩ చతుర్విధ శిశ్నాపలు	౨౬౩
౧౬౪ మర్కట మార్జాలన్యాయము	౨౬౪
౧౬౫ పరమశివుడు కృత్స్ననకు వర	౨౬౫
దానమిచ్చుట	౨౬౬

౧౫౦ తత్వవిదుడు జ్ఞానేంద్రియ	౧౯౩ రాజయోగలక్షణము	౩౦౩
కర్మేంద్రియములు కర్మలను జేసి	౧౯౪ విషయభోగములు దుఃఖ	
నను తానుగాదను	శల్యములు	
చున్నాడు	౧౯౫ ప్రాణములు పోయినతరి	౧౯౫
౧౫౧ మదాలసపుత్రునితో నీవు	యాలింగ నమందు కామవేద	
బ్రహ్మమనుట	ననుగహించినట్లు పాణి	
౧౫౨ తామరాకును నీరంటనట్లు	మున్నప్పుడును కామము నొండ	
తత్వవిదునికర్మలంటవు	రాదు.	౩౦౩
౧౫౩ దేహము తానన్నవాడు	౧౯౬ కామజయోపాయము	
చోరుడు బ్రహ్మఘ్నుడు	౧౯౭ శ్రోధజయోపాయము	
౧౫౪ రాకునకు దుష్టాశ్వములు	౧౯౮ ఆత్మయోభోగ్య - భోగ -	
స్వాధీనములు గానట్లు ఏకాగ్రత	ఉపకరణములు	౩౦౪
తెనివాని కిందియములు	౧౯౯ హృదయమందున్న పురుషుని	
స్వాధీనములుగావు	జూచినవాడే పురుషుడుగాని	
౧౫౫ ప్రత్యగత్మలో మనసు	వేషధారి సన్యాసి పురుషుడు	
చేరినకొద్దీ బాహ్యవాసనలు	గాజాలడు.	౩౦౦
వీడుచుండును.	౨౦౦ తత్వజ్ఞానమునకు అంతరంగ	
౧౫౬ నవద్వారపుర మన్నంను	సాధనములు	౩౦౧
ఇందియములు పుజనులుగాన	౨౦౧ జీవుడు సోహంమంత్రమును	
దేహముతానుగాడు	జపించును	
౧౫౭ ఆవ్యక్తాదుల యుత్పత్తి	౨౦౨ బ్రహ్మాదులు ఆరనిమిషమైనను	
౧౫౮ ప్రకృతివాసనలేకర్మత్వము	బ్రహ్మనిష్ఠుడు వదలరు	౩౦౩
౧౫౯ జీవేశ్వరులను రెండుపక్షులు	౨౦౩ శివుడే సర్వదేవత	
సంసార వృక్షమునందుండి కర్మ	శ్రేష్ఠుడు	౩౦౬
కారయితరై యుండిరి.	ఆత్మసంయుమయోగః షష్ట	
౧౬౦ శివాదైత్యమువలన పునరా	ధ్యాయః	౩౦౮
వృత్తిలేదు	౨౦౪ కుటీచక బహూదక హంస	
౧౬౧ అష్టాదశవిద్యలు	పరమహంసలే బ్రహ్మచారి	
సమత్వము	గృహస్థవాన ప్రస్థులు	౩౦౯
౧౬౨ జీవస్మృక్ లక్షణము		

౨౦౫ నిష్కళ శివధ్యానమునకు	౨౨౩ సమాధిస్థునికిద్వైపాంతము	౩౪౫	
సోహంభావన	౩౨౧	౨౨౪ నిరుద్ధ సమాధిలక్షణం	౩౪౬
౨౦౬ సన్యాసము, యోగము.		౨౨౫ యీ సమాధివృత్తివ్యాప్తి, ఫల	
రెండును ఒక్కటియే		వ్యాప్తి అని రెండువిధములు	౩౪౭
౨౦౭ బంధమునగా		౨౨౬ దీనిని ధర్మమేఘమునది	౩౪౮
౨౦౮ వాసనాత్రయమునగా	౩౨౫	౨౨౭ కొమములు. స్పృశజములు,	
౨౦౯ పురుష ప్రయత్నమువలన		సంకల్పజములు నని రెండు	
ప్రారబ్ధము నశించును ఉపమన్య		విధములు	౩౪౯
చరిత్ర శృష్టపాంతము	౩౨౭	౨౨౮ సంప్రజాత ఆసంప్రజాత	
౨౧౦ మనసున విషయము నిర్విష		లక్షణములు	౩౫౦
యము	౩౨౮	౨౨౯ చిత్తజయోపాయములు	౩౫౧
౨౧౧ మనసే బంధమోక్షములకు		౨౩౦ మనసు యొక్క స్వరూ	
కారణము	౩౨౯	పము	
౨౧౨ వైదికునికంటె జ్ఞాని అధి		౨౩౧ యోగియొక్క బ్రహ్మ	
కుడు	౩౩౦	సుఖము	౩౫౬
౨౧౩ పరమహంస యెట్టివాడు		౨౩౨ ప్రణవాను సంధానము	
౨౧౪ అష్టపాశములు	౩౩౩	౨౩౩ స్పృశయోగము (ఇదియే	
౨౧౫ రహస్యమందు యోగమధ్య		సమాధి)	
సింఛవలెను	౩౩౪	౨౩౪ చిత్తమునకు ఘోర, మూఢ,	
౨౧౬ ఆసనస్థాపనవిధి	౩౩౬	శాంత మృత వృత్తులు ఇవియే	
౨౧౭ చిదాకాశ లక్ష్యము	౩౩౭	జాగ్రదాదితురీయ్యాంతము	౩౫౮
౨౧౮ పరమశివ ధ్యానమే గీతా		౨౩౫ గురుదేవతలయందు సమ	
మృతము	౩౩౯	బుద్ధి	౩౫౯
౨౧౯ అష్టాంగమైథునత్యాగమే		౨౩౬ ఆనుభవమునకు అన్వయ	
బ్రహ్మచర్యము		వ్యతిరేక మార్గములు	౩౬౦
౨౨౦ పరమాత్మలింగరూపముతో		౨౩౭ కోటివలె మనసు చంచల	
హృదయమందుండుట	౩౪౦	మైనది	౩౬౪
౨౨౧ యోగాభ్యాసికి ఆహారనియ		౨౩౮ మనసును నిగ్రహించిన, వాయు	
మములు	౩౪౧	వును మూటగట్టినట్లే తీతువు పిట్ట	
౨౨౨ ఆసంప్రజాతసమాధి	౩౪౪	ద్వైపాంతము	

- ౨౩౯ ఆభ్యాసచైరాగ్యములచే
 మనసును నిగ్రహించవచ్చును. ౩౬౫
 ౨౪౦ ఆత్మోపలబ్ధికి శ్రమణమన
 ననిదిధ్యాసలు ౩౬౬
 ౨౪౧ గురువులేక జ్ఞానముగలుగదు
 ౨౪౨ యోగసిద్ధిగాక మృతి
 నొందినవాడు ౩౬౯
 ౨౪౩ పుణ్యలోకములను తెల్చి
 శ్రీమంతుల యింద్రియము
 పుట్టును ౩౭౧
 ౨౪౪ అర్చిరాదిమార్గము ౩౭౨
 ౨౪౫ యోగులకులమందు జన్మ
 దుర్లభము
 ౨౪౬ శివోపాసకుడుగాక జన్మించ
 రాదు ౩౭౩
 ౨౪౭ శైవులు వర్ణాశ్రమధర్మములు
 ౨౪౮ శివుని యోగావతారము ౩౭౪
 ౨౪౯ శైవులయొక్క గురుపరంపరా
 ౨౫౦ కలియుగమునందలి జగద్గురు
 వులు
 ౨౫౧ ఆదిశైవుల యుత్పత్తి ౩౭౫
 ౨౫౨ ఆమర్ద, గోళకీ, పుష్పగిరి,
 రణ, భద్రమతములు ౩౭౬
 ౨౫౩ శైవులు మతసంప్రదా
 యులు ౩౭౭
 ౨౫౪ మంత్రకాళిత్రైత్రమందు
 శైవుల యుత్పత్తి అక్కడనుంచి
 దక్షిణోత్తర ఆంధ్రదేశముల
 యందు వ్యాపించిరి.
 ౨౫౫ చతురశ్రమనువులు ౩౭౮
 ౨౫౬ కలియుగాదియందు శివ
 దూర్వాసావతారలకు లీశ్వర
 రూపవ్యాపక శంభుశివాచార్యులు
 జగద్గురువులు ౩౭౯
 ౨౫౭ ఈసంప్రదాయమందు శివా
 త్రైక్య సిద్ధి నొందుదురు ౩౮౦
 ౨౫౮ యోగశ్రీస్తుడు శివారాధన
 యందునూ శివజ్ఞానమందును
 అకరింపబడుచున్నాడు ౩౮౦
 ౨౫౯ అనేకజన్మసంసిద్ధి వలన ఉత్త
 మ గతి గలుగును
 ౨౬౦ బ్రహ్మదులు బ్రహ్మకార
 వృత్తిని వదిలియుండరు ౩౮౧
 ౨౬౧ కోటిపూజలు కోటి సోత్రి
 ములు కోటిజపములు కోటిధ్యాన
 ములకన్న ఒక్కలయయోగము
 శ్రేష్ఠమైనది. ౩౮౨
 ౨౬౨ రమకృష్ణాదులు అనేక శివ
 లింగ ప్రతిష్ఠలు చేసి శివభక్తు
 లయిరి. ౩౮౪
 విజ్ఞానయోగము సప్తమాధ్యాయము.
 ౨౬౩ జ్ఞానము-విజ్ఞానము ౩౮౬
 ౨౬౪ శివుడేదేవుడు బ్రహ్మదులు
 బ్రాహ్మణాదులు ౩౮౭
 ౨౬౫ కృష్ణుడు ఈశానుడనుట
 ౨౬౬ బ్రాహ్మణులు భూదేవులయి
 నట్లు బ్రహ్మనులు శివార్చన
 జ్ఞానములచే దేవతలయిరి.
 ౨౬౭ జ్ఞానము విజ్ఞాన మయిన
 పుష్పడు అపరోక్షము ౩౮౯

౧౬౮ అనేక వేల మందిలో ఒకడు	౧౮౨ బలము కామము మొదలగు
ప్రయత్నించును ప్రయత్నించు	నవికాశ్యరాంశములు
ననేక వేల జనులలో నొకడు గీతా	౧౮౩ సాత్త్విక రాజస తామస భావ
మృతమైన శివుని తెలియు	ములు ౪౦౩
చున్నాడు ౩౯౦	౧౮౪ ప్రకృతియంతయు విష్ణువు
౧౬౯ అన్ని లోకములపైని శివలోక	అతీతుడు శివుడు ౪౦౪
మున్నది	౧౮౫ మాయయే ప్రకృతి మాయ
౧౭౦ అష్టప్రకృతులు ౩౯౧	గలవాడు మహేశ్వరుడు ౪౦౫
౧౭౧ తేత్రజ్ఞాడు, విష్ణువు ఇదే	౧౮౬ నేనుగురువునుగాన నన్ను
ప్రకృతి ౩౯౩	శివుడనుగా భావింపుము. ౪౦౬
౧౭౨ సమష్టివృష్టిభేదమే జీవేశ్వ	౧౮౭ మాయను దాటటకు కాల
రులు ౩౯౪	వంచన
౧౭౩ తేత్రతేత్రజ్ఞ రూపమైన	౧౮౮ ప్రవృత్తి లక్షణము విష్ణువు,
విష్ణువునేను	నివృత్తి లక్షణము శివుడు ౪౦౭
౧౭౪ తుగ్యరూపుడైన శివుడు	౧౮౯ వేదబాహ్యము బౌద్ధమతము
నాకంటె పరుడు ౩౯౭	ఇదే ఆసురం ౪౦౮
౧౭౫ అంశపంచకము ౩౯౮	౧౯౦ అర్తుడు, జిజ్ఞాసు, అర్థాధి,
౧౭౬ ఓంకారసాధ్యుడు ఓంకార	జ్ఞాని యీనలుగురునన్ను శివునిగా
బోధ్యుడు ౩౯౯	భజించెదరు ౪౦౯
౧౭౭ ఈశ్వరుడే జీవుడే ప్రవేశం	౧౯౧ శివనిందచేస్తూనాయందు భక్తి
చెను ౪౦౦	సలిపిననూ నాకును శత్రువే
౧౭౮ బ్రాహ్మణులు శివునికేనమస్క	౧౯౨ మేచ్చుడు జైనుడు వైష్ణవుడు
రించవలెను ౪౦౧	వీరకుము కితేను
౧౭౯ దేవగురువు, బృహస్పతి అతని	౧౯౩ కృష్ణుడు ఉపమన్యు నొద్ద
గురువు శివుడు	శివదీక్షనొందుట
౧౮౦ కృష్ణునకు ఉపమన్యుగురువు	౧౯౪ ఇహ, పర, లోకఫలముల
గర్గరుషి. పురోహితుడు	నిచ్చువాడును, జ్ఞానము నిచ్చు
౧౮౧ గురుసాగోదకముచే గృహము	వాడును సదాశివుడే ౪౧౦
శుద్ధిగావలయును	౧౯౫ శివుడే విశ్వబంధువు

౨౯౬ ఆత్మశబ్దమునకు పరమశివుడని
యర్థము ర౧౨

౨౯౭ లింగమూర్తియందు శివుని
పూజించిన వాడు రుద్రపుత్రుడు

౨౯౮ నేనును రుద్రపుత్రుడను

౨౯౯ జానికి దేహము భారములేదు

౩౦౦ జీవునికి, శివునితోనె, విద్యమని
సిద్ధాంతము ర౧౩

౩౦౧ వాసుదేవుడును, శైవుడే

౩౦౨ దధీచి, గౌతమ, కాపదగ్గులు
శివనిందకులై పుట్టిరి

౩౦౩ పంచాయతనపూజా ర౧౪

౩౦౪ శివపూజ వలన, సర్వదేవతలు,
త్వప్సినొందుదురు

౩౦౫ శివాలయమందు, పూజ పది
రెట్టధికము

౩౦౬ ఆదిశైవులకే, స్వార్థపరార్థ,
పూజాధికారము

౩౦౭ అసార సంసారమందు సార
ములు ర౧౬

౩౦౮ శివారాధన, ముఖ్యమైనది
కర్మఫల మొసంగువాడును,
శివుడే ర౧౭

౩౦౯ గృహమందు పదార్థములు
గృహిణిచే తయారు చేయబడు

నట్లు కర్మఫలములు విష్ణుచేసృష్టిం
పబడు నవియై ర౧౮

౩౧౦ అర్తాదులుపునరావృత్తిగలవారు
జ్ఞానిపునరావృత్తి లేనివాడు ర౨౦

౩౧౧ పరమపద మనఁగా సాంబ
శివుడు ర౨౩

౩౧౨ విష్ణు శ్రీకంఠ రుద్రుని కుమా
రుడు ర౨౪

౩౧౩ శివకల్ప బ్రహ్మకల్ప విష్ణుకల్ప
మున విచారించక శివ, కేశవ

భేదమందు మోహితులయిరి

౩౧౪ విష్ణు శివ భక్తుడని దృష్టాం
తము ర౨౭

౩౧౫ నన్నాశ్రయించి, నాద్వారా
శివుని తెలియుదురు ర౨౯

౩౧౬ తాపత్రయములు ర౩౧

అక్షరపరబ్రహ్మయోగము

అష్టమాధ్యాయము.

౩౧౭ యీ ఆధ్యాయమందు త్సరము
ఆక్షరము త్సరాక్షరా త్సరికము

వర్ణించబడును ర౩౨

౩౧౮ బ్రహ్మమనగానేది ర౩౩

౩౧౯ ఆధ్యాత్మాధి భూతములెవ్వి

౩౨౦ అధియజ్ఞమనగానేది విష్ణువా
శివుడా దేహమందున్న వాడెవడు

ప్రయాణ కాలమందెవరు తెలియ
దగినవారని యర్జునుని

ప్రశ్నలు ర౩౪

౩౨౧ అక్షరమనగా నాశములేని
శివుడు ఆధ్యాత్మమనగా ప్రత్యే
గాత్మ శివునికి సగుణరూపమం
దున్ను నాశము లేదు ర౩౫

- 3 29 అధిభూతమనగా
బ్రహ్మాది తృణపర్యంతముక్షరము
అధిదైవమనగా పురుషుడు (రుద్రు
డు) అధియజ్ఞమనగా నేనే సదా
శివుడు ౪౩౭
- 3 29 అధ్యాత్మ అధిభూత అధి దైవ
ముల పటిక ౪౩౮
- 3 29 మరణకాలమందలి బుద్ధి ననుస
రించి గతి కలుగును ౪౪౧
- 3 29 సదాశివుని స్మరించు
కొనుము ౪౪౨
- 3 29 యెట్టిప్రయత్నముచే పరమ
పద ప్రాప్తి ౪౪౩
- 3 29 శరీరాసన్న కాలమునందు కర్త
వ్యము ౪౪౬
- 3 29 మనుష్యాదులకు అయునిర్ణ
యము ౪౪౭
- 3 29 ముక్తియందెట్టి పురుషుని
పొందుదురనగా ౪౪౯
- 3 30 యోగాభ్యాసము - ధారణా
౪౫౦
- 3 30 ముక్తియొక్క స్వరూపము
౪౫౧
- 3 30 గురువైననన్ను పరశివరూప
ముగా నెంచుము ౪౬౦
- 3 33 శివజ్ఞానములేనివిద్య - శివా
రాధన. చెయ్యనిజన్మ శివా
లయములేని గ్రామము భిన్నులేని
ఫలమున్ను హేయములనుట ౪౭౨
- 3 3౪ గురుదేవతలయం దభేదదృష్టికే
ఫలము ౪౬౧
- 3 3౫ హరికి శివశరీరమందు భాగము
౪౬౨
- 3 3౬ అహంఅనగా పరశివుడు
౪౬౩
- 3 3౭ శివాలయమునకు యెదురుగా
నుండునది ధర్మవృషభము అదియే
విష్ణు. అక్కడ నేగోవులుండుట,
గోలోకము శివలోకము కిందది
యని తెలియును.
- 3 3౮ అర్చిరాదిమార్గము యుగ
ప్రమాణము ౪౬౫
- 3 3౯ అహోరాత్రములను తెలి
యుట ౪౬౬
- 3 ౪౦ ఈశ్వరుడేనిమితో సాదాన
కారణములు బ్రహ్మయొక్క
పగటియందు సృష్టి. రాత్రియందు
లయమున్ను ౪౬౭
- 3 ౪౧ సంసారలక్షణం ౪౬౮
- 3 ౪౨ పదార్థములు యెన్ని విధములు
౪౬౯
- 3 ౪౩ వేదాంతకాస్త్రమందుగాక
ఇతరకాస్త్రములందు జ్ఞానము
లేదు ౪౭౦
- 3 ౪౪ సదాశివుని తెలిసినవారికి
పునరావృత్తిలేదు ౪౭౧
- 3 ౪౫ పురుషుడు యెట్లులభ్యమగును
౪౭౨

- 3౪౬ భక్తిత్రయములో నవవిధభక్తులు ౪౭౩
 3౪౭ సాలోక్యాది చతుర్విధ ముక్తులు ౪౭౪
 3౪౮ శివభక్తిలేనివాడు శివకులమందు ౪౭౫
 పుట్టరాదు ౪౭౫
 3౪౯ అదిశైవ ద్రావిడ బ్రాహ్మణుల యుత్పత్తి ౪౭౬
 3౫౦ వీరుషోడశంకశలు గలవారు ౪౭౭
 3౫౧ అన్యవిప్రులు అరుకశలు గల వారు ౪౭౮
 3౫౨ శివాలయమందు స్వార్థ పరార పూజాధికారిము షోడశకశలు గలవార్కి గలదు ౪౭౯
 3౫౩ శివకులమందుబుట్టి శివార్చన చెయ్యనివాడు కుక్కమాంసమును తినేచండాలునికన్న యధముడు ౪౮౦
 3౫౪ శివధర్మములు తప్పక నడిపిన వాడు అజన్మతో ముక్తి నొందును ౪౮౧
 3౫౫ సగుణ బ్రహ్మోపాసకులు యేకాలమందు మరణించి తిరిగి జన్మకురారో యేకాలమందు మరణించి తిరిగి వచ్చెదరో ఆకాలమును చెప్పుచున్నాడు ౪౮౨
 3౫౬ దేవయానమార్గముగా వెళ్ళిన వారు పునరావృత్తి నొందరు ౪౮౩
 3౫౭ సిత్తయానమార్గముగా వెళ్ళిన వారలు పునరావృత్తి నొందుదురు, ౪౮౪
 3౫౮ సూర్యచంద్రవాడులు ౪౮౫
 3౫౯ శివప్రసాదములేక భ్రాంతి యొవరికిని తొలగదు. ౪౮౬
 3౬౦ ఈరెండుదారులను తెలిసి యోగివిగము ౪౮౭
 3౬౧ వేదయజ్ఞతపోదానముల పుణ్యమువలన యోగిపరమపదము నొందును ౪౮౮
 రాజగుహ్య నిరూపణ యోగో నామ నవమోధ్యాయః.
 3౬౨ యోగవిద్యకంటె అత్మవిద్య గుహ్యమైనది ౪౮౯
 3౬౩ రాజయోగ హతయోగములు ౪౯౦
 3౬౪ అశ్మక్తము రెండువిధములు ౪౯౧
 3౬౫ నాయందు భూతములు గలవు గాని భూతములయందు నేను లేను ౪౯౨
 3౬౬ కల్పాంతమందు నాయందుగల సిన యవ్యక్తాది భూతములను కల్పాదియందు నేను వదలుచున్నాను ౪౯౩
 3౬౭ శ్రవణాదులచే కర్మ బంధుడు గానేరడు ౪౯౪

- 325 ప్రకృతి ఈశ్వరునితో గలసి 323 శివమంత్రాభిమంత్రమైన
జగత్తును సృష్టించుచున్నది రఫగ
326 విష్ణుని శివరూపముగా యెడల పాగ్రబ్ధమున్న
ధ్యానించుట రఫల పోవును
320 శివభావనలేని వార్లకు 324 శివసృధారణవిధి 200
సరకమే రఫ2
320 మేచ్చ జైన శైవపులకు ముక్తి 325 దీనినే శాంభవ వ్రతమని వేద
లేదు రఫ3 ములన్నియు జెప్పినవి. 200
321 పాఖండులతో సంభాషణ 326 బ్రహ్మర్షిణ్యామము 200
సరక ప్రాసి 327 ఏకత్వాన్యత్వ సర్వాత్మత్వ
ములు 200
323 మహాత్ముల కర్తవ్యము 328 శిశ్యమాతృపితామహులున్న
గాయత్రీ మంత్రార్థము రఫ4 నేనే శివరూపము 200
324 ప్రకారాంతర సవవిధ 329 కర్మరూపమంతయు నేనే
భక్తులు 200 శివరూపము 200
325 కృష్ణుడు చనిపోయినప్పుడు 330 చతుర్వేదమహావాక్యములు
యెనమండ్రి పట్టపు రాణీలు నేనే శివుడు 200
దహనం చేసిరి 331 విశిష్టాద్వైతమే వేదతాత్ప
326 జ్ఞాన యజ్ఞమనగా పాశుపత ర్యము 203
వ్రతము 200 332 అస్తిభాతి స్రియములు బ్రహ్మ
రూపము నామరూపములు
327 ఇది ముక్తినిచ్చును రెండును జగత్తు 204
328 కృష్ణునకు సంతానమునున్న 333 జగత్తు ఈశ్వరునిశరీరము 205
ఇచ్చినది 334 యజ్ఞాది కర్మకర్తలు స్వర్గము
329 దీనికి శిరోవ్రతమనిన్ని పేరు 335 నుండి వచ్చి భూలోకమందు
330 బ్రహ్మవిష్ణోద్వదలందరూ యీ సుదృఢింతురు
వ్రతము నాచరించిరి.
331 రాముడు కృష్ణుడున్న ఆచ 336 అనన్యభక్తులను మేము కాపా
రించిరి డుదుము 206
332 శ్రద్ధతో భిక్షాహారణ చేయు 337 అన్యదేవతా భక్తులను నన్నె
వాడ్కి జన్మలేదు 203 శివుని పొందుదురు 207

౩౯౭ విష్ణువే అధికుడని తలచు వార	౪౧౦ కర్మచే గాని జన్మచే గాని
లకు కోటికల్పముల కైనను సం	బ్రాహ్మణుడు గాకపోయినను
సార విచ్చితి లేదు	శి వా ర్పణ చేయు వాడు
౩౯౮ శివుడే సర్వయజ్ఞభోక్తృ	సాధువు
౩౯౯ దక్ష శిరస్సును విష్ణుహస్త	౪౧౧ శ్రీ-వైశ్య-శూద్రులను శివ
పాదములను ఖండించి విష్ణు వక్ష	భక్తితో సా యు జ్యము
మున శూలముగ్రుచ్చి పార	గలును
వేయుట	౪౧౨ మానవదేహముయొక్క
౪౦౦ పునః అనుగ్రహించుట	మంచి చెడలు
౪౦౧ క్షుద్రఫలపాపి	౪౧౩ నే ను గురువునుగాన నన్నె
౪౦౨ శివుడు భక్తితో నిచ్చిన పత్ర	భజంపుము
పుష్పములను గ్రహించును	
౪౦౩ శివుని కలుపక యితర వైవము	వి భూ తి యో గ ము -
లను పూజింపరాదు	దశమోధ్యాయః.
౪౦౪ కర్మల వీశ్వరార్పణ జేయు	౪౧౪ విభూతి యంతయు ఈ శ్వ
వలయును	రాంశమె
౪౦౫ ప్రాణులకు ద్రవలింగము	౪౧౫ శివునకు లోకమహేశ్వర
జిహ్వోపరి భాగమం దున్నది	త్వము
తద్వారా (భక్తుని జిహ్వగ్ర)ము	౪౧౬ నాకును లోకమహేశ్వరత్వ
నుండి) భగవానుడు పదార్థమును	ము గలదు
గ్రహించును	౪౧౭ మహర్షులందరు పాశుపతు
౪౦౬ శివునితో విరోధము లేక	లనుట
కర్మల నర్పించినవాడు బంధ	౪౧౮ భిష్మరుద్రాక్షధారణముపాశు
విముక్తుడగును	పతమె
౪౦౭ ఫలపుష్పములనగా జన్మకర్మలు	౪౧౯ శూలచక్రాంకణములు
౪౦౮ ఈశ్వరునికి పక్షపాతము	బ్రాహ్మణులకే నిషేధము
లేదు	౪౨౦ పండితులు నన్ను శివునిగా
౪౦౯ దురాచారుడైనను ఆనన్యభక్తిచే	భావించిరి
సాధువు	౪౨౧ బ్రహ్మభ్యాసము

ర ౨౨ శివశేషపులకు భేదములేదనుట	౫౧౨	ర ౩౨ సాతీపులకన్యాయము ఒక్కమెతుకు ఉడికిన యన్నమంతా ఉడికినట్లుగా కొన్ని విభూతులను జెప్పినాడు	౫౧౨
ర ౨౩ పరాత్పరుడు శివుడని శృతులన్నియు చెప్పినవి	౫౧౫	ర ౩౩ నేననగా శివాంశము	౫౧౨
ర ౨౪ నరనారాయణులు శివుని పూజించుట	౫౧౬	విశ్వరూపదశానయోగము.	
ర ౨౫ సాంబశివుడే చిదంబరశక్తి	౫౧౭	ఏకాదశోధ్యాయము	
ర ౨౬ తపముజేయు కృష్ణునకు గౌరవరమిచ్చుట	౫౧౮	ర ౩౪ సదాశివుడు కృష్ణునకు జూపించిన విశ్వరూపమునె ఆర్జునునకు జూపెటెను	౫౧౯
ర ౨౭ శివుడు కృష్ణునికొరకు విశ్వరూపమును జూపుట	౫౧౯	ర ౪౦ అనేకవందల వేల రూపములను శివాజ్ఞచే జూపెటెను	౫౨౩
ర ౨౮ దానినె ఆర్జునుని కొరకు కృష్ణుడు జూపుట	౫౨౨	ర ౪౧ చరదృష్టితో జూడలేవని జూనదృష్టినిచేసెను	౫౨౫
ర ౨౯ సూర్యుడు మొదలగు సృష్టియంతయు శివాంశమనుట	౫౨౩	ర ౪౨ శివరూపమునె కృష్ణుడు జూపెటెను	౫౨౬
ర ౩౦ అష్టవిధ గురువులు	౫౨౪	ర ౪౩ ఆర్జునుం డాశ్చర్యముతో భయపడుట	౬౦౧
ర ౩౧ యముడు పాశుపతుల జూచి భయపడునట	౫౨౫	ర ౪౪ విశ్వరూప వర్ణనం	
ర ౩౨ సదాశివుడు రామున కజేయాశ్రయము నిచ్చెను	౫౨౫	ర ౪౫ కృష్ణుడు శివరూపమును వదలి తనరూపమును జూపుట	౬౪౧
ర ౩౩ అష్టదశవిద్యలు శివునివల్ల పుట్టినవి	౫౨౭	ర ౪౬ అరవైవేల సంవత్సరములు తపమాచరించినందున శివుని యొక్క విశ్వరూపము లభిమైనదని ఆర్జునునితో బలకుట	౬౪౪
ర ౩౪ యముడు మృత్యువును రోగశక్తుల నిచ్చుట	౫౨౮	ర ౪౭ గురువునైన నన్ను శివునిగా జూడుము	౬౪౫
ర ౩౫ విష్ణు బాహ్య సత్త్వాంతస్తామసుడు శంకరు డంత స్సత్త్వకర్పూరకాంతి గలవాడు	౫౨౯	ర ౪౮ ఆహంగిరోపాసన జేయుము	౬౪౬
ర ౩౬ విభూతులన్నియు ఈశ్వరుని బిందుప్రకృతిలోనివి	౫౩౦		

భక్తియోగము	కల్పములకైనాముక్తి దొరకదని
ద్వాదశోధ్యాయః.	నూతనసంహిత ౬౬౯
౪౪౯ పరాభక్తి-అపరాభక్తి ౬౪౮	౪౬౩ మానత్రయము ౬౭౦
౪౫౦ శ్రవణక్షేత్రనాదుల	౪౬౪ సంసారమందతిథివలె
విమర్శ ౬౫౦	నుండుట ౬౭౨
౪౫౧ అవ్యక్త బ్రహ్మోపాసన	౪౬౫ ఇదియేసిత ప్రజ్ఞాని
యందు కష్టమధికము ౬౫౪	లక్షణము ౬౭౩
౪౫౨ ధ్యానముకన్న కర్మఫల	క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగము
త్యాగము దానితర్వాత శాంతి	త్రయోదశోధ్యాయము.
గలుగును ౬౫౫	౪౬౬ శరీరము క్షేత్రమనుట యీ
౪౫౩ కర్మోపాసనలచే విజ్ఞానసిద్ధి	శరీరమునేను నాదియనువాడు
గలుగునుట ౬౫౬	క్షేత్రజ్ఞుడు ౬౭౪
౪౫౪ ఆత్మానుసంధానము -	౪౬౭ విశ్వైజ్ఞస ప్రాజ్ఞులు విరాట్
చేయుము ౬౫౭	హిరణ్యగర్భేశ్వరులు ౬౭౬
౪౫౫ అందు అసమర్థుడైన	౪౬౮ చిదంబరజ్ఞానమే పరమ
యోగాభ్యాసముజేయుము ౬౫౮	పదము ౬౭౭
౪౫౬ అందున్న అసమర్థుడ	౪౬౯ బ్రహ్మలక్షణము ౬౭౯
నైతే నిష్కామకర్మ	౪౭౦ మహాప్రకృతి ౬౮౦
జేయుము ౬౫౯	౪౭౧ పరాపశ్యంతీ మన్యమీ ౬౮౧
౪౫౭ అందున్న అసమర్థుడైన	౪౭౨ ఇచ్చి మొదలగువాటి
శపరాధన ౬౬౦	యరము ౬౮౩
౪౫౮ శైవులు ఏకదేవోపాసకులు	౪౭౩ సజ్జనవృక్షము లేనిచోటనొక
౪౫౯ అందున్న శక్తి లేకుంటే	రోజైన నుండరాదు ౬౮౪
కర్మఫలత్యాగం	౪౭౪ వేదాంతసముద్రము ౬౯౦
౪౬౦ తత్వజ్ఞున లక్షణము ౬౬౧	౪౭౫ బ్రహ్మలక్షణము ౬౯౨
౪౬౧ సంశయ విపర్యయా సంభా	౪౭౬ అధ్యాసోపాప
వనలు ౬౬౩	వాదములు ౬౯౫
౪౬౨ కెవల విష్ణుభక్తివల్ల కోటి	౪౭౭ జ్యోతియనగా ౬౯౬
	౪౭౮ ప్రకృతిపురుషులనాదులు ౭౦౧

ర ౭౯ కర్తృత్వ హేతువు ప్రకృతి	గుణత్రయ విభాగయోగః
భో కర్తృత్వ హేతువు	(చతుర్దశోధ్యాయః.)
పురుషుడు ౭౦౩	
ర ౮౦ సంసార కారణము. ౭౦౪	ర ౯౪ గుణత్రయమే ప్రకృతి, గుణా
ర ౮౧ పురుషుడనంగు డెట్లు ౭౦౫	తీతమే బ్రహ్మ ౭౨౧
నాడు ౭౦౫	ర ౯౫ మనులెరిగిన జ్ఞానము ౭౨౩
ర ౮౨ పురుషుని తెలిసినవారు జన్మ ౭౦౬	ర ౯౬ దేవకన్నియల పృశ్నోపన్యా
నొందఱు ౭౦౬	సము ౭౨౪
ర ౮౩ అధికారిభేదముచే నాత్మ ౭౦౭	ర ౯౭ ధూతోత్పత్తి ౭౨౫
దశకాన సాధనములు ౭౦౮	ర ౯౮ గుణములు దేహిని
ర ౮౪ బంధనివృత్త్యపాయము ౭౦౯	బంధించుట ౭౨౮
ర ౮౫ తానుదేహేంద్రియములను ౭౧౦	ర ౯౯ సత్వగుణము సుఖముతో
కొనిన అత్మహత్యగాక ౭౧౦	బంధించును ౭౨౯
మానము ౭౧౦	౧౦౦ రజోగుణము కర్మతో
ర ౮౬ అత్మసందేశలనో ౭౧౧	బంధించును ౭౩౦
పాయము ౭౧౧	౧౦౧ తమస్సు నిద్రాలస్యాదులచే
ర ౮౭ అత్మరధికుడు ౭౧౨	బంధించును ౭౩౧
ర ౮౮ పంచభూతలయము ౭౧౩	౧౦౨ సత్వము వల్ల పుట్టుగుణ
ర ౮౯ ఏకమేవాద్వితీయమనగా ౭౧౪	ములు ౭౩౪
త్రివిధభేద రాహిత్యము ౭౧౪	౧౦౩ రజస్సువల్లపుట్టినగుణములు
ర ౯౦ సేవ్యసేవక భావము ౭౧౫	౧౦౪ తమస్సువల్లపుట్టుగుణములు ౭౩౫
ర ౯౧ అత్మకు అవకాశదృష్టాంతము ౭౧౬	౧౦౫ పూజ్య అపూజన అపూజ్య
ర ౯౨ తేత్రజ్ఞునకు సూర్యదృష్టాం ౭౧౭	పూజన వలన దండన తత్కాల
తము ౭౧౭	మందు గలుగును ౭౩౬
ర ౯౩ తేత్రజ్ఞతేత్రజ్ఞులకన్న పర ౭౧౮	౧౦౬ సత్వగుణ వృద్ధియందు మర
మైన శివుని చెలిసినవారు ముక్తి ౭౧౮	ణించినవారు ౭౩౭
నొందుదురు. ౭౨౦	౧౦౭ రజస్తమోగుణ వృద్ధియందు
	మరణించిన వారలు ౭౩౮
	౧౦౮ సత్వాదులకు విచిత్రిఫల
	ములు ౭౩౯

౧౦౯ సత్వాది గుణములు సంసరజ
దోషములు ౭౪౦

౧౧౦ సత్వాదికర్మల కేయువారలకు
ఫలము ౭౪౧

౧౧౧ గుణాతీతులు సాంబశివునిలో
చేరుదురు ౭౪౩

౧౧౨ నిస్రైగుణ్య యోగి సమా
చారము ౭౪౫

౧౧౩ చింతామణివంటి గురువులేక
యీతత్వము లభించదు ౭౪౬

౧౧౪ సాశుపతులు

౧౧౫ శివలింగసాపన శివారాధన
మొదలయిన ధర్మములస్థాపించిన
వాడను నేను ౭౪౮

పురుషోత్తమ యోగి-పంచ
దశోధ్యాయః,

౧౧౬ ద్విపాదులలో శ్రేష్ఠుడు
పురుషోత్తమడు, హృదయపుర

మందున్న వాడు పురుషుడు ౭౪౯

౧౧౭ ఆహిభక్షక న్యాయము ౭౫౦

౧౧౮ సంసార వృక్షనిరూప
ణము ౭౫౧

౧౧౯ సంసారవృక్షమశ్వద్ధమ
నుట ౭౫౦

౧౨౦ భిస్మజ్యోతి ౭౫౨

౧౨౧ పరమపదమును బొందు
వారు ౭౫౪

౧౨౨ పరమపదమనగా భూమి
శివుడు ౭౫౫

౧౨౩ కృష్ణిగమస్త్రిభావులు జీవేశ్వ
రులు వీరిదరికంటె పరుడుచిదం

రాత్మ ౭౫౬

౧౨౪ ఉత్కృష్టింతు యందు జీవుడు
షడ్వింద్రియములను గొని

పోవును ౭౫౭

౧౨౫ ఆజ్ఞానులు జీవుని జాడగను
గొనలేరు ౭౫౮

౧౨౬ జ్ఞానులు తెలియుచున్నారై

౧౨౭ సూర్యచంద్రాదులకు లేజంబు

నిచ్చినవాడను నేనే ౭౫౯

౧౨౮ పృథివియందుండి ఓషధులను

పోషించువాడను నేనే ౭౬౦

౧౨౯ ప్రాణుల హృదయమందగి

రూపముతో నుండి అన్నమును

పక్వము జెయుచున్నాను ౭౬౧

౧౩౦ బ్రహ్మకు లఘుత్వము

౧౩౧ తత్వమస్వాదివాక్యములచే

శివుని తెలియవలెను ౭౬౨

౧౩౨ క్షరాక్షర విచారణ ౭౬౩

౧౩౩ ఉత్తమపురుషుడనగా కైవల్య

పనిషత్తునందు జెప్పిన శివుడు ౭౬౪

౧౩౪ కృష్ణుడు ఉపమమృనొద్ద

దీక్షునొందినందున పురు

షోత్తముడగుట ౭౬౫

౧౩౫ కృష్ణుడు శివార్చనచేసినందున

పురుషోత్తమడని తెలియును ౭౬౬

౧౩౬ గుహ్యమైన యీశాశ్రమము

తెలిసినవారలు కృతార్థులు ౭౬౭

దైవాసుర సంపద్విభాగయోగః
పోడశోధ్యాయః.

౧౩౭ దైవసంపత్తు - ఆసుర
సంపత్తు ౭౦౪
౧౩౮ దైవసంపత్తుకు ౨౫ సాధన
ములు ౭౦౫
౧౩౯ ఆసురసంపత్సాధనములు ౭౦౬
౧౪౦ దైవసంపత్తు మోక్షము
ఆసురసంపత్తు బంధము ౭౦౭
౧౪౧ భూతసృష్టి దైవము ఆసురము
అని రెండు విధములు ౭౦౮
౧౪౨ ఆసురుల లక్షణము ౭౦౯
౧౪౩ చార్వాకమతము ౭౧౦
౧౪౪ ఆనర్థవాదులు ౭౧౧
౧౪౫ అశుచివ్రతులు ౭౧౨
౧౪౬ కామసంకల్పములు ౭౧౩
౧౪౭ క్రోధసంకల్పములు ౭౧౪
౧౪౮ ఆసర్వాదుల ప్రాబ
ల్యము ౭౧౫
౧౪౯ వేదాంతేతర శాస్త్రముల
యందు జ్ఞానములేదు ౭౧౬
౧౫౦ చిత్రవిభాగంతులకు నర
కము ౭౧౭
౧౫౧ డాంబికయజ్ఞము ౭౧౮
౧౫౨ కర్మలనుబట్టి శ్వాసము నష్ట
మగుచున్నందున ఆయువు తగ్గి
పోవును ౭౧౯
౧౫౩ ఆసురయోని యందు బుట్టు
వారు ౭౨౦

౧౫౪ చక్రాంకితునిజూచిన పాపము
గలుగు ౭౦౦
౧౫౫ కామక్రోధాదుల పరిహారము
౧౫౬ కామక్రోధలోభములు వదలి
నందున ఉత్తమగతి ౭౦౧
౧౫౭ శాస్త్రవిధి నాచరింపని వార
లకు సిద్ధిలేదు ౭౦౨
౧౫౮ శాస్త్రోక్త కర్మలను
జేయుము ౭౦౩

శ్రద్ధాత్రయ విభాగయోగః
సప్తదశోధ్యాయః.

౧౫౯ శ్రద్ధాపంతులు దైవ సంపద
లోని వారా ఆసురసంపదలోని
వారా యని ప్రశ్న ౭౦౪
౧౬౦ శ్రద్ధ సాత్వికము రాజసము
తామసము అని మూడు విధ
ములు ౭౦౫
౧౬౧ సాత్వికులు శివునిన్ని రాజ
సులు యక్ష రాక్షసులనున్నా
తామసులు భూతములనున్నా
పూజించుచురు ౭౦౬
౧౬౨ కర్మచండాలరు. ౭౦౭
౧౬౩ శ్రద్ధనను సరించిరిహారమున్నా
మూడు విధములు ౭౦౮
౧౬౪ సాత్వికాహారములు ౭౦౯
౧౬౫ రాజసాహారములు ౭౧౦
౧౬౬ తామసాహారములు ౭౧౧
౧౬౭ వారదుడు సనత్కుమారుని
వలన శైవదీక్షునొందుట

౫౬౮ సాత్వికయజ్ఞము	౮౨౬	మోక్షసన్న్యాస యోగము	
౫౬౯ రాజసయజ్ఞము	౮౨౭	అష్టాదశోధ్యాయః.	
౫౭౦ తామసయజ్ఞము	౮౨౮		
౫౭౧ శారీరతపస్సు	౮౨౯	౫౮౯ సన్న్యాస త్యాగముల తత్త్వ	
౫౭౨ శివపూజానిష్ఠులు యితర		మేమి	౮౪౫
బ్రాహ్మణుల యిండ్లయందు		౫౯౦ శాస్త్రసిద్ధాంత లింగ	
భుజింపరాదనుట	౮౩౦	ములు	౮౪౬
౫౭౩ వాఙ్మయతపస్సు	౮౩౧	౫౯౧ కౌమ్యకర్మలు వదలుట సన్న్యా	
౫౭౪ మానసికతపస్సు	౮౩౨	సము కర్మఫలమును వదలుట	
౫౭౫ అసంప్రజ్ఞాత సమాధి		త్యాగము	౮౪౭
౫౭౬ సాత్వికతపస్సు	౮౩౩	౫౯౨ పంచమధూమికౌసితి పర్యం	
౫౭౭ రాజసతపస్సు	౮౩౪	తమ యజ్ఞదానతపః కర్మలు	
౫౭౮ తామసతపస్సు	౮౩౫	చేయవలయును	౮౪౯
౫౭౯ మూఢగురువును వదలవలయును		౫౯౩ త్యాగము సత్త్వ రజ సమా	
౫౮౦ అద్విశైవుని గురువుగా జేసు		భేదములచే మూడువిధములు	౮౫౧
కొనవలయును		౫౯౪ పూర్వాచార్యులు శ్వేతా	
౫౮౧ సాత్వికదానము	౮౩౬	చార్యులు	
౫౮౨ రాజసదానము		౫౯౫ అంతఃకరణ శుద్ధి పర్యంతము	
౫౮౩ తామసదానము	౮౩౭	కర్మలు చేయవలయును	౮౫౨
౫౮౪ ఓం తత్, సత్. ఆని సదా		౫౯౬ ఫలకాంక్షను వదలి కర్మలను	
శివుని పేరు	౮౩౮	చేయవలయును	౮౫౩
౫౮౫ ఓం ఆని ఉచ్చరించి యజ్ఞ		౫౯౭ తామసత్యాగము	౮౫౪
దానతపములు జేయుదురు	౮౪౦	౫౯౮ రాజసత్యాగము	౮౫౫
౫౮౬ తత్ ఆనగా బ్రహ్మమైన		౫౯౯ సాత్వికత్యాగము	౮౫౬
సదాశివుడు		౬౦౦ త్యాగి ఇతరులకు భేదబుద్ధిని	
౫౮౭ సత్ శివరూపము	౮౪౧	గల్గింపడు	౮౫౮
యజ్ఞతపోదానముల యందున్న		౬౦౧ దేహధారికి కర్మలను వదల	
నిత్యము సంపత్తును	౮౪౨	శక్యముగాదు	౮౫౯
౫౮౮ ఆశ్రద్ధగా ఓయ దానిని		౬౦౨ కర్మఫలము మూడు విధ	
అసత్తుండు	౮౪౩	ములు	౮౬౦

౬౦౩ పంచకారణములు	౮౬౨	౬౨౬ అనభ్యాసము దన్ని విద్యలు	
౬౦౪ న్యాయాన్యాయములకు		నశించును జ్ఞాన విద్య వృద్ధి	
హేతువులు	౮౬౪	నొందును	౮౮౫
౬౦౫ అత్మసాక్షాత్కారమయిన		౬౨౭ సాత్త్వికసుఖలక్షణము	౮౮౬
వానికి జననమరణములులేవు	౮౬౬	౬౨౮ రాజససుఖ లక్షణము	
౬౦౬ జ్ఞాత్వజ్ఞాన జేయములు కర్మ		౬౨౯ తామససుఖ లక్షణము	౮౮౭
ప్రేరణలు	౮౬౭	౬౩౦ నిస్త్వగుణ్యము	౮౮౮
౬౦౭ అగమోద్ధము, వివేకజన్యము		౬౩౧ బ్రాహ్మణాదులకు సాత్త్వికాది	
అని జ్ఞానము లేదు విధ		గుణములు	౮౮౯
ములు	౮౬౯	౬౩౨ బ్రాహ్మణుని స్వభావ	
౬౦౮ సాత్త్వికజ్ఞానము	౮౭౦	కర్మలు	౮౯౦
౬౦౯ రాజసజ్ఞానము		౬౩౩ క్షత్రియుని స్వభావ	
౬౧౦ తామసజ్ఞానము	౮౭౧	కర్మలు	౮౯౧
౬౧౧ సాత్త్వికకర్మము	౮౭౨	౬౩౪ శృతిస్మృతి పురాణేతిహాసము	
౬౧౨ రాజస-తామసకర్మలు	౮౭౩	లను శూద్ర ముఖముతో విన్న	
౬౧౩ సాత్త్వికకర్మ లక్షణము	౮౭౪	బ్రాహ్మణుడు సచేలస్నానమాచ	
౬౧౪ రాజసకర్మలక్షణము	౮౭౫	రింపవలయును	౮౯౨
౬౧౫ తామసకర్మ లక్షణము	౮౭౬	౬౩౫ వైశ్యుని స్వభావ కర్మలు	
౬౧౬ పేరుచెప్పినందున సాతకము		౬౩౬ శూద్రుని స్వభావకర్మ	
౬౧౭ సాత్త్వికబుద్ధిలక్షణము	౮౭౭	౬౩౭ శూద్రుడు తపముచసిన నర	
౬౧౮ పరశివస్వరూపము	౮౭౯	కము	౯౯౩
౬౧౯ రాజసబుద్ధి లక్షణము	౮౮౦	౬౩౮ గృహస్థునందు సన్యాసి లక్ష	
౬౨౦ తామసబుద్ధిలక్షణము	౮౮౧	ణములు	౯౯౪
౬౨౧ తప్తముద్రా ధారులయిన		౬౩౯ స్వధర్మముచే శివపూజయందు	
త్రిదండ సన్యాసులకు నరకము		కైవల్యము	౯౯౫
౬౨౨ సాత్త్వికధృతి లక్షణము	౮౮౨	౬౪౦ పరధర్మముకన్న స్వధర్మమే	
౬౨౩ రాజసధృతి లక్షణము	౮౮౩	శ్రేయము	౯౯౬
౬౨౪ లౌకికజనులు మోక్షమునెరుగ		౬౪౧ సాత్త్వికకర్మలుచేయలేనియెడల	
బాలరు		రాజస తామస కర్మలూనరిం	
౬౨౫ తామసధృతి లక్షణము	౮౮౪	పుము	౯౯౭

౬౪౨ శైవ సన్యాసధర్మాః	౯౦౦	౬౬౧ అహంభావము మూడు	
౬౪౩ సన్యాసానర్థులు	౯౦౧	విధములు	
౬౪౪ నైష్కర్మసిద్ధి తర్వాత		౬౬౨ ఒక్కశ్లోకముతో తత్వోప	
ముక్తి	౯౦౩	దేశము	౯౨౩
౬౪౫ నైష్కర్మసిద్ధియనగా		౬౬౩ అనధికారికి ఈతత్వ ముపదే.	
౬౪౬ జ్ఞాననిష్ఠకు వ్యవస్థలు	౯౦౪	శింపరాదు	౯౨౪.
౬౪౭ బ్రహ్మత్వసమర్థుడు	౯౦౬	౬౬౪ శివతత్వము నుపదేశించిన	
౬౪౮ బ్రహ్మనిష్ఠుని లక్షణము	౯౦౭	గురునకు ఫలం	౯౨౬
౬౪౯ భక్తిపాశుపతవ్రత		౬౬౫ విష్ణునకు శివభక్తి	౯౨౭.
యాపము	౯౦౮	౬౬౬ పరమభక్తిని తలచుట	౯౨౮
౬౫౦ కర్మలనుజేయుచు పరమ		౬౬౭ నాలుభూమికలు చాటే	
పదమును బొందవచ్చును	౯౧౧	వరకు గురువుఉన్నాడు	
౬౫౧ విష్ణుజగమును సృష్టించెను		౬౬౮ గతాపారాయణఫలం	౯౨౯
శివుడొందు ప్రవేశించెను.	౯౧౨	౬౬౯ గీతాశ్లోకాఫలం	
౬౫౨ గురువులేక శివజ్ఞానము		౬౭౦ శివభక్తిలేక భక్తినిశం	
రాజాలను	౯౧౩	చును	౯౩౦.
౬౫౩ నితలంపుజరగమప్రకృతి		౬౭౧ కృష్ణు డ్దరుమని అజ్ఞానము	
నిన్ను యుద్ధమునుజేయించును	౯౧౪	నశించినదా లేదాయని యడు	
౬౫౪ స్వభావమే ప్రకృతి	౯౧౫	గుట	౯౩౧.
౬౫౫ బ్రహ్మవిష్ణులు లందరిలో		౬౭౨ అర్జునుడు మోహమునశించిన	
శివుడొకడే స్వతంత్రుడు		దనుట	౯౩౨.
౬౫౬ శివుడే సర్వభూతములయం		౬౭౩ సంజయుడు భృతరాష్ట్రాని	
దున్నాడు	౯౧౬	కొరకు ఈ సంవాదమును	
౬౫౭ ఆశివుని శరణుబొందుము	౯౧౭	చెప్పట	౯౩౪.
౬౫౮ ఇదేసికు చెప్పినజ్ఞానము	౯౧౯	౬౭౪ సంజయుడీ యోగమును విని	
౬౫౯ జ్ఞానమును బోధించిన గురువు		నందున ధన్యుడననుట	౯౩౫.
గొప్పవాడు	౯౨౦	౬౭౫ సంజయు డ్దరుమని పుణ్యమున	
౬౬౧ గురుశిష్యభావ నియమముచే		కచ్చెరువొందుట	౯౩౬.
ముక్తిగలుగునని నేను ప్రతి		౬౭౬ సంజయుడు కేశవుని విశ్వ	
చేయుచున్నాననుట.	౯౨౧	యాపమును స్మరించి యానంద	
		మగ్నుడగుట	౯౩౭.

ఓమ్

శ్రీమద్ద్వీకంఠాచార్యకృత శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యము

సంపూర్ణ గీతామాహాత్యం.

ఒకానొక సమయమందు భూదేవి విష్ణు సాన్నిధ్యమునకేగి కృతాంజలియై విష్ణువుతో నిట్లనియె. హేవిష్ణో! యీసంసార సాగరమందు పూర్వజన్మ కర్మానుసారముగా ప్రార్థింపబడుచున్నవారికి పరమేశ్వరుని యొక్క చరణకమలమందు భక్తి యేప్రకారము గలుగునో దయ యుంచి ఉపాయమును జెప్పమని వేడుకొనెను. విష్ణువిట్లు జెప్పెను. నిత్యమును భగవద్గీతను బఠించుట యిందెల్లము గలవాడు ప్రార్థింపవలయున వచ్చిన కర్మలను అనుభవించుచున్నను లోకమందు సుఖమును ముక్తిని బొందును. కర్మలతో నాతనికి సంబంధము లేదు. యేమనగా, ఘోరమైన సాపకర్మయందు ప్రవర్తించి నప్పటికి భగవద్గీతను పఠించిన యెడల తామరాకును నీరు అంటని యట్లు ఆమనుజుని సాపములు అంట నేరవు. భగవద్గీత పుస్తకముందు తావునను పఠించు తావునను ప్రయాగమున్నగు పుణ్యతీర్థము లన్నియు నివసించుచున్నవి. సర్వదేవతలు, ఋషులు, యోగులు, పన్నగులును భగవద్గీత ప్రవర్తించుచున్న స్థలమందు వేగముగ సహాయ పడెదరు. ఓ భూదేవి! భగవద్గీతల అర్చనచారణ చేయు తావులందును పఠించు తావునందును, రామసంకీర్తన స్థలమునందు వాయు

నూచుండుండునట్లు, నిశ్చయముగా నేనెప్పుడు నుండును. అక్కడ నెట్టి యాపదలురావు. ఒకవేళ ప్రారబ్ధ వశముచే నేదైన కష్టము వచ్చిన యెడల నేను శీఘ్రముగా వెల్లి నివారణ చేతును. నేను గీతలనంటి యుండును. గీతలే నాకు నివాసము. గీతల యందు నుడువబడిన శివజ్ఞానమును బట్టియే మూడు లోకములను బాలించు చుంటిని. గీత యనగా గాయ త్ర్యర్థ ప్రతిపాదకమైన బ్రహ్మవిద్య. 'యః పర స్సమహేశ్వరః.' అను నట్లు ఆర్థమాత్మా రూపమైన శివసంబంధము గలది గనుకనే శివ శక్త్యా త్మకమైన యీగీత యనిర్వాచ్యమైనది. యీగీత యందలి సచ్చిదానంద రూపమైన పరశివ స్వరూపమును స్వయముగా తన ప్రయశిష్యుడైన యర్జునున కుపదేశించెను. వేదత్రయ స్వరూప మైనది గనుకనే యీగీత వేగముగా దత్వార్థమును గలిగించును. యీ పనునెనిమి దధ్యాయములను నిశ్చల చిత్తముతో నెవడు పారాయణ జేసునో వాడు ఇహమందు అపస్థితిలను మరణానంతరమందు శివపదము నున్నా బొందును. సంపూర్ణ గీతను పారాయణ జేయ నసమర్థుడేని తొమ్మిదధ్యాయములను బఠించిన యెడల గోదాన పుణ్యము లభించును. ఇందుకు ఎంతమాత్రము సందేహము లేదు. అందుకును సమర్థుడుగాడేని మూడవభాగమును యెవడు పఠనము చేయునో వాడు గంగాస్నానఫలము నొందును, అరవ భాగమును బఠించువాడు సోమయాగ ఫలంబు నొందును. భక్తిపూర్వకముగా నొక అధ్యాయమును బఠించువాడు కైలాసంబునకుం జని శంకరుని ప్రమథ గణంబులలో చేరి చిరకాలముండును, ఒక అధ్యాయములో ఐక శ్లోకమును గాని ఒకపాదమును గాని పఠనజేసినవాడు ఒక మన్వంతరము వరకు సుందర మనుష్యుడై జన్మించును. ఓ భూదేవీ! గీతా పాఠమును నిత్యము జేయువాడు పదివేల సంవత్సరములు చంద్రలోక మందు నివాసము జేయును. గీతాపాఠమును జేయుచు దేహత్యాగమును జేసినవాడు వెంటనే మానవ శరీరమును బొందును. ఈ ప్రకారము కొన్ని

జన్మలు గీతాభ్యాసమును జేసినవాడు మోక్షమును బొందును. గీతా గీతా
యను రెండక్షరములను ఉచ్చరిస్తూ మరణించినవాడు ఉత్తమగతి నొందు
చున్నాడు. ఘోరపాపియైనను గీతార్థశ్రవణముం దిచ్చగలవాడు పరమపద
మొందును. పరమార్థతో కూడా అనంద మనుభవించును. ఈ ప్రకారము
అనేక కర్మల జేయువాడైనను గీతార్థతాత్పర్యములను ధ్యానించువాడు
జీవన్ముక్తుడు. మరణానంతరమందు కైవల్య ముక్తి నొందును. ఓ పృథివీ,
యీ గీత జనకాదు లనేకులను మోక్ష మిప్పించినది. అందువలన గీతాపాఠ
మవశ్యక ర్తవ్యము. ముందుగా గీతా మాహాత్మ్యమును బఠించి తర్వాత గీతా
పాఠ మొనరించవలెను. అట్లుచేసినవారికి యథోక్త ఫలము లభించును. విధి
ప్రకారము జేయనివారి పారాయణము శ్రమమాత్రమేగాని ఫలము లేదు.
యీ గీతా మాహాత్మ్యమునువరాహపురాణమందు నూతులవారు శౌనకాది
యెనుబది యెనిమిదివేల మహర్షులను వినిపించెను. గీతా మాహాత్మ్యమును
గీతకు ముందుగానే పఠించిన యెడల మహిమ యెక్కువ గలదు. కారణ
మేమనగా మనుజుడు ఫలస్తుతి విన్నపిమ్మట వానిచిత్తము వేడుకతోగూడి
యుండు ననిన్ని తన యొక్క అభ్యుదయమును దలపోయుచు భక్తితో
శ్రద్ధతో బఠన జేయును. ఇట్లు వరాహ పురాణమందలి నూత శౌనక
సంవాద మున సమష్టి గీతా మాహాత్మ్యము సంపూర్ణము.

శ్రీ భగవద్గీతా భాష్యము.

ప్రథమాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

పైకుంతమందు విష్ణువు లక్ష్మితో నిట్లు చెప్పెను. హే! లక్ష్మీ సుఖ
ర్మయను నొక బ్రాహ్మణుడు అతి నిచవృత్తిలో సంచరించుచు మంచి
కర్మ యొప్పుడును చేసి యుండలేదు. నిత్యము మద్య మాంసములు
భక్షించుతూ వ్యవసాయ వృత్తిని జేయువాడు. విషయ భోగముల జిక్కి
యుండెడి వాడు. అతని వద్ద కొన్ని మేకలునూ గలవు. యీ మేకలను
మేపుట యందు చాలా సేపు కాలమును గడపుచుండెడి వాడు. ఒక
దినమందు మేకలను తోలుకుని ఒక యడవికి వెళ్లి యొక చెట్టు యొక్క
ఆకులు కోయుచుండగా ఆ చెట్టుమీద నుండు నొక విషగర్పము ఆ సుఖ
ర్మను గరవగా మృతినొందెను. పిమ్మట యమదూతలచే యమలోకము
నకుం గొంపోబడి వాడు చేసిన పాతకములను బట్టి నరక కుండమందు
ధగధగ జ్వాలలచే చిరకాలము దగ్ధము చేయబడుచుండెను. ఇట్టి ఘోర
నరకబాధను, చిరకాల మనుభవించిన పిదప, తిరిగి భూలోకమందు
కొంచెము పాపశేషముతో ఇక్కడ కష్ట మనుభవించుటకు యెప్పు జన్మ
మొత్తెను. భిక్షులనము జేయు నొక కుంటివాడా యెప్పును గొని వాహన
ముగా దానిపై నెక్కిచాలాదూరము ప్రయాణములుజేయుచు ప్రతి గ్రామ
మందు భిక్షులనము జేసి సాయంత్రముకు ఇంటికి వచ్చి భిక్షా ద్రవ్యముచే
ఇంటివద్ద నున్న దాని పుత్రులను పోషించుచుండెడివాడు. యెప్పునకు
పగలస్తమానము యేమీ ఆహారము లేదు సరిగదా ఇంటికి వచ్చిన తర్వాత
కట్టివేసి కొంచెము ఊక మాత్రం పోసెడివారలు గాని అంతకంటె
ఎక్కువ యేర్పాట్లు యేమీ లేవు. భిక్షుకుడు దీని మీద సవారీ చేసి
ధనము సంపాదించి కుటుంబ పోషణ చేసు కొనుటయే యెరుగును గాని

యీ యెద్దనకు మేత విషయమై శ్రద్ధ చేయువాడు గాడు. ఇట్లు కొంత
కాలమునకు ఆ యెద్దనకు క్రమశః శక్తి తగ్గి నడుచుటకు శక్తి లేకుండెను.
ఒక రోజు ప్రయాణములో ఆకస్మాత్తుగా యెద్ద పడిపోయి కొట్టు కొను
చుండగా సొంతవాసులు జూడవచ్చి యెద్ద యొక్క బాధను జూడలేక
భగవంతుని ప్రార్థించుచు యిట్లు బలుకుచుండిరి. ఓభగవానుడా! యేఉపా
యము చేతనైనను ఈయెద్ద శీఘ్రముగా మరణించు నుపాయము గల్పింపు
మని వేడుకొనుచుండిరి. దాని పూర్వజన్మ పాపము వలన చూడశక్యము
గాని బాధ నొందుచున్నది, ప్రాణము పోతున్నది, కండ్లు పైకి వచ్చినవి,
నాలుక అడ్డము గరచుకొని పోయినది, రక్తమును కక్కుకొనుచున్నది,
మల మాత్రములు విశేషముగా నగు చున్నవి, యెద్దుయొక్క యీమర్దశను
జూచి యనేక మంది వచ్చి చూచి భగవంతుని స్తుతించుచు ఓభగవానుడా!
యీ యెద్ద యొక్క ప్రాణము శీఘ్రముగా పోయిన యెడల నేను
చేసిన ఫలాని పుణ్యమును యెద్దన కిచ్చి వేయుచున్నామని పలువురు తమ
తమ పుణ్యముల నర్పింప సాగిరి. ఇంతలో నొకవేశ్య వచ్చి యీ గండర
గోళ మేమని యడుగగా యెద్దుయొక్క వృత్తాంతము జెప్పి మరణోన్ముఖ
మైన దీని ప్రాణములు శీఘ్రముగా బోవుట కొరకు మేము చేసిన ఫలాని
పుణ్యకర్మల నెద్దన కర్పించి భగవానుని ప్రార్థించు చుంటిమని చెప్పగా
నావేశ్య యును నోభగవానుడా! నేనేమియు పుణ్యమును జేసి యుండ
లేదు. నొకవేశ్య సీశరీరముచే నేదైన పుణ్యము జేయబడిన యెడల
నాపుణ్యము చేసి యెద్ద యొక్క ప్రాణము శీఘ్రముగా పోవు గాక
యని భగవానుని ప్రార్థించి నంతలోనే, నాయెద్ద యొక్క ప్రాణము
పోయెను. తదనంతరం వేశ్యార్పిత పుణ్య ప్రభావముచే మానవ జన్మ
సంస్కృతమై నొక బ్రాహ్మణ గృహమందు జన్మించి పూర్వ జ్ఞానము
ఁగిరి యుండెను. తర్వాత వేశ్య యొక్క ఆహ్వానముపై దాని గృహమున
ఊరుకొని ఓసుందరి! నీపుణ్య మర్పించిన కారణము వలన నాకు యెద్దజన్మ

వదలిపోయి బ్రాహ్మణ జన్మ సంప్రాప్తమైనది, నీవు చేసిన పుణ్యమేదో నాకును చెలువమని యశేషముతో నడుగు చుంటిని. నేను కూడా నట్టి పుణ్యమును సంపాదించుకుని నీకృతజ్ఞతను వెలువరించగలను.

వేశ్యయిట్లనియె: ఓబ్రాహ్మణదేవా! నేను వేశ్యను గదా, పుణ్యమును సంపాదించుట నేనేమి యెరుగును? మావాండ్లు ఒక చిలుకను పెంచిరి. అది నిత్యము బ్రాతకకాలమందు కొంచెము పారాయణ చేయుచుండెడిది. దాని పాట విని నేను చాలా సంతోషించు దానను. నేను యీ చిలుక పలికిన మాటల పుణ్యమును నీకర్పించితిని. ఇందులో యేమి పుణ్యమున్నదో చెప్పజాలను. అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు చిలుకతో పలుకుచున్నాడు. ఓచిలుకా! నీవేమి చదువుచున్నావు? చిలుక యిట్లనెను. నేను వెనుకటి జన్మయందొక బ్రాహ్మణుడను. ఆజన్మయందు విద్యలన్నియు చదువుకొంటిని. నాగురువు భగవద్గీతను నాకొరకు అభ్యాసమును చేయించినాడు. ఇట్లుండగా నొకనాడు నేను ప్రమాదంబున నాగురువుగారు నాకేమియు శిక్షచేసినాడు గాదని పలికితిని. ఈవచనమును విని నాగురువుగారు కోపముతో నిట్లుకపించిరి. మంచిది ఓకొడుకా! నేనేమియు నీకు శిక్ష జెయ్యనియెడల ఇప్పుడు చేస్తాను. నీవు పక్షి జన్మలో చిలుకయై పుట్టుము. పొమ్ము, అప్పుడు నేను చిలుకనై పోయి మరియొక బ్రాహ్మణ గృహమునకు వెళ్లితిని. అప్పుడు వారు ఆదరముతో నన్ను పట్టుకొని పంజరములో బెట్టి పెంచుచుండిరి. ఆయింటి బ్రాహ్మణుడును గీతా శాస్త్ర పారంగతుడు. తనకుమారునకును గీతను కంఠస్థ మగునట్లుగా సంతచెప్పుచుండెడివాడు. నేనును ఆకొమరునితోడ గీతను కంఠస్థమును జేసితిని. ఇట్లుండగా నీవేశ్యయింటి కొచ్చువాళ్ళు యీ బ్రాహ్మణ గృహమునందు చోరీనిమిత్తము వచ్చి పంజరములో నున్న నన్నును పంజరముతో తెచ్చిరి. యీవేశ్య చోరులనడిగి నన్ను ఇక్కడ నుంచుకొని పోషించుచున్నది. బ్రాహ్మణదేవుని యాశీర్వచనముచే కంఠస్థమును జేసిన గీతా

ప్రథమాధ్యాయమును నిత్యము పారాయణ చేయుచుంటిని. ఓబ్రాహ్మణ పుత్ర! నేను ప్రేమతో నెల్లు సారాయణ చేయుచుంటిను అట్లే ఈ వేశ్యయు వింటూన్నది. దీని యభిప్రాయము తెలియక పోయినను దీని యొక్క శ్రవణమాత్ర ఫలమునే మీకు యిచ్చినందున పశుజన్మ వదలి బ్రాహ్మణ జన్మప్రాప్తమైనది. ఇట్లు చిలుక చెప్పిన వృత్తాంతమును బ్రాహ్మణుడు విని చాల సంతసించి యింటికి వచ్చి గీతాపారాయణ నిత్యవ్రతముగా బెట్టుకొని చేయుచుండెను. అంతమందు యీబ్రాహ్మణుడున్నా, చిలుకయు వేశ్యయున్నా గీతాప్రథమాధ్యాయ పారాయణ వలన పరమశివపదము నొందిరని విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీతో జెప్పెను.

ఇందు అంతరాధ మేమియనగా. బ్రాహ్మణుడు, ఈశ్వరుడు; శుకము జీవుడు, వేశ్య మాయా, ఇట్టి మాయా జీవేశ్వర యాపమైనదే, ప్రపంచము. ఇట్టి ప్రపంచము నాదియని మోహము నొంది దుఃఖించుచుండిన యర్జునునకు కామక్రోధాది శత్రుసంహార విషయమైన విషాదముగాన అర్జున విషాద యోగమనునది ప్రథమాధ్యాయము.

ద్వితీయాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

దక్షిణదేశమందు ఇంద్రపురమను నొక నగరముండెను. అందు విష్ణుశర్మయను నొక బ్రాహ్మణుండు గలడు. అతను చతుర్వేదముల యందును షట్ శాస్త్రముల యందును పండితుడు. దేవ పితృ పూజల యందు తత్పరుడై సదాచార సంపత్తి కలిగి యుండెను. అతిథి అభ్యాగతులకు సత్కార మొనరించి వారివలన ధర్మసంబంధమైన ప్రశ్నల నడిగి తెలుసు కొనువాడు. ఒకానొక దినమందు ఒక బాల బ్రహ్మచారి యతని యింటికి రాగా సత్కార మొనరించి విష్ణుశర్మ బ్రహ్మచారి నిట్లు ప్రశ్నిం

చెను. ఓ మహాత్మా! మోక్షము నొందుటకు గాను నాకు బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశింపుడని వేడుకొనెను. 'ఓ విష్ణుశర్మ! నీవు మంచి ప్రశ్ననడిగితివి. దీనికి ఉత్తరువు గీతా ద్వితీయాధ్యాయ మందున్నది. దానిని వినిపించెదను. విన్నందున ముక్తి మార్గము దొరకగలదు.' యనెను. విష్ణుశర్మ యిట్లు దీనిని విని యెవరు ముక్తి నొందిరో యావృత్తాంతము నాకు ముగిచెరింగించి పిమ్మట యుపదేశింపుడని కోరెను. బ్రహ్మచారి యొక స్త్రీచీన కథను జెప్పచున్నాడు. 'నేను తపము చేయు వనమందు ఒకగొల్లవాడు మేకలను మేపుచుండెను. వానిపేరు ప్రవాళి. ఒకదినమందు నేను సమాధి యందుండగా నొక పెద్దపులి వచ్చి ఒకపార్శ్వమందు గూర్చుని యుండెను. రెండవ పాశ్వామం దొక లేడిపిల్ల గంతులు వైచు చుండెను. ఇట్టి సమయములో ప్రవాళి మేకలను మేపుట వదలి నాకుటీరము వద్దకు రాగా నక్కడనున్న యవస్థను జూచి భయపడి నొక చెట్టుపైకి యెక్కి తనకు భయము లేదను కొనుచు కుటీరము యొక్క రెండవ వైపు పరికించగా లేడిపిల్ల గంతులిడుట జూచి యీపులి లేడిపిల్లను యెందుకు పట్టదు? హాశ్వుర్యముగా నున్నదే యని విచారించు చుండెను. ఇంతలో నాసమాధివదలుటను జూచి కేకలిడుచుండెను. నేనును వాని వైపునకు చూడగా మాకు చుండెను. నేను భయము లేదు యిచటకు రమ్మని పిలిచితిని. మొదట రావడముకు అంగీకరించ లేదుగాని నేను ఉత్సాహమును చూపించి నందున వచ్చి సాష్టాంగ నమస్కారము జేసి తన యవస్థను వినిపించి, మహాత్మా! యీపులి లేడిపిల్లను యెందుకు పట్టదు? అని ప్రశ్నించెను. నేనిట్లు చెప్పితిని. ఇక్కడ అహింసా వ్రతముయొక్క ప్రభావమున్నది. యేమనుజుడు అహింసా వ్రతమును ధరించునో వానియొద్ద ఘాతుక జంతువులునూ వైరభావమునువదలివేయును. మామూల్యాయువులునూ శాస్త్రములయందు చెప్పిన్నియుండిరి. (అహింసాప్రతిష్ఠాయాం తత్సన్నిధౌ వైరత్యాగః) నీవుయిక్కడ సంగతినిజూచి హాశ్వుర్యపడితివి. ఇది నాయహింసావ్రత ప్రభావమనిచెప్పుగా

మహాత్మా! నాకునూ దేని వలననూ భయములేనట్టి శక్తియిప్పింపుడని ప్రవారి
వేడుకొనెను. అంతట బ్రహ్మచారి గీతయొక్క ద్వితీయాధ్యాయమును విను
మని వినుపించెను. అందు ఈశ్వర జీవ ప్రకృతులు వర్ణింప బడినవి. అప్పు
డతడు ఆ యధ్యాయమును విని గృహమును వదలి నావలన యోగాభ్యా
సమును పొంది బ్రహ్మమందు లీనమాయెను. హేనరశ్రేష్ఠా! నీవునూ యీ
యధ్యాయమును ధ్యానముతో విని ఆచరణ జేసితివో అవశ్యముగా మోక్ష
పద మనుభవింప గలవని పలికి, ద్వితీయాధ్యాయమును విని విష్ణుశర్మ యు
నిర్వాణ పదమును బొందెనని విష్ణువు లక్ష్మితో జెప్పెను॥౧॥

తృతీయాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

శ్రీ విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీదేవి కొరకు గీతయొక్క మూడవ అధ్యాయము
యొక్క మాహాత్మ్యమును యిట్లు పదేశించెను. ఓ లక్ష్మీ! ఈ మూడవ
అధ్యాయము యొక్క మాహాత్మ్యము అతి పవిత్రమైనదియును అనేకమైన
సాపములను పోగొట్టునదియు గాన శ్రద్ధతో నాలకింపు మని చెప్ప
చొడంగెను. కుశిక వంశమందు జడుడనే, పేరు గల బ్రాహ్మణు డొక
డుండెను. అతడు కడు దుర్మార్గుడు. పవిత్రమైన తన బ్రాహ్మణ వృత్తిని
వదలి వైశ్య వృత్తిచేత జీవించుచుండెను. జూరచోరత్వ మందును మద్య
సానమందును అతనితో సాటి మరియొకడు లేడు. జూరచూడుటలో అతి
నేర్పరిగా నుండెను. యిట్టి దుష్పడతలచేత వర్తకమందు కూడా
లాభము లేక నష్టపడి దరిద్రుడై, ఒకచోట కన్నమువేసి విశేషముగా
ధనమును దొంగిలించి ఆ ధనమును వీసుకొని విదేశ వస్తువులు లే నుద్దేశ్య
ముతో పర దేశమునకు వెళ్ళెను. అన్నిట తన వర్తకమునకు కావలసిన
మంచి విలువ గల వస్తువులను కొని వాని నన్నిటిని నొక ఓడమీద
చేర్చించి తిరిగి తన దేశమునకు వచ్చుచుండెను.

అట్లు వచ్చుచుండగా వైవశముచే మధ్య మార్గమందు దొంగ లడ్డు తగిలి ఆతని సోత్తంతయు లాగుకొని నతనిని చంపివైచిరి.

ఓ లక్ష్మీ ! అట్లు చోరుల వల్ల చంపబడిన జడుడనే బ్రాహ్మణుండు తన కర్మానుసారముగా ఫలము ననుభవించుటకు గాను పిశాచ త్వము నొందెను. తన ఏచమైన దుష్కర్మల యొక్క కారణముచే ఎట్లు మానవజీవనమందు నానిని యెల్లప్పుడు ఆకలి బాధించు చుండెనో ఆవిధముగానే పిశాచజన్మమందును మహాదర్దుడై ఆకలి బాధచేత నీడితుడై యుండెను.

ఓ లక్ష్మీ ! పిశాచ శరీరము కడు భయముగా వినిత్రముగాను నుండుట ఒకటే. ఎల్లప్పుడు ఆకలిచే వానియొక్క పొట్టయు వీపును నొకటిగా నంటుకొని పోయెను. రెండవది మరియు రెండుకాళ్ళు అతి దీర్ఘములుగాను తల పెద్దదిగాను కండ్లు వికృతిగాను వెంట్రుకలు కడు నిడుదలుగాను నుండి ధైర్యవంతులకు సయితము కడు భయముగా గనుపట్టుచుండెను. జడుడనే బ్రాహ్మణుండు పిశాచ రూపము ననుభవించుచు చిరకాలముండ వలసి వచ్చెను. అది యట్లుండగా - యింటిదగ్గర, వ్యాపారమునకు పోయిన తండ్రి రానందున నతని కుమారుడు తండ్రిని జెడకుటకు బయలుదేరెను. అట్లు బయలుదేరి చాలా దూరమున నున్న నది దగ్గర చోరులు తన తండ్రిని చంపిన సంగతిని దెలుసుకొని కడు విచారించెను. వాడు విద్వాంసుడును ధర్మాత్ముడును గనుక తన తండ్రికి ప్రేతరూపము పోవు మార్గము యేది యని ఆలోచించి, తనకు వలసిన వస్తువులను తీసుకొని కాశీ యాత్రకు బయలుదేరెను. సాయంకాలమునకు బహు దూరము నడచి ఒక చెట్టుక్రింద బసచేసి సంధ్యోపాసన జేసుకొని శ్రీ గీతయొక్క మూడవ అధ్యాయము పఠనచేయ నారంభించెను.

తాను ఏచెట్టుక్రింద పఠించెనో ఆ చెట్టుమీదనే తన తండ్రియు నివాసముగా నుండెను. అందుచేత ఆ వృక్షము కడు భయమని పరితీరి

యగుచుండెను. తన కుమారు డట్లు గీత చదువగా నది వినుటచేత ప్రేత
శరీరము పోయి దివ్యమగు దేవతా శరీరమును పొంది విమానము మీద
గూర్చుండి తన పుత్రుని దగ్గర కరుగుచెంచెను. అట్లు వచ్చి తన కుమారుని
దీవించి పుత్రకా ! నేను నీతండ్రిని. నేను చనిపోయి పితాచ రూపముగా
నుండెడినాడను. యిప్పుడు నీవుచనివిన దానిని వినుటచేత పితాచ రూపము
పోయిదేవతా దేహమునుపొందితిని. యిప్పుడునీవునన్నుగ్గరించితివి. నీయొక్క
దయచేత నేను స్వర్గమునకు వెళ్ళు చున్నానని చెప్పగా విని పుత్రుడు.
తండ్రి! నీకు నేను చేయవలసిన దానిని అజ్ఞ యివ్వ వలయునని కోరెను.
అంతట దేవతా శరీరట్లు చెప్పెను. నాయనా! నాయొక్క పితృదేవతలు
యేడు తరముల నుంచి నరకమున బడి దుఃఖించు చున్నారు. గాన నీవు
గీతయొక్క మూడవ అధ్యాయము పఠించి దానియొక్క ఫలమును వారి
కిమ్ము. దాని వలన వారు నరకము నుండి ముక్తులయి స్వర్గమును పొందు
దురని చెప్పి దేవతా శరీర యగు నత నితండ్రి స్వర్గమునకు బోయెను. అటు
పిమ్మట అబాలకుడు తనతండ్రి యానతిచొప్పున గీతామూడవ అధ్యాయమును
పఠించి దానియొక్క పుణ్యమును తనపితరులకిచ్చి పరమపదవిని ప్రాప్తింప
చేసెను. అది యట్లుండగా యమలోకము పాడుబడి పాపులు సయితము
విమానము మీద స్వర్గమునకు పోవుచుండుట గని ఆశ్చర్యముతో యమ
దూతలు యమధర్మరాజు దగ్గరకు బోయిచెప్పిరి. అంతట యమడు పర
మేశ్వరుని దగ్గరకు బోయి నమస్కరించి యిట్లు నుడివెను. హేత్రి
లోకనాథా! జన్మాంతరములనుండి చేసిన పాపులు విమానాయాధులై
నీనన్నిధికి వచ్చుచుండిరి. గనుక నేను యమలోకములో నెవ్వరిని దండిం
తునని నుడువగా పరమేశ్వరు డిట్లుచెప్పెను. యమరాజా! దుఃఖించకుము.
సావధానముగా నాయాజ్ఞ వినుము. యెవడు గీతాసాతమును చేయునో
తేక వినునో యెవ్వడైనను తాను చదివి దానిఫలమును మరియొకనికి
నిచ్చునో పీర్లందరిని నీవు యమలోకమునకు తీసుకు పోవలను. ఇదియే

నాయాజ్ఞ, ఇది సత్యముగా తలంపుమని చెప్పగా విని యమధర్మరాజీ తన పురమును చేరెను. అంతట తన దూతలను రావించి, ఓ దూతలారా! ఎవడు గీత చదువునో వినునో ఎవడుదానిఫలమును పొందునో ఈ ప్రాణులను మీరు ఎన్నడును నరకమునకు తేవలదని నుడివెను. గీత వినుట చేతను చదువుటచేతను. పాపాత్ములు సహితము కైకుంతమును బొందుదురని లక్ష్మీదేవి కొరకు నారాయణుడు యామూడవ అధ్యాయము యొక్క ఫలమును జెప్పెను.

చతుర్థాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

శ్రీ విష్ణుమూర్తి చెప్పచున్నాడు. ఓలక్ష్మీ! గీతయొక్క మూడవ అధ్యాయము ఎట్లు పవిత్రమైనదో అట్లే ఈనాల్గవ అధ్యాయ మహత్వస్యమున్న పవిత్రమైనదియు మనోరంజక మైనదియును గాన శ్రద్ధతో నాలకింపుము. గంగానదీ తీరమందు కాశీయను పట్టణమొందు కలదు. అందు అత్తజ్ఞానియైన వైశ్యు డొకడుండెను. అతనికి గీతయనిన అతిభక్తి. ఒకరోజున అతైశ్యుడు పట్టణము వెలుపలకు షికారుకు, బయలుదేరెను. కొంత దూరము రాగా మిక్కిలి వికాలమైన మైదానమందు గొప్పవిరెండు రేగు వృక్షములను చూచెను. అవి మిక్కిలి పెద్దవిగాను దట్టముగాను నుండెను. అచ్చటి ప్రదేశమంతయు పచ్చిక చేత రమణీయముగా నుండెను. అంతట నావైశ్యుడు ఆనందించి అవృక్షముల నీడను కూర్చుని ప్రేమతో గీతా నాల్గవ అధ్యాయమును పఠింప నారంభించెను. అధ్యాయము సమాప్తి కాగానే అతనికి గాఢమైన నిద్ర వచ్చుట చేత ఒక వృక్షము యొక్క వేరు మీద శిరస్సును రెండవ చెట్టు వేరుమీద పాదములను ఉంచి నిద్రపోయెను. అట్లు కొంతవిశ్రాంతిని జెంది అవైశ్యుడు తన

యింటికి రాగా ఆరెండు వృక్షములును ఎండి చచ్చిపోయెను. పిమ్మట కొంతకాలమునకు ఆరెండు వృక్షములును అపట్టణమందే నొక బ్రాహ్మణునికి కన్యకలై జన్మించిపెరుగుచుండెను. ఆకన్యకలు 7 సం॥రములుగల ఈడు రాగా ఒకరోజున చైవ యోగముచేత నావైశ్యుడు వారికగుపడెను. అంతట వారియవ్రు అతనికి నమస్కరించి స్వామీ తమ దయచేత మేము జడరూపమైన రేగు చెట్ల రూపమును విడచి జ్ఞానము గల ఈమానవ రూపముల పొందితిమి. ఇప్పుడు మాకు విచారము లేదనగా నావైశ్యుడు ఆశ్చర్యమును చెంది వారి మాటలు తనకు అర్థము కాకవారిని నావలన మీరెట్లు రేగుచెట్ల రూపమును విడచితిరని నడిగెను. అంత నాకన్యకలు తమ పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును పూస గ్రుచ్చినట్లు నంతయు చెప్పిరి. అంతనావైశ్యుడు అనందమును చెంది ఓకన్యకలారా మీరు రేగుచెట్ల కంటె పూర్వము యేజన్మ మెత్తితిరి? ఎంచువల్ల రేగు చెట్ల జన్మమును పొందవలయు ననగా కన్యకలు చెప్పచున్నారు. ఓపూజ్యుడా తోలుతమేము. ఇంద్రలోకమున నుండుఅప్పరసలము. సత్యతపుడనే ఒక ఋషి ఘోరమైన తపస్సు చేయుచుండెను. అతడు జితేంద్రియుడును సత్యనిష్ఠుడును అతని తపము వలన ఇంద్రుడు తన ఇంద్రత్వమునకు ధంగము వాటిల్లు నని భయపడి సత్యతపుని తపోధంగము గావించి రండని ఇంద్రుడు మమ్ములను పంపెను. అంతట మేము ఇంద్రుని యజ్ఞానుసారముగా సత్య తపుని యొక్క అశ్రమమునకు బోయి అతని యెదుట అనేకమైన శృంగారచేష్టలు చేసితిమి. నృత్యమునుచేసితిమి. హృదంగమును మ్రోగించితిమి. రాగము లనేకములు పాడితిమి గాని కేవల సత్య నిష్ఠగల యాముని మమ్ములను కన్నెత్తయైనను చూడలేదు పిమ్మట మేము అఋషిని మిక్కిలి బాధించితిమి అంతనాతడు కన్నులు తెరచి చూచి తన దివ్యజ్ఞానము వలన మమ్ములను తెలుసుకొని కోపించి మీరు జడరూపమైన రేగు చెట్లుగా పుట్టుటని శపించెను. ఆమాటవినిన తోడనే మేము నిశ్చేష్టులమై

మూర్ఖుడు చెందితిమి. పిమ్మట కొంత తడవునకు మాలోమేము మూర్ఖుడు
 చెలిసికొని ఋషినిట్లు స్పృశించితిమి. మునిచంద్రమా ఇంద్రుని పంపున
 వచ్చితిమి గాని మా స్వబుద్ధిచేత మీతపస్సు భంగము చేయుటకు రాలేదు.
 మాకు యిట్టి ఘోరమైన కాప మివ్వతగదు మాకాపము పోవు మార్గము
 ఆనతీయ వలయునని అనేక విధముల స్పృశించితిమి. అంత మామొరాల
 కించి ఋషియిట్లు చెప్పెను. నాకాపము మీరు అనుభవించితీరవలయును.
 మీరు లేగు చెట్ల దూపముతో నున్నప్పుడు భరతుడనే నొక వైశ్యుడు
 మీదగ్గరకు వచ్చి గీతా నాల్గవ అధ్యాయము నెప్పుడు చదువునో అప్పుడు
 మీరు నాకాపము వలన ముక్తులై తిరిగి ఒక బ్రాహ్మణునికి కన్యకలై
 జన్మింతురని పలికెను. గాన ఓవైశ్యకులూ తమా! యిప్పుడు మేము తమ
 కృపచేత కన్యకలమై ఇచ్చట జన్మించితిమి. ఇదియే మాపూర్వజన్మ
 వృత్తాంతము.

ఓ లక్ష్మీ ! కన్యల వలన గీతాప్రభావమును పిని అవైశ్యు డానందిం
 చెను. పిమ్మటాకన్యకలు అవైశ్యుని అనేక విధములు పూజించిరి. తరు
 వాత నాకోమటి తనయింటికి వెళ్లెను. అదిలగాయితు అకన్యకలు గీతా
 నాల్గవ అధ్యాయమును ప్రతీదినము పఠించి జన్మాంతమందు స్వర్గమును
 చేరిరి. గనుక ఓలక్ష్మీదేవీ! గీతా ప్రభావము సాధారణమైనది గాదు.
 కేవలము వినుట మాత్రముననే జడరూపము వలన ముక్తులై అపసరసలకు
 మౌనవ దేహము లభించినది. గనుక గీతా మహత్త్వము అసాధారణ
 మైనది.

పంచమాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

విష్ణుమూర్తి లక్ష్మీదేవితో పంచమాధ్యాయము యొక్క మహాత్మ్యమును చెప్పుచున్నాడు. పురుషత్వనగరమునందు పింగళుడనే బ్రాహ్మణుడొకడుండెను. అయిన కడుదురాచారుడు. అయిన ప్రతిదినము జూదమాడుట, దొంగతనము చేయుట, త్రాగుట యిట్టి దురాచారములతో మెలగుచుండువాడు. అతని భార్యయైన అరుణ, కూడా వ్యభిచారిణి. ఆమె ఎల్లప్పుడు తనభర్తతో జగడమాడి చెబ్బలు తినుచుండెడిది. ఆట్లు చెబ్బలు తినుచున్నను భయములేక మగనితో పోట్లాడుచునే యుండెను. ఇట్లుండగా నొకరోజున ఆమె అర్ధరాత్ర సమయమున భర్త నిద్రించుచుండగా కని కత్తో నరికి చంపిచెను. ఓమ్మట పింగళుడు తన పాపకర్మఫలన యమలోకమందు నరకము ననుభవించి పిమ్మట గర్దయై జనించెను. తరువాత ఇచ్చట అరుణకూడా భగంధరరొగముచే చచ్చి నరకము ననుభవించి తనభర్తయైన పింగళుడు ఏవనమునందు గ్రద్దయై పుట్టెనో ఈమెకూడా ఆవనమండే చిలుకయై పుట్టెను. ఇట్టిద్రు ఒకవనమునందే నివసించు చుండగా గ్రద్ద పూర్వజైరవాసనచేత చిలుకను చంపిచెను. ఆచిలుక క్రిందనున్న మనుష్య పుత్రెయందు పడెను. తరువాత ఒకబోయవాడు వేటకైవచ్చి అకస్మాత్తుగా ఆ గ్రద్దనుకూడా చంపగా అదియును ఆమనుష్య పుత్రెయందే పడెను. ఆట్లు చచ్చిన ఆరెండు జీవులను యమదూతలు తమలోకమునకు తీసుకువెళ్లి యముని యెదుట హాజరు పెట్టిరి. అంతట యముడు వారినిద్దరిని చూచి ఈవిధముగా చెప్పెను. మీరరువురు కడు పాపాత్ములు. కాని మీరు పడిన చోటు కడుపుణ్యమైనది. ఏమందురా? మీరు పడిన పుత్రెగల మనుష్యుడు బహుజ్ఞానియై యుండెను. అతడు గీతయొక్క అయిదవ అధ్యాయమును, నిత్యము పఠించువాడు. యిప్పుడాయన బ్రహ్మలోకమునందు వసించుచుండెను.

కాబట్టి మీరా పుణ్యాత్ముని యొక్క కపాలమునందు పడుటవల్ల మీరు పవిత్రులైతిరి. కాబట్టి మీరిరువురు మియిష్టానుసారం ఉత్తమలోకమునకు పోవచ్చునని యముడు చెప్పిన మీదట వారిరువురు విమానము నెక్కి పరమ పదమునకు వెళ్లిరి.

షష్ఠాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ యిక గీతయొక్క ఆరవ అధ్యాయము యొక్క మహాత్మ్యమువినుము. గోదావరీ తీరమందలిప్రతిస్థానపురమందు జ్ఞాన సురతుడనే పేరుగల ధర్మాత్ముడగు రాజోకడుండెను. అతడు ధర్మాధికామ మోక్షముల యందు నిపుణుడు. అతనియొక్క ప్రజలును ధర్మ విచార శీలురు. ఒకదినమున పండితులతో నున్న మంత్రులతో సహితము దర్బారునందు కూర్చొని యుండగా హంసలయొక్కబారు ఎగురుచు నగరు మీదుగా పోవుచుండెను. వాటిలో కొన్ని హంసలు అతివేగముగా పోవుచుండెను. మిగిలిన హంసలు వాటిని చూచి సోదరులారా! మీరు వేగముగా పోవుటయే కాని ఈ పుణ్యాత్ముని యొక్క నగరము వంక చూడరైతిరి. ఈ నగరపురాజు కడుధర్మాత్ముడు. ఇతని యొక్క కీర్తి ప్రపంచమంతయు వ్యాపించియున్నదని చెప్పగా విని ముందు బోవు హంసలు ఈరీతిగా జవాబు చెప్పెను. మీరు మిక్కిలి మూర్ఖులు. ఈరాజు యొక్క కీర్తి బ్రహ్మజ్ఞాని యైన రైక్యమునియొక్క ప్రభావమెదుట ఎన్నవవంతు? ఇట్లు సంభాషించు కొనుచు పోవుచున్న హంసలయొక్క సంభాషణవిని రాజాశ్చర్యపడి పండితవరుల నడుగగా వారీతీరున చెప్పిరి. మహారాజా! హంసలయొక్క మాట లసత్యములు. కావున, రైక్యముని యొక్క ప్రభావము కడుగొప్పది. అట్టి ఋషి లోక ముంచెచ్చుటనైన

నుండవచ్చునని నుడివిరి. పండితుల యొక్క మాటవిని రాజునకు రైక్యమునిని చూచువేడుక పుట్టెను. అంతట రాజు పండితులతో బయలుదేరి ప్రయాగ, వైమికారణ్యము, మధురా నగరము, గోకుల బృందావనము మొదలగు పుణ్యక్షేత్రముల వెదకుదు కాశ్మీరము వెళ్ళిన మీదట మణి కేశ్వర మహాదేవ క్షేత్రమునందు రైక్యమునిని చూచెను. చూచుటతోడనే భక్తి శ్రద్ధలతో సాష్టాంగ నమస్కారము చేసి చేతులుకోడించి వినయ పూర్వకముగా నిట్లడిగెను. ఓమునిచంద్రమా! తమయొక్క ప్రభావమును విని నేను చాలాదేశములు తిరిగి తమవర్చనమునకు వచ్చితిని. ఓమహాత్మా! మీరు ఏధర్మము నాచరించి యింతటి కీర్తిపంతులైతిరో దానిని నాకుపదేశింప వేడెదను. దయముంచి మీరు నాకు తెలుపవేడెదను. అంతట రైక్యముని యిట్లు చెప్పదొడంగెను. రాజా! నాకు యోగములు రావు. నే నేశుభకర్మను చేయుట లేదు. గాని నేను ప్రతిదినము గీతయొక్క అరవ అధ్యాయమును పఠించు చున్నాను. అందువల్లనే నాయొక్క కీర్తి దేవలోకము వరకు వ్యాపించి యున్నదని నుడువగా విని రాజునంద పడెను. అప్పటినుంచియు జ్ఞానసురతుడు అరవ అధ్యాయమును పఠింప నారంభించెను. కొలది దినములు పఠించిన తరువాత ఆయనకు స్వర్గమునందు తమ స్థానము లభించెను.

సప్తమాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ! ఈ చెప్పబోవు 7 వ అధ్యాయ మాహాత్మ్యము వలనను అనేక ప్రాణులకు ఉత్తమ లోకము గలిగినది, గాన శ్రద్ధగా నాలకింపుము.

పాటలీపురమందు సంకర్షణుడను బ్రాహ్మణుడొక డుండెను. ఆయనకు ముగ్గురు కొడుకులుండిరి. అతడు వైశ్యవృత్తిచే జీవించుచుండెను.

అతడు దయగలవాడు కాని తనకులోచితమగు, తర్పణ, గాయత్రీజప హోమాదులను వదలి, కేవల ధనోపార్జన యందే మగ్నుడై యుండెను. అట్లు చాలా ధనమును సంపాదించి కొన్ని దినములు గడచిన తరువాత వేరొక కార్యము కొరకు బోయి మార్గమధ్యమందు చెట్టునడును నిద్రించెను. అచెట్టు క్రిందనే సాము కాటువలన నతనికి మృత్యువు కలిగెను. సాము కరచిన తరువాత వెంటనే తన దగ్గరనుండు ధన మంతయు నక్కడనే బదిలముగా పూడ్చిపెట్టెను. తమపరి నాతడు తన పూర్వ కర్మవలన సర్పమై జనించి తాను పూడ్చిపెట్టిన ధనము దగ్గర నుండు పుట్టలో నివసించుచుండెను.

ఓలక్ష్మీ ! ఉత్తమ మయిన మానవ శరీరమందు సుఖము కలుగని జీవునికి నీచమైన సర్ప జన్మయందు సుఖము గలుగునా? అట్లు నాతడుసర్ప జన్మయందును అతికష్టములు అనుభవించుచునే యుండెను. యిట్టి కష్టములు పడలేక ఒకనాడు తన కుమార్తె స్వప్నము నందు కనుపించి ఇట్లుచెప్పెను. అయ్యలారా ! నేను అకస్మాత్తుగా సాము కాటు వలన మరణించి తిరిగి సర్ప జన్మను పొందితిని. నాదగ్గర చాలా ధనమున్నది. ఈసర్ప జన్మవలన చాలాకష్టముల పడుచుంటిని. అందువలన మీరు నన్నుద్ధరించిన గాని మీకు తమ గతులు రానేరవనియును, నన్నుద్ధరించి ఈ ధనమును తీసికొను డనియు, నుడివెను. అట్లు తమ తండ్రి స్వప్నమందు చెప్పిన వృత్తాంతమును విని, జ్యేష్ఠకుమారుడు తీర్థయాత్రలచేతను యజ్ఞ యాగాది పుణ్యకృతుల చేతను తన తండ్రిని ఉద్ధరించ వలెనని యోచించెను. మూడవ కుమారుడు తన తండ్రి నుద్ధరించు నుపాయము తోచక ఏడవ నారంభించెను. రెండవ కుమారుడు తనతండ్రి సొత్తంతయు నపహరించ వలెననియును. సర్పమును చంపవలెననియు నాలోచించి తన భార్యను వెంటతీసుకొని తనతండ్రి ధన మును పూడ్చిన చెట్టుదగ్గరకు వెళ్ళి, ధనము తీసికొనుటకు భూమిని త్రవ్వ వారంభించెను. అట్లు త్రవ్విన మట్టి యంతయును యతని భార్య దూర

ముగా పోయుమండెను. ఇంతలో బుసలు కొట్టుకొనుచు ఒక పెద్ద కాల
సర్పమువచ్చి యిట్లు నుడివెను. ఓరీదుప్టా! నేనే నీ తండ్రిని. నీవునాయొక్క
బలమును ఏల త్రవ్వమంటివని నుడువగా పుత్రు డిట్లు సమాధానము
చెప్పెను. తగ్గి! తమ సాత్తంతయును తీసుకువెళ్లి మీకు విముక్తి గలుగు
నొక యజ్ఞమును చేయుదునని చెప్పెను. అంత నాసర్పము అబ్బాయీ!
ఆ పృథ్వీకారము నాకు విముక్తి గలుగ నేరదు. నీవు నాశ్రాద్ధ దినమందు
శ్రీ గీతయొక్క ఏడవ అధ్యాయమును పారాయణ చేయించి శ్రద్ధగా
వినుచువో ఆప్సడు నాసత్తమగతి గలుగును. అప్పుడే నాకష్టము లన్నియు
తొలగును. తదనంతరమందు మీముగ్గురును వచ్చిన ఎడల ఈ సాత్తును
మీ కిత్తునని చెప్పెను. అంతనా రెండవ కొడుకు సిగ్గుపడి తనభార్యతో
యింటికి మరలి వచ్చి తండ్రికుత్తర క్రియలు నెరవేర్చి గీతా 7 వ అధ్యాయ
మును పారాయణ చేయించి బ్రాహ్మణ సమారాధన గావించెను. అది
మొదలు తానుకూడా దీక్షపవించి నిత్యము గీతా 7 వ అధ్యాయము
పారాయణ చేయుచుండెను. అప్రభావము చేత అతని తండ్రికి సర్పజన్మ
వల్లముక్తిని పొంది వైకుంఠము లభించెను.

అష్టమాధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ! యికనెనిమిదవ అధ్యాయమును గూర్చి చెప్పెదవినుము.
దక్షిణ దేశమందలి ఆసుగ్దక మనెడు షేత్రమందు భావకర్మయనెడు
బ్రాహ్మణు డొకడుండెను. అతడు చోరకృత్యము చేయువాడును, విస్తార
ముగా మాంస భక్షకుడును, త్రాగుబోతువాడును అయియుండెను. మరి
యును నాతడు ప్రతిరోజును ఒకనికైనను కష్టము కలుగ చేయుకుండా ఉండ
లేదు. ఒక రోజున తన దుస్సేహితలతో కల్లు దుకాణమునకు బోయి
మిక్కుటముగా త్రాగుట చేత స్మృతితప్పి చివరకు పాణిమును వదలెను.

తిరిగి చెండ్లవ జన్మమున నాతడు తాడిచెట్టై జన్మించెను. ఆ చెట్టుమీద బ్రహ్మ రాక్షసమిధునము నివసించు చుండెను. యిట్లుకొంతకాలముగడచిన తరువాత వారిరువురకు నిట్లు సంభాషణ జరిగెను.

బ్రహ్మరాక్షసుని భార్య- ఎట్లు మనకు ఈ జన్మవలన విముక్తికలుగును? బ్రహ్మరాక్షసుడు - యిప్పుడు మనకు ముక్తిదొరకుట చాల కష్టసాధ్యము. గాని మనము బ్రహ్మవిద్య యొక్క జ్ఞానము సంపాదించి నట్లయితే ముక్తి దొరకగలదు.

భార్య:-మనమాజ్ఞానమును పొందుటకు మార్గమే లేదా ?

రా:- ఓప్రియురాలా! నేను మానవజన్మయందుండగా అధ్యాత్మయొక్క యున్న బ్రహ్మవిద్య యొక్కయున్న జ్ఞానము ఒక చిన్న పుస్తకము వలన లభించునని వినియుంటిని. ఆ పుస్తకమును ప్రతి దినమును పఠించిన తప్పక ఏప్రాణికైనను ముక్తి గలుగును. నేనారోజులలో దుర్వ్యసనముల యందులోలుడనై దానివంక చూడనైనను లేదు. ఒకరోజున గీతయొక్క సగిల్లోకమును ఒకపుణ్యాత్ముడు చదువు చుండుగా వినియుంటిని. ఆదియిప్పుడునుజ్ఞాపకమున్నది.

భార్య:-అటు లయిన ఆ శ్లోకమెట్టిదో చదువుడు?

రా:-వెంటనే. (చదివెను) ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునత్వత్థి, ఓలక్ష్మీ ! అట్లా బ్రహ్మరాక్షసుడు చదువగానే వారు నివసించిన యాతాళివృక్షము విరిగి పడెను. వెంటనే యెండి చచ్చిపోయెను. తదు పరి జన్మయందు భావశర్మ పవిత్రమైన బ్రాహ్మణ జన్మయందు జన్మించెను. అసగిల్లోకమును చదువగానే అబ్రహ్మరాక్షసుడు తన భార్యతో సహితము, ముక్తుడై పరమపదమునకు వెళ్ళెను. భావశర్మయును ఆ అర్హ శ్లోకమును ప్రఠదినమును పారాయణ చేయుచు జీవితాంతమున సైకుంతము నకు వెళ్ళెను.

నవమోఢ్యా య ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ! తొమ్మిదవ ఆధ్యాయ మాహాత్మ్యమును వినుము. మాహి
ష్మతీ పురమందు, మాధవుడను బ్రాహ్మణుడు గలడు. అతడు విద్వాంసు
డును, ధర్మబుద్ధియును గలవాడై యుండెను. అతని దగ్గర విశేషముగా
ధనముండుటవలన ఒకగొప్ప యజ్ఞమును చేయు బుద్ధిగలిగెను. శుభ
ముహూర్తమునందు యాగమును పాఠ్యంబునఁచెను. పిమ్మట యజ్ఞ పశు
వును పూజించి బలియిచ్చుటకు కత్తి నెత్తగానే, అంతట నామేక
నవ్వి మనుష్యవాక్కులతో నిట్లునడిగెను. ఓబ్రాహ్మణుడా! మొదట
నాయామాటకు బదులు చెప్పి పిమ్మట నన్ను నరుకుము. యజ్ఞము
చేయుట వలనఎట్టిఫలము గలదు? యజ్ఞఫలమైతేనశ్వర్గమైనది. దీనివలన నిజ
మైనఫలమురాజాలదు. మమ్ములచంపియాగమును చేసి పిమ్మట ఎట్టియోనుల
యందు జన్మింతురు? ఈవిధముగా నడుగగా నాబ్రాహ్మణుడు చకితుడై
రెండుచేతులు జోడించి ఓయజ్ఞపశువా! నీయొక్క జ్ఞానము కడు శ్రేష్ఠ
మైనది. నీ పూర్వజన్మవృత్తాంతమును చెప్పవలయునని యడిగెను. అంతట
నామేక యిట్లు చెప్పెను. ఓబ్రాహ్మణుడా! నేనీక్రితం జన్మయందు
బ్రాహ్మణ కులమందు జన్మించి యుంటిని. యజ్ఞాది కర్మలయందు బహు
నిపుణుడను. నాకు భార్య పుత్రులును గలరు. నాకుమారునికి జబ్బు
చేయగా నాభార్య దేవతకు బలియిచ్చుటకు ఒకమేకను తెప్పించి నరికిం
చెను. అంతనామేక తల్లి కోపించి, ఏబ్రాహ్మణుని మూలముగా నా
కుమారుడు బలి యివ్వబడెనో అబ్రాహ్మణుడును నాకుమారుని మాదిరి
చంపబడుగాక, యని శపించెను. గాన ఓబ్రాహ్మణుడా! నేనా జబ్బు
పడిన బ్రాహ్మణుడను. యిప్పుడు నేను మేక జన్మమైతి నీచేత చంప
బడుటకు సిద్ధపడితిని. యిదియే నాపూర్వజన్మ వృత్తాంతము. నాపూర్వ
స్థితి స్మరణకు వచ్చి నీకును యిట్టి అవస్థ కలుగునని నవ్వితిని. గనుక
నీకుపదేశించు చున్నాను. వినుము. నీవు పూర్వపుణ్య కర్మవలన

బ్రాహ్మణ జన్మనైతివి. యిప్పుడును ఆట్టి శుభకర్మచేసి సద్గతిని పొందుము. ఈయజ్ఞమువలన నీకు సద్గతిరాజాలదని చెప్పగా విని మాధవుడను బ్రాహ్మణు డానందపడి యిట్లు మేకను ప్రార్థించెను. మేషరాజా! యీక్రతువు కంటె ముక్తి నొందు వేరుమార్గమున్న ఎడల నుపదేశించి పుణ్యము కట్టుకొనుమని వేడెను. అంత నామేక యిట్లు చెప్ప దొడంగెను. నేనా బ్రాహ్మణ జన్మకంటె మొదట కోటిజన్మనైతి గంగా నదియొడ్డున నొకచెట్టు మీద నుంటిని. ఒకరోజున సూర్యగ్రహణము సంభవించెను. ఆ గ్రహణమునకు గంగానదిలో స్నానము చేయుటకు అనేకమంది జనులు వచ్చిరి. వారిలో ఒకరాజును స్నానమునకువచ్చి స్నానము చేసి దానముయివ్వ నారంభించెను. యిచ్చిన దానమంతయు ఘట్టముయొక్క విప్రుడుతీసుకొను చుండెను. అంతట యితర బ్రాహ్మణు లాతని జూచి యీదానము తీసుకొని పాపమేల పొందుచుంటివని నుడివిరి. అంతనా ఘట్ట, విప్రుడిట్లు బదులు చెప్పెను. నాకు ప్రీతిదినము యిదియే పని. నాకు దీని పాపమేమాత్రమును నంటజాలదు. ఏమందురా నేను గీతయొక్క తొమ్మిదవ అధ్యాయము ప్రీతిదినము పఠించుచుంటిని. గీతా పారాయణచేతి తామరాకునునెల్లంట జాలదో, అట్లే పాపమంట జాలదు. యిందువలన నేను నిర్భయముగా ఈదానము గ్రహించితి వని నడివెను. అంతనా యితర బ్రాహ్మణులు గీతా 9 వ అధ్యాయము యొక్క మాహాత్మ్యమును వినిరి. గనుక నో బ్రాహ్మణుడా! నేనాచెట్టు మీద నుండి యిదియంతయువినిన మాత్రముననే నాకొజన్మ పోయి బ్రాహ్మణజన్మ కలిగెను.

దశమోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ! యిక 10 వ అధ్యాయ మాహాత్మ్యమును జెప్పెద నాల కింపుము. కాశీపట్టణమందు ధీరజుడను బ్రాహ్మణుడుండెను. అతడు ప్రతి

దినము గంగానదియందు స్నానము చేసి విశ్వనాథ స్వామిని దర్శించుచు భగవద్భక్తుడై యుండెను. అతడు దీనులకు తనశక్తి కొలది ధనము నిచ్చువాడు. ఇట్లు కొంతకాలము గడచిన తరి గ్రీష్మఋతువునందు ఒక నాటి మధ్యాహ్నసమయమున విశ్వేశ్వరుని దర్శించు నుద్దేశ్యముతో బయలుదేరెను. గాని అనాడు వడగాళువు విస్తారముగా గొట్టుటచేత కాళి విశ్వనాథుని ఆలయ సమీపము వరకు వచ్చు సరికి వడగొట్టి పడిపోయెను. ఇంతలో భగవంతుని కింకరుడైన భృంగీశ్వరుడు వెలుపలికి వచ్చి మూర్ఛను పొందియున్న బ్రాహ్మణుని చూచి పరమేశ్వరునితో నిట్లుచెప్పెను. ఓస్వామీ! ఒకవిప్రుడు తమదర్శనార్థమునకు వచ్చుచూ మార్గమధ్యమందు వడగొట్టి పడిపోయెను. గనుక యతని నుద్ధరించుడిని చెప్పెను. యిట్లు భృంగి చెప్పిన మాట విని శంకరుడు ఏమియు జబాబు నుడువలేదు. తరువాత భృంగీశ్వరుడు మరల వెలుపలికి వచ్చి చూచుసరికి చచ్చి పడి యుండెను. అప్పుడు మరల ఈశ్వరుని దగ్గరకు వెళ్లి పరమేశ్వరా! ఆ విప్రుడు తమసమీపమున చనిపోయెను. కాన అతడెట్టి పుణ్యమును పొందు నని యడిగెను. అప్పుడు పరమేశ్వరు డిట్లు చెప్పెను. ఓభృంగీ! అతని పూర్వజన్మ వృత్తాంతమును చెప్పెద వినుము. కైలాస పర్వతము మీద పార్వతితో మేమొకదినమున కూర్చుని యుండగా ఒకహంసమాదర్శనము నకు వచ్చుచుండెను అది బ్రహ్మదేవునియొక్క వాహనము. బ్రహ్మలోకము నుండిమానస సరోవరమునకు పోవుచుండెను. ఆసరస్సునందు కమలములు చాలా అందముగా నుండెను. అపద్మముల మీద నుంచి ఎగురుచు తిరుగు చుండగా ఒకపుష్పము యొక్క నీడ పడుట తోడనే ఆహంస మార్ఛ పడెను. వైంటనే దాని శరీరము నల్లబడెను. ఇదంతయును మాగణము లలో నొకడు చూచి మాతో చెప్పెను. అప్పుడు మేమాహంసను ఎందు చేత నీవు నల్లబడితివని అడిగితిమి. అప్పుడు హంస యిట్లు చెప్పెను. ఓ స్వామీ! తమ దర్శనమునకు నేను బ్రహ్మలోకము నుంచి వచ్చుచూ మార్గమధ్యమన్న ఈసరస్సు మీదుగా రాగా అకస్మాత్తుగా నాశరీర

మంతయు నల్లనయ్యెను. కారణమేమియు గానరాదయ్యెగాని నేను హేతువును తెలిసి కొనుటకు ఆలోచించుచుంటిని. ఇంతలో నాకొలను నుండి ఈక్రింది వాక్కులు విననయ్యెను. యేహంస మూర్ఖును పొంది నల్లనయ్యెనో దానికి కారణము నావలన వినదగును. అంత నేను ఆశ్చర్యము వచ్చిన దిక్కుకు పోగా అక్కడ అన్ని కమలములకన్న మిక్కిలి పెద్దది యగు పద్మము నన్నుగూర్చి యిట్లుచెప్పెను. ఓహంసా ! నీవు భయపడకుము. నీకు నీనివల్ల కీడేమియు గలుగజాలదు. వ్యర్థముగా చింతించకుము. ఓస్వామీ! అంతనేను పద్మము మాట్లాడుట విని ఆశ్చర్యముతో నిట్లంటిని నీవెవరవు ? అంత నాపుష్ప మిట్లు చెప్ప దొడగెను. నేను పూర్వజన్మ మందు బ్రాహ్మణునికి కన్యకనై జనించితిని. నాకు వివాహమైన తరి అత్తవారింటికి బోయి కాపురము చేయుచు ఒకపైనపు గోరువంకను పెంచితిని. ఒకదినమున ఆగోరువంకను పంజరమందుంచి దానితో భగవంతుని యొక్క నామము చెప్పుచుంటిని. ఇంతలో నాభర్త యింటికి రాగా నేను లేచుటనైనను మరచి గోరువంకతో మాట్లాడు చుంటిని. అంత నాభర్త కోపించి నన్ను మైనపు గోరువంకగా శపించెను. వెంటనే నేను గోరువంకనై అచ్చట నుంచి ఎగిరి ఎగిరి ఒకఋషి ఆశ్రమము చెంతకు బోతిని. అంత నామని నన్ను ఆదరముతో చేరదీసి పంజర మందుంచి పెంచు చుండెను. ఆఋషి ప్రతిదినము గీతా 10 వ అధ్యాయమును పఠించు చుండగా దాని నంతయును నేను వినుచుండెడి దానను. యిట్లు కొంతకాలమైన పిమ్మట విధిప్రేరణచేత నాజన్మను వదలి పద్మావతి యనెడి అపసరసనై జనించితిని. యిట్లు కొంతకాలమైన పిమ్మట నేని మానస సరస్సునకు స్నానమునకు వచ్చి జలక్రీడ లాడు చుంటిని. ఇంతలో దూర్వాస మహర్షి వచ్చి జలక్రీడ లాడుచున్న నన్నుంగనెను. నేనును మునిని చూచుట తోడనే భయము చేత జలమునందే మరుగు పడి యుంటిని. అంత నామహర్షి కోపించి నన్ను 100 సంవత్సరములు ఈ సరస్సునందు పద్మముగా గొమ్మని శాపం బిచ్చెను. గనుక నోహంస

చంద్రమా ! నేనా దూర్వాసుని శాపంబనుభవించుచు కాలమును గడపుచుంటిని. నాకు ఈమనుష్యనాక్కులు వచ్చుటకు కారణము గీతా 10 వ అధ్యాయమును వినిన ప్రభావము చేతనే. నేను 100 సం॥ రములు ఈ శాప మనుభవించి స్వర్గమునకు బోవు చుంటినని చెప్పుచూ వెంటనే అప్పరస రూపముదాల్చి స్వర్గమునకు బోవుచూ ఓహంసా ! నీవు గీతా 10 వ అధ్యాయమును ఎప్పుడు వినెదవో అప్పుడు నీపూర్వ రూపము పొందగలవని చెప్పెను.

గనుక నోపరమేశ్వరా ! నాశరీరము నల్లనగుటకు ముఖ్యకారణమిదియే. తమదర్శనముచేత నాసాపము లన్నియు పోయి పవిత్రతను పొందితి ననిచెప్పి యాహంస ఎగురుచూ బోయి ఒక వనమందు బ్రహ్మజ్ఞుని యగు బ్రాహ్మణుని వలన గీతా 10 వ అధ్యాయమును వినెను. ఆప్రభావముచేత ఆహంస ఆజన్మను వదలి బ్రాహ్మణుడై జనించెను. ఓఙ్మంగీశ్వరుడా! ఈచచ్చిపడియున్న బ్రాహ్మణుడే ఆహంస. పూర్వ జన్మమందు గీతా 10 వ అధ్యాయము వినిన ప్రభావముచేతనే ఏకాదశి యందు నాసమీపమున మృత్యువు గలిగినది. యిప్పుడీతడు స్వర్గమును గూర్చి పోగలడు.

ఏకాదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓ లక్ష్మీ ! యింక 11 వ అధ్యాయము యొక్క మాహాత్మ్యమును వినుము. తుంగభద్రమును నగరమును సుఖానందుడను రాజు పాలించుచుండెను. ఆయన మిక్కిలి భగవద్భక్తుడు. ఆనగరము నందే విద్వాంసుడును ధనికుడునైన బ్రాహ్మణు డొక డుండెను. ఆయన ప్రతిదినము గీతా 11 వ అధ్యాయమును పఠించువాడు. రాజున్ను నిత్యము అచ్చటకు వెళ్ళి వినుచుండు వాడు. యిట్లు కొంత కాలము గడచెను. రాజొకనాడు

- గృహమున నుండగా చాలామంది అతిథులు దూరదేశము నుండి ఆయన యింటికి వచ్చిరి. అంత వారు రాజుతో యిట్లనిరి. ఓ రాజా! మేము యిచ్చట కొంతకాల ముండెదము. గాన మాకు నివసించుటకు తగిన సలమును యిప్పించ కోరెదము. అంతట రాజు వారి నొక భవనమును నివశింప చేసెను. తరువాత వారికి తగిన సత్కారము నొనరించెను. దయా పాత్రుడైన నారాజు వారిని దర్శించుటకు కొంత పరివారముతోను, కుమారునితో నక్కడకు వెళ్ళెను. రాజు వారిలో పెద్దవానితో మాట్లాడుచుండెను. కుమారు డచ్చట ఆడుకొనుచునే యుండెను. పాప మింతలో అక్కడ నివసించు చున్న దెయ్య మొకటి హఠాత్తుగా నా కుట్టవానిని చంపివైచెను. అంత నాకగు లది చూచి గీతా శ్రవణము చేయుచున్న యారాజునకు తెలిసిరి. రాజీవార్త వినిన వెంటనే పుత్ర సోహము చేత మార్గమును వహించి వారితో నిట్లనియె. మీ దర్శనము వలన నా కుమారున కకస్మాత్తుగా మరణము గలిగిన దనెను. అంత నా బ్రాహ్మణుడూ రాజుతో నిట్లనెను. ఓ రాజా! నీకుమారుని చోటు చూపమని వారందరు కలసి అక్కడకు వెళ్లిరి. అప్పుడా బ్రాహ్మణు డిట్లనియె. ఓ ప్రేతస్వరూపా! నీవీ కుర్రవానిని జీవింపజేసిచో నేను నీకు గీతా 11 వ అధ్యాయమును వినుపించెదను. అందువల్ల నీకును నీ విదివరకు చంపిన జీవులకును ముక్తి దొరుకును. అదియును గాక నీప్రేత రూపమెత్తుటకు కారణం బెయ్యది? నేను తప్పక నిన్ను రక్షించెదను. అంత నాభూతము స్వామి! మొదటి జన్మయందు బ్రాహ్మణుడను. ఒకదినమున నేనుపొలమును దున్నుచుండగా ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణుడచ్చటికి వచ్చి పడిపోయెను. వాని కళ్ళ నుండి రక్తమువచ్చు చుండెను. ఒక గద్దవానినుండి మాంసమును తినుచుండెను. నే నిదంతయును చూచుచు నూరకుంటిని. ఈ బ్రాహ్మణుని విడిపించుటకు నాకు కొంచమైనను దయ గలుగలేదు. ఇంతలో మరియొక బ్రాహ్మణు డచ్చటికివచ్చి యిదంతయు చూచి పొలమును దున్నుచున్న

నన్ను చూచి యిట్లనెను. ఓహో! నీవు ఎత్తైనది బ్రాహ్మణ జన్మయే గాని నీ కృత్యము చండాల కృత్యము. నీ పొలము దగ్గర పడిన ఈవిప్పని పక్షులు బాధించుచుండగా చూస్తూ కండ్లు పొరలు గిప్పినట్లున్నావు. యిందువల్ల నీవు బహుపాపిని. అదియును గాక ఎవడైనా ఒకడు ఎవని సొత్తెనను దొంగిలించి పోవుచుండగా చూచి పారిపోవువాడును దుర్బలకోగి మార్గమున పడియుండుట చూచి వానిసంగతి యింటిదగ్గర చెప్పని వాడును భూతవైద్యమునందు నిపుణుడయ్యును భూతముపట్టిన వానిని చూచి విడిపించని వాడును ఈ ముగ్గురును నరకము బొందుచురు. మరియు ఎవడు అన్ని ప్రాణులను దయతో చూచునో వానిసహాయమును చేయునో వానికి ఆశ్వమేధ యాగము యొక్క ఫలము గలుగును. గనుక నీవు ఈ బ్రాహ్మణుని బాధించుచుండగా చూచు చున్నందున ప్రేతరూపమును బొందుమని శపించెను. అంతనేను ఆయన పాదములబడి వేడుకొంటిని. మహాత్మా! నాకా ప్రేత రూపమెట్లు వదలను? అంతటాయన ఇట్లు నుడివెను. ఎప్పుడు నీవు గీత 11 వ అధ్యాయమును వినుదువో అప్పుడు నీకు విముక్తి గలుగును. యిట్లా ప్రేత రూపము తన పూర్వకథ చెప్పగానే బ్రాహ్మణుడు గీతా 11 వ అధ్యాయమును వినుపించి ప్రేతరూపమును బోగొట్టి రాజు కొమరుని కూడా బ్రతికించెను. అంతస్వర్గమునుండి విమానమును వచ్చెను. అపుడా వెనుకటి ప్రేతమిట్లనెను. రాజా! నీవు భగవద్భక్తుడవు. అంత రాజు తనకుమారుని మోహముచేత నిట్లనెను. నాయనా! నీవు నాతోనుండుము. అంతపుత్రుడిట్లనెను. రాజా! నేను నీకు కొన్ని సార్లు పుత్రుడను. నీవు కొన్నిసార్లు నాకు పుత్రుడవు. నేను నీకు పుత్రుడుగా పుట్టినందున ఈభూతము ధన్యురాలు. ఏమందురా యిది నన్ను చంపుటచేత మీరు గీతా 11 వ అధ్యాయమును పారాయణ చేయించి నందువల్ల వానికి విముక్తి గలుగుటయే గాక నాకును ముక్తి దొరికినది. నేను వైకుంఠమును పొందగా నీకులముయొక్క 21 తరములవారు తరింతురని చెప్పగా, రాజు సంతోషించి వేళ్ళుటకానందించెను. అంత విమానము

నెక్కి స్వర్గమును బొందెను. అది లగాయితు రాజు విరక్తిని జెంది
గీతా 11 వ అధ్యాయమును నియమముతో పఠించి అంత్యమందు పరమ
పదవిని జెందెను.

ద్వాదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

శిష్యువాయి అధ్యాయమును చెప్ప నారంభించెను. ఓ లక్ష్మీ! దక్షిణ
దేశమందు ఖుదావండుడను రాజుండెను. అతని రాజ్య ప్రజలు సుఖవంతులై
యుండిరి. దేశమంతయు ధర్మస్థాపితమై యుండెను. రాజు నివాస నగరము
నందే అవంతుడను దుర్మార్గు డొక డుండెను. వాడు వ్యభిచరించు వాడును
అసత్య వాదియునై యుండెను. వాని కొక వేళయు గలను. వాడా
వేళ్యతో ప్రతిదినము త్రాగుట, మాంసము దినుట, జూదమాడుటయును
గలను. వాడా వేళ్యను జెంట నిడుకొని ఆగ్రామములో నుండు అమ్మ
వారి ఆలయమునకు బోయి విలాసవంతులతో క్రీడించుచు దుష్కృత్యముల
జేయుచుండెను. ఈకృత్య మంతయు అక్కడ అమ్మవారికి పూజ చేయు
బ్రాహ్మణుడు లేకుండుట చూచి చేయుచుండెడివాడు. యిట్లు కొన్ని
దినములు గడచినవి. ఒకదినమా యర్చకుడు అమ్మవారిని పూజించి స్తుతం
చగా నాదేవి ప్రసన్నమై వరమును యిచ్చుటకు కోరుకొమ్మనెను. అంత
నావిప్రుడు సంతసించి విశేష ధన లాభమును, సంతతిని కోరుకొనగా
నాయమ్మవారిట్లు చెప్పెను. ఓ బ్రాహ్మణుడా! నీవు నా మందిరమునకు
వచ్చుచున్న దుర్మార్గులైన వేళ్యు బ్రాహ్మణుని ఉద్ధరించిన నేను నీయిష్ట
మును పూరించెదను. వారి నుద్ధరించుటకు నీకు సామర్థ్యము గలదనెను.
అంత నావిప్రుడంగులకు సమాధానము చెప్పక అమ్మవారికి నమస్కరించి
తనగురువు దగ్గరకుపోయి తనవృత్తాంతమంతయు చెప్పెను. గురువామాట
లాలకించి శిష్యునితో నిట్లు చెప్పెను. నాయనా! మనమిద్దరము నారా

యణుని గూర్చి తప మొనరించ వలెనని ఒడంబరించి వా యిరువురును భగవంతుని గూర్చి తప మొనరించిరి. కొంతకాలమున కా భగవంతుడు ప్రత్యక్షమై మీ రెండులకు తపము చేయుచుంటిరని పృశ్నించెను. అప్పుడు అర్చక బ్రాహ్మణుడిట్లు చెప్పెను. స్వామీ! తమకు తెలియని సంగతిలేదు. అడిగితిరి గాన చెప్పెదను. నేను అమ్మవారిని గూర్చి తపము చేయగా నామె నాకు అమూల్యవరము నిచ్చినది. గాని మొదట దురాచారులయిన నా వేశ్యకు బ్రాహ్మణుని నుద్ధరించు మనియు అందుకు తగిన సామర్థ్యమునీదగ్గర నున్నదనియు నుడివెను. గాని వారి నుద్ధరించు నుసాయము తోచలేదని తన వృత్తాంత మంతయు చెప్పకొనగా నా భగవంతుడు, ఓవిప్రుడా! చింతింపకుము. నీవు గీతా 12 వ అధ్యాయమును వారికి వినుపించిన యెడల వారికి సగతి గలుగు ననెను. భగవంతుని యొక్క మాటలువిని తనగురువుతో సహితము అమ్మవారి ఆలయమునకు వచ్చి దేవికి నమస్కరించి దేవీ ఆజ్ఞానుసారము దురాచారులైన వేశ్యా, బ్రాహ్మణుల కిద్దరిని గీతా 12 వ అధ్యాయమును విను పింప మొదలిడెను. వారును శ్రద్ధగా వినుచునే యుండిరి. అట్లు అధ్యాయము సమాప్తి కాగానే వారిరువురును నిర్జీవులై భూమిని బడిరి. స్వర్గమునుండి విమానము వచ్చెను. అంతవారు దివ్య శరీరముల ధరించి విమానమెక్కి స్వర్గమునకు బోయిరి. అటుల వారు స్వర్గమునకు బోవుచుండగా చూచి అమ్మవారికి తనభక్తుడయిన విప్రునియందు విశ్వాసముదయించి ఓవిప్రుడా! నేను ప్రసన్నమయితిని. నేటినుంచి నేను వైష్ణవీదేవినయితిని. నేననగరరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నానని చెప్పి అంతరానమును జెంచెను. అంతట విప్రుడు తన యింటికి బోయెను. ఓలక్ష్మీ! అనగర రాజునకు సంతానములేని కారణముచేత ఈ బ్రాహ్మణునే తన రాజ్యమునకు పట్టాభిషేకము చేసి తాను అరణ్యమునకు తపస్సుచేయుటకు బోయెను. యిచ్చట పూజారీ బ్రాహ్మణుడు సుఖముగా రాజ్యమును చేయుచుండెను.

త్రయోదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీ ! యిక 18 వ అధ్యాయ మాహాత్మ్యమును వినుమని చెప్పమొదలిడెను.

దక్షిణదేశమందలి హరినామ నగరమందు ఒక స్త్రీయుండెను. ఆమె వ్యభిచారిణియు వ్యసనశీలరాలును నైయుండెను. ప్రతిదినము క్రొత్తక్రొత్త పురుషులతో విలాసముగా కాలము గడుపుచుండెడిది. ఒకనాడొక నూతనపురుషునికి ఒక అరణ్య ప్రదేశమందలి సంకేత సానమునకు రమ్మన మని తాను అక్కడకుపోయెను. గాని వేరొక పని కారణమున నాపురుషుడచటికి రాకుండెను. అంతట నామె కామబాధ కోర్వ లేక ఆటు నిటు తిరిగి నొద పెట్టి ఏడవ దొంగెను. ఆ విడుపును విని ఒక సింహమచటికి వచ్చి ఆమెను చంపి తినివైచెను. తమపరి ఆమెకు మరుసటి జన్మయందు వ్యభిచారియై జనించెను. అజన్మయందును అనేక దురాచారములు చేయుచుండెడిది. ఆమె నివసించు యింటికి సమీపమున నొక శివాలయ ముండెను. అచట నొక బ్రాహ్మణుడు ప్రతిదినమును గీతా 18 వ అధ్యాయమును పఠించువాడు. అట్లా బ్రాహ్మణుడు పారాయణ చేయుచుండుటగని ఆమెకును పఠన చేయుటకు బుద్ధికలిగెను. ఆమె ఆటునిటు తిరుగుచు సగము కథమాత్ర ముచ్చటచ్చట వినెను. చివర కామెను పూర్తిగా వినవలెనని తలంపు కలిగి ఆమందిరములోనికి వెళ్లి కూర్చుండెను. అంత నా బ్రాహ్మణుడు పారాయణ చేయు మొదలిడెను. ఆమె మనస్ఫూర్తితో హృదయము నిలిపి వినుచునే యుండెను. అధ్యాయము పూర్తయగు సరికి ఆమె చేసిన సమస్తపాపములు నశించి శరీరమును వదలి విమానము మీద గూర్చుండి స్వర్గమునకు బోయెను.

చతుర్థశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

మహారాష్ట్రదేశమందు ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండెను. వాని భార్య జగడ మాడునదియు కఠిన హృదయురాలును వ్యభిచారిణియునై యుండెను. కొల కర్మ వశముచేత నొకరోజున ఆమెభర్త పరపురుషునితో నామె గ్రీడించుట గని మిక్కిలి కోపముతో వెనుక ముందు నాలోచించక కత్తితో నామెను ముక్కలు ముక్కలుగా నరికి చంపెను. ఆమె తన సాప కర్మానుసారము నరక మందు అనేక ఇడుముల బడి తిరిగి కుక్కయై జనించెను. ఒకరాజు యొక్క గృహమును కావలి కాయుచునుండును. బ్రాహ్మణుడును స్త్రీని చంపిన సాపము వలన మరుసటి జన్మమున కుండేలుగా జనించి ఒక అడవియందు పెరుగుచుండెను. యిట్లు కొంతకాలమైన వెనుక నొకరోజున రాజు కుక్కను తనవెంట నిడుకొని వేట నిమిత్తము అడవికిపోయి వేటాడుచుండెను. యింతలో హఠాత్తుగా కుండేలు యిటునటు దుముకు చుండుట చూచి పూర్వజన్మ చైరముచేత నాకుండేలును కుక్కచంపుటకు పరుగెత్తుచుండెను. అది చూచి రాజభటులును అల్లరిచేయుచు నాకుండేలువెంట పరుగులిడుచుండిరి. యిటుల విశేషముదూరము పరుగిడి ఒకతాపసి యొక్క ఆశ్రమముచెంతకు రాగా విశేషమైన అలసటచేత నాకుండేలు భూమిని పడి మరణించెను. కుక్కయును మిక్కిలి అలసట జెందిన కారణంచేత నదియును గుండె పగిలి చచ్చెను. ఇటుల నారెండు జంతువులు ఒకేస్థానమున మరణించెను. ఆచోటున ఆఋషి ప్రతీదినము తనసాదములను కడుగుకొనుచుండువాడు అందువలన నా రెండు జీవులు స్వర్గమునకు బోవుటకు విమానమురాగా అందున గూరుచుండి స్వర్గమునకు బోయెను. ఇది యంతయు ఆఋషి చెంత వేరొక రాజు గూరుచుండి చూచి ఆశ్చర్యమును జెంది యా ఋషి నడిగెను. ఓ ఋషిచంద్రమా! ఈ రెండు జీవులును స్వర్గమునకు బోవు

టకు కారణము చెప్పుమనగా నా ఋషి చెప్ప దొడగెను. ఓ రాజా! నేను ప్రతిదినము గీత 14 వ అధ్యాయమును పఠించు చుంటిని. అరెండు జంతువులు మరణించిన చోటున నేను ప్రతిదినము కాళ్ళుకడుగు కొను చుండెడి వాడను. ఆకారణంచేత నారెండు జీవులకు స్వర్గఫలము దొరక ననెను. అంత నారాజు మిక్కిలి ఆనందపడి అప్పుడు ముని దగ్గర గీత 14 వ అధ్యాయము నుపదేశమును పొంది ప్రతిదినము పారాయణ జేయుచు అంత్యమందు స్వర్గమును బొందెను.

పంచదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

దక్షిణ దేశమందు పద్మనాభుడను రాజు పాలించు చుండెను. అతని దగ్గర కొందఱుమంతులొండిరి. వారిలోనొకమంత్రికి, రాజునుచంపి రాజ్య మపహరించ వలెనని తలంపు గలిగియుండెడిని. కాని ఈశ్వర ప్రేరణచేత ఆ మంత్రియే మరణించెను. వాడు నీచమైన తలంపు గలిగిన హేతువుచేత గుఱ్ఱపు జన్మయందు పుట్టవలసి వచ్చెను. గుఱ్ఱపు వర్తకుని యొద్ద నున్న గుఱ్ఱమునకు పుట్టి పెరుగుచు సుందరముగా నుండెను. అంతి నావర్తకుడు దానిని పద్మనాభుని దగ్గరకు తెచ్చి చూపగా నారాజు దాని యందమున కచ్చెరుపడి దానిని పరీక్షకులకు జూపెను. వారు దాని లక్షణములు పరిశీలించి రాజును తీసుకొమ్మనిరి. పద్మనాభుడు ఆ వర్తకునికి విశేష ధనమునిచ్చి దానిని కొనెను. ఒక దినమున రాజు ఆ గుఱ్ఱము నెక్కి వేటకు బోయెను. అరణ్యమందు ఒక లేడిని తరుముకొనుచు బహు దూరము పోగా నాలేడి అడవియందు కనబడక అదృశ్యమయ్యెను. అంత రాజు చాల డస్సియున్నవాడు గావున వేట చాలించి దప్పికచేత నీరుండు తావు వెదకుకొనుచు బోయెను. మార్గమున రాతిపలక ముక్క మీద గీతా ఆధ్యాయ సగ శ్లోక ముండుట

చూచి రాజు దానిని చదువగా దానిని గుఱ్ఱము విని జంటనే క్రిందబడి మరణించెను. గుఱ్ఱము నిష్కారణముగా మరణించి నందులకు రాజునకు చాలా ఆశ్చర్యము గలిగెను. విచారమును గలిగెను. అంతట నారాజు కేమియు తోచక తిరిగి తిరిగి ఒక ఋష్యాశ్రమమునకు బోయి గుఱ్ఱము యొక్క మరణ హేతు వడిగెను. ఋషి రాజుని జూచి, రాజా! ఈగుఱ్ఱము జెనుకటి జన్మయందు నీయొక్క మంత్రియై యుండి నిన్ను చంపి నీరాజ్య మపహరించు నుద్దేశ్యముతో నుండెను. గాని నైవ ప్రేరణచేత నతడే మరణించి గుఱ్ఱమై పుట్టి నీకు వాహనమై బరగినది. అరణ్యమందు నీవు రాతిముక్క మీద వ్రాసియున్న గీతా 15 వ ఆధ్యాయములో సగ క్లోక మును నీవు చదివిన మాత్రమున అది విని దాని పాపమంతయు నశించి స్వర్గమునకు బోయినని నుని చెప్పగా రాజు మిగుల ఆశ్చర్యమును జెందెను. తదుపరి రాజు గీతా 15 వ ఆధ్యాయమును ఆ ఋషి వలన నుప దేశమును పొంది నగరమునకు మరలి వచ్చి తన రాజ్యమంతయు తన కుమారునికి నిచ్చి తాను అరణ్యమునకు బోయి ఈశ్వరుని నుపాసించుచు గీతాధ్యాయమును పఠించుచు దేహంతమున స్వర్గమును జేరెను.

పోడశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓ అక్షి ! మహారాష్ట్ర దేశమందు ఖడ్గ బహదురుడను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. ఒకరోజున వాని వీనుగల మహాలుచుంచి ఒక మదించిన వీనుగు చెదరి పారిపోవుచుండెను. అప్పుడు మావటి వాండ్లు దానిని పట్టుకొనుటకు ప్రయత్నించిరి. గాని అది మరింత చెదరి చిందర వందరగా పరుగులెత్తుచుండెను. అంతనానగరి జనులుతమ పిల్లల కాపాడు కొనుటకు చింతించు చుండిరి. ఆ సమయముననే ఒక బ్రాహ్మణుడు స్నాన మాచరించి గీతాపారాయణ చేసుకొనుచు బోవుచుండెను. జనులు

వానిని జూచి ఈ మార్గమున బోవలదనియు, యేనుగు వల నపాయము గలుగుననియు చెప్పిరి. వారి మాటలు పెడచెవిని బెట్టి గీతాధ్యాయమును చదువుచు బోవుచుండెను. అంత నాబ్రాహ్మణుడు ఆ యేనుగుదగ్గరనుంచి తన యింటికి బోయెను. గాని ఏనుగేమియు నతనిని చేయ జాలదయ్యెను. ఏనుగు యొక్క ఈ వింతను జూచి జనులు ఖడ్గబహదూరునితో జెప్పిరి. రాజు వారి మాట లాలకించి పండితులందరును సుండగా ఆ బ్రాహ్మణుని పిలిపించి నిట్లడిగెను. ఓ విప్రుడా! మీదగ్గర మంత్రసిద్ధి గాని లేక ఏదైన మాయ గాని యుండవచ్చును. గనుక నే ఏనుగు దగ్గరనుంచి వెళ్లి నప్పటికి అది మిమ్ముల నేమియు చేయలేదనెను. అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు రాజును జూచి యిట్లనెను. రాజా! నాదగ్గర మంత్రసిద్ధి గాని మాయ గాని లేదు. నేను నిత్యము గీతా 16 వ అధ్యాయమును పఠించుచుంటి ననెను. అంతట రాజాబ్రాహ్మణునికి కొన్ని మోహరీల నిచ్చి యింటికి పంపివేసెను. తరువాత రాజును నొక బ్రాహ్మణుని వల్ల గీతా 16 వ అధ్యాయము సుపదేశమును పొంది నిత్యము పఠించుచుండెను. ఒకనాడ రాజు వేటకు బోగా యింటిదగ్గర నాయేనుగు మరల అల్లరిచేయ నారంభించెను. మంతులిను ప్రజలును భయపడి ఈవార్త రాజు దగ్గరకు బోయి తెలిపిరి. అప్పుడు రాజాస్వయముగావచ్చి ఏనుగునుపట్టుకొనెను. గాని అది ఏమియు చేయలేదు. అంత దానిని మావటి వాళ్లకు వప్పగించి, తన రాజ్యమందు తన కుమారునికి పట్టాభిషేకము చేసి తాను అరణ్యమునకు బోయి గీతా 16 వ అధ్యాయమును పఠించుచు అంత్యమందు ఆత్మయ లోకమున కేగెను.

సప్తదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓలక్ష్మీదేవీ! 16వ అధ్యాయమందు చెప్పబడిన ఖడ్గబహదూరుడు స్వర్గమునకు బోగా నతని యొక్క కుమారుడు అనగరమునందు రాజ్యము

చేయుచుండెను. ఒకదినముననుశ్చాసనుడను నొకనాకరు అమదించిన ఏనుగు నెక్కిసవారి చేయుటకుప్రయత్నించుచుండెను. ప్రజలు వాని కృత్యమును జూచిఏనుగు నెక్కవలదనియు ఎక్కినకీడువాటిలుననియుచెప్పిరి. వారెంత చెప్పిననువినక ఏనుగు దగ్గరకు బోయి ఎక్కుటకు లగామమీద కాలు పెట్టగానాయేనుగు తనతోండిముతోనాతనిని దూరముగా గిరట పైచెను. వాడుశెంటనే నెత్తురులుగ్రక్కి మరణించెను. మరుసటి జన్మయందు సింధు దేశపు రాజునకు కుమారుడై జన్మించెను. సింధుదేశపు రాజునకును ఖడ్గ బహదురుని కుమారునికిని మైత్రి గలిగియుండెను అందువలన నామదపు టేనుగును సింధుదేశమునకు తోలిపైచెను. అక్కడ కొంతకాలమునకు నాయేనుగు ముసలిదై జబ్బుపడగా రాజు అనేక వైద్యములు చేయించెను. గాని కొంచెమైనను గుణము కనుపించలేదు. ఏనుగు మిల్కిలి దుఃస్థితిలో నుండి తన యవసాన సమయమున మునుష్య వాక్కుతో రాజును చూచి యిట్లు పలికెను. ఓరాజా! మందుల వలన నాకు ఈరోగము కుదుర జాలదు గాని మీరు ఏప్రాహ్మణుని వల్లనైనను గీతాధ్యాయమును విని పించిన యెడల నేను శరీరము విడిచి స్వర్గమును పొందుదునని వేడెను. అంతట రాజు శెంటనే నొక ప్రాహ్మణుని పిలిపించి గీతా 17 వ అధ్యాయమును వినిపించగానే ఏనుగు స్వర్గమునకు వెళ్లెను.

అష్టాదశోధ్యాయ ఫలస్తుతి.

ఓ లక్ష్మీ! యిక 18 వ అధ్యాయ మాహాత్మ్యమును చెప్పెద. నను అన్నిటికంటె గంగానది ఎటుల పుణ్యమైనదియో నట్లే అన్ని అధ్యాయ ముల కంటె 18 వ అధ్యాయము మిక్కిలి పవిత్రమైనది. మేరువు పర్వతము నందలి ఆమరావతీ పురమునందు యిందుగ్రామ శచీదేవితో డను 33 కోట్ల దేవతలతోడను కొలువు దీర్చియుండగా, 100 నేత్రములు గలిగి

మిక్కిలి తేజోవంతుడైన ఒక పురుషుడు దాసభ కరుగు దించెను. ఆపురుషుని జూచి దేవత లందఱు అదరిపడిరి. దేవేంద్రుడు సింహాసనము నుండి దిగి దూరముగా పారిపోయి చాటునుండి చూచుచుండెను. అంత దేవతలు ఆనూతన పురుషుని దెచ్చి శచీదేవి యొక్క సరసను గూర్చుండ బెట్టిరి. అప్పుడు దేవతలు పుష్పవర్షమును గురిపించిరి. గాయకులు పాడిరి. రంభాది అపసరసలు నాట్యమాడిరి. ఇది యంతయును జూచి ఇంద్రుడు దాశ్చర్యపడి తొట్రుపాటుతో బృహస్పతి యింటికి బోయి జరిగిన దంతయు బృహస్పతితో చెప్పి మరల యిట్లనెను. ఓ గురూత్తమా! నేను 100 అశ్వమేధ యాగములు చేసి ఈ ఇంద్ర పదవిని పొందితిని. గనుక నాకన్న ఆ పురుషున కేపుణ్యముచేత ఇంద్రత్వము పొందినని యడుగగా నాదేవ గురువిట్లుచెప్పెను. ఓ ఇంద్రుడా! భయపడకుము. ఆపురుషుడు కడు పుణ్యశీలుడు. ఎట్లందువా? అతడు నియమముగా శ్రీ గీతా 18 వ అధ్యాయమును ప్రతిదినము పఠించువాడు. గీతా 18 వ అధ్యాయము మిక్కిలి పవిత్రమైనది. యిందువల్ల నతనికి ఇంద్రత్వ ముచ్చె ననియు, ఆ పుణ్యము క్షీణమైన దనియు చెప్పెను. వెంటనే ఇంద్రుడు బృహస్పతి వల్ల గీతా 18 వ అధ్యాయము నుపదేశమును పొంది గోదావరీ తీరమందు పఠించు చుండగా నతని పాపమంతయు నశించి ఆనిరకాలముననే తన ఇంద్రపదవిని పొందెను.

— — —

ఓమ్

శ్రీవివాభ్యాం నమః

శ్రీమతే గణాధిపతయే నమః.

శ్రీమచ్చికంఠాచార్యకృత శ్రీభగవద్గీతాభాష్యమ్.

—♦ పాఠ భ్య తే ♦—

శ్లో॥ ఓంనమోఽహంపదార్థాయ లోకానాం సిద్ధిహేతవే ।
సచ్చిదానందరూపాయ శివాయ పరమాత్మనే॥

శ్లో॥ నమః శ్వేతాభిధానాయ నానాగమవిధాయినే ।
కైవల్యకల్పతరవే కల్యాణగురవే నమః

శ్లో॥ పార్థాయ ప్రతిబోధితా భగవతా నారాయణేన స్వయం
వ్యాసేన గ్రథితా పురాణమునినా మధ్యే మహాభారతే ।

అద్వైతామృతవర్షిణీం భగవతీ మస్తాదశాధ్యాయినీ ।
 మంబ! త్వాంమనసా దధామి భగవద్గీతే! భవద్వేషిణీమ్॥ ౩

—♦ శ్రీకణ్ఠ భాష్య పారంభః ♦—

యత్కృష్ణార్జునతః ఖ్యానం శివయో స్తత్సమీర్యతే
 సంజయో ధృతరాష్ట్రాయ భాష్యం తత్త్వైకదర్శనమ్॥ గాయ
 త్ర్యర్థోక్తితో గీతాతత్రా౭౭ ద్వే బంధునాశతః! నయోత్యే౭
 హం విపాదేన త్వర్జునోక్తిర్నిరూప్యతే! అథోపకృమోపసంహః
 రాది షడ్విధశాస్త్ర సిద్ధాంతార్థ ప్రత్యాయకలింగై రవధారితం
 స్వరూపలక్షణం తావద్ధ్యాన విషయత్వే నాహ - పార్థాయేతి
 తత్రావ ద్భగవతా నారాయణేన తత్స్వరూపేణ కృష్ణేన
 స్వయమేవ పార్థాయార్జునాయ ప్రతిబోధితా భగవత శ్శివస్య
 గీతేయం కథితేత్యర్థః ఏవం మధ్యే మహాభారతే పురాణ
 మునినా ౭ప్రాదశపురాణకర్తౌ మునినా వేదవ్యాసేన గ్రథితా
 చతుర్విధవేదార్థవత్వేన శృంఖలయా రచితేత్యర్థః! ఏవం సజా
 తీయాది త్రివిధభేదవర్జితం శివమద్వైతం తురీయం మన్యంత
 ఇత్యాదిశ్రుతివేద్యా౭ద్వైతామృతవర్షిణీ మిత్యర్థః! ఏవంభవస్య
 జన్మమరణాదిలక్షణస్య సంసారస్య ద్వేషిణీం నివర్తనంచ, హే
 లంబ! చిదంబరశక్తిరూపే! త్వాం సవితు ర్వరేణ్యమివ సదా
 శివార్థశరీరిణీం మనసా దధామి ధారయామ ఇత్యర్థః॥ ౧

శివాభ్యాసము.

—♦ ల ఘు టీ ప్ప ణీ ♦—

గాయత్రీం మనసా ధ్యాత్వా శివశక్తిస్వరూపణీమ్ శ్రీకంఠం చ
తమాచార్యం వ్యాసతత్త్వ విమర్శకమ్॥ మన్మథం భాష్యకర్తారం తనోమి
లఘుటిప్పణీమ్ । విశ్వేశ్వరశివాచార్యస్త చ్చిహ్నః సతాంముదే
యచ్చకించేతి యత్రోక్తం యో వేదేత్యత్ర దర్శితమ్ । యత్రాతమేతి
శ్రుత్యుక్తం తత్సర్వం త్విహ దర్శయే॥ నర్విహ గీతామాత్రేణ కిం
వర్ణ్యత ఇత్యాహ-శివయోగి॥ యస్య సా పరమా దేవి శక్తి రాకాశ
సంజ్ఞితా । ఆనన్దేశ్వర్యయోగాత్మా మహేశో దృశ్యతేకిలం॥ ఇతి స్మృ
త్యంతరా ద్భావనోః ప్రభేద తత్సాహిత్యదర్శనాదితి భావః॥ ౧॥ నన్విహ
సంజయో ధృతరాష్ట్రాయ యద్గీతామాత్రే జోక్తవాం స్తత్క్రిమిత్యాహ॥
గాయత్ర్యైర్థే॥ తథా చ గాయంతం త్రాయతే యా సా గాయత్రీ
తత్ర చ శివశక్త్యోః కీర్తనా దిహఃపే తత్కీర్తన స్యావశ్యకత్వ మిత్యా
శయః॥ ౨॥ వడ్విధేతి తద్యథా॥ ఉపకృమోపసంహారా వభ్యాసా
పూర్వతా ఫలమ్ । అర్థవాదో పపత్తిశ్చ లింగం కాస్త్రాగ్నిర్ణయే॥ ఇత్యా
ద్యర్థవిశేషే జాప్తాదశే వక్త్యతే॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

ఇందుఁ గృష్ణార్జునులని చెప్పటవలనఁ బార్వతీపరమేశ్వరులనియు
సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రుని కొఱకుఁ బార్వతీ పరమేశ్వరుల తత్త్వమును
బోధించెననియు నర్థము. అనఁగా గ్రుడ్డివాడైన ధృతరాష్ట్రునకునజ్ఞానాంధ
కారమును దొలగించి జ్ఞానప్రకాశమును గలిగించె ననియునుగ్రాహ్యము.
“యచ్చ కించిత్, యోవేదాదా యత్రాతమేతి” అను శ్రుతుల యభి
ప్రాయ మీగీతయందుఁ జూపబడును. గీత యనఁగా గాయత్ర్యర్థమును
బోధించునది. అందు మొదటి యధ్యాయమున బంధువులందఱునునకింతు
రను కారణమున యుద్ధమును జేయ నిచ్చుగిరపని యర్జునుని విషాదము

(అర్జునునివిషాదయోగము ప్ర.అ.) నిరూపింపబడుచున్నది. గీతామాత్రము చే నిండెడి వర్ణింపబడునది యనగా, చిదాకాశ రూపమైన యేశక్తి యెవనికి నర్థాంగినిగానుండునో యాశక్తివలనఁ బరమేశ్వరుండైతియై చైతన్యము గలవాడనియు గాయత్రీవల్లభుండగుటవలన సర్వదేవ శ్రేష్ఠుఁడు శివుడనియు నెఱుంగవలెను. శ్లో॥ “చితాభస్మాలేపో గరళ మశనదికృట ధరోఽబలాధారీ కణ్ఠే భుజగపతిహారే పశుపతిః కపాలీ భూలేశో భజతీ జగదీశైకపదవీం । భవాని త్వత్పాణిగ్రహణ పరిసాటీఫలమిదమ్ ॥ ౧॥ వృషో వృద్ధోయానం విషమశన మాశానివసనం శ్మశానం క్రీడాభూ ర్భుజగనివహో భూషణ విధిః । సమగ్రా సామగ్రీ జగతి విదితైవ స్మరఃపో ర్యదేవస్యైశ్వరం తవ జనని సౌభాగ్య మహిమా” ॥ ౨॥ అని కవులు వర్ణించుటవలన గాయత్రీరూపపరాశక్తియై జగదంబ యనియు సూర్య నకుఁ బ్రభవతే శివశక్తులకు ననినాభావసంబంధము గలదనియు (అనగా శివుఁడులేకకక్తియు శక్తి లేక శివుఁడును లేడనియు) “శివశక్త్యా యుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవతుమ్” అనెడి స్మృతిని బట్టికక్తిలేని శివుఁడు సామర్థ్యవిహీనుడనియును చెలిసికొనవలెను. “న గాయత్ర్యాః పరం మత్ర” మనుటవలన గాయత్రీయుత్కర్షత్వము సూచింపబడును. అట్టి గాయత్రీశక్తి త్రిగుణాత్మిక యైన మాయాశక్తియై యిరువదియేడుగుణములుగలిగి సర్వప్రపంచ రూపమైన పరాశక్తియై మహాదేవునకు భార్యయై యున్నందువలన “సకలచిదచిత్రప్రపంచాకారపరాశక్తి విశిష్టాద్వితీయ చైతన్యః పరమేశ్వరః” అని విశిష్టాచైతన్యము సాధింపబడును. కావుననే “విశిష్టాద్వైతం సాధయామః” అని శ్రీకంఠాచార్యులు సూత్రభాష్యమున వ్రాసిరి. వీరియభిప్రాయమే కాదు. సూత్రకారులగు, వ్యాసుల యాశయమును నిదియ. అనగా విశిష్టాద్వైతమే. ఎట్లనఁగా. సూత్రకారుడు “జన్మాద్యస్య యతః” అను సూత్రమున బ్రహ్మమునకు సగుణత్వమును విశిష్టాద్వైతమును వ్యక్తముగా నిరూపించెను. మత్తీయు గాయంత్రం

త్రాయతే యా సా గాయత్రి' అని గాయత్రీశబ్దవ్యుత్పత్తిని జెప్పి యుపాసనా భాగమందు గాయత్రికంటే గొప్పమంత్రము లేదనియును వచించెను. అట్టి గాయత్రీమంత్రమందు బార్వతీపరమేశ్వరులే చెప్పంబడిన కారణమున గాయత్ర్యర్థమును బోధించెడు గీతయందును వారినే పఠించుట యావశ్యకమైనది. నారాయణ స్వరూపుడైన కృష్ణుడు ఆర్జునునికొఱకు భగవంతుడైన శివునిగీత నుపదేశించెను. ఇట్టిగీత అష్టాదశ పురాణకర్తయైన వ్యాసునిచేత మహాభారతమునందుఁ జేర్పబడియున్నది. అష్టాదశపురాణము లెవ్వియనః—౧ మత్స్యపురాణము. ౨ మార్కండేయము. ౩ భవిష్యత్పురాణము. ౪ భాగవతము. ౫ వామనము. ౬ విష్ణుపురాణము. ౭ వరాహపురాణము. ౮ బ్రహ్మాండపురాణము. ౯ బ్రహ్మవైవర్తపురాణము. ౧౦ బ్రాహ్మపురాణము. ౧౧ పద్మపురాణము. ౧౨ ఆగ్నేయపురాణము. ౧౩ నారదపురాణము. ౧౪ కైవలపురాణము ౧౫ లింగపురాణము. ౧౬ గరుడపురాణము ౧౭ కూర్మపురాణము ౧౮ స్కందపురాణము. ఉపపురాణములును బదునెనిమిదిగలవు. ఏతత్పురాణకర్తచే నీగీత చతుర్విధవేదార్థ సారముగా అష్టాదశపురాణములతో గొలుసువలె రచింపబడినది. సజాతీయాది భేదత్రయమనఁగా ౧ ఒక మనుష్యజాతియందు బ్రాహ్మక్షత్రియవైశ్య శూద్రులని భేదములు గల్పించుకొనుట సజాతీయభేదము, ౨ దేవమనుష్య పశుపక్ష్యాది నానాభేదములు దోచుట విజాతీయభేదము. ౩ ఒకశరీరమున శిశోబాహు పాదాదిరూపమైన యవయవభేదము దోచుట స్వగతభేదము. ఇట్టి భేదత్రయము లేక “శివ మద్వైతం తురీయ” మను శ్మృతినబట్టి యద్వైత మనఁగా శివుడు అట్టి శివుని యమృతమును (శివతత్త్వామృతమును) వర్షించునదియును జననమరణాది లక్షణములుగల సంసారమును బోగొట్టునదియుఁ జిదాకాశశక్తిరూపమైనదియు నైన యో యమ్మా! సూర్యునకుఁ బ్రభవం సదాశివునకు నరాంగినిఁగా నిన్ను మనస్సున ధరించుచున్నాడను.

శ్లో॥ సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనస్తనః
పార్థో వత్సస్సుధీ ర్భక్తా దుగ్ధం గీతామృతంమహత్ ॥౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్విద మద్వితీయం శివతత్త్వ మమృతాఖ్యం కథం
లభ్యమి త్యత స్తన్నిర్మథనప్రకార మప్యాహ ॥సర్వఇతి॥ తత్ర
తావ త్సర్వోపనిషదో గావో నామ గోసదృశా స్తథాగోపాల
నస్తనః కృష్ణో దోగ్ధా తత్సదృశః పార్థస్సు వతో వత్ససదృశ
ఇత్యర్థః । ఏవం శమదమాది షట్క-సంపత్యా యమనియమా
దినా చ శోభనా నిర్మలా బుద్ధి ర్యస్య స సుధీ ర్భక్తే
త్యేవం సాధనసంఘాతైః పర్యవసితే వేదచతుష్టయాధాను
గృహీతగాయత్ర్యర్థ గర్భితత్వాత్ దుగ్ధం గీతామృతం శివ
మద్వైతం మహదితి తత్సర్వైరపి ముముక్షుభిః పేయ
మిత్యర్థః ॥ ౨॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

శివ మద్వైతమితి॥ నన్విహ శివయో స్తత్త్వం సమిర్యత ఇత్యుక్తం
తత్కథంసజాతీయాది త్రివిధభేదవర్జితాద్వైతసిద్ధి రితిచేచ్ఛుణు, తద్యథా
న హి విజ్ఞాతు ర్యజ్ఞాతే ర్యపరిలోపో విద్యతే॒ వినాశిత్యాన్న తత్ర
ద్వితీయ మస్తి యతో॒న్యద్విభక్తం విజానీయా దితి బృహదారణ్యకశ్రుతే
ర్వహ్నియ ద్యుష్ణవ దభేద శక్తి ప్రతీతే రితి భావః॥౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇట్టి యద్వితీయమగు నమృత మనెడి శివతత్వమెట్లు లభ్య మగు
ననగా దాని మథన ప్రకారమును జెప్పుచున్నాడు-ఉపనిషత్తు లన్నియు

గోవులవంటివి. గోసాల నవ్వును దేగు కృష్ణుడు పితుకువాని వంటినాడు. అర్జునుడు లేగవంటివాడు. శమదమానులు అష్టాంగయోగములు లోనగు వానిచేత మోక్షమును సాధించుబుద్ధి గలవాడు భోక్త. ఇట్టి సాధనముల చేత నిశ్చయింపబడినదికాఁగాఁ జతుర్వేదార్థసారమైనదియు గాయత్ర్యి ర్గగర్భితమైనదియు శివావైత స్వరూపమైనదియునగు గీతామృత మనెడు పాలు ముముక్షువులందఱును ద్రాఁగఁదగినవి. సజాతీయాది త్రివిధభేద రహితుఁడైనశివునకు శక్తివిశిష్టత్వమం దవైతసిద్ధి యెట్లనఁగా. యోగై న్యద్విభక్తం విజానీయాత్ తను బృహదారణ్యకశ్రుతిని బట్టి యగ్నియందలి యుష్ణత్వశక్తి, యగ్నికంటె భిన్నము గాదు. కాననవైతమనకు హానిలేదు. (శివత్వమునకు హానిలేదు.) ౨.

శ్లో॥ వ్యాసోఽస్యా ఋషి రాఖ్యాతశ్చందోన్మష్టు ప్రృక్తిర్నితః |
పరమాత్మాదేవతా చాత్రాశోచ్యత్యేవినియోజనమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

న న్వసంకీర్త్యయదామస్త్రీత్యాదిస్మృత్యాఋష్యాదే
కీర్తన స్యావశ్యకత్వా దాహ-వ్యాస ఇతి॥ తత్ర తావదస్య
శాస్త్రస్య ప్రవర్తకత్వాత్ ఋషి ర్వేదవ్యాసః తథోక్తాత్యు
క్తేత్యాది చతుర్వింశతిచ్ఛందసాం మధ్యేనుష్టుభో గరిష్ఠత్వే
నానుష్టుప్చందః । తథానయా గీతయా ప్రతిపాద్యా కా
దేవతా? యయా శివరూపామృతతోష్వలబ్ధి రిత్యస్యావశ్యం
వక్తవ్యత్వేన పరమాత్మా చిదంబరశక్తి ర్వేదతే త్యర్థః ఏవ
మిహోర్జునస్య తథాన్యేషాం చ జన్మమరణాది సంస్కృతీ సంకట
నివృత్తిప్రయోజకత్వే నాశోచ్యత్వే చ వినియోజనం విని
యోగ ఇత్యర్థః॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అసంకీర్త్యేతి॥ తద్యథా అసంకీర్త్య యదా మ స్మి ఋషి శ్చందశ్చ
దైవతమ్ । న సమ్యక్స్థలద స్తస్యనిగదోఽప్యర్థ పూర్వకః ఇత్యాద్య
వధార్యమ్॥ కా దేవతేతి॥ తత్ర సర్వ వేదా స్సర్వాణి శాస్త్రాణి సమా
ప్యంతే పశ్యాచ్చ తదుపదేశా నిష్కళ పరిజ్ఞానమపీతి సర్వ మత్ర తత్ర
తత్తాద్యాయే నిరూపయిష్యామః॥౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఉపాసకుఁడు జపించు మంత్రమునకు 'ఋషి' ఛందస్సు, దేవత
నుచ్చరింపకయు, మంత్రార్థమును తెలిసికొనకయు నున్నచో, నామంత్రము
వానికి ననుకూలఫలమియని కారణమున ఋష్యాదిపరిజ్ఞాన మావశ్యకము
గానఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఈ గీతాశాస్త్రమును, రచించినవాఁడు గావున
వేదవ్యాసుఁడు ఋషి, ఇరువదినాలుగు ఛందస్సులలో ననుష్టుప్ఛందస్సు
గొప్పదగుటచేత ఏఛందస్సుచేతనే గీతచెప్పంబడుట కలన ననుష్టుప్ఛ
ఛందస్సు, దేవత యైది యనఁగా, నేదేవతచే శివరూపమైన యమృతత్వ
ప్రాప్తికలుగునని యవశ్యముగాఁ జెప్పఁ బడుకటతన నాపరమాత్మ
స్వరూపురాలగు చిదంబరశక్తియే దేవత; సర్వవేదములు సర్వశాస్త్ర
ములు నే గీతయందు లీనములైయున్నవో యట్టిగీతయందు నక్క-
డక్కడ నిష్కళ శివజ్ఞానమును నిరూపింపఁగలము. ఇట్లర్జునునకును నిత
రులకును జననమరణరూప సంసార సంకటము పోవుట ప్రయో
జన మగుటకలన దుఃఖము లేకుంటకొరకు దీనిని వినియోగించుటయే విని
యోగము. ౩॥

పూర్వపీఠికా సమాప్తా.

ఓమ్.

శ్రీమద్ద్వీకంఠాచార్య కృతే శ్రీభగవద్గీతాభాష్యే.

అర్జున విషాదయోగః.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ:—

శ్లో॥ ధర్మక్షేత్ర కురుక్షేత్రే సమవేతా యయుత్సవః॥

మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ॥

౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ ఖల్వఖిలపరమార్థమూలేషు ధర్మ ఏవ సకలమూల
భూత స్తజ్జన్యార్థకామమోక్షాంతా భవంతి త్యభిప్రేత్య గీతా
మృతం వక్తుం ప్రతిజానీతే - ధర్మక్షేత్ర ఇతి ॥తథా చ॥
“యదను కురుక్షేత్రం దేవయజనం సర్వేషాం భూతానాంబ్రహ్మ
సదన” మిత్యాదిశ్రుత్యా “లం కేశ్వరాత్సమారభ్యసుమేర్వవధి
మావహా న్మధ్యే నేమి స్సమాఖ్యాతా కురూణాం యత్ర
చాహవః” ఇత్యాదిస్మృత్యా చ ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే
మామకా దుర్యోధనాదయః పాండవా శ్చ సమవేతా ఏకత్రీ

భూతా స్సంతో యోద్ధు మిచ్ఛవః కిమకుర్వతేతి సంజయం
ప్రతిత్యువాచేత్సర్థః ॥ ౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ధర్మ ఏవేతి తద్యథా, 'ధర్మాత్ప్రవర్తతే లోకో ధర్మాత్స్విగ్గః ప్రప
ద్యతే' ధర్మాత్కైవల్య మాప్నోతి ధర్మమూలా వ్యవస్థితః' ఇత్యాదిస్మృ
త్యంతరా దితి భావః ఏవం 'కపూయచిరణాః కపూయాం యోని మాప
ద్యంతే । పుణ్యచరణాః పుణ్యాం యోని మాపద్యంత' ఇత్యాది శ్రుత్యంత
రాచ్చే త్యవధేయమ్॥ దుర్యోధన ఇతి॥ ఇహ దుఃఖేన జయోద్భవ్యస్తదేవ
ధన ముత్కృష్టేణ యస్య స దుర్యోధన ఇత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ న్ద్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీమ దఖండమహీమండల మండనాయ మానంబగు సింధరతఖణ్డము
నకు త్తరభాగమున వాన్తి నాపుర మమనోక పట్టణము గలదు. అయిదువేల
సంవత్సరములకుఁ బూర్వము చిత్రాంగదుఁ డని నామాంతరము గల
యటలుండను రాజు రాజ్యము బాలించుచుండెను. ధృతరాష్ట్రుఁడును
బాండురాజును నాతని కుమారులే. ధృతరాష్ట్రునకు దుర్యోధనాదులు
నూర్గురు కుమారులును బాణ్డురాజునకు ధర్మరాజు, భీమసేనుఁడు. అర్జునుఁడు
నకులుఁడు, సహదేవుఁడును నేగురుతనయులు జనించిరి. ధృతరాష్ట్రపాండ
వులకుఁ బూర్వము కరువకు నొకప్రసిద్ధ మహారాజుండెను; వానివలన
వీరికిఁ గౌరవులని పేరు వచ్చెను. కృమకృమముగా ధృతరాష్ట్రపుత్రులకు
ధార్త రాష్ట్రులనియు గౌరవులనియుఁ బాండుపుత్రులకుఁ బాండవులని
యును బేర్లు వచ్చెను. కౌరవులు పాండవుల స్వగుణములఁజూచి యోర్వ
లేక ద్వేషింప మొదలిడిరి. ఈ ద్వేషాంకురము కృమముగాఁబెరిగి తుదకు
మహావృక్షమైనది. అంత వారు కపటోపాయములను బన్ని జూదమాడి
పాండవులపైడలఁబుచ్చి వారి సర్వస్వమును, హరించి పండ్రిండుకత్సరము

లరణ్యవాసమును నొకయేడజ్ఞాతవాసమును జేయునట్లు నియమించిరి. పిదప వారు నియమబద్ధులై ప్రజ్ఞా నిర్వహణమును గావించి యావలదమకు రావలసిన భాగమునొసంగుడిని యడుగగా దుర్యోధనాధులొడంబడిక యుద్ధమును గావించి మమ్ము జయించిమీకు రావలసిన భాగమును గ్రహించుచేకొని యంతదనుక నూదిమోపినంత భూమినైనను నీయమని వక్కాణించిరి. అనంతరము వీరొండొరులు యుద్ధమును గావింపఁ గురుక్షేత్రమనందుఁ జతురంగసేనా సమేసకులై సమావేశ మొనరించిరి. ఇయ్యది గీతాప్రారంభమునకు ముందటి కథాసారము.

సకలపురుషార్థములకును మూలము ధర్మము. దానివలన నర్థకామ మోక్షములు గలుగుచున్నవి. ఈసంసారమున మోక్షము పరమపురుషార్థము అట్టి మోక్షమునకు ధర్మమును ముఖ్యసాధనముగా నెంచి గీతామృతమును జెప్పనారంభించుచున్నాడు. ధర్మముంబట్టి ప్రపంచము నడచుచున్నది. దానివలననే ముక్తియుఁ గలుగును. కావున లోకస్థితి యంతయును ద దాశ్రయమైనది. పుణ్యమును జేసినవారలు బ్రాహ్మణాదిపుణ్యజన్మములను బాపముంగావించినవారలు నూకరాది పాపజన్మములను నెత్తుదురని శ్రుతులవలనఁ జెలియుచుండుటవలన ధర్మమే ప్రధానము. కురుక్షేత్రమునఁగా దేవతల యజ్ఞభూమి యనియును, సర్వభూతములకు ముక్తి నొసంగునది యనియును శ్రుతియభిప్రాయము. దుర్యోధనుడనగాఁ దుర్జయత్వరూపమైన ధనమధికముగాఁ గలవాడని వ్యుత్పత్తిర్థము.

ధృతరాష్ట్రుడు సంజయునిం గూర్చి యడుగుచున్నాడు. ఓసంజయా ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమున యుద్ధము సేయ నిచ్చగించిన నావారగు దుర్యోధనాదులును బాండవులు నేమిసేసిరి ?

సంజయ ఉవాచ:—

శ్లో॥ దృష్ట్వా తు పాండవానీకం పూర్ణం దుర్యోధన స్తథా!
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్ ॥ ౨

—♦ భాష్యమ్ —

ఏవం తద్వి 'సంజయస్తు మహాభాగ స్తపసాజ్ఞానమాస్త
వాన్' తత స్తస్మై సమం వృత్తం ప్రోక్తుం యోగోఽబ్రవీద్వచ'
ఇత్యాది స్మృత్యా తు సర్వజ్ఞ సంజయోఽప్యహ దృష్టేతి॥
తతః తావ 'చ్చిత్రాంగదస్య పుత్రార్థం ద్వేస్త్రియా త
త్పరాశరాత్ దృష్ట్యవరోధత శ్చాన్ధ శ్చన్దనైః పాండురో
హ్యభూత్' ఇతి స్మృత్యా పాండవానా మనీకం సైన్యం పూర్ణం
పూర్ణహరచనయా ధృష్టద్యుమ్నాదిభిః స్థాపితం దుర్యోధనో
దృష్ట్వా ధనుర్విద్యాప్రవర్తకం దోణాచార్య ముపసంగ
మ్యేదానీం నీతికాశలేన రాజాఽబ్రవీదితి పరమార్థః॥ ౨

—♦ ల ఘు టి పు ణీ —

నీతికాశలేతి॥ ఏతదప్యక్తమిహైవ భారతే తద్యథా, కాలస్య
కారణం రాజా రాజ్ఞోవా కాలకారణమ్ । తదేతత్ప్రశ్న బాహుశ్యే రాజా
కాలస్య కారణమ్ । ఇత్యులోలోకరక్షణార్థమపి రాజనీతిరేవరీగరీయసీ
త్యవధేయమ్ ॥౨॥

—♦ ఆ స్థితౌ తా త్ప ర్య ము —

సంజయుఁడైట్లనియె:—ఈతఁడు తపస్సుచే జ్ఞానము నొందినవాఁడు
గావున నెల్లెడ జరిగిన సంగతులను జెప్పుటకర్హుడు. చిత్రాంగద మహా
రాజున కిద్దఱు భార్యలుండిరి. ఆతఁడు మృతినొందిన పిదప వేదవ్యాసుని
వలన వారికిఁగలిగిన సుతులలోఁ దృష్ట్యవరోధమువలన (కన్నులు మూసి
కొనుటవలన) ధృతరాష్ట్రుండును, జందనములచే (తెల్లబోవుట) పాండు
రాజును బుట్టిరని స్మృతిప్రమాణము. ధృతరాష్ట్రుండంధుఁడు గాన సంజ

యుని బ్రక్షించెను. దుర్యోధనుడు, ధృష్టద్యుమ్నముల చే వ్యూహముగాఁ జేయబడిన పాండవసేనను చూచి ధనుర్విద్యను నేర్చిన ద్రోణాచార్యుని కడకుంజని 'కాలమునకు రాజు కారణము; రాజున కైనను గాలమే కారణము. లోకశిక్షణమే కాక లోక రక్షణమును రాజుసతియే' యను సతి శాశ్వతము నెఱింగినవాడై యాతని నిట్లడిగెను॥ ౨॥

శ్లో॥ పశ్యైతాంపాండుపుత్రాణా మాచార్య! మహతీంచమూమ్
వ్యూహం ద్రుపదపుత్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా॥ ౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తదేవ వాక్యవిశేషరూపం వచన ముదాహరతి -
పశ్యైతామితి॥ తత్రైవం సతి పాండుపుత్రాణాం చమూం
మహతీ మనేకాక్షాహిణీనహిత త్వేన దుర్నివారాం పశ్యంతే
పరోక్షీకుర్విత్యర్థః । అహం శిష్యత్వాత్ త్వా మాచార్యం
ప్రార్థయామిత్యాహ । ఆచార్యేతి॥ హే పాండుపుత్రాణా
మాచార్య ద్రుపదపుత్రేణ తవశిష్యేణ త్వద్విద్యాబలేన
ధీమతా త్వద్వధార్థముత్పన్నేన త్వయా స్థాపితేన మమార్థ
కారిత్య మపి సూచిత మిత్యాశయః॥ ౩॥

—♦ లఘుటీప్పణీ ♦—

ఆచార్యేతి తత్ర త్వమేతత్ సైన్యం పశ్యేత్సుక్త్వా నిగూఢం
ద్వేషం ద్యోతయతి । ఏవం తస్మి యస్య ధర్మక్షేత్రం పాప్ర్యా పీద్యశీ
దుష్టబుద్ధి స్తస్య కాఽనుతాపశంకా సర్వాభిశంకితత్వే నాతిదు
ష్టశయత్వా దితిభావః । అక్షహిణీతి॥ తత్ర 'శతలక్షహస్తీ నవలక్ష
యోధా లక్షహి యత్ర కురంగమాః పృథగిత్యాది నా యాక్షహిణీ తత్స
హితత్వేనేత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఓగురువర్యా! పాండుపుత్రుల సేనను దిలకింపుము. ఎంతగొప్పదిగా నున్నదో! అత్యహింస రెన్నియో కలవు. కావున నివారింపనలవిగా కున్నది. (నూజులక్షుల యేనుఁగులను, దొమ్మిదిలక్షుల యుద్ధభటులును, రెండులక్షల గుఱములును గలయది అత్యహింస. ఇదియొక పత్యంతరము.) అచార్యా! ఈసేనల నన్నింటిని వ్యూహములనుగాఁ బన్ని దృఢపదకమాదుఁడు నాయకుఁడై వెలయుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నీవధార్థమే జనించినవాఁడు. నీకు శిష్యుఁడు నీవిద్యాబలము గలవాఁడు. ఈతని వలన నీకకాక నాకును ననర్థకత్వము గలుగుచున్నది. పాండవులకును నీవ యాచార్యుఁడవు, ధర్మక్షేత్రమును జొచ్చియును నిట్టినుష్టబుద్ధి గలవారికి గురుశిష్య యాపమైన యనుతాప మెక్కడనుండి వచ్చును. శిష్యులు గురుధిక్కారమునకై కడింగుచున్నారు. ఒకమారు చూడుము. అని నిగూఢాభిపాయము. ౩.

శ్లో. అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమాద్జననమా యుధి
యుయుధానో విరాట శ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః॥ ౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వే కేన దృఢపదపుత్రేణ కింభవిష్యతీత్యాహ-అతేతి అత్ర శూరానేవ విశిష్యై మహేష్వాసా ఇతితత్ర తావన్నహస్త ఇషవః క్షిప్యంతైస్తేమహేష్వాసా ధనుర్విశేషవస్త ఇత్యర్థః. ఏవమిహ 'సహసా'న్యోధయే ద్యస్తు యేన చైకేన ధన్వినా మహారథ స్సవిజ్ఞేయస్తతోఽప్య తిరదోఽధికః॥ ఇత్యాద్యుక్త్యా యుయుధానా స్త్రయః ప్రత్యేకం మహారథా బోధ్యాః॥ ౪॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ద్రుపదపుత్రుండొక్కరుండే యేమిచేయఁగలడన జెప్పుచున్నాడు:
ఇంచు శూరులనే పేర్కొనుచున్నాడు-ఈ సైన్యంబున మహాధనుర్ధరులును
శూరులును, యుద్ధమున భీమాత్ములతో సమానులును నగు యోధులు
గలరు. విరాటరాజును ద్రుపదరాజును సాత్యకియును మహారథులు,
(ఎవఁడు ధనుర్ధరుఁడై తన్నుఁ గాపాడుకొనుచుఁ వేయిమందితో యుద్ధము
సేయునో యాతఁడు మహారథుఁడు. అతిరథుఁడీతనికన్న గొప్పవాఁడు.)

శ్లో॥ ధృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశీరాజ శ్చ వీర్యవాన్॥

పురుజి త్కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ సరపుంగవః॥

౫

—* భాష్యమ్ *

ఏవ మన్యానపి గణాయ న్నాహ - ధృష్టకేతు రితి॥ తత్ర
తావత్ ధృష్టః శత్రుభి ర్దురః కేతు పతాకా యస్యేత్యర్థః
ఏవ మిహ శబినోఽపత్యం శైబ్య స్స చ సరాణాం మధ్యే
పుంగవశ్చేష్ట ఇత్యర్థః॥ ౫॥

—* ఆ స్థితా త్పర్యము *—

మఱియు నించు ధృష్టకేతుండు, చేకితానుఁడు బలవంతుఁడగు కాశీ
రాజు, పురుజిత్తు, కుంతిభోజుఁడు సరశ్రేష్ఠుఁడైన శైబ్యుఁడుగలరు. (శత్రు
వులచే ఖండింపరాని పతాకము గలవాఁడు ధృష్టకేతుఁడు.)

శ్లో॥ యుధామన్యు శ్చ విక్రాంత ఉత్తమాజాశ్చ వీర్యవాన్

సౌభద్యో ద్రావదేయా శ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ శుక్లతరోఽపి శుక్లో భవత్యేవేతి న్యాయేనాతిరథా
 నపి మహారథిత్వే నాహ - యుధామన్యు శ్చేతి॥ ఏవం తర్హి
 సర్వ ఏవైతే మహారథా ఇత్యనేనాతిరథానా ముపలక్షణం
 బోధ్యమ్ । తల్లక్షణం తు, 'ఏకో దశసహస్రాణి యోధయే
 ద్యస్తు ధన్వినామ్ । శత్రుశాత్రుప్రవీణ శ్చ మహారథ
 ఇతి స్మృతః॥' 'అమితాః యోధయే ద్యస్తు స పోక్తోఽ
 తిరథ స్తుసః । రథి త్వేకేన యో యోద్ధా తన్మాన్యోఽర్ధరథః
 స్మృతః॥' ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యుధేతి॥ తత్ర యుధం యోధుమేవాసమంతా స్మన్యత ఇత్యర్థో
 యుధామన్యు శ్చేత్యర్థః॥ ౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

మిక్కిలి తెల్లనివాడును జెల్లనివాడును జెల్లనివారే యనున్వాయా
 మున సతిరథులను సహితము మహారథులను గానే చెప్పచున్నాడు -
 మతియు నిండు పరాక్రమవంతుడగు యుధామన్యుఁడు, బలవంతుడగు
 నుత్తమాజుడును, సుభద్రాకుమారుడును, ద్రౌపదీకుమారులును ప్రతి
 వింధ్యాను లుపపాండవులును గలరు. (ఎవడు శత్రుశాత్రుప్రవీణుడై
 ధనుర్ధరులగు పదివేలమంది యోధులతో యుద్ధము సేయునో యాతడు
 మహారథుడు. ఎవడు అనేకులతో యుద్ధము సేయునో యాతడు
 రథుడు. ఎవడు రథికుడై యొకనితో యుద్ధము సేయునో యాతడు
 రథుడు. ౬॥

శ్లో॥ అస్మాకం తు విశిష్టా యే తాన్నిభోధ ద్విజోత్తమ! ।

నాయకా మను సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తాన్ బ్రవీమి తే॥ ౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథాత్మనోఽపి పాబల్యం ద్యోతయ న్నాహ—అస్మాకం త్వితి॥ తత్రైవం సత్యస్మాకం సర్వేషాం మధ్యే యే విశిష్టా విశేషబలవంతస్తాన్నిభోధ నిశ్చయేన మద్వచనా దవధాగయే త్యర్థః॥ ఏవ మిహ ద్విజోత్తమే త్యనేనాస్య బ్రాహ్మణ త్వేన ముద్ధానుకల్పరహితత్వేఽపి మద్ధేతవే భక్తవాత్సల్యేన యుద్ధం త్వమపి కుర్వీతి ద్యోతయన్ సంజ్ఞార్థస్తాన్పు) వీమిత ఇతి స్ఫుటికృతమ్॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ . ♦—

మద్ధేతవ ఇతి॥ సోఽప్యోచార్య స్వధర్మం రక్షయన్ భక్తవాత్సల్యేన స్వవచనైవ శరీరాత్యయం మన్వానో నరో వా కుంజరో వేతి ఛలోక్త్యా భవిష్యతీతి ద్విప్రవ్యమ్॥ ౭॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! మనబలంబున నేమరు ముఖ్యులూ నా సైన్యమునకు నేవరధిపతులూ వారిని చెలిసికొనుము. మీకుఁజక్కఁగాఁ చెలియుటకై చెప్పెద నాలకింపుము. (దుర్యోధనుఁడు గుహపును 'బ్రాహ్మణోత్తమా' యని పిలుచుటచే యుద్ధము సేయునిధి లేకపోయినను “శరణాగతుఁడైనవాఁడు తొంద్రుఁడైనను గొప్పవారికి సత్పురుషునందువలె వాని యందును మమత్వముగలదు.” అను న్యాయమును బట్టి భక్తవాత్సల్యముచే యుద్ధముసేయ వేఁడికొనుచున్నాఁడను నభిప్రాయము సూచితము.

అచార్యుడును భక్తవాత్సల్యముచేతను స్వవచనముచేతను శరీరత్యాగము
సేయనిశ్చయించి నరుడా కుంజరమా? యను ఛలోక్తిచే స్వధర్మరక్షణము
సేసికొనగలడని యాశయము. ౭.

శ్లో॥ భవాన్ భీష్మ శ్చ కర్ణ శ్చ కృప శ్చ సమితింజయః |
అశ్వత్థామా వికర్ణ శ్చ సౌమదత్తి స్తదైవ చ ||౮||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్ర తావత్కే తర్వ్యస్సదీయా ఇతి తానపి గణయతి
భవానితి॥ ఏవ మిహ శత్రుజయం వినా న స్వస్థం చేతో
యస్య స చాశ్వత్థామా ద్రోణాచార్యస్య పుత్ర ఇత్యర్థః ||౮||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అశ్వత్థామేతి-తత్ర పుత్రసంకటాత్ ద్రోణాచార్యో మరిష్యతీతి
కృత్వా యుద్ధారంభ ఏవాశ్వత్థామా బ్రహ్మలోకే గతవానితి తథా
ప్రాయోగత్య వికరిష్యతీతి తతోఽపి భీతిరితి తమపి గణయతీత్యాశయః||౮||

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

మఱియును మీరును భీష్ముడును గర్జుండును యుద్ధములందు విజ
యము నొందిన కృపాచార్యుడును నశ్వత్థామయు భూరిశ్రవుడును
గలరు. (శత్రుజయము లేక స్వస్థము కాని మనస్సుగలవాడు. అశ్వత్థామ..
వ్యూః యుద్ధారంభసమయమునందె పుత్రుడు బ్రహ్మలోకమునొండెనని
విని ద్రోణాచార్యుడు మరణింప భీతినొందగలడని, భీతనివృత్తికై
అశ్వత్థామను గ్రహించినాడు).౯.

శ్లో॥ అస్యే చ బహవ శ్శూరా మదధే త్యక్త జీవితాః
నానాశస్త్రప్రహరణ సుర్యే యుద్ధవిశారదాః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరానపి స్వవర్గస్థా నాహ—అన్యేచేతి॥ తత్ర
తావన్మదర్థే త్యక్తం జీవితం యైస్తే తథాభూతా ఇత్యర్థః । ఏవ
మిహ స్వస్య సైన్యస్యప్రాబల్యం ద్యోతయత్ సర్వే యుద్ధనిశా
రదా ఇత్యుక్త మనధార్యమ్॥౯॥

—♦ ఆ స్థితౌ త్పర్యము ♦—

ఇంకను బెక్కందుని శూరులు నాకొఱకుఁ బ్రాణముల నర్పింపఁ
గల వారును, నానావిధములగు శత్రుము లాయుధములుగాఁ గలవారును,
యుద్ధములం దాఱితేటినవారును గలరు. (ఇట్లు తనసేనాస్రాబల్యమును
జూపెనని తలంపవలయును) ౯.

శ్లో॥ అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్।

పర్యాప్త నివృద్ధ మేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్॥ ౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తేభ్య స్వసైన్యస్యల్పత్వేన శైధిల్యం దర్శయ
న్నాహ—అపర్యాప్త మితి॥ ఏవం సత్యస్మాకం బలం సైన్యం
భీష్మేణ వృద్ధేన యతో రక్షిత మతోఽపర్యాప్త మిత్యర్థః॥౧౦॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

ఏవం సతీతి॥ 'యస్య త్వన్యస్త్రీయై చిత్తం నీతిం యో నాభినన్దతి ।
మృషాక్తి శ్చ ఛలోక్తి శ్చ తస్య రాజ్యం ప్రణశ్యతి' తి ధర్మతత్త్వ మజా
నతా కేవలసైన్యబలేనైవ జయ ఇత్యేవమేవ జానతా చ దుర్యోధనేన
మమ సైన్య మపర్యాప్త మిత్యేవ ముక్త మిత్యర్థః॥ ౧౦॥

—♦ ఆత్మ తత్త్వ ర్య ము ♦—

ఇపుడు వారికంటె తనసైన్య మల్పముగా నున్నదని శిథిలత్వమును జూపుచున్నాడు- అచార్య! ఈప్రకారమున్నను మనసైన్యము వృద్ధుడైన భీష్మునిచే రక్షింపఁ బడుచున్నందునఁ జాలినదిగాదు. (ఈతఁడొక పాండివ పక్ష పాతయగుటచే సంపూర్ణబలముతో యుద్ధము సేయఁడని యాంతరాభిప్రాయము.) మఱిపాండివసైన్యమా, వయోవంతుడగు భీమునిచే రక్షింపఁబడినదై చాలినదిగా నున్నది.

(‘ఎవఁడు ఏతి నెఱుంగక పరశ్రీని గోరునో, ఆసత్త్వమును కపటవాక్యమును బలుకునో, యాతని రాజ్యము నశించు’ననుధర్మతత్త్వము దుర్యోధనుఁ డెఱుంగనివాఁడై కేవలసైన్యబలముచేతనే జయము కలుగునని తలంచినవాఁడై యిట్లు పలికె ననిభావము.) ౧౦.

శ్లో॥ అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః।

భీష్మ మేవాభిరక్షన్తు భవన్త స్సర్వ ఏవహి॥

౧౧

—♦ భాష్య మ్ ♦—

అథ చ తతఃకిం కరణీయ మిత్యాహ-అయనేష్వితి॥ తత్ప్రతావత్సమరసమయే యుద్ధభూమా యథాభాగం స్వసైన్యదళం ప్రత్యవస్థితా స్సన్త స్సర్వేఽపి యూయం పృష్ట తః పార్శ్వతశ్చ భీష్మమేవ స్వసేనాధిపతిం రక్షన్వీత్వర్థః। తత్ప్ర రక్షి తేచ సేనాపతౌ సర్వంసురక్షితంభవిష్యతీ త్యభిప్రాయః॥౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పృష్టత ఇతి॥ తద్యథా, ‘కైవర్తేన వినా నాకౌ రథస్సారథినావినా సైన్యాధిపం వినా సైన్యం నష్ట మేతన్న సంశయః॥’ ఇత్యతోఽపి సైన్యాధి పతమేవ సర్వతో రక్షన్వీత్యాశయః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

తరువాతఁ జేయవలసిన కృత్యము నెఱింగించుచున్నాఁడు:—కొబట్టి యుద్ధభూమియందు మీరందఱును వంతులప్రకారము వైశుకను ముందును నంతటను నిలిచి సేనాధిపతియైన భీష్మునిఁ గాపాడుచుండ వలయును. (నావికుఁడు లేనినావయును సారథి లేని రథమును సేనాపతి లేని సైన్యమును నిస్సందేహముగా నశించును గాన మీరందఱును భీష్ముని రక్షింపవలెను. భీష్మునకు మేమును బాండవులును మనుమలము గావున నుభయపక్షములును సమానములే. కాన సంపూర్ణబలముతో యుద్ధము సేయుఁడని యనుమానము. ౧౧.

శ్లో॥ తస్య సంజనయన్ హర్షం కురున్మద్ధః పితామహః।

సింహనాదం వినద్యోచ్చైశ్చ శృంఖం దధ్మైప్రతాపవా॥౧౨॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ తద్వాక్యం శ్రుత్వా భీష్మేణ కిం కృత మిత్యాహ తస్మైతి॥ ఏవం సతి తస్య రాజ్యో భయనివర్తకం స్వవిజయ సూచకం చ హర్షం జనయన్ ఉచ్చైర్మహస్తం సింహనాదం వినద్య ప్రతాపవాక్ కురున్మద్ధః శృంఖం దధ్మైవిత్యన్వయః॥౧౨

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భయనివర్తకమితి॥ తదేతచ్ఛ్రుతి, 'దశద్వయే సమారూఢేయుధ్యమానే రణోత్సుకైః ప్రథమం వాద్యశస్త్రాదీ స్రుహరేత్తస్యనోజయః॥' ఇత్యాది వితిప్రబంధ మజాన స్థధ్మైవిత్యర్థః॥౧౩॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

దుర్యోధనుని వాక్యమును విని భీష్ముఁడేమి సేసినాఁడనఁ జెప్పుచున్నాఁడు-ఇట్లు పలుకుచున్న దుర్యోధనున కానందమును గొల్పుచు

గౌరవులలో వృద్ధుఁడును దాతగారును నైన భీష్ముఁడు పరాక్రమముతో
సింహనాదము నొనరించి గట్టిగా శంఖము నొత్తెను. (ఉభయపైన్యములును
యుద్ధసంసిద్ధములై యుండఁగా మొదట వాద్యములను వాయించినఁ గాని.
శస్త్రములతోఁ గొట్టినఁగాని, జయము గలుగదను నీతి నెఱుంగనివాఁడై
శంఖము నూఁచెనని తా. ౧౨.

శ్లో॥ తత శృంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః ।
సహసైవాభ్యహన్యన్త స శబ్ద స్తుములోఽభవత్ ॥ ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథాఽనంతరం కిమభవ దిత్యాహః—తత ఇతి॥ తత్ర తావ
త్పణవా శ్చానకాశ్చ గోముఖాద్యాశ్చ వాద్యవిశేషా సహసా
తత్త్వణమే వాభ్యహన్యన్త వాదితా ఇత్యర్థః । సచ శబ్ద స్తుములో
మహా నాసీత్తథాపి పాండవానాం క్షోభో నజాత ఇత్యర్థః ॥ ౧౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తరువాత విషయమును జెప్పుచున్నాఁడు—తరువాత మిగిలినవారు
శంఖములు భేరీలు పణవములు నానకములు గోముఖములు మున్నగు వాద్య
విశేషములను మ్రోయింపఁగా నాశబ్దము సంకులమయ్యును పాండవులకుఁ
గలఁతను గల్గింపలేదు. ౧౩.

శ్లో॥ తత శ్వేత్వైర్హయై ర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ ।
మాధవః పాణ్డవశ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ పదధృతుః ॥ ౧౪॥

అథాఽతః పరం కిం వృత్త మిత్యాహ—తత ఇతి ఏవం
తర్హ్య గ్నిదత్తే శ్వేత్వైర్హయై ర్యుక్తే రథే స్థితౌ యౌ తయౌ
రేకస్య మాధవత్వం తు 'లక్ష్మీనారాయణాభ్యోఽయం

యోగోఽయం విహితోమయే త్యాదినాసాద్వే సదాశివేనాభి
హితం తథా తేషాం పాణ్డవత్వం తు శివాజ్ఞయా పరాశరేణాభి
హిత మిత్యేతయో ద్దుర్జయత్వం స్ఫుటికృతమ్॥౧౮॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

పాండవత్వమితి తత్త్వ తావత్ పురా చిత్రాంగదస్యేత్థం ద్వే
శ్రీయాతద్వయో రిహ నేత్రే పిథాయ చైకా శ్రీ ద్వితీయా చన్దనాం
కితా గతే సమక్షత స్తస్మా దన్తస్వేతో లభపాండురః, ఇత్యాది పురా
ణోక్త్యా పాండవత్వం త్వేషాం శివాజ్ఞయా పరాశరేణ సంపాదిత మిత్య
ధిక మన్యత్ర విస్తరః ॥౧౮॥

—♦ ఆ ణ్డ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆవలి వృత్తాంతమును జెప్పచున్నాడు—తరువాత చెల్లనిగుఱ్ఱము
లతోఁ గూడినదియు నగ్నిదత్త మైనదియు నగు రథమున దివ్యస్వరూపు
లగు కృష్ణాజ్ఞుల కూరుచుండి శంఖములను బూరించిరి (మాధవునియందు
బాద్మమున సదాశివుఁడు చెప్పినప్రకారముగా శివ సంబంధముగలక్షి నా
రాయణయోగమును, బాండవునియందు బరాశరునిచేశివాంశయు, సదా
శివాజ్ఞచే నియంబడినందువలన వీర లజ్జయులని యభిప్రాయము. వేరొక
చోటవిస్తరింపఁబడును. ౧౮.

శ్లో॥ పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః।

పాండ్రం దధ్నౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః॥ ౧౯॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ కిం నామ కా తౌ శంఖా విత్వాహ - పాంచ
జన్యమితి తత్త్వ తావత్ హృషీకాణిద్రయాణి తేషాం శివజ్ఞా
నార్చన ధ్యానై రీశో నియంతా శ్రీకృష్ణః పాంచజన్యం, దేవ

వత్తుచ తత్ప్రసాదాదే వేహఃసుత్ర) ధనాని జయతీతి ధనం
జయోఽపి పరసైస్య జయార్థం దధ్మావిత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆశంఖము తెవ్వియనఁ జెప్పుచున్నాఁడు - హృషీకములనఁగా
నింద్రియములు. శివజ్ఞానార్చనధ్యానములచే వానికి నియంతయగు శ్రీకృష్ణుఁడు
పాంచజన్యమును శంఖమును నైహికాముష్మికధనములను జయించువాఁడగు
నరునుఁడు దేవదత్తమును శంఖమును, భయంకరకార్యములను చేయునట్టి
భీముఁడు పాండ్యును శంఖమును బూరించిరి. ౧౫.

శ్లో॥ అనన్తవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః।

నకుల స్సహదేవశ్చ సుఘోష మణిపుష్పకౌ॥ ౧౬॥

ఏవ మపరైరపి కిం కృత మిత్యాహ - అనంతేతి) తత్ర
తావత్ కుంత్యా మహాతపసా ధర్మమారాధ్య లబ్ధపుత్రేతి
తస్యాః పుత్రస్సచ జయభాగిత్యేన యుధ్యై స్వయమేవ
విశేషతః స్థిరో భవతీతి భావః॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

తక్కుంగలవారేమి గావించిరనఁగా - గొప్పతపముచే ధర్మమును
(యమధర్మరాజును) ఆరాధించి కుంతీదేవిచే బొందఁబడినవాఁడును,
జయస్రాప్తిచే యుద్ధము సేయుచు స్వయముగా స్థిరుఁడుగా నున్న యుధి
ష్ఠిరుఁడు అనంతవిజయమును శంఖమును, నకులుఁడు సుఘోషమును శంఖ
మును, సహదేవుఁడు మణిపుష్పకమును గ్రామముగాఁ బూరించిరి. ౧౬.

శ్లో॥ కాశ్యశ్చ పరమేష్వాస శ్శిఖిణ్డీ చ మహారథః

ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకి శ్చాపరాజితః॥ ౧౭॥

శ్లో॥ దుఃప్రదో ద్రాపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే!

సాభదోశ్చ మహాబాహు శ్శృంఖాః దధ్ముఃపృథక్ పృథక్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మేతత్పక్షాశ్రితా నపరా నప్యాహ-కాశ్యశ్చేతి॥ తత
శ్చేహ సంగ్రామయజ్ఞే వ్యపరాజిత సాత్వకి శ్చాన్యే చ యే
తే సర్వేఽపి శంఖా వృద్ధ్ముః పృథక్పృథగితి హేపృథివీపతే!
ధృతరాష్ట్ర! స్థిరో భూత్వా శ్రుణ్వతి ద్వయోరర్థః ॥౧౭॥౧౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

వీనిపక్షము నాశ్రయించిన యితరులం గూర్చి తెలుపుచున్నాడు.
గొప్పధనుస్సును దాల్చినకాశిరాజును మహారథుడైన శిఖణ్డియును,
ధృష్టమ్యముడును, విరాటరాజును, బరాజయమెఱుంగని సాత్వకియును
ద్రుపదరాజును, ద్రౌపదీపుత్రులును మహాబాహుడగు సుభద్రాకుమారుడును
వేలువేలుగా శంఖములను బూరించిరి. ౧౭. ౧౮.

శ్లో॥ స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్
నభ శ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయత్॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తతః పరం కి మత్యంతం సద్యః సమరప్రయోజక
మభూ దిత్యాహ-సఘోష ఇతి॥ ఏవం సతి స శఙ్ఖోష్ఠోషో
ధార్తరాష్ట్రాణాం ధృతరాష్ట్రసంబంధినాం సర్వేషాం భీష్మ
ద్రోణాదీనామపి హృదయాని వ్యదారయత్ తుల్యాం
వ్యధాం జనితనా నిత్యర్థః॥ యత స్తుముల స్త్రీనో నభశ్చ
పృథి వీచ అతిధ్వనిభి రాపూరయన్తితి యావదర్థః॥౧౯॥

—♦ ల ఘ్న యోగో ష్ట యోగో —

వ్యధారయదితి॥ ఇద మస్యాగామి పరాజయజనకం లక్షణం
యత్రేషాంశబ్దోద్భోహ్మదయాని వ్యధారయదితి వేద్యమ్ ॥ ౧౯॥

—♦ ఆ స్థా తాత్పర్య ము —

ఆ ధ్వని భూమ్యాకాశముల నావరించినచై ప్రతిధ్వనులంగల్గించుచు
దుర్యోధనాదులయు, భీష్మద్రోణాదులయు హృదయములను బ్రద్దలగు
నట్లనరించెను. (ఇందువలన ముందు రాజభోవు పరాజయము సూచిత
మగుచున్నది.) ౧౯.

శ్లో॥ అథ వ్యవస్థితా దృష్ట్యా ధార్తరాష్ట్రా కపిధ్వజః,
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపా తే ధను రుద్యమ్య పాణ్డవః॥ ౨౦

—♦ భాష్య మ్ —

అథానస్తరం ధార్తరాష్ట్రాణాం భయం ప్రదర్శ్య
సాండవానాం తద్వైపరీత్యం దర్శయితుమాహ—అథేతి॥ తత్రతా
వద్యుద్ధోద్ధ్యోగేన వ్యవస్థితానేవ తా ధార్తరాష్ట్రాదృష్ట్యా
కపిధ్వజోద్భునోహను మతా వీరేణధ్వజస్థితే నానుగృహీతః
శస్త్రసంపాతేపి నిర్భయత్వేన ధనురుద్యమ్య హృషీకేశంప్రతి
సేనయోరిత్యాది వాక్యం మహీశతిం ధృతరాష్ట్రం సంభో
ధ్యాహేత్యన్వయః॥ ఏవం తర్హ్యోష్టాసక్రమునేశ్శాపం శుత్రావ,
విష్ణుః పురాతపద్బదర్యాశ్రమ మాసాద్య తద్వరా దచ్యుతో
హ్యభూ,దిత్యాదిస్కాందోక్త్యా తస్మిన్రథస్థే మను కాక్ష తిరితి
ద్వయోరర్థః॥ ౨౦॥

శ్లో॥ హృషీకేశం తదా వాక్య మిద మాహ మహీపతే!

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత! ౨౧

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అచ్యుతేతి॥ ననుషోడశసహస్రాస్వవల్లిప్తస్య కృష్ణస్య కథ మచ్యుతత్వం
కథంచ తాసాం గోపీమండలానాం చోరై ర్హృతత్వ మిత్యష్టావక్ర
కథయాఽన్యతోఽవధార్యమ్। నను సారథిరూపేణ రథస్థే కృష్ణే సతి
తతోలఘురూపస్య మమ త్పరిరేవేతి చేన్, మైవ మిత్యాహ—కాక్షుతిరితి॥
తద్యథా, “సంకటే సమనుసాప్తే త్రయ స్తే సహకారణః స్వామిన
స్సేవకాశ్చైవ సఖాయశ్చేతి నాన్యథా॥” ఇత్యవిధారితే, మయి కాక్షుతి
రిత్యాశయః॥ ౨౦॥ ౨౧॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ధార్తరాష్ట్రులకు భయమునుజూపి సాండవులకు నభయమును
జూపుచున్నాడు—ఓయీ! రాజా, అంతః గపిష్ఠజుండగు నర్జు
నుడు యుద్ధోద్యోగమున నున్న ధార్తరాష్ట్రుల నవలోకించి శత్రుప్రహార
సమయమున ధనువు నెత్తుకొని క్రింకృష్ణుని జూచి ఓకృష్ణా! నారథము
నీరెండు సేనలనడుమ నుంచుమని పలుకుచున్నాడు. హనుమంతుఁ
డనుగ్రహపూర్వకముగా నర్జునుని టెక్కెముననున్నవాడుగాన నాతనికిఁ
గపిష్ఠజుండనిపేరు. విష్ణువు పూర్వము అష్టావక్రముని శాపమును
విని, బదరికాశ్రమమునఁ దపము సేయుచు, శివునివరము
వలన నచ్యుతుండయ్యెనని స్కాండపురాణోక్తకథ యిందనుసంధేయము.
షోడశసహస్రాంగనా విహారరసికుండును, గోపీవసనాపహరణచణుం
డగు శ్రీకృష్ణునకుఁ బూర్వోక్తమగు నష్టావక్రముని కథచేతనే యచ్యుత
త్వము గలిగినది. కృష్ణుడు సారథిగా నున్నను, సామాన్యుడగు
నర్జునునకు హనియే యనః—(సంకటము వచ్చినపుడు లోకమున సహకా

రులు మువ్వరు. యజమానులు, సేవకులు, స్నేహితులు. అని నిశ్చయించిన యర్జునునకు నేమి హాని.) ౨౦-౨౧.

శ్లో॥ యావ దేతాన్నిరీక్షేఽహం యోధుకామా నవస్థితాః
కై ర్మయా సహ యోధవ్య చుస్మి న్నిణసముద్యమే॥ ౨౨
—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కిమర్థం స్థాపయసీ త్యాహ—యావదితి॥ ఏవం తర్హి 'నాథమై ద్విషమై ర్యుక్తం నాంతరాయేణ వాపునః । బలేన నయసా శస్త్రైర్ధర్మయుద్ధం ప్రచక్షతే' ఇత్యాదిస్మృత్యా కై ర్మయాసహ యోధవ్యమిత్యాది యోగ్యామోగ్యం ఏవే చయితుం మే రథం స్థాపయేతి పూర్వేణాన్వయః॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి షు ణీ . ♦—

ధర్మయుద్ధమితి॥ తద్యథా 'వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మ స్తద్విపర్యయః వేదస్య చేశ్వరాత్మత్వాత్ తత్ర ముహ్యతి చేశ్వరః॥' ఇతి స్మృత్యంతరా దపీతి, భావః॥౨౩॥

—♦ ఆ ధ్ధి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఎందులకు నిలుపుచున్నావనః—అంతలోపల నిట యుద మాడ వచ్చినవారిని జూచుచున్నాను. ఈ యుద్ధారంభమున నే నెవరితోఁ బోర వలయునో! (అధముల తోడిదియు, విషములతోడిదియు, విఘ్నముతోఁ గూడినదియు నగు యుద్ధము ధర్మయుద్ధము గాదనియు సవయస్కులతో బోరునదియై ధర్మయుద్ధమని పల్కుచును. ధర్మమన వేదచోదితమైనది. తద్విపరీతమైనది, యధర్మము. వేద మిశ్వరస్వరూప మగుటకతన నందు నిశ్చరుఁడు ప్రీతి నొందుచున్నాఁడు.) ౨౨.

శ్లో॥ యోతస్యమానా నవేక్షేఽహం య ఏతేఽత్ర సమాగతాః।
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుధ్దే ర్యుధ్దే ప్రియచిక్షీర్షవః॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను ధర్మయుద్ధే పృథమతః కిం కరణీయ మస్తీత్యాహ
యోతస్యమానానితి తతః తావద్ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్యోధ
నస్య ప్రీయ చికిర్షవః అధర్మతోఽపి యుద్ధాత్ప్రియం కర్తు
మిచ్ఛవః యేత్ర సమాగతాః తానేతా మోతస్యమానా
నహమవేక్షే తావన్మేరథం స్థాపయేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

అధర్మతోఽపీతి॥ నను తే శ్రుతి స్మృతివిరుద్ధం ధర్మంజూనంతోఽపి
కథమధర్మతోఽపిప్రవృత్తా ఇతి చేత్, శృణు, తద్యథా, యథైధస్యసము
త్థేన నాశమృచ్ఛతి వహ్నినా తథాఽకృతాత్మాలోభేన సహజేన వినశ్య
తీ తిస్మృత్యంతరాద్విశ్వాహేన తే కుర్వన్తిత్యాశయః॥ ౨౩॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము . ♦—

ధర్మయుద్ధమున ముందుఁ జేయఁదగినదెద్ది యన—

ఓకృష్ణా! దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనునకు యుద్ధమున మేలు సేయ
నెంచినవారై యీవచ్చినట్టివారిని జూచునంతవఱకును దేరును నిలుపుము.
అని పూర్వాన్వయము. (వారు శ్రుతిస్మృతి విరుద్ధమగు ధర్మము నెఱింగిన
వారయ్యును నెందులకు నధర్మమునం బ్రవర్తించిరియనః - 'ఎట్లు కాష్ఠము
తనయందే జనించిన యగ్నిచేత నాశమెందునో యట్లు దుష్టబుద్ధియుఁ
దనకు సహజమగు లోభముచేతనే నశించును. కాన నజ్ఞానముచే వారు
సేయుదురని భావము.' ౨౩.

సంజయ ఉవాచ,—

శ్లో॥ ఏవ ముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత! |

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్॥

శ్లో॥ భీష్మద్రోణప్రముఖత సుర్వేషాం చ మహీక్షితామ్ ।

ఉవాచ పార్థ! పశ్యైతా సమవేతా కురూనితి॥ ౨౧॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథ భారతోక్తవృత్తం ధృతరాష్ట్రంపృతి సంజయో
యదుక్తం తదాపసంహరతి - ఏవమితి॥ తత్రైవంసతి హే
భారత! భరతవంశోద్భవ! ప్రజ్ఞాచక్షుర్ధృతరాష్ట్రః గుడాకాయ
నిద్రా తదీశోఽర్జునో జితేంద్రియస్తథా హృషీకేశోఽశ్వ
తత్సమకక్ష ఏవేతి తత్రభీష్మద్రోణ ప్రముఖతో రథం స్థాప
యిత్వా పశ్యైతాక్ యుద్ధే సమవేతా కురూ నిత్యర్జున
ప్రతి హృషీకేశ ఉవాచేతి ద్వయోరర్థః॥ ౨౦॥ ౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

తత్సమకక్షఏవేతి॥ తత్ర హృషీకా ణీంద్రియాణి తేజామీశో
నియన్తే తద్గోపీనా మాలోకే తత్పృతిత్వే నేదాపమపి తత్త్యేన సపత్నా
బ్రహ్మచర్యత్వ మేవే త్యవధార్యమ్—॥ ౨౦॥ ౨౧॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము . ♦—

అర్జునుఁడు ధృతరాష్ట్రునితో దేనిని వచించెనో, యద్దాని నిజ
దుపసంహరించుచున్నాఁడు-సంజయుఁడు పలికెను.

ఓధృతరాష్ట్రా! అర్జునుఁడిట్లు పలికిన పిమ్మట శ్రుకృష్ణుఁడు
రెండుసేనల నడుమ రథమును నిలిపి, భీష్మద్రోణుల యెదుటను, దక్షి-
యెల్లరాజుల యెదుటను, అర్జునా! ఈవచ్చియున్న కారవులం దిలకిం-
చుని వచించెను. (గుడాక యన నిద్ర, దానికీశుఁడు గుడాకేశుఁడు
జితేంద్రియుఁడు. హృషీకములన నింద్రియములు వానికీశుఁడు హృషీ-

కేశుఁడు. గోపికల విషయమునఁ గృష్ణుఁడు తత్పఱిగా నున్నను, తత్త్వజ్ఞానముచే నాతఁడింద్రియనిగ్రహము గలిగి బ్రహ్మచర్యముగలవాఁడనియర్థము.) ౨౪. ౨౫.

శ్లో॥ తత్రాఽపశ్యత్ స్థితాః పార్థః పితౄనథ పితామహాః |
ఆచార్యాన్తాతూలాన్భ్రాతృన్పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీన్సదా॥౨౬

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథ తతో ధర్మయుద్ధే సోఽర్జునః కి మపశ్య దిత్యాహ తత్రాపశ్యదితి॥ తత్ర తావత్పుథావ్యః స్త్రీ స్వభావేన శోక మోహాకాన్తతయా తత్సంబంధిన స్తస్యాపి తద్వత్తా సముప స్థితేతి సూచయత్ తాదృశః పార్థః పితౄనథేత్యాద్యపశ్యత్ తథా లక్షణయా పుత్రాన్పౌత్రాన్ నేవమేవ సఖి నశ్వత్థామ జయద్రథపృథుతీం శ్చాపశ్య దిత్యర్థః॥౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

తాదృశఇతి॥ తత్ర యద్యపి పృథివ్యా ఈశ్వర స్తత్ర విదితో వే త్యర్థే తస్యేశ్వరస్తత్ర విదితఇతిచేత్యనేనాణిక్యతే, పార్థఇత్యుక్త్యా భూపతి త్వేన శూరత్వమేవ సుఖటీక్యతం తథా పీదానం యుద్ధే శైధిల్యం మన్వా నోఽర్థ భేదేనాప్రుక్తమ్॥౨౬॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము . ♦—

అథర్మయుద్ధమున నర్జునుఁడేమి యవలోకించెననః— అర్జునుఁడు రెండుసేనలనడుమ నున్నరథమున నున్నవాఁడై యందు దండులను దాతలను, దోఁడాచార్యులను, మేనమామలను, సోదరులను, గుమారులను, మనుమలను, నశ్వత్థామ జయద్రథాదులగు చెలికొండ్రును జూచెను.

(పార్థః అనుటవలన భూదేవి భారవహసాసమయ్యురాలై శోకమోహా
కాస్తూరాలై విష్ణువును సందర్శించె నను పురాణగాథ యుండుటవలన
నియజ్ఞునకాసమయమున శూరత్వము పోయి భూసంబంధముగు శోక
మోహాంధత్వము గలిగెనని నూచితము. కావుననే 'తస్యేశ్వరః, 'తత్రవిదితః'
అనునర్థమున కచ్చు తద్ధితప్రత్యయమును విడిచి యుద్ధశైలియమును దలం
చుచు నర్థాంతరమునందలి తద్ధితప్రత్యయము నెఱుంగునది.) ౨౬.

శ్లో॥ శ్వశురా న్సుహృదశ్చైవ సేనయో రుభయోరపి
తాన్ సమీక్ష్య స కౌంతేయ స్సర్వా స్పంధూ నవస్థితాన్

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అతైవ మపరానపి దదశ్యే త్యాహ—శ్వశురానితి॥ ఏవ
మిహ సుహృదో మిత్రాణి కృతవర్మ భగదత్త ప్రభృతీన్
సర్వాన్ బంధూన్ సేనయో రుభయో రప్యవస్థితా స్సమీ
క్ష్యేత్యన్వయః॥ ౨౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

వెండియు నాయర్జునుఁ డుభయసేనల నడుమ నున్నవాఁడై రెండు
సేనలను నున్నమామలను, నిష్టులగు స్నేహితులను, గృతవర్మ లోనగు
సమస్తబంధువులను జూచెనని తా. ౨౭.

శ్లో॥ కృపయా పథయాఽవిష్టో విషీదన్నిద మబ్రవీత్
అర్జున ఉవాచః—

దృష్టేష్వమం స్వజనం కృష్ణ! యుయుత్సుం సముపస్థితమ్॥౨౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తత స్తా స్సమీక్ష్య కస్మాత్ స్త్రీప్రభవత్వేన
కౌంతేయత్వం పౌత్ర ఇత్యభిప్రేత్యాహ—కృపయేతి॥ ఏవంతర్హి

‘దయాదైన్యం తదేవాస్తి యత్ర ధర్మః ప్రవర్ధతే । తస్మాత్సర్గాపవర్గాయ ధర్మయుద్ధే వధో మతః’ ఇత్యాది స్మృత్యా కృపయేత్యస్యానానశ్యకత్వేఽప్యద్య కృష్ణం సంబోధ్య దృష్ట్యేవ మం స్వజన మిత్యాది దయావాక్యం తం ప్ర త్యర్జున ఉవాచే త్యర్థః॥ ౨౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మత ఇతి॥ తమక్తం ధర్మప్రబంధేషు । తద్యథా ‘య ఆహ వేషా యుద్ధాస్తే భూమ్యర్థ మపరాజ్ఞుభాః । ఆహుతై రాయుధై ర్వాస్తి తే స్వర్గం యోగినో యథా॥’ ఇత్యాద్యవధార్యమ్॥ ౨౮॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

అంత వారిని జూచి యర్జునుఁడు శ్రీకి జనించినవాడగుటవలనఁ గౌంలేయత్వము నెందుకుఁ బొందెననః—యుద్ధము నేయుటకు వచ్చి, నిలిచియున్న స్వజనముం గాంచి యర్జునుఁడు కృష్ణునితో నిల్లనియె. (ఎక్కడ దయతోఁ గూడినదీనత్వముండునో, ఎక్కడధర్మము పెరుగునో యక్కడ నిహపరములు గలవు. కావున ధర్మయుద్ధమున మరణించుట మంచిది, భూమ్యర్థమైనయుద్ధములందు నెవరు జెనుక దీయక పోరుదురో, వారు యోగులువోలే స్వర్గము నొందుదురు.) ౨౮

శ్లో॥ సీదన్తి మమ గాత్రాణి ముఖం చ పరిశుష్యతి

వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే॥

౨౯

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

అథ తతః పరం కిమబిహి దిత్యాహ—ఏవం తృప్తీనం స్వజన మాత్మీయబంధువర్గం యుయుత్సుం యుద్ధేచ్ఛం యుద్ధ

భూమా చోషస్థితం దృష్ట్వా మమ గాత్రాణ్యంగాని సీదంతి
త్యర్థః! ఏవం వేషధుః మమ శరీరే కంపో రోమర్షో రోమాంచిత
వపుష్వ్యం చ జాయత ఇత్యర్థః॥౨౯॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ . ♦—

రోమాంచితేతి॥ యద్యప్యయం ధర్మా న శోభన స్తథా ప్యజాత
త్వేన శౌర్యాదిధర్మానభిజ్ఞే నేదానిం తథోక్తవా నితిభావః॥౨౯॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓకృష్ణా! ఈబంధుజనంబులఁ జూచిన యంతనే నాయకయశములు
శిథిలములగుచున్నవి. ముఖము వాడుచున్నది. శరీరమన వణఁగు జనిండు
చున్నది. వెండియుఁ బులకలు వొడఁచుచున్నవి. (ఈధర్మ మిట మంచిది
కాకపోయినను నర్జునుఁడు శౌర్యాదిధర్మముల నెఱుంగనికలమున నిట్లు
వచించెను.) ౨౯.

శ్లో॥ గాంఢీమం స్రంసతే హస్తాత్ త్వక్చైవ పరిదహ్యాతే!

న చ శక్నోమ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః॥ 30

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ పరం కథ మర్జునోఽవసన్న ఇత్యాహ—గాంఢీ
వమితి॥ ఏవం సతీదానీం గుప్తవనవాసే శ్రీసదాశివేన దత్తమవ్య
జేయం ధనుః హస్తాత్స్రంసతే తథా బంధుపరితాపాత్త్వగపి
పరిదహ్యాత ఇత్యవస్థాతుం చ న శక్నోమితి త్యాదిత్యర్థః॥ 30॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

నవనాన ఇతి॥ అరణ్యే పాండవైస్తప్తం దృష్ట్వా శంఖుః కృపా
పరః వారాహం విష్ణు మాకల్మష తత్ర వివ్యాధ సోఽర్జునాత్॥ ఇత్యా
దివా హి గుప్తవనవాసే దర్శితత్వాదితి బోధ్యమ్॥ 30॥

—* ఆ ధ్య తా త్ప ర్య ము *—

ఓకృష్ణ! గుప్తవనవాసమున శ్రీసదాశివుని చేతననుగ్రహింపఁబడి
వదియును, నజేయమైనదియు నగుధూపు చేతనుండి జాలుచున్నది. బంధు
పరితాపమువలన శరీరమంతయును బరితపించుచున్నది. నిలువఁ జాలను
నామనస్సును దిగుచున్నది. (వనవాసమునఁ బాంశవులు దపముం గావింప
సదాశివుఁడు కృపాకరుఁడై విష్ణువును వరాహమునుగాఁజేసి యగ్రముని
వలననుండి దానినిగొట్టెను. ఇట్లధనుర్గ్రహణములోనగు విషయములెఱుంగఁ
దగినవి.) ౩౦.

శ్లో॥ నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ!

న చ శ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజనమాహవే॥ ౩౧॥

—* భాష్య మ్ *—

అథ పునరప్యవస్థానాసామర్థ్యే కారణ మాహ—నిమి
త్తానీతి॥ తత్ర తావత్ కో బ్రహ్మ ఈశో రుద్రః తావస్యేత్యర్థే
'కేశాద్వోఽన్యతరస్యా'మితి వద్రత్యయేన సాధుఃతి హేకేశవ!
త్యద్బలా త్రయోర్గమూపి బలచుస్తి తథాపీదానీం వామాంగ
స్ఫురణాదీని విపరీతాన్యేన నిమిత్తాని పశ్యామిత్వార్థః॥ అథ చ!
'ద్వా విహా పురుషే లోకే సూర్యమండలభేదినౌ । పరివ్రా
హ్యోగయుక్త శ్చే ద్రణేచాభిముఖో హతః॥, ఇత్యాదినా
హతస్యైవ శ్రేయో విశేషాభిధానాత్ హంతుస్తు న కించిత్సు
కృతమితి యత్ర స్వజనవధానర్థక్యం తత్ర కథం స్వజనం హనిష్యా
మిత్యాశయః॥ ౩౧॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

విపరీతాన్యేవే॥ తత్రానునస్య కాలశ్యేణైవ హి హమాంగాని
స్ఫురంతి తద్భేద మజానన్నయం సౌప్రవానితి గూఢాశయః॥ ౩౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓకేశవా! వామాంగస్ఫరణము లోనగు దుశ్శకునము లగుపడుచున్నవి. యుద్ధమునందు బంధుజనులను జంపినయెడల నాకంఠమాత్రమును మేలుగలుగదు. (యుద్ధమునఁ జచ్చిన వీరుఁడును, యోగయుక్తుఁడగు సన్యాసియు నియదృఢు సూర్యమండలమును భేదించుకొని బ్రహ్మలోకము శాందంజల రను స్మృతిచేఁ జచ్చినవానికి శ్రేయము గలదు గాని చంపిన వానికిఁ గొంచెమైనను బుణ్యము లేదు. అర్జునునకు భయముచేతనే వాహుం గస్ఫరణమగు చున్నది. కాని యపశకునములవలనఁ గాదు. కలనఁగ బ్రహ్మ, ఈశుఁడనఁగా రుద్రుఁడు, వీరిద్దఱు గలవాఁడు గానఁ గేశవుఁడు.) ౩౧.

శ్లో॥ న కాంక్షే విజయం కృష్ణ! న చ రాజ్యం సుఖాని చ
కిం నో రాజ్యేన? గోవింద? కిం భోగై? ర్జీవితేన వా? ౩౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను మాభూదదృష్టప్రయోజనం విజయో రాజ్యం సుఖాని చ, దృష్టప్రయోజనాని నిర్వివాదాసీత్యాహ-నకాంక్షే ఇతి॥ తత్ర తావత్ త్వమపి హేకృష్ణ! కృషవిలేఖన ఇత్యనుశాసనాత్ లోకా రచయస్యేవేతి కృత్వా బంధూక సంహృత్య న హి రాజ్యం సుఖాని చాకాంక్షే ఇత్యర్థః । ఏవ మేవ హే గోవింద! 'గోబ్రాహ్మణహితాయ చే' త్యాది పాదోక్త్యా 'విపాధీనం జగద్భవే' దిత్యాది స్మృత్యా చ తవాపి జగద్రక్షకత్వమేవ యుక్తం । తథాపీదాసీం త్వమపి బంధూక హత్యా

గా మింద్రియం రక్షయసీతి తవేశ్వరయోగ్యస్య నైవ యుక్త
మిత్యాశయః॥ 3౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణి ♦—

రచయస్యేవేతి॥ తత్ర యద్యపి జగతాం కర్తా ప్రజాపతి రేవ తథా
ప్యస్య కర్తృత్వసహకారిత్యేన సృష్టికర్తృత్వమప్యవధారిత మితి బోధ్యమ్।
గోబ్రాహ్మణేతి॥ తత్ర గవాం వచన మన్వేతుముక్తమ్ । తద్యథా
'గోచర్మ గోమయం క్షీరం హలికం ధర్మసాధనమ్ । స్వయం తృణాశనా
గావః కుర్వన్త్యథా మిచ్ఛిసీత్యాదిస్మృత్యాపి తాసాం రక్షణకర్తృత్వం
సర్వేషాం యుక్త మిత్యధిక మన్యత్రవిస్తరః॥ 3౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

పరోక్షములగు ప్రయోజనము లట్లుండునుగాక, ప్రత్యక్షప్రయోజ
నములు విజయరాజ్యసుఖములు నిర్వివాదము లనఁ జెప్పుచున్నాఁడు—
ఓకృష్ణా! నేను విజయమును రాజ్యమును సుఖములను గోరను. ఇట్టి బంధు
ములు మృతినొందిన పిమ్మట నాకు రాజ్యమును భోగములును దువకుఁ
బ్రతుకైనను నెందులకు? (కృష్ణయనునది కృష్ణ-చిరేఖనే యను ధాతువు
నుండి పుట్టినది. లోకములను సృజించువాడని యర్థము. లోకసృష్టి
కర్తృత్వము ప్రజాపతి యందున్నను నాతనికి సహకారిత్వముగా నీతని
యం దారోపితము. 'గోబ్రాహ్మణహితాయచ, విప్రాధీనం జగద్భవేత్'
అను స్మృతులవలన గోవిందుడైన జగత్తును రక్షించువాడని యర్థమున్నను
'గా మింద్రియం రక్షయసీతి' అనునట్లు, ఈశ్వరశబ్దవాచ్యుండవగు నీకియ్యది
తగినది గాదు.) 3౨.

శ్లో॥ యేషా మధ్యే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగా స్సుఖాని చ।
త ఇమేవస్థితా యుద్ధే ప్రాణం స్వక్వా ధనాని చ॥ 33

—* భాష్యమ్ *—

అథ రాజ్యాదీనా మనాకాంక్ష త్వే తు హేతుమస్యా హ—యేసామితి॥ తత్ర తావద్యేషాం తు బంధూనా మధ్యే నోఽస్మాకం రాజ్యమపేక్షితం భోగా సుఖాని చేత్యాది తవ వైతే ప్రాణా ధనాని చ త్యక్వా యుద్ధేఽనస్థితా ఇతి నాఽయం స్వాఽర్థోయత్న శ్శోభన ఇతిర్థః॥ 33॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నాయమితి॥ ఇదమపి వాక్యం 'యస్యచ్ఛేదశతం గాత్రం శరముద్గర యస్తిభిః । దేవకన్యా హతం వీరం హర నిరమయ నిచ' ఇత్యాద్యజ్ఞాన తోక్త మిత్యవధాన్యమ్॥ 33॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

రాజ్యాదులను గోరకుండుటకుఁ గారణమెద్దియనఁగా—కృష్ణా ! రాజ్యమును, భోగములును, సుఖములును నేనెవరికొఱకుఁ గోరుచున్నానో వారే ప్రాణములను ధనములను వదలి యుద్ధమును జేయవచ్చిరి. కాన నాకు రాజ్యాదిక మక్కఱలేదు. (ఎవనిశరీరము యుద్ధమునశస్త్రాదికముచే హతమగునో వానిని దేవతాకన్యకలు దీసికొనివెల్లి వానితో రమింతురని తెలియక యర్జునుఁడిట్లు పలికెనని తెలియుచున్నది.) 33.

శ్లో॥ ఆచార్యాః పితరగ పుత్రా స్సత్థైః చ పితామహాః ।

మాతులాశ్వశురాః పితౄశ్శ్యాలాస్సంబంధిన స్తథా॥ 3౪॥

—* భాష్యమ్ *—

నను చ కేషామధ్యే రాజ్యాదిక మపేక్షిత మితి తాన ప్యాహ—ఆచార్యా ఇతి॥ ఏవంతర్హి, నాయుగ యుక్తో బంధ్యాది వధఇతి తద్వధా దుపరమ్యతే॥ 3౪॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నాయమితి॥ ఏకో గోత్రే సభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం విభర్తి
త్యాది సత్విధర్మవిరోధా దపీతి బోధ్యమ్॥ 3౪॥

—* ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము *—

ఓకృష్ణా! అవచ్చినవారెవరన గురువులును, దండ్రులును, బుత్తులును,
చాతలును, మేనమామలును, బావమమలును, బంధువులును లోనగు
వారు ఎవఁడు కుటుంబమును భరించునో, వాఁడొక్కఁడే వంశమున జనిం
చినవాఁడను సిద్ధవృత్తమునకు విరోధముగా నున్నను నిబంధ్యాదివధ నాకిష్టము
గాకున్నది. 3౪.

శ్లో॥ ఏతాన్ న సాంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన!
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిన్ను మహీకృతే॥ 3౫॥

—* భాష్యమ్ *—

న న్వేనం త్హి త్వామేవ హత్వైతే రాజ్యం కరిష్యన్తి
త్యేతావ తాప్యాహ — ఏతాన్నేతి॥ ఏవంసతి హేమధుసూదన
త్యమపి తథైవ సతుగురుసూదన! ఇత్యుపదిశన్నపి॥ త్రైలోక్య
రాజ్యస్యాపి హేతవే నైతాన్ హనిష్యామి, కిన్నుమహీకృతే
మహ్యర్థమిత్యాశయః॥ 3౫॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

గురుసూదన ఇతి॥ తత్ర గురుస్తు స్వవచనైవ మరిష్యతీతి, తద్వృత్త
మజానతోక్త మిత్యర్థధార్యమ్॥ 3౫॥

—* ఆ స్థితా త్పర్యము *—

వారు నిన్నే చంపి రాజ్యమును జేయుచురనః—ఓమధునూదనా!
నన్ను వారు చంపినను సరియే కాని, లోకస్త్రయాధిపత్యము లభించినను
నేనువారిని జంపనొల్లను. మఱి యీభూమి కొఱకా చంపుచును! ఏవుమధు
నూదనుఁడవే కాని గురునూదనుఁడవు కావు. (గురువు స్వరూపముచేతనే
కురణించునని యీతనికిఁ జెలియదు.) ౩౧.

శ్లో॥ నిహత్య ధార్తరాష్ట్రాన్నః కా ప్రీతి సస్య జ్వనార్దన॥
పాపమేవాశ్రయే దస్మాన్ హత్వైతా నాతతాయినః॥ ౩౧॥

శ్లో॥ తస్మాన్నార్థావయంహంతు ధార్తరాష్ట్రస్వబాంధవాన్॥
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖిన సస్యమ మాధవ॥ ౩౨॥

—* భాష్యమ్ *—

నను 'అగ్నిదో గరదశ్చైవ డేత్రదారహర సఖా।
బ్రహ్మక్షుశ్చ కృతక్షుశ్చ పడేతే ఆతతాయినః॥ ఆతతాయిన
మాయాంతం హన్యా దేవావిచారయన్ ఆతతాయినధే దోషా
హంతురభవతి కశ్చన ఇత్యాది ధర్మప్రబంధా దవశ్యమేవైతే
హంతవ్యాస్తథాపీహ వ్యసహారమాత్ర మవలంబ్యాహ —నిహ
త్యేతి॥ ఏవంతర్హి ఫలాభావా దసర్థకఫలకత్వాచ్చ నార్థావయం
స్వబాంధవాన్ హంతు యుక్తా ఇత్యర్థః। యత స్వమపి లక్ష్మీ
పతిత్వా న్మాధవపతేతి నాలక్ష్మీకే లక్ష్మీవినాశకే కర్మణి
ప్రసర్తయితు మర్హసీతి స్వజనం హీత్యనేన స్ఫుటీకృత మితి
ద్యయోరర్థః॥ ౩౧-౩౨॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

వ్యవహారే॥ తత్ర తావదిదమపి 'యదిదం వేదవచనం లోకవాజే
విరుద్ధతే । ప్రమాణే చాప్రమాణే చ విరుద్ధే శాస్త్రతా కుతః' ఇత్యాది
స్మృతి విరుద్ధమేవ సహసోక్త మిత్యవధేయమ్॥ అనర్థే॥ ఇహాప్యర్థ ఫల
కత్వమేవ యుద్ధస్యే త్య జానతోక్తమ్॥ ౩౬॥ ౩౭॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

ఇల్లు తగులఁబెట్టినవాఁడును, విషము జెట్టినవాఁడును. పరగృహమును
పరస్త్రిని హరించినవాఁడును, బ్రహ్మహత్య చేసినవాఁడును, చేసిన
మేలును మఱచినవాఁడును ననునీయార్థులు నాతతాయులు, ఆతతాయి
వచ్చుచుండఁగా విచారింపకయే చంపవచ్చును. ఇట్టివానిని జంపినవానికిఁ
బాపమురాదు. అని ధర్మశాస్త్రమును బట్టి తెలియుచున్నను వ్యవహారము
నాశ్రయించి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు—ఓ జనార్దనా! ఈమహోద్ధానాదు
లను జంపినచో మనకేమి సంతోషము కాఁగలదు. మహాపాతకులైన
వీరిని జంపినయెడల మనకు పాపమే కలుగును. కావున నోమాధవా!
స్వబంధువులైన యీధార్తరాష్ట్రులను జంపుట మనకుఁ బాడిగాదు. స్వ
జనులను జంపినచో మనమెట్లు సుఖులము కాఁగలుగుదుము. (ఏవు లక్ష్మీపతి
చగుటవలన మాధవుఁడవు. ఆలక్ష్మీకమును లక్ష్మీవినాశకమును నైన
కార్యమున నన్నుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయవచ్చునా ?

శ్లో॥ యద్యప్యేతే న పశ్యన్తి లోభోపహతచేతసః।

కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహేచ పాతకమ్ ॥ ౩౮॥

కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః పాపా దస్మాన్ని న ర్హితుమ్!

కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భి ర్జనార్దనః॥

3౯

—* భాష్యమ్. *—

నను 'ఫలతో'ఽపి చ యత్కర్మ నాన్ధేనానుబధ్యతే
 కేవలప్రీతిహేతుత్వా తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే॥ ఇత్యాదిస్మృత్యా
 శ్చేనయాగాదావిన నాస్మాకం ప్రవృత్తి రుచితేత్యాహ-
 యద్యపీతి॥ ఏవం త్వా యద్యప్యేతే 'ఆహూతో' ననివర్తత
 ద్యూతాదపి రణాదపీ'తి మన్యమానా శ్చేన్యాది వదనర్థం
 నపశ్యన్తి తథాప్యస్మాభిఃతజ్జాతృభిః కథంనజ్ఞాతవ్యం తతోనివర్తి-
 తుంచ శక్నుమో యత స్త్వమపి జనానర్దయసీతి జనార్దనవీన
 నతుహింసకఇతి ద్వయోరర్థః॥ ౩౮॥ ౩౯॥

—* ల ఘు టి ష్ప ణీ *—

కథ్యతేఇతి॥ యథా లోకే జఘన కంఠూయనాదీని నదోమాయ నవా
 పరమార్థకః ఫలాయ చేత్యేవ మపీదం నాస్తి కింత్వనగమేవాఽపి
 యుద్ధే పశ్యామ ఇత్యతో నకరిష్యామ ఇత్యాశయః నన్వేతే కుతో నప-
 శ్యన్తి త్యాహ॥ ఏవంతర్హీ॥ తత్రైవం సత్యేతే దురాగ్రహ మాపన్నా
 లోభోపహతచేతసశ్చ నపశ్యన్తి కిం తత ఇత్యాశయః॥ ౩౮॥ ౩౯॥

—* ఆన్ద్ర) తాత్పర్య ము *—

కేవలప్రీతినోసంగంచ ననర్థమును గలిగింపక ఫలము నిచ్చునది ధర్మ
 మనఁబడును. అనర్థావహమగు ధర్మమున మనకుఁ బ్రవృత్తి యుచితము
 గాదని చెప్పుచున్నాడు—రాజ్యమునందలి పేరానచే బుద్ధిశీని వీరు స్వకుల
 నాశనముచే నగు దోషమును మిత్రగోత్రహమువలని పాతకమును జూడ
 కున్నారు. ద్యూతమునకుఁగాని యుద్ధమునకుఁగాని పిలిచినప్పుడు క్షత్రి
 యుండు వెనుకఁబోరాదను నియమమును బట్టి మున్ను మేము జూడమాడి

రాజ్యభిప్రేక్షల మైతిమి. ఓ జనార్దనా! స్వకలనాశనమువలని పాపము నెఱుంగునట్టి మనమీసాసకార్యమునుండి తొలంగుట కుపాయమునేల యెఱుంగరాదు? (జఘన కంఠహయనాచులందుఁ బరమాగలాభము లే కున్నను దోషావహము గాదు. ఇందనగ్రమే కాని ఫలములేదు. కావున యుద్ధము సేయఁజాలము. దుర్యోధనాదులెఱుంగరాయన్నవారుదుఃఖహ గ్రస్తులై రాజ్యలోభముచే మతిలేనివారై యున్నారు. వారెఱుంగుటెట్లు? ౩౦-౩౧. జనార్దనుడన జనులను రక్షించువాడని యర్థము సికిదితగదు).

శ్లో॥ కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మా ససనాతనాః

ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మో లభిభవతుశ్శరం॥

—* భాష్యమ్ *

సన్వస్తైవరం తథాప్యాహూతో ననివర్తేతే త్యాదినా నశ్యం కర్తవ్యమేవేతి శేతతాహ—కులక్షయఃకతి॥ ఏవంకుల క్షయే సతి కుల ధర్మా నిత్యాగ్నిహోతాదయో రాజ సూయాదయశ్చ సనాతనా ధర్మాః ప్రణశ్యంతి పృథ్వీతా ధర్మవేత్యర్థాంత రాప త్తిరితిభావః॥రం॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *

నిత్యాగ్నిహోత్రేతి॥ తద్యథా, సంధ్యా స్నానం జపా హోమో దేవతానాంచపూజనమ్, అత్యధ్యమగ్నిహోత్రంచ షట్కర్మక్రిది నేది నే ఇత్యాది దగ్ర్యవ్యమ్॥రం॥

—* ఆ ధ్ధి తా త్పి ర్య ము *

యుద్ధమునకుఁ బిలువఁబడినవాఁడు మఱలఁ గూడదన్నచో చెప్పఁ చున్నాఁడు—కులక్షయ మయ్యేనేని కులధర్మములు (స్నానము, సంధ్య,

జపము, హోమము, దేవతార్చనము, అతిథ్యము, అగ్నిహోత్రము, ఇవి యాఱు షట్కర్మలు.) నిత్యాగ్నిహోత్రాదులును, రాజసూయాదులును నగు సనాతన ధర్మములు క్షీణించుచున్నవి. ధర్మము క్షీణించిన వెంటనే వంశమంతయును నధర్మములో మునిగి పోవును. కావునఁ గులనాశన మధర్మమునకుఁ గారణ మగును.

శ్లో॥ అధర్మాభిభవా త్కృష్ణ! పృథుష్యన్తి కులస్త్రియః।
స్త్రిషు దుష్టాసు న్నార్షేయ! జాయతే వర్ణసంకరః॥ ౪౦

—* భాష్యమ్ *—

నను న కీదృశ సత్రాధర్మ ఇత్యాహ- అధర్మేతి। ఏవం సతి 'ఆశుద్ధే స్సూప్రతీక్ష్యో హి మహాపాతకదూషితః సస్త్రిణాం జాయతే శుద్ధి ర్యోనా శుక్రాభిషేచనాత్' ఇత్యాది స్మృత్యాధర్మస్యాభిభవా దాధిక్యా త్పురుషాణాం ప్రియ శ్చిత్తా చ్ఛుద్ధిరపి స్త్రిణాంతు సర్వధైవ శుద్ధిరాహిత్య మే వేత్యాశయః॥౪౦॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

అధర్మమువలనఁ గలుగునట్లమెద్ది యన!—మాధవా! ఆయధర్మముః శుద్ధి నొందుట వేఁగులకాంతలు చెడుగురు, పురుషులపాతకములు సప్రియ శ్చిత్తముచేత శుద్ధి నొందును. వ్యభిచారముచే స్త్రిలకుఁ గలుగునట్టి యోని యందు శుక పాతకరూపపాతకమునకు శుద్ధిలేదని కాస్త్రములు నుడువు చున్నవి. స్త్రిలెపుడు చెడుమనో, యపుడు తప్పక వర్ణసంకరము కాఁగలదు. ౪౦.

శ్లో॥ సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ॥

పతన్తి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకాః క్రియాః॥౪౨॥

—* భా వ్య మ్ *—

నన్వేనమపి తతః కిం భవిష్యతీ త్యాహ—సంకర ఇతి॥
తిథాసతి కులఘ్నానాం సంకరో నరకాయైవ భవతీ త్యన్వయః
తత్త్ర) న కేవలం కులఘ్నానామేవ నరకపాతః కింతు తత్త్రితూ)
ణామ పీత్యాహ— పతన్తితి॥ ఏవంతర్హి 'వర్ణధర్మాశ్చ యే
మర్యా యే చాన్యే చ్యుతరోత్థిణః, కామాయినస్తథాన్యే
ఽపి సర్వే' నిరయగామినః' ఇత్యాది పాద్యస్మృత్యా ఏవ మగో
త్రభిదం గోవిదం వజ్రిబాహు మిత్యాదిశ్రుతి మూలకత్వేన
భవిష్యన్తింద్రజిక్షీతా ఇత్యాది స్కాందస్మృత్యాచహి యతో
లుప్తపిండోదక క్రియా స్తత స్తేషాంపితరోఽపి పతన్తి
త్యాశయః॥ ౪౨॥

—* ల ఘ్న టి ప్ప ణీ *—

ఏవమితి॥ ఏవమిహ సగోత్రాణి యేషాం తే ఽగోత్రాణ శ్చ్యుత
గోత్రాణ స్తాన్ భిన త్తిత్యగోత్రభిత్, తమగోత్రభిదమిత్యన్యః॥ ౪౨॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

ఆ వర్ణసంకరము కులనాశనమొనర్చినవారికిని, కులమునకును దుర్గతిని
గలిగించును. తరువాత, పిండోదకము లేనివారై వారిపితృదేవతలు నరక
ములపాలయ్యెదరు. (గోత్రములు లేనివారును, గోత్రక్షిప్తులును దాము
నరకములఁ బడుటయే గాక తమపితృదేవతలను సయితము నరకములందుఁ
బడవేయుదురని తా. ౪౨.

శ్లో॥ దోషై రేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః

ఉత్సాద్యస్తే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః॥ ౪౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సస్వస్త్వైవం ధర్మయుద్ధే ఐహికం పారమార్థికం వా
సిద్ధ్యతు । పరంతు, సాంకర్యప్రదః కులఘ్నదోషస్తు వినాసతీ
భావం । కథం నిర్వహేత సచ సర్వాసాం స సంభవతీత్యాహ-
దోషైరితి॥ ఏవంతర్హి, 'రాజర్షిర్నైవ బ్రహ్మర్షి ర్నవావర్ణాశ్రమీ
యతః॥ ఋణాత్రయీభవేద్యస్తుకులఘ్నసోఽపుదీచితః' ఇత్యాది
పాద్యస్మృత్యా వర్ణసంకరకారకై రేతైః కులఘ్నానాం దోషై-
ర్జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతా ఉత్సాద్యస్త ఇత్యర్థః॥ ౪౩

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

ఋణాత్రయీతి॥ తత్ర నహి చైవాదిఋణాత్రయవిముక్తిం వినా. 'స్వత్క
పరతో వాస్యాసి కై వల్యసిద్ధి ర్విత్కర్వాయకమివేత్యాది శ్రుత్యాఽప్యక
ధార్యమ్ । స్మృతిశ్చ 'దేవోపాసనయా చైవం ప్రత్రుంతు పుత్రతో
జయేత్' । వ్రతోపవాసనయాత్వార్షం త్రిభిస్తు పరమం జయేత్' ఇ-
త్యవధేయమ్॥ ౪౩॥

—♦ ఆ స్థ) తాత్పర్యము ♦—

వర్ణసాంకర్యము గావించు కులనాశకుల దోషములచేత శాశ్వతము
లగు జాతిధర్మములును, వర్ణధర్మములును నశింపఁజేయుఁబడుచున్నవి. బ్రహ్మ
రులు, రాజులు, వర్ణాశ్రమములును, వీరుమువ్వరును, దేవఋణము, ఋషి
ఋణము, పితృఋణమును గలవారై యుందురు. దేవోపాసనచేత దేవ
ఋణమును, బుత్రోత్పాదనచేత పితృఋణమును, పుత్రోపాసనచేత
ఋషిఋణమును, సమాఁటిచేత బరమపదమును జొందఁగలరనిస్మృతి. ౪౩.

శ్లో॥ ఉత్పన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన॥

నరకే నియతం వాసో భవతీ త్వనుశుశ్రుమ్॥

౪౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను చ తతః పరం కిం భవిష్యతీత్యాహ—ఉత్పన్నేతి॥
తథా సతి । ‘అసూర్యా, నామ తే లోకా అంధేన తమసా
వృతాః తాగ్నే ప్రేత్యాభిగచ్ఛన్తీ త్యాదిశ్రుత్వనుశాసన
మపీత్యవధార్యమ్॥౪౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓకృష్టా! కులధర్మములు లేనిమానవులు స్థిరముగా నరకలోకమున
నివసించురని వినుచున్నారము. అట్టివారు మృత్యునొంది మూర్ఖరశ్మి లేక
యంధకారబంధురములైన లోకముల బొందుచురని శ్రుతిప్రమాణము. ౪౪,
శ్లో॥ అహో! బల! మహత్పాపం కర్తుం వ్యవసితావయమ్॥

యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజన ముద్యతాః॥ ౪౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను య ఆహవేషు వధ్యస్తే భూమ్యర్థ మపరాజ్ఞుభాః
అకూటై రాయుధై ర్యాంతి తే స్వర్గం యోగినో యథా॥
ఇత్యాదియాజ్ఞనలోభ్యక్తధర్మస్మృత్యాధర్మయుద్ధ స్యావశ్య
కత్వేప్యాహ—అహోబలేతి॥ తత్రైవం సతి । ‘నాహం
ధర్మయుద్ధం విస్మరామగి కింతు యద్రాజ్యసుఖలోభేనేత్యాది
రీత్యా స్వజనం హంతు ముద్యతాః పయ మిత్యేతావత్రైవ
విస్మరామ ఇత్యాశయః॥౪౫॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ట ణీ ♦—

అపరాజ్యుఖాఇతి॥ తద్యథా, లలాటదేశే నుధిరం సవద్యద్య
స్యాహ నేకుప్రవిశేచ్ఛనక్రమ్ । తంసోమసానేనకిలాలతుల్యం సంగ్రాహ
యజ్ఞే విధివచ్చ దృష్టమ్॥ ఇత్యాదిధర్మప్రబంధరీత్యానధార్యమ్॥౪౫॥

—♦ ఆ స్థితా త్పు ర్య ము ♦—

అక్కటా! మనము మిక్కిలిపాపమును చేయుటకు, బ్రయత్నించి
నారము. ఎందుకనగా రాజ్యమునందలిపేరాసచేత నిపుడు స్వజనమును
జంప యత్నించినారము గదా! ఇయ్యది మహాకష్టము, కృష్ణా! ధర్మయుద్ధ
మును నేను మఱవను యుద్ధమునందు బరాజ్యుఖుడనుగానుకొని, రాజ్యలోభ
ముచే నగు నిస్వజనహననమును మఱచువాడను.

శ్లో॥ యది మా మప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః

ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు స్తన్నే త్నేమతరం భవేత్ ॥ ౪౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సతి । యుద్ధేన మరణమేన శ్రేయ స్సర్వాహ—
యదీతి॥ తథా సశ్యప్రతీకారం వ్యాపార మకుర్వంతం మా
అశస్త్రం శస్త్రపాణయో యది ధార్తరాష్ట్రా హన్యు స్తన్నే
త్నేమతరం భవేదితి ఘరమార్థః॥౪౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పు ర్య ము ♦—

శస్త్రధారులైన మర్యాదనాదులు శస్త్రములు లేక వారిపైఁ గది
యక యూరికున్న నన్ను యుద్ధమునఁ జంపుదురేని యదియు నాకు
మిగుల త్నేమమునే కల్పించును, ౪౬.

సంజయ ఉవాచ:—

శ్లో॥ ఏవముక్త్వాఽర్జున స్సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్
విస్మజ్యసశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః॥

౪౭

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణాఽర్జున సంవాదే
అర్జున విషాదయోగః.

—* భా వ్య మ్ *—

అథాతః పరం సంజయ స్సర్వం పూర్వోక్తవృత్తం
స్మారయన్ భగవత శివస్యగీతేత్యుపసంహరతి-ఏవమితి॥ తత్ర
తావత్పూర్వం యుద్ధార్థ ముత్థితః ఇదాసీంతు సంఖ్యేసంగ్రామే
యుద్ధోపకాంతా బంధూ నవలోక్య రథోపస్థే రథస్యోపరి
సశరం చాపం విస్మజ్య శోకసంవిగ్నమానస స్సన్నపరరామే
త్యాశయః॥ ౪౭॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదిత
శైవసిద్ధాంత ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరిచితే
తత్త్వైక దర్శన నామకే గీతాభాష్యే
అర్జున విషాదయోగః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భగవత్పద్యైః॥ తత్ర తావదేకాఽపి శక్తిః పరమేశ్వరస్య భిన్నా
చతుర్థా వ్యవహరకారే । భోగ్యే భవాని పురుషే చ విష్ణుః క్రోధే చ
కాళీ సమరే చ దుర్గా ఇత్యాదిశ్రుత్యా తాత్పర్యస్థహాదారా ఇతివచ్చు

భోగో విష్ణుః శ్రీత్యేన విద్యతే యస్యస భగవాన్ శివస్త్యస్యగీతేత్యర్థ
ఇత్యాశయః॥ ౪౩॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకణ్ఠశివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటీప్పణ్యాం ఆర్జునవిషదయోగః

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

సంజయుఁడు పూర్వము చెప్పినకృత్యమును స్మరింపజేయుచు భగ
వంతుఁడగు శివుని గీతయని యుపసంహరించుచున్నాఁడు—

సంజయుఁడిట్లనియె—యుద్ధమును జేయఁజనుటెంచిన యర్జునుఁడా
వచ్చిన స్వబంధువులను జూచి మఃఖాక్రాంతస్వాంతుఁడై యిట్లుశ్రీకృష్ణు
నితో వచించి బాణసహితమైన ధనువును విడిచి రథముమీఁద నే కూరు
చుండెను. (పరమేశ్వరునిశక్తి యొక్కటి యయు్యును వ్యవహారకాలముఁడు
హల్లువిధములుగా బరిణమించినది. ఎట్లనః—భోగ్యావస్థయందు భివాని
యనియు, జీవవ్యవహారమున విష్ణువనియుఁ గ్రోధమునఁ గాఢియనియు,
యుద్ధము సేయునపుడు దుర్గయనియును, వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఈశ్వర
శక్తిచాతుర్విధ్యమి విధముగా నెఱుంగవలెను. భగవంఁగావిష్ణువువిష్ణుర్యోనిం
కల్పయ' త్తని శ్రుతిప్రమాణము. భగముగలవాఁడు శివుఁడు భగవద్గీతయన
శివగీత యని తాత్పర్యము, ఇట్లు గీతాప్రథమాధ్యాయమునకు బాహ్యార్థము
తెలుపఁపడెను. అంతరార్థమేమనఁగా; అర్జునుండను ముముక్షువు మోహ
పాశబద్ధుఁడై 'ఇది నాది, వీరు నావాండు') అనెడు పూహమును (పాశ
మును) భేదింప లేక, కామక్రోధాది శత్రువులను బంధువులనుగా భ్రమపి
వారిని జయింపలేక శరీరమును రథంబునఁ గుంబుండె నని యంతరార్థము.

ఇట్లు తత్వైకదర్శనమును శ్రీకణ్ఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధానంద
మహా రిచే రచియింప.బడిన భావబోధ మను నాంధ్ర
తాత్పర్యమున ఆర్జునవిషదయోగము.

ఓమ్

శ్రీమచ్ఛ్రీకంఠా చార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతా భాష్యే

సాంఖ్య యోగః :

సంజయ ఉవాచ :—

శ్లో॥ తం తథా కృపయావిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్
విషీదంతమిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

బ్రహ్మాక్షయం మృషా జీవో మాయాత్వేనచ నశ్వరః
యుధ్యస్తేత్యర్జునా యోక్తం ద్వితీయే సాంఖ్యదర్శనమ్। అథ
ధృతరాష్ట్రస్య హర్షప్రయోజనకం వృత్తం సంజయేన కిముక్త
మిత్యాహ-తం తథేతి॥ ఏవంసతి, తమస్తునం పూర్వోక్తరీత్యా
కృపయాఽఽవిష్టం కథమసి యుద్ధం న కరిష్యామిత్యశ్రుపూ
ర్ణాకులేక్షణం విషీదంతం ప్రతీదం వాక్యం మధుసూదనోఽ
ప్యవాచేతి భావః॥ ౧॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప ణీ ♦—

నన్విదానం యుద్ధాంగీకార తన్నివృత్తౌ చ భిక్షాటన మిత్యనయో
రృద్ధ్యే తదేకస్య నిశ్చయార్థం ద్వితీయాధ్యాయ మారభతే-బ్రహ్మేతి
తత్ర తావత్ 'అవినాశి అరే ఆత్మా తం విజిజ్ఞాసస్వ' త్యాదిశ్రుతేః! 'శివ
మేక మనాద్యస్త మవినాశిన మిశ్వర' మిత్యాదిస్మృతిశ్చ బ్రహ్మత్వయం
వస్తు మాయాత్వేన మృషా నశ్వరశ్చేతి ద్వితీయే సాంఖ్యదర్శనమిత్యర్థః॥

—♦ ఆ స్థో తా త్వ ర్య ము ♦—

అవతారిక--పరమాత్మ దేహముకంటె భిన్నమై నాశరహితమైనది.
జీవాత్మ మాయ యగుటచే నశ్వరుడు. కాస్త్ర విహితధర్మములను ఫలా
పేక్ష లేక చేయుటయే. యిట్టి యాత్మ సాక్షాత్కారమునకు సాధనమని
తెలియక, యర్జునుడు దేహమే యాత్మ యనియు, యుద్ధాదికము సాప
మనియును భ్రమించి మోహితుడై యుద్ధమును మాన నిశ్చయింపగా
నాతనిమోహమును పోగొట్టుటకు ఆత్మనిత్యత్వమును గుఱించిన సాంఖ్య
జ్ఞానమును, అట్టి జ్ఞానముతోగూడి ఫలాపేక్షారహితకర్మానుష్ఠానరూపమై
యున్న కర్మయోగమును, దాని కుద్విచ్ఛలమైన స్థితప్రజ్ఞత్వమును జ్ఞాన
యోగమును, ఆస్థితప్రజ్ఞతచే సాధ్యుడు నాత్మదర్శనయోగమును, స్థిత
ప్రజ్ఞతయొక్క స్వరూపమును, దానిని సాధించుట కింద్రియజయమాన
శృంకమగుటయు, నట్టి యింద్రియజయమునకు శ్రవణమననధిధ్యాసలు
సాధనములనియు, అన్యోపాయముచేత దానిని సాధించువారికి గలుగు
కీడును ఈయధ్యాయమునఁ గృష్ణునిచే వివరింపఁబడుచున్నవి.

పూర్వాధ్యాయమున నర్జుననిషేధయోగమువలన 'ఆహం బద్ధో
విముక్త స్సాన్యమితి యస్సాన్యస్తి నిశ్చయః నాత్యంత మజ్ఞో నోత్పజ్జస్యాన్
స్మిన్ కాస్త్రేధికారవాన్' అనునట్లు బంధవిముక్తిద్వారా ఉత్తమగతిని
గోరుటయు, విశేషజ్ఞానము లేకుండుటయు, తత్వజ్ఞుడు గాకుండుటయు.

విష్యవి యధికారిక్షణములని యోగవాస్థిమునందుఁ జెప్పబడిన విధమున నెఱుంగనగును. క్షణక్షణములు గలవాఁడే వేదాంతశాస్త్రమునకు నధికారియని తెలిసికొనవలెను. తర్వాత ధృతరాష్ట్రునకు సంతోషమును గల్గించు వృత్తాంతమును సంజయుఁడేమి చెప్పిననఁగా:—అర్జునుఁడు దయాసమేతుఁడై బంధువర్గమును జంపలేక, కన్నీరు విడుచుచు ధనుర్బాణములను విడలి 'నేను యుద్ధమును జేయు' నని రథముమీదఁ గూర్చుండి విచారించుచుండెను. అట్టివానితో శ్రీకృష్ణుఁడిట్లు పలికెను. 'ఓయర్జునా నీవు యుద్ధమునుజేయుదువా? లేక భీష్మటనమును జేయుదువా? ఈరెంటిలో నేచైన నొక దానిని నిశ్చయించుకొనవలయును. ఎట్లుచేసినను బరమపురుషార్థము లభ్యము. అవినాశియగునాత్మ నెఱింగినచో ముక్తుఁడవుకాఁగలవు. ఆత్మ యనఁగా బరమాత్మ. అదియే శివుఁడు. అట్టి శివునిఁ దెలిసికొనిన యెడనమృతస్వరూపుఁడవు కాఁగలవు. స్వయంప్రకాశజ్యోతియైన పరశివుని దాసుగా నెఱింగినవాడు సర్వపాశములచే విడువఁబడి పతయైన పరమాత్మలో గలియును॥ ౧॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ—

శ్లో॥ కుత స్త్వా కశ్చల మిదం విషమే సముపస్థితమ్ |

అనార్యజుష్ట మస్వర్య మకీర్తికర మర్జున!॥

౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తస్మై అర్జునాయ కృష్ణః కి మువాచేత్యాహ—
కుతస్త్వేతి॥ కుత స్త్వాప్రతికశ్చలం శిష్టగర్హిత త్వేనమాలిన్యం
విషమేనమయే సముపస్థిత మిత్యర్థః॥ తత్కథం పునరిత్యాహ—
అనార్యేతి తత్ర తావన్న వేదమర్యాదయా జుష్టం । న వా
స్వరాయహితంనవాకీర్తిప్రయోజకమితి సర్వథాతదిద మనర్థక

మిత్యాది మధుసూదనార్జునేత్యాది పదార్థానుసంధానేన
వివదద్భ్యాం దర్శిత మిత్యాశయః ॥౨॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఓయర్జునా ! సామనులకు సహజముగా నుండి వేదమర్యాదాచార
మైనదియు, స్వర్ణమునకు (పరలోకమునకు) విశోధియైనదియు, నపకీర్తికి
గారణమైనదియు నగు నీమణియు సమయము గానియప్పుడు నీకందులకు
సంభవించెను? మధుసూదనఁ డనగాఁ దుష్టులను శిక్షించువాడు. ఆర్జు
నుడనగాఁ బరిశుద్ధమైనవాడు. దుష్టశిక్షణము మలినత్వము తగదని
యాపదములచే నూచితము) ॥ ౨॥

శ్లో॥ కై బ్యం మాస్మగమః పార్థ! నై తత్త్వయ్యుపపద్యతే!
క్షుద్రం హృదయ చార్చల్యం త్యక్త్వాత్తిష్ఠ పరస్తవ! ॥ ౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుకిమత్ర మయి న యుక్త మిత్యాహ-కై బ్యమితి!
ఏవం సతి పార్థత్వే నార్జునత్వే నాపి తదయోగ్యత్వ మాహ -
నై తదితి॥ పరం శత్రుం తాపయసీతి హేపరంతవ! క్షుద్ర
శౌర్యాది గుణరహితం హృదయచార్చల్యం త్యక్త్వాత్తిష్ఠ
యుద్ధాయ సంరంభో భవేత్పర్యః॥ ౩॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

నీయందున్న యయుక్త మిద్దయనగా—ఓయర్జునా' భయమును
జెందకుము. ఇది నీకు మంచిది గాదు. శౌర్యాదిగుణములచే శత్రువులను
దరింపఁ జేయువాడవు. తుచ్ఛమైన హృదయచార్చల్యములు బాహు
దోలి యుద్ధసన్నద్ధుడవు కమ్ము.

ఆయురూప—

శ్లో॥ కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే దోణం చ మధుసూదన!|

ఇమభిః ప్రతియోత్యామి పూజార్హావరి సూదన!|| ౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను నాఽయం మమ శోకమోహాదివశాత్ స్వధర్మస్య
త్యాగః కింతు స్వధర్మత్వాభావా దధర్మత్వాచ్చాస్యయుద్ధస్య
త్యాగో మయా క్రియత ఇత్యాహ-కథమితి॥ అత్ర యుద్ధే
భీష్మంపితామహం ద్రోణాచార్యం మహాంతప్రతి యత్ర
వాచాఽపి యోద్ధు మనుచితం తత్ర సంఖ్యే రణే తత్రాఽపీషు
భిః కథం ప్రతియోత్యామి ఇత్యర్థః॥ యత స్తా పూజార్హా
కుసుమాద్భి రర్చన యోగ్యా విత్యవధార్యమ్॥౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యత్రవాచాఽపీతి॥ 'గురుం హుంకృత్య తుంకృత్య విప్రాన్నిర్జిత్య
వాదతః॥ ఆరణ్యే నిర్జలే దేశే సంభవే ద్భ్రహ్మరాక్షసః. ఇత్యాది స్మరణా
దితిభావః॥ ౪॥

—♦ ఆ స్థౌ తా త్ప ర్య ము —

అజ్ఞానండ్లిటనియె— ఓమధుసూదనా! పుష్పములచేఁ బూజింపఁ
దగిన గురువైన భీష్మద్రోణులను యుద్ధరంగమున బాణములచే నేనెట్లు
కొట్టుచును. ఇది ధర్మము గాదు గాన నేను యుద్ధముచేయును. (గురువును
హుంకరించి కొట్టినవాఁడును, బ్రాహ్మణుని శబ్దముచే జయించిన
వాఁడును నరణ్యమునందలి నిర్జలదేశమున బహ్మరాక్షసుడు' నను ప్రమా
ణముంబట్టి యిట్లు వచించెను॥ ౪॥

శ్లో॥ గురూ నహత్వా హిమహను భావాన్
 శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్య మహిహ లోకే।
 హత్వాఽర్థకామాం స్తు గురూ నిహైవ
 భుంజీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్॥

౫౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్త్యేవం పరం తు త్వం కిం కరిష్యసీత్యాహ-గురూ
 నితి॥ మహనుభావాన్ వృద్ధత్వేన భీష్మాదీన్ ఆచార్యత్వేన చ
 ద్దోశాచార్యాదీన్ గురూ నహత్వా భైక్ష్యమపి భోక్తుం
 శ్రేయో న తు తద్వధేన రాజ్య మిత్యర్థః నను కి మేతే
 మరిష్యస్తీత్యత్ర నిశ్చయాభావఇత్యాహ-హత్వాఽర్థేతి॥ ఇహైతా
 దృశాన్ మృత్యుకామాన్ హత్వా భోగావేవ యది భుంజీయ
 చేత్తర్హి రుధిరప్రదిగ్ధానే వాతత్యంత జుగుప్సితానేవ తాన్
 జానీమ ఇత్యర్థః॥౫౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప చీ ♦—

భైక్ష్యమితి॥ తత్ర 'తద్వ సమాహ' ఇత్యధికారే ప్యజ్ఞప్రత్యయే
 కృతేభిక్షాణాం సమాహా భైక్ష్య మిత్యర్థః । న త్వేకతో బహుధనం
 భిక్షయిత్వా స్వస్థ స్తిష్ఠామిత్యర్థః॥ ౫౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మహనుభావులును పెద్దలును నైన భీష్ములను, నాచార్యులైన
 ద్దోశాచార్యులను జంపుటకన్న లోకంబున విచ్చమెత్తుకొని జీవించు
 టయె మంచిది. ఏలయనఁగా వారు, విరక్తులు గారు మనవలెనే.

భోగములందు మిక్కిలి యపేక్ష గలిగియున్న వారు అట్టివారిని జంపి
వారనుభవించుచుండిన భోగములనా నేననుభవింపవలెను? ఆయ్యవి
నెత్తుటఁ దడిసినవిగదా! వానికన్న నసహ్యము లేయవి కలవు? వానివలన
నిహలోకసుఖ మేమాత్రమును గలుగదు. వారనుభవించుచుండిన భోగము
లను వారుండిన తావులందే కూర్చుండి యెట్లునుభవింతును? కావున వాని
కన్న భైత్యమే మిన్నయని వాతలఁపు (భైత్యమనుచోట) సమాహార
ముల వచ్చిన వ్యభిచారప్రత్యయ ముండుటవలన నేమర్థమనః—ఒకచోట
గొప్పధనమును యాచించి యుండికయందండుఁ దిరుగుచుండునని తా॥ ౫॥

శ్లో॥ నచైతద్విద్యుః కతరన్నో గరీయో

యద్వా జయే మో యది వా నో జయేయుః

యానేన హత్వాన జిజీవిషామ

స్తేఽత్ర స్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥

౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'గురొరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః ఉత్పథ
'ప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే' ఇత్యాదిస్మృత్యా యద్ధ
గర్వేణావలిప్తానాం అన్యాయ ఏవ రాజ్యగ్రహణే శిష్యదోష
హేంబు కార్యాకార్య వివేకశూన్యత్వే నోత్పథత్వమపీత్యే
షాంవధ ఏవోచిత ఇత్యాహ—న చైతదితి॥ నన్వస్త్వేనం పరంతు
భుక్తేఽపి లభునే న వ్యాధే శ్చాన్తి రితిన్యాయేన కతరత్కిం
నోఽస్మాకం గరీయ శ్శేషత్వం భవిష్యతి యద్వైతేషాం
గరీయ శ్శేషత్వం భవిష్యతీతి వయం జయేమో యద్వైత ఏవ
జయేయిరితి నజానీమ ఇత్యర్థః నను గుప్తవనవాసే శబరరూపిణ

స్పదాశివస్య సర్వస్యవరదానా త్తదైవ జయో భవిష్యత్తీతీ
తతాప్ర్యాహ—యానేవేతి॥ ఏవంతర్హి యానేవ బంధూక్
హత్వా జీవితమపి వయం నేచ్ఛామః కిమత్ర విషయాక్
రాజ్యభోగరూపా నుపభోక్తుం తిస్సామో యత స్తవనాత్ర
ధార్త్రీరాష్ట్రాః ప్రాణాన్ స్వక్యాధనానిచానస్థియ ఇత్యాశయః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప చీ ♦—

పరిత్యాగ ఇతి॥ తదేవ స్కాండే ౭ పుక్తమ్॥ తద్యథా నారదో హి
పురాభ్రాన్త్యా కిరాతం గురు మావహన్ సనత్కుమారతః పశ్యాత్ శైవం
దీక్షుం సమాచరత్॥ ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ సర్వస్వేతి॥ తదితం స్కాండే
౭ పుక్తమ్ తద్యథా 'నరో నారాయణశ్చైవ సాంబ మిష్ట్యురపురా భట
సర్వస్యవర మాకాంక్ష్య లబ్ధనాం స్తత్ర మాదనః' ఇత్యాద్యవధార్యమ్॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

పూర్వము నారదుడు భ్రాన్తిచే నొక కిరాతుని గురువును గాఁజేసి
కొని తెలిసికొన్నవాడై సనత్కుమారునికడకేగి శైవదీక్షను బొంది
నట్లు స్కాండమునఁ గలదు. కుమార్ల గామియగు గురువు త్యాజ్యుడు. ఎట్లన
గర్వితుఁడును గార్యాకార్యములు దెలియనివాఁడును ధర్మమార్గమునఁ
బ్రవర్తింపనివాఁడు నయిన గురువును బరిత్యజింపవచ్చును. మఱియును
దండింప వచ్చును. ఈస్మృతులను బట్టి యీ ద్రోణానులట్టివారై కిష్క
ద్రోహము సేయుతలంపుతో వర్తించు చున్నందున వారిని నవశ్యముగా
వధింపవచ్చునందువేమో! కృష్ణా! ఉల్లిపాయ దిన్నను వ్యాధి గుదరక
యున్నచో, దిన్నదానివలన లాభమేమి? యుద్ధమున కంగీకరించినను వాకే
జయంతురో లేక మనమే జయింతుమో? జయోపజయములు నిర్ణయింప
నసాధ్యములు గావా? పూర్వము గుప్తవన వాసమునందు సదాశ్రుడు
మనకిచ్చిన సర్వస్వరూపమైన వరప్రదానము వలన మనకే జయము గలుగు

ననియచుకొందువేమో సరి అదియును నాకు నిష్టముగాదు. ఆయోపాపము!
పాపాధనానుల మీద నాన గొనక మన యెదుట నున్న యాభౌతరూప్య
లను జంపియా మనము బ్రతుకవలయును కావున నేను ముందుఁ జెప్పినట్లు
భిక్షావృత్తియే మేలుగాఁ దోచుచున్నది. ౬

శ్లో॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః

పుచ్చామి త్వాం ధర్మసమ్మాఢః చేతాః

యచ్ఛేయ సాన్య నిశ్చితం బూహి తన్నే

శిష్యస్తే హం శాధిమాం త్వా మ్మృ పన్నమ్॥౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్విహాముత్రచ కై వల్యం “త్రిభిర్హీనః పశుర్భవేత్
భస్త్రికేనాథమ స్సంచ వృధాయుః కృషణంక్షి పేత్” ఇత్యా
దిస్మృత్యాయుద్ధస్యావశ్యకత్వం మన్యమాన ఆహ— కార్పణ్యేతి
ఏవం సతీహ జన్మన్యేత ఏవ మదీయా స్తేషు హతేషు
కిం జీవి తేనేత్యభినివేశరూపో మమతా లక్షణః కార్పణ్య
దోష స్తేనోప హత స్తిరస్కృతో యద్ధోద్యోగలక్షణ
స్వభావో యస్య సోహమిదానీం త్వాం ధర్మసమ్మాఢచేతా
స్సంపుచ్చామిత్యర్థః । అతో యన్నిశ్చిత మైకాంతికంశ్రేయ
స్తన్నే బూహిత్యర్థః ॥ నను చత్వం మమ సఖా ॥ నతు
శిష్యోఽత ఆహ-శిష్య ఇతి॥ ఏవం తర్హి ‘సమిత్వాణి శోభత్రయం
బ్రహ్మనిష్ఠం గురు ముపసరే’ దిత్యాదిశ్రుతి యోగ్యత్వా
దహం తవ శిష్యఏవన సఖా! జ్ఞానాల్పత్వా దతస్త్వాంప్రపన్నం
శరణాగతం మాం శాధి శిక్షయేత్వాశయః॥౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సఖేతి॥ ఏవంసతి । 'ఏకతా సమతా ధైర్యం స్వచ్ఛతా ప్రియతా
తథా । ఉత్సాహా శైవవ వీర్యం చ సప్తైతే సఖ్యహేతవః॥' ఇత్యాది
సప్తప్రకారేణాపి జ్ఞానాల్పత్వాన్న సఖత్వం కింతు శిష్యత్వ మేవేతాన్
శయః॥ ౭॥

—♦ ఆ స్థ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇహమును గాని పరమును గాని కైవల్యమును గాని సంపాదించు
వాడు పశువు. అట్టివాడు కృపణుఁడు! వానికిచ్చిన యాయువు శో లు
త్తీకి వలెనే నిష్ప్రియోజన మగును. అనునట్లు యుద్ధమే యవశ్యకర్తవ్య
మందువేని :—ఈ జన్మమున వీరు నావారు. అనెడు మమతారూపముగ
నభిమానము మెండుగాఁ గలను. ఆ యభిమానమువలన వీరి చావును చే
నిచ్చుగింపను. ఇట్టి కృపణబుద్ధిచే యుద్ధమును మానవలెనను తలంపుతో
నున్నాడను. కార్పణ్యదోషముచే నా స్వభావము చెఱుపఁబడినది.
కావున ధర్మమెఱుంగని చిత్తముగలవాడనై నిన్నడుగుచున్నాను. వీరిని
జంపుట యుచితమా? విడుచుట యుచితమా? వీనియందుత్తమం బెదియో
నిశ్చయించి నుడువుము. నీకు నేను శిష్యుఁడను, శ్రోత్రియుఁడను బ్రహ్మ
నిష్ఠుఁడను' నగు గురువు నాశ్రయించి సంశయనిశ్చిత్తి చేసికొనవలెనని
శుభ్రులు నుడువుమన్నవి. నాకు నీవు గురుఁడవు కాని స్నేహితుఁడవు
కావు. ఎట్లనగా, స్నేహలక్షణములేదు. అనియేవన :—ఏకత్వము, సమ
త్వము, ధైర్యము, స్వచ్ఛత్వము, ప్రియత్వము, ఉత్సాహము, వీర్యము,
ఈ యేడును సమముగా నుండిన సఖిత్వము. ఈ యేడింటి యందును నేను
ఏకన్నఁ దక్కువయైనవాడను, కాన నీవే గురుఁడవు. శరణాగతుడనైన
నన్ను శిషింపవలయును॥ ౭॥

శ్లో॥ న హి ప్రపశ్యామి మమాప నుద్యా
 ద్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మింద్రియాణామ్ |
 అవాప్య భూమా వసపశ్న మృద్ధం |
 రాజ్యం సురాణామపి చాధి పత్యమ్ ॥ ౮॥

—* భాష్యమ్ *—

నను యది శిష్యోఽసి కిం తేభిప్రేతం తద్వక్తవ్యః
 మిత్యాహ - నహీతి॥ ఏవం త్వర్ణి మమేంద్రియాణా ముచ్ఛో
 షణ ముత్కృష్టం శోకం యత్కర్మాపనుద్యా త్తన్నహి ప్రప
 శ్యామిత్వర్థః ! నన్వేతావతాఽసి । హత్వా తాల్లప్యతే
 స్వర్గో జిత్వా వా భోక్త్యసే మహీ మిత్యాదిస్మృత్యుక్తం
 ఫల మస్తు కాంక్షతిరితి చేన్నేత్యాసా - అవాప్యేతి॥ భూమా
 భూమ్యవచ్ఛేదేనాసపత్నం శత్రువర్జితం సుఖదమృద్ధ మైశ్వర్యం
 తథా సురాణా మాధిపత్య మవాప్యాఽసి మమ యచ్ఛోక
 మపనుద్యా త్తన్నహి ప్రపశ్యామిత్వర్థః॥ ౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తదిదానం యుద్ధం కర్తం దురుద్ధర మిమన్వాన ఆహ-ఎవంతర్హీతి
 తథాసతి । ‘అలాటదేశే రుధిరం స్రవద్యద్యస్యాహవేతు ప్రవిశేచ్ఛ వక్త్ర’
 మిత్యాది ఫలానభికాంక్షయా స్వస్యాశ్చర్యేణ చేద ముక్తమిత్యవ
 ధార్యమ్ ॥ ౮॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

శిష్యోఽనైతేన నియభిమత మేది? తెలియజేయుమన, —నిష్కం
 బకమును సమృద్ధమును నైనట్టి మహీరాజ్యము మాత్రమేకాదు. దేవాది.

పత్యము లభించినను బంధువధ ప్రయత్నమున నింద్రియములను శోషింపఁ జేయుచున్న నాశోక మెవ్విధమునఁ దొలఁగునో యట్టివిధము నాకుఁ బోషకట్టకున్నది. (ఇంచువలన నర్జునునకు ఫలమందు వాంఛలేనట్లు లోచుచున్నది. అనఁగా నిహమున రాజ్యభోగవాంఛయును, యుద్ధమున మృతి నొందినవారు స్వర్గమున దేవకన్యకా సౌఖ్యమునుభవించు'రను కాస్త్రమును బట్టి, పరమున స్వర్గభోగవాంఛయును లేనట్లు తెలియుచున్నది.

సంజయ ఉవాచ:—

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్వా హృషీ కేశం గుడాకేశః పరంతపః ।
న యోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్వా తూష్ణిం బభూవహ॥౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ చ తదనంతర మర్జునః కిముక్తవానిత్యాహ-ఏవ మితి॥ సదాశివైకతపసా గుడాకేశత్వేన పరంతపో ప్యర్జున స్వసమానత్వేన మన్యమానో హృషీకేశంప్రతి గోవింద మింద్రియపారవశ్యాభిప్రాయేణ తంప్రత్యుక్త్వాహ - ప్రసిద్ధ మేవ తూష్ణిం బభూవేతి తాత్పర్యమ్॥౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తపసే॥ తదేతి ముక్త । స్కాండే, తద్యథా, అరణ్యే పాండవై స్తపం దృష్ట్వా శంఖః కృపాకరః ఇత్యాద్యుక్తాశివ మన్వైతం తురీయం మన్వానో గుడాకా నిద్రా, తదీశత్వం తేనేత్యాశయః॥ ౯॥

సంజయుఁ డిట్లుపలికెను.

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

తరువాత నర్జునుడు చెప్పినదేమియనఁగా:—ఈవిధముగా నర్జునుడు హృషీకేశుడగు శ్రీకృష్ణునితోఁ జెప్పి మీఁదికారణముల వలనఁ

దాను యుద్ధమును జేయనని వచించి యూరకుండెను. (అర్జునుడు సదా శత్రునియందు నిష్కలగి, ఘోరశపముంగావించి, నిద్రను జయించినవాడు గావున గుడాకేశుడనబడును.) ౯.

శ్లో॥ త మువాచ హృషీ కేశగ ప్రహసన్నివ భారత ।

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషేదం త మిదం వచః॥౧౦॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం స్వచ్ఛభావే నోపేక్షితవత్యవ్యర్జునే శ్రీకృష్ణస్థు నోపేక్షితవానిత్యాహ-తమువాచేతి॥ యుద్ధోద్యమేన సేనయో రుభయో ర్మధ్యే సమాగత్య తద్విరోధినం విషాదం ప్రాప్త మర్జునం ప్రతి ప్రహసన్నివే దంపచో హృషీకేశ ఉవాచేతి సంజయోపి ధృతరాష్ట్రం ప్రతి భారతేతి సంబోధ్య స్మారిత వానిత్యాశయః॥ ౧౦॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నోపేక్షితవానితీ॥ ఏవంతర్హి 'గురవఃసాణిభిర్ఘ్నన్తి సామతైర్నావి వక్షితః ఆత్మోఽత్ర కుత్సనం తద్వశ్చర్తనం చాప్యభిప్సితమ్॥' ఇత్యాది విశిష్టబంధరీత్యా నోపేక్షితవానిత్యర్థః॥ ౧౦॥

—♦ ఆ స్థ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇట్లు నిర్మలమగు భావముతో నర్హుడగుపేక్షింపఁగా శ్రీకృష్ణుఁ డుపేక్షింపక పోతానావాక్యములను చెప్పెనని చెప్పుచున్నాడు-౬ రాజా ఇట్లగుచుదేహము వేటు. ఆత్మ వేటని దేహత్మల యధార్థస్వరూప మును, వాని పరస్పరభేదమును దెలియని కారణమున శోకము నొందెను. మఱిదేహముకంటె నాత్మ వేటని యా రెంటి స్వరూపములను బరస్పర

భేదమును చెలిసి చెప్పెడు ధర్మములను మాట్లాడెను. ఇవిధమునఁ బరస్పర విరుద్ధములైన గుణములతోఁ గూడినవాఁడై తటాలునఁ బ్రయత్నమును మాని యుద్ధమున కుద్వృక్తములైన రెండుసైన్యములనడుమ నుభిపదుచున్న యజ్ఞునుని జూచి పరిహాసవాక్యములాడువానివలె శ్రీకృష్ణుఁడు పరమాత్మ యథార్థస్వరూపమును బొందుట కుపాయములైన కిర్మయోగజ్ఞానభక్తి యోగములతోఁ గూడిన వాక్యములనుబలికెను. (గురువునకు శిష్యునిపిషయ మునఁదర్జనభగ్జనతాడనసామాది వాక్యములకధికారము గలదు. గాననర్జనుఁ డూరకున్నను గృష్ణుఁడు పురికొల్పినట్టి పలుకులఁ జెప్పుచున్నాడు.) ౧౦-

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ॥

శ్లో॥ అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భాషసే
గతాసూ నగతాసూం శ్చ నానుశోచన్తి పండితాః॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ, చ, 'వినశ్యేద్వ్యవహారోనై సంసిద్ధ్యేచ్ఛేత్సపహి
సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమత్వేన కర్తవ్యం ధర్మసాధనం' ఇత్యాదిస్మృ
త్యర్థాను సంధానేన పునరర్జునం ప్రత్యుపదిశన్నాహ-అశోచ్యా
నితి॥ తత్రైపంసతి॥ భీష్మద్రోణాదీ నాత్మసహితాః బంధూ
శోచితు మయోగ్యానేవ త్వమన్వశోచః, అహో! అయోగ్య
మేతత్, యతః, 'కథం భీష్మ మహం సఖ్యే' ఇత్యాదిపండితా
నివ వాదాః భాషసే అథచ గతాసూ గతప్రాణా నగ
తాసూ నగతప్రాణాంశ్చ బంధూనన్వశోచః కిమిత్యాశ్చర్య
మేతత్, యత 'శ్శునిచైవ శ్వపాకేత్యాదిలక్షణలక్షితాః
పండితా నానుశోచన్తి త్యర్థః॥౧౧॥

—♦ ల ఘ్న ః ప్ప ణీ ♦—

పణ్ణితా ఇతి॥ తదేతత్ స్కాంతేఽపుస్తక్మ, తద్వధా, 'గతాగతం
నశోచ ద్యో లాభాలాభౌ జయాజయౌ సదసద్వివేకయుక్తత్వా త్పండిత
స్సాఽపుష్టదీరితః' ఇత్యాది స్మృత్యానామనాఽపి పండితానామశోచన్త
త్యాశయః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ త్త తా త్ప ర్య ము. ♦—

త్రికృష్ణః డిట్లనియె,

ధర్మసాధనమైనకర్మము సిద్ధించినను సిద్ధింపక పోయినను చెందును
సమానములేయని, చేయవలెనేకాని మానరాదని కృష్ణః డుపదేశించు
చున్నాడు-ఓయర్జునా! నీవు శోకింపక దగనివారినింగూర్చి శోకించెదవు.
దేహాత్మబుద్ధితోఁ బలుకుచుంటివి. ఆత్మకునాశములేదు. దేహమనిత్యము.
ఆత్మవేదనదని తెలియక దేహమునే యాత్మనుగాఁ దలచి 'నేనుజంతు
నున్నానే' యనిశోకించుట తగదు. ఆత్మసాక్షికి యుద్ధము (ఇంద్రియ
జయము) అవశ్యకము. భీష్మాదుల నెట్లు చంపఁగలనని పాండిత్యపు మాట
లను బలుకుచుంటివి. పండితులు చచ్చినవారిం గుఱించియు, బ్రతికినవారిం
గుఱించియును ముఖము నొందరు. వారు సమబుద్ధిగలవారు. వారికి
బ్రాహ్మణుఁడైనను శూనకమైనను సమానమే. (పండితలక్షణమేదియనఁగా
పండితుఁడు సదసద్వివేక సంపన్నుండగుటవలన గతాగతములను గూర్చి
కాని, లాభాలాభములను గూర్చిగాని, జయాజయములను గూర్చికాని
దుఃఖింపఁడు. ఇదియ పండిత లక్షణము.) ౧౧.

శ్లో॥ నత్వేవాహం జాతు నాసం నత్వం నేమే జనాధిపాః।

న చైవ న భవిష్యామ స్సర్వే నయ మతః పరమ్॥ ౧౨॥

వచ్చుచున్నవి. పూర్వ మున్నట్లును నిష్పడు నున్నా మనియు, నిత
మందు నుండఁ గల మనియుఁ చెలియును. ధీరుఁ డీ విషయమున
మోహమును జెందఁడు. (గ ర్భో ప ని ష త్తు నఁ జె ప్ప ఁ బ డి న
విధము గా దేహి యెనుబడినాల్గువేల జీవ గాసులందును వర్తించుచు, జనన
మరణ రూపప్రసాదమునంబడి దొరలుచుండునని యెఱుంగవలెను.
తాను సత్పదార్థమనుట నిశ్చయము. బ్రహ్మజైవర్త పురాణమునందలి
మహిమ్నుస్తవమునందిట్లుగలదు. 'ప పుఃస్యాదుర్భావా దనుమితమిదం జన్మ
న పురా పురాచే! నక్వాఽపిక్షణమపి భవంతం ప్రణతవాక్ నమన్మక్త
స్సంప్రత్యహ మతిమరగేఽప్ర్యనతిమా నితీశ! తుంతవ్యంతదిద మపరాధ
వ్యయమపి, ఓపురాచీ! (పురములనఁగా, దేహములు స్థూలము. సూక్ష్మము
కారణము. ఒకప్పుడు స్థూలమును, నొకప్పుడు కారణమును, నేతోకప్పుడు
సూక్ష్మమును లేకుండఁ జేయువాఁడని. యంతరార్థము.) పూర్వజన్మమున
శిశు నమస్కారము చేయనందున । నాకీజన్మము సాప్తమైనది, ఇదియొక
యపరాధము ఉత్తరజన్మమందును నమస్కరింప నేమో! ఇది రెండవ
యపరాధము. ఈరెండవరాధములను ననమస్కారము చేత నే త్నమించి నమ్మ
ముక్తునిగాఁ జేయుమాటని పుష్పదంతుని సార్థన కాన, తాను. సత్తు.
చిత్తు. ఆనందము గనుక నెప్పటికిని నుండువారమని యభిప్రాయము
ఈశ్లోకమున దేహత్మవాదులైన చార్వాకాదిమతములు ఖండింపఁబడినవి.
శ్లో॥ మాత్రాస్పృశాఽస్తు కౌంతేయ! శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః!

ఆగమాపాయినోఽనిత్యా స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత॥ ౧౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్తేనం దేహంతరస్య సార్వత్తా కాక్షతిః పరం
త్వణు హి జీవంప్రతి దేహభిన్నం శరీరసంయోగ యోగ్య
మత్యాచ స్మృత్యాభాసికేనాఽపి జీవేన శరీరస్య సంబంధ

వియోగయోగారాత్యంతిక ముఖమేవేతి తదపి జీవబ్రహ్మణోరేక
 త్వేన పరిహరన్నాహ - మాతేతి॥ దుఃఖత్రయాభిఘాతాది
 త్యాదిస్మృతినాయే నాధ్యాత్మికాది దుఃఖత్రయస్యాత్యంత
 నివృత్తే రావశ్యకత్వే స్థితే మియన్తే విషయా యాభి స్తా
 మాతా ఇందియాణి తాసాం స్పర్శా విషయైస్సహ సంబంధా
 స్తేఽప్యగమాపాయినఉత్పత్తివినా శవన్త ఇతి తపవ శీతోష్ణాది
 ద్వారా సుఖదుఃఖదా నతు తేతత్త్వజ్ఞస్య విభో రాత్మన
 స్తస్య నిర్గుణత్వాన్నిర్వికారత్వా చేత్యన్యజ్ఞానాదన్యగతా
 నర్థనవృత్తి ర్నోచితేతి జీవబ్రహ్మణో రేకత్వమపి స్ఫుటీ
 కృతమ్॥ ౧౪॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ దేహాంతరస్థాస్తి గల్గిననేమి? జీవుడెఱుపు. ప్రతిశరీరము
 నకును వేఱుగానుండును. శరీరముతో సంయోగవియోగములు గలవాఁడు
 గానఁ జిదాభాసుఁడై జీవుఁడు శరీరమును సంబంధించినపుడును దానిని
 విడుచునపుడును సుఖదుఃఖము లనుభవించుచున్నాఁడు. జనన మరణములు
 స్వభావములె గదా, ఆనఁగా జీవబ్రహ్మలయైక్యమున నాత్యంతిక దుఃఖ
 మును బరిహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు—శివజీవైక్యమందు సుఖదుఃఖ
 ములు లేవు. పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశములనెడి పంచభూతముల
 నాశ్రయించిన శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములనెడు విషయములు తన్మాత్ర
 లచేఁ గలిగినవి. తన్మాత్రయనఁగా భూతనూత్నావస్థ. దాని స్పర్శవలన
 శీతము, ఉష్ణము, మృదువు, కఠినము మొదలగు రూపములతో సుఖదుఃఖ
 ములు దోచుచుండును. ఆధ్యాత్మికాధి భౌతికాధి చైవికములనిదుఃఖములు
 మూడువిధములు. ఆధ్యాత్మిక మనఁగా నూలనూత్నశరీరములందు జ్వరము

అనగు బాధలును, గామకోపధాదులునుగలుగుట, ఆధిభౌతికమనఁగా
దన కంటెనన్యములైన పుత్రమిత్ర కళత్రపశ్వాదులు పడెడు
బాధలును, జోరులు ధనమపహరింపఁగాఁ జూచి తాను దుఃఖిం
చుట, ఆధిచైవికమనఁగాఁ బికాచాదిబాధలును. ఎండ వానగాలి పిడు
గులుమొదలగు బాధలును ఈ దుఃఖత్త్రయమును దీసివేయవలెను.
అనఁగా ఓర్పుకొనవలెను. ఈ దుఃఖదుఃఖములను గలిగించునట్టి మాత్రా
స్పర్శలు (ఇంద్రియములకు విషయములతోడి సంబంధములు) రాకపోకలు
కలిగినకై యనిత్యము లగుటవలన వానియెడ నోర్పుగలిగి వర్తింపవలెను.
ఈవిషయములు తత్త్వజ్ఞానినిబాధింపవు. నిర్గుణ నిర్వికారుడైనపరమాత్మను
చెలిసికొన్నందువలనఁ బశువగుజీవుని యాపత్తు నశించుట యుచితము
గాదందువేని జీవేశ్వరు లిద్దరును నొక్కటియ కనుక జీవుఁడు శివుని
నపరోక్షముగాఁ చెలిసికొన్నచో నతని దుఃఖములు నశించుననితా ||౧౪||

శ్లో॥ యం హి నన్యథయ న్త్యేతే పురుషం పురుషర్షభ!

సమదుఃఖ సుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే ||౧౫||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమస్తి తత్త్వజ్ఞానినో లక్షణమిత్యాహ-యంహీతి!
‘ఏతం హ వానతపతి కి మహంసాధునాకరవం కిమహం సాప
మకరవ’ మిత్యాదిశ్రుత్యా తత్త్వజ్ఞస్య నిర్వికారిత్వే స్థితే తమేతే
మాత్రాస్పర్శానన్యథయన్తి యతః సమదుఃఖసుఖోద్ధీరోధ్యాన
శీలశ్చ తమిత్యర్థః। సపవ పునరమృతత్వాయ ‘వేదైరనేకైర
హమే’ ఇత్యాదిశ్రుతిన్యాయే నామృతత్వాయ శివత్వాయ
కల్పత ఇతిపరమార్థః||౧౫||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అహమితి॥ తత్రస్మృతిశ్చ । తద్యథా 'వాఙ్మనస్పాణదేహదే
భ్యోనో హ్యత్మా పరశ్చివః॥ తేత్రతేత్రజ్జయో శ్చాపిపరస్సాక్షీ నిరా
మయః, ఇత్యాద్యన్యత్రవిస్తరః॥౧౫॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము . ♦—

తత్త్వజ్ఞానియగువాని లక్షణ మేమనఁగా:—పురుషశ్రేష్ఠుడైన
యోయర్జునా! విషయంబులు సుఖదుఃఖములను సమముగాఁ జూచునట్టి
ధీరుడైనయోగిని జలింపఁ జేయనేరవు. అట్టివాఁ డమృతత్వరూపమగు
శివత్వముం బొందును పరశివుఁడు ప్రాణాదులకంటెభిన్నుఁడు, అవస్థాత్ర
యసాక్షి, పంచకోశవ్యతిరిక్తుఁడు, తత్వాతీతుఁడు, అని యెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ నాఽసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః॥

ఉభయో రపి దృష్టోఽస్త స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శభిః॥ ౧౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ నదేవేత్యాది, యతాతమత్త్యాదిశ్రుత్యా జీవే
శ్వర జగద్భేదో జగద్భేదశ్చ పంచధా । తద్యథా, 'భ్రమః
పంచవిధో భాతి తదేవేహ సముచ్యతే । జీవేశ్వరా భిన్నరూపా
విత్ప్రాథమికో భ్రమః॥ ఆత్మనిష్ఠం కర్తృగుణం వాస్తవం
వాద్వితీయకః శరీరత్రయసంయుక్త జీవ స్సంగీ తృతీయకః జగ
త్కారణరూపస్య వికారత్వం చతుర్థకః కారణాద్భిన్నజగత్ప్రతి
విస్సృత్యత్వం పంచమోభ్రమః॥భ్రమనివృత్తిశ్చతదాస్ఫురతిచేతసి,
బింబప్రతిబింబదర్శనేన భేదభ్రమో నివృత్తః । స్ఫటికలోహిత
దర్శనేన పారమార్థికకర్తృత్వభ్రమో నివృత్తః॥ ఘటమథాకాశ

దర్శనేన సంగీతి భ్రమోనివృత్తః రజ్జుసర్పదర్శనేన . కారణాద్భిన్నజగత సుత్యత్వభ్రమో నివృత్తః | కనకరుచికదర్శనేన వికారిత్వభ్రమో నివృత్తః | ఇత్యన్నపూర్ణోపనిషది దర్శనాత్, 'ఆద్యంతయో రభావేతు మధ్యేఽపి తన్న చేష్యత' ఇత్యాదిస్మృత్యా చ సర్వప్రపంచజాతం దర్పణాభాసవస్మృత్యైవేతి విద్వదనుభవేనాఽపి తోలయన్నాహ-నాసతఇతి || ఇదం జగదసదేవ | తస్మి కథం భాసతే | యది చ సదేవ తస్మి కథం ప్రళయా న్తేశివజ్ఞానా న్తేవా నివృత్తి రిత్యుభయో రస్తస్త్య దర్శిభి ర్జ్ఞాయతే సత్వన్త్యైరితివివేకః || ౧౬ ||

—♦ ల ఘు టి పు ణీ . ♦—

విద్వదనుభవేనేతి || తత్త్ర తావత్ 'వేదాన్తై ర్వేద్య మద్వైతం శివ మేక మనామయమ్ సాంఖ్యేన శక్తిరత్యుగ్రా యోగాచార్యై ర్విస్మృతః || తస్మై ర్మహావిరాట్ప్రేవవిరాడాత్మా తదంతిక్తైః | జైమిని ర్వేదమాచక్షే తథాన్యైశ్చ యథామతి' ఇత్యాదిపడ్వి ధానుభవేషు శివ మద్వైతం తురీయం మన్యంత ఇత్యాదిశ్రుత్యా సిద్ధాంతవేదాంతానుభవేనేత్యర్థః || ౧౬ ||

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

జీవేశ్వరజగత్తులు వేశ్వరుపదార్థములని యనుకొనుటయు నందు నను నయిదువిధములయిన జగద్భేదభ్రాంతియు ననువీనికిఁ బరిహారము చెప్పబడుచున్నది:— 1 జీవేశ్వరులు భిన్నరూపులని యనుకొంట మొదటి భిమ. ఈభిమని వృత్త్యుపాయము బింబప్రతిబింబ భావము. ఈశ్వరుఁడు బింబము, జీవుఁడు ప్రతిబింబము, ప్రతిబింబమసత్యము, బింబమే సత్యము గనుక జీవేశ్వరులిద్దఱును నొక్కటియే. 2 నాకుఁ గర్తృత్వము గలదను

కొనుట ద్వితీయభిమ. ఆకాశమునందు వాయువుచే గొట్టబడినవియై
 మేఘములు పరువులెత్తుచుండఁగాఁ జండు పరుగెత్తునట్లు గనుపించు
 రీతిన, సౌరభానుసారముగా నింద్రియములు వ్యాపారములు నేయు
 చుండఁగా నింద్రియాత్మకమైనయాత్మ కర్తగాఁ దోచుచున్నది. దీని
 నివృత్తి స్ఫటికలోహదృష్టాంతముచే నగును. నీలపీతరక్తవస్తువుల సాన్నిధ్య
 ముచే స్ఫటికము, నలుపు, పసుపు, ఎఱుపు రంగులను గలిగియుండుట
 యందు, దానికర్పత్వ మేమియును లేకరంగుల కర్తవ్యమైనట్లు
 ఇంద్రియ సాన్నిధ్యమున వాత్మ కర్తగాక యింద్రియములే కర్తలని
 తెలిసికొనవలెను. ౩ తాను దేహత్రయము నంటియున్నా ననుకొనుట
 మూడవభిమఘటమతాకాశదృష్టాంతముచే నిభిమ తొలఁగును. ఆకా
 శము ఘటమతామల నంటకయుండినట్లు దేహత్రయము నంటక
 యాత్మయున్నట్లు తెలుంగవలెను. చైతన్యరూపమైన యాత్మ దేహ
 త్రయము నంటియున్న యెడల దేహమెప్పటికిని నచేతనము గానేరదు.
 (మరణమెప్పటికినిరాదు) ౪ జగత్కారణ రూపుడైన శివునికి వికారము
 గలదనుట నాల్గవభిమ. ఈ భ్రాన్తి కనకభూషణ దృష్టాంతముచే నివ
 ర్తింపబడును. అస్తిమాతృగర్భమునఁ బిండరూపముగా నుండుట) జాయతే
 (పుట్టుట) వర్ధతే (పెరుగుట) విపరిణమతే (బాల్యయావనకౌమార వార్ధ
 కావస్థలచే మాటుట) అపక్షియతే (కృశించుట) నశ్యతి (కనబడ
 కుండుట) ఈవికారములు దేహమునకుఁ గాని యాత్మకు లేవు. భూషణ
 ములే చెడునుగాని బంగారమెప్పటికిని జెడనట్లు బ్రహ్మమున కుత్పత్తి నాశ
 నములు లేవు. ౫ బ్రహ్మముకంటె భిన్నమయిన జగత్తు సత్యమనుట యయి
 దవభిమ. రజ్జుసర్ప దృష్టాంతముచే నిభ్రాన్తి తొలఁగును. రజ్జువును చెలిసి
 కొనువఱకును సర్పభ్రాన్తి గలదు. దాని నెఱింగినపిదప సర్పము లేనట్లు
 సర్వవ్యాసక్తమైన బ్రహ్మమును చెలిసికొనిన పిదప దేహాది ప్రపంచము
 మిథ్యయగును. సృష్టికి బూర్వమునను బ్రళయమైనపిదప ను లేని యీజగత్తు

మధ్యయందును లేదనియె చెప్పవలెను. అద్వయమునందు గనుపించు పృథి
వింబ మా భాసమె కాని నిజముగా మన ముఖము దానియందు లేనట్లు
విద్వదనుభవమును జెప్పుచున్నాడు. — ఈ దృశ్యమానమైనజగత్తులేనిదియే
నిల్లప్పుడు నుండునట్టి యాత్మకు నాశములేదు. కాని యసత్తైన శరీ
రాదు లెందులకుఁ గనుపించుచున్నవో, సత్తె నయాత్మ శివజ్ఞానాంతమందు
గాని ప్రళయాంతమందు గాని యెందులకు లేనో యీరెంటియొక్క
అంతమును దత్త్వజ్ఞు లెఱుంగుదురు. ఇతరులెఱుంగఁ జాలరు. (వేదాంత
వేద్యుడు శివుడని యుండగా, సాంఖ్యులు ప్రకృతి యనియు బౌద్ధయోగా
చార్యులు హరియనియు తార్కికులు మహావిరాట్టనియు, పూర్వ
మీమాంసకులు కర్మయనియు, జైమిని వేదమనియు, మరియునితరులు తమ
తమ ఇష్టమువచ్చిన పేర్లు పెట్టుకొనిరి. ఈ అటు విధములైన యనుభవముల
యందును శైవసిద్ధాంతవేదాంతమతముల యనుభవముచే శివమద్వైతం
తురీయమును శ్రుతిని బట్టి శివుడనియే సిద్ధాంతము. ఏమనగా శ్రుతి...
యదా తమస్తన్నిదివా న రాత్రిర్న సన్నచా సచ్చివ ఏవ కేవలః సృష్టికాక
పూర్వము దివారాత్రి విభాగము లేనప్పుడును సత్ అసత్ లేనప్పుడును శివు
డొక్కడే గలడని శ్రుత్యర్థము.)

శ్లో. అవినాశి తుతద్విద్ధి యేన సర్వ మిదం తతః।

విनाశ మ్యయస్యాస్య న కశ్చిత్కర్తు మ్నరతి॥ ౧౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను క స్త్వర్వంతత స్సద్రూపోఽఅచ్యుతిశబ్దాభిధేయ ఇత్యాహ
అవినాశీతిః 'ఏతత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రినిధిః
స్మృతః' ఇత్యాది స్మృత్యా సర్గాత్పురా నిరాలోకం యదేకం
నిష్కళం పరం చిదానందమయం జ్యోతి స్స ఆద్యః కేవల

శ్చిన ఇత్యాదిస్మృత్యా 'ఆనందాద్భేః కమపి చ ఘనీభావ మా
స్థాయ రూఢ' మిత్యాది స్మృత్యా చ సంహరకర్తుః సదాశివా
దేవామృత శద్ధాభి ధేయాన్మా యయా జగదుత్పన్న మపీత్యవ
ధార్యమ్ । అతఏన సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాల
సందన ఇత్యాదావప్యవినాశిత్యే నామృతశద్ధాభిధేయత్వం శివ
స్సైవేతి బోధ్యమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

సద్రాపుడును అమృతశబ్దవాచ్యుడును నగు వాడెవ్వడనగా;—

ఈప్రపంచమెల్ల నేపరమాత్మ నిండి యుండునో? అట్టిపరమాత్మ
ఓం తత్ సత్ అను త్రివిధనామములచే బిలువబడు పరమశివునియు అట్టి
పరమశివుడే తాననియు నెఱుంగవలయును. అట్టియాత్మను నాశము గలి
గిండున దేదియును లేదు. అమృత శబ్దవాచ్యుడు శివుడే॥ ౧౭॥

శ్లో॥ అంతవంత ఇమే దేహః సిత్య సోక్తా శ్శరీరణః ।

అనాశినో అప్రమేయస్య తస్మా ద్యుధ్యస్య భారత॥౧౮॥

—* భాష్యమ్ *—

'అథ కర్మశాస్త్రే కుతో జ్ఞానం తర్కే నైవాస్తి
నిశ్చయః । సాంఖ్యయోగో భిదావన్న శాద్వికాశ్శబ్దతత్పరాః॥
అస్యే పాపండిన సుర్యే జ్ఞానవార్తా సుదుర్లభా॥ ఏకం వేదాంత
విజ్ఞానం స్వానుభూత్యా విరాజతే॥' ఇత్యాదిస్మృత్యా వేదాంత
ప్రామాణ్యస్యావశ్యకత్యే స్థితే తత్ర అ తత్వమసీత్యాది మహా
వాక్యై ర్జీవ బ్రహ్మణో రేకత్వేన దేహత్మన స్తుచ్ఛత్యే నోపేక్ష

ణీయత్వ మేవేత్యాహ అంతనంతఇతి॥ తథాచత్రుతిః 'ఏకో దేవ
సర్వభూతేషు గూఢ సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా
కర్మాధ్యక్ష సర్వభూతాధివాస సాక్షి చేతాః కేవలో నిర్గు
ణశ్చ' 'ఏక ఏవ దుదో' సద్వితీయాది తస్య ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం

—* ల ఘు టి ష్ట ణీ *—

కర్మశాస్త్రఇతి॥ ఆత్ర యద్యపి । 'కర్మజైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా
జనకాదయః' ఇత్యనేన నిష్కామకర్మజైవ జ్ఞానాదిసిద్ధి రపేక్షితా తథా
హి కేవలైహికఫలాద్దేశ్యేనైవ క్రియమాణహేతో నిరీశ్వరవాదత్వే
నార్థజ్ఞానానికే మిమాంసాశాస్త్రే ఇత్యర్థః ఏవం తత్కాప్రతిష్ఠా నాది
త్యాది స్మృతివిరుద్ధ న్యాయజ్ఞేషికయోరపి నిశ్చయాభావాత్ కుతో
జ్ఞాన మిత్యాది రర్థః దేహత్వే॥ 'బ్రాహ్మణ్యం కులగోత్రే చ నామ
సాందర్యజాతయః । నూలదేహగతా ఏతేనూలాద్భిన్నస్య మేనహి ।
క్షుప్తిసాసాంధ్య బాధిర్య కామకోపాదయోఽఖిలాః । లింగదేహ
గతావేతే హ్యలింగస్య న సన్నిజై । జడత్వప్రియమోదత్వ ధర్మాః కారణ
దేహగాః । న సంతి మనిత్యస్య నిర్వికారస్య రూపిణః) ఇత్యాద్యమ
ధార్యమ్॥ ౧౮॥

—* ఆ స్థో తా త్పి ర్య ము *—

పూర్వమిమాంసాశాస్త్రమున జ్ఞానము లభింపదు, తర్కశాస్త్ర
మందు సంశయములుదీతవు. సాంఖ్యయోగశాస్త్రములు భేదబుద్ధిని కలి
గించునవి, శబ్దశాస్త్రము శబ్దములను బోధించునది, తక్కినవన్నియును
వేదవిరుద్ధములై సాషండమతములలో జేరునవి, కావున స్వానుభవముచే
చుకొనించునట్టి వేదాంతశాస్త్రముచే జ్ఞానము లభ్యమగును గాని అన్య
శాస్త్రములచే శాస్త్రవాసనయే గాని జ్ఞానము లభింప నేరదు. ఈవిధముగా

భృతులయందుఁ జెప్పఁబడుటచేత వేదాంతశాస్త్ర సామాన్య మావశ్యకమైనది. ఆశాస్త్రముందు 'తత్త్వమసి' మొదలగు మహావాక్యములచే జీవ బ్రహ్మలకు ఏకత్వమును దేహాత్మ నిచ్చమైనదగుటచే ఉపేక్షింపదగినదనియు చెప్పఁబడినవి. వానినే వివరించుచున్నాడు—

నాశమునకనర్హుడు కావుననే నాశము లేనివాడును, దేహమువలె భోగ్యరూపమునఁ దెలియుచునివాడును అగుఆత్మ, తనపూర్వకర్మఫలములను అనుభవించుకొనుకే పంచభూత సంఘాతరూపమైన ఈదేహములతోడి సంబంధము నొందునని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. దేహములు కర్మఫలమున బుట్టినవి. కావున ఆ కర్మము ముగియగానే నశించును. ఇట్టి ఆత్మను గూర్చియు దేహములను గూర్చియు శోకింపఁదగదు. కావున సంశయము వదలి యుద్ధముసేయ ప్రారంభింపుము. (భగవంతుడొక్కఁడే సర్వభూతములయందు వ్యాపించి యదృశ్యరూపుఁడై యుండును. అతఁడు కర్మాధ్యక్షుఁడు పూర్వముజనకాదులు కర్మచేతనే ముక్తి నొందిరి. అది నిష్కామకర్మ. దానిచేత జ్ఞానసిద్ధి అపేక్షితమై యున్నది. అట్టి జ్ఞానముచే నాత్మయొక్క యనశ్వరత్వమును దేహముయొక్క సశ్వరత్వమును తెలిసికొని యుద్ధము సేయఁగడంగుము. దేహంతమున నీకు ఈశ్వరత్వము ప్రాప్తింపఁగలదు దేహమునందభిమానమును విడుపుము. (బ్రాహ్మణ్యమును కులగోత్రములును నామసౌందర్యజాతులును స్థూలదేహము నాశ్రయించినవి గాని తద్భిన్నమైన యాత్మకులేవు. ఆకలి, దప్పి, ఆంధత్వము, బధిరత్వము, కామక్రోధాదులు లోనగునవి లింగదేహము నాశ్రయించినవి, కాని లింగదేహములేని యాత్మకు లేవు. జడత్వ, ప్రియత్వ, మోదత్వాదులగు ధర్మములు కారణదేహము నాశ్రయించినవి కాని నిత్యుడై నిర్వికారుడైన పరమాత్మకులేవు.)॥౧౮॥

శ్లో య ఏనంవేత్తి హస్తారం యశ్చైవనం మన్యతే హతమ్|

ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే॥౧౯॥

—* భాష్యమ్ *—

నన్వేషం చేత్ జన్మమరణాదివ్యవస్థాకథముపపద్యత
 ఇతిచేత్, భాగ్యంతానాం తదివ్యత ఇత్యాహ - యఏనమితి॥ ఏవం
 తస్మిన్ య ఏనం వేత్తి హంతారం తార్కికాది రాత్మనః కర్తృ
 త్వాభ్యుపగమాత్ యశ్చైవం మన్యతే హతం చార్వాకాది
 రాత్మనో వినాశత్వాభ్యుపగమా దితితావ్రభానవిజాసిత ఇత్యర్థః
 వస్తుతస్తు 'న తత్ర' రథా న రథయోగా న చ పథానో భవన్తి
 అథ రథాన్ రథయోగాన్ పాథస్సృజతే ఇత్యాది బృహదా
 రణ్యకశ్రుతేః 'తథా యదిదందృశ్యతే కించి త్తన్నాస్తి కిమపి
 ధృవమ్ యథా గంధర్వ నగరం యథా వారి మరుస్థలే' ఇ
 త్యాది స్మృతేశ్చ సర్వం ప్రపంచజాత మధ్యస్త త్యేన మిధ్యై
 వేతిబోధ్యమ్॥౧౯॥

—♦ ఆ స్థితౌ తాత్పర్యము ♦—

ఆత్మను జంపువానిగను, జంపబడువానిగను, దలంచు వారిదలను
 అజ్ఞానులే. చంపువాడు ఆత్మకుకర్తృత్వమును జెప్పుతార్కికుడు. చంప
 బడువాడు దేహాత్మభావముగల చార్వాకుడు. వీరిద్దఱును స్త్రీలతోడను,
 బాలురతోడను, జడులతోడను సమానులు. ఆత్మ చంపు
 నది కాని చంపబడునది గానికానేరదు. సర్వప్రపంచము, మరుస్థలమందలి
 జలమువలెను, గంధర్వనగరమువలెను ఆభాసించుచున్నది. కాని దాని
 సంతయును మిథ్యగాఁ దెలియవలెను. దేహభ్రాంతి వలననే జననమరణ
 ములు వచ్చుచున్నవి. దేహభిమానము వదలినయెడల జన్మరానేరదు.
 తాను కర్తృత్వము వహించనియెడల పుణ్యపాపములు తన్నంటరావు.

వాస్తవముగాఁ గర్తృత్వము దేహేంద్రియాదులది, తన్ను దేహేంద్రియా
తీరుడైన సాక్షినిగాఁ జెలియవలెను.

శ్లో॥ సజాయతే మ్రియతే వా కదాచి

న్నాయం భూత్వాభవితా వా స భూయః ।

అజో నిత్య శ్శాశ్వతోఽయం పురాణో

స హన్యతే హన్యమానే శరీరే॥

౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్విహ శరీరసంయోగవియోగరూపేణ ప్రత్యక్షమేవ జన్మ
మరణాదికం దృశ్యతపవేతి చేన్ద్రవమిత్యాహః—

సజాయత ఇతి॥ తత్త్రైవం 'మాయా శరీరే ప్రతిబింబ
గాత్రేయత్వప్న దేహే హృది కంపితాంగే నశ్యద్విసశ్యత్స్వపికా
విచారణాకుతో జగచ్ఛాపి కుతో నుదేహః' ఇత్యాది స్మృత్యా
వస్తు గత్యా కదాచిదపి స జాయతే స వా మ్రియతే స వా
భూత్వాఽపి పునర్భవితే త్యధః యోగవాశ్మిషేఽపి 'ఆకాశా
దపి విస్తీర్ణ శ్శుద్ధ సూక్ష్మోఽన్యాయ శ్శివః య ఆత్మా స
కథం రామ జాయతే మ్రియతేఽథవా' ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్,
నన్వస్తేవం పరం దేహేంద్రియాద్యతీత ఆత్మా కథంయాప
ఇత్యాహ॥ అజఇతి॥ ఏవం తద్వియథా హి నిర్లవ్యసీ వల్మీకే
ప్రత్యస్తామృతా శయీత ఏవ మాత్మవిది సపాపం శ్లిష్యత
ఇత్యాది శ్శుతేశ్వరీరే హన్యమానే ప్యాత్మా సహన్యత ఇత్యా
శయ॥ ౨౦॥

—* ల ఘు టి ఘ ణీ *—

న జాయత ఇతి॥ ననుపూర్వం 'దేహినోఽస్మిన్ యథాదేహ' ఇత్యాది-జన్మాద్యావశ్యకత్వ మరీకృతమిహతు జన్మాద్యభావం వర్ణయంతీ చేత్. శృణుతత్రాసతస్సజ్జాయత ఇత్యామ్యక్త్యా కార్యసత్యవాదే నాభ్యుపే త్యోక్తమిహతు యత్ర త్వస్య 'సర్వ మాత్మైవాభూది'త్యాదిశ్రుతి సిద్ధాంతా భిప్రాయేణోక్త మిత్యవధార్యమ్ ॥౨౦॥

—♦ ఆ త్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ! శరీరసంయోగమే జననము, శరీరవియోగమే మరణము, ఈప్రకారము ప్రత్యక్షముగా జననమరణములు గనుపించుట లేదా ! యని యనినచో నట్లుగాదని చెప్పమన్నాడు— స్థూలసూక్ష్మదేహములు నశించి పోవుచుండఁగా జగత్కొడ ? దేహమెక్కడ ? ఆకాశముకంటెను విస్తీర్ణుఁడును, శుభ్రుఁడును, సూక్ష్మస్వరూపుఁడును, నాశరహితుఁడునైతివుఁడు ప్రకాశించుచుండును. అతఁడే యాత్మ, అట్టివానికి చావునుపుట్టుకయును నెక్కడివి? ఆత్మ దేహేంద్రియాతీతమైనది. సాము కుబుసమునందు బ్రేమ నుంచనియట్లు ఆత్మవిదుఁడుదేహమునందు బ్రేమనుంచఁడు. వానిని బాప పుణ్యములంటవు. శరీరమునశించినను, నాత్మనశింపక యప్పటికిని నొక్క తీరుగనే యుండును. అది స్థిరమైనది గాను, పురాతనమైనదిగాను- నున్నది. మఱియు గల్పాదియందు బుట్టుకను గాని కల్పాంతమందు నాశమునుగాని పొందనేరదు ॥౨౦॥

శ్లో॥ వేదావినాశనం నిత్యం య ఏన మజ మన్యయమ్।

కథం సపురుషః పార్థ ! కం ఘాతయతి హన్తి కమ్ ॥౨౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్విహ. 'చేదవేదీదధ సత్య మస్తి నచేదవేదీ నృహతీ వినష్టి' రిత్యాది శ్రుత్యా త్మజ్ఞాన స్యావశ్యకత్యే స్థితే తజ్ఞానః

యుద్ధేఽపి కాక్షతి రిత్యాహ । వేదేతి॥ ఏవంసతి, 'అత్మానంచే
ద్విజానీయా దయమస్మీతి పూరుషః॥ కిమిచ్ఛన్ కస్యకామాయ
శరీర మనుసాచరేత్'॥ ఇత్యాది శ్రుత్యాప్యత్మనోఽశరీర
త్వాత్ కథం తమాత్మాన మజ మవ్యయం హన్తి కథంచ
ఘాతయతీతి హంతు ధ్వాతయితు శ్చావయోర్నిర్దోషత్వ మావి
ష్కృతమ్ ॥౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

విసప్తిరితి॥ తదుక్తం యోగవాసిష్ఠే తద్యథా, 'వరం శరావహస్తస్య
చాండాలాగారవీధిషు । భిక్షార్థ మటనం రామ! న సౌఖ్యం హతజీవితమ్॥
ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥౨౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

అత్మజ్ఞానము గలవారికి యుద్ధమునందు సైత మేమియు గష్టము
లేదనిచెప్పుచున్నాడు—ఓ పార్థా! ఎవ్వఁడాత్మను నాశరహితమైనదానిని
గాను, శిత్యమైనదానినిగాను, పుట్టుచావులులేనిదానినిగాను చెలిసికొనునో,
అపురుషుఁడెవ్వనిని ఏవిధముగాఁజంపును, జంపించును? అత్మ అశరీరి గనుక.
జంపునట్టిసికును జంపించునట్టి నాకును దోషములేదు. (యోగవాసిష్ఠమునందు
వసిష్ఠుఁడు రామునికిట్లుపదేశించెను.) 'అత్మజ్ఞానము లేక పాడుబ్రతుకుతో
జీవించుటకంటె మూకుడు చేత బట్టుకొని చండాలవీధికిఁబోయి చిచ్చుమై
తుటయైనను మంచిదే అనగా నాత్మజ్ఞానము లేని బ్రతుకు వ్యర్థమని తా॥)

శ్లో॥ వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ

నవాని గృహ్లాతి సరోఽపరాణి ।

తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా

న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥

౨౨

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

న న్వాత్మనో నిత్యత్వేన వినాశిత్యా భావేఽపి దేహాత్మనో వినాశిత్యాత్ యుద్ధస్య చ తన్నాశకత్వాత్ కథం భీష్మాదిదేహానా మనేక సుకృతసాధకానాం వినాశం కరిష్యామ ఇత్యాహ—

వాసాంసీతి॥ జీర్ణాని వస్త్రాణి యథా విహాయ నరోఽపరాణి నవాని గృహ్లాతి తథా శరీరాణ్యపి దేహీ త్యక్త్వా పునరపరాణ్యపి గృహ్లాతీతి కా ఊతి రిత్యర్థః॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

నిత్యత్వేనేతి॥ నను పరమాత్మన శ్చివస్య నిత్యత్వేనా వినాశిత్యేపి చిదంబరాభాస రూపస్య దేహినో జీవస్యాపి జ్ఞానోత్తరం విలయఏవ భవిష్యతీతి చేద స్తేవం పరస్తు విజ్ఞానాత్పూర్వం యుద్ధాదికర్మణా తస్య వినాశాదర్థానా దితిభావః॥౨౨॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆత్మనిత్యమైనందున నాశము లేకున్నను దేహములు నశించునవిగాన యుద్ధములో నవి నశించిపోవును. అనేక పుణ్యములకు సాధనములైన భీష్మాదులశరీరముల నెట్లు నశింప జేయుదు ననగా జెప్పుచున్నాడు—

అర్జునా! మానవుడు చినిగిన వస్త్రములను విడిచి కొత్తవస్త్రములను ధరించురీతిని ఆత్మ జీర్ణశరీరములను వదిలి కొత్త శరీరములను బొందుచుండును. కావున ఆత్మకు హానిలేదు, చిదంబరాభాసరూపుడైన దేహశ్శివు విజ్ఞానము గలిగినపిదప నిత్యుడును శివస్వరూపుడును నైన పరమాత్మ యందు లయమును బొందునేగాని విజ్ఞానము గలుగకముందు దానికి వినాశము గలుగనేరదని భావము॥౨౩॥

శ్లో॥ నైనంభిదన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
నచైనంక్లేదయన్త్యాహో న శోషయతి మారుతః॥౨౩॥

—* భాష్యమ్ *—

నను గృహదాహే తదన్తర్వర్తి నస్తునైన దేహనాశే
తదన్తర్వర్త్యత్మనోఽపివినాశ సాన్యదిత్యాహ॥ నైనమితి॥ ప్రకృ
త మాత్మానమవయవవిభాగేన ద్విధాకర్తుం న శక్నువన్తి తథా
పావకోఽగ్ని రతిప్రజ్వలితోఽపి నైనం భస్మీకర్తుం శక్నోతి,
నచైన మాహోఽప్యార్ద్రీకర్తుం శక్నువన్తి, ననా మారుతో
నాయు రతి ప్రబలోఽపి నైనం నీరసం కర్తుం శక్నోతి కా
కథా తదవయవశ్రుతృ బంధాదేరితి భావః॥౨౩॥

—* లఘుటి పుణీ *—

[ప్రకృతే॥ తద్యథా, 'యస్త్యయిత్యన్యన్యం నవిజానాసి యస్య
త్యమేవ శరీరం యస్త్యదన్తరంయమయతి యఏష త ఆత్మాన్తర్వామ్య
మృతః ఇత్యాది శ్రుత్యా సమష్టిర్వష్టిరూపేణ ప్రకృత మాత్మాన మవ
యవవిభాగేన ద్విధా కర్తుం కథంచిదపి నశక్నువన్తి, కుతస్తతః పరం
చిదంబరాత్మానం తద్భాసకం విభజే దిత్యవధార్యమ్॥ ౨౩॥

—* ఆత్మ తాత్పర్యము *—

ఓయీ! గృహము దగ్ధమైనపుడు గృహములో నుండువస్తువు
సహితము దగ్ధమగునట్లు, దేహము నశించినతిరువాత దానిలోపలనుండు
నాత్మయు నశించుననగా చెప్పుచున్నాఁడు—

ఆత్మను ఆయుధములు ఆవయవవిభాగపూర్వకముగా నరుకఁజాలవు,
అగ్ని దానిని భస్మము చేయఁజాలదు, ఉదకములు దానినిఁ దడుపనేరవు.

వాయువు దాని నెండింపఁజాలదు. సమస్తవ్యష్టి రూపముగానున్న ప్రకృతమైనయాత్మను చెందుగాఁజేయుటకవరికిని శక్యము గాదు. కావున చిదాభాసుడైన జీవుని నెట్లు విభజింపఁగలుగుచువు?|| ౨౩||

శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ |

నిత్య సుస్వగతః స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః || ౨౪ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను శస్త్రాదీనాం నాశకత్వేఽప్యాత్మన స్తదనర్హత్వే హేతుమాహ - అచ్ఛేద్యఇతి॥ ఇహ తు యతోఽచ్ఛేద్యోఽయ మతో నైః చిద్దస్తీత్యాదిపూర్వణాన్వయః । అతః 'వాకాశవత్సుస్వగత శ్చ నిత్యః వృక్షాదన స్తభ్నో దివి తిష్ఠత్యేకో యస్మిన్నిదం సంభవితే తిసర్వ' మిత్యాద్యాః శుభ్రయశ్చ బోధ్యాః || ౨౪ ||

—* ఆ ఛ్చ తా త్ప ర్య ము *—

కావున నోయర్జునా! ఈయాత్మను భేదింపను దహింపను దడుపను నెండింపను శక్యముగాదు. ఇతఁడు సర్వవ్యాపి, నిత్యుఁడు, స్థిరస్వభావము గలవాఁడు, చలింపని వాఁడు పురాతనుఁడు || ౨౪ ||

శ్లో॥ అవ్యక్తోఽయ మచిన్త్యోయ మవికారోఽయ ముచ్యతే ।

తస్మా దేవం విదితైస్సం నానుశోచితు మర్హసి || ౨౫ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కీదృశోఽయ మాత్మేతి । యత్పరాఞ్చితై రాబ్రహ్మేన్ద్రియై ర్న జానీమ ఇత్యాహ—అవ్యక్త ఇతి॥ ఏవంతర్హి-

‘యః పృథివ్యా తిష్ఠత్ యం పృథివీ న విజానాతి యస్య
 పృథివ్యేవ శరీరం యః పృథివ్యా మంతరోఽయం యమయా
 త్యేష త ఆత్మా స్త్రామ్యమృతః’ ఇత్యాదిశ్చిత్వా రూపాది
 హీనత్వా దప్యక్తోఽయ మిత్యాదిలక్షణలక్షితం జ్ఞానచక్షుషా
 విదిత్వా దేహమృత్యుత్తివినాశే నానుశోచితు మర్హాసిత్వర్థః॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్య ము ♦—

రూపాదులు లేక పోవుటచేత నాత్మ కన్నులు మొదలగు నింద్రియ
 ములకుఁ గానఁబడదు. చిత్తముచే నాలోచింపఁ దగినదిగాదు. ఆత్మకు
 పఞ్చావవికారములు లేవని జ్ఞానులు వచింతురు. కాన నాత్మ యిట్టిదని
 జ్ఞానదృష్టిచే నెఱింగి, దేహాదులుత్పత్తి వినాశములు గలవిగాఁ జెలిసి
 కొనుము. అందువలన ఏవు రుఃఖింప వలదు. ౨౫.

శ్లో॥ అథ చైవం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్ ।

తథాపి త్వం మహాబాహో! నైవం శోచితు మర్హసి॥ ౨౬

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఏవ మాత్మనో నిర్వికారక త్వేనాశోచ్యత్వ ముక్త
 మిదాసీం తు సవికారక త్వే నాప్యాహ—అథచేతి । ఏవం సతి
 యద్యేన మాత్మానం నిత్యజాతం నిత్యస్మృతంవా మన్యసేచేత్త
 తథాపిహేమహాబాహో! దురుద్ధర మహాబాహో నైవంశోచితు
 మర్హాసిత్వర్థః॥ ౨౬

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరాజ్ఞేభిరితి॥ తత్ర ‘పరాజ్ఞేభాని వ్యతృణత్స్వయంభు’ రితిశ్చుతిః ।
 తస్యాశ్చభాసింద్రియాణి స్వయంభుః ప్రజాపతిఃపరాజ్ఞేవ్యతృణన్నామ రచి

తవా న్నహి, కింతు పరాగ్వస్తు పశ్యంత్యతో హింసితవా నిత్యాశయః।
 రూపాదిహీనత్వాదితి॥ తత్రైవం, సత్త్వాదత్సవద్వా స్ఫుటికోపమం వా,
 కరాంబువత్ స్వచ్ఛ మిదం విభాతి ఇత్యాదిస్మృతీన్యాయేన నిలపీతాది
 సప్రవిధరూపాది హీనత్వా దిత్వవధార్యమ్॥ జ్ఞానచక్షుషేతి॥ గుర్వర్క-
 లబ్ధోపనిషత్సు చక్షుషీతి స్మృతీన్యాయేనగురోర్లబ్ధజ్ఞాన చక్షుషీత్వర్థః॥ ఏవం
 సతీతి॥ ఇహాస తస్మాజ్ఞాయత ఇతి పూర్వోక్తరీత్యాత్మనో నిత్యత్వా నిత్య
 త్వరూపయోరప్యభియ పక్షాభ్యుపగమే సతీత్వర్థః ॥౨౧॥౨౬॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్య ము ♦—

ఆత్మ యెట్టిదనగా బాహ్యేంద్రియములకుగోచరింపనిది యనిచెప్ప
 చున్నాడు:—

ఓమహాబాహూ! ఒకవేళ ఆత్మసవికారియై యెల్లప్పుడును జనన
 మరణములను బొందుచునుండెడి ఈశరీరమునే ఆత్మగాఁదలంచితనని అట్లు
 లైనను విచారించఁబనిలేదు. ఏవంటి పరాక్రమవంతునకు పరిణామస్వభా
 వము గలిగిన శరీరమునకై దుఃఖించుట తగినది గాదు 'యస్యపృథివ్యేవ
 శరీరం' అనుశ్రుతిప్రమాణమునుబట్టి ఆత్మ నియపాధికమైనది వ్యక్తముగాని
 దియు గాన చర్మచక్షువులకు గోచరము గాక జ్ఞానదృష్టికి గోచరించును.
 అట్టియాత్మకంటె భిన్నమై ఉత్పత్తి వినాశములు గలదేహమును గుఱించి
 యెందుకు దుఃఖించెదవు! ॥౨౬॥

శ్లో॥ జాతస్య హి ధ్రువోమృత్యుర్ధ్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ।
 తస్మాదపరిహార్యే ౭ ధే న త్వం శోచితు మర్హసి ॥౨౭॥

—* భాష్య మ్ *—

న న్వాత్మనో నిత్యత్వపక్షే దృష్టా దృష్ట దుఃఖభయే
 నాహంశోచామిత్యాహాజాతస్యేతి॥ ఏవంతర్హిజాతస్య స్వకృత-

ధర్మాధర్మాదివశాల్లభ్య శరీరేంద్రియ సంబంధస్యా వశ్యకస్త
ద్వియోగలక్షణో మృత్యుః తచ్చరీరాది సంయోగలక్షణం
జన్మచాపరిహార్యవేతి జన్మమరణాది రూపేర్థేమృత్యుర్జన్మ
వతాం ధీరదేహేన సమాజాయతే 'అద్య చాబ్దశతాంతేవా
మృత్యుర్వై ప్రాణినాంధ్రువః' ఇత్యాదిస్మృతీన్యాయేన నత్సం
శోచితుమర్హస్తీత్యర్థః ॥౨౭॥

—♦ ఆ స్థితౌ తాత్పర్యము ♦—

మానవ జన్మమందు ధర్మాధర్మరూపకర్మలు చేసినందువలన కర్మ
ఫలమనుభవించుటకు దేహేంద్రియసంబంధమవశ్యము. దానివియోగము
మృత్యువు. శరీరాది సంయోగము, జన్మము, ఈరెండును తప్పనివే- ఇప్పు
డైనను, నూరుసంవత్సరములు గడచిన పిదపనైనను, బ్రాణులకు మృత్యువు
ధృవమని శుక్రులు పలుకుచున్నందువలనఁ దొలగింపసాధ్యము కాని
మృత్యువును గూర్చి ఏవు విచారింపంబనితెను. ౨౭॥

శ్లో॥ అవ్యక్తా దీని భూతాని వ్యక్త మధ్యాని భారత?

అవ్యక్త నిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా॥

॥౨౮॥

—* భాష్యమ్ *—

నను యది పరబ్రహ్మణ సుకాశా జ్ఞేవః పృథగ్భూతః
తస్మి కి మతః పరం బ్రహ్మే భూతత్వ మిచ్చసి చేత్పునరపి
పూర్వవత్ పృథగ్భూతాపత్తి రిత్యతఃపా-అవ్యక్తాదీనీతి॥ ఏనం
తస్మి! 'తద్దేదు తర్హ్యవ్యాకృత మాసీతన్నామ రూపాభ్యా
మేవ వ్యాక్రియతే ఇత్యాది శ్రుతేః అవ్యక్తోపాదానత్వం జగ

తాం దద్ధితం లయస్థానంతు తస్యార్థసిద్ధం మృద్ధుటాదివదితి
శ్రుతి యుక్తిభ్యాం సిద్ధేవస్తుని కా విచారణే త్యాశయః॥ ౨౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

కావిచారణేతి తథాచ, 'యశ్చ మూఢతమోలోకేయశ్చ బుద్ధేపరం
గతః॥ ద్వావిహ సుఖమేదేతేనీదత్యంతతోజనః' ఇత్యాదిస్మృత్యా
సదేహశ్చ విదేహశ్చ భవన్త్యాత్మేచ్ఛయాపునః, ఇత్యాది స్మృత్యాచ
అద్యంతయో ర్వయో ర్ముక్తత్వే సిత్తేఽంతరితానాం జీవన్ముతానాం
శేవనే మరణేవా కా విచారణే త్యవధార్యమ్॥ ౨౮॥

—* ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము *—

సృష్టికి పూర్వము ప్రళయవస్థయందు పృథివ్యపేజోనాయు
తాకాశములు అవ్యక్త (కారణరూప శక్తికృతి) నామముతోఁ బిలువబడు
చున్నవి. కార్యరూపజగత్తుగాపరిణమించినప్పుడువ్యక్త మనిపిలువబడుచున్నది.
మరల నెప్పుడు కార్యరూపవ్యక్తము కారణరూపమందు గలియునో
అప్పుడు అవ్యక్తమని పిలువబడుచున్నది. ప్రళయకాలమందు జీవాత్మయు
శరీరత్యాగముజేసి ఆశరీరియని జెప్పబడుచున్నది. ప్రళయవస్థలోకి వెళ్ళి
నప్పుడు ఆశరీరి (అవ్యక్తము) యని చెప్పబడును. ఏమనఁగా జీవాత్మకు
శరీరగతి అడ్డిపోవును. అత్మయొక్క ఇచ్చచేత సదేహులును విదేహులును
గాఁగలరు. అందుకు విచారణయే॥ ౨౮॥

శ్లో॥ ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చిదేన

మాశ్చర్యన ద్వదతి తతైవ చాన్యః ।

ఆశ్చర్యవచ్చైన మన్యశ్శ్రుణోతి

శ్రుత్వా ప్యేనం వేద నచైవకశ్చిత్ ॥ ౨౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుకథ మేన మాత్మానంతత్వజ్ఞాస్తదితరేచ పశ్యంతి
 త్యాహ- ఆశ్చర్యనదితి తత్ర తానత్ శుక్తిః, తత్వథా, 'సమాధి
 నిర్మాతమలస్యచేతసా నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖం భవేత్ ।
 సశక్యతే పర్ణయితుగిరా తదాయదేతదంతః కరణేన గృహ్యత'
 ఇతి. ఏవం కశ్చి న్ముగ్ధశ్రోత్రియ స్వాశ్చర్యవ ద్వదత్యేవ సతత్వతః
 స్వయం విజానాతీతి తథా తతోన్యః కశ్చి న్ముముక్షుర్గురు
 శాస్త్రీభ్యా మాశ్చర్యం శృణోతీతి ఏవా కశ్చి త్సర్వథా
 విమూఢో నాగరిక శ్శృత్వా ప్యేతతత్త్వం కిమపి నోనిజానాతీ
 త్యాశ్చర్యోస్యవక్తాశ్చర్యోఽస్యశోభాశ్చర్యోఽస్య లభ్యేత్యాది
 శ్రుతేరపీత్యవధార్యమ్॥ ౨౯॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

యత్సుఖం భవేదితి తద్యథాన సుఖం దేవరాజస్య స సుఖం
 చకోవర్తినః । యత్సుఖం వీతరాగస్య మనే రేకాస్తవర్తిన ఇత్యాది
 స్మృత్యంతరాదిత్ర భావః॥ ౨౯॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఆత్మను తత్వజ్ఞానులన్నా ఇతరులన్నా యేవిధముగా
 చూచుచున్నారనగాఁ జెప్పచున్నాఁడు-సమాధిచేనిర్మలమైనట్టిదియు, ఆత్మ
 యందు ప్రవేశించినచిత్తమునకు నెట్టిసుఖమున్నదో అంతఃకరణయందు
 నెంత అనందము గ్రహించ బడుచున్నదో అది వాక్కుతో వర్ణించుటకు
 శక్యముగాదు. ఇట్టి యాత్మను ఒకానొక మూఁడును ఎన్నఁడును గనుగొనని
 వస్తువును గాంచినట్లు అబ్బురముగా గనుగొనును. ఒకానొక శ్రోత్రి

యుడు ఆశ్చర్యముతో మరియొక్కనితో నుడువును. తాను యథార్థముగా నెఱుంగడు. మరియొక ముముక్షువు గురుశాస్త్రముల వల్లనుంచి ఆశ్చర్యముతో నాలకించును. ఈప్రకారము మఱియొక నాగరికుఁడు అలకించియునాత్మ నెఱుంగఁజాలడు. రాగద్వేషములులేక ఏకాంతవాసమునేయుమునికి నెంతసుఖముగలదో అంతసుఖము స్వర్గమునందుండు దేవేంద్రునికిని, ప్రపంచమంతయు నేకచక్రముగాఁ బాలించు చక్రవర్తికిని లేదు॥ ౨౯॥

శ్లో॥ దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహీ సర్వస్య భారతా
తస్మా త్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి॥ ౩౦॥

—* భాష్యమ్ *—

నన్న వైవృతత్వజ్ఞునినా మజరామరత్వేనకా త్మత్విరీవస్యతు శరీరసంయోగవియోగయోగస్సత్వేన సమరేఽపి దుఃఖమేవేతితదపి నేత్వాహ— దేహీతి॥ ఏవంసతి సర్వస్యచాణిజాతస్య దేహీవధ్యమానేఽప్యయం దేహీలింగదేహోపాధిర్జ్ఞానాత్మావధ్యో నభవతీతి న త్వం శోచితు భీష్మాదీ న్ప్రత్యర్హసీ త్యర్థః॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

వధ్యోనేతి॥ కిం శరీరసంయోగవియోగయోగివ జీవన్మరణాదేర్విరీతత్వాదితథావః॥ ౩౦॥

—♦ ఆత్మ తత్పర్యము ♦—

ఓయీ! తత్వజ్ఞానులకు జరామరణములు లేవుగాన హనిలేదు. జీవనకు శరీరముతో సంయోగవియోగములు గలిగియుండుటచేయుద్ధమందు దుఃఖమేగలదంటే లేదని చెప్పుచున్నాఁడు— సర్వపాపాలు దేహమును

దెలియుచున్నవి. లింగదేహమే యుపాధిగాగల జీవాత్మయైన దేహి
యెన్నడును జంపదగినది గాదు. కాబట్టి ఓయరునా? ఈభీష్మడుమున్నగు
వారిజోతకే గాదు సకలభూతములను గూర్చియు నీవు విచారింపఁగూడదు.
శరీరసంయోగముచే జీవింతుటయు వియోగముచే మరణించుటయుఁ గన
బడుచున్నవి. || ౩౦||

శ్లో॥ స్వధర్మమపి చావేక్ష్య నవికంపితు మర్హసి |

ధర్మ్యాధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య నవిద్యతే ||

—* భాష్యమ్ *—

అథ న కేవలం తత్త్వజ్ఞానినామే వాయంధర్మ ఇత్యవ
సీయతే కిన్తుయుద్ధస్య స్వధర్మత్వ మప్యవేక్ష్య పర్యాలోచ్య
వికంపితు విచలితు నార్హసీత్యాహ-స్వధర్మేతి॥ తత్రైవంసతి
'సంగ్రామేష్వ పలాయిత్యం ప్రజానాంచైవపాలనం శుశూషా
బ్రాహ్మణానాం చ రాజ్య శ్చేయస్కరం పరమిత్యాదిమనూ
క్తవాక్యైరపి యుక్తం క్షత్రియస్యేత్యాహ | ధర్మాద్ధీతి॥తతశ్చ
రక్షార్థం యుద్ధరూపా ధర్మాచ్ఛ్రేయః క్షత్రియస్య స్యన్నవి
ద్యతఇత్యాశయః॥ ౩౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

రక్షార్థమితి॥ తదుక్తంస్కాండే, తద్యథా, అధర్మనిరతశ్చతుర్తి,
రాశ్యగ్యైవ తు లభ్యతే | త మతో ధర్మరక్షార్థం నిబద్ధియా మ్దరా
సదమిత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౧॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

కేవలము తత్త్వజ్ఞానులకే ఈధర్మము లేకపోదు. యుద్ధము స్వధర్మ
మని తెలిసిన నీవును కంపము నొందనక్కరలేదనిచెప్పుచున్నాఁడు—

యుద్ధమునందు జనుదీయకుండుట, ప్రజలను బాలించుట, బ్రాహ్మణులకు శుశ్రూషచేయుట రాజునకు శ్రేయస్కరములని చెప్పిన మను ధర్మశాస్త్రమును గూడ నాలోచనలోనికిఁజెచ్చుకొని నిపు నిశ్చలుడవు గావలయును. క్షత్రియునకు ధర్మయుద్ధముకన్న మరయొక శుభముండదు. అధర్మనిరతుడైన శత్రువు భాగ్యవశమున లభించును. అందువల్ల నట్టివానిని ధర్మరక్షణకొఱకు బట్టి బంధించవలయుననిస్కాందమునందుఁ గలను. ౩౧ శ్లో॥ యదృచ్ఛయా చో పపన్నం స్వర్గద్వారమపావృతమ్ |

సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ! లభన్తే యుద్ధ మీదృశమ్॥ ౩౨

—♦ బా ష్య మ్. ♦—

ననుయుద్ధస్య స్వధర్మత్యేనా వశ్యక త్వేపి 'బ్రాహ్మణం హన్యాత్' ఇత్యాది శ్రుతివిరోధాత్ కథం తత్రద్రోణాచార్యా దీన్ బ్రాహ్మణానపి హన్యామి త్యాశంక్యాహ—

యదృచ్ఛయేతి, 'గురు బాలకవృద్ధావాబ్రాహ్మణంవా బహుశ్రుతమ్ | జిహ్వాసంతం జిహ్వాసీయా,దిత్యేనమనురబ్రవీత్ ఇత్యాదిస్మృత్యా క్షత్రియాణాం యుద్ధప్రవేశక త్వే స్థితే తత్రాపి యదృచ్ఛయాస్వ ప్రయత్నవ్యతిరేకేణ చోపపన్నం యుద్ధం స్వర్గద్వార మపావృత మప్రతిబద్ధం కీర్త్యాదిసాధకం చేత్ ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౩౨॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

క్షత్రియాణామి॥ తత్ర 'యస్య ఛేదకతం గాత్రం శరముద్గర యుష్టిభిః | దేవకన్యాస్తుతం వీరం హరన్తి రమయన్తి చ, ఇత్యాదినా ధర్మ నిబంధేఽప్యుక్తత్వాదిత భావః॥ 'ఆత్మార్థంహస్తుమద్యుక్తం భ్రాతరంపితరం

సుతమ్! గాం వా వృషభమశ్వంనా హన్యాచ్ఛేన్నైవ దోషభాక్॥ ఇతిస్మ
రణాచ్చ॥ ౩౨॥

—♦ ఆత్మ తత్వ ర్థ ము ♦—

క్షత్రియునకు యుద్ధము స్వధర్మమగుటచే నావశ్యకమైనప్పటికిని
బ్రాహ్మణునిఁజంపఁగూడదను శ్రుతినిబట్టి బ్రాహ్మణులైనదోఁజాచార్యా
దుల నెట్లుచంపుదునని శంకింపఁగా సమాధానమును జెప్పచున్నాఁడు.

గురువుగాని వృద్ధుఁడుగాని విద్యావంతుఁడుగు బ్రాహ్మణుఁడుగాని
తన్నుఁజంపవచ్చినయెడల వానిని జంపవచ్చుననియు మఱియు సోదరుఁ
డైనను దండ్రుడైనను, పుత్రుడైనను గోవృషభాశ్వములైననుదన్నుఁ జంప
వచ్చిన యెడలవారినిజంపినచో బాపములేదని మనువుచెప్పటవలనను క్షత్రి
యునకు నిష్ప్రయత్నముగా లభించినయుద్ధము తెఱవఁబడిన స్వర్గద్వార
ముతో సమానమైనదగుట వలనను నోసార్థా! నీవుయుద్ధమునువీడక దానికై
ప్రయత్నింపుము. దైవికముగాఁ గలిగిన యుద్ధము సుఖవంతులగురాజులకే
కాని తక్కుఁగలవారికి లభింపదు. ఇందు జయము గల్గెనా మనకు రాజ్య
సౌఖ్యములభించును. యుద్ధమరణము సంస్పృష్టమయ్యెనా స్వారాజ్య
సౌఖ్యమునుబొందుదుము. కావున నీవవశ్యము యుద్ధమునకై కడఁగుము ౩౨
శ్లో॥ అథ చేత్త్వ మిమం ధర్మ్యం సంక్రామం న కరిష్యసి,

తత స్స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్సుసి॥ ౩౩॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

నను నాహం యుద్ధఫలాకాంక్షీ నవా త్రైలోక్య
విజయాకాంక్షీ చేత్యాహ— అథచేదితి॥న చ హన్యాత్
ఫలారూఢం నక్లీబం నకృతాంజలిమ్ నముక్త కేశం నాసీనం నత
వాస్థీతి వాదినమ్ ఇత్యాది స్మృత్యుక్తలక్షణరహితాన్ భీష్మ

దోణాదీన్ మాన్యాదేవేతికాక్షతిరిత్యనేక జన్మార్జితం ధర్మాయ
హితం ధర్మ్యం సంగ్రామం త్వం సకరిష్యసి చేత్తతస్య
ధర్మం కీర్తిం చహిత్యా పాపమేవాప్య సీత్యర్థః॥ ౩౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ధర్మ్యమితి॥ తద్యథా 'యత్ర తత్రహతశ్శూర శత్రుభిః పరివేష్టితః
అక్షయాలభతేలోకాన్యది క్లిబం నభావతే' ఇత్యాదినా క్షత్రియాణాం
యుద్ధధర్మత్వాదితి భావః॥ ౩౩॥

ఓయీ! నేను యుద్ధఫలములను గోరువాడను గాను, త్రైలోక్య
విజయమునైనను గాంక్షించువాడను గాననగరా జెప్పుచున్నాడు—
అయినా! స్వస్థానమందుఁ గూర్చుండిన వానిని గాని నపుంసకునిగాని దోసి
లోగినవానిని గాని తలవిరియఁబోసి కొన్నవానిని గాని కూర్చున్నవానిని
గాని, నేను ఏవాడనని శరణొందినవానిని గాని చంపఁ గూడదని స్మృతు
లందుఁ జెప్పబడినది. పైలక్షణములతో నేవియును లేని భీష్మద్రోణాదు
లను జంపుటవలన నేదోషమును లేదు అనేకజన్మార్జితపుణ్యములచే
సంస్కృప్తమయిన యీధర్మయుద్ధమును ఏపు చేయనియెడల, ధర్మమును
గీర్తిని వదలి పాపమును బొందఁగలవు. (శూరుఁడు నపుంసకుని జోలికి
బోఁగూడదు కాని తనతో సమానులతో డీకొని వారిచేహతుఁడగు నేని
యక్షయములగు పుణ్యలోకములఁ బొందునని స్మృతియందుంటవలన క్షత్రి
యునకు యుద్ధము పరమధర్మము.)॥ ౩౩॥

శ్లో॥ అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తేవ్యయామ్ ।
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణాదతిరిచ్యతే॥ ౩౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం కీర్తిధర్మయో రిష్టయో రప్రాప్తి రనిష్టస్యప్రాప్తి
చిత్తతో యుద్ధం నపరిత్యజే దిత్యుక్తమేవ పునర్దాధయన్నాహ

అక్తిం చాపీతి॥ తథా సతి శిష్టనిందాలక్షణం త్వనిష్టామాసన్న
 ఫలదా మసహ్య మక్తిర్ని భూతాని దేవర్షి మనుష్యాదీని తే
 తనాప్యయాం దీర్ఘకాలం యుద్ధేక్ష మోఽయ మిత్యేవం
 లక్షణ మన్యోన్యం కథయిష్యస్తీతి సంభావితస్యానన్య గుణ
 యుక్తస్యాక్తిర్నిస్తు మరణాదప్యతిరిచ్యత ఇత్యాశయః ॥౩౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మరణాదపీతి॥ తదుక్తం 'సంభావితస్య చాక్తిర్ని ర్మరణాదతిరిచ్యతే'
 ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్ ॥౩౪॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము. ♦—

యుద్ధము చేయకపోయినయెడలఁ (పినుములైన కీర్తిధర్మములు
 లభింపవుకాని, యనిష్టము గలుగుననియు యుద్ధమవశ్యక ర్తవ్యమనియు,
 ముందుఁ జెప్పినవిషయమునె దృఢీకరించుచున్నాఁడు—అర్జునా; త్కృత్రయు
 నకవశ్యక ర్తవ్యమగు యుద్ధమును జేయక మానుచువేని దేవర్షి మనుష్యాదు
 లందఱును 'అర్జునుఁడెంతభయస్వభావము గలవాడు. యుద్ధమారంభింపఁ
 గానె పందయై పాటిపోయెను' అని సర్వదేశకాలములందును విడువక
 నియమక్తిని చెప్పుకొనఁగలరు, అపక్తిగలవాని కిందును నందును
 సుఖముసున్న యనుమాట వినవా! మిక్కిలి గౌరవముతో జీవించువానికి
 గలుగునపక్తి మరణముకంటె నధికము గదా. ఇదివఱకును నిపుసంపాదించిన
 చింతిప్రసక్తి లేఁటఁ గలసి పోవును. కావున త్కృత్రయుఁడు లోకనిందను
 బొందుటకంటె యుద్ధము సేసి నేను ముందుఁ జెప్పినవిధముగా వీరస్వ
 ర్గమును జూఱఁగొనుటయే యుచితము ॥౩౪॥

శ్లో॥ భయాద్రణాదుపరతం మన్యస్తే త్వం మహారథాః ।

యేహం చ త్వాం బహుమతో భూత్వా యాస్యసి
 లాఘవమ్ ॥౩౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననూ దాసీనా నిందన్తు, భీష్మద్రోణాదయన్తు, మహా-
రథాః కారుణిక త్వేన స్తోష్యంతి నేత్యాహ భయాదితి॥ తత-
శ్చయ్యుద్ధోపశాన్తా తేఽపి భయాదేవ రణాదుపరతం త్వం
మన్యస్తే, నతుసతి శౌర్యే కరుణయా త్యక్తయ్యుద్ధోఽయమితి,
యేషాం చత్వం బహుమతోఽసి తత్రేదాసీం తేషాంమహతాం
నుభ్యేత్వం తథాభూత్వాలాఘవం లఘుత్వం యాస్యసీత్యత్యంత-
గర్హితమేతదితి తాత్పర్యమ్॥ ౩౫॥

—♦ లఘుటిష్ఠణీ ♦—

నిందంత్యః॥ కింతుతదపేక్షయా “ప్రాణై రర్థై ర్థియా వాచా-
శ్రేయవీవ సదాచరేదితి” స్మృత్యానాయేన నిందాభయా దప్యవశ్య మేత-
త్కరణీయ మిత్యవధార్యం-అతవీన అచ్ఛతరామాయణే, ‘భూపతిభ్యో-
గతా లజ్జా దిగంతే కీర్తిరీరతా॥ లఘుత్వా జ్ఞానకీ యస్మా ద్రామచంద్రో-
చాద్యతా’ ఇత్యాదినా కీర్తరేవగర్హిత్య స్తోక్తత్వాదితి భావః॥ ౩౫॥

—♦ ఆన్ధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తటస్థులగువారు నిందింతురుగాక. కాని మహారథులగు భీష్మ-
ద్రోణాదులు దయార్థ్ర హృదయులగుట వలన సంతోషింతురనగా నట్లు-
వారు సంతోషింపరని చెప్పుచున్నాఁడు. అర్జునా. ఎవ్వారికి నవింతదనుక
బహుమతుఁడై వర్తించుంటివో. అట్టి భీష్మద్రోణాదులు సహితము
‘యుద్ధము చేయజాలక నీవు రణరంగమునుండి మరలినావ’ని తలంచుచు-
వారు నీ విషయమున మిక్కిలి చుల్కానితనమును జూపుదురు. నిన్ను
గొప్పగాఁ దలంచుచుండిన భీష్మద్రోణాదులే లాఘవముతో జూతురేని

తిక్ష్ణువిగల కర్ణదుర్యోధనాదుల విషయమును గూర్చి చెప్పవలసిన
 కేమున్నది? నీవే యోజించుకొనుము. కావున యుద్ధమునుగడి మఱిలుట
 కంటే మఱియును నింద్యమైన కార్యములేదు. (త్రికరణ శుద్ధిగా
 స్పృహనులర్పించి యైనను మానవుడు శ్రేయమునే చేయవలెను. అను
 స్మృతినిబట్టి నిందాభయమువలన అవశ్యముగా యుద్ధము జేయవలయును.)

శ్లో॥ అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూన్ వదిష్యంతి తవాహితాః
 నిదన్తస్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్॥ ౩౬

—♦ భాష్యమ్. ♦—

అథ చ తేషాం మధ్యే లఘుత్వమేవ, న హి కింత్వ
 పరమపి దుఃఖతర మిత్యాహ॥ అవాచ్యేతి॥ అవాచ్యా వచనా
 నర్థా వాదాన్ బహూన్ అనేకశ స్తవాహితా శ్శత్రవో
 వదిష్యంతీత్యర్థః । తత్రతావత్ వదిష్యంత్యేన న కేవలం కింతు
 తవ సామర్థ్య ప్రభుత్వం నిదంతో॥ అవాచ్యవాదాన్వదిష్యంతి
 తతో దుఃఖతరం కష్టం కిమస్తి కిమపినేత్యర్థః॥ ౩౬॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

లోకమునందు లఘుత్వముకన్న మఱి వేఱుదుఃఖము లేదని చెప్పు
 చున్నాడు. అర్జునా! యుద్ధరంగమునందు నీవు నిలువలేక వెడలిపోవుదు
 కేని దుర్యోధనాదులగు వచ్చిన యాశత్పురులు 'మాపరాక్రమమునుజూచి
 అర్జునుడు పిరికిపందయై పరుగిడిపోయెనుగదా' అనుచు వచింపగాని
 యనేకములైన మాటలచే నిన్ను నిందించుచు నీపరాక్రమమును దూఱ
 వాడుచు. ఇంతకన్న త్రియునకు దుఃఖమువేరొకటి కలదా॥ ౩౬॥

శ్లో॥ హతో వా ప్రాప్స్యసిస్వర్గం జిత్వా వా భోక్తృసేమహీం॥
తస్మా దు త్త్విం కౌ న్తేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః॥ ౩౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తహి యుద్ధే గుర్వాదిపథ స్తతోనివృత్తౌ తు
శత్రుకృతానిదేత్యుభయతః పాశో రజ్జురితి సంకటం మన్వానో
యుద్ధార్థమేవోత్థానం యుక్తమిత్యాహ॥ హతోవేతి॥ తస్మా
జ్జేష్యామి శత్రూ న్మారయిష్యామివేతి కృతనిశ్చయ సున్
యుద్ధాయో త్త్విషేత్యర్థః॥ ౩౭॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

యుద్ధముజేసిన గురువులను జంపవలసియున్నది. యువమును మాని
వేసిన శత్రువులవలనినిండఁ బడవలసియున్నది. వెనుకకుఁ బోయిన త్రాడు
ముందుకు బోయినఉరియన్నట్లు యీసంకటావస్థలో యుద్ధమే మంచిదని
చెప్పుచున్నాఁడు. సంగరంబునఁ బ్రాణంబులు విడిచితివేని స్వర్గంబున
కరుగుచువు. వైరులను జయించితివేని, రాజ్యము ననుభవించువు కాన
నోపార్థా! లేమ్ము! పోరానర్ప నాయత్తపడుము- ౩౭॥

శ్లో॥ సుఖమఖే సహి కృత్య లాభాలాభౌ జయాజయశ్చ॥

తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్సుసి॥ ౩౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం స్వర్గోదేశ్యేన యుద్ధే కృతే తు తత్ఫలస్య
క్షమాతిశయము క్తవ్యం రాజ్యోదేశ్యేన కరణేవ్యర్థనాశ
ప్యానశ్యకత్వ మిత్యసమంజసం మన్వాన ఆహ - సుఖదుఃఖేషిః

తథాచేదానీం సుఖకామత్వం దుఃఖనివృత్తికామత్వం వా ।
 విహాయ యుద్ధాయ యుజ్యస్వ సన్నద్ధోధవేతి నైవం పాప
 మనాప్యసీత్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

యుద్ధమందు మరణించి స్వర్గమును సంపాదించుకొన్నను బునరా
 వృత్తి తప్పదు, ఇప్పుడు శత్రు సంహారము చేసి రాజ్యమును సంపాదించె
 దనా ఇదియును నశించునదే. కాన ఇహామతార్థఫలభోగవిరాగమే
 సమంజసమైనదని తలచినచో జెప్పుచున్నాడు. సుఖమును దుఃఖమును,
 లాభమును, నష్టమును, జయమును, అపజయమును, తుల్యముగా నెందు
 కొనిన పిదప యుద్ధమున కాయత్తపడుము. ఆ విధమును నొనర్చితివేని.
 సుకీతంబును గాంచవు.

శ్లో॥ ఏషా తేభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధి ర్యోగే త్వమాం శుభా
 బుద్ధ్యా యుక్తో యమా పార్థ! కర్మబంధప్రహాస్యసి॥ ౩౯

—* భాష్యమ్ *

నను 'శాస్త్రతత్వజ్ఞ సుపరోగ విచారోఽసంగభావనా।
 పమతా స్వచ్ఛతా సామ్యాత్పర్యగా సప్తభూమికాః।' ఇత్యాది
 స్మృత్యా సప్తభూమికా క్రమేణ సమత్వజ్ఞాన స్యాపనిషద్వేద్య
 త్వం తద్విషయకత్వావచ్ఛేదేన చ సాబుద్ధిరభిహితే త్యుప
 సంహర న్నానా—ఏషేతి॥ ఏవమర్హి 'సమ్యక్ ఖ్యాయతే
 ప్రితిపాద్యతే 'యేన తు త్వోపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి'తి
 శ్రుతివేద్యత్వం తత్త్వం తద్విషయికా యథోక్తసాంఖ్యనామ్నా
 తే తవాభిహితా కథితా బుద్ధిరిత్యర్థః "అథయోగే కర్మణా

సహభక్తియోగే త్వినూం వక్ష్యమాణాంబుద్ధిం శృణ్వీత్యర్థః ।
 తథాచేహ శుద్ధాంతః కరణం ప్రతియథోక్తసాంభ్యోపదేశ స్తద్భి-
 న్నప్రతితు కర్మణాసహ భక్తియోగోపదేశ ఇతి తయోర్విభిన్న-
 విషయత్వేన కుతస్సముచ్చయాశంకేతి పర్యవసితే 'ధర్మేణాప-
 మపనుదతీ' త్యాది శుతేశ్చ పశ్యాద్వయో రేకఫలకత్వం
 స్ఫుటీకృతం భవతీతిభావః ॥ ౩౯ ॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

సంపర్క ఇతి॥ తత్ర తావత్ సచ్చాత్రుత్యతత్వజ్ఞస్య చ సంపర్క-
 స్సంగతీత్యర్థః॥ కర్మణాసహేతి॥ తత్ర తావదిహముత్రఫలార్థం క్రియ-
 మాణేన తత్త్వజ్ఞానేన చ యద్యపి సముచ్చయో నభవతి, తథాపి నిష్క-
 మేన తత్త్వఫలకేన కర్మణా తు సముచ్చయో భవత్యేవేతి బోధ్యమాతద్యథా
 'ఉభాభ్యామేవ పక్షాభ్యాం యథా ఖేపక్షిణాం గతిః । తథైవ భక్తికర్మ-
 భ్యాం సాప్రత్యే బ్రహ్మ కాశ్యత' మిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౯॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

తత్త్వజ్ఞానిసమక్షమున వేదాంతశాస్త్రాభ్యాసము చేయుచు జైరా-
 గ్యము గలిగియుండుట ప్రథమభూమిక. ఇది ముముక్షుత్వము నిచ్చునది.
 ఆత్మానాత్మ విచారణచేయుట 'రెండవభూమిక' దారేషణ పుత్రేషణ
 ధనేషణల వదలుట మూడవభూమిక, లోకవాసన శాస్త్రవాసన,
 దేహవాసనలు విడుచుట నాల్గవభూమిక శుద్ధసంవిద్యోపానందముతో
 నుండుట అయిదవభూమిక, సగమునిద్ర సగము మెలకువ వలెనుండునట్టి
 స్థితి ఆవిషభూమిక, ఇది జీవన్ముక్తావస్థ, కేవలసుఖస్థితో సమానమైనస్థితి
 గలిగి ఆఖండానందము ననుభవించునది యేడవభూమిక, ఇది ముక్తావస్థ.
 ఈప్రకార మేడుభూమికలను క్రమక్రమముగా ధనుస్సుయొక్క నారికొట్ట

వలె నొకటాకటిగా నెక్కించుచు ఉపనిషద్విచారణసేయునదియై బుద్ధి
యని ప్రపంచవ్యాపారమునంతను ఉపసంహరించుచు చెప్పుచున్నాడు||
ఓయర్జునా! ఇయ్యది ఉపనిషత్తులయందు చెప్పబడిన ఆత్మతత్వమును గూర్చి
మడివినబుద్ధి. ఇంక నేబుద్ధితో గర్మబంధములనుబొందవో యట్టికర్మయోగ
భక్తియోగములను జెప్పెనవినుము. అంతఃకరణశుద్ధిగలవానికి జ్ఞానోప
దేశము చెప్పబడినది. అంతఃకరణశుద్ధి లేనివానికి కర్మతో గూడినభక్తి
యోగము నుపదేశించవలయును. భక్తికర్మలు భిన్నవిషయములగుటవలనఁ
గర్మముగూడెనందుకు జేయవలయు ననఁగా ధర్మముచే సాపముతొలఁగి
పోవు' ననుశ్చతులు గలవుగాన ఆఖరునకు భక్తిఫలమును, కర్మఫలము
నొక్కటియై యగునని స్ఫుటముగా చెలియనగును|| (నిష్కామకర్మలు
చేయవలసినదే) యేమనగా పక్షులు చెండురెక్కలచేతను ఆకాశమునందు
సంచరించునట్లు ముముక్షువు కర్మభక్తులచే శాశ్వతమైన శివపదమును
బొందుచున్నాడు||౩౯||

శ్లో॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే|

స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'తమేతమాత్మానం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా
వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేన తపసాకల్మషం
హన్తి విద్యయామృతమశ్నుత' ఇత్యాది సర్వకర్మణాం విని
యోగా త్తతోఽంతఃకరణశుద్ధిద్వారా స్వతపవోపరమ్య వివిది
షయా విజ్ఞానాన్థి భవతీత్యాహ-||నేహతి|| ఏవంతహి 'ముద్రా
జూరచనం మాధ్యనతాం వృథైవ మోక్షాశినా మఖిలశౌచ
విరాకృతానాం | తోయప్రదాన పితృపిండబహిష్కృతానాం

సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాంతి, త్యాదిస్మృత్యా ముద్రా
దిత్రివిధసాఖండి ధర్మాస్తిరస్కృత్య 'కుటీచకానుగే ధర్మే
త్రివిధే సముపార్జితే । ఋణత్రయవినిర్ముక్తే కైవల్యం సులభం
భవేది' త్యాదిస్మృత్యా నేహభక్రమస్యాభీష్టస్య నాశోఽహితా
త్పత్త్యభీతస్తు రణేయానమభక్రమ ఇత్యాద్యుక్త్యా సద్ధర్మత్వేన
నవా కించిత్పాతకం నవాకైవల్యే త్తుతితి స్వల్పమప్యస్య ధర్మ
స్యానుష్ఠానా దుర్వారుకమివసంసారబంధనాత్ జ్ఞానవిజ్ఞానసంప
త్త్యా నివృత్తి ర్భవిష్యతీత్యాశయః॥ ౪౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

ముద్రేతి, తత్రతావత్॥ 'యథా. 'శృకానజం కాష్ఠ మనర్హం సర్వ
కర్మణు తథా చక్రాంతో విప్రః సర్వకర్మణు గహికత' ఇత్యాద్యది
ధికం సర్వకాస్త్రార్థదర్శనై ద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౦॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆత్మస్వరూపమును వేదచోదితమైన యజ్ఞ దానతపస్సులచే, బ్రాహ్మ
ణులు తెలిసికొనుచున్నారు. తపముచే, (బాపపరిహారమే జానముచే శివ
రూపమును దెలియుచున్నారు సర్వకర్మలు చేయువలసినవే. అటు
చేయుటవలన అంతఃకరణశుద్ధి గలిగి అనుభవజ్ఞానము నొందుచున్నాడని
చెప్పుచున్నాడు. 'తప్తముద్రాధారణము కృత్ప్రమజటారచనము మొదలయిన
కార్యములచే ఆచార్యవ్యవహారములు లేక ఉదరపోషణకొరకు డాంబిక
ములు చేయుచు పితృతర్పణము పిండప్రదానము, చేయని మూఢులతో
సంభాషణ నరకకరమనిస్మృతి చోదితమైనందున తప్తముద్రాధారణమును
వదలి కుటీచక బహూదకహంస పరమహంసా శ్రమములకు పూర్వమే
దేవఋషి పితృఋణముల దీర్చికొని సన్యాసమందు కైవల్యము కి సులభ
సాధ్యమని స్మృతీయందు చెప్పబడినదిగాన నీయభీష్టమునకు హేనిలేదు.

మఃఖమునకు భయపడినవాఁడు యుద్ధములోనికి వెళ్ళుట సమృతమని చెప్పఁ
బడినందువలన యుద్ధము నీకు స్వధర్మము గాన సాతకములేదు. కైవల్యము
నకు హానిలేదు. స్వల్పమైన యీధర్మానుష్ఠానమువలన జ్ఞానవిజ్ఞాన సంపత్తి
గలిగి దోషపండువలె సంసారబంధము వదలిపోవునని యభిప్రాయము
(స్మృతానకాష్టము సర్వకర్మములకు అహత లేనట్లు చక్రాంతినిపొందు సర్వ
కర్మలకుఁ బనికిరాదు, అనెడిస్మృతినిబట్టి పాఖండిధర్మములు వదలవలెను)
శ్లో॥ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునందన!

బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽన్యవసాయినాం రణ

—* భాష్యమ్ *—

నను బుద్ధావైద్యైతస్య తత్వస్య యథేచ్ఛాచరణం యది
'శునాస్తత్వదృశాంచైవకోభేదోఽశుచిభక్షణ' ఇత్యాదిస్మృత్యా
బ్రహ్మజ్ఞానినామపి కర్మ కర్తుమావశ్యకమితి 'న కర్మాణా మనా
రంభాన్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుత' ఇత్యాదిస్మృత్యా తు తజ్జ్ఞ
జ్ఞానూనాంచ సు తరాం తథాత్వేన కర్మాణా సహ భక్తియో
గస్యా వశ్యకత్వే స్థితే తదేకం నైశ్చిత్యేనైకబుద్ధ్యా కుర్విత్సు
షదిశన్నాహ॥ వ్యవసాయాత్మికేతి॥ ఏవం తహి 'నేహలోకోఽ
స్తి న ఘో న సుఖం సంశయాత్మన' ఇత్యాదిస్మృత్యా 'భిద్యతే
హృదయగ్రంథి శ్చింధ్యంతే సర్వసంశయా' ఇత్యాదిశ్రుత్యా
చావ్యవసాయినా మనిశ్చితవాదినాం బుద్ధయో బహుశాఖా
హ్యనంతాశ్చ సాతిశయఫలకత్వాత్ నిరస్తవ్యా ఇతర్థః॥ ౪౧॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

అవశ్యకమితి తద్యథా, 'న కర్మాణి త్యజేద్యోగీ కర్మభిస్త్వజ్యతే
హ్యసా' కర్మబ్రహ్మాభియ భ్రష్టం తం త్యజే దంత్యజం యథే' త్యాది
స్మృత్యంతరాదప్యవధార్యమ్ సాక్షయేతి, తద్యథేహ 'కర్మచిత్ లోకః
క్షీయతే ఏవ మేవామత్ర పుణ్యచిత్ లోకః క్షీయత ఇత్యాది శ్రుత్యా,
తత్కృతకం తదనిత్యమితి న్యాయవత్త్వాచ నిజ్ఞానాపేక్షయా స్వర్గాదిఫల
స్యానిత్యత్వాదితి బోధ్యమ్యం ||౪౧||

—♦ ఆ త్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

అద్యైతము యొక్క తత్వమును తెలిసికొని స్వేచ్ఛాచారము చేసిన
యెడల తత్వదృష్టిగలవారలకును శునకములకును భేదమేమి? అమేధ్య
భిక్షుణమే గానించుచున్నది. కాన బ్రహ్మజ్ఞానులను కర్మ చేయువలసిన
కారే; కర్మలఁ జేయక నైష్కర్మ్యము నొందరు. కర్మజ్ఞానులకునూ
గర్మతోఁ గూడా భక్తియోగమావశ్యకమై యుండగా ఆ రెంటిలో ఒక
దాని నిశ్చయించి చేయుమని యుపదేశించుచు చెప్పుచున్నాడు. సంశ
యము గలవానికి ఇహలోకము గాని పరలోకము గాని బ్రహ్మనంద
నుఖము గాని లేదు. ఆత్మసాక్షాత్కారమైనవానికి హృదయగ్రంథులు
విడిపోవును. సర్వసంశయములు దీటిపోవును. అరునా! మోక్షేచ్ఛగలవానికి
కాశ్రీయములగు సమస్త కర్మలయందు ఆత్మస్వరూపనిశ్చయపూర్వక
మైనబుద్ధిమోక్షము నొకటినే యుద్దేశించుటచే ఒక్కటియే యై
యుండును. ఆత్మస్వరూపనిశ్చయము లేక కామ్యకర్మముల నాచరించు
వారిబుద్ధులు బహుళాఖులు గలిగి అంతము లేనివై యుండును. (యోగియైన
వాడు కర్మల నెప్పటికిని వదలగూడదు. కర్మలే తన్ను వదలిజేయును
కర్మలను వదలియెడలన, బ్రహ్మనిష్ఠుడై యుండవలెను. కర్మనిష్ఠుడుబ్రహ్మ
నిష్ఠుడు గానివాడు చండాలునునితో సమానుడు, కామ్యకర్మచే సంసా

చింపబడిన స్వరాదిలోకములు అనిత్యములే గాన కామ్యకర్మలు తీసి
వేయఁగినవే యని యర్థము.)

శ్లో॥ యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్య విపశ్చితః।

వేదవాదరతాః పార్థ! నాన్యదస్తీతి వాదినః॥

౪౨

—* భాష్యమ్ —

నను, అనిశ్చితవాదినస్తే కిం వదస్తీత్యాహ—యామి
మామితి। ఏచం సతి 'యన్నదుఃఖేన సంభిన్నం సచగ్రస్తమనం
తరం। అభిలాషోపసీతుచ తత్సుఖం స్వః పదాస్పద' మిత్యాది
వాక్యం తద్యథేహ 'కర్మచిత్తో లోకః క్షీయత ఇత్యాది' శ్రుతి
విరోధాత్తస్య చిరస్థాయిత్యేన తత్వేపి వస్తుతస్తు తే వేదవాదర
తత్వేనావిపశ్చిత ఏవేతి భోధ్యమ్। ౪౨.

—* ఆ స్థ) తాత్పర్యము *—

నిశ్చయజ్ఞానములేనివారేమి చెప్పవలసినగా, స్వర్గమందు దుఃఖము
లేదు. మనమెప్పటికి ఆసుఖమందె యుండగలమని కామ్యకర్మలుచేసి
స్వర్గసుఖమనుభవించి పునరావృత్తి నొందుచున్నారు. వేదములయందు
కామ్యకర్మలు నిష్కామకర్మలు చెప్పబడినవి. అవిద్వాంసులు స్వర్గమే
కాని అతకంఠెవధికమైనది లేదని చెప్పుచున్నారు. కామ్యకర్మలను
చోదించెడు శ్రుతులు పుష్పవతీ వాక్కు లనిపించుకొనును. వాని నవలం
బించి పునరావృత్తి నొందుచుందురు. (అనగా ఫలము లేక పూవులు
మాత్రమే కలిగి రమణీయములైనవని యర్థము.)

శ్లో॥ కామాత్మాన స్సవర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదాం ॥

క్రియావిశేషబహుళాం భోగైశ్వర్యగతింప్రతి॥౪౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథంభూతా స్తే నాదిన ఇత్యాహ । కామాత్మాన
ఇతి । ఏవంతర్హి భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి కామవిరోధ్యశ్యాదిసేవన
మాత్మాభీష్టం యేషాం తథా స్వర్గవన పరసాధ్యో యేషాం
తే తథాభూతా ఇత్యర్థః॥ ౪౩॥

—♦ ఆ స్థితౌ తత్పర్యము ♦—

అవాదించునా రెటువంటివా రనగా కామ్యవిషయముల యందు
మనసుగలవారును, స్వర్గమునందాసక్తులును, అయిన అవిద్వాంసులు. (అల్ప
జ్ఞానులు) పునర్జన్మకర్మ లనెడిఫలముల నిచ్చునదియు అనేక క్రియలచే
నతిశయించినదియు నైన స్వర్గమందు ఊర్వశీసేవనమే తమయభీష్టమని
చెప్పుచు స్వర్గముకంటె నెక్కువైన దేదియు లేదనుచుండురు.

శ్లో॥ భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాఽపహృతచేతసామ్ ।

వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి ససమాధా న విధీయతే॥ ౪౪॥

♦— భాష్యమ్ . ♦—

‘ననుసంసారేషుమనస్సక్తంసమాధిస్థం కథంభవే త్థేరు
మరకటయోరైత్రీ యథానేష్టావిరోధత’ ఇత్యాదిస్మృతినా
యేనయుగపద్ధానానుత్పత్తిర్కనసో లింగ’ మితిసూత్రాచ్చకథం

కామాత్మానాం స్వర్గాద్యభికాంక్షీణాం సమాధి రిత్యాహ -
భోగైశ్వర్యేతి ॥తత్త్రివం సతి భోగైశ్వర్య ప్రసక్త్యాఽపహృత
చేతసాం యా తత్ర వ్యవసాయాత్మికా నామ నిశ్చయాత్మికా
బుద్ధి స్సాయథోక్తనదేకకాలావచ్ఛేదేన విరుద్ధవిషయాణీతి
తయాకథం సమాధి రిత్యర్థః॥ ౪౪॥

—♦ ల ఘటాదీ పృణీ ♦—

కథంభవేదితి॥ తదేతద్ద్యోగవాసిష్ఠే పృథక్తం । తద్యథా యత్క్రించి
దపిసంకల్పాన్నరో దుఃఖే నిమజ్జతే । నకించదపి సంకల్పాత్సఖ మక్షయ
మశ్నుత ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౪॥

—♦ ఆ స్థితౌ త్పర్యము . ♦—

'స్థిగాలమర్కటములకు మైత్రి యేలాగున సంఘటింపనేరదో
ఆలాగుననే సంసారమునకు సమీపవర్తియగు మనస్సునకు నేకాగ్రత యెట్లు
గలుగును' అనున్యాయమును బట్టియు 'ఒక్కమాటుననే జ్ఞానముగలుగ
కుంట మనసునకు లింగము అనుసూత్రమును బట్టియు. స్వర్గమునుగోరు
కామాత్ములకు నెట్లుసమాధి గలుగుననఁ జెప్పుచున్నాఁడు-భోగైశ్వర్యము
లయందాసక్తులై పుష్పవతీవాక్కులచే మత్తిభ్రష్టులగువారలకు సమాధిని
గూర్చి నిశ్చయాత్మకమైన బుద్ధి యుండదు. చిత్తమందువిక్షేపమణిగినఁ
గానిసమాధి రాదు చిత్తవిక్షేపము ఉపాసనవలన శాంతించును.

శ్లో॥ త్రైగుణ్యవిషయావేదా నిస్తైగుణ్యో భవార్జున ।

నిర్వృందోఽనిత్యసత్వస్థో నిరోగక్షేమ ఆత్మనాన్॥ ౪౫

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను వేదో ద్విధో మంత్రభాగో బ్రాహ్మణభాగశ్చ
తత్ప్రతాపన్మంత్రభాగేన పూర్వమిమాంసోక్తా । బ్రాహ్మణ
భాగేనచ బ్రహ్మమిమాంసోక్తేతి తత్కస్మిన్ భాగే వినిశ్చి
నోమితి నిర్ణేతుమాహ—త్రైగుణ్యేతి॥ తత్రతానత్త్రిగుణమర్హ
తీతి త్రైగుణ్యః పూర్వమిమాంసాభ్యో రజోమిశ్రితో భాగ
ఇత్యర్థః । ఏవం త్రిగుణాన్నిర్గతం వేద మర్హతీతి నిస్తైగుణ్యో
బ్రాహ్మవిద్యానిరూపణభాగస్తత్ర ద్వయోర్మధ్యే నిస్తై

గుణోన్మత్తస్య నిత్యసత్వస్థో భవార్జునేత్యర్థః । తత్ప్రాప్తిమేన నిష్క్రై
గుణ్యేన భాగేన శివమద్వైతం తురీయం బ్రహ్మతత్వం జ్ఞాత్వా
నిర్వృద్ధో నిత్యసత్వస్థస్య న్నాత్మా శివ స్తజ్జ్ఞానవాంస్తథా
లభ్యలాభో యోగో లబ్ధస్య ప్రతిపాలనంక్షేమ స్తన్నిర్గుత
శ్చాప్తకామఇత్యర్థః ॥౪౫॥

—♦ ల ఘట టి పు ణీ . ♦—

ద్వయోర్మన్యఇతి ॥ తత్ప్రాప్త్యంతయోర్మధ్యే నిష్క్రైగుణ్యో భవార్జున
ఇత్యస్య త్రిగుణసహిత వేదవిషయో భవేత్యేవార్థో నతువేదబాహ్యో భవే
త్యర్థః = న్యథా నిష్క్రైగుణ్య నిత్య సత్వస్థపదాభ్యాం విరోధాపత్తేః ।
ఏవం తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీత్యాదిశ్చుతే రసీతి
భావః ॥ ౪౫॥

—♦ ఆ స్థా తా త్స ర్య ము ♦—

వేదము మంత్రభాగమనియు, బ్రాహ్మణభాగమనియు రెండువిధ
ములుగాగలది. మంత్రభాగముచే పూర్వమిమాంసయు బ్రాహ్మణభాగ
ముచే బ్రహ్మమిమాంసయుఁ జెప్పబడినది. వానిలో దేనియందు నిర్ణయ
మును గావించు రసగా చెప్పుచున్నాడు. అర్జునా! పూర్వమిమాంస
రజోగుణప్రధానముగా త్రిగుణములు గలది. గుణత్రియరహితమైన ఉత్తర
మిమాంస బ్రహ్మవిద్యానిరూపణము చేయునది. గనుక నీవు కర్మకాండను
వదలక సత్వగుణము గలిగి బ్రాహ్మణభాగము చైతన్యరూపుడు
అద్వైతస్వరూపుడును అయిన శివునితెలిసికొని ఆ ఏకాంతవాసమందు
అద్వైతభావన లేక ఆత్మలాభముగలిగి ఆప్తకాముడవై యుండుము. (వేద
ములు త్రిగుణసహితములయి నను నీవుగుణములను వదలవలెనే గాని వేద
బాహ్యుడవు గాగూడను. ఏమనగా బ్రాహ్మణులు వేదములచేతనే పరమా
త్మును తెలిసికొనుచున్నారు. కానబ్రాహ్మసాక్షాత్కారము వేదము లేక
కావలదు ॥౪౫॥

శ్లో॥ యావా నర్థ ఉదపానే సర్వత స్సంప్లుతోదకే॥

తావా సుర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః॥ ౪౩॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నన్వస్తేషి వం పరన్తు 'శుత్రయ స్మృతశ్చైవ యుక్తయ
 శ్చేత్యరం వదన్తి తద్విరుద్ధం యో వదేత్తస్మాన్నచాధమ్'
 ఇత్యాది స్మృత్యాత్మజ్ఞానస్య సర్వకామపూరక త్వేయుక్తి
 రప్యపేక్షితేత్యాహ—యావానర్థఇతి॥ ఏవంసతి యావానర్థః
 ప్రయోజనముదపానే త్సుద్రజలాశయే భవతి తావాం స్తదధి
 కశ్చ సర్వత స్సంప్లుతోదకే బృహజ్జలాశయే యథా భవతి
 తథా సర్వేషు వేదేషు కామ్యకర్మ ప్రయోజకేష్వపి హైరణ్య
 గర్భానందపర్యంతేషు తావాం స్తదధికశ్చ బ్రహ్మతత్వం
 విజానత స్సాక్షాత్కుర్వతో బ్రాహ్మణస్య బ్రహ్మవిదో భవతీ
 త్యన్వైవానందస్య సర్వభూతాని మాత్రాముపజీవన్తి శుత్రే
 రపీతి భావః ౪౩॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

యుక్తిరపీతి । తద్యథా 'యుక్త్యా యుక్త ముపాదేయం యదుక్తం
 చార్భకై రపి నచాయుక్త ముపాదేయం యదుక్తం పద్మయోనిసేత్యాది
 స్మృత్యంతరాదపి బోధ్యమ్ । తదధికశ్చేతి॥ సర్వాంశ్చ కామానవాప్నోతి
 సర్వాంశ్చ లోకా నవాప్నోతి య స్తమాత్రాన మనువిద్య విజానాతీతీహ
 ప్రజాపతి రువాచ తదుభయే దేవాసురా అనుబుబుధిర' ఇతి ఛాందో
 గ్యశ్రుతేతి భావః॥ ౪౬॥

—♦ఆత్మ తాత్పర్యము. ♦—

శుశ్రూషులు స్మృతులు యుష్మతులు నిశ్చయనే చెప్పుచున్నవి. ఈశ్వర విరుద్ధముగా నెవడు చెప్పినో వానికంటె నధముడు లేడు. అత్మజ్ఞానము సర్వకామములను పూరించునదనుటయందు యుక్తియు గావలసియున్నది. లోకమున మానవునకు సామాన్యజలము గలిగిన భావయందు నెంత మాత్రము ప్రయోజనమును నానందమును గలుగునో, యంతకన్న నధిక ప్రయోజనమును నధికానందమును నంతటను. జలసమృద్ధమైన తటాకమున గలుగును. అట్లే, కామ్యకర్మ ప్రయోజకములైనను బ్రహ్మానందము నొసంగునట్లైన వేదములందును బ్రాహ్మణ్యుడైనవానికి నంతమాత్రము ప్రయోజనమును నానందమును గలుగును గాని. యాత్మతత్వము నెఱింగిన వానికి నంతకన్న నధిక ప్రయోజనమును నధికానందమును గలుగును. (అనఁగా కర్మకుడైనవానికిఁ గలుగు దానికన్న జ్ఞానికి నధికానందమనితా) భూతము లన్నియును నాబ్రహ్మానందముయొక్క యంశమునే యాశ్రయించి జీవించుచున్నవని భావము. యుక్తియుక్తముగా బాలకుఁడు వచ్చించినను దానిని గ్రహింపనగును. గాని తద్విహీనముగా బ్రహ్మదేవుడు పలికినను దానిని గ్రహింపఁగూడదని మొఱుంగవలెను. ఎవఁడాత్మతత్వము నెఱుంగునో వాఁడు సర్వలోకములను సర్వకామములను బొందునని ఛాందోగ్యమునఁ జెప్పఁబడినది.) ౪౬.

శ్లో॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన |
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మాతే సంగో స్త్వకర్మణి॥ ౪౭

—♦భాష్యమ్ ♦—

నను యథోక్తకర్మయోగేన చిత్తశుద్ధిం సంపాద్యాత్మజ్ఞానం సంపాద్యతేచేత్తదాత్మజ్ఞానమేవ కుతోనసంపాద్యతాంకిం బహ్వయాసైర్బాహిరంగసాధనైః కర్మభిరిత్యాశంక్యా

హ—కర్మణ్యేవేతి॥ ఏవం తద్వ్యభాభ్యామేవ పక్షాభ్యాం
యథా భే పక్షిణాం గతిస్తదేవ భక్తికర్మభ్యాం ప్రాప్యతే
బ్రహ్మ శాశ్వతమిత్యాది స్మృతీన్యామేన తే తవాశుద్ధాంతః
కరణస్య కర్మణ్యేవాంతః కరణ శోధకేఽధికారో న తు యమ
నియమాద్యప్రాంగయోగేన వేదాంతనిష్ఠయూచి చారాదావిత్య
కరణే కర్మాణి ప్రత్యవాయదర్శనాచ్చేత్యాశయః॥ ౪౭॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

యథోక్తకర్మయోగముచే జితశుద్ధిని గల్గించుకొనిననో నాత్మజ్ఞా
నము గలుగునేని, మిక్కిలి ప్రయాససాధ్యములగు కర్మలఁ బరిత్యజించి
యాత్మజ్ఞానమునే సంపాదించుకొందమనినఁ జెప్పచున్నాఁడు—ఏమఁ గర్మ
మాత్రమందు నధికారము గలదేకాని, దానికి సంబంధించిన ఫలమునం
నెప్పటికిని కథికారములేదు, కర్మముఫలముతోఁ గూడినయెడల బంధరూప
మగుటవలనను, ఫలముచేక కేవలకర్మము నన్నారాధించుటయే మోక్ష
హేతుమగుటవలనను, కర్మమునకును వానిఫలములకును హేతువు గాకుము,
కర్మల ననుష్ఠింపకుండుటయందు ఏమ సంబంధము లేకుండునుగాక, అనగా
గర్మలయం దాసక్తియుండునుగాక. పక్షియెట్లు రెండుఁజుక్కలతో
నాకసమున సంచరించునో, యట్లు భక్తికర్మలచే శాశ్వతమగు బ్రహ్మమును
జొందనగు ననుస్మృతినిబట్టి యశుద్ధాంతః కరణుడవైన ఏమ నంతఃకరణ
శోధకమగు కర్మయందే యధికారముగాని యమనియమాది వేదాంత నిష్ఠ
యందధికారములేదు. కర్మలు చేయుకున్న ప్రత్యవాయము సంభవించును.

శ్లో॥ యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనజ్ఞయః॥

సిద్ధ్యసిద్ధ్యో స్సమో భూత్వా సమత్వం యోగఉచ్యతే॥౪౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'న కర్మాణి త్యజేద్యోగీ కర్మభి స్వజ్యతే హ్యసౌ' । కర్మబ్రహ్మోభయోర్భిష్టం తం త్యజే దంత్యజం యథేత్యాదిస్మృత్యా యది జ్ఞానినః కర్మ కర్తు మావశ్యకం తర్హ్యజ్ఞానినస్తు సుతరాం తత్కర్తవ్యమేవేతి పూరోక్తమేవ పునర్దీక్షయన్నాహ—యోగస్థితి॥ ఏనం సత్యస్తకరణశుద్ధి ద్వారా యమాదియోగనిష్ఠయా తత్తత్కర్మ కర్తవ్యమేవ తత్రతావత్ఫలసిద్ధా హర్షం ఫలాసిద్ధా చ విషాద స్వక్రావో కేవలమీశ్వరావృణబుద్ధ్యా సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్సమత్వేన తత్కర్తవ్య మేవేత్యాశయః॥౪౮॥

—♦ ల ఘట టి పు ణీ ♦—

భిష్టమితి॥ తథోక్తం ప్రబోధచంద్రోదయే 'జ్ఞానినాజ్ఞానినావాపి యావదేహస్య ధారణం' । తావద్వపర్ణాశ్రమప్రోక్తం కర్తవ్యం కర్మ శుద్ధయే' ఇత్యాదినా శరీరశుద్ధయేఽపి తదావశ్యక మిత్యవధేయమ్ ॥౪౯॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

(యోగి కర్మలను దానుద్యజింపడు, కాని కర్మలచేత నితడు విడువబడుచున్నాడు. కర్మ బ్రహ్మోభయభిష్టఁడైనవానిని జండాలుని వలె విసర్జింపవలెను. మొదలగు స్మృతులచేత జ్ఞానియగువానికె కర్మ యావశ్యకమై యుండఁగా నజ్ఞానికయ్యది మిగుల నవశ్యకర్తవ్యమని ముందుఁ జెప్పినదానిని దృఢీకరించుచున్నాడు - ఓయర్జునా ! రాజ్య బంధుప్రభృతులందు సంగమును వదలి సిద్ధ్య సిద్ధులను సమముగా గొను యోగమునందు నిలిచి యుద్ధాదికర్మల నాచరింపుము. వానియందంతయు

తేమైన ఘటములగు జయపజయములు బోనగునవి సిద్ధించినను సిద్ధింప
కున్నను సమానముగు మనస్సును గలిగి యాకర్మములను జేయుము. అంతః
కరణశుద్ధిద్వారా యమాదియోగనిష్ఠచేత నాయాయాకర్మల ననుష్ఠింపవలసి
నదే. కాని ఫలసిద్ధియందు సంతోషమును, ఫలాసిద్ధియందు దుఃఖమును
విడిచి యీశ్వరార్పణబుద్ధిచే సిద్ధ్యసిద్ధులందు సమభావనతో వర్తింపవలెను.
(జ్ఞానియైనను, నజ్ఞానియైనను జేమాముండువలయును శరీరశుద్ధికొఱును వర్ణా
క్రమ ప్రోక్తకర్మ నాచరింపవలెను.) ౪౫॥

శ్లో॥ దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ!

బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః॥

౪౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'ప్రయోజన మనుద్దిశ్య మందోఽపి నప్రవర్తతే
ఇతిన్యాయేన కింకర్మానుష్ఠానమేవ పురుషార్థో యేన నిష్ఫల
మేవ సదాకర్మ కర్తవ్య మిత్యుచ్యతే తస్మాత్తద్వరం ఫల
కామనయైవ కర్మానుష్ఠానం యుక్తమితి చేత్తత్రవిశేషమాహ-
దూరేణేతి॥ ఏవంతర్హి 'యోవా గా ర్గ్యోతదక్షర మవిదిత్వా
అస్మాల్లోకాత్ప్రేతి స కృపణ' ఇత్యాదిశ్రుత్యా సర్వానర్థని
బర్హణ మాత్మజ్ఞానోత్పాదకం నిష్కామకర్మణాసహ యోగా
నుష్ఠానమేవ కర్తవ్యమిత్యతో బుద్ధియోగాచ్ఛివమద్యైతం తురీ
యమితిబ్రహ్మజ్ఞానాద్దూరేణహ్య వరమర్వాక్ఫలాభికాంక్షయా
జాగ్రదవస్థాగతం 'తద్యథేహేతి కర్మచోదనేతి శ్రుత్యా
క్షయాతి శయయుక్తత్వాత్తన్నాకాంక్షే సర్వమితితాత్పర్యమ్.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

తద్యరమితి॥ తమక్తం పురాణసముచ్చయే । తద్యథా 'ఆప్రాప్య
జ్ఞానమార్తండుం కర్మజన్యం ఫలం శుభం ఇతో భ్రష్టానతో భ్రష్టాథా
తాక్ష్యవచ నిష్ఫలా । ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౯॥

—♦ ఆ స్థృ తా త్ప ర్య ము ♦—

మూఢుడైనను బ్రయోజనము నుద్దేశింపకయే ప్రవర్తింపడను
న్యాయమునుబట్టి నిష్ఫలమైన కర్మనెప్పుడు నాచరించుటవలన నేమియుం
బురుషార్థము లేదు గావున ఫలకాంక్షతోడనే కర్మ నాచరింపవలయు
ననఁ జెప్పుచున్నాఁడు - సిద్ధ్యనీధ్యలయందు సమమైయుండు బుద్ధియోగ
ముచేఁ జేయఁబడుకర్మముకంటే, నితరమగు కామ్యకర్మము మిక్కిలి
నిచమైనది. పూర్వోక్తబుద్ధియోగముతోఁ గూడినకర్మము సాంసారిక
దుఃఖములను దొలఁగించి పరిమపురుషార్థమగు మోక్షమును గల్గించును.
ఇతరము; మిక్కిలిదుఃఖరూపమగు సంసారమును గల్గించును కనుక నో
యజ్జనా! కర్మలనాచరించునపుడు బుద్ధియందు కర్తింపుము. ఫలాపేక్షతో
గర్మముల నాచరించువారు దీనులయిన నిత్యసంసారులగుదురు. 'అక్షర
స్వరూపుడగు పరమాత్మ నెఱుంగక యీలాోకమును విడిచినవాఁడు
కృపణుఁడు' అను శ్రుతినిబట్టి సర్వానర్థములను దొలఁగించునదియు జ్ఞాన
మును గలిగించునట్టి నిష్కామకర్మతోడి యోగానుస్థానమే చేయఁదగి
నది గావున శివమద్వైతం తురీయమును బుద్ధియోగమునకంటే నితరకర్మము
నింద్యమనితా॥జ్ఞానసూర్యుని పొందువరకును గర్మమువలనిఫలమే మంబిది.
జ్ఞానము గలిగినతరువాత గర్మల నాచరింపకవోయినను సుయే కాని
జ్ఞానభ్రష్టులును గర్మభ్రష్టులును నిష్ప్రయోజకు లనిభావము. ౪౯

శ్లో॥ బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే॥

తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కాశలమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ యథోక్తబుద్ధియోగాభావే కృపణత్వరూపం
 దోషముక్త్వా తత్సత్వేతు గుణాధిక్యమప్యహ—బుద్ధియుక్తేతి॥
 తేఢాసతీహ 'శాస్త్రతత్వజ్ఞ సంపర్క, ఇత్యాది క్రమేణ కర్మ
 యోగేన శుద్ధాంతఃకరణస్య సమత్వబుద్ధ్యా యుక్తేచోభే
 సుకృతదుష్కృతే అపి స జహతీతి యజ్ఞస్వోద్యుక్తో భవేతి
 యోగఏవ కర్మసుకాశలం ప్రశస్తమిత్యర్థః॥ ౫౦॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦

ప్రశస్తమితి॥ తద్యథా శాంతిభారతే॥ యోగాన్నిర్వహతే క్షీప్రమ
 శేషం సాపపంజరం । తస్మాద్యోగాయ యోక్తవ్యం కర్మశుశ్ఛత్తరం
 బుద్ధే రిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౫౦॥

—♦ ఆ స్థితాత్పర్యము ♦—

ఇట్లు శివమచ్చైతం తురీయమను బ్రహ్మజ్ఞానముతోఁ గూడిన బుద్ధి
 యోగము లేకుండ నేని కృపణత్వదోషము గలుగునని చెప్పి, అదియుండిన
 యెడల గుణాధిక్యమును జెప్పుచున్నాడు—అట్టిబుద్ధియోగముతోఁ గూడిన
 వాడు బంధహేతువులైన సుకృతదుష్కృతరూపకర్మలను రెంటిని
 సమత్వబుద్ధితోఁ గూడినవానిని ఇహమునందుఁ బరిత్యజించును. కాబట్టి
 సమత్వరూపమైన యట్టిబుద్ధియోగముకొఱకు సుద్యోగింపుము. బుద్ధి
 యోగముతోఁగర్మముల నాచరించుటయే మిక్కిలి సామర్థ్యము. కాబట్టి
 యట్టి బుద్ధియుక్తుడవుకమ్ము. (సమస్తమైన సాపపంజర మంతయును
 యోగమువలన భస్మమగుచున్నది. కావున యోగముకొఱకు బుధులు
 కర్మముల నాచరించిన తరువాతఁ బ్రయత్నంపవలెను॥ ౫౦॥

శ్లో॥ కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః |
జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛంత్యనామయమ్ గీ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను దుష్కృతహానమపేక్షితం నతు సుకృతస్య హాన
మన్యథా పురుషార్థభ్రంశాపత్తేరిత్యాహ-కర్మజమితి॥ ఏవంతర్హి
కర్మజం క్షయిష్ణుఫలం త్యక్త్వా సుబుద్ధియుక్తాః కేవలమీశ్వ
రార్పణబుద్ధ్యా కర్మకుర్వాణాస్తత్వశుద్ధిద్వాదేణ మనీషిణ
స్తత్వమస్యాదివాక్య జన్మాత్మమనీషావన్తో జన్మబంధవినిర్ము
క్తాస్సంతోఽనామయం పదం గచ్ఛంత్యర్థః॥ గీ॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

ఈశ్వరార్పణేతి॥ 'తచ్చైవ మనశ్శంభుపదారవిందయోరతి' స్మృతి
న్యాయేనాత్మార్పణబుద్ధ్యేత్యర్థః॥ ౫౧॥

—♦ ఆ స్థి తా త్వ ర్య ము ♦—

సాపక్షయమిష్టమేకాని పురుషార్థము నశించుటవలనఁ బుణ్యక్షయ
మిష్టము లేదనఁగాఁ జెప్పచున్నాడు—పూర్వము చెప్పఁబడిన బుద్ధియో
గముతోఁగూడి, తత్వమస్యాది మహావాక్యార్థతత్వము నెఱింగినజ్ఞానులు
కర్మలవలనఁ గలుగు సాంసారికఫలములను విడిచి, సంసారబంధమునుండి
విడుపునొందినవారై దుఃఖరహితమైన శివపదమును బొందుచున్నారు.
(ఈశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మల నాచరించుచుఁ తుదను శివస్థానము
నొందుదురని తా॥ ౫౧॥

శ్లో॥ యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి |
తదా గన్తాసీ నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ॥ గీ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి కర్మ కర్తు ర్మే కదాసత్వశుద్ధిసాన్న్య దిత్వత
 ఆహ—యదేతి॥ తత్త్రైవంసతి నహ్యేతావతాకాలేన సత్వ
 శుద్ధి ర్భవిష్యతీతి కాలనియమోఽస్తి కిన్తు 'కస్య చిజ్జాయతే
 శీఘ్రం చిరకాలేన కస్యచి' దిత్వాదిస్మృత్యాదాయస్మిన్
 కాలే మోహకలిల మహమిదం మమేనమిత్యాద్యజ్ఞానకలిల
 మనాత్మజాతం తే తవ బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి తదా తస్మిన్నేవ
 కాలే శ్రోతవ్యస్యచ శ్రుతస్యచ కర్మఫలస్య నిర్వేదం త్యాగః
 ప్రపంచరూపస్య చిదాత్మత్వావలోకనమిత్యాది స్మృతసిద్ధం
 వైరాగ్యం ప్రాప్తమిత్యర్థః 'పరీక్ష్యకర్మచితాన్లోకాన్బ్రహ్మణో
 నిర్వేదమాయా' దిత్వాది శ్చ తేరపీతిభావః॥౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కైరాగ్యమితి॥ తద్యధా. త్యాగః ప్రపంచభూతస్య చిదాత్మత్వా
 వలోకనాత్ । త్యాగో హి మహతాం పూజ్యో నగిరి ర్నగుహాంతరం
 ఇత్యేవధార్యమ్॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇట్లు కర్మల నాచరించు నాకపుడు సత్వశుద్ధియగు నంచువేని
 చెప్పుచున్నాను- ఇంతకాలములో సత్వశుద్ధియగునని కాలనియమములేదు.
 ఒకనికి క్షిప్రముగాఁ గలుగును. వేటొకనికి జాల కాలమునకు గలుగును
 అనుస్మృతినిబట్టి నయొక్కబుద్ధి మమతారూపమైన మోహకల్మషము
 శాశ్వతము దాటునో, అపుడు ఆప్తతములగు మాబోటుల వలన నింతకుఁ
 బూర్వము త్యాజ్యములుగా నీవు వినిన ఫలాదులకును, నిక వివేచోవు

వానికిని వైరాగ్యమును జెందెదవు. (తాను జైతన్యస్వరూపుడని యెఱింగి ప్రపంచము నుజ్జగించుటయే త్యాగముగాని గిరివాసముకాని గుహావాసముకాని త్యాగమనిపించుకొనదు. మహాత్ములకు త్యాగమే పరమపూజ్యమైనది.

శ్లో॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యథా స్థాస్యతి నిశ్చలా |

సమాధావచలా బుద్ధి స్తదా యోగమవాప్స్యసి || ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంసత్యన్తః కరణశుద్ధ్యవజాత నిర్వేదస్యవిజ్ఞానప్రాప్తి

రపి కదేత్యాహ—శ్రుతీతి॥ ఏవంతర్హితే తవ బుద్ధి శ్రుతిభి
ర్నానావిధపథశ్చవై రవిచారితతాత్పర్యై ర్విప్రతిపన్నాచేత్త
తశ్చ దోషదర్శనేన తం విక్షేపంపరిత్యజ్యసమాధాపరమాత్మని
తురీయే శివే నిశ్చలా స్థాస్యతి తతశ్చ తదా సమత్వలక్షణం
యోగమవాప్స్యసీత్యర్థః॥౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవిచారితేతి॥ ఏవంసతి, 'ఇదంమేఽస్తి మతం నేదంపక్షయోర్యత్ర
చాగ్రహః । సోఽయం వాదస్సమాఖ్యాతో యుక్తిర్యత్ర నదృశ్యతే'
ఇతి స్మృతిన్యాయేన వాదిప్రతివాదిభ్యాం సిద్ధాంతార్థ ప్రతిపత్తయే అవి
చారిత తాత్పర్యరపి విప్రతిపత్త్యుచిత్యవధారితే సర్వప్రమాణసిద్ధోఽ
ర్థో భ్రువోయన్నవిచాల్యతే । 'సోఽయం సిద్ధాంత ఇత్యుక్తోఽభ్రువచ్చ
ల్యతే యత' ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా సకలవిక్షేపం త్యక్త్వా సమాధి
స్థాభివ్యవహితకా తుతిరితిభావః॥౧౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అంతఃకరణశుద్ధిచేతనే చైరాగ్యము గలిగినవానికి విజ్ఞానప్రాప్తి యొప్పుడనగాఁ జెప్పుచున్నాడు. తాత్పర్యమునెఱుంగని నానావిధమార్గ శ్రమములచేత నబుద్ధి విరోధమునుఁ (జాంచల్యమును) బొందునేని, దోషముల నెఱింగినతరువాత నాచాంచల్యమును వదిలి, పరమాత్మయగు శివస్వరూపసమాధియందెప్పుడు నిశ్చలమైనదిగా నిలుచునో అపుడే సమత్వలక్షణమైన యోగమును (విజ్ఞానమును) బొందఁ గలవు॥ ౫౩॥
అర్జునకువాచ—

శ్లో॥ స్థితప్రజ్ఞస్య కాభామా? సమాధి స్థస్య కేశవ! ।

స్థితధీః కిం ప్రభాషేత? కిమాసీత? ప్రజేతకిమ్?॥ ౫౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ లబ్ధావసరాత్ స్థిత ప్రజ్ఞస్యలక్షణమపిశ్రోతు మర్జునఉవాచేత్యాహ—స్థితప్రజ్ఞస్యేతి తత్రతావత్ప్రతప్రజ్ఞస్య నిష్కామకర్మణా శుద్ధచిత్తస్య కాభామా రీతి ర్లక్షణ మిత్యర్థః ఏవం సమాధిం కుర్వతః కింస్వరూపలక్షణం, ఏవంస ఏవోత్థాన దశాయాం స్థితధీర్మూఢజనాన్ప్రేతి కిం ప్రభాషేత? తథా యాకి మాసీద్వజేచ్ఛ కిమితి ప్రశ్నః॥ ౫౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

(ప్రశ్న ఇతి॥ తత్ర) 'శకుననామివా కాశే మత్స్యశామివ చోదకే తద్వనద్యాదిదాం లోకే గతి ర్నైవేహలక్ష్యతే' ఇత్యహోయంప్రశ్నస్త జ్ఞానార్థమిత్యవధేయమ్॥ ౫౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

సితప్రజ్ఞుని లక్షణమును వినుటకవకాశము గలగినందువలన నర్జునుఁ
డావిషయము నడుగుచున్నాఁడు - ఓకేశవా! సమాధియందున్నవాఁడైన
సితప్రజ్ఞుని స్వరూపమెట్టిది? అతఁడు సమాధియండి లేచినపు డెవ్విధమున
భాషించును? ఎట్లు కూర్చుండును? ఏచందమున నడచును? (అకాశము
నందుఁ బక్షులయొక్కవలె నిశ్చయందుఁ జేపలయొక్కవలె తత్వజ్ఞానము
నెఱింగినవారి గమనమునెఱుంగుట సాధ్యముగాదు). కావున వాని
స్వరూపము నెఱుంగుట కీ ప్రశ్నవేయఁబడినది॥ ౫౪॥

శ్రీకృష్ణజవాచ—

శ్లో॥ ప్రజహాతి యదా కామాన్ సర్వాన్ పార్థ! మనోగతాన్
ఆత్మన్యేవాత్మ నాతుష్ఠః స్థితః ప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే॥ ౫౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అదైతేషాం చతుర్విధప్రశ్నానాం క్రమేణోత్తర
మాహ—ప్రజహాతీతి॥ ఏవం సతి యదా మనోగతాన్ స్త
ద్వృత్తిప్రవిప్లా కామాన్ ప్రజాహాతిపరిత్యజతి సస్థితప్రజ్ఞస్తదో
చ్యత ఇత్యర్థః॥ । నను చ కథం ససర్వకామపరిత్యాగే స్యాది
త్యాహ, ఆత్మన్యేవేతి । తత్రాత్మన్యేవ స్వప్రకాశ చిద్రూపే
శివే జీవాత్మనానహైకీభూత్వా తుష్టఇత్యర్థః॥ ౫౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

నాలుగు విధములైన పూర్వోక్త ప్రశ్నలకుఁ గృష్ణుఁడు క్రమముగా
నుత్తరములను జెప్పుచున్నాడు-స్వప్రకాశుండును చిహ్నాపుండును నగు

శ్రునియందు జీవాత్మతోఁ గూడి యానందించుచుఁ జిత్తమునందలి,
కోమ్యులనెపుడు వదలునో అపుడు స్థితప్రజ్ఞుడని పిలువఁబడుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దుఃఖేష్వనుద్విగ్నమనా సుఖేషు విగతస్సృహః ।

వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీ ర్ముని రుచ్యతే॥ ౫౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీం సమాధిం కుర్వతః పునర్లక్షణ మాహ-దుఃఖే
ష్వితి॥ తత్రైవంసతి దుఃఖే రజస్తమోభ్యాం సంతాపాత్మకచిత్త
వృత్తివిశేషేషు ప్రాప్తేష్వపి సమాధే రోద్విగ్నం వ్యాకులం
మనో యస్యసః ఏవం సుఖేషు సత్వరజోభ్యాంప్రీత్యాత్మకచిత్త
వృత్తివిశేషేషు విషయా ద్విగతస్సృహః । తథా వీత స్త్యక్రో
రాగోభయం క్రోధశ్చ యస్యేత్యర్థః॥ ౫౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ఏకంసతీహ॥ సత్వరజస్తమసాం సర్వసాధారణ్యేన జగత్కారణ
త్వేఽపి విమలసత్వస్య నిస్త్రైగుణ్యేన యమనియమాదినా సమాధ్యుప
యోగిత్వ మే వేతి తథోక్తిమేవావధార్యమ్॥ ౫౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పు ర్య ము ♦—

ఇపుడు, సమాధిని జేయుచున్న వాని లక్షణమును చెల్పు
చున్నాఁడు—రజస్తమోగుణములచేత సంతాపమును గలిగించు దుఃఖములు
ప్రాప్తించినను సమాధియందుండి కలఁతనొందని మనస్సుకలవాఁడును,
సత్వరజోగుణములచేత బ్రీతిని గలిగించు సుఖములయందుఁ గోరికలులేని
వాఁడును అమరాగము భీతి కోపము లోనగునవి లేనివాఁడును మనన
వ్యభావించును నగువాఁడు నిశ్చలబుద్ధిగలవాఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

(సత్వరజస్తమోగుణములు సర్వసాధారణముగా జగత్కారణములయ్యును మునిసరహితమైన శుద్ధసత్వము అగుణవిహీనమై యమనియమాదులతో సమాధి కుపయోగించునని భావము.)॥ ౫౬॥

శ్లో॥ య స్సర్వతా నభిన్నేహః తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్ |
నాభినందతి నద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ ౫౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను స్థితధీ మూఢజనాన్ప్రీతి కథంప్రభాషేతేత్యాహ -
యస్సర్వత్రైతి॥ ఏవంతర్నిశుభంసుఖహేతు కమశుభంచ దుఃఖ
హేతుకం ప్రాప్య 'య స్సర్వతా నభిన్నేహవన భవతి' కింతు
పరాత్మన్యేన శివే సర్వధా ప్రీతిరిత్యర్థః । తత్త్రైవం సమత్వం
ప్రాప్తో మిత్రం నాభినందతి ననా శత్రుం ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా
ప్రతిష్ఠితేత్యర్థః॥ ౫౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మూఢజనానితి॥ ఇహతు న జనపదోక్త్యా నైన మూఢపదేన యశ్చ
మూఢతమో లోక ఇత్యుక్తోక్తో విదేహస్పదేహో వా గృహ్యతే కిం
త్వంతరితా ఏన గృహ్యంత ఇత్యవధార్యం । సుఖహేతుకమితి అత్రతు
సుఖశబ్దేన 'యశ్చకామసుఖం లోకేయ చ్చిదివ్యం మహత్సుఖ' మిత్యు
క్తోక్తం క్షయిష్ణుసుఖం గృహ్యతే నతు సమాధిగమ్యం బ్రహ్మక్షయ
సుఖమిత్యాశయః॥ ౫౭॥

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

నిశ్చలమగు బుద్ధిగలవాఁడెవలతో (మూఢులతో) నెట్లుభాషించు
ననగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు - ఎవఁడు సుఖహేతువగు శుభమును బొంది

యును. సుఖహేతువగునశుభమును బొందియును, సంతోషముఃఖములను
బొందక యంతటను నిచ్చలేనివాడై పరశివ స్వరూపమగు పరమాత్మ
యందుఁ బ్రీతి గలవాడై మిత్రశత్రువులయెడ ననురాగద్వేషములఁ
గాంచడో వానిబుద్ధి చలనము లేనిదగును. (ఇటు సుఖమనఁగా, 'కామ
సంబంధమగు సుఖమును దివ్యమగు గొప్పసుఖమును' అనునట్లునశ్వరసుఖము
గాని సమాధిచేబొందఁదగిన బ్రహ్మక్షయ సుఖముగాదని భావము.)

శ్లో॥ యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽంగానీవసర్వశః ।

ఇందియాణీ ద్వియాధేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞాప్రతిష్ఠితా॥ ౫౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను స్థితప్రజ్ఞస్య కథమాసన గమనాదిక మిత్యాహ—
యదేతి ఏవం సత్యవ్యక్తం వ్యక్తమాధత్తే వ్యక్తం సర్వం
గ్రసత్యల' మిత్యాదిశ్రుతిన్యాయే నేఁద్రయాధేభ్యః కూర్మాం
గానీవ యదా సంహరతే తదా తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితే త్యర్థః

—♦ లఘుటీప్పణీ ♦—

గ్రసతీ॥ 'యది దంద్యశ్యతే కించిత్ న్నాస్తి కిమపి భ్రవం ।
యథా గంధర్వనగరం యథా వారిమరుఢతే' ఇత్యాది స్మృత్యర్థాను-
సంధానేనాపి ద్రష్టవ్యమ్. ౫౮

—* ఆన్ధ్రితాత్పర్యము *—

స్థితప్రజ్ఞుడైన వానియొక్క కూర్చుండుట నడచుట లోనగునవి-
యెట్టివనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు - ఇట్టినిశ్చలమైన బుద్ధిగలవాఁడు (అనఁగా
స్థితప్రజ్ఞుఁడు) కూర్మము తనకగపడు వస్తువులనుండి తన యవయవములను
లోపలికి నేవిధముగాఁ దీసికొనునో, యావిధముగా నిందియవిషయముల
నుండి యిందియముల నెపుడెఱుఁచుకొనునో యపుడు వానిబుద్ధి నిశ్చల-

మైన దగును. (స్థితప్రజ్ఞుడు అవ్యక్తమైన ప్రకృతిని వ్యక్తమైనప్రపంచముగాను, వ్యక్తముగు ప్రపంచమును అవ్యక్తమునుగాను గ్రహించును. అకాశ హర్మ్యమువలెను మరుస్థలమున నీరవలెను నీయగుపడు నదియంతయును మిశ్రయనిభావము.) ౫౮

శ్లో॥ విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః ।

రసవజ్ఞం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే॥ ౫౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను మూఢస్యాపి జ్వరాదివశాద్విషయేభ్య ఇంద్రియాణాం నివృత్తిరితి తత్కథం న తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితేత్యాహ విషయాఇతి తత్త్రేవం సతి జ్వరాదినా నిరాహారస్య దేహినో మర్త్యస్య విషయా శ్చబ్దాదయో నివర్తంతే తథాపి తస్య రసవజ్ఞంనామ జ్వరాదినివృత్తుత్తర మహం భోక్త్యే ఇతి స్పృహతు తస్య ననివర్తతే 'రసం హ్యేన లభ్యానందో భవతీత్యాది శ్రుతివేద్యంపరమాత్మానం శివం లభ్యాతురసోఽప్యస్య తాకికో నివర్తత ఇత్యర్థః॥ ౫౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్న చీ ♦—

శివం లభ్యేతి. సరసాత్మా హర సాక్షాత్ సచ్చిదానంద విగ్రహః । లభ్యాతం వైరిసం ధీకో బ్రహ్మభూయాయ కల్పత' ఇత్యాది స్మృత్యంతిరాదప్యవధాన్యమ్॥ ౫౯॥

—♦ ఆ స్థా తా త్స ర్య ము ♦—

మూఢునకు జ్వరాది వశమువలన విషయములనుండి యింద్రియ నివృత్తి కలుగఁగావాని బుద్ధినిశ్చల మైనది గాదా యనినచోఁ

చున్నాడు—జ్వరాదులచే నాహారములేని దేహికి శబ్దాదులగు విషయములు నశించుచున్నవి. కాని జ్వరాదులు నశించిన తరువాతి 'నేను భుజంపఁగలను' అను నిచ్చమాత్రము వానిని వదలదు. పరమాత్మ స్వరూపుడగు శివుని బొందినచో వానికి నాయుచ్చయు నశించును. (సచ్చిదానంద విగ్రహుండగు శివుండు సాక్షాత్తుగా రసస్వరూపుండు. వాని నెఱింగిన విద్యాంసుడు బ్రహ్మత్వము నొందునని భావము.)॥ ౫॥

శ్లో॥ యతతోహ్యపి కౌన్తేయ! పురుషస్య విపశ్చితః।

ఇంద్రియాణి ప్రమాదీని హరంతి ప్రసభం మనః॥ ౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను మనోజయేనైవ స్థితప్రజ్ఞత్వం భవిష్యతి కిమింద్రియజయేనేతి నైవమిత్యాహ—యతత ఇతీతత్తైవం సతి పరాంచిఖాని వ్యతృణత్స్వయంభూ' రిత్యాదిశ్రుతే రింద్రియాణాం ప్రాబల్యేన యతోఽష్టాంగయోగాదినా యతమానస్యాపి విపశ్చితః పండితస్యాపి పురుషస్య ప్రమాదీనీంద్రియాణి మనః ప్రసభం బలాత్కరేణ హరంతీత్యర్థః । 'సమాధౌక్రియమాణేతు విఘ్నా ఆయాంతి నైబలా'దితి స్మృత్యంతరాద్యదేతన్న నుష్యాశ్చివం నవిద్యురితి దేవాః కుర్వంతీతి శ్రుత్యంతరాచ్ఛేతి భావః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నవిద్యురితి॥ తస్మాత్తైర్విరోధం పరిహర్యైవ శివం విచింతయేదితి పర్యవసితే 'దేవాన్విత్కా' సమర్థ్యర్చ్య నత్వాథ భూతపంచకా ఇహముక్తా విరోధేన శివం గచ్ఛేత్సవాతన' మితి మమోపదేశేన వగస్తవ్యమ్॥ ౭॥

—♦ ఆత్మ తత్త్వ ర్యము ♦—

అవిషయమునఁ బ్రతీక్రియ యొంది యనఁగా నుపసంహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు - స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మములచేతను. తపస్సుచేతను, శివుని సంతోషింపఁజేయుటచేతను, బురుషునకు వైరాగ్యాదిచతుష్టయము గలుగు నను స్ఫురినిబట్టి, యాయుండియములను మున్ముందుగా, జక్కఁగా జయించి గురురూపముగా నేనే గొప్పసాధనము గలవాఁడవుగా నయి (అనఁగా సమాహితమనస్కుండవై శివధ్యానతత్పరుండవుగా నయి) యోగివై వర్తింపవలెను. ఇంద్రియము లెవనిస్వాధీనమున నుండునో వాని యొక్క చిత్తము నిశ్చలముగా నుండును. (సాధనచతుష్టయ మెద్ది యనఁగా 1 ఇహముత్రఫలభోగమునందిచ్చలేమి. 2 నిత్యానిత్యవస్తువివేకము శమదమాది షట్క సంపత్తి 4 ముముక్షుత్వము, అనియెఱుంగవలెను. నిత్యానిత్యవస్తువులందు నిశ్చయరూపముగు వివేకము గలిగియుండుట నిత్యానిత్య వస్తువివేకము. విహికాముష్మికములగు సమస్తభోగములందును బెడమెగమునుంచి వైరాగ్యముతో నుండుట యిహముత్రఫలభోగ విరాగము (1 అంతరంగికములగు రాగ ద్వేష, కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్స్ర్య, ఈర్ష్య, ఆనూయా, దంభ, దర్ప, అహంకారములు పుట్టుకుండుట శమమనఃబడును 2 సమస్తేంద్రియముల నయుక్త వ్యాపార ములకుండి తొలగించుట దమమనఃబడును. 3 నిషేధింపఁబడిన కామ్య కర్మలను వదలుట యుపరతి. 4 సుఖదుఃఖాని ద్వందముల నోర్పుకొనుట తీర్తి. 5 పురుషార్థములు గాని సమస్తములైన యితరకాస్త్రములందుఁ బెడమోముజట్టునట్టి పరవిద్యాస్వరూపములును బరమాత్మ బోధకములగు వేదాంతములగోష్ఠియందలి యత్యాసక్తి రూపమైన సత్త్వకల శ్రద్ధ 'అతి స్యాది. విత్కేపములు లేని చిత్తమును బరతత్త్వమున కభిముఖముగాఁ జేసి కొనుట సమాధానము. పరమానందావేశవికారమైన మోక్ష లక్ష్మిని జూచుట నుందలి త్వర ముముక్షు|| ౬౧||

॥ ధ్యాయతో విషయాన్ పునః సుగ స్తేషూపజాయతే ।
 సుగా త్సూజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే ॥౬౨॥
 క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహ సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః
 స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతే ॥ ౬౩ ॥

—* భాష్యమ్ *

సన్న్వస్తేవం పరుతు సమాధిప్రతిబంధకత్వేన జన్మ
 మరణాద్యనర్థమూలం కిమస్తీ త్యాహ—ధ్యాయత ఇతి తథాసతి
 కబ్ధాదీన్ విషయాన్ ధ్యాయతః పునః యత్సుగ స్తస్మా
 త్సుగా త్సూజాయతే కామ స్తృష్ణావిశేష స్తస్మాత్కామా
 త్క్రోధో భిజ్వలనాత్మా భిజాయతే తస్మాత్కార్యాకార్య
 వివేకాభావరూప సమ్మోహ స్తస్మాచ్ఛాస్త్రాచార్యోపదేశస్య
 విభ్రమ స్మృతివిభ్రమ స్తతశ్చైకాత్మ్యాకారత్వబుద్ధేర్విनाశ
 స్తస్మాచ్ఛ పురుషార్థాయోగ్యాత్వా త్ప్రణశ్యతీతి ద్వయో
 రర్థః ॥ ౬౨-౬౩ ॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్పణీ ♦—

ఏకాత్మ్యాకారత్వేతి తతః శివ మచ్చైతన్యం తురీయ మిత్యేకాత్మ్యా
 భావ సదాకారత్వంతైరంతర్యేణ తమపలబ్ధి స్తమబ్ధే ర్విమాఖ్యేనవిత్తే పేణ
 వినాశఇత్యర్థః ॥ ౬౨-౬౩ ॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

సమాధికిః బ్రతిబంధకముగా జన్మమరణాద్యనర్థమునకు మూలము
 గలదా యనినఁ జెప్పుచున్నాఁడు:—విషయములను దలంచునానికిఁ గ్రమ

ముగా వానియందు సంగము గలుగును. ఆసంగమువలనఁ దృష్టావిశేష రూపమగు కామము జనించును. ఆకామమువలనఁ గ్రోధము పుట్టును. దానివలనఁ గార్యాకార్యవివేకాభావరూపమగు సమ్మోహము దృఢించును. దానివలన శాస్త్రాచార్యోపదేశములముఱపును గలిగించుస్మృతి విధ్రమ ముత్పన్నమగు. ఆస్మృతిభంశమువలన 'శివమద్వైతంతురీయ'మను నేకాత్మ్యాకారత్వరూపమగు బుద్ధి నశించును. ఆబుద్ధినాశమువలన మానవుడు పురుషార్థమునుబడయుటకయోగ్యుడగుటవలన నశించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాగద్వేషవిముక్తై స్తు విషయా నిన్ద్రియై శ్చరన్ |

ఆత్మవశ్యైర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి॥ ౬౪

—* భాష్యమ్ *—

అథయథోక్తసాధనచతుష్టయేన నిగ్రహితే తు మనసి న కించి ద్బాధకమిత్యాహ—రాగద్వేషేతి ఏవంతర్హి రాగ ద్వేషాభ్యాం విముక్తైర్విరహితై రాత్మవశ్యైర్సాన్విధీనై రింద్రియై శ్చబ్దాదీన్ విషయాం శ్చరన్నపితై స్సర్వభావేన విధేయః ప్రాప్య ఆత్మాయస్య స ప్రసాద మాత్మప్రసన్న తా మధిగచ్ఛతీత్యర్థః॥౬౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ప్రసన్నతామితి 'రసం హ్యేవలభానందీ భవతి' త్యాదిశ్రుతేః 'న కుఖండేవరాజస్య న కుఖం చక్రివర్తినః | యత్కుఖం వీతరాగస్య మునే రేకాంతవాసిన' ఇత్యాది స్మృతే శ్చేత్యాశయః॥ ౬౪॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

మందుఁ జెప్పబడినసాధనచతుష్టయముచే మనస్సును నిగ్రహించిన యెడల నేమియు బాధకము లేదని చెప్పుచున్నాడు - రాగద్వేషములు

లేక తనకు లోబడిన యింద్రియములచేత నిషిద్ధకర్మములను మాని శబ్దము
మొదలగు విషయములను బొందుచునాత్మస్థిని గోరువాడు (ఆనందా
సచ్చిదానంద స్వరూపుండగు శివునిసాయుజ్యముం గోరువాడు) ప్రసన్న
త్వము నొందును (వీతరాగుండై మునియై యేకాంతవాసియగు యోగికున్న
సుఖము దేవరాజైన యింద్రునకుఁ గాని చక్రవర్తికిఁ గాని లేదు.) ౬౪॥

శ్లో॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే ।

ప్రసన్న చేతనోఽహ్యశు బుద్ధిః పర్యవతీవృత్తిః ॥ ౬౫

—* భాష్యమ్ *—

నన్వాత్మనఃపరమశివస్యప్రసాదేనతి కింస్యాదిత్యాహ—
ప్రసాదఇతి॥ ఏనాసతి “ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్ర” స్తైవత్మా
శరీరీణాం యస్మిన్నోత మిదం ప్రోతం సూత్రం శాటీవ తంతు
ష్వి”త్యాదిజాన్మప్రసద్ధరణస్మృత్యాత్మశబ్దేనేహ పరమశివవ
గృహ్యత ఇత్యాత్మనో మహాద్భయం ‘వజ్రముద్యస్త’ మిత్యాది
శ్రుతే ‘ర్భిష్మాస్మాద్వాతఃపవత’ ఇత్యాదిశ్రుతేశ్వసంనారరుద్ధ్రా
వకత్వా ద్రుద్రశబ్దవాచ్యం బ్రహ్మ, ‘తరితి శోక మాత్మవి’
దితిశవణాచ్చ, రుద్రశబ్దాభిధేయస్య పరమశివస్య ప్రసాదే సతి
సర్వదుఃఖానాం హానిరితి ప్రసన్న చేతనో హ్యస్య శీఘ్రమేవ
బుద్ధి ససమాధౌ పర్యవతీవృత్త ఇత్యర్థః॥ ౬౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

శివవేతి॥ తత్ర యద్యపి ‘దేహేంద్రియమనశ్చైవ జీవాత్మా చేతి
ముఖ్యత సర్వసాక్షీ శివ’ శ్చేతి స్మృత్యావద్విధ ఏవాత్మే త్యుచ్యతే
తథాపిహ శివద్రుద్రశబ్దాభ్యాం పరబ్రహ్మై వేత్తవధేయమ్॥ రుద్రశబ్దాభి

ధేయస్యేతి॥ తద్యథా 'కోదయత్యేవ య స్సర్వాన్ స్వస్మిన్ భక్తివివర్జితా
నతోరుద్రస్య రుద్రత్వంసోఽకోదీదితి దర్శనా' దిత్వాది స్మృత్యాతద్వి
ముఖస్తు దక్షవద్వివశ్యేదేవేతి బోధ్యమ్॥ ౬౫॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

ఆత్మయగు పరమశివుని ప్రసాదము కలిగినతరువాత నేమి గలుగు
ననఁగా:— 'వస్త్రము తంతువులందెట్లు వర్తించుచున్నదో యట్లు స్థావర
జంగమాత్మకమగు నిప్పసంచముమన సమస్తశరీరులకు నాత్మయైన రుద్రుడు
నివేగమును ధరింపఁగలఁడు.' అని గంగోద్ధరణమునందు రుద్రుడే యాత్మ
యని చెప్పఁబడి యున్నందున నాత్మయగు శివునియొక్క యనుగ్రహము
గలిగినతోడనే దుఃఖము లన్నియును నశించును. అట్లు దుఃఖములు
పోఁగా నిర్మలమైన మనస్సుగలవానిబుద్ధి శీఘ్రముగా సమాధియందుఁ
బ్రవర్తించును. (తనయందు భక్తిలేనివారి నేడ్చించువాఁడు కావునను, సంసార
కోగమును నశింపజేయువాఁడు గావునను, శివుఁడు రుద్రుడనబడు
చున్నాఁడు. ఆత్మనెఱింగినవాఁడు శోకమును దరించునను శ్రుతి రెండవ
వ్యుత్పత్తికిం బ్రమాణము. ఆత్మషడ్విధత్వమున దేహేంద్రియ మనస్సులు,
జీవాత్మ సర్వసాక్షి శివుడనిచెప్పుచున్నారు. శివరుద్రశబ్దములచే నిచటఁ
బరబ్రహ్మమని యెఱుంగవలెను.)

శ్లో॥ నా స్తి బుద్ధి రయు క్తస్య నచాయు క్తస్య భావనా॥

నచా భావయత శ్చాన్తి రశాన్తస్య కుతస్సుఖమ్॥

౬౬

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

ఇమమేవార్థంవ్యతిరేకముఖేన ద్రఢయాన్నాహ-నాస్తీతి
ఏవంతర్హ్యాయు క్తస్యాజితేంద్రియస్య నా స్తి బుద్ధి రాత్మవిష
యికా తథానచాయు క్తస్య భావనా నిదిధ్యాసనాత్మికా నచా

భావయత సామరస్యైకలక్షణాశాన్తి ర్నచాశాన్త స్యాత్మ
సాక్షాత్కారశూన్యస్య సుఖం బ్రహ్మనందాఖ్య మ్విర్భః॥౬౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఈవిషయమునే వ్యతిరేకముఖముగా దృఢీకరించుచున్నాడు =
ఇంద్రియములను జయింపనివానికి నాత్మవిషయికమగు బుద్ధియు నిధిభ్యా
ససాత్మిక మగు భావనయు నుండవు. ఆభావనలేనివానికి సామరస్యైక
లక్షణమగు శాన్తియునుండదు. అశాన్తిలేనివానికి (అనగా నాత్మసాక్షా
త్కారశూన్యవక్తు) సుఖమెక్కడిది? అనగా బ్రహ్మనందాఖ్యమగు
సుఖము లేదనుట.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణాం హిచరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే ।

తదస్య హరతి ప్రజ్ఞా వాయు ర్నావ మివాంభసి॥ ౬౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వయుక్తస్యకస్మాన్నాస్తి బుద్ధిరిత్యాహ—ఇన్ద్రియాణా
మితి॥ ఏవం సతి స్వస్వవిషయేష్వవశీకృతానా మిన్ద్రియాణాం
మధ్యే యదేకం మనస్తత్తద్విషయేష్వనువిధీయతే పేర్యతే
తత్తస్మాదస్య ప్రజ్ఞా బుద్ధిమపి మనో హరతీత్యర్థః । తత్ర
దృష్టాంత మప్యహా । వాయురితి॥ తత్తాంభసీవ వాయో
ర్నాకాహరణ సామర్థ్యం న తు భువీతి సూచయితు మంభసీ
త్ముక్తమ్, ఏవం దార్వాంతికేఽప్యంభస్థానీయే మనశ్చాంచలే
సత్యేవ ప్రజ్ఞాహరణ సామర్థ్య మింద్రియస్య న తు భూస్థానీయే
మనస్థైర్య ఇతిసూచితమ్॥ ౬౮॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

హరతీతి॥ తత్ర న కేవలం భోగేనైవేంద్రియాణా ముపశాంతిః కిన్
నిగ్రహేనైవోపశాంతి ర్హృద్యా తద్యథా 'నాగ్ని స్తృప్యతి కాష్ఠానాం
నాపగానాం పయోనిధిః । నాంతక స్సర్వభూతానాం నపుంసాం వామ
లోచనే' త్యాది సంబంధ వ్యూహప పాదనీయమ్॥ ౬౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

జితేంద్రియుఁడు గాని వాని కెందులకు నాత్మవిషయికమగు బుద్ధి
యుండదనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—వశము తప్పి స్వ స్వవిషయములందుఁ
బ్రవర్తించుచున్న యింద్రియములలో నొక్కటియగు మనస్సు, ఆయా
విషయములందుఁ బ్రవర్తించును. అట్లు ప్రవర్తించిన మనస్సు జితేంద్రి
యుఁడు గాని వాని ప్రజ్ఞను, వాయువు నీటియందలి నావనువలె నశింపఁ
జేయును. (ఇట దృష్టాంతమందలి సారస్యమేమనఁగా) అంభసియని
చెప్పుటవలన నీటిలో సమానమగు మనశ్చాంచల్య మున్నప్పుడే ప్రజ్ఞా
హరణ మగును గాని భూస్థానీయమైన మనఃస్థైర్యమున్న పుడు గానేరదు.

ఇంద్రియములకు భోగముచేత నుపశాంతి గలుగదు కాని నిగ్రహముచేతనే
కలుగును. (ఎట్లనఁగా కాష్ఠములవలన నగ్నియు నడులవలన సముద్రుఁడును,
ప్రాణులవలన యముఁడును, బురుషులవలన స్త్రీయును, దనివి నొందని
యట్లు భోగములవలన నింద్రియములకు (దృష్టి గాదని భావము.)

శ్లో॥ తస్మా ద్యస్య మహాబాహో! నిగ్రహీతాని సర్వశః॥

ఇద్వియాణీ ద్వియాథేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ ౬౩॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథం తర్హి ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా భవిష్యతీతి న హి
మంత్రాణాం యామితాస్తేతి న్యాయేన యథోక్త ముపసంహ-

రన్నాహ—తస్మాదితి॥తస్మాద్ధేమహాబాహో శత్రునిబర్హణక్ష
మత్వా దిద్రియ శత్రునివారణేఽపి త్వం క్షమోఽసీతి నూచి
తమితి స్పష్ట మన్యదితి భావః॥ ౬౮॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

(ప్రజ్ఞ యెట్లు నిశ్చలమైనదగు ననఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ఓయర్జునా!
ఆంధువలన నెవ్వనియింద్రియములు స్వస్వవిషయములనుండి యన్నివిధము
లుగా నిగ్రహింపఁబడుచున్నవో, వాని ప్రజ్ఞ నిశ్చలత్వముం గాంచును.
(సర్వశత్రువులను జయించుసామర్థ్యము గలిగినవానికి నింద్రియశత్రునివారణము ననుసామర్థ్యముండు నని నూచించుటకు (మహాబాహో!) అని
సంబోధనము చేసినాఁడు.)

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తిసంయమీ॥

యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః॥౬౯॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ననువస్తుగత్యా స్థితప్రజ్ఞత్వం కథమనుభూయత ఇత్యా
హ—యానిశేతి॥ తత్రైవం యత్రత్వస్య 'సర్వమాత్మైవాభూ
ద్విజానత' ఇత్యాది శ్రుతే ర్వా 'తత్త్వమస్యహంబ్రహ్మాస్మి'
త్యాది వేదాంతవాక్యజనితా స్థిరా ప్రజ్ఞా యా సర్వభూతానా
మజ్ఞానాం నిశేవ నిశా తస్యాం సంయమ్యాత్మధ్యాయీ జాగ.
త్త్వర్థః । ఏవం యస్యాం త్వవిద్యాయాం ద్వైతదర్శనరూపా
యాం సర్వాణి భూతాని జాగ్రతి సా త్వద్వైతా త్మదర్శన
శీలస్య మునే ర్నిశేవ నిశేతిపరమార్థః॥౭౦॥

—* ల ఘ టి ప్ప ణీ *—

అత్మధ్యాయాః॥ తద్యథా 'అత్మాంబురాకౌ నిఖిలోఽపి లోకో' మగ్నోపిఽనాచామితి నేక్ష తేచ । ఆశ్చర్య మేత స్మృగత్పక్షికాభే భవాం బురాకౌ మృగతే మృషైవ' ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥౬౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

స్థితప్రజ్ఞత్వ మేవిధముగా ననుభవింపబడుచున్న దనఁ జెప్ప చున్నాడు—అజ్ఞులయిన భూతముల కేరాత్రిగలదో యారాత్రియందు విప్రపంచమంతయును నాత్మయనియే తలంచి, తత్వమస్యహంబహ్మస్మి తోనగు వేదాంతవాక్యములచేఁ గలిగిన స్థితప్రజ్ఞగలవాడై జితేంద్రియుఁ డగు యోగి మేల్కొనియుండును. భూతములేరాత్రియందు మేల్కొని యుండునో (అనఁగా ద్వైతదర్శన రూపమగు రాత్రియందని యర్థము.) అయ్యది యద్వైతాత్మదర్శన కీలుండైన మునికి రాత్రియగును. అనఁగా ద్వైతభావము తొలగి యద్వైతభావ ముదయించునని తలంపవలెను. (ఈ ప్రపంచమంతయును నాత్మసముద్రమునందు మునింగినదయ్యును, నందలి యొక బిందువునైనను ద్రాగఁడు. మఱియుఁ జూడదు. కాని యెండమావులతో సమానమగు సంసారసముద్రమున వ్యర్థముగా వేదకు చున్నది. ఇది యెంతయాశ్చర్యము? అని యాత్మధ్యాయ తలంచు చున్నాడు)

శ్లో॥ ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం

సముద్ర మాపః ప్రవిశన్తి యద్వత్,

తద్వ త్కామా యం ప్రవిశన్తి సర్వే

స తాన్తి మాప్నోతి స కామకామీ॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

అథైతాదృశస్య స్థితప్రజ్ఞస్యాస్తతస్స్వరూపలక్షణం
 దృష్టాంతేన స్పష్టంపున రాహు-ఆపూర్యమాణమితి-తత్రైవం
 సతి సర్వాభి ర్నదీభి రాపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠ మనతి
 క్రాంతమర్యాదం సముద్రం యద్వదాపః ప్రవిశన్తి, తద్వల్లోకా
 నాం కామా యం తాదృశం తత్ప్రజ్ఞానినాం ప్రవిశన్తి, పూర్ణా
 భవంతి, స ఏవ స్థితప్రజ్ఞో భవతి న తు స్వయమే వాశక్తః
 కామకామీ త్యర్థః॥ ౭౦॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

ప్రవిశంతీతి॥ తద్యథా, 'సర్వాంశ్చ కామా నాప్నోతి సర్వాంశ్చ
 లోకా నాప్నోతి యస్తమాత్మాన మను విద్య విజానాతీతి హ పృజా
 పతి రువాచే' త్యాది శ్రుతిః స్వయమాప్త త్వేన లోకానామపి కామా
 న్నూరయిష్యతీతి కాక్షాతీతిత్యాశయః॥ ౭౦॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఇట్టి స్థితప్రజ్ఞుని కడపటి స్వరూపలక్షణమును దృష్టాంత పూర్వక
 కముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—సమస్తములైన నదులచే నింపఁబడుచున్నను
 మర్యాద నతిక్రమింపని సముద్రము నేవిధముగా నీళ్లు ప్రవేశించుచున్నవో
 ఆవిధముగాఁ గోర్కలన్నియు నేజ్జనవంతుని వికృతిని బొందింపకుండఁ
 బ్రవేశించునో వాఁడే మనశ్శాంతిని బొందును. కోరికలన్నియుఁ దన్నుల
 మిఁగొనినను నేవిధముగు వికారమునేని పొందనివాఁడే స్థితప్రజ్ఞుఁ డనఁ
 బడును. కాని విషయములందభిలాష గలిగి యింద్రియములను జయింపని
 వాఁడు గాంచనేరడని తా. ఎవఁడాత్మనెఱుంగునో, 'వాఁడు సర్వకామ
 ములను సర్వలోకములను బొందుచున్నాఁడు' డను శ్రుతివలనఁ దానాత్మ

జగుటవలన లోకుల కోరికలను సయితము నింపుచున్నాడని భావము. నచులన్నియుఁ గలసినపుడు సముద్రం దెట్లుప్పొంగఁదో? యట్లు చోగములు పొప్పించినపుడు యోగి వికారము నొందఁడని భావము.)

శ్లో॥ విహాయ కామా న్య స్సర్వాన్ పుమాం శ్చరతినిస్సపహః।

నిర్మమో నిరహంకార స్స శాన్తి మధిగచ్ఛతి॥ ౭౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచ యస్మాదేవం తస్మా త్స్థితప్రజ్ఞత్వసిద్ధయే కింకరణీయ మస్తీత్యాహ—విహాయేతి ఏవం తర్హ్యంతస్యాగీ బహిస్సంగీతి విద్యత్సన్యాస మార్గేణ సర్వా న్కామా నివహాయః పుమాంశ్చరతి జనకాది నత్రావరభక్తర్మవశేన పత్రనే వా వనేవాక్వాపి గచ్ఛతి స్థాస్యతి వా స ఏవం భూత శ్శాంతిం సామరస్యైక భావలక్షణా మధిగచ్ఛతీత్యర్థః ౭౧॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

పత్రనేవేతి తద్యథా - 'స ధావతి జనాకీర్ణం నారణ్య ముపశాంతధీః । యథా తథాయత్ర తత్రస్థిత ఏవోపశామ్య తీత్యాదిస్మృతేరితిభావః ౭౧॥

ఇతి శ్రీశ్రీకణ్ఠశివాచార్య శిష్యవిశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం సాంఖ్యయోగః.

—♦ ఆ స్థా త్ప ర్య ము . ♦—

కావున స్థితప్రజ్ఞత్వసిద్ధికిమి నేయవలయుననినఁ జెప్పుచున్నాడు— బాహ్యమున సంగిగాఁ దోచుచున్నను చంతరంగమునఁ ద్యాగియై విద్యత్సన్యాస మార్గముచేత సమస్తములైన కోరికలను విడిచి, యేపురుషుడు స్పృహయు మమత్వము నహంకారము ననువీనిని దూరముగాఁ ద్రోసివైచి

జనకాదులువోలె బ్రాహ్మకర్మవశమునఁ బుత్రనమునఁ గాని వనమునఁగాని
 లేక మఱియెందేని సంచరించుచుండునో వాఁడు సామరస్య భావలక్షణ
 మగు శాంతిని బొందుచున్నాఁడు. (శాంతమైనచిత్తముగలవాఁడు జనులచే
 నిండినప్రదేశముం గూర్చి పరుగెత్తఁడు. ఆరణ్యమును బొందఁడు. వాని
 కందున్నను సమానమే. ఆతఁడెందును నెయ్యైవిధముల వర్తించుచున్నను
 శాంతి నొందియే యుండును.

శ్లో॥ ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నై నాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।

స్థిత్యాఽస్యా మంత కా లేఽపి బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి॥౨౨

ఇతి శ్రీభగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణాఽర్జున సంవాదే

సాంఖ్యయోగః.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం చతుర్థా ముత్తరవ్యాజేన సర్వాణి స్థితప్రజ్ఞలక్ష
 ణాని దర్శితానీతి కైముతికన్యాయే నోపసంహరన్నాహావపేతి
 ఏవంసతి హేపార్థ యేషా బ్రాహ్మీ చిదంబరాఖ్యా సమాధి
 స్తాం ప్రాప్యంతకాలేఽపి న విముహ్యతి కిము తత్ర వక్తవ్య
 మాశరీరాంతేఽప్యస్యాం స్థితశ్చేదితి పరమార్థః॥౩౨।

ఇతి శ్రీశ్వేతాచార్యగురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదిత

శైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠశివాచార్య విరచితే

తత్త్వైకదర్శననామకే గీతాభాష్యే

సాంఖ్యయోగః.

—* ఆ స్థ తాత్పర్యము *—

ఇట్లు కృష్ణుడగునుఁ డడిగిననాలుగు ప్రశ్నములకు నుత్తరములను జెప్పవ్యాజముచే స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణముల నన్నింటినిజెప్పి కైముతకన్యాయముతో నుపసంహరించుచున్నాఁడు - ఓయబ్బనా! ఇయ్యది బ్రహ్మజ్ఞాన సంబంధమగు స్థితి. చిదంబరాఖ్యమగు సమాధి. దీని నెఱింగినవాఁడు మోహము నొందఁడు. అవసానకాలమందైనను నరుఁడు దీనియందుండు నేని బ్రహ్మత్వమునొందును, ఎల్లప్పుడును దీనియందే వర్తించువాని నిషయమునుగూర్చి చెప్పవలసినదేమని కైముతకన్యాయము.

ఇట్లు తత్త్వైకదర్శనమను శ్రీకంఠీయగీతాభాష్యమునకు బోధానందమహర్షి చేరచింపఁబడిన భావబోధమను నాంధ్రీతాత్పర్యమున సాంఖ్యయోగము.

ఓమ్

ఐమచ్చీకంఠా చార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతా భాష్యే

కర్మ యోగః .

అర్జున ఉవాచ:—

జ్యాయసీ చేత్కర్మణ స్తే మతా బుద్ధి ర్జనార్దన ॥

తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ! ౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నైష్కర్మం కర్మణా ప్రోక్తం కంటకేనేతియుక్తితః ।
 నాన్యథా శుద్ధితో జ్ఞానం తృతీయే తు నిగద్యతే॥ నన్విహాము
 త్రైధ్యభోగవిరాగ నిత్యానిత్యవస్తువివేక శమదమాదిషట్కు
 సంపత్తి ముముక్షుత్వానీత్యేవసాధనచతుష్టయగతా న్యంతరం
 గాణి జ్ఞానసాధనానీతి కిం బాహ్యకర్మణే త్యభిప్రేత్యాహ—
 జ్యాయసీచేదితి॥ ఏవంతర్హి నిష్కామకర్మణా శుద్ధచిత్తస్య
 నిష్కామాదప్యాత్మతత్వవిషయికా బుద్ధిరేవ యది జ్యాయసీ
 చేత్తే తవ మతా తదా కింకర్మణి ఘోరే హింసాద్యనేకాయాస
 బహుళే మాం నియోజయసి, 'కర్మణ్యేవాధికారస్త' ఇత్యా
 దినేతి భావః॥౧॥

—* ల ఘు టి ఘ్న ణీ *—

విజ్ఞానరూపస్య పరబ్రహ్మణ స్సర్వభౌ వర్తమానత్వా త్కథం
తేన తదుపలబ్ధి రిత్యుతః కర్మజైవాంతఃకరణస్య శుద్ధ్యా తత్ప్రాప్తి రిత్యభి
ప్రేతం యథా కంటకేనైవ కంటకోద్ధార ఇతిన్యాయేన కర్మజైవాంతః
కరణశుద్ధ్యుత్తరం విజ్ఞానసిద్ధిరీతి । 'కర్మజైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకా
దయ' ఇత్యుతో ప్యవధార్యమ్ సాధనచతుష్టయాద ప్యంతరంగసాధనాని
యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణ ధ్యానసమాధిరూపాణీ
త్యవధేయం । హింసాకర్మ, 'యాజ్ఞీయం పశు మాలభే'దిత్యాదిశ్చృతిసిద్ధ
త్వేపి క్షయిష్టుఫలకత్వే నానిత్యత్వాదితి భావః॥౧॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

అర్జునుండిట్లనియె, ఓజనార్దనా! నిష్కామకర్మమునకన్న జ్ఞానమే
గొప్పదియనినీయభిప్రాయమేని, ఘోరకర్మముననన్నేలపురికొల్పచుంటివి!
'కంటకేనైవ కంటకోద్ధారః' (ముల్లుచేతినే ముల్లు తీసివేయవలెను) అను
న్యాయముచేతఁ గర్మలచేతనే నైష్కర్మ్యసిద్ధి గల్గును గాని యన్యసాధ
నములచే నంతఃకరణశుద్ధి గల్గదంటివేని ఇహముత్రార్థఫలభోగవిరాగము,
నిత్యానిత్యవస్తువివేకము, శమాదిషట్కుసంపత్తి, ముముక్షుత్వము,
యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధారణ ధ్యానసమాధి రూప
మైన యాంతరంగికజ్ఞాన సాధనము లుండఁగా బాహ్యకర్మ లేల చేయవలె
ననఁగా? విజ్ఞానరూపమైన నిష్కళంక శివతత్వప్రాప్తి, కర్మాచరణముచే
శుద్ధమైనయం తఃకరణకుఁ గల్గును. (కర్మలచే నంతఃకరణశుద్ధి, అనంతరము
జ్ఞానసిద్ధియుఁ గల్గును) కర్మచేతనే జనకాదులు ముక్తి నొందిరని కృష్ణుని
యభిప్రాయము. పశువధరూపమైనయజ్ఞాదులు శ్చృతిహిదితములైనప్పటికిని
నందుఁ బునరావృత్తి గలదు గాన నన్నుఁ గర్మలనేలచేయమంటివి? యని
అర్జునుని వాక్యము ॥౧॥

శ్లో॥ వ్యామిశ్రేణేన వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే
తదేకం వద నిశ్చిత్త్య యేన శ్రేయోఽహ మాఘ్నుయామ్

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నను స్వర్గాద్యభికాంక్షయా కదాచిద్రాజ్యయశోభి
కాంక్షయా కదాచిచ్ఛాంతః కరణశుద్ధ్యర్థం చేత్యాద్యనేక
వికల్పవార్తయా కథం మాం విమోహయసీవేత్యాహ-వ్యామి
శ్రేణేవేతి॥ నస్తుతస్తు త్వం మాం న విమోహయసి కిం త్వనేక
వికల్పాన్మదత్వే నోపదిశస్వేవేతి తత్త్వం తస్మా న్మమ భ్రాంతి
నివృత్త్యర్థం తదేకం నిశ్చిత్త్య వద హేగురో యేనాహంశ్రేయః
పదవీ మవాఘ్నుయా మిత్యభిప్రాయః॥ ౨॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓకృష్ణా! ఒకప్పుడు స్వర్గాదిలోకకాంక్ష చేతను, మరియొకప్పుడు
రాజ్యమును కీర్తిని బొందవలయునను కోరికచేతను, ఇంకొక సమయ
మందు, అంతఃకరణశుద్ధినిమిత మనియు నిట్లనేకవిధములుగాఁ బ్రపంచ
వార్తలలో నాబుద్ధికి మోహమును బుట్టించువానివలెఁ గనుబడుచుంటివి.
యథార్థముగా నన్ను మోహపెట్టవు. గురువగుటవలన ననేకవిధములుగా
శుపదేశించుచుంటివని తాత్పర్యము. అందువలన నోగురూ! కర్మజ్ఞానముల
రెంటిలో వేనిచేత నేను శ్రేయస్సును బొందఁగలనో దానిని నిశ్చయించి
వచింపుమని యర్జునుని పశ్చి॥ ౨॥

శ్రీకృష్ణఉవాచ॥

శ్లో॥ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయానఘ!
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్॥ ౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం అధికారిభేదేన పృచ్ఛాత మర్జనంప్రతి తథైవోత్తర
మస్మాహలోకేఽస్మిన్నితి॥ ఏవంసతి పురా పూర్వాభ్యామే
యా ద్వి విధా నిష్ఠా మయా పోక్తా సా తావదానయోగేన
యమనియ మాద్యష్టాంగయోగేన సాంఖ్యానాం నిష్కామ
కర్మణా శుద్ధాంతః కరణానాం 'యస్మిన్కృతే న కించి త్కర్మ
క్రియతే తన్నేమన శ్చివసంకల్ప మస్త్విత్యాదిశ్రుతేః' ఏవం
యాచోపాసనయాసహ కర్మయోగినాం యజ్ఞేనదానేనతపసే
త్యాది' శ్రుత్యంతరాచోక్తా సాత్వంతః కరణశుద్ధ్యర్థ మిహా
ముత్రఫలసిద్ధ్యర్థంచేతనమయావిమిశ్రితము క్తమిత్యాశయః ॥౩॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

అధికారిభేదేనేతి॥ ఇహాముత్రకైవల్య ఫలభేదే నాధికారిభేద
స్తేనేత్యర్థః బుద్ధింమోహయసీవ మితిత్యత్ర పూర్వమేవభివద్యచసైవేవార్థేన
ద్విననాదితిభావః ॥౩॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

కర్మల కర్వః డధికారి, జ్ఞానమున కర్వః డధికారి, యని యడిగిన
యర్జునుని గూర్చి కృష్ణుం డిట్లనియె॥ పార్థా ? నే నిదివఱకుఁ గర్మజ్ఞాన
నిష్ఠ లను నిరు తెఱంగుల నిష్ఠలం జెప్పితి. అత్మానాత్మజ్ఞానము గలిగి
యమనియమాద్యష్టాంగయోగులయిన సాంఖ్యులు (సన్యాసులు) నిష్కామ
కర్మలచే శుద్ధాంతఃకరణగలవారు గాన జ్ఞానమునందధికారులు. గృహస్థు
లయిన కర్మయోగులు యజ్ఞ దానతపస్సులయందధికారులు. ౩.

శ్లో॥ న కర్మణా మనారంభా నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే ।
న చ సన్యసనాదేవ సిద్ధి సమధిగచ్ఛతి॥౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్యంతఃకరణశుద్ధ్యర్థ మకృత్యైవ యదివిజ్ఞానసిద్ధి స్తర్హి
బహూనాంబ్రహ్మవిద్యాకాంక్షీణాం విజ్ఞానోత్పత్తిః కుతో
నస్యాదితి నేత్యాహ—న కర్మణేతి॥ ఏవంతర్హి 'తమేతంవేదాను
వచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసే'త్యాది
యథోక్తశ్చిత్తా తత్తత్కర్మానుష్ఠానేనైవ చిత్తశుద్ధ్యత్తర
మాత్మోపలబ్ధిరిత్యాహ । నచేతి । ఏవంసతిప్రత్యుతసర్వధర్మ
త్యాగినాం తేషాం నిరయగామిత్వమేవేతి॥ ముద్రాజటారచన
మాండ్యవతాం వృథే వేత్యాదినా పూర్వోక్తం నవిస్మరణీయమ్

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కుతో నస్యాదితి॥ 'లబ్ధ్యా శాంతింజనోఽప్యాహ సర్వదుఃఖం హని
ష్యతి । తపోవినా వినాయోగంధన్యఃకోఽత్ర భవేద్ధృఢమిత్యాదిద్రష్టవ్యమ్

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

అంతఃకరణశుద్ధి లేకున్నను అనుభవము గలిగినయెడల విహ్మజ్ఞాన
మును గోరువారందఱికి విజ్ఞానమెందు పుడయించదంటినా? ఉదయించదు.
యజ్ఞములు, దానములు, కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదివ్రతతపస్సులు చేయక
అంతఃకరణశుద్ధి గలుగదు. అంతఃకరణశుద్ధి లేక ఆత్మసాక్షాత్కారము
గలుగదు. కావునఁ గర్మానుష్ఠానముచేతనే చిత్తశుద్ధియును దరువాత
నాత్మప్రాప్తియుఁ గలుగును. సన్యసించిన మాత్రముననే యాత్మోపలబ్ధిఁ

గారణమగు చిత్తశుద్ధి రాజ్యాలను. సర్వధర్మములను విడిచిన వారికి సరకమేకాని పుణ్యలోకములేదు. ౪.

శ్లో॥ న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్ ।

కార్యతే హ్యనశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజై గుణైః॥ ౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సర్వధా యది కినుపి కర్మ నకర్తవ్యం తర్హియమ ఇంద్రోవా కింవిలిఖ్యతీతి చే 'జీవన్నేన హి కర్మాణి జీవీషే చ్చత్రగం సమాః' ఇక్వాది శ్రుత్యుల్లంఘన ప్రయుక్తపాపాన్నిరయగామిత్యనుపి తేషాం స్యాదిత్యాహ-నహికశ్చిదితి॥ తత్రైవంసతి స్వధర్మాదరణా ద్భూహిర్గుణాహిం యస్మాత్ క్షణమపిజాతు నామ కదాచిత్ కశ్చిదప్య కర్మకృ స్సతిష్ఠతి । అపితు లోకీకం వైదికం నా యత్కర్మాచ్యుష్మానం తత్స్వప్రకృతిజైర్గుణై రవశస్సన్ కరోతి కార్యతే వే త్యవశ్యమితిభావః ౫

—* ల ఘు టి ష్ట ణీ *—

కింవిలిఖ్యతీతి॥ ఇత్యత కోశరక్షకేణ పదాతినానరక్షితశ్చే దకృ త్యైవ స దండ్యతాం గత ఇత్యతస్తదేవ తస్య కృత్యం యమోఽపి విలి ఖ్యతీతి తదేతచ్ఛ్రుతి రప్యాహ - జీవన్నేవేత్యత్ర 'నకృతం చేత్కృతం లేనశ్చుతే ర్వాక్యోపబంధనాత్ । తస్మాత్ క్షణంవినా కశ్చిన్నైవతస్య త్య కర్మ కృది'త్యా దిద్రష్టవ్యమ్॥ ౫॥

—* ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము *—

క్షణకాలమైనను గర్మలను జేయనివాడు గా నొకా నొకడును నొకా నొకప్పుడు నుండడు. కర్మలను జేయని యెడలఁ పాప పుణ్యము

బుండవు. పుణ్యమును వ్రాయుటకు నిందురుడును, సాపమును వ్రాయుటకు
యముడును నవసరములేదు. ఇంద్రలోక యమలోకములు లేకుండఁ
గలవు. కాన స్వధర్మాచరణము లేక నొకఁడును నుండజాలఁడు. లోకక
కర్మను గాని, వైదిక కర్మను గాని చేయుచునే యుండును. కర్మలను
మానఁగూడదని శ్రుతులు ఘోషించుచున్నవి. శ్రుతుల నుల్లంఘించిన
సాపమువలన నరకస్రాప్తి గలుగును. ప్రకృతివలనఁ గలిగిన సత్వరజస్తమో
గుణములచేఁ బరాధీనుడై ప్రతి సాక్షియుఁ గర్మ మొనర్చుచునే
యుండును॥ ౫॥

శ్లో॥ కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్ |

ఇంద్రియార్థాన్ విమూఢాత్మా మిథ్యాచార స్స ఉచ్యతే॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'దేవోపాసనయా దైవం పైత్రు తు పుత్రతో
జయేత్ | నత్రోపాసనయా త్వార్షం త్రిభిస్తు పరమాజయేదితి
కృమం త్యక్త్వా యథా కథంచిత్ ఔత్సుక్య మాత్రేణ కృత
సన్యాస స్తపశుద్ధచిత్తో న తత్ఫలభా గ్భవతీత్యాహ ॥ కర్మే
ంద్రియాణీతి తత్త్రైవంసతి | కర్మేంద్రియాణి వాక్పాణ్యాదీని
బాహ్యత సంయమ్య మనసా శబ్దా దీ నిష్పయాన్ స్మరన్
ఆస్తే నత్యాత్మతత్వం కింతు కృతకర్మసన్యాసోఽహ మిత్య
భిమానేన త్యక్తధ్యాన స్తిష్ఠతి స చ నిరర్థకత్వా నిర్భ్యాచారో
యస్మాత్త్యాగే నై కేన ప్రకృతిషు విలయ' ఇత్యాది శ్రుతి
విరోధా 'త్కర్మ బ్రహ్మో భయభిష్ట' మిత్యాది యథోక్త
స్మృతేశ్చ స త్యాగీ పతితో భవే దిత్వన ధేయమ్॥ ౬॥

—♦ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరమమిత్ర॥ ఉపాసనాత్రయేణ పరమం కైవల్య ముర్వారకమివేతి
శ్రుతిన్యాయేన జయేదితి తాత్పర్యమ్ ॥౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్పర్య ము ♦—

పరమపదమును జయించువాఁడు దేవపితృఋషులను జయించవలెను.
దేవోపాసనచే దైవమును, పుత్రోత్పాదనచే చితరులను వ్రతోపవాస
నాచులచే ఋషులను జయించవలెను, అట్లుగాక వేడుకకొఱకుఁ గర్మలను
వదలి సన్యసించినవాఁడు మలినాంతః కరణుఁడై వాగిందియముతో
మాట్లాడక పాణిచే దానప్రతిగ్రహములు చేయక పాదములచే గమ
నాగమనములు చేయక గుహ్యేందియముచే సంభోగానందమునుభవించక
గుదముచే మలవిసర్జనముఁజేయక మనస్సుచే శబ్దాదివిషయముల స్మరించుచు
నాత్మతత్వమునెఱుంగక నేను సన్యాసినని యభిమానముతో ధ్యానమును
వదలినవాఁడు కర్మబ్రహ్మ భ్రష్టుడైనపతితుఁడు నరకమును బొందును.
గానఁ బైనఁజెప్పిన యుపాసనాత్రయముచేఁ గ్రమముగాదోసపండును
తొడిమి వదలినట్లుబంధమును వీడి కైవల్యమును జయించును ॥౬॥

శ్లో॥ య స్త్వింద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున!

కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్త స్స విశిష్యతే॥ ౭॥

—* భాష్య మ్ *—

నన్వంత స్త్యాగీ బహిస్సంగీతిన్యామేన య స్తిష్ఠతి స
కీదృశత్యాహ - య స్త్వితి॥ ఏవంసతి య స్త్వింద్రియాణి
జ్ఞానేంద్రియాణి శ్రోత్రాదీని మనసావివేకయుక్తేన సహ
నియమ్య పాపహేతువిషయాసక్తే ర్వినివర్త్య కర్మేంద్రియై
ర్వాక్పాణ్యాదిభి రంతఃకరణశుద్ధి హేతుతయా విహితంకర్మ

యోగ మసక్తః ఫలాభిసంధిరహిత స్సన్నారభతే సచేతరస్మా
న్మిథ్యాచారా ద్విశిష్యత ఇత్యర్థః॥ ౭॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

మిథ్యాచారాదితి॥ ఇహాముత్రవిరోధినా ముద్రాజపేత్య త్రోక్తేన
వేదబాహ్యేనకర్మణా యుక్తో మిథ్యాచార స్తస్మాదిత్యర్థః । బుద్ధ్యా
చైతన్య తత్వస్యయథేచ్ఛాచరణం యది 'శునాం తత్వదృశాంచైవ
కోభేదోఽశుచిభక్షణ' ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ ౭॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

అంతస్త్యాగమును బహిస్సంగమును గలవానిలక్షణమును జెప్ప
చున్నాడు - ఎవఁడు జ్ఞానేంద్రియములయిన శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వ
ఘ్రాణములను వివేకముగల మనస్సుచే నిగ్రహించి, అనఁగా, పాప
హేతువులైన విషయములనుండి మరలించి కర్మేంద్రియములైన వాక్పాణి
సాదసాయూపసలచేత అంతఃకరణశుద్ధిగా విహితమైన కర్మయోగమును
ఫలాభిసంధిని వదలి ఆరంభించునో అట్టివాఁడు బాహ్యడంబరము గలిగి
మిథ్యాచారుడగువానికన్న మిక్కిలి గొప్పవాఁడు. శివాద్వైతతత్వము
నెఱింగియును స్వచ్ఛందముగా విహరించినవార లమేధ్యమును భక్షించు
వట్టి కుక్కలతో సమానులు.

శ్లో॥ నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః ।

శరీరయాత్రాఽపిచ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః॥ ౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ. యస్మాదేవం తస్మాన్మనసా జ్ఞానేంద్రియాణి
నిగ్రహ్య కర్మేంద్రియాణితు సత్కర్మసు వ్యాపారయన్

పరమపురుషార్థ భాగ్యవతీత్యాహ - నియతమితి॥ ఏవం త్వర్ది
శుద్ధానకరణస్యాపి తే హి యతోఽకర్మణ స్సకాశా త్కర్మ
కర్తుం జ్యాయ ఇత్యర్థః । ఏవమిహ కర్మణో యుద్ధాదికర్మ
రహితస్యాపి తవ శరీరయాత్రా శరీరస్థితిరపి తే ప్రసిద్ధ్యదిత్యర్థః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

పరమపురుషార్థఇతి॥ 'పురుషార్థ స్స ఏవ స్యా ద్యచ్ఛివత్వం
ప్రజే స్థ్యవం । తం వినా జన్మరాహిత్యం న భవే జన్మకోటిభి' రిత్యాది
పాద్యేఽపి దర్శనాదిత భావః । 'అకర్మణా హ్యధర్మేణ కథంపాఠం
గమిష్యతి । తస్మా త్కర్మ తు కుర్వన్తి యతయః పారదర్శిన' ఇత్యాది
స్కాందే ద్రష్టవ్యమ్॥ ౫॥

—♦ ఆ స్థి తా త్స ర్య ము ♦—

అట్టి యంతఃకరణశుద్ధి గల మనస్సుచే శ్రోత్రోత్పక్ చక్షుజిహ్వ
ఘ్రాణములను నిగ్రహించి, అనఁగా, శ్రోత్రంబుచే శబ్దమును వినక, త్వ
గింద్రియముచే స్పర్శంబుఁ చెలియక, చక్షురింద్రియముచే రూపమును
గ్రహించక, జిహ్వచే రుచి నెఱుంగక, ఘ్రాణముచే గంధము నరయక,
కర్మేంద్రియములైన వాగాదులను సత్కర్మలయం దలవాటుచేయుచున్న
యెడలఁ బరమపురుషార్థమును బొందును. పరమపురుషార్థ మనఁగా శివత్వ
ప్రాప్తి, అందులకు 'శివోఽహం' భావనచేయక కోటిజన్మములకైనను
జన్మరాహిత్యము నొందలేరు. అంతఃకరణశుద్ధి గల్గినను గర్మ చేయకపోవు
టకంటెఁ గర్మచేయుటమంచిది. అధర్మమైనయకర్మచేఁ బారంగతులు
గానేరనందువలనఁ బారంగతులయినయతులును గర్మలఁ జేయుచుండిరి.
కాన సర్వకర్మలను వదలి ఏపు జ్ఞానస్థితి మూనితవేని ఏదేహయాత్ర
గడచుట కష్టతరము. యుద్ధరూపమైనయజ్ఞకర్మను జేయక దేహమును
గడుపఁజాలవని భావము॥ ౫॥

శ్లో॥ యజ్ఞార్థా త్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః।

తదర్థం కర్మ కాంతేయ! ముక్తసంగ స్సమాచర।

౯

—* బా వ్య మ్ *—

నను కర్మణా బద్ధ్యతే జం తురిత్యాద్యుక్త్యా సర్వంకర్మ
బంధనాత్మకత్వాన్ము ముక్షుణా సక ర్తవ్యమితిమత్వా సమాధత్తే
యజ్ఞార్థాదితి॥ తత్రైవంసతి 'కష్ట కర్మ ప్రధన్తం ఫలతిపురుషా
రాధ నమృత' ఇత్యాది స్మృత్యా యజ్ఞేనార్థ్యతేప్రార్థ్యతే స
యజ్ఞార్థ స్సర్వకర్మఫలప్రదాతా సదాశివ స్తతోన్యస్తే య
త్కర్మ తస్మాత్త్రి-యమాణా త్కర్మణ స్సకాశాల్లోకోఽయం
బద్ధ్యత ఇతికర్మబంధన ఇత్యర్థః 'యస్మి న్మౌతేనకించి త్కర్మ
క్రియత' ఇత్యాదిశ్రుతేః అతఏవ దక్షయజ్ఞ ప్రమథనే సము
త్థాయ మహావిష్ణుం భామయిత్వాత్రిధా పునశ్శూలం వక్ష
స్యథో హస్తా ఛిత్వా యజ్ఞాద్బహిష్కృత ఇత్యాదినామహా
విష్ణోఃదం, వృత్త మన్యస్య కావారేత్యాశయః॥ ౯॥

—* ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము *—

కర్మచేత జంతువు బంధింపబడునని చెప్పబడుటవలన, ముము
క్షువునకుఁగర్మలుబంధకరములుగానఁగ ర్తవ్యములుగాదనఁగాసమాధానముఁ
జెప్పుచున్నాడు - కాంతేయా! యజ్ఞమందు ఫలమిచ్చువాఁడు సదా
శివుఁడు. అట్టి సదాశివునికొఱగుఁ గాక యన్యులకొఱకై చేయుకర్మవలన
బంధుఁడుగుచున్నాడు. ఈశ్వరారాధన లేక చేసిన దక్షయజ్ఞము బంధ
నమును గలిగించినది. అందు శివుఁడు, దక్షునకు సహాయమువచ్చినవిష్ణుని
శూలమునఁగ్రుచ్చి చేతులు దెగఁగొట్టిమాఁడుమార్లు గిరగిరఁత్రప్పి యజ్ఞవాటి

కకు దూరముగాఁ బాటజైచెను. విష్ణునే యట్లుచేసినప్పుడు ఇతరుల లెక్కయేమి? కాన ఈశ్వరారాధన వ్యతిరేక కర్మలు బంధకరములు గాన విడువవలయును॥ ౯॥

శ్లో॥ సహ యజ్ఞః ప్రజా సుసృష్టావ్ పురోవాచ ప్రజాప్రతిః
అనేన ప్రసవిష్యధ్వో మేష వోఽస్త్విష్ట కామధుక్॥ ౧౦॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను ఫలాభిసంధిరహితస్యాపి శ్రద్ధామాత్రేణ కర్మకర్తు
మావశ్యకత్వే స్థితే తత్త్రపురాతనం సేతిహాసం సువాద
మప్యహ - సహాయజ్ఞాత్రి॥ ఏవంతర్హి 'యజ్ఞమూలం త్రయః
ప్రోక్తా వేదోఽగ్ని ర్బ్రాహ్మణః పురోత్యాచిపాద్యోక్త్యాఽపి
యజ్ఞైస్సహ ప్రజా సుసృష్టావ్ ప్రజాప్రతి ర్బ్రాహ్మ పౌజాదశం
పురస్కృత్య తాః ప్రత్యువాచేత్యన్వయః । అథ తాః ప్రతి
కిమువాచేత్యాహ । అనేనేతి॥ అత్రానేన యజ్ఞేనభవన్త్యః ప్రజాః
ప్రసవిష్యధ్వో వర్ధిష్యధ్వో యత ఏష యజ్ఞఏవ వోయుష్మాకం
కామధుగస్తు కామానాం పూరక ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

రహితస్యాపీతి॥ 'నకుర్యాన్నిష్ఫలం కర్మ జలహతాదివత్
ఖల్వి'తి న్యాయేన ఫలాభిసంధిరహితేన కర్మణా కింస్యాదితచేచ్ఛుణు
'యత్ఫలావాప్తిత శోర్ధ్వంఫలంనాకాంక్షితేపరం । అతశ్చాకామకామత్వం
కైవల్యస్య చకథ్యత' ఇత్యవధార్యమ్॥ సాక్షిణస్త్రివిధాః(ప్రోక్తా శ్చాస్త్రం
వేద స్స్వయంఖలు । తత్త్రాయుక్తిశ్చసువాద స్సత్యం తస్మన్యతేఽఖల'
మిస్కృత్యన్తరాదప్యవగన్తవ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఫలాపేక్షను వదలినను శ్రద్ధచే గర్మల నావశ్యకముగాఁ జేయు
 ఫలమునని ఇతిహాసముతోడఁ బురాతన సంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు
 జ్ఞానఫలము దొరకినతర్వాత మఱొక ఫలమునుగోరక యకామకాముఁడై
 కైవల్యమును బడయుచున్నాఁడు. పద్మపురాణమందు యజ్ఞమునకు మూల
 కారణములు వేదము అగ్ని బ్రాహ్మణుఁడు, అనిశిచెప్పబడినందున సృష్టి
 కర్త యజ్ఞములతోఁగూడఁ బ్రజలను సృష్టించి మిరియజ్ఞముచే నుత్పత్తి
 పేయుఁడు, మిక్కియజ్ఞము కామధేనువువలెఁ గోరిన కోర్కెల నొసంగునని
 వచించెను. (జలఘాతాదికమువోలె వ్యర్థమైనకర్మను జేయఁగూడదను
 న్యాయమునుబట్టి, ఫలకాంక్షలేని కర్మతో నేమిలాభమన, 'ఏఫలమును
 జొందినతరువాత నరుఁడు వేఱొకఫలమును గాంక్షింపఁజో, కైవల్యము
 నకుఁ గోరికలను గోరకుండుటయను నాఫలము చెప్పబడుచున్నది? అని
 యెఱుంగవలెను. సాక్షులు శాస్త్రము, వేదము నాత్మానుభవమునిమువ్వురు.
 శాస్త్రమున యుక్తియు వేదమున సంవాదమును, నాత్మానుభవమున సత్య
 మును బ్రమాణములు.)॥ ౧౦॥

శ్లో॥ దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయంతు వః।

పరస్పరం భావయంత శ్రేయః పర మవాప్స్వథ॥ ౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథ మిష్టకామపూరకత్వం యజ్ఞస్యేతి తత్తాహి।
 దేవానితి। తత్రైవం సత్యనేన యజ్ఞేన యూయం యజమానా
 హవిర్భాగై దేవా నింద్రాదీన్ భావయత తే చ దేవా
 యుష్మాభిర్భావితా సుతో వో యుష్మాక్ భావయన్త్వి
 త్యర్థః । ఏవం పృచ్ఛ్యాదినానోపపత్తిద్వారేణానోన్యం

సంవర్థయన్తో దేవా యూయం చ పరం శ్రేయః ప్రిప్స్య
ధేత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

యజ్ఞముచేసిష్టకామసిద్ధియెట్లనఁగా? యజ్ఞముచే యజమానులయిన
మీరు హవిర్భాగములచే నింద్రాది దేవతలను పెంపొందింపుడు. మిమ్మా
దేవతలు వషణములు మరిపించి అన్నోత్పత్తిని గలిగించి పెంపొందింతురు.
ఇట్లాకరి సొకరు పెంపొందించుకొనుచుశ్రేయము నొందఁగలరు॥ ౧౧॥

శ్లో॥ ఇష్టాన్ భోగాన్ హి వో దేవా నాస్య తే యజ్ఞ భావితాః।

తై ర్దత్తా న ప్రదాయో భ్యో యో భుంక్తే స్తేన ఏవ సః॥ ౧౨॥

—* భా వ్య మ్ *—

తత్ర న కేవలం పారమార్థికమేన ఫలం యజ్ఞైః కింత్యై
హికమపీ త్యాహ—ఇష్టానీతి॥ ఏవంతర్వైహికానపి పశ్యన్న
హిరణ్యాదీన్ భోగాన్ వోయుష్మభ్యం యథోక్తయజ్ఞ భావితా
దేవా హి యతోదాస్యంతే అత స్తై ర్దత్తాన్ భోగా నేభ్యో
దేవేభ్యోఽప్రదాయో భుంక్తే స్తేన ఏవ తస్మిన్ ఏవే
త్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

యజ్ఞములచే గేవల పారమార్థిక ఫలమే గాదు. విహిక ఫలమును
గలదని చెప్పుచున్నాఁడు. యజ్ఞములు మున్నగు వానిచేతదేవతలను మీరా
నందపెట్టినచో మీకు వారు పశువులు, అన్నము, హిరణ్యము మొద
లయిన భోగముల నొసంగుదురు. వారొసంగిన భోగములను ఆ దేవతల
కర్పణ చేయక తామే భుజించినచో జోరులు గాక మానరు. అట్టి

చార్యము గలవారు పరమ పురుషార్థమునకుఁ దగనివారగుటే కాక నరక
మును గూడఁ బొందఁగలరని యభిప్రాయము. || ౧౨||

శ్లో॥ యజ్ఞ శిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః।

భుంజతే తే త్వం పాపా యే పచన్త్యా త్మకారణాత్ || ౧౩||

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథ స్వస్య ధర్మనిష్ఠయా యజ్ఞకర్తు ర్బహుతరఫల
మస్తీత్యాహ—యజ్ఞ శిష్టేతి॥ ఏవంసతి యే తు వైశ్వదేవాది
యజ్ఞావశిష్ట మమృత మశ్నంతితనవ సంతో వేదోక్త కర్మ కారి
త్యేన మహాన్తస్తే చ పూర్వకృతైః పంచ సూనాది నిమిత్తై
శ్చ కిల్బిషై ర్ముచ్యంత ఇత్యర్థః । తత్ర యేత్వా త్మ కారణాదేవ
పచంతి తేషాం వ్యతిరేకేణ దోషమప్యాహ । భుంజత ఇతి।
తథా చ స్మృతిః। 'కండినీ పేషణీ చుప్త్వా ఉదకుంభీ చ మార్జనీ।
పంచ సూనా గృహస్థస్య తాభి స్స్వర్గా న విదంతి।' ఏవం
పంచసూనాకృత మన్య చ్చాగో యజ్ఞైర్వ్యవహరీతి శ్రితిశ్చే
త్యవధార్యమ్. ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

పంచసూనేతి॥ మశకాఙ్గో ధూమ ఇతివత్పంచభిన్నానా జన్మమర
ణాదినివృత్తి ర్గృహస్థాశ్చాత్ర కృతాభిస్తాభి స్స్వర్గమేవనవిందంతికుతఃపునః
కైవల్యం గమిష్యంతి భావః స్మృత్యంతరంచ॥ 'తపసాం వర్ధణో యస్మా
త్కామానాం చ ప్రపూరణాత్। సత్వధర్మాశ్రయో యస్మాద్ధర్మమూలా
గృహశ్రమి'తి శ్రితిశ్చ॥ 'అత్యాశ్రమిభ్యః పరమం పవిత్రం ప్రోవాచ

సర్వం ఋషిసంఘపుష్ట' మితృస్మిన్నేవాశ్రమే కుటీచకాదీనా మంతర్భాస
ఇత్యధికం వర్ణాశ్రమధర్మనిరూపణే ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౩॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము. ♦—

స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మ నిష్ఠచే యజ్ఞము చేయువానికి మిక్కిలి ఫలము
గలదనిచెప్పుచున్నాడు- ఆశ్రమాలలో నెల్లను తమమైనదిగృహస్థాశ్రమము.
అది ధర్మమాలము. తపముల వృద్ధిచేయునది. కోరికలఁ బూర్తిచేయునది.
అంత్యాశ్రమముకన్నను బరమపవిత్రమైనది. సమస్తఋషిసంఘములను
బోషించుచున్నది. కనుకనే 'ధన్యో గృహస్థాశ్రమః, అనిస్మృతులు చెప్పి
నవి. అట్టి గృహస్థుఁడు స్వధర్మమును బాటించి విధిప్రకారముతో
యజ్ఞముజేసినచో వాఁడు గొప్పఫలమును బొందఁగలడు. ఎవరు వైశ్యదేవ
యాగమును చేసి, జేపించిన యమృతమును భుజించుచున్నారో వారే
సత్పురుషులు. వేదోక్తకర్మల నాచరించి నందువలన వారే మహాత్ములు.
పూర్వమందుఁ జేసిన పంచనూనముల నెడిపాపములచే విముక్తులయి స్వర్గ
మునే కాక మోక్షమును సయితము, బొందఁగలరు. పంచనూనములనఁగా!
సమార్జనముచేసి నందువలనను, కూరలు తరిగినందువలనను, పచ్చళ్ళురుద్ది
నందువలనను, ప్రాయ్యమంటచేసినందువలనను, వంటచేసినందువలనను
పచ్చెడిపాతకములు. ఇవి స్వర్గమును బొందనీయవు. యజ్ఞములచేఁ బంచ
నూనములేగాక యితరమైన పాతకములును, హరింపఁబడును. వంట
చేయుట దేవతలకొఱకుఁగాని తమనిమిత్తము గాదు. ఎవరు తమనిమిత్తమే
వంటచేసి కొందురో యట్టిపాపాత్ములుమఱికొంతపాపమును బొందుదురు.

శ్లో॥ అన్నాద్భవన్తి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః।

యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః।

౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం యజ్ఞస్య సర్వజగన్ములత్వమితి స్పష్టమేవ
దర్శయతి-అన్నాదితి। ఏవమర్హి 'అగ్నా ప్రాస్తాహుతి ససమ్య

గాదిత్య ముపతిష్ఠతే ఆదిత్యా జ్ఞాయతే వృష్టిః శ్వాప్నే రన్నం
 తుః ప్రజాః' ఇత్యాదిమనువాక్యాద ప్యన్నాచృక్తా ద్రేతోలో
 హితరూపేణ పరిణతాదృభతాని భవంతి త్యర్థః ఏవంపర్జన్యా
 వృష్టిరన్నం యజ్ఞాచ్చాగ్నిగోత్రాదేః పర్జన్య మృత్వి
 గ్యజమానన్యాపారసాధ్యో యజ్ఞశ్చ కర్మసముద్భవ ఇతి పర
 మార్థః॥ ౧౮॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్య ము . ♦—

యజ్ఞము సర్వజగన్ములమనిస్పష్టము చేయుచున్నాఁడు. 'యజ్ఞమున
 వర్షియందుజేయు హోమము సూర్యునిఁబ్రాప్తించును. సూర్యునివలన
 పరముగలుగుచున్నది. పరమువలన అన్నము, అన్నమువలన ప్రజలు
 పుట్టుదు'రని మనుస్మృతి. భుజించిన యన్నము శుక్లశోణితముగాఁ బరిణమిం
 చును. దానివలన భూతములు పుట్టుచున్నవి. పర్జన్యనివలన నన్నము,
 యజ్ఞసంబంధమగు యగ్నివలన పర్జన్యఁడు. ఋత్విగ్యజమానసాధ్యమైన
 యట్టి యజ్ఞము కర్మసాధ్యమైనది. భూతంబులన్నంబువలనను; అన్నంబు
 మేఘునివలనను మేఘుఁడు యజ్ఞమువలనను, యజ్ఞము కర్మంబువలనను
 బాహుమచున్నదని తాత్పర్యము॥ ౧౮॥

శ్లో॥ కర్మ బ్రహ్మాద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షర సముద్భవం ।

తస్మాత్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్॥ ౧౯

—♦ భాష్య మ్ ♦—

నను కర్మాపి కస్మాదుత్పన్న మిత్యాహ—కర్మేతి॥
 ఏవంసతి । 'అస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేత' దిత్యాది
 శ్రుత్యేహముత్ర సాధకం సకలం కర్మబ్రహ్మ వేద సత్త్వయో

జకో హిరణ్యగర్భశ్చ తయో రుద్భవం తదుద్భవం భవతీత్యర్థః।
 ఏవం హిరణ్యగర్భాభ్యో యో బ్రహ్మ ప్రజాపతి రపి విశ్వా
 థికో రుద్రో మహర్షి ర్హిరణ్యగర్భః జనయామాస పూర్వ
 మిత్యాది శ్రుత్యా చ 'సక్షీయతే న వా క్షరతీ' త్యక్షరాత్
 సదాశివా త్పరబ్రహ్మణ స్సముద్భూతమితి 'రుద్రస్త్యాత్మా శరీ
 రిణా'మితి స్మృతీన్యాయేన సర్వత్ర యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్ । తదేవ
 రుద్రాఖ్యంబ్రహ్మ న తు దక్షవదన్యప్రతిష్ఠిత మిత్యవధార్యమ్।

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

కర్మయోవరివలనఁ బుట్టినదనఁగా— పరబ్రహ్మమైన సదాశివుని
 నిట్టూర్పువలన వేదము పుట్టినది. అందువలన ఇహపరలోకసాధకమైన
 సకల కర్మలు పుట్టెను. పరమేశ్వరుఁడు వేదముచేత ముందుగా హిరణ్య
 గర్భుని సృజించి వేదములుపదేశించెను. అట్టి పరమాత్మయైన రుద్రుఁడే
 సర్వజీవులకు నాత్మరూపముగానుండి యంతటను వ్యాపించి యజ్ఞమందు
 నుబ్రతిష్ఠించియుండెను. దక్షునివలె యజ్ఞమందు రుద్రేతరదైవమున్నదని
 తలపఁగూడదు. 'అవోరాజాన మధ్వరస్య' ఇత్యాది శ్రుతులవలనఁ జెలియ
 నగును. ౧౫.

శ్లో॥ ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీ హ యః।

అథాయు రింద్రియా రామో మోక్షుః పార్థ! స జీవతి॥౧౬

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

నన్వేనం చేత్రతో ధర్మశీలైః కిం కరణీయ మస్తీత్యా
 హ—ఏవమితి । తత్రైవం సత్యాదావథ 'యోఽయమాత్మా
 సర్వేషాం సాక్షీ తతః ప్రజాపతి రభూ తతశ్చ ధర్మోత్పాదకో

వేదో ధర్మాచ్చ పర్జన్య' మిత్యాది శ్రుత్యా పరమాత్మనా
 ప్రవర్తితః చక్రం యో నానువర్తయతి స చాఘాయుః పాప
 జీవనమేవ మోఘం వ్యర్థమేవ స జీవతి యత ఇంద్రియారామో
 హేపార్థ! తస్య జీవాన్మరణమేవ న్యాయం యతో జన్మాంతర
 త్యావచ్ఛేదేన కదా చిద్ధర్మానుష్ఠాన సుభవాదితి భావః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

తతః ప్రజాపతిరితి॥ 'పిశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః హిరణ్యగర్భం
 జనయామాస పూర్వ'మితి సమనంతరమేవోక్త మిత్యపి స విస్మర్తవ్యమ్॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము . ♦—

ధర్మశీలురేమి చేయవలయుననగా - పరమాత్మచే నడిపింపబడిన
 యజగచ్ఛక్రియ ననుష్ఠించవలయును. ముందుగా సదాశివునివలన ప్రజా
 పతి సృష్టింపబడెను. అతనివలన ధర్మోత్పాదకమైన వేదము, వేదమువలన
 యజ్ఞము, యజ్ఞమువలన వశము, వశమువలన నన్నము, ఈప్రకారము
 సాధనమైన ఈచక్రియ నెవడనుష్ఠింపఁడో అనగా, యజ్ఞశేషాన్నము
 చేదేహధారణముచేయఁడో, వాడు పాపాయువు గలవాడగును. కావుననే
 వాడు ఆత్మారాముడుగాక ఇంద్రియారాముడగుచున్నాడు. యజ్ఞదేహ
 ముచే దేహమును బోషింపమిచే సత్వవృద్ధిలేక రజస్తమము లుద్రేకింపగా
 నాత్మదర్శన విముఖుడై విషయభోగములందే యాసక్తుడగుచున్నాడు.
 కాన వానిబ్రతుకు వ్యర్థము. ఓయజ్ఞానా! ధర్మానుష్ఠానమును జేయని
 వాడు జీవించుటకన్న మరణించుటయే మంచిది.॥ ౧౪॥

శ్లో॥ యస్తావత్మరతిరేవ స్వా దాత్మత్వప్తశ్చ మానవః ।

ఆత్మన్యేవ చ సంతుప్త స్తస్య కార్యం న విద్యతే ॥ ౧౫॥

—* భాష్యమ్ *—

నను అభ్యుదయార్థం నిశ్చేయసార్థం పితృవాయ పరి
హారార్థం వాత్మవిద శ్శరీరాధ్యాస రహితస్య జడభరతాదేవ
నాపేక్షితం కర్మతదాత్వాహ - యస్త్వితి॥ ఏవంతర్హి ఆత్మ
నేవ రతిః ప్రీతి ర్యస్య స తథా భూతస్తథా తజ్జన్యైవ తస్మిన్
స్తృప్తి స్సతథా భూత ఆత్మనేవ పరమానందసగదోహే
దేహాదిభావం పరిహృత్య దూరాదితి స్మృతి న్యాయేన సుతుష్ట
స్తస్య దేహాధ్యాస రహితస్యాధికార హేత్వభావాత్కిముపి
కార్యం తాకికం వైదికం వా న విద్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శరీరాధ్యానేతి॥ తత్రైవం సతి న హి సుషుప్తా విస్మృతశరీరస్య
కించిత్కర్మాధికారఇతి కుతః పునర్ధ్యానేన విస్మృత శరీరస్య సమీక
త్సర్వాధ్యాసంభవప్రతీతిత్యవధార్యమ్॥ పున రుత్థాన దశాయాం శరీరా
ధ్యానే తు శరీరం తదధికంవా కర్మకర్తుః కాక్షణికః 'నకర్మాణి త్వజే
ద్యోగీ కర్మభి స్త్యజ్యతే హ్యసౌ' ఇతిస్మృత్యం తరాదితి బోధ్యమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

అభివృద్ధికొఱకుఁ గాని ముక్తికొఱకుఁగాని ప్రత్యవాయ పరిహారము
గాని జడభరతాదులవలె శరీరభావము లేక ఆత్మనిష్ఠయందున్నవానికిజేయ
వలసిన కర్మ యేమియు లేదనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—సుషుప్తియందు
శరీరము ముఱచినవానికిఁ గర్మాధికారము లేనప్పుడు ధ్యానమందుకుఁ
జేయవలయుననఁగా జాగ్రదవస్థయందు శరీరాధ్యాస గలిగినప్పుడు అందు
ఁకుఁ దగిన ధ్యానము గాని శరీరమునకు మించిన సమాధిగాని చేసినందున

హనిరేదు. ఎవ్వండాత్మ యందభిలాష గలవాడై ఆత్మచేతనే తృప్తుడై
దేహభావము వదలి యాత్మానందమునుభవించునోవానికి లౌకికజ్ఞాదిక కర్మ
లతోఁ బనిరేదు॥ ౧౩॥

శ్లో॥ నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నే హకశ్చన॥
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థ వ్యపాశ్రయః॥ ౧౪॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

అథ తస్యా ప్రకామస్య సర్వభా నిరపేక్షస్యాపి పృత
మాహ—నైవ తస్యేతి॥ ఏవం సతి లోకసంగ్రహార్థం కుర్వన్నపి
తస్య కృతేన కర్మణార్థః ప్రయోజనం నాస్తి యతో న చా
స్యేత్యాది రర్థః । తద్యథోక్తం భాగవతే॥ ‘దేహంచ నశ్వర
మవస్థిత ముత్థితంచా సిద్ధో న పశ్యతి యతో ధ్యగమత్స్వరూప’
మిత్యాది ద్రవ్యవ్యమ్ ॥౧౪॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

నిరపేక్షుడైన జ్ఞానియొక్క వ్యాపారమును బెప్పుచున్నాడు—
జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమైన కర్మలు చేసినను ఫలములేదు. చేయకున్నను
నష్టముండదు. జ్ఞానికిఁ జేమమొదలు బ్రహ్మవఱకు నున్న ప్రాణులలో నెవరి
నైనను వాశ్రయింపవలసిన పనియుండదు. ౧౪

శ్లో॥ తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర॥
అశక్తో హ్యచిర స్కర్మ పర మాప్నోతి పూరుషః॥ ౧౫

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నను నాహం దేహాధ్యాసరహితో న వా మే కించి
ప్రయోజన మస్తి త్యాహ—తస్మాదితి॥ తత్రైవం సత్య సక్తః

ఫలాభి సఁధి రహిత స్సన్కార్య మవశ్యం శ్రుతిచోదితం కర్మ
సతతం యావజ్జీవం సమాచరేత్సర్వః । అసక్తోహి యస్మా దీశ్వ
రార్థ మాచరన్కర్మ పరమమోక్ష మవాప్నోతీతి సవప సత్పు
రుషో నాన్య ఇత్యభిప్రాయః॥౧౯

—♦ ల ఘు టి ప్పు ణీ ♦—

నాన్యఇతి॥ అన్యధాకుర్వన్నేవేహ కర్మాణీత్యాది శ్రుత్యుల్లంఘన
ప్రయుక్తాసత్పురుషార్థతా పత్తేరిత్యవధార్యమే॥ ౧౯॥

—♦ ఆ స్థ్రీ తా త్పు ర్య ము ♦—

ఓయీ! నేను దేహాభిమానరహితుడఁగాను. నాకేమియు గొంచెమైనను
బ్రహ్మజనము లేదనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు-ఫలాభిసంధి రహితుడవగుచు
వేదవిహిత కర్మను యావజ్జీవము చేయుము. అనాసక్తుడై ఈశ్వరార్పణ
ముగాఁగర్మజేయువాఁడు మోక్షము నొందగలఁడు. వాఁడే సత్పురుషుడు
కానియితరుఁడుగాఁడు. అట్లు చేయనివానికి వేదమును ధిక్కరించిన
సాపముచేమోక్షమురాకపోవుటయే కాక నరకమువచ్చును॥ ౧౯॥

శ్లో॥ కర్మణైవ హి సుసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః ।

లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్య న్కర్తు మర్హసి॥

౨౦

—* భాష్య మ్ *—

నను తత్వజ్ఞానవత స్తథైవాజ్ఞానిన శ్చావశ్యం కర్మ
కర్తవ్యమేవేత కిమర్థమాగ్రహ ఇత్యాహ-కర్మణైవేతి తత్రైవం
సతి 'మలినే భూతలే యద్వన్ముఖం నైవావభాసతే కర్మణా
కామత శ్చాంత స్తద్వదాత్మా న భాసత' ఇతి స్మృతి
న్యాయేన కర్మణైవేహాముత్ర కైవల్యాంతస్య సిద్ధిర్యుక్తేతి తద

వశ్యం జనకా జాతశత్రుప్రభృతయోఽపి యథోక్త కర్మజైవ
సిద్ధిం ప్రాప్తా ఇత్యాశయః॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కామతశ్చేతి తత్రైవంసతి కామతస్స కామరూపేణ బాహ్యవృత్తి
త్యేన కర్మణా మలినాంతఃకరణస్య తత్త్వమస్యాదివాక్యజ జ్ఞానినా ప్యా
త్మా శివో హృదయేన భాసత ఇత్యర్థః ॥ ౨౦॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఆజ్ఞానియుఁ తత్త్వజ్ఞానియు నవశ్యమైన వేదోక్తకర్మలు
చేయవలసినదనఁగా నాగ్రహ మెందులకో చెప్పుచున్నాఁడు-మలినమైన
భూమియందుఁ బ్రతిబింబము గాన్నింపక స్వచ్ఛమైన దర్పణమందుఁ గను
పించినట్లుకామ్యకర్మలచే మలినమైన యంతఃకరణయందు అత్మప్రకాశము
గనబడక నిష్కామకర్మచే శుద్ధాంతఃకరణయందు అత్మభాసించును. కర్మ
చేతనే ఇహమందప్తసిద్ధులు. (అణిమాదులు) పరమందుకై వల్యము సిద్ధించునని
జనకుడు మొదలగు వారలు వేదవిహిత కర్మలాచరించి సిద్ధిని బొందిరి.
అట్లుగాకున్న లోకసంగ్రహార్థమైనను గర్మల నొనర్చ నర్హుడెవఁడు. (సకామ
కర్మలచే మలినాంతఃకరణుడైనవానియొక్కయుఁ దత్త్వమస్యాది మహా
వాక్యములచే నిర్మలాంతఃకరణుడైన వానియొక్కయు హృదయము
నందు నాత్మస్వరూపుఁడగు శివుఁడు ప్రకాశించును. ౨౦.

శ్లో॥ యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదేవేతరో జనః ।

స యత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే॥ ౨౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కర్మణి క్రియమాణేఽపి కథం లోకోపవశ్యం
కరిష్యతీతి జానీమ ఇత్యాహ—యద్యదితి॥ ఏవంతర్హి 'సర్వే

రాజాశ్రితా ధర్మా లోకధర్మస్యసాధకాః' । ఇత్యాదిస్మృత్యా
స యల్లాకికం వైదికం వా ప్రమాణం కురుతే లోకోపి తదే
వానువర్తతే । సతు స్వాతంత్ర్యేణేతి త్వయా పితదర్థం తత్కర్త
వ్యమేవే త్యవధార్యమ్॥ ౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

ధర్మస్యేతి॥ 'రాజర్షి శ్చైవ బ్రహ్మర్షి ర్ధర్మమూలం ద్వయంమతమ్
తయో ద్ద్వైవిధ్యమాపన్నే కథం ధర్మ శ్చరిష్యతీ' త్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ నీవు చేసిన పనిని లోకమెల్లఁ దప్పక చేయునని యెట్లు
తెలిసికొందువనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—రాజావలంబితధర్మములే ప్రజా
వలంబన ధర్మములు. అతఁడు, 'యథా రాజా తథా ప్రజాః' అన్నట్లు
రాజుక కర్మను గాని వైదిక కర్మను గాని దేనిని ప్రమాణముగాఁ జేసే
కొనునో లోకమును దానినే యనువర్తించుచున్నది స్వాతంత్ర్యముగా
నెప్పుడు నడువదు. లోకమందు ధర్మమును నడిపించువారలు రాజర్షి
బ్రహ్మర్షి యనువారిద్దరు. వీరు భిన్నమార్గములో నడచితేని లోకమున
ధర్మము ప్రవర్తింపజాలదు. కావున నీవు ప్రజలకొఱకై కర్మచేయ
వలయును, ౨౧.

శ్లో॥ స మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన ।

నా నవాప్త మవాప్తవ్యం వర్తవ చ కర్మణి॥ ౨౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అత్రత్వహమేవ ప్రథమో దృష్టాంత ఇత్యాహ—
నమితితత్రైవంసతిహేపార్థ! త్రిష్వపిలోకేషుమమకర్తవ్యంకిమపి

నాస్తి యతోఽనవక్లుప్తం ఫలం కించిన్మయా వాప్తవ్యం
నాస్తి తథాపి కర్మణ్యహ మిహాముత్ర శ్రేయస్కామాయ
యశోర్థం లోకానుగ్రహాయ చ వర్తవే త్యర్థః॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

కిమపినాస్తి తి॥ సదాశివస్య వరప్రసాదేన త్రిషు లోకేషు మమ
కర్తవ్యం నాస్తి త్యర్థః । తద్యథా మత్ప్రసాదా న్మనుష్యేషు దేవగంధర్వ
యోనిషు ! అప్రమేయబలాత్మా త్వం నారాయణ! భివిష్యసీత్యాదినా
దోషపర్వణి సదాశివేనో క్తత్వాదితిభావః॥౨౨॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇందులకు నేనే ముందుగా దృష్టాంతమని చెప్పుచున్నాఁడు - ఓ
యజ్ఞనా! సదాశివునియొక్క వరప్రసాదముచేత మూఁడులోకముల
యందు నాకు చేయవలసిన పని కొంచెమైనను లేదు. పాండరానిది గాని,
పాండదగినది గాని లేదు. అయినప్పటికి ఇహపరములయందు శ్రేయ
స్సును గోరి కీర్తికొఱకు లోకానుగ్రహముకొఱకు నేనే కర్మముల యాచ
ించుచుంటిని. (సదాశివుని వరమేమనఁగా దోషపర్వమందు, ఓ నారా
యణా! నీవు దేవగంధర్వయోనులయందుఁ బుట్టి యమితమైన బలము గల
నాడవగుదువని సదాశివుని వరము.)॥౨౨॥

శ్లో॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతాగ్రతః ।

మమ వర్తా నువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః॥౨౩॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను చ లోకసంగ్రహోఽపి త్వయా నకర్తవ్యో నిష్ఫ
లత్వా దితిచే త్తత్రాహ - యదీతి । ఏవంసతి యది పునరహ

మతందితోఁనల సుస్కర్మణి జాతునామ కదాచి న్నవర్తే
యం । తదా మమ సతో వర్తమాన్తం హేపార్థ! మనుష్యాః
కర్మాధికారిణ సుర్వశ సుర్వప్రకారై ర్వర్తంతే తే చ నాను
వర్తేరన్నిత్యథాః ॥౨౩॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

మమవర్తేతి॥ నను తవ కింవర్తేతిచే చ్ఛ్ఛుణు । 'దేవతాసార్వ
భౌమస్తు మహాదేవ శ్శ్రుతిస్మృతః । తతో వయం తు సర్వేవై మహాదేవ
స్య సేవకాః' । ఇత్యాదినా స్కాందే మయై హోక్తత్వాదితిభావః॥౨౩॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ లోకసంగ్రహకర్మచేత ఫలములేనందునఁజేయవలదంటివా!
చెప్పెద వినుము-నేను మందుఁడను గాక ఒకానొకప్పుడైనను కర్మచేయ
కుంటినా అప్పుడు నాయొక్క మారమును గర్మాధికారులైన మనుజులు
చేయక నన్ననుసరించిచెడిపోవుదురు. కర్మలలోకల్లముఖ్యమైనది, ఈశ్వరా
రాధన. ఆదిచేయక జ్ఞానమురాదు. 'ఈశ్వరానుగ్రహే దేవ పుంసా
మద్వైత వాసనా' అని శుకమహర్షి వచించి నట్లు భాగవతమునందుఁ
గలదు. శుకుడు ఈశ్వరానుగ్రహమువల్లనే ముక్తి నొందినాఁడు. శివారాధన
చేయక యనుగ్రహము సంపాదింపలేము. దేవతల కందఱకును సార్వ
భౌమఁడు మహాదేవుఁడని శ్రుతులందుఁ జెప్పఁబడినది. మే మందఱమును
నాతని సేవకులము. కాన లింగరూపుఁడైన మహాదేవుని నర్చింపవలెను.
ఆలింగములు చరస్థిర భేదముచే రెండు విధములు. అందు స్థిరలింగమందు
చరముకన్న దశగుణాధికమైన ఫలము గలదు. పైదిక శైవ సిద్ధాంతప్రకా
రము పూర్వశైవదీక్షచే సమయాది దీక్షలనొంది స్థావర లింగార్చన
చేయువాఁడు ఆ జన్మమునందే ముక్తి నొందును 'త్ర్యంబకం యజమహే
యసు శ్రుతి' దోసపండు తొడిమను నదలినట్లు శివారాధకుఁడు సంసార
బంధమునుండి ముక్తుఁడగును॥ ౨౩॥

శ్లో॥ ఉత్పిదేయు రిమేలోకా నకుర్యాం కర్మచే దహం ।

సుకరస్య చ కర్తాస్యా ముపహన్యాం మిమాఃప్రజాః॥౨౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి నకుర్యా చేతర్హి కింస్యాదిత్యాహ—ఉత్పిదేయురితి॥ ఏవంతర్హి 'అనుమంతానుద్రష్టాచ సాక్షీ చై వాను మోదకః । కర్తా కారయితా చైతేషదైవ కర్మానుగా స్మృతా' ఇత్యాదిస్మృత్యా యద్యయం యథోచితం వేదానుగం పీతాం బరం త్రిపుండ్రం చేత్యాది పుత్రాద్యర్థం కర్మ నకుర్యాం తదా లోకస్థితిహేతోః కర్మణో లోపేన మేన ర్వేలోకాః మమ వర్తమా నువర్తినో విసశ్యేయు రిత్వర్థః । తతశ్చ వర్ణసుకరస్య చ కర్తా హమేన తస్యాం తేన చేమా స్సర్వాః ప్రజా అచామేవోప హన్యామిదానీం తవ సాక్షీత్వాదితిభావః॥ ౨౮॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

పుత్రాద్యమితి॥ “భగవన్ దేవకీ పుత్రో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః సదాశివప్రసాదేన శేభే పుత్రా న్న మాస శః॥” ఇత్యాది భవిష్యత్తరే దృష్ట్యమ్॥ ౨౮॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ లోకము చెడిపోయినను నేను కర్మలు చేయకపోవును నేని యేమగునంటివా? చెప్పెదవినుము-సుకర్మ చుష్కర్మలను జేయువాడును చేయించువాడును ప్రేరకుడును ఆహేదించువాడును చూచువాడును, సాక్షియు నియ ద్గురును సమానఫలభాక్తులు. నేను వేదచోదితమై

పుత్రోత్పత్తి నిమిత్తమైన కర్మను జేయకుండినచో లోకవృద్ధి హేతువైన కర్మలు లోపింప లోకులు నాయాచారము ననుసరించి నశించిపోగలరు. అప్పుడు వర్ణసంకరమును జేసినవాడను నే నగుచును. దానిచే నిప్పుడు నీకు సాక్షినగుటవలన నప్రజల నందఱిని జెడఁగొట్టిన వాడనగుచును! నేను ఈశ్వరారాధనచేసి సదాశివ వరప్రసాదముచే సాంబుఁడు మొదలైన వేలకొలంది పుత్రులంగంటి ననిచెప్పెను. (భక్తవత్సలుఁడు బ్రహ్మజ్యోతును నయిన కృష్ణుఁడు సదాశివుని యనుగ్రహముచేవేలకొలంది పుత్రులంగనెనని భవిష్యత్తర పురాణము 'శౌరేః కైలాసయాత్రావ్రతముదిత తయా భీష్ట సంతాన దానాత్' అను స్మృతివలనను 'మహేశాన్నాపరో దేవః! అను స్మృతివలనను విష్ణువునకు ననేక పర్యాయములు వరములనిచ్చుట చేతను మహేశ్వరునికంటె నుత్కృష్టదైవము లేడు గాన నతని యారాధించినవారు ధర్మార్థకామమోక్షములను బడయగలరు.)॥ ౨౪॥

శ్లో॥ శక్తాః కర్మణ్య విద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత ?
కుర్యాద్విద్వాం స్వధానక్త శ్చిక్కిర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్॥౨౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వజ్ఞవత్ జ్ఞానవానపి యది కర్మకుర్యాత్తర్హితయో,
కో విశేష ఇత్యాహ శక్తాః॥ తత్రైవంసతి హేభారత? ఫలాభి
సంధియుక్తా యథాఽజ్ఞాః కర్మకుర్వంతి తథైవ బ్రహ్మవేత్తా
విద్వాంసపి లోకోఽప్యే వం కుర్యాదితి లోకసంగ్రహం చిక్కిర్షుః
కుర్యాదేవేత్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భారతే॥ అత్రభారతేతి సంబోధనేన భరతవంశోద్భవత్వేన భా
జ్ఞానాభ్యా చిదంబరదీప్తి స్తస్యాం రతత్వేన వా త్వం యథోక్త శాస్త్ర
బోధయోగ్యోఽసీ త్యుక్తం భవతీతిభావః॥౨౫॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ అజానివలెనే జానవంతుఁడును గర్మచేసినయెడలవారిద్దఁ
 డిలా విశేషమేమంటివా? చెప్పెదవినుము. ఓభారతా! అనుసంబోధన
 కరతవంశమందు పుట్టినవాడనియు, 'భా' అనఁగా, చిదంబర ప్రకాశము
 వనియంచాసక్తిగలవాడనియునర్థము. కర్మఫలమునందిచ్చుగల యజ్ఞాను
 లెట్లు కర్మములనొనర్చుచుందురో అట్లు జ్ఞానులు కర్మఫలమునం దిచ్చలేని
 వారగుచు లోకులందఱు నిట్లాచరించవలయునను బుద్ధితోఁ గర్మలను
 చేయుదురు. || ౨౫ ||

శ్లో॥ న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసంగినాం

యోజయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్తస్సమాచరన్ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కర్మానుష్ఠానేనైవ లోక సంగ్రహః కర్తవ్యోనతు
 తత్వజ్ఞానినేతి తత్రకోపేతు రిత్యాహ - నబుద్ధీతి॥ తస్మా
 దుర్వారు కమివేతి న్యాయేన చాదా చిత్తశుద్ధ్యర్థం కామన
 యాపి కర్తవ్యమేవేత్యజ్ఞానాం కర్మసంగినాం బుద్ధిభేదం నజ
 నయే త్కింతు విద్వానపి యుక్తస్స సర్వ కుర్యాదేవేత్యర్థః॥
 అన్యథా. "ఆరురుక్షో మునీనే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యత"
 ఇత్యాది స్మృత్యుక్తమార్గేణ చ కర్మణోఽకారణాత్॥
 "అపాప్తజ్ఞానమార్తాండం కర్మజన్యఫలం శుభం, ఇతోభ్రష్టా
 స్తతోభ్రష్టా థాతశ్వేవ చ నిష్ఫలా" ఇత్యాదిస్మృత్యుక్తన్యాయేనో
 భయతోఽపి భక్తిష్టత్వమపద్యేతే త్యవధార్యమ్॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

న్యాయేనచే॥ తద్వధా “ఉర్వారుకం యథా ముక్తం స్వయమే
వాభిపక్వతః॥ తద్వదృశై ర్వాముక్తస్సన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్వ్యత”
ఇతి ఏవంసతియస్తు గార్హస్థ్యసంహితాసృత్యముద్రాజితేత్యాది పాఖండ
యుక్తస్సతూభయతోఽపిభ్రష్టఇతి సమనంతరం వత్స్యతే । కుర్యాదేవేతి॥
తదేతత్వ నిర్ణయేఽప్యక్తమ్ । ప్రవృత్తిరపి విజ్ఞస్య నివృత్తి ముప
జాయతే । ఇత్యతో విద్వానపియుక్తంక ర్మకుర్యా దేవేతిభావః॥౨౬॥

—♦ ఆన్ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ కర్మానుష్ఠానము చేతనే లోకసంగ్రహము చేయవలయును
తిత్విజ్ఞానముచే జేయఁగూడదన్నంచలకు హేతువును జెప్పఁచున్నాఁడు -
దోసపండు దృష్టాంతముచే అజ్ఞులగువారలు చిత్త శుద్ధి నిమిత్తము కామ్య
కర్మలను జేయవలసినవారే. అట్టి కర్మయందాశగల యజ్ఞానిని ఆత్మజ్ఞాన
ముగలవాఁడు చలింపజేయఁగూడదు. ఆరురుత్పన్నైన మునియు యోగా
భ్యాసరూపమైన కర్మ చేయవలయును. జ్ఞానప్రాప్తి పర్యంతము కర్మల
నాచరింపవలయును. ఉభయభ్రష్టులు ఎప్పటికిఁగాఁ గూడదు. తనకు ఫల
మున నిచ్చలేకుండినను దాను కర్మలజేయుచు మూఢునిచేత గూడ ఎల్ల
కర్మలను నాచరింపించు చుండవలయును॥౨౭॥

శ్లో॥ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ।

అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే॥౨౮॥

సన్వేప మపి విదుషా మవిదుషాం చ కర్మ కర్తృత్వే
కోవిశేష ఇత్యాహ । ప్రకృతేరితి, తత్రైవంసతి॥ “మాయాంతు
ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినంతు మహేశ్వర” మిత్యాదిశ్రుత్యా
యా ప్రకృతి ర్మాయా సత్వరజస్తమోమయీ పార

మేళ్యోరీ శక్తి స్తస్యాః ప్రకృతేర్గుణైర్వికారైః కార్యకారణ
 రూపైః క్రియమాణాని లాకికాని వైదికాని చ కర్మాణి సర్వశః
 స్ఫుర్వప్రకారై రహంకార విమూఢాత్మా యతః పంచకోశాది
 నివేకరహితో హ మేవ కరోమీతి మన్యతే భృత్యగృంజన
 భక్షణన్యాయే నాకర్తాపి జీవో దుష్కృత ఇతి తాత్పర్యమ్ ॥౨౭॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

మాయిన ఇతి 'శివస్యార్థం స్థితా గౌరీ తదర్థో హరిష్యత' ఇత్యా
 క్తిస్మృత్యా తథా ఏకా పి శక్తిః పరమేశ్వరస్య భిన్నా చతుర్థావ్యవహార
 కారణభోగే భవాని పురుషే చ విష్ణు రిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా చ
 మాయినం సదాశివం మహేశ్వరం విద్యాదిత్యర్థః । భృత్యగృంజన భక్షణ
 న్యాయస్త్రు|| ధర్మనిబంధ|| భక్షితంచేద్యతో యేన గృంజనం లశునం
 తథా| స్ప్రాయశ్చిత్త మహోరాత్రం అభుక్తిః స్వామినఃఖిల్వితీ స్మృతి
 వ్యాయేనేత్యర్థః|| ౨౭||

—♦ ఆ న్ధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! పండితులును నపండితులును గర్భచేయుటలో విశేష
 మేమంటివా ? చెప్పెదను. మాయను బ్రకృతిగాఁ జెలిసికొనుము. మాయ
 గలవానినిమహేశ్వరునిగా నెఱుఁగుము అప్రకృతి సత్వరజస్తమోగుణాత్మ
 కమైన పరమేశ్వరునియొక్క శక్తి, అట్టి ప్రకృతియొక్క కార్యకారణ
 రూపమైన నూత్నబిదచిద్విశిష్టమైన బ్రహ్మకారణము. చిత్ అనఁగా? చేత
 నము (పశువు) జీవుడు, అచిత్ అనఁగా జడము (పాశము) జగత్తు ఇట్టి
 పశుపాశములతోఁగూడిన బ్రహ్మమేశివుఁడు కారణము స్థూలచిదచిద్విశిష్ట
 మైన బ్రహ్మకార్యము ఒకజీవునివల్ల ననేక జీవులుపుట్టెను. ఒకజగత్తువలన
 ననేకజగత్తులుపుట్టెను. ఇదికార్యము ఇట్టి గుణవికారములచేత అనగా

వద్భావ వికారముల (అస్తి - జాయతే - వర్తతే - విపరీణమతే - అపక్షీయతే - నశ్యతి అస్తి పిండరూపముతో గర్భమంచుండుట జాయతే జననమగుట వర్తతే = పెరుగుట విపరీణమతే = బాల్యయావన క్రమారవార్ధక్యములుగా మాటుట అపక్షీయతే = కృశించుట నశ్యతి = కనబడక పోవుట) చేత (దేహేంద్రియాదులచేత) చేయబడునట్టి లౌకిక, స్థైరీక, కర్మల నన్నిటిని బంచకోశాది వివేకములేనివాడు (అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయా నందమయ, కోశముల వివేకము నెరుగనివాడు) నేనేచేయుచున్నానని తలంచును.

1. అన్నమయ కోశమనగా అన్నరసమువలనఁ బుట్టి అన్నరసమువలన వృద్ధి నొంది, అన్నమయ పృథివియందు లయమగుటంబట్టి యన్నమయ కోశమని జెప్పబడును. ఈ కోశమం దాత్మయున్నప్పుడు భ్రమగల్గి నేను, మనుష్యుడను. స్థూలశరీరిని, ప్రభువును నని ప్రతీతి యగుచుండును.

2. ప్రాణమయ కోశమనగా? పంచ కర్మేంద్రియములు, పంచ ప్రాణములును గలసి ప్రాణమయకోశము, ఇందాత్మయున్నపుడు, భ్రమగల్గి, తుత్పిసాసలు ప్రతీతి యగుచుండును.

3. మనోమయకోశము. జ్ఞానేంద్రియములతో మనసుగలిగిన, మనోమయకోశము దీనియం దాత్మయున్నపుడు, కోశముతో నేకత్ర భ్రమగల్గి, దేహమునాది, గృహమునాది, పుత్రులునావారు అని ప్రతీతి యగుచుండును.

4. విజ్ఞానమయకోశమనగా? జ్ఞానేంద్రియములతో బుద్ధికలసిన యగును. ఇందాత్మయున్నప్పుడు, భ్రమగల్గి నేనుజ్ఞానిని, మూఢుండను, అని ప్రతీతి యగుచుండును.

5. అనందమయ కోశమనగా? కారణ శరీరమయిన, యవిద్య యందలి, మలినసత్వము, ప్రియమేద వృత్తులతోఁగూడినది. ఇందాత్మయున్నప్పుడు నేను సుఖవంతుడనని ప్రతీతియగుచుండును.

ఈ పంచకోశములే, పంచభూతములు. వీని కధిదేవతలు బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్రేశ్వర సదాశివులు. వీరి కతీతుడైన పరశివుడే పరబ్రహ్మము. అట్టి పరశివుడు తాననే వివేకము లేక దేహాత్మభ్రాంతిచే (స్థూల దేహము, సూక్ష్మదేహము, కారణదేహము. 1 స్థూలదేహమనగా? కరచరణాద్యవయవములు గలిగి సప్తధాతు (చర్మము, మాంసము, రక్తము, మెదడు- కొవ్వు, శుక్లము, యెముకలు) మయమై పడూర్చి (క్షుత్తి పాసలు, జరామరణములు, భయభ్రాంతులున్న) పథ్యావ (పిండరూపముగానుండుట, పుట్టుట, వృద్ధినొందుట, ఆవస్థలుమాటుట, క్షీణించుట, నశించుట) వికారమై జీవుడు బహిర్ముఖమగు మనసుతోగూడి ఇంద్రియమాలకముగా విషయములగ్రహించు స్థితిరూపంబై నవరంధ్రములు (నేత్రములు ౨, శ్రోత్రములు ౨, నాసికలు ౨, నోరు, గుదము. గుహ్యము) గలిగి క్రిమికీటక మూత్రపురీషంబుల కునికిపట్టె పంచీకృత పంచమహాభూతములవలనఁ బ్రారబ్ధకర్మానుసారముగా నిర్మింపఁబడిన స్థూలశరీరము జీవుడు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు నిలువంటిది.

2. సూక్ష్మశరీర మనఁగా శ్రోత్ర, త్వక్, చక్షు, జిహ్వ, స్పృణములనెడు జాగ్రేంద్రియము లైదును వాక్, పాణి, పాద, పాయు, ఉపస్థలనెడి కర్మేంద్రియము లైదును, స్పృణ, అపాన, వ్యాన, ఉదాన, సమానములనెడు వాయువు లైదును మనోబుద్ధులు రెండును, నిపదునేడవయవములతోఁ గూడిన యపంచీకృత సూక్ష్మభూతములైన శబ్దాదులచే రచింపఁబడిన సూక్ష్మశరీరము జీవుడు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు సాధనమైనది.

3. కారణ శరీర మనఁగా? ఆ విద్య. ఇది అనాది. సత్తునుగాదు. అసత్తునుగాదు. సత్తని చెప్పిన యెడల జ్ఞానమువలన నాశము గానేరదు. అసత్తని చెప్పిన యెడల మాయవలన జగదుత్పత్తి గానేరదు. కనుక అనిర్వాచ్య మందురు. ఇదియే కారణ శరీరము. స్థూల, సూక్ష్మ, శరీరము

లకు బీజము, అజ్ఞాన మనబడును. ఇట్టి దేహత్రయము తా ననుకొనుటయే దేహత్మ భ్రాంతి. అట్టి భ్రాంతిచే సకల కర్మలు నేనే చేయుచున్నానని అహంకార మూఢుడైన జీవుఁ డనుకొనుచుండును. దేహేంద్రియములే కర్మచేయునని గాని అత్మయైన తాను సాక్షియై యుండి కర్మత్వము తనపై వేసికొన్నందునఁ గర్మానుభవము కొఱకు జన్మల నెత్తవలసి వచ్చె. ఇదియే భృత్యగృంజన భక్షణ న్యాయము. జ్ఞానియైనవాఁడు కర్మలఁ జేసినను నేను జేయలేదు. దేహేంద్రియములే చేసినవని భావించును. అజ్ఞాని యైనవాఁడు దేహేంద్రియములు, కర్మచేయఁగా నేను చేసినవని తనపై వేసికొని పృత్యవాయుము నొందును. ఇదియే జ్ఞానికిని నజ్ఞానికిని నున్న విశేషము. ||౨౭||

శ్లో॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహుః! గుణకర్మ విభాగయోః ।
గుణగుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే. ||౨౮||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను ఏవం తత్త్వవిదపి బాహ్యవృత్త్యా తద్దైవ క్రియ మాణః కుశో న బాధ్యత ఇత్యాహ । తత్త్వవిదితి॥ ఏవం సత్యా 'త్మానం రధినం ప్రాహు శ్శరీరం రథమేవ తు । ఇందియాణిహయా నాహు ర్థనః ప్రగ్రహ మేవచ । బుద్ధి తు సారథిం విద్ధి విషయా స్తేషు గోచరా' ఇత్యాది స్మృత్యా తత్త్వద్వివేకా దాత్మసాక్షా త్కారేణ గుణకర్మవిభాగయో జ్ఞాతాన సజ్జత ఇత్యర్థః ||౨౮॥

—♦ లఘు టి. పు ణీ ♦—

జ్ఞాతేతి - యది దేహం పృథక్క్రత్వా చితి విశ్రామ్య తిష్ఠతీ స్మృత్యుక్త ప్రకారేణ గుణకర్మవిభాగయో జ్ఞాతా న సజ్జతే జన్మమర

కాదినేతి భావః। “పుంఖానుపుంఖ విషయేక్షణ తత్పరోవి బ్రహ్మవలోకన
 ధీమం న జహాతి యోగీ సంగీత తాళ లయ వాద్య వశం గతాపి మాశ్నిస్థ
 కంభ పరిరక్షణ ధీ నఁటివ” ॥౨౨॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ తత్పనేత్రయు బ్యాహ్యవృత్తితోఁ గర్మలజేసి యెందులకు
 బాధకొందఁడంటినా చెప్పెదను. తాను రధికుఁడు. శరీరము రధము. ఇంద్రి
 యములే గుఱములు. మనసే కల్లము. బుద్ధియే సారధి. శబ్దాది విషయ
 ములే సంచారమార్గములుగా నెఱింగి యాత్మసాక్షాత్కారముచే గుణ
 కర్మ విభాగములఁ తెలిసినవాఁడు కర్మసంగుఁడుఁగాడు. దేహేంద్రి
 యాదులను వేటుచేసి ‘నాఁహం దేహో నేంద్రియాణ్యంతరంగం
 నాహంకారః ప్రాణ వగ్గో న బుద్ధిః। దారాపత్య త్రేత్రవిత్తాది దూర
 స్సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగాత్మా శివోఽహం’ దేహము నేను గాను. ఇంద్రి
 యములు నేను గాను, అహంకారము నేను గాను, పంచస్థానములు నేను
 గానుబుద్ధి నేనుగానుదారాపుత్రగృహారామక్షేత్రపశుధనధాన్యాదులకునాకు
 సంబంధములేదు. నేను సాక్షిని, నిత్యుడను, ప్రత్యగాత్మయైన శివుం
 డను’ స్మృతిప్రకారము చిత్తమును శివుని యందు లయముచేసినయోగి
 అనేకవిషయములను జూచుచున్నవాఁడైనను బాహ్యకార్యములంజేసినను
 బ్రహ్మవలోకనమును సంగీతతాళలయవాద్యములయందు బ్రవృత్తి గలిగి
 శిరమున కుంభముంచి నాట్యముచేయు నటి శిరస్సుకుంభరక్షణను వలె
 వదలడని తాత్పర్యము॥౨౩॥

శ్లో॥ పృథ్వీతేర్ధణ సమ్మూఢా స్సజ్జుతే గుణకర్మసు
 తాన కృతస్సువిదో మందాన్ కృతస్సువిన్నవి చాలయేత్ ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ పూర్వోక్త మేవోపసంహర న్నాహ। ప్రకృ
 తేతి। ఏవం తహిః ప్రకృతేర్యే సత్వాదయో గుణా స్తైర్యే

సమ్మాధా బద్ధా స్స ఏవ గుణకర్మసుసజ్జాతే । తథా సతీ
తానకృత్సు విదో యస్మి నిష్కాతే సర్వం విజ్ఞాతం భవ
తీత్యాదిశు) త్య భిహిత జ్ఞానహీనాం సద్ జ్ఞానవాన్నవిచాలయే
దిత్యర్థః॥ ౨౯॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

సత్వాదయఇతి - 'సత్వం సుఖేన బధ్నాతీ' త్యాదినాఽపి
యద్యపి సత్వాదీనాం ప్రకృతి జత్వేన సమ్మోహకత్వ మేవోక్తం ।
తథాపి విమల సత్వస్య నిస్త్రైగుణ్య సాధకత్వమేవేతి పూర్వోక్తం
న విస్మర్యం । యస్మిన్నితి । తత్రైవం సతీ యస్మిన్ సదాశివే సర్వ
సాక్షిణి విజ్ఞాతే సర్వమిదం ప్రపంచజాతం విజ్ఞాతం భవతీత్యర్థః - అత
ఏవైతత్ సర్వజ్ఞత్వ సిద్ధ్యర్థం పృథివ్యాదయోఽప్య హర్షిశం మరహ
రేత్యాది శబ్దమర్యాదయా భజంతీతి స్కాండే నర్కితం । తద్యథా 'సదా
శివం పృథివ్యాద్యా హరేత్యేత ద్ధరేతిచ । ప్రపదంతి తద్దేవాన్ని ర్భంబ
మిత్యాహ భక్తిత ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం॥ ౨౯॥

—* ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము *—

మందుఁజెప్పిన దానినే యుపసంహరించుచున్నాఁడు - (ఆత్మ
జాని కర్మలిప్తుడనే వాక్యమును) ప్రకృతి సంబంధమైన సత్వాదిగుణము
లచే నెవరు మోహితులై కర్మలనాచరించుచుండిరో (మృతును దెలిసిన
మాత్రాన ఘటశరాదికము తెలియఁబడినట్లు సర్వసాక్షియైన సదాశివుని
దెలిసిన జగత్తంతయుఁ దెలియఁబడునను జ్ఞానములేక కార్మికులైన
యజ్ఞానులు వారికి ఆత్మజ్ఞానముకలవాఁడు భేదబుద్ధిని గలిగింపరాదు సత్వ
గుణము సుఖముకలిగించునని స్మృతులు చెప్పుచున్నప్పటికిని బ్రకృతిజన్య
ములగుటచే మోహమేకలుగును శుద్ధ సత్వముమాత్రముత్రిగుణములులేనిది

అట్టి శుద్ధసత్వమార్గమందు సంచరించుజ్ఞానులకు విధినిషేధములు లేవని యున్నది. 'నిస్సైగుణ్యై పథి విచరతాంకోవిధిః కోనిషే ధః' అట్టిజ్ఞానము గలకుఁ బృథివ్యాది భూతములును అహర్నిశము హర హరాయను శబ్ద మర్యాదచే పరమాత్మను భజనచేయుచున్నట్లును, అగ్ని బలబంధుహాదేవ యని భజనచేయుచున్నట్లును స్కాందమునందు గలదు. ||౨౯||

శ్లో॥ మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్యస్యాధ్యాత్మ చేతనా |
నిరాశీ నిర్మమో భూత్వా యుధ్యన్వ విగతజ్వరః || ౩౦ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వస్తేవం పరం తు ముముక్షు శ్చేత్సకథం కర్మ కుర్యా దిత్యాహ | మయీతి తత్రైవం సతి 'సోఽహం స చత్వం సచ సర్వమేతదాత్మ స్వరూపం త్యజ భేదమోహ మిత్యాధ్యాత్మ చేతనా 'వేదై రనేకై రహ మేవ వేద్య' ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తాహం గిరో పాసనయా మయి సదాశివే తురీయే సర్వసాక్షిణి సర్వాణి కర్మాణి 'యస్మిన్ కృతే న కించిత్కర్మ క్రియత' ఇతి శ్రుతిన్యాయేన సన్యస్య సమర్ప్య నిరాశీః ఫలాభిసంధి రహితోఽహం మ మేత్య సద్భావం దేహదా మోహజం త్యక్త్వా విగతజ్వర స్సన్యుధ్యస్తేతి శ్లోకార్థః | బ్రహ్మోపాసనాక్రమస్తు' యథా, అహం బ్రహ్మ స్మితి తదుపాశీత యతః పూర్వేపుష్పాసితారః త్వంవా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసీత్యా ద్యైక్య మేవ గచ్ఛంతి ఉపాసితృ రర్థాంతర త్వేపి తానుపాసితౄ ననుగృహ్ణంతి స్వస్త్వ

రూపతయా పరం బ్రహ్మ తేచ పున సాన్వితృతయా గ్రాహ
యంతి చ పరానపి శిష్యాన్ తత్త్వముసీత్యాదినా । నిరవధిక
పరమానందమయ నిష్కళంక శివత్వప్రాప్తిర్హి ముక్తిః ।
శివత్వప్రాప్తి రాత్మనః పశుత్వ నివృత్తి మంతరేణ ససంభవతి
పశుత్వనివృత్తిశ్చ నతద్భావ భావనాం వినా అతో నిరంతరం
శివోహ మితి భావనా ప్రవాహేణ శిధిలితపాశతయాఽపగత
పశుభావ ఉపాసక శ్శివవప భవతి । నిరస్త సమస్తదోషకళంక
నిరతిశయ మంగళాస్పదత్వం హి శివత్వో బరబ్రహ్మచ తా
దృగేవ । తత్తద్భావనయోపాసకశ్చ తథైవ భవతి అతవప తద
న్యస్య ముముక్షు ధ్యేయత్వం నిషిధ్యతే । 'శివ ఏకోధ్యేయ
శ్శివంకర స్సర్వ మన్యత్పరిత్యజ్య'త్యాది శ్శ్రుతిషు । నివృత్త
బ్రాహ్మణాది దేహాభిమానాది మయ పశుభావనస్య నిరతిశయ
స్వరూపానందసాక్షి స్వప్రకాశ శివరూప పరమాహం భావా
పత్తి ర్ముక్తి రితి సర్వశ్శ్రుతి తాత్పర్యాత్ బ్రహ్మభావేనో
పాసన ముపాసకస్య ముక్తికరమన్యథాతథం సంసారాన్నివృత్తి
దిత్యాద్యస్మాభి సూత్రభాష్యే సప్రపంచం నిరూపితమ్॥ ౩౦॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ, ము ముక్షులైనచోఁ గర్మ మెట్లు చేయుననఁగా జెప్పు
చున్నాఁడు. సజాతి విజాతి స్వగత భేదములను దేహదులయందు మోహ
మును వదిలి సర్వవ్యాపకమైన పరమాత్మయే నేను. అదియే నిత్యమ
ఏకమపించునదంతయు నేనే యని అధ్యాత్మబుద్ధితో 'అనుష్ఠే రామృతే'

కాలం నయే ద్వేదాంత చింతయా! నిద్రలేచినది మొదలు మరణపర్యం
తము వేదాంతచింతనచేతనే కాలమును గడపవలెనేకాని కామాదుల
కవకాశమివ్వకదన్ను తాను చెలిసికొనవలయును. నాలుగు వేదములు
నాటు శాస్త్రములు పనునెనిమిది పురాణములును దానెవకో తెలిసికొనుట
కొఱకే పుట్టినవి. కాన సర్వసాక్షి తుర్యస్వరూపుడునయిన సదాశివుని
యందు సర్వకర్మలను సమర్పణచేసి పలాభిసంధిని వదలి దేహమందును
చారాపుత్రాదులయందును నేను నావారను మోహమును వదలి అంతరంగ
శశువులను సంహరించి 'అహం బ్రహ్మాస్మి' యనియు పాపన చేయు
చుండుము, శిష్యుల ననుగ్రహించి 'తత్త్వమసి' యని ఉపదేశింపుము. ఇట్లు
అహంకితోపాపనచే ఆఖండానందరూపమైన నిర్మల శివత్వము పొందిం
చును. అదియే ముక్తి. వర్ణాశ్రమ గూఢమైన పశుత్వము వదలకరాదు.
పశుపతిని భావించక పశుత్వము పోదు. అందువలన నిరంతరము 'శివో
హం' అను భావనాప్రవాహముచే బంధనివృత్తి గలిగి బ్రాహ్మణాద్యభి
మానములు తొలగిన యుపాసకుండు శివుండగును. శివత్వమనగా
రాగాది దోషములు లేక యఖండానందరూపముతోనుండునది. పరబ్రహ్మ
మన అదియే కీటము భ్రమరధ్యానముచే తాను భ్రమరమైనట్లు ఉపాస
కుడాయా భావనలచే ఉపాస్యరూపము నొందును. జీవుండు శివుం
డగును. కనుకనే ముముక్షువు శివుని గాక యితర దైవమును ధ్యానింపఁ
గూడదని నిషేధము చెప్పబడినది. దేహజాత్యాద్యభిమానరూపమైన పశు
భావము తొలగిన వానికి తన్నుతాజూచుకొని మిత్రలేని యానంద మను
భవించుచు సాక్షియై స్వయంప్రకాశరూపుడైన శివుడే నేనను దృఢభావ
నయే ముక్తి నిచ్చునది. అట్లుగాకున్న అనాది సంసారమెట్లు తొలగునని
తాత్పర్యము.

‘మహాపాపవతాం పుంసాం పూర్వజన్మసు సువ్రతాః॥ విష్ణు
స్మర్వాధికో భాతి నసాక్షా త్పురమేశ్వరః॥ విష్ణు స్మర్వాధికో నాన్య ఇ

చింతయతాం నృణాం నాస్తి సంసారవిచ్ఛిత్తిః కల్పకోటి శతైరపి||
సూతసంహితా యజ్ఞవల్క్యే భవభండము—

‘శివప్రసాదేనహి భుక్తిరుత్తమా శివప్రసాదేనహి ముక్తిరుత్తమా||
శివప్రసాదేన వినా న భుక్తయ శివప్రసాదేన వినా న ముక్తయః||’—

పూర్వజన్మమునందు మహాసాపములం జేసిన పురుషులకు విష్ణువు
సర్వాధికుడని తోచును. ‘విశ్వాధికో దుదో మహర్షిః’ అని శ్రుతు
లున్నను వారికి సాక్షాత్పరమేశ్వరుడు సర్వాధికుడని తోచదు. విష్ణువే
సర్వాధికుడు గాని యితర దైవము గాదని తలంచు నరులకుఁ గోటి
కల్పములకైనను సంసారము తొలఁగదు. శివప్రసాదము వల్లనే అఖండ
భోగములు గలుగును. ‘యద్వారే మత్తమాతంగా వాయువేగా స్తురంగమాః|
పూర్ణేందువదనా నారీ శివపూజా విధేః ఫలం’|| ఎవనియొక్క ద్వారమందు
మదపుటేనుగులును వాయువేగము గల గుఱ్ఱములును, నుండునో, యేభవన
మందు చంద్రునివంటి ముఖము గల స్త్రీయుండునోవాని దది శివపూజా
ఫలము. శివానుగ్రహముచే శుకుండు ముక్తి నొందె. ‘ఈశ్వరానుగ్రహేదేవ
పుంసా మద్వైతవాసనా? అని భాగవతము.

శివప్రసాదములేక భుక్తి దొరకదు. ఉపమన్యునకు మొదట సాలు
దొరికలేదు. శివానుగ్రహముచే సప్తసముద్రములు లంభించెను. శివప్రసా
దములేక ముక్తులు దొరకవు. ‘గోవిందా దధికం న దైవత’మనునీవ్యాసునికి
భుజస్తంభన రూపబంధము గల్గెను, వ్యాసునకు సాలాక్య సామీప్య
సారూప్య సాయుజ్య విదేహ కైవల్య ముక్తులు గలుగ లేదు. జన్మమెత్తుటయే
గల్గెను,—సార్వత్రికమునిచ్చిరి. అనఁగా జన్మలయందుఁ బురాణములు
రచించుట—|| ౩౦||

శ్లో॥ యే మే మత మిదం నిత్య మనుత్తిష్ఠంతి మానవాః|

శ్రద్ధా వంతోఽనసూయంతో ముచ్యంతే తే పి కర్మభిః|| ౩౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యదుక్త మధ్యాత్మచేతసే త్యాది తదేవ పున
 ర్ప్రథయతి, యేమితి ఏవంతహి యే మానావా మమ మదీ
 యు మతః॥ 'భూమానం తం సదానందం శివమేక మనామయం
 విద్ధి త్వం శ్రుతిభి ర్మృగ్యం దర్శయిష్యే పరం పద' మిత్యాది
 స్మృతివేద్యత్వేన దమిష్టం నిత్య మనుతిష్ఠన్తి శ్రద్ధావన్తః పున
 శ్చానసూయతో గుణేషు దోషాదర్శిన స్తేయథోక్తరీత్యా
 కర్మభిః కృత్వా యద్భుధనం తస్మాద్విముచ్యంత ఇత్యర్థః 3౧

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భూమానమితి ఏవంసతి మమేవ భూమానం పురుషం భోపదే
 వోక్తే భాగవతే పృథ్వీనాయ త్రికృష్ణేన భగవతా దర్శిత మిత్యవధేయం
 త్రికృష్ణహి యోగప్రవాహేనపరమేశ్వరమేవరూపంసార్థాయప్రాదర్శ
 యత్, అతఏవ అగ్రే 'దివ్యం దదామి తే చతుః పశ్యమే యోగ మైశ్వర
 తాదాత్మ్యసాధక ప్రయోగదర్శనం కృష్ణ ఉపన్యస్య 'ఏవముక్త్యా తతో
 రాజన్' మహాయోగేశ్వరో హరిః దర్శయామాను సార్థాయ పరమం
 రూప మైశ్వర' మితి ఆసాధారణేశ్వర శబ్దిత పరశివరూపమేవ యోగీ
 కృష్ణః ప్రదర్శయామానేతి స్పష్టమేవోక్తం అంతేచ 'ఈశ్వర స్సర్వభూ
 తానాం హృద్దేశే రున తిష్ఠతీ' త్యాదినా 'తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన
 భారత' ఇత్యంతేనో పసంహృతమ్ మదీయం మతం కిమిచిత్' శ్రుణు,
 తద్యథా, నిరస్త సమస్త దోషకళంకం నిఖిల మంగళా ధారభూతం
 బ్రహ్మ, తదేవ జగతో అభిన్న నిమిత్తోపాదానకారణం నూత్నుచిద చి
 ద్విశిష్టం బ్రహ్మకారణం స్థూలచిదచిద్వి శిష్టం బ్రహ్మ కార్యం ఇదం
 హి జగత్ పరమేశితు శ్చరీరం । సకల చి దచిత్రపంచాకార పర

శక్తి విశిష్టాద్వితీయవైభవః పరమేశ్వరః, పరమకారుణికస్య సర్వాను
గ్రహకస్య తస్య ప్రసాదాత్మికయేనా ధికారిణః ప్రధ్వస్త పాశపటలా
క్రవల్య లక్ష్మీ సిద్ధ్యంతి నిఖల నిగమ శివాగమానా మ్మాశయో ప్యయమే
వేతి శివాద్వైతం మతం॥ ౩౧॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము. ♦—

అధ్యాత్మికబుద్ధిచే నిదివఱకుఁజెప్పినదానినే దృఢపరుచుచున్నాఁడు.
అట్లైనచో మానవులు 'శివుఁడు దుఃఖరహితుఁడు. సదా ఆనందరూపుఁడు
అద్వితీయుఁడు వేదవేద్యుఁడు అట్టివానిని జూపించెదను. దెలిసికొనుము.
అదియే పరమపదము' అను నాయీ మతమునందు ననూయలేక శ్రద్ధగల
వారై నిత్యమాచరించినవారు గుణములయందు దోషముల నెంచక
యథోక్త కర్మలనాచరించి బంధవిముక్తులగుచున్నారు. కృష్ణుఁడగును
కొఱకు నీశ్వరరూపమును యోగప్రభావముచేఁ జూపెను. కనుకనే ముందు
నీగీతయందే 'ఓఅర్జునా! నీకు దివ్యదృష్టినిచ్చి యీశ్వరరూపమును జూపె
దను. చూడుమనెను. ఇట్లు చెప్పి మహాయోగీశ్వరుఁడైన హరి పార్థుని
కొఱకు నీశ్వరరూపమును (అసాధారణమైన యీశ్వరశబ్దముగల పరశివుని
రూపమునే) చూపెను. గీతాంతమందు 'ఈశ్వరుఁడే సర్వభూతముల
యొక్క హృదయములయందున్నాఁడు. ఆతనిని సర్వవిధముల శరణు
పొందుము. నేనును ఆతనినే శరణుబొందితిని. నాది శైవమతము. నిర్మ
లము. నిఖలమంగళగుణాకరము నైనది బ్రహ్మము. అట్టి బ్రహ్మమే జగ
త్సృష్టికి సమవాయినిమిత్తకారణము. నూత్నమైన పశుపాశములతోఁ
గూడి కారణమైనది. నూల పశు పాశములతోఁ గూడి కార్యమైనది.
కారణము ఈశ్వరుఁడు. కార్యము జగత్తు. ఇదియే పరమేశ్వరుని శరీరము.
సకలజీవులు సకలజగత్తులే ప్రపంచము. ఇట్టి యాకారముగల పరశక్తితో
గలసి అద్వితీయమైన వైభవముగల పరమేశ్వరునియొక్క అనుగ్రహముచే
శక్తిపాతముగల అధికారికి సాశము పటాపంచలైతెగి క్రవల్యలక్ష్మీ

ప్రాప్తింఁచునని నాల్గువేదములయొక్కయు యిరువదియైనిమిది యాగముల
యొక్కయు ఆభిప్రాయమిదియే. ఇదియే నేనాచరించిన శివాద్వైత
మతము. ఓ భారతా! నీవును యీ నామతమవలంబించి సహృదయమందున్న
ఈశ్వరుని తెలిసికొనుము. ముక్తినిందగలవు. ౩౧.

శ్లో॥ యే త్వేత దభ్యసూయంతో నా నుతిష్ఠన్తి మేవతం ।

సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తా న్విద్ధి నష్టా న చేతసః॥ ౩౨

—* భాష్యమ్ *—

ఏవమత్రాన్వయేన గుణ ముక్త్యావ్యతిరేకేణ దోష
మప్యహం । యేతిష్ఠన్తి॥ ఏవంసతి యేతు 'భవంతం దేవేశం శివ
మితరగీర్వాణసదృశం ప్రమాదాద్యః కశ్చి ద్యది నదతి
చిత్తేఽపి మనుతే, సుదుఃఖం లభ్యాంతే నరకమపి యాతి
ధ్రువమిదం ధ్రువాదేనారాధ్య స్త్వమపి ఘరమం ధ్రువమితి
త్యాది బ్రహ్మవైవర్తే సదాశివం భూమానం ప్రతి, మద్వాక్య
విరోధా దభ్యసూయంతః । 'పీతాంబరం త్రిపుండ్రం చ ధృత్వా
రుద్రాక్షమాలికాం జజాప శివసాహస్రం శివై కాహితమానస'
ఇత్యాది పాదోక్తం మే వతం నానుతిష్ఠన్తి పాశుపతవ్రతై
ర్నానువర్తయన్తి తానచేతసో దుష్టచిత్తానేవ విద్ధీత్యర్థః॥ ౩౨॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

దేవారాధ్యఇతి...బ్రహ్మదిభి ర్దైవై రారాధ్య శ్శివ ఏవేత్యర్థః ।
తదుక్తంబ్రహ్మవైవర్తే॥ 'మన్మయా మోహితా స్సర్వే మమ మాయా
దురత్యయా । బ్రహ్మ విష్ణు ముఖాదేవా మా మారాధ్య పదాధిపాః ।
మాం నజానన్తి తత్వేనజ్ఞాతే ముక్తా భవంతిచేన జ్ఞాతే మయి భోగాంతే'

జన్మభాజః పునర్ధృవమ్ ఇత్యాద్యవధార్యమ్॥ సాశుపత వ్రతమధర్వశిరసి
 కూయతే। 'తృష్ణాం ధిత్వా హేతు జాలస్య మూలం బుద్ధ్యా సంచిత్య
 స్థాపయిత్వా తు రుద్రే। రుద్రవికత్వమాహుః। రుద్రః కాశ్వతం వై పురా
 ణమిషమూర్జం తపసా నియచ్ఛత'। వ్రత మేత త్పాశుపతం పురాణేషు
 ప్రసిద్ధమేవ, తన్నిష్టానాం విద్యాస్యాప్తి ర్ముక్తిశ్చ. పుత్రాద్యర్థం కృష్ణా
 దిభి రనుష్ఠితత్వాత్। తేనా మత్యన్తవ్రతధారిణాం ముక్తిరేవ ఫలం సంభవతి
 విద్యాసంపత్తిశ్చ పరబ్రహ్మణో రుద్రస్యా నుసంధానురూపా। ముని
 ధర్మవ దితరేషామపి భిక్షాచర్యశమదమాదీనాం పరమధర్మాణాం పాశు
 పతాభ్యే వ్రతే పున్య పదేశాత్, తన్నిష్టానాం రుద్రవికత్వమాహుః। అగ్ని
 రిత్యాదినా భస్మస్పృహీత్వా విమృజ్యాంగాని సంస్పృశేత్। తస్మా ద్రవ్రత
 మేత త్పాశుపతం। పశు పాశ విమోక్షాయ ఇతి రుద్రధ్యానస్య పాశ
 విచ్ఛేదరూపస్య మోక్షఫలస్య సంబంధావగమాత్। అతో యావ దా
 యుషం పాశుపతవ్రతధారిణాం ముక్తిరేవ ఫలం। పాశుపతాశ్రమే
 విద్యాసాధన బ్రహ్మచర్యాది యతిధర్మ సమన్వయాద్యత్యాశ్రమసంజ్ఞా
 య మాశ్రమ భేదస్సవ్యతంత్రః పరమశివస్యాప్తిహేతుః। యావచ్ఛరీర
 పాతం ద్వాదశాబ్ద మధాపినా। అత్యాశ్రమసంజ్ఞక మపవర్గహేతుః।
 తదన్య దోష్ఠిగహేతు రితివ్యవస్థా। ఏవం భుక్తి ముక్తి హేతుతయోభ
 యాత్మ మిదం వ్రతం శివప్రసాదీకరం శ్రితిరేవ విదధాతి. ౩౨.

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇట్లు అన్వయవ్యతిరేక భావములచే అన్వయమందు గుణమును, వ్యతి
 రేకమందు దోషమును జెప్పెను. ఎవరు దేవదేవుడైన శివుని, నందరదేవత
 లతో సమానునిగాఁ ప్రమాదమువలన బలుకుచురో లేక చిత్తమందనుకొనె
 దరో, వారి హమందు దుఃఖముల ననుభవించి పరమందు నరకమును
 బొందుదురు. అందువలన 'పశుపతిస్సర్వ దేవప్రకృష్టః. దేవతలందరికంటె
 శివుడధికుడు గావున బ్రహ్మాదిదేవతలచే నారాధింపఁబడి వరములనొసంగి

నట్లు బ్రహ్మచైవర్తపురాణము చెప్పుచున్నది. అందే మఱియు శివునివా
 క్యము 'అందఱును నాయొక్క మాయచే మోహితులైరి. కాన నన్నారా
 ఙ్గింపక నామాయను విష్ణుకొనఁజాలరు. బ్రహ్మవిష్ణుదులు నన్నారాదింప
 గానేను వారికి బ్రహ్మలోకమును విష్ణులోకమును నిచ్చితిని
 వాస్తవముగా నన్ను దెలిసికొనఁజాలరు. తెలిసినవారు ముక్తులగుదురు.
 తెలియనివారు భోగాంతనుందుఁ బునర్జన్మను బొందుదురు. భ్రువమని
 బ్రహ్మచైవర్త పురాణము కాన కృష్ణుడు 'నేను శైవుడను. ఇట్టి నామతమున
 సూయచే నిందించువారబు పీతాంబరమును సర్వాంగ భస్మాద్భూత
 త్రిపుండ్ర ధారణ రుద్రాక్షజప మాలలచే పంచాక్షరీజపము శివ
 సహస్రనామజపమును ఏకాగ్రచిత్తముతోఁ జేయవలయున నునదియే నామ
 తము. దీనినాచరింపనివారు దుష్టస్వభావముగలవారై పాడగుదురని చెప్పి
 నట్లు పద్మపురాణముందుఁగలదు. పాశుపత వ్రతము పురాణములయందు
 పునీర్థమైయున్నది. తద్వృత్తనిష్ఠులకు జ్ఞానము ముక్తియుఁగలుగును. కామ్య
 సిద్ధిని జెప్పనవసరములేదు. కృష్ణుడు గురువైన అంగిరసోపదేశముచే సం
 తానము కొఱకు బాశుపతవ్రతమును సలిపి సాంబుడనే పుత్రునిగనెను.
 దీనికి భాగవతమే ప్రమాణము. రాముఁడు ఆగస్త్యోపదేశముచే బాశుపత
 వ్రతమును నాల్గమాసములు చేసి రావణసంహారముఁ గావించెనని శివగీత,
 అట్లు నిష్కాములై జేసినవారికి ముక్తియే ఫలము. ఈవ్రతము రుద్రాను
 సంధానరూపమైనది. మునిధర్మములవలె భిక్షాటనము శమదమాది పరమ
 ధర్మములు. పాశుపతవ్రతమందు చెప్పబడవలన నిట్లునుష్ఠించినవారలకు
 రుద్రునిలోనైక్యమును జెప్పిరి. అగ్నిరితి భస్మేతిమంత్రముచే భస్మను
 గ్రహించి శిరాది పాదపర్యంతము ఉద్ధృతనచేసి బహిర్మాతృకాన్య
 సముచిత నంగస్పర్శముచేయవలయును. శిరోలలాట వక్షస్కంధప్రదేశముల
 యందుఁ ద్రిపుండ్రధారణమును జేయవలయును. రుద్రాధ్యాయమును శత
 రుద్రీయమును జపించవలెను. ఇట్లుచేసిన పాశుపతవ్రతమువలన బంధము
 దొలగి మోక్షముపొందెను, దీనినామరణాంతము లేక పదిరెండు సం

వత్సరము లాచరించినవారలకు ముక్తియే ఫలము॥ ఇందు బ్రహ్మచర్యము విద్యాసాధనము మొదలయిన యధర్మములున్నవి. పరమశివ పాస్తి హేతువైన అత్యాశ్రమమును పేరుగల స్వతంత్రమైన యాశ్రమ మొకటి గలదు అత్యాశ్రమము అపవర్గహేతువు. తదన్యాశ్రమములు భోగహేతువులు. ఇట్లు భోగమోక్షములకు హేతువై యుభయార్థకమైన యీ వ్రతము శివప్రసాదమును గలిగించునుచుటకుఁ శ్రుతియే ప్రమాణము.॥ ౩౨॥

శ్లో॥ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః పాకృతే రాసనానపి।

ప్రకృతం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి॥ ౩౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను మమైవానువర్తినో యది మనుష్యా సర్వై కథ మనర్థేష్వేతే ప్రవర్తంత ఇతిచేత్తతానా । సదృశమితితత్త్రై వంసతి 'పూర్వజన్మార్జితా త్పాపా త్సుసర్గాద్వాధ పాపనాం వైదికేష్వపథ మార్గేషు రుచి రైన స్వభావత' ఇత్యాది స్మృత్యా ధర్మా ధర్మ వివేకేన జ్ఞానవాసపి స్వస్యాః ప్రకృతేః పూర్వోపార్జితస్వభావత సదృశం చేష్టతే అతపవ తాని పాణినః ప్రకృతిం స్వ స్వభావమేవ యాంతి నిగ్రహో విషయేభ్యో వినివృత్తిరూపో యత్నః కిం కరిష్యతీతిభావః॥ ౩౩॥

—♦ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సంసర్గాదిట్॥ సంసర్గస్యా ప్యర్థానర్థకారిత్యమాఖ్యాన కేఽప్యక్తం, 'అహం మననాం వచనం శ్రుణోమి శ్రుణోతి రాజన్యగవాశినాం వచః, నైవాస్య దోషో నచ మన్గణోవా సంసర్గజాదోషగుణాభవంతీ' త్యాది ధర్మస్తవ్యమ్॥ చోరోపి చయథాచార్యే సన్నిరీక్ష్య త్విత సతః ధర్మశిలః కుతో నైవ జానియా ధర్మశోభన' మిత్యాది స్మృతినాయేన యథోక్త

మ్యూదయా జ్ఞానవాసపి స్వస్యాః శ్రుకృతేః స్వభావా ద్విముహ్య
తీత్యర్థః॥ ౩౩॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

మనుజులు నన్ను వర్తించినయెడల ననర్థకార్యములయందు నెందుకు
బ్రవిర్తించెదరనఁగాఁ జెప్పచున్నాడు. మానవులకు బూర్వజన్మమందుఁ
జేసినపాపమువలన ఏ జన్మమందుఁ బాపాత్ముల సంగతిచే బాపస్వభావము
వలన వైదిక ధర్మములయందు రుచి గలుగదు. కనుకనే జ్ఞానవంతుఁడునుఁ
బూర్వాజిత కర్మరూపమైన సంచితములో నుండి వచ్చిన స్మారకాను
సారము నడుచుచుండును. కనుకనే పాపాలకాగామి సంచితస్మారకము
లనుభవింపక తీరును. ఇంద్రియ నిగ్రహ ప్రయత్న మేమి చేయగలదు.
జన్మాంతర కర్మగాక ఇప్పటి సంస్కరము ననర్థమునే చేయునని ఉపాఖ్యా
నముల గలవు. దృష్టాంతము నేను మునులయొక్క వాక్యమును వినెదను.
రాజుల వాక్యమును వినెదను. గోమాంసము తినెడి చండాలుని వాక్య
మును వినెదను. వీనిలో వారల దోషముగాని నా గుణముగాని లేదు.
సంస్కరమువలన దోషగుణములు పుట్టును. 'చోరుఁడు నలువైపులఁ బరికించి
యే చోరత్వమును జేయును.' ధర్మశీలఁడు ధర్మమును విచారించుకుండునా?
విచారించును. విచారించినను బ్రకృతి స్వభావము వలన 'బలవానిదియై
గ్రాహవిద్వాంస మపి కర్షతి' అను న్యాయ ప్రకారము మోహము
సోండును. స్మారక మనుభవించును. పూర్వ జన్మ కర్మ సంచితము,
స్మారకము, ఆగామి, అని మూడు విధములు.

సంచితమనగా బ్రహ్మసృష్టి మొదలొక్కని మానవదేహములయందు
గతజన్మాంతమువఱకుఁ చేయఁబడిన పుణ్యపాపరూపమైన కర్మ. ఈసంచి
తమే స్మారకమై వచ్చును. ఈదేహమునకు వెనుకటి యేడవజన్మమందలి
యొక కర్మయొక్క ఫలమనుభవించుటకే యీజన్మవచ్చినది. ఇదియే
స్మారకము. ఈజన్మయందుఁజేయఁబడినకర్మ మందుజన్మకు సిద్ధమై వచ్చు

మన్నందున ఆగామి యనుపేరు. సంచితము నశించువఱకు జన్మలుతప్పవు సంచిత మెన్నియుగములకైనను తరిగిపోదు. యామము (రూము)లో జేయఁబడినకర్మలు అనేక జన్మలెత్తించును. జ్ఞానము వచ్చినది మొదలు మరణపర్యంతము చేసిన కర్మల కెన్నిలక్షలజన్మలెత్తవలెనో తెలియదు. ఇట్లనేక జ్వలయందుఁ జేసిన కర్మల కనేక కోట్ల జన్మలెత్తవలెను. కనుకనే బ్రహ్మసృష్టి మొదలుకొని నేటివఱకు జన్మలెత్తుచునేయుంటిమి. ముముక్షువునకుఁ తత్వజ్ఞానముచే, సంచితము (తత్వజ్ఞానేనసంచితం) అగ్ని కణముచేఁ దూలరాసులు దగ్ధమగుచున్నట్లు నశించును.

‘ఆగామిద్వీవిధం నశ్యేత్తద్వేష్య ప్రియవాదినోః॥ ఆగామికర్మ శత్రుమిత్రులదూషణ భూషణద్వారా నశించును. శత్రులు దూషించి పాపమును, మిత్రులు స్తుతించి పుణ్యమును బట్టుకొని వెళ్ళుదురు. పుణ్య పాపములు నశించినందున ఉత్తరమందు జన్మలేదు.

ఇక ప్రాచీరబ్ధమును విచారితము ప్రారబ్ధ మనుభవించకతీరదు. ‘ప్రారబ్ధంభోగతోనశ్యేత్’ ఇచ్చాప్రాచీరబ్ధము, అనిచ్చాప్రారబ్ధముపరేచ్చాప్రాచీరబ్ధము అనిప్రారబ్ధము మూఁడువిధములుఇచ్చాప్రాచీరబ్ధము అపథ్య దోషమువలన వచ్చునది. అనిచ్చాప్రాచీరబ్ధమురాజదండనాదులవలనఁగలుగు, పరేచ్చాప్రాచీరబ్ధము పరదాక్షిణ్యమువలనఁ బ్రాప్తించును. ఈమూఁడు విధములైనప్రారబ్ధములనుభవింపక దేవతలకైనను దీఱదు. దేహభావమున్నంత వఱకుబ్రాచీరబ్ధమున్నది. దేహభావములేనప్పుడు ప్రతిభాసమాత్రముగా నుండును. ఈ ప్రాచీరబ్ధ ప్రతిభాసనాలుగువిధములు. తీవ్రప్రతిభాసము మధ్య ప్రతిభాసము మందప్రతిభాసము సుప్తి ప్రతిభాసము అని సంస్కార ములునాలుగు తీవ్రప్రతిభాసమనగా జీవన్ముక్తుఁడు. భోగాసక్తుడైనను ఆత్మ ప్రతీతిమాత్రముండుట తీవ్రసంస్కారము. తానాత్మపరుండై బాలునివలె వినోదంబుగానుండుటే మధ్యసంస్కారము. సకలభోగంబులు విడిచి పరమాత్మయందే తత్పరుడై నిజానందంబుచేసుండుటమందసంస్కారము.

స్వస్యసారంబుల విడిచి నిరుపాధి కాత్మయందే తత్పురుండై పరమ-
ముక్తియందట్లు పరమసుఖంబుతో నుండుట సుప్తి సంస్కారమనబడును,
ఇట్లు చతుర్విధ సంస్కార ప్రారబ్ధవశంబుచేత నానావస్థలం గూడి-
యుండి యు బుజుకుటిల గతులుగల నదులు సముద్రంబు చేరుపగిది.
బ్రహ్మస్వరూపమైయుండు ముక్తి ఏక రూపంబై యుండును. కాబట్టి
ఏతజ్ఞానికైనను ప్రారబ్ధము ప్రతిభాసమాత్రముగా నుండును. మూఢుల
సంగతి నుడువనేల॥ ౩౩॥

శ్లో! ఇద్వియస్సే ద్వియస్యా ర్థే రాగద్వేషా వ్యవస్థితౌ।

తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే తై హ్యస్య పరిపంధినా ॥౩౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్త్యేవం పరస్తు పూర్వోపార్జిత స్వభావజన్యాం
పశ్యంతిం కథం నిగృహ్ణీయాదిత్యత ఆహ—ఇందియస్యేతి।
తథాచేహ వీహ్సేక్తి స్సర్వేషా మింద్రియాణాం విషయే శబ్ద
స్పర్శాదా వచనాదానాదా చ శాస్త్రానుకూలే ప్రవృత్తి
స్తప్రతికూలేచా వశౌ రాగ ద్వేషా వ్యవస్థితౌ విత్యర్థః. తత
శ్చస్య పురుషస్య తౌ పరిపంధినావత స్తయోర్వశం న గచ్ఛే
దిత్యర్థః। ౩౪॥

—♦ ఆ స్థితౌ త్ప ర్య ము ♦—

పూర్వజన్మకర్మ వాసనాస్వభావజన్యమైన ప్రకృతిని నిగ్రహించుట
యెట్లనగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. శ్లోత, త్వక్-చక్షు జిహ్వ; ధ్రువాణము
లకు శబ్దస్పర్శరూపరస గంధములు విషయములు. వాక్, పాణి, పాద,
గుద, గుహ్యములకు, వచనాదాన, గమన, విసర్గా, నందములు విషయములు.
వీనికిఁగర్మయోగమందు నలవాటుగలదు. కానినివి ప్రవృత్తి గలిగియుండు

జ్ఞానయోగమందునిదివలన నలవాటులేదు గావున స్వాధీనముకాజాలవు రాగద్వేషములు జ్ఞానమార్గమునకు శత్రువులని తెలిసికొనుము. అన్ని విషయములయందు రాగద్వేషములు పుట్టుచుండును.

1. రాగమనఁగాఁ ప్రపంచసుఖము ననుసరించుట. పరస్త్రివిషయకమగు చిత్తవృత్తి ఇందువలన మహాబలకాలియైన రావణుఁడునీతాదేవిని జెఱబెట్టిపుత్రమిత్ర భ్రాతృపరివారములతో మడిసెను.

2. ద్వేషమనగా దుఃఖము ననుసరించి యుండునది. ఒకడపకారముచేయఁగా వానికిఁ దిరిగి యపకారము చేయవలయునను చిత్తవృత్తి, ఇందువలన హిరణ్యకశిపుండు మరాఛారుఁడైన తనతమ్ముని హరించునని ద్వేషించి, ఆమాధవుని వధింపశపథముఁజేసి నరసింహరూపుఁడైన యానారాయణునిచే దానునునవలెను.

3. కామమనగా ఇండ్లు, తోటలు, మాన్యములు, ధనములు, ధాన్యములు పశువులు, స్త్రీలు మొదలగువానినిమిక్కిలిగా సంపాదింపవలెననెడి చిత్తవృత్తి, దీనివలన నరకాసురుఁడు అనేకమంది స్త్రీలను చెరబట్టి త్రికృష్ణమూర్తిచేఁ జచ్చెను.

4. క్రోధమనగా తానుజేయునట్టి పనులకు విఘ్నముజేయువానిని శిక్షింపవలెనను చిత్తవృత్తి, ఇందువలన బకాసురుఁడు ఏకచక్రపురవాసులగు బ్రాహ్మణులను బాధించుచుండి వారిప్రేరణమునవచ్చిన భీమునితో బోరి నశించిపోయెను.

5. లోభమనఁగా తనకు లభించిన పదార్థమును ఇతరులకివ్వరాదను చిత్తవృత్తి. ఇందువలన రారాజైన మర్యోధనుఁడు తనజాతులైన పాండవులకు రాజ్యమున సగభాగమియ్యక వారిచేతఁ బుత్రమిత్రసహోదర బంధువులతోడ సంహరింపఁబడియె.

6. మోహమనఁగా పుత్రమిత్రకశత్రుధనాదులయందు మిక్కిలముగు ప్రేమగలిగి యుక్తాయుక్తములనెఱుంగని చిత్తవృత్తి. ఇందువలన

దశరథమహారాజు తనభార్యయగు కైకయందలి ప్రీతిచేత సత్యశీలాదిసద్గుణ
విధియైన శ్రీరాముని యడవులకుఁ బంపి యందువలనఁ దానును మృత్యు
కెంచెను.

7. మదమనఁగా సకలసంపదలు గలిగి గర్వాంధుఁడై నేనేమిచేసి
నను కెల్లననెడి చిత్తవృత్తి. ఇందువలన జమదగ్నిమహర్షి యొక్క హోమ
శేనువును కార్తవీర్యార్జునుని పుత్రులు కొత్తువచే నపహరించి పరశురాము
నెదిరించి యుద్ధమందతనిచేతఁ దానును దమతండ్రియగు కార్తవీర్యార్జు
నుఁడును నీలిరి.

8. మాత్సర్యమనఁగా ఇతరులు తనకంటె నెక్కువయైన పిద్యను;
విశ్వర్యమును, శరీరబలమును, జక్కఁదనమును. భోగమును, వర్చస్సును,
పరాక్రమమును గలిగియుండఁగాఁ జూచి యోర్వఁజాలక మండిపడు చిత్త
వృత్తి. ఇందువలన శిశుసాలుఁడు ధర్మరాజుచేయు రాజనూయయాగ
మందు కృష్ణుని వైభవముజూచి యోర్వఁజాలక తిట్టి చక్రముచేఁ జంపఁ
బడియె.

9. ఈర్ష్యయనఁగా. నాకువచ్చిన కష్టములితరులకురావలయుననెడి
చిత్తవృత్తి. ఇందువలన అరుణాక్షుఁడనువాఁడు తనతోసమానుఁడైన బాణు
నకు దుఃఖములురాఁగోరి అతనిచేఁ బ్రాణములు గోలుపోయెను.

10. అనూయయనఁగా, తనకుగలిగిన సుఖములితరులకుఁ గలుగరా
దను చిత్తవృత్తి. ఇందువలన పుండ్రకదేశపురాజైన వాసుదేవుఁడు 'వాసు
దేవుఁడు'ను పేరునాకుఁడగును గాని ఇతరులకుఁ దగునా యనెడి విరోధము
చేత వాసుదేవుఁడైన శ్రీకృష్ణమూర్తితో మచ్చరించి చచ్చెను.

11. దంభమనఁగా, తానుజేసిన పనులు పరులెరిగి హెచ్చుగా
మెచ్చుకొనవలయు ననెడి చిత్తవృత్తి. ఇందువల్ల అపూర్వఁడు తన
యోగము జూడుమని దూర్వాసునితోఁబలికిన నతఁడు ఇదిదంభమనఁగా

వాడుకోపించి దూర్వానుని దూషించి తన్ను భూషించుకొని విఫలత్వము నొందెను.

12. అహంకారమనఁగా, 'ఓరీ నేను నిన్ను శిక్షించువాడనని యెరుఁగవా! నేను పట్టిన పట్టు తుదముట్టింపక నట్టనడుమ విడిచి పెట్టు నట్టివాడను గాన'ని యితరుల నదలించు చిత్తవృత్తి, ఇందువలన మధు కైటభులనెడి బక్కరిరక్కసులు అహంకరించి విష్ణువుతోఁ గలహించి కాలధర్మము నొందిరి.

13. దర్పమనఁగా నేను సర్వవిషయములయందు సమర్థుడను, నాకు సాటియైన, మేటి ఎవోటనులేడను చిత్తవృత్తి. ఇందువలన లోక కంటకుండైన దశకంఠుఁడు కొవి్వ, రామునిచే జచ్చెను.

ఈ పదుమూడింటిలోను రాగద్వేషములు ప్రసిద్ధములు. ఈరెంటి లోని వన్నియు నంతర్భూతములై యుండును. క్రమముగా నివన్నియు వచ్చును గాన ఏ దుర్గుణములను జేరనియఁగూడదు. అనఁగా వానికి దాను స్వాధీనముగాక యుండవలయును. || 3౪ ||

శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్ ।
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః॥ 3౫॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను 'శ్రద్ధాహాని స్తథాసూయాదుప్తచిత్తత్వమూఢతే' పృథ్వీ ర్వశవర్తిత్వం రాగద్వేషా చ పుష్కలా' ఇత్యాది స్మృత్యుక్తాన్ ధర్మప్రతిబంధకాన్ కేన ధర్మేణ జయంకుర్యా దిత్యాహ॥ శ్రేయానితి॥ తత్రైవంసతి పరధర్మా త్వనుష్ఠితా దపి స్వధర్మో విగుణ స్స్వలోపి శ్రేయా నిత్యర్థః । ఏవంసతి స్వధర్మో నిధనం న్యూనమపి కృతం చేచ్ఛేయః । పరధర్మస్తు

సావధానేన కృతోఽపి ముద్రాజటారచన మాధ్యవతాం
 స్మృతైవేతి వద్భయావహో భయ ప్రద ఇత్యర్థః । ఇత్యధికం
 స్థాశ్రమ ధర్మనిరూపణే దృష్టవ్యమ్॥ ౩౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

స్వల్పపీతి । తద్యథా । 'అకరణా త్కరణం శ్రేయః స్వల్ప
 ద్విస్తర సంయుతః । యేన కేన ప్రకారేణ స్వధర్మం రక్షయే ద్భుధః' ॥
 ౩౬ స్మృత్యా స్వల్పైఽప్య కరణాద్ధర్మా చ్ఛేయా నిత్యా శయః॥ ౩౫॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రద్ధలేకుండుట, అనూయ, శుష్టస్వభావము, మాధత్యము, ప్రకృ
 తి స్వాధీనమై యుండుట, రాగ ద్వేషములు. ఇవి ప్రబలమైన విజ్ఞానము
 కుఁ ప్రిబంధకములు గాన వీని నేధర్మముచే జయింప వచ్చునంటివా
 వెప్పెదను. జ్ఞానమార్గమును గొంత కాలము బాగుగా నాచరించి
 విశ్లేషమునొందుటకంటె స్వధర్మమైన కర్మయోగము స్వల్పమైనను
 మంచిదే. కర్మాచరణము కొంచెమైనను ప్రమాదములేనిది, జ్ఞానాభ్యాసు
 తకు మాఁడువిధములైన పాతిత్యములు వచ్చును. అర్థప్రబుద్ధత్వము,
 అయాధపాతిత్యము, వాచావివేకము అనునవి. అర్థప్రబుద్ధత్వమనఁగా
 వేదాంతశ్రవణంబుచేసినపుడు 'విదానందరూప శివోఽహం శివోఽ
 హం' అనిజ్ఞానము గలిగి ఇతర వేళల నావివేకము లేకుండుట. దృష్టాంతము.
 ఒకబ్రాహ్మణుండు స్వప్నమందు తానుచండాలుడైనట్లు భ్రమించి మెలు
 కవయందు భ్రమనివృత్తిగలవాడై బ్రాహ్మణుండను దృఢత్వముగలిగియు
 స్వప్నవాసనచేత మరలచండాత్వ మారోపించుకొనిన నెట్లుపాతిత్యము
 వచ్చునో యట్లు మొదట శివుండైన తాను దేహేంద్రియములుగా భ్రమసి
 యంతట గురూపదేశముచే 'శివోఽహం'మనియెఱిగి తిరుగ దేహమేతానని

భ్రాంతివచ్చిన నాదోషమువలన వచ్చునది సాత్విత్వము మాత్రమేగాదు బ్రహ్మస్మృతయు బ్రాప్తించుచున్నది. ఆరూఢసాత్విత్వమనగా జ్ఞాననిష్ఠ గలిగి తానుకర్తగానని తెలిపి అసంగోదాసీనుడై యుండి విధినిషేధములు మాని కేవలాత్మ నిష్ఠనుండి మఱికొంతకాలమునకు అవిద్యావరణచే వర్ణాశ్రమాభిమానియై కర్తృత్వంబు వహించి ప్రపంచంబు, గత్యంబుగా నెంచి విధినిషేధంబులు తెలియుచుండునది ఆరూఢసాత్విత్వము. ఇందుకు దృష్టాంతము, లోకంబున నొక్కడు సాపియై గంగాసమీపంబున నుండియు తెలివిలేక సాపక్షయంబుగోరి కూపస్నానంబు జేయుచుఁ బెద్దల యుపదేశంబున గంగాస్నానఫలంబు విని కొంతకాలము గంగా స్నాన మాచరించి తిరుగ వచ్చి కూపస్నానమే విశేషంబుగా నెంచి గంగను విడిచి కూపస్నానమే చేయుచుండిన గంగాస్నాన ఫలంబు లేకుండుటయే కాక మరల సాపక్షాధికమైనట్లు దృష్టాంతమందు జ్ఞాన వదీస్నాననిష్ఠుండు కర్మకూప స్నానంబుఁ జేసినట్లు అజ్ఞానుక దీనికన్నటికి విమోచనంబు లేదు. కాబట్టి ఇది యారూఢసాత్విత్వము.

వాచావివేకమనగా వేదాంతార్థంబయిన పరతత్వతమ యొక్క నిష్కర్మ లెస్సగా తెలియనేర్చి అనుభవంబులేక లోకవంచకుడై మాటల చేత నందఱిని భ్రమింపఁజేయుచు శిష్యులయొక్క విత్తమపహరించుచు నందఱికిని బోధించుచుండుట. దృష్టాంతము. లోకంబున నొకబ్రాహ్మణుండు అందఱికిని బ్రాహ్మణ కృత్యములుదెలిపి తాను శూద్రకృత్యుండై యుండిన నెట్లు పతితుడగునో యట్లే కనుక నిది వాచావివేకిత్వము.

ఇట్లు జ్ఞానమార్గమందు పతితుడగుటకన్న కర్మయోగము క్రమాభివృద్ధిగాఁజేసినవామదేవమతప్రకారముగ్గి క్రమముక్తి నొందఁగలడు. పరభర్తమైన జ్ఞానమార్గమందుండి తత్త్వముద్రాధారణము కృత్రిమజటాలంకారము ముండిత్యము మొదలగు అడింబరములతో మఠాధిపత్యము వ్యర్థమై ప్రమాదమును గలిగించునని తెలియుము. || ౩౫ ||

అర్జున ఉవాచ:—

శ్లో॥ అథ కేన ప్రయక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః॥

అనిచ్ఛన్నపి వాష్టేయ బలాదిన నియోజితః ॥౩౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను చోరోఽపీత సైతో నిరీక్ష్య గృహ్లాత్యత సోఽప్య
ధర్మో ధర్మో చ విజానాతీతి కుతో నాధర్మా న్మనుజో నివ
ర్తత ఇత్యభిప్రేత్యాహ । అథేతి, ఏవంతహి కేన పాపమనా
ప్రయుక్తః ప్రేరితోఽయం పురుషోఽనిచ్ఛన్నపి బలాదిన నియో
జిత స్సన్పాపం చరతీతి తమనర్థమార్గప్రవర్తకం మాం ప్రతి
బ్రూహీత్యర్థః ॥౩౬॥

—♦ ల ఘ్న ణి ణీ ప్ప ♦—

విజానాతీతి, తద్యథా 'జ్ఞాత్వా పృథ్వంతజైరస్య యః పదార్థేషు
దుర్మతిః, బధ్నాతి భావనాం భూయో నరో నాఽసౌ సగర్భభి ఇత్యాది
ఘ్నత్యా జానన్నపి స్వచిత్తం నబధ్నాతీ త్య త్ర కింకారణ మితి ప్రశ్నా
శయః॥౩౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఓయీ చోరుఁడిటునటు పరికించి గ్రహించునుగదా ? జ్ఞానియై
నవాఁడు ధర్మాధర్మములు తెలిసియు అధర్మము నెంచులకు వదలక యుండు
ననఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఓకృష్ణా ! జ్ఞానయోగమునఁబ్రవర్తించిన పురుషుఁడు
విషయాను భవమునందిచ్చు లేనివాఁడైనను బలాత్కారముగా నియోగింపఁ
చెడినవానివలె దేనిచేతఁ జేరిరితుండైనను విషయానుభవ రూపమైన పాపము
వాచరించుచున్నాఁడో తెలుపుము. వీనరుఁడు తనచిత్తమే తనకు శత్రువని

తెలిసియుఁ బదార్థములయందుఁ జిత్తమును బోనిచ్చునోవాఁడు నరుఁడు
గాఁడు గర్వభమని స్మృతులందుగలడు. కానతనచిత్తము నెందులకువాఁడు.
నిరోధింపఁజో కారణమును జెప్పమని పృశ్న || ౩౬ ||

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ,

శ్లో॥ కామ ఏష కోధ ఏష రజోగుణ సముద్భవః,
మహాశనో మహాపాపా విద్వేన మిహ వైరిణమ్ || ౩౭ ||

— భాష్యమ్ —

నను 'ఇహై వాధో' యుఖం నాశదండే పద్మం వ్యవస్థితం
కదళీపుష్పసం కాశ మత్యతిష్ఠద్దశాంగుళం తత్పద్మే కర్ణి
కామధ్యే యథా విశ్రామ్యతే మనః | తదా సర్వగుణజ్ఞానే చైత
న్యేఽపి మతిర్భవేత్, పూర్వేశానే కృపాజ్ఞానే ఉత్తరే భోగ
వర్ధినీ | నైరుత్యే తు దళే మోహోదక్షిణే క్రోధమత్సరా
నిద్రాలస్యే తదా చాగ్నౌ సంధౌ జాడ్యం త్రిదోషదమిత్యాది
స్మృత్యా ప్రసిద్ధా అపి కామమూలా రాగద్వేషాదయః కుతః
పురుషంప్రతి బద్ధంతీత్యాహ, కామఇతి | ఏవంసతి యథోచిత
వేదమర్యాదయా సేవితాః కామక్రోధ లోభమదమాత్సర్యే
ష్యాః సూయదంభ దర్పహంకారా స్తూర్వారుకమివే తిన్యా
యేన సాధకా అపి తద్భిన్నమర్యాదయా ధర్మ ప్రతిబంధకా
ఏవేతి తేషాం తమోవిమిశ్రితరజోఽంశ త్వేనమహాశనత్వమతో
మహాపాపత్వం చేతీహసంసారే వైరిణీమేనం సర్వానర్థమూలం
కామం విద్వేత్యధః || ౩౭ ||

—♦ ల ఘు టి పు ణి ♦—

యథా విక్రామ్యత ఇతి । 'ధౌతి ర్వస్తి స్తథా నేతి స్త్రాటనం
 నాతికా తథా । కపాలభాతి రేతాని పట్కర్మాణి ప్రచక్షత' ఇత్యాది
 స్మృత్యా పట్కర్మయు క్తస్యైవ యోగినో మనో విక్రామ్యత ఇత్యధికం
 యోగశాస్త్రతోఽవధార్యమ్ 'కామా ద్ధర్మ స్తథా లోభా నృదమాత్స
 ర్యతోఽపివా । కుర్వాణః స్వేష్ట మాసాద్య మోక్షం సాధనతఃపర'
 మిత్యాది స్మృతిన్యాయేనాపి తే కామా సాన్ధికావీవే త్యభిప్రాయేజ్ఞేవ
 తే స్వయంభువా రచితా దద్భిన్నవిషయత్వేనతు ప్రతిబంధకా ఇతిశ్రుతే
 ిహర్థ స్మృతిరన్వగచ్ఛదితీత్యా వధేయమ్॥ ౩౭॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయా ఈశరీరమందే దండాకృతియైననాళము గల్గి ఆరటిపువ్వు
 వలె నధోమఖమైనపద్మము 10 యంగుళములకు మించి యుండెను.
 అపద్మముయొక్క కర్ణికయందు మనస్సెప్పుడు విక్రాంతిఁజెంచునో అప్పుడు
 సర్వజ్ఞత్వము గల్గి చైతన్యమే నేనని బుద్ధి గల్గియుండును. పూర్వదళమం
 దున్నప్పుడు భూతదయగల్గి యుండును. ఈశాన్యదళమందున్నప్పుడు
 బ్రహ్మజ్ఞానముతో నుండును. ఉత్తరదళమందున్నప్పుడు భోగవృద్ధిగలిగి
 యుండును. నైరుతిదళమందున్నప్పుడు మోహమునొందును. దక్షిణదళ
 మందున్నప్పుడు క్రోధము మాత్సిర్యముఁ గలుగును. ఆగ్నేయదళమందున్న
 పుడు అలసట నిద్ర గలుగును. దిశసంధులయందున్నప్పుడు జడత్వము
 త్రిదోషములు గల్గునని స్మృతియుండఁగా కామమే మూలముగాగలరాగ
 ద్వేషాదులు పురుషుని బంధించునని ఎందులకుఁ జెప్పవలెననఁగా వేదోక్త
 ప్రకారము కామాదులను నేవించినయెడల దోషపండుకు బంధమువదలి
 నట్లు కామాదులు జ్ఞానసాధకములగును. వేదమర్యాదను మీసినయెడల
 జానప్రతిబంధకములే యగును. యేమనఁగా కామాదులు తమోగుణముతో

గూడిన రజోంశమైనందున మహాపాపులు, ఆసంతృప్తు లయినందున ఈ సంసారమందు సర్వాపదలకు మూలమైన కామము జైరియని తెలియుము, మనస్సు సంచలించినంతవఱకు సుఖము లేదు. విశ్రాంతియనునదే బ్రహ్మానందము. 'ధాతి వస్తి, నీతి, త్రాటనము, నాలికా, కఫాలభాతి' ఈ ఆఱు యోగ సాధనములవల్ల మనసు విశ్రాంతి నొందును. కామాదులవలన నిష్పసిద్ధి నొందినపిమ్మట మోక్షము సాధించుట మంచిదని బ్రహ్మవానిని సృష్టించినాడు. భిన్నప్రవర్తనము లైనచో ప్రతిబంధకము లగుచున్నవి.॥ ౩౭॥

శ్లో॥ ధూమే నావ్రియతే వహ్ని ర్యథాఽదశోఽ మలేనచ ।
యథోల్బే నావృతో గర్భ స్తథా తేనేద మావృతమ్॥ ౩౮॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నను తే కథం పురుషం విపశ్చిద్రూప మప్యచ్ఛాదయంతీ త్యాహ । ధూమేనేతి తత్రైవం సతి యథా ధూమేన సహజేన ప్రకాశాత్మకో వహ్ని రావ్రియతే యథాచాదరోఽమలేన యథావోల్బేన జరాయుణా చావృతో గర్భ స్తథా తేన కామాదినేదం పురుషస్య జ్ఞాన మావృతమిత్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

అకామాదులు జ్ఞానముగల పురుషునిగూడ నావరించుచున్నచే, యనఁ జెప్పుచున్నాడు. ఏపరీకారము సహజమైన పొగచేఁ బ్రకాశ మానమైన యగ్ని అవరింపఁబడినదో, దర్పణము మాలిన్యముచే నెట్లు గప్పబడినదో, మావిచే (జరాయువుచే) గర్భము (పిండము) ఎట్లాచ్ఛాదితమైనదో అప్రకాశము కామాదులచేఁ బురుషుని జ్ఞాన మావరింపఁబడినది.॥ ౩౮॥

శ్లో॥ ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా

కామరూపేణ కాంతేయ! దుష్పూరేణానలేనచ॥ ౩౯॥

—* భాష్యమ్ *—

ఏవం పూర్వోక్త మేవోపసంహరన్నాహ॥ ఆవృతమితి॥

ఏవంతహి 'న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి హవిషా కృష్ణవర్ణైవ భూయ ఏవాభివర్ధత' ఇత్యాది స్మృత్యా చైతేన నిత్యవైరిణా కామరూపేణ దుష్పూరేణానల సదృశేన జ్ఞానినోఽపి జ్ఞానం సద్విచారలక్షణమావృతమిత్యర్థః॥ ౩౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

కామః కామానామితి॥ నను పూర్వము క్త ముర్వారుకమివేత్యాది, ఇహతు న జాతు కామః కామానా మిత్యాది విప్రతిషిద్ధ మేతదితీచేత్ శృణు, 'అభుక్తభోగో యః కశ్చిచ్ఛుక్తభోగోఽపి తండ్రితః॥ వర్ణాశ్రమవి పన్నయః కామద్యైః ప్రతిబధ్యతే' ఇతి స్మృత్యా యేనా విరుద్ధత్వం బోధ్యం జ్ఞాని నోఽపీత్యత్ర శాస్త్రజన్య సంస్కారవల్లేన జ్ఞానినోఽపీత్య ర్థః॥ తద్యథా 'జ్ఞానం వ్యవిధ మాఖ్యాతం శాస్త్రీయం చారబోధజం' బోధాన్నిర్దహతే క్షిప్ర మశేషం సాపపంజరమిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౩౯॥

—♦ ఆ ణ్ధి తా త్ప ర్య ము ♦—

పూర్వోక్తమైనదానినే యుపసంహరించు చున్నాడు—అగ్ని నాజ్య ముచే జల్లార్పణేనట్లు, కామము భోగముచే జనివి నొందదు. కామము నిత్యవైరి, అగ్ని సదృశము, ఎంత పూజించినను నిండదు. ప్రతికూలము భోగానుభవములేని వానికెట్లు తొందల గలుగునో, అట్లే భోగములను భవించిన వానికిని దొందల గలుగును, కనుక వీరిరువురును సమానులే. వర్ణాశ్రమ విషయముల నున్నవాడు బద్ధుడుగాక మానడు కనుక మనస్సు

మనకు విరోధియై కామము, సద్విచారముగల జ్ఞానియొక్కయు జ్ఞానము కావరించియున్నది. అనగా జ్ఞానము రెండు విధములు. పృవృత్తి జ్ఞానము నివృత్తిజ్ఞానము.

పృవృత్తి జ్ఞాన మనగా విషయజ్ఞానమనియు శాస్త్రజ్ఞానమనియుఁ జెప్పబడును. నివృత్తి జ్ఞానమనగా అనుభవజ్ఞానమనియు నిర్విష యజ్ఞాన మనియు స్వప్రకాశజ్ఞానమనియుఁ జెప్పబడును. జ్ఞాన మొక్కటేగదా తానిని బ్రవృత్తి యనియు, నివృత్తి యనియుఁ జెప్పఁదగునా యన జ్ఞానము స్వానుభవమైనయెడల నివృత్తి జ్ఞాన మనఁదగును. ఆజ్ఞానము వాచాజ్ఞాన మైనయెడలఁ బ్రవృత్తి జ్ఞాన మనఁదగును. ప్రవృత్తి జ్ఞానమువలన సభారంజన మాత్రమే ప్రయోజనము. అనుభవమైన నివృత్తి జ్ఞానము మోక్షప్రదము. ఇట్టి అనుభవజ్ఞానిని గామమావరింపదు. శాస్త్రజ్ఞానినే యావరించును. ౩౯ శ్లో॥ ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే ।

ఏతై ర్విమోహయత్యేష జ్ఞానమావృత్య దేహినమ్॥ ౪౦

— భాష్యమ్ —

నను జ్ఞాతేహి శత్రో రధిష్ఠానే సులభేన స జేతుం శక్యత ఇతి తదిష్ఠాన మప్యహా । ఇంద్రియాణీతి, తథా చేంద్రి యాణి శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగ్రాహకాణి శ్రోత్రాదీని ఏవంచ వచనాదానగమనవిసర్గమోహనగ్రాహకాని కర్మేంద్రియాణి । మనోబుద్ధిభ్యాం సహితాన్యస్యకామాదే రధిష్ఠానముచ్యత ఇత్యర్థః । ఏవంసత్యేతై రేవాధిష్ఠానభూతై ర్దేహినం జీవం తదాన మావృత్య విమోహయతీత్యర్థః॥ ౪౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శ్రోత్రాదీతి॥ శ్రోత్రత్వక్చక్షుజ్జహ్వఘ్రాజాఖ్యాన త్యర్థః ।
శ్రౌంధియాదీతి॥ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాఖ్యాన త్యర్థః॥ ౪౦॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

శత్రుజైన కామముయొక్క నివాసము దొరకినయెడల సులభముగా
దానిని జయింపవచ్చునని యధిష్ఠానమును జెప్పుచున్నాడు. శబ్ద స్పర్శ
రూపరసగంధములను గ్రహించునవి శ్రోత్రత్వక్చక్షుజ్జహ్వఘ్రాజాములు.
వచనాదానగమనవిసర్గమోహములను గ్రహించునవి వాక్పాణిపాదపా
యూపస్థులు, మనోబుద్ధులు గలిసిన యీదశేంద్రియములు కామాదులకు
నివాసము. కామాదులీస్థానముల వర్తించునవియై, జ్ఞానము నావరించుకొని
దేహిని మోహింపజేయుచున్నవని యధిష్ఠాము. ౪౦.

శ్లో॥ తస్మా త్వ మింద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ!

పాస్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్॥ ౪౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను తస్మాత్కింకరణీయ మస్తీత్యాహ—తస్మాదితి॥
తత్రతావత్త్వమింద్రియాణ్యాదౌ నియమ్య నశీకృత్య జ్ఞానవిజ్ఞాన
నాశన మేవం పాస్మానం, సర్వమూలం కామం జహీత్యర్థః॥ ౪౧

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

అధిష్ఠానము దొరకినంత నేనేమి చేయవలె ననగా జెప్పుచున్నాడు—
ఓయర్జున! నీవు ముందుగా నింద్రియములను వశపఱచుకొని, అంతకును
మూలమైన జ్ఞానవిజ్ఞానముల నశింపజేయుపాపియైన కామమును విడుపుము.
(జయింపుము) దృఢతర మపిథాయ ద్వార మారాత్కథంచి తస్మిన్రణ

విపరివృత్తా దర్శనే యోషితాం వా । పరిణతి విరసత్వం దేహభీభత్స
తాంవా ప్రతిముఖా రనుచింత్యన్ములయే త్కామ శత్రుమ్ కామ
నివాసమైన దశేంద్రియద్వారములను విగించి శ్రీలయొక్క స్మరణ
దర్శన, స్మర్యనాదుల విడిచి వృద్ధావస్థయందును, దేహము బీభత్సమైనప్పు
డును గల విరసత్వమును మాటిమాటికిఁ జింతించి కామము నున్ములన
చేసివేయుము.॥ ౪౧॥

శ్లో॥ ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః।

మనస స్తు వరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరత స్తు సః॥ ౪౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథంచి ద్వాప్యేంద్రియజయేనైవ కథం కామాదే
జయ ఇత్యాహ - ఇంద్రియాణీ తి॥ తథాచ శబ్దాది విషయే
భ్య ఇంద్రియాణి పరాణి సూక్ష్మాణి ప్రబలానిచేత్యర్థః ఏవం
తేభ్యో మనః పరం మనసస్తు బుద్ధిః పరా తతో బుద్ధేః పరతర
స్తచ్చబ్దేనలక్ష్మ్యోఽఖండః పరాత్మా తురీయ శ్శివ ఇత్యర్థః॥౪౨

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

న 'స్వన్న పాణిమనో విజ్ఞానే' త్యవచ్చిన్నవాదే కోశచతుష్ట
యాతీతత్వేన కామాదేర్జ యాత్మభమాత్మో పలబ్ధిరిత్య పసంహరతి ।
తథాచేతి ఏవంసతి । లక్ష్మ్యలక్షణ విశేష్య విశేణసామానాధి కరణ్యంచేతి
ప్రీతయత్వా వచ్చేదేన సంబంధేన భాగత్యాగలక్షణయాపరాత్మా శివోఽ
సంగోపగమ్యత ఇతిభావః॥౪౨॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఎట్లైనను గష్టపడి బహిరింద్రియంబులు నిగ్రహించిన మాత్రానః
గామాదుల జయించుట యెట్లునఁగాఁ జెప్పెనవినుము - శబ్దాది విషయ

ములకంటె నూత్నోద్రియములుబలమైనవి. వానికంటె మనస్సుబలమైనది
 దానికంటె బుద్ధి ఉత్కృష్టమైనది, బుద్ధికంటె బరమైనది, తచ్చబద్ధవాద్య
 లక్ష్మిమై ఆఖండమై తురీయమైన పరమాత్మ శివుండని యర్థము. ఓయీ!
 అన్నమయప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయకోశముల కతీతములైనం
 మనః గామాదుల జయించినను ఆత్మస్వరూపమెట్లు దొరుకునని యుప
 సహరించు చున్నాడు. జీవుడనగా! ఆవిద్యోపాధి (కారోపాధి)
 కించిద్జత్వము, కర్తృత్వము, భోక్తృత్వము. మొదలయిన గుణములు
 గలవాడు. విశ్వుడని, తైజసుడని, ప్రాజ్ఞుడనియు చెప్పబడును. విశ్వ
 డనగా స్థూలశరీరాభిమాని, తైజసుడనగా నూత్నశరీరాభిమాని, ప్రాజ్ఞ
 డనగా గారణశరీరాభిమాని, ఇది జీవలక్షణము. ఈశ్వరుడనగా!
 (కారణోపాధి) మాయోపాధి, సర్వజ్ఞత్వము, సర్వనియంతృత్వము,
 సర్వకర్తృత్వము, సర్వభోక్తృత్వము, మొదలయిన గుణములు గల
 వాడు. విరాట్ట (హిరణ్యగర్భుడు) సూత్రాత్మయనియు, (అంతర్యామి)
 ఈశ్వరుడనియుఁ జెప్పుదురు. విరాట్టనగా స్థూలశరీరాభిమాని; అనగా!
 సకలజీవులయొక్క స్థూలశరీరములు విరాట్టనిపించుకొనును. సూత్రాత్మ
 యనగా (సకల జీవులయొక్క నూత్నశరీరములు) సమష్టిసూత్న
 శరీరాభిమాని. అంతర్యామి యనగా సమష్టి కారణ శరీరాభిమాని
 (సర్వజీవుల కారణశరీరములు) ఇది ఈశ్వర లక్షణంబు. ఇట్లు విరుద్ధధర్మ
 ములుగల జీవేశ్వరులకు వికృతమెట్లు సిద్ధించుననగా! పతి, పశు, పాశము,
 ఆని మూడు పదార్థములు. పాశమనగా మాయ, పశువనగా జీవుడు,
 పతి, యనగా శిశ్వరుడు. పాశము వదలినపశువు పతియగును. అనగా
 బంధముక్తుడైనజీవుడు, ఈశ్వరుడగును. జీవధర్మములైన ఆవిద్యోపాధి
 కించిత్త్వాత్వాది గుణములను ఈశ్వరధర్మములైన మాయోపాధి సర్వజ్ఞ
 త్వాదిగుణములను దీసివేయగా జైతన్యమొకటే కావున 'సోఽయం
 దేవతః' అనునట్లు భాగవ్యాగ లక్షణాలచే జీవుడు శివుండగును. ఇట్టి
 యాత్మోపలబ్ధిచే గామాదులు నశించి పోవును. 'యల్లాభా' న్నాపకో

లాభః' అత్మావంద మనుభవించిన వాడు, విషయానంద మనుభవించుడు' కానఁ, గామాదులు నశించినవి. ౪౨.

శ్లో॥ ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా ।
జహి శత్రుం మహాబాహో! కామరూపం దురాసదమ్॥

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే
కర్మయోగః.

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

సమ్మతతః కిం ఫలితమిత్యాహ - ఏవంసతి । శివమద్యై
తం పూర్ణ మాత్మానం బుద్ధేఃపరం బుద్ధ్వాసాక్షాత్కృ త్యాత్మ
నాంతఃకరణే నాత్మానం సంస్తభ్య స్థిరీకృత్య కామరూపం
రాసదం । దుర్ధరం శత్రుం జహీతి పరమార్థః॥ ౪౩॥

ఇతి శ్రీశ్వేతాచార్యగురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదితః
శైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠశివాచార్య విరచితే
తత్త్వేకదర్శననామకే గీతాభాష్యే
క ర్మ యో గ ః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సన్వేతావతాపి కథం దుర్ధరః । కామాజేతవ్య ఇత్యాహ—స్థిరీ
కృత్య యమనియమాసనస్యాజాయామప్రత్యాహార ధారణధ్యానసమాధి
నాధిష్ఠానం సమస్తస్యోపరీత్యావశ్యం శిజైకత్వం స్థిరీకృత్య కామా
జేతవ్యఇత్యవధేయమ్॥ ౪౩॥

ఇతి శ్రీశ్రీకంఠ శివాచార్యశిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం కర్మయోగః.

— ఆత్మ తాత్పర్యము —

ఓయీ! కడపటకు ఫలితమేమనగాఁ గామజయోపాయమును
 జెప్పుచున్నాఁడు - శివుండొక్కడే జగత్తంతయు నిండి యాత్మగా
 బుద్ధికిఁ బరమైయుండెనని తెలిసి సాక్షాత్కరించికొని, యమము నియ
 మము ఆసనము పాణాయామము ప్రత్యాహారము ధారణము ధ్యానము
 సమాధి యనెడి అష్టాంగయోగములచే సమస్తమునకు నాధారమైనట్టి
 శివైకత్వమును స్థిరపఱచుకొని జయింపరాని శత్రులైన కామని జయించు
 మని పరమార్థము॥ ౪౩॥

ఇట్లు తత్వైకదర్శనమును శ్రీకణ్ఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధానంద
 మహర్షి చే రచియింపఁబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
 తాత్పర్యమున గర్మయోగము.

ఓ మ.

ఐమచ్చీకంఠా చార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతా భాష్యే

బ్రహ్మర్పణయోగః.

ఐక్యస్థ ఉవాచ:—

శ్లో॥ ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్
వివస్వా న్మనవే ప్రహ మను రిక్ష్యాకవేబ్రవీత్ ॥ ౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘స బ్రాహ్మభ్యాంతరైః కర్మ యత్కర్తవ్యం త్వయాష్టన
బ్రహ్మర్పణం చతుర్థేతు సోఽర్జునా యాబ్రవీద్ధరిః॥’ నన్వయం
జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ కస్మాత్పురం పరాతః సాప్త
ఇత్యాహ—ఇమమితి॥ తథాచాదౌ ‘శివాజ్ఞయా తపస్తప్తా
జ్ఞానవిజ్ఞానసంయుతః కృత కృత్యోహ్య భూత్పురస్ మర్జునాయ
యథోక్తవా నిత్యాది పాద్మోక్త్యా సదాశివాత్సవ్యం విజ్ఞాత
తత్వోఽహ మధ్యాయద్వయే నోక్తం పరంపరాప్రాప్తత్వేనా
వ్యయం యోగం వివస్వతే సూర్యాయ ప్రోక్తవాని త్యర్థః॥
ఏవం వివస్వా న్మనవే వైవస్వతాయ మను శ్చేక్ష్యాకవేక్షత్రియ
పర్యా యాబ్రవీదిత్యర్థః ౧॥

—* ల ఘు టి ష్ట ణీ *—

నను యది మాంగురుత్వేన వృజోషి చేత్తవైవమనశ్శంఖు పదార
విందయో'రిత్యాది స్మృతిన్యాయేన 'యస్య దేవేపరా భక్తి' రితిశ్రుతిన్యాయేనచ తద్భాషేనైవ సర్వం శివార్పణం కుర్విత్యాహ । సబాహ్యేతి । తద్యథా, 'పరమాద్వైతనిష్ఠాయ పరయోగినే శరీరమర్థం ప్రాణించ పృథక్త్యా చ్చుద్ధయా సహే'త్యాది స్మృత్యంతరాదపి ద్రష్టవ్యమ్ నను పృథక్త్యానుమానోపమాన శబ్దార్థా పత్త్యనుపలబ్ధేతిత్యా శిష్టాచారకుష్టి సంభవభేదా ద్దశవిధప్రమాణం మతభేదే నోక్తం । తత్ర శ్రుతి స్మృతిసిద్ధ మైతిహ్యమపి యథోక్తం ప్రమాణయన్నాహ । పరంపరా ప్రాప్తత్వేనేతి, 'ఇతి శుశ్రుమ ధీరాణాం యేన తద్వ్యాచచక్షిరే' ఇత్యాదిశ్రుత్యం తరాదపీత్య వధార్యమ్॥ ౧॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము . ♦—

క్రిక్పష్టఃడు చెప్పచున్నాడు-కృష్ణఃడు, శివాద్వైతనిష్ఠగల శివ యోగికోటకు శరీరార్థ ప్రాణములచే జేయబడుకర్మను బ్రహ్మార్పణముఁ జేయుమని ఈనాలుగవ యధ్యాయమునందుఁ జెప్పచున్నాడు-ఓయబ్బనా! ఈ జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు పరంపరగా నెట్లువచ్చినవంచువా! చెప్పెదవినుము. అదియందు నేను దపముఁజేసి సదాశివాజ్ఞచే జ్ఞానవిజ్ఞాన ములుగలిగి కృతకృత్యుడనైతిని. ఆజ్ఞానమునే నికుఁజెప్పితిని. రెండధ్యాయములుగాఁ బరంపరా ప్రాప్తమైనదిగాన నియోగమును నూర్యునకుఁ జెప్పితిని. నూర్యుఁడు వైవస్వతమనువుకొఱకును, వైవస్వతమనువు క్షత్రియుఁడైన యిత్యేకునికొఱకు నుపదేశించెను. ఓయబ్బనా! నివు నన్ను గురువునుగాఁజేసికొంటివా? సదాశివ చరణములయందు మనస్సునుంచుము. నివుజేసిన కర్మను ఈశ్వరార్పణముచేయుము. ॥౧॥

శ్లో॥ ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః।

సకాలేనేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప! ॥౨॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

ఏవ మిహాదిత్యమారభ్య గురుశిష్యపరంపరాం పునరప
ధారయన్నాహ-ఏవమితి॥ తతశ్చైవం పరంపరయా సూర్యా
దివంశోద్భవా రాజర్షయో పీ ముయోగం విదురిత్యర్థః । సచ
యోగః కాలేన మహతా దీఘేణ దానీ మావయో ర్యవ
హరకాలే ద్వాపరాంతే దుష్టవాసనయా భిభూయమానత్వేన
నష్టస్తమవధారయే పరంతప ఇత్యనేన దర్శితమ్॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

దర్శితమితి॥ ఇహ పరం శత్రుం తాపయంతీ పరంతప స్తత స్తత్సం
బోధనే హేపరంతప ఇత్యనేన దర్శితమిత్యర్థః ॥౨॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

శత్రువును తపింపజేయునో యర్జునా! సూర్యుడు మొదలుకొని
గురుశిష్యపరంపరా ప్రాప్తించిన ఈ యోగమును రాజర్షి లెఱుంగుము.
అట్టియోగము చాలాకాలమునుండి నష్టమైనది. ద్వాపరాంతమందు దుష్ట
వాసనచే నష్టమైనదానిని తిరిగి గ్రహించవలెను. ॥౨॥

శ్లో॥ స ఏవా యం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేతదుత్తమమ్ ॥౩॥

—* భాష్యమ్ *—

నను కథం భూతోఽయం యోగ ఇత్యాహ స
ఏవేతి॥ తత్రైవంసతి సదాశివోపలబ్ధ పరంపరయా పురాతనోఽ
యంయోగోయతో భక్తో సి సఖా చేతి తత స్తుభ్యం రహస్యం
హేత దుత్తమం బ్రహ్మీత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ ల ఘట టి ప్పణీ ♦—

ఏవంసతి ధర్మాత్మజ స్సబభూవ పితేతి ప్రత్యభాషతేతి భార
తోక్త్యభిప్రాయేణ 'ధర్మస్య దక్షదుహితరీ' త్యత్రభాగవతే పుక్తమ్
వివేక్తవ్యమ్॥ ౩॥

—♦ ఆ స్థితా త్పు ర్య ము ♦—

ఈ యోగమెట్టిదనఁగాఁ జెప్పెదను - సదాశివ గురుపరంపరగా
వచ్చిన ఈయోగము పురాతనమైనది. నిపు ధన్వంతరు, స్నేహితుడవు.
కాన రహస్యమైనదియును ఉత్తమమైనదియునైన ఈ యోగమును నికుపదే
శించితిని॥ ౩॥

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ అపరం భవతో జన్మ పరంజన్మ వివస్వతః

కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదా ప్రోక్తవానితి॥ ౪॥

—* భాష్యమ్ *—

నన్వావయో రాజన్మసాహిత్యస్య సత్వా త్కథం
భగవత సుర్వజ్ఞత్వ మిత్యాశంక్యాహ - అపరమితి! ఏవం
తర్హ్యపరం మత్సాహిత్యేన భవతోజన్మని వివస్వతశ్చ పరం
పూర్వం సృష్ట్యాదా జన్మాభూదితి కథం త్వమాదా వివ
స్వతేప్రోక్తవానితి నజానీమ ఇతిప్రశ్నః॥ ౪॥

—♦ ల ఘట టి ప్పణీ ♦—

నజానీమఇతి॥ ఏవంస 'త్యే తన్నానావతారాణాం నిదానం, బీజః
మవ్యయం యస్యాకాంశేన సృజ్యంతే దేవతిర్యజ్నురాదయః' ఇత్యేత
ద్వృత్త మజానతోక్తం నజానీమ ఇత్యాశయః॥ ౪॥

—* ఆంధ్ర తాత్పర్యము *—

అర్జునునివాక్యము. ఓయీ మనమిద్దఱుమును సృష్టిమొదల్కొని యుంటిమంటివా! ఈశ్వరునకు సర్వజ్ఞత్వ మెట్లుండును! అనఁగా జెప్పఁచున్నాఁడు. కృష్ణ! నీజన్మయు నాజన్మయు నొక్కమాటయినది. నూర్చుఁడు జన్మించి యిరువది యేనిమిది చతుర్యగములయినది, నీవు నూర్చునకుపదేశించినమాటను నేనెట్లు తెలిసికొనఁగలుగుదును! నాకు సమకాలికుఁడనైననీవుపూర్వమున నేనూర్చునకుపదేశించుటయెట్లుసంభవమగును. (ఎవనియంశచేత దేవతీర్యజ్ఞునుష్యాదులు సృజింపఁబడుదురో, యవ్యయుండగు నానదాశివుఁడే ఐక్యచ్ఛుని నానావతారములకును నాదికారణమును విషయ మర్జునునకుఁ దెలియక యడిగెనని యెఱుంగవలెను). ౪॥

ఐక్యస్థానవాచ—

శ్లో॥ బహూ నిమే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున!

తాస్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప॥ ౫॥

—* భాష్యమ్ *—

తతార్జునస్య విస్మయం నిరాకర్తుం పూర్వవృత్త మాహ - బహూనీతి ఏవంసత్యావయో ర్జన్మాని బహుశో వ్యతీతాని తాస్యహం సర్వాణ్యపి 'పీతాంబరం త్రిపుండ్రం చ' త్యాతి పాశుపతవ్రతోపాసనయా 'యస్మిన్ విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతీతి' పరబ్రహ్మణ శ్చివైక భావనయా చ వేద్మి కింతు హే అర్జున ! కేం వృక్షత్వ మాపన్నోఽసీత్యా శయః॥ ౫॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప ణీ ♦—

వృక్షత్వమి॥ 'అర్జునోఽస్తి వనే వృక్షః పాండవే ష్వస్తి సోఽ
 ఘ్నః' ఇత్యాది కోశోక్త్యా కింత్యం జడత్వేన వృక్షత్వ మాపన్నోఽసీతి
 సముద్య సఇత్యాశంకోక్తిరితి భావః॥ ౫॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

త్రికృష్ణుంజిల్లనియో॥ ఈశ్లోకమందు నర్జునుని యాశ్చర్యమును
 బోగొట్టుట కొఱకుఁ బూర్వవృత్తాంతమును జెప్పుచున్నాఁడు ఓ
 యర్జునా! నీకును నాకును బెక్కుజన్మములుగఁగించినవి, సృష్టిమొదల్కొని
 నీవును నేనును జన్మపరంపరలలో నే యుంటిమి. పీతాంబర త్రిపుండ్రధార
 ణాది పాశుపత వ్రతోపాసనచే, 'నేయది తెలిసినచో' నీసర్వప్రపంచ
 మంతయును దెలియునో అట్టి పరబ్రహ్మమును శివోఽహం భావన
 చేతనే జెనుకటి ఏ నా జన్మలను నేనెఱుఁగుదును, ఓయర్జునా! నీవు
 వృక్షమవయి జడత్వముతో నుంటివా? అరణ్యమందు నర్జునవృక్ష (మద్ది
 చెట్టు) మున్నది. అది పాండవులలో నున్నదని యనుకొనవలయునా? ఏమి
 యును నెఱుంగక నీవుండుటచే నావిధమునఁ దలంపవలసినది గానున్నది.
 (అర్జునమనఁగా మద్దిచెట్టునకు బేరు.)॥ ౫॥

శ్లో॥ అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మిశ్వరో పి సన్
 ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠిత్య సంభవా మ్యాత్మమాయయా ॥౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యది పరమాత్మ తాదాత్మ్యేన బ్రహ్మభూత
 స్తర్హి కథం తే పునరావృత్తిలక్షణం జన్మేత్యాహ—అజోఽ
 పీతి॥ ఏవంతర్హి పరమశివోపాసనయా బ్రహ్మభావేనాజోఽపి
 సన్నవ్యయాత్మా తథా తదిచ్ఛయైవ భూతానా మిశ్వరో

నియంతాపి, సన్నాత్మన శ్చవస్య మాయయా ప్రకృతిం స్వా
మధిష్ఠాయ సంభవామిత్యర్థః॥౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

పరమాత్మరూపము, దర్శించి బ్రహ్మభావమునొందిన నీకు బున
ర్జన్మయెందులకు గలగవలెననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పరమ శివోపాస
నచే బ్రహ్మమై జననమరణములులేని వాడైనైవప్పటికిని శివత్వము
బ్రాహ్మించినవాడైనప్పటికినిఈశ్వరమాయచేనాప్రకృతీయందునేనుబుట్టు
చున్నాను॥౬॥

శ్లో॥ యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత!

అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్॥ ౭॥

—* భాష్యమ్ *

ననుదేవదేవేచ్ఛయా కదా తే ప్రాచుర్భావత్యాహ—
యదాయదేతి॥ తత్రైవంసతి॥ స్తువంతం తం సమాలోక్య తప
సా కశితం హరిం, యుగే యుగే చ మద్భక్త్యా లోకానాం
కార్యమావహే త్యాది కూర్మస్మృత్యా యదాయదా వేదా
విహితస్య ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి, ఏవం యదాయదా వేదవిరుద్ధ
స్య అభ్యుత్థానం భవతి తదాత్మానం పరేచ్ఛయా నానా
విధావతారరూపేణ సృజామి త్యర్థః॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తపసేతి॥ తత్రినారాయణో దేవః స్వాత్మనః పరమేశ్వరం ఆశ్రిత్య
శేషశయనః పూజయన్ యోగనిద్రాయేత్యాది క్రమేణ కూర్మపురాణే

కపసా కర్మితం స్తువంతం చ హరిం సమాలోక్య సదాశివేనోక్త
మిత్యాశయః॥౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! దేవదేవుడయిన మహాదేవునియొక్క ఆజ్ఞచే నీవెప్పుడెప్పుడు
పుట్టుచుండువని యడిగెదవా? చెప్పెదను. నారాయణుండు తన కధిపతి
యైన సదాశివుని నాశ్రయించి పూజించి యోగనిద్ర (సమాధి) లో
నుండగా సదాశివుండు సాక్షాత్కరించినతతీ దపముచే గృహించి తన్ను
స్తుతించుచున్న హరినిజూచి; 'ఎప్పుడెప్పుడు వేదవిహితమైన ధర్మము
ఘటమగునో, యెప్పుడెప్పుడు వేదవిరుద్ధధర్మములు లేచునో అప్పుడప్పుడు
ప్రతియుగమందును నానావిధావతార రూపములచే నవతరించి నాభక్తిని
విడువక లోకకార్యములు జేయు' మని సదాశివుం డాజ్ఞాపించినందునఁ
బరమేశ్వరుని యాజ్ఞాప్రకారమవతరించి లోకకార్యములు జేయుచుండు
నని వచించెను. (కూర్మపురాణముజూడుడు.) ౭.

శ్లో॥ పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే॥౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కన్నై ప్రియోజనాయైతావతా క్లేశం ధారయసి
చే త్తత్రాహ - పరిత్రాణాయేతి తత్రాహ ద్వేదమార్గస్థానాం
సాధూనాంపుణ్యకర్మణాం పరిత్రాణాయఏవం దుష్కృతాంసాప
కారిణాం వేదబ్రాహ్మణ శివనిందకానాం కంసాదీనాం రాక్షసా
నాంచ వినాశాయే త్యర్థః। తదేతదప్యుక్తం కూర్మపురాణేతతో
ల్లభవరః కృష్ణో జనయిత్వాసుపుత్రకాన్ హత్వా చ కంసం
సరక మన్యాంశ్చ బహవోఽసురానిత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

బ్రాహ్మణేతి॥ తదిదం స్కాందే దుర్వాససం ప్రదాపదీపచనం॥
తద్యథా । ‘భగవన్ దీవకీపుత్రో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః । సదాశివ
ప్రసాదేన తేభే పుత్రాన్ సహస్రశః ఇత్యాద్యన్యత్ర బహుశః॥౮॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇన్ని యవతారములెల్ల యేప్రయోజనము కొఱకు నింతకష్టపడు
చుంటివని యడిగెదవా? చెప్పెదను. ‘సదాశివునియొక్క యనుగ్రహము
నకుఁ బాత్రుడైన కృష్ణుడనేకవరములనుబొంది భక్తవాత్సల్యము గలిగి,
‘అనేకవేల పుత్రులను గనెను.’ అని స్కాందపురాణమునందుఁ దూర్వా
సునిగుఱించి ప్రదాపది యిట్లు చెప్పినట్లున్నది. కూర్మపురాణమునందు,
‘సదాశివునివలన వరమునుబొంది పుత్రులను గని కంసుని నరకుని జంపి
యన్యులయిన రాక్షసులనేకులఁ జంపినట్లున్నది. కాన వేదమార్గములయి
పుణ్యకర్మల నాచరించు సాధుల రక్షించుకొఱకును, వేదమును, బ్రాహ్మ
ణులను, శివుని నిందించుపాపులను, గంసాదిరాక్షసులను వధించుకొఱ
కును ననేకకష్టములపడి శివాజ్ఞాపరిపాలనము చేయుచు ధర్మమునుద్ధరించు
టకునై యుగయుగమునను బుట్టుచున్నాడను.॥౯॥

శ్లో॥ జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్వతః ।

త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున॥౯॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

సన్వస్తదాదివ జన్మకర్మాదే స్తవాపి సత్వాత్కౌవిశేష
ఇత్యాశంక్యాహ - జన్మేతి॥ ఏవంతర్హి శివైకతాదాత్మ్యేన
తత్వతో నిత్యసిద్ధస్య జన్మకర్మాదికం లీలయా యోవేత్తి
సత్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి సప్రాప్నోతి కింతుమాం.

శివమద్వైతం తురీయ మహంగిరోపాసనయైతి ప్రాప్నోతీత్యర్థః।
సహ్యన్యజ్ఞానా దన్యగతా సర్ధనివృత్తి రిత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే
త్యసేనవివేక్తవ్యమ్॥౯॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

అహంగిరోపాసనయే॥ తథాచ । ‘యస్యదేవే పరాభక్తి ర్యథాప
రేతేతథా గురావి’ త్యా దిశ్రుతిన్యాయేన వేదై రనేకై రహమేవతేద్య
ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా చ మామేతీ త్యర్థః॥౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓకృష్ణా! నీకునుమావలె జన్మ కర్మలున్నందువలన విశేషమేమం
చువేమో, చెప్పెదను. శివతాదాత్మ్యముచే నిత్యసిద్ధుడైననాయొక్కజన్మ
కర్మాదికమును లీలగా నెవడు తెలిసికొనుచున్నాడో, వాడు దేహ
మును వదలి పునర్జన్మకొందఁడు. దేవునియందు, గురువునందు సమభావన
నుంచి తానెవరో తెలిసికొనుట కొఱకే వేదములన్నియు బుట్టినందున,
అహంగిరోపాసనచే ‘నద్వైతముచురీయమునైన శివుండునేన’ని యుపా
సించిన నన్నుబొందుదురు. తన్ను జీవునిగాఁజెలినచో జననమరణములు
వదలవు. కనుకనే ‘అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా’ అని ప్రారంభించి బ్రహ్మ
మీమాంసలోజీవబ్రహ్మైక్యముప్రతిపాదింపబడినందుననహంగిరోపాసనచే
శివత్య ప్రాప్తి గలుగును॥౯॥

శ్లో! పీతరాగ భయకోధా మన్మనామా ముపాశ్రితాః।

బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః॥౧౦॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తస్మా ద్వస్తుతః కేకరణీయ మస్తీ త్యాహ - వీతేతి ।
ఏమసతి వీతా స్త్యక్తా రాగాదయో యేషాం తే మయ్య

హంకారసాక్షిని సదాశివే మనో యేహం తే తత్త్వతో మాం
జ్ఞత్వా జ్ఞానతపసాపూతా స్సంతో మద్భావం మదీయం పరం
పదం యథోక్తం భూమాఖ్యమాగతాః ప్రిప్తా భవంతీ త్యర్థః

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

జ్ఞానతపసేతి॥ 'కి ముగ్రైశ్చ తపోభిః స్యా ద్యస్య జ్ఞానమయం
తపః । ఇత్యాది శృతేరితిభావః । పరంపదమితి । తదేతత్ స్కాందే
త్వక్తమ్ । తద్యథా । పదం యత్పరమం విష్ణో స్తదేవాఖిలదేహినాం
పదం పరమమద్వైతం సశివ స్సంబవిగ్రహ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

అందువలన ముఖ్యముగాఁ జేయవలసిన దేమనఁగాఁ జెప్పచున్నాఁడు-
రాగము, ద్వేషము, కామము, క్రోధము, లోభము. మదము: మాత్స-
ర్యము, ఈషాన్య, అనూయ, దంభము. దర్పము, అహంకారము,
ఈషదుమాఁడు గుణములనువదలి; అహంకారసాక్షినిగానున్న సదా-
శివుండైన నాయందు మనసునిలిపి, అనుభవముచే నన్నుఁ దెలిసికొని
జ్ఞానతపముచేఁ బవిత్రులైనవారు భూమయను పేరుగల నాయొక్క పరమ-
పదమును బొందుదురు. జ్ఞానతపముఁజేయువారుగ్రమ్మిన తపములఁ
జేయనక్కఱలేదు, “జ్ఞానతపోవిధానము । స్థూలదేహమునుజూచి చూచు-
నది నేత్రముగదాయని నేత్రంబుగానిచ్చి తాను నేత్రమనుకొనుచు, నేత్రం-
బును జూచునది మనస్సుగదాయని తాను మనస్సునుకొని, మనస్సును
జూచునది బుద్ధిగదాయని తాను బుద్ధియై యుండి, అబుద్ధిని యెరుగునది
చిత్తంబుగదాయని తాను చిత్తమై యుండి చిత్తమనఁగా నెరుక గదా-
యని తెలిసి తానెఱుకగానుండి, అయెఱుకచేత దేహమును బాహ్యం
ద్రీయములను, అంతఃకరణవృత్తులను, స్పృణములను, అన్నిటిని, దెలిసి
దానుగానని, యొకటొకటిత్రోసివేసి, యన్నిటిని యెఱిగఁడు యెఱుక

తామగానిల్పి యానిలకడకు హానిలేదనికని, యెఱుకకు నిద్రాయంచు
 ముపుగలుగుచుండఁగా యెంచుకుహానిలేదంచువేమా ఇది యెఱుక ఇది
 ముపు అని యెఱిగినదియు నెఱుకయేగాన హానిలేదు. ఎఱుకయనఁగా
 జ్ఞానముగదా! అట్టిజ్ఞానమే వరిదియనిన నాదే అయియుండెను గాన అహం
 కారసాక్షిగానున్న సదాశివుండ నేనను నిరూఢజ్ఞానమే జ్ఞానతపస్సు,
 ఇట్టి తపముచే 'నేను గర్తను, భోక్తను' అను యజ్ఞానము నశించి పరమ
 పదము ప్రాప్తిండును । తద్విఘ్నః పరమం పదం = ర్యత్సరమంపదం ।
 విఘ్నేశునకును, అఖిలజీవులకును యేది పరమపదముగలదో, అదియే
 ఉత్కృష్టమైనఅద్వితీయమైనసాంబశివుడనిశ్రుతిస్మృతిపురాణతాత్పర్యము॥
 శ్లో॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం సదైవ భజామ్యహం
 మమ వర్తానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను త్వరన్యభావేన త్వద్భావేననా కథం సదాశివం
 భజే దిత్యహంగిరో పాసనాయైవాహ యేయధేతి॥ ఏవంతత్త్వి॥
 స్థానం వా పురమం వా పి దేవం వాయక్షమం త్యజం॥ యో
 యద్భావేన సంనిత్య భజే ద్దేవ మనామయ'మిత్యాదిస్మృత్యా
 యే యథా సదాశివైకతాదాత్మ్యా త్వరబ్రహ్మభావేన పృథ
 గ్భావేన దశావార భావేన వా యథామాం సదాశివం ప్రప
 ద్యంతే తాం సదైవ ఫలదానాయ భజామి త్యర్థః॥ అథ నర
 నారాయణయో శ్చివాత్మజత్వేన తన్మార్గానుసరణత్వంజగతా
 మపి యుక్త విత్యాహ॥మమేతి తద్యథోక్తం భాగవతే॥ధర్మ
 స్య దక్షునుహిర్యజనిష్టమూర్త్యా నారాయణో నరఋషిః

ప్రబలః ప్రశాంతః నైష్కర్మ్యలక్షణ మువాచ చకార కర్మ
యోద్యాపిచాస్త ఋషివర్య నిషేవితాంఘ్రిః రిత్వాదిద్రష్ట
వ్యమ్॥౧౧॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

వన్యమాత్యేరాజ బుద్ధిస్తునదోపాయఫలాయతిది' తస్మైతి న్యా
యేన సర్వత్ర సదాశివనిష్ఠయైవ కిం నభజే త్కింతు భజేదేవేత్యాహ—
ఏవం తర్హితి, తద్యథా 'నాశివం కశ్చిదాభతే శివ మేవా ఖిలోజనః తస్మా
చ్చివేన యాపేణ సర్వమేతదిచింతయే' దిత్వాది ద్రష్టవ్యమ్॥ కర్మస్యేతి॥
తత్రైవంసతి మూర్త్యాం సగుణమూర్తా ధర్మస్య ధర్మమూలస్య సదాశివస్య
ఫత్నా యం సతీయాపాయం దక్షమహితరినారాయణో విష్ణు ర్నరఋషిః
శ్చార్జునో వస్తుతోఽజనిష్ఠ జాతఇత్యర్థః తథా నైష్కర్మ్యం భిన్నబుద్ధా
క్షధారణరూపం యత్సమంత్రకం పాశుపతవ్రతం తచ్ఛకార స్వప్రియే
భ్య శోచీవాచేత్యా శయః॥౧౧॥

—♦ ఆ స్థితా త్స ర్య ము —

ఓయా ఏకంఠై నన్యనిఁగాని నిన్నుఁగాని గావించి సదాశివుని
నెట్లుపొందఁగలననఁగా నహంగిరోపాసనచేత నే యి చెప్పుచున్నాఁడు.
శిలామూర్తి నిగాని దారుమూర్తి నిగాని పురుషునిఁగాని గురువునుతాని, తల్లి
దండ్రులఁగాని, దేవునిఁగాని, యక్షునిఁగాని, చండలునిఁగాని, యెవ్వఁ
డైనను శివభావముతో నాలూచించి సేవించునో, వాడు శివతాదాత్మ్యము
ను బొందునని స్మృతినిబట్టి; యెవరు శివతాదాత్మ్యవలన బ్రహ్మభావ
ముతోఁగాని దశావతారభావముతోఁగాని సదాశివుడనైన నన్నుబొం
చున్నారో నేనును గర్మఫలము నొసంగుటకు వరల ననువర్తించు
చున్నాను. మూర్తులయందును, దశావతారములయందును, పురుషుల
యందును సదాశివబుద్ధి నెట్లు జేయుచురనఁగా చేయవచ్చును ఆమాత్యుని

యంను రాజబుద్ధిచేయవచ్చును. గాని రాజునందమాత్యబుద్ధి చేయరాదు. అచట శివునే భజించి ప్రపంచమంతయు శివరూపముగాఁ దెలియ వలెను. సరనారాయణు లిద్దరును శివుని పుత్రులుగాన శివధర్మముల నాచరించిరి. ఎట్లు శివపుత్రులయి రనగా సగుణమూర్తియు ధర్మమూర్తియు నగు సదాశివునియొక్క భార్యయు దక్షపుత్రియైన సతీదేవియందు బ్రబలుడైన నారాయణుండును ప్రశాంతుడైన నరబుషియును జనించిరి. నారాయణుండు విష్ణువు. నరుండరునుడును నయి భస్మకృదాక్ష ధారణరూపమైన వైదిక పాశుపత వ్రతమును జేసి యితరులచేతఁ జేయించిరని భాగవతమునందుఁగలదు॥ ౧౧॥

స్తో॥ కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజాత ఇహ దేవతాః।

క్షీప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా॥ ౧౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంతర్హి సంప్రదాయానుసారేణ శివశక్తిపూజన పూర్వకమేవ సకలదేవపూజన మపి యుక్తమిత్యాహ - కాంక్షంత ఇతి। ఏవసత్యస్య లోకస్య కర్మభూమిత్యేన క్షీప్రం యథాస్యా త్తథేహ కర్మజా సిద్ధిరభవత్సన్యథాతు దక్షవ ద్విస శ్యేదేవేతిభావః॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్తోత్ర త్పర్యము ♦—

సంప్రదాయాను సారముగా శివారాధనము, దేవ్యారాధనము, ఆయినపిమ్మట సమస్త దేవతలను పూజించుట కూడామంచిదే యని చెప్పుచున్నాడు - ఈలోకము కర్మభూమియగుటచేఁ గర్మలవలనఁ గలుగు ఫలసిద్ధినిగోరువారై దేవతలను బూజింతురు. అకర్మజమైన ఫలసిద్ధి త్వరితముగా సంభవించును, అకర్మలు శివారాధనపూర్వకముగా జరుగవలెను. అట్లుగానున్న దక్షునివలె నశింతురని భావము॥ ౧౨॥

శ్లో॥ చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః॥

తస్య కర్తార మపి మాం విధ్య కర్తార మవ్యయమ్॥ ౧౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తన కర్తృత్వేన శిష్యరత్వాపత్తి రకర్తృత్వం తు
పశ్యామ్యేవ నేత్యాహ - చాతుర్వర్ణ్యమితి॥ ఏవంతస్మా తత్త
ద్గుణకర్మ విభాగశో యద్యపి చాతుర్వర్ణ్యం మయైవ హిరణ్య
గర్భాదిరూపేణ శివైక్య తాదాత్మ్యేన నా పూర్వవత్సృష్టం
తథాపి 'జానామి ధర్మం న చ మే ప్రవృత్తి ర్జానామ్యధర్మం
న చ మే నివృత్తిః॥ కేనా పి దేవేన హృది స్థితేన యథా
నియుక్తోస్మి తథా కరోమి॥' అకర్తార మపి మాం విద్ధీతి పర
మార్థః॥ ౧౩॥

—* ల ఘు టి ష్ట ణీ *—

నను సృజత్యేత జగత్సర్వం విష్ణు స్తత్పశ్యతీశ్వర ఇత్యాది కూర్మ
స్మృత్యా విష్ణోః కర్తృత్వే కా హనిరి త్యాశంకతే । నన్వీతి । తథాపి
స్త్రీయథావేన కర్తృత్వం శివైక్యతాదాత్మ్యేనతు సాక్షిత్వం చేత్యుభయ
మపీశ్వరాధీనమితి జానామి త్యాది నా వధార్యమ్ । గుణవిభాగః ।
'మాయాంతు ప్రకృతం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరం । తాభ్యా
మిదం సముత్పన్నం జగత్ స్థావరజంగమం । సత్త్వంరజ స్తమశ్చైవ గుణాః
ప్రకృతసంభవాః । సత్వాచ్చతుర్ముఖ బ్రహ్మప్రముఖా స్సర్వదేవతాః
రజోగుణాస్మృణుష్యాద్యా స్తమసో భూమిపర్వతాః । ఏతే త్రయో గుణా
స్తేక స్త్వన్యేన సహ మేళనాత్ । సత్త్వసత్వో సత్త్వరజ స్తథాసత్త్వతమ
స్మృతః । రజస్సత్త్వ స్తద్రజశ్చ తత్తమశ్చ తథైవచ తమస్సత్త్వ స్తద్రజశ్చ

తత్తమో నవధాగుణాః । సత్వసత్వాత్సముత్పన్నా విరాట్ సూత్రేశ్వ
 రామయః । దేవర్షయోవాలఖిల్యా జాతాస్సత్వరజోగుణాత్ । యత్తరక్షో
 గణా విద్యాధరా స్సత్వతమోగుణాత్ । రజస్సత్వగుణా జ్ఞాతానరాస్త్రీ
 త్తనైపుంసకాః । రజోరజస్సముద్భూతాపశవోహి చతుష్పదాః । రజస్త
 మోగుణా తేస్విదజాండజాజలజోద్భవః తమస్సత్వోద్భవా స్సస్యాస్త్రుణ
 యస్యాస్త్రుణాస్తథాతమోరజస్సముద్భూతాస్తరుగుల్మలతాదయః । తమస్త
 మోగుణా జ్ఞాతా భూమయః పర్వతాశ్శిలాః । ఏతే నవగుణా స్సప్తవింశ
 దన్యోన్యమేశనాత్ ॥ సత్యే తమస్తమ సుత్వ తమోరాజస ఏవచ సత్యే
 తమస్సత్వ, మితీసత్యే రాజసతామసః । సత్యేరజోరజ, సుత్వే రజస్సత్వం,
 తక్షేచ । సత్వసత్వతమస్తైచ్చ సత్వసత్వ రజస్తథా । సత్వసత్వే సత్వమితీ,
 రజస్తామసతామసః । రజస్తమో రజస్తైచ్చ రజస్తామ ససాత్వికః । రజోరజ
 స్తమస్తైచ్చ రజోరజసి రాజసః రజోరజ సుత్వమితీ రజస్సత్వతమస్తథా
 రజస్సత్వరజస్తైచ్చ రజస్సత్వే తురసత్వకః తమస్తమ స్తమస్తైచ్చ తమస్తామస
 రాజసః తమస్తమ సుత్వమితీ తమోరాజసతామసః । తమోరజోరజస్తైచ్చ
 తమోరజసి సత్వకః తమ సుత్వతమస్తైచ్చ సత్వసత్వ రజస్తథా తమస్సత్వ
 సత్వమితీ సప్తవింశతిధా గుణాః॥

౧ సత్యే తమస్తమోజాతా నాగగంధర్వకిన్నరాః । కామరూపాః
 కింపురుషా యత్నాదైతా శ్చరాక్షసాః॥

౨ సత్యే తమోరజోత్పన్నా దేవతాః పితరస్తథా ।
 ౩ సత్యే తమస్సత్వ గుణాత్కర్మదేవా నవగ్రహాః । తేషాం సపరి
 వారాణాం నివాసాశ్చ సముద్భవాః ।

౪ సత్యే రజస్తమోయోగా త్సనకాద్యా మహర్షయః । సిద్ధా సాన్ని
 ధ్యాశ్చ సంభూతా విష్ణునారాయణాదయః॥

౫ సత్యే రజసి రజస శ్శుకాదిమునయ స్తథా । వసిష్ఠాద్యా శ్చ
 ఋషయో భక్తాః ప్రహ్లాదనారదాః॥

౬ సత్వే రజస్సత్వగుణా ద్వికృతా దేవతా స్తథా బ్రహ్మ విష్ణు శ్చ రుద్రశ్చ ఈశ్వరశ్చ సదాశివః। బృహస్పతి ర్విశ్వకర్మా నందిస్కంద గణాధిపాః। దూర్వాస దత్తత్రేయాద్వా ఋషయో హాటకేశ్వరాః॥

౭ సత్వసత్వసత్వయోగా ద్విరాట్ సూత్రేశ్వరాదయః। నూలో గణేశ్వర శ్చాపి సవికల్ప సమాధినః॥

౮ సత్వసత్వరజోయోగా త్సూత్రాత్మాచ తథైవచ నూత్నోవి నాయక శ్చైవ నిర్వికల్పసమాధినః। బ్రహ్మవిత్ ద్వరశ్చైవ తద్వరీయో వరిష్ఠ కః జీవన్ముక్త ఇతిభ్యాతా స్సంభూతా బ్రహ్మరూపిణః॥

౯ సత్వసత్వేసత్వగుణా త్సర్వజ్ఞత్వాదిసంయుతః। సృష్ట్యాదిపంచ కృత్యానాం కారణః పరమేశ్వరః॥

౧౦ రజస్తమస్తమోయోగా న్మక్తికామశకాదయః। సర్పశ్చవృశ్చి కాశ్చైవ మత్కుణా శ్శలభాదయః॥

౧౧ రజస్తమో రజోయోగా న్మకరాః కర్కటా స్తథా। వరా టకా శ్శుక్తికాశ్చ మందూకాది జలోద్భవాః॥

౧౨ రజస్తమస్సత్వయోగా న్మయూరా శ్శుకశాకికాః। కాకా హంసాబకాగృథా శ్శ్విన కుక్కుటకాదయః॥

౧౩ రజోరజస్తమోయోగా త్సింహవ్యాఘ్రవరాహకాః। మూషకా శ్శునకాశ్చైవ మార్జాలా గర్భభాదయః॥

౧౪ రజోరజోరజోయోగా న్మర్కటాశ్చ గజాస్తథా। అజాః ఖడ్గమృగాశ్చైవ కస్తూర్యాదిమృగా స్తథా॥

౧౫ రజోరజస్సత్వయోగా క్కామధేనుకులోద్భవాః। కపిలాధేన వః కృష్ణమృగాశ్చచమరీమృగాః॥

౧౬ రజస్సత్వతమోయోగా న్నాపితా రజకా స్తథా। మేఘ చిందాలహుణాశ్చ ఘాతుకా మాంసభక్షకాః॥

౧౭ రజస్సత్వరజోయోగా దాజానో ధర్మతత్పరాః । కృషిగో
రక్షణాణ్యుత్పత్తితోవైశ్యజాతయః॥

౧౮ రజస్సత్వే సత్వయోగా ద్బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః ।
వ్రాహ్మణ పంచధాజాతా స్తథాగౌడా శ్చ పంచధా॥

౧౯ తమసమస్తమయోగా న్నార్థాగమ్యాశ్చ పర్వతాః ।
దేవబ్రాహ్మణహీనా శ్చ దేశా నిర్జలభూమయః॥

౨౦ తమసమస్తమయోగా జనసంచారభూమయః । దేవబ్రాహ్మణ
వాసార్థం గ్రామదేశా శ్చపర్వతాః॥

౨౧ తమస్తమస్సత్వయోగా త్పుణ్యక్షేత్రాణి భూమయః । గంగాది
త్రణ్యనద్యశ్చ లింగానినిధయో నః॥

౨౨ తమోరజస్ మయోగా నికృష్టా వృక్షజాతయః । దుర్గంధ
సహితా నద్యఃపిశాచానాం చ భూమయః॥

౨౩ తమోరజోరజోయోగా ద్వృక్షాః పుష్పఫలాన్వితాః । మనుష్యై
స్సేవితుం యోగ్యా స్తరుగుల్మలతాదయః॥

౨౪ తమోరజస్సత్వయోగా త్కల్పవృక్షా శ్చ యాజ్ఞికాః ।
కర్మాశ్చ పద్మకల్పారపుష్పాణి ఫలభూరుహాః॥

౨౫ తమస్సత్వతమయోగాత్ త్సుద్రధాన్యా స్తధైవచ । మరీచి
సరపాదీనా మనుకూలాశ్చ భూమయః॥

౨౬ తమస్సత్వరజోయోగా త్తలమాసాఢకా స్తథా । వీలాలవంగ
జాతీనా మనుకూలాశ్చ భూమయః॥

౨౭ తమస్సత్వే సత్వయోగా ద్యవసవారిముద్గకాః । ఇత్థు గోధుమ
శాల్యానా మనుకూలా శ్చభూమయః॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము —

ఓయీ ! నికుఁగర్తృత్వము గలిగినయెడల నిశ్వరత్వముభంగము
వాటిల్లుచున్నది. నియంతుఁ గర్తృత్వాభావమునే చూచుచున్నామనఁగా

గాదని చెప్పుచున్నాడు - బ్రాహ్మణాది జాతులును గుణకర్మముల విభాగ ప్రకారముగా శివతాదాత్మ్యముచేతఁగాని, హిరణ్యగర్భరూపముచేఁగాని, నేనే సృష్టించితిని. 'ధర్మముఁదెలిసి యాచరించుటయు అధర్మమును తెలిసి మానివేయుటయును లేదు, హృద్గతమైన పరమాత్మ యెట్లు ప్రేరణచేయునో, అట్లు చేయుచున్నా'నని, కూర్మపురాణముననున్నది కనుక, నేనుగర్త నెను నకర్త నుగాఁ దెలియుమని, పరమార్థము. (జగత్తు నంతను విష్ణువే సృష్టించెయుచున్నాడు. అట్టిజగత్తు నిశ్వరుఁడు చూచుచున్నాడన్నందువలన హానియేమనఁగా శివైకతాదాత్మ్యముచేఁ గర్తృత్వ సాక్షిత్వములు లేండుమా నిశ్వరాధీనములేయని జెనుకఁజెప్పిన కూర్మస్మృతి చేతనే యని తెలియవలెను॥ 'మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా న్నాయినంతు మహేశ్వరం। తాభ్యామేవసముత్పన్నంజగత్ స్థావరజంగమమ్' కేవలమాయ వలన సృష్టియైనదని జెప్పఁగూడదు. మాయజడముగాన, జడమువలన జగత్సృష్టి గానేరదు. ఈశ్వరునివలనసృష్టియైనదనినచో నిశ్వరుఁడు సాక్షి యగుటచేసృష్టి జేయఁడు మాయగలవాఁడుగాననిశ్వరాత్మికమయినప్రకృతి వలనస్థావరజంగమాత్మికమైనజగత్తంతయుబుట్టెనన్నందునబాధలేదు.) ౧౩.

—♦ గుణవిభాగము. ♦—

మాయ త్రిగుణాత్మకము. సత్త్వగుణము, రజోగుణము, తమోగుణము సత్త్వగుణమువలన ముప్పుదిమ్మాడుకొట్ల దేవతలు పుట్టిరి. రజోగుణమువలన మనుష్యులు, మృగములు, పక్షులు, పురుగులు, జలచరములు లోనగునవి పుట్టెను. తమోగుణమువలన భూమి, పర్వత, వృక్ష సామణములు మొదలయిన స్థావరములు పుట్టెను. ఈత్రిగుణములును నొకటొకటిగలసి తొమ్మిది విధములాయెను. సత్త్వసత్త్వము. సత్త్వరాజసము, సత్త్వతామసము, రజస్సత్త్వము: రజోరజస్సు, రజస్తామస్సు, తామస్సత్త్వము, తమోరజస్సు, తామస్తామస్సు, సత్త్వసత్త్వమువలన విరాట్ నూత్రేశ్వరులు మొదలగువారు పుట్టిరి. సత్త్వరజస్సువలన దేవఋషులును- అటువది నాల్గు

కోట్ల వాలఖిల్యులును, పుట్టిరి. సత్వతమస్సువలన యక్షులు, రాక్షసులు, విష్యాధరులు లోనగువారు పుట్టిరి. రజస్సత్వమువలన జనసంఘము లుదయించెను. రజోరజస్సువలన చతుష్పాత్తులు, పశువులు, మృగములు లోనగునవి పుట్టెను. రజస్తమస్సువలన స్వేదజములు, అండజములు, జలచరములును బుట్టెను. తమస్సత్వమువలన పైరులు కసవులు గడ్డిపంటలు లోనగునవి పుట్టెను. తమోరజస్సువలన చెట్లు పొదలు తీగలు లోనగునవి పుట్టెను. తమస్తమస్సువలన భూములు, కొండలు, రాళ్ళు మొదలయినవి పుట్టెను. సత్వసత్వము మొదలయిన ఈతోమ్మిదియును ఒకటొకటితోఁ గలసి యిరువదియేఁడు భేదములయ్యెను.

సత్వతమస్సు ౧. సత్వతమోరజస్సు ౨. సత్వతమస్సత్వము ౩. సత్వరజస్తమస్సు ౪. సత్వరజోరజస్సు ౫. సత్వరజస్సత్వము ౬. సత్వసత్వతమస్సు ౭. సత్వసత్వరజస్సు ౮. సత్వసత్వసత్వము ౯. రజస్తమస్సు ౧౦. రజస్తమోరజస్సు ౧౧. రజస్తమస్సత్వము ౧౨. రజోరజస్తమస్సు ౧౩. రజోరజోరజస్సు ౧౪. రజోరజస్సత్వము ౧౫. రజస్సత్వతమస్సు ౧౬. రజస్సత్వరజస్సు ౧౭. రజస్సత్వసత్వము ౧౮. తమస్తమస్సు ౧౯. తమస్తమోరజస్సు ౨౦. తమస్తమస్సత్వము ౨౧. తమోరజస్తమస్సు ౨౨. తమోరజోరజస్సు ౨౩. తమోరజస్సత్వము ౨౪. తమస్సత్వతమస్సు ౨౫. తమస్సత్వరజస్సు ౨౬. తమస్సత్వసత్వము ౨౭.

౧ సత్వతమస్సువలన నాగులు గంధర్వులు కిన్నరులు యక్ష రాక్షసాదులు పుట్టిరి.

౨ సత్వతమోరజస్సున దేవతలును బిత్తదేవతలును బుట్టిరి.

౩ సత్వతమస్సత్వమున కర్మదేవతలు నవగ్రహములు వారిలోకములును బుట్టెను.

౪ సత్వరజస్తమస్సున సనకాదులు సిద్ధులు సాధులు విష్ణునారాయణాదులును బుట్టిరి.

౫ సత్వరజోరజస్సున శుకాదిమునులు వసిష్ఠాది ఋషులు ప్రహ్లాద నారదాది భక్తులును బుట్టిరి.

౬ సత్వరజస్సత్వమున ఓక్పాలకులు, దేవతలు. బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రేశ్వరసదాశివులును; బృహస్పతి, విశ్వకర్మ, నంది, కుమారగణపతి మూర్వాసులు దత్తాత్రేయులు రుద్రాదిహోలకేశ్వరులును పుట్టిరి.

౭ సత్వసత్వతమస్సువలన విరాడ్విరాజ్య గర్భాన్యాకృతులు. సవి కల్పక సమాధినిష్ఠులు, నూలగణేశ్వరుడును బుట్టెను.

౮ సత్వసత్వరజస్సున నూత్రాత్ముడు, నూత్మవినాయకుడు. నిర్వికల్పజ్ఞాననిష్ఠులు, బ్రహ్మవినుడు, బ్రహ్మవిద్వర్యుడు బ్రహ్మవిద్వరీయుడు, బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుడు, లోనగుజీవన్ముక్తులు పుట్టిరి.

౯ సత్వసత్వసత్వమున సృష్ట్యాదిపంచకృత్యములు గల్గిన సర్వజ్ఞ త్యాది లక్షణములుగల పరమేశ్వరుడు పుట్టెను.

౧౦ రజస్తమస్తమస్సున ఈగలు, దోమలు, సర్పములు, తేళ్లు, వల్లులు, మిడుతలు మొదలగునవి పుట్టెను.

౧౧ రజస్తమోరజస్సున మొసళ్ళు, ఎండ్రకాయలు, కప్పలు, ముత్తైపుఱిప్పలు, గవ్వలును బుట్టెను.

౧౨ రజస్తమస్సత్వమున నేమళ్ళు, చిలుకలు, గోరువంకలు, కాకులు, హంసలు, కొంగలు, గ్రద్దలు, డేగలు, కోళ్ళు పుట్టెను.

౧౩ రజోరజస్తమస్సున సింహములు, పులులు, పందులు, ఎలుకలు, పిల్లులు, కుక్కలు, గాడిదలు పుట్టెను.

౧౪ రజోరజోరజస్సున కోతులు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, మేకలు, రేళ్ళు, కస్తూరీమృగములు పుట్టెను.

౧౫ రజోరజస్సత్వమున కామధేనువు కులమందుపుట్టిన కపిల గోవులు, చమరీమృగములు, ఇఱ్ఱలు పుట్టెను.

౧౬ రజస్సత్వతమస్సున మంగలి, చాకలి, మేచ్చు, హూణ, కిరా శదులగు మాంసభక్షక శూద్రులు పుట్టిరి.

౧౭ రజస్సత్వరజస్సున నిశ్రహానుగ్రహసమద్ధులగు రాజులు, కృషి రక్షణవాణిజ్యవృత్తులుగల వైశ్యులునుబుట్టిరి.

౧౮ రజస్సత్వసత్వమున పంచద్రావిహ, పంచగౌడభేదములుగల బ్రహ్మవేత్తలయిన బ్రాహ్మణులు పుట్టిరి.

౧౯ తమస్తమస్తమస్సున సంచారానర్హ మార్గములును, గొండలును, దేవబ్రాహ్మణులనేని దేశములును, నిర్జలభూములును, దామసులు వసించు దేశములును బుట్టెను.

౨౦ తమస్తమోరజస్సున జనసంచారభూములును, దేవబ్రాహ్మణ వాసార మైన దేశములు పర్వతములును బుట్టెను.

౨౧ తమస్తమస్సత్వమున బుణ్యక్షేత్రములు, యజ్ఞభూములు, గంగాది పుణ్యనదులు, సాలగ్రామములు, బాణలింగములు మొదలయిన శిలలు, కాశి మొదలయిన దేశములు పుట్టెను.

౨౨ తమోరజస్తమస్సున నికృష్టవృక్షములు. దుర్గంధనదులు, పీశాచదుష్టజన సంచారభూములు పుట్టెను.

౨౩ తమోరజోరజస్సున మనుష్యసంచారభూములు, నానాజాతి ఫలవృక్షములు, లతలు, పొదలుపుట్టెను.

౨౪ తమోరజస్సత్వమున కల్పవృక్షములు; యజ్ఞవృక్షములు, దర్భలు, బిల్వములు, పద్మములు మొదలయినవి పుట్టెను.

౨౫ తమస్సత్వతమస్సున తమిదెలు మొదలయిన తుదగ్రధాన్యములు, ఆనాలు మొదలగునవి పండెడుభూములు మొదలగునవి పుట్టెను.

౨౬ తమస్సత్వ రజస్సున సువృక్షులు మొదలయిన అపరదినుసులును విలశులు మొదలయినవి ఫలించుటకనుకూలమైన భూములును పుట్టినవి.

౨౨ తమస్సత్వసత్వమున యవలు, పెసలు, గోధుమలు, చెఱకు, సన్న ధాన్యములు వీనికి ననుకూలమయిన భూములును పుట్టినవి.

ఈ జగత్సృష్టి క్రమము క్లుప్తముగా వర్ణింపఁబడినది.

శ్లో॥ నమాం కర్మాణి లింఘంతి నమే కర్మ ఫలే స్పృహః ।

ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభి ర్మన బధ్యతే॥ ౧౪

—* భాష్యమ్ *—

ఏవం త్వమప్యేవ మాత్మానం విజానీహీత్యాహ—
నమామితి । ఏవం విశ్వసర్వాదీని కర్మాణి నమాం లింఘంతి
ననా 'సముద్రమాపః ప్రవిశంతి యద్వతి' స్మృతినాయేనాత్త
కామత్వాత్కర్మాణాం ఫలస్పృహపి మమాస్తీతి భావః । ఏవం
మామినాత్మానం యోఽభిజానాతి సోఽపి కర్మభి ర్మ లిప్యతే
ఇది తథాత్వేన త్వమప్యాత్మానం విజానీహీత్యర్థః । నహ్యన్య
జ్ఞానా దన్యగతా సర్థనివృత్తి రిత్యయమేవాన్ధో న్యాయ్య ఇత్య
వధార్యమ్॥౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

ఆత్మానమితి॥ 'ధారయిష్యామి తే వేగం రుద్రస్త్రాత్మాశరీణా'
మిత్యాద్యుక్తే రాత్మశబ్దేన పరం బ్రహ్మైవగృహ్యతే తద్రూపేణైవాత్మాన
మపివిజానాహీత్యర్థః । కథమన్యథా మా మన్యం వా శివరూపం విజానం
స్తవం ముక్తిమాప్నోయి నీ తిస్సుట మన్యదిత్యాశయః॥౧౪॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

'శరీరధారులకు రుద్రుడాత్మ'యను వచనముంబట్టియురుజంద్రా
వయ్యతీతిరుద్రః అనువ్యుత్పత్తి నింబట్టియు సంసారరోగమును బోగొట్టు

శ్రీ పరబ్రహ్మమును దాసుగాఁ జెలియుము. అట్లుగానున్న ముక్తిదొరకను
ముదుగునితో నదులన్నియుఁగలిసినను నాతఁడు నిష్కామియగు నట్లు
నేను జగత్సృష్టిచేసినను గర్మఫలాపేక్ష లేనందున కర్మలునన్నంటవు. నా
కరి రుదుగిని నెవరు తెలియుచున్నారో వారిని కర్మలంటవు. జీవునిగాఁ
చెలిసి ననర్థవృత్తి గాదు. ముక్తిదొరకడని భావము॥౧౪॥

శ్లో॥ ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వై రపి ముముక్షుభిః।
కురు కర్మై న తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఇహ తు శాస్త్రీయ మర్యాదాయాం పూర్వోక్తం
సత్సంప్రదాయమపి దర్శయన్నప సంహరతి। ఏవమితి। తత్త్రైవం
సతి యతో నాహం కర్తా నమే కర్మ ఫలస్పృహేతి వస్తుత
శ్చివజ్ఞానాత్కర్మభి ర్నవధ్యోహ మతఏవం త్వమప్యత్మాన
మకర్తారం జ్ఞాత్వా యద్యయాతి ప్రభృతిభి ర్యదుభిః పూర్వై
రప్య తికాంతైః కృతం తత్కురు నతు తూష్టిమాసనం నాపి
కర్మణా సన్యాసం వేత్త్యర్థః॥౧౫॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

సత్సంప్రదాయమితి॥ ఏవంసతి॥ 'పారంపర్యేణచాన్యేషాం పాఖండ
మతయోహ పర' ఇత్యాదిస్మృత్యాసంప్రదాయేష్వపి సత్సంప్రదాయ
ఏవ వస్తుం శక్య ఇత్యవధేయమ్ । అకర్తారమితి । తత్త్రైవంసతి॥ దేహేంద్రి
యాది సంఘాతై ర్జీవః కర్తేతి శ్చృతం తస్మాచ్ఛివైక్య తాదాత్మ్యాద
కర్తృత్వం శ్చృతి ర్జ్జగావిత్యాది స్మృత్యా పరబ్రహ్మైక్య తాదాత్మ్యా
పన్నాయ 'యస్మిన్కృతే నకించిత్కర్మ క్రియత' ఇత్యాది శ్చృతి
న్యాయేన కర్మాణి కుర్విత్యాశయః॥ ౧౫॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము. ♦—

కాశ్రమర్యాద ననుసరించిన సత్సంప్రదాయమును జూపించి యుపసంహరించుచున్నాడు - సాపండు సంప్రదాయములు వదలి వైదిక సంప్రదాయములే చెప్పఁదగినవి. కర్మఫలాపేక్షలేక కర్మచేసినవాడు కర్తయని చెప్పినందున వస్తుతః శివజ్ఞాని కర్మబద్ధుఁడుగాఁడు. కాన నేను శివునిఁడెల సుకొన్నందున, నేనును గర్మబద్ధుఁడఁగాను, నీవును, పూర్వులయినయయాతి మొదలగు ముముక్షులైన యాదవ వంశరాజులారించిన కర్మలుచేసి యకర్తనుగాఁ జెలిసికొనుము. ఊరకే కూర్పుండఁగూడదు. కర్మలను వదలఁగూడదు, జీవునకు కర్తృత్వము దేహేంద్రియాదులతోఁ గూడినందున వచ్చినది. శిక్షైక్యతాదాత్మ్యమువలన నకర్తృత్వ మాపాదింపఁబడినది. దేహాభిమానముచే గర్మలు చేయఁబడును. దేహాభిమానము వదలినంగాని శిక్షైక్యతాదాత్మ్యమురాదు. కాన దేహాభిమానమున్నపుడు చేసిన కర్మలు దేహాభిమానము వదలిన పిమ్మట వెనుకటికర్మలంటవు. కాన శివునిఁడెలిసికొని కర్మలనుజేయుము. || ౧౫ ||

శ్లో॥ కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః

తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యద్జ్ఞాత్వామోక్ష్యసేఽశుభాత్॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

నన్వేతావ తాపి ఋష్యాదిభి ర్బహుతరం కృతముపి విపరీతమాపన్న మితి కృత్వా కర్మణానుష్ఠగతిత్యేన దురుద్ధరత్వం మన్యమానః పృచ్ఛతి । కిం కర్మేతి । ఏవంసతి యదత్ర కర్మణి దురుద్ధరత్వంత త్సర్వమత్ర స్ఫుటం వక్ష్యామి యద్ జ్ఞాత్వాఽశుభాత్సంసారబంధనాన్మోక్ష్యస ఇత్యర్థః. ౧౬-

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

సూక్ష్మగతిత్వేనేతి॥ ఇహ యద్యపి 'ఉత్తే పణాపత్తేపణాకుంచన
ప్రసారణగమనాని పంచైవ కర్మాణీ'తి నియతం తథాపి తదవాంతరభేదేన
ఫలాఫలప్రదత్వేనానేక విధమితి చురుద్ధరత్వం బోధ్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ఋష్యాదులనేకకర్మలు చేసియుఁ జేయనట్లుండిరి. సూక్ష్మ
గతితో 'హస్త పాదములను బైకిఁజూపుట, క్రిందికిఁజూపుట, ముడుచుట,
అడ్డముగాఁజూపుట, నడచుట' ఈకర్మలయిదయినప్పటికిని నిందులో
నవాంతరభేదమునఁ గర్మలు గొన్నియు, ఫలములేనివి గొన్నియు, ఫల
ములుగలవి గొన్నియునిట్లనేక విధములుగాన సూక్ష్మగతితో గర్మచేయక
యెవరునుండఁజాలరని యడుగుచున్నాఁడు. ఎట్టిది కర్మము? ఎట్టిదకర్మము?
క్షయించివిషయములో పండితులుగూడ మోసపోవుచున్నారు. ఏకర్మ విష
యమును దెలిసికొని సంసారబంధమునుండి విముక్తులగుదురో, అట్టిదానిని
కెప్పుచున్నాను॥౧౬॥

శ్లో॥ కర్మణోహ్యపి బోధవ్యం బోధవ్యం చ వికర్మణః।

అకర్మణశ్చ బోధవ్యం గమనా కర్మణో గతిః॥

౧౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను దేహేంద్రియాది న్యాపారః కర్మేత్యహమేవలోక
ప్రసిద్ధత్వా జ్ఞానామితి కేమత్ర కారిత్య మిత్యతో విభాగేన
తదవధారయ న్నాహ- కర్మణోహితి॥ తథాచేహ యతః
కర్మణః శాస్త్రవిహితస్య తత్త్వం బోధవ్యమస్తి ఏవం వికర్మణ
స్తత్ప్రతిషిద్ధస్య తథాకర్మణ స్తూష్ణిభావస్య చ తత్త్వం

బోధవ్య మిత్యత్ర త్రివిధేష్వపి తత్వతో గహనా కర్మాకర్మ
వికర్మణాం గతి రిత్యర్థః॥ ౧౭॥

—* ల ఘు టి ఘ ణీ *—

తత్వం బోధవ్యమితి॥ తత్రతావత్తూష్ణింభావస్యాపి తత్వం కుర్వ
న్నేవేహకర్మాణి శుక్తులంఘన ప్రయుక్త ప్రియశ్చిత్రేనాప్యస్థా
స్యాదితి బోధవ్యమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ కర్మసు దెలిసికొనుటలోఁ గాతన్యమేమి? దేహేంద్రియాది
వ్యాపారమే కర్మయని లోకప్రసిద్ధియే కాన నేనును నల్లే తెలియును
వనుటలో విభాగించి చెప్పుచున్నాఁడు,” ప్రియశ్చిత్రములేకుండగ
తేదోక్త కర్మానుష్ఠానము. కర్మ యనఁబడును. అందలి తత్వముఁదెలియఁ
దగినది. వేదవిరుద్ధ కర్మాచరణము వికర్మ యనఁబడును. అందలి తత్వముఁ
దెలియవలెను. అకర్మయనగా తూష్ణింభావము. అందలి తత్వముఁ దెలియ
దగినది. కర్మవికర్మా కర్మలయొక్క గతి తెలియరానిది॥ ౧౭॥

శ్లో॥ కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణి చ కర్మ యః ।

సబుద్ధిమాన్మనుష్యేషు సంయుక్తః కృత్స్నకర్మచిత్ ॥ ౧౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కీదృశం త్వా కర్మాదీనాం తత్వమిత్యాహ—
కర్మణీతి॥ తత్రైవంసతి వేదవిహితే కర్మణి ఫలాభిసంధిరహి
తత్వేనా కర్మయః పశ్యేదిత్యర్థః ఏవం వేదవిరుద్ధానిష్ఠసాధన
తాకే కీర్మణి తస్య బంధహేతుత్వా త్కర్మ యః పశ్యేత్ ।
యద్వా కుర్వన్నేవేతి శ్రుత్యా ప్రిణినాం కర్మ కర్తృత్వ

స్వావశ్యకత్వే స్థితే తన్నకృతం చేన్ని మేధోల్లంఘనాత్ ప్రత్య
వేతీతి తత్కారణస్వాపి బంధహేతుత్వాత్తదపి కర్తృవేతి
యః పశ్యతి సవిన మనుష్యేషు బుద్ధిమాంచివైకతాదాత్మ్యేన
యుక్తో 'యస్మిన్ కృతే నకించిత్కర్మ క్రియత' ఇత్యాది శ్రుతేః
కృత్సకర్మకృచ్చే త్యవధేయమ్॥౧౮॥

—♦ ల ఘట పు చే ♦—

ఫలాభి సంధి॥ నన్వస్వాపి కైవల్యఫలకత్వాత్కథం ఫలాభి సంధి
రహితత్వమితి చేత్ శ్రుణు 'యస్మిన్ కృతే నకించిత్కర్మ క్రియత' ఇతి
శ్రుతిన్యాయేనాస్మిన్ కృతే తచుత్తరం నహి కించిత్కర్తవ్యమస్తి । సకా
మయా కృతే తు కర్మణి పునః కర్మ కర్తవ్య మేవాస్తిత్యేతావతైవ
ఫలాభి సంధి రహితత్వ మిత్యవధార్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము . ♦—

ఓయాకర్మ వికర్మా కర్మలయొక్క తత్వమేమనగా చెప్పు
చున్నాడు. ఫలాభిసంధి రహితమైన వేదోక్తకర్మయందు నకర్మ జ్ఞాన
మును, ఫలాపేక్షతో నేదవిరుద్ధమై ముఖిదాయకమైనవికర్మను బంధమును
గాను, కర్మచేయనందున బ్రత్యవాయమువచ్చునను శ్రుతినుల్లంఘనచేసి, సర్వ
సామాన్యముగా సర్వప్రాణులకుఁ గర్మాచరణ మవశ్యక ర్తవ్యమై
యుండఁగాఁగర్మను నిషేధించిన జ్ఞానమును, బంధహేతువైన కర్మాంతర్యా
తేమయనియెవఁడు చూచుచున్నాడో, వాఁడే బుద్ధిమంతుఁడు. వాఁడే
యన్నికర్మలను జేసినవాఁడు వాఁడే శివైక్యతాదాత్మ్యము గలవాఁడు.
ఫలాభిసంధిలేని కర్మయేలేదు. కైవల్యముగూడ ఫలమేగదా? ఫలాభిసంధి
రాహిత్యమెట్లు కలుగునన్నచో? ఏకర్మచేసి మఱియొకకర్మను జేయఁడో,
అట్టికర్మనుజేయవలయు'ననుశివసంకల్పింపనివిత్తుప్రకారముగా, నిష్కామ

కర్మ చేసినను మఱియొకకర్మ చేయనక్కఱలేదు. కామ్యకర్మజేసిన మఱియొకకర్మ చేయవలసియేయుండును. కైవల్యఫలమున్నను నిష్కామ కర్మ ఫలాభిసంధి రహితమేయగును, జ్ఞానమందు గర్మయుఁ గర్మయందు జ్ఞానమును నున్న దానినిగాఁ జూడవలయునని భావము. అనఁగాగర్మమును జేయుచుండఁగానే దానియందాత్మజ్ఞానమును, ఆత్మజ్ఞానము వర్తించు చుండఁగాఁ దానియందుగర్మమును వేదవిరుద్ధకామ్యకర్మయందు బంధమును జూచువాఁడు ధన్యుఁడు, కర్మచేయునపుడాత్మానుభవమును, ఆత్మానుభవ మందుగర్మచేయుటయుసంభవింపునాయనఁగా? సంభవించునుపాముకాటు వలనవిషమును దీయుమాంత్రికుఁడు ధ్యానముసేయుచునే చేతితో దిగదుడు చుట మొదలగుచేష్టలను, జపములును, సేయుటగలదుగదా! అట్లే సంభ వించును ||౧౮||

శ్లో॥ యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్పవర్జితాః ।

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణాం తమాహుః పండితం బుధాః॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను ప్రాక్తనానాం ప్రారబ్ధకర్మణాం జ్ఞానాగ్నినా నాశ స్తథాగామినాం త్వసంకల్పాదేవానుత్పత్తిః పరం తు జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరమపి క్రియమాణానాం కర్మణాం నిస్పత్తిర్నిష్టవే త్యాహ । యస్యేతి॥ తథాచ యస్య తత్సవిద సర్వే సమారంభాః కర్మాణి కామసంకల్పవర్జితాః క్రియంత ఇతి తమేవం జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణాం బుధాశ్శుష్కశాస్త్రవాదినః పండితు పాంహు రిత్యర్థః॥౧౯॥

—* ల ఘటే పుణీ *—

పండితమితి తద్యథా । ‘పరాత్మని శివే రక్షోయోఽరక్షోఽపర
మాత్మని । ముగ్ధశ్రోత్రియనిర్ముక్త స్తమాహుః పండితం బుధా’ ఇత్యాది
విప్రకృష్టమ్ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఆగామిసంచిత పాపరబ్ధకర్మలలోఁ బ్రాక్తనసంచితకర్మలు జ్ఞానా
గ్నిచే నాశమును ఆగామికర్మలకు సంకల్పమే లేకుండినందున యనుత్ప
త్తియు, జ్ఞానోత్పత్తియయిన తరువాతఁ జేయబడుకర్మలకు నివృత్తియు
విష్టమేయని చెప్పచున్నాఁడు. వితత్వవేత్తచే సర్వకర్మలు కామసంక
ల్పము లేకయే చేయబడుచున్నవో వానిని జ్ఞానాగ్నిలో నాగామిసంచిత
పాపరబ్ధములు దహించిన పండితునిగా శుష్కశాస్త్రవేత్తలు పలికిరి॥
ఏవఁడు పరమాత్మయైన శివునియందనురక్తుఁడై జీవాత్మయందు విరక్తుఁడో
వాఁడు మూఁడుఁగాడు. శాస్త్రజ్ఞుఁడుగాడు, పండితుఁడని శుష్క
శాస్త్రజ్ఞులు పిలిచిరి॥ ఈయాగామిసంచిత ప్రారబ్ధములయొక్క వివరము
తృతీయాధ్యాయము ౩౩ వ శ్లోకముందు విస్తరించివ్రాయఁబడినది॥ ౧౯॥
శ్లో॥ త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః ।

కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవం కించి త్కరోతిసః॥ ౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ ‘ఛాయాశరీరేప్రతిబింబగాత్రే’ ఇతి స్మృతిన్యాయేన
‘అతస్త్యాగీ బహిస్సంగీతి’ న్యాయేనచ । శాస్త్రసజ్జనసంపక్తే
త్యాది శుశ్ర్యుక్త సప్తమభూమికాశ్రితస్య సౌమ్యదర్శినో న
కించి ద్బాధకమస్తీ త్యాహ॥ “ఇమాం సప్తపదాం జ్ఞాన
భూమి మకర్ణయానఘ ! । నానయా జ్ఞాతయా భూయో

మోహపంకే నిమజ్జతి | జ్ఞాన భూమిస్సుఖేచ్ఛాచ్ఛాభ్యా ప్రథమా
సముదాహృతా | విచారణ ద్వితీయాభ్యా తృతీయా తనుమా
నసీ | సత్వాపత్తి శ్చతుర్థీ స్యా త్వ సంసక్తిస్తు పంచమీ
పదార్థా భావనా షష్ఠీ సప్తమీ తుర్యగా స్మృతా | ఆసా
మంతః స్థితాముక్తి ర్యన్యాం భూయో న శోచతి | ఏతాసాం
భూమికానాం త్వ మిదం నిర్వచనం శ్రుణు||

౧. స్థితిః కింమూఢవినాస్మి ప్రేక్షేఽహం శాస్త్రసజ్జ
నైః వైరాగ్య పూర్యమిచ్ఛేతి సుఖేచ్ఛ త్యుచ్యతే బుధైః||

౨. శాస్త్రసజ్జన సంపర్క వైరాగ్యాభ్యాస పూర్వకం
సదాచార ప్రవృత్తి ర్యా పోచ్యతే సా విచారణా||

౩. విచారణా సుఖేచ్ఛాభ్యా మింద్రియార్థేషు రక్తతా
యత్ర సా తనుతా మేతి పోచ్యతే తనుమానసీ జాగ్రదేత
త్రియం పోక్త మేతావ జన్మభాగ్భవేత్ ||

౪. భూమికా త్రితయాభ్యాసా చ్ఛిత్రేతు విరతే ర్య
శాత్ సత్వాత్మని స్థితే శుద్ధే సత్వాపత్తిరుదాహృతా | స్వస్మా
వస్థేయ మాఖ్యాతా హ్యయం బ్రహ్మవిదుచ్యతే||

౫. దశా చతుష్టయాభ్యాసా దసంసర్గఫలా తు యా |
రూఢసత్వ చమత్కారా పోక్తాఽసంసక్తి నామికా | ఇయం
సుషుప్తి రాఖ్యాతా హ్యత్రస్థో బ్రహ్మవిద్వరః||

౬. భూమికా పంచకా భ్యాసా తాన్విత్యారామ
తయా దృఢమ్ ఆభ్యంతరాణాం బాహ్యనాం పదార్థానా

మథానాత్ | చిర ముద్బోధనా దన్యప్రయత్నేనైవ బుధ్యతి |
పూర్ణా భావనానామ పష్టిభవతి భూమికా | జీవన్ముక్తి స్తుర్య
దశావరీ యోబ్రహ్మవిస్తరః ||

౭. భూమిపట-చిరాభ్యాసా ద్భేదస్యానుపలంభనాత్
యత్సభావైకనిష్ఠత్వంసా జ్ఞేయా తుర్యగాగతిః | విదేహముక్తి
రాఖ్యాతా తుర్యాతీత దశాస్మృతా | కథితోయం బ్రహ్మ
విద్యోష్ఠో దుర్లభోనృణాం ఏతా బుద్ధి మతామేవ గోచరా
జ్ఞాన భూమయః ||

భూమికా త్రితయం త్యక్త్వా భూమికా త్రితయంపునః |
సప్తహిం భూమిమాసాద్యయ స్తిషే త్సహిపండిత' ఇత్యాది
స్మృత్యా 'సమాధి నిర్ఘాతమలస్య చేతస' ఇత్యాదిస్మృత్యాచ
ఋమానంద సందోహ లాభేన నిత్యత్వప్రాః దేహేంద్రియాది
ద్వైతాదర్శనేన నిరాశ్రయ స్సచైవం భూతో జీవన్ముక్తోయోగీ
తాకికే వైదికే వా కర్మణి సాంగోపాంగానుష్ఠానేన పరేచ్ఛయా
ప్రవృత్తోఽపి స్వేచ్ఛయా నైవ కించిత్కరోతీతి పరమార్థః ||

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

సౌమ్యదర్శనఇతి || తద్యథా, బహుథా శుభ్రతయః ప్రవదన్తి
యతోవిపదాదిరియం మృగతోయసమం యదిచైకనిరంతరసర్వశివ' మి
త్యాదిరీత్యా సౌమ్యదర్శనః ప్రత్యక్షాత్మదర్శన ఇత్యర్థః పరేచ్ఛయేతి
'జానామిధర్మం నచ మేప్రవృత్తి' రీత్యాది స్మృతీన్యాయేన పరస్య స్వేష్ట
దేవస్య సర్వసాక్షిణ స్సదాశివస్వేచ్ఛయే త్యర్థః ||

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ప్రతిబింబమైన 'పాటోగ్రాఫ్' వంటి ఈ సంసారమందు బాహ్యమునను సంగుడై అంతఃకరణయందు త్యాగియై 'ఇది దుఃఖరూపము ఎండ మావుల జలము దీనియందు సత్యమైనది శివరూపము' అనితలంచిఅట్టి శివైక్య తాదాత్మ్యముకొఱకు నభ్యాసకాలమందు సర్వసాక్షియైనట్టి నాకు ఇప్పడైవమైన సదాశివుని ప్రేరణచేత ధర్మాధర్మకర్మలచేయుచుంటినని తాను కర్తృత్వమును వహింపకయాత్మదర్శనోపాయము వెదకుచు జ్ఞాన భూమిక లేడింటిని కృమకృమంబుగా నాఠికొట్టవలె నొకటొకటి హెచ్చించుచు మోహమును వదలవలయు. సుఖేచ్ఛా విచారణ తనుమానసి సత్వాపత్తి అసంసక్తి పదార్థాభావన తురీయము యని జ్ఞానభూమికలు యేడు.

౧ సుఖేచ్ఛయనగా: నేనేమియుఁదెలియని మాఘండ్లనైయున్నాను. శాస్త్రములచేతసజ్జనులద్వారాతత్వార్థమునుదెలియఁగలననెడి వైరాగ్యపూర్వకమైన యిచ్ఛయే సుఖేచ్ఛయని జ్ఞానులచే చెప్పబడుచున్నది.

౨ విచారణ యనఁగా శాస్త్రములయొక్కయు సత్పురుషులయొక్కయు సాంగత్యమును, వైరాగ్యాభ్యాస పూర్వకముగాఁగల్గిన సదాచారప్రవృత్తియును విచారణయని చెప్పబడుచున్నది.

౩ తనుమానసి యనఁగా సుఖేచ్ఛావిచారణలను రెండు భూమికల చేత విషయాభిలాషలెప్పుడు తగ్గనో అప్పుడే ది తనుమానసియని చెప్పబడును. ఈమూడుభూమికలు జగద్వ్యాపారముగలవి కాన జాగ్రదవస్థ యనఁదగును. ఇంతవఱకుఁ జన్మగలదు. తక్కిన భూమికలయందు జన్మలేదు.

౪ సత్వాపత్తి యనఁగా సుఖేచ్ఛావిచారణ. తనుమానసి భూమికలయొక్క యభ్యాసమువలన విషయములయందు వైరాగ్యముగలిగి, అందు

వలన చిత్తము శుద్ధమై సచ్చిదానందరూపమైన యాత్మసాక్షాత్కారమునుండుటయే సత్త్వాపత్తి. ఈ భూమికయందు జగత్తు స్వప్నము వలె కీచునుగాన ఇదిస్వప్నావస్థ. ఇతఁడు బ్రహ్మవిదుఁడు.

౫ అసంస్కృత్యనఁగా శుభేచ్ఛావిచారణ తనుమానసి, సత్త్వాపత్తి భూమికల యభ్యాసముచేత ఫలాపేక్షలే నిరూఢమైన (బలముగా నాటుకొనిన) సత్త్వగుణ ప్రకాశము. అసంస్కృత్యని చెప్పబడుచున్నది. ఇది సుషుప్తవస్థ ఇతఁడు బ్రహ్మవిద్వర్త్యుఁడు.

౬ పదార్థాభావనయనఁగా శుభేచ్ఛావిచారణతనుమానసి సత్త్వాపత్తియసంస్కృత భూమికలచేత నాత్మయందు మిగులరమించువాఁడై (ఆత్మారాముఁడై) అంతర్బహిః పదార్థములయొక్క భావనగోచరము లేనట్టియు ఇతరులచే బోధింపబడినప్పుడు మాత్రము కార్యములయందుఁ బ్రవర్తించుటయు నగునట్టి స్థితియే పదార్థాభావనయగుచున్నది. ఇది తురీయావస్థ. ఇతఁడు బ్రహ్మవిద్వర్తీయుఁడు.

౭ తురీయమనగా వెనుకటి యాఱుభూమికలను చిరకాలమభ్యసించుట వలన ప్రపంచాదిభేదములు నశించి యాత్మభావనయందే నెలకొని యుండునట్టి స్థితియేదియో అదియే తురీయమనెడి యేడవ భూమిక. ఇదియే తుర్యాతీతావస్థ. ఇతఁడు బ్రహ్మవిద్వర్తిష్ఠుఁడు. ఈజ్ఞానభూమికలేడును బుద్ధిమంతులకు మాత్రమే గోచరించును. దేహముతోఁ గూడినను గూడ కున్నను జ్ఞాన భూమికలను బొందినవారు మూఁడు భూమికలకుఁ బైన ముక్తులగుటకు సంశయములేదు. నాల్గవ భూమికలోనికి గృహస్థుఁడును రాగలఁడు. సన్యాసి యేడవ భూమిక వఱకునుఁ రాగలఁడు. ముక్తి సమానమే.

ఈ ప్రకారము ఆఱు భూమికలదాఁటి యేడవ భూమిక యందున్న వాడు పండితుఁడు. ఈతని సమాధ్యానందము చెప్పట కలవిగాదు. ఇట్టి పరమానంద సందోహముచేత నిత్యతృప్తుఁడై దేహేంద్రియాది ద్వైత

ప్రపంచము గోచరింపక నిరాశ్రయుడై సదాశివా పరోక్షజ్ఞానముచే
సర్వజ్ఞత్వాది గుణములు గల శివత్వము నొందును.॥ ౨౦॥

శ్లో॥ నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా త్యక్త స్సర్వ పరిగ్రహః ।

శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాస్మాతి కిల్బిషమ్॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను మహాత్మ్యంత విశ్వేపహేహో జ్యోతిష్టోమాదే ర్యది
తస్య న బాధకత్వం తస్మా శరీరస్థితిహేతోః కర్మణః కిం బాధ
కత్వం నేత్యాహ । నిరాశీరితి॥ తత్రైవంసతి నిరాశీ ర్యతత్వమ్
స్సచ పునర్యత స్సంయమితశ్చిత్తాత్మా యేన సః ఏవం
త్యక్త్వాని సర్వపరిగ్రహణోపకరణాని యేన సః ఏవం తస్మా యద్యే
తాదృశో యోగీ పారబ్ర కర్మవశా త్కదాచిచ్ఛరీర స్థితి
మాత్రప్రయోజనం కేవలం కర్మత్వాభిమానశూన్యం కర్మ
కుర్వన్నపి పరమార్థతో నైవ కించిత్కరోతీతి నై వ తస్య కించి
త్కిల్బిష మిత్యవధార్యమ్॥౨౧॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్పణీ ♦—

నిరాశీరితి॥ తత్రాశ్రప్రత్యాశయో నిర్గతోఽతఏవ గతత్వమ్
పీత్యర్థః . నైవకించిదితి॥ తత్రైవంసతి నిత్యత్వప్తస్య యోగిన స్సకామే
నాపి కర్మణా నైవ కించిత్కిల్బిష మిత్యర్థః॥ ౨౧॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ గొప్పదియైన విశ్వేపమునకు హేతువైన జ్యోతిష్టోమాదికర్మ
వలన జ్ఞానమునకు బాధలేనియెడల శరీరస్థితికి హేతువైన కర్మవలన బాధ
యేమియనగా లేదనిచెప్పుచున్నాడు. ఫలాభిసంధిలేనివాడై మనోబుద్ధి

చిత్తాహంకారముల వృత్తుల నిగ్రహించి, (మనోవృత్తులే బుద్ధిచిత్తాహంకారములు మూడు. మనసు అనునది తలంపు అయినయెడల బుద్ధినిశ్చయించునది. చిత్తము విచారించునది. అహంకార మభిమానించునది.) అనఁగా విషయాంతరములయందు జింతలేని మనసుగలవాడై ఆత్మయే ముఖ్య ప్రయోజనముగా గలవాడగుటవలన భోగ్యభోగోపకరణములగు ప్రకృతి వస్తువులు భోగ్యములగు శబ్దాదివిషయములు, ప్రాకృతవస్తువులు భోగోపకరణములగు నిందియములు.) తక్కిన సమస్త ప్రకృతి ప్రాకృతవస్తువులందు మమతలేనివాడగుచు గర్వత్యాభిమానశూన్యుడైన యోగి ప్రారబ్ధశమున శరీరస్థితిమాత్రకర్మనాచరించినప్పటికిని జ్ఞానశూన్యుడైనను నిత్యతృప్తి గలిగినయెడల సంసారబంధరూపముగు పాపమునొందఁడు॥౨౧॥

శ్లో॥ యదృచ్ఛా లాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః ।

సమస్సిద్ధావస్థిధౌ చ కృత్వాపి న నిబద్ధతే॥

౨౨

— భాష్యమ్ —

నను సవేతరాగో నిత్యతృప్తో యోగీ జగత్యాం కథం విచరేదిత్యాహ॥ యదృచ్ఛయేతి॥ తథాసతి యదృచ్ఛయా ప్రారబ్ధశ్వరేచ్ఛయా యథాలాభేనసంతుష్టః పునశ్చ ద్వంద్వాని శీతోష్ణాని తేభ్యోఽతీతో యతో నిత్యానందే రసాత్మాని శివే తేషా మభావాత్తథా జగద్భోగస్య తుద్రిత్యేన విమత్సరశ్చ స భవతి ॥ అతఏవ చ సిద్ధావస్థౌ సమావిత్యతః కృత్వాపి కర్మభి న నిబద్ధత ఇత్యర్థః । తదుక్తం స్మృతీసారోక్త నిత్యాహ్నికే తద్యథా 'న గృహై రనుబద్ధ్యత నిర్మమో నిరహంగతః । పుత్రీదారాప్తబంధూనాం సంగమః పాంధసంగమ ఇత్యాది బహుశోద్రష్టవ్యమ్॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అభానాదితి॥ తద్యథా 'సజ్జాసనస్థానం పరి వ్రజన్వా ముక్తఃపరిక్షీణ వితర్కజాలః॥ సంసారబీజ త్తయమిత్త్యమాణ స్సాన్యన్నిత్యముక్తోఽమృత భాగభోగీతి స్మృతన్యాయేన తేషాం ద్వంద్వాదీనా మభానాదితి భావః॥ బహుశఇతి॥ తద్యథా । భావహానాస్తు యే లోకే పుత్రదారాస్త పక్షిణాః నపుంసకాశ్చ వృక్షాద్యా నైవతే 'ముక్తిభాగిన' ఇత్యాదినా నిత్యాహ్నికే దిగ్విజయేచ బహుశో దృష్టవ్య మిత్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ఆ న్ద్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయా రాగాదులు నశించి నిత్యతృప్తుడైన యోగి జగత్తునందు నెట్లు సంచరించుననగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. పాప్తమయిన దానితో నానందించుచు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వంబుల లెక్కపెట్టక విరోధబుద్ధి వదలి నిత్యానందమయి రస స్వరూపమైన శివుని యందు శీతోష్ణములు తోచకపోవుటవలన జగత్తునందలి భోగములు ఏచములగుటంబట్టిమత్సరము లేనివాఁడై యుండుచున్నాడు. కనుకనే యాత్మశత్రువుల జయము సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను సమత్వముతోనుండినవాఁడు కర్మలుచేసియు బంధుడుగాఁడు. ముముక్షువు పరువుమీఁద గూర్చిండినను పరివ్రాజ్యముఁ జేయుచున్నను సరే. ఇతరులతో గుతర్కములు మాని సంసారబీజమును గాల్చివేయుటకు బ్రయత్నముఁజేయుచు నమృతపానము చేయువాఁడు నిత్యము క్షుడని స్మృతవాక్యము. లోకమందు భావవర్జితులును బట్టిపుత్ర బంధువులచే విడువఁబడినవారును నపుంసకులును వృక్షములు మొదలగునవి యును ముక్తికి నధికారులుగారని యాహ్నికదిగ్విజయమందుఁ జెప్పఁబడినది ॥౨౨॥

శ్లో॥ గతసుగస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః ।

యజ్జయ్యాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవీలీయతే॥

౨౩

—♦ భాష్యమ్ —

నను కేన తత్త్వవివేకేన జ్ఞానవాన్ కర్మభి నానిబధ్యత
ఇత్యాహ | గతసంగస్యేతి || ఏవంసతి 'మూర్తిరేవేశ్వరః కశ్చి
న్మూర్తౌ తిష్ఠతి కశ్చన అమూర్తం మూర్తిమత్స్వేకం జ్ఞాత్వా
పూజ్యో వివేకిభి' రిత్యాది స్మృత్యా తి'విధేష్వధికారిషు తత్త్వ
వివేకినోగతసంగస్య జీవన్ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతనస్పృతీయస్య
'యజ్ఞాద్భవతిపర్జన్య' ఇత్య తోక్తాయ యజ్ఞాయాచరతః
కర్మ సమగ్రంపరేబ్రహ్మణి పరమశివే తురీయే ప్రవిలీయతే
సమర్ప్యత ఇత్యర్థః || ౨౩

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

తృతీయస్యేతి | తత్ప్రమూర్తం మూర్తిమత్స్వేకం పశ్యతో జ్ఞానిన
శ్చేత్సర్థః || ౨౩ ||

—* ఆ స్థితా త్ప ర్య ము *—

ఏతత్త్వము తెలియుటచే జ్ఞానవంతుడై కర్మలచే బద్ధుడుగాఁడనినఁ
జెప్పుచున్నాఁడు: ఈశ్వరారాధనయందుఁ నుత్తమమధ్యమాధమాధికారు
లిట్లు వచింతురు. అధమాధికారి యీమూర్తియే ఈశ్వరుండనును. మధ్య
మాధికారి యీశిలామూర్తిగాదు. ఇందు శివుఁడున్నాడనును. ఉత్తమాధి
కారి నిరాకారమైన శివుని సాకారముగ పూజించుటయనును. ఇట్లు
'శివుని తెలిసికొని పూజింపవలయు'నను స్మృతించేత మూఁడువిధ
ములయిన యధికారులలో నుత్తమాధికారి తత్త్వజ్ఞానముగలవాఁడు.
సంగరహితుఁడు జ్ఞానాకారమైన చిత్తముగలవాఁడు గృహస్థుఁడు
నిత్యముజేయు పంచనాదికర్మ యజ్ఞముకొఱకని తలంచి 'యజ్ఞమువలన

మేఘములు తప్ప న్ను మగును. అందువలన వర్షము కలుగును' అని యెంచి, తాను జేయుకర్మయంతయుఁ దురీయరూపుఁడైన పరశివునకు సమర్పించును. అట్టి వాఁడు కర్మలనంటఁడు॥౨౩॥

శ్లో॥ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిర్బ్రహ్మగౌ బ్రహ్మణాహుతమ్
బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మై కర్మ సమాధినా॥ ౨౪
—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి యజ్ఞ మేవ వివేకిభిః కర్తవ్యం తత్కథమితి
స్పష్టం కుతో నోచ్యత ఇత్యాహ । బ్రహ్మార్పణమితి తత్త్రైవం
సతి ప్రణామాంజలి ముద్దిశ్య 'తద్వైవమనః శంభుపదారవిందయో
రిత్యాదిస్మృతిన్యాయేన కుర్వాణో 'యస్మిన్ కృతేనకించి
త్కర్మ క్రియత' ఇత్యాది శ్రుత్యర్థసారేణ క్రియమాణేన
కర్మణా బ్రహ్మైవాహుత ఇతి బ్రహ్మకర్మసమాధిరపీత్థమనేన
వివేక్తవ్యఇతిభావః॥౨౪

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

వివేకిభిరితి । వివేకత్వంచ 'బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనో
వేదక్షత్రం తం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనో వేదే' త్యాదిశ్రుతిన్యాయేన
సర్వాత్మ దర్శిభి ర్వివేకిభిరపి యథోచితం కర్మ వత్సమాణ రీత్యా కర్త
వ్యమేవేభావః॥౨౪॥

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ వివేకులు యజ్ఞమును జేయవలెను. దాని నెట్లు చేయవల
యునో స్పష్టముగా నెందులకుఁ జెప్పరనినఁ జెప్పుచున్నాఁడు. బ్రహ్మ
మైన సృగాది హోమపాత్రలచేత బ్రహ్మమైన హవిస్సుబ్రహ్మమైన యగ్ని

యంబు బ్రహ్మమైన యజమానునిచేత హోమము చేయఁబడి కర్మబ్రహ్మల
నను సంధానముచేయుటచేత బ్రహ్మరూపమగు ఫలమునుబొందుచున్నాడు
శ్లో॥ దేవ మేవాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే॥

బ్రహ్మగ్నా వపరే యజ్ఞం యజ్ఞేనై వోపజుహ్వతి॥ ౨౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కతివిధా యజ్ఞాయై సుదాశివ సుర్వత్రాగ్రి భోక్తృ
త్వేన పూజ్యత ఇత్యాహ॥ దైవమితి॥ ఏవం తహి త్యక్తాశ్ర
మోఽవిధేయాత్మా త్రిదండముపజీవతి, సురానాత్మానమాత్మ
స్థమిశ్వరం హంతి ధర్మహేత్యాది స్మృత్యా యజ్ఞస్యావశ్య
కత్వేస్థితేతత్తతావత్. 'రుచీనాం వైచిత్ర్యాద్రుజకుటిల నానా
పథజుషా' మితిస్మృతినాయేనకేచిద్యోగినో దైవంయజ్ఞం పర్యు
పాసతే కేచిత్తు బ్రహ్మగ్నా జ్ఞానాగ్నా శివే బ్రహ్మర్పణం
బ్రహ్మహవి రితి యథోక్తరీత్యా యజ్ఞం యజ్ఞాధిపాతారం
శివం యజ్ఞేనైవోపజుహ్వతీత్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అగ్రభోక్తృత్వేనైవ 'దధ్యక్షతం' శివాయోక్తం సిందూరం శక్తి
కుప్తయే అర్ధనారీశ్వరస్వేయం పూజోక్తా కలశాగ్రత, ఇత్యాద్యవభార్యమ్

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

సదాశివదగ్గ్రిభోక్తగా బూజింపఁబడు యజ్ఞము లెన్నివిధము
లనగా జెప్పచున్నాడు. కొందరు కర్మయోగులు దేవతార్చనరూప
మగుయజ్ఞమునందే నిష్కలగియుందురు. ఈదేవతార్చన సామాన్యమని
విశేషమని రెండువిధములు. సామాన్యముగృహదేవతార్చన, చరము, విశేష

మాలయాదులయందు బూజించుట, ఇదిస్థిరము. మన్వాదులచే 'దేవతార్చ్య ర్చనం చైవ సమిదాధానమేవచ' కర్మయోగులకు దేవతార్చన నిత్యకర్మగాఁ జెప్పబడినది, రుజువులుగతులు గలనదులు సముద్రమును జేరుపగిది నెవ రెట్టిరూపముగాఁబూజించినను నందఱికిని గమ్యస్థానము (ముక్తినిచ్చువాడు) శివుడుగాన శివుని నారాధించు వారలీజన్మమునందె ముక్తినిొందెదరు. విష్ణ్వారాధనచే మూడుజన్మలలో ముక్తినిొందెదరు. కొందరు సృగాది సాధనముచేత హవిస్సునగ్నియందు హోమముజేయుదురు. అవోరాజానమధ్య రస్య రుద్రం అనుశ్రుతిని బట్టియందును సీశ్వరుఁడేయగ్రభోక్త. కొందరు జ్ఞానయోగులశ్రమత్యాగమును జేసి జ్ఞానాగ్నియైన శివునియందు నాత్మ రూపహవిస్సును హోమము జేయుచున్నారు. ౨౫

శ్లో॥ శ్లోత్రాదీనింద్రియాన్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి॥

శబ్దాదీన్విషయానన్యే ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి॥ ౨౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అధాపరాసపి యోగిన ఆహ॥ శ్లోత్రాదీనీతి ఏవ సత్యన్యేయోగిన శ్లోత్రాదీనింద్రియాణి తపశ్చరణాదినా సంయమాగ్నిషు జుహ్వతీత్యర్థః॥ ఏవమన్యేతు 'ముఖేనామాస్తి రూపం వై చక్షుషీదం ద్వయం మత' మితి స్మృతీన్యాయేన శబ్దాదీన్విషయానింద్రియాగ్నిషు జుహ్వతీత్యర్థః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

న్యాయేనేతి యధైకేన మృణ్మయేన సర్వమృణ్మయం విజాతం భవతి. వికారోనామధేయం మృత్తకేత్యేవ సత్యమిత్యాది శ్రుతిన్యాయేనా పీతమేవ వివేక్తవ్యమిత్యర్థః॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇతర మైనయోగులను జెప్పచున్నాడు- కొందరుశ్రోత్రాదీండ్రి
యములనెడు హవిస్సును సంయమాగ్నియందు హోమమునేయుదురు.
(ఆనగా కొందఱు కర్మయోగులు తపశ్చరణాదికముచేత శ్రోత్రాదీండ్రి
యముల నిగ్రహమునందే ప్రియమైంతురు. మఱికొంఱు యోగులు శబ్దాది
విషయరూపమగు హవిస్సును ఇంద్రియవర్గమనునట్టి యగ్నియందు వేల్చుదురు.
(ఆనగా మఱికొందఱు కర్మయోగు లింద్రియములకు శబ్దాదివిషయము
లందుఁ గలయాసక్తిని నివారించువిషయమున బ్రయమింతురు. ౨౬.

శ్లో॥ సర్వాణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే ।

ఆత్మసంయమ యోగాగ్నౌ జహ్వతి జ్ఞానదీపితే॥ ౨౭

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఏమ పరానపి యోగిన ఆహ । సర్వాణీతి॥ ఏవంతర్హ్య
పరే యోగిన ఆత్మనా బుద్ధిమనోభ్యాంసహితానిసర్వాణీ
ంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చ సప్తదశతత్వాని యమాద్య
ష్టాంగసంయమేన జ్ఞానదీపితేగ్నౌ జహ్వతీత్యర్థః ।

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

సంయమేనేతి॥ తత్రతావత్ పంచజ్ఞానేంద్రియాణి పంచకర్మేండ్రి
యాణి పంచప్రాణా మనోబుద్ధిశ్చ సప్తదశతత్వాని యమాద్యష్టాంగసంయ
మేనేత్యర్థః॥ తత్రితావద్యమోనామ సంసారాన్మనసో నివృత్తిః । నియ
మోనామ (ప్రయోగానుష్ఠానం అసననామ స్వస్తికాది ప్రాణాయామస్తు
పూరకకుంభకరేచక భేదేన త్రివిధః ప్రత్యాహరస్తు తత్తద్విషయేభ్యా మన
సో నిగ్రహః॥ ధారణాతుపరాత్మనితురీయో శివో మనసస్థాపనం ధ్యానం

నామ పరేబ్రహ్మణి శనే సర్వాత్మనావస్థానం సమాధిర్నామ సంప్రజ్ఞా
తోఽసం ప్రజాతశ్చేతి ద్వివిధమత్యధికమన్యత్ర విస్తరః॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

అష్టాంగయోగములు. 1 : యమమనఃగా హింసావర్జితౌడై బా
హ్యేంద్రియవ్యాపారములు చాలించి శబ్దాది విషయంబుల బాసి
యుండుట.

2. నియమమనఃగా సంసారక్రియాసక్తిని దొలగఁజేసి దారేషణ
పుత్రేషణ, ధనేషణల విడిచి ఏకాంతప్రదేశంబున శుచియై మతాంతరంబు
నైనను గుహాంతరంబునైనను వసింపుచు నితరభాషణములకు బోక యోగా
గ్రాహసక్తి గలిగియుండుట.

3. అసనమనఃగాఁ బీటమీఁద దర్భాసనము అందుపైని వ్యాఘ్రా
సనము లేక కృష్ణాజినముదానిపైని పలుచని వస్త్రాసనము అందు సుఖా
సనమునఁ గూరుచుండి శిరమును గఠమును భుజములును శరీరమును
ఐక్యఁగా నిక్కించి యోగాభ్యాసమును జేయుట.

౪. ప్రాణాయామమనఃగా ప్రాణవాయు పూర్వసంచారము
గలది. అపానవాయు వధస్సంచారిము గలది. ప్రాణమును అపాన
ముందును, అపానమును బ్రాణముందును జేర్చుట ప్రాణాయామము -
ప్రాణాయామము మూఁడువిధములు: ప్రాకృతప్రాణాయామము 2 వైకృత
ప్రాణాయామము ౩ కేవలకుంభక ప్రాణాయామము.

౧. ప్రాకృత ప్రాణాయామము.

ఇది అజపామంత్రానుష్ఠాన రూపమైనది. నేటి నూర్వోదయ
మొదలు రేపటి నూర్వోదయమవఱకు నిరువదియొక్కవేయియు నాఱు
నూఱుల హంసలనుమూలాధారచక్రము మొదలుకొని సహస్రారచక్రము
వఱకునున్న తత్తదధిష్ఠానతేవతలకు నాయా సంఖ్యలప్రకారము హంసల

నర్పించుచు తేయింబగల్గొక్కరీతిగా నుండుట : అదియెట్లనఁగా అద్య
దినసూర్యోదయ మారభ్య శ్వన్నూర్యోదయపర్యంతం మయాకృతో
చ్చాసనిశ్వాసాభ్యాం షట్పతాధిక మేకవింశతి సహస్రసంఖ్యాక
మజసాజపం యథాభాగం నివేదయామి. మూలాధారమండపస్థితాయ
సిద్ధలక్ష్మీసమేతాయ గంగణపతయేనమః. షట్పతం నివేదయామి
ఆఱునూఱుహంసలను గణపతికి నర్పణచేయవలయును. హంసలను లెక్క
పెట్టలేనియెడల గడియారమును చూచుకొనవలెను. నిమిషమునకు 15
హంసలచొప్పున 600 హంసలకు 40 నిమిషములుపట్టును. 6 గంటలకు
సూర్యోదయమైనయెడల గం 6-40 లకు గణపతికి పైనజెప్పిన ప్రకారం
అర్పణచేయవలెను. గం 6-40 ల మొదలు గం 1-20 ల వఱకు 6000
హంసలగును. స్వాధిష్ఠానమంటపస్థితాయ సరస్వతీసమేతాయ అంబ్రహ్మజే
నమః షట్సహస్రం నివేదయామి గం 1-20ల లగాయతు రాత్రి 8 గంట
లకు 6000 హంసలగును. మణిపూరకమంటపస్థితాయ లక్ష్మీసమేతాయ
ఉం విష్ణవేనమః. షట్సహస్రం నివేదయామి 8 గంటలలగాయతు
2-40 లకు 6000 హంసలగును. ఆనాహతమండపస్థితాయ గౌరీసమే
తాయ మం రుద్రాయనమః - షట్సహస్రం నివేదయామి. గం 2-10 ల
లగాయతు గం 3-46 ల వరకు 1000 హంసలగును. విశుద్ధమండపస్థి
తాయ ఆవిద్యాసమేతాయ జింజీవాత్మనేనమః సహస్రం నివేదయామి,
గం 3-46ల లగాయతు గం 5-53 వఱకు 1000 హంసలగును. ఆజ్ఞా
చక్రమండపస్థితాయ విద్యాసమేతాయ పంపరమాత్మనేనమః. సహస్రం
నివేదయామి. గం 4-53 లలగాయతు 6 గంటలవఱకు 1000 హంస
లగును. సహస్రదశకమల కర్ణికాపీఠమధ్యస్థితాయ చిచ్ఛక్తి సహితాయ
గుం గురవేనమః - సహస్రం నివేదయామి. అని అర్పణచేయవలయును.

మూలాధారచక్రము గుదస్థానమందున్నది. 4 దశములును, వ-శ-
ష-స-యను నక్షరములును గలిగియున్నది. స్వాధిష్ఠానచక్రము గుహ్యాస్థాన
మందున్నది. 6 దశములును, బ-భ-మ-య-ర-ల యను నక్షరములును

గల్గియున్నది. మణిపూరకచక్రము నాభిస్థానమందున్నది. 10 దళములును డే-థ-ణ-త-థ-ద-థ-న-ప-ఫ-యను నక్షరములును గలిగినది. ఆనాహత చక్రము హృదయ స్థానమందున్నది. 12 దళములును క-ఖ-గ-ఘ-జ-చ-ఛ-జ-ఝ-ఞ-ట-త-యను నక్షరములును గలిగినది. విశుద్ధచక్రము కంఠస్థానమందున్నది. 16 దళములును ఆ-అ-ఇ-ఈ-ఉ-ఊ-ఋ-ౠ-ౡ-ౣ-ఎ-ఐ-ఓ-ఔ-అం-అః-యను నక్షరములును గల్గియున్నది. ఆజ్ఞాచక్రము భూమధ్యయందున్నది. 2 దళములును హ-క్ష-యను నక్షరములును గల్గినది. సహస్రారచక్రము బ్రహ్మరంధ్ర స్థానమందున్నది. వేయి దళములు గలయది. ఇందుఁ జిచ్చక్తితోఁ గూడిన గురుఁడుండును.

౨ వైకృతస్యాజాయమము.

ఇది లయయోగము. ఎడమ ముక్కుగుండా, ఇడయను చంద్ర నాడీమార్గంబున వాయువును ౧౬ మాత్రల కాలమున బ్రణవాను సంధాన ముతోఁ బూరించి కుంభకమందు ౬౪ మాత్రలవఱకుఁ బ్రణవస్మరణ చేయుచు కుడిముక్కుగుండా పింగళయను సూర్య నాడీమార్గంబున ౩౨ మాత్రల కాలములో బ్రణవస్మరణతో రేచించవలెను. రెండవమాటు సూర్యనాడితో ౧౬ మాత్రలు కాలమునఁ పూరించి కుంభకమందు ౬౪ మాత్రలుం చించంద్రనాడితో ౩౨ మాత్రలు రేచించవలెను. మూడవమాటు ఇడాపింగళతో ౧౬ మాత్రలు పూరించి కుంభకమందు ౬౪ మాత్రలుండి రెంటితోను ౩౨ మాత్రలు విడువవలెను. మూత్ర కాలమునఁగా మోఁకాలు చుట్టును గుడిచేతని తొందఱగాను గాక నెమ్మదిగాను గాక సమముగాఁ ద్రిప్పి చిటికివేసిన నెంతకాలముపట్టునో నది మాత్ర యునఁ బడును. ఇట్లు రోజుకు నాలుగు మాటులనఁగా బాల్య యౌవన కౌమార వార్ధకములు నాల్గు గనుక స్వాతంత్ర్యకాల మధ్యాహ్నకాల సాయంకాలార్ధ రాత్రములయందుఁ దడవునకు 20 స్యాజాయమముల చొప్పున నాచరించి శని ౬ మాసముల పిమ్మట వాయువు స్థిరపడును.

3. కేవల కుంభక ప్రాణాయామము.

రెండు ముక్కులు గుండా సుషుమ్నా మార్గమున వాయువును బూరించి మూలాధారాది బ్రహ్మరధ్రాంతస్థానములయందు నచ్చటచ్చట వాయువు నరికట్టికుండలి సీత కిని నిద్రనుండి మేల్కొలిపి మూలబంధోద్యాణ బంధజాలంధర బంధములనత్రిక్రమింపజేసి (మూలబంధమనగా గుదగుహ్యములయందపానవాయు సంచారము గనుక యెడమకొలి మడమచే గుదస్థానమును బంధించుట. ఉద్యాణబంధమనగా కుడికొలి మడమచే నాభిని బంధించుట. జాలంధరబంధమనగా గడ్డమును తొమ్మిదందుంచుట రేచకపూరకంబుల నిలిపి ప్రాణాపానముల రెంటిని తీయియుపగ లొక్క ఫక్కిగఁ గలుపుట కేవల కుంభక ప్రాణాయామము. ఇదియే హఠ యోగమనఁబడును.

5. ప్రత్యేహారమనగా ఉష్ణ పులుసు మొదలయిన రాజసతామ సాహారముల వజ్రించి క్షీరాజ్యశర్కరాఫలంబులైన సాత్వికాహారంబుల భుజించుచు నిందియములను విషయములయందుఁ బోసక వశపఱచు కొనుట.

6. ధారణయనగాఁ దురీయరూపుఁడును బరమాత్మయునైన శివుని యందు మనసునిలుపుట.

7. ధ్యానమనగా పరబ్రహ్మమైన శివునియందు సర్వాత్మనా ఉండుట.

8. సమాధియనగా ఉష్ణ నీటియందు కరిగి జలమయమైనట్లు మన సును ఆత్మయును నేకమగుట. సమాధిరెండువిధములు. సవికల్పక సమాధి నిర్వికల్పక సమాధి సవికల్పక సమాధియనగా త్రిపుటిరహితముగాక యేచిత్త వృత్తిని బ్రహ్మకారముగాఁ జేసి కేవలపరబ్రహ్మమందు నిలుపుట, (త్రిపుట యనగా జ్ఞాత-జ్ఞానము, జ్ఞేయము.) నిర్వికల్ప సమాధియనగా త్రిపుటిరహితముచేసి పరబ్రహ్మమునందు జత్తమును జెలింపక నిలుపుట. అందు సవి

కల్పకసమాధి దృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి యనియు శబ్దానువిద్ధ సవికల్పక సమాధియనియు రెండువిధములు. నిర్వకల్పసమాధి తోగలసి మూడు విధములు. ఈమూడువిధములు బాహ్యార్థ్యంతర భేదములచే నాఱు విధములు.

1. బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి 2 అంతరదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి, 3 బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి, 4 అంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి, 5 బాహ్యనిర్వికల్పకసమాధి, 6 అంతరనిర్వికల్పకసమాధి.

1. బాహ్యదృశ్యానువిద్ధసవికల్పకసమాధి, బ్రహ్మాదిసకలదేవతలును సకలచేతనాచేతనజగత్తును బాహ్యము దృశ్యమనెడి సమస్తమును దన తెలివితెలియించే పుట్టి నశించునని యెంచినసకలదృశ్యములకు దాను విలక్షణుడైన పరమాత్మస్వరూపుడని తలంచుటయగును.

2 అంతరదృశ్యానువిద్ధసవికల్పక సమాధి తనయందు స్వభావముగా బుట్టు నాంతరదృశ్యములనంబడు నంతఃకరణవృత్తులకు దానువిలక్షణుడైన పరశివస్వరూపుడని తలంచుటయగును.

3 బాహ్యశబ్దానువిద్ధసవికల్పసమాధి, బాహ్యశబ్దములగు దేవదత్తాది శబ్దములకును నామములకును దానువిలక్షణుడననియు నామరూపక్రియారహితుడగు పరమాత్మయేతానని తలంచియుండుట యగును.

4 అంతరశబ్దానువిద్ధసవికల్పకసమాధి, అంతరశబ్దములనెడి కామక్రోధాదిషడ్వర్గమునకును మఱియుఁ బ్రణవనాదమందలి చిణీనాదము ఘంటానాదము శంఖనాదము వీణానాదము వేణునాదము తాళనాదము భేరీనాదము మృదంగనాదము మేఘనాదము అను దశవిధనాదములకును దాను విలక్షణుడనని తలంచుటయగును.

5. బ్రాహ్మనిర్వికల్పకసమాధి. పైనఁజెప్పిన నాల్గు విధములైన సమాధులయందును దనకంటె వేఱైన జేడియుఁ దోచక పరిశిష్టస్వరూప ముగ నె గనంబడుట యగును.

6. అంతరనిర్వికల్పకసమాధి. తాను పైనఁజెప్పిన వానికంటె విలక్షణుడననెధి వృత్తిలేక కేవలపరమాత్మస్వరూపమే నేనని తలంచుట యగును.

ఈసమాధులయందు సర్వసమరస భావముదయించును. ఏవిధమగు భేదభావమును దోచదు. ఈఅంతరనిర్వికల్పకసమాధికి అతద్వాన్యవృత్తి రూపసమాధియనియు, అసంప్రజ్ఞాతసమాధియనియు నామాంతరములు. శ్లో॥ 'ప్రజ్ఞాశూన్యం మనశ్శూన్యం బుద్ధిశూన్యం తథైవచ' అతద్వాన్యవృత్తి రూపాయం సమాధి ర్లోకినాం ప్రియః॥౨౭॥

శ్లో॥ ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞా స్తథా పరే ।

స్వాధ్యాయ జ్ఞాన యజ్ఞా శ్చ యతయ స్సంశితవ్రతాః॥ ౨౮

—♦ భాష్యమ్. ♦—

ఏవంత్రిభిశ్శ్లోకైః పంచయజ్ఞానుక్త్యా అధునై కేన శ్లోకేన షడ్యజ్ఞానప్రవాహ । ద్రవ్యయజ్ఞాఇతి, తత్రైవం సతి ద్రవ్యత్యాగ ఏవ యథాశాస్త్రం యేషాం తే ద్రవ్యయజ్ఞాః ఏవం కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపఏవ యజ్ఞో యేషాం తే తపోయజ్ఞాః । తథా యోగ శ్చిత్తవృత్తినిరోధ ఏవ యజ్ఞో యేషాం తే యోగయజ్ఞాః । ఇహ స్వాధ్యాయో మోక్షశాస్త్రాణా మధ్యాయ పనం ఏవం వేదార్థనిశ్చయ పరాజ్ఞానయజ్ఞా ఇత్యేవం షడ్విధా మజ్ఞేషు యతియో యత్నశీలా స్సంశితవ్రతా స్సమ్యక్ శితాని త్విష్టికృతాన్యతిదృఢాని వ్రతాని యేషాం తే తథైవేత్యర్థః॥౨౮

—♦ ల ఘ్న టి ఘ్న ణీ ♦—

పంచయజ్ఞానితి । క్రతశ్చోత్తాదీని పంచజ్ఞానేంద్రియాణి శబ్దాది
పంచవిషయేషు ధర్మశాస్త్రేణ సంయమాగ్ని జాహ్నవీతీత్యర్థః । తపవీతీ
తత్రతావత్తపసా 'కశ్చితాత్మా తు పరమాహ్నితి పూరుష' మిత్యాది
స్మృత్యనుకూలయా 'అత్తత్తనూ ర్నతదామోఽశ్నుత' ఇత్యాది శ్రుత్యా
కృచ్ఛ్చిచాంద్రాయణాది తపవీవ యజ్ఞో యేషా మిత్యర్థః । ఆస్యత్ర
'తపసా చ తనుర్యస్య స తత్తతను రుచ్యతే । వహ్నినా చ తను ర్యస్య
స దగ్ధతను రుచ్యత' ఇత్యధికం ముద్రాజటారచనమాధ్యవతాం వృత్తే
వేత్యత్యోక్తం ద్రష్టవ్యమ్॥౨౦॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

ఇది వఱకు మూడు శ్లోకములచేఁ పంచేంద్రియయజ్ఞములను జెప్పి
యిప్పుడాయారు యజ్ఞములను జెప్పుచున్నాఁడు. కొందఱు తీర్థాటనమందు
దానయజ్ఞమును జేయుదురు. కొందఱు కృచ్ఛ్చిచాంద్రాయణాది తపో
యజ్ఞమును జేయుదురు. తపముచేఁ గృశించినవాఁడు పరమపురుషునిలో
నైక్యమగునని శ్రుతిస్మృతులుగలవు. కాన తత్తతనువుగాఁ గావరెను.
సాపండులవలెఁ దప్తచక్రాంక నాదులు గలవాఁడు దగ్ధతనువుగాని
తత్తతనువుగాఁడు. కొందఱు చిత్తనిరోధముచే యోగయజ్ఞమును జేయు
దురు. కొందరు యథావిధివ్రతములనే యజ్ఞముగాఁ జేయుదురు. కొందఱు
వేదాధ్యయనమును యజ్ఞముగాఁ జేయుదురు. కొందఱు వేదార్థజానమునే
యజ్ఞముగాఁ జేయుదురు. ౨౦.

శ్లో॥ అసానే జహ్వతి ప్రాణం ప్రాణేఽపానం తథా పరే ।

ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామ పరాయణః॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ప్రాణాయామాఖ్యం యజ్ఞాంతర మప్యహం॥
అపానఇతి॥ తత్రతావత్కేచిదపానే పాణం పాణే చాపానం
భక్త్రికయా ముద్రాయా జహ్వతీత్యర్థః । ఏవంతత్ర కేచిద్వేగతీ
రుద్ధావస నోత్థాపనార్థం జహ్వతీత్యర్థ ఇత్యధికం 'కసీయస్యాం
భవేత్స్వేదః కుపోభవతి మధ్యమే । ఉత్తిష్టత్యుత్తమే ప్రాణో
రోధే సిద్ధాసనం ముహు' రిత్యాదినా ద్రష్టవ్యమ్॥౨౯॥

—* ల ఘు టి ష్ట ణీ *—

కేచిదితి॥ ఇహతుష్ట్యర్థోత్తరం చైవ ప్రాణాయామాత్తరం
క్వచిత్॥ రాజయోగోత్తరం వాపి సిద్ధోభవతి యోగిరాట్' ఇత్యాది స్మృత్యా
యథాధికారమాపన్నా నా మస్మత్పూర్వచార్యయోగాచార్య సంప్రదా
యాను సారేణోపపాదితమ్॥ ౨౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము ప్రాణాయామమును మఱియొకయజ్ఞమును జెప్పచు
న్నాడు- కర్మయోగులాహారనియమములతో బూరకచేచకకుంభకములను
మూడువిధములైన ప్రాణాయామమును జేయుదురు. సిద్ధాసనమందు
గూరుచుండి వాయువును కొలిమితిత్తివలె పదినిమిషములవఱకు గొట్టుటయే
భక్త్రియనబడును. ఈభక్త్రిచేతఁ బ్రాణము నపానమందు హోమము
జేయవలెను. అనఁగా రెండుముక్కులుగుండా ప్రాణవాయువును బూరించి
యుండుట. ఇది పూర్ణకుంభకము (పూరకము) కొందఱు భక్త్రికొనంత
రము ప్రాణమునందపానము హోమముజేతురు. (చేచకము) ఇదిశూన్య
కుంభకము. మఱికొందఱు ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగతియగు
మచ్చాస్వసమును అపానవాయువుయొక్క అధోగతి యగు నిశ్వాసమును

నిలిపి కుంభకమును ప్రాణాయామమును జేతురు. 'అపానే జుహ్వతి పాణిం' అనిపూరకము. 'ప్రాణేఽపానం జుహ్వతి' అనిరేచకము 'ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా పాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి' అని కుంభకము. ఈ ప్రాణాయామములయందు శరీరముపైకి లేచుట ఉత్తమము. కంపమువచ్చుట మధ్యమము. చెమటపట్టుట యధమము ఇట్లు మాపూర్వాచార్యులగు శ్వేతాచార్యాది (యోగాచార్యుల మతముననుసరించి మేమాచరించిన ప్రకారముపాదించినారము. కొందఱు ప్రాణాయామమందు సిద్ధులైరి. కొందఱురాజయోగమందు సిద్ధులయిరి. కొందఱు యజనయాజనాధ్యయ నాధ్యాపనదాన ప్రతిగ్రహములయందే సిద్ధులయిరి. శ్లో॥ అపరేనియతాహారాః పాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి ।

సర్వేఽప్యేతో యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపిత కల్మషాః॥ 30

—♦ భాష్యమ్. ♦—

తథా తత్త్రైవ విశేషా నపరాసప్యాహ॥ అపరఞ్చి॥ ఏవ మపరయోగినో 'యుక్తాహార విహారస్యేత్యాది' రీత్యా నియతాహారాస్తే తానత్ । 'ద్వాత్రింశతా చతుష్టస్థ్యా క్రమాత్ ఘోడశసంఖ్యయే' తిన్యాయేన నియత ప్రాణాయామ పరాయణా అపి పాణాన్ ప్రాణేషు జుహ్వతి త్యర్థః । ఏవంసతి సర్వేఽప్యేతే యజ్ఞవిద స్తత్కర్మ కర్తృశాలిన శ్చ యజ్ఞేన క్షయితం కల్మషం యేషాం తే తథేత్యర్థః॥ 30॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ద్వాత్రింశతేతి । తత్రతావత్ ద్వ్యధికాత్రింశత్ తేనతత్సంఖ్యాక ప్రణవాదిమంత్రోచ్ఛారణేన తావత్కుంభకం । ఏవం చతుర్విధా

వస్తిస్తథా చతుష్వస్తిస్తయా చతుష్వస్త్వకుంభకం , ఏకంహోదశసంఖ్యో
 చ్చార్చనేన రేచక మిత్యాది వివేకః ' నను కిమర్థ మేతావంతో యత్నా
 యద్యద్భుతాయ త్రింశ్శ్లోకప్రాప్త ఏవేత చేన్మైతం । 'మాయామయమిదం
 కేది! వపుక్మే నహిత్యాకం । సృష్టిసిక్త్యుపసంహారం క్రియాజాలోప
 బృంహితమ్॥ ఆతోన్యధాత్మశోహపంద్యైతాన్వైత వివర్జిత' మిత్యాది
 లక్ష్మీంప్రతివిష్ణువాక్యో దాత్మన శ్చివ జ్ఞానార్థం యత్నానా ముచ్యతే
 కత్యాదిని సిద్ధాంతః॥ ౩౦॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

మఱి కొన్ని విషయములను జెప్పచున్నాఁడు. మఱి కొందఱు యోగు
 లాహారనియమములు గలిగి ప్రాణాయామమును ముప్పదిరెండుమారులు ప్రణ
 వోచ్ఛారణతోఁ బూరకమునరువదినాల్గు పర్యాయములు ప్రణవోచ్ఛా
 రణతోఁ గుంభకమును బదునారుమాటులు ప్రణవోచ్ఛారణలతో రేచ
 కము జేయుదురని తెలియఁదగినది. ఇట్టి యజ్ఞవేత్తలెల్లరు పైయజ్ఞములచేఁ
 గలువముల నశింపఁ జేసికొన్నవారే. ఓయీ! అనునునికి త్రింశ్శ్లోకం
 ప్రాప్తమైనప్పుడు ఇన్ని ప్రయత్నము లెందుకనఁగా నట్లుకాదు. లక్ష్మీతో
 విష్ణువాక్యము ఓదేవి నాయాశరీరము యధార్థమైనది గాదు. సృష్టిసిత్తి
 సంహారములుగలది. కర్మఫలనబుట్టినది. ద్వైతము నద్వైతమునుగాకనకల
 చిదచిత్రపంచాకారముగల పరశక్తితోఁగూడి ఆద్వితీయమైన వైభవముగల
 పరమేశ్వరుండే నాకుచైనమని విష్ణువు లక్ష్మీతో, జెప్పినందువలన శివ
 జ్ఞాన ప్రాప్తికొఱకై ప్రయత్నముఁ జేయవలయునని సిద్ధాంతము॥ ౩౦॥

శ్లో॥ యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాంతి బ్రహ్మసనాతనం
 నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య కుతోఽన్యః కుగు సత్తమః.

—* భాష్యమ్ *—

తదేతదనేక విధానాం యోగినాం ఫలమప్యహ-
 యజ్ఞశిష్టేతి తథాచ యథోక్తాన్యజ్ఞస్కృత్వాఽవశిష్టేఽమృత
 ప్రియమన్నం భుక్త్వా సత్వశుద్ధ్యా జ్ఞానప్రాప్తి ద్వాదశబ్రహ్మ
 సనాతనం సదాశివం పృతి యాం తీత్యర్థః యస్తాక్తానాం
 యజ్ఞానా మన్యతమో యజ్ఞో సకృత స్తస్యాయ మల్పసుఖ
 ప్రదోపి లోకోనాస్తి కఠోఽన్యోవిశేషసాధనసాధ్యః పరలోక
 హేతు రుత్తమలోక హేతు రుత్తమలోక ప్రాప్తికై వల్యంతు
 తస్యదురాపాస్త మితిభావః॥౩౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భుక్త్యే॥ తదేతత్కూర్మపురాణే బ్రహ్మణం ప్రతి సదాశివనోక్తం
 'నైవేద్యం పురతోన్యస్తం దర్శనే స్వీకృతం మయా । రసాశుభక్తస్య
 జహ్యుగా దక్వామి కమలోద్భవ ఇత్వాది బహుశోన్యత్ర విస్తరః॥ ౩౧॥

—♦ ఆ ధ్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అనేక విధములైన యజ్ఞములను జేసిన యోగులకు ఫలమును కెప్పు
 చున్నాడు. నైవేద్యములైన యజ్ఞములను జేసి మిగిలిన యన్నమును (అమృ
 తమును) భుజించు వారలు సత్వశుద్ధి గలిగి జ్ఞానప్రాప్తి ద్వారాసనాతన
 బ్రహ్మమైన సదాశివుని బొందుదురు. శ్రుతి 'అవోరాజాన మధ్వరస్య'
 లమనట్టి శ్రుతిప్రకారము యజ్ఞమునకు రుచి ఉద్ధిపతి. అతని యెదుట
 నుంచి నైవేద్యమును చేయవలెను. దానిని రుచ్రుండు భక్షించునా యనగా
 కూర్మపురాణమందు బ్రహ్మకు గూర్చి సదాశివుని వాక్యమిట్లున్నది.

ఓకమహాద్భవా! నాయెదుటనుంచిన నైవేద్యమును దృష్టితో స్వీకరించి
రసములను భుజించు పూజకునియొక్క జిహ్వగ్రమువలన నేను భుజించు
చున్నాను' అనెడి స్మృతులనేకములు గలవు. ఈ చెప్పిన యజ్ఞమును
జేయనివారలకు నల్పసుఖమిచ్చెడి లోకమేలేదు. విశేష సాధనములు చేసి
సాధింపఁదగిన పరలోకమెట్లు వచ్చును. ఉత్తములు పొందదగిన కైక
ల్యము వీరలకు చాల దూరమని యభిప్రాయము॥౩౧॥

శ్లో॥ ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రాహ్మణో ముఖే ।

కర్మజాన్విద్ధి తాన్సర్వా నేవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే॥ ౩౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ కిం త్వయా స్వోత్ప్రేక్షామాత్రేణే దముచ్యతే
సహి వేదయేవాత్ర ప్రమాణ మిత్యాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవంసతీహ
యథోక్తా బహువిధా యజ్ఞా బ్రహ్మణో వేదస్య ముఖే వితతా
విస్తృతా ఇత్యర్థః తదేతావ్యజ్ఞాన్కాయిక వాచిక మానస
కరోద్భవాన్విద్ధి జానీహి త్యేవం జ్ఞాత్వా కృత్వా చ విమో
క్ష్యసఇత్యర్థః॥౩౨॥

—♦ లఘు టిప్పణి . ♦—

కాయికేతి॥ తచ్చ 'గంగాయమునయో ర్మధ్యే రరీమావాహ్య
యత్నః॥ అహం బ్రహ్మకదామితిః సాపిస్తోమమాధిక' ఇతి పృచ్ఛం
కం వాత్మికం ప్రతి విష్ణునోక్తం॥ తద్యథా 'వాగ్విర్దత్తం మనోదత్తం
దత్తం సాణి కుశోదకం॥ ద్రవత్తం యో నదద్యాద్యై సపాపిష్ఠ స్త్యో
౭ధిక' ఇత్యాద్యథార్థమ్॥౩౨॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! నీవు చెప్పిన యజ్ఞము లూహించిచెప్పితివి. కాని యిది యన్నియు వేదములోనున్నవా? ఆనగా జెప్పచున్నాడు. మీదజెప్పిన యజ్ఞములన్నియు వేదమందున్నవే. వాని నన్నిటిని కాయక వాచిక మానసిక కర్మలవలనఁ బుట్టినవానినిగాఁ దెలిసికొని యాచరించిన ముక్తిసాంక గలవు॥ ౩౨॥

శ్లో॥ శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతపః
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే॥ 33

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సర్వేషాం తుల్యత్వనిర్దేశాత్ కర్మజ్ఞానయో
స్సామ్యాపత్తి నేత్యాహ । శ్రేయానితి॥ తత్త్రైవంసతి ద్రవ్య
మయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞస్సాక్షాత్కైవల్యఫలకత్వా చ్ఛ్రే
యా ప్రవేశస్తతర ఇత్యర్థః । యస్మా చ్చకారణ తస్యేవ కర్మ
జాతం జ్ఞానవన పరిసమాప్యతే 'తమేతం వేదానువచనే'నేత్యాది
శ్చుతేరితిభావః॥ 33॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

జ్ఞానఇతి । జ్ఞానస్యైవోత్కృష్టత్వ మాచాయ జ్ఞానమేవ సర్వతో
గరిష్ఠంమే దేహిత బృవంతం ప్రహ్లాదం ప్రతి స్తంభాన్నిస్సృతేన నృసిం
హేనోక్తం జ్ఞానం మహేశ్వరాదిచ్చే న్మోక్షమిచ్చే జ్ఞానాద్దేశాత్ । తా
గ్నిం భాస్కరాదిచ్చేద్ధనమిచ్చేధుత్వాది ప్రహ్లాదఘట్టేకాశ్యాం ప్రహ్లాద్యేక
పూజయాచ లోకమోక్షాపేక్షయా శివజ్ఞానం గరిష్ఠం లభ్యమిత్యుత్తరభేదయో

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తా|| యజ్ఞములన్నియు సమానములని చెప్పటవలన జ్ఞానమును, గర్భము సమానములేనా యనఁగాఁ గాదని చెప్పచున్నాఁడు. ద్రాక్ష సాధనముచేసి నీద్రవము యజ్ఞముకన్న జ్ఞాన యజ్ఞము సాక్షాత్తు కైవల్య మిచ్చునని. గావున శ్రేష్ఠతరము. యెందువల్లననఁగాఁ కర్మలన్నియు జ్ఞాన మందు సమాప్తి నొందుచున్నవి. అనఁగా జ్ఞానముకలుగు పర్యంతము కర్మ లను జేయవలయునని భావము. (అట్టిజ్ఞాన మిశ్వరానుగ్రహములేక రాదు. బ్రహ్మనుఁడు నృసింహమూర్తిని జ్ఞానమడిగినప్పు డిట్లు చెప్పెను. 'జ్ఞానము మహేశ్వరునివలనఁ బొందనగును. మోక్షము జనార్దనునివలనఁ పొంద నగును. అనఁగా విష్ణువు మాయాశక్తిగనుక దానివలన గలిగిన వాసనాత్ర యము విష్ణువువలన దొలగును. ఆరోగ్యభాగ్యములను సూర్యునివలనఁ పొందనగును.' అని చెప్పిన నృసింహమూర్తి వాక్యమును బ్రహ్మనుఁడు విని కాశిలోఁ బ్రహ్లాదఘట్టమునందు మహాదేవుని బ్రతిస్థించి పూజించి యాశ్వరానుగ్రహమువలన జ్ఞానంబునొందెను. గనుక మోక్షపేక్షకంటె జ్ఞానమే గొప్పదియని తెలియవలెను. ౩౩.

శ్లో|| తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా ।

ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానినస్తత్త్వదర్శినః॥ ౩౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతాదృశం జ్ఞానం కస్మాల్లభ్య మిత్యాహ । తద్వి ద్ధి|| తథాచ తదేతత్ జ్ఞానం ప్రణిపాతో దీర్ఘనమస్కారస్తేన తథాబద్ధోఽహం కే నోపాయేన ముక్తోఽహం స్యామిత్యేవ మాది ప్రశ్నేన ఏవం సేవయా భక్తిశ్రద్ధాతిశయరూపేణ సేవయే త్యర్థః । 'తథాతద్విజ్ఞానార్థం సద్గురు మేవాభిగచ్ఛేత్స

మిత్వాణి శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ మిత్యాదిశ్రుతేః ఏవంసతే
 'పదవాక్యప్రమాణగురవోపి తత్త్వదర్శినః । తస్మై విద్యానుప
 పన్నాయ ఆత్మత్వం ప్రాప్తే త్యాదిశ్రుతే ర్నృత్తివ్యాప్యత్వేన
 జ్ఞానముపదేక్ష్యంతీత్యర్థః॥ ౩౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప చీ ♦—

బద్ధోహమితి తద్యథా 'అహం బద్ధోవిముక్త స్సాన్యమితీయస్యాస్తి
 నిశ్చయః । నాత్యంతమజ్ఞోనోతత్ జ్ఞాస్సాన్యస్మిన్ కాస్త్రేఽధికారవాన్'
 ఇత్యాది స్మృత్యా ప్యవధార్యం॥ నేవయే॥ తదుక్తం స్మృతీసార
 'ప్రకాంతచిత్తాయ తేంద్రియాయ ప్రహేణ దోషాయ యథోక్తకారణే
 గుణాన్వితాయ సుగతాయ సర్వదా ప్రదేయ మేతత్సతతం ముముక్షుశే॥
 ఇత్యాది బోధ్యం॥ వృత్తివ్యాప్యత్వేనేది॥ 'బ్రహ్మణ్యజ్ఞాననాకాయ వృత్తి
 వ్యాప్తిరపేక్షితా॥ ఫలవ్యాప్యత్వమేవాస్యకాంత్రకృద్భిర్న రాకృత'మిత్యాది
 స్మృత్యా వివేక్తవ్యం॥ ౩౪॥

—♦ ఆ స్థ్రీ తా త్ప ర్య మ్ ♦—

ఇట్టిజ్ఞానమెవరచలన లభ్యమగుననగా చెప్పుచున్నాడు. ముముక్షువు
 జ్ఞానముకొరకు శోత్రయుండు బ్రహ్మనిష్ఠుండునైన సన్గరునాశ్రయించి
 వలెను. గురువులు కార్యగురువుకారణగురువని రెండువిధములు. కార్యగురు
 వనగా శిష్యవిత్రాపహరి కారణగురువనగా శిష్యవృత్తాపహరి॥ అనగా
 జీవేశ్వరై క్యానుసంధానము గలిగించువాడు గాన సమిత్వాణియై కార్య
 గురువును జేరక కారణగురువును జేరి చతుర్విధ శుశ్రూషలు నేయుచు
 (అనగా స్థానశుశ్రూష, అంగశుశ్రూష, భావశుశ్రూష, ఆత్మశుశ్రూష,
 స్థానశుశ్రూష, స్థానశుశ్రూష, అనగా గురువుయొక్క గృహారామ
 త్తేత్రప్రపశుధనధాన్యాదుల రక్షించుట. అంగశుశ్రూష యనగా గురువునకు

అగ్నింగన్ననసాదనేనాదులజేయుట. భావశుక్రావ, యనఁగాగురుఁడే, తల్లి, దండ్రీ, చుట్టము, స్నేహితుడు, విద్య, ధనము, దాత. చైవమురక్షకుడు అని తలంచుట. అత్మశుక్రావయనఁగా గురువునకిచ్చుమగు పదార్థములడుగక మునుపే తుష్టిగఁదెచ్చియిచ్చుట) సాష్టాంగదీర్ఘ నమస్కారముచేతను భక్తి క్రిద్ధాన్విత సేవచేతను మాటిమాటికిఁ బ్రశ్నించుటచేతను శిష్యుఁడుకోపము లేక ప్రకాంతముగా నుండవలెను. మఱియు జితేంద్రియుఁడుకొవలయును. నిరోధిఁగా నుండవలయును. చెప్పిన పని చేయువాఁడుగానుండవలయును. సుగుణ సంపత్తి గలిగి యుండవలయును. సర్వదా గురువుశెంట మర్కట మార్జాల న్యాయముగా వదలి యుండనివాఁడుగా నుండవలయును. (మర్కట న్యాయమునగా గోత్రయొక్కపిల్ల తల్లికడుపుగాని పీపుసుగాని కఱచిపట్టుకొని యుండును. ఇందు తల్లియొక్క పట్టు కొంచెమైనను లేదు మాజాలన్యాయమునఁగా బిల్లితనపిల్లలను మరియొకచోటికి నోటితోఁ గఱచిపట్టి తీసుకొనిపోవును. ఇందుఁబిల్ల యొక్కపట్టు కొంచెమైనను లేదు. ఈరీతిగా నుండు ముముక్షువైనఁఆనగా నేను బద్ధుడనైయున్నాను. ముక్తుఁ డను గాఁగలనని) దృఢనిశ్చయము గలిగి యత్యంతము నజ్ఞానియుఁ గాక బ్రహ్మజ్ఞానియుఁ గాక యుండునట్టి శిష్యుని వాని లక్షణములను జూచి గురువు తత్త్వమసీత్యాది మహావాక్యముల నుపదేశించును॥౩౪॥

శ్లో॥ యద్జ్ఞత్వా నపున ర్మోహమేవం యాస్యసి సాండవ!
యేన భూతాస్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యస్మి త్మన్యథో మయి॥౩౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్నేవ మతిప్రయాససాధ్యేన తత్త్వజ్ఞానేన కిం స్యాది త్యాహా । యద్జ్ఞత్వేతి॥ తదేవం యత్పూర్వోక్తోపదేశం జ్ఞత్వా బంధువధాది నిమిత్తజగద్బంధనిమిత్తం చైవంమోహం

పునర్నైవ యాస్యసీత్యర్థః॥ హేపాండవ, యేనజ్ఞానాత్మనా
పరమశివేన బ్రహ్మది స్తంబపర్యంతాన్యశేషేణాత్మని స్వస్మి
న్మయి చ ద్రక్ష్యసీత్యర్థః॥ ౩౫॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

పరమశివేన॥ తత్రతావత్సర్వస్వరూపం కరదానం కృష్ణస్య
పరమశివేన దత్తం తదేచ్ఛ ద్రోణపర్వణి భారతే దర్శితం॥ తద్యథా,
'మత్ప్రసాదాన్మనుష్యేభిః దేవగంధర్వయోనిభిః । అప్రమేయ బలాత్కా
త్వం నారాయణ భవిష్యసీత్కాడినా బహుశ స్తత్రైవ విస్తరః॥ ౩౫॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

అతిప్రయాసపడి తత్వజ్ఞానమును సాధించిననేమి ఫలము గలుగు
ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. పూర్వమందుఁ జెప్పిన యుపదేశప్రకార
మాత్మస్వరూపజ్ఞానము సాక్షాత్కరించిన పిదప నజ్ఞానమువలన దేవమను
ష్యుని శరీరములనే యాత్మగా భ్రమించునట్టియు ఆ భ్రమచేతనే
యీదేహము నాది గృహమునాది' పుత్రులు నావారు అను నజ్ఞానమును
శివు చొందవు. బంధువధనిమిత్తమైనట్టి సంసారబంధము మరల నిన్నంటదు.
ఓయబాకానా! బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతము జ్ఞానరూపమైన పరశివునిచే వ్యాప్త
మైనది. ఇట్టి శివస్వరూపమును బ్రపంచమంతటను నీయందును నాయందును
వాడఁగలవు. శ్రీః॥ తదా విద్వాక్ పుణ్యసాపే విధూయ నిరంజనః
పరమం సామ్యముపైట' నామరూపములువీడిన యాత్మకు బరమాత్మతోడి
సామ్యమందుట తెలియుచున్నది. కృష్ణునికి సర్వభూతాత్మకత్వము కర
దానము పరమేశ్వరునిచే నివ్వఁబడినదని భారతములో ద్రోణపర్వమునం
వీశ్వరుఁడు నారాయణునికి నిట్లు కరమిచ్చె. ఓనారాయణా! నాయనుగ్ర

కామవలన ఏపు దేశగంధర్వయోనులయందుఁబుట్టి ఆపరిమితబలముగలవాఁడ
తగుచువు అని విస్తరించి యక్కడనే చెప్పఁబడియున్నది. ౩౫.

శ్లో॥ అపి చేదసి పాపేభ్యస్సర్వేభ్యః పాపకృత్తమః

సర్వం జ్ఞానస్థవేనైవ వృజినం సంతరిష్యసి॥

౩౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నస్వస్త్వేవం పరంతు సర్వథా బంధువధకృతపాపాద్భిభే
మ్యహ మిత్యాహ॥ అపీతి॥ ఏవంసతి సర్వేభ్యః పాపకారిభ్యో
వృతిశయేన పాపకారీతి పాపకృత్తమోపి చేత్తదా సర్వంవృజి
నం శివజ్ఞాన స్థవేనైవ త్వం తరిష్యసీత్యర్థః । ‘శివాశ్రితానాం
జంతూనాం కర్మణా నాస్తి సంగమః వాజినాం దినకర్తుశ్చ
కథం తిమిరజం భయం’ ఇతిశివగీతాయామ్॥ ౩౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అయినప్పటికిని బంధువధనిమిత్తమైన పాపమువలన భయపడు
చున్నావనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఏవందలపాపులకంటె నధికమైన
పాపముచేసినప్పటికిని జ్ఞానరూపనాకవలనఁ బాపసముద్రమును దాటఁ
గలవు. నూర్చునియొక్క గుఱ్ఱములకు చీకటిభయములేనట్లు శివునియాశ్ర
యించినవారలకు కర్మలంటుకొనవు. “అత్యంతపాపకర్మాపి శివభక్త్యా
విశుద్ధ్యతే” ఎంతపాపముచేసినను శివభక్తిచే శుద్ధుఁడుగాఁగలడని శివగీత
యందుగలదు. ౩౬.

శ్లో॥ యథైథాంసి సమిద్ధోగ్ని రభస్మనా త్కురుతేఽర్జున

జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మనా త్కురుతే తథా॥

౩౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి సముద్రవర్తరణే కర్మణాం నాశో నస్యాః
చిత్త్యతోఽపరం దృష్టాంత మాహ॥ యథైథాంసీతి॥ తత్రైవంసతే
యథైథాంసికాష్టానిసమిద్ధః ప్రజ్వలితోగ్ని ర్భస్మ సాత్కురుతే
తథా హే అజ్ఞానజ్ఞానాగ్నిరపి భూతభవ్యవర్తమాన రూపాణి
సర్వాణి కర్మాణ్యపి భస్మసాత్కురుత ఇత్యర్థః॥ ౩౭॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

సాపసముద్రమును దాటఁగలవన్నందున. సముద్రమున కంతము
లేనట్లు సాపములను నంతములేకపోవుననఁగా మఱియొక దృష్టాంత
మును జెప్పుచున్నాఁడు. అర్జునా! మండుచున్న యగ్నికట్టెలను దహింపఁ
జేసినట్లు జ్ఞానాగ్ని యన్నికర్మలను భస్మముజేయును. ౩౭.

శ్లో॥ నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రం మిహ విద్యతే ।

తత్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విందతి॥ ౩౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తతః కిమిత్యాహ నహీతి॥ తత్ర యస్మా దేవం
తస్మాత్ జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రం శుద్ధికారక మిహ వేదేలోకే
చ నహివిద్యత ఇత్యర్థః । తదేతత్ జ్ఞానంయోగేన యమాద్య
ప్రాంగయోగేన సంసిద్ధ శుద్ధచిత్తస్సన్ కాలేన యథాకాల
కృతప్రయత్నేన విందతీత్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణే ♦—

యోగేనే|| యోగాగ్నిర్దహతే శ్రీప్ర మశేషం సాపపంజరమిత్యాది
శ్రుత్యం తరాదపీతిభావః|| కాలేనేతి|| కస్యచిజ్ఞానమే శిఖ్యం చిరకాలేన
కస్యచిత్ స్మృతే రవధేయం|| ౩౮||

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

అట్లుపైన నేమనగా జెప్పచున్నాడు శ్రీత్రిజ్ఞానేశ్వరజ్ఞానా
ద్విశుద్ధిః పరమామతా శ్రీత్రిజ్ఞానకుపీశ్వరజ్ఞానమువలన మిక్కిలియుత్కృ
ష్టమైన శుద్ధస్వరూపము గలుగునని యాజవల్క్యస్మృతి శివ ఆధ్యాయము
ఇట్టి యాత్మజ్ఞానముతో సమానముగా శుద్ధికరమైన వస్తువు వేటొకటి
యీలోకమందులేదు. కాబట్టి యది సర్వసాపనులను నశింపజేయును.
అట్టి జ్ఞానమును యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహార ధారణధ్యాన
సమాధులచే శుద్ధాంతః కరణగలవాడై (అనగా యోగాగ్నిచే సాపపంజ
రము దగ్ధమగును.) సకాలవండు బ్రహ్మించుటచే బాండుచున్నాడు.
కాలక్రమమున దని యాత్మయందుఁ దనంతటచే బాండుచున్నాడు. ఒక
నికి శిఖ్యముగా జ్ఞానముగలుగును. మఱియొకనికిఁ జిరకాలమునకుఁగలుగు
నని తెలియవలెను.|| ౩౮||

శ్లో|| శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పర స్సంయతేంద్రియః ।

జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాంశాంతి మచిరే నాధిగచ్ఛతి|| ౩౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కీదృశ స్తస్య శివజ్ఞానస్యోపలబ్ధౌ ముఖ్యో
యత్నః ఇత్యాహ|| శ్రద్ధావానితి|| తత్ర తావ చ్ఛ్రద్ధావాం స్తత్రాపి
తత్పర స్తతాపి సంయతేంద్రియస్సన్ జ్ఞానం లభత ఇత్యర్థః ।

ఏవం నవిశేషణత్రయయుక్తో వశ్యం జ్ఞానం లభతే లభ్యాచ
పరాంశాంతి మచిరేణాధిగచ్ఛతి 'తస్య తావదేన చిరంభవతి
యావ న్నవిమోక్షత' ఇత్యాదిశ్చ తేరితిభావః॥ ౩౯॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

శివజ్ఞానస్యోహి శివజ్ఞానసమం జ్ఞానం యథానాస్తి శ్రుతాస్మృత
తథా వైదికతుల్యంతు నాస్తితత్రావలంబిష్య'త్యాది స్కాందస్మృత్యంత
రాదపిబోధ్యం॥ ౩౯॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

అట్టి శివజ్ఞానప్రాప్తివిషయమై యేలాటి ప్రయత్నము చేయవలయు
ననగాఁ జెప్పచున్నాఁడు-శ్రద్ధాకుశలత తదేకనిష్ఠగలిగి జలేంద్రియ
దైవమొడల నశశ్యము జ్ఞానమును బొందగలఁడు. అజ్ఞానమును బొంది
శిశువుగా మహాకాంతిని బొందుచున్నాఁడు. అనగా ముక్తిని బొందు
చున్నాఁడు. శివజ్ఞానమహో సమమైన జ్ఞానము రెండవది యున్నదని
శ్రుతియందుగాని స్మృతియందుగాని చెప్పలేదు తంత్రావలంబులలో
వైదికమునకంటె గొక్కువ తంత్రములేదని స్కాందపురాణమునను మఱి
కొన్ని స్మృతులయందును గలదు॥ ౩౯॥

శ్లో॥ అజ్ఞశ్చ శ్రద్ధధాన శ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి ।

నాయం లోకోఽస్తి నపరో నసుఖం సంశయాత్మనః॥ ౪౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఇహార్థే సంశయం కృత్వా తు వినశ్యతీ త్యాహ॥ అజ్ఞ
శ్చేతి । తత్ర తావ దనభ్య స్తయోగ త్వే నాత్మజ్ఞానశూన్యోఽ-
జ్ఞః । తథా సద్గురువేదవాక్యాపమానేన నాస్తికబుద్ధిర శ్రద్ధా,

ఏవ మిద మేవ తథ్య మన్యద్వేతి సర్వత్ర సంశయాక్రాంతస్సం
శయాత్వజ్ఞాత్యాదిత్రివిధ ద్వేషయుక్త స్తతాపి సంశయాత్కా
విసేషేణ వశ్యతీత్యర్థః । తస్య చ త్రివిధదోషయుక్తస్య నాఽ
యం లోకో స పరో నైవ చాత్మసుఖ మవీత్యవధార్యమ్॥ ౪౦

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

స్వగుర్వీతి॥ 'జ్ఞానహీనో గురుస్త్యాజ్యో మిశ్యావాదీ విడంబకః ।
స్వ విక్రాంతం నజానాతి పరేషం స క్షోతి కిమిత్యాది స్మృత్యా స్వగు
మేవా శ్రియేన్నతు ముద్రాజటేత్యాదా వృత్తం పాఖండిన మాశ్రయేదిత్య
కథార్యం । ఏవమిహ సంశయవిపర్యయా సంధవాఖ్యమప్యన్వైక బోధ్యమ్॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

అట్టి శివజ్ఞానమందు సంశయించినవాడు నశించును. అనగా జన్మము
నొందునని చెప్పుచున్నాడు - యోగాభ్యాసము చేయనందున
నాత్మజ్ఞానకూత్యుడైనవాడు జ్ఞాని స్వగురువులను వేదవాక్యములనక
మానముచేయుటచేత గల్గిన వాస్తవికబుద్ధి అశ్రిద్ధ అదిగలవాడే శ్రిద్ధధా
తుండు. (ఇదేసత్యమా మతియొకటాయని యంతట సంశయము గల
వాడు సంశయాత్మ ఈముగ్గుటిలోను సంశయాత్మ విశేషముగాఁ తప్పక
నశించును. (జన్మమునొందును) అజ్ఞానము, అశ్రిద్ధ సంశయము ఈమూడు
విధములైన దోషములుగలవానికి నిహలోకమందు ధర్మార్థకామ
ములు లేవు. తరమందు ముక్తిలేదు. బ్రహ్మనందసుఖమును లేదు.
(స్వగురువనగా నబద్ధమాడనట్టి వాడును, విడం బాచారముగ జ్ఞాన
హీనుడునునైన గురువును వదలవలయును, అనగా దత్తముద్రా
ధారులు కృత్రిమ జటాధారులైన మతాధిపతులు వీరు పాఖండులు
ఇట్టివారుగాక శ్రిత్రియుండు బ్రహ్మనిష్ఠు డనియర్థము. అజ్ఞాని
యైన గురువు తనచిత్తవిక్రాంతినే యొరుగడు. ఇతరుల కట్లు విక్రాం

తగలుగజేయును? జ్ఞానమార్గమునకు జిత్రశుద్ధి సంగరాహిత్యము, వృత్తి శూన్యమును గావలయును. అట్లుగాకున్నయెల్ల సంశయము విపర్యయము విపరీతభావన అసంభావనయుఁ గలుగును. వంశయమనగాఁ దానుదేహేంద్రియాదులతోఁ గూడుకొని సర్వవ్యాపారములకును గర్తనైయున్నాను. నాకు కర్తృత్వము లేకుండిన వ్యాపారము కూన్యముగావలదా? ఏదే ఆత్మస్వరూపమని కాస్త్రములు పలుకుచున్నవని తెలిసియు ననుభవముచేఁ దన్ను దా నెఱుఁగక కాస్త్రప్రమాణముచే నాత్మగా నెఱుఁగుట సంశయము. కాస్త్రమెంత జెప్పిననుననుభవమే ప్రమాణముగఁజుక సంశయముగలవాఁడు చెడును. అనఁగా మృత్యువునొందును. ఇదిసంశయము. విపరీతభావన యనఁగా బ్రాణములేకుండిన నేమయిననున్నదా? మనము కంటిమాయ నియు, నిద్రయందు బ్రాణమున్నది గదా ప్రాణములేకుండిన బుఁకి యుండుమా? కనుక ప్రాణమే యాత్మయనియు దేహముండఁగా సకలము దలినెను. దేహముపడిపోయిన నేమియున్నది కాన దేహమే యాత్మ యనుట విపరీతభావన.

అసంభావనయనఁగా నాత్మజ్ఞానస్వరూపమని కాస్త్రార్థము గనుక జ్ఞానమనఁగా నెఱుఁగదా. యెఱుఁగయే చిత్తముగదా. చిత్తమే యాత్మ యనియు, ఆత్మ నిష్ప్రేరంధస్వరూపమును సుఖస్వరూపమునుగనుక నిద్రయందు ప్రపంచము లేదు. అందులకు మించిన సుఖములేదు. కనుక సుఖ ప్రియే ఆత్మయనియు మనసుండిన నంతయు గలదు. మనసులేకుండిన నేమియుఁగానము. కాబట్టి మనసే యాత్మయనుట యసంభావన. కనుక సంశయవిపర్యయాసంభావనలనువిడిచి (విల్లనఁగా గురువాక్యమును కాస్త్రమును ననుభవమును నొక్కటిగాఁజేసెడి మననముచేత సంశయమును బాఱజొలి, నిదిధ్యాసముచేత విపరీతభావనను బోగొట్టి సమాధిచే నసంభావనను దఱిమి) ఆయాధ శ్రద్ధాసన్న్యాయమండవలయును. || ౪౦ ||

శ్లో॥ యోగసన్న్యస్త కర్మాణం జ్ఞానసంచిన్న సంశయమ్ |

ఆత్మవంతం నకర్మాణి నిబధ్నతి ధనంజయమ్ ||

౪౧

—♦ భాష్యమ్ —

ఏవమేతాదృశస్య సర్వా సర్థమూలస్య సంశయస్య నిరాకర్తు ముపాయమప్యహ యోగేతి॥ తత్త్రైవంసతియోగేన యోగభ్యాసాదినా సస్యస్తం ఫలాంశత్వేన కర్మ యస్య తత్తథాజ్ఞనేన సంఛిన్న స్సంశయోయస్యత మాత్మవంత మాత్మనః పరమశివజ్ఞానినం కర్మాణి ననిబధ్నంతీత్యర్థః॥ ౪౧

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప ణీ —

ననిబధ్నంతీతి । 'త్యజ ధర్మ మధర్మంచ తథా సత్త్వావృతేపిచ ఉభే సత్త్వావృతేత్యక్త్వా యేన త్యజసి తం త్యజే'దిట స్ఫురిన్యాయేన శివ మద్వైతం తురీయం మన్యంత ఇత్యాది శ్రుతివేద్యస్య పరమశివస్య జ్ఞానినం సాక్షాత్కుర్వంతం కర్మాణి లోకవ్యవహారం కుర్వతః పర బ్రహ్మణివ ననిబధ్నంతీ త్యాశయః॥ ౪౧॥

—* ఆ స్థితా త్ప ర్య ము *—

ఈ ప్రకారమనేకానర్థములకుఁ గారణమైన సంశయమును నిరాకరించునట్టి మఱియొక యుపాయమును గూడఁ చెప్పుచున్నాఁడు. యోగాభ్యాసములచే పరమానర్థము నెఱిగి కర్మలను వదలి శివజ్ఞానముచే సంశయముల చేరించిన శివజ్ఞానికిఁ గర్మలు బంధింపఁజాలవు. కర్మలు వదలుట యనఁగా గర్మలు నిన్ను వదలుటగాని నీవు కర్మలను వదలుట గాదు ఎట్లనఁగా ధర్మాధర్మములను సత్త్వాసత్వములను విధినిషేధములను వదలి ఆచ్యైతరుర్యస్వరూపుడైన శివుని ధ్యానములో నేకర్మలు నిన్ను విడిచిపోవునో నీవాకర్మలను వదలుము. అట్టి శివజ్ఞానానూధుడవైన నిన్ను లోకవ్యవహారముజేయు పరబ్రహ్మమువలె కర్మలంట నేరవు. ౪౧.

శ్లో॥ తస్మా ద్జ్ఞాన సంభూతం హృత్ స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః॥

చిత్త్రైవం సంశయం యోగ మాత్మిన్తో త్త్వి భారత॥౪౨

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగకాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే బ్రహ్మర్పణయోగః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ ప్రకృతం వక్తు మువసంహరన్నాహ | తస్మాదితి
ఏవంతవ్యాజ్ఞాన సంభూత మాత్మనో జీవస్యహృత్ స్థసంశయం
జ్ఞానాసినా చిత్వా యోగమాత్మిష యుద్ధాయ చోత్తిషేతి
పరమార్థః॥౨౨॥

ఇతి శ్రీశ్వేతాచార్యగురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదిత
శైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠశివాచార్య విరచితే
తత్త్వైకదర్శననామకే గీయభాష్యే
బ్రహ్మర్పణయోగః.

—♦ ల ఘు టీ ప్ప గ్నే ♦—

సంశయమితి తస్మాత్పలాంశత్వేన కర్మత్యాజ్య ముతసర్వభావో
నేతి సంశయం పూర్వోక్తపక్షేన త్యజతోఽబుద్ధాద్వైత స్యతత్వస్యే
త్యాదినా జ్ఞానోఽపి కర్మకర్తం యుక్తమిత్యవధేయం॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్యశిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం అఘుటిప్పణ్యాం బ్రహ్మర్పణయోగః.

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అనంతరమందుఁ బ్రకృతమును జెప్పకొఱకు నుపసంహరముజేయుచు
చెప్పుచున్నాఁడు. ఓ భారతా! అజ్ఞానమువలనఁ బుట్టిన యాత్మయైన జీవుని
యొక్క హృదయమందున్న సంశయమును జ్ఞానభిక్షముచే చేదించి యోగ
ములోనుండి యుద్ధమును జేయుమని త్రికృష్ణమూర్తి చెప్పెను.

ఇట్లు తత్త్వైకదర్శనమును శ్రీకణ్ఠియ గీతాభాష్యమునకు బోధానంద
మహర్షి చే రచింపఁబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
తాత్పర్యమున బ్రహ్మర్పణయోగము.

ఓ మ .

ఐమచ్చీకంఠా చార్యకృతే శ్రీభగవద్గీతా భాష్యే

స న్నామ్య స యో గః .

అనునటవాచః —

శ్లో॥ సంన్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి।
యచ్చేయ ఏతయో రే కం తన్నేబ్రూహి సునిశ్చితమ్॥౧॥

—* భాష్యమ్ *

‘కర్మ కృత్వాఽథ సంన్యాసః ఫలానాం నైవకర్మణః
నచ దండాదినాముక్తిః పంచమేతు నిరూప్యతే॥ నను నజానీమః
కింకర్మణాముపదేశం కరోష్యథ। తత్త్వాగేన జ్ఞానోపదేశం వా
కరోషీతి సందిహాన ఆహ। సంన్యాసమితి తత్రైవంసతి ‘నక
ర్మణా నప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకేనా మృతత్వమానశు’రి
త్యాది శ్రుత్యా తస్య త్యాగం వివక్షిత మేతం ‘వేదానువచ
నేన యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేన బ్రహ్మణా వివిదిష స్తి’
త్యాది శ్రుత్యా చ కర్మకర్తవ్యతా వశ్యకత్వం చేతి కర్మ

తత్యాగయో ర్మధ్యే యదేకం శ్రేయః పశ్యంతతరం మన్యసే
తన్నే సునిశ్చితం బూహీత్యుత్తానాశయః ॥౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్విహాధ్యాయే సన్యాసయోగేన కింనిరూప్యత ఇత్యాహ-కర్మేతి॥
ఏవంసతి వేదస్య త్రికాండత్వా త్కర్మయోగో సాసనయోశ్చ సాధనత్వా
త్తాభ్యామేవ జ్ఞానం ముక్తిరితి పర్యవసితే మైత్రేయ్యాప్రతి 'సన్యస్తాం
త్వఫమైత్రేయాం దృష్ట్యా: కృద్ధాస్తు దండినః శ్రీజాంక్వాస్తి చ
సన్యాస స్య శ్రీకో కోన్యసే చ్చుధ' ఇతి కాశ్యాం దండిభి రుక్తం తద
నంతరం తు పురుషేణ సమా సంగా త్కన్యాపుత్రౌ భవిష్యతః । తవ
శ్రీయాంతు సంసర్గా త్కన్యాపుత్రౌ భవిష్యతః ఇత్యాది మైత్రేయ్యా
ప్రకృమితి ॥ ౧॥

—* ఆ ధ్ధా తా త్ప ర్య ము *—

విధ్యుక్తకర్మల నాచరించి కర్మఫలత్యాగము చేయవలెనే కాని
కర్మత్యాగము చేయరాదు. దండ కమండలు కాషాయవస్త్రములచే ముక్తి
రాదు. ఇట్లు పంచమాధ్యాయమునందు నిరూపింపబడుచున్నది. ఓయీ!
కర్మఫలనఁ బ్రయోజనములేనప్పుడు కర్మలనెందు కుపదేశించెదవో, కర్మ
త్యాగముచే జ్ఞానోపదేశమును జేయుచున్నావో, తెలియఁజాలమను సందేహ
మునఁ జెప్పుచున్నాడు. కర్మచేతను సంతతిచేతను, గనముచేతనుముక్తిలేదు.
త్యాగముచేతనేముక్తి నొందిరనుశ్రుతియందుఁగర్మత్యాగము చెప్పబడియే
మతియొక శ్రుతియందు యజ్ఞదాన తపోహాపకర్మలు చేయవలయునన్నది
యున్నది. కనుక ఓకృష్ణ! కర్మాచరణ కర్మత్యాగములలో నేది శ్రేయ
స్కరమోనిశ్చయించి ఒక్కదానినే తెలుపుమని యర్జునుండడుగుచున్నాఁ
డు. (ఈఆధ్యాయమందు సన్యాసయోగముచే నేమి నిరూపింపబడుననఁగా
జెప్పుచున్నాఁడు. వేదము మంత్రము బ్రాహ్మణము ఉపనిషత్తులు," అని

ఏకాండుమగుటవలనఁ గర్మయోగము ఉపాసన, ఈరెండింటివలన జ్ఞానము ముక్తియుగలుగునని నిశ్చయింపఁబడినది. యాజ్ఞవల్క్యుని భార్యయైన మైత్రేయి సన్యసింపఁగా కాశీక్షేత్రమందలి సన్యాసులు గోపముతో మైత్రేయినిగుఱించి యిట్లడిగిరి. స్త్రీలకు సన్యాసమెక్కడనున్నది ? పండితుడైనవాఁడు స్త్రీతోడ సన్యసింపెనా? అనఁగా మైత్రేయి ప్రత్యుత్తరమిట్లు చెప్పెను. సత్సంగమువలన స్త్రీ పురుషతుల్యయై కన్యాపుత్రుల కలెనుంచును. ఏకు స్త్రీసంగతివలన కన్యాపుత్ర సంతానము గలుగును.

త్రికృష్ణ ఉవాచ—

క్లో! సన్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్రేయసకరావృభా ।

తయోస్తు కర్మసన్న్యాసా త్కర్మయోగోవిశిష్యతే॥ ౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తతః కిం కరణీయమస్తీ త్యుత్తరమాహ—సన్యాస ఇతి, తత్రతావత్ కషాయశుద్ధిః కర్మభోజ్యజ్ఞానేతు పరమాగతిః కషాయేకర్మభిస్త్వక్తే తతోజ్ఞానం ప్రవర్తత, ఇత్యాది స్మృత్యా ఫలోత్పత్త్యనంతరం కర్మణాం సన్యాసస్తదుత్పత్తేః పూర్వంతు ఫలోత్పత్త్యర్థం కర్మయోగః కర్తవ్యవేదితాపు భావసి నిశ్రేయసకరా, తథాపి తయోర్మధ్యే ఫలోత్పత్త్యనంతరం కర్మణాం త్యాగాత్కర్మయోగః కర్తవ్యవేతి విశిష్యత ఇత్యుత్తర మవధార్యం॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కర్తవ్యవేతి॥ బుద్ధ్యాద్యైత స్య తత్వస్య యథేచ్ఛాచరణం యదీత్యాది స్మృతాపి కర్మయోగో జ్ఞానిన్యాసి కర్తవ్యవేత్యాశయః॥ ౨॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

అటుమీద నేమిచేయవలసి యున్నదనఁగా? నుత్తరమును జెప్పఁచున్నాఁడు—కర్మలవలనఁ జిత్రశుద్ధియు జ్ఞానము వలన ముక్తియుఁ గలుగును. కర్మలచే రాగాదులు వదలిన పిమ్మట జ్ఞానము బయలుదేలును. కర్మలయొక్క ఫలము జ్ఞానమే కనుక ఫలోత్పత్త్యనంతరము కర్మలను వదలవలయును. ఫలోత్పత్తికిఁ బూర్వము (అనగా జ్ఞానము గలుగువఱకు) కర్మలను జేయవలయును. 'యావదుత్పద్యతే జ్ఞానంతావత్కర్మాణి కర్తవ్యాని' జ్ఞాన కర్మయోగములు రెండును ముక్తిదాయకములు అట్లైనను జ్ఞానము గలిగిన పిదపను గర్మలు వదలుటకన్న కర్మయోగమే విశేషమని జెప్పఁబడినది. (శివాద్వైత తత్వమును దెలిసి స్వేచ్ఛగా సంఛరించుటకన్న జ్ఞానియుఁ గర్మలఁ జేయుటయే మంచిది॥౨॥

శ్లో॥ జ్ఞేయస్సనిత్యసన్యాసీ యోనద్వేష్టి సకాంక్షతి
నిర్ద్వంద్వోహి మహాబాహో! సుఖం బుధాత్మముచ్యతే॥3॥

—♦ భాష్య మ్. ♦—

నను కీదృశ స్సన్యాసీతి నామ్నోహ ప్రసిద్ధ దండీత్రిదండీతి నే త్యాహ-జ్ఞేయ ఇతి, తథాచేహ, 'విరక్తో విషయద్వేష్టారాగీ విషయలోలుషః, గ్రహ, మోక్షవిహీనస్తు నవిరక్తో నరాగవానితి, న్యాయేన యోఽసౌ కర్మణ్యాభిప్రవృత్తోఽపి సనిత్యసన్యాసీ యతో నద్వేష్టి నవేహముత్రకైవల్యే నాధికం ప్రాప్తుం స్వయమాకాంక్షతీ త్యర్థః । అతఏవ రాగద్వేషాదిహితత్వేన నిర్ద్వంద్వపవ సపవ హేమహాబాహో! సుఖం

యథాస్యా త్తథా బంధా దంతః కరణాశుద్ధిక్యతా ద్భంధా
త్ప్రముచ్యతే ఇత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను 'తస్మాత్ జ్ఞానప్రదా త్తథ్యం లభ్యా జ్ఞానంతు దుర్లభమ్।
చాతుర్వర్ణ్యే వసే త్కాస్మి వేణుభిః కిం యతిర్భవేత్' । ద్వయో ర్నిరాసే
మహాత్మనాం కిం స్వరూ పలక్షణమ నీతి వక్తుమాహ—తథాచేతి । తత్త్రై
పంసతి । తద్యథేహ । 'కర్మచిత్ లోకః క్షీయతే' ఇత్యాదిశ్రుత్యా
శబ్దస్పర్శాదివత్ జ్ఞానినోఽపి స్వరూపకథనమాత్రం నతత్రద్వేషో నవా
రాగఇత్యుక్తమ్ । తద్యథాసావధానతయా భక్త్యా జ్ఞానేనా స్యాప్త
వైశివా, । విరాజంతే విమానస్థాః క్షుతిః కా గృహమేధినా' మిత్యా
ద్యన్యత్ర భారతేఽపి దృష్టవ్యమ్॥ ౩॥

—♦ ఆ స్థా తా త్పు ర్య ము ♦—

ఓయీ సన్న్యాసియనఁగా ద్రిదండి ఏకదండి అనువారాయనఁగా
కొదని చెప్పచున్నాఁడు—విరక్తుఁడై యనురక్తుఁడుగా నుండుట, విష
యముల ద్వేషించువాఁడై విషయాభిలాషతో నుండుట పట్టు విడుపు
లేకుండుట ఇట్టి లక్షణముగలవాఁడు విరక్తుఁడును, ననురక్తుఁడును?
గాడను స్మృతినిబట్టి, ఓయర్జునా । ఏకర్మయోగి కర్మయోగాంతర్గత
మగు నాత్మానుభవముచేతఁ దృప్తుఁడై యాత్మదప్పమఱిదేనియందును
గోరికలేకయు, దేనియందును ద్వేషములేకయుఁ, గర్మలుచేసినను, వాఁడు
నిత్యసన్న్యాసి యని యెఱుంగుము. కనుకనే రాగద్వేషములులేక సుఖ
దుఃఖములు సహించువాఁడై యంతఃకరణశుద్ధి లేమిచేగల్గు బంధమునుండి
సుఖముగా ముక్తుఁడగును. (అట్టివాఁడు నాలుజాతులలో నెక్కడనైనను
నుండుఁగాక. వెదురుకట్టను దండముగాఁ బెట్టుకొన్న మాత్రమున యతి

గాఁజాలడు. ద్వంద్వాతీతునకుఁ గర్మలు రాగమువలనఁగలుగుటలేదు. శబ్ద స్పర్శములవలె వచ్చుచున్నవి. అనఁగా శబ్దమునకు మనయందు రాగముండి మనచెవిలో. బ్రవేశింపలేదు, వాయువువలనమనకు స్పర్శగలుగుచున్నది. ఆవాయువునకు మనయందు బ్రేమలేదు. అట్లు గృహస్థులు భక్తిజ్ఞానములచే బొందబడిన వైభవముగలవారై విమానమందుఁ గూర్చుండినను హనిలేదని భారతమందును స్మృత్యంతరములందును జూడనగును. ౩॥

శ్లో॥ సాంఖ్యయోగా పృథగ్బలాః ప్రవదంతి న పండితాః॥

ఏక మప్యస్థిత సమ్యగుభయో ద్విందతే ఫలమ్॥౪॥

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నను యః కర్మణ్యభి ప్రవృత్తశ్చే తుకథం సన్నాసితి జ్ఞాతవ్యః కర్మతత్త్వగయో స్వరూపభేదా దర్థా నర్థయోః ఫలభేదాచ్చే త్యాహ— సాంఖ్యయోగావితి, తథాచేహసాంఖ్య కర్మయోర్మధ్యే స్వాధికారానురోధేన యథాశాస్త్రం సమ్యగస్థితశ్చేత్ జ్ఞానోత్పత్తిద్వారే ణోభయోః ఫలం విందత ఇత్యర్థః ॥౪॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

కర్మతత్త్వగయోఽపి । తత్ర శ్రుతిశ్చ కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జీజీవిషే చ్ఛతం సమాః । ఏవంత్యపి నాన్యథేతోస్తి న కర్మలిప్యతేనర ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ ౪॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఏవఁడు కర్మచేయునో వాఁడు సన్నాసియెట్లుగాఁగలఁడు. కర్మ తత్త్వగము వీనియొక్క స్వరూపము భేదముగాన ఫలభేదమును నుండు

ననగా జెప్పుచున్నాడు - సన్యాసిగాని గృహస్థుగాని తమయధికారమును బట్టి కాస్త్రప్రకారము నశనినయెడల జ్ఞానము గలిగియుదలును నాత్మసందర్శనఫలము నేపొందుచున్నారు. యావజ్జీవమునుకర్మలను జేయుచు దానుగర్వత్వము వహింపనియెడలఁ గర్మలుదన్నంటఁజాలవు. (సాంఖ్యము జేటు కర్మయోగమువేటుఆను నట్టివారు బాలురు - అజ్ఞానులు) గాని పండితులుగారు. ఈరెంటిలో నొకదాని నాచరించినను రెండింటి యొక్క ఫలమును (ముక్తిని) బొందుదురు. || ౪ ||

శ్లో॥ యత్సాంఖ్యైః పాప్యతే జ్ఞానం తద్వోగై రపి గమ్యతే |
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి || ౫ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేకస్యానుష్ఠానా త్కథ ముభయోః ఫలం విదత
ఇతి స్పష్టం పునరాహ-యత్సాంఖ్యైః తత్రైవంసతి యత్సాం
ఖ్యైః జ్ఞాననిష్ఠై ర్యమాదియోగాభ్యాసేన స్థానం కైవల్యాఖ్యం
పాప్యతే తదేవస్థానం యథాధికారం నిస్సంగత్వేన కుర్వద్భిః
కర్మయోగిభి రభిగమ్యత ఇత్యర్థః | ఏవంసతి సాంఖ్యం జ్ఞానం
యోగంకర్మయోగంచ కైవల్యఫలాశ త్వేనైకం యస్యతజ్ఞః
పశ్యతి సపవపశ్యతిదరుద్ధరత్వా న్నై వేతరోజన ఇత్యాశయః || ౫ ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యథాధికారమితి || తపోవృత్త్యాతు విప్రస్యా త్రైజాధర్మో నృప
స్మృతః | దానధర్మో హి వైశ్యస్యా చ్ఛూద్ర శ్రీవిధసేవయేత్యాది
స్మృత్యా పూర్వ జన్మని నారదాదివచ్చ యథాధికారం నిస్సంగత్వేన కుర్వ
ద్భి స్సర్వై రపి కర్మయోగిభిః కైవల్యం లభ్యత ఇత్యవధేయమ్ || ౫ ||

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ ఒకదానిని అనుష్ఠించిన రెండింటి యొక్క ఫలమును జూచునంటే స్పష్టముగా జెప్పుచున్నాడు. యమనియమాద్యష్టాంగయోగ సాధనములచే జ్ఞానులు పొందెడి కైవల్య స్థానము అధికారమున్నంత వరకు సంగరహితులై కర్మల నాచరించు కర్మయోగుల చేతనున్న పాండ బడుచున్నది. ఇట్లు జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు ఏకఫలప్రదములగుట వలన రెండును ఒక్కటేయగునని (అనగా రెంటిలో నేదియైన నొకటి అత్యుదర్శన రూప కైవల్యఫలము నిచ్చునని) యెవడు తెలుసుకొనునో వాడే తెలిసిన పండితుడు. పూర్వజన్మమందు నారదాదులు అధికారము నకు దగినట్లు, అనగా బ్రాహ్మణుండు తపస్సును, క్షత్రియుడు ప్రజాపతి పాలనమును వైశ్యుడు దానధర్మములను శూద్రుండు త్రైవిధికసేవను గంగరహితులై చేయుకర్మయోగులు కైవల్యము నొందుదురు. ౫.

శ్లో॥ సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖిమాపు మయోగతః।
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మణ చిరేణాఽధిగచ్ఛతి ॥౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను జ్ఞాననిష్ఠాయ హేతుత్వేనాశుద్ధాంతః కరణోపి కర్మణాం సన్న్యాస ఏవ కుతోనక్రియత ఇతి నేత్యాహ-సన్న్యాస స్త్వీతి ఏవంతర్హి యోగతోంతః కరణ శోధకో యఃకర్మ యోగ స్తంవి నా సన్న్యాసస్తు దుఃఖిమాపు మేవ భవతి అశుద్ధాంతః కరణత్వేన తస్య జ్ఞాననిష్ఠాయా సంభవా దితిభావః। నఏవంసతి కర్మయోగయుక్తస్తు శుద్ధాంతః కరణత్వేన మునిర్మ శీలస్సన్ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణం శివమద్వైతం తురీయమచిరేణ

శీఘ్రమేన గచ్ఛతీత్యర్థః। అన్యథా కర్మబ్రహ్మాభయ భ్రష్ట
త్వేన పరమసంకటాపత్తే చిత్తవధేయమ్ ॥౬॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

మునిరితి॥ తదన్యథా 'నిర్వ్యాజః స్వీయధర్మజ్ఞో వేదజ్ఞ స్తత్వపార
గః। విరక్తో వేషనిర్ముక్తో షడ్భి ర్హ్యోగీ ముని ర్భవే దిత్యాది బోధ్యమ్।
భ్రష్టత్వేనేతి తథాచ స్మృతిః। నకర్మాణి త్యజేద్యోగీ కర్మభి స్త్యజత్వే
హ్యసా। కర్మబ్రహ్మాభయ భ్రష్టం తం త్యజే దంత్యజం యథా। ఇత్యా
ద్యవధార్యమ్ ॥ ౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ మలినాంతఃకరణదున్నా జ్ఞాననిష్ఠను గలిగించెడి కర్మ
త్యాగము నేలచేయడంపే చెప్పుచున్నాడు. ఓపార్థా! సన్న్యాసము అంతః
కరణశుద్ధిజేయు కర్మయోగము లేక దుఃఖదాయకమగును. అంతఃకరణ
శుద్ధిలేక జ్ఞాననిష్ఠ కుమరను. కర్మాచరణములేక అంతఃకరణశుద్ధి గాదు.
కర్మయోగి శుద్ధాంతఃకరణ గలవాడగుచు మునియై (మననశీలుడై) తురీయ
రూపుడును, అచ్యైతమును, సచ్చిదానందరూపుడును అయిన శివుని
శీఘ్రముగా పొందును. యోగి యైనవాడు కర్మలను వదలగూడదు.
కర్మలే దన్ను వదలగలవు. కర్మబ్రహ్మలచే ఉభయభ్రష్టుని అంత్యజునివలె
త్యజించవలయునని స్మృతివచనము. మునియనగా మిషలేనివాడును స్వధర్మ
మును బాగుగా చెలసినవాడును వేదమును చెలసినవాడు తత్త్వమును
చెలసినవాడు విరక్తుడు వేషభాషలు లేనివాడు ఇట్టి యారుగుణముల
చేరిన ముని యనిపించుకొనును. ॥ ౬॥

శ్లో॥ యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః।
సర్వభూతాత్మ భూతాత్మా కుర్వన్నపి నలిప్యతే ॥౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తతః కింకరణీయమస్తీ త్యవధార్య వక్తవ్య
మిత్యాహ—యోగయుక్త ఇతి । తత్రైవంసతీహ శాస్త్రీయం
కర్మ యుజ్యతే స్వాభీప్సం నసయోగఇత్యుచ్యతే । తత్ర తేన
యోగేన యుక్తః ప్రథమం విశుద్ధాత్మా సన్విజితాత్మా జితే
ద్రియశ్చ భవతి తతో నిర్మలాంతః కరణస్స నిజితాత్మా
స్వవశీకృతసర్వబాహ్యేంద్రియశ్చ భవతి, తథాచ తత్కించే
దమార్ద్రమిత్యాది బృహదారణ్యక శ్రితే ర్జ్జడాజడాత్మకం
సర్వం పరబ్రహ్మైవేతి పశ్యన్ బ్రహ్మర్పణన్యాయేన కర్మ
కుర్వన్నపి పరదృష్ట్యానలిప్యతే స్వదృష్ట్యాపి తదభావాదితి
ఛాయాశరీరే ప్రతిబింబగాత్ర ఇత్యాదావిన ద్రష్టవ్యమ్ ॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సన్విదానం జ్ఞానం కర్మవే త్యభయోర్మధ్యే కిమారురుక్షో
ర్షాయ్య మితి నిర్ధారయితుమాహ—తత్రైవంసతీతద్యథా॥ ‘ఆశుద్ధా
త్మాశుచాలాభాత్ జ్ఞానం తత్రావధారయేత్ । పతత్యేవో భయోర్భ్రష్ట
శ్శూద్రో హ్యధ్యయనాదివే’ త్యాది దృష్టవ్యమ్ । ఆర్ద్రమితి అవ్యక్తం
వ్యక్త మాధత్తే వ్యక్తం సర్వం గ్రాసత్యలమితి స్మృతిన్యాయేన యత్కించి
త్సర్వమార్ద్రం ద్రవాత్మకం బ్రహ్మైవేతి పశ్యన్నిత్యర్థః॥ ౨॥

—♦ ఆ ణ్ధ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ అటుపైన యేమిచేయ వలసియున్నదంటే నిశ్చయమును
జెప్పుచున్నాడు. కర్మయోగయుక్తుడన్న శాస్త్రీయమైన పరశివారాధన

రూపపరిశుద్ధకర్మమునందు ప్రవర్తించుచుండును. అట్టి కర్మయోగమువలన
 పరిశుద్ధాంతఃకరణగలవాడై దానివలననే బాహ్యేంద్రియముల జయించిన
 వాడై ఆత్మానుసంధాననిష్ఠుడు గాన సమస్తమైన దేవాది భూతముల
 యందలి యాత్మలవంటిదిగా తన యాత్మనను సఙ్గించుచుండును. ఏల
 యనగా ఆత్మయాధాత్మ్యమును అను సంధించువానికి దేహాదుల యాత్మ
 లును తన యాత్మయు నేకాకారమైయుండును గదా? దేవాదిభేదములు
 ప్రకృతియొక్క పరిణామమే గాని ఆత్మయొక్క ఆకారములుగానేరవు.
 అట్టి ప్రకృతి పరిణామబంధము వీడినయెడల ఆత్మలన్నియు దేవాది శరీర
 ములయందును సమానములే జ్ఞానాకారములగును. ఇట్టి యాత్మాను
 సంధానము జేయుపురుషుడు (మమాత్మా సర్వభూతాత్మా యనునట్టివాడు)
 జడాఽజడ ప్రపంచమంతను బ్రహ్మమైన శివస్వరూపముగా జూచుచు
 కర్మలను బ్రహ్మార్పణము జేయుచున్నయెడల సంసారబంధమున దగులు
 కొనడు. శరీరమును ఛాయారూపముగా చూచును. ఆరు రుత్తువైనవాడు
 కర్మజ్ఞానముల రెంటిలో దేనినాచరించవలయుననగా అంతఃకరణశుద్ధి
 లేనివాడు జ్ఞానమందభిమానముంచి యభ్యసించినయెడల శూద్రుండు
 వేదాభ్యాసముచే పతితుడయిన ట్లుభయభ్రష్టుడై పతితుడగును. సర్వమును
 బ్రహ్మకారముగా జూచుచు కర్మజేయవలెను. వ్యక్తావ్యక్తరూపమంతయు
 శివరూపమేగాని యన్యముగాదు. సృష్టికి పూర్వము ప్రళయమందు పృథి
 వ్యాది భూతములు అవ్యక్త (కారణరూప ప్రకృతి) నామముతో పిలువ
 బడుచున్నవి. కార్యరూపజగత్తుగా పరిణమించినప్పుడు వ్యక్తమని బిలువ
 బడుచున్నవి. తిరిగి యెప్పుడు కార్యమైన వ్యక్తము. కారణమైన ప్రకృతి
 యందు గలియునో అప్పుడవ్యక్తమగుచున్నది. గాన 'మాయాంత
 ప్రకృతినిద్యా న్నాయినంతు మహేశ్వరం । సర్వజగత్తు శివమయమే
 యగును. || ౩||

శ్లో॥ నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్ ।

పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్ శుశ్రూషన్ చ సస్వపన్
శ్వసన్ ॥౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతదేవ వివృణోతి నైవేతి యత్రత్త్వస్య సర్వమాత్మై
వాభూ త్కేనకం పశ్యేత్ కేనకం జిఘ్రేత్కేనక మభివదేది
త్యాది శృతేరపీ తిభావః అత్ర యద్యప్యభ్యుద్ధాన దశాయాం
పశ్యతితథాపి తచ్చుద్ధోసి బుద్ధోసినిరామయోసిసంసారమాయా
పరివర్జితోసి సంసారస్వప్నం త్యజ మోహనిద్రాం' మదాలసా
నాక్యమువాచ పుత్రమిత్యాదిన దన ధార్యమ్ ॥ ౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

కేనకంపశ్యేదితి॥ తదిహ సమాధికాలేతు॥ యోగీ సమాధికాలేతు
నశ్చణోతి నపశ్యతి నజిఘ్రతి నజానాతి తత్త్విదం కించిభాయేదిత్యాది ద్రష్ట
వ్యమ్ ॥ ౮

శ్లో॥ ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్లాన్నున్మిషన్నమిషన్నపి॥

ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్ ॥౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం పూర్వోక్త కేషమేవ వివృణోతి ప్రలపన్నితి॥ తత్రేత్థాసతి
పూర్వాయథాచక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియైః పశ్యన్నిత్యాద్యుక్తమతథే
హవాగాదిక ర్శేంద్రియైరపి ప్రలపన్నిత్యాద్యంతఃకరణచతుష్టయే

సత తచ్చేష్టానుక్రియమాణాస్వింద్రియాణ్యే వేంద్రియాధేషు
 స్వస్వవిషయేషుప్రస ర్తంతే సత్వమితీధారయన్నేవ కించిద్వస్తుతః
 కరోమీతియుక్తోబ్రహ్మైక్య తాదాత్మ్యపన్నససన్మ న్యేతతత్వ
 విత్విచారయే దిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శేషమి॥జ్ఞాన కర్మయోగయో ర్మధ్యే శేష మవశిష్యమాణం
 కర్మ వివృణోతీత్యర్థః । తద్యథా॥ ‘జ్ఞానోత్తరంతతః పూర్వం నవినాకర్మ
 ణః స్థితిః । తస్మాత్కర్మతు కుర్వంతి మునయః పారదర్శినః ఇ॥ । ననుజ్ఞా
 నినోపి కర్మకర్తృత్వావశ్యకత్వే స్థితే త్వదిశ్వరత్వాపత్తిః కుతోను । బ్రహ్మ
 త్యైక్యం స్యాదిత్యాహ । సత్వమితి తత్రైవంసతి నాహంపాణో నైవశరీరం
 సమనోహం నాహంబుద్ధి ర్నాహమహంకారధియోచ । మోక్షాంతశ
 స్సాస్మయహ మేవేతి విదుర్య మిత్యాది స్మృతీన్యాయేనాకర్తారం స్వాత్మా
 నం శివైక్యతాదాత్మ్యేన విజ్ఞాతవ్యమితిభావః॥ ౯॥

—♦ ఆ థ్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

౯-౯ శ్లోకములు కులక మైనందున తాత్పర్యమేకముగా వాయు
 చున్నాము. ఆత్మతత్వజ్ఞానము గల కర్మయోగి శ్రవణేంద్రియముచే
 వినుచున్నను, త్వగింద్రియముచే స్పృశించుచున్నను, నేత్రేంద్రియముచే
 జూచుచున్నను, జిహ్వచే రసాస్వాదనము జేయుచున్నను నానికచే
 నాఘ్రాణించుచున్నను, నోటితో మాట్లాడుచున్నను, హస్తములచే
 గ్రహించుచున్నను, పాదములచే నడచుచున్నను, గుహ్యేంద్రియముచే
 మూత్రవిసర్జనము; చేయుచున్నను పాయురింద్రియముచే మలవిసర్జనము
 చేయుచున్నను, నిదురించుట. ఊపిరిపుచ్చుట గనులు మూయుట, తెర
 చుట, మొదలయినవ్యాపారములు పాణిణములచేజేయుచున్నను తానుకర్త
 నని భ్రాంతిపడుచున్నాడు. ఈభ్రాంతి సమాధినివిడచిన కాలమందే గాని

యోగి సమాధియందు భ్రాంతిరహితుడై యేమియుజేయుటలేదు. మదాలస పుత్రునిగురించి యిట్లుపదేశించినది, నీవు పరిశుద్ధుడవు, జానస్వరూపివి, నిరామయుండవు. సంసారమాయనికులేదు. మోహనిద్రనుండి మేలుకో, సంసారస్వప్నమును విడువుము ఇంద్రియములంతఃకరణతో గలసి ఆయా కార్యములనుజేయుచున్నవి. నీవేమియుజేయుటలేదు. నీవు సాక్షాత్తుబ్రహ్మము ఇట్లుచెలిసినపిదప గర్మలు నిషిద్ధములు, అలాఅచరణీయములావున్నజ్ఞానాంతరమున్ను జ్ఞానాత్పూర్వమును గర్మలు కర్తవ్యములే గనుక సాధు గతులైన మునులున్ను గర్మలనాచరించిరి. ఓయీజ్ఞానియు, కర్మచేయ వలసియే యున్నయెడల ఈశ్వరత్వమునకు భంగము వాటిల్లినది. బ్రహ్మత్వాను సంధానమెట్లు వచ్చుననగా? నేనుస్మాణమును, నేను శరీరముగాను మనసుగాను బుద్ధినిగాను, చిత్తాహంకారములుగాను, యెరుకయే స్వరూపముగలవాడను నేనే. ఇట్లు శివైక్యతాదాత్మ్యముచే దన్నుదా జలియవలెను. || ౯ ||

శ్లో॥ బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతియః ।
లిప్యతే స స పాపేన పద్మపత్రమివాం భసా ॥౧౦॥

—* భాష్యమ్ *—

నను కథం తత్త్వబ్రహ్మైకశరణ స్సన్మర్మకుర్యా దితి పునరవధారయతి | బ్రహ్మణ్యాధాయేతి | తథాచ పరే బ్రహ్మణి నిష్కలే యస్మిన్ కృతే నకించితకర్మ క్రియత ఇత్యాది శ్రుతిన్యాయేన కర్మాణ్యాధాయ సమర్ప్య కర్మణాంసంగం తాకిక ఫలాభిసంధిం త్యక్త్వా॥ 'జానామి ధర్మం స చ మే ప్రవృత్తి' రితిన్యాయేన యః కరోతి స పురుషః | పాపేన జన్మమరణప్రదేన కర్మణా పద్మపత్ర మివాంభసా నలిప్యత ఇతి పరమార్థః ॥౧౦॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ తత్త్వవిదుడు తత్త్వమునే శరణుబొంది కర్మలెట్లు జేయునంటే మరల జెప్పుచున్నాడు. నిష్కామ కర్మచేసినవాడు మరియొక కర్మను జేయడనే శ్రుతిని బట్టి నిష్కళపరబ్రహ్మమందు కర్మలను సమర్పించి, లోకవ్యవహారమునకు సంబంధించిన ఫలములను గోరక నేను ధర్మమును దెలిసిచేయుటయు అధర్మమును దెలిసిమానివేయుటయును లేదు. హృద్గతమైన పరమాత్మ ప్రేరేపించినట్లు నడచుకొనుచున్నాను. అనుశ్రుతినిబట్టి తాను స్వాతంత్ర్యమును వదలి స్వతంత్రధర్మమును ఈశ్వరుని యందు నిలిపి, (ఆనగా అనన్యభక్తుడు ఈశ్వరాజ్ఞాపరిపాలనమని గర్మలు జేయుచుండును. ఆట్లు గర్మలచేయునట్టి పురుషుడు, దామరాకు నీటిలోపుట్టి నీటిలో నుండి నీరునంటనట్లు దాను కర్మవలన బుట్టి గర్మలజేయుచున్నను జనన మరణములు గలిగించెడి పుణ్య పాపకర్మముల నంటడు. పాపమనగా? యోగ్యథా సంతమాత్మాన మన్యథా ప్రతిపద్యతే । కింతేన నకృతం కర్మచోరేణా త్మాపహరిణా (భారతం-ఆది-౭౪-౨౯.) ఎవడుదేహేంద్రియాతీతుడును సచ్చిదానందరూపుడున్నా అయిన ఆత్మను దేహమునుగా మనుష్యునిగా అను సంధించునోవాడు ఆత్మాపహరియైన చోరుడు. బ్రహ్మహత్యచేసిన బ్రహ్మఘ్నుడును గాన, ఈదేహాత్మభ్రాంతి చోరత్వము ఆత్మహత్య బ్రహ్మహత్య యగుచున్నది. ౧౦॥

శ్లో॥ కాయేన మనసా బుధ్యా కేవలై రిందియైరపి।

యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సుగం త్యక్త్వా త్మశుద్ధయే ॥౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ప్రీత్యుత నిస్సంగేన కర్మణా శిధిలమపి జ్ఞానం పుష్టం భవతి త్యాహ-కాయేనేతి॥ తథాచ॥ 'ఆత్మానం రథినం ప్రాహు శృరీరం రథమేవతు బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగిహ

మేవతు! 'ఇందియాణి హయాన్యాహు ర్విషయాం' స్తేషు
గోచరన్! జ్ఞాత్వాత్మానం పృథుగ్భూతు కుసవిష్టి గృహీతవదితి'
స్మృతిన్యాయేన కాయేన మనసేత్యాదినా సంగంత్యక్వా ఆత్మ
శుద్ధయే యోగినోయుక్తా యుంజానశ్చ కర్మకుర్వంతీ త్యర్థః॥౧౧

—♦ ల ఘు టి ఘ ణీ . ♦—

పుష్టంభవతీతి॥ తదుక్త మాత్మోపనిషత్ పృథీపే । తద్యథా,
బ్రహ్మజ్ఞానే పృథశ్యంతై కర్మకర్తుం సయుజ్యతే అన్యథా కర్మమాలిన్యా
త్రాప్తప్రజ్ఞానం ప్రణశ్యతి॥ యుక్తా యుంజానాశ్చేతి , తత్ప్రతాప
ద్యుక్తాస్తుయోగినఃకర్మకుర్వంతీ॥ పశ్యన్తస్సవృషజగదితి స్మృతిన్యాయేన
యుంజానాస్తు॥ 'యథా యథాప్రత్యగవస్థితం మనస్తథా తథామంచతి
బాహ్యవాసనే త్యాది స్మృతిన్యాయేన చ కుర్వన్తి త్యాశయః ॥౧౧॥

—♦ ఆ న్ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

మిదిమిక్కిలి స్వర్గాదిఫలసంగమమును వదలి కర్మల నాచరించిన
యెడల శిథిలమైన జ్ఞానము తిరుగవచ్చునని చెప్పమన్నాడు. దేహాధిష్ఠి
తాత్మను రథికునిగాను దేహమునే రథమునుగాను, బుద్ధిని సారథిగాను,
మనస్సునుగుఱ్ఱపుత్రానిగాను, ఇంద్రియములు గుఱ్ఱములుగాను, శబ్దాది
విషయములు సంచారమార్గములుగాను తెలియవలెను. కర్తృత్వాదికము
లేని యాత్మదేహేంద్రియమనసులతో గూడుకొన్నదై కర్తృత్వ భోక్తృ
త్వాదికమును బొందుచున్నది. యెవడు ఏకాగ్రతలేని మనస్సుగలవాడై
యవివేకి యగుచున్నాడో వానికి నింద్రియములు సమాహితుడుగాని
(యసమర్థుడగు) సారథికి దుష్టరథాశ్వములెట్లు స్వాధీనములు గావో
అవిధముగానే స్వాధీనములుగావు. ఏకాగ్రచిత్తముగలవానికి మంచిగుఱ్ఱ
ములు రథసారథికివలెనే స్వాధీనములగుచున్నవి, జ్ఞానహీనుడై మనోనిగ్ర
హములేని మనుజుడు పరిశుద్ధతలేనివాడై అక్షరస్వరూపమును బొందక

సంసారమును బొందుచున్నాడు. యుక్తమనస్సుగల పరిశుద్ధుడగు జ్ఞాని
 వీసానమును బొంది మరల పుట్టడో అట్టి సానమును బొందుచున్నాడు.
 తపోవివేకాత్మకమగు బుద్ధిసారధి గల సమాహితచిత్తుడగు విద్వాంసుడు,
 సంసారగతికి నంతమైన శ్రేష్ఠమగు సర్వవ్యాపక శివతత్వమును బొందును.
 అట్టి శుశ్రీ ప్రమాణములను బట్టి ఆత్మను దేహత్రయాతీతమైన దానినిగా
 చెలిసి ఆత్మశుద్ధికొరకు యుక్తయోగులు యుంజానయోగులును (యుక్త
 యోగులనగా? జగత్తును స్వప్నముగా జూచుచు కర్మలు జేయు
 వారలు. యుంజా నయోగులనగా? వాసనాత్రయము వదలునట్లుగా ప్రత్య
 గాత్మయందు మనసు నిలుప నభ్యసించువారలు) గర్మలను జేయుచుం
 దురు. అట్లు చేయునియెడల, 'గర్భాకృతేదోషమపి శ్రుతిర్జగౌ' అనునట్లు
 కర్మమాలిన్యమువలన ఉన్న జ్ఞానము ఊడిపోవును. కర్మల జేసినందున
 మరిచిన జ్ఞానము జ్ఞాపకము వచ్చును॥ ౧౧॥

శ్లో॥ యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతిమాప్నోతి నైష్ఠికీం ।
 అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తోనిబధ్యతే ॥ ౧౨

—* భాష్యమ్ *—

నను తేనైవ కర్మణా కశ్చిత్తు బధ్యతే తత్ర కర్తృత్వాభి
 మానసామ్యేపి తయోరైవమ్యే కోహేతు రిత్యాహ ।
 యుక్తః ఇతి, తత్రతావత్, యస్మిన్ కృతే నకించిత్కర్మ క్రియత
 ఇతి శ్రుత్యుక్తన్యాయేన కర్మఫలాసంగం త్యక్త్వా కుర్వాణో
 నైష్ఠికీం కైవల్యాఖ్యాం శాంతిమాప్నోతీత్యర్థః । యస్తు పునర
 యుక్త స్సాన్వర్థాభికాంక్షీ సతుమమాభీష్టఫలాయేద మైహికం
 కర్మకరోమితి ఫలేసక్తో । ఊణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశ స్తితి
 శుశ్రీన్యాయేన నిబధ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ఆకర్మచేత ఒకడు బంధుడగుచున్నాడు. ఒకడు ముక్తుడగుచున్నాడు. కర్మచేయుట యందభిమానము సమానమైనప్పటికి హెచ్చుతగ్గులెందుకు రావలెనంటే చెప్పుచున్నాడు. నిష్కామ కర్మచేసినందున మరియొక కర్మ జేయనక్కరలేదనే శ్రుతినిబట్టి యోగియైనవాడు ఫలాపేక్షను వదిలి కర్మను జేసినందున స్థితప్రజ్ఞుడగుచున్నాడు. అజ్ఞానుడు స్వార్థమును గోరి నాయభీష్టసిద్ధికొరకు గర్మను చేయుచున్నానని ఫలాపేక్షచే గర్మచేసి స్వర్ణభోగానంతరము పునరావృత్తిచే బంధుడగుచున్నాడు॥ ౧౨॥

శ్లో॥ సర్వకర్మాణి మనసా సన్నయిన్యాస్తే సుఖంవశీ॥

నవద్వారే పురేదేహీ నైవకుర్వన్న కారయేత్॥ ౧౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వ శుద్ధచిత్తస్య కర్మకర్తవ్యతాపశ్యకత్వము క్తమేవం శుద్ధచిత్తస్యాపి తత్కర్తవ్య మేవేత్యాహ—సర్వేతి, తత్రతాపన్నిషిద్ధంతు తత్వజ్ఞానీ నకరిష్యత్యేవచస్య తత్వతో రాగాభావాత్పరం తు నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యంచేతి సర్వాణి కర్మాణి మనసా ఫలానభికాంక్షీన న్కుర్వన్సుఖం వశీనామాత్మసుఖాభిషిక్త శ్చాస్తే తత్రాత్మానం రథినం ప్రాహు రితిన్యాయేన ననచ్ఛిద్రాత్మకే ద్వారే దేహీదేహాభిన్నాత్మ దర్శి ప్రవాసీవ పరగృహే యథానైవకుర్వన్న కారయన్నాస్త ఇతి పునరన్వయః॥౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

[ప్రవాసీవేతి॥ తద్యథా । ‘యథాదర్శే స్థితం బింబం నాదర్శాపృ
క్షీతే బ్రహ్మభూత స్థాయోగీ పశ్యత్యన్యశరీరవదిత్యాది’ ద్రష్టవ్యమ్॥

—♦ ఆ న్ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! అంతఃకరణశుద్ధి లేనివానికి కర్మాచరణ మావశ్యకమైనట్లు
శుద్ధాంతఃకరణునకును అవశ్యకమేయని చెప్పుచున్నాడు. తత్త్వజ్ఞాని రాగా
దులు లేనివాడు గాన నిషిద్ధ కర్మలను యెప్పుడును జెయ్యడు. నిత్య
స్థైర్యము కలవాడు రూపకర్మలను మనసు చే ఫలాభిసంధిని వదిలి చేయుచు
అత్మరాజ్యమందు పట్టాభిషిక్తు డైసుఖముగానున్నాడు. దేహాధిష్ఠితాత్మను
రథికునిగాను, దేహమును రథమునుగాను ఇంద్రియములను గుఱ్ఱములనుగాను,
బుద్ధినిసారథిగాను, మనసును కల్లమునుగాను, శబ్దాదివిషయములు సంచార
మార్గముగాను ప్రయాణముగావించి నవద్వారపురము (౨ నేత్ర)ములు,
౨ చెవులు, ౨ ముక్కులు, నోరు, గుదము, గుహ్యము) చేరి అనగా
దేహిని దేహభిన్నముగా జూచుచు పరగృహమందున్న పాంథుడు కర్మల
జేయించుట చేయుట లేనట్లుండును. (దర్పణమందలి ప్రతిబింబము దర్ప
ణము తీసివేసిన గనపడనట్లు, బ్రహ్మమైన యోగి అన్యశరీరమువలె జూచు
నని తాత్పర్యము) (ఈశ్లోకమందు దేహమును దేహమని చెప్పక నవద్వార
పురమునుట దేహాత్మల వివేకముకొరకని తెలియవలెను. పురమువలె శరీర
మును పురజనులవలె నింద్రియములను, సార్వభౌమునివలె పరమాత్మను,
భృత్యునివలె స్వాత్మను జూచువానికి గదా స్వస్థగల్గును. దేహమునే
అత్మగా భ్రమించినచో తానుదేహమందుండుటను దెలియక పురము మొద
లయిన వానియందుండునట్లు దలంచుచున్నాడు. ఆభ్రమ నివర్తించెనేని
దేహమునే పురముగా దలచునని భావము.) ॥౧౩॥

శ్లో॥ నకర్తృత్వం నకర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః ।

న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే ॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను ప్రథమం సహజం బ్రహ్మ మాయయా శూన్య
మాగతం । శూన్యాత్ప్రకృతి రీతశ్చ మహదాద్యా స్తతో
జగది త్యాది స్మృత్యాసహజాఖ్యస్య సదాశివస్య సాక్షిత్వం
కర్తృత్వంవే తిసందిహాన ఆహ, నకర్తృత్వమితి, ఏవం త్వర్తి
సాక్షిణస్తు పరాత్మత్వం నేశత్వం కర్తురీరితం, యస్మాచ్ఛ పూజ్య
తే సర్వై ర్బ్రహ్మద్యై రఖలేశ్వర ఇత్యాది భారతోక్త్యా
సదాశివః పరాత్మా లోకస్య న కర్తృత్వం న కర్మాణి న వా
కర్మఫలసంయోగం చ సృజతి, కంతు స్వస్యా త్మనో భావభవ
భావశూన్యా జ్ఞాయమానా ప్రకృతిరేవ తజ్జన్యేశ్వర ఏవాంతరో
జగతాం కర్త్రీ కర్తా చే త్యవధార్యమ్ ॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

మాయయేతి । తత్ర తావదిహ మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారాది పంచ
వింశతి తత్వాత్మికా మూలప్రకృతి స్తతశ్చ శూన్యముత్పన్నం తతశ్చ
కార్యాత్మికా బిందుప్రకృతి స్తతశ్చ ద్వాసుపర్ణేతి శృతివేద్య సమష్టి
భావేశ్వరో వ్యష్టిభావేనచ జీవ ఇతివ్యవహితా వ్యవహిత సాధారణ్యేన
ప్రకృతే ర్మహాన్ మహతో హంకారాది యత్పద్యత ఇత్యాశయః॥ ౧౮॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము. ♦—

ఓయీ సదాశివుఃస బ్రహ్మము మాయతో గూడినంచున మనో
బుద్ధి చిత్తా హంకార సమాన వ్యానో దాన పాపజా పాన శ్రోత్ర

త్వక్చక్షుజిహ్వ స్పృశాశబ్ద స్పర్శ రూపరస గంధవాక్ పాణి పాదపా
 యూ పస్థలను పంచవింశతి తత్వాత్మికమైన మూలప్రకృతి బుట్టెను.
 దానివలన శూన్యముత్పన్నమైనది. దానివలన కార్యరూపమైన బిందు
 ప్రకృతి దానివలన సమష్టిభావముచే నీశ్వరుడును, వ్యష్టిభావముచే జీవుడును
 పుట్టిరి. వ్యవహిత, ఆవ్యవహిత, సాధారణ భేదములతో ప్రకృతివలన
 ఈశ్వరుడు అందువలన మహత్ తత్వము, దానివలన జగత్తుబుట్టెను. గాన సహ
 జమును సదాశివుడు సాక్షియా? కర్తయా! అనుసందేహమునుగురించి చెప్పు
 చున్నాడు. ప్రభువు ప్రజలకంటె భిన్నుడై ప్రజలయొక్క ప్రవృత్తిని
 జూచుచు సాక్షిమాత్రుండై యున్నట్లు ప్రభువులైన ప్రత్యేకాత్మయు
 దేహేంద్రియములకంటె భిన్నుడై వృద్ధాద్యవస్థలను సంకల్పాది వృత్తు
 లను జూచుచు సాక్షిమాత్రుండును స్వతంత్రుండును నిర్వికారుండును
 ఆయన సదాశివుండు దేహేంద్రియములకు కర్తృత్వమును సృజించలేదు
 దర్శనశ్రవణాదికర్మలను సృజించలేదు. కర్మఫల సంయోగమునంతకంటె
 సృజించలేదు, మరేమియనగా? ఆత్మయొక్కస్వభావము (వాసన) ప్రవ
 ర్తించుచున్నది. శూన్యమువలన బుట్టినది. దానివలన బుట్టిన ఆవాంతరేశ్వ
 రుడు (అహంకారుడును వాసనయు, కర్మకర్తలగుచున్నారు.) చేతను
 డగు ఆత్మకు కర్మత్వాదులు లేనియెడల అచేతనమైన వాసనకు కర్మత్వ
 మెక్కడనుండిరాగలుగును? స్వతస్సిద్ధమైన యాత్మకు గర్మత్వము లేదేని
 (అనగాకర్మమునకుదానుకర్తగాడేనివాసనయొక్కడనుండివచ్చినదియొక్క
 నుండియు రానియెడలవాసన యేఆత్మకుస్వభావమగును. ఆవాసనచేగలుగు
 కర్మత్వాదులుగూడ స్వభావసిద్ధములగును, కర్మత్వాదులు ఉపాధివలన
 వందుమేని మునుపటి దోషమే సిద్ధమైనది. ఇందుకు పరిహారమేమనగా?
 ప్రకృతివాసనయే కర్మత్వాదికమును గలిగించుచున్నది. అనాదికాలము
 నుంచి వచ్చుచున్న కర్మమువలన ఆత్మకు దేవమనుష్యాద్యాకారమైన
 ప్రకృతితో సంబంధము గలుగుచున్నది. అగ్ని సంస్కరవలన కాలిన ఇనప
 గుండు అగ్ని గాదలపబడునట్లు ప్రకృతిసంస్కరమువలన ఆత్మయు ప్రకృతి

గానేదలపబడిప్రకృతి పరిణామములగు దేవాది శరీరములే ఆత్మయనెడి
 భ్రమగలుగుచున్నది. ఇట్లు దేహాకారమైన ప్రకృతియే ఆత్మయనెడి
 యభిమానము గలుగుచుండగాదానివలన బుట్టేవాసన (అనగా సంస్కారము
 అనుభూతార్థస్మరణము, అనగా ఇంతకుపూర్వమందో లేకపూర్వజన్మ
 మందో చేయుచుగాని, అనుభవించుచుగాని, వచ్చినట్టి విషయములనుగురించి
 ఇప్పుడుమనకు తెలియకయే, తనంతనేకలుగునట్టి స్మృతి. అందువలనగలుగు
 అనురక్తి అభిలాష, శక్తి, వీనిని సంబంధించిన వాడుక మొదలయినవి
 గాని వాసనయనబడును) చేతనప్రకృతి కార్యములయినట్టి కర్తృత్వాదు
 లన్నియు ఆత్మవిగా దోచుచున్నవి గాని ఆకర్తృత్వాదులు ఆత్మకు
 స్వరూపసిద్ధములు గావని భావము॥ ౧౪॥

శ్లో॥ నాదత్తే కస్యచిత్పాపం నచైవ సుకృతం విభుః।

అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జన్తవః ॥ ౧౫॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నన్వజ్ఞోజంతు రసీశోయ మాత్మన స్సుఖదుఃఖయోః
 ఈశ్వరప్రేక్షితో గచ్ఛేత్సర్వంనా శ్వభ్రమేవవే త్యాదిస్మృ
 త్యేశ్వరః కారయితా జీవన్తు కర్తేతి తత్రాహా నాదత్తేతి
 తత్రైవంసతి, పరమార్థతః పరమేశ్వర సదాశివ సహజాఖ్యః
 కస్యచిత్పాపం సుకృతంనా నైవాదత్త ఇత్యర్థః। ననుకథం
 తత్రార్థ ఏషహ్యేవ కర్మకారయ తీత్యాది శ్రుతి స్మృతి లోక
 వ్యవహారశ్చేతి, తత్రావ్యాహా అజ్ఞానేతి అతఏవోక్తం బృహ
 దారణ్యకే 'యత్రిత్యస్య సర్వమాత్మైవాభూ తత్కేనకంప
 శ్చేది త్యాది శ్రుతితోఽవధార్యమ్ ॥౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కారయతీతి॥ నన్వేతావత్వాపి ప్రేరకత్వేనాపి తత్కర్తృత్వ మే
వోక్తమితీచే చ్చృణు । తత్రైవంసతి ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే । తయోరన్యసి ప్పలం స్వాద్వత్తి అన
శ్చన్నోఽభిచాకశీతి శ్రుతౌ సుపాంసులు గితిదాదే కేన ద్వాసుపర్ణా
పక్షిణౌ సయుజౌ సహయుక్తౌ సఖాయౌ మిత్రభావాపన్నౌ సమానం
వృక్షం సంసారజాతం పరిషస్వజాతే సంసక్తౌ తయోర్జీవేశ్వరయోర్మధ్యే
అన్యః ఏకో జీవః పిప్పలం కర్మోపార్జితఫలం స్వాదు యథాస్యాత్తథాత్తి
తథాన్యస్తీశ్వరోఽభిచాకశీత్యర్థశ్రవణేనేశ్వరస్య సాక్షీత్వమేవశ్రూయత
సకుకర్తృత్వ మితి తేనైవ కర్తృత్వ మారోపిత మిత్యవధార్యమ్॥౧౫॥

—♦ ఆ ణ్డ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అజ్ఞా నజీవుడు ఈశ్వరప్రేరణచే సుఖదుఃఖములకు కారణములైన
స్వర్గసరకములను బొందుచున్నాడు అనునట్టి స్మృతిని బట్టి చేయించువాడు
ఈశ్వరుడనిన్ని చేయువాడు జీవుడనే శంకయందు చెప్పుచున్నాడు-ఈశ్లోక
మందు పూర్వార్థము అత్మకు కర్తృత్వములేదనిన్ని ఉత్తరార్థము వాసనను
నదియేకర్తృత్వమనియుచెలియునది. జీవేశ్వరులను రెండుపక్షాలు కూడా నే
యుంటూ మిత్రభావముగలిగి సంసారవృక్షము నాశ్రయించినవి. ఆరెం
టిలో జీవుడను పక్షి కర్మఫలమును రుచించునట్లు అనుభవించుచున్నాడు.
రెండవదైన ఈశ్వరపక్షి కర్మ ఫలానుభవములేకనే తృప్తిబొందుచు
న్నాడు. అనునట్టి శ్రుతిని బట్టి ఈశ్వరుడు సాక్షి గాని కర్తగాడని
తెలియునది. యథార్థముగా సహజమును పేరుగల సదాశివుడయిన
పరమాత్మ యెవనియొక్క సుకృతమునుగాని దుష్కృతమునుగానిబో
గొట్టడు. సమస్తజీవరాసులయందును, ఉన్నవాడగుటవలన సర్వవ్యా
పకుడై యుండును. ఈశ్వరుడే కర్మనుజేయుచున్నాడని శ్రుతి స్మృతి
లోకవ్యవహారములలో గలదంటే సమాధానము. సర్వము నాత్మయే

నగునప్పుడు దేనిచే నెవడు దేనిని చూచును? అనెడు శ్రుతిని బట్టి ఆత్మకు
గర్వత్వములేదు. సత్వగుణోత్పన్నమైనబుద్ధినిరజస్తమోగుణాత్మకమైన
యజ్ఞానమావరించుటచే జీవులు దన్ను దానెరుగక తాను కర్తనుభోక్తను
సుఖిని దుఃఖిని యని మోహము నొందుచున్నారు. అనగా దేహభ్రాంతిలో
నుండిరి. సుఖదుఃఖములు బుద్ధి ధర్మములుగాని ఆత్మధర్మములు గానేరవు.
యేమనగా? తానుదుఃఖావస్థలో నున్నప్పుడు సుఖస్థిరాగా దుఃఖమును
మరచుచున్నాడు. ఆత్మయైతే సర్వావస్థలయందు ఉన్నది. సుఖస్థియందు
బుద్ధింద్రియము లీనమయినది గాన దుఃఖము లేదని చెలియవలెను॥ ౧౫॥

శ్లో॥ జ్ఞానేనతు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః।

తేషా మాదిత్య వత్ జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్॥౧౬॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను సర్వేషా మనాద్యవిద్యా వృతత్వాత్కథం సంసార
బంధనివృత్తి స్వాదిత్యాహ—జ్ఞానేనేతి । తథాచ తమేతం
వేదానువచనేనేత్యాదిశ్రుత్యక్త సాధనమార్గేణ ప్రశాంత
చిత్తాయ జితేంద్రియాయే త్యాదిస్మృత్యాచ గురూపదిష్ట
మర్యాదయా జీవస్య రజ్జుసర్పాదివ తదజ్ఞానం నాశితం ।
యేషాం తేషామంతఃకరణేత్యాదిత్యవత్పరం పదాఖ్యం జ్ఞానం
యమేవైషవృణోతే తేనలభ్య ఇత్యాదిశ్రుత్యాచ ప్రకాశయతీతి
లభ్యత ఇత్యాశయః॥౧౬॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము . ♦—

ఓయీ అందరను అ విద్యచే ఆవృతులై యున్నారు గదా? మీరికి
సంసారబంధమెట్లు నివర్తయగునంటే చెప్పుచున్నాడు. అవిద్యయనగా దేహ

మనుష్య పశు పక్షి భ్రాంతి ఇది ఆవరణాజ్ఞానము మేఘావరణచే సూర్యుడు
గనపడనట్లు ఆవిద్యావరణచే ఆత్మస్వరూపము మరుగు పడి యున్నందున
వేదచోదితములైన యజ్ఞ దానతపములను వర్ణాశ్రమాచితరీతిని కర్మాను
ష్ఠాన సమాధి యోగాభ్యాసాదులచే ప్రశాంతచిత్తుడైన శిష్యుండు గురూప
దిష్టమార్గముచే రజ్జువును దెలిసి సర్పభ్రాంతిని వదలివేసినట్లు శివోహమని
తెలిసి దేహభ్రాంతిని వదలివేయును, మేఘావరణతోలగినపిదప సూర్యుడు
ప్రకాశించునట్లు ఆవిద్యావరణ తోలగినపిదప ఆత్మప్రకాశించును, ||౧౬||

శ్లో॥ తద్బద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పురాయణాః ।

గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిధూతకల్మషాః॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథమిదం శివాద్వైతం లభ్యం భవిష్యతీతి తస్యోప
లబ్ధిర్థ ముపాయమాహ—తద్బద్ధయఇతి । తథాసతి తస్మిన్నేవ
పరమాత్మని శివేఽవినాశిని బుద్ధిర్యేషాంతే తద్బద్ధయ స్తథా
తస్మిన్నేవాంతఃకరణం యేషాంతే తదాత్మాన స్తథాతస్మిన్నేవ
పరాత్మని నిష్ఠా మనసస్థితి ర్యేషాంతవిన జ్ఞానేన నిర్ధూతా కల్మ
షం యేషాంతే అపునరావృత్తిక్షణం కైవల్యం తురీయం శివం
గచ్ఛంతీ త్యర్థః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరాత్మని॥ తత్రయద్యపి । ‘ ఆమాత్యే రాజబుద్ధిస్తు నదోషాయ
ఫలాయ త’ డితి న్యాయేనపరతత్వాత్మనా సర్వస్య పరబ్రహ్మరూపత్వం
తథాపి స్వతః పరాత్మత్వం శివస్యవేతి స్కాందే పుక్తమ్ । తద్యథా
‘సాత్వికత్వం తురీయత్వ మవినాశిత్వ మేవచ । సాక్షిత్వం పరచైవత్వం
శివత్వంచ శివేస్మృత, మిత్యాద్యవధార్యమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ యిట్టి శివాద్వైతము యెట్లులభించుననగా ఉపాయమును జెప్పచున్నాడు. తాను నాశరహితుడును, పరమాత్మయునైన శివుడని బుద్ధిగలిగియుండుటయు, తానుశివుడని భావించవచ్చునాయనగా! మంత్ర యందు రాజబుద్ధి దోషములేదు. ఫలమేయున్నది. రాజానందమాత్యబుద్ధి గూడదు. ఆత్మయందే మనసు నిలుపుటయు, ఆత్మదర్శనమందే నిశ్చయము గలుగుటయు, ఆత్మజ్ఞాన మభ్యసించుటయుం దాసక్తి గలుగుటయు ఇట్టి జ్ఞానముచేత సమస్తప్రాచీన సాపములను నశింపజేయుటయు పునరావృత్తి రహితమైన శివత్వమును బొందుటకు ఉపాయములు. శివత్వమనగా సాత్వికముగల్గుట తుర్యావస్థలో నుండుట నాశములేకుండుట సాక్షిగా నుండుట పరమాత్మగానుండుట సుఖముగానుండుట. ఈధర్మములు శివుని యందు గలవని స్కాందమునందు గలదు. ఏయవస్థగలయాత్మకు పునరావృత్తిలేదో అది స్వస్వరూపముతో నుండునని భావము. పునః దేహాత్మ భ్రాంతిలోకి రాదు. || ౧౭ ||

శ్లో॥ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని |

శునిచైవ శ్వపాకే చ పండితా స్సమదర్శినః || ౧౮ ||

—♦ భాష్యమ్. ♦—

నన్వేతాదృశం జ్ఞానం లభ్యా కీదృశీ జీవన్ముక్తి సిద్ధ్యర్థ త్యాహ । విద్యేతి తత్ర తావద్విద్యాః । ‘పురాణ న్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాంగమిశ్రితైః । వేదేశ్చతుర్దశే త్యుక్త ముపవేదా స్తథాష్టాదశేతి’ స్మృత్యాఽష్టాదశరూపా తథేహ వినయోఽనహంకారత్వం తత్సంపన్నే పురుషే తథాబ్రాహ్మణే బ్రాహ్మణ్యేజాతి విశిష్టే గవి నామ సంస్కార హీనాయాం శుని

శ్వపాకే చాత్యంతపాతకేఽధమేపి సమాత్మ దర్శినః పండితా
భవన్తి, నతుతపవ సమాభవన్తి త్యర్థః | అన్యథా బుద్ధ్యాద్వైత
స్యతత్వస్యేతి స్మృత్యానాయేన తత్తద్ధర్మవిలోపాపత్తే రిత్యవ
ధార్యమ్ || ౧౮ ||

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

పురాణోత్పాది | తత్రతావత్ | అష్టాదశ పురాణాని ఏవమిహ
శిక్షా కలాపి వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిష మితిషడంగాని తథా
ఋగ్వేదో యజుర్వేద సామవేదోఽధర్వవేద శ్చేతిచతుర్వేదైః ఏవ
మాయుర్వేదో ధనుర్వేదో గాంధర్వవేదోఽధర్వవేదశ్చై త్యుపవేదై
శ్చతుర్భి స్సహస్టాదశ విధేత్యవధేయం || ౧౮ ||

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ఈలాటి జ్ఞానములు బొందినవానికి యేలాటి జీవన్ముక్తి
లభించునంటే చెప్పచున్నాడు. ౧ అష్టావింశత్యాగములు ౨ శిక్షా,
౩ వ్యాకరణము ౪ నిరుక్తము, ౫ ఛందస్సు, ౬ జ్యోతిషము, ౭ ఋగ్వే
దము, ౮ యజుర్వేదము, ౯ సామవేదము, ౧౦ అధర్వణము,
౧౧ న్యాయము, ౧౨ మీమాంస, ౧౩ ధర్మశాస్త్రము, ౧౪ కల్పములు
౧౫ ఆయుర్వేదము, ౧౬ ధనుర్వేదము ౧౭ గాంధర్వవేదము, ౧౮ పురా
ణములు ఈ అష్టాదశవిద్యలును వినయముగలవానియందును కేవలబ్రాహ్మ
ణుని యందును, గోవుయందును, యేనుగునందును, శునకమునందును.
చండాలునియందును, నుండు ఆత్మలన్నియు జ్ఞానైకస్వరూపములగుటను
బట్టి అంతటను వానిని సమానముగా (అనగా ఏకాకారములైనవానినిగా)
జూచువారు పండితులు. దృశ్యములగు బ్రాహ్మణ గోగజాది విషమాకార
ములు ప్రకృతి వియే గాని ఆత్మవి గావు ఆత్మయే సర్వత్ర జ్ఞానైకా
కారమున సముడిని గనుగొందురు. || ౧౮ ||

శ్లో॥ ఇహైవ తై ర్జితస్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః ।

నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాత్ బ్రహ్మణి తే స్థితాః ॥౧౯॥

—* భాష్యమ్ *—

నన్వేషం స్వరూపస్య యోగినో జీవన్ముక్తస్య కిం లక్షణమస్తీతి పున రవధారయతి, ఇహైవేతి, తథాచ యేషాం సామ్యే సమత్వభూమికాయాం స్థితంమన సై స్త్విహైవ సర్గః సృష్టిక్రమః సముద్రమాపః పృథివీ స్తీ తిన్యాయేన జితతత్వర్థః । యతోహ్యసంగో యం పురుష ఇత్యాది శ్రుతే ర్నిర్దోషం దోషగంధేనాపి శూన్యం యతిశ్చ వ్యోమవత్సమం వ్యాపకం బ్రహ్మ యస్మా తస్మిన్నైక్యరూపేణ బ్రహ్మణి స్థితా స్తస్మా త్తేపి జీవా భేదేన తథేత్యా శయః ॥౧౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

సమత్వమితి॥ 'కాత్రుసజ్జన సంపర్క విచారోఽసంగ భావనా సమతా స్వచ్ఛతా సామ్యా సప్తధా భూమికా మతే' త్యత్ర సప్తభూమికాగతత్వంసమత్వమిత్యర్థః । వ్యోమవదితి । ఇహ నిరవయవత్వేన భేదఘటితమేవ సాదృశ్య మన్యథా బహుధా శ్రుతయః ప్రవదంతి । యతో విపదాది రియం మృగతోయ సమ మిత్యాది స్మృత్యా వోహ్నా మిథ్యా భూతే న సాదృశ్యంనఘటేత్యవధేయమ్ ॥ ౧౯॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ జీవన్ముక్తుడైన యోగికి మరేమి లక్షణ మనగా? చెప్పుచున్నాడు. యేవరియొక్క మనసు సప్తభూమికలను బొంది సమత్వమైనదో (సప్తభూమికలనగా ! కాత్రు సజ్జన సంపర్కము, విచారణ,

ఆసంగము, భావన, సమత, స్వచ్ఛత, సౌమ్య) వారు ఈ జన్మమందే
సంసారమును జయింతురు. నదీజలము సముద్రమున గలసి సర్వాత్మనా
లయించినట్లు వాసనారహితులై ప్రపంచమును జయింతురు. రాగాది
రోషములులేని దిన్న సర్వత్ర సమముగానుండెడిదేగదా బ్రహ్మము, అత్మ
సౌమ్య మందున్నవారు బ్రహ్మమందున్నవారే । యని తాత్పర్యము॥ ౧౯॥

శ్లో॥ నప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్యనోద్విజేత్రాప్యచాప్రియమ్,
స్థిరబుద్ధి రసంమూఢో బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మణి స్థితః॥ ౨౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్దేవమవ్యత్ర సజీవన్ముక్త శ్శరీర చేష్టయా కథం లక్ష
ణీయ ఇత్యాహ—నప్రహృష్యేదితి, ఏవంతర్హి ప్రియంవస్తు
త్ర్యన్నపానస్రక్ చందనాదిప్రాప్య నప్రహృషేత । నవాసావభీష్ట
విపరీత మప్రియం ప్రాప్యోద్విజే దిత్యర్థః । యతః పరాత్మని
శివే స్థిరబుద్ధిర్యతశ్చ తత్రాసంమూఢో జ్ఞానవాన్ బ్రహ్మవిత్స
మాధినాబ్రహ్మణి స్థితశ్చే త్యర్థః ॥౨౦॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నప్రహృష్యేదితి, తద్యథా 'అహావా హారేవా బలవతి రిహావా
కుహ్మదివా మణావా లోష్ఠేవా కుసుమశయనేవా దృషదినా తృణేవా
స్పృశేవా మమనమదృశో యాంతు దివసాః క్వచిత్పుణ్యాగారే శివశివః
కేత ప్రిపత త' ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్ ॥౨౦॥

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయా జీవన్ముక్తుడు అంగచేష్టలచే నెట్లుజూడదగినవాడంటే చెప్ప
చున్నాడు. బ్రహ్మవేత్త, స్త్రీలు, ఆన్నము, పానీయము. పుష్పమాలలు,

చందనము, మొదలయినవి పాప్రించినపుడు సంతసించడు. తనకిష్టము లేని వస్తువుపాప్రించినప్పుడు దుఃఖించడు. పరమాత్మయైన శివునియందు నిరబుద్ధిగలవాడై బ్రహ్మమందు నెలకొని మోహమును (దేహాత్మాభిమానమును) జెందక యుండును. మెడలో హారమువైచినను, సర్పమును వైచినను, సమానముగా జూచును. ప్రబలశత్రువైనను, మిత్రుడైనను సమానముగాదలచును. మణులనైనను, బెడలైనను, సమానముగా నంగీకరించును. పుష్పశయ్యయందైనను రాతియందైనను; సమముగాపరుండును. తృణమునైనను, స్త్రీలనైనను సమానముగా జూచును ఒకానొక దేవమందిరములో గూర్చుని శివ, శివ, శివ, యనుచు దినములు జెల్లించువానిని జీవన్ముక్తునిగా చెలియవలెను || ౨౦ ||

శ్లో॥ బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విందత్యాత్మని యస్సుఖం
స బ్రహ్మయోగ యుక్తాత్మా సుఖమక్షయ మశ్నుతే॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

న స్వేవమపి తస్య కింత్యాగమాత్రేణైవ జ్ఞాతృత్వం తస్మాత్త్యాగేనై కేనప్రకృతిషువిలయ ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధా దుపేక్ష్యం స్యా దిత్యాహ-బాహ్యేతి॥ ఏవంసతి, 'యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం । బ్రహ్మాక్షయ సుఖస్యాప్తే శలం నాహంతిషోడశీం ఇత్యాది స్మృత్యా బాహ్య స్పర్శేషు శబ్దస్పర్శాదిష్వసక్తాత్మాసన్ సమాధినా యావత్సుఖ మాత్మన్యంతః కరణావచ్ఛేదేన విందతి సఏవ బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా నానామ రాజయోగయుక్తాత్మాన స్సక్షయం బ్రహ్మసుఖ మశ్నుత ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

రాజయోగః॥ కత్రతావత్॥ 'ధాతి ర్వస్తి స్తథా నేతి' రిత్యాది
నాహయోగో దర్శితో రాజయోగస్య పరత్వంతు స్కాందే తత్వసంహి
తాయా ముక్తం । తద్యథా । 'యోగో హి ద్వివిధః పోక్తో హతయోగో
పర స్తయోః । తీవ్రాధికారమాపన్నో రాజయోగై స్సమభ్యసే।' దిత్యాద్య
వధార్యమ్॥ శమాదినేతి॥ శమ దమో పరతి తిత్తౌ శ్రద్ధా సమాధానాఖ్య
వట్సంపత్తి రూపయేత్యర్థః । అంతరాణాం రాగాదీనా మనావిరూఢి
శ్శమః । సర్వేషా మింద్రియాణా మవిహితవ్యాపారేభ్యో నివర్తనం దమః ।
నిషిద్ధ కామ్య కర్మో పరమ ఉపరతిః , ద్వంద్వ సహిష్ణుత్వం తిత్తౌ ।
అపురుషార్థ సకలేతరశాస్త్ర పరాజ్ఞుభి పరవిద్యామయ పరమాత్మ
తంత్రోపనిషద్గోష్ఠి సముత్కీర్తనా రూపా సత్వకలా శ్రద్ధా । చిత్తస్య
పరతత్వాభిముఖ్యం సమాధానం॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ శబ్దాదులను వదలిన మాత్రముచే బ్రహ్మత్వము పొందించు
నట్లయితే ఒకత్యాగముచే శబ్దాదులు ప్రకృతియందు లయించును గాన
శ్రుతినిషేధించినదంటే చెప్పచున్నాడు—ఇహలోకమందు కామసౌఖ్య
మెంతయో, స్వర్గమందు దేవసౌఖ్యమెంతయో. అది బ్రహ్మనందములో
పదునారవభాగమునకైన సామ్యములేదు. శబ్దాదులయందు విరాగముగలిగి
శమదమాదివట్కు సంపత్తిచే ప్రత్యగాత్మ యెంత సుఖమును గాంచునో
అక్షయమైన అట్టి సౌఖ్యమునే రాజయోగియును బొందును. యోగములు
ధాతి, వస్తి నేతి మొదలయినవి. హతయోగము వీటికంటె రాజయోగము
శ్రేష్ఠమైనదని స్కాందమునందు గలదు. అభ్యాసులలో తీవ్రాధికారి
రాజయోగము నభ్యసించవలయుననిన్ని, మధ్యమాధికారి, వస్తి, మొద
లయిన సాధనములు చేయవలసినదనిన్ని, చెప్పబడియున్నది. రాజ

యోగమనగా? సంప్రజ్ఞాత సమాధి. ఈ యోగము నభ్యసించువారలు పురుషులుగాని, స్త్రీలుగాని, సోహం మంత్రానుష్ఠానమును జేయుచు రావలయును. అనగా శ్వాసముయొక్క రాకపోకలయందు శ్వాసము లోపల ప్రవేశించునప్పుడు. సో అనుఅక్షరమును మనస్సుతోనే భావించి శ్వాసమును బైటికివదలినప్పుడు, హం, అనుఅక్షరమును భావించవలెను. దీనినిమనో మారుత సంధానమనిరి. ప్రణవానుసంధానముమా యైయున్నది. యెట్లనగా సకారమందలి ఓకారమును, హకారోపరిబిందువును, గలసి ఓంకారమైనది. ఇట్టియభ్యాసమును సర్వదా అఖండితముగా జేసినయెడల పరిపక్వావస్థలో ఆసంప్రజ్ఞాత సమాధిగాగలదు. 'జీవాత్మ పరమాత్మైక్యావస్థా త్రిపుటిరహితా పరమానందస్వరూపాశుద్ధచైతన్యాత్మికా సమాధిః ధ్యాత్వ ధ్యానే విహాయ నివాతస్థిత దీపవద్ధ్యయైకగోచరం చిత్తం సమాధిః మనఃప్రచారశూన్యం పరమాత్మని లీనం భవతి॥' అని సమాధి లక్షణము చెప్పబడినది. ధ్యానధ్యాత్వధేయములను త్రిపుటిచేరహితమై యానందస్వరూపమై; శుద్ధచైతన్యస్వరూపమైజీవాత్మపరమాత్మలయొక్క యైక్యావస్థ సమాధియనబడును. ఇందుఁజేత్తము ధ్యాత్వధ్యానములను వదలి. గాలిలేనిస్థలము నందలి దీపమువలె ధ్యేయమునకు మాత్రము గోచరమైయుండును. మనస్సెంచును బ్రచరింపక పరమాత్మయందు లీనమగుచున్నది.

శ్లో॥ యేహి సంస్పృశఃకా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే ।

ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ న తేషు రమతే బుధః॥ ౨౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతావతాపి బాహ్యసుఖనివృత్తా వాత్మసుఖస్యాప్తి
స్తథాత్మసుఖస్యాప్తా బాహ్యసుఖనివృత్తి రిత్యన్యోన్యాశ్రయ
స్తత్పరిహరన్నాహ—యేహీతి । తథాసతి ! యావంతః కురుతే

జుతుసంబంధా న్మనసః ప్రియాన్ తావంతో స్య నిఖన్యంతే
 హృదయే శోకశంకవ ఇత్యాది స్మృత్యాపి హి యస్మాద్యే
 సుస్పర్శజా విషయేంద్రియసంబంధజా భోగాస్తే సర్వేప్యాద్యం
 తవత్వేనే హముత్రగా రాగద్వేషాదివ్యాప్తత్వేన చ దుఃఖ
 యోనయ ఏవ త ఇతి తత్ర బుధో నాసక్త్యా రమత ఇత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శోకశంకవ ఇతి॥ తద్యథా । తత్రైవోక్తం । ‘గ్రంథిర్ని ద్వివిధా
 జంతో ర్విద్యాఽవిద్యా ప్రభేదతః । తత్రావిద్యాంతుశంకాభ్యాం
 భిద్యా ద్యోగైర్ద్వధవ్రతై, రిత్యాది బహుశః॥ ౨౨॥

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అనాదికాలమునుండి చవిగొన్న బాహ్య స్పర్శములను త్యజించుట
 యెట్లనగా ఆత్మసుఖావాప్తిచే ద్యజింపవచ్చును. ఆత్మసుఖప్రాప్తి యెట్లు
 వచ్చునగా బాహ్యస్పర్శములు ద్యజించుటవలన వచ్చును. ఇట్లన్యోన్యా
 శ్రయదోషమును పరిహరించుచు చెప్పుచున్నాడు. లోకమందు జనుడు
 యెన్ని సంబంధములను ప్రియముగా జేయునో అవియన్నియు వానిహృదయ
 మందు నాటుకొన్న దుఃఖశల్యములనే స్మృతినిబట్టి విషయభోగములు
 మేకుదెబ్బలవంటివి. వాటి నివృత్తి యెట్లనగా జనునకు విద్యా అవిద్యా
 అని రెండు భేదములు గలగ్రంథులు. అందులో అవిద్యయనునది హృదయ
 మందు నాటుకొనిన దుఃఖకరమైన మేకు. దానిని యోగములచే దృఢ
 వ్రతులు భేదించివేతురు. విషయభోగములయందు పండితులు ఆస
 క్తులుగారు. ఆభోగములు అద్యంతములు గలవి యగుటచే భోగాంత
 మందు దుఃఖకరములే గాన విడువవలెను. పోసి భోగమునందు తృప్తి
 న్నిలేదు. తృప్తికరముగా చోగించినయెడల విషయములు విడచి

పోవునని యోచించుట, అగ్నిహోత్రమును ఆజ్యముతో చల్లాపి-
నట్లే. గాన పండితుడు. ఆసక్తితో రమించడు. విధిచేత చెయ్యవలసి
వచ్చినదని అత్మానుసంధానమును వీడకవిషయాదుల ననుభవించుచుండును
శ్లో॥ పుంఖానుపుంఖ విషయైక్షణ తత్పరోపి బ్రహ్మవలోకనధియం నజ
హాతి యోగీ॥ సంగీత తాళ లయ వాద్య వశంగతాపి మాళిన్ కుంభ పరిర
క్షణధీ ర్షటీవ॥ దృష్టాంతమందు నటీ, శిరమున కుంభము నిడుకొని నోటితో
సంగీతమును బాడుచు చేతులతో తాళము వేయుచు పాదములతో నృత్య
ముసలుపుచున్నను, దానిచిత్తము శిరముననున్న కుంభమును పడిపోకుండా
చూచుచున్నట్లు, యోగియైనవాడు విషయముల ననుభవించుచున్నను నతని
చిత్తము బ్రహ్మవలోకనమును వదిలియుండలేదు ॥౨౨॥

శ్లో॥ శక్నోతీహైన యస్సోధుః ప్రాక్ శరీర విమోక్షణాత్ ।

కామక్రోధోద్భవం వేగం సయుక్త స్సుసుఖీ నరః॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుక స్తర్హి జీవన్ముక్త ఇతి స్పష్టం కుతో నోచ్యత
ఇత్యాహ—శక్నోతీతి । తత్రైవంసతి । యథా మరణాదూర్ధ్వం
విలప స్తీభి ర్యువతీభి రాలింగ్యమానోపి ప్రాణశూన్యత్వా త
ద్వేగం సహతే తథా ప్రాణాత్పాగపి జీవన్నేన య స్సహతే
సవన పరేపరబ్రహ్మణి యుక్త ఇత్యర్థః । తదుక్తం యోగవా
స్థితే । తద్యథా । ‘ప్రాణే గతే యథా దేహ స్సుఖం దుఃఖం
నవిందతి । తథాచే త్ప్రాణయుక్తోపి కైవల్యా దాశ్రయోభవే
దిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ కామక్రోధాభ్యా ముత్పన్నం చిత్తక్షోభ
సూపం వేగం సోధుం శక్నోతి సవన సుఖీ చే త్యుచ్యతే॥ ౨౩

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మరణాదిః॥ తత్త్రైవం సత్యబుంహి జీవం ప్రతిదేహభిన్నం శరీర సంయోగ వియోగ యోగ్య మిత్యేవం లక్షణా స్మరణా మార్గ్యమిత్యర్థః ఏవం తతఃపరంచ అంతరమాహు రీశ్వరం తతోఽప్యనంతం జగదీశ్వరం కిమిత్యాది శేషేణావధార్యమ్ ॥౨౩॥

—* ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము *—

ఓయీ జీవన్ముక్తుడెవడో స్పష్టముగా నేలచెప్పవంటే చెప్పు చున్నాడు. ఒక పురుషుడు మరణించిన తర్వాత విలపించుచున్న భార్యచే ఆలింగితుడైనను, పాణములేనందున కామవేగమును సహించునట్లు బ్రతికి యున్నప్పుడును కామక్రోధములయొక్క వేగమును సహించినవాడేనుభవం తుడు. కామ క్రోధ వేగ సహనోపాయ మెట్లనగా 'దృఢతరమపిధాయ ద్వారామారా త్కథంచి తస్మిరణ విపరివృత్తౌ దర్శినే యోషితాంవా, పరిణతివిరసత్వం దేహభీభత్సతాం వాప్రతిముహు రనుచింత్యో న్ములయి ష్యమి కామం'॥ శబ్దాదివిషయములకు ద్వారములైన శ్రోత్రాదులను బంధించి (అనగా విషయగ్రహణము చేయకుండుట) స్త్రీలను దర్శించుట స్మరించు టయు విడువవలయును. ఏమనగా సర్వదా వీరలయందు సరసముండదు. 'వృద్ధస్య తరుణీ విషం' అనునట్లు పరిపక్వదశలో విరసమున్నది. దేహము భీభత్సమైనప్పుడు విరసము 'ముక్తో దైత్యగురుః ప్రియేణ సహసా పశ్చాత్కుతస్సంగమః' అనునట్లు శుక్లము పతనమైనప్పుడు స్త్రీ విరసయగును. ఇట్లు మాటిమాటికి ఆలోచించుచు కామమును జయించగలనన్నట్లు ఈయంపాయముచే జయించవచ్చును. ఇది కామజయోపాయము. క్రోధ జయోపాయమును జెప్పెదను. 'కృద్ధే స్మేరముఖావధారణ మధావిష్టే ప్రసాదక్రమో వ్యాక్రోశే కుశలోక్తి రాత్మదురిత చ్ఛేదోత్సవ స్తాడనే ధిగ్జంతో రజితాత్మనోఽస్య మహతీ దేవాదుపేతా విపద్దుర్వారేతి దయార సార్ధమనసాం క్రోధస్య కురోదయః'॥ క్రోధమును వానికిని

శాంతమనువానికిని యుద్ధము. క్రోధముదగ్గరకురాగా జూచి చిరునగవు నవ్వుచుండెను. పిమ్మట క్రోధమునకు అనేకమై కండ్లు మొగము ఎఱబడెను. అప్పుడు శాంతము దీర్ఘాయుష్మాన్ భవ, వంశాభివృద్ధిరస్తు, అని దీవించెను. పిమ్మట క్రోధము పరుషోక్తులను పరివారముతో ముట్టడించెను (అనగా తిట్టుచుండెను) తరువాత శాంతము (కుశలపరిశ్చ) యింటివద్ద అందరు క్షేమమా యని యడిగెను. అనంతరం క్రోధముతాడన జేయ సాగెను. శాంతము నాసాపమంతయు నశించినదని యానందోత్సవము సాగించెను. అంతలో క్రోధము ఇంద్రియపరివారమును నిగ్రహించలేక పరాజయము నొందెను. అనగాయిట్లు శాంతయుద్ధమందు మృతినొంది పిరస్వర్గముజెందిన క్రోధమునకు పునరావృత్తిలేదు. || ౨౩ ||

శ్లో॥ యోఽంతస్సుఖోఽంతరారామ స్తథాంతజ్యోతిరేవయః |

స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి || ౨౪ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుకింపకూడిన తనహిష్టుతా మాత్రమేవాపేక్షిత మపితు బ్రహ్మసుఖస్యా వ్యాప్తిరపీ త్యాహ “యోంతరితి” తథాసత్యంతః కరణావచ్ఛేదేన సుఖం యస్య సతాదృశ ‘సమాధినిర్ధూతమలస్య చేతసో నివేశితస్యా త్మని యత్సుఖం భవేత్, సశక్యతే వర్ణయితుంగిరా తదా యదేత దంతః కరణేన గృహ్యతే ఇత్యాదిశ్చిత్త్యా ప్రమాణీభూతో యోంతస్సుఖ స్తథాంతరారామ స్థితి ర్యస్య స తథాంతజ్యోతి రేవ యః సయోగీ యమనియమాద్యష్టాంగ యోగశీలో బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతస్స స్మచిరేణ స్వల్పకాలేనైవా భ్యాసపాటవా ద్గచ్ఛతీత్యర్థః || ౨౪ ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అచిరేణేతి, 'కస్యచిజ్జాయతేశీఘ్రం చిరకాలేనకస్య చిది'త్యాదినా
యథాతీవ్రాద్యభ్యాసబలేనా వధార్యం. ౨౪॥

—* ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము *—

ఓయీ! వృక్షపర్వతములవలె శీతోష్ణాది ద్వంద్వమును సహించుట
మేగాదు, బ్రహ్మసుఖమును గలదని చెప్పచున్నాడు. ఈశ్లోకమందు
ఆంతస్సుఖః, అంతరారామః, అంతర్జ్యోతిః' అను పదములచే ఆత్మయే
వరుసగా భోగ్య, భోగ్యస్థానము, భోగోపకరణములు గాగలవాడని
తెలియనగును. (అనగాజీవన్ముక్తుడనిత్యములైన బాహ్యసుఖముల యందా
సక్తిని వదలి ఆత్మసుఖమందు తృప్తుడై ఘటమునంగలి దీపమువలె లోలో
పల ప్రకాశించుచుండును. ౨౪॥

శ్లో॥ లభ నే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః।

చిన్నదైవధా యతాత్మాన సర్వభూతహితే రతాః ॥౨౫॥

—♦ భా వ్య మ్. ♦—

నను కైవల్యహేతో జ్ఞానస్య సాధనాని పునః స్మార
యన్నాహ ॥లభ న్త ఇతి॥ తత్రితాన ద్యజ్ఞానభిః క్షీణకల్మషా
స్తతోంతః కరణశుద్ధ్యా ఋషయః సూక్ష్మవస్తు వివేచనసమ
ర్థస్త ఏవ కర్మణా ఫలూశత్యాగేన సన్యాసినః తతశ్చశ్రీవరాది
పరిపాకేన చ్చిన్నదైవధా నివృత్తసర్వసంశయా స్తతో నిది
ధ్యాసనపరిపాకేన సంయతాత్మాన శ్శివే పరమాత్మన్యే వైకా
గ్గిచిత్తా ఏతాదృశాశ్చ ద్వైతాదర్శితేన శివైకతాదాత్మ్యా
త్సర్వ భూతహితేరతా బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మనిర్వాణం లభ న్త

ఇత్యర్థః॥ యస్మిన్ సర్వాణి భూతాన్యా త్తేనా భూద్విజానతః
స్తతః కోమోహః కశ్చోక ఏకత్వ మనుపశ్యత ఇత్యాదిశృతేరి
తిభావః॥ ॥౨౧॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

సన్యాసిన ఇతి॥ నతుదండధారిణ ఇత్యర్థః। తద్యథా 'నాన్యాః
పురుషా జ్ఞాతః పుంస్త్వం వోనైవ నిశ్చితం ; స్వం స్వయం నైవజానీధ్యం
వేషతఃకింయతి ర్భవేదిత్యాది, దండినం ప్రతి మైత్రేయ్యుక్త్యా వధార్యమ్.

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! ముక్తికి సాక్షాత్సాధనమైన జ్ఞానమునకు అనుసాధనములను
కొన్నిటిని జాపకముజేయుచున్నాడు, సమదర్శిత్వమునెడు జ్ఞానము పరిపా
కము నొందుటకై దానినిసాధించు ననుష్ఠానప్రకారము 'నప్రహృష్యేత్'
ను శ్లోకము మొదలుకొని చెప్పబడుచున్నది. హర్షోద్వేగములనివృత్తి
బాహ్యవిషయములయందు నిస్సంగత్వము అందులకై బాహ్యస్పర్శము
లను దోషములుగాజూచుట కామక్రోధములవేగము నివారించుట ఆత్మనే
సర్వవిభభోగ్యములుగ కల్పించుకొనుట అనునీయియు వరుసగా నయిదు
శ్లోకములచే చెప్పబడినవి. ఇకపూర్వోక్తములయిన ద్వంద్వసహనాదుల
దలపించుచు సమదర్శిత్వమునకు మిక్కిలియు సంతరంగసాధనమైన సర్వ
భూత హితరతిత్వము నిందు పడేకించుచున్నాడు 'శ్రూయతాం ధర్మసర్వ
స్వశ్చ'త్వా చాప్యవధార్యతాం ఆత్మనః ప్రతికులాని పరేషాం నసమాచ
రేత్' అని భారతము. తనకువలె తక్కినభూతములకును హితమాచరించు
చుండుట నశించిన పాపములు గలవారై ద్వైతభావము నశించి ఇంద్రియ
ములను జయించిన వారలగుచు అంతఃకరణశుద్ధిచేత నూత్మవస్తు వివేచన
యందు సమర్థులగుచు కర్మఫలత్యాగులైన సన్యాసులు శ్రవణమనననిది
ధ్యానలచే నింద్రియ నిగ్రహము గలిగి పరమాత్మయైన శివునియందు ఏక

గ్రచిత్తముగలవారలగుచు ఆఖండానందరూపుడైన పరశివుని గాంతురు. ఇచ్చట సన్యామసనగా దండధారణ మాత్రముచే సన్యాసముగా జాలదు. ఇందును గురించి మైత్రేయి దండినిగురించి యిట్లు పలికినది. పేదండిన్ నీవు పురుషుడవు కాజాలవు యేలయనగా నీలోనున్న పురుషుని నీవు చెలుసుకొనలేనందున దన్ను దానెరిగినవాడు యతిగాగలడు గాని వేషధారణముచే సన్యాసిగాజాలడని చెలియవలెను. ౨౫॥

శ్లో॥ కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసాం॥

అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనాం॥ ౨౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ పూర్వం కామక్రోధయో రుత్పన్న యోరపి తయోర్వేగసోధవ్య ఇత్యుక్తమిదానీం తు తయోరుత్పత్తిప్రతిబుధవన వర్ణ్యత ఇత్యాహ॥కామేతి॥ తత్రైవంసతికామక్రోధయో ర్వియోగ స్తదనుత్పత్తి రేప యేషాం తేషాం యతీనాం యతనశీలనాం యతచేతసాం సాయతచిత్తానాం విదితాత్మనాం సాక్షాత్కృత తత్వానా మభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తత ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అనుత్పత్తిరేవేతి॥ 'యథోత్తమంరసం లభ్యా సత్కుచైర్నావత్య ప్యతి । తద్వద్భ్రహ్మసుఖం లభ్యా లాకికైర్నావసీదతీ'త్యాదివివేకవ్యం

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇంతకుపూర్వము కామక్రోధముల వేగము సహింపదగినదని చెప్పి యప్పుడు కామ క్రోధములు పుట్టకుండుటనుగురించి చెప్పుచున్నాడు॥

కామమును క్రోధమును లేనివారును అంతఃకరణమును జయించినవారును అత్మసాక్షాత్కారమైనవారును నైన యతులకు బ్రతికియున్నను మృతి తొందినను బ్రహ్మనందముగలదు. మంచిరుచిగల పదార్థములను భుజించినవాడు రుచితక్కువపదార్థములను తృప్తి నొందనట్లు బ్రహ్మనందము వనుభవించినవాడు లోకానందముజోలికి బోడు॥ ౨౬॥

శ్లో॥ స్పర్శాస్కృత్వాబహిర్బాహ్యంశ్చక్షుశ్చైచ్చవాంతరేభ్రువోః
ప్రాణాపానా సమా కృత్వా నాసాభ్యంతరచారిణౌ॥ ౨౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహ బహుశః స్తత్వజ్ఞానస్య బహిరంగసాధనాన్యత్కానీ
దానీంతు తిస్యాంతరంగసాధనాన్యప్యాహ “స్పర్శానితి” తథాచే
హదా బహిర్బాహ్యం శబ్దాదీన్ బహిర్భవాన్ పునర్బహిరేవ
కృత్వా పరంవైరాగ్యేణభ్రువోరంతరే అర్ధనిమిలనేన చక్షుషీ
పరమాత్మని చిదాకాశే స్పర్శయోగస్తు నామైషదుర్లభోహి
కుయోగినా మిత్యాది స్మృతిగమ్యే స్పర్శునిధాయ తథా
ప్రాణాపానా సమా నామ తుల్యాపూర్ణాద్ధోగత్యేదానీ
నేన నాసాభ్యంతరచారిణౌ కృత్యేత్వర్థః ॥౨౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

చారిణానితి॥ ‘షట్కతాని దివారాత్రీ సహస్రాన్యేకవింశతిః । హంస
స్సోహ మిమం మంత్రం జీవోజపతి సర్వదే’ త్యప్యనుసంధేయ మితి
ధ్యానస్య గూఢాభిసంధిరితిభావః॥ ౨౮॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము తత్త్వజ్ఞానోపయోగమైన బహిరంగ సాధనముల జెప్పి యిప్పుడంతరంగ సాధనముల జెప్పుచున్నాడు ముందుగా బాహ్యవిషయ ములైన శబ్దదులత్యజించి వైరాగ్యముతో భూమధ్యమంను లక్ష్యమును నిలిపి ఆర్థనిమితి లోచనుడై ఊర్ధ్వ గతిగల ప్రాణవాయువును అధోగతిగల యపానవాయువును సమానముగా జేసి అనగా ఇడా పింగళులను సరిజేసి సుషుమ్నను నడిపించుచు నాళికను దాటి వాయువును రానియ్యక (యిరువదియొక్క శైవ్య ఆరునూరుల హంసలను దివారాత్రము లను జేపుడు జపముజేయును. ఆహంసలను సోహంభావనతో జూచిన నిదిభ్యాసలో వాయువు నాళికదాటిరాదు.) పరమాత్మయైన చిదాకాశమును జూడవలెను. || ౨౭ ||

శ్లో॥ యతేంద్రియ మనోబుద్ధి ర్ఘ్రునిర్మోక్ష పరాయణః |

విగతేచ్ఛా భయక్రోధో యస్సదా ముక్త ఏవ సః || ౨౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వత్యా తఃపరం కిం కరణీయమస్తీ త్యాహ | యతేంద్రియేతి | తథా చైవ ప్రకారేణ యతాస్సంయతా ఇంద్రియ మనోబుద్ధయో యస్య సో త థామననశీలస్సన్ బ్రహ్మవిద్యా పరాయణ ఏవ మోక్షపరాయణ ఇత్యర్థః | ఏవంసతి తతోప్య భ్యాసపాటనా ద్విగతేచ్ఛా భయక్రోధో యస్సదా స ముక్త ఏవేతిపరమార్థః || ఉక్తంహి, “నిమిషార్థం నతిష్ఠంతి వృత్తిం బ్రహ్మమయీం వినా యథాతిష్ఠంతి బ్రహ్మాద్యాస్సనకాద్యా శ్శుకాదయః |” ఇత్యాద్యన్యత్ర ద్రష్టవ్యమ్ || ౨౯ ||

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ అటుపైని చేయవలసిన దేమున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు. ఇంద్రియమనోబుద్ధులను నియమము జేసికొని మననశీలుడై మోక్షానందము గలిగి కోర్కెలువదలి కోపమును వీడినవాడై అర్థనిమిషమైనను బ్రహ్మకారవృత్తిని వదలియుండరాదు. సనకాదులు శుకాదులు బ్రహ్మములు బ్రహ్మకారవృత్తిని అర్థనిమిషమైనను వదలక యున్నట్లున్నవాడు జీవన్ముక్తుడు॥ ౨౮॥

శ్లో॥ భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోక మహేశ్వరం

సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాంతిమృచ్ఛతి॥ ౨౯

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసన్యాసయోగః.

—♦ బా ష్య మ్ ♦—

సన్వేపం యోగయుక్తః కథం జ్ఞాత్వా ముచ్యత ఇత్యాహ “భోక్తారమితి” ఏవం తస్మిన్ ‘మాయాంతు ప్రకృతి విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం, తేన వ్యాప్తమిదం సర్వం జగత్ స్థావరజంగమ” మిత్యాదిశ్రుత్యా సర్వజగతాం సాక్షిణం లోకమహేశ్వరం । తథాభ్యురే హ్యగ్రభోక్తారం సర్వేషాం పశ్యతాం ప్రభుమి’ త్యాది భారతోక్తస్మృత్యాచ సర్వేషాం యజ్ఞానాం ప్రభోక్తారం తపసాంచ ఫలప్రదం తథా హిరణ్యగర్భాదీనాం సర్వలోకానాం మహేశ్వరం, సదాశివం జ్ఞాత్వా శాంతిం మృచ్ఛతీత్యర్థః ఏవం । ‘యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథాగర తస్యేతే కథితా హ్యర్థాః పరీకాశంతే

మహాత్మన ఇత్యాది' స్మృత్యాచ సర్వభూతానాం హృదయం
పాలనకర్తృత్వేనోపకారకం త్వమేవం మాంజ్ఞాత్వాచ శాంతి
మృచ్ఛతీతి పరమార్థః ॥౨౯॥

ఇతి శ్రీశ్వేతాచార్య గురుచరణశిష్య భావసమాసాదిత
శైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠశివాచార్య విరచితే
తత్త్వైకదర్శననామకే గీతాభాష్యే
క ర్మ స న్నా స యో గ ౩.

—* ల ఘు టి ష్ప ణీ *—

హిరణ్యగర్భాదీనామితి. తత్త్వైవం సతి 'యో దేవానాం ప్రథమ
శోభనశక్తి, విశ్వాధికోరుద్రో మహర్షిః హిరణ్యగర్భం జనయామాస
పూర్వం సనోబుద్ధ్యా శు భయా యునక్ష్మి'త్యాది శ్రుత్యాహిరణ్యగర్భా
దీనాం సర్వలోకానాం మహేశ్వరం మాం జ్ఞాత్యేత్వర్థః । పాలనకర్తృ
త్వేనేతి । తత్త్వైవంతు । త్వం పాలనకర్తృత్వేనోపకారకో విష్ణు ర్నతు
కర్తేతి జఘన్యం మన్యమానోపి 'శివాధిక్య మవిజ్ఞాయ బ్రహ్మనారాయణౌ
పురా । ఆహం బ్రహ్మ త్వహం వేత్తి విశ్రాంత్యాకురుతాం రణం । త్వ
ద్భక్తా బ్రాహ్మణా నిత్యే త్రిపుండ్రే భిస్మకుంతనే । భవేయు ర్విముఖా
నిత్యం వేదసిద్ధే విముక్తిద' ఇత్యాదినాశివాధిక్య మజానతో ర్ద్వయో
ర్వివాదోప్యభూ దన్యత్రవిస్తరః॥ ౨౯॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్యశిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం కర్మసన్యాసయోగః.

—♦ ఆ ణ్ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇట్టి యోగాభ్యాసి యెట్లుగా తెలిసికొని ముక్తుడగుచున్నాడనగా!
చెప్పుచున్నాడు. మాయయే ప్రకృతియనియు అట్టి మాయగలవాడే
మహేశ్వరుడనియు, అతనిచేతనే యీ స్థావరజంగమాత్మకమైన జగత్తు

తయు వ్యాప్తమైన దనునట్టి శ్రుతినిబట్టిని మహేశ్వరుడు సర్వజగతులకు సాక్షియనిన్నియుజ్జమందగ్రభోక్తయనిన్ని, ||శ్రు|| 'అవోరాజానమధ్వరస్య రుద్రం' సర్వయజ్ఞములకు భోక్తయు సర్వలోకములకు ప్రభువును తపసులకు ఫలమిచ్చువాడును హిరణ్యగర్భాది సర్వలోకములకు మహేశ్వరుడైనవాడు సదాశివుడు, 'తమిశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తా ద్విదామదేవం భువనేశ మిద్యం' || సదాశివుడు దేవతలందరికి నధిపతి. అతనికి సాటియైన దైవము లేడు. 'గాయత్రీవల్లభత్వా ద్దశరధతనయ స్థాపితారాధితత్వా చ్చౌరే కైలాసయాత్రా వ్రతముదితతయా భిష్టసంతానదానాన్ నేత్రేణ స్వేన సాకం దశశతకమలై ర్విష్ణునాఽరాధితత్వా త్తస్మై చక్రప్రదానా దపిచ పశుపతి స్సర్వదేవ ప్రకృష్టః' || శివోత్కృష్టతయాచెప్పబోవు కారణములవలన ప్రతిపాదించబడినది || 1 గాయత్రీదేవతకు భర్త. 2 విష్ణువు రామావతారమందు రావణసంహారమువలన ప్రాప్తించిన బ్రహ్మహత్యానివారణార్థమై రామేశ్వరక్షేత్రమందు రామనాథస్వామిని స్థాపించి పూజించినందునను. 3 కృష్ణావతారమందు సంతానప్రాప్తి కొరకు కైలాసయాత్ర జేసి తపమొనరించిన కృష్ణునకు సాంబుడను కొమరుని ప్రిసాదించినందునను. 4 మరియొకప్పుడు రాక్షసవధార్థమై శివునారాధించి సహస్రకమలార్చన జేయునపుడు శంకరుడు భక్తుని పరీక్షించు నిమిత్తమొక కమలమును లోపింపజేసినందుకు నేత్రోకమలమును పూజించిన విష్ణువునకు ప్రసన్నమై సుదర్శనచక్ర మిచ్చినందునను 'ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతీవ్రత' యని ఈగీతయందే సర్వభూతిములయందు ఈశ్వరుడున్నాడని కృష్ణుడర్జునున కుపదేశించినందునను అట్టి సదాశివుని దెలిసికొని ముక్తి నొందగలరు.

'శివవీరోధ్యేయ శ్శివంకర సర్వమన్యత్పరిత్యజ్యేత్యాది శ్రుతులను బట్టిని సమస్తక్షుద్రదేవతలను వదలి శివుని ధ్యానించి ముక్తి నొందవలెనని శ్రుతులు చాటుచున్నవి. మరియు స్మృతులుగూడ కలవు.'

శ్లో॥ ధ్యేయత్వే తవసాక్షిణో మునిగణాః జ్ఞానప్రదత్వే శుకో
 వంద్యత్వే నిగమా స్స్వభక్త విమతక్లాంతౌ కృతాంతాదయః ।
 నిత్యత్వే భవతః పితామహశిరస్సృగ్బృంద మాద్యంతయో
 క్షూన్యత్వే తు వరాహ హంసవపుషౌ పద్మాక్ష పద్మాసనా॥

శివుండు ధ్యానింపదగినవా డెనుటయందు మునీశ్వరులందరు శివ
 క్షౌరరతులగుటచే సాక్షులయిరి. శివుండే జ్ఞానమునిచ్చువాడెనుటయందు
 వ్యాసుని తపస్సుకు సంతసించి ప్రత్యక్షమైన శంకరుని నాకుమారునికి
 బ్రహ్మపదేశము మీచేగావలెనని వరముగోరినందున నట్లు గావించిన తరి
 శివజ్ఞానముచే ముక్తి నొందిన శుకుడు సాక్ష్యము, శివుండే వందసియుడెనుట
 యందు నమోనమః పదంబులచే నలంకరింపబడినట్టిన్ని నమశ్శివాయ
 యనుమత్రరాజముచే పవిత్రమైన రుద్రాధ్యాయము ఋగ్వేద సామవేద
 మల మధ్య యజుర్వేదముండుటచే పవిత్రములైన వేదములు సాక్ష్యములు
 శివక్షిప్తలపవలె ననుటయందు శివభక్తిలేనివారిని శిక్షించుటకొరకుసృష్టిం
 చుడిన యముడు యమలోకము యమభటులు సాక్షులు. నిత్యమైన ముక్తి
 సిచ్చుటకు జననమరణములు లేని శివుండే యధికారియనుటయందు నూట
 యిరవై యనమండ్రి బ్రహ్మయొక్క కపాలములచే గ్రధితమై శివుని
 మేడలోనుండు కపాలమాల సాక్ష్యము, శివుండాద్యంతములు లేనివాడె
 నుటకు వరాహహంస రూపధారులై శివునిపాదశిరంబులు గమగొనలేని
 యాహరిబ్రహ్మలే సాక్షులుగాన సర్వదేవాదిదేవుడైన శివునియందును
 యథాదేవే తథాగురౌ? అనుటవలన గురువులయందును సమబుద్ధి గలవారు
 సిగ్గులు. ముక్తులుగాగలరనునట్లు అర్జునా? గురువైన నన్నుగూడ శివునితోన
 భేదమునుగాజూడుమని యుపదేశించెను. ౨౯॥

ఇట్లు తత్వైకదర్శనమును శ్రీకణ్ఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధానంద
 మహర్షి చే రచియింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
 తాత్పరమున కర్మసన్యాసయోగము.

ఐమచ్చీకంఠా చార్యకృతే శ్రీభగవద్గీతా భాష్యే

ఆత్మసంయమయోగః.

ఐక్యస్థావాచ

శ్లో॥ అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః।
స సంన్యాసీ స యోగీ చ సవిరగ్ని నఃచాక్రియః॥ ౧।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘ఆత్మజ్ఞానాద్భవేన్ముక్తి స్తథాపీంద్రియ సంయమాత్।
ముక్తిరేవాత్మ నిష్ఠస్య పథే త్వేతన్నిరూప్యతే’॥ నను। ‘జపా
చ్ఛాంతః పునర్ధ్యాయేత్ ధ్యానాచ్ఛాంతః పున ర్జపేత్।
జపధ్యానాభియోగేన పశ్యేదాత్మాన మాత్మనే’ త్యాది
స్మృత్యాత్మత్వే లభ్యే కిమిహసంన్యాసశబ్దేనోచ్యత ఇత్యాశంక్యా
హ - అనాశ్రిత ఇతి తత్రైవంసతి। ‘కుటీచకో గృహస్థస్యా
ద్భ్రహ్మచారీ బహూదకః। వానప్రస్థోఽథ హంస స్యాత్పర
హంసస్తు జ్ఞానవానిత్యాది’ స్మృత్యా గృహశ్రమవివ వస్తుత
స్త్రివిధాశ్రమాణా మంతర్భూతత్వా త్సర్వకర్మణాం ఫలమనా
శ్రిత ససన్యః కార్యం శాస్త్రేణ కర్తవ్యతయా విహితం నిత్య

గ్నిహోత్రాదికం కర్మ కరోతి స సంన్యాసీ త్యుచ్యతే ।
 సంన్యాసోహి త్యాగయోగశ్చ చిత్తవృత్తినిరోధస్తాచ యస్య
 విద్యేతే స సంన్యాసీ త్యభిధీయతే । నతు నిరగ్నిస్సాన్వహః స్వధే
 త్యాది ధర్మవివర్జితో నవా స్నానసంధ్యాది షట్కర్మశూన్యో
 ౭వీతి॥౧॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నను 'ఆత్మాజీవశ్శివశ్చైతి మనోదేహేంద్రియాణి చేత్యాత్మశబ్ద
 స్యానే కార్థత్వే౭వీహ "ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్ర స్త్వాత్మా
 శరీరీణాం । యస్మి న్నోతమిదం ప్రోతం విశ్వం శాటీవ తంతు"స్విత్వా
 మ్యక్త్వా త్మశబ్దేన సదాశివస్యైవా భిధానాదితి భావః । బహూదక ఇతి ।
 తత్ర బహూని జలాన్మవిద్యాదీ న్యుపలభ్యంతే యేన స బహూదక
 ఇత్యర్థః । ఏవం బాణవత్ప్రస్థా బుద్ధి సిత్తిర్యస్య క్షీరసరయో ర్వివేకవ
 ద్వాబుద్ధి ర్యస్యేత్యర్థః॥ ౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఈయాజవ యధ్యాయమందు ఆత్మజ్ఞానమును, ఇంద్రియసంయమ
 మును, జెప్పుచు వీనివలననే ముక్తిగలుగుచున్నదని చెప్పినందున ఈఆధ్యా
 యమునకు ఆత్మసంయమయోగమనిపేరు. ఓయీ! జపము (మంత్రానుష్ఠా
 నము) వలన, శాంతుడై ధ్యానము (మనోనిర్విషయము) చేయవలెను,
 ధ్యానముచే శాంతుడై జపమును జేయవలయును. ఈజపధ్యానములచే
 దన్నుదాను జూడగలడు. అప్పుడు జననమరణ ప్రవాహము
 శాంతించును. జపశబ్దార్థము జన్మము లేకుండుట. 'శ్లో॥ జకారో
 జన్మచ్ఛేదః పకారః సాపనాశనః జన్మచ్ఛేదకరో యస్మా జ్జప ఇత్యభి
 ధీయతే॥ సాపముల నశింపజేసి జన్మములఁ బాపునది, జపము. ఇత్యాది

స్మృతులచే ఆత్మతత్వము లభ్యమగుచుండఁగా సన్న్యాసశబ్దముచే నేమి చెప్పుదురనఁగా! జెప్పుచున్నాఁడు. సన్న్యాసము, కుటీచక, బహుదక. హంస, పరమహంసములని నాలుభేదములు. కుటీరమందున్నవాడు కుటీచకుఁడు. గృహస్థుడు కుటీచకుఁడే. బ్రహ్మచారి బహుదకుఁడు. అన్న జరివిద్యలను విస్తారముగా సంపాదించువాఁడు. వానప్రస్థుడనగా బాణమువలె తీవ్రమైన బుద్ధిగలవాఁడు, హంసయనఁగాఁ బాలను నీటిని విడఁచి నట్లు, దేహిని, దేహమును, విడఁచి దేహిని గ్రహించి దేహమును వదలి వేయువాఁడు. జ్ఞానముగలవాఁడే పరమహంస. కాన గృహస్థాశ్రమము బ్రహ్మచారి వానప్రస్థ యతుల కాధారమయినట్లు, గృహస్థాశ్రమమందు నీయాశ్రమము లంతర్భాగములై యున్నవి. కనుక సేధన్యోగృహస్థాశ్రమః గృహస్థాశ్రమమే మంచదనిరి. కర్మఫలములను గోరక విధ్యుక్తములయిన నిత్యాగ్నిహోత్రాదుల నెవడు చేయుచుండునో వాఁడే సన్న్యాసి, వాఁడే యోగి, స్నాన సంధ్యాది షట్కర్మలను వదలుట వలనను దేవ పితృ కర్మలను వదలుట వలనను అగ్నిహోత్రము వదలుట వలనను సన్న్యాసి గాజాలఁడు. (ఆత్మయనఁగా జీవుఁడు, శివుఁడు, మనసు, దేహము, ఇంద్రియములు. ఇట్లనేకార్థములున్నను శైవమతమందు ఆత్మయనఁగా సదా శివుఁడు. 'రుద్రః పశూనా మధిపతిః । ఓతం యేన జగచ్ఛరాచరమిదం పోతంచ సర్వం సదా । వ్యో తంతే పశవోఽపి పాశనికరా ద్యస్య ప్రపాదేన తత్ । ఓమిత్యాది మనూచ్చర ధ్వనిగతం జ్యోతిష్కృతాం ద్యోతకం । వ్యోమవ్యాపి పరం శివాఖ్య కమలం జ్యోతిః ప్రపద్యే ధియా' ఏనిష్కళ శివుడను జ్యోతిచేతఁ జరాచరమైన యీవ్రపంచమెల్లపుడు పడుగు పేకలవలె నూర్ధ్వాఞ్గోరూపముగాను, అడ్డముగాను, సృజించఁబడి నదో! విజ్ఞాన కళలు, ప్రళయకళలు. సకళలు, అను మూడువిధములయిన పశువులను నేశేవానుగ్రముచేత మల మాయా కర్మ బిందు తిరోధాన రూపమైన పాశమువలన విముక్తులగుచున్నోరో ఓంకారము,

పంచాక్షరి, ప్రాసాదము మొదలయిన మంత్రోచ్చారణ వలన నాద
నాదాంత ధ్వనియందుఁ బుట్టిన ప్రకాశము ద్యోతకమగుచున్నదో యెవడు
సహజము, మహేశ్వర రుద్ర, విష్ణు, బ్రహ్మలకంటె పరుఁడై యుండెనో
యట్టినిష్కలంకమైన స్వయంప్రకాశజ్యోతిని సోఽహం భావనా
బుద్ధితో ధ్యానించుచున్నాను.) ౧॥

శ్లో॥ యం సన్న్యాస మితి ప్రాహు ర్యోగం తం విద్ధి పాండవ॥

న హ్యసన్న్యస్త సంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన॥ ౨

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథ సన్న్యాసయోగయోః కోవిశేషత్యాశంక్యాహ—

యమితి । తత్ర తావత్ 'ఉర్వారుకమివబంధనాది'తి శ్రుతిన్యా
యేన ఋణాత్రయ విమోకా దూర్ధ్వంసర్వకర్మణాం ఫలత్యాగం
సన్న్యాసమితి శ్రుతియః ప్రాహు రిత్యన్వయః । యత స్తత్త్వా
ర్వకమేవ చిత్తవృత్తి నిరోధాఖ్యం యోగమపి తమేవవిద్ధి ॥
హేపాండవ! హి యస్మా దసన్న్యస్త సంకల్పః కశ్చన కశ్చిదపి
యోగీ న భవత్యపి నిస్సంకల్ప ఏవేతి యత్కించిదపి సంకల్పా
న్నరో దుఃఖే నిమజ్జతి త్యాదిస్మృత్యంతరాదపి ద్రష్టవ్యమ్
దేహదీనాత్మత్వే నాభిమున్యతే సో భిమాన ఆత్మనోబంధః ।
కర్తృత్వా ద్యహంకార సంకల్పో బంధః । దేవమనుష్యాద్యుపా
సనా కామసంకల్పోబంధః । అణిమాద్యష్టైశ్వర్యాశాసిద్ధి సంక
ల్పోబంధః । యమాద్యష్టాంగయోగ సంకల్పోబంధః । కేవల
మోక్షాపేక్షాసంకల్పోబంధః । సంకల్పమాత్రసంభవోబంధః॥ ౩

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ఋణత్రయేతి॥ 'దేవోపాసనయా చైవం పైత్రంతు పుత్రతో జయేత్ । వృతోపాసనయా త్వార్షం త్రిభిస్తు పరమం జయేదిత్యాది' స్మృత్యుక్త క్రమేణ త్యాశయః॥ ౨॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము. ♦—

సన్న్యాసయోగములలో శ్రేష్ఠమైనదేదనఁగాఁ జెప్పుచున్నాడు - ఓపాండవా । దోసపండు బంధమును విడిచినట్లు దేవ ఋషి పితృ ఋణములను తీర్చుకొన్నపిదపఁ జేయుకర్మలన్నింటికని ఫలాభిసంధిని వదలుటయే సన్న్యాసమని శ్రుతులు చెప్పినవి. అట్టిఫలత్యాగమునకుఁ బూర్వము చిత్తవృత్తిని నిరోధించుటయే యోగము. సంకల్పమును వదలకయోగి గాజాలఁడు. సన్న్యాసమని దేనిని నుడువుచురో యదియేయోగమని యెఱుంగుము ఫలవిషయ సంకల్పమును వదలని వాఁడెవ్వఁడును యోగి గాఁజాలఁడు సంకల్పరహితుఁడే యోగియగును. ఏమాత్రము సంకల్పమున్నను బంధమై దుఃఖసాగరమందు ముంచివైచును. బంధమనఁగా దేహేంద్రియాదులు తానుగా నభిమానించుట బంధము. నేను కర్తను భోక్తను అనునట్టి యభిమానము సంకల్పమాత్రమైనను బంధమే. దేవ మనుష్యాదుల నుపాసించు కోరికను సంకల్పించుట బంధము. అణిమాద్యష్టైశ్వర్యములయం దాశపడి యవి నాకు సిద్ధించవలెనని సంకల్పించుట బంధము. యమ నియమాదులయిన యష్టాంగయోగములను సాధించవలయునను సంకల్పము బంధము. నాకేమియు నక్కరలేదు. మోక్షమొకటియే గావలయునను సంకల్పమున్ననుబంధమే. సంకల్పముపుట్టుటయేబంధము. 'మనఏవమనుష్యాణాంకారణంబంధమోక్షమోక్షయోః । బంధాయవిషయాసక్తం ముక్త్యై నిర్విషయం పృథః' అనునట్లు బంధమోక్షములకు కారణమైనది మనసొక్కటియే. విషయములయందుఁ దగులుకొనిన మనసు బంధకారణము. విషయ వాస

వలకు చిక్కని మనసు మోక్షకారణమగును. 'మమేతిబధ్యతే జంతునిఁ
ర్మమేతి విముచ్యతే' బంధమోక్షములు ఒక్కమాటలో నిమిడియున్నవి
ఎట్లనఁగా నాది, యనిన బంధము వచ్చుచున్నది. నాది గాదనిన మోక్షము
వచ్చుచున్నది. 'మమత్వేన భవే జ్జీవో నిర్మమత్వేన కేవలః' మమకారము
గలవాఁడు జీవుఁడగుచున్నాఁడు. మమతలేనివాఁ డీశ్వరుఁడగుచున్నాఁడు
(దేవతోపాసనచే దేవఋణమును దీర్చి పుత్రోత్పత్తిచే బిత్తఋణమును
దీర్చి వ్రతోపవాసాదులచే ఋషిఋణమును దీర్చి పరమపదమునుబొందఁ
గలరు.) ॥౨॥

శ్లో॥ ఆరుదుక్షో ర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే ।

యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే॥ 3॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వస్తేవం పరం త్వారుదుక్షో ర్మునేః ప్రథమతః కిం
కరణీయ మస్తీత్యాహ - ఆరుదుక్షోరితి । తత్రైవంసతి పూర్వో
క్షరీత్యా సన్యాస యోగయో రేకఫలకత్వేనాదౌ యోగ
మారుదుక్షో ర్మునే ర్మననశీలస్య శాస్త్రవిహితం కర్మైవ
యోగప్రాప్తిసాధకత్వేన కర్తవ్యమితి యుక్తం తథా తస్యైవ
యోగారూఢస్య 'శాస్త్రసజ్జనసంపర్క' ఇత్యాదిక్రమేణ పంచ
మ్యాం భూమికాయాం శమత్వం ప్రాప్య షష్ఠ్యాం భూమికా
యాం ప్రాప్యతీతి తత్ర శమః కారణ ముచ్యత ఇత్యన
ధార్యమ్॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శాస్త్రసజ్జనఇతి॥ తథాచేహ । 'శాస్త్రసజ్జనసంపర్కో విచారోఽ
పంగభావనా । శమతా స్వచ్ఛతా సామ్యా సప్తథా భూమికామతే,

త్యస్య స్థూరుణా కాశ్రుసంపర్క సత స్సజ్జనస్య విజ్ఞానప్రదస్య గురో శ్చ సంపర్క ఇత్యాదిరధికః॥ క్రమేణేతి । 'యదాయదా ప్రత్యగవస్థితం మనస్తదాతదా ముంచతి బాహ్యవాసనే' త్యాదిరీత్యా గురూపదిష్టమాగ్నే చిత్తవృత్తిం వర్థయతి త్యాశయః॥౩॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ! ఈసన్న్యాసము యోగ మొక్కటే కానిమ్ము, అరురుక్షు జైన ముని చేయవలసినదేదనినఁ చెప్పుచున్నాఁడు. మునుజెప్పిన పరీకారము సన్న్యాసమునకును యోగమునకును ఫల మొక్కటియుగుటచే అత్యవలొకనరూపమగు యోగమును బొందనిచ్చగించినమునికికాశ్రువిహిత కర్మ యోగమే సాధనము. అట్టి యోగారూఢుఁడు జ్ఞానభూమికలఱి ఆయిన వదియయిన శమమును బొంది అఱవ భూమికయందు తీవన్ముక్తి రూప మైన కర్మనివృత్తిని బొందుచున్నాఁడు. స్థూరువునొద్దకాశ్రుసంపర్కముగ అనుభవజ్ఞానిదగ్గఱజ్ఞానాభ్యాసము. ౧. విచారణ౩. ఆసంగభావనర. శమము ౫ స్వచ్ఛత్వము ౬. సౌమ్యము ౭. ఇవియే సప్తభూమికలు. గురూపదేశ ప్రకారము ప్రత్యేగాత్మాను సంధానమైన కొలది బాహ్యవాసనలు వదలునని భావము.

శ్లో॥ యదా హి నేంద్రియాథేషు న కర్మ స్వను సజ్జతే।
సర్వసంకల్ప సన్న్యాసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే॥౪॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వేవం కదా స యోగారూఢో భవిష్యతి త్యాహ -
యదేతి । ఏవంతర్హి యదా యస్మింశ్చిత్త సమాధానకారే
నిత్య నైమిత్తిక కామ్య తాకిక ప్రతిష్ఠిద్ధే వ్వింద్రియాథేషు
శైధిల్యే నాత్మధ్యాయా నానుషజ్జతే । తత సర్వసంకల్ప

స్పన్యాసీసన్॥ 'పూజాకోటిసమం స్తోత్రం స్తోత్రకోటి సమో
జపః । జపకోటి సమం ధ్యానం ధ్యానకోటి సమాలయ' ఇతి
న్యాయేన వృత్తిం వర్ధయతీతి తదా యోగారూఢ ఇత్యుచ్యత
ఇత్యర్థః॥ ౪॥

—♦ ఆ స్థో తా త్మ ర్య ము ♦—

ఓయీ ఇట్లుగా యోగారూఢుడైప్పుడు గాగలడనఁగాఁ జెప్పు
చున్నాఁడు. అత్మాను సంధాన పరుడైన యోగి చిత్తైకాగ్ర్యము కలిగి
నప్పుడెల్ల నిత్య నైమిత్తిక కామ్య లౌకిక నిషిద్ధ కర్మలయందలవాటును
వదలుచు అత్మధ్యాన మలవాటుచేయుచు ఇంద్రియములను, విషయముల
యందు ప్రవర్తింపజేయక, సర్వ సంకల్పములను, వదలినవాడై, యోగా
రూఢుఁడు గాగలఁడు. ఏమనఁగా? కోటిశివపూజలకు సమమైనది ఒక
స్తోత్రము. కోటిస్తోత్రములకు సరియైనది ఒక జపము. కోటి జపములతో
సాటియైనది ఒకధ్యానము. కోటి ధ్యానములతో తుల్యమైన దొక మనో
లయము. చిత్తవృత్తిని గురూపదేశ ప్రకారము నడిపించుచు, నాత్మాను
సంధానిము, నెప్పుడెప్పుడు చేయుచుండునో అప్పుడెల్ల లోకవాసన
శాస్త్రవాసన దేహవాసనలు తొలఁగి యోగి యగును. లోకవాసనయనగా
లోకమండలమును, దన్ను నిండింపకుండి వలయుననియు. సదాస్తుతి చేయు
చుండవలయు ననియునను, నభినివేశమునకు లోకవాసనయని పేరు. దీని
నివృత్తి మార్గమేదనగా? లోకనిందవలన దనకేమియు హానిగాని స్తుతి
వలన ఫలమునుగాని లేదని యెఱుగుటవలన లోకవాసన నశించును. శాస్త్ర
వాసన యనఁగా? శాస్త్రపఠనమునందును, శాస్త్రార్థజ్ఞానమునందును, శాస్త్రా
నుష్ఠానమునందును, గల వ్యసన మేదియో యది శాస్త్రవాసన యనఁబడును.
ఈ శాస్త్రవాసన వలన మోక్షమునకు భంగము గలుగుచున్నది. కాన
ముముక్షు వితిర శాస్త్రములను వదలి వేదాంత శాస్త్రమునే చదువవల

యును. శాస్త్రవాసనావృత్తి యెట్లనఁగా శాస్త్రోపరతిగల్గెనేని శాస్త్ర
వాసన నశించును. దేహవాసన యనఁగా? జీవించియుండెడి తన దేహము
దీఁకుకాలముండ వలయు ననియు, దృఢముగాను, సుందరముగాను,
ఉండవలయుననియుఁ దలంచి దాని కనువగు, ప్రయత్నములు చేయుట
దేహవాసన యనఁబడును. దేహవాసనానివృత్త్యపాయ మెట్లనఁగా?
దేహమునకుఁ గారణము కర్మము. ఆకర్మమున కధీనమైనది దేహము
కర్మాధీనమైనదేహము కర్మముండునంతకాల ముండును. ఆకర్మ నశించిన,
దేహము కూడా నశించును. దానికిఁ పురుష ప్రయత్నమే మూత్రము
సాధనముగాదు. ఈతత్త్వము నెఱింగి దేహమునందు పేక్ష వహింపవలయును.
ఆయుపేక్షయే దేహవాసనానివృత్తికి మార్గము. ఇట్టివాసనాత్రయమెప్పుడు
దూరమగునో అప్పుడు మనసు ప్రత్యేకాత్మను జూచి అందు లయ
మగును॥ ౪॥

శ్లో॥ ఉద్ధరే దాత్మ నాత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్ ।

ఆత్మైవ హ్యత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః॥గీ॥

—* భాష్యమ్ *—

అథ యో యదైవం యోగారూఢో భవతీ తదాత్మనై
వాత్మనో ధృతో భవతీ త్యాహ—ఉద్ధరేదితి॥ తత్త్రైవం సత్యా
త్మనా వివేకయుక్తేన మనసా ఆత్మాను జీవం సంసార ముద్రే
పతితం యథోక్త కర్మణోద్ధరేన్నత్వినవధాన చేతసా త్మాన
మవసాదయే దిత్వర్థః। హి, యస్మాత్సంసారబంధనా న్మోచన
హేతుర్యథోక్తన్యాయేనాత్మైవ బంధుస్త్రా సవీచ
వైపరీత్యేన జగద్బంధు హేతు రిత్వర్థః॥గీ॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ఉద్ధరేదితి॥ ఏవంసతి॥ తిష్ఠత్యయం కథం దేహఇతి శంకావతో
జడాన్ సమాధాతుం బాహ్యాదృష్ట్యా ప్రారబ్ధం వదతి శ్రుతిరిత్యాది
స్మృత్యా ప్రారబ్ధం విసృజ్యో 'ద్య మస్సాహసం ధైర్యం బలం బుద్ధిః
పరాక్రమః॥ షడిమే యస్యతిష్ఠంతి ససర్వం ప్రాప్నుయా త్పుమాని'త్యాది
స్మృత్యుక్తరీత్యా నిదిధ్యాసనా ప్రాబల్యేన సద్గురూపదిష్టమాన్వేషోద్ధరేదేవ
నాత్మన మనవధానచేతసా వసాదయే దిత్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్య ము ♦—

ఎవ్వఁడీ ప్రకార మెప్పుడుయోగారూఢుండగునో అప్పుడు సాత్విక
మనసుచేత ఆత్మ నుద్ధరించినవాడని చెప్పుచున్నాడు - ఆత్మానాత్మ
వివేకముగల మనసుచే, సంసార సముద్రమందుఁబడిన యాత్మను, వేదోక్త
కర్మలచే లేవఁదీయవలెను. (అనఁగా విషయములయందు తగులుకొని
తన్నుఁ దానెఱుఁగక దేహభ్రాంతి నొందుచున్న జీవుని శివోఽహమని
రూఢిచేయుట) కాని యవివేకమయినదియు, విషయపూరితమైన మనసుచే
ఆత్మనుద్ధరించలేదు. గురూపదిష్టప్రకారముగా నిదిధ్యాసనా ప్రాబల్య
ముచే దన్నుఁ దాదెలియవలెను. ఇట్లు ఆత్మకుపకారముచేసినందున
మనసు ఆత్మకు బంధువు. ఆత్మ కుపకారముచేసిన మనసు దేహమునకు
విరోధి. దేహమునకుపకారముచేసిన ఆత్మ విరోధి. ఇట్లు దేహాత్మలలో
సేవరి కుపకారముజేసినచో వారికి బంధువు రెండవవారికి విరోధియగుట
లోకస్వభావమే గదా. దేహమెందులకు విచ్చినదని యడిగిన మూఢుల
శంకకు ప్రారబ్ధ మనుభవించు కొరక నెడి సమాధానము జెప్పిరి. అట్టి
ప్రారబ్ధమును త్రోసిపుచ్చి, ఆత్మసాక్షాత్కారము నిమిత్తమై ఉద్యమము
సలుపవలెను. ప్రారబ్ధ మనుభవించుటకొరకు దేహయోగము గలిగినందున
ఉద్యమము ప్రారబ్ధ ప్రతికూలమై యెందుకువచ్చుననగా. మూఢులకు

స్మారభ్రమున్నదని చెప్పవలెనేనని, స్మారభ్రములేను. ఉన్నను పురుష ప్రయత్నమందు నశించిపోవును. ఉపమన్యచరితముద్యష్టాంతము. సోలేడు పాలకు గతిలేని యుపమన్యవనెడి పిల్లవాడు, శివునిగురించి తపమొనరించి నందున, పరిసన్నుడై శివుండు సప్తసముద్రంబుల నిచ్చెనుగదా. స్మార భ్రము కన్న పురుషార్థము గొప్పదిగాన ఉద్యమము సలిపి యాత్మసాక్షాత్కారము నొందవలెను. ఉద్యమము, సాహసము ధైర్యము, బలము, బుద్ధి, పరాక్రమము, ఈ ఆరును యెవరికి గలిగియుండునో అట్టివాడు సర్వమును బొందగలడు. గాన నిర్విషయమగు మనస్సుచే నాత్మనుద్ధరించవలెను గాని, విషయాసక్తమగు మనస్సుచే నభోగిని బొందింపరాదు. మనస్సు సవిషయము, నిర్వివిషయము. అని రెండు గతులు. రాగాదులున్నప్పుడు సవిషయము. రాగాదులేక, వివేకాదులున్నప్పుడు నిర్వివిషయము. రాగాదులతో గూడిన మనసు, ఆత్మను భిడించి ముక్కలు ముక్కలుగా చేసి సంసారసముద్రమందు ముంచి వేసినది. (అనగా నేను మానవుడను దేహము అని చెప్పుట) ఇట్టి మనస్సును మనసుచేతనే జయించి, అనగా మనసును మననే జయించవలెను. “వజ్రం వజ్రేణ భిద్యతాం” అనునట్లు నిర్విషయమనసుచే సవిషయమనసును జయించి సంసార సముద్రమునుండి ఆత్మను ఉద్ధరించవలెను. అనగా శివోహం అని చెప్పుటయే ఆత్మోదారణ. ✕॥

శ్లో॥ బంధురాత్మాఽత్యనస్తస్య యేనా త్రైవాత్మనాజితః |
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తతాత్మైవ శత్రువత్ ॥౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీం కింలక్షణ ఆత్మనో బంధుః కిం లక్షణశ్చ. రిపు రిత్యాహ—బంధురితి, ఏవంతర్హితస్య జీవస్య బంధురాత్మైవ మనఏవ యతో న్ధరేన మనసా పేరితో విషం భుంక్తే కూపే

మతి యతశ్చ సౌహార్దేన మనసా యథోక్తసాధనేన కైవల్యం
గచ్ఛతీత్యాత్మనైవ మనసా జీవాత్మాజిత ఇత్యాత్మ శబ్దస్య
హ్యాది వదనేకార్థత్వ మవధార్యమ్, ఏవం దేహ్యాంతరస్యా
నాత్మనస్తు శత్రుత్వే త్వాత్మైవ శత్రువద్యవేదిత్యత ఆత్మైవ
మ్యేన సర్వత్ర సమంపశ్యతి యోగ్జ్ఞన సుఖంవా యదివా దుఃఖ
మిత్యాది వద్వివేకవ్యమ్ ॥౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అనేకార్థత్వేనేతి॥ ఇహ అత్మా జీవ శ్చివశ్చైతి సమనంతర మేవో
క్తవ్యాదితి నవిస్మర్తవ్యమ్॥ వివేకవ్యమితి, “కైవల్యాయధనందత్వా
తత్సా ద్భూపత్తిత ఇత్యాది రాజధర్మా, విరుద్ధ ధర్మావివేకేనైవ ఆ
త్మైవమ్యేనేత్యాది వివేకవ్యమిత్యాశయః॥ ౬ ॥

—♦ ఆ న్ధ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు నేను చెప్పిన బంధుత్వ శత్రుత్వములనే జెప్పుచున్నాడు.
మనసు అనర్థమును సంకల్పించి విషమును భక్షించును. (విషయ సౌఖ్యమా
లనుభవించును) కూపమందుండును. (సంసారమందు మునుగును) ప్రేమతో
గలసి నిది ధ్యాసను జేసి కైవల్యమును బొందును. “శ్లో॥ మనఏవ మను
ష్యణాం కారణం బంధమోక్షయోః బంధాయవిషయాసంగి ముక్త్యై
నిర్విషయం మనః మనస్సు విషయము లనుభవింపజేసిన జీవునకు
బంధుడైనది. మనసు శ్రవణ మనన నిది ధ్యాసన సాధనములు వలన
శివోహం భావనచే జీవుని జయించినందున శత్రువుగనుచున్నది. ఓయర్జునా!
అందఱిని తనతో సమానముగా జూచుకొనవలయును. అన్యుల సుఖదుఃఖ
ములు తనవిగా భావించువానికి, “మహాత్మా సర్వభూతాత్మా” అను
శ్లోకమును బట్టి ముక్తిగలుగును. దేహియే దేహమునకు శత్రువు గాన

ఏకు శత్రువు ఏమనసే గాని దుర్యోధనాదులు గారు. దేహాత్మలను విడదీసి జూడుము. (పల్లెవానికి ధనమిచ్చిన రాజునకు పాతకము సంభవించినట్లు జీవున కుపకారముజేసిన మనసు అధోగతి నొందును.)

శ్లో॥ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః

శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః॥ 2

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్యస్తేవం పరంతు జితాత్మత్వే కిం ఫలమిత్యాహ—
జితాత్మనః॥ ఏవంసతి 'జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరం
కేవల మిహాత్మామహద్భయం వజ్రముద్యత మిత్యాది'శ్చుతేః
రుద్రశబ్దాభిధేయో ధాతయిష్యతి తే వేగ మిత్యాదిస్మృతేశ్చ
సదాశివ ససమాహితో భవతి నాన్యస్యాజితాత్మన ఇత్యత శ్చ
తోష్ణ సుఖోనా జితాత్మా ప్రశాంతశ్చ భవేదిత్యర్థః॥ 2॥

—♦ ల ఘట టి పు ణీ ♦

మహద్భయమితి॥ భీషాస్మా ద్వాతః పవతే భీషాదేతి సూర్యః
భీషాస్మా దగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇత్యాదిస్మృతిప్రబం
ధేన రుద్రశబ్దాభిధేయస్య శివస్యైవ సాక్షాత్పురబ్రహ్మరూపత్వం స్ఫుటీ
కృతమ్॥ 2॥

—♦ ఆ స్థితాత్మ ర్య ము ♦—

ఓయీ మనోనిగ్రహము జేయుటయందు ఫలమేమనిన॥ శిష్ట
చున్నాడు. శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు మానావమానములు మొదలగు
ద్వంద్వములయందు వికారము నొందని పురుషునికి ఆత్మరూపుడైన
సదాశివుండు సాక్షాత్కరించును (నాయువు, సూర్యుడు, ఇంద్రుడు, అగ్ని

మృత్యువు మొదలయినవారలు, రుచుగ్రహనునట్టి శివునికి భయపడి, తమతమ పనులు నెరవేర్చుచున్నందున, శివుండే పరబ్రహ్మమని, సర్వశ్రుతి తాత్పర్యము. ౭॥

శ్లో॥ జ్ఞాన విజ్ఞాన తృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్ఠాశ్చ కాంచనః॥ ౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కీదృశో జ్ఞానవిజ్ఞానయోః జ్ఞాతో యోగీత్యుచ్యతే
తే తదాహ—జ్ఞానేతి తత్తైవంసతి॥ యచ్ఛాస్త్రీయమాపదేశి
కం తత్ జ్ఞానమిత్యుచ్యతే విజ్ఞానంతు గుర్వర్కలభ్యోపనిషత్సు
చక్షుషేతిన్యాయే నానుభావికంతువిజ్ఞానమిత్యుచ్యతే తథాచ
తయోర్జాతృత్వేన షరే బ్రహ్మణి శివే తృప్తాత్మా సచ పునః
కూటస్థో విషయసన్నిధానేపి వికారశూన్యస్తథాజితేంద్రియశ్చ
సయుక్త ఇత్యుచ్యతే అతఏవ హేయోపాదేయబుద్ధి శూన్య
త్వేన సమానాని మృత్పిండపాషాణకాంచనాని యస్య స
యోగీ పరచాంసఇత్యాఖ్యాయతే జనకాదివదిత్యవధార్యమ్॥౮

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

జనకాదినదితి॥ తద్యథా॥ రాజాతు వైదికా స్వర్వాం స్త్రాం త్రికా
నఖిలానపి అసంకీర్ణతయా నిత్యం స్థాపయే స్మృతిమత్తమాః అన్న పానాదిభి
ర్వస్త్రైస్సర్వాన్రాజాభిరక్షయేత్ వైదికస్తు విశేషణ జ్ఞానినస్తు విశేషత
ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥౯॥

—॥ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ॥—

ఓయీ , జ్ఞానవిజ్ఞానములుగల యోగి యెట్టివాడనగా? చెప్పు
 చున్నాడు- ఇచ్చట దేహముకంటె వేరైన ఆత్మయొకటి కలదను బుద్ధియే
 జ్ఞానము దృగ్గీతా, స్పర్శదీతా, వాగ్గీత్యలచే గురూపదేశము శాస్త్రమందు
 పఠించిన ప్రకారము, తాను, అనుభవించినది, ఏకమగునట్లు చూచుట
 విజ్ఞానము. అట్టివిజ్ఞానము తెలియుటచేత పరబ్రహ్మమైన శివునియందు
 సంతృప్తుడై, కూటస్థు డనిపించుకొనును. కూటమనగా? సమ్మోట. కూట
 మనకు ఇనుము మొదలయినవాటితోడి సంయోగవియోగములు గలిగి
 నను, అయినను మొదలయినవియే చెడుచు మారుచునుండును గాని,
 తాను జెడకయు ఏవికారమును జెడకయు. ఎట్లుండునో అట్లే ఆత్మకు
 దేవాది శరీరములతో సంయోగవియోగములు కలుగుచుండినను ఆశరీర
 ములే చెడుచు మారుచుండును గాని, తాను తన జ్ఞానేకస్వరూపమును
 జెడక యనువర్తించు చుండుటచే వికారమును బొందకయుండును కావున
 ఆత్మకూటముగా జెప్పబడినది. కూటస్థుడనగా ఆత్మయందు నెలకొన్న
 వాడు విషయములు ప్రాప్తించినను వికారము నొందనివాడు జితేంద్రి
 యుడు, మృత్పిండమందును, రాయయందును. బంగారునందును, సుమ
 బుద్ధిగలవాడు. గనుకనే ఇతనికి స్వీకరించునది, పరిహరించునదిన్ని లేదు
 గాన ఇతడు యుక్తయోగియనిపించుకొనును. యోగులు, యుక్తయోగులు,
 యుంజానయోగులు నని రెండు విధములు. శంకరుడు యుక్తయోగి తదిత
 రులందరును యుంజానయోగులు. శివత్వము నొందిన వారలున్న
 యుక్తయోగులే; గాన ఇతడు యుక్తయోగియని చెప్పబడును. (రాజ
 వైదికులను తాంత్రికులను వేర్వేరుగా నుంచి అన్న పానవస్త్రాదులచే
 బూజించవలయును. వైదికుని విశేషముగాను. అంతకంటె విశేషముగా
 జూనినిన్ని బూజించవలయును.

శ్లో॥ సుహృన్నితా) ర్యదాసీన ద్వేష్యమధ్యస్థ బంధుషు
సాధుష్యపిచ సాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తస్య యోగినః కింస్వరూపలక్షణ మస్తీ త్యాహ
సుహృదితి । తత్రతావత్ ప్రత్యుపకారక సుహృది త్యుచ్యతే ।
మిత్రే స్నేహవతి లితితాటప్థ్యేన స్వస్వమానవృత్తిః । తత్రా
రిస్సృభావ క్రార్యేణా పకర్తా ఉదాసీనో వివదమానయో
రుభయో రప్యపేక్షకః । మధ్యస్థాపి వివదమానయోరపి తయో
హితైషీ । తత్ర ద్వేష్యస్తు కృతాపకారకః । తథా బంధు
స్సౌబంధే నోపకారకః । ఏవం చైతేష్యప్రవిధేషు తథా సాధుషు
శాస్త్రవిహితకారిషు సాపేషు తత్రప్రతిష్ఠితకారిషు చ కారాద
న్యేషు చ సర్వేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యత ఇత్యర్థః॥౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సమబుద్ధిరితి॥ సాచ సాశాస్త్రకం త్యక్త్వా భవతీతి పురాణసము
చ్చయే । తద్యథా 'ఘృణా శంకా భయం లజ్జా జగుప్సా చేతి పంచమం
కులం కీలం చ విత్తం చేత్యష్టా పాశాః ప్రకీర్తితా' ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అట్టియోగి యొక్క స్వరూపలక్షణమేమనగా చెప్పు
చున్నాడు—వయస్కును పాటింపక తనహితమును గోరునట్టి సుహృదుల
యందును, సమానవయస్కులై తన హితవును గోరు మిత్రులయందును,
నేడేని నొకకారణమునుబట్టి అనర్థమును గలిగింపగోరు శత్రువులయందును
హితమును గాని అనర్థమునుగాని కలిగించుటకు హేతువులేమిచే నారంభిం

జేయనివారగు ఉదాసీనులయందును, జన్మసిద్ధముగా ఆరంటిని జేయని వారగు మధ్యస్థులయందును, జన్మసిద్ధముగా అనర్థమునుజేయగోరు ద్వేష్యులయందును, సంబంధమునుగోరు బంధువులందును, ధర్మశీలురయందును, సాపశీలురయందును, సమానబుద్ధిగలవాడు, అధికుడగుచున్నాడు (సమబుద్ధియనగా అష్టపాశములను వదలినవాడని పురాణసముచ్చయమందు గలదు. అష్టపాశములనగా? దయ, శంక భయము, లజ్జ, నింద; కులము శీలము, విత్తము, ఈయెనిమిదిన్ని గలవాడు బద్ధుడు)॥౯॥

శ్లో॥ యోగీ యుజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః

ఏకాకీ యతచిత్రాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః

॥౧౦॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథ యోగారూఢస్య లక్షణముక్త్యా తత్ప్రకార మప్యహ—యోగీతి॥ తత్ప్రతాప ద్రిహసి స్థితస్సన్ సతత మాత్మానం శివం యుజీతే త్యర్థః సచ పునరేకాకీ నిరాశీ రపరి గ్రహశ్చై యతచిత్రాత్మా భవతీత్యర్థః ॥౧౦॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

రహసిస్థితఇతి॥ “ఏకాకినా సముపగమ్య వివిక్తదేశం ప్రాణా రూప మమలం పరమార్థతత్వం । లఘ్వాశినా ధృతిమతా హృదిభావితవ్యం సంసారకోగ హరహాపథ మద్వితీయమ్॥ ఇత్యాది రీత్యా యోగమగ్న్య సేత్-అజ్ఞాస్తు శ్రుతివస్థానేఽస్మిన్ స్థితోపి స్వాత్మమాయయా దుఃఖా దిసాగరే ముహ్యమానశ్చ శోచతి ‘అధిహనం సమస్తస్య జగత సృష్ట చిదనం । సోహమస్మీతి నిశ్చిత్వ వీతశోకో భవత్యయ మిత్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥ ౧౦॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఇంతవరకు యోగారాధుని లక్షణమును జెప్పి యోగముచేయు ప్రకారము చెప్పుచున్నాడు. యోగాభ్యాసము చేయువాడు రహస్య స్థలమందు గూర్చుని దన్ను శివునిగా సర్వదా భావించుచుండవలయును. (ప్రబ్రహ్మచారులను తనవద్ద నుండనియక లఘ్వాహారమును భుజించుచు దారేషణ పుత్రేషణ ధనేషణల విడచి దేహేంద్రియ మనః ప్రాణముల నియమించిన యోగికి జనన మరణ రూపసంసారరోగము నివృత్తియగును. ఆజ్ఞాని ఉత్తమమైన మానవజన్మమెత్తిన్ని, స్వాత్మమాయచే దుఃఖాది సాగరమందు మునుగుచున్నాడు. ఈసమస్త జగత్తునకు అధిష్ఠానము సచ్చిదానందము. అట్టి సచ్చిదానందరూపుడైన శివుడే నేనని నిశ్చయించి దుఃఖరహితుడగుచున్నాడు.)॥ ౧౦॥

శ్లో॥ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసన మాత్మనః

నాత్యుచ్చితం నాతి నీచం చేలాజిన కుశోత్తరమ్ ॥౧౧॥

—* భాష్యమ్ *

అథ తత్ర యోగాభ్యాసేత్వాసనాదేర్నియమందర్శయతి శుచావితీ॥ తత్రాదౌ జననముదాయరహితే నిర్భయేశుచౌ దేశే ఆత్మన శ్శరీరాత్మన ఆసనం స్థిరం నిశ్చలం ప్రతిష్ఠాప్యైత్మవిశుద్ధయే యోగం యుజ్యాదితి పరేణాన్వయః॥ తత్రాసనంతు నాత్యుచ్చితం నాత్యుచ్చం నాప్యతిసీచం చేలాజినం చ వ్యుత్క్రమేణ కుశోత్తరం బోధ్య మిత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦—

శుచౌదేశఇతి॥ సురాశ్యే ధార్మిక దేశే సుభిక్షే నిరుపద్రవే । ధనుః ప్రమాణ పర్యంతే శిలాగ్ని జలవర్జితే” । ఇత్యేవం రూపే శుచౌదేశ

ఇత్యర్థః । వ్యక్తమేతేతి । కుశోత్తర మజనం చేలంచేత్యర్థః । “సాసాదే-
మృత్యు మాహ్నీతి । కాష్ఠే నానావిధాన్ గదాన్, కృష్ణాజినే జ్ఞాన-
సిద్ధి ర్మోక్షాత్ ర్వాప్నుచర్మణి వంశాసనేతు దారిద్ర్యం ధరణ్యాం
దుఃఖ సంభవః । తృణాసనే యశోహనిః పల్లవే చిత్తవిభ్రమః శ్వేతవస్త్రే
యశోవృద్ధి స్సర్వార్థ చిత్రకంబళే॥ ఇత్యాదిద్రష్టవ్యం॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము . ♦—

యోగాభ్యాసమందు ఆసనములనియమమును చెప్పుచున్నాడు. సుఖే
క్షమై ధర్మభూయిష్టమైన మంచిరాజ్యమందు జనసముదాయంలేని ప్రదేశ
మందు చుట్టప్పుగాద్యుపద్రవములు లేనట్టిది గాను. రాళ్లు, అగ్ని, జలము
లేనట్టిదియునగు ధనుః ప్రమాణభూమిని గోమయాదులచే శుభపరచి, విస్తార
మెత్తునుగాక పల్లమునుగాని వీరమును స్థాపించి బెణకకుండగా చేసి
(విస్తారమైతైన ఎడల అభ్యాసయోగి ప్రాణాయామమందు పైకిలేచి
క్రిందపడునుగాన దెబ్బతగలకుండా నుండుటకు యెత్తుగానుండరాదు.
మిక్కిలి పల్లముగా భూమితోసమముగానున్నయెడల చీమలు మొద
లయిన జంతువులు శరీరమందుప్రాకిన యోగభంగమగును) దానిపై దర్భా-
సనము, దానిపైన వ్యాఘ్రాజనము (మోక్షప్రదము) లేక కృష్ణాజినము
(జ్ఞానప్రదము) వైచి (రాతియందు యెరుడును గూర్చుండరాదు. మరణము
సంభవించును. దార్వాసనమందు రోగముపుట్టును, శివరుఆసనము దారి-
ద్ర్యము భూమియందు దుఃఖము గడ్డియందు కీర్తి నశించును. చిగురుటాకుల
యందు చిత్తభ్రాంతి తెల్లవస్త్రమందు కీర్తి, చిత్రాసనమందు సర్వకామ్య-
ములు సిద్ధించును. తనకనుకూలమైన యాసనము సిద్ధపరచుకొనవలయును.

శ్లో॥ తత్రైకాగ్ర్యం మనఃకృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః

ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యా ద్యోగమాత్మ విశుద్ధయే ॥౧౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మాసనంకృత్వా కింకుర్యా దిత్వాహ—తత్రేతి
తథాచ తత్రైవాసనే ఉపవిశ్య మనశ్చ యతచిత్తేంద్రియ క్రి
యస్సన్నేకాగ్రిం కృత్వాయోగం యుంజ్యాదితి పునరన్వయః॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఇట్లా సనమును సిద్ధపరచుకొని యేమిచెయ్యవలెననగా చెప్పు
చున్నాడు. ఆటియాసనముపై గూర్చుండి నిశ్చలచిత్తుడై జితేంద్రియము
యొక్క పనులను నియమించి ఆత్మశుద్ధికై యోగమును ప్రారంభింప
వలయును. ౧౨.

శ్లో॥ సమం కాయ శిరోగ్రీవం ధారయ న్నచలం స్థిరః
సంప్రేక్ష్య నాశికాగ్రిం స్వం దిశశ్చ నవలోకయన్ ॥౧౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తదర్థ మాంతర మాసన ముక్త్వాబాహ్యం శరీర
ధారణ మప్యహా । సమమితి తత్రైతావ త్కాయ శిరోగ్రీవ
మచలం యథా స్యాత్త ధాసమం ధారయన్ స్థిరశ్చసన్ స్వం
నాసికాగ్రిం సంప్రేక్ష్య దిశశ్చ నవలోకయన్ కాష్ఠవ ద్యప్టివ
చ్చానీతే త్యుత్తరేణ సంబంధః॥౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

నాసికాగ్రమితి॥ ఏతదుక్తం॥ చిదాకాశమయం లక్ష్యం కృత్వా
చిహ్నత్ర మ్యయమ్ దృష్టి స్తత్రేవకర్తవ్యా ననాసాగ్ర విలోకనే
ఇతిధార్యమ్॥౧౩॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇట్లు అంతరంగికాసనమును జెప్పి బాహ్యశరీరస్థితిని జెప్ప
చున్నాడు. దేహమును, శిరస్సును, కంఠమును, సరిగా కదలకుండు నిలిపి
స్థిరుడై దిక్కులపరికింపక ఖేచరీ భూచరీ మధ్యలక్షణముల (నాసికాగ్ర
దృష్టి భూచరియును, నాసామూలము ఖేచరియును, నాసామధ్యము
మధ్యలక్ష్యము) లో నాసికాగ్రమును వీక్షించుచుండివలయును కట్టవలె
కదలగూడదు. ఇచ్చట యోగికి ప్రారంభదశగనుక బాహ్యలక్ష్యము
జెప్పబడినది. అంతరంగిక లక్ష్యమును అనగా నాశరహితమైన చిహ్నాప
మైన చిదాకాశమును జూడవలెను గాని ముక్కుకొన నేమియు నంటుకొని
యుండుదు. యెందున చెప్పెననగా ముందుగా నాసికాగ్రదృష్టిఇటునటు
జూడకుండుటకుగాను జెప్పబడినది॥౧౩॥

శ్లో॥ ప్రశాంతాత్మా విగతభీ ర్బ్రహ్మచారి వ్రతేస్థితః
మనస్సంయమ్య మచ్ఛిత్తో యుక్త ఆసీతమత్పరః ॥౧౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను పునః కథంభూతస్సన్ పరాత్మానం శివం ధ్యా
యే దిత్యాహ—ప్రశాంతేతి॥ తథాచ ప్రకర్షేణ శాంతాత్మా
అంతఃకరణం యస్యసః॥ ఏవం శాస్త్రీయనిశ్చయదార్థ్యా ద్విగ
తభీః తథా బ్రహ్మచారి కాంతా నపేక్షితవ్రతే స్థితః ఏవం
'యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథాగురావితే' శ్రుతిన్యా
యేన మయ్యైవ పరమశివతత్త్వోప దేష్టరి గురౌ చిత్తం యస్య
సః యతోహమేవ దోద్ధృత్వేన పరం సాధనలయస్య సమత్ప

పస్సన్ గీతార్థామృతే సదాశివే యుక్తస్స న్నాసీ తేతి పర
మార్థః ॥౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

దోగ్ధత్వేనేతి॥ 'సహస్వపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలసందనః
పాథో వత్స సుధీర్ఘాంతా మగ్ధం గీతామృతం మహాదీత్యత్ర దోగ్ధత్వేన
పరం సాధన మిత్యర్థః॥౧౪॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఏలాటివాడై పరమాత్మయైన శివుని ధ్యానించవలయుననగా
తెప్పుచున్నాడు. కామకోపాధాదులు లేక మిక్కిలి శాంతమైన అంతఃకర
ణతో భీతిలేక బ్రహ్మచర్యవ్రతమందుండి, అనగా పెండ్లికాకపోవుటయే
గాను. 'బ్రహ్మచర్యంచ యోషిత్సు భోగ్యతా బుద్ధివర్జనం' । స్త్రీలయడల
భోగ్యతాబుద్ధిలేమి, 'స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణం ।
సంకల్పా ధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తి రేవ చ । వితన్తైర్ధున మష్టాంగం
ప్రవదన్తి మనషిణః । విపరీతం బ్రహ్మచర్య మేతదేవాస్తలక్షణం'॥ అగ్ని
శ్రురాణము । మైధునముయొక్క అష్టాంగములగు సంకల్పములు లేకుండు
టయే బ్రహ్మచర్యము. దేవునియందు భక్తి ఉంచినట్లు గురువుయందును
భక్తి నుంచవలెను. గనుక పరమశివతత్వమైన గీతామృతమును దోగ్ధ (పితి
కిన) యైన నాయందును ముఖ్యసాధనముగాన ఆసక్తుడైయుండి గీతార్థా
మృతమైన సదాశివునియందును మనసునుంచి ధ్యానించుచుండుము॥ ౧౪॥

శ్లో॥ యుంజన్నేవం సదాత్మానం యోగీ నియతమానసః।

శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి॥ ౧౫

—* భాష్యమ్ *—

ఏవంసతి॥ పూర్వోక్తం సమాధిమే వోపసంహర న్నా
హ—యుంజన్నితి॥ ఏవంత్వర్త్యభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం పరే
బ్రహ్మణి శివే నియతం మానసం యస్య స యోగీ సదాత్మానా
శివం యుంజన్ సన్నహమేవ భ్యానకర్తృత్వేన స్థితో యస్మా
తాం శాంతిం నిర్వాణపరమాం నిర్గుణాభ్యాంమత్స్పంధా మధిగ
చ్ఛతీ త్యర్థః॥౧౫॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

భ్యానకర్తృత్వేనేతి॥ తదుక్తం కూర్మపురాణే॥ 'కృష్ణదీపి
ప్రప్తవ్యో యజ్ఞైశ్చైవ సనాతనః । సర్వరూపం భవం జ్ఞాత్వా లింగం యో
ర్చయతిప్రభు మత్యాది పరమేశ్వరో జ్యోతిర్మయో లింగరూపతియో
సాసకానాం హృదయమధ్యే తిష్ఠతీతి ప్రమితాధికరణే సూత్రభాష్యే
శ్చ్యుక్తం బ్రహ్మాండదేవాలయ మధ్యసంస్థం పిండాండగర్భాలయచిత్తపీఠే
విభాసమానం వితతం స్వకీయ చైతన్యలింగం శివ మాశ్రయామః ఇత్యాది
బహుళః॥౧౬॥

—♦ ఆ స్థితౌ త్ప ర్య ము ♦—

ఈలాభయితే నెనుక జెప్పిన సమాధిని ఉపసంహరించుచు చెప్ప
చున్నాడు—అభ్యాసముచేతను వైరాగ్యముచేతను పరబ్రహ్మమైన శివుఁ
యందు నిశ్చితమైన మనసుగల యోగి దన్ను శివునిగా భావించుచు
అర్జునా! నేను యేనిర్గుణపరమపదమందు శివారాధనయందున్నప్పుడు గ
శాంతస్థితిని బొందితినిో అట్టి శాంతస్థితిని బొందుచున్నాడు. సర్వవ్యాపక

దైవశివుని లింగరూపునిగా చెలిసి యేకృష్ణుడు బూజించుచున్నాడో అట్టి సనాతనుడైన కృష్ణునడిగియే శివజ్ఞానమును తెలుసుకొనవలయునని కూర్మపురాణమునందు గలదు. పరమేశ్వరుడు జ్యోతిర్మయుడై లింగరూప ముతో నుపాసకుల హృదయమధ్యయందు గలడు. బ్రహ్మాండమునునది యొక దేవాలయము అందు పిండాండమునునది గర్భాలయములలో చిత్తమును పీఠ మును జ్యోతిర్మయుడై ప్రకాశించుచున్న చైతన్యమును లింగరూపుడైన శివుని మేమాత్రియింతుమని స్మృతి ప్రమాణముచే శివుడు లింగరూపుడైన పరమాత్మయని తెలియనగును. ౧౫

శ్లో॥ నాత్యశ్నతస్తు యోగో స్థి న చైకాంత మనశ్నతః |
న చాతి స్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున ! || ౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంయోగాభ్యాసనిష్ఠస్య ఆహారాది నియమమప్యహా ।
నాత్యశ్నత ఇతి । తత్ర తావత్లోభేనాధిక మశ్నతో నచైకాంత
మనశ్నతో నాప్యత్యాహారా దప్యల్పాహారాద్వా యోగః ।
'అర్థం సవ్యం జనాన్నేన తృతీయ ముదకేనతు ॥ వాయో
స్సంచరణార్థంతు చతుర్థ । మవశేషయేత్' । ఇత్యాది స్మృత్యు
క్తరీత్యా శ్చీయాదిత్యర్థః । ఏవం హేలర్జున నచాతిస్వప్నశీలస్య
నచాతిజాగ్రతశ్చైత్యాది ప్రతిబంధకయుక్తస్య యోగి నో
యోగో స్థితిభావః । తదుక్తం మార్కండేయపురాణే॥ "నాధ్మా
తః । క్షుధితశ్చాగ్రతో నచ వ్యాకులచేతనః । యుంజీతంయోగం
రాజేంద్రయోగీ సిద్ధ్యర్థ మాత్మన ఇత్యాది బహుశః॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

స్మృత్యుక్తే॥ నతు 'మృతానారీ దరిచైస్తుమాపితాః పాపబిన్దవః'
స్వాద్యన్న భక్ష్యకామేన వేషం ధృత్వా పరాజ్ఞుభా' ఇత్యేవం స్మృత్యు
క్తరీత్యేర్థః॥ సిద్ధర్థమాత్మానమి॥ ఏవంతర్హి । శమశ్చైవ దమశ్చేతి
తతః శ్రద్ధయాన్వితా । సమాధానం ముముక్షుత్వం పట్నంపత్తిస్తు
సిద్ధయే' ఇత్యాది స్మృత్యుక్తప్రకారే జాత్మనో యోగసిద్ధ్యర్థం యోగీ
యుంజీతేత్యేర్థః॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్వ ర్య ము ♦—

యోగాభ్యాసనిష్ఠునకు అహారాదినియమమునున్ను జెప్పుచున్నాడు-
అర్జునా! అపరిమితముగా భుజించువానికిని, యెప్పుడును భుజింపకయే
యుండువానికిని, అతినిద్రాసక్తునకు నిద్రలేకయే మేలుకొని యుండు
వానికిని ఈ యోగము సిద్ధింపజాలదు. మితమైన భోజనము గలిగి యుండు
వలెను. అనగా? రెండుభాగములు అన్నముచేతను ఒక్కభాగము జలము
చేతను నాల్గవభాగమును వాయుసంచారముకొరకు కాళీగా నుంచవలెను.
ఊనువాడుగాకయు ఆకలిగొన్నవాడుగాక అలసినవాడుగాక వ్యాకుల
చిత్తుడునుగాక యోగసిద్ధికొరకు యోగము నభ్యసించవలయును. (భార్య
మృతకొందిన పిదప దరిచు)లైన పాపులు రుచిగల పదార్థములు భుజింప
నిచ్చితో సాధువేషమును ధరించినవారికి యోగమురా నేరదు. శమము,
దమము, శ్రద్ధతో గూడిన తతీతా సమాధానము, ముముక్షుత్వము, యీ
ఆఱును గలవారికే యోగము సిద్ధించును.) ౧౬

శ్లో॥ యుక్తాహారవిహారస్య యుక్త చేష్టస్య కర్మసు

యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖిహః॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి తం కథంకుర్యాదితి స్పష్టం కుతో నోచ్యత
 ఇత్యాహ—యుక్తేతి । తథాచ యుక్తా నియతావాహరవిహ-
 రా యస్య స తస్య ఏవం యుక్తా నియతా చేష్టా శరీరార్థం
 కర్మసు ప్రవృత్తి ర్యస్య తథా యుక్తా నియతౌ స్వప్నాన
 బోధా యస్య సతస్యైవ యుంజతో యోగినో యోగో దుఃఖ
 హ సంసారబంధ నివృత్తిప్రయోజక ఇత్యర్థః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

అథ తత్ర సాధనాన్వపి కతివిధానీతి వక్తుం వివృణోతి । తథాచే
 త్యాది । స్పష్టమన్యదితివివేకః॥ ౧౭

—♦ ఆ స్థి తా త్పర్యము ♦—

యుక్తాహరవిహరమును యుక్తకర్మవ్యాపారమును యుక్తనిద్ర
 యును యుక్తజాగరణమును గలిగిన యాతనికి సర్వదుఃఖహరమగు నట్టి
 యోగములభింపను. సంసారబంధమున్న తొలగును॥ ౧౭॥

శ్లో॥ యదా వినియంతం చిత్త మాత్మ న్యేవావతిష్ఠతే,
 నిస్సృహ స్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా॥౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సంప్రజ్ఞాతసమాధి మభిధాయాసంప్రజ్ఞాతసమాధి
 మప్యాహ—యదేతి॥ తత్త్రైవంసతియదా యస్మిన్ కాలే విశే

షేణ నియతం వృత్తినిరోధేన నిగ్రహీతం చిత్త మాత్మన్యేవ
నిష్కలే శివేనవత్సితే తదా తస్మిన్ సర్వవృత్తినిరోధకాలే
యక్తో యోగీ సమాహిత ఇత్యుచ్యతే । తత శ్చైవంభూతో
య స్స సర్వకామేభ్యో నిష్ప్రహోనామ సర్వేభ్యో దృష్టా
దృష్టకామేభ్యో దోషదర్శనేని స్పృహ యాత్మస్తా సా నిర్గుతా
యస్య స పరం వైరాగ్య మాశ్రిత ఇత్యర్థః॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

దృష్టాదృష్టేః । తదేతత్సంఖ్యామృతేనైవైశ్వక్యమ్ । తద్యథా ।
తద్యథేహేతి శ్రుత్యాపి స్వగోపి దృష్టవద్భవేత్ క్షయతిశయయుక్తత్వా
చ్చిజ్ఞానం తతో మత మిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ । పరం వైరాగ్యమితి । తద్య
థా, “త్యాగః ప్రపంచభూతస్య చిదాత్మ త్యావలోకనాత్ । త్యా
గోహి మహతాం పూజ్యోనగిరి ర్నగుహంతరమితి” అతఏవ పిఠ
రాజ్ఞయా పరీక్షార్థమాగతిం శుకంప్రతి మృచ్చర్మణా పరీధానో జీవి
నస్త్యం కథం త్యజేః । తస్మా న్మనోమయం విశ్వం త్యక్త్వా యాస్యసి
తత్పదమిత్యాది జనకేనోక్తమితి వివేక్తవ్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇంతవరకు సంప్రజ్ఞాతసమాధినిజెప్పి ఇప్పుడు అసంప్రజ్ఞాతసమా
ధిని జెప్పుచున్నాడు—యెప్పుడు చిత్తవృత్తిని నిరోధించి నిష్కలేశవుని
యం దంటుచున్నాడో అట్టివృత్తి నిరోధకాలమందు నెలకొనియున్న
యోగి, సమాహితుడనిపించుకుంటున్నాడు. విహికాముష్మిక భోగవాంఛ
లేనందువలన అన్ని కోరికలయందు నిస్సృహుడై శివజ్ఞానమందు నెలకొని
దృఢవైరాగ్యముతో నుండును. ఏమనగా కామ్యములన్నియు దృష్టశుభ

మరే అదృష్టఫలమైనముక్తి యందును ఆపేక్షలేదు॥ కామ్యములయందు
 దోషమందుటచేత నిస్పృహుడై వైరాగ్యము నొందెను. మనఃప్రపంచము
 వంతయును మనస్సును బుద్ధిని ప్రజ్ఞను విగతిన యవస్థ యసంప్రజ్ఞాత సమా
 భియనియు నట్టియోగయుక్తుడు యోగియు నగుచున్నాడు. స్వర్గమున్ను
 దృష్టఫలమే నాశముగలదేగాన శివజ్ఞానము శ్రేష్ఠమైనది॥ త్యాగమనగా
 ప్రపంచమును త్యజించవలయును తాను చిహ్నాపుడైన శివుడని తెలిసి
 దేహేంద్రియప్రపంచమును నేను గాదని విడువవలయును. మహాత్ములకు
 త్యాగమే పూజనీయమైనది. పర్వతములయందు నివసించుటయు గుహా
 వాసము జేయుటయు త్యాగముగాజాలను. తండ్రియైనవ్యాసుని యాజ్ఞచే
 పరిత్యాగమువచ్చిన శుకునిగురించి జనకుడిట్లుపదేశించెను. మృత్తిక చేతను
 చర్మముచేతను ఆచ్ఛాదితమైన జీవుడైన నీవు దేనిని త్యజించగలవు దేనిని
 వదలలేవుగాన మనఃప్రపంచమును వదలితివేని శివపదమునొందగలవు. ౧౮॥

శ్లో॥ యథా దీపో నివాతస్థో నేంగతే సోపమాత్మనః ।

యోగినో యతచిత్తస్య యుంజతో యోగమాత్మనః ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రాసంప్రజ్ఞాతస్యాస్యసమాధేర్లక్షణం దృష్టాంతేనావ
 ధారయతి । యథేతి॥ తత్రతావద్యథా, వాతేన రహితే దేశే
 దీపో నేంగతేచనకంపతే । తథా యోగం యుంజతో యోగి
 నో యతచిత్తస్యాత్మనో మనస సోపమా స్మృతేత్యన్వయః ।
 తద్యథా । యోగీ సమాధికాలే తు నశ్రుణోతి నపశ్యతి । నజి
 ఘ్రితి నజానాతి తత్పదం కింవిభావయేతి లక్షణఘటితోఽసం
 ప్రజ్ఞతో బోధ్యః॥ ౧౯॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

అసంప్రజ్ఞాతలక్షణమును దృష్టాంతముతో జెప్పచున్నాడు. గాలి
 తేనిచోట దీపమునిశ్చలమై (పథితో గూడియుండు పుకారము మనస్సు
 నకు ఆత్మవ్యాపారముదప్ప దక్కిన చింత మొదలయిన వ్యాపారములెల్ల
 వివర్తించుటచే ఆత్మసాక్షాత్కారమును చేయుచున్నయోగియొక్క ఆత్మ
 స్వరూపమునకు నివాతదీపము ఉపమగానుండునని (సమాధివశమదర్శించు
 యోగులు) చెప్పుదురు. ఇదిఅసంప్రజ్ఞాతసమాధి సంప్రజ్ఞాతమనగా ప్రపంచ
 మును దెలిసేది (సవికల్పకసమాధి) అసంప్రజ్ఞాతమనగా ప్రపంచమును
 దెలియనిస్థితి ఈయోగి సమాధికాలమందు చెవులతో వినుటలేదు కన్ను
 లతో చూచుటలేదు. తెలియుటలేదు. ఆహ్వానించుటలేదు. గమక అసం
 ప్రజ్ఞాత సమాధి యని తెలుసుకొనేది॥ ౧౯॥

శ్లో॥ యతోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా

యత్ర చైవాత్మనాత్మానం పశ్య న్నాత్మని తుష్యతి॥ ౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సామాన్యేన సమాధిద్వయముక్త్వా నిరుద్ధసమాధే
 ర్లక్షణమప్యహ—యత్రేతి । తథాచ యత్రయస్మి న్పరిణామ
 విశేషే యోగసేవయా యోగాభ్యాసపాటలేన నిరుద్ధం సచ్చి
 త్త ముపరమతే నిరింధనాగ్నివ దుపశామ్యతి । పునశ్చాంతతో
 యత్ర చైవాత్మనాంతఃకరణేనసహ వృత్తివ్యాప్యతానంసదా
 శివం తురీయం పశ్య న్నాత్మన్యేవ యస్మి న్నోతమిదం ప్రోతం
 విశ్వం శాటీవ తంతుష్విత్వాది స్మృతిగమ్యే పరశివే సమాధి

నిర్ధూతమలస్య చేతనో నివేశితస్యాత్మని యత్సుఖంభవేత్ । న
శక్యతే వర్ణయితుం గిరా తదా యదేతదంతః కరణేన గృహ్య
తే । న సుఖం దేవరాజస్య న సుఖం చక్రవర్తినః యత్సుఖం
వీరరాగస్య మునే రేకాంతవర్తినః । ఇత్యాది స్మృతినాన్యాయేన
చ తత్ర నిరుద్ధాభ్యే కైవల్యసమాధౌ తుష్యతీతి తాత్పర్యమ్॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శృత్తివ్యాప్తేతి॥ “బ్రహ్మణ్యజ్ఞాన నాశాయశృత్తివ్యాప్తిరశేషీతా
ఫలావ్యాప్యశ్చిత్తమేవాస్య శాస్త్రకృచ్ఛిరుదాహృత” మితి తత్కారంతః
కరణవృత్తా స్వతవివ స్ఫుటం భాసమానత్వం శృత్తివ్యాప్యత్వం
తథాంతఃకరణవృత్తా తద్గతచిదాభాసేన భాసమానత్వం ఫలవ్యక్తమితి
వివేకః తాత్పర్యమితి॥ జ్ఞానస్థో ధపరివ్రజస్వేత్యాది లక్షణాలక్షీతే సమాధౌ
త్వతీతి తాత్పర్య మిత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ఆ న్ధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము సామాన్యముగా సంప్రజ్ఞాతా-సంప్రజ్ఞాతలక్షణ
ములం జెప్పి ఇప్పుడు నిరుద్ధ సమాధిలక్షణమును జెప్పుచున్నాడు॥ యేనిరుద్ధ
సమాధియందు యోగాభ్యాసమందలి నేర్పుచేత అరికట్టబడిన చిత్తము
కట్టలులేని అగ్నివలె శాంతినిొందునో యెక్కడ అంతఃకరణతో బ్రహ్మ
కారవృత్తి వ్యాపించి తురీయరూపుడైన సదాశివుని యపరోక్షముగా
చూచుచు ఈప్రపంచమంతయు ఓతపోతము (పదుగు శేకలుగల శాటీ
తంతువులయందువలె) తనయందే చూచుచున్నాడో అట్టిసమాధిగేత అంతః
కరణమలినమును దీసివేసి చిత్తము నాత్మయందు స్థిరముచేసిన యోగి.
యొక్క సుఖము యెంతయో చెప్పుటకు రాదు. అట్టిసుఖము ఇంద్రునికిని

లేదు. చక్రగర్తని లేదు. సుఖమంతయు ఏకాంతవాసము చేయు యోగి
దేయని చెప్పవలయును. యీ సమాధిని నిరుద్ధమనిన్ని కైవల్యమనిన్ని
చెప్పుదురు. ఇదివరకు చెప్పిన సంప్రజ్ఞాత ఆసంప్రజ్ఞాత సమాధుల
కున్నా, భేద మేమనగా ఇది చిరకాలసమాధియైనందున నిరుద్ధమనిపేరు.
(వృత్తివ్యాప్తి ఫలవ్యక్తము. అని రెండు ప్రకారములు. అనగా అంతః
కరణ వృత్తియందు తనంతట తాను స్ఫుటముగా ప్రకాశగలుగుట వృత్తి
వ్యాప్తి. అంతఃకరణవృత్తియందు ప్రతి ఫలించిన చిదాభాసునితో ప్రకాశ
గలుగుట ఫలవ్యక్తము. అజ్ఞాన నాశముకొరకు గావలసినది బ్రహ్మయందు
వృత్తివ్యాప్తియు, ఫలవ్యక్తమున్నూ అని శాస్త్రకారులువచించిరి. గృహస్థా
శ్రమములొనర్చునూ, సరే సన్యసించిననూ సరే పూర్వోక్తములైన సమా
ధులయందుండవలెనని తాత్పర్యము. || ౨౦ ||

శ్లో॥ సుఖ మాత్యంతికం యత్త ద్బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియమ్ |
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థిత శ్చలతతి త్వతః || ౨౧ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతదేవ తత్త్వం క్రమేణ స్పష్టం దర్శయతి సుఖమితి.
తత్ర తానద్యస్మిన్నవస్థావిశేషే సుఖ మాత్యంతికం నిరతిశయం
యత్తద్వృత్తివ్యాప్త్యేన బుద్ధిగ్రాహ్యమ్ ఫలవ్యాప్త్యేన
త్వతీంద్రియం పునశ్చ యత్రచైవాయం యోగీస్థితస్తత్త్వతో
న చలతీ త్యర్థః | తద్యథోక్తం లీయతేతు సుషుప్తాతునిగృహీ
తం నిలీయతే నాస్వాదయే త్సుఖం తత్ర నిస్సంగః ప్రజ్ఞయా
భవేదిత్యాది బోధ్యమ్ || ౨౧ ||

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

ఈ తత్త్వమునే క్రమముగా స్పష్టముగా చెప్పుచున్నాడు—దేని యందు ఇంద్రియములకు గోచరముగానిచై ఆత్మవిషయకమగు బుద్ధిచేతనే గ్రహింపదగినట్టి నిరతిశయసుఖము ననుభవించుచున్నాడో అది నిరుద్ధ సమాధిలో బుద్ధిగ్రాహ్యమైన వృత్తివ్యాప్తి. దేనియందుండువాడు అందలి సుఖాతిశయముచేత ఆసీతినుండి చలించడో అది నిరుద్ధసమాధిలో ఇంద్రి యాతీతమైన ఫలవ్యాప్తి. సుషుప్తియందు గ్రహించబడినది. లీనమయి నట్లు ప్రజ్ఞాహీనమయిన నిరుద్ధయోగి సుఖమును (అనందమును) చవిగొన లేడు. అనగా ఫలవ్యాప్తిలో నుండునానికి అంతఃకరణలేదు గాన అనం దానుభవములేదు. వాడు బ్రహ్మమందు లీనమగుచున్నాడు. ||౨౧||

శ్లో॥ యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం మతం
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణా పి విచాల్యతే ||౨౨||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తదేవ తత్త్వం స్థిరముపపాదయతి యం లబ్ధ్వేతి తథాచ 'యం వినిద్యా' వినిశ్వాసాఃకాంక్షం తేమోక్షకాంక్షీణ ఇత్యాది స్మృతిగమ్యం యమాత్యంతికం సుఖం లబ్ధ్వా తతః పరం నాధికం చాపరం లాభం నసుఖం దేవరాజస్యేతి స్మృతి న్యాయేన మన్యతే యస్మింశ్చ చిదంబరసమాధౌ స్థితోయోగీ శీతాతపాదినా విద్యుచ్ఛస్తాదినావా గురుణాపి దుఃఖేన నవి చాల్యత ఇత్యర్థః ||౨౨||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవిచాల్యత ఇతి॥ తమక్తమష్టావక్రసంహితాయాం అంతస్త్వక్తమ-
యస్య నిర్ద్వంద్వస్య నిరాశిషః। యద్భుచ్చయా గతో భోగో నదుఃఖాయ
నకుష్టయ ఇతి॥ ౨౨॥

—♦ ఆ స్థౌ తా త్ప ర్య ము ♦—

జెనుక చెప్పిన తత్త్వమునే స్థిరముగా నుపసాదించుచున్నాడు—
నిద్రానిశ్వాసలను జయించిన మిత్రార్థులు యే సుఖమును గోరుచున్నారో
అట్టి యాత్మ్యంతిక సుఖమును బొంది, మరియొకగానిని గాని అంతకంటె
నెక్కువగానిని గాని గోరలో అట్టి చిదంబర సమాధిలోనుండు యోగి
శీత వాతాతపాదులచేగాని విమృశ్చస్త్రాదులచేగానిగొప్పదియగు దుఃఖము
చేగాని చలించడు. వానికి గల సుఖము చేవేందునికిగాని చక్రవర్తిగాని
లేదు. అంతరంగికమలరహితుడై శీతోష్ణములు లేనట్టిన్ని ఆశీర్వాచనములేని
యోగికి పాగ్రిబ్రముచే భోగములు నశించినపుడు సుఖదుఃఖములు లేక
యుండును॥ ౨౨॥

శ్లో॥ తం విద్యా ద్దుఃఖసంయోగ వియోగం యోగసంజ్ఞితమ్ ।
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో నిర్విణ్ణచేతసా॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్యాంతిమస్య మహాయోగస్య కిం ఫలమిత్యాహ-
తంవిద్యాదితి। తత్త్రైవంసతి । తంయోగసంజ్ఞితం సమాధిం జన్మ
మరణాది సంస్మృతిరూపదుఃఖసంయోగస్య వియోగం విద్యాది
త్యర్థః । ఏవంసతి సఏవానావృత్తిప్రయోజకో యోగో నిశ్చ
యేన నిర్విణ్ణచేతసా నిరాలస్య చేతసా యోక్తవ్యోభ్యస

నీయో నత్వహహోపరతోఽస్మీతి నృత్యోపరమేదితి తాత్పర్యమ్॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అణుంహి జీవంప్రతి దేశాభిన్నం శరీరసంయోగ వియోగయోగ్య మిత్యేకం జన్మమరణాది సంస్కృతిరూపదుఃఖసంయోగస్య వియోగమిత్యర్థః నపునరావర్తతే నపునరావర్తత ఇత్యాది శ్రుత్యంతిరాదితిభావః॥ ౨౩॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఓడపట్టినైన ఈమహాయోగమునకు ఫలమేమనగా చెప్పుచున్నాడు. అట్టి యోగమును పేరుగల సమాధిని జననమరణరూపసంసార దుఃఖములను బోగొట్టునదని తెలియవలెను. ఇట్టి పునరావృత్తి రహితమైన యోగమును నిశ్చయమైన వైరాగ్యబుద్ధితో తీవ్రముగా జేయవలెను. నే నన్నివదలుకొంటినని ఊరుకొనగూడదు (జననమరణసంసార దుఃఖమును వదలుటకు యోగ్యుడై ప్రతిదేశమందు భిన్నుడై యణుస్వరూపుడై పునరావృత్తి నొందడు॥ ౨౩॥

శ్లో॥ సంకల్పప్రభవాన్ కామాం స్త్యక్త్వాసర్వానశేషతః॥

మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః॥ ౨౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథంకృత్వా స యోగో భ్యసనీయ ఇత్యాహ—
సంకల్పేతితథాచ సంకల్పేన ప్రభవాన్ కామాన్ కామక్రోధ
లోభమోహమదమాత్సర్యాన్ షడ్వగాం స్తదరిక్తానవ్యశేష
తస్సర్వాం స్త్యక్త్వా మనసైవ చేంద్రియగ్రామం సమూహం
సమం తతోవినియమ్య ధృతిగ్రహీతయా బుధ్యా శనైశ్శనై

రుపరమేదిత్యర్థః । ఏవంసతి తత్తాత్మా శివస్తత్రస్థం మనస్సు-
 ఖేన స్తద్భీభూతం కృత్వా నకించిదపి చింతయేదితి ధర్మమేఘా-
 ఖ్యస్య సమాధేర్లక్షణ మవధార్యమితి ద్వయోరర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శనైశ్చనైరితి । తద్యథా । 'యథా యథా ప్రత్యగవస్థితం మన-
 స్తథాతథా ముంచతి బాహ్యవాసనా' మిత్యాది రీత్యా శనైశ్చనై రుపర-
 మేదిత తాత్పర్యమ్ ధర్మమేఘాఖ్యస్తేతి । తద్యథా । 'వర్షత్యేషయతో-
 ధక్మోఽమృతధారాస్సహస్రశః । ధర్మమేఘమిమం సాగ్రహం సమాధిం
 యోగవిత్తమా' ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము —

ఏ యుపాయముచే నట్టియోగ మభ్యసింపవలె నంటే చెప్పు-
 చున్నాడు. కామములు స్పర్శజములనియు సంకల్పజములనియు రెండు-
 విధములు. అందు శీతోష్ణములు స్పర్శజములు. (ఈషణత్రయ (దారేషణ,
 పుత్రేషణ, ధనేషణలు) వాసనాత్రయ (లోకవాసన, (శాస్త్రవాసన
 దేహవాసనలు) ము సంకల్పజములు. అందు సంకల్పజములు సంపూర్ణ-
 ముగా విడువదగినవి. స్పర్శజములు విడువరానివి, గనుక అవి గలిగి-
 నప్పుడుసహనవృత్తి గలిగి సంతోషమును దుఃఖమును మాని కామాద్య-
 రిషడ్వర్గమును తదితరమైన ఈష్యాదులనున్నా వదలి మనసు చేతనే
 ఇంద్రియములన్నిటిని విషయములనుండి నిరోధించి శ్రీర్యయుతమగు బుద్ధి-
 చేత మెల్లమెల్లగా ఉపశాంతి నొందిన మనసు ఆత్మయనెడు శివునితో-
 గూడి అనందపారవశ్యముచే స్తబ్ధమై మరియేతలంపును జేయకుండును.
 మనస్సు ప్రత్యేకాబ్ధితో స్థితి గుదిరిన కొలది బాహ్యవాసనలు క్రమముగా
 వదలుచుండును. ఇదిధర్మమేఘమునుసమాధికి లక్షణము. మేఘమువర్షధార-

అనుగురిపించినట్లు ధర్మము అమృతధారలను గురిపించును. గనుకనే యోగులుదీనిని ధర్మమేఘమనిరి॥ ౨౪॥

శ్లో॥ శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుధ్యా ధృతి గృహీతయా !

ఆత్మసంస్థ మనః కృత్వా నకించిదపి చింతయేత్ ॥ ౨౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవ దృఢయతి, యోగీ శనైశ్శనైః సహసా దృతిగృహీతయా ధైర్యేణ నశీకృతయా బుధ్యా వివేకవత్వా ఉపరమేత్ । ఉపరతింకుర్యాత్ । మనః సంకల్పాత్మకం ఆత్మసంస్థం ఆత్మైవ సర్వం న తతోన్యత్కించిదస్తీ త్యేవం నిర్వికల్పం కృత్వా కించిదపి నచింతయేత్ ॥ ౨౫॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఇదివరకు చెప్పినదానినే మరలదృఢపరచుచున్నాడు ధైర్యముచే మెల్లమెల్లగా స్వాధీనముచేసుకొనబడిన, వివేకముగలబుద్ధిచే ఆత్మయందు చిత్తమందునట్లు జేసి దేనినిన్ను చింతింపక ఉపరతిని గాంచవలెను ॥ ౨౫॥

శ్లో॥ యతో యతో నిశ్చరతి మన శ్చంచల మస్థిరమ్ ।

తత స్తతో నియమ్యై తదాత్మనేయ వశం నయేత్ ॥ ౨౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నస్వేవమపి సంప్రజ్ఞాత సమాధౌచేతస శ్చాంచల్యాద్విషయాకారతాపి న్యాదిత్యాహ — యతోయత ఇతి । తత్రైవంసతి శబ్దాదీనాం చిత్తవిక్షేపహేతునాం మధ్యే యతో యతో యస్మాద్యస్మాన్నిమిత్తా చ్చబ్దాదే విషయాశ్చ యతోస్థిర

మతపవ చంచలం విక్షేపాభిముఖం సన్మనోనిశ్చరతి తతస్తతో
విద్రావాయా లోకవార్తాయా శ్చానవసరం దత్త్వై తన్మనో
వియమ్యాత్మన్యేవ యథోక్తే వశం నయేదిత్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సంప్రజ్ఞాతేతిఇహ తయోర్లక్షణం త్విద్ధం సంప్రజ్ఞాతో భవేద్యత్ర
విషయాకారతా క్వచిత్తద్భిన్నశ్చేతరః ప్రోక్తో యత్రబ్రహ్మైవ భాసత
ఇత్యవధేయమ్॥ ౨౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! సంప్రజ్ఞాత సమాధియందు చిత్తము చలించిన యెడల విష
యాకారము గావచ్చును. గదా అంటే చెప్పుచున్నాడు - మనసు చంచల
మైనది గనుకనే ఆత్మయందు స్థిరముగా నుండక నేయేవిషయములకొరకు
ఇయలుజెడలునో ఆయా విషయములనుండి యత్నముచే మనసును మరలించి
ఆత్మయే నిరతిశయ సుఖమైనదని భావించి నిద్రకుగాని లోకవార్తకుగాని
అవకాశమియ్యక యాత్మయందే వశమై నిలుచునట్లు చేయవలయును,
సమాధి - సంప్రజ్ఞాతము - ఆసంప్రజ్ఞాతము అని రెండు విషములు యెప్పు
డైన విషయాకారమగునది సంప్రజ్ఞాతము యెప్పుడును విషయాకారము
గాక బ్రహ్మాకారమై యుండునది, ఆసంప్రజ్ఞాతమని తెలియవలెను.)॥౨౬॥
శ్లో॥ ప్రశాంత మనసం హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమం ।

ఉపైతి శాంతరజసం బ్రహ్మభూత మకల్మషమ్॥ ౨౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం యోగాభ్యాసబలా దాత్మన్యేవ పరే శివేమనః
ప్రశామ్యతీ త్యాహ । ప్రశాంతేతి । ఏవంతర్హి । “ఔదాసీన్య

మృతేనాపి వర్ధమానే దినేదినే ఉన్మాలితే మనోమూలే
జగద్వృక్షః పతిష్యతీ” త్యాదిరీత్యా కామాదిభిః ప్రశాంత
మనసా హి యత ఏనం యోగిన ముత్తమం సుఖం శాంతరజ
సా బ్రహ్మభూత మకల్మషం శివ ముపైతీత్యర్థః । యథా మనః
ప్రశమనే శమో మోక్ష ఏవావశిష్యత ఇత్యాది యోగవా
సిషా దపీత్యనధార్యమ్॥ ౨౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మనః ప్రశమనఇతి॥ నను కిం తస్మి మనసః స్వరూపమితి చే
చ్ఛుణ్ణ తత్రత్వయం సోహ మిదం తస్మై ఏతావన్మాత్రకం మన ఇత్యు
క్త్వా సత్సంగో వాసనాత్యాగోఽధ్యాత్మవిద్యా విచారణా ప్రాణస్పంద
విరోధశ్చే త్యుపాయా శ్చేతసో జయ ఇత్యాది బహుశ స్తన్నిరాకర
ణార్థ మప్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౮॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఈప్రకారము యోగాభ్యాస బలము వలన పరశివుని యందుమనసు
శాంతిని బొందుచున్నదని చెప్పుచున్నాడు, మనసుయొక్క స్వరూప
మేమనగా? స్థో॥ జాతోహం జనకో మమైష జనని క్షేత్రం కళత్రం
కులం శుత్రా మిత్రమరాతయో వసు ధనం విద్యానుహృత్ బాంధవాః
చిత్తస్పందిత కల్పనా మనుపతన్ విద్యా నవిద్యామయాం । నిద్రా
మేత్స్య విఘ్నూర్జితో బహువిధాన్ స్వప్నా నిమా న్పశ్యతి॥ పండి
తుడును అవిద్యానిద్రయందు పరవశుడై చిత్తము చలించినట్లు తాను
ప్రపత్తిండును అందలి యనేక విధముల ఈశక్త్యుమాణ స్వప్నములను
జూచుచున్నాడు. అవి యేవన గా నేను జన్మించినాను ఇతను నాతండ్రి
ఇదినాతల్లి ఇది నాఇల్లు ఈ పుత్రులు నావాండ్లు వీరలు నామిత్రులు వీరు

శత్రువులు ఇది నాయాస్తి ఇది నాసాండిత్యము, వీరలు బంధువులు ఇదియే
 త్రిగుణాత్మకమైన మనస్సు ఈమనసు జగత్తనెడు వృక్షమునకు వేరు
 గనుక వేరునరికిన వృక్షము పడిపోయి తరిగి చిగురెత్తనట్లు దీనిని
 ఉన్మూలన (పెకలింప) చేయక పోయిన యెడల దిన దిన వర్ధమానయై
 క్రోధి వలె పిచ్చిచేష్టలు చేసును గాన దీనిని జయించుట యెట్లునగా సత్సం
 గము వాసనాత్మకము వేదాంతవిచారణ ప్రాజ్ఞాయామము ఇత్యాదులు
 మనోజయో పాయములు చేసి మనసును ఆత్మరూపమయిన పరశిష్టసి
 యందు నిశ్చలముగా నుంచుటచేత సకల కల్మషములు దగ్ధములు కాగా
 రజోగుణము నశించి నందువలననే శుద్ధాత్మ స్వరూపముతో నుండు న
 యోగనిష్ఠుడు, ఆత్మానుభవ రూపమైన ఉత్తమసుఖమును బొందు
 చున్నాడు. అదియే పరమశివ సాక్షాత్కారము॥ ౨౭॥

శ్లో॥ యుంజన్నేవం సదాత్మాసం యోగీ విగతకల్మషః।
 సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శ మత్యంతం సుఖమశ్నుతే॥ ౨౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఆధోక్తబ్రహ్మసుఖమేవ యోగినఃస్ఫుటికరోతి।యుంజన్నితి
 ఏవమిహ మనసైవేం ద్రియగ్రామ మిత్యాద్యుక్త క్రమేణ
 ప్రణవాద్యభ్యాస పూర్వక మాత్మానం శినం యుంజన్ యోగీ
 విగతకల్మషస్సన్ సుఖేనా నాయాసేన బ్రహ్మసంస్పర్శజం
 సుఖమత్యంతం వృత్తివ్యాప్త్యా బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియం
 యదుక్తం తత్సమశ్నుత ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

బ్రహ్మ సంస్పర్శజ మితి । సమాధినిర్ధూత మలస్య చేతనో నివేక
 తస్యా త్మని యత్సుఖం భవేత్ సశక్యతే వర్ణయితుం గిం తదా యదేత

దంతఃకరణేన గృహ్యతే। స్పర్శయోగస్తు నామైష యోగినా మిహ దుర్లభ
ఇత్యాది స్మృతే శ్చేత్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

వెనుక జెప్పిన యోగి యొక్క బ్రహ్మసుఖమును స్ఫుటముగా
జెప్పచున్నాడు—ప్రణవోహి ధను శ్చో హ్యత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్య
ముచ్యతే । ఆప్రమత్తేన వేదవ్యం శరవ తన్మయో భవేత్॥ అనునట్లు
ఓంకారమును ధనుస్సును గాను, మనసును బాణమునుగాను చేసి (ఓంకా
రధనుస్సునందు మనోబాణమును సంధించి) జాగరూకుడై బ్రహ్మమును
లక్ష్యమును గొట్టగా బాణమువలె మనసు తన్మయమగును. (అనగా బ్రహ్మ
కారమగును) యిట్టి యభ్యాసముచే నాత్మను శివునితో గూర్చుచున్న
యోగి సాపరహిత్యుడై బ్రహ్మమును స్పృశించి బ్రహ్మనుభవ రూపమగు
నపరిమిత సుఖమయిన బుద్ధిగ్రాహ్యము. అతీంద్రియము అనునట్టి నిరుద్ధ
సమాధిని ఆనాయాసముగా అనుభవించుచుండును. మనసు ఆత్మలోగలయు
టయే సమాధిగాన ఆదియే బ్రహ్మసంస్పర్శము. (సమాధియందు చిత్తము
విశ్లేషరహితమై ఆత్మయందు ప్రవేశించును. అప్పుడు గలిగిన సుఖము
ఇంతయని వర్ణించుటకు శక్యముగాచుదీనికే స్పర్శయోగమనిపేరు. ఇది
యోగులకును దుర్లభము) ౨౫॥

శ్లో॥ సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః॥ ౨౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను జ్ఞానచక్షుషా ప్రాప్తతత్వః కథ మాత్మానం శివం
జ్యేష్ఠ త్యాహ-సర్వేతి । తత్త్రైవంసతి సర్వభూతస్థ మాత్మానం
పరిశివం సర్వభూతాని చాత్మనీతి యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర
ఘనదర్శనస్సన్ సమీక్షిత ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

నను ఘోరం జాగ్రన్మయం చిత్తం మూఢం స్వప్నే వ్యవస్థితమ్ ।
శాంతం సుషుప్తి మాఘన్నం త్రిభిర్జీనం మృతం భవేదితి । త్ర్యవస్థాతీతం
శివ మద్వైతం తురీయం జ్ఞానచక్షుషా విజానియా దిత్వవధార్యమ్॥ ౨౯॥

—♦ ఆ త్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ తత్త్వమును తెలిసినవాడు జ్ఞానదృష్టిచే ఆత్మను శివునిగా
యే ప్రకారము చూచుచున్నాడంటే చెప్పుచున్నాడు - సర్వభూతముల
యందూడన్న ఆత్మను పరమశివుని గాను సర్వ భూతములు తనయందున్న
వాటినిగాను సర్వభూములను సమదృష్టితో నెవడు చూచుచున్నాడో
అదియే శివ సందర్శనము (చిత్తమునకు ఘోరవృత్తి, మూఢవృత్తి, శాంత
వృత్తి, మృతవృత్తి, యనినాల్గువృత్తులు, ఘోరవృత్తి జాగ్రదవస్థ మూఢ
వృత్తి స్వప్నావస్థ శాంతవృత్తి సుషుప్త్యవస్థ. మృతవృత్తి తుర్యావస్థ తురీయ
రూపుడే శివుడని తెలియనగును. (అనగా జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి వృత్తు
లను వదలి తుర్యావస్థలో పరమశివ సాక్షాత్కారము నొందగలడు.) ౨౯
శ్లో॥ యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచ మయి పశ్యతి ।

తస్య హం న ప్రణశ్యామి సచ మే న ప్రణశ్యతి॥ 30॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ 'యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథా గురా
వి'త్యాది శ్లోకరూపయా శృత్యా స్వస్యాపి తద్రూపత్వే
నాహ-యోమామితి ఏవంసతిబ్రహ్మతం పరాదాద్యో న్యత్రా
త్మనో వేద క్షత్ర పరాదాద్యో న్యత్రా త్మనో వేదేత్యాది
బృహదారణ్య కశృత్యా యస్తు పరమశివ జ్ఞానీ స సర్వో

ప్రపంచజాతం స్వస్మిన్ పశ్య న్మామపి సర్వత్ర పశ్యతి సర్వంచ
మయి సర్వత్ర పశ్యతి సర్వంచ మయి స్ఫూర్తి రూపేణ
పశ్యతి తథాచ తస్యాహం నప్రణాస్యామి నా దృశ్య భవామి
సచ సోపి మే న ప్రణశ్యతీతి పరమార్థః॥ ౩౦॥

◆— ల ఘు టి ఘ ణీ ◆—

స్వస్యాపీతి॥ ఇహాపి నాత్వ మాత్మాన మపి శివం విజానీయా
దిక్ష్వక్తం ధీవతి కథ మన్యజ్ఞానా దన్యగతా నర్థస్య నివృత్తి రితిమూఢా
కుల మవశ్య మభ్యుపగంతవ్యం బ్రహ్మతమితి । తత్ర తావద్బ్రహ్మ
బ్రాహ్మణా స్తంపురుషం పరాదా త్కైవల్యాసంబంధినం కుర్యా ద్యో
న్యత్రా త్మనో వేదేత్వర్థః । ఏవం క్షత్రం నామ క్షత్రియ స్తం పరాదా
దిత్యాది రనేకశః॥ ౩౦॥

—◆ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ◆—

తరువాత గురువునందును దేవునియందును సమ బుద్ధి నుంచవలయు
నన్న శ్రుతిని బట్టి నన్ను నున్నా శివరూపముగా తెలియవలయునని
చెప్పుచున్నాడు. పరమశివ జ్ఞానము గలవాడు. సర్వ ప్రపంచమును తన
యందున్న దానినిగాను 'విశ్వం దర్పణ దృశ్యమాన నగరీ తుల్యం నిజాం
తగ్గతమ్' అన్నట్లు ఈ కనబడునట్టి విశ్వమంతయు అద్దమందు భాసించిన
ప్రపంచమువలె తనలో నుంచి వచ్చినట్లుగా చూడవలెను. గురువునైన
నన్నునున్న సర్వభూతముల యందున్నవానిని గాను శివస్వరూపునిగాను
స్ఫురణరూపముగాను చూచుచున్నాడు. గాన అట్టిగురువు శిష్యునికి
పరోక్షము గాడు. శిష్యుడును గురువునకు పరోక్షముగాడు. గురుదేవ
తాత్మైక్యమువలన నేసిద్ధి ముక్తులు కలుగును॥ ౩౦॥

శ్లో॥ సర్వ భూత స్థితం యోమాం భజ త్యే కత్వ మాస్థితః ।

సర్వథా వ ర్తమానోపి స యోగీ మయి వ ర్తతే॥ ౩౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ దత్తాత్రేయమయం శాంతం శివం విద్ధి సనాతనం
 ఇత్యాది స్మృతిన్యాయేన గురుదేవయో రేకత్వే నాప్యాహ
 సర్వభూతేతి ఏవం తర్హి 'సీతాంచ పార్వతీం వశ్యే ద్రామం
 చైవ త్రిలోచనమ్ । ఇత్యాది రామరహస్యో పనిషద్రీత్యేహపి
 స్వయమేకత్వ మ్మాస్థితోఽపి యోనూంసర్వ భూతస్థితం శివ
 రూపం భజతి । సచ సర్వధా వర్తమానో నిత్యముక్తోపి యోగీ
 మయివ వర్తవీవ తథాహం గ్రంథకర్తా తథానోయోపి తత్త్వజ్ఞాత
 సోహం సచత్వం సచ సర్వమేత దాత్మ స్వరూపం త్యజ భేద
 మోహ మిత్యాదిస్మృత్యుక్తరీత్యా వధార్యమ్ ॥ ౩౧॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ట ణీ ♦—

అధేతి । 'దేహభావేన । దాసోహం జీవభావే । తదంశకః ।
 అత్మభావే తదేవాహ మితి జానహి సత్తమే'త్యాది రీత్యా పరస్పరం
 సర్వస్య పరబ్రహ్మరూపత్వే స్థితే సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మేత్వవధారితం
 భవతి తిభావః॥ ౩౧॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఉపాధిరహితమైనటువంటి శాంతుడైన శివుని, గురుదత్తాత్రేయ
 రూపముగా తెలియవలెనని గురుదేవతలకు ఏకత్వమును చెప్పుచున్నాడు,
 ఓయర్జునా? రామరహస్యోపనిషత్తునందు చెప్పినట్లు సీతను పార్వతినిగాను
 రాముని శివునిగాను దెలియవలెనన్నట్లు ఇప్పుడునన్ను శివరూపముగా
 తెలియుము యేవడు సమాధియందు ఏకత్వమునుపొందినప్పుడు నన్నున్న
 పర్యంత ర్యామినిగా శివునిగా భజించునోవాడును సర్వాస్తర్యామియై

విత్తమును దైనప్పటికి నాయందు ఉండకపోదు వాడు, నేను, అది, నీవు
అనునట్టి భేదమోహములను వదలి సర్వము ఆత్మస్వరూపముగా జూడు
మన్నట్లు గ్రంథకర్తనైన నేను మరియొకడున్నా తత్వమును తెలిసి శివుని
యందె ఉంటున్నాను.

గురువునైన నేనును నీవును ఈవిశ్వమంతయు ఆత్మయే భేదమును
మోహమును వదలవలెను (గురువు, తాను. ప్రపంచమంతయు, శివరూపమే
యని భావము) (భేదము, దేహ భావములో దాగుడను. జీవభావ
ములో పరమాత్మయొక్క అంశము. ఆత్మభావములో సంతయు నొక్కటై
సర్వము బ్రహ్మయే గనుక గురుదేవతలకు భేదము లేదు. ౩౧॥

శ్లో॥ ఆత్మైపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోర్జున

సుఖం వా యదివా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః॥ ౩౨.

—♦ భా వ్య మ్ . ♦ —

నను గురుశిష్యయోః యద్రాక్షుద్రయోశ్చ కథ మే
కత్వ మిత్యాహ—ఆత్మైపమ్యేనేతి తత్రైవం సతి సమాధే
ర్వ్యుద్ధానకాలే జీవన్ముక్తో యోగీ సుఖ మనుభవన్నపి సర్వత్ర
ప్రాణిజాతేషు సుఖం వా యదివా దుఃఖ మాత్మైపమ్యేన
యః పశ్యతి సఏవ యోగీ మమపరమః సతు సామర్థ్యాధిక్యా
జ్జగద్విచ్ఛేదకారీ త్యవధేయం॥ ౩౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦ —

ఆత్మైపమ్యేనేతి, 'జ్ఞానాత్పూర్వం యథాస్వస్య సుఖం దుఃఖం
హ్యభూత్థలతైవా న్యశరీరేపి విజ్ఞాతవ్యం విచకిభి' రిత్యాది భోధ్యమ్॥ ౩౨

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము . ♦—

గురువు గొప్పవాడు శిష్యుడు కొద్దివాడు ఈ ఇద్దరికి ఏకత్వ మెట్లన చెప్పుచున్నాడు. జీవన్ముక్తుడైన యోగి సమాధి వదలినపుడు సుఖము ననుభవించుచున్నను సర్వజీవులయొక్క సుఖదుఃఖములను తనవిగా జూచునో అట్టి శిష్యుడు గురువుతో సమానుడే, తన సామర్థ్యము వలన జగత్తును విడదీయ గూడదు. (జ్ఞానము రానప్పుడు తనకు సుఖదుఃఖములున్నవి. గదా? విజ్ఞానమందును ఇతరదుఃఖములు తనవిగా చూడవలయును, అనుభవమునకు అన్వయము వ్యతిరేకము అని రెండు మార్గములు అన్వయమనగా నీదేహమందభిమానముంచినట్లు సర్వభూతముల యందభిమానముంచుట. వ్యతిరేక భావమనగా? ఇతర భూతముల యందభిమానము తనకు స్వభావంబుగ లేనట్లు ఈదేహ మందభిమానమును విడుచుట. ఈరెంటిలో అన్వయమార్గమే ఉత్కృష్టమని శాస్త్రకారుని యొక్క మతము. దానిని సాధించుట యుత్తికష్టము గాన యది సాధించలేనివాడు వ్యతిరేకమార్గముగా సాధించుట సులభము. యేమనగా; దేహభిమానము లేకున్న జీవాభిమానముండదు. దేహభిమాన త్యాగమే జీవేశ్వరైక్యము సంధానము, కార్యోపాధి జీవుడును కారణోపాధి ఈశ్వరుడును గనుక తనదేహమందభిమానము నిశ్చేషముగా విడిచిన నితరమందును ఆభిమానముండదు గదా? అప్పుడు కార్య కారణోపాధులు రెండును తమంతట తామే పోవును. 'విశ్వంపశ్యతి కార్యకారణతయా స్వస్వామి సంబంధత శ్చిష్యాచార్యతయా తతైవ పితృ పుత్రాద్యాత్మనా భేదతః॥ స్వప్న జాగ్రతివా య ఏషపురుషో మాయా పరిభ్రామిత స్తస్మై శ్రీ గురుమార్తయే నమ ఇదం శ్రీదక్షిణామూర్తయే॥ అనునట్లుగురుశిష్యులయొక్కముదలిసినప్పుడే జీవేశ్వరైక్యమును చెలుసును

అశ్మనకవాచః—

శ్లో॥ యోగం యోగస్త్వయా ప్రోక్తస్సామ్యేన మధుసూదన
ఏతస్యా హం న పశ్యామి చంచలత్వాత్ స్థితు స్థిరమ్॥ ౩౩॥

— భాష్యమ్ —

అత్రోక్తమేవార్థ మాక్షి పన్నాన—యోగమితి
తత్రోక్తావ ద్యోయం యోగస్త్వయా సామ్యేన సమత్వేన
ప్రోక్త హేమధుసూదన తదేతస్య యోగస్య స్థితి స్థిరాం
నపశ్యామి మనస శ్చుచలత్వాదితి భావః ॥ ౩౩॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

అశ్మనండు పలుకుచున్నాడు. ఈ శ్లోకమందు ఇదివరకు చెప్పిన
యగమును యాత్మపదా చేయుచున్నాడు. ఓ కృష్ణా సమత్వముగా యే
యోగమును ఏమి చెప్పితివో అది స్థిరముగానుండదు. ఏమనగా? మనసు
చంచలము గాన యట్టి స్థితిని చూడలేకుంటిని.

౩౩

శ్లో॥ చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాధి బలవద్ధృఢం

తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్॥ ౩౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏ తదేవ పున స్స్పృష్టముపపాదయన్నాహ—చంచలం
హీతి తత్ర హేకృష్ణ ! హీతి ప్రసిద్ధ మేనైతద్యతా మన
శ్చుచలం పునశ్చప్రమాధి ప్రమాధితుశీలమస్య తత్పునశ్చ
బలవద్ధృఢంచేతి తస్యాహం సాధారణో భూత్వా నిగ్రహం

మన్యే నయోగ్య మిత్యర్థః । యత స్తస్మిన్ వాయోరివ నిగ్రీ
హీతుంసురుష్కర మిత్యర్థః॥ 3౪

—♦ ల ఘు టి ప్పు ణీ ♦—

నిగ్రీహంమన్యఇతి । మనస శ్చంచలత్వమేవ కథం బ్రహ్మణా కృత
మితిచేచ్ఛుణు స్తద్విభూతో యది స్యాద్యై లౌకికం జైదికం త్వదం
కార్యం న స్యాత్తతో నిత్యం చంచలం హి మనః కృతమితి తత్రైవంసతి
“సముద్రం శో పయేద్యస్తు టిటిబో హి యథాపురా । నిర్దిపం దీపితం
కుర్యా జ్జితం తస్య మనో భవే దిత్యాద్యుక్త్యా మనసః నిగ్రహం మన్యే
నయోగ్య మిత్యాశయః॥ 3౪॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ చెప్పిన యర్థమునే స్పష్టముగా మరల ఉపసాదించుచున్నాడు-
‘ఓ కృష్ణా ! మనసు చంచలమైనది. అంతేగాక అస్వాధీనమైనది. మరిన్ని
బలవత్తరమైనది మరియు రజస్తమోగుణ తంతువులచే ముప్పేటను వెష్య
బడి దృఢమైనది నేను సామాన్యుడనై యుండి వాయువును బంధింప
లేనట్లు మనసును నిగ్రహించలేనని తలచెదను. ఇది నావలన గానేరదు.
బ్రహ్మదేవుడు మనసును ఇంత చంచలమైన దానినిగా యెంచుకు స్పష్టిం
చినాడంటే యీ లౌకిక జైదిక కార్యములు జరుగుటకుగాను మనసును
చంచలమైన దానినిగా సృజించె. మనోనిగ్రహప్రయత్నము—(లకిముః
పిట్ట) లతువు సముద్రమును యెండించినట్లే, ఇంచును గురించి ఒక ఇతి
హాసము గలదు. తీతువు పిట్ట సముద్రతీరమున గుడ్డు పెట్టుచుండెడిది.
అవి తతంగములచే కొట్టుకొని పోవుచుండెను. తీతువు పిట్ట సముద్రమును
యెండింపజేయు ప్రయత్నముగలిగి విష్ణువునకు వాహనమైన గరుత్మంతుడు
పక్షిజాతిలోని వాడే గనుక నతనితో తనకష్టమును జెప్పకొని సముద్ర
మును యెండింపజేయునట్లు విష్ణువుతో జెప్పుమని వేడగా గరుత్మంతుడు

తనయేరికతో జెప్పెను. విష్ణువు ఇంద్రాదులతో చెప్పెను. దేవతలందరు
 సమద్రమును యెండింప పార్థరంభించి యసమరులై మావలన గానేర
 దని విష్ణువుతో జెప్పుకొనిరి. అప్పుడు విష్ణువు తీతువు పిట్ట నొద్దకు వచ్చి
 అసలు సంగతి యేమని యడిగెను. సముద్రతీరమున గృడ్లు పెట్టుకొను
 చుంటిని. వాటిని యీ సముద్రుడు మాయము చేయుచున్నాడు. వంశ
 వృద్ధిగా నివ్వడు. సముద్రము యెండింపజేయుడని వేదెను. అప్పుడు విష్ణువు
 పిల్ల సముద్రతీరమందేల గృడ్లు పెట్టెదవు. వేరొకచోట పెట్టుకొనగాదా
 యని. చెప్పిపోయెను. దేవతలందరు శిగుజెంది జెల్లిపోయిరి. తీతువుపిట్ట
 సమద్రము నెండింపలేకపోయెను. అంధకారమును ప్రకాశింపజేసినట్లే
 ఉండును. కోటివంటిదిమనసు చిత్ర విచిత్రమయిన పనులు చేయించును.
 క్షిరపి కాపిశాయిని మదమత్తోవృత్తికేన సందర్శు. అపిచ పిశాచగ్రస్తః
 కింభూమ స్తస్య వైచిత్ర్యం॥ అసలే కోటి ఈతకల్లు ద్రాగినది. దానిపైన
 నిషాయెక్కినది. అటుపైన తేలు కుట్టినది. తర్వాతి పిశాచం పట్టినది.
 ఇన్నిలక్షణములు గల కోటికి యెన్ని దుర్గుణములుండునో మనసున కన్ని
 దుర్గుణములుండును గాన నిగ్రహించ లేననుకుంటాను॥ ౩౪॥

శ్రీకృష్ణఉవాచ:—

శ్లో. అసుశయం మహాబాహో! మనో దుర్నిగ్రహం చలం
 అభ్యాసేన తు కౌంతేయ! వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే॥ ౩౫॥

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

అథతమాక్షేపంహరిహరన్నాహ! అసుశయమితి! తత్రై
 వంశతి సమ్యగ్విదితం చేష్టితం యన్మనో నిగ్రహీతుం శత్రుసీతి
 సుతోష ప్రాబల్యేన సంబోధయతి హే మహాబాహో! ఇతి
 యతో దుర్నిగ్రహం చలమపి మనోభ్యాసేన వైరాగ్యేణచ

గృహ్యత ఇత్యర్థః ఏవమేవాభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాంతన్నిరోధ
ఇతి యోగసూత్రేవ్యక్త మవధార్యం॥ 3౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము. ♦—

తరువాత వెనుక జెప్పిన యాత్మేపమును పరిహరించుచు జెప్పు
చున్నాడు. ఓయర్జునా! మనసును నిగ్రహించలేమని జెప్పుచుంటివి.
మనసు చంచలమైన మాట నిజమే నిగ్రహించుట కష్టమేగాని అభ్యాసము
చేతను వైరాగ్యము చేతను నిగ్రహింపవచ్చును. 3౧॥

శ్లో॥ అసంయతాత్మనా యోగో దుస్ప్రాప్త ఇతి మేమతిః
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యో నాపు ముపాయతః॥ 3౨॥

—♦ భాష్యము. ♦—

నన్వ యత్ను సాధ్యఏవ యోగః కుతోనేతిచే నైవ
మిత్యాహ । అసంశయతాత్మనేతి॥ ఏవంతహి । ‘ఆత్మావారే
ద్రష్టవ్య శ్శోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య’ ఇత్యాది
శ్శ్చుతే రాత్తోపలుబ్ధ్యర్థం శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనాదే
రావశ్యకత్వే స్థితేన సంయతో నిరుద్ధ ఆత్మాంతఃకరణం యస్య
తేన తు శక్యోవా వశ్యమాపుం తథా గురూపదిష్ట యోగ
యుక్తితశ్చే త్యర్థః॥ 3౨॥

—♦ లఘుటిప్పణి. ♦—

ఆయత్ను సాధ్యఇతి॥ ఏవేతి॥ తథాచ, స్వతశ్చే దీశ్వరస్యాస్తిశ్చే
దిత్యేవం కథంచన నైవ కోపీహ దుఃఖీస్యా న్నాయైవా కింకరిష్యతీ త్యాది
స్మృత్యా మాయికస్య బంధస్యా వశ్యకత్వే స్థితే తస్య వినిర్ముక్తి ర్యత్నం

వివాసవిషయతీతి తదా వశ్యకత్వం స్ఫుటికృతం॥ గురూపదిష్ట యోగః॥
తద్యథా, “వేదాంత తర్కోక్తిభి రాగమైశ్చ నానావిధై శ్చాస్త్రకదంబ
కైశ్చ ధ్యానాదిభి స్సుకరజైరపి నైవగమ్య చింతామణిం త్యేకగురుం
విహయే” త్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥ 31॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ యోగము ఆప్రయత్నముగా నెంచును సిద్ధించదంటే సిద్ధించ
దని చెప్పుచున్నాడు - మనసును జయింపనివాడు యెంతటి బలిమిచేగాని
యోగమును బొందజాలడే యని నాయభిప్రాయము ఆత్మ సందశక్తాన
మునకు శ్రవణము మననము. నిది ధ్యానము, ఈ సాధనములు మూడే
చాలును మనసును జయించినవానికి యోగము సాధ్యమగును. యోగముచే
శివరసాత్మాత్కారమగును (ఆప్రయత్నముగాశివరసాత్మాత్కారమగునంటే
ఆత్మైకేయఃఖి యెవడునుఉండజాలడు. మాయయేమిచేయగలడు. మాయగల
వానికి బంధము తప్పక యుండును దానివిముక్తి ప్రయత్నములేక తొల
గదు. వేదాంతశాస్త్రము తర్కశాస్త్రము ఆగమములు పలువిధములైన
శాస్త్రములు జదివినను ధ్యాన ధారణాదులు చేసినను చింతామణివంటి
గురువులేక ఆత్మసాత్మాత్కారము గాదు॥ 31॥

అనునఉవాచః—

శ్లో॥ అయతి శ్రద్ధయోపేతో యోగా చ్చలిత మానసః ।

అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాంగతిం కృష్ణ గచ్ఛతి॥ 32

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను రోగా దాలస్యా త్వారబ్ధ భోగ ప్రాబల్యాద్వా
రురుక్షో సిద్ధ్యభావశ్చేత్తస్య కాగతి రిత్యాహ - తత్రైవంసతి
అయతితి॥ శ్రవణాదీనికర్తృమారభమాణశ్రద్ధధానోఽప్రాయుషో
ఽల్పత్వేనయత్నాపరిజ్ఞానాద్వాఽలబ్ధజ్ఞానపరిపాక త్వేనయోగా

చ్చలిత మానసః పురుషో ౭ప్రాప్య యోగసిద్ధిం సుగతిం దుర్గ
తింవా కాంగతిం హేకృష్ణ గచ్ఛతీతి ప్రశ్నః॥ ౩౭॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

అర్జునుండిట్లనియె. ఓయీ రోగము వలన గాని ఆలసత్వము వలన
గాని బాహ్య భోగములయొక్క ప్రాబల్యము వల్లనైనను ఆరుదురువునకు
సిద్ధి లేకపోతే యేగతిని పొందునంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓకృష్ణ శ్రద్ధతో
శ్రమమునన నిదిధ్యాసలు చేయుట కారంభించి ఆయుర్దాయములేకగాని
ప్రయత్నము తెలియక గాని యోగము పూర్తిగానందునజ్ఞానము పరిపక్వము
గాక యోగమునుంచి చిత్తము చలించి మృతినొందినదానికి సుగతి దుర్గ
తులలో యేగతి సంభవించునని యర్జునుని ప్రశ్న॥ ౩౭॥

శ్లో॥ కచ్చిన్నోభయ విభ్రీష్ట శ్చిన్నాభి మివ నశ్యతి।

అప్రతిష్ఠో మహాబాహూ విమూఢో బ్రహ్మణః పథి॥ ౩౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధైర్యదేవ సౌశయదీజం వివృణోతి కశ్చిదితి తత్ర
తావ త్కచ్చి త్కింకర్మ మార్గాత్ జ్ఞానమార్గాచ్ఛోభయ
విభ్రీష్ట శ్చిన్నాభిమివ నశ్యత్యపితు ననశ్యతీ త్యర్థః యతో
బ్రహ్మణః పథి పరబ్రహ్మణ శ్శివతత్వస్య విచారే విమూఢో
౭తనవ చాప్రతిష్ఠ ఇత్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నశ్యతీతి॥ ముత్యా జటే త్యాన్యక్తో భయతోభ్రీష్టవ త్కిం వినశ్య
త్యపితు వైదిక మ్యూదయా తిష్ఠన్నేషా బాహ్నినితి రితి స్మృతిన్యా
యేన పరీక్షిదిగ ననశ్యతీ త్యాశంకాహత మవధార్యమ్॥ ౩౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మనుపటిసంశయము నేచూపించుచున్నాడు. ఓకృష్ణా కర్మయోగము నుంచిన్ని జ్ఞానమునుంచిన్ని చ్యుతుడైన వాడు గనుకనే శివతత్వ విచార మందు బొత్తిగా తెలియనివాడై కర్మఫలమునున్నూ వదలినవాడుగాన ఉభయభ్రష్టుడై విడిపోయిన మబ్బువలె నసించిపోవునా యేమి. అనగా నశించడిని యర్థము (తపము దా) జటాథారుల వలె వైదిక మర్యాదను వదలనందున పరిశుక్తు వలె నశించిపోడు.

శ్లో॥ ఏతం మే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తు మర్హస్య శేషతః
త్వదస్య సంశయస్యా స్య ఛేత్తా నహ్యు పపద్యతే ॥ ౩౯ ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తతో॥ పదస్థిత సంశయ చేత్తారం పృతి జాసితే ఏ తన్మత్తి ఏవంసతి హేకృష్ణ ? ఏతత్పూర్వోక్తం మేసంశయ మశేషత స్త్వమేవ ఛేత్తు మర్హ సియత స్త్వదస్య సంశయ స్యాస్య ఛేత్తా నహ్యుపపద్యతే మమాన్యశ్శివైక తత్వ శాస్తా గురు స్త్వత్తో నాస్తీత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦—

కాస్త్రీతి॥ 'సర్వోపనిషద్ గావో దోగ్ధా గోపాలనందన ఇత్యాది స్మృత్యా యేనా మృతశబ్దాభిధేయస్య శివైకతత్వస్య శాస్తా గురు ర్మమ వాస్తీత్యాశయః ॥ ౩౯ ॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అందలి సంశయమును బోగొట్టు వానిని నిరూపించుచున్నాడు. ఓకృష్ణ! ఇదివరకు నాకున్న సంశయమును బోగొట్టుటకు నీవే యర్హు

జువు అన్యధునా సంశయమును బోగొట్టజాలడు. శివతత్వము నుపదేశించు నురువు ఏకంటే మరిలేదు (ఉపనిషత్తుల నెడి గోవులనుండి కృష్ణుడను గొల్లవాడు శివతత్వమును అమృతము (పాల)ను పితుకునని శాస్త్రమును బట్టి వేరే శివతత్వమును శిక్షగా జెప్పుదురువు ఏకంటే యెవరును తేరని నానమ్మకము॥ ౩౯॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ:—

శ్లో॥ పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్య విద్యతే ।

సహి కల్యాణకృ త్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి॥ ౪౦॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రో పదర్శితం సంశయాపహరణాయ తావదాహ . పార్థేతి । ఏవం త్వర్హి హేపార్థ ? తస్యా రురుక్షో ర్యోగినో నైవేహ నాముత్ర వాయథాశాస్త్రం కృతవతో స్య వినాశో విద్యతే ఇత్యర్థః । ననూ భయత్రాపి తస్య వినాశో నాస్తీ త్యత్ర కోహేతు రిత్యాహ - సహీతి । హియస్మా త్కల్యాణ కృత్ శాస్త్రవిహితకారీ కశ్చిదపి దుర్గతిం హేతాత హేప్రియ సగచ్ఛతి కిముత వక్తవ్యత్వం మమప్రియో గమిష్యసీతి భావః

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

కల్యాణకృదితి । కపూయ చరణాః కపూయాం యోని మాపద్యంతే పుణ్యచరణాః పుణ్యాం యోనిమాపద్యంత ఇత్యాది శ్రుతేరితిభావః॥ ౪౦॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

కృష్ణుడు చెప్పుచున్నాడు. సంశయమును బోగొట్టుమార్గమును జెప్పుచున్నాడు. ఓయన్ననా! ఆరురుక్షులైన యోగికి ఇహపరములు లేకపోవు.

యెందును యెట్లుగలవంటే? ఓప్రియుడా! శాస్త్రోక్తకర్మలను జేయువాడు యెవడును దుర్గతిని పొందడని చెప్పవలయును (పాపమును చేసిన వారల పాపయోనులందును పుణ్యమునుచేసినవారలు పుణ్యయోనులయందును బుట్టుదురను శాస్త్రమును బట్టి యోగికి జన్మాంతర దుష్కృతములేదనియే భావము. ౪౦॥

శ్లో॥ ప్రాప్యపుణ్యకృతాన్ లోకా నుషిత్యాశాశ్వతీ సుమాః ।
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహేయోగభ్రష్టోభిజాయతే॥౪౧

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

తదేసం యోగభ్రష్టస్య వినాశాభావేపి తస్య శుభకారి త్వేన కింభవిష్యతి త్యాహ— ప్రాప్యేతి తత్రైవంసతి॥ అర్చి రాది మార్గేణ పుణ్య కృతాన్ బ్రహ్మలోకాదీన్ ప్రాప్య తత్పరి మాణేన శాశ్వతీః సమాః సువత్సరా నుషిత్యావా సమనుభూయ శుచీనాం శ్రీమతాం విభూతిమతాం గేహే కులే భోగవా సనా జశేష భావా దజాతకత్మ జనకాది పద్యోగభ్రష్టోభిజాయత ఇత్యర్థః॥ ౪౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

వినాశాభావేపీతి॥ సచాయం యోగాచ్చలిత మానత్వేనయోగ భ్రష్టాసతు ముద్రాజపే త్యాదివ త్స్విధర్మా చ్చలిత మానస ఇత్యత స్తస్య వినాశా భావే పీత్యా శయః॥ అర్చిరాదీతి ఏవం తర్హి 'ద్వావిమా పురుషే లోకే సూర్యమండల భేదినా । నిష్కామో యోగయుక్తో య స్సంగ్రామే వ్యపలయిత' ఇత్యాది స్మృతే ర్యోసావాదిత్యే పురుష స్సహ మస్మీ త్యాది శ్మతే శ్చేత్యవధేయమ్॥ ౪౧॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము —

యోగభిప్రాయము నాశములేక యేమగునంటే చెప్పచున్నాడు. శ్రీకృష్ణుని యత్రాసా కేశాంతో వివర్తతే వ్యపోహ్య క్షిప్తకపాలే, భూరిత్యగ్నా, ప్రతితిస్థతి భువ ఇతివాయా సువరిత్యాదిత్యే, మహాఇతిబ్రహ్మణి॥ అను నట్లు అర్చిరాది మార్గంచేత పుణ్యాత్ము లనుభవించ దగిన బ్రహ్మలోకాదు అను బొంది అలోక లోకాధిపతులున్నంత కాలమందుండి శుచివంతులైన శ్రీమంతుల యింద్రియము ఆజాతశత్రు జనకాదుల వలె యోగభిప్రాయ పుట్టుదురు. (నిష్కామకర్మయోగిన్ని యుద్ధమందు పలాయితుడు గాని వాడున్న యీ యుద్ధరున్న సూర్యమండలమును భేదించుకొని పోవునట్టి వారలు॥ ౪౧॥

శ్లో॥ అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతాం

ఏతద్ధి మర్ల భతరం లోకే జన్మ యదీ దృశం॥ ౪౨॥

—♦ భాష్యమ్ —

యది శ్రద్ధాదిగుణాధిక్యాత్ భోగవాసనా విరహస్తదాత్వాహ । అథవేతి॥ తథా చే హజన్మాపిచే త్తర్హి యోగినా మర్హీణాం గృహే తత్రాపి ధీమతాం శివై కతక్వ నిష్ఠానాం బ్రహ్మవిద్యావతాం గ్రుహే భవతీ త్యర్థః । తదుక్తం పాద్మే తద్యథా, జాతస్య జాయమానస్య గర్భస్థస్యాపి దేహినుః । మాభూ న్మమ కులే జన్మ యస్య శంభు ర్నదై వతు' ఇత్యాది రామచంద్రం ప్రత్యగ స్తివాక్య మభిప్రేత్యాహ । ఏతద్ధీతి॥ శ్రుతిశ్చ । ధిగభస్మ రహితం ఫలం ధిగ్గోమ మశీవాలయం!

ధిగనీశార్చనం జన్మ ధిగివద్యా మశివాశ్రయాం । ఇత్యాది
బహుశః ॥౪౨॥

—♦ ల ఘట టి ప్పణీ ♦—

శివతత్వైక్యేతి॥ స్వేషు స్వేషుచ ధర్మేషు యత్ర వర్ణాశ్రమాస్తథా
నిష్ఠావంతా హి తిష్ఠన్తి శివతత్వైక శాలినః । శ్రుతిహీనా ద్విజానైవ దాన
హీనా నభూమిసాః । శివహీనా క్రియా నైవ కలిస్తత్ర నచేక్షత ఇత్యాది
స్మృత్యంతరా దపీత్యాశయః॥ ౪౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

శ్రీధా భక్తి మొదలయిన గుణములధికముగా నున్నయెడల
భోగవాసనలు తొలగిన ప్రకారమును జెప్పచున్నాడు. యోగ
భీష్టుడు భూలోకమందు పుట్టిన యెడల శివజ్ఞాన నిష్ఠ గలిగినటు
వంటిన్ని బ్రహ్మవిద్యావంతులైన బుద్ధి బలము గల మహర్షుల కుల
మందు పుట్టుచున్నాడు. శ్రీమంతుల యిండ్లయందు పుట్టుటకన్న యోగుల
కులమందు జన్మించుట చుక్కభీతరము. ఆ జన్మ యిట్లుగా నుండవలెను.
పుట్టినవాడు గాని పుట్టబోవు వాడు గాని గర్భమందున్నవాడు గాని శివో
పాసకుడు గాని యెడల నాకులమందు పుట్టరాదని పెద్దపురాణమందు
రామునితో అగస్త్య మహర్షి చెప్పినట్లున్నది. భస్మ త్రిపుండ్రములేని
బ్రాహ్మణుని ముఖమును జూడరాదు. శివాలయములేని గ్రామమున నివ
సింపరాదు. ఈశ్వరారాధన చేయని జన్మనిరర్థకము. శివజ్ఞానములేని విద్య
నిరర్థకము. యేయే వర్ణములవారు తిమితిమి యాశ్రమానుసారం ధర్మ
ప్రవర్తన గలిగియుండి శివజ్ఞాన నిష్ఠులైయుండురో వారిజన్మ సార్థకమైనది.
వేదము జనువక బ్రాహ్మణులు కూరు. దానము చేయక క్షత్రియులుకూరు.
శివుడులేని యజ్ఞము దక్షిణ్యజ్ఞమే (ధ్వంసము) ఇవి గలిగినచోట్ల కలి

ప్రవేశింపదు. ఇట్టిశివజ్ఞానము నభివృద్ధి జేయుటకు శివుండు యోగావతార మెత్తి జగత్తునుద్ధరించినట్లు పురాణములును ఇతిహాసములును గలవు. శ్లో॥ శ్వేత స్సుతాకో మదనస్సుహాత్రః కంకోధ తాగాక్షీ జగీషయోగీ మాని ర్దధీవోఽయుష భోమరుగో హ్యత్ర స్సుసాల్లా తమ వేదశిషః । గోకర్ణయోగీ చగుహానివాసీ శిఖండియోగీ చ జటాకలాపః తథాట్టహాసో మనిదారు కశ్చ లాంగ్లి ర్మహాకాళ త్రిశూల దండినః ముండీ సహిష్ణు స్త్వధ సోమశీర్మా లక్ష్మీశ్వర స్తే హి యుగక్రమేద్భవాః తే రుద్రలో కాదవదీర్య రుద్రామానుష్య మాశ్రిత్య జగద్ధితాయ । చరన్తి నానావిధ చారుచేష్టా స్తేభ్యోనమ స్త్వంబకపూజకేభ్యః॥ ఇట్లు సృష్టిలగాయకు నేటివరకు ఇరువదియేనిమిది యుగములు అయినవి. ఒక్కొక్క యుగముకు ఒక్కొక్క యోగాచార్యుల చొప్పున శివుండు కైలాసమునుండి మనుష్య లోకమునకు జగద్ధితవుకొరకు వచ్చి యోగావతారమెత్తి శివాగమముల సంప్రదాయమును వెదజల్లి శివలింగస్థాపన శివారాధన జేయుచు చేయిం చుచు శివజ్ఞానమును బోధించిన జగద్గురువులు అదిశైవులు వీరికులమందు ఈకలియుగారంభమున మూర్ఖాసాపరనామక న్యాపకశంభు ప్రభృతులు కొందరినిం బొందుపరచుచున్నాడను శ్లో॥ ఐమూర్వాసాః పైగళా చార్య ఉగ్రజ్యోతి స్సవ్యోజ్యోతి రీశాగమజ్ఞః ఐరికంఠ ఐరివిష్ణుకంఠ స్సుబోధో విద్యాకంఠో రామకంఠో మనీషీ జ్ఞాతాశేష ప్రౌఢ గూఢా గమార్థాన్ ప్రీతాశేష షోణికాన్ ద్యుగ్విలాసైః । జాతానంద ద్యోత మానా నుభవా నేతాన్ వందే దేశికేంద్రాన్ కులీనాన్ వీరందరును ఈకలి యుగమునందులకు లీశ్వరా వతారములు యోగభ్రష్టులు, శివారాధకులు మూర్ఖాస ఋషి సంతతిలోని వారలు. ఆమర్దగిర్యాశ్రమ మం మద్భ వించిన యాదిశైవులు ఇందును గురించి త్రిలోచన శివాచార్యులచే రచింప బడిన సిద్ధాంత సారావళి యందలి క్రియాసాదములో శివకులోత్పత్తి ఇట్లు వర్ణింపబడినది, అదియెట్లునగా ?

అవతారిక శివాగమముల యందు విధించబడిన దీక్షలయందు విశేషాధికారుల తెలుపుడు చేసేకొరకు సమస్తమునకు ఉపాదానకారణమైన బిందువు మొదలుకొని యనుసరించి వచ్చిన శైవకుల క్రమమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ బిందోస్తస్థ మహేశ్వరా ద్భివకులం గాయ
త్రీ శక్త్యంకితం విద్యేశాది సురక్రమా దుదభ
వ ద్దూర్వాససేహ క్షితౌ । ఋష్యాదే స్తదనుగ
హోదయ జహో వనై భవద్భారతే ఐమన్మఖ్య
కదంబ భూషణయుతం చామర్ద సుజ్ఞాశ్రమమ్॥

—♦ తాత్పర్యం ♦—

సదాశివుడు నూత్నశరీరము గలవాడై స్థావరజంగమ రూపమైన జగత్తును సృష్టించెకొరకు తనకు ఉపాదానమైన బిందువును తోటింపగా శివగాయత్రీ శక్తిచే నధిష్ఠించబడిన శివకులము పుట్టినది, అదియెట్లనగా సదాశివుని వలన ఆనంతేశ్వరుడు మొదలయిన అష్టవిద్యేశ్వరులు పుట్టిరి. ఆనంతేశ్వరుడు, నూత్నేశ్వరుడు, శివోత్తమేశ్వరుడు. ఏకశేత్రేశ్వరుడు. ఏకరుద్రేశ్వరుడు, త్రిమూర్తీశ్వరుడు, శ్రీకంఠేశ్వరుడు శిఖండీశ్వరుడు, ఆనంతేశ్వరునివలన కైలాసాధిపతియైన శ్రీకంఠరుద్రుడు పుట్టెను, శ్రీకంఠరుద్రునివలన విష్ణువు, విష్ణువువలన బ్రహ్మ, బ్రహ్మవలన ఇంద్రాదిదేవతలున్నా పుట్టిరి. ఇందులో శ్రీకంఠరుద్రుడు దూర్వాసమునియై పుట్టెను దూర్వాసుని వలన వకకాఖిబయలు దేరెను. దూర్వాసుని వలన భూలోకమందు కాశికుడు, కాశ్యపుడు, అగస్త్యుడు, భరద్వాజుడు, గౌతముడు, పుట్టిరి. యీకాశికాదులు శివసృష్టిలోనివారు, బ్రహ్మసృష్టిలో వేరుకాశి

కాదులు గలరు. శివసృష్టిలోనివారు ఉత్తములు వీరికి పరార్థపూజాధికారము గలదు. బ్రహ్మసృష్టి లోనివారు సామాన్యులు. వీరికి పరార్థపూజాధికారములేదని కామికాగమమందు అర్చనాపటలంలో చెప్పియున్నది.

భూలోకమందు మేరుపర్వతము జంబూద్వీపమునకు మధ్యగా నున్నది. అట్టి మేరువునకు దక్షిణమున హిమవత్పర్వతమున్నది. హిమాలయమునకు దక్షిణభాగము భారతవర్షమని ప్రసిద్ధమై యున్నది. అందులో భరతఖండమందు దూర్వాస మహామునిచే ఆమర్దకమతం స్థాపించబడినది. ఆమతమందు కాశికాదులు దక్షిణామూర్తి స్వరూపుడైన శ్రీకంఠపరమేశ్వరుని ఉపాసించుచూ వారివలన అగమజ్ఞానమును పొందిరి. వీరికి, సనత్కుమారుడు, సనకుడు, సనాతనుడు, సనందుడు, యీ నలుగురున్నా శిష్యులయిరి. వీరును శివసృష్టి లోనివారే॥ అనంతరమందు ఆమర్దకమతమునుంచి గోళకీ-పుష్పగిరి, రణభద్ర అను మూడు మతములు పుట్టినవి. ఆమర్దకమతముతో నాల్గమతములకు సనత్కుమారుడు మొదలగు నలుగురున్నా అధిపతులుగా చెయ్యబడిరి. ఆమర్దక మతమునకు సనత్కుమారు డధిపతి, అక్కడనే కదంబవృక్షం । వారిసంతతి (శిష్యులు) ఆమతాధిపతులుగా నున్నారు. పుష్పగిరి మతమున కధిపతి సనకుడు । అక్కడనే అర్జునవృక్షము వారి సంతతివారు ఆమతాధిపతులుగా నున్నారు. ఈగోళకీమతమున కధిపతి సనాతనుడు. అక్కడనే జంబూవృక్షము. వారిసంతతి వారామతాధిపతులుగా నున్నారు. రణభద్ర మతమున కధిపతి సనందుడు, అక్కడనే వటవృక్షము వారి సంతతి వారామతాధిపతులుగా నున్నారు. గోదావరీ తీరమందు అద్వైతేవులు వాసంచేసె. మంత్రకాళి అనే ఒక పట్టణము గలదు. అక్కడ శివుడు వాసము జేయున్నాడు. ఆ స్థానమందు అద్వైతేవులు, శివాచార్యులు విశేషముగా పుట్టియున్నారు. ఆ స్థానమందు మంత్రకాళీశ్వరుని చుట్టూ ఆమర్దకం మొదలయిన నాల్గు మతములు ఉన్నవి.

ఇట్లు సిద్ధాంతసారావళియను గ్రంథమును రచించిన త్రిలోచన శివాచార్యులవారు తాము చూచిన స్థితిని మంత్రకాశీశ్వరమును గురించి వర్ణించిరి. ప్రస్తుతమందు మతముల యానవాల్లేగలవు గాని మతములు లేవు. అదికైవులు లేరు, అక్కడనుంచి జ్వలిపోయిరి. శంకరాచార్యుల కాలమందు మతముల నాకృమించుకుని స్థానాంతరమందు గట్టించినట్లు వదంతి గలదు.

అవతారిక త్రిలోచన శివాచార్యులు ఒకటిగానున్న ఆమర్తకమతము నాల్గు విధములయిన కాలమును తెలుపుడుచేసి అదిమొదలు తమసంతాన కృషిమును జెప్పమన్నాడు.

తత్రోత్యా మునిపంక్తికాశ్చ మనుజే పైతామహాభ్యేస్థితాః |
ప్రజాపత్య ముఖాశ్చ గోచరయుగా ఉక్తా బభూవు స్తతః |
ఆద్యాత్రైషుచ శౌచసంయమయుతా త్సద్గోచరా దుద్యయా
శ్రీమద్వ్యాపక శంభు పూర్వగురుయు క్సంతాన మేవం స్థితం ||

—♦ ఆంధ్ర తత్పర్యము ♦—

స్వాయంభువ మనుస్వారోచిషమను. ఉత్తమమను | తామసమను
తైవతమను. చాక్షుషమను జైవస్వతిమను సూర్యసావర్ణిమనుదక్ష సావర్ణికమను
బ్రహ్మసావర్ణికమను, ధర్మసావర్ణికమను, రుద్రసావర్ణికమను రుచ్యమను,
భిష్యమనువీర్లు గర మనువులని తెలుసుకోవలెను. స్వాయంభువ మనుకాల
మందు ఆమర్తకమతము వక్కటే ఋషి సంప్రదాయంగా నున్నది. స్వారో
చిషమనుకాలమందు నాల్గుమతములయినవి. నాలుగువిధములయిని సంప్రదాయ
ములు గలిగినవి. తైవబ్రాహ్మణులును నాల్గు విధములయినారు. బ్రహ్మచారి
గ్రహస్థు వానప్రస్థు యతి చతుర్విధ మతసంప్రదాయములకు స్నానాదు
లచే వచ్చిన బాహ్యశుద్ధిన్ని ఇంద్రియనిగ్రహించే వచ్చిన అంతఃశుద్ధిన్ని

గలిగి కాళిక కాశ్యపాది సత్సంతతినిగన్న ఆమర్దకమతమునుంచి ఈకలి
యుగాది కాలమందు భోగమోక్ష ప్రదులైన వ్యాపకశంభులనె జగ్గురువు
లాదిశైవ వంశంబునం దీశ్వరావతారమై యవతరించిరి యీప్రకారం
పూర్వకాలమునుంచి గురుపారంపర్యంతో కలిసిన వంశక్రమంతోటి తమ
యొక్క ఉత్పత్తివరకు క్రమముగా వచ్చినదని తెలుసుకొనవలయును.
కలియుగాది నుంచి గురువులుగా మతాధిపతులుగా నుండువారిని స్థానాం
తరమందు జెప్పితిమి॥ గ్రంథవిస్తరముప్రసంగవశాత్తు వ్రాయడమైనది॥౪౨

శ్లో॥ తత్రతం బుద్ధిసంయోగం లభతే పార్వదేహికం ।

యతతే చ తతోభూయ స్సంసిద్ధౌ కురునందన॥ ౪౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కదాచి దిహజన్మోత్తరం సంసర్గా ద్బుద్ధిమతోపి
వై పరీత్యం స్యాదిత్యాహ - తత్రేతి । తథాచేహ ద్విప్రకారేపి
జన్మని పూర్వదేహభవం పార్వదేహికం శివనిష్ఠాపూర్వక
బ్రహ్మత్వైక్యయా బుధ్యా సంయోగంతం లభత ఇత్యర్థః । తత్ర
నకేవలం పునర్జన్మైవ లభతే । కింతుభూయో జన్మప్రాప్య జీవా
త్వైక్య జ్ఞానలక్షణా యా సిద్ధి స్తదర్థం యతతేచేత్యర్థః॥౪౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యతతేచేతి॥ దిక్కాలా ద్యనవచ్చిన్నేనంతచిన్మాత్ర మూర్తయే
యతతే చేత్యాశయః॥ ౪౩॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ ఒకానొకప్పుడు యోగభంగమువలన జన్మలభించి
సంసర్గవలన బుద్ధివంతునకున్ను నైపరీత్యము గలుగునంటె చెప్ప

చున్నాడు—ఓకురునందనా? పైని చెప్పినట్లు యోగివంశమున గాని శ్రీ
మంతుల గ్రహమున గాని జనించి పూర్వశరీరమందు సంపాదించుకొన్న
శిష్యపూర్వకమైన బ్రహ్మత్వైక్య రూపమైన బుద్ధితో సంయోగము
నొంది జన్మించి జీవాత్మైక్య సిద్ధికొరకు ప్రయత్నింతురు (దేశకాల పరిచ్ఛేద
రహితమైన చైతన్య రూపము నొందు ప్రయత్నమును జేతురు.) ౪౩॥

శ్లో॥ పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హియతే హ్యవశోపిసః।

జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మ తివ ర్తతే॥ ౪౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్విహ జన్మని కదాచి జనసాసర్గా ద్విషయాంతరేపి
తస్య ప్రవృత్తిస్యా న్నేత్యాహ - పూర్వాభ్యాసేనేతి ॥ ఏవం
త్వా । పూర్వజన్మ కృతాభ్యాసేన తేనైవ యతోద్భూ
భ్యాసేనా వశోపి సుకృతే స్మింశ్చివార్చనే బ్రహ్మవిద్యా
విచారేచ హియతే ప్రాప్యతే యతో యోగస్య జిజ్ఞాసురపి
శబ్దవేద సమతిక్రమ్య పరంబ్రహ్మ వర్తతే పాప్యత ఇత్యర్థః।
తద్యథా ద్వే బ్రహ్మాణీ వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మ పరంచ యచ్ఛ
ద్దేబ్రహ్మాణి నిష్టాతః పరబ్రహ్మ ధిగచ్ఛతీ త్యాది శ్రుత్యంత
రాదితి బోధ్యమ్॥ ౪౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నేత్యాహేతి । ఆతఏవ । 'మహానుభావ సంపర్క త్సంసా రార్ణవ
లంఘనే । యుక్తి స్సంపద్యతే రామ దృఢానారివ నావికాత్ । ఇత్యాది
యోగవాసిష్ఠేపి దర్శితం । శబ్దే బ్రహ్మాణీతి । తదే తదేవ కాస్త్ర సజ్జన
సంపర్క ఇత్యాదౌ సప్తభూమికాయా మప్యుక్తం ద్రివ్యవ్యం॥ ౪౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ అట్టి యోగభ్రష్టులకు జనసంపర్కము వలన ఎప్పుడైనను విషయప్రవృత్తి గలుగదా అంటే కలుగదని చెప్పుచున్నాడు. పూర్వజన్మమందు యోగ మధ్యసించు చున్నందున ఆయభ్యాసము దృఢమైనందున యోగభ్రష్టుడు పరవశుడైనప్పటికిని నిమరబోయి మేల్కొన్న వానివలె శుక్యతమైన శివారాధనయందును బ్రహ్మవిచారణయందును ఆకర్షింపబడుచున్నాడు. యోగమును తెలియ నిచ్చుగించి ముందు శబ్ద బ్రహ్మమును తెలిసి పిదప పరబ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు. అనగా మొదట నాథానుసంధానంచేసి పిదప నాదాంతమును బొందవలయును. (నామ రూప ప్రకృతిని చెలిసి విడిచిపరబ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు. సంసార సముద్రమును దాటుటకు నౌకవంటి సజ్జన సంపర్కము (జ్ఞాన భూమికలతోడైనందున) కన్న వేరు యుక్తిలేదు. సప్తమ భూమికయందున్నవాడు శబ్ద బ్రహ్మమును వదలి పరబ్రహ్మమును బొందియున్నాడు॥ ౪౪॥

శ్లో॥ ప్రయత్నా ద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధి కిల్బిషః ।

అనేక జన్మసంసిద్ధ స్తతోయాతి పరాంగతిం॥ ౪౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తదనుతరం పూర్వ సంస్కార దశాపీ నాజన్మని కింకరిష్యతీ త్యాహ - ప్రయత్నాదితి । ఏవంసతి యోగభ్రష్టుస్తు పూర్వోపచిత సంస్కార ప్రాబల్యేన ప్రయత్నాద్యతమానస్తు స యోగీ సంశుద్ధి కిల్బిషస్సన్ బ్రహ్మవిద్యా మువాప్నోతీ త్యర్థః యతశ్చానేక జన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాం గతి మిత్యస్యా యమేవార్థః బోధ్యమ్ ॥౪౫॥

—♦ ల ఘట పుణీ ♦—

బ్రహ్మ విద్యామితి । నిమిషార్థం నత్తిష్ఠన్తి వృత్తిం బ్రహ్మమయీం
 వివా । యథా తిష్ఠన్తి బ్రహ్మద్యా సునకాద్యా శుకాదయః॥ ఇత్యేవం
 తూపాయోగినః పూర్వజన్మార్జిత సంస్కార బలాదేవ ప్రవజంత్య కృతో
 ద్యాహః పరం చైరాగ్ర మాస్థితాః । గచ్ఛన్త్య పునరావృత్తిం జ్ఞాన
 నిరూతకల్మషాః । ఇత్యవధేయమ్॥ ౪౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ పూర్వజన్మ సంస్కారము ఈజన్మలో యేమిచెయ్యగల
 దంటే చెప్పుచున్నాడు. యోగభ్రష్టుడు పూర్వజన్మలయందు సంపా
 దించిన సంస్కార బలిమిచేత ఇప్పుడు నధిక ప్రయత్నముంచేసి
 సకలపాపములనుండి దొలగి బ్రహ్మవిద్యను బొందుచున్నాడు. అనేకజన్మ
 సంసిద్ధివలన ఉత్తమగతి కలుగునన్నదియై॥ అరనిమిషమైనను బ్రహ్మకార
 వృత్తిని వదిలి సనకాదులు బ్రహ్మదులు శుకాదులు వుండనట్లు యోగులు
 పూర్వోపార్జిత ఫల్యబలిమిచే గృహస్థాశ్రమమును బొందకయే సన్యసించి
 చైరాగ్రముచే జనించిన జ్ఞానముచే సకలపాపముల విడచిపునర్జన్మము
 బొందరని తెలియదగినది॥ ౪౫॥

శ్లో॥ తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః ।

కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జన ॥౪౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను పూర్వత్ర బహుశో యోగినాం వృత్త ముక్తం
 తేషు కస్తస్మి శ్రేష్ఠ ఇత్యాహ తపస్విభ్యఇతి తత్రతావ త్తప
 స్విభ్యః కృచ్ఛ చాదాయణాది తపఃకర్తృభ్యో యోగీ

యోగాభ్యాసశీలోధికత్వర్థః ఏవం జ్ఞానిభ్య శాస్త్రప్రజన్య జ్ఞానసంసా-రయుక్తేభ్యో ప్యధికో యోగీత్యర్థః తథా కర్మిభ్యః! సంధ్యా స్నానంజపో హోమో దేవతానాంచ పూజనం ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చషట్కర్మాణి దినేదిన' ఇతి యత్కర్మయ్యుక్తేభ్యశ్చా ధికో యోగీ సర్వవాసనా త్తయమూలో యోగాభ్యాస స్తదర్థం యోగీ యోగాభ్యాస శాలీతత్పిన్ధిభాక్చ గురూపదిష్ట మార్గేణ భవేతి పరమార్థః ॥౪౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

'పూజాకోటి సమం స్తోత్రం స్తోత్రకోటి సమోజపః జపకోటి సమం ధ్యానం ధ్యానకోటి సమా లయ' ఇత్యాదిరీత్యా ప్యధికో యోగీత్యాశయః॥ ౪౬॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ. ఇదివరకు అనేకప్రకారముగా యోగుల వ్యాసారము జెప్పబడినది. అంచెవరు శ్రేష్ఠుడందే చెప్పుచున్నాడు-కృచ్ఛ్రాచంద్రాయ నాది తపస్సులు చేసినవారి కన్నను శాస్త్రప్రజన్య జ్ఞానము గలవారి కన్నను స్నానము, సంధ్య, జపము, హోమము, దేవతార్చన, ఆతిథిసత్కారము వైశ్వదేవము, ఈషట్కర్మలను చేయు కార్మికుల కన్నను యోగి యధికుడు గాన ఓయర్జునా! నీవు యోగివిగమ్ము. యోగము సకలవాసనలను బోగొట్టునది యోగాభ్యాసి గురూపదిష్టమార్గముచే సిద్ధిని బొందుచున్నాడు. మరియు కోటి పూజల కన్న ఒకస్తోత్రము, కోటిస్తోత్రములకన్న ఒక జపము, కోటి జపములకన్న ఒక ధ్యానము, కోటి ధ్యానములకన్న ఒక లయయోగము శ్రేష్ఠము. ఈరీతిచేతను కూడా యోగమే గొప్పది.) యని శృష్ణుడర్జునుని కొరకు బోధించెను.॥ ౪౬॥

శ్లో॥ యోగి నామపి సర్వేషాం మద్గతేనాం తరాత్మనా ।

శ్రీధ్వాన్ భజతే యోమాంసమేయుక్తతమోమతః॥౪౭

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతానూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే

ఆత్మసంయమయోగః షష్ఠమః

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంతర్హి “వేదాంత తర్కోక్తిభి రాగమైశ్చ నానా
విధై శ్చాస్త్రకదంబకై శ్చధ్యానాదిభి స్సకరణై రపి నైవ
గమ్యం చింతామణిం త్వేకగురుం విహాయే” త్యాదిస్మృత్యా
స్వసిద్ధి ప్రియోజకత్వం జ్ఞానోపదేష్టు ర్గురోరేవేత్యభిప్రేత్యా
హ-యోగినామితి తత్రైవంసతి ‘యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా
దేవే తథా గురౌ’ ఇత్యాది శ్చుత్యా మదాజ్ఞానుకూలేనాం
తరాత్మనా యోమాంశివతత్వోపదేష్టారం గురుంభజతేనామ
“నిర్వాజీ స్వీయధర్మజ్ఞో వేదజ్ఞ స్తత్వపారగః విరక్తో వేషని
ర్ముక్తస్త్రిభి ర్యోగీ ముని ర్భవేత్”॥ ఇతిస్మృతీన్యాయేన మమ
వర్తమానురోధేన మదాజ్ఞాం కురుతే సమేయుక్తతమో మత
ఇతిశివం ॥౪౭॥

ఇతిశ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్యభావ సమాపాదిత

తైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠశివాచార్యవిరచితే

తత్త్వేకదర్శననామకే గీతాభాష్యే

ఆత్మసంయమయోగోనామ

షష్ఠమోధ్యాయః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మమ వర్తమానురోధేనే ॥ బహు శ శ్చైవ లింగాని స్థాపయామాన
భూతతే । రామచంద్రస్తథా కృష్ణో బ్రహ్మపి చతురాననః । ప్రహ్లాదో
ధృవేశశ్చ వాల్మీకే శేష్వర స్తథా । లక్ష్మీతో ద్వాపదిశశ్చ రుక్మిణీ కాద్య
నేకశ ఇత్యాది ప్రత్యక్షతోపి దృష్ట్యమ్॥ ౪౭॥

ఇతి శ్రీ శ్రీ కర్ణ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం ఆత్మసంయమయోగః॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

తర్క వేదాంతాది కాశ్చములచేతను కామికాద్యాగమముల చేతను
వేదాంతవ్యాసంగముచేతను ధ్యానాది సాధనముల చేతను చింతామణివంటి
గురువులేక యాత్మను తెలియజాలరను స్మృతినిబట్టి జ్ఞానము నుపదేశించిన
గురువువలననే సర్వసిద్ధులు గలుగునని యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నాడు.
దేవునియందు భక్తినుంచినట్లు గురువునందును భక్తినుంచవలెను. అంతఃకర
ణచే నాయాజ్ఞ ననుసరించి శివతత్త్వము నుపదేశించిన నన్ను గురువునుగా
భజించుము. మిషలేనివాడు, స్వధర్మమును దెలిసినవాడు, వేదవేదాంతములు
తెలిసినవాడు, అయిన యెడల ఋషియనిపించుకొనును. తత్త్వమును దెలిసిన
వాడు_విరక్తుడు_వేషరహితుడు అయినయెడల ముని యనిపించుకొనును.
నేను నడచినట్లు శివభక్తినిచేసి నాయాజ్ఞ నుల్లంఘింపక నుండువాడు నాక
హితుడు. శివలింగ ప్రతిష్ఠలు శివారాధనయు చేసిన యోగభ్రష్టులు శివైక
తాదాత్మ్యము నొందుదురు. అనేకమంది శివలింగస్థాపనలు జేసిరి.
మేమును జేసినవారము. రామచంద్రుడు అనేక శివలింగములను భూలోక
మందు రామేశ్వరచూదిగా రామనాథ రామలింగేశ్వర నామములతో

ననేకచోట స్థాపించి తరించెను. చతుర్ముఖుడైన బ్రహ్మదేవుడు బ్రహ్మ శ్వరుడనుపేరుతో లింగస్థాపనచేసెను. నేనును చేసినాడను. ప్రహ్లాద ప్రతిష్ఠితము ప్రహ్లాదేశ్వరుడు ధ్రువుడుచేసినది ధ్రువేశ్వరుడు వాల్మీకులుచేసినది వాల్మీకేశ్వరుడులక్ష్మీచేసినదిలక్ష్మీశ్వరుడు చౌపదిచేసినది చౌపదీశ్వరుడు రుక్మిణి చేసినది రుక్మిణీశ్వరుడు ఇత్యా ద్యనేక శివలింగములు గలపుష్క ప్రత్యక్షమందు జూడవచ్చును.

౪౨

ఇట్లు శక్త్యైకదర్శనమును త్రికంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధానంద మహర్షి చే రచింపఁబడిన భావబోధమును నాంధ్ర తాత్పర్యమున ఆత్మసంయమయోగమును నారవ అధ్యాయము సంపూర్ణము.

ఓమ్

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

విజ్ఞానయోగః - సప్తమః.

ఐక్యస్థూపాచః—

శ్లో॥ మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుజన్మదాశ్రియః।
అసంశయం సమగ్రిం మాం యథా జ్ఞాన్యసి తచ్ఛ్రుణు ॥౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘శాస్త్రజన్యం భవేత్ జ్ఞానం’ విజ్ఞానం త్వాత్మబోధజు
తయోర్నిరూపణం చాద్య సప్త మే త్విహదర్శయే’ అధగురుదైవ
తయో రభేదేనైవో పాసనాయుక్తే త్యభిప్రేత్యాహ మయాశిః
తథాచేహ ‘మన్యే త్వాం కాలమీశాన’ మిత్యాది స్మృత్యా
పరమశివాభేద మాశ్రిత్య ‘మహాదేవం చిదాకాశం గురూణాం
ప్రథమం గురుం’ ఇత్యాది స్మృత్యాపి సర్వదేవ గుర్వభిన్నే
మయి పరమశివే త్వాసక్తౌ మనో యస్యసః । తథాభూతో
మదాశ్రియశ్చసన్ యోగం యుజన్ సర్వో ఖర్విదౌ బి

హేతి విజ్ఞానం సోహం సచత్వం సచసర్వ మేతదిత్యాదిరీత్యా
సమగ్రం మామేన యథాస్యాత్తథా జ్ఞాస్యసీతి తత్వత శ్శ్రోషే
త్యర్థః ॥౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను 'వివోజేవో ద్విజో బ్రహ్మక్షత్రియస్తు హరిస్సృతః । ఇంద్రో
చైశ్వర్యే నైవాశ్వే యతాద్యా శూద్రజాతయః' ఇత్యాది భారతోక్త్యా
కథం బ్రహ్మదీనా మిహ దేవత్వ మిత్యాహ మన్యఇతి॥ తత్ర. 'మన్యేత్వాం
కాలమిశాన మనాది నిధనం విభుం । సమంచరంతం సర్వత్ర భూతానాం
యన్నిధః కలిరితి మహాభారతోక్తరం హస్తినాపురే శ్రీకృష్ణం పృతి
కుంతీ ప్రభృతీనాం వచనం - తత్రాపి 'త్వాంకాలః కాలకరో హర
ఇత్యాది స్మృత్యా త్వాం కాలమిశానం మన్యే నతు దేవకీ సుతం । యత
స్పదాశివాది హభూతానాం కలిః కలహ స్త్వత్ప్రసాదేన పాండవానాం
జయశ్చేతి హితదర్థశ్చ॥ అతఏవ 'పాద్యా ర్హణాస్వయం విష్ణు స్త్వాచాంతేన
ప్రజాపతేః । భోజనేన మహాదేవ త్రయ స్త్వప్యంతి బ్రాహ్మణై' రిత్యాది
స్మృత్యా బ్రాహ్మణానాం భూదేవత్వవత్ బ్రహ్మదీనా మపిహ సర్వేషాం
శివభ్యానా ర్చన జ్ఞానా ద్దేవత్వంచ ప్రజాపతే' రిత్యాది స్మృత్యా
కాక్షతి రిత్యవధేయం ॥౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

కృష్ణుడుచెప్పుచున్నాడు-అర్జునా జ్ఞానము, విజ్ఞానముఅని రెండువిధ
ములు. జ్ఞానమనగా శాస్త్రజన్యజ్ఞానము విజ్ఞానమనగా ఆత్మానుభవము. ఆ
రెండింటిని సప్తమా ధ్యాయమందు నిరూపించినందున యీఆధ్యాయమును
జ్ఞానయోగమనిన్ని విజ్ఞానయోగమనిన్ని జెప్పవచ్చును. అనంతరమందు గురు
దేవతల కథెదము చేతనే యుపాసన జేయవలయును. మహాభారతమందు
కుంతీదేవి కృష్ణుని స్తుతించిన వాక్యములు ఓకృష్ణా నిన్ను సాక్షాత్తు కాల

దుష్టునిగా తెలియుచున్నాము గాని దేవకీ సుతుడవు గావు యేమనగా
కురుపాండవులకు కలహమును గల్పించి కారవుల సంహరించి పాండవు
లకు జయమును గలిగించితివని యున్నది.

పరశివునితో నభేదముగా నన్ను చెలియుము. మహాదేవుడు చిదా
కాశరూపుడు గురువులలో ప్రథమ గురువు గాన నేను గురువును సర్వ
దేవతా గురులకభిన్నమై పరమశివ రూపమైన నాయందు అసక్తితో
నన్నాశ్రయించి సర్వము బ్రహ్మమనునట్టి యోగమును జేయుచు 'తత్త్వమసి'
'అయమాత్మాబ్రహ్మ' యని సర్వము బ్రహ్మము. ఏవు బ్రహ్మము నేను
బ్రహ్మము అని యనుభవముతో చెలిసికొనుట విజ్ఞానము. యిట్టి విషయ
మును సంశయములేక గురు దేవతల కభేదము చేతను అంతను నన్నుగా
(శివరూపముగా, గురురూపముగా) యెట్లు తెలియుచువో దానిని వినుము.
(శివుడే దేవుడనియు బ్రహ్మదేవుడు బ్రాహ్మణుడు, విష్ణువు త్రిత్రియుడు,
ఇంద్రుడు, వైశ్ణవుడు, యక్షులు మొదలగువారు శూద్రులని మహాభారత
మందు గలదు గాన బ్రహ్మదులు దేవతలెట్ల యిరనగా బ్రాహ్మణులకు
భూదేవత్వ మున్నట్లు బ్రాహ్మణునికి పాద్యమిచ్చి (కాళ్ళుగడిగి) నందున
విష్ణువు తృప్తి నొందుననియు అచమనమిచ్చుటచే బ్రహ్మ తృప్తి నొందుననియు
భోజనము పెట్టుటచే మహాదేవుడు తృప్తి నొందుననియును భారతమంతే
గలదు. గాన బ్రాహ్మణులకు భూ దేవత్వ మొచ్చినట్లు బ్రాహ్మణులకు
దేవత్వము రాగలదు. శివధ్యానము చేతను, శివార్చన చేతను శివజ్ఞానము
చేతను దేవత్వ మందగికిని వచ్చుననుటకు హానిలేదు. శివ ధ్యానా ర్చన
జ్ఞానముచే నందరును దేవతలు గాగలరని ఇందుకు పైని చెప్పిన స్మృతిచేత
హానిలేదనిన్ని తెలియవలయును.

శ్లో॥ జ్ఞానం తేహం సవిజ్ఞాన మిదం పశ్యమామ్య శేషతః

యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యద్ జ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే ॥ ౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను జ్ఞాన్యసీ త్యుక్తేః జ్ఞానంచజ్ఞేయ పరిచ్ఛేదః
 వేదాంత విచార జన్యం జ్ఞానం బ్రహ్మ పరిచ్ఛిత్తినవా యది
 పరిచ్ఛిన్నత్తి తదా తస్య పరిచ్ఛేదాతీతత్వ భంగ ప్రసంగః
 యది నపరిచ్ఛిన్నత్తి బ్రహ్మ తదా యథావ న్నప్రకాశేత
 పరోక్ష మేవ తద్ జ్ఞానం న్యూదిత్యాశంకాం వ్యావర్తయ
 న్నాహ|| జ్ఞానమితి|| ఏవం తహి యతో విజ్ఞానేన సహిత మ
 తోఽపరోక్ష మేవేదం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యమపి తే తుభ్య
 మశేషతో నత్యూమి త్యర్థః తథాచ యజ్ఞత్వా భూయః
 పునరపి గుర్వంతరాజ్ఞాతవ్య నావశిష్యత ఇత్యాశయః||౨||

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! తెలియగలవని చెప్పిన మాటను బట్టి యజ్ఞానము పరో
 క్షమే గావచ్చును. తెలియదగినబ్రహ్మముకంటె తెలియుట వేరు. వేదాంత
 శాస్త్రజ్ఞానము బ్రహ్మమును వేరు చేయుచున్నదా లేదా వేరుచేసినప్పుడు
 బ్రహ్మయొక్క సర్వవ్యాపకత్వమునకు భంగము వాటిల్లినది. వేరుచెయ్యని
 యెడల యథాప్రకారమేయను శంకను గురించి సమాధానమిట్లు జెప్పు
 చున్నాడు. అనుభవముతో గూడిన విజ్ఞానముగాన అపరోక్షమే. ఎయ్యది
 తెలిసికొనినమీదట ఏ లోకంబున నింకొకటి తెలిసికొనవలసినది లేకుండు
 నో యనుభవ జ్ఞానయుతమగునట్టి శాస్త్రజ్ఞానమును ఏకొరకంతయు గుర్వంత
 రావేత్త లేకుండునట్లుగా జెప్పుచున్నానని భావము||౨||

శ్లో|| మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే|

యతతా మపి సిద్ధానాం కశ్చి న్నాం వేత్తి తత్త్వతః ||3||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమస్తి యదనేకజన్మ కృత సుకృత సంపాదితం
శివైకతత్త్వ మమృత శబ్దాభిధేయం యతోజ్ఞాతవ్యం నావశిష్యతే
ఇత్యాహ మనుష్యాణామితి॥ తత్త్రైవం సతి 'శృణ్వంతి విశ్వే
అమృతస్య పుత్రా ఆయే ధామాని దివ్యాని తస్మ' రిత్యాది
శృత్యా అమృతశబ్దాభిధేయం సర్వోత్తమం శివం గీతామృతం
ప్రాప్తం కశ్చిదేవ మనుష్యాణాం సహసేష్వ నేకవిధేషు
యతతి తత్ర శ్రవణాది కర్తృణాం యతతా మష్యనేకేషాంకశ్చి
దేవ తత్త్వతో నామ పరమశివాభేదేన వేత్తి త్యర్థః॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తత్త్రైవం సతీతి॥ తత్ర తావత్ షష్ఠ్యర్థే సప్తమీ త్యాహ, విశ్వఇతి
తథా చేహ విశ్వస్య విశ్వాధికస్యా మృతస్య మృత్యుంజయత్వే నాఽ
మృత శబ్దాభిధేయస్యచ శివస్య పుత్రా గణేశ్వరాదయో యే దివ్యాని
ధామాన్యాతస్మరితి తం సదాశివం తద్గణాశ్చ జగత్యాం దధ్యత్తతం శివా
యోక్త మిత్యాది శృణ్వంతీతి మంత్రార్థః స్కాందే స్మృతిశ్చ॥ శివలోకా
చ్చగోలోకా దుమాలోకాచ్చసర్వతః కుమార లోకాద్వైకుంఠాత్సత్య
లోకాత్సమం తతః తపో జన మహద్భ్యుత్పన్నే స్వర్లోక వాసినః
స్నాతుంమాఘే సమాయాంతి ప్రయాగ మరుణోదయ ఇత్యాది స్మృత్యాశీ
పరమ శివలోకస్య సర్వతః పరత్వం దర్శితం॥ 3॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అమృత శబ్ద నాచ్యమైన శివతత్త్వము అనేక జన్మలయశ
దలి సుకృతముచే సంపాదిత మెందుకైనది. దేనిని తెలిసిన యితరము

తెలియనక్కరలేదో అట్టిదానికి అమృతమనే పేరెందుకొచ్చె నంటే చెప్పుచున్నాడు. వేలకొలది మనుజులలో అమృతమను పేరుగలిగి సర్వోత్తమమైన శివసంబంధమైన గీతామృతమను బొందుటకు ఒకడు ప్రయత్నము చేయుచున్నాడు. అట్టి శ్రమణ మనన నిదిధ్యాసలు చేయునట్టి యనేకులలో నన్నపరమశివా భేదముచే తెలియువాడొక్కడే శివపదము తెలిసిన మరి తెలియవలసినది లేదు. శివుడు విశ్వాధికుడు. మృత్యువును జయించిన వాడగుటచే అమృతుడు. అట్టి శివుని కుమారులు గణేశ్వరారులు. వేరు వేరు లోకములలోనుండిరి. శివలోకము గోలోకము ఉమాలోకము కుమారలోకము చైతన్యము సత్యలోకము తపోలోకము జనలోకము మహర్లోకము స్వర్లోకము మొదలయినవి గలవు. అన్నిటికంటెపైది పరమ శివ లోకము. దానికిపైన మరేమియు లేదని స్కాందపురాణము॥౩॥

శ్లో॥ భూమి రాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవచ
అహంకార ఇతీయంమేభిన్నా ప్రకృతి రష్టధా॥౪॥

—♦ భావ్య మ్ ♦—

నను కస్త్యం యత స్తత్వతపవ త్వాం జ్ఞాత్వాముక్తి మాప్సామి న స్వరూపత ఇతి చేత్రత్రాహ । భూమిరితి॥ ఏవం 'సత్వం రజ స్తమో విష్ణో జగదండం జనార్దన । తస్య కారణ మాహు స్త్వాం సాంఖ్యా స్తత్వవిదో హరే ఇత్యాద్యుక్త్యా హి రణ్యగర్భాఖ్యస్య మహావిష్ణో రూభమి రాప ఇత్యా ద్యష్ట ధాపి ప్రకృతి ర్మత్త ఏవ విభిన్నాః పృథగ్భూతా ఇత్యన్ధః॥౫॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

మత్తవీవేతి 'బుద్ధి ర్మనో హం చిత్తం చమూలాఖ్యా ప్రకృతిస్తథా ద్విధేంద్రియాణి భూతాని వాయవః పంచవింశతి' రిత్యాది స్మృత్యాపంచ

వింశతితత్వము మూల భూతాత్ ప్రకృత్యాత్మనో మహా విష్ణో ర్మత్త ఏక
యచ్చ కించజగత్వత్ప్రేతి శృత్యా ప్యష్టధా విభిన్నా ఇత్యధిక మన్యత్య
విస్తరః॥౪॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఏకవ్యవస్థ? పంచవింశతితత్వములవలన నిన్ను చెలిసి నేను
ముక్తి నెందుకు బొందెదను. నన్ను చెలుసుకొని యెందుకు ముక్తికొంద
వలెనంటే చెప్పచున్నాడు. సత్వైరజ స్త మోగుణములే జగదండము. అట్టి జగ
దండమునకు నిన్ను కారణమునుగా సాంఖ్యులు చెప్పుదురు. భూమి
జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనసు, బుద్ధి, యహంకారము
యీ యష్టప్రకృతి నా స్వరూపమే, వేరువేరుగా నయినది. (మనోబుద్ధి
చిత్తాహంకారములు మూల ప్రకృతి. జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు
నూత్నభూతములు పంచవాయువులు గలసి యిరువదియైదు తత్వముల
యందు మూల భూతమైన ప్రకృతి స్వరూపమై మహావిష్ణుడైన నావల్ల
నుంచే జగత్తునందలివదార్థములును పుట్టుచున్నవని తెలియుము. ఓయజ్జనా!
త్రిగుణాత్మకమైన మాయాస్వరూపము (అష్టప్రకృతులు పంచ వింశతి
తత్వములునేనే ఇదియే జగత్తు 'జగదేవ హరి ర్హరేవ జగజ్జగతో హతో
నచ భిన్నతనుః' ఇట్టి జగత్తున కిధిపతి పరమశివుడు 'మాయాంతు ప్రకృ
తిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం' ప్రకృతిరూపమే నేను ఇట్టి ప్రకృతి
మహేశ్వరుని స్వాధీన మందున్నట్లు తెలియుము. 'ఈశ్వర స్సర్వభూ
తానాం హృద్దేవేర్జన తిష్ఠతి' అనుస్మృతిని బట్టి సర్వభూతములయందు
ఈశ్వరుడున్నాడని తెలియుముగాన ఓ యజ్జనా! నన్ను తెలియక నిన్ను
ఏవు చెలియజాలవు, అనగా దేహమును చెలియక దేహిని చెలియజాలరని
భావము॥౪॥

శ్లో॥ అపరే యమిత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మేపరాం ।

జీవభూతాం మహాబాహూ యయేదం ధార్యతే జగత్ ॥౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం శ్రోతార మభిముఖీకృత్యా పరాం ప్రకృతిం
 ప్రదర్శ్య తేత్రజ్ఞ లక్షణంపరాం ప్రకృతి మప్య పన్యస్యతి
 1 అపరథి॥ తత్రైవంసతి సాంప్రేక్ష్యద్వి పంచతన్మాత్రాణ్య
 హుకారో మహా నన్యక్త మిత్యష్టా ప్రకృతయః । తథా పంచ
 మహాభూతాని పంచకర్మేంద్రియాణి పంచజ్ఞానేంద్రియాణి
 చోభయసాధారణం మనశ్చ తత్ర షోడశవికారా అప్యచ్యుత
 ఇత్యేతాన్యేవ చతుర్వింశతి తత్వానీతి సవికారాత్మికా పరేయం
 ప్రకృతిరుక్తా । అధేతఃపరం త్వన్యాం జీవభూతాం ప్రకృతిం
 విదీత్యర్థః । తత్ర హే మహాబాహో యయా ప్రకృత్యా పర
 మాత్మరూపయా తేత్రజ్ఞలక్షణయే దంజగదచేతనం ధార్యతే
 ౨ నేనజీవేనా త్మనా ౨నుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి
 శృతే రషీతి భావః॥ ఏవంసతి॥ 'ద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా
 విత్యాదిశృతే స్సచుష్టి చిదంబరా భాసరూపేణాహమీశ్వరో
 వ్యష్ట్యాభాసరూపేణచ జీవ ఇతి ప్రకృత్యా తద్వికారైశ్చ
 సహితం సర్వం ప్రపంచజాతం చిజ్జడాత్మక మహమేవే త్యన
 ధేయం॥ ౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తేత్రజ్ఞలక్షణామితి తత్రద్వాసుపర్ణా సయుజా సఖాయా
 సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే తయోరన్యః సిప్పలం స్వాద్వత్త్వ నశ్చ

స్మయోఽభిచాకతీతి శృతౌ సమష్టిరూపేణ । ఏకఏవహి భూతాత్మా
భూతే భూతే వ్యవస్థితః । ఏకథా బహుథా త్రైవ దృశ్యతే జలచంద్రవ
దిత్యేకథా రూపేణావస్థితాం త్రైత్రజ్జలక్షణాం ప్రకృతిం మహావిష్ణుః
సాంఖ్యోక్తమితి సమంతరోక్తం నవిస్మర్తవ్యమ్॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము శ్రోతకు యెదురుగా త్రైత్రరూపమైన నపరాప్రకృతిని
జెప్పి త్రైత్రజ్జలక్షణముగల పరాప్రకృతిని జెప్పుచున్నాడు. పంచతస్మా
త్రలు అహంకారము మహత్తు, ఆవ్యక్తము ఈయెనిమిదిన్ని ప్రకృతులని
సాంఖ్యులు జెప్పిరి. పంచభూతములు పంచకర్మేంద్రియములు పంచ
జ్ఞానేంద్రియములు ఉభయ సాధారణమైన మనసున్న షోడశవికారము
లనిపించుకొనును. యెనిమిది ప్రకృతులున్న పదునారువికారములనుగలసి
యిరువదినాలుగు తత్వములయినవి. ఇవియే అస్తి, జాయతే, వర్ధతేవిపరీణ
మతే, అపక్షయతే, నశ్యతియనువికారములుగలఅపరాప్రకృతియనిజెప్పితిని.
దీనికంటె వేరైన జీవుడను పేరుగల పరాప్రకృతిని జెప్పెదను. తెలిసి
కొనుము. ఓమహాబాహో! త్రైత్రజ్జలక్షణముగలిగి ఆత్మయును జీవప్రకృతిచే
జగత్తంతయు నిండియున్నది. దానివలననే నామరూపములు వచ్చినవి.
జీవేశ్వరులకు భేదమేలయినగా సమష్టి వ్యష్టి భేదములుగల చిదాకాశము
యొక్క బింబ ప్రతిబింబములు చిదాకాశసమష్టి ఈశ్వరుడు బింబము. వ్యష్టి
చిదాకాశము జీవుడు ప్రతిబింబము వికారములతోగూడి చిత్తు ఆచిత్తులను
పరా అపరా యను రెండు ప్రకృతులును నేనుగా చెలుసుకొనును.
(భూతాత్మ యొక్కడే ప్రతిభూతమందు నున్నాడు. ఏకత్వమందు
వ్యష్టియు బహుత్వమందు సమష్టియు జలచంద్రవత్ గా నున్నది. ఏక
రూపముగానుండి త్రైత్రజ్జుడనిపించుకొన్న ప్రకృతిని విష్ణువని సాంఖ్యులు
చెప్పినదానిని మరువరాదు ॥౧॥

శ్లో! ఏతద్వోద్యోగీ భూతాని సర్వాణి త్యుపధారయ ।

అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయ స్తథా ॥ ౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమస్తి సర్వాశ్శక్తం స్వరూపం తదాహ । ఏవం
సతి యచ్చ కించ జగత్ప్రతేత్యాది శృత్యాపి పరాపరత్వ
రూపేణ ప్రాగుక్తే తేత్రతేత్రజ్ఞ లక్షణే । ప్రకృతీ యోని
ర్యేషాం తాన్యేతద్వోద్యోగీ భూతాని సర్వాణి చేతానాంచేత
నాత్మకాని త్యుపధారయ జానీహీ త్యర్థః । ఎన మవ్యక్తాదీని
భూతానీతి స్మృత్యాహం సర్వేశ్వరో మాయోపాధిః ॥
కృత్స్నస్య సర్వస్య తేత్రతేత్రజ్ఞ లక్షణస్య మాయీకస్యప్రభవ
ఉత్పత్తికారణం ప్రళయో వినాశకారణం చేత్యర్థః ॥ ౬॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ట ణీ ♦—

ఏవంసతీతి॥ ఇహతు యదుక్తం ద్వాసుపర్ణేతి యదప్యక్తమేక
ఏవహి భూతాత్మే త్యాది తత్ర తయోర్మిత్వా చిజ్జడాత్మకత్వేన యచ్చ
కించేత్యక్త మిత్యాక్తిత్యై వాంతరభేదేన పరాపరత్వ మభ్యుపగంతవ్య
మితిభావః॥౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! సర్వము తానయిన స్వరూపమేదనగా చెప్పుచున్నాడు.
తేత్రమయినది యపరాప్రకృతిని తేత్రజ్ఞుడైనది పరాప్రకృతిని ఇట్టి
ప్రకృతివలన చేతనాచేతనాత్మకమైన భూతములు పుట్టుచున్నవి. ఈప్రకా

రమే అన్యక్తము మొదలయిన భూతములు పుట్టుచున్నవి. నేను మాయా
పాధిగల సర్వేశ్వరుడను. తేత్రతేత్రజ్ఞరూపమైన సకలజగత్తునకు ఉత్పత్తి
వినిశకారణములు నేను॥౬॥

(జీవేశ్వరులు - భూతములు - చిత్తు - జడము - రూపములతో
పరాప్రకృతి అపరాప్రకృతి అనంబరగును.

శ్లో॥ మత్తః పరతరం నాస్తి కించిదస్తి ధనంజయః
మయి సర్వ మిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ. 2

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యస్మాదేవం తస్మాత్కిమిత్యాహ॥ మత్తః పరతరం
తత్రైవం సతి హేధనంజయ ! యథోక్తరీత్యా మత్తః పరతరం
కించిత్ జ్ఞాతవ్యం నాస్తి జ్ఞప్తిమాత్రం తు పరంబ్రహ్మ పృథ
గేవే త్యర్థః । నను కింరూప స్త్వం యత స్త్వమప్యేవం మృద్ధ
టాది వన్నామరూపాత్మకం సర్వం కల్పితమిత్యాహ॥ మయీతి
ఏవంతహి॥ 'హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః
పతితేక ఆసీ ది'త్యాదిశ్రుత్యా తేత్రతేత్రజ్ఞ రూపేణ విష్ణు
రేవా హం సర్వమితి బోధ్యమ్॥౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పృథగేవేతి । తత్రైవం సతీహ 'యచ్చ కించి జ్ఞగత్యత్ర దృశ్యత'
ఇత్యాదిశ్రుత్యా మత్తః పరతరం కిమపి విజ్ఞాతవ్యం నాస్తి పరంతు జ్ఞాత్య
జ్ఞాన జ్ఞేయ విహీనస్తు యోవేదాదా స్వరః ప్రోక్త ఇత్యాది శ్రుతవేద్యం
తేన మద్వైతం తురీయం పృథగేవే త్యవధేయమ్॥౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! దేనివలన యిదంతయు గలిగినదో దానివలన ప్రయోజన మేమంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓధనంజయా! జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయము, ఇది త్రిపుటి, ఇదంతయు నేనే. నాకంటే చెలియదగినది లేదు. (అనగా త్రిపు టియే మాయగాన నేను మాయాస్వరూపమని యర్థము.) నాకంటే చెలియదగినది లేదనగా నేననునట్టి వస్తువే తెలియదగినదని భావము. అది జ్ఞప్తిమాత్రము శివరూపము అద్వైతము తురీయము. పరబ్రహ్మము, అదివేరే. ఓయీ ఏవెట్టిరూపుడవు యెందువల్ల ఏవును మృద్ధు టాదికమువలె నామరూపాత్మకము సర్వము కల్పితమైనట్లుంటి వనగా చెప్పుచున్నాడు.

సూత్రమందు మణులు గ్రుచ్చబడి యున్నట్లు భూతములన్నియు నాయంటే గలవు. త్నేత్రత్నేత్రజ్ఞ రూపముగా నుండు విష్ణువే నేను. నేనే ఇదంతయు అని తెలియవలెను. (నాకంటే పరమైనది తెలియదగినదేదియు లేదుగాని, యోవేదాదౌ॥ యఃపరస్సమహేశ్వరః । అనునట్లు అద్వైత-తురీయ రూపుడైన శివుడు వేరుగా నుండెను.) పరాత్పరతరంబ్రహ్మ ॥ అను శ్లోచనే శివుడు నాకంటే పరుడు.

శ్లో॥ రసోహమపున కౌంతేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః ।

ప్రణవ స్సర్వవేదేషు శబ్దఃఖే పౌరుషం నృషు॥

౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వబాదీనాం రసాది ప్రోతత్వ ప్రతీతేః కథం త్వయి సర్వమిదం ప్రోతమితిచే తత్రత్రాహ॥ రసోహమితి॥ ఏవం తహి౯ రసాదిరూపేణాపి మమైవ స్థితత్వా త్పుణ్యో మధురో రస స్తస్మాత్త్రయాప స్సర్వాస్వేవా నుగతశ్చాహ మేవ । హే

కౌంతేయ! ప్రభా ప్రకాశ శృణిసూర్యయో రహ మేవేత్యర్థః ।
 ఏవం । సమస్తం వ్యస్తం త్వాం శరణ దగృణంత్యో మితి
 పదమిత్యాది స్మృత్యాప్రణవబోధ్యత్వం పరమశివస్యైవ ।
 తద్బ్రాహ్మణ్యం తుమమైవే త్యోకారో వై సర్వావాగితి శ్రుతే
 నోంకారస్య నామరూపాత్మకత్వమపి సామాన్యరూపేణ మమై
 వేత్యభిహితం భవతి॥ ఏవం ఘో వ్యోమ్ని శబ్దరూపేణ హమేవా
 నున్మూతౌ నృషు పౌరుషం పురుషత్వం చాహమేవేతి విశేష
 రూపేణ వధార్యమ్॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్వస్తి 'భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశపంచకం ఆద్య
 త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్భిజం తతోద్వయ మి'త్యాదిశ్రుత్యా క్యాహ
 ద్భి శ్చతుర్భాసా రిత్యాది వత్సత్వం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మేత్యాది
 శ్రుత్యా ప్యస్తి భాతీ త్యాచ్యక్త్యా శివమద్వైతం తురీయ మవధారితే
 సత్యాహ॥ తద్బ్రాహ్మణ్యం॥ ఆతపన హరివంశే సదాశివవాక్యం ।
 తద్యథా । గోవింద! తవనామాని యాని లోకే మహాం త్యపి । తాన్యేష
 మమ నామాని నాత్ర కార్యా విచారణే త్యాది స్మృత్యా సకలనామ్నా
 మోకారరూపత్వేనోంకారస్యచ సకలవాగ్బ్రాహ్మణ్యం చేతి స్పష్ట మన్య
 దితివివేకః॥౯॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! జలము మొదలయిన వాటియందు రుచి మొదలయిన ము
 న్మాత్రమై యుండగా నీ యందెట్లుండెనగా చెప్పచున్నాడు. అర్జునా
 ఊదకములయందు రుచిగుణమును సూర్యచంద్రులయందు జగదుపకార
 హేతువగు ప్రకాశమున్న సకల వేదములయందు సారమగు ప్రణవమును

అకాశమందు శబ్దగుణమును జీవులయందు కర్తృత్వ శక్తియును (లేక పురుషులయందు పుంస్త్యమును నన్ను గాచెలియుము ఓంకారబోధ్యుడు పరశివుడు ఓంకార స్వరూపమునేను. సామాన్యముగా నామరూపాత్మక, మైనందు నేనని చెప్పుకొన దగును. (ఏమనగా అస్తి, భాతి, ప్రియము నామము, రూపము అని నైదు అంశములు. అందు మొదటి మూడును బ్రహ్మరూపములు. మిగిలిన నామము రూపమున్న జగద్రూపముగాన నన్నుగా చెలియుము. ఓంకారమును నామ రూపాత్మక మయినందున సాధన బ్రహ్మమైన నేనే గాని సాధ్య బ్రహ్మమైన పరశివుడు ఓంకార బోధ్యుడని తెలుసుకొనుము. అట్లే ప్రకృతి రూపమైన మానవశరీరము బ్రహ్మబోధన సాధనమని తెలియుము. ప్రకృతియైన ప్రణవము (మానవ దేహము) కంటె పరశివుడు భిన్నుడు. 'యఃపర స్సమహేశ్వరః' మరి యొకచోట సవిస్తరముగా జెప్పెదము. నల్లగా నుండుట, పొడవుగా నుండుట నాల్గు భుజములుండుట వలెనే సత్తు చిత్తు ఆనందము, అస్తిభాతి ప్రియం అని చెప్పుటచే అద్వైత రూపుడు తురీయ రూపుడు అయిన శివుడు చెప్పదగి యుండగా హరివంశమందు సదాశివుడు విష్ణువుతో నిట్లు చెప్పి నట్లున్నది. ఓగోవింద నీకేనామములు గలవో నామము అవే నామములు గలవు. విచారణచేయకూడదు, సకలనామములు ఓంకార స్వరూపమగుట చేతనున్న ఓంకారము సకల వాగ్రూపమగుట చేతనున్న నాస్వరూపముగానే తెలియుము.

శ్లో॥ పుణ్యో గంధః పృథివ్యాంచ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ

జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు ॥౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపర మప్యాహః॥ పుణ్యఞ్చితి॥ ఏవమిహాపి పుణ్యః
పవిత్రో గంధో యః పృథివ్యాం విభావసౌ సూర్యో యత్రేజ

సమష్టివ్యష్టిరూపేణ శ్వరజీవరూపేణ సర్వభూతేషు యజ్జీవనం
తపస్విషు య తపశ్చ తత్సమస్తంతవహ మేవేత్యర్థః.

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారమే మరికొన్నింటిని చెప్పుచున్నాడు. భూమియందు
సుగంధము అగ్నియందు దాహకతా శక్తియును బ్రహ్మది సకలభూతము
లయందు సమష్టివ్యష్టి భేదముచే ఈశ్వరజీవ రూపముగా జీవమును (పా)
ణస్థితిహేతువు) తాపసులయందు తపమున్ను ప్రకృతియే గాన ఇవన్నియు
శేనే యగుచున్నాను, ||౬

శ్లో॥ బీజం మాంసర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనం ।

బుద్ధి ర్బుద్ధిచుతామస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహం॥ ౧౦॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తతశ్చ కిం పర్యవసిత మిత్యాహ । బీజమితి॥ తత్త్రైవం
సతి సర్వభూతానాం స్థావరజంగమానాం సమష్ట్యా భాస
రూపేణాపి బీజం సకలసృష్టి ప్రవర్తకం సనాతనం । హేపార్థ
మామేవ విద్ధీత్యర్థః । ఏవంతు సర్వేషు ప్రాణిజాతేషు బుద్ధి
మతాం మధ్యే బుద్ధి స్తేజస్వినాం మధ్యే తేజశ్చాహమేవేత్యర్థః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సమష్ట్యాభాస రూపేణాపీతి॥ ఇహాపి నావ్యష్టిరూపేణా ప్యహ
మేవేతి మనసైతాని భూతాని ప్రణమే ద్భూతుమానవ స్మిత్వో జీవ
కలయా ప్రవిష్టో భగవా నిత్యాదినా స్పృష్టమేవో క్తత్వాదితి భావః । ఏవం
తహి త్కృత్రయాదయః పరస్పరం ప్రణమంతు నామ పరంతు బ్రాహ్మ

కాస్తు శివమేవే త్యుక్తం । తద్యథా॥ 'దేవానాం యోగురః ప్రోక్త
స్తస్యాపి గురు రీశ్వరః । సదాశివో నచాన్యోహి గురుశ్చాస్తా పరాత్పరః'
ఇతి ఏవం ఉపమన్యుస్తు కృష్ణస్య, గర్గస్తస్యై పురోహితః । సాదా
వనేజన్తై శేహం సించసియం తయోఃఖలు॥ ఇత్యాద్య న్యత్రాపి 'శివో
దేవో ద్విజో బ్రహ్మ' త్యాదావ పుక్తం నవిస్మర్యవ్యమ్॥ ౧౦॥

—* ఆంధ్ర తాత్పర్యము *—

అనంతరమందు పర్యవసానమేమి యనగా చెప్పుచున్నాడు ।
ఓసార్థా! బుద్ధిమంతుల బుద్ధియును తేజశ్శాలిర తేజస్సును బ్రహ్మది
సర్వభూతములకును బీజము (కారణశరీరము) అనగా మాయనుగా దెలిసి
కొనుము. సకలసావరజంగములు నావలననే పుట్టుచున్నవి. (సమప్తివ్యప్తిభేద
ముచే జీవేశ్వర స్వరూపమును నేనే । ఈశ్వరుడే, జీవకలతో సకల
భూతముల యరిచున్నాడని నమస్కరించవలెను, శివేశ్వరమై మాయా
రూపమైన విష్ణువునకు త్రిత్రియాదులు నమస్కరించిన నమస్కరించుచును
గాక । బ్రాహ్మణులు మాత్రము శివునకే నమస్కారము జేయుదురు. ఏమ
నిన దేవతలందరకు బృహస్పతి గురువు, బృహస్పతికి సదాశివుడు గురువు
సదాశివునికన్న పరాత్పరుడున్ను శిక్షకుడున్ను లేడు. కృష్ణునకు ఉప
మన్యుడు (అమర్దికగిరిమతాధిపతి) గురువు, గర్గమహర్షి పురోహి
తుడు కృష్ణుడు గర్గోపమన్యులయొక్క సాదాభిషేక జలముచే గృహ
మును. పవిత్రముగా జేసుకున్నట్లు స్మృతులున్నవి గాన బ్రహ్మ బ్రాహ్మ
ణునియు విష్ణువు త్రిత్రియుడనియు ఇందుగ్గుడు వైశ్యుడనియు యక్షా
దులు శూద్రులనియు సర్వజనులకు శివుడు దేవుడనియు మరువకుము.

శ్లో॥ బలం బలవతామస్మి కామరాగ వివర్జితం॥

ధర్మానిరుద్ధో భూతేషు కామోస్తీ భరతర్షభ॥

౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం యద్యపి సర్వరూపత్వం మే స్తి తథాపీహ విశేష-
రూపేణాహ | బలమితి॥ తథా కామరాగ వివర్జితం బలవతాం
బలమహామేవ ఏవం సర్వభూతేషు ధర్మావిరుద్ధః కామోప్యహ
మేవాస్మి | హేభరతర్షభే త్యర్థః॥౧౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము నామరూపాత్మక మంతయు నేనే ఆయినప్పటికిన్ని
విశేషమును జెప్పుచున్నాడు. ఓపార్థ! బలవంతుల యొక్క కామరాగ
ములు లేని బలమున్ను ధర్మవిరుద్ధము గాని కామమున్ను నేనే ఆనగా
జ్ఞానా జ్ఞానములు రెండును ప్రకృతిలోనివే గాన యీరెండును నన్నుగా
జెలియుము. జ్ఞానా జ్ఞానములు లేని విజ్ఞానమే పరమశివ స్వరూపమని
తెలియుము॥౧౧॥

శ్లో॥ యేచైవ సాత్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చ యే
మత్త ఏవేతి తా విద్ధి సత్వహం తేషు తేమయి॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమేవం పరిగణనేన, యేచాస్యే శాస్త్రావిరుద్ధా
సాత్వికాదయ స్త్రివిధా భావా స్తేమత్తఏవ తా విద్ధి
త్యాహ | యేచైవేతి॥ సత్వహం తేషు తేమాం మద్రూపత్వా
దితి తే మయ్యేన మృష్ణటాదివన్నామరూపాత్మనా భాసంత
ఇత్యర్థః॥౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మత్తపివేతి|| సత్త్వ రజ స్తమసాం యేభావా స్తే సర్వేపి మత్త
ఏవేతి పర్యవసితే తత్ర రుద్రస్తు సర్వత్రై కాదశేంద్రియా ధిపతిత్వేన
పుథగేవేతి గుణాతీతత్వేనా వధార్యఇతి వివే క్తవ్యమ్||౧౨||

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఈలాగున లెక్కపెట్టుటచే ప్రయోజనమేమి కాస్త్రవిరు
ద్ధములు గాని సాత్విక రాజస తామస భావములు నావల్లనంచయే
గలుగుచున్నవి. వాటిని తెలుసుకొనుమని చెప్పుచున్నాడు. జగమునందు
దేహములు గాను నింద్రియములు గాను భోగ్య వస్తువులు గాను సాత్విక
భావములయిన గంతుష్టి ప్రీతి ఆనందము సుఖము చిత్తుకాంత్యాదులున్ను,
రాజసభావములయిన ఆసంతుష్టి పరితాపము క్రోధము మోహము ఓర్పు
శేషండుట మొదలయినవిన్ని తామసభావములయిన అవివేకము మోహము
ప్రమాదము స్యష్టుము తొందర మొదలయిన భావములు నావల్లనంచ
గలిగినను నేను వాటి యందు లేను. మృత్తునందు ఘటాదికమువలె నాను
రూపాత్మనా భాసించుచున్నవన్నియు నాయందుగలవు. ఏకాదశేంద్రియ
(పంచజ్ఞానేంద్రియములు పంచకర్ణేంద్రియములు మనసు) ములకు ఆధిపతి
రుద్రుడై యుండెను. గుణాతీతుండు గాన శృతి 'రుద్రఃపశూనామధిపతిః'
అని యుండుటంబట్టి త్రిగుణాత్మక మంతయు నేను. గుణాతీతుడగు
పరశివుడు వేరుగా నున్నాడని యెరుగవలెను||౧౨||

శ్లో|| త్రిభి ర్గుణమయై గాభావై రేభి స్సర్వ మిదం జగత్ ।

మోహితో నాభి జానాతి మామేభ్యః పర మవ్యయమ్||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుయదిసర్వప్రపంచజాతంచరాచరాత్మకంసామాన్య
విశేషరూపేణ త్వమేవ । తహి కథం నత్వామేనైతాదృశం

జ్ఞాత్వా విమోక్షత ఇత్యాహ । త్రిభిరితి॥ ఏవం తహిః 'సత్సం
రజ స్రమో విష్ణో జగదండం జనార్దన । ఇత్యాద్యుక్త
స్మృత్యాచ కార్య కారణ భావేన మమ సర్వ స్వరూప
తథాప్య హంగిరోపాసనయా మామేభ్యః పరమవ్యయ మవి
నాశినం । శివస్వరూపం యథోక్త మాయయా విమోహితో
నాభిజానాతీ త్యర్థః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సర్వ స్వరూపమితి॥ ఇహతు యద్యపి యచ్ఛక్తిం చ జగత్సృ
ద్వశ్యతే శ్చాయతేవేత్యాది శ్రుత్యా నారాయణః పరో వ్యక్తో మాయ
రూప ఇతి శ్రుతి రిత్యాది కూర్మస్మృత్యా కార్య కారణాత్మకం మమ
సర్వ స్వరూపం భవతి । తథాపి యదహంగిరోపాసనా గమ్యం మత్పరం
పదం శివ మద్వైతం తద్జ్ఞాత్వా తు విముచ్ఛతే నాన్యథే త్యవధార్యః॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! సామాన్య విశేష రూపముగా స్థావర జంగమా త్మకమైన
సర్వప్రపంచము నీవేగదా! ఇటువంటి నిన్ను దెలుసుకొని యెందుకు
ముక్తినిొందరంటే చెప్పచున్నాడు. ఈ జగత్తనే అండము జనార్దనస్వరూ
పము సత్సరజ స్రమోగుణములవలన బుట్టినది. ఈ గుణత్రయము మాయవలన
బుట్టినది. మాయయేవిష్ణువు. కార్యకారణ భావముచే సర్వము నాస్వరూ
పమే అయినప్పటికి నహంగిరోపాసనచే మాకంటే పరమైనట్టిన్ని నాశ
రహితమైన నాపరమ పదమైనటువంటి నద్వితీయమైన శివుని మాయచే
మోహితులై తెలియలేకున్నారు. కార్యకారణాత్మకమైన సర్వప్రపం
చము నారాయణ స్వరూపమైనప్పటికి అహంగిరోపాసనచే తెలియదగిన
నాపరమపదము అద్వైతమునయిన శివుని తెలిసి ముక్తినిొందగలరు.
నేనుసాధనంలేదు.

శ్లో॥ దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమమాయా దురత్యయా
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతితే॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కస్త్యం కాచ భనతో మాయేత్యాహ । దైవీతి
'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినంతు మహేశ్వరం ।
తస్యావయవ భూతేన వ్యాప్తం సర్వ మిదం జగత్' ఇత్యాది
శ్రుత్యా దేవస్య పరబ్రహ్మణ స్సదాశివస్య మాయా దైవీ
మాయా సైవ మమస్వామిసి మాయా దేవకీతి వద్వాప్త్యే
యం । హి । 'యతో గుణమయీ త్రిగుణాత్మికాదురత్యయాచ
తాం చైకో దేవ సర్వభూతేశు' గూఢ ఇత్యాదిశ్రుతి వేద్యం
పరమశివాభేదేన మామేవ యేప్రపద్యంతే తవన గురుదైవత
భక్తానాం సర్వేషాం సులభం భవేదిత్యాది స్మృతి న్యాయే
నేమాం మాయాం తరంతీ త్యర్థః । అథవా మామేవం రూపేణ
త్వత్ప్రభృతయో జానంత్యేవేతి కింతత ఇత్యవధార్యమ్ ॥౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

వ్యాప్త్యేయమితి॥ తత్ర దేవకస్య రాజ్ఞ ఇయం దేవకీ దాక్షాయణీతి
తత్త్వామితి పూజ్యా । సాదేవకీ సర్వజగన్నివాస నివాసభూతా నితరాం
నరేజ ఇత్యుదీరణాదిత్యవధేయం॥ కింతతి॥ ఇహ యది త్వం పరమశివం
స్యం పరమం పదం నోపదేక్ష్యసి తహి త్వంతు ప్రాప్తవేతి కింతత
ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥

—॥ ఆత్మ తత్వ ర్యము ॥—

ఓయీ ! నీవెవ్వరువు । నీమాయ యెట్టిదంటే చెప్పుచున్నాడు. మాయను ప్రకృతినిగాను అట్టి మాయగలవానిని మహేశ్వరుని గాను అతనియంగములచే యీసర్వప్రపంచము వ్యాప్తమయినదనిచెలియవలెనను శ్రుతినిబట్టి పరబ్రహ్మమైన సదాశివుడనే దేవునియొక్క మాయ యై మాయ. అట్టిమాయయే నాకు ప్రభ్రీణి దేవకి యనవచ్చును ఎట్లు. దాక్షాయణిని (శంకరుని) పట్ని దాక్షాయణి యైనట్లు దేవకుడను రాజ భార్య దేవకి. అదియే మాయ. ఇట్టిమాయ త్రిగుణాత్మిక గాన మూఢ బుద్ధి గలవారలకు విడువ శక్యము గానిది. సర్వభూతములయందు. దేవు డొక్కడే అంతర్నితడై యున్నాడను శ్రుతినిబట్టి 'ఈశ్వరస్సర్వ భూతానాం అను శ్రుతిని బట్టిన్ని సదాశివుడే సర్వభూతముల యందు న్నాడు. నాకు అట్టి పరమశివునితో గురుత్వమును బట్టి భేదములేదు. 'యథా దేవ స్తథా గురుః' । గురువు దేవుని వంటివాడే గాన నట్టి పరమ శివాభేదబుద్ధితో గురుని ధ్యానించినవారు సులభముగా ముక్తి నొందుదు రనే శ్రుతినిబట్టి యీమాయను దాటగలరు (మాయను దాటినందువల్ల యుపయోగమేమంటే మాయను దాటినవారే ముక్తి నొందెదరు. ఇట్టి మాయను దాటుటకు ఉపాయమేది యనగా కాలవంచన వలన మాయను దాటగలరు. అది యెట్లునగా కాలమును తెలియకపోవుట. దానికి సాధన మేదనగా నిరంతరము సోహంభావనా రూపముగా మనన నిధిధ్యాసలు చేసిన యడల భ్రమర కీటన్యాయముగా శివత్వస్రాప్తి గలుగును. అదియే ముక్తి) అట్లుగాకున్న నీవంటివారలు నన్నిట్లుగానే తెలియుచున్నారు. అంతకంటే నేమికావలయును ? నీవు శివపదమును మాకుపదేశించకుండిన నీవుపొందినమూల్యమున మాకేమిలాభము).

శ్లో॥ నమాం. దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే సరాధమాః ।
మాయయా పహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మా శ్రితాః॥౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'ప్రవృత్తి లక్షణోధర్మో వాసుదేవ ఇతీరితః ।
 నివృత్తిలక్షణో ధర్మ స్సదాశివ ఇతిస్మృత' ఇత్యాదిస్మృత్యా
 కైవల్యాన్నిభి ర్విష్ణుం మాం సదాశివరూపేణైవో పాసయే
 న్నత్యేన్యథే త్యాహ॥ సమామీతి॥ తత్రైవంసతి । 'సీతాంచ
 పార్వతీం పశ్యే ద్రామం చైవ త్రిలోచన' మిత్యాది శ్శ్రితి
 న్యాయేన సదాశివ రూపేణైవ విష్ణుం మా ముపాస్యతాం
 నతు సరకాదిజనక మాసురం జాద్ధమతావలంబినం భావ
 మాశ్రితా స్సంతో మాముపాస్యతా మిత్యర్థః ౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శ్శ్లోనేతి॥ శ్శ్లోనేన స్వశిష్యద్వారై కాదశప్రకారేణో క్తమితి
 వర్ణాశ్రమ ధర్మ నిరూపణే ద్రష్టవ్యం । తద్యథా॥ గృహ్లాంతు సర్వేపి
 హ తప్తముద్రాం ముంచంతు భిస్మాని లలాటపట్టే । కుర్వంతు సర్వేపిహ
 విష్ణుభక్తిం త్యజంతు కర్మాణి పురాతనాని' త్యాదినా 'వాసాంసిజీర్ణానితి'
 న్యాయే న తర్కమాకల్ప్య వేదబాహ్యం దృఢీకృత మిత్యాది తత్రైవ
 విస్తరః॥ ౧౫॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ప్రవృత్తిధర్మము, నివృత్తి ధర్మము అని ధర్మలక్షణములు
 రెండు విధములు. అందు ప్రవృత్తి ధర్మము వాసుదేవుడనియు నివృత్తి
 ధర్మము సదాశివుడనియు నిర్వచించిన స్మృతిని బట్టి మోక్షార్థులు నన్ను
 సదాశివరూపముతో నుపాశించవలెను. అన్యథా ముక్తిలేదని జెప్పు
 చున్నాడు. సీతను పార్వతినిగాను రాముని శంకరుని గాను ఉపాశించ

వరె నన్న శ్రుతిని బట్టి విష్ణునైన నన్ను సదాశివరూపముతో నుపాసించు
దురుగాక. పాపులు అజ్ఞానులు నరాధములు నగువారు మాయచే హరింప
బడినజ్ఞానముగలవారై నరకాదులను బొంగించెడి అసుర బాధ మత
భావము ననుసరించి నన్ను సాసించరాదు హింసా రూపమైన తత్త్వమద్రా
ధారణముచేసి త్రిపుండ్ర భస్మధారణమును నిషేధించి విష్ణుభక్తిని సలిపి
పురాతన కర్మలను వదలివేయుడను వేదబాహ్యమైన బాధమతమును స్వీక
రించిన నరుడు జీర్ణవస్త్రమును వదలి నూతన వస్త్రమును ధరించునట్లు జీర్ణ
దున్ను జీర్ణశరీరమును వదలి నూతనశరీరమును ధరించును. పుణ్యపాప
ములు స్వర్గనరకములు లేవనెడి వేదబాహ్య మతము దృఢమైనది.

శ్లో॥ చతుర్విధా భజంతే మాం జనా సుకృతినో ద్జన!

ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థో జ్ఞానీచ భరతర్షభ!!

౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ యదుక్తం ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మో వాసుదేవ
ఇతీరిత ఇతి తమేవ త్రివిధం తావత్ప్రతిజానీతే॥ 'చతుర్విధాఇతి
ప్రహ్లాదేశో ధృవేశశ్చ వాలమీకేశ్వర స్తథా । లక్ష్మీశో
ద్రౌపదీశశ్చ రుక్మిణీశా ద్యనేకశ ఇత్యాద్యుక్తే స్తత్రాదా
త్రయోపి యదిశివావిరోధేనైవ భజేయు స్తధైవ తత్తత్ఫల
భాగినా సత్వన్యథా । అతఏవ మదుక్తి స్సదాశివం ప్రతి
పాద్యే । తద్యథా । 'తవనిందాం ప్రకుర్వాణో మద్భక్తిం
కురుతే యది । సమే ద్వేష్యో నసందేహ స్సత్యం సత్యం
వదామ్యహ మిత్యాది ద్రష్టవ్యం॥౧౬॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప ణీ ♦—

సత్యం సత్యమితి॥ తదేతద్బ్రహ్మన్నరదీయేపి విష్ణువాక్యం ।
తద్యథా మేచ్ఛే ధ్యానం జనేఽహింసా వైష్ణవే భక్తి రుత్తమా॥త్రీనేతా
న్నేదధిస్యమి హింసాఽశుచి శివేతరా నిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥౧౬॥

—♦ ఆ ధ్న తా త్ప ర్య ము ♦—

పూర్వ శ్లోకమందు ప్రవృత్తిలక్షణముగల ధర్మము వాసుదేవ రూప
మని యెందుకు జెప్పెనో దానిని మూడు విధములుగా చెలుపుచున్నాడు ।
అర్తుడు, (మనపటి యైశ్వర్యము పోయి మరల దానిని బొంద గోరు
వాడు) ఆర్థార్థి (ఇంతవరకు వైశ్వర్యము ప్రాప్తింపకుండుట వలన దానిని
గోరువాడు) వీరిద్దరికి ముఖభేద మొక్కటియే. విశ్వర్య విషయమునంగల
వైశ్యముచుబట్టి ఆధికార మొక్కటియే. జిజ్ఞాసువు (ప్రకృతి వియుక్తమైన
యాత్మస్వరూపమును బొందగోరువాడు) జ్ఞాని. యీనాల్గు విధములయిన
పుణ్యాత్ములునన్ను పరమేశ్వరునిగా భజించెదరు. నేనున్న శంకరుని
ఆరాధించితిని. ప్రహ్లాదుడు, ధృవుడు, వాల్మీకి లక్ష్మీ-ద్రాపది. రుక్మిణి.
మొదలగు ననేకులు లింగ స్థాపనలుజేసి పూజించిరి. పైజెప్పిన ఆర్థార్థి -
జిజ్ఞాసు. జ్ఞాని, శివునితో విరోధములేక భజించిన యడల సంపూర్ణఫలము
జేందుదురు. అట్లు గానియడల ఫలము నొందజాలరు. పద్మపురాణమందు
సదాశివుని గురించి విష్ణువచన మిట్లున్నది. యెట్లునగా నిన్ను నిందజేసిన
వాడు నాయందు భక్తిగలిగినను నాకు ద్వేషియే. సంశయములేదు సత్యము
జెప్పుచుంటిని. ఇంతేగాదు. (బ్రహ్మన్నరదీయమందలి విష్ణువాక్యము.
ధ్యానము జేయు మేచ్ఛుడును సూతరుడే అహింసగల జైనమత్తుడును
అశుచియే. విష్ణుయందుత్తమమైన భక్తిగలవాడును శివేతరుడేగాన నిముగ్ధు
ని నేనుద్ధరించినని జెప్పెను. గాన నోయజ్ఞానా శివభక్తిలేక తరింప
జాలరు. నేనును శివభక్తుడనే ఉపమన్యునొద్ద శైవదీక్షనొంది శైవధర్మము
అను నడుపుచుంటిని.

శ్లో॥ తేసాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే ।

ప్రియోహి జ్ఞానినో త్యర్థ మహంసచ మమప్రియః॥ ౧౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏనంతహి । ‘యత్పాదపద్మం మహతాం మనోభి
ర్నిషేవితం బ్రహ్మరసా సపార్థిభిః । లోకస్య యద్వర్షతి చాశి
షార్థిన స్తస్మై భవాన్ దుహ్యతి విశ్వబాంధవ’ ఇత్యాది భగవ
తోక్తే రిహముత్ర ఫలప్రదత్వం జ్ఞానప్రదత్వంచ సదాశివస్యైవే
త్యభిప్రేత్యాహ॥ తేసామితి॥ నన్వస్త్వేవం తథాపి జ్ఞానప్రదత్వం
విశేషతో నివృత్తి లక్షణత్వేన సదాశివస్యైవేతి ప్రహ్లాదం ప్రతి
నృసింహ రూపేణ మయోక్తం । తద్యథా జ్ఞానం మహేశ్వరా
దిచ్ఛే న్మోక్షమిచ్ఛే జ్ఞనార్దనాత్ । ఆరోగ్యం భాస్కరా
దిచ్ఛేద్ధనమిచ్ఛే ధృతాశనా దిత్యాద్యవధార్యమ్.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

విశ్వబాంధవఇతి, ‘శ్రుతిహీనా ద్విజానైవ దానహీనా నభూమిపాః
శివహీనా క్రియానైవ కలిస్త్రుతృ నచేక్షత’ ఇత్యాది విశ్వబంధుత్వం
శివస్యైవ దర్శితం । అతఏవ దక్షం దండయిత్వా సుగృహ్య యజ్ఞాదే॥
‘దభ్యక్షతం శివాయోక్తం సిందూరం శక్తితుప్తయే । అర్ధనారీశ్వరస్యేయం
పూజోక్తా కలకాగ్రత’ ఇత్యాది నియతం॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

యేనదాశివుని సాదారవిందము బ్రహ్మసందమనెడి మద్యసాన
మును కోరెడి మహాత్ములయొక్క మనోభృంగములచే సేవింపబడుచున్నదో

విహిక ఫలమును గోరెడు జనునికి యెవని పాదపద్మము కామ్యఫలములను
 వర్షించునో అట్టి సదాశివుడు లోకబంధువుడని చెప్పిన స్మృతిని బట్టి
 విహికా ముష్టిక ఫలముల నిచ్చువాడును జ్ఞానము నిచ్చువాడును సదా
 శివుడే యని చెప్పుచున్నాడు. వెనుకజెప్పిన నలుగురిలో ఆర్తుడు ఆర్థి.
 యిందుద్దరును ఒకే ఫలమును గోరువారును విహిక ఫలాపేక్షలును గనుక
 ఒకరుగా భావింపబడెను. జిజ్ఞాసు | జ్ఞాని, ముగ్గురుగా నెంచబడెను.
 ఆ ముగ్గురులో జ్ఞానియే శ్రేష్ఠుడు. జ్ఞానియొక్క భక్తి నిత్యమైయుండును.
 ఆర్థియొక్క భక్తి అర్థస్థాపివరకే యుండును. పిమ్మట నశించును.
 జ్ఞానియొక్క భక్తి నిష్కామము గనుక నశించదు. జ్ఞానము నిచ్చు అధి
 కారము సదాశివునిదని ప్రహ్లాదునితో నృసింహుని వాక్యము । 'మహేశ్వ
 రుని జ్ఞాన మడుగవలెను. జనార్దనుని మోక్షమడుగవలెను. నూర్యుని
 ఆరోగ్య మడుగవలెను. అగ్ని హోతుని ధనమడుగవలె నని స్మృతిని బట్టి
 జ్ఞానిఈశ్వరారాధన జేయువాడుగాన నాకు ఇష్టుడు. నేనును వానికి ప్రియు
 డనే (వేదము లేక బ్రాహ్మణుడు గాడు. దానము లేక ఊత్రియుండు
 గాడు. శివుడులేని క్రియ నిరర్థకము. ఈ మూడును గల చోట కలి
 ప్రివేశించలేదు. శివారాధనయందు స్వేతాక్షతలు సిందూరమును పూజింప
 వలయును. శ్వేతాక్షతలు శివస్వరూపము. సిందూరము శక్తిస్వరూపము
 ఈ రెండును గల సానము ఆర్థనారీశ్వర రూపము. 'పురుషం కృష్ణపింగ
 శం' కృష్ణపింగశాస్త్రపార్వతీ యని యర్థము. ఇట్టి సదాశివుడు లోక
 బంధవుడనుట నిశ్చయము.

శ్లో॥ ఉదారా స్సర్వపవై తే జ్ఞానీ త్వత్తైవ మేమతం

అస్థితస్సహి యుక్తాత్మామామేవాను త్తమాంగతిమ్॥౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమార్తాదయ స్తవ నప్రియాః కింతు సామాన్య
 రూపేణేత్యాహ । ఉదారా ఇతి । తత్త్రైవం సతి యద్యప్యార్తా

దయ సర్వే పుష్పదారా భక్తావవ తథాపి జ్ఞానిన సుస్వోత్కృష్ట
త్వం యతో జ్ఞానీ మమైవా త్మైవేతి మత మిష్టమిత్యర్థః తదేత
దుక్తం భారతే, 'సపిష రుద్రభ క్తశ్చ కేశవో రుద్రసంభవః ।
సర్వరూపం భవం జ్ఞాత్వా లింగే యేఽర్చయతి ప్రభు"
మిత్యాది ద్రవ్యవ్యం॥ ౧౮॥

—♦ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

మమైవా త్మైతి । ఆత్మశబ్దస్యా నేకార్థత్వేపి పరమశివాభిధేయత్వం
'ధారయిష్యతి తే వేగం రుద్రస్తాత్మా శరీరిణా' మిత్యాది భాగవతే
పుష్కం బోధ్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్మ ర్య ము . ♦—

ఆర్తుడు మొదలయినవారలు నీకు ప్రియులెందుకు కారు సామాన్య
లని చెప్పినేల యనిన చెప్పచున్నాడు. ఆర్తుడు, అర్ధార్థి, జిజ్ఞాసు, యా
ముగ్గురున్న భక్తులే అయినను జ్ఞాని మాత్రము సుస్వోత్కృష్టుడు. ఎందు
కనగా. పరశివస్వరూపుడు సర్వస్వరూపుడయిన భవుని (శివుని) లింగ
మూర్తియందు యెవడు బూజించునో వాడు రుద్ర భక్తుడు రుద్ర
పుత్రుడున్న నేనునూ రుద్రపుత్రుడనే శ్రుతికంఠ రుద్రుని వలన బుట్టితిని.
శృతి॥ 'అండగ్ం హిరణ్మయం మధ్యే సముద్రం రుద్రస్య వీర్యాత్పృథమం
బభూవ । అండాద్విష్ణుః ప్రథమో జాతవేదా స్తగ్ంశరీరం' అని శివసంక
లోపనిషత్తు (ఇంతేగాక సర్వశరీరములకు రుద్రుడే యాత్మయని భాగ
వతమంచు గలదు. గాన జ్ఞానియైన శివార్చకుడును నేనును నొక్కటియే
గాన నేను జ్ఞానిని చేరిమింతును. జ్ఞానియు యోగాభ్యాసాదులు చేసి
సమాధియానంద మనుభవించుచు ఇట్టి యానందానుభవమునకు ప్రకృతి
రూపమైన శరీర మాధారముగాన ప్రకృతి రూపమైన నన్ను ఆనంద

హేతువును గాను. ఉత్తమ సాధనముగా నెంచును. నికి దేహము భారములేదు. యెంతకాలముంటే అంతవరకు అనంద మనుభవించ వచ్చును. అజ్ఞానికి దేహము భారము. ఆత్మశబ్దమునకు అనేకార్థములున్నను పరశివుడని పేరుతో నిందు వాడబడును॥ ౧౮॥

శ్లో॥ బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే ।
వాసుదేవ స్సర్వమితి స మహాత్మా సు దుర్లభః॥ ౧౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యస్మిన్ కృతే నకించిత్కర్మ క్రియతే 'తన్నేమన శ్చివసంకల్పమస్తు । ఇత్యాదిశ్చుతివేద్య మంతిమజ్ఞానం కదాప్రా ప్నోతి త్యాహ । బహూనితి॥ తథాచ కించిత్కించిత్పుణ్యోప చయ హేతునాం బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ సదాశివావిరోధేన ప్రపద్యత ఇత్యత ఏవాహ ॥వాసుదేవ ఇతి॥ తద్యథా । వసద్ధాతు స్సర్వత్ర వసుః ప్రోక్తస్సదాశివ స్సవవ దేవో యస్యాస్తి శైవో వాస్వైయఃకారిత్యితి॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవిరోధేనేతి । 'అతో నాహం శివేత్యుక్త్యా భీతి రేవ గరీయసీ । తస్మా జ్జీవేన చాభేద శ్చివేనైవహి శాసన' మిత్యాదుక్త్యా సదాశివేనైవ సర్వైరపి జీవజాతైరభేదే స్థితే వాసుదేవోపినాశోభవితు మర్హతీతి సదా శివా విరోధేనే త్యుక్తంభవతి । ఏవంసతి 'గౌతమేనా భిశస్తాయే యేచ శస్తా దధీచినా । కరాలే ప్రభవిష్యంతి మహాదేవ వినందకాః' ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్రతత్వము ♦—

ఓయీ! యేనిష్కామకర్మ చేసిన మఱియొక కర్మ జేయవలెనని
 శ్రీమద్విశ్వానాథుని నామము జ్ఞానమెప్పుడు గలుగుననగా
 జ్ఞానమున్నాడు । పలు జన్మలయందు కొంచెము కొంచెముగా పుణ్యము
 సంపాదించుచు రాగా నాఖరు జన్మమున జ్ఞానవంతుడై బుట్టి సర్వము
 సదాశివుడై యని నన్ను బొందుచున్నాడు । అట్టి మహానుభావుడు
 అధ్యమగుట గష్టము, నేను శివుడను గాననుకొన్న భీతి (మరణము)
 గలదు. జీవునికి శివునితోనే సైక్యముగాని మరియొకనితో లేదని కాన
 నమే । సర్వజీవులుసదాశివునితో నభేదమును బొందుచుండగా వాసుదేవు
 డున్నా శివుడుగాకపోడు. కొందరు కలియుగమందు గౌతమరుషి శాపము
 చేతనున్న కొందరు దధీచి శాపముచేతనున్న దగ్ధులై శివనిండకులుగా
 జన్మించిరి. వారికి ముక్తిలేదు॥ ౧౯॥

శ్లో. కామై సై సై హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే న్యదేవతాః ।
 తంతం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాస్త్వయా॥౨౦॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవమారాది భక్తత్రయాపేక్షయా । 'హరే మధ్యగతే
 సూర్య గణేశ గిరిజా చ్యుతా' । అగ్ని నైరుత్య వాయవ్యే
 శానేషు పరిపూజయేత్ । 'ఇత్యాది పృథగ్భవా పేక్షయా
 చైకభక్తి రేవ గరియసీత్యాహ । కామైరితి॥ ఏవం తహి
 త్రినేత్రేషు రవి సుద్వద్గణేశో నాభిగ స్మృతః । నామభాగే
 ఉమాశక్తి ర్విష్ణు స్సోమేన పంచభా । శివేచ పూజితే దేవాః
 పూజితా స్సర్వ ఏవహి । జ్ఞానార్థివా తదన్యార్థి పూజయే

దేశ మిశ్వరం' ఇత్యేకభక్తిం విష్ణోః పరమపదరూపం విహాయ
తైస్తైః పుధగ్భవై రిహముత్ర కామై హృతజ్ఞానా భేదభావ
నయా పుధక్ పుధగన్యదేవతాః స్వయాస్వీయయా ప్రకృత్యా
స్వభావేన తంతం నియమ మాస్థాయ ప్రపద్యంత ఇతి తదిదం
నోచిత మిత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

భగవదారాధన చరము సిరము అను భేదములచే రెండు విధములు
గృహమందు పంచదేవతలను కొందఱు పూజింతురు. ఎట్లనగా శివుని
మధ్యయందు, సూర్యుని అగ్నేయ దిక్కునందును, గణపతిని నైరుతి దిక్కు
నందును, పార్వతిని వాయు కోణమందును, విష్ణువును ఈశానకోణమందును
బూజింతురు. దీనిని పంచాయతన మందురు. ఇందులో భేదములు ఆరు
విధములు. ఇట్లు వేర్వేరు భావనలచే బూజించుటకన్న ఒక్కశివుని
బూజించినంత మాత్రమున సర్వదేవతలు తృప్తి నొందుదురు. గృహమందు
పూజించుటకన్న ఆలయమందు పూజించుట పదిరెట్లెక్కువ ఫలముండును.
అందు బూజించుటకు సర్వులకు నధికారము లేదు. అదిశైవ కులమందు
బుట్టిన శివభ్రాహ్మణులు గాక ఇతరులు అర్చింపరాదు. కాని, వారిచే
నందరు పూజ చేయించుకొనవచ్చును. వారికి స్వార్థ పరార్థ పూజాధి
కారము గలదు. వారు పూజచేయుచుండగా అదేవదేవుని హృదయమందు
ధ్యానించు చుండుటయే గొప్పది యనియు, పంచ దేవతోపాసన కన్న
ఏకదేవోపాసన, ఏకభక్తి నిశ్చలభావమునకు సాధన మనిన్ని శివునియందే
సర్వదేవతలు ఉన్నారనిన్ని చెప్పుచున్నాడు. ఈశ్వరుని త్రినేత్రముల
యందు సూర్యుడుగలడు. నాభియందు గణపతి యున్నాడు. వామభాగ
మందు పార్వతియున్నది. జలరూపమైన చంద్రునితో విష్ణువుండెను.

గనుక ఒక్క శివుని బూజించి నంతమాత్రమున సర్వదేవతలు తృప్తి నొంద
దరు. జ్ఞానార్థిగాని కౌమూర్ధిగాని ఒక్క శివునిమాత్రము బూజింప
వలయును. అట్లు పూజించుట వలన గలుగు విష్ణుపదము ఆనగా 'వియద్విష్ణు
పదం' అని అమరనిఘంటు విష్ణుపదమునగా ఆకాశము చిదాకాశరూపమైన
ముక్తినిబొందుదురు, అట్టిముక్తిని వదలుకొని (అట్టిపరమపురుషార్థమువదలు
కొని) ఇహపర కామములచేజ్ఞానమును బోగొట్టుకొనివేర్వేరు భావములతో
భిన్నభిన్న దేవతలను బూజించుటకు తమ ప్రకృతచే నియమింప
బడినవారై ఆయా నియమముల నొనరించి జన్మమును నిరర్థకముజేసు
కొందురు. శ్లో॥ అసారే ఖలు సంసారేసార మేతచ్ఛత్రుష్టయం॥ కాశ్యం
వాస స్సతాం సంగో గంగాంభ శృంభు పూజనం' ఆనెడుస్మృతిని బట్టి
సారములేని సంసారమందు కాశీవాసము, సాధుసంగతి, గంగాస్నానము
శివారాధనము యీనాలుగే సారముగలవి. మిగిలిన కర్మలన్నియు నిస్సా
రములే యని చెలియుము. ౨౦॥

శ్లో॥ యోయో యాంయాం తనుం భక్తశ్రద్ధయా ర్చితుమిచ్ఛతి
తస్య తస్యా చలాం శ్రద్ధా తామేవ విదధామ్యహం॥ ౨౧॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నన్వేదమపి 'దర్శి న్యాయేన సంసారా దుద్ధరామి సుర
క్షభ । ఇత్యాదౌ స్కాందే త్వయైవ స్వస్య దర్శిత్యేనోక్తత్వా
త్కథం త్వమేవ తేషాం కామాన్ విధాస్యసీ త్యాహ॥
యోయఇతి॥ తత్త్రైవం సతి. 'యాదృశీ భావనా తస్య సిద్ధి
చ్ఛవతి తాదృశీ' తి రీత్యా తత్తదేభిద భావనయా యోయో
యాంయాం తనుం భక్తస్సన్ శ్రద్ధయా ర్చితుమిచ్ఛతి, తస్య

తస్య చలాం దృఢాం శ్రద్ధానుహమేవ॥ యద్యదాచరతి
 శ్రేష్ఠ ఇతిన్యాయేన స్వయంశివారాధనేనో షదిశ నిద్దధామీ
 త్యర్థః తద్యథా । ఏకాశక్తిశ్చ వైకోపి శక్తిమానుచ్యతే శివః ।
 శక్తయ శ్చక్తిమతోన్యే సర్వే శక్తి సముద్భవాః॥ ఇత్యాది
 కూర్మస్మృత్యాచ విష్ణో ర్మమ శివశక్త్యంశ జన్యత్వాచ్చ
 తదూపత్వానగతే రితిభావః॥ ౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

శివారాధనేనేతి॥ తత్రైవంసతి॥ వాసుదేవాఖ్యాయా స్వయం సదా
 శివ మారాధ్య స్వభక్తేభ్యో ప్యహం తద్దత్తాని కర్మఫలాన్యపదిశం
 దాన్యామి త్యర్థః తద్యథా 'బ్రహ్మ విష్ణ్య గ్ని వరుణా సుర్యే దేవా
 స్తదన్నయః । ఏకస్యైవా ధ రుద్రస్య భేదాస్తే పరికీర్తితాః యంయంభేదం
 సమాశ్రిత్య యజంతే పరమేశ్వరం తత్తద్రూపం సమాస్థాయ ప్రదదాతి
 ఫలం శివ' ఇతి సర్వమత్రైవ శివశక్త్యాంశ జత్వే సుఖీ భవిష్యతీ త్యర్థః॥

—♦ ఆం ద్ర తా శ్చ ర్య ము ♦—

ఓయీ! నీవు సాకమునుండి గరిటెను తీసివేయునట్లు సంసారము
 నుండి ఉద్ధరింతునని స్కాందమునందు జెప్పియుంటివి గదా నీవు దర్శి
 (గరిటె) రూపమై యుండియు వారల కోర్కెల నెట్లు ఇయ్యగలవంటే
 జెప్పుచున్నాడు. భావననుబట్టి నిధిగలుగునని జెప్పినట్లు యేవమ భేదభావ
 నతో యేదేవత నుపాసించునో, పూజించునో వాన్ని దృఢమైన శ్రద్ధను
 నేనె శివారాధన నుపదేశించి నేనుజేయుచు 'మహాజనో యేన
 గత స్సపంధాః । ఆనున్యాయమును బట్టి పెద్దలు నడిచిన ప్రకారము
 ఇతరులు నడుతురు గాన నేనును శివారాధనజేసి వారలనున్నా శివారాధన
 కన్న సంసారతరణోపాయము లేదని యుపదేశరూపముగా నుద్ధరించు

చున్నాను. శ్లో॥ సత్యంబ్రవీమి పరలోకహితం బ్రవీమి సారం బ్రవీమ్యపని
షద్ధృదయం బ్రవీమిసంసార ముల్బణ మసార మవాప్య జంతోస్సారోయ
మీశ్వర పదాంబురహస్య సేవా॥ బ్రహ్మనూత్రములను, అష్టదశ పురా
ణములను మహాభారతమును (గ్రిగవద్దీత) రచించిన వేదవ్యాసులు సంసార
తరణోపాయము శివారాధనకన్న వేరుసాధనము లేదని ప్రమాణము జేసి
చెప్పెను. బ్రహ్మనూత్రం॥ 'పూర్వంతు బాదరాయణో హేతు వ్యపదేశా
త్' ౪౦ ఫలాధికరణము. అధ్యాయము ౩. పాదము ౨ 'సకల దేవతా
రూప స్సర్వకర్మారాధ్య స్సర్వఫల దాతా పరమేశ్వరఃపరం బ్రహ్మ శివ
స్సాక్షా దుమాపతిరితిసిద్ధం.' కాక్తనానేన సకిలో విజ్ఞేయోనిష్కళ
శ్వివః । అనుటచే నిర్గుణుడైనశివుడు శక్తిసంయోగముచే సగుణుడై శక్తి
మంతుడనిపించుకున్నాడు. శివుడొకడు శక్తిన్ని ఒకటై అయినప్పటికి
శివునికి శక్తిమత్వ మొచ్చినది. ఒకశక్తినుండి అనేకశక్తులు పుట్టెను. అంద
రును శక్తివలనబుట్టినవారై విష్ణునైననేనునూ శివశక్తివలననె ఉత్పన్న
మగుటవలన శక్తిరూపము పొ
ప్తించినది॥ విష్ణుశక్తి సముత్పన్నై 'ఇత్యాది॥
నేను వాసుదేవుడనుపేరుతో సదాశివునిబూజించి నాభక్తులకొరకు సదా
శివుడిచ్చిన కర్మఫలముల నుపదేశించుచు యిచ్చుచున్నాను. బ్రహ్మ, విష్ణు,
అగ్ని, వరుణుడు, సర్వదేశతలు సర్వమహర్షులు దేవతా స్వరూపులున్న
సర్వకర్మలకు అధిపతి యగుటచేతను అందరికి కర్మానురూప ఫలమా
నొసంగువాడు పరమేశ్వరుడు పరబ్రహ్మము శివుడు ఉమాకాంతుడని
సిద్ధము॥ ౨౧॥

శ్లో॥ సతయూ శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధన మీహతే ।
లభతేచ తతఃకామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్॥౨౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథంతహి సతత్ఫల భాగ్యేవ భవతి నతుకైవల్య
భాగ్ త్యాహ॥ సతయేతి । తథాసతి ॥ తత్తదిహముత్ర ఫలకా

మనయా కృతగ్భావనయాచ దేవారాధనే సప్రవృత్తః ।
పురుషో యథోక్తరీత్యా మయేవ విహితాన్ కామాన్ లభత
ఇత్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ అట్టివాడు కామ్యఫలము నెట్లు బొందును కైవల్యము
నెందును బొందడనగా చెప్పుచున్నాడు । భక్తుడిహపర సౌఖ్యములు గోరి
పృథగ్భావనచే దేవతారాధన జేసిన పురుషునకు నాచేజేయబడినఫలములనే
శివుడిచ్చుచున్నాడు. కర్మఫలమిచ్చువాడు శివుడని వెనుకటి శ్లోకమందు
సీధాంతమై ఆకర్మఫలము విష్ణువుచే నిర్మితమైనదని ఈశ్లోకమందు ప్రతి
పాదింప బడినది. ఇదియెట్లునగా కావచ్చును. గృహమందు చేయుపదా
ర్థములు గృహిణిచే చేయబడక మరెక్కడనుంచి రాగలవు. జగదండ
స్థానము పరాప్రకృతి రూపము. పరాప్రకృతియే విష్ణువు, అట్టిప్రకృతిలోని
కర్మఫలములను ఈశ్వరు డెక్కడనుండి తేగలుగును. అనగా ఫలములను
నిచ్చుటకు యజమాని శివుడేయని భావము॥ ౨౨॥

శ్లో॥ అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్ప మేధసాం ।

దేవా ద్వేవయజో యాంతి మద్భక్తా యాంతి మామపి॥ ౨౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

సన్వారాదయో జ్ఞానార్థిన శ్చోభయోరపి సకామత్వా
త్తయోః కో విశేష ఇత్యత ఆహ॥ అంతవత్త్వేతి॥ తత్రైవం
సతి, తద్య 'థేహ కర్మచిత్తో లోకః క్షీయత' ఇత్యాది
శ్రుత్యా రాదీనాం క్షయిష్టు ఫలకత్వం జ్ఞానార్థినామపి యద్యపి
సకామత్వం । తథాపి, 'యస్మిన్ కృతే నకించిత్కర్మ క్రియత'

ఇత్యాది శృత్యా జ్ఞానోత్తరం తస్య సకల కామపూర్వ కర్తవ్య
నిష్కామత్వ మితివివేకః । తథాచ తేషాం సకామానా
మల్భమేధసాం కర్మణాం ఫలం త్వంతవదేన భవతి । యశో
యా మతి సాగతి ర్భవే దితిన్యాయేనేం ద్రాది దేవా
యేయజంతి తానేన యాంతి । యేచ మద్భక్తా స్తేమామేవ
యాంతి యేతుకైవల్యాద్ధిసో నివృత్తి మార్గ పరాయణా స్తేత్వ
నావృత్తి లక్షణం కైవల్యం యాంతి త్యాశయః॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ . ♦—

అల్ప మేధసా మితి॥ తదేత దుక్తం, 'ఐహికం త్వన్యథా క్రితే
హ స్తస్యంకుశవ ద్భవేత్ । తస్మా త్పరమయా భక్త్యా యజే ద్దేవం సదా
శివ' మిత్యాది స్కాందోక్త్యా అల్పమేధసామేవ ఫలాభికాంక్షయేవ
ప్రవృత్తిః । య భక్తితోరహితానా మపి పుత్ర దారా స్త బంధూనా
ముపలబ్ధి రిత్యవధార్యమ్॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అర్తాదులు ధనమును గోరువారు జ్ఞానార్థులు జ్ఞానమును
గోరువారు. ఉభయులును కోరిక గలవారేగాన వారిద్దరిలో విశేషమేమి
యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కర్మవలన ప్రాప్తము లయిన స్వర్గాది లోక
ములు పునరావృత్తి గలవనిఁ చెలియవలెను. ధనార్థులు కామ్యకర్మలుఁ
జేయుదురు. జ్ఞానార్థులు నిష్కామ కర్మజేసి జ్ఞానము గలిగిన పిమ్మట
నిష్కామి పూర్ణకాముఁడు, ఆప్తకాముఁడును నయి యుండును. నాశఫల
మును గోరువారు అల్పబుద్ధి గలవారలు. ఇంద్రాదులను బూజించు వారిం
ద్రాదులను జెందుదురు. నాయందు భక్తిగలవారు నన్నుబొందుదురు. కైవల్య
ర్థులు నివృత్తిమార్గ పరాయణులై అనావృత్తి గల కైవల్యము బొందుదురు.

మతిని బట్టి గతి కలుగును (యేచుగును విక్రయించి, అంకుశము నాదియని కలహించినట్లు ఇహపర భోగములను గోరుదురు. 'యథా వ్యాశ్ గళ స్తోపి ఢేకో దంకా నపేక్షతే, తథా కాలాహినా గ్రస్తో లోకో భోగా నశాశ్వతాన్' । అని యధ్యాత్మము! నాగసర్పము కప్పను మ్రింగుచుండగా కప్ప తనవగ్గరకువచ్చిన దోమలను మ్రింగుట కపేక్షించునట్లు జనుడు కాల సర్పముచే గ్రస్తుడగుచు నశాశ్వత భోగములను గోరుచున్నాడు. 'యాంతే మతి స్సాగతిః' అను న్యాయము చొప్పున మరణ కాలమందు యేబుద్ధి గలుగునో యట్టిగతి ప్రాప్తమగును. అల్పబుద్ధి గలవారికి కోరికలును అల్పము లేగదా కోరిక పోయినను పుత్ర దారాస్త బంధువులు గలిగిన వారలులేరా. ఇవి గోరుట నావశ్యకము. ౨౩॥

శ్లో॥ అన్యక్తం న్యక్తి మాపన్నం మన్యంతే మా మబుద్ధయః ।
పరం భావ మజానంతో మమా న్యయ మను త్రమం॥ ౨౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేత'న్నానా నతారాణాం నిధానం బీజ మన్యయం ।
యస్యాం శాంకేన సృజ్యంతే దేవ తిర్య జ్నురాదయ' ఇత్యాది
భాగవతోక్తే స్తే దశావతార స్వరూపాం తర్గతత్వం తద్బీజ
భూతు విరాడ్రూపంవే తిమన్యంత ఇతి సుదిహానం ప్రత్యానా ।
అన్యక్త మితి తత్ర తావదన్యక్తం సాంఖ్యాభిమతే పృథక్తి
రూపం మామజ్ఞత్వా రామకృష్ణాది పరిచ్ఛిన్న శరీరస్వరూ
పత్వం చా బుద్ధయో మన్యంతే, తత్రాపి, మమాన్యయ
మను త్రమం! ద్వాసుపణ్ణేతిశ్రుతిగమ్యంసమప్తిరూపేణపరంభావ
మజానంత ఇత్యపి తే షామజ్ఞాత మిత్యవధేయం॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అజానంత ఇతి తతోపితయో రాభాపకత్వేన పరశ్చిపదంబరాత్కా
తతోపి పరాత్పరా నిష్కళ శ్చివ ఇత్యాది గార్హి యజ్ఞవల్క్య సంవాదేన
బృహదారణ్యకేపి యదూర్ధ్వం యజ్ఞవల్క్య దివో యదవాక్ పృథివ్యా
యదంతరా ద్యావాపృథివి ఇమే యద్భూతంచ భవచ్చ భవిష్య చేత్యా
చక్షులే కస్మిన్ సదోతంచ పోతంచే త్యాది ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం ద్రష్ట
వ్యమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము . ♦—

దేవతలు పశువులు నరులు మొదలయినవారు దశావతారములోని
వారా లేక యీ ఆవతారములకు మూలబీజమైన విరాడ్రూపములోని
వారా, యని సందేహించు వానిని గురించి చెప్పచున్నారు. ఆవ్యక్తమనగా
సాంఖ్యశాస్త్రమందు ప్రకృతి, అట్టి ప్రకృతి రూపునిగా నన్ను చెలియక
రామకృష్ణాది వ్యక్తినిగా బుద్ధిహీనులు తలంచుచున్నారు. నాయొక్క
నిజమైన రూపమవ్యక్తమని తెలియక శివరూపస్వభండములో జెప్పిన
ప్రకారము భృగుశాపముచే విష్ణువునకు స్వాప్తించిన దశావతారముల
కంటె వేరైన మానవునిగాను చెలియుచురే గాని ప్రకృతికంటె భిన్న
ముగా నుండు అనుత్తమము అవ్యయము నైన శివస్వరూపమునుగా చెలియ
కున్నారు.॥ ౨౪॥

శ్లో॥ నాహం ప్రకాశ స్సర్వస్య యోగమాయా సమావృతః ।
మూఢోయం నాభిజానాతి లోకో మామజ మవ్యయమ్॥

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

నను తతోవ్యధిక మనుత్తమం పద మవ్యయం కిమస్తీ
త్యాహా నాహమితి॥ తదుక్తం కూర్మే, 'పదం యత్పరమం

విష్ణోస్త దేవా ఖలదేహినాం । పదం పరమ మద్వైతం
 సశివ స్సాంబవిగ్రహా ఇతి తదేతచ్ఛత్రుష్టయ స్వరూపేణ నా
 హం సర్వస్య ప్రకాశో యత ఉత్తరోత్తరం యోగమాయా
 సమావృతః । అత ఏవంరూపేణ మత్పరం పద సహితం మాం
 వ్యవస్థితం । వివిధ రూపేణా వస్థితం, మూఢో లోకోజనో
 మా మజ మవ్యయం నా భిజానాతీ త్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్పు ణీ ♦—

అజ మవ్యయమితి॥ 'బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జునే'
 త్యాద్యుక్త్యా ప్రత్యక్షతశ్చ తవాపి జన్మాదే రావశ్యకత్వ మజత్వ మవ్య
 యత్వం చ తేనీతిచే చ్ఛ్చుంబు॥ ఏవంసతి వసధాతుస్తు సర్వత్రేత్యాద్యుక్త్యా
 శివధ్యానార్చన జ్ఞానా ద్దేవత్వం చప్రజాపతే రిత్యాద్యుక్త రీత్యా నాసు
 దేవస్య సదాశివ రూపత్వేనా వినాశిత్యేన కాక్షతి రిత్యాస్తాం విస్తరః॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్య ము ♦—

అంతకంటె అధికముగా నాశరహితమైన పదమే మున్నదంటే
 చెప్పుచున్నాడు. విష్ణువుకంటె యేది యుత్కృష్టమైనదో యదియే సర్వ
 దేహులకు ఆధారము, అదియే పదమని పరమమని అద్వైతమని శివుడని
 చెప్పబడునని కూర్మస్మృతిని బట్టి యీనాల్గు భేదములుతోను నేను ఆంద
 రీకి తెలియను, ఒకదానికంటె మరియొకదానికి యోగమాయ అవరింప
 బడినది. గనుక నే యాయోగమాయా రూపముచే నాకంటె పరముగా
 వివిధరూపములతో గూడియున్న నన్ను ఉత్పత్తినాశములు లేనివానినిగా
 మూఢజనుడు తెలియజాలడు (వెనుక నీకును నాకును అనేక జన్మలు
 గడిచినవని జెప్పియుంటివి. ప్రత్యక్షముగా నీకును జన్మిండుట పుట్టుక
 లేకుండుట. నాశములేకుండుట యెట్లున్నవంటే చెప్పెదను - సదాశివ

రూపమునకు ఉత్పత్తినాశములు లేవుగాన అరూపముగా నున్నాను, సదా శివుడు నేనుగాదు । అరూపమే నేనని భావము నామరూపములు ప్రకృతివిగాన అట్టిరూపముతో నేనుంటున్నానని చెలియుము॥ ౨౫॥

శ్లో॥ వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున ।

భవిష్యాణి చ భూతాని మాంతు వేద న కశ్చన॥ ౨౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ సర్వోపి జనో మాయయా ప్రతిబద్ధ జ్ఞానత్వా
న్నజానాత్యహం తు శివార్చన ధ్యానయోగా జ్ఞానామీ
త్యాహ॥ వేదాహమితి॥ తథాచాత్మైవ శాంతిఃకర్వణి జనకప్రతి
యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం । తద్యథా । ‘రుద్రం ప్రధానం పరమం
యోగం విద్ధి ధనంజయ । ఏతేనైవా ధదేహేన విచరంతి డిశో
దశేతి । శివైక నిష్ఠయా మహాయోగా దప్రతిబద్ధ జ్ఞానత్వేన
కాలత్రయవర్తీని భూతాని సర్వాణ్య హం విజానామి మాంతు
దేవకీసుతత్వం వినా యథోక్త విస్తరయాపేణ కశ్చన కోపి
మందో నాభిజానాతీ త్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివైకనిష్ఠయేతి॥ తదుక్తం మార్మపురాణేఽపి । తద్యథా॥ ‘స ఏష
రుద్రభక్తశ్చ కేశవో రుద్రసింభవః । సర్వయాపం భవం జ్ఞాత్వా లింగే
యో ర్చయతిప్రభుమ్’ ఇత్యాద్యవధార్యం॥ ౨౬॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

అందఱును మాయచే నావరింపబడిన జ్ఞానము గలవారగుటచేఁ
చెలియుఁ జాలరు, కాని నేను శివార్చన ధ్యాన యోగముచేఁ చెలియు

చున్నానని చెప్పుచున్నాడు. 'రుద్ర ప్రధాన యోగమును చెలిసికొనుము. ఆయోగము వలన నీశరీరముతోడనే దశదిశలు సంచరింపఁ గలవని శాంతి పర్వమునందు యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకునికుపదేశము జేసెను. మఱియు 'శివ లింగము నెవఁడు పూజించి ధ్యానించునో, వాఁడు రుద్రభక్తుడు, విష్ణువు శ్రీకంఠమృగిని కుమారుఁడు' అని కూర్మపురాణమునందును జెప్పబడినది కనుక శివైకనిష్ఠుడే మహాయోగమువలన నావరణములేని జ్ఞానముచేఁ ద్రికాల మలయించును భూతములనన్నింటిని నేను చెలిసి కొనుచున్నాను, మంద బుద్ధులు నన్ను దేవకీపుత్రునిగా చెలియుదురు గాని యధార్థ రూపమును చెలిసి కొనజాలరు.॥ ౨౬॥

శ్లో॥ ఇచ్ఛా ద్వేష సముత్థేన ద్వంద్వ మోహేన భారత ।
సర్వభూతాని సమ్మోహం సగ్రే యాంతి పరంతప॥ ౨౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం నైతే విజానంతీ త్యాహ—ఇచ్ఛేతి॥ తథా చేహ, సంసారే త్విచ్ఛాద్వేషాభ్యా మనుకూల ప్రతికూల విషయాభ్యాం సముత్థితేన ద్వంద్వమోహేన సర్వాణ్యపి భూతాని హేభారత! సగ్రే స్థూలదేహోత్పత్తౌ సమ్మోహం యతో యాంత్య తవ వ నజానంతీతి పూర్వేణా న్వయః॥ ౨౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ద్వంద్వమోహేనేతి తత్రైవంసతి, 'శివకల్పకథాం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మ కల్ప కథాం స్మరేత్ । బ్రహ్మకల్ప కథాంతద్వ ద్విష్ణుకల్పే వినిర్దిశేత్'॥ ఇత్యాదినా తత్త ద్భేదమజ్ఞాత్వా 'హరిః శ్రేష్ఠో హతో పేతి ద్వంద్వ మోహేన భీమంతీ త్యాశయః॥ ౨౮॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

నాస్వరూపము నెందులకుఁ దెలియజాల రనగాఁ జెప్పచున్నాఁడు. ఈసంసారమునందు ననుకూల ప్రతికూల విషయములగు నిచ్చాద్వేషములచే ద్వంద్వమోహము గలుచున్నది. (అనఁగా నానుకూల్యముచే నిచ్చయుఁ బ్రాతికూల్యముచే ద్వేషమును) కావున హరిహర తారతమ్యము నెఱుంగక శివుఁడు గొప్పవాఁడా విష్ణువు గొప్పవాఁడా యను మోహము పుట్టుచున్నది. బ్రహ్మకల్ప విష్ణుకల్ప రుద్రకల్ప ములయందలి కథలను జక్కఁగాఁ దెలిసి కొనక పోవుటయే ఈమోహమునకు గారణము. నూఱు బ్రహ్మకల్పములకు నొకవిష్ణుకల్పమును, నూఱు విష్ణుకల్పములకు నొక రుద్రకల్పమునుఁ గలుగును. రుద్రుఁడెప్పటికిని నాశరహితుఁడు, విష్ణువునకు భృగుశాపమువలన దశావతారములు గలిగినవి. కావున నో యరునా! యిట్టికథలను దెలిసి కొనక యన్ని భూతిములు సృష్టికాలమందె మోహమును నొందుచున్నవి. గనుక తెలియ జాలరు॥ ౨౭॥

శ్లో॥ యేషాం త్వంతగతం సాపం జనానాం పుణ్యకర్మణాం

తే ద్వంద్వమోహ నిర్ముక్తా భజంతే మాం దృఢవ్రతాః॥౨౮

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కే తహిఁ భవంతం భవత్పరమపదం చ సదా శివం జానంతీత్యాహ—యేషామిలి. తత్రైవంసతి, యేషాం పుణ్యకర్మణాం త్వంతగతం వినష్టం సాపం తపవ ద్వంద్వ వినిర్ముక్తా స్సంతో మాం భజంతే మమ వర్తమానురోధేన మమాజ్ఞయా శిరోవ్రతేన శివార్చనధ్యానం కుర్వంతీ త్యాశయః । తద్యథోక్తం రామరహస్యోపనిషత్తి. 'యో వైష్ణవ స్సోపచ

యోగకాలే శక్తిస్వరూపేణ విచింత్య విష్ణుం । శివాత్మకే
 ధామని యోజయిత్వాస్య దతశ్చిదానంద మయోహి భక్తః ॥
 ఇత్యాది విస్తరేణ సర్వశాస్త్రార్థ దర్శనే వేదగర్భే పురా
 ణాంతరేచ ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౦ ॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నను కే తహి= ద్వంద్వమోహేన వినిర్ముక్తా ఇతి తానేవ దర్శ
 యన్నాహః తత్రైవంసతీతి ॥ తద్యథోక్తంసాగ్రంబ ॥ 'ఘోణత్వం వృష
 ణిత్వ మర్చకవపు రాభిర్యాత వ్యమార్యాపతే రాభిణత్వం సఖితా మృదంగ
 వహతాచే' త్యాది రూపం దధా ॥ త్వ త్వాదే నయనార్పణం చ కృత
 వాం స్వదేహ భాగోహరిః పూజ్యా త్పూజ్యతర స్త్వమేవ నహిచే
 త్కోవా త్వదన్యో ధిక ఇత్యాద్యధిక మన్యత్ర విస్తరః ॥ ౨౦ ॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! నిన్ను నిపరమ పదమును సదాశివుని తెలియువార
 లెవరంట చెప్పుచున్నాడు, యేపుణ్యాత్ములకు పాపము నశించినదోవారు.
 శివ కేశవ ద్వంద్వ మోహములేనివారై నన్ననుసరించి నాయాజ్ఞచే శిరో
 వ్రేలిముచే, శివార్చనమును ధ్యానమును చేయుచున్నారు. విష్ణు భక్తుడున్నా.
 యోగమును జేయునప్పుడు విష్ణుని శక్తిరూపముగా (పరాశక్తిరూపముగా)
 ధ్యానించి పంచభూతములను పరాశక్తిలో లయింపజేసి పరాశక్తిని పర
 శివుని లోసంయోజనచేసి తాను దేహత్రయ రహితుడై సచ్చిదానంద
 రూపుడై యుంటున్నాడని రామ రహస్యోపనిషత్తు (మరిన్ని శివభక్తిచే
 విష్ణు కృతార్థుడైనట్లు స్కందపురాణ వచనమిట్లున్నది. విష్ణువు శివపాద
 దర్శనార్థమై పాతాళలోక ప్రవేశముకొరకు వరాహరూపమును ధరిం
 చెను. వాహనముగా నుండుటకై వృషభరూపమును ధరించెను శివపూజః

చేయుకొరకు అర్చకుడుగా నుండెను. పార్వతితో సరిగా తానున్న భార్యగా నుండవలెనని గంగయై భార్యగా నుండెను. (ఇక్కడ పార్వతి విష్ణుకు భేదములేదు) త్రిపురవధ కాలమందు శివుని చేతిలో బాణముగా నుండెను. శివునితో భోగించుటకు మోహినిగా నుండెను. శివుని యానంద తాండవ కాలమందు మృదంగము వాయించువాడుగా నుండెను. సహస్ర కమలార్చన పూర్తి కొరకు శివునిపాదములయందు నేత్రమును సహస్రించెను. అక్కడకును తృప్తిలేక అర్ధశరీరమును గోరుకుని యర్ధాంగిగా నుండెను. ఇంతకంటె భక్తుడు మరెవ్వడు గలడు గాన దేవతలు పూజ్యులు, హరి పూజ్యతరుడు హరుడు పూజ్యతముడని చెలియుచున్నది. శివుని కంటె అధికుడు యెవడున్నా లేడని ఫలితార్థము॥ ఇట్లు సర్వశాస్త్రములు సర్వ వేదములు సర్వపురాణములు జూడవలెను.॥౨౦॥

శ్లో. జరా మరణ మోక్షాయ మా మాశ్రిత్య యతంతి యే
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్న మధ్యాత్మ కర్మ చాఖిలం.

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కన్నె ప్రయోజనాయ పరం పదాభిప్రాయేణ త్వం భజనీయ ఇత్యాహ । జరేతి ఏవంసతి విరక్తానాం ముముక్షూణా మాత్యంతిక లయార్థినాం భస్మజ్యోతి ర్దిదృక్షూణాం శివం తం సోమ మీశ్వర మిత్యాది కూర్మస్మృత్యా మా మాశ్రిత్య మదాజ్ఞయా మత్పరం పదమాప సదాశినైక నిష్టయా యే భజంతి తపవ బ్రహ్మ శివ మద్యైతం తురీయ మన్యంత ఇత్యాది శృతి వేద్య మధ్యాత్మ యోగాధిగమ్య చ సాధన మఖిలం విదు రిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘా టి ప్ప ణీ . ♦—

సోమమిశ్వరమితి । తావదిహోమయా సహిత శ్చివసోమ ఇత్యర్థః
ఏతదేవా భిప్రేత్య సోమి-స్సాకం బ్రాహ్మణానా మితిసామవేదే-
ప్యక్తం । స్మృతీశ్చ । విశేషా ద్బ్రాహ్మణో రుద్ర మిశానం శరణం
వ్రతే దిత్వాది కూర్మ పురాణే దర్శితం॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! పరమ పదము కావలసిన వారు నిన్నెందుకు సేవించ-
వలసంబె చెప్పుచున్నాడు. విరక్తులును ముముక్షువులు జరా మరణ
రాహిత్యమును గోరు యోగులును సాంచభౌతిక మందు జ్యోతిదర్శనము
జేయువారును బ్రాహ్మణులును ఉమాసమేతుడయ్యి శివుని శరణు
బొందవలె నని సామవేదమందును కూర్మపురాణమందునూ జెప్పియున్నది.
గనుక నన్ను ఆశ్రయించి నాయాజ్ఞచే నాపరమ పదమైన సదాశివుని
యందు నిష్ఠ గలిగి యెవరు సేవించెదరో వారు ఆధ్యాత్మిక యోగ
గమ్యమైన అద్వితీయమైన బ్రహ్మమను శివుని దెలిసి సాధన సహితమైన
సర్వమును శివరూపముగా తెలియుదురు.॥ ౨౯॥

శ్లో! సాధిభూతా ధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః ।
ప్రయాణ కాలే పిచ మాం తే విదు ర్యుక్త చేతసః॥ ౩౦॥

ఇతి త్రిమద్భగవద్గీతానూ పనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే త్రికృష్ణార్జున సంవాదే విజ్ఞాన
యోగోనామ సప్తమోధ్యాయః

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథం భూతం తావం జ్ఞాత్వాముక్తిభాజో భవంతి
త్యాహ సాధిభూతేతి । తత్త్ర తావన్నృత్యుకాలే ప్యధిభూతా

ధిదైవాభ్యాం సహితం సాధిభూతా ధిదైవం నామ భూతా
 న్యధికృత్య వర్తత ఇతి హిరణ్యగర్భో ధిభూతః । ఏవం దేవా
 నధికృత్య వర్తత ఇత్యధిదైవ ఏకాదశరుద్ర స్తాభ్యాం సహితం
 మాం మూలప్రకృత్యాభ్యా మిత్యర్థః । ఏవంప్రతియజ్ఞ మధి
 కృత్య వర్తత ఇత్యధియజ్ఞోపి సదాశివఏవేతి విపరీతం మన్వానో
 నక్షోప్యదక్షతాం ప్రాప్త ఇత్యేనం యే విదుస్తే యుక్తచేతస
 స్సంత స్తత్సంస్కార పాటవా త్రప్రయాణకాలేపి సర్వాధిష్ఠాను
 శివం జ్ఞాత్వా ముక్తా భవంతీతి శివం॥

ఇతిశ్రీ స్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్యభావ సమాసాదిత
 శైవసిద్ధాంతప్రవర్తక శ్రీశ్రీకంఠ శివాచార్యవिरचितే
 తత్త్వైకదర్శననామకే గీతాభాష్యే

విజ్ఞానయోగో నామ
 సప్తమోధ్యాయః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అధిభూతఇతి । తద్యథా, । హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య
 భూతః పతిరేక ఆసీత్, ఇత్యాదిశృత్యంతరాదిత్య వర్ణేయం.

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠశివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
 వరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం విజ్ఞానయోగః॥

అంధ్రతా॥ ఓయీ నిన్నెటువంటివానిగా తెలిసిన ముక్తినించుచురంటె
 చెప్పుచున్నాడు. అన్ననా ! తాపత్రయ మనగా ఆధ్యాత్మికము. ఆధి
 శౌతీకము. అధిదైవికము. ఆధ్యాత్మికమనగా స్థూలసూక్ష్మ శరీరముల
 యందుజ్వరము తలనొప్పి మొదలగు బాధలను గూర్చిన్ని కామ క్రోధా
 దులను గూర్చిన్ని దుఃఖించుట. ఇది స్థూలమునకు సంబంధించినది గాన

చిరాట్టు. అధిభౌతిక మనగా, తనకంటె నన్యమైన పుత్ర మిత్ర కళత్రాదులు వ్యాధులవలన పడెడి బాధలనున్న పశ్వాది జంతువులకు గలిగెడి బాధలను తన యింట్లో ధనమును చోరులపహరింపగా నున్నా తాను దుఃఖపడుట ఇది నూత్నశరీరమునకు సంబంధించినది గాన హిరణ్యగర్భుడు. అధిదైవిక మనగా ఎండ - వాన - గాలి - పిడుగులు మొదలగు వాటిచేతనున్న పైశాచిక బాధ మొదలయ్యి వాటిచేతనున్న దుఃఖపడుట ఇది కారణ శరీర సంబంధముగాన ఏకాదశ రుద్రుడు, పీఠితో గూడిన మూలప్రకృతిని నన్నుగా దెలిసి యీమాడింటికి (నూలనూత్నకారణములకు) ఆతితమై యుండు సదాశివుడు అధియజ్ఞ మనిన్ని సాక్షి యనిన్ని తెలిసి మరణ కాలమందు సర్వాధిష్ఠానము శివుడు గాన అట్టి శివుని తెలిసి ముక్తులగుదురు.

శృ. ఈశం తం జ్ఞాత్వా అమృతా భవంతి. ఆను శృతినిబట్టి శివుని తెలిసిన వారు అమృత స్వరూపులగుదురు॥ శివుడులేడన్న దక్షునకు దక్షత లేకపోయెను. ఆవోరాజాన మధ్వరస్య రుద్రం ఆను శృతినిబట్టి రుద్రుడు సంసారోగమును బోగొట్టువాడున్నా యజ్ఞసాక్షిన్ని గాన శ్రవణమనన నిదిధ్యాసల యొక్క అభ్యాససాటవముచే మరణ కాలమందు ప్రకృతి రూపమైన దేహత్రయమందు గాని దారా పుత్ర ధనాదులయందు గాని దృష్టిని వదలి శివ తాదాత్మ్యముతో నుండిన ముక్తిగలుగును॥౩౦॥

ఇట్లు తత్త్వేక దర్శనమును త్రికంఠీయ గీతా భాష్యమునకు బోధానంద మహర్షి చే రచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్రీతాత్మ

ర్యమున విజ్ఞాన యోగ మను
సప్తతూధ్యాయము
సంపూర్ణము.

ఓం.

శ్రీమద్చ్ఛాండాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

అక్షరపరబ్రహ్మయోగః - అష్టమః.

అర్జున ఉవాచ:—

శ్లో॥ కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ !
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్త మధిదైవం కి ముచ్యతే॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

క్షరశ్చైత్యక్షర శ్చేతి తతశ్చాప్యపరో విభుః । కశ్చే
త్యేవం వివేకోహి త్వష్టమేతు నిరూప్యతే॥ నను పూర్వాధ్యాయే
సాధిభూత మిత్యాది యదుక్తం తద్విస్తరేణా త్ర వక్తుం
యుక్తమిత్యభిప్రేత్య పృచ్ఛతి । కింతద్బ్రహ్మేతి॥ తత్ర తావత్
హేకృష్ణ! యదుక్తం త్వయా బ్రహ్మేతి తత్ర కింబ్రహ్మనై గుణా
యస్మా త్తత్తత్తత్తత్ ప్రకృతిర్వా బ్రహ్మ శబ్దేనోచ్యతే
నిష్కళం శివ మద్వితీయ మితివేతి ప్రశ్నః । ఏవ మాత్మానం
శరీర మధికృత్య వర్తత ఇత్యధ్యాత్మం తదపి బుద్ధింద్రియ భేదే

నానేక విధ మితి ప్రశ్నః । ఏవ ముత్తేపణా పక్షేపణా కుంచన
ప్రసారణ గమనాని పంచైవ కర్మాణీ త్యత్యోక్త మన్యద్వా
కర్మాణీతి ప్రశ్నః । ఏవ మధిభూతా ధిదైవతాభ్యా మప్యనేక
విధత్వా త్కిముచ్యత ఇత్యాది ప్రశ్న ఇత్యర్థః॥౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను కోస్తీ హాధ్యాయసిద్ధాంతేన వర్ణనయో విభురిత్యతః పృచ్ఛతి॥
కశ్చేతి తదేతదే వాహ । ప్రకృతిశ్చేతి । అవ్యక్తా ప్రకృతి రేవ బ్రహ్మ
విజ్ఞాన మాదిత ఇత్యాది స్మృత్యంతరాదితి భావః॥ ౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈ అష్టమా ధ్యాయ మందు త్తర మనగా నేదియో అక్షరమనగా
నేదియో త్తరాత్తరా తిరిక్త మేదియో నిరూపించ బడుచున్నది. జెనుకటి
అధ్యాయ మందు అధ్యాయత్వ, అధిభూత అధివైవర్యములు సంక్షేపముగా
చెప్పబడినవి. వాటినివిస్తరించి జెప్పవలయు ననియర్జును హడుగుచున్నాడు.
ఓక్కష్టా! బ్రహ్మమనగా నేమి బ్రహ్మశబ్దార్థము ఇట్లుగావచ్చును. దేనివలన
గుణములువ్యాపించుచున్నవో అది, శూన్యముగావచ్చును. ప్రకృతిగావచ్చును.
అద్వితీయమైనవిష్కలశివుడా యని ప్రశ్న. స్థూలశరీరమునకుసంబంధించిన
అధ్యాయత్వ మనగానేది । బుద్ధింద్రియ భేదముచే నిదయు ననేక విధములు
గావచ్చును. కర్మలనగా పైకి చాచుట, క్రిందికి చాచుట, ముడుచుట,
అడ్డముగా చాచుట । నడుచుట । యీఅయిదేనా కర్మలు ఇంకా
ఉన్నవా? ఇట్లుగానె అధిభూతము అధిదైవము అనేకవిధములు గావ
చ్చును అవియెవ్వి? (సిద్ధాంతముచే వర్ణించదగిన ప్రభుజెవ్వరు యెవరిని

ధ్యానించు చుంటివి. అది అవ్యక్తమా ప్రకృతియా శక్తియా బ్రహ్మమా
విజానమా దెలుపవలయు ననిపృశ్న॥ ౧॥

శ్లో॥ అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్ మధుసూదన!
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః॥ ౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మపరమపి ప్రశ్నం నక్తు మాహ—అధియజ్ఞః
తథాచేహ, యజ్ఞాగో విష్ణు ర్యజ్ఞ, సాక్షీ పరమశివో వా
కశ్చాత్రా ధియజ్ఞ ఇతి ప్రశ్నః । ఏవంకోఽత్ర దేహేఽస్మి
యం నవిద్యో హేమధుసూదన! కథం ప్రయాణకాలే చ
సర్వభావేన త్వయ్యోవా సర్వసాక్షీ జ్ఞేయోఽస్తి త్యనేక
విధత్వేన ప్రశ్నః॥ ౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

త్వమన్యోవేతి॥ తత్ర యచ్ఛక్తిం చ జగత్ప్రతే త్యాది శ్రుతివేద్యో
'యోవేదాదా స్వరః ప్రోక్త' ఇత్యాది శ్రుతివేద్యో వే త్యాది ద్రష్టవ్యః॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము మరికొన్ని ప్రశ్న లడుగుచున్నాడు. ఈశరీరమందు
యజ్ఞాంగము యజ్ఞసాక్షి అయినవాడు విష్ణువా పరశివుడా, అధియజ్ఞ
మనగా నేది? ఓమధుసూదన యీదేహమందు యెవనున్నారో తెలియ
జాలము. ప్రయాణ (మరణ) కాలమందు అన్ని భావములచే సర్వసాక్షి
తెలియదగిన వాడున్నా నీవా, మరొకరా (జగదు)పమై గనుపించు

విమలించు స్వరూపమైన విష్ణువా ప్రణవా తీతమైన పరశివుడా యని సంశయము॥ ౨॥

త్రికృష్ణజ్ఞవాచ.

శ్లో! అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మ ముచ్యతే।
భూతభావోద్భవ కరో విసర్గః కర్మ సంజ్ఞితః॥ ౩॥

—♦ భా వ్య మ్ —

ఇహతు ద్వాభ్యాం యదుక్తం తస్యోత్తర మప్యాహ-
అక్షరమితి తతః తావన్నక్షరతీ త్యక్షర మవినాశత్వా న్నతు
తద్వీతీయ మస్తీత్యాది శ్రుతివేద్యం శివ మదైవ్యం తురీయ
మక్షరం పరమం బ్రహ్మాత్మ్యచ్యతే । ఏన మిహ స్వశ్చ
సాభావశ్చస్వభావః । ప్రత్యక్తై చ్చతన్యం తదేవా త్మానం శరీర
మధికృత్య వర్తత ఇత్యధ్యాత్మం కూటస్థ ముచ్యతే ఏనం
‘సంధ్యా స్నానం జపో హోమో దేవతానాం చ పూజనం
ఇత్యాదినై దిక యోగ దానాది కర్మచ విసర్గశబ్ద సంజ్ఞిత మిత్య
వధార్యమ్ ॥ ౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవినాశిత్యాది॥ అతఏవ సగుణభావేనాప్యా నందార్థః కమపి
చక్షుశ్చావ మాస్థాయ రూపం శక్త్యాసార్థం పరమ ముమయా కాశ్వతం
భోగ మృచ్ఛన్ అహ్నితీతే శశి దివసకృ త్కోటి దీప్తే కపర్ది న్నాద్యై
స్థానే విహరసి సదా సేవ్యమానో గణేశైః ఇత్యాదినా ప్యవినాశిత్య
మేవ జగ్జితం॥ ప్రత్యక్తై చ్చతన్యమి॥ ఏవంసతి, మిథ్యాధ్యస్త ప్రపంచ

కూపేణా ప్యంచతి ప్రకాశత ఇతి ప్రత్యగీతి నిర్వికారత్వేన కూటస్థ
మిత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము —

శ్రీకృష్ణుండిట్లనియె.

ఈ శ్లోకమందు శనుకటి రెండు శ్లోకములకు ఉత్తరపు చెప్పు
చున్నాడు. అక్షరమనగా నాశము లేనిది. అదియే శివుడని అద్వైతమున
తురీయమని, అక్షరమని బ్రహ్మమని, పరమమనిన్ని చెప్పబడుచున్నది.
అదియే తాను అదియే ప్రత్యగాత్మయై చైతన్యమై యీశరీరమందుంటాన్నది.
గనుక అధ్యాత్మమని కూటస్థమని చెప్పబడుచున్నది. స్నానము, సంధ్యా
వందనము, జపము, హోమము వైశ్యదేవము దేవతార్చనము ఇవి నిత్యకర్మ
లున్న యజ్ఞము దానము మొదలయినవి నైమిత్తిక కర్మలున్నా, మను
ష్యాది శరీరములను గలిగించెడివి, వీటికి విసర్గమని పేరు. ఈశ్వరునికి సగుణ
భావమందును నాశములేదని దృష్టాంతమిచ్చు చున్నాడు. ఓ ఈశ్వరా ఏవ
అనంద సముద్రమునుండి ఘనమైన రూపమును బొంది (అనందఘనమై)
ఉమాశక్తితో కాశ్యత భోగము ననుభవించుచు దినరాత్రి విభాగములేక
కొటి కొటి సూర్యచంద్ర ప్రకాశము గల కైలాసమందు ప్రమథగణంబు
లచే నెల్లపుడు సేవించబడుచు విహరించుచున్నావు. ప్రత్యగాత్మ యనగా
మిథ్యారోపిత ప్రపంచ రూపముగా ప్రకాశించువాడు కూటస్థుడనగా
నిర్వికారుడు. ఋతగ్ం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణ పింగళం
ఉద్ధృతేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపాయనై నమోనమః॥ ౩॥

శ్లో॥ అధిభూతం క్షురోభావః పురుష శ్చాధిదైవతమ్॥

అధియజ్ఞో హ మేవాత్ర దేహే దేహ భృతాంవరః ॥ ౪॥

—♦ భావ్యమ్ ♦—

ఏవ మిహోత్తరమేన దాతు మపరమస్యాహ॥ అధిభూత
మితి తత్ర తానదధిభూతం హిరణ్య గర్భాది తృణ పర్యంతం
యథా స్యాత్తథా క్షరో భావ ఇత్యర్థః । ఏనం పురుషోపి
పురుషోహవై రుద్ర ఇత్యాది శృతే రధిదైవత మిత్యర్థః ఏవ
మధియజ్ఞో యజ్ఞాంగ త్వేనా హమేవ తస్యాపి సాక్షీతు సదా
శివ ఇతి హేదేహభృతాం వర! జీవే శ్వర సాక్షీ భేదేన నాన్యో
న్యం భేద మిమ మన్యే విజానంతీతి భావః॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

హస్తైరుద్ర ఇతి తద్యథా । ఏహోహి కువో నద్వితీయాయ తస్మ
ర్యథమాం ల్లోకానశతే ఈశానభి రిత్యాది శృత్యంతరాదేక ఏవహి
భూతాత్మై త్యాది ద్వా సుపర్ణే త్యాది శృత్యుత్తరా చ్చాహం వృత్తే
ప్రీనిధ భేదమస్యవధార్య మిత్యాశయః॥ ౪॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇందును ఉత్తరమును జెప్పుచున్నాడు. అధిభూత మనగా విష్ణువు
మొదలు తృణ పర్యంతము అధిభూతము. ఇది క్షరము అనగా నశించునది.
అధిదైవ మనగా పురుషుడు పురుషుడనగా రుద్రుడు అధియజ్ఞ మనగా
యజ్ఞాంగ మగుటచే నేనే. యజ్ఞ సాక్షి సదాశివుడు, ఓ యర్జునా జీవ
ఈశ్వర సాక్షి వీరగు కొందరు పరస్పర భేదమును జెప్పురు. (రుద్రు)
దోకడె, రెండవవాడు లేడు. ఈ లోకముల నెల్ల సృజించెను. పరమాత్మ
ఒకడె ప్రతిభూతమందు ఉండెను. జీవుడు, ఈశ్వరుడు, సాక్షి అని ముగ్గు
రును గలరని చెప్పుదురు.) మరిన్ని అధ్యాత్మ అధిభూత అధిదైవముల
విమర్శ॥ ౪॥

౧	మనసు	అధ్యాత్మము	మననము	అధిభూతము	ఇంద్రియము	అధిదేవము
౨	బుద్ధి	అధ్యాత్మము	బోధ	అధిభూతము	బృహస్పతి	అధిదేవము
౩	చిత్తము	అధ్యాత్మము	చింతన	అధిభూతము	కేత్రజ్ఞుడు	అధిదేవము
౪	అహంకారము	అధ్యాత్మము	నేననుట	అధిభూతము	రమ్యుడు	అధిదేవతము
౫	శోభితము	అధ్యాత్మము	శ్రీహణము	అధిభూతము	దిక్కులు	అధిదేవతము
౬	త్వత్కా-	అధ్యాత్మము	స్వర్గము	అధిభూతము	వాయువు	అధిదేవత
౭	చక్షువు	అధ్యాత్మము	గూఢము	అధిభూతము	ఆగ్ని	అధిదేవత
౮	జిహ్వ	అధ్యాత్మము	రుచి	అధిభూతము	వరుణుడు	అధిదేవత
౯	ఘ్రాణము	అధ్యాత్మము	గంధము	అధిభూతము	అశ్వినదేవతలు	అధిదేవతలు
౧౦	వాక్య	అధ్యాత్మము	వచనము	అధిభూతము	ఆగ్ని	అధిదేవత
౧౧	పాణి	అధ్యాత్మము	దానప్రతిగ్రహము	అధిభూతము	ఇంద్రియము	అధిదేవత
౧౨	పాదము	అధ్యాత్మము	గమనాగమనములు	అధిభూతము	విష్ణువు	అధిదేవత
౧౩	గుహ్యము	అధ్యాత్మము	అనందము	అధిభూతము	సృజాపతి	అధిదేవత
౧౪	గుదము	అధ్యాత్మము	మలవినగ్రనము	అధిభూతము	యముడు	అధిదేవత

ఇవియే సత్సంగశ్రేణియములు - చతురశ్ర లోకములు - అధిభూతము అధిదేవత కలియక ఇందియము పు
 చెయ్యజాలదు.

శ్లో॥ అంతకాలేచ మామేవ స్మరన్ముక్త్యా కళేబరమ్ ।

యః ప్రయాతిన మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంతయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం తర్హ్యంతతః కిం కరణీయమస్తీ త్యాహ॥ అంత
కాలేచేతి॥ తత్రైవం సతి 'సీతాంచ సార్వతీం పశ్యే ద్రామం
చైన త్రిలోచన'మిత్యాది శ్రితి న్యాయేనాంతకాలే చ
మామేవ స్మరన్మగ్నకళేబరం ముక్త్యా స్మార్లోకా త్ప్రియాతి
సమద్భావం పదం యత్పరమం విష్ణో రిత్యతోక్తం పరంపదం
సాంబళివం యాతీతి నాత్రసంశయ ఇత్యర్థః॥ అర్చిరాదినా
మార్గేణ నిద్యావతాం హిరణ్యగర్భ నారాయణ పదాతీతం
పరబ్రహ్మణశ్శేవస్య పరమసుఖ రూపతయాస్వర్గ శబ్దవాచ్యం
పదం ప్రాప్యమితి నిరూపితం ఇహ తత్ప్రాప్తానాం స్వరూపా
విర్భావాది ప్రకారో నిరూప్యతే॥ అస్మాచ్ఛరీరా త్సముద్ధాయ
పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభి నిష్పద్యత ఇతి పరం
జ్యోతిరూపం మహాప్రకాశం పరబ్రహ్మప్రాప్తస్య స్వరూపా
విర్భావ ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరం పద మితి॥ నను పదం యత్పరమం విష్ణో స్తదేవాఖిలదేహినా
మిత్యాదినా విష్ణోః పరంపదత్వేనోక్తం తస్యాపి పరంపదం కిమస్తీతి
చేద్రుణు । 'ఏషదేవో మహాదేవో విజ్ఞేయస్తు మహేశ్వరీ । నతస్య పరమం
కించిత్పదం సమధి గమ్యత ఇత్యవధేయం॥ ౫॥

—♦ ఆంధ్ర తత్త్వ రమ —

అటుపైన చెయ్యవలసినదేమున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు నీతను పార్వతినిగాను రాముని ఈశ్వరునిగాను చూడవలె నన్నట్లు మరణకాల మందును నన్ను స్మరణజేయుచు దేహమును విడిచి యీలోకమునుంచి బయలుపడెడిది పరం పదమైన సాంబశివుని పొందుచున్నాడనుటకు సంశయము లేదు. గృహస్థా శ్రమ మందుండి అర్చిరాది మార్గముతో దేహ త్యాగము జేసిన జ్ఞానులయిన రాజయోగులకు బ్రహ్మ విష్ణు లోకముల కంటే అతీతమైన పరబ్రహ్మమైన శివునియొక్క సుఖరూపమైన పదము జూరునును. అట్టి శివపదమును బొందిన వారికి పరంజ్యోతి రూపమైన స్వస్వరూప మావిర్భవించును॥ విష్ణువుకంటే పరమైన పదమే సకల దేహ ధారులకు ముక్తిసానము. విష్ణువు కంటే పరమైన పదమేమున్నదంటే మహాదేవుడు మహేశ్వరీగలసినసాంబశివుడు. అంతకంటేపదములేదని నిశ్చయించుకొనుము॥ యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః తదా శివమవిజ్ఞాయ ముఖస్యాంతో భవిష్యతి॥ ఆకాశమును చర్మమువలె చుట్ట గలిగినప్పుడు శివుని తెలియక ముక్తికొందగలరు॥x॥

శ్లో॥ యంయం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యస్తే కలేబరమ్
తంత మేవైతి కౌస్తేయ సదా తద్భావ భావితః. ౬॥

—♦ భాష్యమ్ —

నను క్రితత్ర) నియామకం యతోన్తకాలే సద్గతి ర్భవిష్యతీత్యాహ— ముంయమితి॥ ఏవంసతి. యమీశ్వర మన్యంవాన్తకాలావచ్ఛేదేన స్మరన్ కలేబరం త్యజతి తంతమేవ యోనిం హేకౌస్తేయ యత స్తద్భావిత స్తతః ప్రివోతీతి మృగైరజర్య మిత్యాది రీత్యా వధార్యమ్॥౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవధార్యమితి॥ తస్మాన్నాశ్రమేషు వసే ద్విగాత్మింతు ధర్మ
పరాయణ శ్చిత్తశుద్ధ్యర్థే మేవాతః పరమాత్మాన మశ్నుత ఇత్యాది
రీత్యైవా వధార్యమిత్యర్థః॥౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మరణ కాలమందు సద్గతి గలుగుననే నియమ మేమంటె చెప్పుచు
న్నాడు. మరణ కాలమందు ఈశ్వరుని నాని మరియొకరిని గాని స్మరిం
చుచు కి శేబరమును వదలిన యెడల ఆయా రూపమును బొందుదురు.
యంటే మతిస్నా గతిః అనెడు స్మృతిని బట్టి ఒకసన్యాసి పాదరక్షలను
వారించి మరణ కాలమందాచింతన జేసి చండాలయోని యందు బుట్టెను.
ఒక బాల వితంతువును వృదాప్యమందు సాక్షాదాపనాన కాలమున పురుషా
లింగనము సాఖ్యమను కొనుచు బ్రాణత్యాగము చేసినందున వేశ్యయై
బుట్టెను. జడభరతుడు లేడిపిల్లయందు చిత్తముంచి సాక్షాత్త్యాగము జేసి
నందున లేడియై జన్మించెను. గాన రాగియై ఆశ్రమముల యందుండరాదు
ధర్మమందాసక్తి గలవాడై చిత్తశుద్ధి నిమిత్తమై ఆశ్రమవాసము జేసిన
యెడల పరమాత్మతో నైక్యము నొందగలడు ॥౬॥

శ్లో॥ తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్యచ ।

మయ్యర్చిత మనోబుద్ధి ర్మామేనైష్యస్యసంశయః॥ 2

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం తహి మయా కిం కరణీయ మస్తీ త్యాహ-
తస్మాదితి॥ ఏవం సతి మత్స్వరూపం త్విదానీ మపి పశ్యన్వేన
పరంతు మదుక్తోపదేశ విషయం యత్పరం పదం సద్ధాశినం
తురీయం స్మర యుధ్యచే త్యర్థః । ఏవం తహి మయ్యర్చిత

మనోబుద్ధి సుస్మామేవ మత్పరంపద మేనైష్యసీ త్యసంశయ
మితి భావః॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తురీయం స్మరేత్॥ ఇదానం గుప్త వనవాసోక్తం సదాశివస్య వర
దానం స్మరే త్యర్థః । తద్యథా 'అరణ్యే సాండ్లవై స్తప్తం దృష్ట్య
శంభుః కృపాకరః' వారాహం విష్ణు మాకల్ప్య తత్ర వివ్యాధ సోమనా'
దిత్యాన్యక్తత్వా దితిభావః॥ ౭॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

అయితే నేను చేయవలసిన దేమున్నదంటే చెప్పచున్నాడు. ఇప్పుడు
నా స్వరూపమును చూచుచున్నావు గదా, నేను చెప్పిన ఉపదేశమునకు
విషయమైనట్టిన్ని పరమపదమైనట్టిన్ని తురీయమైన సదాశివుని సర్వదా
స్మరించు కొనుము. గుప్త వనవాసమందు పాండవులు తపము చేయు
చుండగా శంకరుడు దయగలవాడై విష్ణుని వరాహమునుగా కల్పించి తాను
కిరాత రూపమును ధరించి అరణ్యములోకి వచ్చి ఆరునుని పరాక్రమమును
పరీక్షించి (యుద్ధముజేసి) వరమునిచ్చి పాశుపతాస్త్రమునున్నా ఇచ్చిన
సంగతినిన్ని స్మరించుకొని (జ్ఞాపకంచేసుకొని) యుద్ధ మొనర్చుము.
(ఇంద్రియ మధన మొనర్చు మని యంతరార్థము) నాయందు ఉంచబడిన
మనోబుద్ధులు గలవాడవై నన్నె అనగా నాపరమపదమైన సదాశివునేబొంద
గలవు. సంశయము లేదు॥ ౭॥

శ్లో॥ అభ్యాస యోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా

పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థా నుచింతయన్॥ ౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కేన యత్నేన త్వదీయా పరంపదం ప్రాప్స్యమి-
త్యాహ—అభ్యాసేతి॥ తత్ప్రాభ్యాస యోగయ్యక్తేన జపా-
చ్ఛాంతః పునర్థాయే ద్ధ్యానాచ్ఛాంతః పునర్జపే దిత్వాద్య-
భ్యాస పాటవేన చేతసా తద్వై మన శ్శంభు పచారవిదయో-
రిత్యాది రీత్యా నన్యగామినా భ్యసన్సన్ హేపార్థ! పరమం
పురుషం మమ పరంపదం సాబళివ మను చింతయన్ యాత్రి-
వివిక్త దేశేచ సుఖాసనస్థ శ్శుచి సుమగ్రీవ శిర శ్శరీరః ।
అత్యాశ్రమస్థ సుకలేంద్రియాణి నిరుధ్య భక్త్యా స్వగురుం
ప్రణమ్య హస్తాత్పుండరీకం విరజం విశుద్ధం విచింత్య మధ్యే
విశదం విశోకం । అచింత్య మన్యక్త మనంతరూపం శివం
ప్రశాంత మమృతం బ్రహ్మయోనిం । తదాది మధ్యాంత-
విహీన మేకం విభుం చిదానంద మరూప మద్భుతం । ఉమా-
సహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం
ధ్యాత్వా ముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిగం సమస్త సాక్షీం
తమసః పరస్తాత్॥ ఇత్యాది కైవల్యో పనిషదవధార్య మిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరమం పురుషమితి॥ తత్ర, పురుషోహవై రుద్ర ఇతి పురుషేన్న-
పరం కించి త్సాకాష్ఠా సాపరా గతి రితి శ్రుతిభ్యాం పరమం పురుష-
మిత్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఏ ప్రయత్నముచే నిపరం పదమును బొందుచున్నానంటే చెప్ప
చున్నాడు. అభ్యాస యోగముతో గూడిన చిత్తముతో విక్షేపము లేక
అభ్యాసమును జేయుచు (ఆనగా చిత్తమందలి విక్షేప రూపమైన మలినము
పోవుకొరకు ఉపాసన చెప్పబడినది.) మంత్రజపమును జేయుచు చిత్తము
స్థిరమైనపుడు ధ్యానమును జేయవలయును. అట్టిధ్యానము కుదరనప్పుడు
మల్లీ జపమును జేయుచు రావలయును. ఇట్లు చేయుచు రాగా కొంత క
లమునకు విక్షేప మణిగిపోవును. శంభు పదారవిందమును ధ్యానించినదె
మనసు గాన అభ్యాస సాధనముచే, నాయొక్క పరమ పురుషుడైన
సాంబశివుడను పరంపదమును చింతన జేసిపొందగలవు. కైవల్యోపనిషత్తు
జూడుము. (పురుషుడనగా గురువుడు పురుషవివేదగ్ సర్వం ఆను నట్లును
పురుషుని కంటే పరమైన వస్తువులేదు. పురుషుడే గతి యనునట్లు పరమ
పురుషుడనగా సదాశివుడని తాత్పర్యము. ||౨||

శ్లో॥ కవిం పురాణ మనుశాసితార ।

మణో రణీయాం సమను స్మరేద్యః ।

సర్వస్య ధాతార మచిన్త్య రూప ।

మాదిత్య వర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥

౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ తమేవా నుచింతనీయం ప్రాశ్నంచ పదం దర్శయ
న్నాహ । కవిమితి॥ తథాచేహ కవిం క్రాంతదర్శనం తేనా
తీతా నాగతా ద్యక్షేష వస్తు దర్శిత్యేన సర్వజ్ఞం పురాణం
సర్వసాక్షీత్వా దవినాశినం తథా నుశాసితారం సర్వ నియు

తార మేవ మణోరణీయాంసం సూక్ష్మాదపి సూక్ష్మతరం తథా
 సర్వస్య ప్రపంచజాతస్య ధాతార మాధార భూతం తథా ఫల
 వ్యాప్య సృత్యా త్వచిన్త్యం వృత్తి వ్యాప్త్యాతు చిన్త్యమేనా
 స్యధా నుపలంభాపత్తేః । ఏవం సర్వస్య జగతోఽవభాస
 కత్వా దాదిత్య రూపం । తద్దేవ మేన తమాదిమధ్యాన్తవిహీన
 మేక మిత్యాది కైవల్య శ్చుత్యాపి మత్పరం పదం తమసః
 పరస్తాత్ త్వయా ధ్యేయ మిత్యర్థః॥౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అనుపలంభాపత్తేరితి॥తద్యధా, 'బ్రహ్మణ్యజ్ఞాన నాశాయ వృత్తి
 వ్యాప్తి రషేషీతా । ఫలవ్యాప్యత్వ మేవాస్య శాస్త్రకృచ్చి ర్వినిశ్చితం'
 ఇత్యాది స్మృత్యా 'యతో వాచో నివర్తంతేఽప్రాప్య మనసా సహేత్వ
 నయా ఫలవ్యాప్యత్వ మానందం బ్రహ్మణో విద్వాన్నబిభేతి కుతశ్చనే
 త్యనయా తు శ్రుత్యా వృత్తివ్యాప్యత్వం చేతి స్పష్టమేవా విష్కృతం॥౯॥

—♦ ఆంధ్ర) తాత్పర్యము ♦—

సర్వదా చింతనీయ మైనట్టిన్ని గమ్య స్థాన మైనట్టి యా పదమును
 జూపించుచు చెప్పుచున్నాడు. అతీత మైనట్టిన్ని ముందు రాబోవునట్టిన్ని
 పస్తువులను జూచునట్టివాడు గాన సర్వజ్ఞుడైనట్టిన్ని సర్వసాక్షి యైనందున
 నాశ రహిత మైనట్టిన్ని, అందరికి తానే నియంత యైనట్టిన్ని, సూక్ష్మము
 కన్నను సూక్ష్మమైనట్టిన్ని సర్వప్రపంచమునకు ఆధారమైనట్టిన్ని ఫల
 వ్యాప్య వృత్తిచే అచింత్య రూపుడైనట్టిన్ని, వృత్తివ్యాప్తిచే చింతనీయుడై
 నట్టిన్ని, సర్వజగత్తులను ప్రకాశింప జేయునట్టిన్ని తమాది మధ్యాంత
 మిత్యాది పూర్వవ్యాఖ్యానోక్త కైవల్యోపనిషత్తు ప్రకారము మాయ
 కంటె పరుడైన నాపరమ పదమైన సదాశివుని నీవు ధ్యానించ వలయును.

(అజ్ఞాన నాశము కొరకు బ్రహ్మమందు వృత్తివ్యాప్తి ఫలవ్యాప్తి అని రెండు విధములయిన నిరుద్ధసమాధి సాంఖ్యమునందు జెప్పబడియె, యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ, అను శృతిప్రకారము మనోవాక్కుల కగోచరమైన స్థితి ఫలవ్యాప్యవృత్తి యనియు, ఆనందం బ్రహ్మజో విద్వాన్ నభిభేతి కుతశ్చ నేతి అనునది వృత్తివ్యాప్తి యనియు శాస్త్రకారులచే నిశ్చయింప బడినది)॥౯॥

శ్లో॥ ప్రయాణకాలే మనసా ౭ చలేన ।

భక్త్యా యుక్తో యోగబలేనచైవ ।

భృవోర్మధ్యే ప్రాణ మావేశ్య సమ్యక్ ।

సతం పరం పురుష ముపైతి దివ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్న్వభ్యాస శీలనాం శరీరాసన్న కాలే కిం కర్తవ్య మస్తీ త్యప్యాహ॥—ప్రయాణకాల ఇతి । తత్త్రైవం సత్యంతకాలే ప్రాణోత్క్రమణ కాలే మనసా చలేన నివాత దీపవన్నిశ్చలేన భక్త్యా తీవ్రీయా నిదిధ్యాసన శీలయా యుక్తస్సన్ భృవోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సయోగదర్శితం పురుషం 'పురుషోహవై రుద్ర' ఇత్యాది శ్రుతి వేద్యం దివ్యం సదాశివ సమ్యగుపైతీ త్యర్థః । నను మాం దేవకీ సుత మితి బ్రహ్మియత స్తుభ్య మహం ప్రాప్త ఏవే త్యవధార్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

దివ్యం సదాశివ మితి॥ అన్యే బ్రహ్మదయస్తువర్ణాశ్రమిణో బోధ్యాః తవ్యధా, 'శివో దేవో ద్విజో బ్రహ్మ క్షత్రియస్తు హరి స్సృతః । ఇందో'

తైశ్చ సైవాన్యే యతా ద్యా శూద్రజాతయ' ఇత్యాది భారతోక్త్యై
శివస్య సాక్షాద్దేవత్వం బ్రహ్మదీనాం శివ ధ్యానా ర్చన జ్ఞానా దిత్యాది
పూర్వోక్త మపి న విస్మర్యవ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయో యోగాభ్యాసులు శరీరము వదలిపోయే కాలమందు యేమి
చెయ్యవలసి యున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు. స్పృహోత్క్రిమణ కాల
మందు గాలితేని చోట దీపముచలించకుండా ఉన్నట్లు చలనం లేని మన
సుతో తీవ్రముగా నిధిధ్యాసనా రూపమైన భక్తితో గూడి భూమధ్య
స్థానమందు స్పృణవాయువును నిలిపి యోగమందు పురుషుడైన రుద్రుని
ఊచుచు సదాశివుని పొందుచున్నాడు నీవు నన్ను గలసినావు గనుక దేవకీ
సుతుడనని చెప్పుకుంటున్నాడను. బ్రహ్మాదులు వర్ణాశ్రమములు గల
నారలె శివుడే దేవుడు బ్రహ్మబ్రాహ్మణుడు విష్ణు త్కృత్రయుడు ఇంద్రు
డు వైశ్వేదు యక్షులు మొదలగు వారలు శూద్రులు. ఇట్లు భారతమందు
గలను. శివుడే దేవుడనిన్ని బ్రహ్మాదులందరు శివధ్యానము శివార్చన శివ
జ్ఞానమును గలిగి దేవత లయిరనే మనుషటి వాక్యమును మరువరాదు॥ ౧౦॥

—♦ ఆ యు ని ర్ణ య ము . ♦—

శతాయు ర్బ్రాణుషాణాం చ శతద్వంద్వంచ రక్షసాం । సహస్ర
మాయు ర్వృక్షాణాం తదర్థం గుల్మ సంతతేః । షట్త్రింశ న్మృగ
పక్షిణాం సహస్రం ఫణి కాకయోః । చౌషధి ర్వావిశ్రు మార్జాన
శతం కేసరి హస్తినాం జలూక చాకరాణాంచ మందూకానాం శత
శ్రయం ద్వాత్రింశ దాయు రశ్వానాం షోడశ జాదికా స్మృతాః ।
హంసానాం పంచదశకంకు క్కుటస్యా స్తవర్షకం । తథా క్రోష్ట్ర సృగా
లీనాం వరాహాణాం త్రయోదశ । గృధ్రో లూక సహస్రంచ కీనకాక్షే
తైశ్చవచ । ఉష్ట్రాణాంచ శతం వర్షం గర్దభానాంచ వింశతిః । వింశ

ద్వంద్వం విహంగానాం వర్షంబీవే ట్విపీలికాః అండజోద్భిజ్జజం తూనాం
పంచమాసాః ప్రకీర్తితాః । స్వేదజానాం చైకమాసం జంతో రాయుష్యః
నిర్ణయః॥

—♦ ఆంధ్ర తత్వ రమ్య ము . ♦—

మానవులకు నూరు సంవత్సరములు ఆయుర్దాయము రాక్షసులకు
రెండు నూరులు, వృక్షములకు వెయ్యి సంవత్సరములు, పాదలకు ఆయిదు
వందలు, మృగములకు పక్షులకు ముప్పది యారు. సర్పములకు కాకులకు
వెయ్యి వత్సరములు. పెద్దపులికి బిల్లికి ఆరువది నాలుగు వత్సరములు. యేనుగు
సింహములకు నూరు వత్సరములు, జిలగ, చక్రవాకము మందూకములకు
మూడువందలు. గుఱ్ఱములకు ముప్పది రెండు. మేకలుగొట్టెలకు పదియారు
హంసలకు పదిహేను, కోడికి, యెనిమిది, నక్కలు కుక్కలు, యెనిమిది
పండులు పదమూడు, గడ్డలు గుడ్డగూబలు వెయ్యి, రాంబొందుబున్నా
వెయ్యి, ఒంటెలు, నూరు, గాడిదెలు, యిరువై, పక్షులు యిరువై, చీమలు
ఒకవర్షము, భూమినుండి బుట్టుజంతువులకును గృద్ధువల్ల బుట్టువాటికిని
ఆయిదు మాసములు, చెమట వలన బుట్టు నల్లలు పేలు మొదలగు
వాటికి వక మాసము. ఇట్లు ఆయు నిర్ణయము చెప్పబడియెను.

శ్లో॥ యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి।

విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః ।

యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి

తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే॥ ౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కీదృశంతం పురుష ముపైతీ త్యాహ—యదక్షరం
మితి॥ ఏవం తస్మాత్తద్వై తదక్షరం గార్హి బ్రాహ్మణా అభివదంతీ

త్యాది శృతివేద్య మష్టాదశ పురాణానాం నిష్ఠా కాష్ఠా
మహేశ్వర ఇత్యాది స్మృతి వేద్యంచ యదక్షరం శివ మద్యై
తం తురీయం బ్రహ్మ వేదవిదో వదన్తి తద్దేవ యద్యస్మిన్
యతయ స్సంయమినో వీతరాగా స్సన్తో విశన్తి తథా యద్
జ్ఞాతు మిచ్ఛన్తో నైష్ఠిక బ్రహ్మచారిణో గురుకుల వాసాదినా
తప శ్చరన్తి తత్పదం తేతుభ్యం సంగ్రహేణ సంక్షేపేణ స్వస్మా
త్ప్రకృప్తం మన్వానో హంవక్ష్యే ఇత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ల ఘ టి ష ణీ ♦—

నను కథం జాసిమా నైతస్మా త్పరతరం తత్వ మితిచే చృణ్వీ
త్యాహ—సంక్షేపేణేతి॥ తద్యథా, సలకంతం విరూపాక్షం సర్వశ్రుత్యంత
విశ్చుతం । చతుర్దిక్షు చతుర్వేదై ర్మూర్తిమద్భిరభిష్టుత' మితి 'ఏవ మష్టా
దశ పురాణానాం నిష్ఠా కాష్ఠా మహేశ్వరే । నిగ్రహా సుగ్రహేజైవ
రూపేణ మునిసత్తమ' । ఇత్యాది స్మృత్యా సంక్షేపేనై వాత్రార్థే సర్వం
సుగ్రహీత మిత్యవధేయం॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

యేటువంటి పురుషుని పొందు ననగా చెప్పుచున్నాడు, శృతి స్మృతి
పురాణ వేద్యుడు నాశరహితుడు అద్యైతము తురీయము బ్రహ్మము నైన
శివునియే వేద వేత్తలు తెలియు చున్నారో ఇంద్రియ నిగ్రహము గలిగి,
రాగాదులను వదిలిన, యతులుయే శివుని యందైక్య మొందుచున్నారో
నైష్ఠిక బ్రహ్మచారులు గురుకుల వాసాదులచే యెవని తెలియుట కొరకు
తపసు, జేయుచున్నారో అట్టి పదమును (పురుషుని) నాకంటె శ్రేష్ఠమని
తలచి సంగ్రహముగా సకొరకు చెప్పుచున్నాను (ఇంతకంటె శ్రేష్ఠమైన

తత్త్వము నెందును తెలియమంటె చెప్పుచున్నాడు. సర్వ వేదాంతముల
యందు ప్రసిద్ధుడు త్రినేత్రుడు నీలకంఠుడు నైన సదాశివుడు శరీరమును
ధరించిన నాల్గువేదముల చేతను పరిశేషింప బడి అష్టాదశ పురాణ
ములచే నేవింపబడుచు నిగ్రహా నుగ్రహ సమర్థుడైన శివునికన్న శ్రేష్ఠ
మైన తత్త్వమే లేదని సంగ్రహముగా జెప్పడమైనది॥౧౧॥

శ్లో॥ సర్వ ద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుద్ధ్యచ |
మూర్ధ్ని ధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్ |

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్తేవం పరంతు సర్వే వేదా యత్పద మామనంతి
త్యాది శ్రుతి స్మృతి వేద్యం యమక్తం తత్తే పరమం పదం
కథం ప్రాప్నుయా దిత్యాహ—సర్వేతి॥ తత్ర తావత్ 'సర్వాణి
ద్వియ ద్వారాణి సంయమ్యా భ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం మనో
హృది నిరుద్ధ్య చ హతయోగేన రాజయోగేనవా త్మనః |
ప్రాణా న్మూర్ధ్ని ధాయ యోగధారణా మాస్థితో భవే
దితి పరమార్థః॥ ౧౨॥

—♦ ల ఘు టి త్ప ణీ ♦—

హతయోగేనే త్యాది॥ తత్ర తావత్ 'త్కం యస్యాం భవే త్స్వేదః
కంపో భవతి మధ్యమే | ఉత్తిష్ఠత్వత్తమే ప్రాణో రోధే సిద్ధాసం
ముహు' రిత్యాది రీత్యాహతయోగేన, 'కాశ్రు సజ్జన సంపక్కో విచారో
౨సంగ భావనా | సమతా స్వచ్ఛతా సామ్యా సప్తధా భూమికా మతే
త్యాది రాజయోగేన వా త్మనః ప్రాణాన్ మూర్ధ్ని ధాయేత్పరః॥౧౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము . ♦—

ఓయీ నిప్రుచెప్పినట్లే అగు గాక! మరేమంటే సర్వవేదములు యే పదమును జెప్పుచున్నవో శృతి స్మృతులచే యే పదము తెలియదగినదో అట్టి పదమెట్లు దొరుకునంటే చెప్పుచున్నాడు. సమస్తమైన ఇందియ ద్వారములను బంధించి అభ్యాసము చేతనున్ను వైరాగ్యము చేతనున్ను మనస్సును హృదయమందు అరికట్టి హత యోగము చే గాని రాజ యోగ ముచే గాని ప్రాణములను శిరస్సునకు తీసుకుని వచ్చి యోగమును పట్టి నిలచి యుండివలెనని పరమార్థము. (హతయోగమనగా సిద్ధాసనమందు గూర్చుని రెండు ముక్కలగుండా వాయువును పూరించి రేచిక పూరక ములు జేయకుండా వాయువును బ్రహ్మరంధ్రస్థాన మందు నిలుపుట శ్రిత ము ప్రాణాయామమందు శరీరము పైకిలేచును. మధ్యమప్రాణాయామ మందు శరీరమునందు కంపముదయించును. ఆధమప్రాణాయామ మందు శరీరమంతటా చెమట బయలుదేరును. ఇదిహతయోగము. రాజయోగమనగా పండితునివద్ద శాస్త్రాభ్యాసము అనుభవ శాలి వద్ద జ్ఞానోపదేశము విచారణ వీకాంతమందుండి సోహంభావన చేయుట సమత్వము స్వచ్ఛత సామ్యా ఇవియేడు భూమికలు. ఇదిరాజయోగము. ఇట్టి రాజయోగము. చేతనైనను ప్రాణములను శిరస్సునకు తీసి అరి కట్టుట యగును॥౧౨॥

శ్లో॥ ఓ మిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరం మా మనుస్మరన్ ।
యః ప్రయాతి త్యజం దేహం సయాతిపరమౌగతిమ్ ॥౧౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను జపా చ్ఛాతః పున ధ్యాయే ధ్యానా చ్ఛాతః
పున రైవేత్ । ఇత్యాదిస్మృత్యా తావదుభయో ర్మధ్యేకిం
జపేత్కించ ధ్యాయేదిత్యాహ॥ ఆత్మాన మరణి కృత్వా

ప్రణవం చోత్తరారణిం ధ్యాన నిర్మథనాభ్యాసా త్పాశం
 దహతి పండితః సమస్తం వ్యస్తం త్వం శరణద గృణాత్యో
 మితి పద మిత్యాది శృతి స్మృత్యుక్త త్వేనోమిత్యేకాక్షరం
 తదర్థ పూర్వకం వ్యాహరన్ గురుత్వేన చ మామనుస్మరన్
 సమాధినా దేహం త్యజంశ్చ సన్న స్మాల్లోకా ద్యఃప్రయాశి
 స॥ దినకృ త్కోటి సంకాశం స్థాన మాద్యముమాపతేః। సర్వ
 కామ సమాయుక్తం విశుద్ధం నిత్యమక్షయం । సంప్రాప్త్య
 తత్పదం దివ్యం సమస్త క్షేత్ర వర్జితాః । సర్వజ్ఞా సర్వగా
 శుద్ధాః । పరిపూర్ణా భవంతి చ। విశుద్ధ కార్య కరణాః పరమై
 శ్వర్య సంయుతాః। సదేహశ్చ విదేహశ్చ భవంత్యాత్మేచ్ఛయా
 పునః । యేసంప్రాప్తాః పరం స్థానం జ్ఞాన యోగరతానగాః న
 తేషాం పునరావృత్తి ర్హోరే సంసార మండలే॥ అస్య తాత్పర్య
 ముచ్యతే । పరంజ్యోతి రుపసంపద్య స్వేన రూపేణా భినిష్ఠ
 ద్యత ఇతి పరం జ్యోతిః స్వరూపం హిముక్తప్రాప్త్య ముమా
 సహితం పరం బ్రహ్మ శ్రూయతే । అభిభూత సూర్య తేజో
 బృందస్య యస్య మహాప్రకాశస్య భాసా సర్వ మేతద్విభాతి
 తథాచ శృతిః । న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రోతారకం
 నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోయ మగ్నిః । తమేవ భాంత
 మనుభాతి సర్వం తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ, ఇతి తథా
 నిరూపిత మధర్వ శిరసి । పరమేశ్వరోహం పుష్కరమహం
 పవిత్రమహ మగ్నించ మధ్యంచ బహిశ్చ పురస్తాత్ జ్యోతి

త్యహమేకః సర్వేచ మామేవ చ మాం యోవేద స సర్వాన్
 దేవాన్ వేద, ఇతి తథా స్మరంతిచ । సర్వతః పాణి పాదాబ్జం
 సర్వోక్షశిరో ముఖం । సర్వ మావృత్య తిష్ఠంతం తేజో రాశిం
 శిమ స్మరేత్ । ఇతి తతః పరం జ్యోతి గూఢ ముమా సహితం
 శివాభ్యం పరం బ్రహ్మ తదధిస్థితం పదం దినకృ తోక్తి
 సుకాశ మితి కీము వక్తవ్యం । నిరతిశయ తేజోమాత్ర స్ఫురతా
 మయంతదేవ నిరతిశయ సుఖాస్పద తమా స్వర్గాభిధం, స్వర్గో
 లోకో జ్యోతిషా నృతః దేవాహవై స్వర్గం లోక మగమం
 నై దేవా రుద్ర మపుచ్ఛక్ ఇత్యాది శృతిష్వ పగమ్యతే స్థానం
 యత్ తురీయాతీతం తథోత్తరగీతా. తుర్యంచ తుర్యాతీతంచ
 శివస్థాన మనామయమితి, ఆద్యం సర్వలోకా తీతత్వాత్
 కారణ త్వోచ్చ శివలోకా ద్బహిష్ఠైత్య స్యంధస్యా పరణాని
 చ ఇత్యాదిషు యస్య బహి రథస్తాత్ బ్రహ్మాండస్య సప్తా
 పరణాని పరా త్పరతతో బ్రహ్మ తత్పరా త్పరతో హరిః తత్పరా
 త్పరతో పీత, ఇతి బ్రహ్మాది విశ్వాధికస్య బ్రహ్మణః తత్
 పదం విశ్వాత్తీర్ణ మిత్యాద్యం ఉమాపతేః పర బ్రహ్మణ
 శ్శివస్య ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్రభుం ఇత్యాదా తస్య
 హ్యుమాసహితస్య నీలకంఠస్య త్రిలోచనస్య శివస్య ధ్యే
 యత్నో తమసః ప్రకృతేః పరత్వేన చ ప్రాప్యత్వం చా పగ
 మ్యతే కించ, సర్వోవై రుద్రః ఇత్యారభ్య సర్మాత్మత్వం శివ
 ప్యా భిధాయ తమపసంహారే హిరణ్య బాహవే హిరణ్య

పతయేఽబింకా పతయ ఉమా పతయ ఇతి శృతం । ప్రణవ
 పర్యాయేణో మాశబైన పర ప్రకృతి రూపా పరా శక్తి
 రుచ్యతే । కృష్ణ పింగళం బ్రహ్మేతిచ తత్సామరస్యం బ్రహ్మణః
 సమామ్నాతం । తస్మా దుమాపత్యే పరబ్రహ్మణః పదం
 తత్ పునః కీదృశం ? సర్వకామ సమాయుక్తం సదా సకల
 కామ సమన్వితం అతః ఖలు సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్
 సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా ఇతి ముక్తస్య సకల కామా
 వాప్తిః బ్రహ్మణా సహ నిరూపితా । విశుద్ధం వికారాసు
 స్పృష్టం సమస్త సాక్షిం తమసః పరస్తాత్, ఆదిత్య వర్ణం
 తమసః పరస్తాత్ । ఇత్యాదిషు ప్రకృతి వికారాత్
 త్వావగమాత్ ప్రకృతి వికార వద్రాగ ద్వేష లోభాదీనా
 మనుత్పాద కత్వాత్. విశుద్ధం హి తత్పదం శివమయ మితి
 అనేనాస్య పరతత్వ ప్రకాశ మయ మహానుద మేదుర పర
 మాకాశ రూపశ్చ ముక్తం భవతి ప్రాకృతానా మేవ వికారా
 ణాం సృష్ట్యాది శ్ర వణాత్ తద తీతత్వాదస్య నిత్యత్వం
 భూతాకాశాది ప్రపంచస్యైవ సృష్ట్యాదికం పరమాకాశ రూ
 పస్యా స్య నతదస్తి యదా తమస్త న్నదినా నరాత్రి ర్నస
 న్నచాస చ్ఛివ ఏవ కేవలః ఇతి శ్రవణా చ్ఛివ వ్యతిరిక్తస్య
 సర్వస్య ప్రళయోఽవగమ్యతే కథ మస్య నిత్యత్వం ముక్తా
 నా మపీతి చే న్నముక్తానా మస్య పదస్యచశివతత్వే తర్హా
 వాత్ విశుద్ధి భాజనతయా శివత్వ మేషాం సమానమేవ

సృష్ట్యాది చక్ర పతిత పశుపాశ విలక్షణత్వం హి శివత్వం అతః
 పశు పాశ విలక్షణస్య శివ పదస్య నా నిత్యత్వ పరిసంగః
 అక్షయం క్షయ వృద్ధి రహితం క్షయా తిశయ యుక్త కర్మఫల
 స్వరూపి విలక్షణం తాదృశంహి సోఽధ్వనః పార మా పోక్షితి
 తద్విష్ణోః పరమం పదం ఇతి శ్రోయతే విష్ణోః పరమం స్వరూ
 పుహి పరమాకాశాఖ్యం శివస్థానం షడ్వి ధస్యా ధ్వనః పారం
 తదతీత ముచ్చతే బ్రహ్మణోక మభిసంపద్యతేన చ పున రా
 వర్తతే నచ పునరావర్తతే ఇత్యతా నావృత్తి లక్షణం బ్రహ్మ
 లోక శబ్ద వాచ్య మిదమేవ స్థానం॥ సంపాప్య తత్పదం దివ్యం
 సమస్త క్లేశ వర్జితా ఇత్యాదినా తదా రూఢానాం బ్రహ్మ
 సదృశానాం లక్షణ ముచ్చతే మహతో దేవస్య స్వభూతం
 దివ్య మవాక్తానన గోచరం స్వభావం పదం సంప్రాప్య తత్సం
 బంధినా జ్ఞానయోగేనా ధిగమ్య ముక్తాత్మాన ఏవ భవంతి,
 సమస్త క్లేశ వర్జితాః అస్తా వినాశః క్లేశా అవిద్యా దయః
 సమ్యక్ తద్వజ్జితా భవంతి అనేన ముక్తాత్మనాం హేయ
 గుణ రాహిత్య ముక్తం అతః కళ్యాణ గుణ సాహిత్య
 ముచ్చతే శివత్వం హి తే సంపన్నాః సర్వజ్ఞాః జ్ఞానావరణ
 మలస్య వినాశాత్ సర్వజ్ఞా భవంతి సర్వం గత జ్ఞానశక్తయశ్చ
 సర్వగాః భవంతి ఉక్తంహి ప్రదీప వదావేశ ఇతి శుద్ధాశ్చ
 తే మలాపాయేన ప్రాదుర్భూత శివభావాః శుద్ధాకాశ
 రూపాః ప్రజ్ఞాన ఘనా ఇతి ఉక్తంహి పూర్వభావా దవిరోధం

బాదరాయణః ఇతి స్వయంప్రకాశత్వం సత్యసంకల్పత్వా
 దినైషిష్ట్యంచ పరిపూర్ణాభవంతి నిత్యతృప్తాశ్చ తే భవంతి
 నిరతి శయానంద స్వరూపత్వాత్ అనాప్త సకల కామత్వాచ్చ
 నిర్వికార నిరతిశయానందా నుభవితృప్త్యం హి తేషాం స్వభావః
 ఉక్తంహి వికారావర్తితి అతస్తై పరిపూర్ణా విశుద్ధ కార్య
 కరణా వికారాస్పృష్ట శరీరేంద్రియాః ఏకథా భవంతీతి ముక్తస్య
 స్వేచ్ఛయా బహుశరీర గ్రహణ ముక్తం అతో ముక్తానా
 మైచ్ఛికం శరీరాదికం విశుద్ధ మేవమహామాయా నిష్పన్న
 త్వాత్ । విశుద్ధత్వం నామాశ్రయ వికారా హేతుత్వం ఇంద్రో
 మాయాభిః పురుషాప యతే ఇతీశ్వరస్యా మహామాయా
 శక్తిభి ర్నీలకంఠత్వాది లక్షణ బహు శరీర పరిగ్రహణం
 శ్రూయతే॥ స్థిరైభి రంగైః పురుషాప ఉగ్ర ఇతి పరమేశ్వర
 పరి గృహీతానాం శరీరాణా మప్రాకృతానాం విశుద్ధ విద్యా
 మయానాం స్థిరత్వ మాహ మంత్రభాగః యథా పరమేశ్వరో
 విశుద్ధ బహుశరీర పరిగ్రహం కరోతి తథా ముక్తా అపి పర
 మైశ్వర్య సంయుతాః పరమ విభూతి సంయుక్తాః స్వాధీన
 ప్రవృత్తయః పరప్రేష్యతా కార్పణ్య రహితాః ఉక్తంహి
 అతఏవ చాసన్యాధిపతి రితి ముక్తస్య కర్మాద్యనశ్య తయా
 పరమ స్వాతంత్ర్యం అతః స్వతంత్రాః పరమైశ్వర్య సంయుక్తాః
 సదేహశ్చ విదేహశ్చ భవంత్యాత్మేచ్ఛయా పునః తే శివపదా
 ధిరూధా ఈశ్వర సంకల్పం వినా కదాచిత్ పరి గృహీత

విశుద్ధ శరీరేంద్రియో పభోగా భవంతి కదాచిద్విగత దేహేంద్రి
యాదయః కేవలేన స్వాభావికేన మనసా అను భూయమాన
సకల కామా భవంతి || తథాహి నిరూపితం స ఏకథా భవతి
తీర్థా భవతి మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే, ఇత్యాది
శృత్యనుసారేణ ద్వాదశాహవ దుభయ విధమితి అతస్తే సదేహ
విదేహశ్చ భవంతి శ్చాయతే చ, విరూపేభ్యో విశ్వరూపే
భ్యశ్చ వోనమః । ఇతి శివసాధర్మ్య భాజాం విగత రూపత్వం
బహురూపత్వంచ శరీర పరిగ్రహే యాదృశానీశ్వరస్య శరీ
రాణి నీలకంఠత్వాది లక్షణాని తాదృశాని తత్సాదృశ్య భాజా
మితి కేచిత్ నీలగ్రీవా శ్శీతికంఠా ఇత్యాది శ్రవణా దితి ఏవం
జ్ఞానే వేదాంత జన్య యోగే యమాది రూపే పరమేశ్వర
విషయే యనిరతా నిష్ఠాతా స్తాదృశం పదం పరమశివస్య
ప్రాప్తా సైషాం పూర్వోక్త గుణానాం శివసదృశానాం ఘోరే
నిరతిశయ తాప రూపత్వాత్ దుస్సహే సంసార మండలే
న పునరావృత్తిః సపునః సంసార ధర్మాన్వయ ఇతి తస్మాత్
బ్రహ్మలోక మభిసంపద్యతే నచ పునరావర్తత ఇతి శృతేః
సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేః సర్వైశ్వర్య సంపన్నస్య సర్వా మగ్రాహ
కస్య సర్వకర్మ సమారాధ్యస్య నిరస్త సమస్త దోష కళంకస్య
నిరతిశయ మంగళ గుణ రత్నాకరస్య విరూపాక్షస్య పర
బ్రహ్మణ ఉమాపతే స్లోకం నిరవధికానంద ప్రకాశం నిత్య
మక్షయ మభిసంపన్నాః సర్వజ్ఞత్వాది యోగినోఽనావృత్తి

తయా వర్తంతే తత్రేతి ఏతదుక్తం భవతియత్ర దేవా అమృత
మానశానా స్తుతీయే ధామాన్యభ్యైరయంత ఇత్యాదిషు
శ్చుతాని నిరతి శయానంద ప్రకాశ ఘన బ్రహ్మణి శివే
సామరస్య ముపగతాః ముక్తాః ప్రకాశవపుషః సర్వజ్ఞాః సర్వ
గతాః శాంతా నిత్య పరమైశ్వర్య ధారా నిశ్చేష విగళిత
మలావరణాః సర్వత్ర తదశేన స్తదాత్మాన స్తదీయే పరమా
కాశలక్షణే ధామాని స్వాభిమతాని ప్రాప్త్య స్వేచ్ఛోపగత
సకల కామా స్తేన సహ సదా విద్యోతంతే స్వత్రేతి సర్వం
సమంజసమేవ ॥౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

సమాధినేతి తద్యథా యదా సంక్షీయతే ప్రాణో మానసం చప్ర
వీయతే తదా సమరసత్వంచ సమాధి రభిధియత ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం॥౧౩॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ జపమువల్ల కాంతుడై ధ్యానము చేయవలయును ధ్యానము
వల్ల కాంతుడై జపము చేయవలయు నని చెప్పియున్నందున ధ్యానజపము
లలో యేమిజపించవలయును, దేనిని ధ్యానించవలయు నంటె చెప్ప
చున్నాడు. అంతఃకరణ యనె అధరారణి యందు ప్రణవమనె ఉద్ధారణి
యుంచి ధ్యానమనె మథన చేయుట వలన జ్ఞానమనె అగ్నిపుట్టి సాశమనె
కట్టెదగ్గమై పోవును. అకార ఉకార మకార రూపమైన ప్రణవార్థ మే
మనగా శ్లో॥ అకారవాచ్యో ౭ ఖిల లోకనాథో మకారవాచ్యస్త్యయ
మేవ జీవః ఉకార వికృంతు వదేచ్ఛి తోః ఖల్వోమర్థ మేవం ప్రపదంతి
సంతః॥ అకారమున కర్థము ఈశ్వరుడు, మకారమున కర్థము జీవుడు,
ఉకారమున కర్థము వికృతము, ప్రణవమునె జపధ్యానములు జేయుచు గురు

జైన నన్ను స్మరించి సమాధియందు దేహ త్యాగమును యెవడు చేయునో వాడు ముక్తుడు. అట్టి ముక్తులకు గమ్యస్థానము శివపదము. అది పరం బ్రహ్మసూపము. కోటి సూర్యకాంతిగలది. ముక్తులుప రశ్మినితోగూడ శకలకామముల ననుభవించుచుందురు. అక్కడ రాగ ద్వేషాదు లేమియు నుండవు. స్పృహకి పూర్వమును యీపదము గలదు. యీపదమును బొందిన వానికి పునరావృత్తిలేదు. ఇందున్న ముక్తులకు అవిద్యా, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము అనునట్టి పంచ క్లేశములు లేవు. ఆవరణ, మలము లేక జ్ఞానశక్తి గలిగి శివభావముతో స్వప్రకాశముచే పరిపూర్ణులైయుందురు. పదార్థవ వికారములులేని శరీరేంద్రియములు గల ఏకశరీరముగాని బహుశరీరములుగాని గలిగియుందురు. సర్వ స్వతంత్రులై యుందురు. ఈశ్వరసంకల్ప మక్కరలేకనే ఒకప్పుడు దేహములు గలిగియుందురు. ఒకప్పుడు దేహేంద్రియములు లేకనే స్వాభావికమనసుతో సకల కామముల ననుభవించుచుందురు. యీ ప్రకారము వేదాంతజన్య జ్ఞానమందును యమ నియమాది యోగమందును నిరతులయిన వారలే యీ శివపదమును బొంది శివసమానులై శాశ్వతముగా నుందురుగాని ఘోర సంసారమున నెప్పటికిని రారు. (సమాధియనగా ప్రాణము లీనమయినప్పుడు మనసును లీనమగును. అప్పుడు సమరస భావముగలుగును. దానిపేరే సమాధి) ౧౩॥

శ్లో॥ అనన్యచేతా సుతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః |

తస్యాహం సులభః పార్థ ! నిత్యయు క్తస్య యోగినః॥ ౧౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'వేదై రనేకై రహమీవ వేద్య' ఇత్యాది శ్రుత్వా యది జీవబ్రహ్మణో రేకత్వం తహి మయాపి పరమశివ భేదే కాక్షతి రిత్యాహ— అనన్యేతి॥ తత్రైవం సతి, యస్య దేవే పరాభక్తి ద్విధా దేవే తథా గురా విత్యాది శ్రుత్వా యథా

గురౌ నృబుద్ధిం వై మంత్రే చైవార్ణ బుద్ధి కృత్ప్రతిమాసు
శిలాబుద్ధిం కుర్వంతో యాంత్య ధస్తమ' ఇత్యాది స్మృత్యా
మయాపి తవ గురుణా హేకాంతేయ! పరమ శివాభేద ఏవ
యుక్త ఇత్యతో మాం పరమశివాభిన్న మనన్య చేతా
స్సోస్తమనోయోవా యః స్మరతి తస్యాహం నిత్యయుక్తస్య
యోగిన స్సులభ ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను లక్ష్మీవాక్ శచివీ యత్ర మదోదర్యాః పురాంగణే । శక్త
దాన్యో భవంత్యద్దా కిముతాన్యా స్సురాంగనాః । ఇత్యాది స్మృత్యా
స్వతో విష్ణురూపేణ భక్తి రనావశ్యకత్వా దాహ । అధస్తమఇతి॥ ఆత
ఏవ 'దిగ్భస్మ రహితం ఫాలం ధిగ్రామ మశివాలయం । ధిగ్భా ర్చనం
జన్మ ధిగ్విద్యా మశివాశ్రయం' ఇత్యాది శ్లోకరూపయా శ్రుత్యా ప్రతి
మాయాశ్చ పూజన మావశ్యక మిత్యవధేయమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అన్ని వేదములచేతను నన్నే తెలుసుకొనవలెనన్న శృతి
చేతను జీవుడు బ్రహ్మము ఒక్కటేగనుక పరమశివునితో భేదము చెప్పి
నందున హాని యేమనగా చెప్పుచున్నాడు. దేవునియందు భక్తిగలిగి యుం
డినట్లు గురువునందును భక్తిగలిగి యుండవలయును. గురువునందు మమత్వ
బుద్ధిన్ని, మంత్రమందు అక్షరబుద్ధిన్ని, విగ్రహమందు శిలాబుద్ధిన్ని గల
వాడు అధోగతినిొందును. గనుక ఓ యర్జునా! నీకు గురువునైన నన్ను
పరమశివునితో అభేదముగా నెంచుము. ఇట్లు అనన్య బుద్ధిచే ఏవుగాని
యితరుడుగాని భావించి నట్టే అట్టి యోగికి నేను సులభుడను. (ఓయీ
మదోదరీ యొక్క వాకలిలో లక్ష్మి, సరస్వతి, శచీదేవులు దాసీరై

యుంటూండగా ఇతర దేవతా స్త్రీలమాట చెప్పనేల! యన్నట్లు తాను
స్వయముగా విష్ణువైవస్వదు భక్తి యావశ్యకము లేదంటె చెప్పుచున్నాడు.
తీర్థంధ్రములేని బ్రాహ్మణముఖమును జూడరాదు. శివాలయములేని
గ్రామమునందు భుజింపరాదు. శివారాధన చేయనిజన్మ నిరర్థకము. శివ
జ్ఞానములేక ముక్తిలేదు. ఈశ్వరినిబట్టి ప్రతిమారాధన యావశ్యకమని చెప్ప
బడినది.

శ్లో॥ నూముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్ |

నాఘ్నవన్తి మహాత్మాన స్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః || ౧౫ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను గురుదైవతయో రిహ భేదేనో పాసనాయాః కి
ఫల మిత్యాహ—నూముపేత్యేతి॥ ఏవం సతి మన్యే త్వాం
కాల మీశాన మితి స్మృతిన్యాయా త్పరమశివా భేదేనో పాస
నయానూముపేత్యప్రాప్య దుఃఖాలయమశాశ్వతం సంసారగహ
నం ప్రతి పున ర్జన్మ నాఘ్నవన్తీ త్యర్థః॥ ఏన మేవోపాసనయా
బహవోపి మహాత్మానో॥ యో వైష్ణవ స్సోపిచ యోగకాలే
శక్తి స్వరూపేణ విచిన్త్య విష్ణుం । శివాత్మకే ధామని యోజ
యే తస్యదత శ్చిదానంద మయోహి భక్త । ఇత్యాది శ్రుతి
న్యాయేన పరమాం సిద్ధిం గతా ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

విచిన్త్య విష్ణుమితి॥ తత్ర తావత్ శివస్వార్థం స్థితా గౌరీ తదర్థో
హరి రివ్యల । తదర్థార్థేన సంయుక్తో హరి రర్థ శరీరభాక్ ఇత్యేవం
రూపేణ విజ్ఞాన స్మృత్యాభావోక్తో ౭-స్వధా త్వభక్త ఏవేత్యన ధార్యమ్॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము . ♦—

గురు దేవతలకు భేదము లేనప్పుడు ఉపాసన వలన ఫలమేమంటే శుభమున్నాడు. నిన్ను కాల స్వరూపుడైన రుద్రునిగా తలచు చున్నాననె కుంతీ వాక్యమును బట్టి పరమ శివునితో అభేదముగా నన్ను పాపించిన వారు దుఃఖములకు నివాసమైనట్టిన్ని అకాశ్యతమైన సంసారాశ్మముందు పునర్జన్మను బొందరు. ఈ ప్రకారము అనేకమంది మహాత్ములున్న శివాభేదముగా నుపాపించి జన్మ రాహిత్యము నొందిరి॥ వైష్ణవుడున్న యోగాభ్యాస కాలమందు విష్ణుని శక్తిరూపముగా భావించి శివసాక్షిమందు సంయోజనచేసి తాను చిదానంద రూపుడగుచున్నాడు. విష్ణుశక్తినిగా ధ్యానించి శివసానమందు సంయోజన చేసినవారందరు పరమ సిద్ధి నొందిరి॥ (శివునియొక్క అర్థశరీరము పార్వతియై యుండె. పార్వతియొక్క అర్థశరీరము విష్ణువైయుండెను. అర్థశరీరముతోగూడిన విష్ణువు సగమే (అనగా ఈశ్వరునకు పార్వతియు విష్ణువును అర్థాంగినిరే యీ యర్థము. ఈశ్వరునికి శరీరములేనందున నిర్గుణుడని భావము. ఇట్లు తెలిసికొనవచ్చును) ప్రబలభక్తుడు. అట్లుగానున్న భక్తుడుగాడని నిశ్చయించు కొనవలయును॥ ౧౫॥

శ్లో॥ ఆబ్రహ్మ భువనాల్లోకాః పునరావర్తినోజ్జన ,
మా ముచేత్యతు కౌంతేయ ! పునర్జన్మ నవిద్యతే॥ ౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'శివలోకాచ్చ గోలోకా దుమాలోకాచ్చ సర్వేశ్వరీ
కుమారలోకా ద్వైకుంఠ త్సత్యలోకా త్సమంతతః తపో
జన మహర్భ్య శ్చ సర్వే స్వర్లోక వాసినః । స్నాతు మాషే
సమాయాన్తి ప్రయాగ మరుణోదయ' ఇత్యాది స్మృత్యా

పూర్వోత్తర లోక వ్యవస్థితౌ తేష్వపి కి మావృత్తి లక్షణం
 కి చానావృత్తి లక్షణ మితి నిరూపయితు మాహ॥- ఆ
 బ్రహ్మేతి॥ తత్ర తావ దాబ్రహ్మ భూవనా ద్యే లోకాస్తే సర్వే
 పునరావర్తినో భవంతి పరంతు మన్యే త్వాం కాల మీశాన
 మితి స్మృతి న్యాయేనా హంశబ్దేన విఖ్యాత స్తేషిక యేవపరశ్చివ
 ఇతి స్మృతి న్యాయేన చ మాం పరమశివ ముపేత్యతు లోకా
 పేక్షయాపి 'దినకృత్' టి సంకాశం స్థాన మాద్య ముమా
 పతేః సర్వ కామ సమాయుక్తం విశుద్ధం నిత్య మక్షయం'
 ఇత్యాది కూర్మోక్త్యా హేకాంతేయ ! విష్ణోః పరంపదాభ్యే
 శివలోకే గత్వా న పునర్జన్మ విద్యత ఇత్యర్థః అన్యథాతు
 బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తన చార్జునే త్యుక్త్యా మమ
 జన్మాని తదత్యయాని చ సహ యాదనైః ప్రసిద్ధాన్యే వేతికా
 తత్ర) విచారణే త్యవధేయమ్॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ప ణీ . ♦—

గోలోకాదితి తత్ర)తావత్ । 'ఈశ్వరాయతనస్యా గ్రే శ్రీమాన్ధ
 ర్మ వృష స్మృతః యత్ర వీరవృష స్తత్ర) నిత్యం గోమాతరః స్థితాః'
 ఇత్యాదినా శివలోకాంతర్గతో గోలోకోఽపి వర్ణితో యత్ర) గా
 స్సంరక్షణార్థం కృష్ణోఽపి తిష్ఠతీ త్యవధార్యమ్ ॥ ౧౭॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

మాఘమాసములౌ అరుణోదయ కాలమందు ప్రయాగలో స్నానం
 చేయుట కొరకు శివలోకము గోలోకము ఉమాలోకము కుమారలో
 కము చైత్రంతుము సత్యలోకము తపోలోకము జనలోకము మహర్ణోకము

స్వర్గలోకము యీ లోకములనుంచి వచ్చెదరని స్మృతి గలము. యీలోకములలో పునరావృత్తిగల లోకములేవో పునరావృత్తిరహితమైన లోకములేవియో నిరూపించుచున్నాడు. బ్రహ్మలోక పర్యంతము లోకములు పునరావృత్తిగలవె, శివలోకము యదివరకు చెప్పబడినది. అక్కడకు వెళ్లివారకు పునర్జన్మ లేదు. తతిమ్మా లోకములయందు పునరావృత్తిగలదు. ఓ అర్జునా నీకును నాకును అనేక జన్మలయినవి. యాదవులలో కూడా పుట్టిన సంతతి ప్రసిద్ధమైనది. దానికి విచారణ అక్కరలేదు. (ఈవ్యయకెదురుగా ధర్మవృషభమున్నది. అక్కడ గోవులన్నియు ఉండును గనుక గోలోకము శివలోకాంతర్గతమే. కృష్ణుడు గోవులు గాయుట అక్కడనే యని చెలియవలెను॥౧౬॥

శ్లో॥ సహస్ర యుగ పర్యంత మహ ర్యద్భిష్టాణో విదుః

రాత్రియుగసహస్రాంతాంతేఽహోరాత్రవిదోజనాః॥౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను బ్రహ్మది లోకానాం పునరావృత్తిత్వం కాలపర్వచ్ఛిన్నత్వాదితి యుక్తం తదాహ—సహస్రేతి॥ తథాచ, చతుర్యుగ సహస్రపర్యంతం యదహో బ్రహ్మణో దినం విదుః రిత్యర్థః । ఏవం తానత్ప్రమాణేన యుగసహస్రాం తాం రాత్రి మపి తే ఽహోరాత్ర విదో యోగినో విదుః రిత్యర్థః । యేషు ప్రసిద్ధత్వేన చంద్రార్క గత్యైవ జానంతి తేషు నాహోరాత్ర విద సస్వల్ప దర్శిత్యాదితి భావః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

పునరావృత్తిత్వమితి॥ అతఏవార్చిరా దిత్వారా విష్ణులోక ప్రాప్తి పూర్వక శివలోక ప్రాప్తి రితి ఉపాసకస్య హృదయ గత పరమేశ్వరాను

గృహేణ ప్రకాశిత ద్వారస్య మూర్ధస్యనాడ్యా దేహా నిష్కాగ్రింతి
 రభిహితా । ఏవం విధస్య బ్రహ్మప్రాప్తి రభిరాదినా మాన్యజైవ|| తథాచ
 శ్మతిః । యత్రాసా కేశాంతో వివర్తతే । వ్యపోహ్య శీర్ష కపాలే ।
 భూరిత్యగ్నా ప్రతి తిష్ఠతి । భువభితి వాయాసువ రిత్యాదిత్యే । మహా
 ఇంద్రబ్రహ్మణి ఆపోతి స్వారాజ్యం । తతి స్త్రివిధ ముఖ నివృత్తి రిత్య
 'నావృత్తి శ్చబ్దాది'త్యధికరణే 'యదాచర్మవ దాకాశ' మితి శ్రుతిరపి
 దర్శితే త్యవధేయమ్|| ౧౭||

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

బ్రహ్మది లోకములు కాల నియమముం గలవి గనుక పునరావృత్తి
 గలదని చెప్పచున్నాడు|| కృత - త్రేతా - ద్వాపర - కలియుగములు
 వెయ్యి పర్యాయములు ఆవృత్తి తిరిగిన యెడల బ్రహ్మకు వక్కపగలు.
 యీ ప్రకారమే నాల్గు యుగములు సహస్రావృత్తి తిరిగినయెడల రాత్రి
 కృతయుగ ప్రమాణము ౧౭-౨౦౦౦౦ త్రేతాయుగ ప్రమాణము
 ౧౭-౬౦౦౦ ద్వాపరయుగ ప్రమాణము ౨౬౪౦౦౦ కలియుగ ప్రమా
 ణము ౪౩౨౦౦౦ ఇట్టి యుగములు రెండువేల పర్యాయము తిరిగిన వక
 దినము యీలాటి ౩౦ దినములు వకమాసము. యీ ప్రకారము పన్నెండు
 మాసములు వక సంవత్సరము ఇట్లు నూరు సంవత్సరములు బ్రహ్మయుగార్ద్రా
 యము. అప్పుడు బ్రహ్మయు బ్రహ్మలోకమును క్రింది సృష్టియంతయు
 నశించి పోవును. (పుధివి. అప్స. తేజము - నాయువు- ఆకాశము.)
 లయించుచు యెట్లనగా పృథివి అప్సనందును. అప్స అగ్నియందును,
 అగ్ని వాయువునందును, వాయువాకాశము నందును ఆకాశము ప్రకృతి
 యందును లయించును. బ్రహ్మయు బ్రహ్మసృష్టియు ప్రకృతియందు లయిం
 చును. (యిట్లు బ్రహ్మయొక్క ఆహారాత్రములను దెలిసిన వారు)
 (అనగా పంచభూతముల యొక్క లయమును దెలిసినవారు) యోగులు,
 ప్రసిద్ధమైన సూర్య చంద్రగతులను దెలిసిన వారు స్వల్పబుద్ధులు గనుక

అహో రాత్రీఃసులను దెలిసిన వారు గారు॥ (ఉపాసకుడు అర్చిరాది మార్గముగా ముందు విష్ణులోకముకు వెళ్ళి అంతకంటె శ్రేష్ఠమైన శివ పదమును బొందును. అర్చిరాది మార్గమనగా ఉపాసకుడు హృదయ మందున్న పరమేశ్వరానుగ్రహము చేత బ్రహ్మరంధ్రమార్గముగా కపాలము భిన్నమై వెడలిపోవును. పిమ్మట అగ్నిలోకమునకు వెళ్ళును. అట పైని దేవలోకము. అటపైని అదిత్యలోకము. అభరున శివలోకమునకు వెళ్ళును. అదియే స్వారాజ్యము. అక్కడకు వెళ్ళిన వారికి పునరావృత్త లేదు. తాపత్రయములేదు. అనావృత్యనికరణమందు నూత్రభాష్యములో ఉదాహరించ బడినది. చర్మమువలె అకాశమును చుట్టగలిగినప్పుడు శివుని తెలియక ముక్తి నొంద వచ్చును॥ ౧౭॥

శ్లో॥ అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రథవన్త్య హరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవా వ్యక్త సంజ్ఞకే॥ ౧౮॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మే'త్యాది శ్రుతి వేద్యస్య సదాశివస్య నిమిత్తత్వేపి కి మువాదాన కా బ్రహ్మ దయ ఇత్యాహ-అవ్యక్తాదితి॥ తత్ర తావదిహావ్యక్త శబ్దేన 'ప్రథమం । సహజం బ్రహ్మ మాయయా శూన్యమాగతం । శూన్యా త్ప్రకృతి రీశ శ్చే త్యతోక్తా ప్రకృతి ర్గుహ్యతే తత్ శ్చాకాశాదయ స్సర్వా వ్యక్తయో హరాగమే ప్రథవంతీ త్యర్థః । ఏవం తేవ రాత్ర్యాగమే తత్రైవా వ్యక్త సంజ్ఞకే ప్రలీయత ఇత్యర్థః॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నిమిత్తత్వేపీతి॥ తత్ర తావత్ । సహజాఖ్యస్య పరబ్రహ్మణ శ్చివస్య చిదంబర శక్త్యాభాసస్య సమష్టి వ్యష్టి రూపేణ నిమిత్తత్వం మాయా రూపాయా మూలప్రకృతేశ్చ సమష్టి వ్యష్టి రూపేణైవోపాదానత్వ మితి యథోక్తనాథీ స్సృజతే గృహ్యతే చెత్యాది శ్చృత్యా లూతా తంత్యాత్మక స్వకార్యం ప్రతి స్వజీవ చైతన్యేన నిమిత్తత్వం స్వశరీరత్వేన చోపాదానత్వ మితి వివేకః॥ ౧౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! సచ్చిదానంద యావుడైన సదాశివుడు నిమిత్త కారణమై యుండగా ఉపాదాన కారణములైన బ్రహ్మము లెందుకంటే చెప్పాచున్నాడు. అవ్యక్త మనగా సదాశివుడయిన బ్రహ్మకు మాయాసంబంధము గలిగినప్పుడు శూన్యమై వచ్చినది. ఆ శూన్యము వలన ప్రకృతి పుట్టెను. దాని వలన నీశ్వరుడు పుట్టెను. ఇక్కడ ప్రకృతి యనగా పరశివుని వల్ల నుంచి పుట్టిన మూలప్రకృతికి ఉపాదానమైన ఈశ్వరుడని తెలియవలెను. బ్రహ్మములు త్రైలోక్యమున్నూ ఈ ఈశ్వర రూప ప్రకృతి యందు లీనమయి పునః సృష్టి కాలమును ముందుగా బ్రహ్మను సృష్టించి ఉపాదాన కారణమైన బ్రహ్మవలన త్రైలోక్యము సృష్టింప బడుచున్నది. శృతియోబ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వం యోచై శ్చివేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై॥ బ్రహ్మకు పగలయినప్పుడు ఆకాశాదులయిన వ్యక్తులన్ని పుట్టుచున్నవి. రాత్రి యైనపుడు అవ్యక్తమయి లీనమగుచున్నవి. సహజమైన పరశివునకు చిదంబర శక్తి యందు ఆభాసము సమష్టిచే నీశ్వరుడును వ్యష్టిచే జీవుడును అయి నిమిత్త కారణముగా నున్నాడు, మాయా రూపమైన మూలప్రకృతికి సమష్టి వ్యష్టి రూపమై (అనగా సమష్టి మాయావ్యష్టి అవిద్య) ఉపాదాన కారణముగా నున్నాడు ఉండెను. గనుక నిమిత్త

కారణమున్ను ఉపాదన కారణమున్ను ఊర్జనాథము (సాలిపురుగు) వలె శివుడె యై యుండెను. సాలిపురుగు తంతువును తనలో నుంచె సృష్టించి మట్టి తనలోకే లాగుకొనును. ఇట్టి యూర్జనాథము నిమిత్త కారణము ఉపాదాన కారణము ఎట్లయినదనగా సాలిపురుగు నందలి జీవచైతన్యము నిమిత్తకారణము, సాలిపురుగు యొక్క శరీరమే ఉపాదాన కారణము అని తెలియ వలెను॥ ౧౮॥

శ్లో॥ భూతగ్రామ స్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రళయతే
రాత్ర్యాగమే వశః పార్థ ప్రభవ త్యహరాగమే॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఏవ మస్య సంసారవర్గస్య స్వరూప ముక్తం తస్య
లక్షణ మప్యహ—భూతగ్రామ ఇతి, తథాచ, 'సూర్యా
చంద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వ మకల్పయ ద్దీపంచ కృధివీం
వాంతరిక్ష మథోస్వ'రిత్యాది శ్రుతే రసత్కార్య వాదా నభ్యు
పగమా త్స ఏవాయం స్థావర జుగమాత్మకః పూర్వకల్పే స్థితః
పున రస్మిన్ కల్పే పృథివ్యా కామ కర్మాదిభి రవశస్సన్ జాయ
మానో భవతీత్యర్థః । ఏవం సతి 'మహతోపి మహా ప్రళయేతు
యత్రా తమ స్తన్నదినా రాత్రి ర్నసన్న చా సచ్చివ ఏవ
కేవలః తదక్షరం తత్సవితు ర్వరేణ్యం యతః ప్రవృత్తాప్రస్ఫుతా
పురాతనీ' త్యాది ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౧౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యత్రా తమఇతి॥ ఏవంసతి, యత్రా తమ ఇత్యనేన తమాది హ
ధ్యాస్త విహీనమేక మిత్యేతోక్తం 'యత్త మసః పరస్తాది'తి యచ్చ తస్మి

విత్సర్వరేణ్య మితి గాయత్ర్యర్థే నిరూపితం తత ఏవేయం ప్రవృతా ప్ర
వృతావిస్తృతాన పురాతన సృష్టి రిత్యవధార్యమ్॥౧౯॥

—♦ ఆ స్థితా త్సర్వ ము ♦—

యీ ప్రకారము సృష్టియంతయు జెప్పి దాని లక్షణమును జెప్ప
చున్నాడు. నూతన బ్రహ్మసృష్టి ప్రారంభమందు మునుపు సృష్టించినట్లు
గానే నూతన చంద్రులను పృథివ్యాకాశములను స్వర్గమును స్థావర జంగ
మాత్మిక మైన ప్రపంచ మంతను పూర్వకల్పమందున్నట్లు గానెసృజించె
ను. అనగా జీవ సముదాయము అవిద్య కామము కర్మ మొదలగు వాటిచే
పరవశమై బ్రహ్మయొక్క పగటిభాగమందు బుట్టి రాత్రి భాగమందు
ప్రళయమొందుచున్నది. యీ ప్రకారమే విష్ణు ప్రళయ మందును ప్ర
పంచ మంతయు లీనమైనపుడు రాత్రిం బగలు లేదు. అప్పుడు సత్తు అస
త్తుగాని శివుడొక్కడే యుండెను. అప్పుడు మొట్టమొదట సృష్టి చేనివల
న బయలుదేరినదో అది నూతన కంటెను ప్రకాశముగలదిగాన అతముః
అని చెప్పబడిన ఆత్మరపరబ్రహ్మ మనగా యత్యర్థ ప్రతిపాదక మైన
శివతత్వ మని యెరుగవలెను. ౧౯॥

శ్లో॥ పర స్రస్మాత్తు భావోఽనోయోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తా త్సనాతనః ।

య సస్ సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు నవినశ్యతి॥ ౨౦

—♦ భాష్య మ్ ♦—

నన్విహ సంసారే కతివిధః పదార్థో యస్మా త్సర్వ
పదార్థేభ్య సుదేత్యాదే శ్చివస్య పరత్వ మవినాశిత్య మేకత్వం
చేత్యాహ-పర స్రస్మాదితి॥ ఏనం తహిః పదార్థో ద్వివిధో
భావోఽభావాశ్చ, తత్ర తావద్భావస్తు దేవ ఏకో విశ్వస్య
కర్తా భువనస్యగోప్తేత్యాది శ్రుతే శ్చివ మద్వైతం తురీయ

మియ్యది శ్రుతే వైచికవిధ ఏవేతి భోధ్యం । తతోఽభావస్తు
 ద్రవ్య గుణ కర్మ సామాన్య విశేష సమవాయేతి నామ్నా
 మన్విధ ఏవేతి తత్ర జాయతేస్తి విపరిణామతే చర్థతేఽకమ్
 యతే వినశ్యతీ త్యేవం క్రమేణ సర్వేషు భూతేషు వినశ్యత్సప్తి
 నవినశ్యతీతి యం చకిత మభిధత్తే శ్రుతిరపీత్యాది సహస్ర
 శ్రుతి స్మృతి వేద్య వైచిక ఏవ ప్రకృతా దవ్యక్తా త్పరో భావ
 శబ్దాభిధేయో వ్యక్త ఇత్యవధార్యమ్॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ఘ ణీ . ♦—

నను ద్రవ్యగుణ కర్మ సామాన్య విశేషసమవాయా భావా స్పష్టప
 దార్థ ఇత్యాద్యర్థ వైవాచికానాం నిరాకర్తు మాశంకతే॥నన్వేత॥ తదేతదు
 క్త మాత్మోపనిషత్ప్రదీపే 'కర్మకాస్త్రే' కుతో జ్ఞానం తర్కే వైవాస్తి ని
 శ్చయః సాంఖ్యయోగో భిదాపన్నా శాబ్దికాశ్చబ్ద తత్పరాః అన్యే సాఖం
 తిన స్పర్శే జ్ఞానవార్తా సుదుర్లభా ఏకం వేదాంత విజ్ఞానం స్వానుభూ
 త్యా విరాజిత' ఇత్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥౨౦॥

—♦ ఆం ధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఈసంసారమందు పదార్థము యెన్నివిధములు? అన్నిపదార్థ
 ములకంటెను సదాశివునికి పరత్వమును నాశరాహిత్యమును వికత్వమును
 న్ను చెప్పుచున్నాడు. పదార్థము రెండువిధములు, భావము (ఉన్నది),
 అభావము (లేనిది) భావపదార్థము పరమాత్మ. అదియే ప్రపంచమును
 సృష్టించి పాలించు చున్నది. అదియే శివుడని అద్వైతమని తురీయమని
 చెప్పదగిన దని శ్మతులు పలుకుచున్నవి. యిన్ని విధములు జెప్పినను ఒకే
 విధము (ఒక్కటే) అభావమైతే ఆరు విధములు అవి ద్రవ్యము, గుణము,
 కర్మము, సామాన్యము, విశేషము, సమవాయము॥ ఈ యాదింటిలో

పుట్టుట, ఉండుట, మారుట, వృద్ధి నొందుట, క్షీణించుట, నశించుటయను
 పద్యవనికారములు గల సర్వస్యాణులు నశించినను సదాశివుడు (ఆత్మ)
 యెప్పటికిని నశించడని శృతియును భయముతో జెప్పుచున్నదని అట్టి శివు
 దొక్కడె యని సహస్ర శృతులు సహస్రస్మృతులు ఘోషించు చున్నవి.
 అట్టి శివుడు ప్రకృతమైన అవ్యక్తము కంటె పరుడై వ్యక్తముగాని భావ
 పదార్థము (ద్రవ్యము, గుణము, కర్మ, సామాన్యము, విశేషము, సమవా
 యము, ఆభావము, అనును నట్టి అర్థవైనాశికుల యొక్క మతమును నిరా
 కరించు చున్నాడు. కర్మకాస్త్రమందు జ్ఞానములేదు. తర్కకాస్త్రమందు
 నిశ్చయమే లేదు. సాంఖ్య యోగకాస్త్రములు భేదజ్ఞానము గలవి. వ్యాక
 రణ కాస్త్రము శబ్దమును సాధు చేయునదే. మిగిలిన కాస్త్రజ్ఞులందఱు
 పాఖండులె. ఒక్క వేదాంతకాస్త్రము యొక్క అనుభవజ్ఞానము ముక్తి
 దాయకమై ప్రకాశించు చున్నది.

శ్లో॥ అవ్యక్తో ఒక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిం

యం ప్రాప్య న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ॥ ౨౬

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

నను తభావ శబ్దేన సదాశివో గృహీత స్తస్యజ్ఞానే కిం
 ఫలమిత్యాహ- అవ్యక్త ఇతి॥- తత్రైవంసతి సహస్ర శీర్షేత్యత్ర
 'గాన విషయా త్పురుషో హవై రుద్ర' ఇత్యాది శ్రుత్యంతరా
 త్పురుషా న్నపరం కించి త్సాకాష్టా సాపరాగతి రిత్యాది
 శ్రుత్యంతరాచ్చ పదం యత్పరమం విష్ణో స్తదేవా ఖిలదేహినా
 మిత్యాది స్మృతేశ్చ యత్పరమం మమ ధామ పూర్వోక్త
 రీత్యా పరంపదాఖ్యం తద్ జ్ఞాత్వా న పునర్జన్మే త్యవధార్యం॥

—♦ ఆంధ్ర తత్వ రమ —

ఓయీ! భావ మనగా సదాశివుడని శృతి యభిప్రాయము. అట్టి వాని చెరిసిన ఫలమేమనగా జెప్పుచున్నాడు. అవ్యక్త మన నక్షర మని వచింప బడియె. అదియే పురుషుడు. పురుషుడే రుద్రుడు, ఆపురుషుడు వేయి శిరంబులు గలవాడు. అతని కంటె సుతము గతి లేదని శృతి వేద్యము విష్ణువు కంటె సుతస్కృష్ట స్థానమైన యే శివపదము గలదో అదియే అఖిల దేహులకు గమ్యస్థానము. అట్టి పదమును బొందిన వానికి పునర్జన్మ లేదని తెలియవలెను॥ ౨౦॥

శ్లో॥ పురుష స్సపరః పార్థ భక్త్యా లభ్య స్త్వినన్యయా ।

• యస్యాన్తస్థాని భూతాని యేన సర్వ మిదం తతమ్ ॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ —

నను పురుషా స్సపరం కించి త్సాకాష్టా సా పరా గతి రిత్యాది శృతివేద్యః పరః పురుషః కథం లభ్యఇత్యాహ పురుష ఇతి॥ ఏవం తహి నాన్యో విషయో విద్యతే యస్యాం సా తయా, తద్వై మన శ్శంభు పదారవింద యో రిత్యాది నవధా భక్త్యా స మత్తః పరః పురుషో హేపార్థ లభ్య ఇత్యర్థః । ఏవం యస్య పురుషస్యాంతస్థాన్యంతర్వర్తీని భూతాని యేన చ పురుషేణ సర్వ మిదం కార్య కరణాత్మకం వ్యాప్తం॥ యస్మా త్పరం నాపర మస్తి కించి ద్యస్మా న్నాణీయో నజ్యాయోస్తి కశ్చిత్ పృక్షఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేక స్తేనేదం పూర్ణం పురు షేణసర్వ మిత్యాది శృతే రితి భావః॥౨౨

—♦ ల ఘు టి ఘ్న ణి ♦—

భక్త్యేతి॥ యస్య ఫారే విభూతితో నాంగ రుద్రాక్ష ధారణం ।
న శంభో ర్భవనే పూజా సవిప్ర శ్శ్వాపచాధమ ఇత్యాది శ్లోకరూపయా
శ్శ్వాత్మ్యా । తథా॥ జాతస్య జాయమానస్య గర్భస్థస్యాపి దేహీనః । మాభూ
న్మమకులే జన్మ యస్య శంభు ర్నైవత మిత్యాది స్మృత్యా చేత్యాశయః

—♦ ఆ ఘ్న తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! పురుషునికంటె నుత్కృష్టమైనదిలేదు. అదియే నుత్తమగతి
యైనందున యట్టి పురుషుడెట్లు లభ్యమగునంటె చెప్పుచున్నాడు. లోక
మందు జనుడు జ్ఞానంబున గాని ముక్తి నొంద జాలడు. జ్ఞానము భక్తిలేక
సాధ్యపడదు. భక్తి కర్మరూపము లేక నిలువదు. అకర్మ నిష్కామ కర్మ
గావలయును. నిష్కామ కర్మ చేసినందున భక్తి మృదమగును. భక్తి
మూడు విధములు. బాహ్యభక్తి, అనన్యభక్తి, ఏకాంతభక్తి. బాహ్యభక్తి
లేనిదే అనన్యభక్తి కుదరదు. అనన్యభక్తి అలువిడక ఏకాంతభక్తి రాదు.
యీమూడును ఒక్కొక్కటి మూడువిధములై తొమ్మిది భేదములు గలవైనవి.
శ్రీవణము, కీర్తనము, స్మరణము, పాద సేవనము. అర్చనము, వందనము
దాస్యము, సఖ్యము, అత్మార్పణము. శ్రీవణమనగా ఈశ్వరుని పంచవింశతి
లీలలను తత్సంబంధమైన కథలను, అతని మహత్తును సామర్థ్యమును,
పరమ శ్రీధాసమేతుడై తృప్తిలేని మనసుతో నిరంతరము వినుచుండుట॥
కీర్తనమనగా, ఈశ్వరుని గుణములను చరిత్రలను నామమును పరాక్రమ
మును అనంద పూర్వకముగా మహోత్సాహముచే చెప్పుచుండుట॥
స్మరణమనగా నిరంతరము అనన్యభావముచే పర్వమేశ్వరుని స్మరించుచు
ముగ్ధుడై యుండుట॥ ఈశ్రీవణకీర్తన స్మరణములు మూడును బాహ్యభక్తి
పాద సేవన మనగా ఈశ్వర చరణము నాశ్రయించి, ఇదియే నాకా
ధార మనుకొనుట అర్చన మనగా మనసా వాచా కర్మణా పవిత్రసామ

గ్రీచే శంభు చరణ పూజచేయుట. వందనమనగా. ఈశ్వరమూర్తికి గాని
తదంశగల భక్తునకుగాని అచార్యునకుగాని బ్రాహ్మణునికిగాని గురుజను
లకుగాని తల్లికిగాని తండ్రికిగాని పవిత్రభావముతో అదరసత్కార పూర్వ
కముగా నమస్కరించుట వారిసేవజేయుట, యీమాడును అనన్యభక్తి
దాస్యమనగా, ఈశ్వరుడు స్వామి, నేను దాసుడనని పరమశ్రద్ధతో సేవ
జేయుట, సఖ్యమనగా - ఈశ్వరుడేనాకు సఖుడని తలచి సర్వస్వమును
సమర్పించుటయు సద్భావముచే సాపక్షాభిమానులు సమర్పించుటయున్నా-
ఆత్మార్పణమనగా, తాను ఈశ్వర చరణములయందు అన్నివిధముల
చేతను యెల్లపుడు మనసును ప్రవేశపెట్టి తన్మయత్వము నొందుట
యీమాడును ఏకాంత భక్తియనదగును. బాహ్యభక్తుడు స్వాశ్రమ
విహిత కర్మలను జేసి ఈశ్వరార్పణము జేయుచుండును. అనన్య
భక్తుడు స్వాశ్రమ విహిత కర్మలను ఫలత్వాగియై ఈశ్వరాజ్ఞా పరి
పాలన యని జేయుచుండును. ఏకాంతభక్తుడు లోకసంగ్రహంబుగా
విహిత కర్మంబుల ననుష్ఠించు చుండును. కర్మంబు ఈశ్వరాజ్ఞా
గావున కర్మ వ్యతిరేకమైన కేవల భక్తి వృద్ధి నొందదు. ఈశ్వరుడు
సంతసింపడు. గనుక నిష్కామన ఫలత్వాగ పురస్కర కర్మ యుక్తమైన
భక్తియే సంప్రదాయ లబ్ధమై యుండును. ఇందు యేభక్తి యేపదం
బొసగు ననగా. ఈశ్వరార్పణ కర్మయుక్తమైన బాహ్యభక్తి సాలోక్యం
బొసంగును. సాలోక్యమనగాపరమేశ్వరుడుండెడిలోకంబునసంచరించుట
బాహ్యభక్తి దృఢమగునేని సామీప్యంబును యిచ్చును. సామీప్యమనగా
పరమేశ్వరుని సన్నిధిని గాచుకొని యుండుట, ఫలత్వాగ కర్మయుక్తం
బైన అనన్యభక్తి సారూప్యంబు నిచ్చును. సారూప్య మనగా పరమేశ్వరుని
రూపంబుతో నుండుట, లోకసంగ్రహ కర్మయుక్తమైన ఏకాంత భక్తి
సాయుజ్యము నిచ్చును. సాయుజ్య మనగా కోటి సూర్యకాంతిగల
ఉమాపతి లోకమును బొంది పునరావృత్తి లేకుండుట, ఉమాపతి

లోకవర్ణనము పూర్వోక్తమై నందు నిక్కడ విరమించినారము. ఓ-
య్యనా! ఈశ్వర స్వర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి యను ప్రమా-
ణముచే (పురిహృదయపుండరీకే శేత ఇతి పురుషః అట్టి పురుషుడే
గమ్యస్థానము. అట్టి పురుషుడైన శివుని కంటె గొప్పవాడు అణురూపము
తో గాని మహద్భూతముతోగాని యెవరు ఉండలేడు. అట్టి పురుషునిచే
జగదంతయు న్యాప్తమైన దని శృతి తాత్పర్యము॥ (యెవని ఫలమందు
భిస్మలేకుండునో యెవనిశరీరమందు రుద్రాక్ష ధారణం లేదో శివాలయ-
మందు పూజయెవనికిలేదో అట్టి శివవిపుడు మక్కమాంసం తిన్నవానికంటె
పడముడు॥ పుట్టిన వాడుగాని పుట్టబోవు వాడుగాని గర్భంలోనున్నవాడు-
గాని దేహి శివదేవోపాసకుడు గానియెడల నా మల మందు పుట్టరాదని
స్మృతి॥ అదిత్య పురాణె ఉత్కృష్టాధ్యాయే శివస్మష్టి సముద్భూతా జా-
యంతే బ్రాహ్మణోత్తమాః లేషో డశ కళా యుక్తాస్త్య న్యే విప్రాస్త్య-
షట్కలాః పదాధార యుతా విప్రాస్వాస్థ కృత్యేషు యోగ్య-
కాషాడ శాధార సంయుక్తాస్త్యా దితైవాః పదార్థకే యోగ్యా ఏవ
పదాకాలం లేషాం దోషో న విద్యతే ॥స్మృతి॥ షోడశ కలౌచై పురుషః
యావానేవ పురుషః తస్మిన్ వీర్యం దధాతి॥ ఈ శృతి స్మృతులను బట్టి
అదితైపుడు భిస్మ రుద్రాక్ష ధారణములు చేసి శివాలయమందు స్థావర
లింగార్చన శివ మంత్రోపాసన శివభక్తి తప్పక చేయ వలయుననియు
అట్లు శివాలయమందు పూజ చేయనివాడు చండాలుని కంటెను నీచుడని
శృతస్మృతులు కాసించుచున్నవి. యేమనగా వీరలు శివ స్మష్టిలోనివారని
యు బ్రాహ్మణులలో శ్రేష్ఠులనియు వీరికి షోడశ కళలున్నవనియు ఇ-
తరమైన బ్రాహ్మస్మష్టిలోని బ్రాహ్మణులకు ఆరుకళలే గలవనియు అందు-
వలన దేవాలయములో పూజించుట కర్త త లేదనియు శైవులకు స్వార్థ-
పరార్థ పూజాధికారము గలదనియు యాధర్మముల ప్రకారము నడిచిన
వారందరూ ఆజన్మమందే శివలోకమలంకరించ గలరు. మరి జన్మము-
నకు రారు ॥౨౨॥

శ్లో॥ యత్ర కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః
ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వత్సామి భరతర్షభ॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కథం జానీమ స్సగుణ బ్రహ్మోపాసకా స్తత్పదం
ప్రాప్య ననివర్తంతే తత్ర తావత్కాలా వధారణం వస్తుం ప్రతి
జానీతే ॥ యత్రేతి॥ తత్ర తావత్ప్రాణోత్క్రమణా నుతరం
యత్ర యస్మిన్ కాలే కాలాభిమాని దేవతోపలక్షితే మార్గే
ప్రయాతా యోగినో ౭నావృత్తిం ప్రవృత్తిచ యాంతి
తంకాలం హేభరతర్షభ వత్సామిత్యర్థః॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణ్ణి ♦—

ప్రజానీతఇతి॥ యతో యత్ర కుత్రా ప్య వస్థితి స్తత్ర తత్రాపి
శివజ్ఞానాదేవ సర్వేషాం ముక్తి రితి స్కాందే పుష్కం తథ్యథా ఇహ
ముత్యేషు లోకేషు యత్ర కుత్రాప్యవ్యస్థితిః వివాజ్ఞానా న్న ముక్తిస్యాత్
త్వద్జ్ఞానం భక్తితో భవే దిత్యాద్యవస్య మవధార్యమ్॥ ౨౩॥

—♦ ఆం ద్ర తా స్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! సగుణ బ్రహ్మోపాసకులు శివపదమును బొంది పునరావృ
త్తి నొందరని మేమెట్లు తెలియగలము? అందుకుగాను కాలనిశ్చయమును
జెప్పుటను తెలియుచున్నాడు. పాపము లేచిపోయిన తర్వాత ఉపాస
నా పరులు కాలాభిమాని దేవతతో గూడిన యేకాలమందు వెళ్ళి తిరిగి
రావో ఓ భరత వంశోత్తమా కర్మముల నాచరించిన యే యోగులు యే
కాలమందు వెడలి తిరిగి వచ్చెదరో అకాలమును జెప్పుచుంటిని (యెక్క

దేవన్నను శివజ్ఞానము చేతనే ముక్తి గలదు గాని జ్ఞానములేక ముక్తి లేదు అట్టి జ్ఞానము భక్తి సాధ్యమని తెలియునది॥౨౩॥

శ్లో॥ అగ్ని ర్జ్యోతి రహ శ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ |

తత్ర ప్రయాగంగచ్చంతి బ్రహ్మబ్రహ్మ విదోజనాః॥ ౨౪:

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహ పూర్వత్ర ప్రతిజ్ఞాతం వృత్తమేవాహ—అగ్ని రితి । తత్ర తావదగ్ని ర్జ్యోతి రిత్యర్చి రభిమానినీ దేవయానోః పలఙ్గితా దేవతో చ్యుతే తత్రాప్య హరిత్యనేన శుక్ల పక్ష శబ్దేన చ షణ్మాసో తరాయణం గృహ్యతే తత్రచ శరీ త్యాగా త్కృమ ముక్తి మార్గేణ బ్రహ్మవిదో యోగాభ్యాస శీలా స్సార్యం జ్యోతిః ప్రాప్య యోసావాదిత్యో పురుష స్సహ మస్మీతి శ్రుతి న్యాయేన బ్రహ్మలోకం గత్వా తత్ర జ్ఞానోప దేశేన తేషా మనావృత్తి రిత్యర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

జ్ఞానోపదేశేనేతి॥ తద్యథా । మర్త్యలోకే జలే చింబం త్వాదర్శ్య స్వర్గభూమికే । బ్రహ్మలోకేయథా తప్యం త్రిభి ర్భేదై స్త్రిధా మత మిత్యాది స్మృత్యా సర్వత్ర శివజ్ఞానాదేవ ముక్తి రితి యదా చర్మవదా కాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాఃత్మదా శివమవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాన్తో భవిష్యతీ త్యాదిశ్రుత్యా ప్యవధార్యమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈశ్లోకమందు పూర్వమందుచెప్పిన వృత్తాంతమునె జెప్పుచున్నాడు అగ్నిజ్యోతి యనగాదేవయాన మార్గమందు గనుపించే అర్చి రభిమాని

దేవత అహస్సు, శుక్లపక్షము, అనగా ఆరుమాసముల కాలము గల
ఉత్తరాయణము । ఆప్పుడు దేహత్యాగమును జేసినట్టి యోగాభ్యాస
గల బ్రహ్మవేత్తలు సూర్యతేజస్సును పొంది, యోసావాదిత్యో పు
స్సోహమస్మి । ఆదిత్యోవా ఏష ఏతన్మండలం = పురుషః । ఆ
వాదిత్యో బ్రహ్మైతి శృతిన్యాయముచే బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి
అక్కడ జ్ఞానోపదేశము నొంది క్రమముక్తిచే పునరావృత్తి రహితుడై
యుండును. (మనుష్యలోకమందైనను స్వర్గలోక మందైనను బ్రహ్మలో
మందైనను శివజ్ఞానం వల్లనే ముక్తిశ్రవణి తెలియక ముక్తినిందగో
వారు ఆకాశమును చర్మమువలె చుట్టబెట్టినట్లెయ్యని తెలియవలెను ॥ ౨౧ ॥
శ్లో॥ ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయామ్
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥ ౨౨ ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పునరావృత్తి లక్షణం విశృయాన మ్మ
మహాహ—ధూమఇతి॥ ఇహాపి ధూమ ఇత్యనేన ధూమః
మానిసీ మర్త్య యానోపలక్షితా దేవ తోచ్యతే తత్రా
రాత్రి ఇత్యనేన కృష్ణపక్షః షణ్మాసత్వేన దక్షిణాయామ్
గృహ్యతే తత్రాచ యోగిన సాధనశీల స్య శరీర త్యాగ
త్పయోగీ చాంద్రమసం జ్యోతిః ప్రాప్య నివర్తతే పునరా
వృత్తి భాగ్యవేదితి వివేకః॥ ౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పునరావృత్తి భాగితి॥ ఏవంసతీహ శివజ్ఞానంవిహ పునరపి జననం
పునరపి మరణం పునరపి గర్భనివాసం పునరపి జననం జురే కయనం । ధృ
వపి సృష్టివిలాస ఇత్యాది రీత్యా పునరావృత్తి భాగవే త్యవ ధేయం॥ ౨౨॥

—♦ ఆంధ్ర తత్వము ♦—

ధూమాభిమానదేవత, రాత్ర్యభిమానదేవత, కృష్ణపక్షాభిమానదేవత
 దక్షిణాయ నాభిమానదేవత వీరలు యేమార్గమందుండి నడిపించెదరో
 ఆమాగ్నంబున బోవు కర్మయోగులు శరీర త్యాగానంతరం పూ
 ర్వాక్త ధూమాది మార్గంగా వెడలి చంద్రలోకమునకు వెళ్ళిచంద్ర
 శ్లోకాని బొంది పునర్జన్మము కొరకు భూలోకమునకు వచ్చు
 చున్నారు. (శివజ్ఞానము లేక జననము మరణము గర్భవాసము సృష్టి
 విలాసము నిగ్రహింప జాలరు. అర్ధాంతరము అర్చి ఆహస్సు. శుక్లపక్షము
 ఉత్తరాయణము, అనగా సూర్యనాడి యనియు. ధూమము, రాత్రీ,
 కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయనము అనగా చంద్రనాడి యనియు అర్ధము.
 యీ రెంటిలో సూర్యనాడి పురుషనాడి, చంద్రనాడి స్త్రీనాడి, సూర్య
 నాడి యందు యెనిమిదంగుళముల శ్వాసము వెడలు చుండును. సర్వదా
 యీనాడిని నడిపించు వారలకు నాలుగంగుళముల శ్వాసము మిగిలి ఆయు
 ర్వృద్ధియై అంతమందు (సూర్యమండలము భేదించుకుని బ్రహ్మములో
 గలియుచురు.) కోటి సూర్య ప్రకాశ మానమైన యాత్మస్వరూపముతో
 సర్వవ్యాపకులై యుందురు. చంద్రనాడి యందు పది రెండంగుళముల
 శ్వాసము వెడలు చుండును. ఇది స్త్రీనాడి, సర్వదా యీనాడిని నడి
 పించు వారలకు ఆయువు తక్కువయై అంతమందు చంద్రమండలమున
 కేగి పునర్జన్మము కొరకు భూమిమీద కిరణములద్వారా ఓషధులయందు
 పడి పునరావృత్తి నొందుచురు॥ ౨౫॥

శ్లో॥ శుక్లకృష్ణే గతి హ్యేతే జగత శ్శాశ్వతే మతే

ఏకయా యాత్యనావృత్తి మన్యయా ౨౨న ర్తతే పునః॥౨౬

దేవత అహస్సు, శుక్లపక్షము, అనగా ఆరుమాసముల కాలము గల
ఉత్తరాయణము । అప్పుడు దేహత్యాగమును జేసినట్టి యోగాభ్యాసము
గల బ్రహ్మవేత్తలు మూర్త్యులైజన్మును పొంది, యోసావాదిత్యో పురుష
స్సోహమస్మి । అనిత్యోవా ఏష ఏతస్మండలం = పురుషః । అహ
వాదిత్యో బ్రహ్మతి శృతిన్యాయముచే బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి
అక్కడ జ్ఞానోపదేశము నొంది క్రమముక్తిచే పునరావృత్తి రహితులై
యుందురు. (మనుష్యలోకమందైనను స్వర్గలోక మందైనను బ్రహ్మలోక
మందైనను శివజ్ఞానం వల్లనే ముక్తిశివుని తెలియక ముక్తినిందగోతు
వారు ఆకాశమును చర్చమువలె చుట్టబెట్టినట్లెయ్యని తెలియువలెను ॥౨౩॥
శ్లో॥ ధూమో రాత్రి స్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతి ర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే ॥౨౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పునరావృత్తి లక్షణం పితృయాన మార్గ
మప్యహ—ధూమఇతి॥ ఇహాపి ధూమ ఇత్యనేన ధూమాభి
మానినీ మర్త్య యానోపలక్షితా దేవ తోచ్యతే తతాపి
రాత్రి ఇత్యనేన కృష్ణపక్షః షణ్మాసత్వేన దక్షిణాయనం
గృహ్యతే తత్రచ యోగిన సాధనశీల స్య శరీర త్యాగా
త్సయోగీ చాంద్రమసం జ్యోతిః ప్రాప్య నివర్తతే పునరా
వృత్తి భాగ్యవేదితి వివేకః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పునరావృత్తి భాగితి॥ ఏవంసతీహ శివజ్ఞానంవిహ పునరపి జననం
పునరపి మరణం పునరపి గర్భనివాసం పునరపి జనన జురే శయనం । పున
రపి సృష్టివిలాస ఇత్యాది రీత్యా పునరావృత్తి భాగవే త్యవధేయం॥౨౫॥

—♦ ఆంధ్ర తత్వ ర్మము ♦—

ధూమాభిమానదేవత, రాత్ర్యభిమానదేవత, కృష్ణపక్షాభిమానదేవత
 దక్షిణాయ నాభిమానదేవత వీరలు యేమార్గ మలముండి నడిపించెదరో
 అమాగంబున బోవు కర్మయోగులు శరీర త్యాగానంతరం పూ
 ర్వాక్ష ధూమాది మార్గంగా వెడలి చంద్రలోకమునకు వెళ్ళిచంద్ర
 జ్యోతిని బొంది పునర్జన్మము కొరకు భూలోకమునకు వచ్చు
 చున్నారు. (శివజ్ఞానము లేక జననము మరణము గర్భవాసము సృష్టి
 విలాసము నిగ్రహింప జాలరు. అర్ధాంతరము అర్చి అహస్సు. శుక్లపక్షము
 ఉత్తరాయణము, అనగా సూర్యనాడి యనియు. ధూమము, రాత్రి,
 కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయనము అనగా చంద్రనాడి యనియు అర్థము.
 యీ రెంటిలో సూర్యనాడి పురుషనాడి, చంద్రనాడి స్త్రీనాడి, సూర్య
 నాడి యందు యెనిమిదంగుళముల శ్వాసము వెడలు చుండును. సర్వదా
 యీనాడిని నడిపించు వారలకు నాలుగంగుళముల శ్వాసము మిగిలి ఆయు
 ర్వృద్ధియై అంతమందు (సూర్యమండలము భేదించుకుని బ్రహ్మములో
 గలియుదురు.) కోటి సూర్య ప్రకాశ మానమైన యాత్మస్వరూపముతో
 సర్వవ్యాపకులై యుందురు. చంద్రనాడి యందు పది రెండంగుళముల
 శ్వాసము వెడలు చుండును. ఇది స్త్రీనాడి, సర్వదా యీనాడిని నడి
 పించు వారలకు ఆయువు తక్కువయై అంతమందు చంద్రమండలమున
 కేగి పునర్జన్మము కొరకు భూమిమీద కిరణములద్వారా ఓషధులయందు
 పడి పునరావృత్తి నొందుదురు॥ ౨౫॥

శ్లో॥ శుక్లకృష్ణే గతి హ్యేతే జగత శ్శాశ్వతేమతే

ఏకయా యాత్యనావృత్తి మన్యయాఽఽనర్తతే పునః॥౨౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రానావృత్తి సావృత్తి లక్షణ ద్వయ మేవోప సా
దయతి॥ శుక్లకృష్ణేతి॥ ఏవం సతీహ పూర్వం శుక్ల కృష్ణ గతి
ద్వే యతో జగతః పూర్వం ప్రతిపాదితే తేచ శాశ్వతే వినా
శివజ్ఞానం ననివర్తేతే తథాప్యేకయా శుక్లగత్యా యోగీభ్యాన
శీలో ౭నావృత్తిం యాతి తతోన్యయా తు కృష్ణగత్య పున
సావృత్తిం యాతిత్వర్థః॥౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

వినాశివజ్ఞానమితి॥ అతఏవ నారదం ప్రతి కృష్ణే నై వోక్తం॥ త
ద్యథా, వినాశివప్రసాదంహి భ్రాంతిః క్వాపి ననశ్యతి అతఏవ భీమం
త్యేతే భీమ రాశ్మివవజితాః అహంతు జగతః కర్తా భూతానా మిశ్య
రోపి సన్ జ్ఞాపయన్ స్వాత్మనో మూలం పూజయామి మహేశ్వర మి
త్యాది స్కాందే వచనై ర్హరిహర తేత్యాదినా ప్రత్యక్షతత్వావధేయం॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఆనావృత్తి లక్షణమును సావృత్తి లక్షణమును జెప్పుచున్నాడు॥
అర్చిరాది మార్గమనియు ధూమాది మార్గమనియు, శుక్లగతి యనియు,
కృష్ణగతి యనియు జ్ఞానకర్మాధికారులకు ఆనాది నుంచి శాశ్వతముగా
నున్నవి. జ్ఞానప్రకాశమైనందున శుక్లగతి యనియు అవిద్యావరణ గలిగి
నందున కృష్ణగతి యనియు నర్థము. జ్ఞానాధికారులకు శుక్లగతి అర్చిరాది
మార్గము పునరావృత్తి రహితమైనది. కర్మాధికారులకు కృష్ణగతిధూమాది
మార్గము పునరావృత్తి గలది (శివప్రసాదములేక భ్రాంతియొక్కడను నశిం
చుదు గనుకనే శివభక్తిలేని వాళ్ళు భ్రమరముల వలె తిరుగుచున్నారు. నేను

జగత్కర్తనైభూతములకు పాలకుడనైనప్పటికి నాకును మూలమైన మహేశ్వరుని తెలియజేయుచు పూజించుచున్నాను. ఇట్టివచనములు స్కాందమందు హరిహర ష్టోత్ర మహాత్మలో ప్రత్యక్షముగా చూడగలరు॥౨౬॥

శ్లో॥ నైతేస్సృతీపార్థ! జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన ।

తస్మాత్సర్వేషుకాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున!॥ ౨౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వేతన్మార్గ ద్వయం జ్ఞాత్వా ఫలం కిమస్తీ త్యాహ ।
నైతఇతి॥ తథాచ హేపార్థ! యోగీ యోగాభ్యాస శీలో
యద్యేతే సృతీ మార్గద్వయం విజానం స్తివ్యతి సపవేహ జన్మనా
యత్నతో న విముహ్యతి తస్మాన్మమపదేశేషు సర్వేషుకాలేషు
దృఢాభ్యాసేన యోగయుక్తో భవేతి త్వమపి న విముహ్యసీ
త్యర్థః॥౨౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

విజానన్నతి॥ తద్యథా । శృత్వా ధర్మం విజానాతి శృత్వా త్యజతి
దుర్మతిం శ్రుత్వాజ్ఞాన మవాప్నోతి శ్రుత్వా మోక్షంచగచ్ఛతీ త్యాది
బోధ్యమ్॥ ౨౮॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! శుక్ల కృష్ణ గతులను తెలిసినందున ఫలమేమంటే చెప్ప
చున్నాడు. అర్జునా మోక్షసంసార, ములను బొందించు నీరెండు దారు
లను తెలుసుకొనిన యే యోగియు మోహముం గాంచడు । అందు
వలన నా ఉపదేశములయందు సర్వదా దృఢాభ్యాసముజేసి యోగముతో

గూడినవాడవగుము. నీవును మోహమునొందవు (విని ధర్మమును తెలియుచున్నాడు. విని దుర్ముద్ధిని వదలుచున్నాడు, విని జ్ఞానమును సంపాదించుచున్నాడు । విని మోక్షమును బొందుచున్నాడు అని తెలియుము)॥౨౬॥-

శ్లో॥ వేదేషు యజ్ఞేషు తపస్సు చైవ ।

దానేషు యత్పుణ్య ఫలం ప్రదిప్యమ్ ।

అత్యేతి తత్సర్వ మిదం విదిత్వా ।

యోగీ పరం స్థాన ముపైతి చాద్యమ్॥

౨౮

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతానా పనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదేఽక్షర
పరబ్రహ్మ యోగోనామా ష్టమోధ్యాయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పూర్వార్థ జ్ఞానవత సత్క్రియా కలాప
కృతవత శ్చ ఫలమప్యహ—వేదేష్వితి॥ తత్ర తావద్వేదేషు
సమ్యగధీతేషు యజ్ఞేషు సాంగోపాంగ సాహిత్యేన శ్రద్ధయా
నుస్థితేషు । తపస్సు కృచ్ఛ చాంద్రాయణాదినా సుపప్తేషు
దానేషు దేశే కాలే పాత్రేచ శ్రద్ధయా విత్తశాత్య రహితేన
దత్తేషు యత్పుణ్యస్య కర్మణ స్స్వర్గ రాజ్యాది ఫలం తత్సర్వం
ఫల మతిశయేనైతి ప్రాప్నోతి సర్వోపి జన ఇతిశివమ్॥ ౨౮॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత
ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వేక దశఽన నామకే
గీతాభాష్యే అక్షర పరబ్రహ్మయోగోనామా ష్టమోధ్యాయః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అతఏవోపసంహరన్నాహ । తత్సర్వమితి తత్రైవంసతి । 'కథయా
సిద్ధ్యతి ధ్యానంధ్యానా త్రైవల్య ముత్తమం' । ఇత్యాది బ్రహ్మోత్తర
ఖండే స్కాందా చ్చే త్యవధార్య మిత్యలం॥ ౨౮॥

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠ శివ ఛార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం అక్షర
పరబ్రహ్మ యోగోష్ఠమః.

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము పూర్వోక్తమైన యర్థమును దెలిసిన వానికిన్ని ఆ
ప్రకారము క్రియాకలాపమును జేసిన వానికిన్ని ఫలమును జెప్పచున్నాడు
నేదాధ్యయన ఫలమునున్ను శ్రద్ధతో చేయుబడిన సాంగోపాంగ యజ్ఞ
ముల యొక్క ఫలమునున్ను, కృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాదులచే తప్తము
లైన తపస్సుల యొక్క ఫలమునున్ను, లబ్ధత్వము లేక దేశ కాల
పాత్రముల నెరిగి శ్రద్ధతో జేసిన దాన రూపమైన పుణ్య కర్మకు ఫలము,
స్వర్గ రాజ్యాధిపత్యము, దానికంటె నతిశయమైన ఫలమునున్ను అందరు
పొందగలరు. (కథవినుటచే ధ్యానము సిద్ధించును, ధ్యానము చేయుట
వలన కైవల్యమున్ను సిద్ధించునని పురాణములయందు గలరు.)

ఇట్లు తత్వైక దశానమను శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహా రిచేరచింపబడిన భావబోధము నాంధ్రీ
తాత్పర్యమున అక్షర పరబ్రహ్మయోగమును
నప్తమాధ్యాయము సమాప్తము॥ ౨౮॥

శ్రీమచ్ఛ్రీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతా భాష్యే

రాజగుహ్య నిరూపణ యోగోనామ-నవమోధ్యాయః.

శ్రీ కృష్ణ ఉవాచ—

శ్లో॥ ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్య సూయవే।
జ్ఞానం విజ్ఞాన సహితం యజ్ఞాత్వా మోక్ష్యసే శుభాత్॥౧॥

— భాష్యమ్ —

‘అప్రాదశానాం విద్యానాం యోగవిద్యా పరా తతః
అత్మవిద్యా పరా గుహ్య నవమే సా సమీర్యతే॥ అథ
పూర్వోక్తమేవ తత్త్వం విస్తరేణ వ్యాఖ్యాతం తత్ప్రసంగే
నాన్యచ్ఛ రహస్య మ్విక్తుమాహ—ఇదన్వితీ । ఏవం సతీ దం
ప్రాగ్బహుధోక్తమపి బ్రహ్మ తత్త్వ విషయకం జ్ఞానం తత్రాప్య
ధికం గుహ్యతమం గోపనీయ నై తుభ్యం ప్రవక్ష్యామి త్వర్థః।
తదేతజ్ఞానం శాస్త్రీయ మపి విజ్ఞాన సహితం తదపి యజ్ఞాత్వా
త్వశుభా త్సంసారబద్ధనా న్మోక్షసే తత్ప్రవక్ష్యామి త్వర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

నను పురాణ న్యాయ మీమాంసే త్యాదినా హైదశ విద్యోక్తాః
తత్త కా సా విద్యా గరీయసీ త్యాహ—ఆత్మపరేతి తమక్తం స్కాందే
బ్రహ్మ గీతాయాం తద్యథా 'ఆత్మవిద్యా విహీనస్య శోకసాగర ఎవహి
ముక్తి రేవాత్మ నిష్ఠస్య నాస్తి సంశయ కారణ మిత్యా ద్య వధేయం॥౧॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అహైదశ విద్యలలో యోగవిద్య గొప్పది. ఆయోగవిద్య కంటే
ఆత్మవిద్య శ్రేష్ఠమైనది. గుహ్యమైనది. దానిని యీ తొమ్మిదవ యథ్యా
యమందు చెప్పుచున్నాడు. పూర్వమందు చెప్పిన తత్వము విస్తరించి చె
ప్పబడినది. ప్రసంగ వశమున మరయొక రహస్యమునున్ను చెప్పుచున్నాడు
యీ బ్రహ్మతత్వమును గురించిన జ్ఞానము అవేకవిధములుగా యిదివరకు
చెప్పబడినది. అయిననూ ఇంకా యెక్కువగా రహస్యమైన దానిని నీకు
చెప్పుచున్నాను. ఇదివరకుచెప్పినది శాస్త్రజ్ఞానముఇప్పుడుఅనుభవజ్ఞానమును
చెప్పుచున్నాను. దేనిని తెలుసుకుంటే ఆశుభమయిన యీ సంసారబంధ
ము నశించిపావునో దానిని చెప్పుచున్నాను. (ఓయీ పురాణ న్యాయ
మీ మాంసాదులు పదునెనిమిది విద్యలు చెప్పబడినవి. వాటిలో యేవిద్య
గొప్పదంటే స్కాందపురాణములో బ్రహ్మగీత యందు ఇట్లున్నది. ఆత్మ
విద్య నెరుగని వానికి దుఃఖ సముద్రమే శరణ్యము. ఆత్మ నిష్ఠ గలవాడు
ముక్తి నొందునని నిశ్చయించ దగినది. ॥౧॥

శ్లో॥ రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమం

ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్॥ ౨

—♦ భాష్య మ్ ♦—

నను యోగో ద్వివిధో రాజయోగో హఠయోగశ్చ
తత్ర ప్యపక్వ కషాయేభ్యో హఠయోగః సమన్విత ఇత్యుక్త

స్తథా శను దమాది వట్సుపత్తి యుక్తేభ్యస్తు రాజయోగ
ఏవ ప్రశస్యత ఇత్యాహ—రాజవిద్యేతి॥ తథాచా స్య సర్వో
త్కృష్టత్వేన సుకరత్వేన చ రాజవిద్యా త్వం పురాణ న్యాయ
మీమాంసే త్యాద్యష్టాదశ విద్యాసు గోప్యానా మపి గోప్య
త్వా ద్రాజగుహ్యం సకల సంసార బుధ నివర్తకత్వా త్పవిత్ర
ము త్తమంచ భోధ్యమ్ । ఏవం యోవా గాన్త్యేతదక్షర మవి
దిత్వా అస్మా ల్లోకాత్ప్రేతి స కృపణ ఇత్యాది శ్రుత్యే హ
జన్మన్యేనా వగమస్య యుక్తత్వా త్ప్రత్యక్షా వగమం సర్వ
భూత మూలత్వా ధర్మాయ హితం ధర్మ్యంచేదం తత్వజ్ఞానం
సుసుఖం యథా స్యా త్తథా కర్తు మర్హసీ త్యర్థః॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సమన్వితఇతి॥ “రాజయోగో హి కర్తవ్య స్సర్వయోగేష్వనుత్తమః
అవిపక్వ కషాయశ్చై ధృతయోగ సమన్వితః” ఇత్యాది స్మృతే రితిభావః॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

యోగము రెండువిధములు. రాజయోగము హతయోగము మఱపరి
పాకం లేనివారలకు హతయోగమున్ను శమదమాది సస్సంపత్తి గలవార
లకు రాజయోగమున్ను ప్రశస్తముగానుండునని చెప్పుచున్నాడు. ఇది సు
లభమైన దిన్ని అన్నిటికంటె గొప్పదిన్ని గాన రాజవిద్యయనియును, ఆ
ష్టాదశ విద్యలయందును గోప్యమైనందున రాజగుహ్య మనియు సకల పా
శములను ఛేదించునదిగాన పవిత్రమనియు ఉత్తమ మనియు అనుభవముచే
తెలియదగినది గాన ప్రత్యక్షముగా దగిన దనియును సకలభూతములకూ
మూలముగా న ధర్మమును తొలగనిదియును నగు యీ తత్వజ్ఞానమును

సుఖమగునట్లుగా జేయ నర్హుడవు (అన్నియోగములలోను గొప్పది యగు
రాజయోగమే చెయ్య దగినది. అంతః కరణయందు ఘాలిన్యమున్న యెడ
ల హతయోగమున్ను చేయవలయును॥ ౨॥

శ్లో॥ అశ్రద్ధధానాః పురుషా ధర్మస్యా స్య పరస్తవ

అప్రాప్య మాం ప్రవర్తంతే మృత్యు సంసార వర్తని॥ ౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం ప్రతిజ్ఞాతస్య జ్ఞానస్య నివృత్తి రూపేణా నర్థ
ఫలత్వ మపి ప్రదర్శయన్నాహ—అశ్రద్ధధాన ఇతి । ఏవంతస్మి ।
మమ క్తస్యా స్య పూర్వోక్త ధర్మస్య విషయే ౨ శ్రద్ధధానాః
పురుషాః మామేవ ప్రథమావ్యక్త రూపమేవా ప్రాప్య
మృత్యు సంసార వర్తంతి ప్రవర్తంతే । కుతః పున ర్ద్వితీయా
వ్యక్త రూపం మత్పరం పద మక్షరం తురీయం గమిష్యంతి
త్యర్థః॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

ఇహ వ్యక్తో ద్వివిధో మూలప్రకృతి రూపః పరబ్రహ్మ రూపశ్చేతి
తదాహ—ప్రథమావ్యక్తేతి । తద్యధా । ‘అవ్యక్తా ప్రకృతి ర్మూలా
త్వపరా త్రిగుణా త్మికా । అవ్యక్తం హి పరబ్రహ్మ యత స్సర్వై ర్నవ్య
జ్యత ఇత్యాది స్కాందే తత్త్వ సంహితాయా ముక్తర్వా దితి భావః॥ 3॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇదివరలో చెప్పిన ప్రకారము జ్ఞానము తలక్రిందైనచో అనర్థ ఫల
మును న్నూ చూపించుచున్నాడు. పూర్వోక్తమైన ధర్మము విషయమై
శ్రద్ధ లేనివారై మొదటి యవ్యక్తమైన నన్నె పొందలేక మృత్యుసంసార

మార్గమందు నడుచు చున్నారు. ద్వితీయావ్యక్త రూపమైనటువంటిన్ని అక్షరము తురీయము అయిన నా పరమ పదమైన సదాశివుని యెట్లు పొందగలరు. (అవ్యక్తము రెండు విధములు. మొదటిది మూలప్రకృతి రూపము. రెండవది పరబ్రహ్మ రూపము అని స్కాందము నందు గలదు. పరబ్రహ్మ మవ్యక్త మెందుకయినదనగా అందరికి గనుపించనం (వ్యక్తము గానందున అవ్యక్త మైనది॥ ౩॥

శ్లో॥ మయా తత మిదం సర్వం జగదవ్యక్త మూర్తినా ।

మత్ స్థాని సర్వభూతాని నచాహ స్తేష్వ వస్థితః॥ ౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిమిదం స్వరూపం త్వత్పరంపదం చేతి ద్వాభ్యాం క్రమేణాహ—మమేతి । తత్రైవం సతీ యద్యపి ప్రపంచ జాతం జగదవ్యక్త మూర్తినా మయైవ యచ్చ కించ జగత్సత్ర దృశ్యతే క్రియతే పివే త్యాది శ్రుత్యా తత స్తథాపి మృది ఘటాదివత్సర్వ భూతాని మత్స్థాన్యేవ నచాహ స్తేష్వ వస్థిత ఇత్యర్థః॥౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నచాహమితి కిస్తు పరిచ్ఛిన్న త్వేన మత్ స్థాన్యేవ భూతాని సతు తేన రూపేణ తేష్వవస్థిత ఇత్యర్థః॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర) తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఈ నిస్వరూపమేమిటి? ని పరంపదమేమిటి? యనగా కృమముగా రెండు శ్లోకములతో చెప్పుచున్నాడు. ఈ దృశ్యమానమైన జగత్తు అవ్యక్త స్వరూపమైన నాచేతనే వ్యాప్తమై యున్నది. మృతు

యందు ఘటాదులున్నట్లు సర్వభూతములు నాయందే ఉన్నవి. నేను వాటియందు ఉండలేదు. (భూతములు చిన్నవి గనుక నేను వాటియందుండుటలేదు)॥ ౪॥

శ్లో॥ నచ మత్ స్థాని భూతాని పశ్యమే యోగమైశ్వరమ్ |

భూతభృన్నచ భూతస్థో మమాత్మా భూత భావనః॥ ౫॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథచ 'యో వేదాదా' స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతే చ ప్రతిష్ఠిత' ఇత్యాది శ్రుత్యా తు స్వీయ పరంపద మవ్యాహా । నచేతి । ఏవం సతి యది మే మమైశ్వరం యోగ గమ్యం స్వరూపం పశ్యేచ్ఛే న్మత్ స్థాన్యపి భూతాన్యపి నహి సన్తి త్యర్థః । ఏవం తర్హి మృద్ధుటాది వత్కారణత్వేన భూతభృన్నచ భూతస్థ స్తతాపి మమాత్మా పరమశివ స్సర్వ సాక్షి సర్వభూతై ధ్యేయత్వేన లింగార్చాపర ముక్తిదేహ కథితేతి సిద్ధాంత సారావళ్యాం లింగ పూజ్యత్వేన చ భావ్యత ఇతి భూతాభావన ఇత్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నహిస్సన్తి । 'యతః కోన్వేనం జనయే త్పున రిత్యాది' బృహదారణ్యక శ్రుత్యా యోవేదానిత్యుక్తే పరే సాక్షిణి శివే సర్వభా వ్యక్తా దీని భూతాని నహి స్సన్తి త్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

యోవేదాదా=యః పర స్సమహేశ్వరః । అను శృతిని బట్టి తన పరంపదమునున్ను చెప్పుచున్నాడు. నేను యోగాభ్యాస కాలమందు

పొందునట్టి ఈశ్వర స్వరూపమును నిపు చూచివట్టాయెనా నాయందుండె
 భూతములున్ను లేవు. మృత్తు ఘటమువలె, కార్య కారణ భావముచే
 కారణమైన మృత్తైగాని కార్యమైన ఘటములేనట్లు భూతములను భరించు
 వాడు, ఘేతరంగ బుద్బుదాదులను భరించునట్టి సముదృదు ఘేన
 తరంగాదుల యందిమిడి యుండనట్లు భూతములయందు లేడు. అందు
 లోను నాకు ఆత్మయైన పరమశివుడు సర్వసాక్షియై సర్వభూతము
 లచే ధ్యానముచేయ తగినవాడు॥ హృద్వ్యోమాంబుజ కర్ణికా ర్క శశ్య
 ద్బింబా గ్నిశిక్త్యర్థగం ప్రాణాయామ యుతో మృణాళ విలసత్సూత
 ప్రతీకాశకం । జ్యోతి స్తదీత మానసోపి పరతః స్వ ద్వాదకాంత సిత
 స్వచ్ఛాంభ సుదృశ ప్రభం పరశివం యోగీ చితా పశ్యతి॥ ౫॥

శ్లో॥ యథా కాశస్థితో నిత్యం వాయుః సర్వవృత్త గో మహాన్ ।
 తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థాని త్యుపధారయ॥ ౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మిహ పూర్వోక్త మేవ దృష్టానేన విశదయతి ।
 యథేతి తథాచ మృది ఘటాదిన త్కార్య కారణ భావేషి
 వస్తుతః పృథివీ పశ్యామి రూపం తత్తేజస ఇతి న్యాయేనా
 పృథగ్రూపత్వం తథాపి స్వల్ప విచారస్యా వస్తుభేనా ధారా
 ధేయ భావ కల్పనయా వాద్యాకాశ దృష్టానేన మత్స్థాన్యపి
 సర్వాణి భూతానితి వ్యవహారోపీతి బోధ్యమ్॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప నీ ♦—

నను వాయ్వాకాశయో రేకప్రకృతికత్వా త్కథం తయో రాధా
 రా ధేయత్వ మిత్యత ఆహవస్తుతేతి తద్యథా పృథ్వీం పశ్యామి రూపం

తల్లెజ్జో జల మిత్యహో రసం గృహ్యమి జిహ్వామి పశ్యామ్యే తత్కన-
మవ్యద అపి గంధాదికం సర్వం తస్మాత్ప్ర క్రమతో లయం శేషయిత్వా
ప్రయత్నేన శివం పూర్ణం విచింతయే దిత్వాది జానం గూఢతయా వధా-
ర్యమ్॥౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

పూర్వోక్తమైన దానినే దృష్టాంతముతో స్పష్టముచేయుచున్నాడు.
ఘటాదులు మృత్తుయందున్నట్లు గొప్పదియైన వాయువుచేత కౌశమందున్నట్లు
సమస్తమైన భూతములు నాయందున్నట్లు తెలియుము. ఆధారా ధేయభా-
వమందు పృథివికి జలము జలమునకు అగ్ని అగ్నికి వాయువు వాయువునకు
ఆకాశము ఆధారమయినందున పంచభూతముల యొక్క లయమున్నూ
యా ప్రకారమే చేసియివియన్నియు నాయందున్నట్లు తెలియవలెను.
(ఆకాశాది భూతములె శబ్దాదులయిన పంచతస్మాత్రలు వీటిని లయంచేసి
శివుడు సర్వవ్యాపకుడైనవానిగా తెలియుట యే నిగూఢమైన జ్ఞానము॥

శ్లో॥ సర్వ భూతాని కౌస్తేయ! ప్రకృతిం యాన్తి మామికామ్ |
కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహం॥ ౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంతర్హికింపర్యవసిత మిత్యాహ సర్వభూతానితి |
తత్త్రైవం సతి హే కౌస్తేయ సర్వాణి భూతాన్యవ్యక్తాదీనీతి
రీత్యా మామికా మేవ ప్రకృతిం ప్రధమా వ్యక్తలక్షణం
కల్పక్షయే యాన్తి పునశ్చ తాని కల్పాదౌ విసృజామితి
తత్ర కా విచారణా కిన్తు తతః పరం యచ్ఛివ ముద్వేషం యత్స
రమం షడం తదేవ విచారణీయ మిత్యాశయః॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ♦ —

మామికామితి॥ ప్రథమావ్యక్తలక్షణాం సత్త్వం రజస్తమో విష్ణో జగదండం జనారణ తస్య కారణ మామ స్త్వాం సాంఖ్యా సత్త్వవిదో హరే । ఇత్యత్తోక్తా మిత్యర్థః॥ ౭॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

పర్యవసాన మేమి యనగా చెప్పుచున్నాడు. ఓ కాంతేయ, సర్వ భూతములకు ఆవ్యక్తమే మొదలు గనుక కల్పాంత మందు ప్రథమావ్యక్త మైన నాప్రకృతిని బొందుచున్నవి. మల్లీ వాటినే కల్పాది యందు నేమ వదలి వేయుచున్నాను. దానికి విచారణ అవసరము లేదు. అచ్చైతన్య పరమపదము నైన శివుని విచారించవలయును. ప్రథమావ్యక్తము, సర్వరజ స్తమో గుణాత్మక మైన జగదండము. అట్టి జగదండమునకు కారణము నీవే యని శివుడు విష్ణువుతో జెప్పి నట్లు పురాణమునందు గలదు॥ ౭॥

శ్లో॥ ప్రకృతిం స్వా మవప్తభ్య విస్మజామి పునః పునః
భూతగ్రామ మిమం కృత్స్న మవశం ప్రకృతే ర్వశాత్॥౮॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏతదేవ పున రుపసాదయతి । ప్రకృతి మితి । తత్రైవం సుతి । శూన్యా త్ప్రకృతి రీశశ్చే త్యత్తో క్తాయా ప్రకృతి స్తాం । ప్రకృతిం స్వా మవప్తభ్య ద్వాసుపణ్ణే త్యత్తో క్త జీవేశ్వ రాభ్యాం పూర్వవ ద్భేదాభేద మాశ్రిత్య పునః పునరహం మాయావీ వ విస్మజామి త్యర్థః । అతఏవే దంకృత్స్నం ప్రకృతే ర్వశా దప్య వశమివ భూతగ్రామ మిమం న్రాహు రిత్యర్థః॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

భేదా భేదేతి తత్ర తావ ద్వ్యష్టి రూపేణ భేద స్సమష్ట రూపేణ
చాభేద ఇతి జీవేశ్వరాభ్యాం తయో రుపపత్తి రితి భాషః ॥౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

దీనినే మళ్ళీ చెప్పుచున్నాడు. శూన్యము వలన ప్రకృతిని యీశ్వరు-
డున్ను పుట్టెన నేసలమందు చెప్పబడిన ప్రకృతిని ఆధారం చేసుకుని
జీవేశ్వరులతో భేదాభేదము నాశ్రయించి మళ్ళీమళ్ళీనేను ఇంద్రజాలి
కుని వలె ప్రకృతి వశముచే పరవశమైన భూతసమూహమును సృష్టి
కేయుచున్నాను (భేదాభేదమనగా జీవేశ్వరులకు భేదమూలేదు. ఆభేద
మూలేదు భేదాభేదమున్ను లేదు అయినను భేదాభేదము నాశ్రయించి
అనగా వ్యష్టి జీవుడు సమష్టి ఈశ్వరుడు అని ఉపపత్తి చెప్పిరి. మేము బ్ర-
హ్మకును ప్రపంచమునకు అత్యంత భేదమును జెప్పవారముగాము. అత్యంత
అభేదమును జెప్పవారమున్ను గాము భేదాభేదమును జెప్పవారము
న్ను గాము మరేమనగా శరీరము శరీరి గుణము గుణి ఇట్లు విశిష్టాద్వైత
మును జెప్పవారము ॥౮॥

శ్లో॥ సచ మా న్రాని కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ

ఉదాసీన వదాసీన మస క్త నైషు కర్మసు॥

౯

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

సన్వస్తేవం పర న్వేవం జ్ఞానినం త్వాం కర్మాణి నిబ-
ధ్నంతి నవేతి సన్నిహాన ఆహ—నచేతి । ఏవం సత్కుదాసీన వదా-
సీన మస క్తం చ కర్మాణి తాని కుర్వంతం మాం హేధనంజయ
శివ ధ్యానా ర్చన జ్ఞానా న్నచ నిబధ్నన్తి త్యర్థః ॥౯॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నచనిబధ్నుంతీతి । తత్ప్రతాప చ్ఛ్రీవణ మనన నిధిధ్యాసన సామర్థ్యం
వా ల్పం యమ నియమా సన సాక్షాతాయామ ధారణయా సమాధిభా
క్త్యం పాండిత్యం చలద్ధ్యే త్యభిప్రాయేణ వా ల్పంచ పాండిత్యంచ
నిర్విద్య సబ్రాహ్మణః కేనస్యా ద్యేన స్యా త్తేన స్యా దీదృశ ఏవ భవతి
తశ్యతే ర్నచ కర్మాణి నిబధ్నుంతీత్యర్థః॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

అట్లే అవుగాక, మరేమంటే జ్ఞానివైన నిన్ను కర్మలు బంధించువా
బంధింపవాఅనే సందేహమును చెప్పుచున్నాడు. ఓధనంజయ । భూతస్మృత్యై
మొదలయిన కర్మలను ఉదాసీనుని వలె కర్తృత్వాభి మానమును కేద
నట్టిన్ని అసంగుడనై ఫలాభిసంధిని వదలినటువంటి నన్ను శివ ధ్యానము,
శివార్చనము. శివజ్ఞానము గలుగుట వలన కర్మలు నన్నంటనేరవు॥ శివా
శ్రితానాం జంతూనాం కర్మణా నాస్తిసంగమః । (శ్రీ)వణ మనన ని
ధ్యాసనల యందు సామర్థ్యము అధికముగా నుండి లేదా శ్రవణమైనది
గలిగి, యమ నియమాదుల చె సమాధి ననుభవించి, (పాండిత్యమనగా
మననము అల్పమనగా శ్రవణము శ్రవణమును మననమును వదలి పి
ధ్యాసనలో బ్రాహ్మణుడు (బ్రహ్మజ్ఞాని) యేమననంచేత నగునో యే
శ్రవణంతో నగునోదానిచేతనే కర్మబద్ధుడు గాకుండును॥ ౯॥

శ్లో॥ మయా ధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతేచ సచరాచరమ్ ।

హేతునానేన కౌన్తేయ జగద్వి పరివర్తతే॥

౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తర్హి చిదాభాస రూపేణ మయా ధ్యక్షేణే శ్చ
రేణ ప్రకృతి స్సచరాచరం సూయత ఇత్యర్థః । ఏవంసహ

‘తతో యదు త్తరతరం తదరూప మనామయ మిత్యాది’ శ్రుతి
వేద్యమ్ । శివ మద్వైతం పృథగేవే త్యవధార్యమ్ । తథాచ.
హే కాంతేయా నేనైవ హేతునా జగజ్జన్మాది వినాశాంతం
విపరివర్తతే తదేత దు క్తమ్ । అస్య ద్వేతేన్ద్ర జాలస్య యదు
పాదాన కరణ మజ్ఞానం తదుపాశ్చిత్త్య బ్రహ్మ కారణ ముచ్యత
ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప శీ ♦—

సూయతఇతి॥ అన్యథా మూలప్రకృతే రపి జడత్వా ద్వి నా చిదం
బరా భాసేన కథం స చరాచరం సూయత ఇతి భావః॥ ౧౦॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

చిదాభాస రూపుడనగు నాతోటిన్ని అధ్యక్షుడైన ఈశ్వరుని చేత
మన్ను ప్రకృతి, చరాచర ప్రపంచమును కనుచున్నది. మూలప్రకృతి
జడముగాన చిదాభాసుడు లేక చరాచరమును పుట్టించలేదు. నాకంటె
శివు వేరుగా నున్నటు తెలియుము. ఓకాంతేయ ఈ హేతువుచేతనే
ఈక్షణాది ప్రవేశాంతా సృష్టి రీతేన కల్పితా అని మహాపనిషత్తు॥ జన
నము మొదలు మరణాంత మైన జగత్తు తిరిగి తిరిగి వచ్చుచున్నది. ఇంద్ర
జావికుడు మాయను ఉపాదానముగా జేసుకుని సృష్టించినట్లు కారణమైన
బ్రహ్మము ఆజ్ఞానమును ఉపాదానముగా జేసుకొని సృష్టించు చున్నది॥ ౧౦॥
శ్లో॥ అవజానన్తి మాం మూఢా మానుషీం తను మాశ్రితమ్ ।
పరం భావ మజానన్తో మమ భూత మహేశ్వరమ్॥ ౧౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కేన రూపేణ త్వాం బన్ధనా ద్విముక్తం జానామి
త్యాహ—అవజానన్తితి । కిన్తు ‘సీతాం చ పార్వతీం పశ్యే

ద్రామం చైవ త్రిలోచన మిత్యాది శ్రుత్యుక్త రీత్యా 'మన్యే
త్వాం కాల మిశాన మనాది నిధనం విభు మిత్యాది
స్మృత్యుక్త మార్గేణ చపరభావేనైవ మాహేశ్వరేణ పరంపద
రూపేణ మా ముపాసయే దితి పర్యవసితం । అతఏవై తన్నా
నావతారాణాం నిధానం బీజ మవ్యయం । యస్యాం శాంకేన
సృజ్యంతే దేవ తిర్య జ్నురాదయః । ఇత్యాదినా ప్రకృత్యాఖ్య
మవ్యక్తం విరాడ్రూపం చోక్త్యా 'అమునీ భగవద్రూపే
మయా తే అనువర్ణతే । ఉభే అపి న గృహ్లాంతి మాయాస్పృష్టే
విపశ్చిత ఇత్యుక్తమ్ సంగచ్ఛత ఇత్య వధేయమ్॥౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

పరంపద రూపేణేతి । పాద్యే గోసాల సహస్ర నామ్నా
ప్ర్యుక్తం । 'ధ్యాయేన్నిత్యం సదా విష్ణుం శుక్లాధం శివరూపిణం । నా శివ
మైవ శివ పాప్రైవై విష్ణుభక్తి మనాప్నుయా దిత్యాది ద్రష్టవ్యం॥ ౧౧॥

—♦ ఆ ణ్ధ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ నిన్ను యే రూపముతో బంధ విముక్తుడవై నట్లు తెలుసు
కొందు నంటె చెప్పుచున్నాడు. నీతను పార్వతిని గాను రాముని శంక
రునిగాను జూడవలె నన్న శృతిని బట్టిన్ని, నిన్ను ఆద్యంతములు లేని
శంకరునిగా తెలియుచున్నామనె స్మృతిని బట్టిన్ని, పరభావముచే పరం
పదమైన మాహేశ్వర రూపముచే నన్ను పాసించ వలెనని పర్యవసాన
మైనందున, అన్నియవతారములకు ముఖ్య బీజమై నటువంటిన్ని నాకే
రహితమై నట్టిన్ని యే ఆవతారము యొక్క భాగములో భాగముచే దేవ

త్యజ్య రాదులు సృష్టింప బడుచున్నారో అట్టి ప్రకృతియనే పేరు గల
విరాడ్రూపమునున్ను చెప్పి యీరెండు రూపములే (మాహేశ్వర
రూపము విరాడ్రూపమున్ను విద్వాంసులచే వర్ణింప బడినవి. గోపాల
సహస్ర నామమందు విష్ణుని తెల్లని శివరూపముగా వర్ణించెను. అట్లు
శివుడైతేనే శివుని బొందునుగాని లేనియెడల విష్ణుభక్తిని పొందునని
తెలియవలెను॥ ౧౧॥

శ్లో॥ మోఘాశా మోఘ కర్మాణో మోఘ జ్ఞానా విచేతసః

రాక్షసీ మాసుకీం చైవ ప్రకృతి మోహినీ శ్రితాః॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అతఏవ మేచ్ఛే ధ్యానం జినే ౭హింసా వైష్ణవే భక్తి
రుత్తమా । త్రీనేతా నోద్ధరిష్యామి హింసా ౭శుచి శివే
తరా నిత్యాది బృహన్నారదీయోక్త్యా శైవం యద్భాషు
తద్విముఖానాం నిరయగామిత్వ మేవే త్యభిప్రేత్యా హ ।
మోఘాశినేతితదేతదుక్తం విష్ణుపురాణేషి । తద్యథా । ముద్రా
జటారచన మాంధ్యవతా మ్వృధైవ మోఘాశినా మఖిల శౌచ
నిరాకృతానాం తోయప్రదాన పితృపిండ బహిష్కృతానాం
సంభాషణాదపి నరా నరకం ప్రయాన్తీ త్యాదిబహుశః॥౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నశ్యేవం తర్హి మేచ్ఛా జైనా జైష్ణవా శ్చైకపంక్త్యసారూఢాః
కాంగళిం గమిష్యంతి త్యాహ । అతఏవేతి । తత్ర తావత్ మేచ్ఛే ధ్యానం
యుక్తం జినేత్వహింసాదయో యుక్తా జైష్ణవేతు నమోభావేన భక్తిర్యుక్తా
పరంతు హింసయా మేచ్ఛ మశుచ్యా వేదబాహ్యచారేణ జినమేవజైనం

శివేతరత్వేనచ జైష్టవ మిత్యాది త్రినేతా నోద్ధరిష్యామి తి భగవద్వా
కృతో నుసన్ధేయ మిత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్పు ర్య ము ♦—

మేచ్ఛుడు ధ్యానంచేసినను హింసకుడు, జైనుడు ఆహింసా వ్రత
ములా నున్నను వేదబాహ్యమతముగాన శుచిలేనివాడు. జైష్టవుడు ఉత్తమ
భక్తిగలవాడైనను శివనిందకుడు గాన యీ ముగ్గురిని నేను ఉద్ధరించినని
భగవంతుడు చెప్పినట్లు బృహన్నారదీయ మందు గలదు. శివభావ పరా
శుక్రులుకు నరకప్రాప్తి యే నిశ్చిత మని చెప్పుచున్నాడు. నిష్ప్రయోజన
మైన కోర్కె- గల్గి వ్యర్థ కర్మ క్షర్థజ్ఞానములు నలుపుచు విక్షేప యుక్త
మైన మనసు గల్గి రజస్తమా గుణప్రధాన మయినట్టి స్తు బుద్ధిని శ్రమింప
జేయు ప్రకృతి చేత, తప్తముద్రా ధారణయు కృత్రమజటాధారణ గలిగి
ఆచారవిహీనులై పితృతర్పణ పిండప్రదానములు చేయని మూఢులతో
సంభాషణ చేసినయెడల నరకమును బొందుదురు॥ ౧౨॥

శ్లో॥ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతి మాశ్రితాః।
భజన్త్య నన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాది మవ్యయమ్॥ ౧౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం వేదబాహ్యనాం వృత్త ముక్త్యా మహతా మపి
కర్తవ్య మాహ-మహాత్మానస్త్వీతి । తత్రైవం సతి । దేవస్య
పరబ్రహ్మణ సుదాశివస్య 'తత్సవితు ర్వరేణ్య' మిత్యుక్త
నిర్దిష్టాం చిదంబరాఖ్యాం ప్రకృతిం స్వస్యా త్మన సుదాశివస్యా
ర్థనాశివరత్వేన దైవీం ప్రకృతి భావ మాశ్రితాః పున శ్చాన
న్య మనస స్సాతో భూతాది మవ్యయం పరాత్పరతరం శివం

జ్ఞత్వా మహాత్మానో మాం గురుత్వేన శివ తత్త్వోపదేష్టారం
భజన్తి త్యక్తః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తత్సనితురితి తత్ర తావత్ సనితు ర్యరేణ్య మివ సుపామితి సురా
దేశే భగ్య దేవస్య తద్వరేణ్యం శక్తిం ధీమహి యోనో ౭ స్మాకం
ధియో న్తఃకరణాని యయా శక్త్యా తపో బ్రహ్మచర్యాది కర్మసు ప్ర
వోదయేదితి మంత్రార్థః స్మృతిశ్చ భగ్నః సూర్యో హరి శ్చాయా వరేణ్యం
శక్తి రాతపః దీపం శివో హరి ధూమః ప్రభాశక్తి ర్యథా భవే దిత్యాది
స్కాన్ద వచనై రవధార్యమ్॥౧౩॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

శ్లో॥ దరియా నాభాక వీరశ్చ నాన్దక సుధర స్తథా శతకోపో
భిషక్ చాష్టా కర్మచండాల భాగినః॥ దరియులు నాభాకులు వీరుడు నా
న కుడు సుధరుడు తింగల వడగల భిషక్॥ శతకోపో ద్వివిధః తింగలో
వడగల శ్చేతి తాభ్యా మష్టా విత్త్యర్థః ఈయనమండ్రి కర్మచండాలరు
వేదబాహ్యులు॥ ఇట్లు వేదబాహ్య మతమును జెప్పి మహాత్ముల యొక్క
కర్తవ్యమును జెప్పుచున్నాడు. ఓ సార్థా చిదంబరమనే పేరుగల ప్రకృతి
పరబ్రహ్మమైన సదాశివునికి యర్థాంగి గాన యట్టి వైవప్రకృతిని
అశ్రయించి అనన్యమనస్కులై భూతములకు అదికర్తయైనట్టియు నాశరహిత
మైన పరాత్పరుడగు శివుని తెలిసిన మహాత్ములు శివతత్త్వోపదేశమడచిన
నన్ను గురువునుగా నేవించుచున్నారు. (నూర్వ్యునికి వెలుతురు అవినాభాక
మయనట్లు సదాశివునికి అర్థాంగియైన గాయత్రీ యని శక్తిని ధ్యానము
చేయుచున్నాము. యెందుకొరకనగా మాయొక్క అంతఃకరణ వృత్తులను
తపో బ్రహ్మచర్యాది కర్మల యందు ప్రేరణ చేయుగాక యని గాయత్రీ

మంత్రార్థము శివుడే సూర్యుడు విష్ణువేణాయ ప్రకాశమే శక్తి దీపమే శక్తి
 యని స్కాందపురాణము॥౧౩॥

శ్లో॥ సతతం కీర్తయన్తో మాం యతః శ్చ దృఢవ్రతాః

నమశ్యంతశ్చమాభక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరంచ కిం కుర్వంత ఇత్యాహ—సతత మితి ।
 ఏవం తర్హి 'మాం పరం శైవభావేనైవ సీతాంచ పార్వతీం
 పశ్యే'దిత్యాది యథోక్త రీత్యా చింతయే దితి పర్యవసితమ్ ।
 తద్యథా, స్కాందే 'తద్వై మన శ్శంభు పదారవిందయో
 ర్వచాంసి యతస్య గుణాను కీర్తనే । కరావనాః మందిర
 మార్జనాదిషు శ్రుతిశ్చ । కార్యాచ్యుత సత్కథోదయే ।
 పాదాచ తత్తేత్ర పదానుసర్పణే శిరో వృషేశస్య పదాభిసం
 దనే । కామశ్చ తత్రాప్తి మయో నచాన్యత స్సేవేత వర్తెపి
 సంవసన్ మునిః' । ఇత్యాదినానవధా భక్త్యా నిత్యయుక్తా
 స్సంతో । మహాత్మానస్తు, 'వైష్ణవ స్సతు విజ్ఞేయ శ్శివభక్తి
 పరాయణ' ఇత్యాది రీత్యో పాసత ఇత్యర్థః॥౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ. ♦—

నమ 'దృష్ట్వా పాతం హరే ర్దేహం కృత్వా కౌశ్ల్య సంధయం ।
 అష్టభి స్సహ పత్నీభి ర్దాహయామాస పార్థివ' ఇత్యాది రాజ్యోప
 శాంత్యా గమిష్యమాణే త్వయి కథం త్వం సతత ముపాసయామితిచే
 త్యత్ర దృష్టంతేనాహ । సీతాంచేతి । ఏసంసతి 'ఆనందాజ్ఞేః కమపి చ

ఘన భావ మాస్థాయ రూపం శక్త్యా సార్థం పరమ ముమయా శాశ్వతం
 భోగ మృచ్ఛన్నిత్యాదిస్మృతి న్యాయేన శివయో శ్చరీరస్య కర్మ జన్యత్వా
 భావేన సతత ముపాస్యత్వం యుక్తమిత్యవధేయమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

మహాత్ములు మరేవిధముగా చేయుచున్నారగా చెప్పుచున్నాడు ।
 సీతను । పార్వతిని గాను రాముని శంకరునిగాను చూడవలెనన్న విధిని
 బట్టి నన్ను పరమశైవునిగా చింతన చేయవలయునని పర్యవసానము॥ శైవ
 ధర్మములిట్లు స్కాందమునందుగలవు. శంకరుని చరణ కమలముం
 దున్నదే మనస్సు. శంకరుని గుణములను కీర్తించినదే వాక్కు. దేవమందిర
 మందు సమ్మార్జనాదులను జేసినవె చేతులు । శివకథలను విన్నవే చెవులు,
 శివశ్రేత్రమును గురించి నడిచినవె పాదములు, వృషవాహనునికి వందనం
 చేసినదే శిరము. కోరికయు ఆతిని స్వరూపమును కోరినదె । ఈప్రకా
 రము ఇంద్రియవర్గములచే మునియైనవాడు సేవించవలెను. మహాత్ములు
 తొమ్మిది విధ (పూర్వోక్త)ములైన భక్తులు గలిగి యుందురు. విష్ణువు
 శివభక్తుడని యు పాసింతురు (హరి మరణించుటను జూచి యైనమండ్య
 పట్టపురాణీలు కాష్టసమూహముచే శరీరమును దహనంచేసెరను వచన
 మును బట్టి నీకు మరణము గలుగుచుండగా నిన్నెట్లుపాసించననగా సీతను
 పార్వతినిగాను రాముని శంకరునిగాను ఉపాసించవలెనన్నట్లుపాసించ
 వలెను. శంకరుని శరీరము కర్మజన్యమైనదిగాదు గాన శాశ్వతమైనది.
 అనంద సముద్రమునుంచి ఘనమైనట్టిన్ని ఉత్కృష్టమైన రూపమును
 బొంది ఉమాదేవితో శాశ్వత భోగముల ననుభవించుచున్నది గాన ఉపా
 స్యుడు శంకరుడె గాని అన్యదేవతులు గారు. శంకరుడుగాక తతిమ్మా
 విష్ణు బ్రహ్మమొదలయిన వాళ్ళకు మరణము గలదు. వారల శరీరములు
 కర్మజన్యమైనవి, భృగుమహర్షియొక్క శాపమువలన విష్ణువునకు దశావ
 తారములు పాపింపించినట్లు శివరహస్య ఖండములోనున్నది॥ ౧౮॥

శ్లో॥ జ్ఞాన యజ్ఞేన చాప్యన్యో యజంతో మాముపాసతే ।

ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతో ముఖం॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కీదృశ స్సర్వతో గర్భో యజ్ఞో యేన రూపేణ
త్వాం భజే దిత్యాహ॥ జ్ఞాన యజ్ఞేనేతి తనుక్త మధర్వ శిషి
పాశుపత వ్రతమితి । తృష్టాం ఛిత్వా హేతుజాలస్య మూలం
బుద్ధ్యా సంచిత్వ స్థాపయిత్వా చ రుద్రే రుద్ర ఏకత్వ
మాహుః । రుద్రం శాశ్వతం వై పురాణ మిష మూర్ఖం
తపసా నియచ్ఛత । వ్రత మేతత్పాశుపతం పశు పాశ విమో
క్షాయ । పుత్రాద్యర్థం మయాప్యనుష్ఠితం తన్నిష్టానాం విద్యా
ప్రాప్తిర్ముక్తిశ్చ । తేషా మత్యంతవ్రత ధారిణాం ముక్తిరేవ ఫలం
సంభవతి । విద్యా ప్రాప్తిశ్చ యావదాయుషం పాశుపతవ్రత
ధారిణాం ముక్తి రేవ ఫలం పాశుపత వ్రతం పురాణేష్వపి
ప్రసిద్ధం । సాహందే శిరోవ్రత ఖండే అకృత్యైత ద్రవ్యం పుణ్యం
నైవ జ్ఞాన మవాప్నుయాత్ పశు పాశ విమోక్షాయాచీర్ణంతు
మునిభిః పురా । విష్ణునా బ్రహ్మణా దేనై ర్మూర్ఖండేయ దధీ
చినా దుర్వాససా గౌతమేన జాబాలాధర్వశాఖినా । కాత్యాయనేన
మునినా తథాగన్త్యైన సత్తమ । మయా స్కందేన
గణపై నందినా భృంగినా తథా । గామాయ దత్తవా నేత
దగన్త్యై దండకావనై । ఉపమన్యుస్తు కృష్ణాయ దీక్షా మేతాం
చకారహ । కృత్వాతు విరజాం దీక్షాం యః పూజయతి

శంకరం । తేనైవ జన్మనా ముక్త శ్శివజ్ఞానీ శివం వ్రజేత్ ॥
ఉద్ధౌళనం త్రిపుండ్రం చ శ్రద్ధయా నాచరంతి యే తేమాం
వాస్తీ వినిర్మోక్ష సుసారా జ్ఞస్మ కోటిభిః । భస్మనో ధూళినం
చైవ తద్దైవా పాదమస్తకం । యః కరోతి సదా మర్త్య
స్సుముక్తో భవతి ధృవం । శ్రాద్ధే యజ్ఞే జపే హోమే వైశ్వ
దేవే సురార్చనె । భస్మ త్రిపుండ్రైః పూతాత్మా మృత్యుం
జయతి మానవః । ఆయుష్కామో యథా రాజన్ భూతి
కామో ధవానరః । నిత్యంవై ధారయేద్భస్మ మోక్షకామీ
చనై ద్విజః॥ ఏతాని తాని శివమంత్రీ పవిత్రీతాని భస్మాని
కల్మష హరాణి సుముక్తిదాని । త్రైపుండ్రకాని రచితాని
లలాటపట్టే లుంపణి దైవలిఖితాని దురక్షరాణి । కిం యజ్ఞైః
కి మనేక తీర్థ నివహైః కి వేద పాఠ శ్రమైః కి ఘోరై
ర్బివిధై స్తపోభి రమవైః కం మంత్ర తంత్రై ర్జపైః । కిం ధ్యానైః
కి మనేక దాన నికరైః కి సాంఖ్య యోగభ్రమై ర్మోక్షార్థి
సిత భస్మనా చ నిపుణః కుర్యాత్త్రిపుండ్రం బుధః జాబాల్య
పనిషది॥ అధహైనం భగవంతం జాబాలిం పైష్పలాదిః
పప్రచ్ఛ । భగవన్మే బ్రూహి పరమతత్వ రహస్యం । కిం
తత్త్వం । కో జీవః । కః పగుః । క ఈశానః । కో మోక్షో
పాయ ఇతి స తం హోవాచ । సాధు పృష్టౌ సర్వం నివేద
యామి యదా జ్ఞాత మితి పున స్సుతము వాచ కుత

స్వయా జ్ఞాత మితి, పున స్సతమువాచ షడాననా దితి పున
 స్సత మువాచ, తేనాథ కుతో జ్ఞాత మితి, పున స్స త మువాచ
 తేనే శానాదితి । పున స్స త మువాచ అతః కస్మా త్తైన జ్ఞాత
 మితి, పున స్స త మువాచ, తదుపాసనా దితి, పునస్స త
 మువాచ, భగవన్ కృపయా మే రహస్యం సర్వం నివేదయేతి
 స తేన పృష్ట స్సర్వం నివేదయామాస తత్త్వం । పశు పతి
 రహంకారా విష్ట స్సంసారి జీవ స్స ఏవ పశుః । సర్వజ్ఞ పంచ
 కృత్య సంపన్న స్సర్వేశ్వర ఈశః పశుపతిః । కేవలన ఇతి
 పున స్స త మువాచ, జీవాః పశవ ఉక్తాః । తత్పరిత్యాత్పశు
 పతి స్స పున స్తం హోవాచ, కథం జీవాః పశవ ఇతి కథంత
 త్పతి రితి స త మువాచ, యథా తృణాశినో వివేకహీనాః
 పరప్రేష్యాః కృష్యాది కర్మసు నియుక్తా స్సకల దుఃఖ సహ
 స్సృష్టామి బద్ధమానా గవాదయః పశవః ! యథా తత్స్వా
 మిన ఇవసర్వజ్ఞ ఈశః పశుపతిః తద్జ్ఞానం కేనోపాయేన జాయతే
 పున స్స త మువాచ వీభూతిధారణా దేవ తత్ప్రకారః కథ
 మితి కుత్ర కుత్ర ధార్యం । పున స్సత మువాచ, సద్యోజాతా
 దిపంచ బ్రహ్మ మంత్రై ద్భస్మ సంగృహ్యగ్ని రితి భక్తై
 త్యనేనా భిమంత్ర్య మానస్తోక ఇతి సముద్ధృత్య జలేన సంస్పృశ్య
 త్రియాయుష మితి శిరో లలాట వక్షః సుంధేష్వితి తిస్సభి
 స్త్రాయుషై స్త్ర్యంబికై స్తిసో రేఖాః ప్రకుర్వీత వ్రత మేత

చ్ఛాంభవం సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభి రుక్తం భవతి । తత్స
మాచరే న్ముముక్షు ర్న పునర్భవాయై త్యాది ద్రష్టవ్యం॥౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శిరో వ్రతేతి తస్య హి సర్వేశ్వర సా ధార్యమాణవ్రత ప్రతిపాదక
త్వా చ్ఛిరోవ్రత ఖండత్వా వగమాదితి భావః తద్యథా సర్వేషామేవ భక్తా
నాం శంభో ర్లింగ మనుత్తమం నిలేన భస్మనా కార్యం లలాటే వై త్రి
పుండ్రక మిత్యాది కూర్మ పురాణోక్త్యా వగంతవ్యమ్॥౧౫॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అన్నిటి కంటె శ్రేష్ఠమైన యజ్ఞమేది యే రూపముతో
విన్న భజించ వలె నంటె చెప్పుచున్నాడు. ఓ పార్థా అన్ని యజ్ఞము
లలో జ్ఞానయజ్ఞమే గొప్పది. జ్ఞానము పాశుపత వ్రతము చేయక
స్మాప్తించదు. యీవ్రతము అధర్వశిర ఉపనిషత్తు నందు జెప్పబడినది.
పశువుల యొక్క పాశము వదలి పోవునని యున్నది. పుత్ర సంతానము
కొరకు నేనును యీవ్రతము నాచరించి సాంబుడను పుత్రుని బడసితిని.
యీవ్రత మందత్యంత నిష్ఠ గల వారలకు జ్ఞాన స్మాప్తియు ముక్తియు
గలుగును. ఇందుకు ఫలము ముక్తియే, ఆమరణాంతము పాశుపత వ్రత
మాచరింపవలెను. పన్నెండు సంవత్సరము లయినను జరుపవలెను. మునిశ్వ
రులు యీవ్రతము నాచరించిరి. విష్ణువు, బ్రహ్మ, దేవతలు, మార్కండే
యులు, దధీచి, దూర్వాసులు, గౌతముడు, జాబాలి, అధర్వశాఖ
కాత్యాయనముని, అగస్త్యులు, నేను, కుమారస్వామి, ప్రమథగణంబులు,
నరదీశ్వరుడు. భృంగీశ్వరుడు, రాముడు. దండకారణ్యములో అగస్త్యుని
వలన పాశుపత వ్రతమును ఉపదేశము నొంది యీవ్రత ప్రభావముచే
రావణుని సంహరించెను. ఉపమన్యువు కృష్ణునికి శివదీక్ష చేసెను. విరజా
దీక్షును బొంది శివారాధన చేసినవాడు శివజ్ఞానము గలిగి అజన్మముతోనె

ముక్తి నొందును. పాశుపత వ్రతమునగా సర్వాంగ భస్మోద్ధూళనము త్రిపుండ్ర ధారణము, దీనిని శ్రద్ధతో నాచరింపని వారలకు కోటి జన్మములకైనను ముక్తిలేదు. భస్మోద్ధూళనము శీరాది పాదపర్యంతము జేయవలయును. ఇట్లు యే మానవుడు జేయునో వాడు ముక్తుడగును. నిశ్చయము భస్మత్రిపుండ్రములచే పూతాత్ముడై శ్రాద్ధమును, యజ్ఞమును, జపమును! హోమమును, చైత్యదేవమును, దేవార్చనను జేసిన మానవుడు మృత్యువును జయించును. ఆయుష్కాముడును, విశ్వర్యకాముడును, మోక్షకాముడును నిత్యము భస్మను ధరించ వలెను. శివమంత్రములచే పవిత్రములైనందున పాపములను బోగొట్టి ముక్తినిచ్చునట్టి త్రిపుండ్రాంకితములైన ఆ యీ భస్మములు లలాట స్థానమందు దైవముచే వ్రాయబడిన దుష్టలిపిని తుడిచి వేయుచున్నవి. మోక్షార్థి యైన పండితుడు తెల్లని భస్మచే విద్యుక్తముగ త్రిపుండ్ర ధారణ చేసిన జాలును. యజ్ఞములు జేయనక్కర లేదు. అనేక నదులు యందు మునగ నక్కర లేదు. వేదపాఠము అవ్వచ్చేసి శ్రమనొంద నక్కర లేదు. అనేక విధములైన ఘోర తపస్సులచే మాలిన్యము పోవునను విచారముచే కష్టపడ నక్కరలేదు. మంత్రములు తంత్రములు జపములచే ప్రయోజనము లేదు. ధ్యానము లక్కరలేదు. దానములక్కరలేదు. సాంఖ్యాది యోగములలో భ్రమజెంద నక్కరలేదు ఒక్క పాశుపతవ్రతమే చాలును. అందుకుబ్రహ్మసూత్రభాష్యమందు శ్రీకంఠ భగవత్పాదులు మౌనవదధి కరణమునందు పాశుపత వ్రతముమోక్షమేమిట వని ప్రతిపాదించిరి. జాబాబ్బుపనిషత్తునందు పిప్పలాదుడు జాబాలి మహర్షిని పరమతత్త్వ రహస్యమును చెప్పమని యడిగెను. తత్త్వమనగా నేమి తీవు డెవడు? పశువెవడు? ఈశ్వరు డెవడు? మోక్షమున కుపాయమేది? ఇట్లు పిప్పలాదుడడిగెను. జాబాలి బాగుగా నడిగితివి నాకు తెలిసినంత వరకు చెప్పెదనని నుడిచెను. పి|| చెప్పెదరుగాని ఏ షైవరివలన తెలుసుకుంటివి? బా|| నేను షణ్ముఖునివలన తెలుసుకుంటిని. పి|| షణ్ముఖునకెట్లు తెలిసెను? బా||

ఈశానుని వలన తెలిసెను. పి॥ ఈశానునకెట్లు తెలిసెను? జా॥ శివోపాసన
 వలన పి॥ నాయందు దయయుంచి రహస్యము నంతను నుపదేశింపుడనివేడ
 గా తత్వమునంతను నుపదేశించెను. పశుపతియొ అహంకారావిష్టుడై జీవు
 డయ్యెను. ఆ జీవుడే పశువు సర్వజ్ఞ శక్తి నిత్యత్వస్థి శక్తి అనాదిబోధశక్తి
 స్వతంత్రశక్తి నిత్యమలుప్త శక్తి అనంతశక్తులు గలిగి సృష్టి స్థితి సంహారతీర్థ
 ధానా సుగ్రహములు చేయువాడున్నా సర్వేశ్వరుడున్నా అయిన శివుడే
 పశుపతి శృ॥ పశూనాంపతయైనమః రుద్రః పశూనా మధిపతిః ఆహమేవ
 జగతా మేకః పతిః. సర్వ దేవాః పశుతా మవాపుః స్వయం తస్మా
 త్పశుపతి ర్భూతావ । తస్మై రుద్రాయ నమోస్తు॥ స్మృతి॥ బ్రహ్మిది
 స్థావరాంతాశ్చ పశవః పరికీర్తితాః । తేషాం పతిత్వా ద్భూతేశ శివః
 పశుపతి స్మృతః॥ పి॥ పశువులెవరు॥ జా॥ జీవులే పశువు లనబడిరి. వార
 లకు పతిగాన పశుపతి॥ పి॥ జీవులు పశువులెట్లు? వారలకు పతి యెట్లా
 యెను॥ జా॥ అణు రాత్మాచ జీవశ్చ పశుః పుద్గల ఏవచ త్కేత్రజ్ఞః
 పురుష శ్చైత్ర స పైలే జీవవాచినః॥ అణువు, ఆత్మ, జీవుడు, పశువు,
 పుద్గులుడు, కేత్రజ్ఞుడు, పురుషుడు. ఈ యేడునూ సమానార్థములు,
 తృణభక్షణ చేసి వివేకము లేక పరాధీనములై కృష్యాది కర్మల యందు
 నియోగించబడి సకల దుఃఖములను సహించి దమ యజమానిచే బంధింప
 బడు వృషభములు మొదలగు నవి పశువులు యెట్లైనవో-అట్లే జీవులు
 పశువులు । పశువులకు యజమానుడు యెట్లో జీవులకు పతి పరమేశ్వరు
 డగుటవలన పశుపతి యయ్యెను. శృతి॥ యేషా మీశే పశుపతిః పశూనాం
 చతుష్పదా మత చ ద్విపదాం । నిష్క్రితో యం యజ్ఞయం భాగ
 మేతు రాయస్సోషా యజమానస్య సంతు॥ పి॥ అట్టి శివజ్ఞానమే
 యుపాయముచే లభ్యమగును॥ జా॥ భస్మ ధారణ వలన॥ పి॥ దాని
 విధి యెట్లు॥ జా॥ సద్యోజాతాది పంచబ్రహ్మ మంత్రములచే
 భస్మను గ్రహించి, అగ్నిరితి భస్మ యనె మంత్రముచే నభిమం

త్రించి మానస్తోక మంత్రముచె జలముచె దడిపి మర్దించి త్రియా
యుష మంత్రముచె శిరము. లలాటము. వక్షము, స్కంధముల
యందు ధరించి, త్రియాయుష త్రియంబక మంత్రముల మూడింటిచేతను
త్రిపుండ్ర ధారణము మూడురేఖలుగా చేయవలెను. ఇది శాంభవ వ్రతము
నాల్గు వేదముల యందును గలదని వేదవేత్తలు చెప్పిరి. ఇట్లాచరించిన
ముముక్షువు పునరావృత్తి నొందడు. ఇట్లనేక గ్రంథముల యందు గలను
జూచుకొనవలయు. ఈ పాశుపత వ్రతమునకు శిరోవ్రతమనే నామమెందు
కొచ్చిన దనగా సర్వులు శిరసావహించ వలశిన వ్రతమని చెప్పినందున
శిరోవ్రతము స్కాందములో యీ ఘట్టమునకు శిరోవ్రత ఖండమని
పేరున్న గలిగెను. భక్తులందరునూ తెల్లని భస్మతో లలాట మందు
త్రిపుండ్ర ధారణ చేసి శివలింగమును పూజించ వలయునని కూర్మ పురా
ణము నందు నూ గలదని తెలుసుకొనవలయును. యీ వ్రతప్రభావముచే
జ్ఞానము గల్గి కొంతమంది ఏకత్వ భావనతోనున్న కొందరితరభావన
తోనున్న కొంతమంది సర్వాత్మ భావనతోనున్న జ్ఞానయజ్ఞమందు పర
మాత్మను భజింతురు, గ్రంథవిస్తర భీతిచే ముగించితి॥ ౧౫॥

శ్లో॥ అహం క్రతు రహం యజ్ఞ స్వభా హ మహ మాషధమ్
మంత్రోహమహమేవాజ్యమహ మగ్ని రహంహుతమ్॥ ౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యదు క్త మేకత్వేనే త్యాది తదేవ విశదయతి ।
అహంక్రతురితి । ఏవం సత్యహంశబ్దేన విఖ్యాతస్తేష్విక ఏవ
పరశ్శివ ఇత్యాది స్మృత్యా హం బ్రహ్మాస్మి త్యాది శ్రుత్యా
చా హంగిరోపాసనయా సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మైవేత్య హం
క్రతు రిత్యాదినా బ్రహ్మర్పణ న్యాయేన చింతయే దిత్వర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నను నజానముః కథ మేకత్వేన పృథక్త్వేన వా స్వాత్మానం విజా
నీయా దితి వక్తు మాశంకతే నన్వేతి తథాచ సేవ్యోవా సేవకో వాపి త్వ
త్ నాన్యోస్తి కశ్చనేతి స్మృతి న్యాయేన వేదై రనేకై రహమేవ వేద్య
ఇత్యాది శ్రుతి న్యాయేన చాహం శబ్దేన పరాత్మా శివ ఏవ గృహ్యత
ఇత్యర్థః అహం కృతు రిత్యాది నేతి ఇహ క్రితు క్రియా కలాప స్తస్మా
ద్యో యజ్ఞః స్వధా స్వాహా తత్సాధక మాషధం ద్రవ్యం చా హ మేవే
త్యాది బ్రహ్మర్పణ న్యాయేనే త్యర్థః॥౧౬॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

వెనుక శ్లోకమందు జెప్పిన ఏకత్వ అన్యత్వ సర్వాత్మత్వములను
యీ శ్లోకమందు స్పష్టము జేయుచున్నాడు. జ్యోతిష్టోమము మొదలయిన
యజ్ఞములు పంచ మహా యజ్ఞములు శార్దూములు ఓషధుల వతన జనించు
నన్నము మంత్రములు అజ్యము అగ్నులు హోమము మొదలుగాగలవి నేనే
యని అహం శబ్దముతో వివరించెను. అహమనగా పరశివుడొక్కడేయని
స్మృతులు జెప్పెను. అహం బ్రహ్మస్మియని శృతితో అహంగిజాపాసన
చెయ్యవలెను. సర్వంభవ్విదం బ్రహ్మైవేతి శృతిచె యజ్ఞయాగాదులం
జేసి బ్రహ్మర్పణజేయుడని యర్థము (ఓయీ ఏకత్వముతో గాని పృథ
గ్భావముతో గాని సర్వాత్మ భావనతోగాని స్వస్వరూపమును తెలియ
వలెనని శంక జేయుచున్నాడు. ఆదియెట్లో తెలియజాలమనగా చెప్పు
చున్నాడు. సేవ్యోవైత గాని సేవకుడవుగాని నీకంటె నాకు మరెవ్వరు లేరు
(ఇది పృథగ్భావన)అనేక వేదములచే పరమాత్మయైన పరమశివు నె తెలుసు
కొన వలయును (ఇది ఏకత్వభావన) క్రియాకలాపముచే దేవ పితృ
యజ్ఞములను జేసి బ్రహ్మర్పణ జేయవలయు ననెడిది సర్వాత్మ భావనగా
జెలియ వలయును ॥౧౬॥

శ్లో॥ పితా మా మస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః
వేద్యం పవిత్ర మోంకార ఋక్సాను యజు రేవచ॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏన మేన పున రప్యాహ—పితామామితి । తథాచ సర్వ
జగతాం పితా జనకో మాతాచ తయోరపి జనకః పితామహ
శ్చాహమేవే త్యర్థః । ఏనం పవిత్ర మోంకార స్తనుపబృంహీ
తాని ఋక్సాను యజుఃషి చాధర్వాఖ్యశ్చేతి చత్వారో
వేదా అప్యహ మేవే తి వేద్య మిత్యర్థః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అప్యహమేవేతి । తద్యథా । 'అహం బ్రహ్మ చ విష్ణుశ్చ వేద
శాస్త్రా ద్యనేకశః । మన్మాయా కల్పితా సృష్ట్య శివోహం సర్వరూపతీ॥
అకాశాదపి విస్తీర్ణ శ్చుద్ధ స్సత్వో ౭-వ్యయ శ్శివః । యతస్మా సకథం
రామ జాతుతే మ్రియతే ధవే త్యాది యోగవాశిష్ఠా దప్యవధేయమ్॥౧౭॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇదివరకు చెప్పిన దానినె మళ్ళీ చెప్పుచున్నాడు. సర్వ జగత్తులకు
తండ్రిని తల్లిని నేనే. వారలకు తండ్రియైన పితామహుడు నేనే. పవిత్ర
మైన ఓంకారముచే గర్భీకృతములైన ఋగ్యజుస్సామాధర్వణ వేదము
లున్ను నేనుగానె తెలియవలెను. (నేనె బ్రహ్మ. విష్ణువునేనే. ఆనేకము
లైన వేదశాస్త్రములు నామాయచేతనే కల్పించ బడినవి. నేను సర్వ
స్వరూపుడగు శివుడను. అకాశముకంటెను విస్తీర్ణమై శుద్ధమై సూక్ష్మమై
నాశరహితమైన యేశివుడు అత్మగా నుండెనో ఆట్టి యాత్మకు జనన మర
ణము లెక్కడవి యని యోగవాశిష్ఠమునందు రామునికి వశిష్ఠుడుపదేంచి
నందున నేననగా శివుడని తెలియవలెను. ౧౭.

శ్లో॥ గతి ర్భర్తా ప్రభు స్సాక్షీ నివాసః శరణం సుహృత్
ప్రభవః ప్రళయః స్థానం నిధానం బీజ మవ్యయమ్॥ ౧౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం బహుశః క్రియాకలాప రూపేణాప్య హమేవే
త్యాహ—గతిరితి । తత్ర తావ జ్జగతాం గతి స్తద్భర్తా ప్రభు
శీర్ష్య సాక్షీ చేత్యాది సోహం సచ త్వం సచ సర్వ మేత
దాత్మస్వరూపం త్యజ భేద మోహ మిత్యాది రీత్యా సర్వం
ప్రపంచ జాత మవ్యహ మేవే త్యర్థః॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

పుపంచజాతమితి । ఏతదపి తత్రైవోక్తం “ఏకం బ్రహ్మ చిదాకా
రం సర్వాత్మక మఖండితం నిష్కలం భూరివా శేష మితి భావయ య
త్తుత” ఇత్యాది దృష్టవ్యం॥౧౯॥

—♦ ఆ ం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆనేక ప్రకారములుగా నుండు కర్మ సముదాయ రూపమంతయు
నేనేయని చెప్పచున్నాడు. కర్మఫలము నిచ్చువాడునునియమించువాడును
మించెడుగుల చూచువాడును భోగ పదము పాలకుడు ఇష్టమొనర్చు
వాడు పుట్టించువాడు చంపువాడు ఆధార లయస్థానములు నాశరహిత
బీజము మగు ఎల్ల నేనే. నివు నేను యీ కనుపించున దంతయు ఆత్మ
స్వరూపమే. భేదమును మోహమునువదలివేయుము. బ్రహ్మయొక్కటియే
చిహ్నోపమై సర్వవ్యాపకమై అఖండితమై భూమివలె చలనము లేనిదై
యున్నదని భావించవలయునని యనేక శృతులున్నవి॥౧౯॥

శ్లో॥ తపామ్యహ మహ మ్విర్షం నిగృహ్ణా మ్యుత్సృజామి చ
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ సదసచ్ఛా హ మర్జున॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం త్వమర్క స్త్వం సోమ స్త్వమసి పవన స్త్వం హుతపహ స్త్వ మాప స్త్వమోవ్యమ త్వము ధరణి రాత్మా త్వమితిచే త్యాది స్మృత్యాపి సర్వ మహ మేవే త్యాహ— తపామితి । తత్ర తావత్సూర్యాది రూపేణా ప్యహ మేవ తపామి త్యాది సర్వ మహ మేవ సదాశివో హేఅర్జున త్వ మాత్మాన మపి సర్వోపి జన్తశ్చైవ మేవ విజానాత్వే త్యాది సదసచ్చా ప్యహమేవ నమ త్త సదాశివా త్పుథక్కించదక్య స్తీతి భావః॥౧౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్వయ మాత్మా బ్రహ్మ విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ తత్త్వమస్మ్య హంబ్రహ్మస్మీ త్యాది వేదచతుష్టయోక్త మహావాక్యే వ్యహం శబ్దేన కిముచ్యత ఇత్యాహ—ఏవమితి । “అహం శబ్దేన విఖ్యాత స్తేవక ఏవ పరశ్చివ” ఇత్యాది స్మృత్యంతరాదితి భావః । నన్విహ తత్త్వమసీ త్యత్ర తస్య త్వమిత్యేవ సమాసేన విశిష్టాద్వైతమేవే త్యవధేయమ్॥౧౯॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారము పంచ భూతములున్నూ సూర్య చంద్రా త్మలున్నూ నీవే యని చెప్పిన స్మృతి యొక్క అర్థము (పరశివుడు) నేనని చెప్ప చున్నాడు. ఓ అర్జునా సూర్య రూపముగా తపించువాడను. వర్షమును గురియు నట్లును గురియకుండు నట్లు నొనర్చువాడను. జీవనము మృత్యువు, స్థూలము సూక్ష్మము నగు ప్రకృతియు వికృతియు నేనే. సదాశివుడనైన నాకంటె వేరైన వస్తువు కొంచెమైనను లేదని భావము. (అయమాత్మా

బ్రహ్మ విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ । తత్త్వమసి । అహం బ్రహ్మస్మి) అనెడి నాల్గు వేదముల యందున్న మహావాక్య గతమైన అహం శబ్దమునకు ఆర్థ మేమనగా పరశివుడొక్కడె అహం శబ్దవాచ్యుడు. తత్త్వమసి యనుచోట తస్య త్వం అని సమాసము. (అనగా నీవు ఈశ్వరుని లోనివాడవు) చే విశిష్టాద్వైతము సిద్ధాంతితము. సకల చిదచిద్విశిష్టా ద్వితీయ వైభవః పరమేశ్వరః పశు పాశ విశిష్టమై ప్రపంచా కారమైన పరాశ క్తితోగూడి ఆనుపమాన వైభవము గలవాడు పరమేశ్వరుడు. తత్స్పృష్ట్యా తదేవాను ప్రావిశత్ అనెడి శృతి ప్రమాణముచే పరమాత్మ జగత్తును సృష్టించి అందు ప్రవేశించి నందువలన విశిష్టాద్వైతమే సర్వవేద పురాణ తాత్పర్యము॥ పాశ బద్ధో భవే జీవః పాశముక్త స్సదాశివః॥ అని యెడు శృతి ప్రమాణముచే పాశ విముక్తి అయె పర్యంతము జీవుడు న్నాడు గాన విశిష్టా ద్వైతమే సిద్ధాంతము॥౧౯॥

శ్లో॥ త్రైవిద్యా మాం నోమపాః పూతపాపా ।
యజ్ఞై రిష్ట్యా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే ।
తే పుణ్య మాసాద్య సుశేష్ఠి లోకం ।
అశ్నన్తి దివ్యాన్ దివి దేవ భోగాన్॥ ౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ 'మిహ స్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చే త్యంశ' పంచకం ఆద్యం త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్భీజం ద్వయం మత మి'త్యాదౌ నామరూపయో ర్జగద్రూపత్వే స్థితే తత్ర పురాణ న్యాయ మీమాంసే త్యాద్యప్రాదశ విద్యా త్మకా నాం నామ్నా మపి వృత్తమాహ—త్రైవిద్యా ఇతి । ఏవం

తస్మాత్ । తస్మాత్ విద్యాయేషాం సన్తి తే త్రైవిద్యా నిష్కామ
 నయా బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్త్యనర్హా సోమపా సోమ యజ్ఞ
 కర్తారోపి యజ్ఞై ర్మామేవ సదాశివ మిష్ట్యా పూతపాపా స్ఫుత
 స్స్వర్గతిం చ ప్రార్థయన్తే । ఏవం తే పుణ్య మాసాద్య
 సురేంద్ర లోక మశ్నంతి నామ దివి దివ్యా దేవ భోగానశ్న
 తీస్త్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నామ రూపయో రితి । తద్యథా, “ముఖే నామాస్తి రూపం చై
 చక్షుషీ దం విభావయ । నామ రూపే నచైవాస్తా స్తయో రద్యాభ్య
 సుద్భవా దిత్య విద్యారూపత్వ మేతైతయో రిత్యధిక మన్యత్ర నిస్తరః॥ ౨౦॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇక్కడ, అస్తి, భూతి, ప్రియం, రూపం, నామ, ఇవి ఆయు
 అంశములు. ఇందులో మొదటివి మూడును బ్రహ్మరూపములు మిగిలిన
 రెండును జగద్భీజ మని యుండగా అస్తాదశ విద్యల యొక్క వృత్తాంత
 మును జెప్పుచున్నాడు. యెవరు వేదత్రయమునందు జెప్పబడిన కర్మల
 యందాసక్తి గలిగి బ్రహ్మవిద్యను పొందుటకు ఆర్హత లేని సోమయాజీ
 లును యజ్ఞములచే నన్నె సదాశివునిగా భజించి పాపభోధన చేసికొనిన
 వారగుచు స్వర్గతిని గోరుచున్నారో, వారు పుణ్యములు జేసి ఇంద్రలోక
 మనకు వెళ్ళి శ్రేష్ఠమైన దేవ భోగముల ననుభవించు చుందురు. (మఘ
 మందు నామము గలదు. నేత్రమందు రూపము గలదు. ఇట్లు భావించుము.
 యీనామ రూపములు రెండును ఇప్పటికిని పుట్టుక లేని వగుట వలన
 యీరెండును ఉండగూడదు. ఇది ఆవిద్యా రూపమని తెలియుము. దీనిని
 ముఖ్యముక వోట విస్తరించ గలము॥ ౨౦॥

శ్లో॥ తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం ।

క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి

ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా ।

గతాగతం కామకామా లభన్తే॥

౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

విగ్రహం దేవదేవస్య జగదేత చ్చరాచరం । ఏతమర్థం
సజానంతి పశవః పాశగౌరవాత్॥ విద్యే చేతనాం ప్రామా
స్తథావిద్యా మచేతనాం విద్యావిద్యాత్మకం సర్వం విశ్వం
విశ్వగురో ర్విభోః । రూపమస్య ససందేహో విశ్వం తస్య
వశే యతః । సత్యే సాధౌ చ సచ్చబ్ధ సుస్థి రేవ ప్రయుజ్యతే
విపరీతే త్వసచ్చబ్ధః కథ్యతే వేదవాదిభిః । సచ్చా సచ్చ జగ
ద్విశ్వం శరీరం పరమెస్మిన్॥ ఇత్యాది పౌరాణిక్యా ఫణిత్యా
చిదచిదాత్మకం విశ్వం విశ్వగురో శ్శరీర మిత్యాచార ఇతి ।
తత్ర తావత్తై స్వర్గ లోకం విశాలం భుక్త్వా తథ్యదేహ కర్మ
చిత్ లోకః క్షీయత ఇత్యాది శృత్యా క్షీణే పుణ్యే మర్త్య
లోకం విశంతే త్యాది సర్వం మాయా శరీరే ప్రతిబింబ గాత్రే
యత్స్వప్న దేహే హృది కల్పితాంగ ఇత్యాది రీత్యా విశ్వం
స్వకీయ చైతన్య భూత పరమశివస్య శరీరం పశ్యన్ సద్గురూ
పదిష్ట మార్గేణ గుప్తు విచారయే న్నాత్యంతాజ్ఞే స్విదం
శధయే ద్గోపనా ప్రథమాసిద్ధి ర్గోపనం త్వప్రకాశన మిత్యాది
శృతి స్మృతి గమ్యం గతాగతం సర్వం స్వప్నవ దవధార్యం॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

చరాచరాత్మిక మయిన జగత్తు ఈశ్వరునకు శరీరమని పశువుల పాశబలిమిచే తెలియ జాలకున్నారు. విద్య, చేతనము, అవిద్య అచేతనము విద్యావిద్యా తృక మయిన విశ్వ మంతయు విశ్వనాథుని రూపము, గజ కనే విశ్వమతని యధీనములూ నున్నది. ఈ ప్రకారమే సదస్వరూపమైన విశ్వము పరమేశ్వరుని శరీరమని జెప్పచున్నాడు. అయిజ్ఞాములు చేసిన వారలు విశేషమైన స్వర్గభోగముల ననుభవించి, కర్మచే సంపాదించిన లోకములు కర్మ ఫల మయిపోగానే కీజించును. పుణ్యమయిపోయి కొంచెము శేషమండగా మనుజు లోకమందు పుట్టుచును. నూల నూత్న కారణ శరీరములను స్వకీయ చైతన్యమును గురూప ద్విమూర్తముగా శ్రవణకు శరీరముగా విచారించవలెను. ఇది రహస్యము. మిక్కిలి అజ్ఞానులకు చెప్పగూడదు॥ కర్మ ఫలములను గోరువారు తిరిగి యీవిధముగానే వేర విహిత కర్మల జేయుచు జెప్పుచు వచ్చుచుండును॥ ౨౧॥

శ్లో॥ అనన్యా శ్చింతయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే
తేషాం నిత్యా భియుక్తానాం యోగక్షేమం వహఃమ్యహం॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంతర్హి । బ్రహ్మ విష్ణు సురేంద్రాద్యా యద్యత్సర్వం ని సర్వత్ర స్తత్ర చ్చిద్వపు స్సర్వం కరోతి త్యేవ చింతయే దిత్యభిప్రేత్యాహ-అనన్యాఇతి । తత్రైవంసతి । నాన్యో విద్యతే సదాశివా త్పరబ్రహ్మణో న్యో యేషాస్తే ౭సన్యా స్సృత స్సర్వం సర్వత్ర సర్వదే తిన్యామేన చింతయన్త ఇత్యర్థః । ఏవంసతి సోహం సచ త్వం సచ సర్వ మేత దిత్యాది శ్రుతి స్మృతి సిద్ధాంత రీత్యా సర్వాత్మనా చింతనస్యా వశ్యకత్వేన్ధికే

తత్ర యే జనా స్సాధన చతుష్టయ సంపన్నా స్త్రైగః ప్రపంచ
భూతస్య చిదాత్మత్వా వలోకనాదితీ రీత్యా కర్మ ఫలాభిసంధి
రహితత్వేన న్యాసినస్సన్తః పర్యుపాసతే తేషాం సర్వాత్మత్వో
పాసకానా ములభ్యలాభో యోగో లబ్ధస్య పరిపాలనం క్షేమ
శ్చాహం బ్రహ్మ సురేంద్రశ్చ వహామి త్యర్థః॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

న్యాయేనేతి తద్యథా యదస్తి యద్భూతి తదాత్మరూపం యచ్ఛా
న్యాయో భూతి నచాన్య దస్తిస్వభావ సంవిత్ప్రతిభాతి కేవలో గ్రాహ్యం
గ్రహీతే మృషావికల్ప ఇత్యాధ్యాత్మన స్సదాశివ రూపేణ యోగవాసి
ష్టే ద్రష్టవ్యమ్॥౨౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

బ్రహ్మ విష్ణు ఇంద్రాదులు యే యే కార్యములను చేయుచుండు
రో ఆదంతయు చిద్రూపుడే చేయుచున్నాడని చింతించ వలయుననె
యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నాడు॥ పరబ్రహ్మమైన సదాశివుని కంటె
ఇతర మేదియు లేదనెడి యనన్య భక్తిగలవారగుచు సర్వపదార్థములను
ఆంతటను సర్వకాలములయందు సచ్చిదానంద రూపముగా చింతనచెయ్య
వలయును. నేనునీవు యీ కనుపించున దంతయు ఈశ్వర రూపమనెడిశృతి
సిద్ధాంత రీత్యా సర్వాత్మ భావన ఆవశ్యకమై యున్నది. యేజనులు సాధన
చతుష్టయ సంపత్తి గలిగి శివోహం భావనచే దేహాత్మ భావనవదలి కర్మ
ఫలమును గోరక త్యాగులై యుపాసన చేయుచురో అట్టి సర్వాత్మోపా
సకుల యొక్క యోగక్షేమములను నేను బ్రహ్మ ఇంద్రుడు వహించు
చున్నాము. (ఇది వరకు లభించని వస్తువు దొరుకుట యోగము దొరికినదా
నిని పాలించుట క్షేమము) మేది ఉన్నదో యేది ప్రకాశించు చున్నదో

అది అత్య స్వరూపము యేది మరియొకటిగా ప్రకాశించునో అది ఆధ్యాసము లేనిదే ఒక్కటైన స్వరూప విజ్ఞానమే గలదు. గ్రాహ్య గ్రాహక రూపమైన ప్రపంచము మిథ్య యని యోగవాశిష్టము॥౨౨॥

శ్లో॥ యే ఽప్యన్య దేవతా భక్తా యజన్తే శ్రద్ధయా న్వితాః!
తే పి మామేవ కాన్తేయ! యజన్త్య విధిపూర్వకమ్॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యే స్వాత్మనో భిన్న త్వేనో సాసతే తేషాం కా గతి రిత్యాహ—యేషీతి । తథాచ యో న్యాం దేవతా ముపాస్తే ఽన్యో సా వన్యో హ మస్మీతి న స వేద పశు రేవం స దేవానా మిత్యాది బృహదారణ్యక శ్రుత్యా హ శబ్దేన ‘విఖ్యాత స్తేవకవన పరశ్చివ’ ఇత్యాది స్మృత్యాచ విరుద్ధత్వేన భేద భావనయో పాసకా అపి మామేవ పరమ శివం సర్వాత్మకత్వా ద్భజన్తి । తథాప్య ఖండ భావనా రహితత్వేనా విధి పూర్వక మేవ భజన్తి భావః॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

అవిధి పూర్వక మితి । తద్యథా “ఏకో దేవో న ద్వితీయాయ తస్థు శ్చైవం శ్రుత్యా ద్వైతభావం భజన్త్య మూర్ఖ స్త్వన్యో తేవతానాం ప్రియో య స్తస్యై కత్వే సాహ దేవప్రియత్వ” మిత్యాది దేశానాం ప్రియ ఇతి మూర్ఖ ఇతి సాణిషయ స్మృతావప్య ను సంధేయం । మహా పాపవతాం పుంసాం పూర్వజన్మసు సువ్రతాః । విష్ణు స్సర్వాధికో భాతి న సాక్షా త్పరమేశ్వరః । విష్ణు స్సర్వాధికో నాన్య ఇతి చింతయతాం నృణాం నాస్తి సంసార విచ్ఛిత్తిః కల్ప కోటి శతై రపీ త్యాది మాతః సంహితాయాం యజ్ఞవల్క్యై భవఖండే దృష్ట్యం॥ ౨౩॥

—♦ ఆ స్థితౌ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ యెవరు భిన్న బుద్ధితో ఉపాసన చేయుదురో వారికి గతి యేదంటె చెప్పుచున్నాడు. దేవుడు వేరు నేను వేరు అని ఉపాసించు వాడు పశువు అహం శబ్దవాచ్యుడు పరశివుడని చెప్పి యుండగా ఉపాస కులు విరుద్ధమైన భేదభావనతో నన్ను పరశివునిగా భజింతురు గాని అఖండ భావన లేకుండుటచే విధిప్రకారము పూజించుట లేదు. పరమేశ్వరు డొక్కడే గలడు చెండవ పదార్థములేదు. అద్వైతభావమును పొందుము. శివ మద్వైతం తురీయం మన్యంతే అని శృతులు చెప్పుచున్నను మూర్ఖుడు దేవుడు వేరనిన్ని శివునికంటె విష్ణువధికుడనిన్ని తలచును. విష్ణువే సర్వా ధికుడనియు శివుడు గాడని చింతించు వారలకు కోటి కల్పములకైనా సంసారము తొలగదని నూతనసంహిత ప్రమాణమై యున్నది. శ్లో॥ శివ ప్రసాదేన హి భుక్తి రుత్తమా శివప్రసాదేన హి ముక్తిరुత్తమా శివప్రసా దేన వినా నభుక్తయ శివప్రసాదేన వినా న ముక్తయః॥ శివప్రసాదము లేక భుక్తిము లు చెందును గలుగవని ముఖ్యతాత్పర్యము. ఇట్లు శివరహస్యఖండమున గలదు॥ ౨౩॥

శ్లో॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు రేవచ ।

నతు మా మభి జానన్తి తత్వేనా త శ్చ్యవన్తితే॥ ౨౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సత్యహ మేవ సర్వాత్మా శివ సర్వ యజ్ఞానాం భోక్తే త్యాహ—అహం హీతి । నను యది త్వమేవ దేవకీ సుతో విష్ణు ర్వా దశావతారీ తర్హి కథం త్వా మేన విష్ణుం పూజయన్దతో వినష్ట ఇత్యాహ—నత్వీతి, ఏవం సత్యోన్మత్స దితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధ స్సూత ఇత్యాదిస్సూత్యాతతో

మాం తత్వతోజ్ఞత్వా విశతే తదనంతర మిత్యాది స్మృత్యాచ
నతు మామేవ దేవకీ సుతత్వ విదో విజానన్తి కిన్తు యే తత్వ
శ్చివ రూపతో విజానన్తిత ఏన మాం జానన్త్యన్యథా త్విహ
దేవకీ సుతత్వేన జానంతశ్చ్యవన్త్యేవే త్యాశయః॥౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

పూజయన్నితి తద్యథా ఏత నృభే శస్య సువర్ణ సాత్రే హవిస్స
మగ్రంవిధి మస్త్రపూతం విష్ణో ర్న యామ్య ప్రతిమస్య భాగంప్రభు ద్విభు
ర్యాహవసీయ ఏష ఇత్యేవ మభిప్రాయేణ పూజయన్ని త్యర్థః తతశ్చ దక్ష
ప్రజాపతిం హస్తాభ్యా మాచ్ఛాద్వ త్స్వతో విష్ణో స్సశిరస్కా హస్తా
వపి చిత్వా స యజ్ఞా ద్భహిష్కృత ఇత్యపుక్తమ్ । తద్యథా సముత్థాయ
మహావిష్ణుం భ్రామయిత్వా త్రిధా పునః । శూలం వక్షస్యథా హస్తా
భిత్వా యజ్ఞాద్భహిష్కృతః । శివాజ్ఞయా మహా విష్ణో గచ్ఛత్వం నిధి
సన్నిధా । జగన్నాథేతి నామ్నా తే పూజ్యం దారుమయం వపురిత్యతః
పరమ శివాభేదేనైవ తత్సాహిత్యేన వా సర్వే పూజ్యా నత్వన్యధేత్య
వధార్యమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

సర్వ స్వరూపమై శివుడను నేనే గనుక సర్వ యజ్ఞ భోక్తను నేనే
అని చెప్పుచున్నాడు ఓయీ సీవు దేవకీపుత్రుడవు విష్ణువు దశావతారివి. ఆయితే
దక్షుడు నిన్ను పూజించి యెందుకు నశించి పోయె నంటె చెప్పుచున్నాడు
శివతత్వమును ఓం తత్ సత్ అని మూడు విధములుగా జెప్పబడెను.
తత్వమును ముందు తెలుసుకుంటే తర్వాత నన్ను తెలుసుకొనగలరు. నన్ను
దేవకీపుత్రునిగా తెలిసినవారలు తెలియజాలరు. యే తత్వ వేత్తలు శివ స్వ
రూపముగా తెలియుదురో వారునన్ను తెలియగలరు. అట్లు గాకున్న
దేవకీసుతునిగా తెలిసినవారలు పునరావృత్తింగాంచుదురు. దక్షుడెట్లువిష్ణుని

పూజించె! ననగా 'అవోరాజాన మధ్వరస్య రుద్రమిత్యాది' శృతులవలన
 యజ్ఞమునకు అధిపతి రుద్రుడై యుండగా రుద్రుని యందు కోపముచే
 విష్ణువున కాధిపత్య మిచ్చి సువర్ణసాత్రయందు వేద మంత్రములచే పవిత్ర
 మై నరుద్రునికివ్వ వలసిన హ విర్భాగమును విష్ణున కిచ్చు చున్నాను.
 ఇక్కడ ప్రభువు విభువు ఆహవనియము విష్ణువే యని పూజించిన దక్షుని
 సంహరించుటకు కుద్రుడు రాగా విష్ణువు దక్షుని రక్షించుటకు శిరమును
 చెండు చేతుల తోకప్పి పట్టుకొని యుండగా రుద్రుడు విష్ణుచేతులను
 దక్ష శిరస్సు విష్ణు పాదములను తెగనరికి విష్ణువత్తుమున శూలము
 గుచ్చి మూడు మూడు గిరగిరం దిప్పి యజ్ఞశాలకు దూరముగా పార
 వేశెను. దక్షుని న్ని యజ్ఞ శాలనుంచి బహిష్కరించెను. విష్ణుని సంహ
 రించ బోవుచున్న సమయమందు దేవత లందరువచ్చి ప్రార్థించి చంపవద్దు
 రక్షించు మనిరి॥ శృతిప్రమాణః॥ హరిగ్ం హరంతమును యంత
 దేవాః । విశ్వస్యే కానం వృషభం మతీనాం । బ్రహ్మ సరూప మనుమేద
 మాగాత్ ఆయన మావివధీ ర్విక్రమస్య ఆప్సుడు ఆజ్ఞ యిట్లు చేసెను.
 నీవు సముద్రతీరమునకు వెళ్ళి జగన్నాథుడను పేరుతో దారుమార్తియందు
 కాళ్ళు చేతులు లేని మొండిరూపముతో పూజింపబడుచువు. హిమ్మని
 యజ్ఞ యిచ్చెను. కాళ్ళు చేతులునూ ఈశ్వరుడై తెగనరికి నందున ఆ
 మొండి రూపముతో జగన్నాథం వచ్చి దారుమార్తి యందు యిప్పటికి
 పూజింప బడుచుండెను. శిలామార్తి యందు పూజింపరాదు. ఇట్లుస్కం
 దమున దక్షయజ్ఞ ఖండమున విస్తారముగా నున్నది.

శ్లో॥ యాన్తి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాన్తి పితృవ్రతాః
 భూతాన్తి యాన్తి భూతేజ్ఞాయాన్తి మద్యాజినోపిమామ్॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం పృథగ్భవేన తత్తద్రూపేణైవ దేవతాంతర
 యాజినా మనావృత్తి లక్షణ కైవల్య ఫలాభావేపి తత్తద్వా

గానురూప త్సుద్ర ఫలావాప్తిర్ధృవే త్యాహయాస్తీతి తత్రైవంసతి । మహేంద్రాది దేవేవ్రతో నియమో యేషాస్తే దేవవ్రతా దేవానేవ తాన్యాని ఏన మగ్నిష్వాత్తాది పితృషు వ్రతో నియమో యేషాస్తే పితృవ్రతా స్తాన్నిత్యానేవ యాని ఏవం భూత ప్రేత యక్షాదిషు వ్రతో నియమో యేషాస్తే తానేవ యాని । ఏవమేవ మద్యాజినో మామేవ సదాశిషు యాస్తీత్యర్థః । తద్యథా 'దిగంబరంచ జటిలం బాలకం ధూళి ధూసరం । మద్దభాగ్యా నషశ్యేన్తి గోవిన్దం శివరూపిణ మిత్య మాత్యే రాజబుద్ధిస్తు నదోషాయ ఫలాయసేతి న్యాయేన బోధ్యమ్ । నను దేవకీ సుతత్యేన విష్ణుభావేన కుతో నోచ్యత ఇతిచే చ్ఛంఖ । తద్యథా, 'మేచ్ఛే ధ్యానం జినేహింసే త్యాదినా దత్తోత్తరత్వాది త్యవధార్యమ్॥౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

త్సుద్రఫలావాప్తిరితి॥ తద్యధేహ 'కర్మచిత్తో లోకః క్షీయతే ఏవ మేవా ముత్ర పుణ్యచిత్తో లోకః క్షీయత'ఇత్యాది శ్రుతేః । తథాచ ఫలాభిసంధి యుక్తేన కర్మజ్ఞా సంపాదితో లోకో భోగః క్షీయతే ఏవ మేవా ముత్ర స్వర్గాదిస్థః పుణ్యేన కామాభిసంధి యుక్తేన చిత్ సంపాదితో లోకో భోగః క్షీయత ఇతి హి తదర్థః॥ ౨౧॥

—♦ ఆ థ్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

భిన్నభావముతో నాయారూపమున దేవతాంతరములను బూజించు వారలకు పునరావృత్తి రహిత మైన కైవల్య ఫలము ప్రాప్తించక పోయి వను ఆయాగమునకు తగిన సేవఫలము తప్పక దొరుకునని చెప్పచున్నాడు.

మహేంద్రుడు మొదలయిన దేవతల నారాధించు వారలు దేవతలను
బొందుదురు. అగ్ని స్వాత్మాదులయిన పితరుల బూజించు వారలు పితరు
లను బొందుదురు. భూత ప్రేత యక్షుల యందు వ్రతము గల వారలు
భూతాదులను జెందెదరు. ఇటులనె నన్ను బూజించు వారలు నన్నె
సదాశివునిగా బొందుచున్నారు. ఆయాప మెట్టి దనగా దిగంబరత్వముతో
జడలు ధరించి, ధూళి ధూసరమైన బాల శరీరముతో నుండునది. ఇట్టి
శివయాపుడైన గోవిందుని మంద భాగ్యులు చూడలేరు. ఆమాత్యునియందు
రాజబుద్ధి ఫలము గలిగించునుగాని దోషమును గలిగించదు. దేవకీ సుతు
నిగా విష్ణు భావముతో నెందుకు పూజింపరాదంటె మేచ్చునకు ధాన్యము
బొందునకహింసా ఉద్ధరింప నేరదని మనుషేఉత్తరువునిచ్చి యున్నాము.
అనగా కృష్ణుడు బౌద్ధావతారము గాన అందు ముక్తిలేదని తాత్పర్యము.
(ఫలాభిసంధితో గూడిన కర్మ చే సంపాదింప బడిన లోకము, భోగము.
క్షీణించిపోవును. పరమందు కామాభిసంధితో గూడిన పుణ్య కర్మచే
సంపాదింప బడిన స్వర్గాదిలోకము భోగము, క్షీణించి పోవును. తుద
ఫలావాప్తి యనగా నిదేయని తెలియవలెను. ౨౫॥

శ్లో॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యోమే భక్త్యాప్రయచ్ఛతి
తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రయతా త్మనః॥ ౨౬

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నన్వస్తేవం ఘరంతు సంభ్రావేన వా కథం సదాశివః
పూజ్య ఇత్యాహ॥ పత్రమితి॥ నను సర్వత్ర సర్వథా సదాశివః
ఏనైకః పూజ్యో న బ్రహ్మ న విష్ణు రితి చే చ్ఛ్రీణు తతః
తావత్ 'ఉపమన్యస్తు కష్టస్య గర్గ స్వస్తి పురోహితః! పాదా
వనేజనై ర్గేహం సింహసింహం ప్రయత్నత' ఇత్యాది పాదోక్త

స్మృత్యా 'బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై శ్చాపి సమకక్ష్యేన సదా
శివా విరిక్తో నపూజ్యః । పూజ్యశ్చై న్న స్వతో నై హరిః
పూజ్యో నవా బ్రహ్మ పురందరః । శివేన సహితా సుధే
పూజ్యా దేవా నసంశయః ఇత్యాది భారత స్మృత్యా సదా
శివేన సహైవ పూజ్యా నత్వేకాకీ తివివేకః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివేన సహితా ఇతి॥ తద్యథా, 'నాయం యజ్ఞో నవా ధక్ష్ణ
యత్ర శంఖు ర్న ఇజ్యతే వధకత్వం ప్రపన్నో నై కిన్ను కాలస్య పర్యయా
ఇత్యాది దిక్షయజ్ఞ ప్రమథనే సదాశివం వినా సకల కర్మణాం పర్య
యస్యో క్తత్వాదితి భావః ౨౬॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అట్లే అవుగాక, మరే మంటె సదాశివుడు సర్వభావముచే
నెట్లు పూజనీయుడంటె చెప్పచున్నాడు. ఓయీ అంతటను ఆన్నివిధముల
చేతను సదాశివు డొక్కడే పూజనీయుడు బ్రహ్మగాని విష్ణుగాని పూజ
నీయులు గా రంటివట్టాయెనా వినుము. కృష్ణునకు ఉపమమ్య మహ్ని
శివదీక్ష చేసినందున గురువుచే గర్గమహాముని పుగోహితుడువీరిద్దరి యొక్క
పాదాభిషేక జలముచే కృష్ణుడు తన గృహమును పవిత్రము చేసుకొన
వలసి యున్నదని పద్మ పురాణమందు గలదు. బ్రాహ్మణులు క్షత్రియు
లునూ సమానులు గాన సదాశివునే గాని యితర దైవమును బూజింప
రాదు. ఒకవేళ పూజించిన యెడల విష్ణుని గాని బ్రహ్మను గాని ఇంద్రుని
గాని ఒక్కరినె పూజింపరాదు. శివునితో కలసి అందరు దేవతలు
పూజనీయులే. ఇట్లు భారతమందు గలదు గాన శివునితో గలిపి పూజించ
వలయును. ఒక్కరినె పూజింపరాదని తెలియ వలెను. (యొక్కడ

శివుని పూజించుటలేదో అది యజ్ఞమున్నూ గాదు. ధర్మమున్నూ గాదు. గనుకనే కాల వ్యత్యయముచే దక్షుడు వధించ బడెను. సదాశివారాధన లేని కర్మలకు విపర్యయ ఫలమే చెప్పబడినది. గనుక సదాశివ భావనచే పుత్రమును గాని పుష్పమును గాని ఫలమును గాని జలమును గాని యెవడూ భక్తితో నాకర్షించునో, అట్టి భక్తుడు భక్తితో నర్పించిన దానిని ప్రీతితో నేను స్వీకరింతును॥ ౨౬॥

శ్లో॥ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్ఞహోషి దదాసియత్ ।

యత్తపశ్యసి కౌస్తేయ! తత్కురుష్వ మదర్పణమ్॥ ౨౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవంసతి! ఫలం పుష్పం తదేవాన్తి జన్మ కర్మా ఖలం పునః । యచ్ఛివార్థం సమర్ప్యాథ కైవల్యం లభతే ధృవః । మిత్యాది స్మృత్యా పరమ శివాభేదేనైవ పునరప్యాహ— యత్కరోషీతి॥ ఏవం సత్య 'ద్వైత మాంతరం లింగం శీర్షణ్యం ప్రాణి జీవనం । రసా స్థితస్య జిహ్వగ్రా దశ్నామి కమ లోద్భవ' ఇత్యాది బ్రహ్మాండ పురాణోక్త రీత్యా యత్కరోషి యదశ్నాసి త్యాదుక్త్యా జిహ్వోపరి భాగా వచ్ఛేదేన ద్రవ లింగా ధీనత్య మేవ సార్వాంగనామితి ప్రత్యక్షతోపిస్తుటీ కృతం॥౨౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

స్తుటీకృతమితి॥ తద్యథా “బ్రహ్మరంధ్రే శివం ధ్యాయే ద్భ్రష్టా జంతు హృదిస్థితం నాభౌ విష్ణుంసమారాధ్య ప్రజపేత్పర దేవతాం సప్తరి

స్తదా దేవైః పూజిత శ్చాంతరశ్శివః కర్ణయోర్ధ్వ క్షిణస్యాంగే యజ్ఞాంగం
ధారయే త్తతః ఇత్యాది నా శృతి స్మృతియుక్తి సిద్ధమేవ సర్వ పూజ్య
త్వం సదాశివస్య కోల్పమేధాస్తతో విరమే దిత్వాస్తాం విస్తరః॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఫల పుష్పము లనగా జన్మకర్మలు పుష్పములో నుండి ఫలము
వచ్చినట్లు కర్మ నుంచి జన్మవచ్చును. యీ జన్మకర్మలను శివునికొరక
ర్పించిన యెడల కైవల్యమును బొందుచున్నాడు. నిశ్చయము ఇంతియ
గాక తిరిగి పరమ శివునితో అభేదమును జెప్పుచున్నాడు. స్వామిలకు
జీవనాధారమై ప్రసిద్ధమైన ఆంతర శివలింగ మొకటికలదు. అది జిహ్వ
పరి భాగమందలి ద్రవలింగము పరమ శివుడు భక్తుల యొక్క జిహ్వగ్ర
ము వల్లను వడ్డ్రినోపేత పదార్థములను భుజించుచున్నానని బ్రహ్మతో
చెప్పినట్లు బ్రహ్మాండ పురాణమున గలదు సర్వాంగముల లోను జిహ్వగ్ర
మందు ద్రవలింగము ప్రత్యక్షముగా అందరికి అనుభవమై ఓ కాస్త్రయా ఏ
వొనర్చు కర్మలను నీవనుభవించు దానినిహోమమొనర్చు దానినియిచ్చేదానిని
తెప్పసును శివార్పణచే యుము బ్రహ్మరంద్రమందు శివునిధ్యానించ వలెను.
బ్రహ్మను హృదయమందున్న వానినిగా ధ్యానించవలయును. నాభీయందు
విష్ణునారాధించి పరదేవతను జపించ వలయును సప్త మహారులు సర్వ
దేవతలు ఆంతరశివుని పూజించిరి॥ కర్ణములయందురీర దక్షభాగమందు
ను యజ్ఞాంగమైన శివుడు గలడిని భావన చేయవలయును. సదాశివుడే
సర్వలోక పూజ్యుడని శృతి స్మృతి యుక్తులు సిద్ధమైనవి అల్పబుద్ధి గల
నాడు చేయక పోవుగాక॥ ౨౭॥

శ్లో॥ శుభాశుభ ఫలై రేవం మోక్షసే కర్మబంధనైః ।

సన్యాస యోగ యుక్తాత్మా విముక్తో మాముపైవ్యసి॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమేవ చాహం శబ్దేన విఖ్యాత స్తేషిక ఏవ సదాశివ
 ఇత్యాది స్మృత్యా ప్యహంగిరో పాసనయా హం సదాశివ
 సదర్పణం కుర్వాణః కింఫలం ప్రాప్నోతి త్యాహ—శుభా
 శుభేతి॥ తథా సత్యేవం కుర్వాణ స్త్విహముత్రస్థ శుభాశుభ
 ఫలై స్సుఖదుఃఖాది మిశ్రితః కర్మ బంధనైః క్రియమాణ
 ఉర్వానుక మివ పశ్యాత్కర్మ బంధ నిర్ముక్త స్సన్మన్యాస
 యోగ యుక్తా త్మా భవతి, సచ పునర్జన్మం శివ మద్వైతం
 తురీయం॥ యో వైష్ణవ స్సోపి చ యోగకాలే శక్తి స్వరూ
 పేణ విచిన్త్య విష్ణుం । శివాత్మకే ధామని యోజయే తస్య
 దత శ్చిదానంద మయోహి భక్త ఇత్యాది స్మృతి న్యాయేన
 చైవమేవ మా ముపైష్యసీ త్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

శుభా శుభ ఫలైరితి॥ కత్త్ర తావ చ్చివావిరోధేన సర్వభావేన
 పరమశివ భక్త్యాశుభ మన్యథా తు దత్తువ దశుభ మిత్యాద్యధిక మన్యత్ర
 ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౧॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అహం శబ్దమునకర్థము సదాశివుడు ఇట్లు అహంగిరోపాసనచె
 (శివోహం) ఈశ్వరార్పణ జేయువాడేమి ఫలమునొందునంటె చెప్పు
 చున్నాడు । కర్మల ఏశ్వరార్పణ జేయువాడు ఇహపరముల యందలి
 శుభాశుభ ఫలములయిన సుఖదుఃఖములతో గూడినవాడయ్యు కర్మలు
 జేయుచున్న వాడయ్యు అంత్యకాలమందు దోషపండును తోడిమి వదలి

నట్లు కర్మ బంధమును వదలినవాడై. సన్యాసయోగ మార్గమందు శివరూపము నొందుచున్నాడు॥ వైష్ణవుడయ్యును యోగముచేయు సమయమున విష్ణుని కుండలీశక్తిగా భావించి సహస్రార మందలి శివునితో వైక్యము జేసి తాను చిదానంద రూపుడై యుంటున్నాడు॥ ఇట్లే నన్ను బొంద గలవు (శివునితో విరోధము లేక సర్వత్ర శివభావనచే పరమశివుని యందు భక్తిగలిగిన యెడల శుభమే । లేక శివనింద జేయువైష్ణవునకు దక్షునకు వలె ఆశుభమే జరుగును. ఇత్యాది క మన్యస్థలమున పెక్కుచివరములు గలవు॥ ౨౮

శ్లో॥ సమోహం సర్వ భూతేషు నమే ద్వేషోస్తి నప్రియః ।

యోభజంతి తు మాం భక్త్యా మయితే తేషు చాప్యహం

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యది భక్తానేవ ఉద్ధరిష్యసి నాభక్తాన్, తహి, వైషమ్య వైర్ఘ్యణ్యాభ్యా మనీశ్వరత్వ మేవ తే స్యా దితి చే నైవ మిత్యాహ—సమితి॥ తత్రైవం సతి కపూయచరణాః కపూయాం యోని మాపద్యంతే పుణ్యచరణాః పుణ్యాం యోని మాద్యంత ఇత్యాది శ్రుత్యా తత్తత్ప్రాణి కృత కర్మాణాం భోగ ప్రదత్వేన నేశ్వరస్య వైషమ్య వైర్ఘ్యణ్య మస్తీతి బోధ్యమ్॥ ౨౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కృతకర్మణామితి॥ నన్వస్తేవ మేక ఏవహి భూతాత్మే త్యతోక్తస్య చేశ్వరస్య తథాత్వం తథాపి తతః పరస్య సర్వ సాక్షిణస్తు స్వాతంత్ర్యేణ ఫలాదిక్య దాతుత్వ మసీతచకిత మభిధత్తే శ్చుతరపీఠ్యుక్తం

సంగచ్ఛతే అతఏవ మద్భక్తానాం చ పాపాని సస్తు పుణ్యఫలాని వైవిధ్యా
న్యక్తి రపి వృషభోక్తా వైద్యనాథోక్తా చ తత్కథోక్తితో వధార్యేతి
భావః॥ ౨౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ నీవు భక్తులనే ఉద్ధరించు చున్నావు గదా । భక్తిలేనివారైన
ఉద్ధరించవు. అయితే , పక్షపాతము నిర్దయ నీయందు గాన్పించు
చున్నందున నీవును జీవుడవై యంటే కాదని చెప్పుచున్నాడు. పాపము
జేసిన వారలు పాప యోనియందు పుట్టుదురు. పుణ్యమును జేసినవారలు
పుణ్యయోని యందు పుట్టుదురు. ఆయా ప్రాణులుచేసిన కర్మాను
సారముగా ఫలమును భోగమును ఇచ్చుటచే పక్షపాతము నిర్దయ
లేనందున ఈశ్వరత్వమునకు హానిలేదు, నేను భూతములన్నిటియందును
సమండిను. నాకిప్పుడు గాని విరోధిగాని లేడు, వన్నెవరు భక్తితో భజిం
తురో అట్టి భక్తులు నాయందుండెదరు. నేను వారియందుండెదను (ఓయీ
ఈశ్వరుడు భూతముల సృష్టించి ప్రతి భూతమందును తానే యుండెను.
అట్టి సదాశివుడొకడే. అంతకంటే సర్వసాక్షి స్వతంత్రముగా అధిక
ఫలమునిచ్చువాడు మరియొకడు గలడనుటకు శృతులు భయపడుచున్నవి॥
గాన నాభక్తులయొక్క పాపములు పుణ్యములే అగుగాకయని ఈశ్వ
రుడు చెప్పినట్లు వృషభ వైద్యనాథ కథాసందర్భమున తెలియవలెను॥ ౨౯॥
శ్లో॥ అపిచే త్సుదురాచారో భజతే మా మన్యభాక్ ।

సాధుచేవ సమంతవ్య సుచ్యుగ్వ్యసంతో హి సః॥ ౩౦

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను॥న యస్య లోకే స్వజనః పరోనా నాత్యాదృతో
నోత కశ్చి ద్విగర్హ్య ఇత్యాది స్మృత్యా మను సదాశివస్య

సమత్వేపి కర్మణా జాత్యావా విషమోపి శివార్పణం కుర్వాణ
సాధురేవే త్యానా-అపిచేదితి ఏవం తస్మిన్ ధర్మతో జాత్యావా
విభిన్నాత్మాపి యో మాం పరమశివాభేదేన తన్నిష్టయావా
నన్యభక్త్యా భజతే స సాధురేవ సమ్యగ్వ్యవసితో నిశ్చి
తాత్మాపీ త్యర్థః । తద్యథా వాసుదేవో ధ రామోపి గోవిందే
త్యాదయో ష్యమీ । వరదానా చ్ఛివస్యైవ ఫలవంతో నచా
న్యథా । ప్రహ్లాదేశో ధ్రువేశశ్చ వాలమికేశ్వరస్తథా ।
లక్ష్మీశో ద్రౌపదీశశ్చ రుక్మిణీశా ద్యనేకశః ఇత్యాది స్మృత్యా
శివభక్త్యైవ సర్వేషా మంతతో గత్వా ఫలావాప్తిః కైవల్య
పిద్ధిశ్చే త్యవధార్యమ్॥ ౩౦॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

అంతతో గత్వేతి తద్యథా । శోషిత శృంఖనా ఏవో నచాగస్త్యేవ
వస్తుతః । గౌతమాన్నోద్భృతా హల్యా కింతు శంభోః ప్రభావత ఇత్యాది
ప్రహ్లాదేశో ధ్రువేశశ్చ త్యాదినాపి బుద్ధి కుశలై రవగస్త్యం॥ ౩౦॥

—♦ ఆం ధ్ర తా శ్చ ర్య ము ♦—

యేవనికి స్వజనుడు గాని అన్యుడు గాని లేడో, ఆదరించ తగిన
వాడు గాని నిందించ తగినవాడు గాని లేడో వాడు సాధువు. సేమను
సదాశివుడును సమాన మయినప్పటికి, కర్మచేతగాని జాతిచేతగాని ఏమడై
శివార్పణ చేయువాడు సాధువే యని చెప్పవచ్చును. ధర్మము కల
గాని జాతి చేతను గాని పరమనిమిత్తము నన్ను పరమశివునితో అభేద
ముగా గాని పరమశివనిష్ఠతో గాని అనన్యభక్తితో యేవడు భజించునో
వాడు సాధువు. వాడే నిశ్చితాత్మయున్నాడు, అది యేలాగునంటే, వాడు

దేవుడు, రాముడు, గోవిందుడు మొదలయిన వారలు శివుని వరదానము వలన మహిమ గలవారలు ఫలవంతులు అయిరిగాని మరియొక లాగుకాదు. ప్రహ్లాదేశుడు, భృవేశుడు, వాల్మీకేశ్వరుడు, లక్ష్మీశుడు, ద్రౌపదీశుడు, రుక్మిణీశుడు ఇత్యాది అనేకులు శివలింగ ప్రతిష్ఠలు చేసి తమ నామము సుంచిరి. అందరికిని శివభక్తిచే అంతమందు ఫలప్రాప్తియు కైవల్య సిద్ధియు గలిగినదని తెలియవలెను. (శంకరునిచే సముద్రము యెండించ బడినది గాని వాస్తవముచే అగస్త్యుని వలన గాలేదు. గౌతముని వలన అహల్య ఉద్ధరింప బడలేదు. మరెట్లనగా ఈశ్వర ప్రభావముచే సుద్ధరింప బడెను. ప్రహ్లాదేశ భృవేశే త్యాది నామములచే బుద్ధి వంతులు ఈశ్వర ప్రభావమును తెలియగలరు. ౩౦.

శ్లో॥ క్షీప్రం భవతి ధర్మాత్మా శ్వశ్వ చ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి।

కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి నమే భ క్తః ప్రణశ్యతి॥ ౩౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కర్మాణా జాత్యావా న్యూనోపి కియత్కాలా సేవనా త్సాధుత్వ మవగచ్ఛతీ త్యాహ—క్షీప్రమితి ఏవంసతి హేకౌన్తేయ త్వం ప్రతిజానీహీతి శివాతిరిక్తత్వేన మార మన్యచూనో దక్షో హ్యహం సర్వేదేవా మునయ శ్శివభక్తిం వినా విదగ్ధా ఇత్యవధార్యం । తద్యథా, పాద్యే, 'ఏవం శివ శ్శివం కర్తు మన్యథా కర్తు మిశ్వరః దక్షోదక్షతాం ప్రాప్తః పునర్దక్షో హ్యభూ ద్యతః।' ఏవం తద్యజ్ఞ ప్రథమన ఏవ సము త్తాయ మహావిష్ణుం భ్రామయిత్వా త్రిధా పునః శూలం వక్షస్య ధో హస్తా చిత్వా యజ్ఞా ద్భూహి స్మృత ఇత్యాది బహుశః ॥౩౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అతఏవ దక్షయజ్ఞ ప్రమథన ఏవ ఛాగ శిరసో యోగానంతర మే
మిత్యుక్త్యై వమిత్యుక్తం భ్రాన్త్యాపి స మహేశ్వరో విద్యాధర్మై యథా
చాద్యా కించా న్యచ్చుద్ధయా న్వితః. ఇత్యాది త్సంజేపి స్వాతంత్ర్యేణా
నుగ్రహః కృత ఇతి శివయోః క్రియాధారత్వం స్ఫుటీ కృతం । ఇత్యేవ
ధార్యమితి । నన్వేపం స్వభక్తాం స్థితి కథం స్వత స్తారయనీతి చే న్నైవం
'దర్శి న్యాయేన సంసారా దుర్ధరామి సురర్షభాః । న స్వతోజై తథా
విష్ణు స్తదేంద్రోపి కథం చ నే త్యాది నా స్కాందే బ్రహ్మగీతాయా
ముక్తత్యా దితిభావః॥ ౩౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ ! కర్మచేతను గాని జాతిచేతను గాని భ్రష్టుడైన పుట్టి
కొంతకాలము నేవించుట వలన సాధు వగుచున్నాడని చెప్పుచున్నాడు.
ఓ కౌన్తేయా శివుని కంటె వేరుగా నన్ను దలచిన దక్షుడు నేను సర్వ
చేవతిలు శివభక్తి లేక నష్టమైతిమని తెలుసుకో. శివుడు మంగళమును
జేయుటకును అనుంగళమును జేయుటకును సమర్థుడు. అగ్రహముచే
దక్షుని దక్షత లేకుండా చేసెను. అనుగ్రహముచే మల్లీ బతుకునట్లే దక్షుని
కలిగించెను. దక్షయజ్ఞ భంగ సమయమున విష్ణుని శూలముతో నక్షత్ర
మున గుచ్చి మూడు మూర్తు గిరగిరం దిప్పి కాళ్ళు చేతులు ఖండించి
యజ్ఞమునుంచి బహిష్కరించె నని యనేక గ్రంథములందు గలదు. ఈశ్వ
రుడు దక్షుడు మల్లీ బ్రతుకుటకు అనుగ్రహించి గొట్టి శిరస్సును ఆతక
వలె నని యజ్ఞాపించి ప్రాణముతో నుండుట కంగీకరించెను. త్సప్రదైక
ను శరణు పొందిన తర్వాత రక్షించుట గొప్పవారికి ధర్మము గదా
ఓయీ స భక్తులను స వెల్లువరింతువనగా నట్లుగాను. ఉదారముడు శివుడే.
పాకము నుండి గరితెను తీసి వేసినట్లు సంసారమునుండి నేనే ఉద్ధరించు

నున్నాను. విష్ణువు వలన గాను. ఇందుని వలన గాదని స్కాంద పురా
ణము నందీశ్వర వచనము గాన నా భక్తుడు త్వరితముగా ధర్మాత్ముడగును.
నిత్య శాంతిని జెందును. ఎన్నటికిని నశించు వాడు కాదు. నివీధమున
పూజన కేసి పలుకుము॥ ౩౧॥

శ్లో॥ మాం హి పార్థ స్యపాశ్రిత్య యే పిస్యః పాపయోనయః
ప్రియో వై శ్యాస్తథా శూద్రాస్తేపి పరాం గతిమ్॥ ౩౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కి మనయా స్వీయభక్తిం ప్రతిపాదయస్యథ సదాశివ
భక్తిం వేతి । నాద్యోయతోఽవ్యక్తం వ్యక్త మాపన్నం
మన్యస్తే నూ మబుద్ధయః పరం భావ మజానంతో మమ భూత
మహేశ్వర మిత్యాదినా స్వస్య భక్తే ర్నిరాసా దిత్యతోఽ
ర్థాస్తర త్వేనాహ । మాంహీతి । హేపార్థ! మాం సదాశివ
ముపాశ్రిత్య శరణ మాగత్య ప్రియో వై శ్యా ఇత్యాది యేపి
స్యః పాప యోనయ స్తేపి పరాం గతిం శివసాయుజ్యం
యాస్తీతి । వైద్య సోమోధ భీమశ్చ నాగేశ శ్రవ్యంబక
స్తథా ధూమేశోంకార కేదారః కాశేశ శ్చ నవే శ్వరా
ఇత్యాది నవనాథా దౌ ప్రసిద్ధం ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అర్థాంతరత్వేనేతి ఏవంతర్హి మన్యే త్వం కాలమి శాన మనాది
విధనం విభు మిత్యాది స్మృతి న్యాయేన మా మవినాశినం సదాశివ మిత్య
ద్భు ద్రష్టవ్యమితి తద్యథా సౌరాష్ట్రే సోమనాథంచ శ్రీ శైలే మల్లికార్జు

నం ఇత్యాది పురాణాంతరేషు ద్వాదశ లింగోద్భవే దర్శనాదితద్యస్త
శ్చమ్॥౩౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము —

ఓయీ దీనిచే నీభక్తిని చెప్పుచుంటివా సదాశివభక్తిని చెప్పుచుంటివా
యనగా నాభక్తిని చెప్పుటలేదు. యేమనగా అజ్ఞానులు నన్ను అవ్యక్తముగా
తెలియుదురు గాన నాయందు భక్తిగాకనన్ను సదాశివునిగా నెంచి శరణు
బొందిన స్త్రీలుగాని వైశ్యులుగాని శూద్రులుగాని ఇంకా ఇతరమైన వారు
గాని శివసాయుజ్యము నొందెదరు. వైద్య నాధేశ్వర సోమనాధేశ్వర
భీమేశ్వరనాగేశ్వరత్రియంబకేశ్వర ధూమేశ్వర ఓంకారేశ్వరకేదారేశ్వర
కారేశ్వర యీ తొమ్మిండు ఈశ్వర తేత్రములు, నవనాధస్థిలు,
ముక్తి నొందిన తేత్రములు (కుంతీదేవి కృష్ణునిగూర్చి నిన్ను కాల
రూపుడైన ఈశ్వరుని గాను అద్యంతములు లేని వానిని గాను తలచెద నశి
చెప్పినందున నన్ను నాశములేని సదాశివునిగా భావించవలెనని చెప్పెదను.
శౌరాస్త్ర దేశమందు సోమనాథుడు శ్రీశైలమందు మల్లిఖార్జునుడు మొద
లయినపండ్రెండు జ్యోతిర్లింగములు ముక్తిదాయకములు. ఆయాస్థలముల
యందు యేలాటి పాపులయినను భక్తిని సలిపిన యెడల శివసాయుజ్యము
నొందుదురని చెప్పుట హాశ్చర్యము గాదు॥౩౨॥

శ్లో॥ కింపున రాబ్రహ్మణః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయ స్తథా
అనిత్య మసుఖం లోక మిమం ప్రాప్య భజన్వ మాం॥ ౩౩

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

నను కర్మణా జన్మనా చాధమవృత్తయ ఏవ యది
సదాశివ భక్త్యాతరంతితర్హి కిముత వక్తవ్యం పుణ్యాచారా
దీనాం నైవ గతి రిత్యాహ । కిం పునరితి । ఏవం సతి । సకల

పురుషార్థ సాధనం యోగ్య మతిదుర్లభం చ మనుష్య దేహా
 మనిత్య మసుఖంచ గర్భవాసా మహద్దుఃఖం మోహా
 దుఃఖంచ జన్మసు । బాల్య దుఃఖం తథా శోకః పారవశ్యంచ
 మూఢత్వో హతాకరణ మాలస్య మహితాచరణం తథా ।
 యావనే విషయాసక్తి స్తాపత్రయ నివీడితః । చింతా రోగశ్చ
 వార్ధక్యే మరణేతు మహద్భయం । ఆశయా చా భిమానేన
 కామ క్రోధాది సంకటై, అత్యుత్కటై మహద్దుఃఖ మస్వతంత్ర
 శ్చదుఃఖతః । దుఃఖ బీజ మిదం జన్మ దుఃఖ రూపం చ
 దుస్సహమిత్యాది గర్భోపనిషత్ । గర్భవా సాద్యనేక దుఃఖ
 బహుళం లోక మిమం లభ్యై తతోఽప్యతి దుర్లభం సదాశివ
 రూపం మాం భజస్వేతి పరమార్థః॥ ౩౩॥

—♦ల ఘట పుణి . ♦—

ఏవమిహ సర్వేషా 'మూర్ఖాదుక మివ బంధనా స్మృత్యో ర్ముక్తియ
 మా మృతాత్' ఇది శృతిన్యాయేనో చాప్తవచాయదిముక్తి స్తస్మి కేవల
 పుణ్యైషిణాం తు కాక్ష తీరిత్యుపసంహర న్నాహ । ఏవం సతీతితథాచ ।
 మానుష్య మర్థదమిదం బహు సంభవాంత ఇత్యాది స్మృతి న్యాయే నేహ
 జన్మనో దుర్లభత్వా తథా । 'ధిగ్భస్మరహితంధాలం ధిగ్రామ మశివా
 తయం ధిగనికార్చనం జన్మ ధిగ్విద్యా మశివా శ్రయాం । ఇత్యాది
 శృత్యాచ । మన్యే త్వాం కాలమిశానం ఇత్యాది రీత్యా మాంశివ
 రూపం భజస్వే త్యర్థః॥ ౩౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

ఓయీ జన్మచేతను కర్మచేతను ఏచులయిన వారలే సదాశివ భక్తిచే
 తరించు చుండగా పుణ్యములు ఆచారములు మొదలగు వాటికి గతి

తేదని చెప్పేదేమిటంటే చెప్పుచున్నాడు. మానవ దేహము సకల పురుషార్థ (ధర్మార్థకామమోక్ష)మును సంపాదించుట కనుకూలమైనది, యెనుబది నాల్గలక్షల జీవరాసులలో మానవజన్మ దుర్లభము. అందు లోను బ్రాహ్మదై పుట్టుట దుర్లభము. పండితునిగుట మరింత దుర్లభము. బ్రహ్మజ్ఞాని యగుట అంతకంటె దుర్లభము. ఇట్టి మానవ శరీరము అనిత్య మయినది. దుఃఖి భూయిష్ఠ మైనది. గర్భవాసమందు మల మూత్రములలో పొరలుట, మల మూత్రపానము చేయుట, నరకము కంటెను దుఃఖము. పిమ్మట దారాపుత్రములయందు మోహము దుఃఖము. బాల్యమందు దుఃఖము, శోకము, పరాధీనత, మూఢత్వము, మంచి పనులు చేయక చెడు పనులు చేయుట. యౌవన మందు విషయాసక్తి తాపత్రమ పీడ, వార్ధక్యమందు రోగములు విచారము, మరణ మందు గొప్ప భయము, అశ, అభిమానము, కామ, క్రోధాదులు, ఇవి అతిశయించి నప్పుడు దుఃఖము చెప్పతరము గాదు. అన్వతంత్రము చె దుఃఖము, యీ జన్మ యే దుఃఖమునకు కారణము. ఇది సహింప నేరనిది. ఇట్టి లోకమును పొంది అతిదుర్లభ మైన సదాశివ రూపమయిన నన్ను నేవించుము (అందరికి దోసపండు వలె బంధము విడిపోయిన యెడల ప్రగల్భవాక్యములు జెప్ప వారలకె ముక్తి గలిగే యెడల పుణ్యమును గోరువారికి హాని యేమి అని, ఉపసంహరించు చున్నాడు. మానవ జన్మము యెనుబది నాల్గలక్షల జన్మ లలో కడసారి జన్మము ముక్తి నొందుటకు సాధన మయిన యీ మానవ జన్మ నొంది, శృంగిగజ్జానం ధిగజ్జానం ధిక్కామ క్రోధ సంకటం సంసార శృంఖలం దిగ్ధి గాచార్యాత్ జ్ఞానమాప్నుయాత్ చీ, ఛీ, ఆజ్ఞానమా, కామ క్రోధ సంకటమా, ఛీ, సంసార సంకల్లా, ఛీ, గురూపదేశమున జ్ఞానము నొంది ముక్తి నొంద గలను, భస్మలేపి ఫాల ప్రదేశమా ఛీ, శివాలయము లేని గ్రామమా ఛీ, శివారాధన చెయ్యని జన్మమా ఛీ, శివ

సంబంధము లేని జ్ఞానమా ఫీ, ఇత్యాది ధర్మములను బట్టిన్ని మంత్రదేవి చెప్పిన చాప్సన నన్ను శివ రూపముగా భజింపుము॥ ౩౩॥

శ్లో॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు ।
మామేనైష్యసి యుక్తైవ మాత్మానం మత్పరాయణః ౩౪

ఇతిశ్రీ భగవద్గీతానామ పనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగతాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే రాజగుహ్య
నిరూపణ యోగోనామ నవమోధ్యాయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం పున స్సదాశివో మయా భజనీయ ఇత్యుప
సంహర న్నాహ-మన్మనా ఇతి । తత్రైవ సతి । యస్య దేవే
పరాభక్తిర్యథాదేవేతథాగురా వితి స్మృతీన్యాయేనమయిసదా
శివే మనో యస్య స త్వం భవేత్కర్మః । ఏవం మద్యాజీ మాం
సదాశివంచ నమస్కుర్వన్నే భిః ప్రకారై రాత్మానం సదా
శివం యుక్తైవే త ససమాధాయ మత్పరాయణ స్సన్మామేవ
సదాశివ మేష్యసీతి । సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాల
నందనః । పార్థో వత్స స్సుధీ రోభక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహా
దిత్యత్ర గీతామృతం శివ తత్త్వం తద్దోగ్ధై కృష్ణాయ చ నమః
ఇతి శివం ॥ ౩౪॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత
పువర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన నామకే
గీతాభాష్య రాజగుహ్యనిరూపణ యోగోనామ నవమోధ్యాయః॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

గీతామృత మితి తద్యథా గౌర్దోగా చైవవత్సశ్చ దుగ్ధం చైవా
మృతం శివతత్త్వశ్చాప్యవృత్తిర్వై భారతాదా వివేకినా మిత్యధిక మన్యః
త్యేవ స్తరః॥౩౪॥

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం రాజగుహ్య
నిరూపణ యోగోనామ నవమాధ్యాయః.

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ నేను సదాశివుని యెట్లు భజించవలె ననగా ఉపసంహ
రించు చున్నాడు. దేవునియందు గురువునందు సమబుద్ధి నుంచవలె ననే
న్యాయముచే నాయందు సదా శివబుద్ధి నుంచుము. ఇట్లే నన్ను సదా
శివ బుద్ధితో సమస్కరింపుము. యీ ప్రకారములచే ఆత్మను
సదాశివునిగా యనుసంధించి నాయందాశ గలవాడవైతే నన్నె
సదాశివునిగా పొందగలవు. ఇట్లు గీతామృతమయిన శివతత్త్వము కొరకు
దానిని పితకిన కృష్ణునికొరకు నమస్కారమని మంగళము గోవు పితుకు
వాడు దూడ పాలు ఆమృతము ఇవన్నియు శివుడనిపించుకొనును, ఉపని
షత్తులు గోవులు పితుకువాడు కృష్ణుడు అర్జునుడు దూడ మంచిబుద్ధిగల
వాడు (జ్ఞాని) భోక్త భోజ్యమయిన శివతత్త్వమే పాలు ఇట్లు భారతము
పురాణములు వేదములు ఉపనిషత్తుల యొక్క. యభిప్రాయముశివతత్త్వమే
యని కృష్ణుడు చెప్పెను॥

ఇట్లు తత్త్వైక దర్శనమను శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహా రిచేరచింపబడిన భావబోధమను నాంధ్ర)
తాత్పర్యమున రాజగుహ్యనిరూపణయోగమను
నవమాధ్యాయము సమాప్తము॥ ౨౮॥

ఓమ్

శ్రీమద్ద్వీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

విభూతి యోగోనామ దశమోధ్యాయః

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ.

శ్లో॥ భూయఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమంనచః।

యత్రేహం ప్రీయమాణాయ వత్సామి హితకామ్యయా॥౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘సంసారే స్మిన్ విభూతిరైవ ర్యాయా దివ్యస్వరూపిణీ॥
సా తదేవేశ్వరస్యాంశా దశమే తన్నిరూప్యతే’ అధేదానీం
పరమశివజ్ఞానాయ విస్తరేణ వివేచయతు మారభతే।
భూయఏవేతి తత్రైవం సతి హేమహాబాహో దేహత్మభావేన
శృణు మే మమ పరమం ప్రకృష్టం వచోయత్రే తుభ్యం
ప్రీయమాణాయ హితకామ్యయా గీతామృతం శివైకతత్వం
వత్సామి త్యర్థః ॥౧॥

—♦ లఘుటిప్పణీ ♦—

నను కిమిహాధ్యాయే దశమే వర్ణిత ఇత్యాహ - సంసారయితీనను
పురం విరాజం చ విరత్య తస్మిన్ స్వాంశేన విహో విభు రాజశీ వేత్వాది

స్మృత్యా సర్వస్య వస్తుజాతస్య తద్రూపత్వే స్థితే కథం తస్మి దివ్య
స్వరూపితే త్యక్తి రితి జే చ్ఛృణు । తత్ర తావద్యా దివ్య స్వరూపితే
విభూతి స్సా గ్రభాగతో బోధ్యా యా తు మవినాసాతు పృష్ఠ భాగ
రూపే త్యేతావత్తైవ భేద ఇతి న విరుద్ధ మితి భావః॥ ౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

కృష్ణుండిట్లనియె॥ ఈ సంసార మందు యేదేది దివ్య స్వరూప
మయిన విభూతియో అదంతయు ఈశ్వరాంశ యని దశమా ధ్యాయ
యందు విభూతిని నిరూపించు చున్నాడు. ఆనంతరమందు ఇప్పుడు పరమ
శివజ్ఞానమును విస్తరించి చెప్పట కారంభించు చున్నాడు. ఓమహాబాహో
దేహమే నేనను భావముతో వినుము (వినుట, చెప్పట, దేహభావనలోనే
గాని బ్రహ్మభావనలో కుదరదు) నాయొక్క ఉత్కృష్టమైన వాక్య
మును (నాయభిప్రాయమును) మేలొనర్చు మాహతో, ఆనందించు చున్న
ఏకొరకు, గీతామృతమైన ఒక్క శివతత్వమును చెప్పుచున్నాను । వెనుకటి
అధ్యాయమందు జెప్పిన శివతత్వమును అనుభవించుచు అర్జునుడు ఆనంద
ముతో శివోహంభావనలో నున్నాడు గనుక ఇప్పుడు కృష్ణుడు దేహత్య
భావనలో నుండి యీ ఒక్కమాటను వినుమని చెప్పు చున్నాడు.
(యీ అధ్యాయ మందు దేనిని వర్ణించె దరనగా చెప్పుచున్నాడు. శృ
ఈశావాస్య మిదగ్గంసర్వం యత్కించ జగత్యాం జగత్ । తత్సృష్ట్యై
తదేవాను సాప్రవిశత్॥ ఈశ్వరుడు పిండాండమును బ్రహ్మాండమును
సృష్టించి దానియందు తన యంశతో నుండి ప్రకాశించు చుండెనను
శృతి స్మృతులచే సర్వవస్తు జాలము ఈశ్వర స్వరూపమయి యుండగా
దివ్య స్వరూపమున్న విభూతియే ఈశ్వరాంశ యని చెప్పనేల యనెద
వేమో, వినుము, దివ్య విభూతి ఈశ్వరునకు పురోభాగము, మరియు విభూతి
పృష్ఠభాగము. ఇంతియే భేదము గాన విరోధము లేదు॥ ౧॥

శ్లో॥ నమే వికు స్సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః ।

అహ మాద్విర్వి దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వతః ॥౨॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను ప్రాగ్భూతాధో క్తమేవ కిం వత్ససీ త్యాహ ।
 నమశ్చతి॥ ఏవం తహి న మే సదాశినస్య తత్త్వం సురగణా
 మహేంద్రాదయో మహర్షయో భృగ్వాదయశ్చ వికు రిత్యర్థః ।
 యతో యో దేవానాం ప్రభవ శోద్భవశ్చ రుదో మహర్షిః
 హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం సనో బుద్ధ్యా శుభయా
 యనక్తివిత్యాది శ్రుత్యా దేవానాం మహర్షీణాంచ సర్వ
 ప్రకారై రుత్పాదకత్వేన బుద్ధ్యాదిప్రవర్తకత్వేన చాదిః కారణ
 మహమేవ సదాశివో ౭తో మత్ప్రభావం నవికు ర్దేవకీ సుత
 త్వేన త్వహం విజ్ఞాత ఏవేత్యర్థః ॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

బుద్ధ్యా శుభయేతి॥ అనేన ధియో యోనః ప్రచోదయా దిత్యే క
 వాక్య తయా గాయత్ర్యధో దర్శితః॥౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ ఇదివరకు చాలాచెప్పినావు. ఇంక నేమిచెప్పెదవంటె చెప్పు
 చున్నాడు. సదాశివుడైన నాయొక్క తత్త్వమును దేవతలుగాని ఇంద్రాది
 దిక్పాలకులు గాని మహర్షులు గాని భృగ్వాదులయిని దేవర్షులు గాని తెలి
 యరు. రుద్రుడు ముందుగా (సృష్టి ప్రారంభమందు) నన్ను సృష్టించెను.
 తర్వాత నేను దేవతలను ఋషులను సృష్టించి నందువలనను బుద్ధ్యాదీం
 ద్రియములకు ప్రవర్తకుడ నగుట వలనను అది కారణ మైన సదాశివుడు.

నేనే. నా ప్రభావమును తెలియరు. దేవకీ పుత్రుడ నని తెలియుదురు. (క) యో యోనః ప్రచోదయాత్ పరమాత్మ యాయంతః కరణమ సత్కర్మానుష్ఠాన మంచు ప్రేరణ చేయుగాక గీతయనగా గాయత్రీ మంత్రార్థమే. తత్సవితు ర్వరేణ్యం నూర్యునికి ప్రభవతే పార్వతీ పరమేశ్వరులు కవి నాభావ సంబంధమును బట్టిన్ని ఈశ్వరుడు దేవుడని యు బ్రహ్మ బ్రాహ్మణుడనియు విష్ణు త్కత్రియుడనియు ఇంద్రుడు చైశ్వరునియు యక్షులు శూద్రులనియు పూర్వోక్తమైన భారత వచనమును బట్టిన్ని భగవద్గీత యనగా శివగీత యనియె అందు వర్ణింపబడునది శివతత్వమే యని తెలియవలెను.

శ్లో॥ యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోక మహేశ్వరమ్ |
అసంమూఢ స్మరుర్వైషు సర్వపాపైః ప్రముత్యతే || 3 |

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను బహూని మే వ్యతీతాని జన్మానీ త్యాదినా త్వయైవ స్వస్య దేవకీ సుతాదే ర్జన్మాన్యక్తాన్యే వేతి కథమేతదుచ్యత ఇతిచే దహం శబ్దేన విఖ్యాత స్తేష్విక ఏవ సదాశివ ఇత్యాది స్మృత్యా శివస్యా వినాశిత్యా త్రదూపేణా హం బ్రవీమి త్యాహ | యోమామితి తత్రైవంసతి యః పురుషో మాం సదాశివ మజం జన్మాది రహిత మతోనాదించ లోక మహేశ్వరం వేత్తి సపవ మర్త్యష్వసంమూఢః పండితః స ఏవచ సర్వపాపైర్జన నమరణాది సుకృతైః ప్రముచ్యత ఇత్యర్థః || 3 ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను కథ మిహ త్వా మశివం విజాన న్వివశ్యతీ త్యాగ్రహ ఇత్యర్థః పునరుపసంహరతి || తత్రైవం సతీతి | 'తత్ర ప్రవృత్తి లక్షణో ధర్మో

వాసుదేవ ఇతీరితః । నివృత్తి లక్షణో ధర్మ సుదాశివ ఇతీరిత' ఇతి పర్య
వసితే ప్రవృత్తి పూర్వీకాపి నివృత్తి రుర్వారుక మివేతి శ్రుతి న్యాయేన
పరమశివా ధిస్తైవే త్యవధేయమ్॥ ౧౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ దేవకీ పుత్రుడు మొదలయిన జన్మలు నాకనేకము లయిన
వని ఏవే చెప్పితివిగదా. ఇప్పుడు సదాశివుడ నని చెప్పనేల నంటె ఆహం
అనగా సదాశివుడు, శివునకు నాశము లేకుండుట వలన శివ రూపముతో
నేను పలుకుచున్నానని. చెప్పుచున్నాడు. యే పురుషుడు నన్ను సదా
శివునిగాను జన్మాదులు లేనివానిగాను అనాదియయిన వానిగా నున్నా
లోక మహేశ్వరుని గానున్నా తెలియు చున్నాడో వాడే మనుష్యులలో
పండితుడు. వాడే జనన మరణ సంకటములచే విడువ బడుచున్నాడు.
ఓయీ నీవు శివుడవు కావని తెలిసినట్లులైతె యెందుకు నశించు చున్నాడని
యాగ్రహ పడినందున తిరిగి ఉపసంహరించు చున్నాడు. ప్రవృత్తి లక్ష
ణములు గల ధర్మము (సాంసారికధర్మము) వాసుదేవుడని చెప్పబడినది.
నివృత్తి లక్షణములుగల ముక్తినిగురించి నధర్మము సదాశివు డని చెప్పబడి
నది. ఇట్లు పర్యవసాన మై యుండగా నివృత్తికి మొదలు ప్రవృత్తియే
ఆదియును ఈశ్వరాధీన మని తెలియవలెను॥ ౩॥

శ్లో॥ బుద్ధి జ్ఞాన మసంమోహః క్షమా సత్యం దమ శ్శమః ।
సుఖం దుఃఖం భవో భావో భయంచా భయమేవ చ॥ ౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవంసత్యాత్మనో లోక మహేశ్వరత్వం సదాశివైక
తాదాత్మ్యేన దర్శయన్నాహ—బుద్ధిరితి। తత్ర తావ ద్బుద్ధి
రంతఃకరణస్య సూక్ష్మార్థ వివేక సామర్థ్యం తత్ర జ్ఞానం త్వ

తానాత్మ సర్వపదార్థావబోధః ఏవ మసంమోహః శ్రత్యుత్స
న్నేషు కార్యేష్య వ్యాకులతయా ప్రవృత్తిః క్షమాతు దుష్టై
రభిత్సితస్యాపి నిర్వికార చిత్తతా, ఏవం సత్యంతు ప్రమాణేనా
వబుద్ధార్థస్య తదైన ప్రభావణం తథా త్రదమోనామ
బాహ్యేంద్రియాణాం స్వస్య విషయేభ్యో నివృత్తిః । ఏవం
శమోనామ మనసో నైశ్చల్యం తథా మకుల వేదనీయం
సుఖం ప్రతికూల వేదనీయం దుఃఖం । ఏవమిహ భవ ఉత్పత్తి
భావస్తు తత్తత్ప దార్థ సత్తా తదభావశ్చ తథా భయం త్రాస
స్తద్విపరీతం చాభయ మిత్యేతే బుద్ధ్యాదయ స్సర్వలోక
ప్రసిద్ధా మత్రివే త్యుత్తరేణా న్వయః॥ ౪॥

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

ననున స్వతో వై హరిఃపూజ్యో న బ్రహ్మ న పురందరః కుతో
న్య దేవతా స్వర్వా బ్రహ్మస్సార్థ్యలృతా బలా' దితి స్కాండే నూత
గీతోక్త సంవాదేన స్వత స్సర్వేషా మపూజ్యత్వే స్థితే సత్యాహ॥ ఏవం
సతీతి తథా చేహత్మానః శ్రీ కృష్ణస్య మన్యే త్వం కాలమిశాన మితి
స్మృతి న్యా యేన పరమ శివైక్య తాదాత్మ్య త్వాజ్యత్వే కాశీతిత్యా
శయః॥౪॥

—♦ ఆ ం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

కృష్ణుడు తనయొక్క లోక మహేశ్వరత్వమును సదాశివ తాదా
త్వముతో చూపించుచు చెప్పుచున్నాడు. అంతఃకరణయొక్క సూక్ష్మై
ర్థమును తెలుసుకొన సామర్థ్యముగల బుద్ధిన్ని ఆత్మయెదో అనాత్మయెదో
సర్వ పదార్థములను తెలుసుకొనెడి జ్ఞానమున్ను కార్యభంగమైనపుడు

వ్యాకులము లేక ప్రవర్తించునట్టి అసమ్మోహమున్నూ దుష్టులు బెదరించి
నను వికారములేకుండు నట్టి త్నమయున్నూ ప్రమాణముచే తెలిసిన దానిని
తెలిసినట్లు మాట్లాడునట్టి సత్యమున్నూ బాహ్యోద్రియ ములు తమతమ
విషయములనుండి మరలుట యనెడి దమమున్నూ మనోనిశ్చలత్వ మనెడు
శమమున్నూ అనుకూలముగా తోచెడి సుఖమున్నూ ప్రతికూలముగా తోచెడి
దుఃఖమున్నూ పదార్థము యొక్క పుట్టుక దానియొక్క సత్తా రూప
మైన భవమున్నూ అది లేకుండుట యనెడి అభావమున్నూ భయమున్నూ
అభయమున్నూ ఇవన్నియు నావలననె కలిగి సర్వలోక ప్రసిద్ధమునై
యున్నవని తెలియుము (హరి స్వయముగా పూజసియుడు గాడు బ్రహ్మ
యు పూజసియుడు గాడు ఇందు)డును పూజసియుడుగాడు ఇతర దేవతల
మాటచెప్పనేల? విష్ణ్వదులకు అల్పమైన బ్రహ్మజ్ఞానము యొక్క బలము
వలన పూజ్యత గలిగిన దని స్కాందములో నూత గీతయందు గలదు.
కృష్ణునకు పరమశివ తాదాత్మ్యముచే పూజ్యత్వమునకు హానిలేదు॥౪॥

శ్లో॥ అహింసా సమతా తుష్టి సైవో దానం యశో యశః ।

భవంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః ॥౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమపరమప్రాయా అహింసేతి తత్ర తావదహింసా
ప్రాణినాం పీడన కర్తృత్వ నివృత్తిః । తథా సమతా చిత్తస్య
రాగ ద్వేషాది రాహిత్యం । తుష్టిస్తు భోగ్యేష్వేతావతా
ఽలమితి బుద్ధిః । తథా తపస్తు శాస్త్రీయ మార్గేణ కాయేం
ద్రియ శోషణం తథా త్ర దానంతు దేశే కాలే పాత్రేచ శ్రద్ధ
యా సమర్పణం । ఏవం యశో ధర్మతః ప్రవృత్త్యా తద
భావశ్చ యశో బోధ్యా ఇత్యేతే బుద్ధ్యాదయో ఽహింసా

దయశ్చ భావా మత్త ఏవ పృథగ్విధా ఇత్యుక్తో లోకమహే
శ్వరత్వం మమాపీతి భావః ॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తప స్త్వీతి॥ తద్యథా 'తపసా కర్మితాత్మా తు పర మాప్నోతి
పూరుషః' వ్రతాద్యై ర్నియమై స్తచ్చ కృచ్ఛ చాంద్రాయణాదిభిః కఠి
సాంతపన స్మృతే రితి భావః । దానంత్యైతి॥ తదేతదప్యక్తం పురా
ణాంతరే వాల్మీయకీయే చ । తద్యథా । 'తుండే రేకశరం ధృతేచ దశధా
సంధాన కాలే శతం చాపే త్వస్తి సహస్ర లక్ష మధికం సత్పాత్రీ'
దానం యథా । ఇత్థం రామ శరాసనం సమదధ చ్చంభు ర్ధరాభీహృతే
పాలస్త్యాహరణాయ పూర్వ తపసా ౭గస్త్యా దిశత్ స్వాశ్రమ' ఇత్యేవ
ధార్యమ్॥ ౫॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారం తమవాయిని చెప్పుచున్నాడు. పాణిని పీడ
గలుగ చేయని అహింసయున్నూ, రాగ ద్వేషములు లేని సమత్వమున్నూ
భోగ్య వస్తువులు యింతమాత్రము చాలుననే తుష్టిన్ని శాస్త్ర ప్రకారము
కృచ్ఛ చాంద్రాయణాది ప్రకారము కాయ శోషణ రూపమైన తప
స్సున్నూ, దేశ కాల పాత్రల యందు శ్రద్ధతో సమర్పించెడి దానమున్నూ,
దర్మ ప్రవృత్తి రూపమైన కీర్తిన్ని, అధర్మ ప్రవృత్తి రూపమైన ఆపకీర్తిన్ని
ఈ బుద్ధ్యాదులు అహింసాదులు అయిన భావములన్నియు వేరువేరుగా
వాన్మనంచే గలుగు చున్నందున లోక మహేశ్వరత్వము నాకును గలదని
కృష్ణుడు చెప్పెను. వ్రతములు, నియములు, కృచ్ఛ చాంద్రాయణాది
తపస్సులచే కృశించిన వాడు పరమ పదమును బొందుచున్నాడు.
అమ్మరి పాదిలో నున్న పుడొకటె బాణము అది చేతిలో నుంటె పది.
సంధాన కాలమందు నూరు ధనస్సు యందు సంధించిన వేలు లక్షలకంటె

సత్సత్స దానము వలె నధికము, ఇట్టి ధనస్సును ఓరామా! నీ తపస్సు
నకు మెచ్చి శంకరుడు భూలోక భయమును పోగొట్టు నట్టి రావణ సంహా-
రము చేయు నిమిత్తము యిచ్చినాడని అగస్త్యులు తన యాశ్రమ మందు
చేతి కందిచ్చె నని పురాణాంతర మునును వాల్మీక మునును గలదు॥ ౫॥

శ్లో॥ మహర్షయ స్సప్త పూర్వే చత్వారో మనవ స్తథా।

మద్భావా మనసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః॥౬॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం సోపాధికస్య భగవత సదాశిష్యః ప్రభావ
ముక్త్యా తద్భావవతాం మునీనాం వృత్తి మప్యాహ - మహ
ర్షయ ఇతి॥ తత్రతావద్భుగ్వాద్యా మహర్షయ స్తేభ్యోపి
పూర్వే ప్రథమా శ్చత్వారి ససకాద్యా న్స్వయంభువాదయో
మనవ శ్చతుర్దశేతి మయి పరమేశ్వరే భావో భావనా యే
షాంతే మద్భావా మచ్చింతనపరాః పాశుపతా ఇత్యర్థః తత్ర
మానసాస్తు మనస్సంకల్పాదేవోద్భవో యేషాంతేనతుయోనిజా
అత ఏవ సర్గాద్యకాలే హిరణ్య గర్భద్వారా పృథక్పృథాః
యేషాం చాయం లోకో బ్రాహ్మణాద్యా ఇమాః ప్రజాశ్చే-
త్యర్థః॥౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సోపాధికస్యేతి॥ తత్రైవమిహ శివస్య ర్థస్థితా గౌరీ తదర్థో
హరి రిష్యత ఇత్యాది స్మృతీన్యాయేనాస్య సోపాధికత్వ మవధార్యమ్ ।
మయి పరమేశ్వర ఇతి॥ తదిహ శివస్య ర్థం స్థితా గౌరీ తి యథోక్త

రీత్యా మయి పరమేశ్వరే సదాశివే ఇత్యర్థః॥ అతఏవాహ । పాశుపతా ఇతి॥ తథాచ శివ కేశవయో రంకా చ్చుల చక్రాన్ ద్విజో నధార యేత్ । మతిమాన్వైదికే వర్తంతి స్థిత ఇత్యాదినా త ప్రముద్రాదే ధీమే ధేనా గ్నిరితి భస్మేతి మంత్రేణ గృహీత్వా క్రమా త్తత్పురుషా ఘోర సద్య వామే శ నామభిః ఫాలాంసోదర వత్సుస్సు బుద్ధే స్తేషా మధాపివే త్యాది క్రమేణ రుద్రాక్షేణ సహ ధారయే దితి పాశుపతవ్రత విధి రిత్యవ ధేయమ్॥ ౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము సోపాధికుడై భగవంతుడైన సదాశివుని యొక్క పృథావమును జెప్పి అతని యంశగల మునీశ్వరుల యొక్క వృత్తినిష్ఠు చెప్పుచున్నాడు । భృగువు మొదలయిన యేడుగురు మహర్షులును, వారి కంటెను పూర్వులయిన మొరటి సనకాదులు నలుగురును, (అనగా సన కాదులు శివసృష్టి లో నలుగురు మొదటివారు బ్రహ్మసృష్టిలో నలుగురు రెండవ వారని భావము) స్వాయంభువాదు లయిన పదునాల్గురు మనువు లును । వీరలు పరమేశ్వరుడైన నాయందు భావన గల పాశుపతులు, మనస్సంకల్పము వలన బుట్టిన వారు యోని సంభవులు గారు । గనుకనే హిరణ్యగర్భుని ద్వారా వీరికి సృష్టి సామర్థ్యమును వేరువేరుగా నందరికి నిచ్చిరి, యీలోకమందలి బ్రాహ్మణాది ప్రజలు వీరిచే సృష్టింప బడిన వారలే యని తెలియవలెను. (శివునికి సగము శరీరము సార్వత్రి సార్వ తిలో సగము విష్ణువు । గనుక సదాశివుడు సోపాధికుడిని తెలియ వలెను । శివునిలో శరీరము గనుక నేను పరమేశ్వరుడ నని తెలుసుకొనుము । బుద్ధి మంతుడును జైదిక మార్గమందున్నవాడును శివ కేశవుల చిహ్నములయిన శూలచక్రములను (శూలాంకణ చక్రాంకణ ములను) ధరించ గూడదని తప్తమద్రా ధారణము నిషేధింప బడినది, అగ్నిరితి భస్మ మంత్రముచే

శస్మను గ్రహించి తత్పురుషా ఘోర సద్యవామే శాన మంత్రములచే
ఫాలము భుజములు వక్షము మొదలయిన ప్రదేశముల యందు రుద్రాక్షుల
తోటి శస్మధారణ చెయ్యకలసిన సామపత వ్రత విధియని తెలియ
వలెను॥ ౬॥

శ్లో॥ ఏతాం విభూతిం యోగంచ మమ యో వేత్తి తత్సంతః।
సోవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః॥ ౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మేవ యో దేవానాం ప్రభవ శోచ్యదభవశ్చే
త్యాది శ్రుతి న్యాయేన సోపాధికస్య భగవత స్సదాశివస్య
ప్రభావ ముక్త్వా తత్రాప్తి జ్ఞానస్య ఫల మప్యహ—ఏతా
మితి॥ ఏవంతస్త్వేతాం విభూతింతత్తద్రూపేణా వస్థితిం యోగంచ
తన్నిర్మాణ సామర్థ్యం చ మమోపదిష్టం తత్త్వతో ధ్యాన
యోగత స్సమాధినా యో వేద సత్సవికంపేన యోగేన
పూజ్యతే నాత్ర సంశయ ఇత్యర్థః॥ ౭॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము సోపాధికు డయిన సదాశివుని యొక్క ప్రభావ
మును చెప్పి శివస్వాప్తి కరమైన జ్ఞానము యొక్క ఫలమునున్నా
చెప్పుచున్నాడు. యీ భృగువు మున్నగు వారి రూపముతో నున్న నా వి
భూతినిన్ని వారిని నిర్మించుట రూపమగు సామర్థ్యమునున్నా యీ నా
యొక్క ఉపదేశమును యదార్థముగా ధ్యానముచే సమాధిచే యెవడు
తెలియు చున్నాడో వాడు నిశ్చల యోగి యనదగును వాడే పూజనీయు
డు సంశయములేదు॥౭॥

శ్లో॥ అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే
ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావ సమన్వితాః

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం తాదృశావికంపయోగ ప్రాప్తి రిత్యాహ—
అహమితి॥ తత్రైవం సతి వస్తుతో మత్త్వ ఏవ సదాశివా దిదం
జగత్ప్రవర్తతే తపవా హమేన సర్వస్య హిరణ్యగర్భాదిస్థా
వరాంతస్య జగతః ప్రభవ ఉత్పత్త కారణ మితి మత్వామాం
శివ మద్వైతం బుధా భావసమన్వితా నవధా భక్త్యా భజంత
ఇత్యర్థః ॥౮॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము . ♦—

ఓయీ! అట్టి నిశ్చల యోగ మెట్లు లభ్య మగుననగా చెప్పుచున్నాడు.
యథార్థముగా సదాశివుడైన నావల్లనే ఈ జగమంతయు నడుచుచున్నది.
గనుకనే బ్రహ్మాది స్థావరాంతమైన జగత్తును సృష్టించు వాడను గాన
అద్వైత రూపమైన శివుని నన్నుగా పండితులు భావించుచు తొమ్మిది
విధములైన భక్తులచే సేవించు చున్నారు॥ ౮॥

శ్లో॥ మచ్చిత్రా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్ |

కథయంతశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతిరమయంతిచ ॥౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం సోహం భజనీయ ఇతి స్వయమప్యాహ—
మచ్చిత్రా ఇతి॥ ఏవం తహి తచ్చింతనం తత్కథనమన్యోన్యం
తత్ప్రబోధన మేతదేకపరత్వంచ బ్రహ్మభ్యాసం విదుర్బుధా ఇతి

రీత్యా మయ్యేన సదాశివే చేతో యేషాంతే మచ్చిత్తాసథా
శరీర మర్థం ప్రాణాచ ప్రదవ్యా చ్చృద్ధయా సహేత్యాదినా
త్మార్పణేన మద్గత ప్రాణాభివ్యరః ॥ ఏవం హతయోగేన రాజ
యోగేనవా యధాధికారం షరస్పరం బోధయంత స్తథాబాహ్య
వృత్త్యాపి మామేన సదా శివంకథ యంతస్త త్రైవ తుష్యంతి
రమయంతి చేత్యాది రర్థః ౮॥

—♦ ల ఘ్ను టి ఘ్న ణీ . ♦—

మయ్యేవే॥ నను మయ్యేన దేవకీసుతే కుతో నమనో నిధార్యత
ఇతి చే దవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యంతే మా మబుద్ధయ ఇత్యాది
స్వయమేన నికరణాత్ । తస్మాత్ । 'యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే
తథా గురౌ' ఇత్యాది శ్రుతి న్యాయేన మయ్యేన సదాశివే స్వాభేదేన
మనో నిధాయ చింతయంత్యి త్యాశయః ౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

అట్టి నన్ను యొట్లు భజించ వలెనంటే తానున్న చెప్పచున్నాడు
అట్టి పరమేశ్వరున చింతన జేయుచు అతనినే చెప్పకొనుచు, ఒకరి
నొకరు బోధించు కొనుచుండవలయును. దీనిని ఒకపక్షమైన బ్రహ్మభ్యాస
మును గా పండితులు తెలియుచున్నారు. సదాశివుడైన నాయందు
చిత్తమునుంచి తను మన ధనములను ఆత్మార్పణము చాయవలెను.
ఈ ప్రకారము హత యోగముచే గాని రాజయోగముచే గాని అధికార
మును బట్టి (మందాధికారికి హత యోగము ఉత్తమాధికారికి రాజయోగ
మున్ను చెప్పబడినది.) పరస్పరము బోధించు కొనుచు బాహ్యవృత్తితో
నున్న నన్నె సదాశివునిగా చెప్పకొనుచు సంతోషించుచు, రమింప
జేయుచు నున్నారు. (దేవకీ సుతుడైన నాయందు మనసు నెంచుకుంచ

రంఁటె, అపండితులు అన్యక్తమే ఇట్లు దేవకీసుత రూపముగా శ్యక్తమై
యున్నదని తలచు చువ్వారను దానిని స్వయముగా తీసివేసు కొనుట
వలన దేవునకు గురువునకు తనకు అభేదముగా మనసు నుంచి చింతన
చేయ వలయును॥ ౯॥

శ్లో॥ తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతి పూర్వకం ।

దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముషయాంతి తే ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషం భజతాం త్వం కిం కరోషీత్యాహ—తేషా
మితి॥ ఏవంసతి తేషాం భజతాం సతత యుక్తానాం ప్రీతి
పూర్వకం యథా స్యాత్తథా భజతాం బుద్ధి యోగ మైశ్వరం
బుద్ధియోగం తం సమాధి నిరూత మలస్య చేతన ఇత్యాది
లక్షణం దదామి యేన బుద్ధియోగేన మాం పరం షదం తే
ఉపయాంతి త్యర్థః॥ ౧౦॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

మాం పరం పదమితి॥ తత్ర యద్యపి పదం యత్పరమం విష్ణోస్త
దేవా ఖిలదేహినామిత్యత స్సాంబల్యైవ పరం పదత్వం నిశ్చీతం తథా
షీహ 'హరిరూషీ మహాదేవో లింగ రూషీ జనార్దనః ఈషదప్యంతరం
నాస్తి భేదకృన్నరకం వ్రజే దిత్వాది స్మృత్యా మమాపి పరమశివా
భేదేన పరం పదత్వే కాక్షతి రిత్యాస్తాం విస్తరః॥ ౧౦॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఈలాగు సేవించు వారలకు నీవేమి చేసెదవంటె చెప్పుచు
న్నాడు. ప్రీతి పూర్వకముగా యెల్లపుడు అభజనచేయు వారలకు ఈశ్వర

జ్ఞానమును బుద్ధియోగమును యిచ్చుచున్నాను. చిత్త మందలి విశ్లేష మల
రాహిత్యముచే సమాధి నిష్ఠ కుదిరి అందు మనసు ఆత్మతో ఏకము కాగా
యెంత సుఖమునగా అంతః కరణ యందు యెంత ఆనంద మనుభవము
నకు వచ్చినదో అదివాక్కుతో చెప్పటకు నలవిగాదు. ఇట్టి బుద్ధియోగము
చే వారు పరమ పదమైన నన్ను బొందుచున్నారు. (విష్ణుకంటే సుత్యుష్ట
మైన పదమే సర్వదేహులకు ముక్తిసానము గనుకనే సాంబునకె పరమ
పదత్వమునిర్ణీతమైనది. అయినప్పటికి ఇక్కడ మహాదేవుడు విష్ణురూపుడు
జనార్దనుడు లింగరూపుడు వీరలకు కొంచెమైనను భేదములేదు. భేదమును
చేయువాడు సరకమును బొందునను స్మృతించే నాకును పరమశివునితో నభే
దముచే పరమపద మగుట యందు హానిలేదు. ౧౦

శ్లో॥ తేషా మేవా నుకంపార్థ మహా మజ్ఞానజం తమః ।

నాశయామ్యా త్మ భావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా॥ ౧౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను తేషాం బుద్ధియోగార్థం మధ్యే కింకరణీయ మస్తీ
త్యాహ—తేషామితి॥ తథాచ తేషాం కథం స్యా దిత్వనుగ్ర
హార్థ మహా మజ్ఞానం తమో నాశయామీ త్యర్థః । తత్రతా
వ న్మమా త్మా శివ స్తద్భావస్థ స్సంజ్ఞాన దీపేన భాస్వతే
త్యాశయః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థో తా త్మ ర్య ము ♦—

ఓయీ! వారి బుద్ధియోగము కొరకు మధ్యయందు యేమి చేయు తగి
యున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు. వారిని దయచూచు తలంపుతో నా యొ
క్క ఆత్మయే శివుడు. ఆ భావమును నేను వారిబుద్ధి వృత్తి యందుండి

పేరణ జేయువాడ నగుచు ప్రకాశమును గాంచు జ్ఞానదీపముచే వాఁ
యొక్క అజ్ఞానమును నశింప జేయుచున్నాను॥౧౧॥

అర్జునఉవాచ:—

శ్లో॥ పరంబ్రహ్మ పరంధామ పవిత్రం పరమం భవాన్ ।
పురుషం శాశ్వతం దివ్యమాదిదేవ మజువిభుమ్॥౧౨॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అథాపైవం యత స్వకరంకదత్వేన క్షిప్తమిచ్ఛసీ
త్యాహ—పరమితి॥ తత్రైవం సతి, 'గుణ త్రయేణ భిద్యతే
బ్రహ్మ విష్ణోదయ సుమే । వస్తుత స్తేక మద్వైతం శివ
మిత్యాహ హి శ్రుతి' రిత్యాది స్మృతి న్యాయేన 'పరాత్మక
తరం ధామ యద్విష్ణోః పరమం పదం । తత్పవిత్రం పరమం
భావేన వేత్త్యర్థః । అథచ 'పురుషో హవై రుద్రః పురుషా
న్నపరం కించి ది'త్యాది శ్రుత్యా శాశ్వతం పురుషం దివ్య
మాదిదేవ మజు విభు సదాశివం త్వమాహు రితి పరే
ణాన్వయః॥౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

స్వ పరం పదత్వే నేతి॥ తత్రైవం సతి. స్వయంతు నకిమపి కర్తుం
శక్త ఇత్యర్థః॥ అత్యేవ నూతాగీతాయాం బ్రహ్మణోక్తం, తద్యథా దర్శ్య
న్యాయేన సంసారా దుద్ధరామి జనా నిమా న్నస్వాతంత్ర్యేణ హేదేవా
స్సాక్షా ద్విష్ణుస్త వైవ చేత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఆరుసుం డిట్లనియె. ఆతరువాయి ఆట్లుండనిమ్ము. నీవు పరమ పద మగుటవలన అన్నియు చేయుట కిష్టపడుచువంటె చెప్పచున్నాడు. సత్వ రజస్తమో గుణములచె బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులని భేదము వచ్చెను. గాని నస్తుతః అద్వైతమగు ఒక్క శివునె శృతి చెప్పచున్నది. విష్ణు కంటె ఉత్కృష్టమైన పదము పరాత్పర రూపమైన శివుడు ఉత్కృష్ట భావనచె నదియే పవిత్రమయినట్టిన్ని కాశ్వతమైనట్టి రుద్రరూపమైనట్టిన్ని ప్రకా శమే స్వరూపముగా గలిగి నట్టిన్ని జన్మరహితమైన సనాశివుని నిన్నుగా జెప్పుదురు (విష్ణు. స్వయముగా యేమి యు చేయుటకు సమర్థుడు నాడు నూత గీతయందు ఇట్లు చెప్పబడి నది. పాకమునుండి గరిటెను తీసి వేసి నట్లు సంసారమునుండి నేనే ఉద్ధరించు చున్నాను. యాకార్యమును స్వయముగా విష్ణుగాని దేవతలుగాని చెయ్యజాలరు॥ ౧౨॥

శ్లో॥ ఆహుస్తా మృషయ సుర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా ।

అసితో దేవలో వ్యాసః స్వయం చైవ బ్రవీషి మే॥ ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కే తర్హ్యాహు రిత్యాహ॥— ఋషయః ఇతి॥ ఏవం సతి త్వా మేవ పరం పదరూపం తత్వజ్ఞాన నిష్ఠా ఋషయో నారదాదయశ్చేత్యాది సర్వే వినా శివ ప్రసాదం హి భ్రాన్తిః క్వాపినసశ్యతీ త్యాదినా స్వయంచాపి నారదం ప్రత్యుక్తవాం స్తథా మే మహ్య మపి బ్రవీషీ త్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥ ౧౩॥

—॥ ల ఘు టి ఘ ణీ ॥—

స్వయంచాపీతి॥ నరో నారాయణ శైచివ కృశౌ ధమని సంతతౌ ।
జ్ఞాపయస్సాస్వి త్మనో మూలం పూజయా వో మహేశ్వరమిత్యాది స్వయం
చాపి నారదం ప్రత్యుక్తవా నిత్యాశయః॥ ౧౩॥

—॥ ఆం ధృతా త్పర్యము ॥—

ఓయీ! యెవరు చెప్పిరంటే చెప్పమన్నాడు. నిన్నే పరమ పద
రూపముగా తత్వజ్ఞాన నిష్ఠులైన ఋషులున్ను నారదాదులైన దేవరులును
శివప్రసాదము లేక భ్రాంతి యొవరికిని నశించ దనిరి॥ శ్లో॥ శివప్రసాదేన
హి భుక్తి రుత్తమా శివప్రసేదేన హి ముక్తి రుత్తమా శివప్రసాదేన వినా
నభుక్తయ శ్చివ ప్రసాదేన వినానముక్తయః॥ శివప్రసాదముచేతనే భుక్తి
ముక్తులు గలుగును. గాని శివప్రసాదము లేక భుక్తియు ముక్తియు గలుగ
నేరదని సిద్ధాంతము॥ ఏవును నారదునకును అట్లే ఊపదేశించితిని. నా
కొరకును ఆప్రకారమే పలికితిని॥ ౧౩

శ్లో॥ సర్వ మేత దృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ
నహితే భగవన్! వ్యక్తి విదు ద్వేవా న దానవాః॥ ౧౪

—॥ భాష్యమ్ ॥—

అధచ సర్వ మేత దుగీకుర్వ న్నాహ । సర్వమితి
ఏవం సతి సర్వ మేత దృషిభి స్త్వయాచ యదుక్తం యచ్చ
మాం వదసి హే కేశవ! తత్సర్వ మృతం సత్య మేవాహం
మన్యే యత ఏతాదృశీం పరంపదాభ్యాం చిదంబర రూపా
వ్యక్తి దేవా దానవా ఋషయశ్చ బహుశో నవిదు ధ్విత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

చిదంబరరూపామితీ||పదంయత్పరమంవిష్ణోస్తదేనాఖిలదేహినామిత్య
త) సాంబశివోక్త్యా చిదంబరశక్తైరపి దర్శనాదితిభావః||౧౪||

—♦ ఆం ధ) తా త్ప ర్య ము ♦—

దీనినంతను అంగీకరించుచు చెప్పుచున్నాడు|| ఓ కేశవా! ఋషులు
చెప్పిన దంతయు నీవు చెప్పినదంతయు నీవునాకు చెప్పినదిన్ని సత్యమే!
పరంపద మనే పేరుగలిగి నట్టిన్ని చిదంబర స్వరూపమైన ఇటువంటి
వ్యక్తిని (సాంబశివుని) దేవతలు దానవులు ఋషులు చాలామందియెరుగరు
(విష్ణుకంటె నుత్కృష్టమైన పదము ఆఖిల దేహులకు ముక్తిస్థానమైన
సాంబశివుడనిన్ని ఆతనె చిదంబర శక్తియనిన్ని ప్రమాణమై యున్నది.
శృ|| దేవాహుతై స్వర్గం లోక మగమం సై దేవా రుద్రమపుచ్చన్ కోభవా
నితి సోబ్రహ్మీ దహమేకః |ప్రథమ మాసం వర్తామిచ భవిష్యామిచ నాన్యః
కశ్చిన్ మత్తో వ్యతిరిక్త ఇత్యాద్యధర్వ శిర ఉపనిషత్తు ప్రకారము దేవత
లందరును కైలాసమునకు వెళ్ళి రుద్రుని నీవెవ్వరవని యడుగగా మొదట
నేనొక్కడనే ఉంటిని. నేనే ఇదంతయు సృష్టించితిని నాకంటె వ్యతిరిక్త
పదార్థము లేదని చెప్పెను. ౧౪

శ్లో|| స్వయ మేవా త్మనా త్మానం వేత్థత్వం పురుషోత్తమ|

భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే||

౧౫

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వహమపి పదం యత్పరమం విష్ణో రిత్యాదిసోదీరితం
స్వం పరంపదం నవేద్మితి చేన్నేత్యాహ—స్వయమితీ|| ఏవం
త్త్వి స్వయం త్వత్మనా త్మానాం సదాశివం హే పురు

పోతమ । వెత్త జానాసీ త్యర్థః । యతో భూతానాం ప్రాణీ
నాం భావనో హిరణ్యగర్భాది రూపేణోత్పాదకో భూతేశో
దేవదేవశ్చ హే జగత్పతే త్వమేవే త్యర్థః॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

స్వయమాత్మనేతి॥ తదేత త్కర్మే ప్యుక్తం । 'వత్స జానే తవా
నంతాం నిశ్చలాం సర్వదా చ్యుత , పశ్యత్వ మాత్మనా త్మాన మమలం
పరమంపద' మిత్యాదినా తపశ్చరంతిం కృష్ణం ప్రతి గౌరీ వచనా దవ
ధార్యమే॥ ౧౫॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! నేనున్నా నా పరమపదమును యెరుగ నంటి వట్టాయెనా
అట్లుగాదని చెప్పుచున్నాడు. ఓ పురుషోత్తమ స్వయముగా ఆత్మచేత
ఆత్మయైన సదాశివుని తెలుసుకొంటివి. శృ॥ యతోవాచో నివర్తంతే
అస్మాప్య మనసా సహ॥ ఆత్మను ఆత్మ యే తెలియవలెను గాని జడమైన
ఇంద్రియములు, ఘటాదులు దీపమును ప్రకాశింప జేయజాల నట్లు ఆత్మ
యైన సదాశివుని ప్రకాశింప జాలవు. నీవు హిరణ్యగర్భాది భూతములను
పుట్టించినావు గనుక భూతవాధుడవు దేవదేవుడవు జగత్పతివి నీవే. (విష్ణు
తపము చేయుచుండగా సార్వత్రి ప్రత్యక్షమై ఓ వత్సా నీయొక్క ఆనంత
మైన నిశ్చలమైన భక్తిని తెలుసు కుంటిని. నీయొక్క పరమ పదమైన
ఆత్మను ఆత్మచేతనే చూచుకొనుమని, వరమిచ్చినట్లు కూర్మ పురాణమందు
శ్రీకృష్ణుని గూర్చి గౌరీవచన మని తెలియవలెను॥ ౧౫॥

శ్లో॥ వక్తు మ్మర్తస్యశేషేణ దివ్యా హ్యత్మ విభూతయః॥

యాభి ర్విభూతిభి ర్లోకా నిమాం స్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను శంభోః ప్రసాదా త్సర్వం వేత్సిచే త్తదా తావ
 ద్యచ్చ కించ జగత్సత్రే త్యాది శృతివేద్యాం స్వాం విభూతిం
 బ్రవీషీ త్యాహ— వక్తు మహానీతి॥ తథాచ యాభి ద్విభూ
 తిభి రిమాంల్లోకా న్వాప్యప్య త్వం తిష్ఠసి తాస్తవా సాధారణా
 విభూతయః సర్వజ్ఞ రితరై ర్జాతు మశక్త్యా యతోతః సర్వా
 లశేషేణ వక్తు మహానీ త్యర్థః॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

శంభోః ప్రసాదాది॥ తదిద మాదో శివేన విశ్వరూప దర్శే కృతే
 కృష్ణేనైవ ద్రోణపర్వణ్యుక్తం తద్యథా, దృష్ట్వా చైనం వాఙ్మనో బుద్ధి
 దేహై స్సంహృష్టాత్మా ముముదే దేవదేవః । ధన్యోస్మీతి వ్యాహరన్
 దేవత్యో యత్తేదృశ్యం దృష్టవా న్విశ్వరూపం ఇత్యాది ద్రష్ట
 వ్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్స ర్య ము ♦—

శృతి॥ ఆహమేక స్సర్వ చ మామేవ మాం యోవేద ససర్వాన్
 దేవాన్వేదే త్యథర్వశిరో పనిషత్తురీత్యా ఓయీ! ఈశ్వరానుగ్రహం వలన
 సర్వమును తెలుసుకుంటి వట్టాయేనా । కనుపించె వినుపించెడి సర్వం
 జగదుప్రమేన స్వకీయమైన విభూతిని చెప్పగలనని చెప్పు చున్నాడు
 నీవు యే విభూతులచే ఈలోకములను వ్యాపించి ఉంటున్నావో ఇతరు
 లైన సర్వజ్ఞుల చేతనున్న తెలియజ్ఞకృతముగాని అసాధారణమైన
 సమర్థుల ఆవిభూతుల నన్నిటినిచెప్పుటకు తగుచున్నావు । (శివునిచే
 కృష్ణుని కొరకు విశ్వరూపమును జూపించి నప్పుడు వాక్కుమనను బుద్ధి

దేహములచే సంతోషించి హాశంకర చూడశక్యముని విశ్వరూపమును
జూచి ధన్యుడనైతిని స్తుతించి నట్లు భారతమందలి దోషపర్యమన
జూడవలయును॥ ౧౬॥

శ్లో॥ కథం విద్యా మహం యోగిం స్త్వాం సదా పరిచిన్తయన్!
కేషు కేషుచ భావేషు చింత్యోసి భగవన్! మయా॥ ౧౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తత్కథనస్య కిం ప్రయోజన మిత్యాహ—కథ
మితి॥ తత్రైవం సతి హే యోగిన్ । నిరతిశయైశ్వర్యాది
శక్తిమా నహ మతిస్థూల మతి స్త్వాం దేవాదిభి రపి జ్ఞాతు
మశక్యం కథం విద్యాం జానీయాం సదా త్వాం గురుత్వేన
పరిచింతయన్నిత్యర్థః॥ తత్ర కేషు కేషుచ భావేషు చేతనా
చేతనాత్మకేషు వస్తుషు త్వద్విభూతి రూపేషు మయా చింత్యోసి
హేభగవన్! సదాశివ రూప ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివరూపఇతి తద్యదా 'నశివం శివ ఆధత్తై తస్మా చ్ఛంభుశ్శివ స్మృ
త' ఇత్యత శ్శివ రూపేణైవా వధారయే దితిభావః॥ ౧౭

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఆవిభూతని చెప్పటకు ప్రయోజన మేమంటే చెప్పుచు
న్నాడు. హే యోగిన్ నేను గొప్ప విశ్వర్యము మొదలయిన్ని శక్తులు గల
వాడను మిక్కిలి స్థూలబుద్ధి గలవాడను. దేవాదుల చేతనున్న తెలియ
శక్యము గాని నిన్నును జ్ఞానమును యెట్లు తెలియగలను? నిన్నుగురువుగా
చింతన జేయగలను. ఓసదాశివరూప చేతనా చేతనాత్మకములై నవిభూతి

రూపములైన యే యే వస్తువుల యందు నిన్ను నేను చింతన చేయగలను
(శివునికంటె యెక్కువ మంగళము లేదు గాన శివుడె మంగళ మని
చెప్పుబడినందుకు శివరూపముచేతనే ధారణ చెయ్యవలెను. ||౧౭||

శ్లో॥ విస్తరేణా త్మనో యోగం విభూతించ జనార్దన!

భూయః కథయ తృప్తిర్హి శ్రుణ్వతో నాస్తి మే మృతమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ సప్తమే నవమేచ సంక్షేపేణోక్తమపి విస్తరేణ
పునశ్శ్రోతు మిచ్ఛామి త్యాహ । విస్తరేణేతి॥ ఏవంసతి, హే
జనార్దన! విస్తరేణా త్మన స్సదాశివస్యా పదేశా త్వయం
కృతాం విభూతించ భూయః కథయే త్వర్థః । యతో మే
త్వద్వాక్యామృతం శృణ్వత స్తృప్తి ర్నాస్తి త్వర్థః ॥౧౮॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

యేడు తొమ్మిది ఆధ్యాయములయందు సంక్షేపముగా చెప్పినప్పు
టికి పునః దానినె విస్తరించి వినగోరుచున్నానని చెప్పుచున్నాడు. ఓ జనా
ర్దనా! ఆత్మయైనసదాశివుని యుపదేశము వలన స్వయముగాజేసిన విభూతి
నిన్ని తిరిగి చెప్పువలెను. ఆమృతముతో సమానమైన నిపలుకుల నాలకించు
నాకు తృప్తి యుండదు సుమా॥౧౮॥

త్రికృష్ణఉవాచ:-

శ్లో॥ హంత తే కథయిష్యామి దివ్యా హ్యత్మ విభూతయః।

ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ! నాస్త్వంతో విస్తరస్యమే॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అత్రోత్తరమపి తస్య వక్తు మాహ-హంతేతి॥ తత్ర
తావత్ హే కురుశ్రేష్ఠ! యద్యపి నాస్త్వంతో విస్తరస్యమే

తథాపి యా దివ్యా హ్యత్మన శ్శివస్య విభూతయ స్తాః ప్రాధాన్యత స్తే కథయిష్యామి హంత తే మావ్యాకులో భూ రిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కథయిష్యామి॥ తదిహ యద్దోషపర్వణి శివేన విశ్వదర్శే కృతో దృష్టా యా విభూతి స్తాం కియంతిం కథయిష్యామి త్యర్థః॥ శివస్యే॥ శివస్యార్థం స్థితా గౌరీ తదర్థో హరి రివ్యతః ఇత్యాది స్మృతి న్యాయేన శివస్య విభూతయ ఇత్యర్థః ౧౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీకృష్ణం డిట్లనియె॥ ఈశ్లోకమందు అర్జునునికి ఉత్తరమును చెప్పే శొరకు పలుకుచున్నాడు. ఓ కురుశ్రేష్ఠ! విస్తరించి చెప్పటకు అంతము లేదు. ఆత్మయైన శివునియొక్క యే దివ్యమైన విభూతులు గలవో వాటిని ప్రధానముగా చెప్పుచున్నాను. నీకు వ్యాకులము లేకపోవుగాక. (దోష) పర్వమందు శివుడు విశ్వరూపమును జూపించి నప్పుడు యే విభూతి జూచితినో దానిలో శొంచెము చెప్పుచున్నానని యర్థము. శివుని సగము శరీరము గౌరీ యనియు అందులో సగము హరియనియు చెప్పబడిన స్మృతి ప్రకారము శివుని వె విభూతులని యర్థము॥ ౧౯॥

శ్లో॥ అహ మాత్మా గుడాకేశ! సర్వ భూతాశయ స్థితః॥

అహ మాదిశ్చ మధ్యంచ భూతానా మంతపవచ॥౨౦॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తత్త్రైవంసతి సర్వాసు విభూతిషు ముఖ్యత్వేనాహ—
అహమితి॥ తథాచ సర్వభూతానా మాశయేహృద్దేశే సమష్టిస్వప్తి రూపేణ ద్వా సుపణ్ణే త్యాది శ్రుతి వేద్యత్వేన చ స్థితిత్యర్థః॥

ఏవం సర్వజగతా మాదిసృష్టి ప్రవర్తకత్వేన తథా మధ్యంతు
స్థితి ప్రవర్తకత్వేనైవ మంతశ్చ నాశ ప్రవర్తకత్వేనే త్యర్థః॥ ౨౦

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

సృష్టి ప్రవర్తకత్వేనేతి॥ గుణత్రయేణ భిద్యంతే బ్రహ్మ విష్ణు
దయ సృషే । వస్తుత స్వైక మద్వైతం శివ మిత్యాహ హి శ్రుతిః
కూర్మస్మృత్యంతరాతిది భావః॥ ౨౦॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఆన్ని విభూతులలో ముఖ్యమైన వాటిని జెప్పుచున్నాడు. సర్వ
భూతములయొక్క హృదయ ప్రదేశమందు సమష్టి వ్యష్టి రూపముతో
జీవేశ్వర నామముతో ఈశ్వరుడున్నాడు. అతను సర్వజగత్తులకు సృష్టి
ప్రవర్తకుడును స్థితి ప్రవర్తకుడును, నాశప్రవర్తకుడునై యున్నాడు (గుణ
త్రయముచే బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులు భేదించుచున్నారు గాని యథా
ర్థముగా అద్వైతమైన ఒక్క శివుడే గలడని శ్రుతి కూర్మస్మృతిన్ని
చెప్పుచున్నది॥ ౨౦॥

శ్లో॥ ఆదిత్యానా మహం విష్ణు ర్జ్యోతిషాం రవి రంశుమాన్ ।

మరీచి ర్మరుతా మస్మి నక్షత్రాణా మహం శశీ॥ ౨౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథంతే సృష్టి ప్రవర్తకత్వ మిత్యాహ—ఆదిత్యా
నామితి॥ తత్ర తావద్ద్వాదశా దిత్యానాం మధ్యే విష్ణు
విష్ణునా మాదిత్యోహ మేవ శివాంశ ఇత్యర్థః । ఏవం
జ్యోతిషాం మధ్యేంశుమాన్నైవి రహమేవే త్యర్థః । ఏవం

మరుతాం మధ్యే మరీచినామ హమేవ తథా సక్షత్రాణా
మధిపః శశిశ్చ హమేవే త్యర్థః॥౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

అహమేవ శివాంశ ఇతితత్త్ర తావజ్జగద్యోని ర్నారాయణస్తద్యోని
శ్చిచ్ఛారీతామధి తస్యతీత్యర్థా భిస్సాయేణ యో యోనిమధిస్థిత్యేకో యస్మి
న్నిదం సంఘ విచేతి సర్వ మితిశ్రుతే రితి భావః॥ ౨౦॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఏవు సృష్టిచేయుట యెట్లంటెచెప్పుమన్నాడు. ద్వాదశాదిత్యులలో
విష్ణువు, విష్ణువుల లో అదిత్యుడునూ, నేనె. శివాంశగలవాడను. ప్రకాశ
వంతముల మధ్యయందు కిరణములు గలరవి నేనె శివాంశ గలవాడనూ
దేవతల మధ్యయందు మరిచినేనె. శివాంశ గలవాడను సక్షత్రముల మధ్య
చందుడు నేనె. శివాంశుడను (జగద్యోని నారాయణుడు అతనికి యోని
చిహ్నముపైన గారి. ఆగారి నధిష్టించినవాడు శివుడు. ఏవు శివాంశ గనుక
సృష్టి ఏమ నూ గలదు॥౨౦

శ్లో॥ వేదానాం సామవేదోస్మి దేవానా మస్మి వాసవః॥

ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా॥ ౨౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ వేదచతుష్టయే సామవేదస్య శివదైవతత్వేన
గరిష్టత్వా దాహః— వేదానామితి॥ అతఏవ రణయన్మహాతీ
వీణాం సత్తస్వర విరాజితాం గాయన్మహాద్రథం సామ శివ
ధ్యానానుమోదిత ఇత్యపి ద్వారకాయాం నారదాభ్యాగమే
దర్శితం ఏవం సర్వచేవానా మధిపో వాసవ ఇంద్ర స్తథేంద్రి

యాణా మేకా దశానాం ప్రవర్తకం మనో భూతానాం బుద్ధేః
ప్రవర్తకత్వేన చేతనా చైతన్యమవ్యహ మేవేత్యర్థః॥ ౨౨

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

సప్తస్వరేః॥ తదేతమక్తం॥ నిషాద రథ గాంధార షడ్జ మధ్యమ
చైవతః । పంచమశ్చే త్యమీ సప్త తంత్రీ కంఠోత్థితా స్వరః ।
సప్త స్వరా శ్రుయో గ్రామా మూర్ధనా స్త్యేకవింశతిః । ద్వా వింశ
తిస్తు శ్రుతయ స్తానాః పంచాశదూనకా ఇత్యాది గాంధర్వ విద్యా
ప్రబంధే ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

నేదములలో సామనేదము శివదేవతాక మయినందున గొప్పది
యని చెప్పుచున్నాడు । కృష్ణుడు ద్వారకలో నుండగా నారదుడు
సప్తస్వరములతో గూడి గొప్పది యగు వీణెను నాయించుచు బృహద్ర
ధంతర సామను గానము చేయుచు శివధ్యానముచే సంతুষ్టుడైనట్లు
భారతమందున్నది, గనుక సామనేదము నేను । దేవతలలో నిర్ముడు,
ఏకాదశేంద్రియములలో మనస్సు భూతములలో బుద్ధిని ప్రపక్షింపజేయు
చేతనమును, నేనె. శివాంశ గల నాడను నిషాదము. ఋషభము గాంధా
రము షడ్జము. మధ్యమము చైవతము । పంచమము ఈయేడును తంత్రుల
వలనగాని కంతము వలన గాని పుట్టు స్వరములు. మూడుగ్రామములు
యిరువదియొక మూర్ధనలు యిరువదిరెండు శృతులు నలభైతోమ్మిది తాన
ములు ఇత్యాది గాంధర్వ శాస్త్రమందు జూడదగును॥ ౨౨॥

శ్లో॥ రుద్రాణాం శంకర శ్చాస్మి విత్తేశో యక్ష రక్షసాం ।

వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరు శ్శిఖరిణా మహమ్॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేకాదశ రుద్రణా మపి గరిష్ఠజ్వేన జగతాం
 శంకరః కళ్యాణకర్తా హమేవే త్యాహ॥ రుద్రాణా మితి॥ తద్య
 ధోక్తంసాగ్రందే 'నిశ్చలాభిః కథం కింస్యా త్రుజాభి శ్చేతి
 చింతయన్ బ్రహ్మరంధ్రే తత శ్శంభుః ప్రాదుర్భూత్వా బ్రహ్
 ద్వచః । ఈశ్వర ఉవాచ - మచ్ఛాయైకాదశా రుద్రా
 స్సృతస్సప్తే రుపకారకాః । మనః స్మృతేంద్రియాణాంనైచైతన్యం
 తద్గమిష్యతీత్యాది బోధ్యమ్॥ ఏవం యక్ష రక్షసాం మధ్యే
 విత్తేశో ధనాధ్యక్షః కుబేరః తథాష్ట విధానాం వసూనాం
 మధ్యే వాసవో వైశ్వానర స్తథాత్యుచ్ఛితత్వాచ శిఖిణాం
 మేరు రహమేవే త్యర్థః॥౨౩॥

—♦ ల ఘట ష్ట ణీ . ♦—

బ్రహ్మరంధ్ర ఇతి॥ తద్యథా, (బ్రహ్మరంధ్రే)కింవం ధ్యామే ద్భృహ్మ
 ణంతుహృదిస్థితం । నాథో విష్ణుం సమారాధ్య ప్రజపే త్పురజేతా
 మిత్యాదిసంధ్యాదా విశేషతో విహిత మిత్యవధేయమ్॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఏకాదశ రుద్రులలో గొప్పవాడగు నట్టిన్ని జగత్తులకు సుఖము
 గలుగ చేయునట్టి శంకరుడు నేనే యని చెప్పుచున్నాడు. చలనము లేని
 యిప్రజల చేయే మగునని విచారించుచు బ్రహ్మరంధ్రమందు శంకరుడు
 సాక్షాత్కరించి వాక్యమును పలికెను. ఈశ్వరుడు చెప్పుచున్నాడు. నా
 యొక్క ఛాయ ఏకాదశ రుద్రులై నిస్సృష్టికి ఉపకారము గాగలరు
 మనసుతో గూడ నారు ఇంద్రియములకు చైతన్యముగా గలరు. శ్లో రుద్ర

స్త్రాత్మా శరీరజాం॥ శరీరధారులకు రుచురే ఆత్మ ఆట్టి రుచురేడు, యక్ష
రాక్షసులలో కుజేరుడు. అష్ట వసువులలో అగ్నిహోతురేడు, మిక్కిలి
ఉన్నతమైన దిగుట వలన పర్వతములలో మేరువు. నేనే. శివాంశము
బ్రహ్మరంద్రమందు శివునిన్ను హృదయమందు బ్రహ్మనున్ను, నాభి
యందు విష్ణుని ధ్యానించి పరదేవతను జపించ వలయునని, సంద్యాదుల
యందు విశేషముగా చెప్పబడి యున్నది॥ ౨౩॥

శ్లో॥ పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ! బృహస్పతిమ్!
సేనానీనా మహం స్కంద స్సరసా మస్మిసాగరః॥ ౨౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం రాజ్ఞా పురోహిత్య స్యో త్కృష్టత్వా దాహ
పురోధసామితి॥ తథాచ హేపార్థ! పురోధసాం రాజపురోహితా
నాం మధ్యేముఖ్యం మాం బృహస్పతిం విద్ధి త్యర్థః । ఏవం
సేనానీనాం దేవనైన్యానా మధిపః స్కందః, కార్తికేయో౨
హమేవ తథా సరసాం జలాశయానా మధిప స్సాగరశ్చ
హమేవే త్యర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ఉత్కృష్టత్వాదితి । తద్యథా । పితా భ్రాతా చ మాతాచైత్యన్న
దాతా పురోహితః । మంత్రి, విద్యా, ప్రదః కన్యా ప్రద శ్చేత్యష్టధా
గురుః । ఉపమహ్యస్తు కృష్ణస్య గర్ల స్త్వ స్తి పురోహితః । పాదావనేజనై
శ్చేహం సింహనియం తయోః ఖలు । దేవానాం యో గురుః పోక్త
స్తస్యాపి గురు రీశ్వరః సదాశివో నచానోహి గురు శ్చాస్తా పరాత్పర
ఇత్యాది పాదోక్త్యా ఉత్కృష్టత్వాదిక మవధార్యమ్॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

రాజపూరోహిత్యము గొప్పది యని చెప్పు చున్నాడు. ఓ పార్థ! రాజ పురోహితులలో ముఖ్యమైన బృహస్పతిని నన్నుగా తెలియుము. దేవసైన్యములకు అధిపుడైన కార్తికేయుడు నేను, నమల కధిపతి యగు సాగరము నేను. తండ్రి, తల్లి, జ్యేష్ఠసోదరుడు, అన్నదాత పురోహితుడు మంత్రోపదేశకుడు, విద్య చెప్పినవాడు, కన్య నిచ్చినవాడు, యీ యెవ మండు గురువులు. ఉపమన్యువు కృష్ణునకు గురువు. గర్గమహర్షి పురోహితుడు. కృష్ణుడు, యీ ఇద్దరియొక్క పాదోదకములచే గృహమును తడుప వలయును గదా! దేవతలందరికి యే బృహస్పతి గురువో అట్టి బృహస్పతికి ఈశ్వరుడు గురువు. గురువు, శిక్షకుడు, పరాత్పరుడు, సదా శివుడే కాని యితరులెవరు కారని పద్మపురాణమందు గలను॥ ౨౪॥

శ్లో॥ మహర్షీణాం భృగు రహం గిరా మస్త్యేక మక్షరం ।

యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః॥ ౨౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సప్తసు సర్వోత్కృష్టత్వా దేవాహా—మహర్షీణామితి। తథా చేహ సప్తర్షీణాం మధ్యే సర్వోత్కృష్టత్వాత్ భృగుస్తథా గిరాం పద్మలక్షణానాం మధ్యే చోంకారస్తద్వాచ్య శ్చివ శ్చక్తి శ్చై త్యోం కారస్య మహేశ్వర బీజత్వం గాయత్ర్యర్థత్వంచ స్కాందే పుష్కం తద్యథా, 'శివో బ్రహ్మ శివా శక్తి శ్చంద్ర చంద్రికయో రివ । లాక్షణం తద్ధరి స్తత్ర వాచ్య వాచకయో ర్భిదే త్యాదినా శక్త్యాభ్యే ప్రణవేతు స్త్రీత్వే టాచితి విశేషః । ఏవ మశుచిర్వా శుచిగ్వాపి

గచ్ఛం స్థితం స్వపన్నపి మంత్రైక సరణో భూత్వా
 మనసైవ సమభ్యసే దిత్యాది స్మృత్యా సకల యజ్ఞానాం మధ్య
 జప యజ్ఞో వ్యహ మేవే త్యర్థః॥ ఏవం స్థావరాణాం స్థితీమతాం
 మధ్యే హిమాలయో వ్యహ మేవేతి పూర్వత్ర శిఖరవతాం
 మధ్యే మేరు రహ మేవే త్యుక్త మితి స్థావర త్వేన శిఖరవత్వేన
 చార్థభేదాన్నపానరు క్త్య మితి వివేకః॥౨౫॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

విశేషఇతి॥ తద్యథా స్కాందే పుష్కం 'తదీయః ప్రణవో దేవిమదీ
 యః ప్రణవస్తథా స్త్వీత్వే టాప్ త్వదీయేతు మదీయేతన్న చేవ్యత' ఇత్యా
 ది సార్వతీం ప్రతి సదాశివోక్తితోపి బోధ్యమ్॥౨౬॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

సప్త ఋషులలో ఉత్కృష్టత్వము చెప్పచున్నాడు. సప్త మహర్షులలో సర్వోత్కృష్టుడగు భృగువు నేను. పద లక్షణములలో ఓంకారము ఓంకారవాచ్యుడైన శివుడు శక్తిన్ని ఓంకారము మహేశ్వర బీజ మగుటయు గాయత్ర్యర్థ మగుటయున్నూ స్కాందమందు ప్రతిపాదింపబడినది॥ శివుడు బ్రహ్మము సార్వత్రిశక్తియు చంద్ర చంద్రికలవలె ఆవి నా భానము గా నుండిరి. వాచ్య వాచకముల భేదముతో లక్షణమే హరియని చెప్పబడెను. ఇట్టి ఓంకార మంత్రమును నడచుచు గాని కూర్చునిగాని పరుండిగాని సర్వదా మనసుచే మననము చేయుచుండ వలయును. శుచి అశుచి విచారించ నక్కరలేదనునట్టి స్మృతిచే సకలయజ్ఞములలో జప యజ్ఞము నేను. స్థావరములలో హిమాలయము నేను. శిఖరము గలవాటిలో మేరువు నేను. హిమాలయము మేరువు రెండును పర్వతములేయైనను హిమాలయము స్థావరమనియు, మేరువు శిఖరముగలదియనే భేదముండుటను బట్టి పునరుక్తి లేదు॥౨౭॥

శ్లో॥ అశ్వత్థ స్సర్వ వృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః ।

గంధర్వాణాం చిత్రరథ సిద్ధానాం కపిలో మునిః॥ ౨౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం సర్వవృక్షాణాం వనస్పతీనాం మధ్యే పృథా మేవే
త్యాహ—అశ్వత్థ ఇతి॥ ఏవమిహ 'దరిద్రాతాపత స్తప్తస్వస్థో
పృశ్వత్థతాం గతః । పశ్యా శ్చివాజ్ఞయా దేవై స్తప్తా
యాతో గరిష్ఠతా' మిత్యాది స్కాందవచనై ర్నాత్వా త్వం
సవర్ణత్వాదినా సాధుత్వ మనధార్యమ్॥ ఏవం దేవర్షీణాం నారద
స్యాపి తత్త్వం సామగత్యే నోదీరితం । తథా గంధర్వాణాం
సామాన్యతో గాన ధర్మవతాం చిత్రరథో పృథా మస్మి
ఏవం జన్మైవ ధర్మ జ్ఞాన వైరాగ్య శ్వర్యా తికయ
ప్రాప్తానాం సిద్ధానాం కపిలో ముని రహ మేవే త్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణే. ♦—

పరస వర్ణత్వాదినేతి॥ ఏవ మిహార్న త్వా దేవ స్వశబ్ద ఘటకస్య
దంతీ యస్య తాలవ్యత్వ మప్యార్న త్వా దేవ బోధ్యమ్॥ ౨౬॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము. ♦—

సర్వ వృక్షముల మధ్యను నేనే అని చెప్పుచున్నాడు॥ దరిద్రతా
పము వలన తపించి అస్వస్థుడై తర్వాత శివాజ్ఞ చేతను దేవతల చేతను
తృప్తుడై గొప్పతనమును బొందెను (అశ్వద్ధ మాయను) అదియు నేను
దేవముఖులలో నారదుడు సామగానముచేయువాడు నేను. గంధర్వులలో
సామాన్య గాన ధర్మముగలవారిలో చిత్రరథుడు నేను. ధర్మజ్ఞానచైరాగ్య
విశ్వరూపి శయములను పొందిన సిద్ధుల లోకపిలమునినేను॥ ౨౬॥

శ్లో॥ ఉచ్చైశ్శ్రవస మశ్వానాం విద్ధి మా మమృతో ద్భవమ్
విరావతం గజేంద్రాణాం నరాణాంచ నరాధిపమ్॥ ౨౮

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

ఏవ మపర రూపేణాపుశ్శ్రవస్తోమాం విద్ధి త్యాహ-
ఉచ్చైశ్శ్రవః తత్రైవం సత్యశ్వానాం మధ్యే త్వమృతోద్భవ
మశ్వం తథా గజేంద్రాణా మమృతోద్భవం గజేంద్రం, నరా-
ణాంచ మధ్యే నరాధిపం । మామేవ విద్ధితి సర్వత్రా న్వయః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నరాధిపమితి॥ ఇహతో స్వాధిక్యేన స్కాందే దర్శితం । 'రాజాధి-
రాజ స్సర్వేషాం త్ర్యంబకః స్త్రీపురాంతకః । తస్యైవా నుచరా స్సర్వే-
భిహ్మా విష్ణు సురాదయ' ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ ౨౯॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

యా ప్రకారము మరియొకరూపముచేత నున్న నన్నె ఉత్కృ-
ష్టనిగా తెలుసుకొను మని చెప్పుచున్నాడు. గుఱ్ఱములలో అమృతముగా
పుట్టిన ఉచ్చైశ్రవము నేను. ఏనుగులలో అమృతములో పుట్టిన విరావతము
నేను. నరులలో నరపతిని నేను గా తెలుసుకొనుము. (అందరికి రాజయిన
వాడు త్రిపుర సంహారి యైన త్రినేత్రుడే. అట్టి రాజునకు బ్రహ్మ, విష్ణు,
శివతలు అనుచరులని స్కాందమున గలదు॥ ౨౯॥

శ్లో॥ ఆయుధానా మహం వజ్రం ధేనూనా మస్మి కామధుక్ ।
ప్రజన శ్చాస్మి కందర్ప స్సర్పాణా మస్మి వాసుకిః॥ ౩౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తథా యథానా మప్యహ మేవేత్యాహ—ఆయుధానా
మితి॥ తథా చాయుధానాం దధీచే రస్థి సుభవం వజ్రాఖ్య
మస్త్ర మహమేవే త్యర్థః । ఏవమేవ ధేనూనాం కామ
ప్రదానాం మధ్యే కామధు క్ప్రజనయితౄణాం మధ్యే కంద
ర్పః । సర్పాణాంచ రాజ వాసుకిశ్చ హమేవే త్యర్థః॥ ౨౫

—♦ ల ఘు టి షు ణీ ♦—

కందర్పః॥ ఏవమిహ ప్యాధిత్వం శివస్య కాశిఖండే త్యక్తం
యత్కందర్ప విందమాన స్సమానం దేవై రన్యై ర్మర్మజాత స్వయంహే
త్యాదినా వ్యాస భుజస్తంభోక్త్యా వధార్యం॥ ౨౫

—♦ ఆ ణ్ధ) తా త్వ ర్య ము ♦—

ఆయుధములలో నున్న నేనే అని చెప్పచున్నాడు. ఆయుధములలో
దధించి మహాముని యొక్క యొముక వలన తయారు చేయబడిన వజ్రము
నేను. కోరికల నిచ్చే గోవులలో కామధేవు నేను. ఉత్పత్తి కాములలో
కందర్పుడ నేను. సర్పములకు రాజైన వాసుకి నేను॥ ౨౫॥

శ్లో॥ అనంతశ్చ స్మి నాగానాం వరుణో యాదసా మహమ్ ।
పితౄణా మర్యమా చాస్మి యమ స్సంయమతా మహమ్ ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తత్ర జాతి ప్రభిన్న మాశ్రిత్యా ప్యాహ—అనంత
శ్చేతి॥ తథా చ నాగానాం మధ్యే శేషాఖ్యో హమేవయేవయాద
సానాం జలవతాం వరుణః పితౄణాం త్వర్యమా ధర్మా ధర్మ
నియంతౄణాంచ మధ్యే యమశ్చ హమేవే త్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

యమశ్చేతి॥ యత్రైవం ప్రబలాపి యమ శ్చైవం సాశుపతం బిభే
తీత్యప్యక్తమ్ । యేభస్మధారణం త్యక్త్వా సంధ్యాం కుర్వంతి మాననా
స్తానానయంతు నరకేష్వీతి ఘోరేషు యత్నత ఇత్యాది స్కాందవివ
ద్రప్తప్యమ్॥ ౨౯॥

—♦ ఆ న్ధ్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

జాతభేదమును పొందిన్ని చెప్పుచున్నాడు. నాగులలో శేషనాగము
నేనే శివాంశము జలము గలవాటిలో వరుణుడు నేనే. పితృ దేవతలలో
అర్యముడు నేనే. ధర్మాధర్మములను వివేచన చేసే వాళ్ళలో యముడు
నేనే. యముడు ప్రబలుడై నప్పటికి సాశుపత వ్రతము గల శైవుని జూచి
భయపడునని స్మృతిగలదు. యముని శాసనమున్న ఇట్లున్నది. యెవరు
భస్మధారణ చేయక సంధ్యావందన మాచరింతురో ఆమానవులను తీసుకు
వచ్చి ఘోర నరకముల యందు పడజేయుడని చెప్పిన వచనములు
స్కాందమందు జూడతెగినవి॥ ౨౯॥

శ్లో॥ ప్రహ్లాద శ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతా మహమ్ ।
మృగాణాంచ మృగేంద్రో హం వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మపర దూపేణా ప్యాహ॥—ప్రహ్లాదశ్చేతి॥ తత్ర
తావదైత్యానాం మధ్యే మద్భక్త్యా విజ్రూభితోపి పున శ్చివ
నిష్ఠయా ప్రబలత్వా త్రప్రహ్లాద ఇత్యర్థః । అత ఏవ స్కాందే
ప్రహ్లాదం ప్రతి సృసింహే నోక్తం, తద్యథా 'జ్ఞానం మహే
శ్వరా దిచ్ఛేత్ మోక్ష మిచ్ఛే జ్ఞనార్దనాత్ । ఆరోగ్యం

భాస్కరాదిచ్చేద్ధన మిచ్చే ద్దుతాశనా ది' త్యాది ద్రష్ట
వ్యమ్॥ ౩౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ —

శివనిష్ఠయేతి తద్యథా, 'ప్రహ్లాదేహో ధృవేశశ్చవాలమికేశ్వరస్తథా, లక్ష్మీహో ద్వాపదీశశ్చ రుక్మిణీశాద్యనేకశః' ఇత్యాది బ్రహ్మాండ పురాణా
దప్య వగంతవ్యమ్॥ ౩౦॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య మ్ము —

ఈ ప్రకారము మరియొక రూపముతోఁజిన్ని చెప్పుచున్నాడు. రా
క్షసులలో నాభక్తిచే ప్రసిద్ధుడై నప్పటికి పునః శివనిష్ఠచే ప్రబలు డగుట
వలన ప్రహ్లాదుని యర్థము గనుకనే స్కాందమందు ప్రహ్లాదుని గూర్చి
నృసింహునిచే జెప్ప బడిన దెట్లనగా-జ్ఞానమును గూర్చి ఈశ్వరు నడుగ
వలయును. జనార్దనుని వాసనాత్యాగమడుగ వలయును. నూర్పుని యాశా
గ్యమడుగ వలయును అగ్నిహోతుని ధన మడుగ వలయును. ప్రహ్లాదేశుడు
ధృవేశుడు వాలమికేశ్వరుడు లక్ష్మీశుడు ద్వాపదీశుడు రుక్మిణీశుడు
మొదలగు ననేకములుండుట వలన వీరలు శివనిష్ఠులని తోచును. ఇట్లు
బ్రహ్మాండపురాణమునగలదు గాన ప్రహ్లాదుడు నేనుగణనచేసే వారిలోకాత
ము నేను. మృగములో సింగమును పక్షులలో పైన లేయమును నేనే॥

శ్లో॥ పవనః పవతా మస్మి రామ శ్శస్త్రభృతా మహమ్॥

ఝషాణాం మకరశ్చా స్మి స్రోతసా మస్మి జాహ్నువీ॥ ౩౧

—♦ భా వ్య మ్ . ♦—

ఏవ మపర రూపేణ ప్యాహ-పవనఇతి॥ తథాచేహ
పావయితృణాం వేగవతాం వా మధ్యే పవనః పావయితా

వేగవాన్వా హమేవా స్మిత్యర్థః । తథా తుందే దేకశరం ధృతే
చ దశధా సంధాన కాలే శతం చాపేత్వస్తి సహస్రలక్షమధికం
సత్పత్ర) దానం యథే త్యామ్యక్త స్మృత్యా రామాయ
త్వజేయం శరాసనం సదాశివేనైవ దత్త మిత్యత శ్శస్త్ర
భృతాం మధ్యే రామశ్చ హమేవాస్మిత్యర్థః ఏవం యుషా
శాం మత్స్యనాం మధ్యే మకరో రాఘవనామా మత్స్యశ్చ
హమేవే త్యర్థః॥ ౩౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సత్పత్ర) దానమితి॥ అతఏవా సత్పత్ర) దాన నిషేధోపి
స్కాందే దర్శితః । తద్యథా, 'యస్త్యసంఖ్యో దదాతీహ స్వ ద్రవ్యం
భర్మ సాధనం । పూర్వస్మా దధికః పాపీ యత స్తత్పాప భాజన' ఇత్యాది
ద్రవ్యపద్యమ్॥ ౩౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

మరిన్ని చెప్పుచున్నాడు. పవిత్రము జేయు నట్టి గాని వేగము గల
వారిలో గాని పవనుండు (వాయువు) నేనూ సదాశివుడు రామునకు
అజేయ ధనస్సు నిచ్చెను. అనగా, పాది లో ది నొకే బాణము పట్టుకుంటే
పది. సంధానకాల మందు నూరు ధనస్సును సంధించిన వేలు లక్షలు కంటే
నధికము గా సత్పత్ర)దానము వలె నుండునను స్మృతి చెప్పబడినది.
ధనుర్ధరులలో రాముడు నేను, మత్స్యముల మధ్య యందు రాఘవ నామము
గల మత్స్యము నేను. సత్పత్ర) దానమని చెప్పినందున అపాత్ర దానము
నిషేధమున్న స్కాందమంచె యిట్లు గలదు. సంధ్యా వందన చేయక
యెవడు స్వ ద్రవ్యమును దానమును చేయుచున్నాడో మునుపటి కంటే
యెక్కువ పాపి యగు చున్నాడు. గాన యది యపాత్ర మని యెరుంగ
వలయును॥ ౩౧॥

శ్లో॥ సర్గాణా మాది రస్తశ్చ మధ్యం చైవాహ మజ్ఞాన ।

అధ్యాత్మ విద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతా మహమ్

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ యచ్చ కించ జగత్య త్రే త్యాది శ్రుత్యా
సర్వం ప్రపంచ జాత మప్యహ మేవే త్యాహ—సర్గాణామితి
తత్ర తావత్సర్వస్య ప్రపంచ జాతస్యా ద్యంత మధ్య రూప
త్వేన విష్ణురూపత్వే స్థితే 'యో వేదాదా స్వరః ప్రోక్తో వేదా
తేచ ప్రతిష్ఠిత' ఇత్యాది శ్రుత్యాఽవినాశినః సదాశివస్య విశ్వా
ధిక తయా పృథక్రూపత్వం స్ఫుటీ కృతం । ఏవ మధ్యాత్మ
విద్యా రూపత్వం విష్ణో స్తద్వేద్యత్వంచ శివస్యై వేతి వేదో
నారాయణః సాక్షా చ్ఛివేనే ద్ధః ప్రకాశత ఇత్యాది స్మృత్యా
వ్యవధార్యమ్ ఏవం వాదానామ ఇదం మేఽస్తి మతం నేదం
పక్షయో ర్యత్ర చాగ్రహ ఇత్యాది నా సిద్ధాంత పర్యవ
సాయిత్వేన ప్రమాణ ప్రమేయేత్యాదా విస్తరః॥౩౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

విశ్వాధికయేతి॥ తథాచ శ్రుతిః । యో వేదానాం ప్రభవ శోభన్
వశ్చ విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షి ర్నిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వ
మిత్యాది శ్వేతాశ్వతరో పనిషదాదా ద్రవ్యవ్యమ్॥ ౩౨॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

సర్వ ప్రపంచము నేనే యని చెప్పుచున్నాడు । సర్వ ప్రపంచ
మునకు ఆది, మధ్య, అంతములు గలుగుటచే విష్ణురూపమైనందున నా

రహితమైన సదాశివుడు విశ్వాధికు డగుటచే (దేహత్ర)యా తీతుడగుటచే
వేరుగా నుండెను. ఈప్రకారముగానే విష్ణువు అభ్యాత్మ విద్యా స్వరూ
పము, దానిని తెలియుట శివసంబంధమే, వేదము నారాయణ స్వరూ
పము శివుని వలన ఉత్పత్తియైనదై ప్రకాశించు చున్నది. వేదములకె
గాక అష్టదశ విద్యలున్నూ శివునివల్లనే ఉత్పత్తియైనట్లు శృతులు గలవు.
అష్టదశానాం విద్యానా మేతాసాం భిన్నవర్తనాం, అదికర్తా కవి
స్సాక్షో ఛూలపాణి రితి శృతిః॥ వాదములనగా ఇది నామతమనియు
ఇది గాదనియు చెందు పక్షములయందు అగ్రహముచే సిద్ధాంతమైన
వాదము నేనే (వేదములకు శివుడు ఉత్పత్తి స్థానమై నట్లున్ను, విశ్వమును
సృజించి తాను విశ్వము నంటక అతీతుడై సాక్షియై యున్నవాడు
రుద్రుడే । రుద్రస్త్రాత్మా శరీరణాం అనియున్నది గాన అత్మరూపముతో
అవస్థా త్రయాతీతుడై యున్నవాడు హిరణ్య గర్భుని పుట్టించిన వాడని
శ్వేతాశ్వతరో పనిషత్తునందు గలదు॥ ౩౨॥

శ్లో॥ అక్షరాణా మకారోస్మి ద్వంద్వ సామాసికస్యచ॥

అహమేవాక్షయః కాలో ధాతా హం విశ్వతో ముఖః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపర రూపేణా ప్యాహా— అక్షరాణామితి॥

తథాచే హాకారో నై సర్వా వాగితి శ్రుతే రామ రూపాత్మ
కత్వం విష్ణో స్తద్వేద్యంతు శివస్యైవే తి పూర్వస్మా దపి
స్ఫుటీ కృతిం । ఏవం ప్రకృతి పురుషయోరపి మమైవ ద్వా
సుపర్ణేత్యాది శ్రుత్యా ప్రాధాన్య మిత్యతో ద్వంద్వో ప్యుభ
యార్థ ప్రాధాన్యేనా హమేవే త్యర్థః । ఏవ మవ్యక్తా దీని
భూతానీ త్యాదా వవ్యక్త శబ్దవాచ్య స్తతః పరం కాలోవ్య

హమేవ కాలః కాలకరో హర ఇత్యాది స్మృతేః ఏవం కర్మ
ఫలదా త్యాజాం మధ్యే విశ్వతో ముఖః సర్వతో ముఖో
ధాతా సర్వకర్మ ఫలప్రదాతే శ్వరః క్వకర్మ ప్రభ్వస్య ఫలతి
పురుషారా ధన మృత ఇత్యాది వే ద్యో ప్యహమేవే త్యర్థః॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ —

స్ఫుటికృతమితీ॥ వాచ్య వాచకయో ఖిదే త్యాదినా పూర్వ
మేవోక్తత్వా దితిభావః॥ । కాలకరఇతి॥ తద్యథా । కలనా త్వర్వ
భూతానాం బ్రహ్మాదీనాం నిమేషతః । కాల శబ్దేన నిర్దిష్ట హ్యఖండః
పరమశివ ఇతిజ్ఞానస్వరోదయోక్త రవధార్యమ్॥ ౩౩॥

—♦ ఆం ధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక రూపముచేతనున్నా చెప్పదున్నాడు. అకారము సర్వ
వాక్య రూపమనె శృతివలన, నామ రూపాత్మక మంతయు విష్ణు స్వరూ
పము. దానిని తెలియుట శివస్వరూపము, అక్షరము లన్నిటిలో అకా
రము నేనే శివాంశము. ప్రకృతి పురుషులు జీవే శ్వరులు అనెడి వాక్యము
లకు ద్వంద్వ సమాసమందు ఉభయార్థ ప్రాధాన్యము గనుక నేనే.
అవ్యక్తము నేను, కాలము నేను, కర్మ ఫలముల నిచ్చెడి వారిలో విశ్వ
తోముఖ ధాతియైన ఈశ్వరుడు నేను. పురుషుడైన రుద్రుని, శృతి పురుషో
నై రుద్రః॥ ఆరాధించక కర్మలు నశించవని పుష్పదంత విరచిత మహిష్న
స్తోత్రమందు గలదు. (వాచ్య వాచకములను భేదము గల దని మనుషే
చెప్ప బడినది. బ్రహ్మాదులయిన సర్వభూతములను రెప్పుపాటులో సృష్టిం
చుట వలన కాలమని చెప్పబడు వాడు అఖండమైన పరమశివుడని జ్ఞాన
స్వరోదయ మందు గలదు॥ ౩౩॥

శ్లో॥ మృత్యు స్సర్వ హరశ్చాహ ముద్భవశ్చ భవిష్యతాం ।
కీర్తిః శ్రీ రావ్కచ నారీణాం స్మృతి క్లేదా ధృతిఃకుమా॥

—♦ భా వ్య మ్ —

ఏవం యమానుయాయీ మృత్యు రప్యహ మేవే
త్యాహ—మృత్యురితి॥ తద్యథా, ‘మారయత్వం మహా
మృత్యో జనాన్ సర్వాన్ గతాయుషః । రుదిత్వా సోఘ్య
వాచేత్థ సకలం నావహే భృశ మిత్యేనం యమం ప్రతి
బ్రువతే మృత్యవే ప్రవృత్యర్థం గోగా నుత్పాదయామాస,
తన్నివృత్యర్థం చాయుర్వేదో పీత్యవధార్యమ్ । ఏవ మేవ భవి
ష్యతాం భావికల్పనాం మధ్యే యత్ర తమ స్తన్నదినా
సరాత్రి రిత్వాది శ్రుతి వేద్యో య ఉద్భవః సచా హమేవే
త్యర్థః । ఏనం శ్రీ రిత్వాది నారీణాం మధ్యే సత్కిర్తి ర్గర్విష్టే
త్యాహ । కీర్తిరితి॥ తద్యథా, ‘సత్కిర్త్యా విశదా మతి జాని
మతాం లోకేచ స్వర్గేష్యథ యా శంసంతి మహాధియో నృప
తయో విద్యావతుసా స్తథా, నాసత్కిర్తి విమల మతయ
శ్చాశ్రయంత్యేన తస్మా ద్దానై ర్ధర్మై ర్వివిధ విధనై శ్చాశ్ర
యంత్యేన కీర్తి మిత్వాదినా పడవ్గర్వేషు కీర్తే ర్గర్విష్టత్వ మవ
ధార్యమ్॥ ౩౪॥

—♦ ల ఘు తి ప్ప ణీ —

అముర్వేదోపీతి॥ తత్రతావత్ ‘పురాణ న్యాయ మీమాంసా
భర్మకాస్తాంఽమి శ్చితైః వేదైశ్చ తుర్దశే త్యుక్త ముపవేదై స్తథా హ్

దశేత్యత్రా హైదశ విద్యానూ పవేద త్వేనా యుర్వేదస్యా త్యుక్తశ్చే-
తత్ర తస్యస్థానాస్య పృష్టవిధాన్యక్తాని తద్యధానూత్రం త్రిభోక్తంకారీ-
త్యైందియం వైచికిత్సితం నిదానం వైవిమానంచ వికల్ప సిద్ధి రష్టభా-
ఇత్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥౩౪॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

యముని కూడా నుండు మృత్యువును నేనే యనిచెప్పుచున్నాడు.
యముడు మృత్యువుల నిట్లు చెప్పుచున్నాడు. ఓమహామృత్యో ఆయుర్దా-
యము లేని జనుల నందరిని నీవు చంపుము. ఇట్లు యముడు చెప్పగా మృ-
త్యువు యేడిచి ఆందరిని నేనావహించ లేననగా నప్పుడు రోగములకు
పుట్టించెను. ఆరోగ నివృత్తి కొరకు ఆయుర్వేదమును సృష్టించెను. మృత్యు-
వు నేను ముందు పుట్టబోవువారిలో యెవడుపుట్టియున్నాడో పృష్టిగాక
పూర్వము దినారాత్రి భేదమును సదస ద్విభాగమును లేక శివుడొక్కడే
ఉండెను. అట్టి శివుడు నేను. స్త్రీలయందు కీర్తి నేను. జన్మ యెత్తి నవ-
లకుసత్కీర్తి చే ఇహలోకమందును పరమందును బుద్ధి నిర్మలముగానుండును.
గొప్ప బుద్ధిగల మహారాజులును పండితులును కీర్తి నే గోరుదురు. బుద్ధి-
వంతులు అపకీర్తి నాశ్రయించక దానముల చేతను ధర్మముల చేతను
అనేకవైభవముల చేతను కీర్తి నే అశ్రయించుచున్నారు. శ్రీ వాక్కు స్మృ-
తి మేధ ధృతి త్నమ ఇవి యెల్ల నారూపములే. (పురాణము, న్యాయము,
మీమాంసా, ధర్మశాస్త్రము, శిక్షా, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, నిరుక్తము,
జ్యోతిషము, కల్పము, ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, ఆధర్వణ-
వేదము, ఉపవేదములు నాలుగు. అందులో ఆయుర్వేదమున్ను ఉన్నది.
అందులో స్థానములు యెనిమిది. త్రివిధసూత్రము శారీరము ఇంద్రియము
చికిత్సితము, నిదానము, విమానము, వికల్పము, సిద్ధి॥౩౪॥

శ్లో॥ బృహత్సామ తథాసామ్నాం గాయత్రీ ఛందసా మహమ్

మాసానాం మార్గశీర్షోహమృతూనాం కుసుమాకరః॥ ౩౫॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏనం వేదానాం సామవేదోస్మి త్యుక్తం తత్ర శాఖా విశేషం దర్శయితు మాహ—బృహదితి॥ తదేతచ్చ గాయం బృహద్రథం సామ శివధ్యానా నుమోదిత ఇత్యామ్యుక్త మవధేయమ్ । ఏవ మేవోక్తా త్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా న్యాసుపూర్వికా । గాయత్ర్యు స్థి గరుష్ఠచ బృహతీ పుక్తి రేవచే త్యాది చ తుర్వింశతి ఛందసాం । మధ్యే గాయత్రీ ఛందస్స గరిష్ఠత్వా దహ మేవే త్యర్థః ఏనం సకల సుఖ హేతుత్వా న్మాసానాం మార్గశీర్ష స్తథా షడ్వతూనాం మధ్యే కుసుమాకరశ్చా హ మేవేతి బోధ్యమ్॥ ౩౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

గాయత్రీతి॥ తత్రైవంసతి । గాయత్ర్యా ఏవ శివేన సాహిత్యాత్ సర్వదేవమయత్వం సర్వోపాస్యంచ సర్వే శాక్తా ద్విజాః హోక్తానశైవా నచక్షణా ఆదిదేవీ ముసాసంతే పవిత్రాం వేదమాతర మిత్యాద్యధిక మన్యత్ర దృష్టవ్యమ్॥ ౩౫॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

వేదములలో సామవేదము నేనని చెప్పినది. శాఖా విశేషమును చూపించు కొరకని చెప్పుచున్నాడు. సామ వేదమున గల బృహద్రథంతర సామము గానము చేయుచు నారదుడు శివధ్యానముతో నానందించెను. సామ ములలో రథంతర సామ నేను, ఉక్తా, అత్యుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, అన్యా, సుపూర్వికా, గాయత్రీ, ఉస్థిక్, అమృష్టప, బృహతీ, పుక్తి, ఇత్యాది యిరువదినాల్గు ఛందస్సులలో గాయత్రీ ఛందస్సు గొప్పది యగుట వలన నేనే, మాసములలో మార్గశీర్ష మాసము ఆందరికి

సుఖహేతు వగుట వలన నేను, ఋతువులలో వసంత ఋతువు వేడు
గాయత్రీ శక్తి శివునితో గూడిన దగుట వలన సర్వదేవ స్వరూపమగుట
వలననూ సర్వులచే నుపాసించబడిన దగుట వలన బ్రాహ్మణులందఱు
శాస్త్రులె. శైవులు వేరు వైష్ణవులు వేరు. పవిత్రయు వేదమతయు నైన ఆ
శక్తిని ఉపాసించు చున్నారు॥

శ్లో॥ ద్యూతం ఛలవతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినా మహం ।
జయోస్మి వ్యవసాయోస్మి సత్త్వం సత్త్వవతా మహమ్॥ ౩౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ఛలయతాం పరవంచనకర్తృణాం మధ్యే దేవ
నాది లక్షణం ద్యూత మప్య సామేవే త్యాహ॥—ద్యూత
మితి॥ ఏవం తేజస్వినాం తేజః పరాజితానాం మధ్యే జయో
వ్యవసాయినాం మధ్యేచ వ్యవసాయః! సత్త్వసతాం మధ్యే
సాత్త్విక శ్చాహమేవే త్యర్థః । ఇహ యద్యపి నిద్రా లస్య
వసిత్యా చ్చ కృష్ణత్వాత్తామసో హరి రిత్యాది స్మృత్యా
హరే స్తామసత్త్వ ముదీరితం తథాపి బాహ్య సత్త్వమయో
విష్ణుః స్త్రీ సంజ్ఞో లోకభావన ఇత్యాది స్కాంద వచసా
తత్త్వమనధార్యమ్! ౩౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప శీ ♦—

బాహ్య సత్త్వ మయ ఇతి॥ అతఏవాంత సత్త్వ మయ శృంభుః
కర్షు రాభ స్తురీయక ఇత్యాశ్చక్తత్వా న్న విస్మర్యమ్॥ ౩౬॥

—♦ ఆంధ్ర తత్త్వము ♦—

పర వంచన చేయు జూదగాండలో దేవనాది రూపమైన జూదము
నేనని చెప్పుచున్నాడు. తేజశ్శాలుర సంబంధమైన తేజస్సును

జయించు వారి సంబంధమైన జయమున్నూ ఉద్యమము గలవారి సంబంధమైన పరియత్నమున్నూ సత్వవంతుల సత్వగుణమున్నూ నేనే. నిద్రా, మందమతి, వశిత్వము మొదలయిన గుణములు గలిగి నల్లగా నున్నాడు గాన విష్ణు తామసుడని స్మృతిగలదు. తామసు డయినప్పటికి స్త్రీయను పేరు గలిగి ప్రపంచ మను భావన గల విష్ణువు బాహ్యమునకు సత్వ గుణమును జూపెట్టు వాడని స్కాందమున గలదు. (కర్పూరకాంతి గలిగి తుర్య రూపుడైన శివుడు అంత సుత్వము గలవాడని చెప్పిన స్మృతిని మరువ రాదు|| ౩౬||

శ్లో॥ వృష్టినాం వాసుదేవోస్మి పాండవానాం ధనంజయః ।

మునీనా మప్యహం వ్యాసః కవీనా ముశనా కవిః॥ ౩౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం యాదవానాం వాసుదేవ స్వహ మేవేత్యాహ—
వృష్టినామితి॥ తథాచ, వసత్యదాతు సర్వత్రేతి స్మృత్యా వాసుదేవః బాశుపత శ్చాహ మేవేత్యర్థః । ఏవ మేవ ధనం రాజ్యం తజ్జయత్వేన పాండవానాం ధనంజయో జ్ఞానో మునీనాం మనసశీలానాం వేదవ్యాసః కవీనాం త్రికాలత్వేన క్రాంత ద్భీనా ముశనా కవిశ్చ హమేవే త్యర్థః॥ ౩౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఈ ప్రకారము యాదవులలో వాసుదేవుడు నేనేయనిచెప్పుచున్నాడు. వసధాతువు సర్వత్ర అని యర్థము. వాసు సదా దేవః శివః అనగా సదాశివుడు నేను పాంధవులలో ధనం రాజ్యం జయః రాజ్యమును జయించినవాడు అర్జునుడు నేను మనన స్వభావము గల మునులలో వేదవ్యాసులు నేను. కవులలో త్రికాల జ్ఞానము గలవారిలో శుక్రుడు నేను॥ ౩౭॥

శ్లో॥ దండో దమయతా మస్మిసీతిరస్మి జిగీషతాం ।

మానం చైవాస్మి గుహ్యనాం జ్ఞానం జ్ఞానవతా మహా॥

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఏన ముత్పథ ప్రవృత్తౌ నిగ్రహణో దండః సోపి దమ
యతా మహా మేవే త్యాహ॥—దండః ఇతి॥ తద్దైవ జిగీషతాం
జేతు మిచ్ఛతాం సీతి ర్షాయో జయో పాయస్య ప్రకాశ
కోఽహమేవే త్యర్థః॥ ఏకం గుహ్యనాం గోప్యనాం వాచు
యనుత్వ మహామేవాస్మి నహి తూష్ణీం స్థితస్యా భిప్రాయో
గమ్యతే, ఏనం వాచా మానంతు బాలానాం సతాం సహజ
సంజ్ఞిత మిత్యాతి స్మృత్యా తల్లభ్యం శివజ్ఞాన మపి జ్ఞానవతా
మహామేవే త్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

జ్ఞానవతా మితి॥ శివజ్ఞాన సమం జ్ఞానం యథా నాస్తి శృతి స్మృతౌ
తథా వైదిక తుల్యంతు నాస్తి తంత్రావలంబిషు ఇత్యాది స్కాంద వచనై
వ్యవసాపితత్వ దితి భావః॥ ౩౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

అన్యాయ ప్రవర్తకుల యెడల దండన విధించ వలయు. ఆట్టి
విధించు వారి సంబంధమైన దండన నేను, జయింప నెంచువారి నీతియు,
గోప్యము చేయు వారల మానమును నేనె, ఊరికె ఊండుట మానము
గాజాలదు. బాలురకున్న సత్పురుషులకున్నూ వాఙ్మనము సహజము.
ఆట్టి మానముచే లభ్యమయ్యే జ్ఞానవంతుల యొక్క జ్ఞానమున్ను నేనే
శివజ్ఞానముతో సమమైన జ్ఞానము శృతి స్మృతుల యందు లేదు. తంత్రా

వలంబులలో వైదిక తాత్పర్యమునతో సమానుడు లేడు. ఇట్లు స్కాంద
మందు నిర్ణయమైనది॥ ౩౨॥

శ్లో॥ యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహ మజాన ।

న తదస్తి వినా యతస్య స్మయా భూతం చరా చరమ్॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఇహః షరం కిం బహున క్తస్యమ్ । సర్వభూతానాం
యద్బీజ మవ్యక్తాఖ్యం తదవ్య హమేవే త్యాహ—యచ్చాపీతి
తత్త్రైవం సతి హే అర్జున । యచ్చ కించజగత్సత్రే త్యాది
శ్రుత్యా మయా వినా యతస్యద్భ వేచ్చ తద్వస్తుతో విజ్ఞా
తవ్యం చరాచరం నాస్త్యేవేత్యర్థః॥ ౩౩॥

నాస్త్యేవేతి॥ దివంతహి యో వేదాదాస్వరః ప్రోక్తో వేదాంతే
చ ప్రత్యిక్తః ఇత్యాదా వాధిక్యేన విశ్వాధిక తయా దర్శితమిత్యవధేయమ్॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

మరిన్ని చాలా చెప్పతగ్గది లేదు. సర్వభూతములకు బీజమైన యే
అవ్యక్తము గలదో అది నేనని చెప్పుచున్నాడు. జగత్తుయందు కనుపించె
వినుపించె చరాచర ప్రపంచములో తెలియతగినది నేను లేనిదియేలేదు.
(వేదాది యందును వేదాంతమందును, ప్రణవముచెప్పబడినది, ప్రణవము
ప్రపంచముగా వర్ణింపబడినది. యః పర స్సమహేశ్వరః అనుటచే ప్రపం
చా తీతమైన వాడే సదాశివుడని చెప్పబడినది॥ ౩౪॥

శ్లో॥ నాంతోస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతపః॥

ఏషతూ ద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతే ఽస్త్వనోమయా॥ ౪౦

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

అధేదం ప్రకరణ ముపసంహర న్నాహ - నాంతరీతి
తథా చేహ హే పరంతప ! మమదివ్యానాం విభూతీనా మంత
ఇయత్రా నాస్తీ త్యర్థః॥ ఏషతు త్వాం ప్రత్యు ద్దేశతః ఏకదేశేన
విభూతే ర్విస్తరః ప్రోక్తో మయ్యే త్యర్థః॥ ౪౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ఏకాదశోనేతి । ఏవం సత్యర్థ మాత్రా స్థితా నిత్యా యమ
చ్చార్యా విశేషతః ఇత్యాదావర్థ మాత్రాయాం స్థితా యా బిందు
ప్రకృతి స్తద్యుపేక్షే కదేశేనేత్యర్థః॥ ౪౦॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

అనంతర మందు ఈప్రకరణమును సమాప్తి చెప్పుచు పలుకు
చున్నాడు । ఓపార్థ! నా దివ్య విభూతుల కంతము లేదు. ఇప్పుడు నుడి
విన విభూతులెల్ల ఒక్కచోట నె చెప్పబడినవి. (అర్థమాత్ర యందున్న
ట్టిన్ని విశేషముగా ఉచ్చరింప శక్యము గానట్టి బిందు ప్రకృతిలో నుంచి
ఏకదేశముగా చెప్పితిని॥ యః పర స్స మహేశ్వరః॥ అనెడి శృతిని బట్టి
అర్థమాత్రా స్వరూపము మహేశ్వరుడు ఈశ్వరుని యొక్క విభూతులు
చెప్పబడిన వని తాత్పర్యము॥ ౪౦॥

శ్లో॥ యద్య ద్విభూతి మత్సత్త్వం శ్రీమ ద్దూజిత మేవవా
త త్తదేవా వగచ్ఛత్స్వం మను తేజోంశ సంభవమ్॥ ౪౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేహ స్థానిక పులక న్యాయేన సర్వ సంగ్రహీతు
మప్యాహ॥ యద్యదితి॥ తద్యదేహ యద్య త్సత్త్వం
ప్రాణినాం మధ్యేవిభూతి మదైశ్వర్య యుక్తం తథాశ్రీమన్నా

మ శ్రీర్లక్ష్మీ ద్విద్యా శోభే త్యాది యుక్తం వోద్భితం
ప్రవృద్ధత త దేవ మమ తేజోంశ సముద్భూతం త్వనగచ్ఛ
జానీహీత్యర్థః. ౪౧

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

త తదేవేతి॥ తత్ర యద్యపి సర్వ రూపేణా హమేవా తథాపి
విశేషతో మోక్షోప యోగిత్వాంశే మమ తేజోంశ సముద్భూత
మిత్యర్థః॥ ౪౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

ఇక్కడస్థానీ పులాక న్యాయముచే అంతను గ్రహించే కొరకు
చెప్పుచున్నాడు. పాణినిల మధ్య యందు యే యే సత్త్వము విశ్వర్య
యుక్తమైనదో లక్ష్మితో గూడినదో, అధవా, విద్యా, శోభాదులతో
గూడినవై వృద్ధి నొందినదో అదంతయు నా తేజస్సు యొక్క ఒక అంశ
వలె పుట్టిన దానినిగా తెలుసు కొనుము. (అలోచించగా సర్వ స్వరూపము
నేనే. ఆయినప్పటికి విశేషముగా మోక్షము నకుపయుక్తమైన అంశ
నాయొక్క తేజోంశ వలన పుట్టినది॥ ౪౧॥

శ్లో॥ అధవా బహునై తేన కింజ్ఞాతేన తవాజ్ఞాన !

విష్టభ్యా హ మిదం కృతస్మి మేకాంశేన స్థితో జగత్ ॥

ఇతి త్రిమద్భగవద్గీతానా పనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం

యోగశాస్త్రే త్రికృష్ణాక్షున సంవాదే విభూతి

యోగోనామదశమోధ్యాయః॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఏవ మవయవశో విభూతి ముక్త్యా సాకల్యేనాపి తా
మాహ॥ అధవేతి॥ తత్రైవం సతి హే అజ్ఞాన ! బహునై తేన

శేషేణ జ్ఞానేన కిం తవ స్యా దిదం కృత్స్నం సకలం జగదే
 కాంచేన విష్టభ్యా హమేనాస్మి మద్వ్యతిరిక్తం విజ్ఞాతవ్యం కించి
 న్నాస్తి పాదోస్య విశ్వా భూతాసీ త్యాది శ్రుతేరితి బోధ్యమ్।
 ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత
 ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన నామకే
 గీతాభాష్యే విభూతి యోగో నామదశమాధ్యాయః॥౪౨॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ట ణీ ♦—

కించిన్నాస్తీ టి॥ యస్యాంశాశేన సృజ్యంతే దేవ తిర్య జ్జురాదయ ఇత్యా
 ద్యుక్తత్వా దితి భావః॥౪౨॥

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
 విరచితాయాం లఘ్న టి ష్ట ణ్యాం విభూతి
 యోగో నామ దశమాధ్యాయః.

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము వేర్వేరుగా విభూతిని చెప్పి సమగ్రముగా దానినే
 చెప్పుచున్నాడు. ఓ ఆర్జునా! ఇట్లు వేర్వేరు చెలుసు కొనుట వలన ఏమి
 లాభము గలదు? ఈ ప్రపంచమంతయు నొక యంశము చే నేను నిండి
 యుంటి. నా కంటె వేరైనది తెలియతగినది కొంచెమైనను లేదు. నేను
 శివాంశయని తాత్పర్యము॥౪౨॥

ఇట్లు తత్త్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
 నంద మహా శిష్యేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
 తాత్పర్యమున విభూతియోగమును దశ
 మాధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమద్ద్వీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

విశ్వరూప దర్శనం నామ-ఏకాదశో ధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్య మధ్యాత్మ సంజ్ఞితమ్ |
యత్ప్రయోక్తం వచ స్తేన మోహోయం విగతోమమ॥౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అబ్రహ్మ స్తూబ పర్యంతం త్వద్జనాయ హృది స్థితమ్
దశైతం విశ్వతో రూపం ప్రోచే త్వేకాదశే భృశమ్ | ఇహో
త్కంఠయా పూర్వోక్త మేవా భినందయన్నహ — మదను
గ్రహాయేతి | తథాచే హ సంస్మృతి శోకస్య నివృత్త్యపాయం
పరమం గుహ్య మధ్యాత్మ సంజ్ఞితయత్ప్రయోక్తం తేనవచసా
మోహోయం శత్రుపరాజయ కృతో విగత ఇతి పరమార్థః॥౧॥

—♦ ల ఘు టి ష్టణీ ♦—

దర్శితమితి యదేత ద్విశ్వరూపం సదాశివ ప్రసాదాద్ద్వీకృష్టేన
దృష్టం తదేత ద్జనాయాపి హృదిస్థితం విశ్వతోరూపం త్రికృష్టేన
దర్శితమితీద మత్యాధ్యాయే ప్రోచే దర్శయామిత్యర్థః॥౧॥

—♦ ఆంధ్రతత్పర్యము ♦—

అర్జునుండిట్లనియె॥ బ్రహ్మమొదలు తుంగ గడ్డి వరకు హృదయ మందున్న విశ్వరూపమును అర్జునుని కొరకు చూపించె నని పదునొకండవ అధ్యాయమందు చెప్పుచున్నాడు. యీ అధ్యాయమందు పూర్వోక్తమైన దానిని బహుకరించుచు చెప్పుచున్నాడు. నన్నుగ్రహించు నిమిత్తము సంసార శోకమును పోగొట్టుటకు నుపాయమైనట్టిన్ని ఉత్కృష్టమైనట్టిన్ని రహస్యమైన అధ్యాత్మ మమపేరుగల యే వాక్యమును చెప్పితివో దానిచే శత్రుపరాజయ రూపమైన మోహము నశించినది (నదాశివుం డనుగ్రహము వలన చూపిన దానినె తన హృదయమందున్న విశ్వరూపము అర్జునుని కొరకు ఐక్యస్థుడు చూపెట్టెనని యీ అధ్యాయమందుచెప్పుచున్నాడు. శ్లో॥ భవాప్య యకా హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తృతోమయా త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్య మపి చావ్యయమ్! ౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కిం తద్ శ్రుతం యేన తే మోహో విగత ఇత్యాహ—భవాప్యయావితీ । తత్ర తావద్భూతానాం భవాప్యయా పుత్పత్తివినాశౌ తథా సర్వాత్మత్వ లక్షణం నిరుపాధికం శివజ్ఞానం చావ్యయం హేకమలపత్రాక్ష । త్వత్త శ్శ్రుత మితి హరిస్తే సాహస్రం కమల బలి మాధాయ పదయో ర్యదేకోనే తస్మిన్నిజ ముదహర న్నేతీకమల మిత్యతో వధారిత మిత్యాశయః॥ ౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

ఇత్యాశయఇతి । తత్ర తావద్దక్ష యజ్ఞ ప్రమథనే । 'యశ్శ్రీకంఠ ర్జునా గౌరీ నైవం యజ్ఞస్య భూతితే । త్త్రైతాగతః ఖగారుధధిగ్గి

రాసభ వాహన ఇత్యేవ ముక్త్యా విష్ణో ర్వక్షసి త్రిశూల భేదనోత్తరం
 తు దక్ష యజ్ఞాద్ధరి ర్గత్వా తపసాతోషయ చ్చివం కదాచి తోస్సేచ్చిన
 స్నేత్రం సహస్రనాణాం సుపూర్తయ ఇతి హరిహరక్షేత్ర కథయా వధా
 ర్యమ్॥ ౨॥ ॥ ౩॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! దేనితో మోహము పోయినదో ఆవిన్నదేదంటే చెప్ప
 చున్నాడు. ఓకృష్ణా! భూతముల యొక్క సృష్టి ప్రళయములున్నూ
 సర్వాత్మ స్వరూపమయి ఉపాధి రహితమైనట్టిన్నీ నాశ రహితమైన శివ
 జ్ఞానమును నీవలన వింటిని॥ విష్ణువు ఈశ్వరుని పాదముల యందు సహస్ర
 కమలార్చన చేసినపుడొక పుష్పము లోపించగా స్నేత్రకమలమును
 పూజించినట్లు మహిమ్నుస్తుతి యందు గలదు. గాన విష్ణు శివ భక్తుడు గను
 కనే ఆర్జునుని కొరకు శివజ్ఞానమును బోధించెను. శివుడు జూపించిన
 విశ్వరూపమునె చూపించెను. (దక్షయజ్ఞభంగమందు । భూలోకమున
 పార్వతీ పరమేశ్వరులు ఇద్దరూ లేకుండగా యజ్ఞము చేయుచున్నతరి
 శరభ రూపుడైన రుద్రుడు విష్ణునిజూచి ఓగర్దభ వాహనుడా ఛీ । ఓ పక్షి
 వాహనా ఛీ, అనిపలికి విష్ణువక్షమున శూలమును గుచ్చి గిరగిర దిగిపి
 పారవేశిన తరి విష్ణు శివుని గురించి తపమాచరించి శివానుగ్రహమును
 బడసెను. మరియొకప్పుడు సహస్ర కమలార్చన లో ఒక కమలము
 లోపించినందున పూర్తికొరకు స్నేత్రమును పెరికి పూజించినట్లు హరిహర
 క్షేత్ర కథ యందు వర్ణింప బడినది॥ ౨॥

శ్లో॥ ఏవమేత ద్యధా త్థ త్వ మాత్మానం పరమేశ్వరం॥

ద్రష్టు మిచ్ఛామి తేరూప మైశ్వర్యం పురుషోత్తమ॥ ౩॥

శ్లో॥ మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయాద్రష్టు మితి ప్రభా॥

యోగే శ్వర తతోయేత్వం దర్శయా త్మానమవ్యయమ్॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథయది త్వమేవా హంగి రోపాసనయా సర్వాత్మనా
 శివ స్తిష్ఠసి తర్హిమమాపి తత్సర్వాత్మత్వం దర్శయ యథా
 మామపి విజానీయామితి పూర్వోక్త మభి ప్రేత్య పునరాహ
 ఏవమితి తత్రైవం సతి పురుషాణాం యథావిష్టు రిత్యామ్యక్తే
 ర్హేపురుషోత్తమ తే తనైశ్వర్యం యత్పరమ శివేన ద్రోణ
 పర్వణి భవతే దర్శితం తన్మమాప్యదృశ్యతం దర్శయ తద్దృష్టుమి
 చ్ఛామి యదిదర్శయితుం మన్యసే చేత్తతోఽవ్యయ మా
 త్మానంచ దర్శయేతి ద్వయోరర్థః॥ ౩॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

అహంగిరోపాసనచే నీవే సర్వాత్మనా శివుడవై ఉన్నట్లే
 నాకును ఆసర్వాత్మత్వమును చూపించుము. నేనున్నా తెలుసు కున్నా
 పూర్వమందు చెప్పిన దానినే మరల చెప్పుచున్నాడు. పురుషులలో
 విష్ణు శ్రేష్ఠుడను స్మృతి ప్రకారము, ఓ పురుషోత్తమా, ద్రోణపర్వమున
 పరమశివునిచే నీకొరకు చూపించబడిన ఆ అద్భుతమైన సర్వైశ్వర్యమున
 నాకును చూపెట్టుము. నీ పరమేశ్వరుని చూడ నిచ్చ గలిగి యుంటివి.
 ఓ కృష్ణ! నేనారూపమును దిలకించుటకు తగినవాడనని యెంచితివీ.
 ఓ ప్రభో, నాశరహితమైన యాత్మ స్వరూపమునున్నా చూపించుము॥:1:
 శ్లో॥ పశ్యమే పార్థ యాపాణి శతశోఽథ సహస్రశః

నానా విధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ॥గి

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మత్యంత భక్తేనార్జునేన ప్రార్థితః సస్కంక్షోప్య
 వాచ । పశ్యేతి । తత్రైవం సతి । హేపార్థ శతశోఽథ సహస్రశః

నానావర్ణాకృతీని దివ్యాని రూపాణి శివాజ్ఞయా దర్శయామి
పశ్యే త్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివాజ్ఞయేతి । తద్యథా । ‘యద్యత్కరోమి తత్సర్వం శివ మేక
మనామయమ్ । స్మరం స్తస్యాపదేశేన సర్వస్వ వరదానత’ ఇత్యాది
స్కాన్దవచ నైరవధేయమ్॥ ౫॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

(త్రికృష్ణం డిట్లనియె:—

ఈప్రకారము ఆత్యంత భక్తుడైన అజానుడు పార్థింశగాఁ
కృష్ణుండ్లి పలికెను. ఓ పార్థ ! వందలకొలది వేలకొలది పలులెఱుగు
లును, విసిధాకారములును, నయిన దివ్యమైన రూపములను శివాజ్ఞచే
చూపించు చున్నాను. జూడుమని యర్థము, (యే పనిని జేయుచున్నానో
దాని వంతను అనామయమగు నొక్క శివునిగా స్మరించుచు ఆట్టిశివుని
యుపదేశముచే సర్వస్వ వరదానము వలన చూపించు చున్నానని
యర్థము॥ ౫॥

శ్లో॥ పశ్యాదిత్యా న్వసూన్ రుద్రా నశ్వినౌ మరుత స్తథా ।

బహూన్య దృష్టపూర్వాణి పశ్యా శ్చర్యాణి భారత॥౬॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ననుకాని తర్హి నానావిధాని దివ్యాని రూపాణి తిపు
నరాహ—పశ్యేతి తత్ర తావద్ద్వాదశాదిత్యా నప్తే, వసూ
నేకాదశేంద్రియాధీశాన్ రుద్రాన్స్తథా ద్వాదశ్వినౌ మరుతః

శ్చైయికోన పంచాశత్తథా న్యాన్య వ్యాశ్చర్యాణి రూపాణ్య
దృష్టపుర్వాణి బహూని పశ్యే త్యర్థః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

రుద్రానిత సర్వేంద్రియాధీశా సుద్రచ్చాయా ప్రభవా నేకాదశ
రుద్రా నిత్యర్థః యస్త్యేకోరుద్రో నద్వితీయాయ తస్థురిత్యాది శ్రుతి
వేద్యా కోదయత్వేన యస్సిర్వా నిత్యాది స్మృతి వేద్యశ్చ సప్యధగః
సర్వాత్మా సర్వసాక్షి త్యాశయః॥ ౬॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అయితే నానావిధములయిన ఆదివ్యరూపములేవంటే మళ్ళీ
చెప్పమన్నాడు. పన్నెండుగురు సూర్యులు యొనమండుగురు వసువులు పదు
నొకండు ఇంద్రియాధిపతులు పదునొకండు రుద్రులు ఇద్దరు ఆశ్వినీ దేవ
తలు అయిదు నాయువులు మొత్తం నలభైతొమ్మిదిన్నె ఇంకా ఇతరమైన
పూర్వము చూడని యాశ్చర్య రూపములనున్న అనేకముగా చూడుము.
(సర్వేంద్రియాధిపతులు గుద్రచ్చాయ వలన పుట్టిన ఏకాదశ రుద్రులని
యర్థము, ఏక ఏన రుద్రో నద్వితీయాయ తస్థుః॥ అనెడి శృతియందు చెప్పిన
రుద్రుడు వేరే ఈ ఏకాదశ రుద్రులలోని వాడు కాదు. రుద్రుడనగా సం
హారకాలమందు అందరిని యేడిపించువాడు. సర్వసాక్షియని యభిప్రాయము॥ ౬॥

శ్లో॥ ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్॥

మమ దేహీ గుడాకేశ యచ్చాన్య ద్ద్రష్టు మిచ్ఛః॥ ౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్ర సపునః ఖల్వేతావదేవ కింతు మద్దేహస్థం శివా
జ్జయా సర్వం జగదపి ద్రష్టుమర్హసీ త్యాహ-ఇహైకస్థమితి ।

తత్త్వైవంసతి హేగుడాకేశ నామగుడాకా నిద్రాతదీశ శివ
మద్వైతం తురీయ మిత్యాదిశ్చుతివేద్య పరమశివ జ్ఞాన
యోగ్య మమ శరీరే యచ్చాన్య దదేకవిధంతద్వైష్ణు మిచ్ఛనీ
త్యర్థః॥౭॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

శివమద్వైతమితి । యతస్తురీయ ఏవ నిద్రాతీతో భవితు మర్హతీ
తిభావః॥ ౭॥

—♦ ఆ ం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇంతియేగాదు. నాదేహమందున్న సర్వజగత్తును ఈశ్వరాజ్ఞచే
చూడతగుమనని చెప్పుచున్నాడు । ఓగుడాకేశ = గుడాకా = నిద్రను
ఈశ=జయించినవాడు, అద్వైతము తురీయము, శివుడు, అనేకృతీచే
తెలియ తగిన శివజ్ఞానమునకు యోగ్యుడా । చరా చరములతో గూడిన
ప్రపంచమంతయు నాశరీరమందె ఒకచోటనున్న దానిని గా కనుము.
ఇంకను అనేకవిధముల దేనిని వీక్షింపవేడ్య, పడుచుంటివో దానినిన్ని
జూపెద గనుము (నిద్ర)ను అఙ్గీకరించువాడు తురీయరూపుడె అగుటకు
తగుచున్నాడు, అనగా శివుడే గాగలడు । అర్హుడు । శివరూపమని
తాత్పర్యము॥ ౭॥

శ్లో॥ నతుమాం శక్యసే దప్తు మనేనై వ స్వచక్షుషా ।

దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్॥ ౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను త్వామీ దృశం కేన చక్షుషా పశ్యామి
త్వాహ నత్స్యితి తస్మాత్తే తవ దివ్యం తృతీయం జ్ఞానాఖ్యం

చక్షు ర్దదామి యేన త్వమేవం యథోక్తలక్షణం నైరాజ్యం
స్వరూపం పశ్య సీ త్వర్థః॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

జ్ఞానచక్షుషేతి । యత శ్చివం వినా కస్యాపి జ్ఞానచక్షుష్వ సంభ
వా దిత్యవధార్యమ్॥ ౮॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఇటువంటి నిన్ను యేదృష్టితో చూస్తున్నానంటే చెప్పు
చున్నాడు. అందువల్ల నీకు దివ్యమైన మూడవదియైన జ్ఞానశ్రేణును
యుస్తున్నాను. దానిచే యథోక్త లక్షణమైన విరాడ్రూపమును జూడ
గలవు. (శివుని విడిచి జ్ఞానదృష్టి యెవనికెని శ్రద్ధని తెలిసి కొనవలెను॥ ౮॥
సంజయ ఉవాచ:—

శ్లో॥ ఏవముక్త్వా తతో రాజ న్మహాయోగేశ్వరో హరిః।

దర్శయా మాన పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్॥౯॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

అధైవం పూర్వోక్తవృత్తం సజయో ధృతరాష్ట్రాయ
రాజ్ఞేస్మారయ న్నప్యాహ—ఏవమితి। తస్మా ద్యదోగిపర్వణి
పరమశివేన కృష్ణాయ హరయే దర్శితంతదేన పరమశివరూపం
తతో న్యూనంవా విశ్వరూపం హరిరపి పార్థాయ దర్శితవానితి
స్పష్టమేవోక్తం అంతేచఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేర్జున
తిష్ఠతీ త్యాదినా, తమేవ శరణంగచ్ఛ సర్వభావేన భారత
ఇత్యుపసంహృతం॥ ఏవంచ మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాత్

మా నమస్కురు ఇత్యాద్యుక్తిః కృష్ణస్వస్వాంతర్యామిపరమ
శివాభిప్రాయైవ సతు స్వాభిప్రాయ ఇత్యవగంతవ్యమ్॥౯॥

—♦ ఆ స్థో తా త్వ ర్య ము ♦—

సంజయుం డిట్లనియె॥ తరువాత పూర్వోక్తమైన వృత్తాంతమును
సంజయుడు రాజైన ధృతరాష్ట్రుని కొరకు జ్ఞాపకముచేయుచున్నా చెప్ప
చున్నాడు. దోణ పర్వమందు పరమశివునిచే కృష్ణుడయిన విష్ణునికొరకు
యేది చూపబడ్డదో అట్టి పరమశివ రూపమునంతను గాని అంతకంటె
తక్కువ గాని విశ్వరూపమును శృ॥ విరూ పేభ్యో విశ్వరూపేభ్యశ్చ
వోననుః । కృష్ణుడున్నా అర్జునుని కొరకు చూపించెనని స్పష్టముగా
చెప్పెను. అంతమందున్నా, ఈశ్వరుడే స్వభూతములయొక్క హృదయ
మందున్నాడని చెప్పి అతని సర్వము యని భావించుము. కృష్ణుడు అర్జు
నుని గూర్చి నాయుండు మనసుంచి నాకె భక్తుడైన నన్నె పూజించి నాకె
సమస్కరింపుమని బోధించిన వాక్యముయొక్క అభిప్రాయము కృష్ణుని
హృదయములోనుండు పరమశివా భిప్రాయముతో గాని కేవలము నన్నె
పూజింపుమనే అభిప్రాయము గాదని తెలియవలెను॥ ౯॥

శ్లో॥ అనేక వక్త్ర సయన మనేకాద్భుత దర్శనమ్;

అనేక దివ్యాభరణం దివ్యానే కో ద్యతాయుధమ్॥౧౦॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఇహ తదేవ విశ్వరూపం దర్శయితుం విశిష్టి అనేకేతి॥
తత్రైవం సత్యనే కాని వక్త్రాణినయనాని చ విస్మయహేతూ
ని దృశ్యస్తేయస్మిన్స్వ రూపే తథానే కాని దివ్యాభరణాని
యస్మిన్ స్తథా దివ్యాస్య నేకాన్యాయుధానియస్మిన్ స్తత్తథా
స్వరూపమిత్యర్థః॥౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తదేవేతి । యద్యోగ పర్వణీ సదాశివే న విశ్వస్వరూపం దర్శితం
తదేవ తతో న్యూనస్వే శ్చైర్థః॥ ౧౦॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

అదే విశ్వరూపమును చూపించు కొరకు పోగు చేయుచున్నాడు.
అది యెట్టిదంటే అనేక ముఖములు కన్నులు గలదియు అనే కాడ్కుతి
దర్శనములు గలదియు అనేక దివ్యాభరణములు గలదియు అనేక
లయిన దివ్యాయుధములు గల స్వరూపమును (ద్యోగ పర్వమందు సదా
శివుడు చూపించిన వానినంతను గాని కొంతను గాని విశ్వరూపమును
చూపించుచున్నాడు॥ ౧౦॥

శ్లో॥ దివ్య మాల్యాంబర ధరం దివ్య గంధానులేపనం
సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనంతం విశ్వతో ముఖమ్॥ ౧౧॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

తథా పరమస్యాహ । దివ్యమాల్యేతి । తత్ర తావద్ది
వ్యాని మాల్యాని స్వర్ణాది మయా న్యాభరణాని వస్త్రాణి చ
ధ్రియస్తే యేవ తద్దివ్య మాల్యాంబరధర మిత్యాది విశ్వతో
ముఖం యద్యావ ద్విరాడ్రూపం దర్శయామానే త్యాశయః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

విరాడ్రూపమితి యద్రూపం జ్ఞాని చక్షుర్వినా నకస్యాపి దృష్టి
గోచర భవितుం యోగ్యం భవతీతి భాష్యః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

ఇంకను చెప్పుచున్నాడు. ఆరూపము దివ్యమాల్యా భరణములగు
తాల్చినదియు దివ్య గంధంబుల నలండుకొన్నదియు అనేకాశ్చర్యములతో

నిండినదియు ప్రకాశించునదియును అంతయులేనిదియును నలుదిక్కులా
ముఖములు గలదియు నై యుండెను. (ఇట్టిరూపము జ్ఞానదృష్టి లేక యెవ
నిని దృష్టిగోచరమగుట కధికారములేము॥౧౧॥

శ్లో॥ దివిసూర్య సహస్రస్య భవేద్యుగప దుస్థితా।

యది భాః సదృశీ సా స్యాద్భాస స్తస్య మహాత్మనః॥౧౨॥

—♦ భా వ్య మ్ —

నను కీదృశం తత్తేజోమయం తత్స్వరూపమిత్యాహ—
దీవీతి॥తత్తైవం సతి దివ్యస్తరిక్షేసూర్యసహస్రాణామపరిమిత
సూర్య సహస్రశః సమూహస్య యుగపదుత్థితస్య యదిభాస్స
దృశీ స్యాన్నామ భవేత్తదా సాతస్య మహాత్మనోవిశ్వరూపస్య
భాసో దీప్తేః సదృశీ యదిస్యా ద్యదివా నస్యా దిత్యభూతోప
మాపరత్వేనో క్తి రిత్య నధార్యమ్॥౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప నీ —

అభూతో పమృత తద్యథా అభూత పూర్వం మమ భావి కిమ్య
సర్వం సహేమే సహజం హి దుఃఖ మిత్యాది తల్లక్షణస్యా లంకార పు
బంధేషా దాహృతత్వాదిత్య వధార్యమ్॥ ౧౩॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము —

తేజోరూపమైన యాస్వరూప మెట్టిదంటే చెప్పచున్నాడు.
లకాశమందొక్క సర్వాయము వేయిమంది నూర్వులుదయించిన యెడల
నొక్కసారి బయలుదేరిన యాకాంతి యా రూపముతోసరిపోవునో లేదో
(అభూతోపమాలంకారము) పూర్వమందు లేనిదుఃఖము నాకు రావోవునా

అంతను సహించెదను. నాకు దుఃఖము సహజమే యని దాని లక్షణములం
కార ప్రబంధమునందు చెప్పబడినదని తెలియవలెను॥ ౧౨॥

శ్లో॥ తత్రైకస్థం జగత్ప్రత్యక్షం ప్రవిభక్త మునేకధా
అపశ్య దేవ దేవశ్య శరీరే పాండవ స్తదా॥ ౧౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథంపునః సోర్జునో దేవదేవస్య విశ్వరూపస్య
శరీరేపశ్య దిత్యాహ ॥ తత్రేతి । తత్రైతావదేకస్థ మేవ
సచరాచరం జగత్సర్వం తచ్ఛరీరే పాండవోపశ్య దిత్వర్థం॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తచ్ఛరీర ఇతి॥ నవ్వేవం సగుణ శరీరత్వా వచ్చేదేన సదాశివ శరీరా
చ్చక్తేశ్చ కీదృశీ విశేష ఇతిచే చ్చుణు । తద్యథా । పాతనం కాం
కూటంనా గావాం క్షీరం సరిత్పటః । విశేషంత త్రయోర్జాత్వా వివాద
స్త్యజ్య తాం బుధైః ముఖస్థం విశ్వతో రూపంసఖస్థం చాప్యధర్మయ
త్రయో ర్విశేష మాస్తాయ వివాద స్త్యజ్యతాం బుధైః సేవతో ధ సఖా
వాపి స్వామిత్వం చేతిభక్తిః కాక్షతిర్ధూత రూపాదా నూతనా
చేత్యవర్ణయ దిత్వాది బుద్ధి కుశలై ర్వివేక్తవ్య మితి్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥

—♦ ఆ స్థై తా త్ప ర్య ము ♦—

అర్జునుడు విశ్వరూపుడైన సదాశివుని యొక్క శరీరమందు ఎట్లు
చూచెనంటె చెప్పుచున్నాడు. అనేక భాగములుగా నన్న ప్రపంచము
అన్నియు దేవదేవుని దేహమందొక తావుననే యుండ నర్జునుం డెప్పుడు
శౌంచము (సదాశివుడు సగుణ శరీరు డగుటచేతను యితినికిని శక్తిని
విశేష మెట్టిదంటివా? వినుము. అమృత కాలకూటములకు గోక్షీర సము

ద్రుమలకు విశేషమును తెలిసిన పెద్దలు వివాదమును వదలు కొనుడు ।
 ముఖమందున్న విశ్వరూపమునకున్న (గోమయంబున్న విశ్వరూపమున
 కున్న విశేషమును చూచి పండితులు వినాదమును విడుతురుగాక! కరాం
 గుళి నభోత్పన్న నారాయణ దశాకృతిః॥ శేవకుడుగాని, స్నేహితుడుగాని
 స్వామియని భక్తివల్లనుంచి దూతరూపమైన సూతాదులయందు హానిలేదని
 వర్ణించినందున బుద్ధి కుశలుగువివేచన చేయలేగినది॥ ౧౩॥

శ్లో॥ తతస్సవిస్మయూవిష్ణో హృష్టరోమా ధనంజయః ।

ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషతః॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మద్భుత స్వరూప దర్శనేనాత్మనో బిభయాం
 చకారే త్యాహ । తతఃకతి । తస్మా త్తద్దర్శనానంతరం విస్మ
 యేనా విష్ణో యుక్తః సన్ ధనంజయో దేవదేవం శిరసా
 ప్రణమ్య కృతాంజలిస్సన్, ఉవాచే శ్లో॥ ౧౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈపుకారము అద్భుత రూపమును చూపించుటచే అర్జునుడు భయ
 పడినని చెప్పుచున్నాడు. పిదప నాయర్జునుండు ఆశ్చర్యముతో గూడిన
 వాడై యొకటి గగుర్పాటుజెంద కృష్ణునకు నమస్కారము చేసి దోసిలి
 పట్టుకుని పలికెను॥ ౧౪॥

అర్జున ఉవాచః—

శ్లో॥ పశ్యామి దేవాం స్తవ దేవదేహే

సర్వాం స్తథా భూతవిశేష సంఘాత్ ।

బ్రహ్మణ మీశం కమూసనస్థ

మృషీంశ్చ సర్వా నురగాంశ్చదివ్యాత్॥

౧౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తర్హి సకిమువాచే త్యాహ పశ్యామితి । తత్ర
తావ త్వరమశివా నుగ్రహేణ యద్భగవతా దివ్యచక్షుషా
దర్శితం విశ్వరూపం తత్సకలై రదృశ్య మహో పశ్యామి
హేదేవ తవ దేహే దేవా నిశ్చిన్వాదీన్ భూతవిశేష సంఘాన్
స్థావర జంగమానవిశేషేణ పశ్యామి త్యర్థః । ఏవం బ్రహ్మణా
మీశం శృష్టి నియంతారం కమలాసనస్థం తథా సర్వావృషీ
నురగాంశ్చ సర్వా ద్వివ్యా న్పశ్యామితి సర్వత్రాన్వయః॥౧౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఆర్జునుం డిట్లనియె॥ యేమని పలికె నంటె చెప్పుచున్నాడు, ఓ
దేవా! పరమ శివానుగ్రహముచే పూజ్యమైన దివ్యదృష్టితోచూపించబడిన
విశ్వరూప మందరిచి మహా శక్యము గానిది. అట్టివానిని నీదేహమందు
చూచితిని, విశ్వుడు మొదలయిన దేవతలను స్థావర జంగమములను పక్షా
సన మందున్న సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మనున్న సమస్తములను నాగులను
సమస్త దేవతలను చూచుచున్నాను॥ ౧౫॥

శ్లో॥ అనేక బాహూదర వక్త్రినేత్రం ।

పశ్యామి త్వాం సర్వతో నస్తరూపం ।

నాస్త నమధ్యం నపున స్తవాదిం ।

పశ్యామి విశ్వేశ్వర విశ్వరూప॥

౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచేహ భవద్దేహే యత్సర్వ మేత ద్దృష్టవాంస్తమేవ
విశనస్మి । అనే కేతి । తత్రతావ దనేకే బాహవ స్తథోదరాణి

వక్త్రాణి నేత్రాణి యస్య తమేతాదృశం సర్వతోనంత రూపం
 త్వాం పశ్యామి త్యర్థః । తథాహేవిశ్వరూప తవ నాస్తం
 నావసానం నమధ్యం నాప్యాదిం పశ్యామి త్యర్థః॥ ౧౬

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

నాస్తమిత్యాది । ఇహతు యచ్చ కించ జగత్యత్రే త్యాది శృతి
 వేద్యం యత్స్వరూపం తస్యేత్థం మహత్త్వం యత్తు యోవేదాదౌ స్వరః
 ప్రోక్తో వేదాంతేషు ప్రిష్ఠిత ఇత్యాదిశ్రుతివేద్యం తు దురవగాహ మేవే
 త్యవధాన్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తరువాత ఏదేహమందు దేని నంతను చూచెనో దానినే చెప్పు
 చున్నాడు । అనేక చేతులు కడుపులు నోళ్ళు కన్నులు గలవాని గను
 తలు వీక్షించినను అంతములేని రూపము గలవానిగను । విశ్వేశ్వరుడవు.
 విశ్వరూపుడవైన నీకు మొదలు మధ్యమచివరయు గాన్పించుట లేదు.
 (జగత్తునందు వినుపించునది కనుపించునది యగు స్వరూపము దాని మహ
 త్వమున్ను ఇట్టిచె అనగా విశ్వరూపము సామాన్యమగుట, యేవేదాదౌ
 అనునట్టి శృతి యందు ప్రతిపాద్యమైన । యః పర స్సమహేశ్వరః ।
 అనునట్టి విశ్వాతీత మైన రూపము దురవ గాహమని తెలియవలెను॥ ౧౬॥

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రీణంచ ।

తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తి మంతమ్ ।

పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా ।

దీప్తానలార్క ద్యుతి మప్రమేయమ్॥

౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇహ తమేవ విశ్వరూపం ప్రకారాస్తరేణ విశిష్టమ్ ।
 కిరీటినమితి । తత్ర తావత్కిరీటాదియుక్తత్వాచ్చ తేజోరాశిం
 స్వతశ్చా నలార్క ద్యుతిమప్రమేయ మతపన చ దుర్నిరీక్ష్యం
 త్వాం విశ్వరూపం పశ్యమా త్యర్థః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

దుర్నిరీక్ష్యమితి॥ మఃఖేన ద్రష్టు మర్థం దుర్నిరీక్ష్య మిత్యర్థః ।
 'నచ యచ్చ కించ జగత్సత్త్వే' త్యాది శ్రుతి వేద్యం త్వమర్క స్త్యం
 సోమ ఇత్యాది స్పృశ్యవేద్యంచ విరాడ్రూపం ప్రత్యక్ష మేన జనః పశ్య
 తీతి కిమత్ర దుర్నిరీక్ష్యత్వ మితివాచ్యం । యదుక్తం జ్ఞాన చక్షుషా తేన
 సర్వై రేకత్ర భావేనైకవైవ దుర్నిరీక్ష్య మిత్యాశయః॥ ౧౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అవిశ్వ రూపమునే మరియొక ప్రకారముగా వర్ణించు చున్నాడు,
 ఎటుగాంచినను కిరీటములు, గదలు, చక్రములు, గలవానిగాను,
 తేజంపుప్రోపుగాను, కాంతి గలవానిని గాను తేరిచూడ నలవికొనివానిని
 గాను ప్రకాశించు అగ్ని యొక్కయు, సూర్యుని యొక్కయు కాంతి
 బోలిన కాంతిగలవానిని గాను ఇట్టి వాడని నిశ్చయింప నలవిగాని వానిని
 గాను కాంచుచుంటిని. (దుఃఖము చేతనున్న చూడ నర్థము గానిది
 దుర్నిరీక్ష్యము. జగత్తునందు కనుపించె వినిపించే విన్ని సూర్య సోమాది
 రూపమైన విరాడ్రూపమును జనుడు ప్రత్యక్షముగానే జూచుచున్నాడు
 గదా! ఇందులో చూడ నలవి గానిది యేమున్నదని చెప్పుగూడదు. జ్ఞాన
 దృష్టితో అందరిని ఒక్కచోట చూచుట శక్యము గానిది యని యభి
 ప్రాయము॥ ౧౭॥

శ్లో॥ త్వ మక్షరం పరమం వేదితవ్యం ।
 త్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానం ।
 త్వమవ్యయశ్శాశ్వత ధర్మగోప్తా ।
 సనాతన స్వం పురుషో మతో మే॥

౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపర మప్యతర్క్య మహిమత్వం తత్ర దర్శయ
 న్విశినప్తి । త్వమక్షరమితి తత్ర తావత్ప్రణవాద్యక్షరంపరమం
 తద్వేదితవ్యం శివ మద్వైతం చ త్వమేవ తథాస్యవిశ్వస్య పరం
 నిధానం త్వమేవే త్యర్థః । అతఏవ త్వ మవ్యయో నిత్యశ్శాశ్వ
 తస్య వేదప్రతిపాద్యస్య ధర్మస్య గోప్తా తతఏవ సనాతనః పురు
 షోమతో విదితో మేసీతి పరమార్థః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ప్రణవాద్యక్షరమితి తదిదం వాద్య వాచకయో ణ్భిదేతి యథోక్త
 రీత్యా యచ్ఛ్రితం తదిదం వేదకం ప్రమాణవాద్యాక్షరం తద్వేద్యంచ
 శివమద్వైతం దదర్శే త్యాద్య వధార్యం॥ ౧౯॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియుక ప్రకారముగా ఆచింత్య మహిమ భావమును వర్ణించు
 చున్నాడు. ప్రణవాద్యక్షరము ఉత్కృష్టమైనది. అదేతెలియదగినది! శృతి,
 పురాణో హి ధను శ్శ్రో వ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్యముచ్యతే ఆప్రమత్తేన
 జేద్యవ్యం శరవ త్తస్మయో భజేత్ అను శృతి ప్రకారము బ్రహ్మ ప్రాప్తికి
 ప్రణవము సాధనము యీ ప్రణవము వాచకమునూ మద్వైతమనెడి శివుడు
 వాచ్యమున్నూ ఏవే సర్వభువనములకు దగిన యాధారము ఏవే గమకనే.

ఏవు అవ్యయుండవు. నిత్యుడవు. వేద ప్రతిపాదితమైన ధర్మమును రక్షించు
వాడవు గనుకనే సనాతనుడవు. పురుషుడవని తెలుసుకుంటినని పరమార్థము
(వాచ్య వాచకములకు భేదము రీతిచే యేప్రణవాద్యక్షరము వినబడ్డో
అట్టి వేదకమును అన్వేత శివ రూపమైన వేద్యమునున్ను చూచినని
తెలియవలెను॥ ౧౫॥

శ్లో॥ అనాది మధ్యాంత మనంతవీర్య ।

మనస్త బాహుం శశిసూర్యనేత్రం ।

పశ్యా మిత్యాం దీప్త హుతాశవక్త్రం ।

స్వతే జసావిశ్వమిదంత పంతమ్॥

౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధేహ యచ్చీకృష్ణాయ మహాత్మనే మహావిశ్వ
రూపం పరమశివేన దర్శితం తత్సద్భవ మేతద్విశ్వరూప మత్ర
బీజం స్పష్టమేవ దర్శయ స్సప్తాహ - అనాదీతి । తమాది
మధ్యాంత విహీన మేక మిత్యాది శ్రుత్యంతరాదితి భావః
ఏవం 'చంద్రా రాగ్ని విరోచన' మిత్యాది స్మృత్య
ంతరాచ్చ దివ్యోహుతాశనో వక్త్రమివ నేత్రం యస్యతత్తథా
స్వతేజసా చిదంబరాత్మనా విశ్వమిదం తపంత మిత్యర్థః॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్స ణీ ♦—

తమాదీతి ! ఏక మిహ యతాగ్రతమస్తత్ర దివా న రాత్రి రిత్యాది
శ్రుతిత్యా సవితు ర్వరేణ్య మివోమా చిదంబరశక్తి రేవ కార్య కాంత్యేన
సహాయస్య త్యర్థః । ఏవం త్రీణి జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తీ రూపాణి త్రీణి
లోచనాని యస్య స్మృతిలోచనః ఏవం నీలం మాయాఖ్య మజ్ఞానం కంకే

ఏకదశే యస్య స సదాశివ ఇతి తస్య విరాడ్రూపత్వ మప్యవగతం
బోధ్యమ్ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

పరమశివునిచేత మహాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుని కొరకు విశ్వరూపము
చూపించబడ్డది. దానితో సమానమై యీ విశ్వరూపమును దీని బీజమును
చూపించుచు పలుకుచున్నాడు. నిన్నే యాది మధ్యాంత రహితునిగను
అనంత ప్రభావునిగను అనంతబాహునిగను మూర్త్య చంద్ర నేత్రునిగను
దీప్తాగ్ని ముఖమువంటి తృతీయనేత్రము గలుగునట్లుగా చిదంబర స్వరూప
మయిన ఏతేజస్సుచేతనే భువనమంతయు దపించుచున్న వానిగను గను
చుంటిని (సృష్టిగాక పూర్వము దివా రాత్రివిభాగము లేకయున్న
సమయమందు శివుడొక్కడే యుండెను. సూర్యునికి ప్రభవలే నే చిదంబర
శక్తి కార్యమును జరుపుటకు సహకారిగా నుండెను. త్రోలోచనుడనగా
జాగ్రత స్వప్న సుషుప్తి రూపమైన మాడు నేత్రములు గలవాడు । ఏల
కంటుడనగా ఏలమనగా మాయయనె ఆజ్ఞానము కంతమనగా ఒక్క
ప్రదేశమందు గల సదాశివుని క్షయిక్క విరాడ్రూపమును జూపించినందున
తెలిసినదని యభిప్రాయము॥ ౧౯॥

శ్లో॥ ద్యావా పృథివ్యో రిద మంతరంహి

వ్యాప్త స్త్వయైకేన దిశశ్చ సర్వాః ।

దృష్ట్వా ద్భుతం రూపమిదం తవోగ్రం ।

లోకత్రయం ప్రవృథితం మహాత్మన॥

౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ప్రకృతస్య విశ్వరూపస్య వ్యాప్తి మప్యవహ—
ద్యావేతి । తత్ర తావద్ద్యావా పృథివ్యో రస్తర మస్తరిక్షం

యత స్త్వయైకేన వ్యాప్తం దిశశ్చ సర్వా వ్యాప్తా ఇత్యర్థః ।
తథా హేమహత్మం స్తవా ద్భుతం రూప మిద ముద్రం
దృష్ట్వా లోకత్రయంచ ప్రవ్యధిత మత్యంతం భీత మిత్యర్థః ॥ ౨౦

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అత్యంత భీతమితి॥ భీషాస్మా ద్వాతః పవతే భీషాదేతి నాకో
భయాదగ్నిశ్చ వాయుశ్చైత్యాది శ్రుతి స్మృత్యంతరా దితి భావః॥ ౨౦॥

—♦ ఆం ధృతా త్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకృతమైన విశ్వరూపముయొక్క వ్యాప్తిని చెప్పుచున్నాడు.
ఓ మహాత్మా! ఈ భూమ్యాకాశముల యొక్క మధ్యభాగమెల్లను దిక్కు
లెల్లను నీ యొక్కనిచేతనే నిండియున్నది కదా! అబ్బురమును భయమును
గలిగించునట్టి నీ స్వరూపముంగని మూడులోకములును భయపడియున్నట్లు
కాంచుచుంటిని. (నీకు భయపడి వాయువు విసరుచున్నది. నీభయముచేతనే
మూర్ఖుడుదయించుచున్నాడు. అగ్నియు ఇంద్రుడును పనులు చేయు
చుండిరి. పృథ్వీవు నీకు ఝడిసి పారిపోవుచున్నది॥ ౨౦॥

శ్లో॥ అమీ హి త్వాం సురసంఘా విశన్తి ।

కేచిద్భీతాః ప్రాంజలయో గృణన్తి ।

స్వస్తీ త్యక్త్వా మహర్షి సిద్ధసంఘాః ।

స్తువన్తి త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః॥

౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు భూభార సంహార కారిత్య మప్యత్మనః
ప్రకటయన్నాహ—అమీతి ॥ తత్ర తావదమీ సురసంఘా
స్త్యాం. కేచిద్విశన్తి కేచిత్తు భీతాః సన్తః ప్రాంజలయో

గృణన్తి స్తువన్తి అథ కేచిత్స్వస్తి త్యుక్త్వా మహర్షి సిద్ధసంఘా
స్తావమేవ పుష్కలాభిః స్తుతిభిః స్తువన్తి త్యర్థః॥ ౨౧॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఇప్పుడు భూభారము నంతను సంహరించుటను ప్రకటించుచు
చెప్పుచున్నాడు. ఈ దేవతలెల్లరు భీతిం జెందినవారై గుంపులు గుంపులుగా
వీశరణమును గోరుచున్నారు. వారిలో కొంతమంది దోసిలొగ్గి జయ శబ్దం
బులతో రక్షింపుమని వేడుకొనుచుండిరి. ఇంకను మహర్షులు సిద్ధులు స్వస్తి
వాచనంబుల నెక్కుడుగ స్తోత్రంబులచే స్తుతి సల్పుచుండిరి॥౨౧॥

శ్లో॥ రుద్రా దిత్యా వసవో యేచసాధ్యా ।

విశ్వేఽశ్వినౌ మరుత శ్చోష్మసాశ్చ ।

గంధర్వా యక్షా సుర సిద్ధసంఘా ।

వీక్షంతే త్వాం విస్మితా శ్చైవ సర్వే॥

౨౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమపరమప్యాహ—రుద్రా ఇతి! ఏవ మిహైకాదశేం

ద్రియాధిపా రుద్రా స్తథాదిత్యా వసవః సాధ్యా దేవగణా
స్తథా శ్వినౌ నాసత్య ద్రాసౌ మరుత స్తోష్మసాః పితర స్తథా
గంధర్వాదీనాం సంఖ్యాశ్చ త్వామేవ సర్వే విస్మితాః సంతో
వీక్షంత ఇత్యర్థః॥౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

నాసత్యద్రాసౌవి॥ తత్ర తావన్నాసత్యం యస్యే త్యక్తే 'నభ్రాణ్ణ
పాన్నా సత్యే' పాణిని సూత్రాత్ప్రకృత భావేన సాధుః ఏవం

దసు మోక్షణ ఇత్యర్థే దసో రజ్ ప్రత్యయేన దస్ర స్తత్ర నాసత్యశ్చ
దసోచ్ఛేతి తావిత్యర్థః । ఉష్మపాఇతి । తతోష్మణః శ్రేతక్తా త్వాన్
రక్షయన్తి త్యుష్మపాః పితర ఇత్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము మరిన్ని చెప్పచున్నాడు । ఏకాదశేంద్రియాధి
పతులయిన ఏకాదశ రుదులు ద్వాదశాదిత్యులు అష్టవసువులు సాక్షులు,
విశ్వేదేవులు, అశ్వినదేవతలు, మరుద్గణములు పితృదేవతలు, గంధర్వులు
యక్షులు, రాక్షసులు, సిద్ధులు నాశ్చర్యమున నిన్ను గాంచు చుండిరి॥ ౨౨

శ్లో॥ రూపం మహత్తే బహువక్త్రీనేత్రం ।

మహా బాహో బహు బాహూచపాదం ।

బహూదరం బహుదంష్ట్రా కరాశమ్ ।

దృష్ట్వా లోకాః ప్రవృధితా స్తథాఽహమ్॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ లోకత్రయం ప్రవృధిత మిത്യుక్త ముపసంహరన్
స్వస్యాపి తదంతర్గతత్వేన వృత్తమాహ—రూపమితి । అత్ర
హే మహాబాహో బహు వక్త్రీనేత్ర మిత్యాది విశేషణ
విశిష్టం మహత్తే తవ రూపం దృష్ట్వా లోకాః ప్రవృధితా
స్తథాఽహంచవృధిత ఇతి పరమార్థః॥ ౨౩॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦—

ప్రవృధితా ఇతి । తత్ర సలోకాః ప్రవృధితాః కిన్తు మమైవ తథా
భాతీ త్యర్థః । అథవా ప్రత్యక్షతో యే లోకాః ప్రవృధితాస్తే త్వత్
ఏవేతి వార్థః॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తరువాత మూడు లోకములు భయపడు చున్నవని చెప్పిన దానిని ఉపసంహరించుచు తానును లోకత్రయములో వాడుగుటచే తన వృత్తాంత మునున్న జెప్పకొను చున్నాడు. వాసుదేవా! పెక్కు మోములు నేత్రములు, చేతులు, తొడలు, పాదములు, కడుపులును గలదియు, పెక్కు శోరలచే భయంకర మైనదియు భునమైనదియు నైన ఏ స్వరూప దశాన మన జగంబులన్నియు నేనును మిగుల భీతిం జెందు చుంటిమి. లోకములు భయపడుటలేదు. మరేమంటె నాకట్లు తోచుచున్నది. అథవా ప్రత్యక్షముగా యేలోకములు భయపడుచున్నవో అవి ఏవలన ఉత్పన్నమైనవే గదా॥ ౨౩॥

శ్లో॥ నభః స్పృశం దీప్త మనేకవర్ణం ।

వ్యాత్రానం దీప్త విశాలనేత్రం ।

దృష్టావహిత్యాం ప్రవ్యధితాంతరాత్మా ।

ధృతిం నవిన్దామి శమంచ విష్ణో॥

౨౪

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఏనమగ్ర భయానకత్వమేవ ప్రపంచయతి । నభఃశత్రు ।

తత్ర తానధేవిష్టో నభః స్పృశం దీప్తమనేకవర్ణ మిత్యాది

విశేషణ విశిష్టా త్యాం దృష్టావహిత్యాం ప్రవ్యధితాంతరాత్మా హం

యతో ధృతిం ధైర్యం శమం శమత్వేన శాన్తించ నవిన్దామి

ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్పు ణీ ♦—

ఇహ విశేష గూఢత్వైన వ్యాపకత్వా దాహ—విష్ణోః ఇతి ఏవం నావ తారాణాం నిధానం బీజ మవ్యయమ్ యస్యాంశ్యాశేనసృజ్యతే దేవ తిర్య జ్జురాదయ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥౨౪॥

—♦ ఆ థ తా త్ప ర్య ము ♦—

భయంకరమని చెప్పుచున్నాడు. విశ్వ వ్యాపకుడైన ఓ కృష్ణ అంతరిక్ష వ్యాపిని. తేజో యుతుండవు బహు వర్ణములు గలవాడవు తెరవబడిన నోరులుగల వాడవు ప్రకాశించునవియు వికలములు నైన నేత్రములు గలవాడవు నైన నిన్నుంగాంచి భీతినొందని చిత్తము గలనేను ధైర్యశాంతులం జెంద లేకుండ నుంటిని. విశేషగుణములుండుటచే వ్యాపకుడని చెప్పుచున్నాడు. అనేకావ తారములకు ముఖ్యబీజమైన నీ యవతారము యెవని యంశలో అంశచే దేవ తిర్యక్ నరులు మొదలగువారు సృజింపబడుచుండిరో అట్టి యవతారమే నీవు. కృష్ణుడు శివుని యొక్క అంశలో అంశయని తెలియనగును ॥౨౪॥

శ్లో॥ దంష్ట్రా కరాళాని చ తే ముఖాని

దృష్ట్యైవ కాలానల సన్నిభాని ।

దిశో నజానే నలభేచ శర్మ !

ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥

౨౫

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మిహ మద్భయ ప్రదత్వేనా పరమపి వృత్తమాహ దంష్ట్రేతి । తత్రైవంసతి । హేదేవేశ జగన్నివాస దంష్ట్రా కరాళాని చ తే ముఖాని త్యాది దృష్ట్యా దిశోదిగ్విభాగాన్న జానే శర్మ సుఖంచ నలభ ఇత్యుపసంహర ప్రసీదేత్యర్థః॥౨౫॥

—♦ ఆ స్థా తా త్స ర్య ము . ♦—

నామ భియుముగా నున్నది గాన మరొక సంగతిని చెప్పుచున్నాడు.
ఓ దేశ! ఓ జగన్నివాస! కోరలచే భీతిని బుట్టించు నవియు, ప్రళ
యాగ్ని సదృశములు నగు నీ మోములం గాంచగానే నాకు దిశలు తెలియ
కుండ నున్నవి. సౌఖ్యముం జెంద జాలకుంటి ప్రసన్నుడవు గమ్ము
చాలించుము॥ ౨౫॥

శ్లో॥ అమీచ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా ।

ససర్వే ససౌనా వనిపాల సంధైః ।

భీష్మ ద్రోణ సూతపుత్ర సదాసా ।

సహస్మదీయై రపి యోధముఖ్యైః॥

౨౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ పరమశివా నుగ్రహ దర్శన సహ స్వస్యాపి
జయం ప్రదర్శయ న్నాహ—అమీతి । తత్రైవంసతి । హేగు
డాకేశ సర్వే ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రా స్వవనిపాల సంధైః
సహ త్వామేవ విశన్తి ధావన్తితి పశ్యామి త్వర్థః । తత్ర
నకేనలం దుర్యోధనా దయ ఏవ కిన్తు సర్వైః సంభావితో
యోభీష్మ సదా ద్రోణః సూతపుత్రః కర్ణశ్చ సమదీయై
రపి పరకీయైరివ ధృష్టమ్యమ్నాదిభి ర్యోధముఖ్యైః సహ
త్వామేవ విశన్తి త్యాశయః॥ ౨౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

స్వస్యాపి ఏవమేవ రామచంద్రాయ సదాశివేనాపి దర్శితమ్ ।
తద్యథా “రామణస్య సమం సైన్యం సుమ దంష్ట్రాకరాన్యథ । సంవిలగ్నా

స్యతో రామ పాలస్త్యం జహిసాంప్రత” మిత్యేకాదశ రుద్రారాధనోత్త
రం రామచంద్రస్యాపి జయో దర్శిత ఇత్యవధేయమ్॥ ౨౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

పరమశివానుగ్రహమువలన అర్జునుడు తనకున్న జయమును జూపిం
చుచు చెప్పుచున్నాడు. నిల్ల రాజులతోడను నిధృతరాష్ట్ర కుమారులెల్ల
రును భీష్మ ద్రోణులును కర్ణ శిఖండి దృష్టద్యుములును మున్నగాగల
యోధ వరులు నిన్ను ప్రవేశించు చుండిరి. (అర్జునుడు తనకున్న జయ
మును జూపించుచు అనగా, రామావతారమందు సదాశివునిచే రాముని
కొరకు విశ్వరూపము జూపించ బడినది. అప్పుడు రామునితో సదాశివు
డిట్లు చెప్పెను. రామా, రావణ సైన్యము నాదంత స్థానములను ప్రవేశిం
చి యున్నది. ఇప్పుడు రావణుని సంహరించ గలవని చెప్పినట్లును
ఏకాదశ రుద్రుల నారాధించిన తర్వాత రామచంద్రునికి జయము గలిగి
నది గాన ఇప్పుడు నాకును జయమని యభిప్రాయము॥ ౨౬॥

శ్లో॥ వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశన్తి ।

దంష్ట్రా కరాశాని భయానకాని ।

కేచిద్విలగ్నా దశనాస్తరేషు ।

సందృశ్యస్తే చూర్ణితై రుత్తమాంగైః॥

౨౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం జానామి మే మహాభారతే జయో భవి
ష్యతీత్యాహ । వక్త్రాణీతి తత్త్రైవం సత్యమీ యేధృతరాష్ట్ర
స్య పుత్రప్రభృతయ స్తే సర్వేపి దంష్ట్రాకరాశానిభయానకాని
యథాస్య స్తథా త్వరమాణాని విశన్తి సన్దిశ్యస్త ఇత్యర్థః

ఏవమేవ కేచిదుత్తమాంగైర్దశనాంతరేషు విలగ్నా ఇవ సంద్య
శ్యంత ఇత్యుతోపి తే జయవేతి సూచితం భవతీతి భావః॥ ౨౭

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తచ్చైవం సత్యేతావతాపి స్వస్య జయే సందిహానం ప్రత్యాహా ।
ఇత్యుతోపి తే । యతో జయ పరాజయయో ద్వైరాద్యూపేణా ప్యవగ
మస్య ప్రమాణీ కృతత్వా దితిభావః॥ ౨౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ మహా భారతమందు జయమగునని నా కట్లు తెలుసునంటే
చెప్పుచున్నాడు. ఈ ధృతరాష్ట్ర పుత్రులు మొదలగు వారలు తొందర
పడుచున్నవారై కోరలచే భీతిని బుట్టించునవియు భయంకరములును నైన
నీ మొగముల యందు బ్రవేశించుచుండిరి. ఇంకం గొందరు నీ దంతముల
నడుమ దగులుకొనినవారై చూర్ణమయైన తలలతోగూడిన వారై యగపడు
చుండిరి. (ఇంతమాత్రమతో తనకు జయమందు సందేహించు వానిని
గూర్చి చెప్పుచున్నాడు. యెందువల్ల ననగా జయ పరాజయములు విరా
ద్యూపముచే తెలియుట ప్రమాణ మగుటవలన జయమే గలుగునని
నిశ్చయము॥ ౨౮॥

శ్లో॥ యథా నదీనాం బహవోంబువేగాః ।

సముద్రమేవా భిముఖా ద్రవంతి ।

తథా తవామీ సరలోక ఏరా ।

విశంతి వక్త్రాణ్యభితో జ్వలంతి॥

౨౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను చ కథం తే ప్రవిశంతి త్యత్ర దృష్టాంత మప్యాహ-
యధేతిఏవం తర్హియథా సముద్రగానాం నదీనాం విస్తరశోం

బువేగా జలాగాధం సముద్రమేవా భిముఖాద్రవన్తి తథామి
యోద్ధుకామా నరలోకవీరా విశ్వరూపస్య వక్త్రాణ్యేవా భిజ్య
లన్తి ప్రకాశస్త ఇత్యాశయః॥ ౨౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

అభిజ్యలన్తితి॥ ఇదంచ తవ విశ్వ రూపేమమైన ప్రతిభాతి నత్వ
స్యేషం తేషం జ్ఞానచక్షుషో ౭భావా దితి భావః॥౨౮॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ!యేప్రకారము వారుప్రవేశించుచున్నారనగా దృష్టాంతము
నున్ను చెప్పచున్నాడు. యేవిధమున ననేకములగు నదీప్రవాహములు ఎదు
రుగా బోయి సముద్రమునం గలియుచున్నవో అట్లే యీరాజులెల్లరును
ప్రజ్వలించు చున్నట్లు న్ను సముఖముల యందుజొచ్చుచుండిరి. (ఇదిన్ని స
విశ్వరూప మందు నాకె కనుపించుచున్నది. ఇతరులకు జ్ఞానదృష్టి లేకపో
వులు వలన కనుపించుట లేదు॥౨౮॥

శ్లో॥ యథాప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా ।

విశన్తి నాశాయ సమృద్ధ వేగాః ।

తద్దైవ నాశాయ విశన్తి లోకా ।

స్తవాపి వక్త్రాణి సమృద్ధ వేగాః॥

౨౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ప్రకారాస్తరేణాపి దృష్టాస్తమాహ । యథేతి
తత్రైవంసతి యథా ప్రావృట్కలే సమృద్ధ వేగాః పతంగాః
ప్రదీప్త జ్వలనం స్వనాశాయ స్వయ మేవ విశన్తి తద్దైవేతే
తవ విశ్వరూపస్య వక్త్రాణి విశన్తి మేప్రతిబాతీతి భావః॥౨౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

మే ప్రతిభాతీతి॥ ఎలేన భవత్సహ కారిత్యేన మమ జయోసి ప్రతి
భాతీ త్యాశయః ౨౯॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారముగా దృష్టాంతమును చెప్పచున్నాడు । వన్న
కాలమందు తొందర పడుచున్నవై చచ్చుటకు మిడుతలు మండుచున్నట్టి
వహ్ని జ్వాలయందెట్లు జొచ్చునో ఆవిధముగనే త్వరపడుచున్నవారై
వీరెల్లరు చావుకొరకు సముఖములం జొచ్చుచుండిరి. (ఇందువల్ల సనహా
యముచే నాకు జయము గలుగ వచ్చునని తోచుచున్నది)॥ ౨౯॥

శ్లో॥ తేలిహ్యసే గ్రసమానః సమంతా ।

ల్లోకా సమగ్రా న్వద నై ర్జ్వలద్భిః ।

తేజోభి రాపూర్య జగత్సమగ్రం ।

భాస స్తవోగ్రాః ప్రతపంతి విష్ణోః ।

30

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథా దిత్యస్య గతాగతై రివ జగత్సర్వమపి త్వయ్యేవ
విశ్వరూపే తేలిహానం దృశ్యత ఇత్యవ్యాహ । తేలిహ్యస ఇతి ।
ఏవంసతీదానీం సమగ్రాన్ లోకా సమంతా జ్వలద్భి ర్వదనై
ర్గ్రసమానః సం స్తవమేవ తేలిహ్యస ఇత్యర్థః । ఏవమిహ ।
హేవిష్ణో స్వతేజోభి శ్చిదంబరాభాసరూపై ర్జగత్సమగ్ర మా
పూర్య భాస స్తవోగ్రాః ప్రతపంతి పరమార్థః॥ 30॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము. ♦—

సూర్యోదయ ఆస్తమయ ముల చేతనువలె సర్వజగత్తు విశ్వరూప మైన నీయందు ఆస్వాదించ బడినట్లు చూడబడు చున్నదనిన్ని చెప్పచు న్నాడు. ఇప్పుడు అన్ని లోకములను మండుచున్న ముఖములతో నలు దిక్కుల నుండి భుజించుచుంటివి. ఓ విష్ణో! చిదంబరాభాస రూపమునైన నీకాంతులచే లోకములను నిండించి నీయుగ్రకాంతులు తపింప జేయుచు న్నువి. (కాలో నయాతో వయమేవ యాతా స్తృష్టా నజీరా వయమేవ జీర్ణాః) అనునట్లు కాలము గడవలేదు. మేమేగడచిపోవు చుంటిమి. తృష్ట జీర్ణముకాలేదు. మేమే జీర్ణమై పోతిమను నట్లు జగత్తు నంతను నీవే నాకి వేయుచున్నట్లు గనుపించుచున్నది॥ 3౦॥

శ్లో॥ ఆఖ్యాహి మే కో భవా నుగ్రహరూపో ।

నమోస్తు తే దేవవర ప్రసీద ।

విజ్ఞాతు మిచ్ఛామి భవంత మాద్యం ।

నహి ప్రజానామి తవ ప్రవృత్తిమ్॥

3౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను యస్మా దేవం తస్మా తోఁ భవానితి నజానీమ ఇత్యాహ—ఆఖ్యాహీతి । తత్రైవం సతి హే దేవప్రవర ప్రసీద కో భవా నుగ్రహరూపోసీతి భవంత మాద్యం పురుషం విజ్ఞాతు మిచ్ఛామితి నమోస్తుతే తుభ్యం యత స్తవ ప్రవృత్తిం నహి ప్రజానామి త్యాశయః॥ 3౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నమోగ్రా కాసనా దేవభీతః॥ సూక్ష్మో పృథ్వీయం భీషాగ్ని
ర్యాయు రింద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇత్యాది శ్రుత్యా పరమశివ
రూప మేవం శ్రుతం భవంతంతు దేవకీ సుతత్వేన సంబంధా న్మమ భా
తృత్వేనచ ప్రసిద్ధ ఇదానిం నజానేఽచా మిత్యభి ప్రేత్యా హ కో భ
వానితి పూర్వో పదర్పితా గ్ని నేతృత్వేన సంశయా త్పుచ్చామి త్యా
శయః॥ ౩౧॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! ఈవిధ మెందువల్లనో ఆందువలన నీ నెవరవో తెలియమని
చెప్పుచున్నాడు. కావున నింతభయంకరమగు రూపముతో నున్న నీవెవ్వర
వో నాకుండెలుపుము. నీకొక్కనమస్కారము దేవ దయ గల వాడవు.
కమ్మ. పురాణ పురుషుడ వగు నిన్ను చక్కగా నెరుంగ నెంచుచుంటిని.
ఎందుల కిట్లు చరించుచుంటివో యెరుంగ ఈన్నవాడను. నీయుగ
కాసనము వలన భయపడి సూర్యుడుదయించు చున్నాడు. అగ్ని
వాయు, ఇంద్రుడు పనులు జేయుచున్నారు. మృత్యువు పరుగెత్తు
చున్నది. గాన నిది పరమ శివరూపమిట్లు వినబడుచున్నది. నిన్ను దేవకీ
సుతుడ వని నాకు సంబంధము వలన సోదర భావముతో ప్రసిద్ధుడవై తివి.
ఇప్పుడు నేనుయెరుగ ననే యభిప్రాయముతో చెప్పుచున్నాడు. ఇదివర
కిచ్చిన అగ్ని నేత్రముచే సంశయము గలిగి నీవెవ్వరవని యడుగుచున్నాను॥
శ్రీ భగవాను వాచః—

శ్లో॥ లోకాస్మి లోక క్షయకృత్ప్ర వృద్ధో ।

లోకా న్సమాహర్తు మిహ ప్రవృత్తః

స్మృతేపి త్వం న భవిష్యన్తి సర్వే ।

యేవస్థితాః ప్రత్యసి కేషు యోధాః॥

3౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహః స్తునస్యా శంకామపి సమాధాతు మాన-
కాల ఇతి । తత్రతావ దిదానీం కాలః కాలతరో హర ఇత్యా
ద్యుక్త్యా కాలస్సదాశివో హమస్మి నతు దేవకీసుత శ్రీకృష్ణో
యతో లోక క్షయ తృప్తృవృద్ధః సన్ లోకాన్న మాహర్తుం
ప్రవృత్త ఇత్యర్థః । యతశ్చయే ప్రయత్నీనీకేషు ప్రకృత సైన్య
వర్గేష్వవస్థితా యోధా యోధుమిచ్ఛనస్తే సర్వేపి త్వాయుతే
నభవిష్యన్తి త్యాశయః॥ ౩౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నతు దేవకీ సుత । ఇతి అతఏవోక్తం వోపదే వోక్తే భాగవతేషి ।
తద్యధా, 'మన్యే త్వాం కాల మీశాన' మిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

శ్రీకృష్ణం డిట్లనియె॥ అర్జునుని యొక్క శంకను సమాధానము
చేయు కొరకు చెప్పుచున్నాడు. నేను లోకక్షయము కొరకు వృద్ధినందిన
కాలుడనగు సదాశివుడను, దేవకీ సుతుండను గాను. లోకములను సంహ-
రింప నీలోకంబున జరించు చుంటిని. ఈసైన్య వర్గముల యందున్న యోధు-
లెల్లరును నీవు చంపకున్నను ఉండువారు కారు. (కాల మనగా ఈకాను-
షాని యర్థమున్నట్లు భాగవత మందు ప్రమాణములు)॥ ౩౨॥

శ్లో॥ తస్మాత్ప్ర ముత్తిష్ఠ యశోలభస్వ ।

జత్వా శత్రూన్ భుంక్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్ ।

మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ ।

నిమిత్త మాత్రం భవ సవ్యసాచిన్॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తత్రైవం యస్మాదేవం వ్యాపార మంతరేణైవ యద్యేతే
 వినంక్ష్యంత్యేవ । తర్హి జత్వా వాలప్యసే మహీ మిత్యాది
 స్మర న్యధ్యస్తే త్యాహతస్మాదితి । ఏవం తర్హి దాసీం శత్రూన్
 త్వ సమృద్ధ మకంటకం రాజ్యం భుక్ష్వ యశశ్చ లభస్తే
 త్యర్థః । యతః పూర్వమేవ మయ్యైవేతే శత్రవ స్సదాశివ వర
 దానేనైవ నిహతా ఇత్యత స్త్వం సవ్యేన వామేనాపి హస్తేన
 శరాన్ సంధాతుం భవేతి నిమిత్తమాత్రత్వ మర్జునస్య స్ఫుటీ
 కృతమ్॥ ౩౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

వరదానేనేతి । ఇహ పూర్వమేవ నరనారాయణయో ర్థమకస్య
 దక్షమహితరీ త్యాచా తపశ్చరణస్యో క్తత్వా దితి తత్త్వమ్॥ ౩౩॥

—♦ ఆంధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

యెందుకిట్లు చెయ్యవలె నంటె వ్యాపారము లేక వీరలు నశించరు
 జయించిన యెడల రాజ్యము నొందగలవని జ్ఞాపకముంచుకుని యుద్ధమును
 జేయుమని చెప్పుచున్నాడు, కాబట్టి నీవు యుద్ధ సన్నద్ధుడవు కమ్మ
 యశస్సు నందుము, విరోధుల మడియించి ఘనమైన ఆకంటకమైన
 రాజ్యము ననుభవింపుము. నీవు చంపక పూర్వమే సదాశివుని వరదాన
 ముచే చచ్చినట్లు భావింపుము, నీవు యెడమ చేతితో బాణములను సంధిం
 చిననూ సరే నిమిత్త మాత్రముగా నుండుము । పూర్వమందు నరనారా
 యణులకు ధర్మమునకు దక్షకుమార్తె మొదలయిన వారలకు సదాశివుడు
 వరమిచ్చినట్లు చెప్పబడినది. అదిన్నీ గాక గుప్తవననాసమందు విష్ణుని

వరాహముగా చేసి తాను కిరాతరూపధారియై వచ్చి సామర్థ్యముం
గనుకొని వరమిచ్చి సాశుపతాశ్రమము నొసంగె నని భారతము॥ ౩౩॥

శ్లో॥ ద్రోణంచ భీష్మంచ జయద్రథంచ ।

కర్ణం తథాన్యానపి యోధముఖ్యాన్ ।

మయా హతాం స్వం జహి మావ్యధిష్ఠా ।

యుధ్యస్వజేతాసి రణే సపత్నాన్॥

౩౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నస్వేతేషు ప్రబల వీరేషు సత్సు కథం శత్రూన్ జిత్యా
రాజ్యం భోక్ష్యే కథంవా యశో లప్స్య ఇత్యాశంకాయా
మాహ । ద్రోణంచేతి । తత్రైవం సత్యేతాన్ ద్రోణాదీన్
కథంభీష్మమహం సంఖ్యేద్రోణంచమధుసూదన ఇత్యాద్యాశంక
విషయీ భూతాన్ సర్వానేవ యోధవీరాన్ కాలాత్మనా
మయా హతానేవ త్వం జహి తత్రత్వేనం హతానాం హననే
కోస్తి తవ దోషః । కోవా పరిశ్రమ ఇతి మావ్యధిష్ఠా
వ్యధాం మాకుర్విత్యేవం రణే సపత్నా జేతాస్మితి కృత్యా
యుధ్యస్వే త్యాశయః॥ ౩౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్పణీ ♦—

నను యత్ర యోధుంవా చాప్యనుచితం తత్రాపీ ఘృణః కథం
యోత్యేహ మిత్యర్జునస్య హృదయగ్రంథిం నిరాకరోతి । తత్రైవం
సతీతి । ఏవం సతి మయా హతానేవముది నహనిష్యే త్వర్తి తైరేవ హతే
త్వయి కాకీర్తిః కింఫలం కీదృశో ధర్మైశ్చవధార్యమ్॥ ౩౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! వీరలు ప్రబల వీరులగు చుండగా శత్రులను జయించి రాజ్యము నెట్లునుభవించ గలను? కీర్తి నెట్లు బొందుదుననె శంకయందు చెప్పచున్నాడు. కాలరూపముగు సదాశివుడనైన నాచె జంపబడిన ద్రోణ భీష్మజయద్రథ కర్ణులును దక్కిన యోధవీరుల నెల్లరిని శివ రూపమైన నాచే జంపబడినవారలనే నీవు జంపుము అందు నీకేమి దోషమున్నది? యేమి పరిశ్రమ యని వ్యధను బొందకుము యుద్ధముందు శత్రులను జయించినని సాహసించి సంగరంబొనర్చుము (యెవరిపట్ల యుద్ధము వాక్కు చేతనైనను కూడదో అట్టి వారి యెడల నేను బాణములతో యుద్ధమెట్లు జేయనని యర్జునుని సంశయమును బోగొట్టుచున్నాడు । నేను చంపిన వారలనే నీవు చంపకుంటే వారంతట వారు చస్తే నీకేమి కీర్తి యేమి ఫలము యెక్కడి ధర్మము॥ ౩౪॥

సంజయ ఉవాచః—

శ్లో॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్య ।

కృతాంజలి క్వేదమానః కిరీటీ ।

నమస్కృత్వా భూయఏ వాహ కృష్ణం ।

సగద్గదం భీతభీతః ప్రణమ్య॥

౩౫

—♦ భావ్యమ్ ♦—

అధైతద్వృత్తమపి సంజయేన ధృతరాష్ట్రాయ స్మారిత మిత్యాహ—ఏతత్ శ్రుత్వేతి । తత్రైవం సత్యేతత్సూక్ష్మోక్తం కేశవస్య వచనం శ్రుత్వా కిరీటీ వేషమాన సస్థిత భీతశ్చసన్ భూయఏవ శ్రికృష్ణం ప్రణమ్య సగద్గదం వచనం పునరాహే త్యర్థః॥ ౩౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

సంజయుం డిట్లనియె॥ ఈ పుత్రాంతమునున్నూ సంజయుడు భృత
రాష్ట్రుని కొరకు చెప్పెనని చెప్పుచున్నాడు. ఈ విధంబుగ పరికిన
శ్రీకృష్ణుని పలుకు లాలించి వణకుచు చేతులుమోడ్చి నమస్కరించి యర్జు
నుండుభీతినందుచున్నవాడై గద్గద స్వరముతో దిరుగ శ్రీకృష్ణుని నమస్క
రించి తిరిగి పలుకు చున్నాడు॥ ౩౫॥

అర్జునఉవాచ:—

శ్లో॥ స్థానే హృషీకేశ తవప్రకీర్త్యా ।
జగత్ప్రహృష్య త్యనురజ్యతేచ ।
రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవన్తి ।
సర్వే నమస్యన్తిచ సిద్ధసంఘాః॥

3౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తతః కిమూహే త్యాహ—స్థాన ఇతి । తత్రతావ
ద్దేహృషీకేశ । సర్వేంద్రియ ప్రవర్తక యతస్తవ ప్రకీర్త్యా
ప్రకృష్టయా కీర్త్యా న కేవల మహా మేవ ప్రవృష్యామి కిన్తు
సర్వమేవ జగచ్ఛేతనమా త్రంరక్షోవిరోధి ప్రహృష్యతి యత్తత్
స్థానే యుక్తమిత్యర్థః । తథా సర్వజగదనురజ్యతే యత్త
దపి తథా భీషాస్మా ద్వాతః పవత ఇత్యాది శ్రుత్యా రక్షాంసి
భీతానిదిశో ద్రవన్తి యత్తదపి తథా సర్వేసిద్ధసంఘా నమస్యంతి
యత్తదపి యుక్తమేవే తి సర్వత్రా న్వయః॥౧౬॥

—♦ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

తత్రైతావతాపి జయ పరాజయయో స్సన్దిహానః ప్రభావం దృష్ట్వా
నిశ్చయం చ మన్వాన అహ । తత్రతావదితి । ఇహ మూలే స్థాన ఇతి ।
సప్తమ్యంత ప్రతిరూపకం యుక్తాక మవ్యయం బోధ్యమ్ ॥ ౩౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

అర్జునుం డిట్లనియె॥ అటులరువాత యేమని పలికెనంటె చెప్పు
చున్నాడు. ఓ సర్వేంద్రియ ప్రవర్తకుడవైన కృష్ణా! నీ యుక్త్యుత్తమైన
కీర్తిచేతను నేనొక్కడనె సంతసించుట కాదు. రాక్షసులకు విరోధియైన
చేతనమాత్రమైన సర్వజగత్తు సంతసించుచున్నది. యుక్త మెసర్వజగత్తు అను
రాగమునున్నూ బొందుచున్నది. అదిన్నీ యుక్త మె రాక్షసులుభయపడి
దిక్కులకు పారిపోవు చుండిరి. అదిన్నీ మంచిదె. సిద్ధసంఘములన్నియు
నమస్కరించుచున్నవి. అదిన్నీ అనుకూలమె యని భావము॥ (ఇంతమాత్ర
ముచే జయపరాజయముల యందు సందేహించుచు ప్రభావమును జూచి
నిశ్చయమని తలచుచున్నాడు॥ ౩౬॥

శ్లో॥ కస్మాచ్చ తేన నమేర స్మహాత్మన్ ।

గరీయసే బ్రహ్మణో వ్యాదికరే) ।

అనంతి దేవేశ జగన్నివాస ।

త్వమక్షరం సదస త్తత్పరం యత్ ॥

32

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వేపం భృగు వశిష్ఠ గర్గాదేశ్వ విష్ణో గ్గురుత్వేన
కథం సిద్ధాది పూజ్యత్వం తస్యేతి విస్మయం పరిహర న్వేదస్తుతి
వ త్పరమశివ స్వరూపత్వేన త్రికృష్ణం స్తాతి । కస్మాచ్చేతి ।

తత్త్రైవంసతి। పరమశివ రూపవవా హంగిరో పాసనయా
 భవాం స్తస్మి కస్మాచ్చ హేతో స్తే తుభ్యం శృగ్వాది సిద్ధ
 సంఘా న నమేర నిత్యర్థః। యతశ్చ సర్గా త్పురా నిరాలోకం
 నిర్మలం నిష్కలం పరం చిదానందమయం జ్యోతి స్స ఆద్యః
 కేవలః శివః సవవాదా రజో రూపం సృష్ట్యా బ్రహ్మణా
 మాత్మనా సృష్టి కర్తా నియుక్తాయ తస్మై వేదాంశ్చ దత్తవా
 నిత్యాది స్మృత్యా బ్రహ్మణో వ్యాతి కర్త్రే పరమ శివాయ
 నమస్కార ప్రయోజ్యాయ గరీయసే హేమహాత్మన్ కస్మా
 చ్చ త్వం సదాశివరూపం సిద్ధాదయో న నమేరన్ని త్యర్థః ।
 యతశ్చ హేదేవదేవేశా నన్త జగన్నివాస సదసద్భ్యం పుం
 మూలకారణం యదక్షరం బ్రహ్మ పరమశివాఖ్యం తత్త్వమేవేతి
 సర్వాధిస్తానత్వాత్ త్వద్భిన్నం కిమపి నాస్తీత్యర్థః॥ ౩౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

ననుచ “ఉపమన్యుస్తు కృష్ణస్య గర్గతస్యస్తి పురోహితః పాదావనే
 జన్మైరేహం సించనయం తయోః” ఖల్వీతి పూర్వమేవో క్తత్వా త్కథ
 మిదానిం సర్వైః పూజ్యత్వం కృష్ణస్యే త్యాశంకతే॥ నన్వేషమితి ఏహ
 త్త్రి “కృష్ణవీపహి యప్తవోయై యజ్ఞైశ్చైవ సనాతనం పూర్వ రూపం
 భవం జ్ఞాత్వా లింగే యోర్చయతి ప్రభు” మితి స్మృతీన్యామేన శైవం
 పాశుపతమత్వా పూజనయ ఇత్యాశయః॥ ౩౭॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్పు ర్య ము ♦—

ఓయీ! విష్ణుపునకు భృగువశిష్ఠ గర్గాదులు గురువులగుటచేనతనిని భృ
 గ్వాదిసిద్ధు లెందుకు పూజించెదరనే యాశ్చర్యమును పరిహరించు వేదస్తో

త్రమునలె పరమ శివ రూపముగుటచే త్రి కృష్ణుని స్తోత్రము చేయుచున్నది. నీవుఅహంగిరో పాసనచే పరమశివ రూపముగలవాడవై ఆయినయెడల భృగ్వాది సిద్ధసంఘములు యెందువలన నీకొరకు నమస్కరించరు. సృష్టికి పూర్వమందు లోకములు లేవు. నిర్మలము నిష్కళమున్ను ఆయి చిదానందరూపమైన పరంజోతి రూపమయినశివుడు మాత్రమే మొదటివాడు. అశివుడే, మొదట ఆత్మచే రజోరూపమైన బ్రహ్మను సృష్టించి అతనికొరకు వేదముల నిచ్చి సృష్టి చేయుమని నియోగించెను. గనుక బ్రహ్మకున్నూ అదికర్తయైనట్టిన్ని నమస్కరించ తగిన (వంద్యత్వే నిగమాః) నమో హిరణ్య బాహవ ఇత్యాద్యవధార్యం ఈశ్వరునకే నమస్కారము చేయవలయు నని వేదములు సాత్త్వికములు గా నున్నవి.) గొప్పవాడైన పరమశివునికే నమస్కార యోగ్యత గలదు. ఓ మహాత్మా! అట్టి సదాశివ రూపమైన నిన్ను సిద్ధాదు లెందు కు నమస్కరించరు? హే దేవేశ! జగన్నివాస! సత్తు కన్నను అసత్తు కన్నను పరమైవట్టిన్ని మూల కారణమై నట్టి నాశరహితమైనట్టిన్ని పరమశివు డను పేరు గల ఆ బ్రహ్మము నీవే. సర్వపదార్థముల యందు వ్యాపించి యున్నందున నీ కంటే భిన్నమైనది యేదియు లేదని యర్థము (ఉపమమ్యువు కృష్ణునికి గురువు, గర్గముని పురోహితుడు వీరియొక్క పాదప్రక్షాళన జలముచే గృహము శుద్ధి చేయ్య వలయును గదా? కృష్ణునకు సర్వులు పూజించుట యెట్లు అనెశంకకు సమాధానము కృష్ణుడే యజ్ఞములచే పూజనీయుడు. మొదటి వాడైన శివుని లింగమందు పూజించుచున్నాడు గాన పూజ్య పూజకులకు భేదము లేనందున పూజ నీయుడు॥ శ్లో॥ పూజ్య పూజకయో! ర్భదం వివృణ్వానో నరాధమః । పుమాతి నరకం ఘోరం యావదాభూత సంస్థవం॥ ౩౭॥

శ్లో॥ త్వనూదిదేవః పురుషః పురాణ ।

స్వ మస్య విశ్వస్య పరం నిధానం ।

వేత్తాసి వేద్యం చ పరంచ ధామ ।

త్వయా తతం విశ్వ మనంతరూప॥

3౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తద్ధైవ పరమశివ తాదాత్మ్యేనైవ పునరప్యాహాత్వమా
దీతి । తదేనంసతి సర్గాత్పురే త్యాది యథోక్త తీత్యాజగతాం
త్వమేవా దిదేవః 'పురుషో హనై రుద్ర' ఇత్యాది శ్రుతివేద్య
సహస్ర శీర్షే త్వనేన గీయమాన శ్చ త్వమేవ పురుషః పురా
ణోస్య జగతో నిధానం లయస్థాన మిత్యర్థః । యతశ్చ స్వ
మనంతరూప స్తతపవ త్వయా విశ్వం తత స్తథా జగతా
మేవైతా వేద్యం తత్పరంచ ధామ స్వమేవే త్యర్థః॥ ౩౮॥

—♦ ల ఘు టి షు ణీ ♦—

లయస్థానమితి । తత్రాతమ స్తత్ర దివా న రాత్రి రిత్యాది శ్రుతే
రితి భావః॥ ౩౮॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

అట్లుగానే పరమ శివ తాదాత్మ్యముచే మల్లీ చెప్పచున్నాడు
సృష్టికి పూర్వమందున్నవాడవు గనుక జగత్తులకు ఆదిదేవుడవు నీవే. పురుష
సూక్తమునందును ఇతర శ్మతులయందును ప్రతిపాద్యమైన పురుషశబ్దము
రుద్రపర్యాయము గనుక పురాణ పురుషుడవు నీవే. యీ జగంబునకు
లయస్థానమునీవే. యీ జగంబంతయు నెరిగినవాడవు నీవే. యేది పరమ
ఫదమో అది నీవే. అనంతరూపుడవగు నీచే నీజగంబెల్ల బరిపూర్ణమై
యుండెను. (దివారాత్రి) విభాగము లేనప్పుడున్నవాడు శివుడు. అట్టి శివు
డవు నీవే) తైవంకేవల శాంతం ప్రణమత గోవిందం పరమానందం॥ ఆహ
స్మృతినిబట్టి నీవు శివరూపమని భావము॥ ౩౮॥

శ్లో॥ వాయు ర్యమో గ్ని ర్వరుణః శశాంకః ।

ప్రజాపతి స్త్వం ప్రపితామహశ్చ ।

సమో నమస్తే స్తు సహస్ర కృత్విః ।

పునశ్చ భూయోపి సమో నమస్తే ॥

3౯

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమన్య మాపేక్షా ప్యాహ— వాయురితి, ఏవంసతి
త్వమర్క-స్త్వంసోమశ్చత్యాది స్మృతీన్యాయేనవాయుర్యమోగ్ని
రిత్యాది సర్వం త్వమేవేతి కృత్వాసమో నమస్తే తుభ్య మస్తు
పునశ్చభూయో సమో నమస్తే స్త్వి త్యర్థః 3౯॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్పు ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారమే మరియొక రూపముతో చెప్పుచున్నాడు. వాయువు
యముడు అగ్ని వరుణుడు చంద్రుడు పితామహ ప్రపితామహులు వీరెల్ల
రు నీవే. కాబట్టి యిటువంటి నీకు వేయి పర్యాయములు నమస్కరించు
చుంటిని. తిరుగనమస్కరించుచుంటిని. మరియునమస్కరించుచుంటిని. ॥ ౩౯॥

శ్లో॥ నమః పురస్తా దధపుష్పతస్తే ।

సమోస్తుతే సర్వ తపవసర్వ ।

అనన్త వీర్యామితవిక్రమ స్త్వం

సర్వం సమాప్నోషి త తోసి సర్వః ।

౪౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ తద్దూరే తద్వదన్తికే తమ సర్వస్య బాహ్యత
ఇత్యాది శ్రుతివేద్య తయా శివమద్వైతం దర్శయ న్పునరాహ

నమఇతి తత్త్రైవం సతి తే తుభ్యం పురస్తా దథ శృష్టతశ్చ
నమోస్తు తద్దైవ సర్వత స్సర్వాసుదిక్షుస్థితాయ హేసర్వవీర్యో
ప్యమితవిక్రమ స్త్వంసర్వం జగత్సగమ్యగాపోష్య తస్సంస్థస్య
మసీతి త్వదతిరిక్తం కిమపి నాస్తీత్యర్థః॥ ౪౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్పు ణీ ♦—

అధేతితత్త్రైవం నమోస్తస్మదితినిర్దేశోబ్రహ్మణ శ్రీవిధిఃస్మృతఇతిస్మృతేన
దిత్యుపలక్షితంసకలాధిస్థానం చైతన్యం దూరే ఏవం తదేవ చైతన్య మనామ
శివమంతికే ఏవ మేవం తమనామ శివం సర్వస్యపదార్థభాతస్య బాహ్యత
ఇతిమంతార్థః॥౪౦॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

శృతి ప్రమాణముచే అచైతన్యమైన శివుని చూపించుచు తిరిగి చెప్పు
చున్నాడు. కృష్ణా ! ముందరను వెనుకను నమస్కరించు చుంటిని. సకల
దిశల యందును, నమస్కరించు చుంటిని. నీవనంత వీర్యము గలవాడవు.
మితలేని పరాక్రమము గలవాడవు. ఇట్టి నీవు భువన మెల్ల నిండి యుం
టివికావున సర్వ స్వరూపుడవు బ్రహ్మ వాచకమైన పదములు ఓం-తత్-
సత్ - అని చూడు, తత్, అనగాసకలమునందున్న చైతన్యము-దూరమం
దున్నది. అదేచైతన్యము. ఉ. అనెడి శివుడు సమీపము (తనయందు)
ఈప్రకారమే - తత్. ఉ - అను శివుడు సర్వ పదార్థములకు బాహ్య
మందున్నాడని మంతార్థము. సర్వ వ్యాపకమైన పరమాత్మ జీవరూప
ముగా తనయందుండి యీరండును ఏకమై దేహ త్రయమునకు బాహ్యము
నందుండెనని యభిప్రాయము॥ ౪౦॥

శ్లో॥ సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం ।

హేకృష్ణ! హేయాదవ! హేసఖేతి

అజానతా మహిమానంత వేదం ।

మయా ప్రమాదా త్ప్రణయేన వాపి॥

౪౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచ శివభ్యానా ర్చన జ్ఞానా చ్ఛివనూపాసి నతు
దేవకీ సుతత్వేన విష్ణు రిత్యత సుమకక్షత్వేనమన్యమానం మాం
క్షమస్వే త్యాహా సఖ ఇతి ఏవంసతి । హేకృష్ణ హేయాదవ
తవ మహిమానం పరమశివైవ తాదాత్మ్య లక్షణ మజానతా
మయా ప్రసభం బలాత్ వచనం యమక్తం తత్సర్వం సఖేతి
మత్వా ప్రణయేన స్నేహేన క్షమస్వే త్యాశయః॥౪౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప క్తిః ♦—

నమయథా తుష్టః పినాకీ దశభి శ్చిరోభి స్తుష్టానచైకాదశమో హి
రుద్ర ఇత్యాద్యుక్త్యైతథా 'హనూమ న్నంజననూనో వాయుపుత్ర మహా
బల । సర్వ సంకప్త హరణ విపత్త శరణం భవే త్యాది రామచంద్రోక్త్యా
చ హనూమతః స్వామిత్వం తథేహాపి కృష్ణస్య స్వామిత్వే స్థితే కథం
తస్యే హా ర్జునసేవ్యకత్వ మిత్యాశంకాం నిరాకుర్వ న్నాహ । సఖేతి
మత్వేతి । తద్యథా, 'సంకపే సమనుప్రాప్తే త్రియ స్తే సహకారిణః ।
స్వామిన స్సేవకా త్సైవ సఖాయ శ్చేతి నాన్యథే త్యాది దృష్టవ్యమ్॥౪౦॥

—♦ ఆ థ్త తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓకృష్ణా! శివ భ్యానము వలనను శివపూజన వలననుశివజ్ఞానమువలనను
శివరూపుడవే నీవు. దేవకీ సుతుడవైన విష్ణువుగావు. అందువలన నాతోసమా
నుడవని తిలంచి నందుననన్నుక్షమించుమని చెప్పుచున్నాడు. పరమశివ తాదా
తాత్మతారూపమైన నీమహిమ నెరుంగకమిత్యుండవని యెంచి ప్రమాదము

వలన గాని మైత్రీ వలనగాని కృష్ణ! యాదవా మిత్రమా యని పిలవించి
దానిని తుమింపుడు (ఈశ్వరుడు రావణుని పదిశిరములు హోమము చేయు
టచే సంతুষ్టుడయ్యెను ఏకాదశ రుద్రులలో పదిమంది సంతసించిరి.
పదకొండవ రుద్రుడు సంతసించలేద నెడి స్మృతి చేతనున్నా॥ ఓ హనుమన్
అంజసిపుత్ర వాయుపుత్ర మహాబలి సకల కష్టములను పోగొట్టవాడా.
అపత్తునందు రక్షింపుమని రాముడు పలుకుటచే హనుమంతుడు స్వామి
యై యెట్లుండెనో ఇక్కడనున్నా కృష్ణుడు స్వామియైతే అర్జునుడు సేవ
కుడుగా నెందుకుండె ననె శంకను నిరాకరించుచున్నాడు. అపద లా
చ్చినప్పుడు స్వామి సేవకులు మిత్రులు యీముగ్గురు సహకారులగుదురు.
మరియొకరుగారు॥ఇత్యాది ప్రమాణములు గలవు॥౪౦॥

శ్లో॥ యచ్ఛావహః సార్థమసత్కృత్తోసి ।

విహారశయ్యాసన భోజనేషు ।

ఏకోధవాప్యచ్యుత తత్సమక్షం ।

తత్క్షామయేత్వా మహామప్రమేయమ్॥

౪౨

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఏవమేవ ప్రకారాంతరేణ వ్యాహ । యచ్ఛేతి । ఇహై
వం సతి యదప్యవహసార్థం మయా విహార శయ్యాసన భోజ
నేష్వే కాక్యధనా సఖినాం పరిహసతాం సమక్షంవా త్వం
శివాత్మకత్వేన హే అచ్యుత యదసత్కృత్తోసి తత్సర్వ మప్ర
మేయ మపరాధజాతం క్షామయే క్షమస్వేతి త్వం ప్రతి నివే
దయామీ త్యాశయః॥ ౪౨॥

—♦ ల ఘు టి ఘ ణీ . ♦—

శివాత్మకత్వేనేతి॥ యతశ్చకామ దహన త్వా చ్చివాత్మ కత్వేనా
చ్యుత త్వమిత్యాశయః॥౪౨॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారము చెప్పుచున్నాడు ఇంకను సంచరించు నపుడు
పరుండు నపుడు కూర్చుండునపుడు తినునపుడు ఒంటిగా నుండునపుడు
కోడిగంబుసేయు మిత్రుల నడుమను వేళాకోళముగా నిందించితిని. నీవు
శివ స్వరూపమగుటచే అచ్యుతా అటవంటి నాయపరాధంబు లెల్ల
క్షమింప వలయునని చింతింప శక్యముగాని సభావము గల నిన్ను వేడు
కొను చుంటిని (శివునికి అచ్యుతా యనే పేరు యెట్లనగా మన్మథుని భి
స్మించేసిన వాడు చ్యుతి లేని వాడుగనుక అచ్యుతుడనగా శివుడేయని య
ర్థము॥౪౨॥

శ్లో॥ పితాసి లోకస్య చరా చరస్య।

త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురు ర్గరీ యాన్।

సత్వత్సమో స్త్యభ్యధికః కుతోన్యో।

లోకత్రయే ప్యప్రతిమ ప్రభావ॥

౪౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ పరమశివైక్య తాదాత్మ్యేనా హంగిరోపాసనయా
మహాదేవం చిదాకాశం గురుణాం ప్రథమం గురు మిత్యాది
స్మృత్యాచ బ్రహ్మాది ద్వారా సర్వ జనకత్వంచ తవైవేత్యా
హ పితాసీతివం సతి చరాచరస్య త్వమేవాస్య లోకస్య

సర్వాధిష్ఠానత్వేన పూజ్యో గరీయా స్తుతశ్చేతి పరమశివైక్య
తాదాత్మ్యేన విజానామీ త్యర్థః ౪౩॥

—♦ ల ఘు టి ఘ్న ణీ ♦—

పరమశివైక్యేతి । స్వతస్తు సర్వధా సర్వతః పరత్వేన శివస్యైక
గరీయస్తేన గురుత్వమితి రాజాధిరాజ స్సర్వేషాం త్ర్యంబక స్త్రిపురాం
తకః । తస్యైవా నుచరాస్సర్వే బ్రహ్మ విష్ణు సురాదయః ఇత్యాదిపాద్య
స్కాందయోః బహుశో దృష్టవ్యమ్॥ ౪౩॥

—♦ ఆం ద్ర తా శ్చ ర్య ము ♦—

తరువాత అహంగికోపాసనచే పరమశివ తాదాత్మ్యముతో చిదం
బర రూపుడైన మహాదేవుడు గురువులలో మొదటి గురువనెడి స్మృతినిబట్టి
అందరికీ జనకుడవు నీవే యని చెప్పుచున్నాడు. ఉపమానరహిత ప్రభా
వముగల వాసుదేవా! ఈ చరాచర భువనంబునకు నీవే తండ్రివి, పూజ్యు
డవు, ఘన గురుండవు. చరాచరంబైన యీలోకమునకు సర్వాధిష్ఠాన
మగుటచే పూజ్యుడవు, గొప్పవాడవు, గురుడవు అని పరమశివునియం
డైక్యరూపముతో తెలియుచున్నాను॥ నీకు తుల్యుడు లేనపుడింక గొప్ప
వాడెట్లుండును. (శివుడు స్వయముగా అన్ని విధములచేతను అంతటను పరు
డగుటచే శివుడే గొప్పవాడగుటచే గురుత్వమని॥ శ్లో॥ రాజాధిరాజాయ॥
స్మృతి॥ రాజాధిరాజ స్సర్వేషాం త్ర్యంబక స్త్రిపురాంతకః తస్యైవాను
చరాస్సర్వే బ్రహ్మ విష్ణు సురాదయః॥ అనే పద్మపురాణ వచనము చేత
నున్నా, శివుడు త్రినేత్రుడు త్రిపురహారియు గనుక రాజాధిరాజనిన్ని,
అట్టి (మహారాజాయనః అను శ్మృతిని బట్టి మహారాజునకు బ్రహ్మ, విష్ణు,
సురలు. అనుచరులని పద్మపురాణ స్కాందపురాణముల యందనేక
చోట్ల చూడదగును॥ ౪౩॥

శ్లో॥ తస్మా త్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం ।
 ప్రసాదయే త్వా మహా మీశ మీడ్యమ్ ।
 పితేవ పుత్రస్య సఖే వసఖ్యుః ।
 ప్రియః ప్రియాయాన్వాగ్నీ దేవ సోధుమ్॥౪౪॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ యస్మాదేవం తస్మా త్స్వ భావేన త్వమేవ
 ప్రసాదయామీ త్వహా । తస్మాదితి । ఏవం తర్హి మస్యే
 త్వం కాలమీశాన మనాచినిధనం విభు మిత్యాది స్మృతి
 న్యాయేన త్వమేవ సదాశివ రూప మీశమీడ్యం కాయం
 ప్రణిధాయ ప్రసాదయే యత స్త్వామేవ పితేవ పుత్రస్య సఖేవ
 సఖ్యుః ప్రియాయ చ ప్రియశ్చత్వమేవాన్వాగ్నీ మమా పరాధం
 సోధు మిత్యన్వయః॥౪౪॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్పర్య ము ♦—

యెందుకు ఏయెడల యపరాధము జేసితినిో ఆంతువలనఅన్నివిధముల
 చేరిను నిన్ను ప్రసాదింప చేసుకుంటున్నాను. అద్యంతములు లేనట్టిన్ని
 కాలస్వరూపుడైన ఈశానుడవనియెడి స్మృతిని బట్టి సదాశివ రూపమైనా
 స్తుతింపదగిన, శివుడవైన నిన్ను గూర్చి సాష్టాంగ నమస్కారము లొన
 రించి నేను నిన్ను దియగలవానినిగా నొనర్చు కొనుచుంటిని. పుత్రుని
 యపరాధమును తండ్రి వలెను. స్నేహితుని యపరాధమును స్నేహితునివలె
 నున్నాను. ప్రియుని యపరాధమును ప్రియునివలెనున్నా నాయపరాధమును
 సహించుటకు తగుచున్నాను॥౪౪॥

శ్లో॥ అదృష్టపూర్వం హృషీతోస్మి దృష్టావ్ ।
 భయేనచ ప్రవ్యధితం మనోమే ।
 తదేవమే దర్శయ దేవరూపం ।
 ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస॥

౪౫

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

ఏవమిహ విశ్వరూపోపసంహారేణ పునరపరాధు
 క్షమాపయ స్నేవాహ—అదృష్టపూర్వమితి । తత్రైవంశతి
 పూర్వ మదృష్టం విశ్వ మత స్తద్రూపం దృష్టావ్ హృషీతోహ
 మస్మి పరస్తు తత్ర వికృతరూప దర్శన జన్యేన భయేన ప్రవ్య
 ధితం మనోమే తతశ్చ ప్రాచీన మేవ సౌమ్యం రూపం మే
 దర్శయ హేదేవ దేవేశ సదాశివ హేజగన్నివాస ప్రసీదే
 త్యర్థః ॥ ౪౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

విశ్వరూపమును చాలింపుమనిన యపరాధమును క్షమింపుమని మళ్ళీ
 కోరుచున్నాడు, దేవా యెప్పుడుం గనని ఏరూపముం గని సంతసించితి
 మరేమి యనగా వికృత రూపమును జూచుటచే జనించిన భయముచే నా
 మనస్సు జలించినది. కాబట్టి ఏపూర్వ రూపమునె చూపింపుము. ఓదేవాదే
 వేశ సదాశివ జగన్నివాస ప్రసన్నుడవుకమ్ము॥ ౪౫॥

శ్లో॥ కిరీటినం గదినం చక్రహస్తం ।

మిచ్ఛామి త్వం ద్రష్టు మహం తనైవ ।

తేనైవరూపేణ చతుర్భుజేన ।

సహస్ర బాహూ భవ విశ్వమూర్తే॥

౪౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నస్వేపం తద్ధిక్కిదృశం తద్రూపం ధారయామిత్యాహ—
 కిరీటినమితి, అతశ్చాభయప్రదేన తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజః
 త్వేన వాసుదేవాత్మజత్వేనవా హేదేవ సహస్రబాహూ భవేతి
 తదేవ కిరీటిన మిత్యాది లక్షణలక్షితం త్వాం ద్రష్టుమిచ్ఛామీ
 త్యర్థః॥ ౪౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! యెటువంటి రూపమును ధరించు చున్నానంటె చెప్పు
 చున్నాడు. పూర్వపు రీతినె భయము లేనట్టి కిరీటము, గద, చక్రమున్న
 గలిగి చతుర్భుజ యుక్తమైన రూపమును గాని వసుదేవ పుత్ర రూపమును
 గాని గనుంగొన నెంచుచుంటిని. వేయి చేతులు గలవాడవును విశ్వరూపుం
 డవు నగు నోకృష్ణా న్లాచేతులు గల రూపముతో నె యగుపడుము॥౪౬॥
 త్రికృష్ణ ఉవాచ—

శ్లో॥ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం ।

రూపం పరం దర్శిత మార్మియోగాత్ ।

తేజోమయ మ్విశ్వ మనంత మాద్యం

యస్మై త్వదస్యేన నదృష్టపూర్వమ్॥

౪౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహార్జునేన ప్రసాదితో విష్ణు ర్భయబాధితేన వచసా
 త్వాహ మయేతి । తత్రైవంసతి హే అర్జున మాభై ర్యతో
 మయా ప్రసన్నేన విశ్వరూపం ద్రోణపర్యస్తం శైవేన మహాత

పసా లబ్ధమితి శివప్రధానం పరమం యోగం విద్ధి ధనంజయ
ఇత్యాది వ్యత్ర భారతేప్యక్తత్వా దితి భావః । తస్మా
త్కేనా ప్యదృష్ట పూర్వం విశ్వరూపం భవతే నుగ్రహదేవ
దస్యిత మిత్యాశయః॥౪౭॥

—♦ ల ఘ్న టి ష్ట ణీ ♦—

నను పూర్వం విశ్వరూపే ప్రియప్రియత్వేనో భయ మపి దర్శిత
మిదానం తుమత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ బౌద్ధః కల్కిచ వామనః ।
రామః కృష్ణో నృసింహశ్చ పరశురామో దశాకృతా । ఇత్యాద్యవతారే
స్వపి కేన రూపేణ వాంఛనీ త్యభిప్రేత్యాహ । అతశ్చేత । ఏవంసరీదాన
మనేనైవ రూపేణ వాంఛామితి తద్దర్శయే త్యాశయః॥౪౮॥

—♦ ఆ ణ్ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీకృష్ణం డిట్లనియె: భయముతో గూడిన వాక్కుతో అర్జునునిచే
ప్రసాదింప బడిన విష్ణువు పలుకుచున్నాడు. ఓ అర్జునా ! భయపడకుము.
నీవిషయమై ప్రసన్నుండైనై ద్రోణ పర్వము నందు శివసంబంధమగు మహా
తపముచే లబ్ధమైనదానినినీకొరకుచూపించితిని. దీనినిశివప్రధానమైనఉత్కృ
ష్టయోగమునుగా తెలుసుకొనుము. నీవుగాక యితరులు కని యెరుంగని
విశ్వరూపమును గనపరచితిని. ఓయీ! ముందుగా విశ్వరూపమందు మంచి
చెడుగులు రెండును గనపరచితిని. ఇప్పుడు మత్స్య, కూర్మ, వరాహ,
బౌద్ధ, కల్కి, వామన, రామ, నృష్ణ, నృసింహ, పరశురామ. ఇవి దశావ
తారములు. ఇందులొ యేరూపము రావలె నని యడుగిగా పూర్వ రూప
మునే కోరుచున్నాను. దానినె జూపుము॥౪౯॥

శ్లో॥ నవేద యజ్ఞా ధ్యయన్తై ర్నదానై ।

ర్నచ క్రియాభి ర్నశపోభి ర్నైః ।

ఏవం రూపశ్చక్యఅహం సృలోకే ।

ద్రష్టుం త్వదన్వేన కురుప్రవీర॥

౪౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ పరమశివ ప్రసాదేన లబ్ధ మిదం విశ్వరూప మతి
దుర్లభం భవతే దర్శిత మిత్యాహ । నవేదేతి । తత్రైవం సతి
హే కురుప్రవీర యదేత ద్విశ్వరూపం తే దర్శితం తద్యజ్ఞా
భ్యయకైరపి యత్నై స్త్వదన్వేన నద్రష్టుం శక్యమిత్యర్థః॥ ౪౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను కోస్తి సర్వతఃప్రబలాః దేవో యత్ప్రసా దాల్లబ్ధం త్వయా
మహాపి దర్శిత మిత్యాహ-అథేతి । తత్రైవంసతి మహత్వస్యచ సంకోచో
వాస్తి సమ్యగ్నిరూపణే, “అస్తిచే దప్రమాణం స్యా చ్చ్యుతి స్సత్కార్థ
వాదినీ । తస్మా దస్తి మహాదేవ ఏవ సాక్షా త్స్వయం ప్రభుః । అనంద
రూపః సంపూర్ణో నతతో న్యత్ర కించన । ఇయ మేవహి తర్కాణాం
విషా కాష్టా సురోత్తమాః । ప్రత్యక్షాది ప్రమాణానాం వేదాంతానా మపీ
శ్వరా ఇత్యతః శివస్య సర్వతః పరత్యే స్థితే స్వస్యాపి ముక్తిప్రదం
జ్ఞానం శివప్రసాదాదేవే తితత్త్రైవోక్తమ్ । తద్యథా । “ప్రసాదాదేవ
శంభోర్వై శివాయాశ్చ తద్దేవచ । పరమాద్వైత విజ్ఞానం విష్ణో స్సాక్షా
స్మమాపి చే”త్యా దిస్కాన్దే బ్రహ్మగీతాయాం దేవేభ్యో బ్రహ్మణోక్త
మనధార్యమ్॥ ౪౯॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము . ♦—

పరమశివ ప్రసాదముచే లబ్ధమైన ఈ విశ్వరూపమును సకొరకు
చూపించితిని. ఇది అతిదుర్లభమైనదనిచెప్పుచున్నాడు॥ ఓ కురుశ్రేష్ఠ! యే

విశ్వరూపమును నీకొరకు చూపించితిన్ అది వేదా ధ్యయనములచే గాని
 యజ్ఞ విద్యాధ్యయనములచే గాని దానములచే గానికర్మలచే గాని ఘోరతపస్సు
 లచే గాని మనుజు లోకమున యిట్టి రూపమును నీవుగాక యితరులెవ్వ
 రునుగనజాలరు. (ఓయీ! యే పరశివాను గ్రహము వలన లబ్ధమైన దానిని
 నీవు నాకును చూపించితివో అట్టి ప్రబలమైన దేవుడు యెవడు గలడంటే
 చెప్పుచున్నాడు, ప్రబలమైన దేవుడు ఫలాని వాడు గలడని చెప్పటకు
 సంకోచములేదు, ఒకవేళ సంకోచమున్న యెడల సత్యమయిన యర్థమును
 జెప్ప శృతి అప్రమాణమై యగును అందువలన యెవడనగా మహాదేవుడే
 సాక్షాత్తు స్వయం ప్రభువు । ఆనందరూపుడు జగదంతను నిండియున్న
 వాడు అతను గాక మరియొకరు లేరు తార్కికుల యొక్క నిశ్చయ
 గతియును ఇదియే వేదాంతులకు ప్రత్యక్షాది పమాణములకును ఇదియే .
 అందరికంటె శ్రేష్ఠుడు శివుడున్నందు వలన నాకును ముక్తినిచ్చు జ్ఞానము
 శివప్రసాదము వలననే గలిగిన దని అక్కడనే చెప్పిన దెట్లంటే పార్వతీ
 పరమేశ్వరుల యొక్క అనుగ్రహము వలననే పరమశివ జ్ఞానము సాక్షాత్తు
 నాకును విష్ణువునకును గలిగిన దనిస్కంద పురాణమందు బ్రహ్మగీతలో
 దేవతుల కొరకు బ్రహ్మ చెప్పినట్లున్నదని తెలియవలెను॥ ౪౫॥

శ్లో॥ మా తే వ్యధా మాచ విమూఢ భావో ।

దృష్ట్వా రూపం ఘోర మీదృబ్ధమే దమ్ ॥

వ్యవేతభీః ప్రీతమనాః పున స్త్వం ।

తదేవమే రూపమిదం ప్రవశ్య ।

౪౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఎవమేవ పున రర్జునం ప్రసాంత్యయా న్నేవాహ—మాత
 ఇతి । తథాచ । హేలర్జున మమేదం విశ్వాఖ్యం ఘోరరూపం

దృష్ట్వా వ్యపేతభీ సన్నిగత మూఢభావస్సన్ మావ్యథా
వ్యథా మాకాః కింతు ప్రీతమనా సుస్తదేవ రూపం
ప్రపశ్యే త్యర్థః॥౪౯॥

—♦ ఆ ధ్యో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము పునః అర్జునుని ఓదార్చుచు చెప్పుచున్నాడు. ఓ అర్జు
నా! ఇటువంటి విశ్వమనునట్టి యుగరూపమును గాంచి నీవు భీతినందకుము
మోహముం జెందకుము భీతిని విడిచి సంతసమును జెందుచున్న నాడవై
తిరుగ నా తొల్లిటి రూపమునే కనుము॥౪౯॥

సంజయ ఉవాచ;—

శ్లో॥ ఇత్యర్జునం వాసుదేవ స్తథోక్త్వా ।

స్వకం రూపం దర్శయామాస భూయః ।

ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం ।

భూత్వా పున సౌమ్యవపు ర్మహాత్మా॥

గీ०

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అధైతదపి వృత్తం ధృతరాష్ట్రాయ సంజయోప్యాహ—
ఇత్యర్జునమితి । తత్రతావద్వాసుదేవో ర్జునాయ ప్రాగుక్తం
పృత మిత్యుక్త్వా యథాపూర్వ మాసీ త్తథా సౌమ్యం వపు
ర్దర్శయామాస । సచ భూయో భీతమేన మాశ్వాసయామాసే
త్యాశయః॥గీ०॥

—♦ ఆం ధ్యో తా త్ప ర్య ము . ♦—

సంజయుండిట్లనియె। యీ వృత్తాంతమునున్న సంజయుడు ధృత
రాష్ట్రుని కొరకు చెప్పుచున్నాడు. ఇది కృష్ణుం డివ్వధముగా నర్జునునితో

ఐలికి తనతోంటి రూపమును నగ పరచెను. మహాత్ముండగు కేశవుండు యిగ సౌమ్య శరీరమును దాల్చి భీతి నొందిన ధనంజయు నూరడించెను॥౧౦॥

శ్లో॥ దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన ।

ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ చ తతో యథాస్థితం రూపం దృష్ట్వా నిర్భయస్స
న్నర్జునః కిమువాచేత్యాహ—దృష్ట్వేదమితి॥ తత్రైవం సతి
హేజనార్దన తవ సౌమ్యం మానుషం రూపం దృష్ట్వా సంపృ
తోస్మి స్వాస్థ్యం గతోస్మీతి సచేతాస్సన్ స్వాం పూర్వోప
ధన్వితాం ప్రకృతిం చ గతోస్మి త్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మానుషమితి ఆతవీవ లక్ష్మీం ప్రతిస్వయం విష్ణునైవ సాద్యేత్పుక్తం
తద్యథా 'మాయా మయ మిదం దేవి వపుర్మాం నహి తాత్పర్యం సృష్టి
స్థిత్యుప సంహారం క్రియా జాలో పబృంహితం' ఇత్యుక్త్వా శివశ్యస్వస్మా
త్పుథక్త్వ మప్యతో న్యదాత్మనో రూపం రూపం ద్వైత వివర్జిత మిత్యనే
న దర్శిత మత్యవద్యమ్॥౧౧॥

—♦ ఆంధ్ర తత్పర్యము ♦—

ఆర్జునుండిట్లనియె! పూర్వమున్నట్లుగా రూపమును జూచి నిర్భ
యుడై ఆర్జునుడేమని పలికనంటె చెప్పచున్నాడు. ఓ జనార్దనా! ఏ
సౌమ్య మానుష రూపమునుగని ఇపుడు స్వస్థచిత్తుడనైతిని. పూర్వపు ప్రకృ
తిని చిత్త మతో బొంది యుంటిని. పద్మపురాణమందు విష్ణువు స్వయముగా
లక్ష్మిని గురించి చెప్పిన వాక్యమేమనగా ఓ దేవి! యీనాశరీరము

మాయా వికార మయినదిగాని యధార్థమైనదిగాదు. సృష్టి స్థితి సంహార
రూపమైన కర్మలుచేయుటకుగానుధరించ బడినదని చెప్పి శివుడు నాకంటె
నేకుగా నున్నాడు శివరూపమై ఆత్మగా నున్నాడని స్మృతినిన్ని తెలియ
వలెను॥౧౧॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ—

శ్లో॥ సుదుర్దర్శ మిదం రూపం దృష్టవా నసి యశ్చను ।

దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శన కాంక్షీణః॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ . ♦—

తతశ్చ సావ్యప్థేనాజ్ఞానం దృష్టావే కృష్ణః పునః కి
మువాచే త్యాహ—సుదుర్దర్శమితి తత్రైవంసతీ దం దుర్ద
ర్శం రూపం ద్రుష్టవానసియశ్చను పరంపదాఖ్యం రూపం దేవా
అపి మహేంద్రాదయో దర్శనకాంక్షీణ ఇత్యర్థః ౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరంపదాఖ్యమితి । తద్యథా, 'పదం యత్పరమం విష్ణో స్తదేవా
ఖ్యలదేహీనాం । పదం పరమ మత్వైతం సశివ స్సాంబవిగ్రహః' । ఇత్యా
దినా స్కాందాచా దర్శితత్వాదితి భావః॥౧౨॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీకృష్ణుండిట్లనియె: తరువాత స్వస్థుడైన యర్జునుని జూచి కృష్ణుడు
మల్లీ యేమనె నంటె చెప్పచున్నాడు. ఈనా చూడవలయు గాని రూపముం
గాంచితివో ఆనా పరమపదమను రూపమును మహేంద్రాదులయిన దేవ
తలు సతతంబును గాంచం గోరుదురు. (విష్ణువ్రకంటె పరమై యేరూపము
గలదో అదియే సమస్త జీవులకు మోక్షసానము. అదియే పార్వతీయో

గూడిన శరీరము గల పరమ శివుడు అని స్కాందపురాణము మొదలగు
తాటియందు చూపించ బడినది॥౧౨॥

శ్లో॥ నాహం దేవై ర్నతపసా నదానేన నచేజ్యయా ।

శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా॥ ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచ! 'షష్ఠి నర్న సహస్రాణి తపస్తప్తం పురా
మయా మహావిశ్వం తతో దృష్టుం శివస్య పరమాత్మనః ।
ఇత్యాదినా పాద్యేపి ద్రోణపర్వస్థోక్త్యా కథమ నైవ దేవై రపి
నిస్తపస్కై ర్ద్రష్టుం శక్య మిత్యాహ । నాహమితి । తత్రైవం
సతి । నాహమేవం పరమశివ ప్రసాదజం విశ్వరూపం వేదై
ర్నవాతపసా నదానేన యజ్ఞే నవా విశ్వాత్మానం ద్రష్టుం
శక్యోహం యథా మాం దృష్టవానసి త్యర్థః॥ ౧౩॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

అర్జునా! నేను ఆరువదివేల సంవత్సరములు తపము చేసి పరమాత్మ
యైన శివుని యొక్క మహా విశ్వరూపమును జూచితిని. (ఇట్లు ద్రోణ
పర్వమందున్నట్లే పద్మపురాణ మందును గలదు.) తపముచేయని ఇతర
దేవతలచే యెట్లు చూడనగునని చెప్పుచున్నాడు. ఇట్లు నేను పరమశివుని
ప్రసాదము వలన లభ్యమయిన విశ్వరూపమును వేదములచే గాని తపము
చేగాని దానముచేగాని యజ్ఞముచేగాని విశ్వరూపమునుచూచుటకు సమర్థుడ
గాను. నావలె, నివును నన్ను చూచిన రీతిని యెవరును చూడలేదు॥ ౧౩॥

శ్లో॥ భక్త్యా త్వేనన్యయా శక్య అహమేవం విధోజ్ఞున ।

జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్వేన ప్రవేష్టుంచ పరంతప॥ ౧౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఇదానీతు 'దత్తాత్రేయ మయం శాస్త్రం శివం విద్ధి
సనాతనం' ఇత్యాద్యపకల్పం ప్రతి దత్తాత్రేయోక్త్యా 'మన్మయం
విద్ధి మానవ్య జగత్సర్వం చరాచర మిత్యాది భాగవతే దేవ
హూతి ప్రత్యహంగిరోపాసనయా పరమశివ తత్వాత్పరతరం
కించిన్నాస్తీ త్యుపదిశన్నాహ—భక్త్యేతి । తత్రైవసతి
నాన్యో విద్యతే యస్యాం సా తయా నన్యయా భక్త్యా
సర్వాత్మ రూపయా హమేవం విధస్తస్య భావ స్తస్యో తేన
తత్వేన పరమశివా త్మరూపేణ సర్వైరపి జ్ఞాతు శక్య ఇతి
పరమార్థః॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప శీ ♦—

'యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ' । ఇత్యాది
శ్రుత్యుక్త న్యాయేన తాదృశం సనాతనం గురూణాం ప్రథమగురుం
సర్వాత్మనా భజే దిత్వవధార్యమ్ । నాన్యేతి । బ్రహ్మతం పరా దాద్యో
న్యత్రా త్మనో వేద క్షయం తం పరాదాద్యో న్యత్రా త్మనో వేదే
త్యాది బృహదారణ్యక శ్రుతే రప్యనన్యత్వ ముపపాదనీయమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

అపకల్పని గూర్చి దత్తాత్రేయ డిల్లీపదేశించెను. సనాతనుడై
శాంతుడైన శివుని దత్తాత్రేయ రూపముగా తెలిసికొనుము. ఓమానమ్రదా!
స్థావర జంగమాత్మకమైన జగదంతయు నావికారమని తెలియుము. ఇట్లు
భాగవతముందు దేవహూతికి ఉపదేశించెను. అహంగిరోపాసనచే పరమ
శివ తత్వముకంటె గొప్పది యెంతమాత్రమున్ను లేదని ఉపదేశించుచు
చెప్పుచున్నాడు. సవ్యసాచీ! యిటువంటి రూపము గల నన్ను గాంచు

టకు గాని నిజముగా నెరుగుటకు గాని పరమశివ రూపమయిన తత్త్వముచే నందరును సర్వాత్మ రూపమయిన అనన్య భక్తిచే తెలుసుకొన శక్యమగును గాని మరొక సాధనము లేదు. దేవుని యందు భక్తి నుంచినట్లు గురువు నందును భక్తి నుంచవలెను. దేవభావనయే గురువునందును చెయ్యవలయునను శృతిని బట్టి గురువులకు గురువైన సనాతనునిసర్వాత్మనా భజించ వలెను॥ ౫౪॥

శ్లో॥ మత్కర్మ కృన్మత్పరమో మద్భక్త స్సంగ వర్జితః।

నిర్వైర స్సర్వభూ తేషు యస్సమామేతి పాండవ॥ ౫౫

ఇతి శ్రీభగవద్గీతానా పనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే విశ్వరూప
దర్శనమ్ నామైకాదశోధ్యాయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం తద్భక్తి యోగం కుర్యా దితి సంక్షేపత
స్తద్భక్తవ్య మిత్యాహ—మత్కర్మేతి । తథాచా హంగిరో
పాసనయా మదర్థం పరమశివార్థం వేదవిహితం కర్మ కరోతీతి
మత్కర్మది త్యర్థః ఏవ మాకాశాదపి విస్తీర్ణ శుద్ధ సూక్ష్మోఽ
వ్యయ శ్చివో య ఆత్మా సకథం రామ జాయతే మ్రియతే
ధవే త్యాదినా వసిష్ఠేనాప్యహంగిరో పాసనయా రామ
చంద్రాయ చోపదిష్ట మిత్యతస్తావత్సర్వభూతేషు శాస్త్రమర్యా
దయా నిర్వైరస్సన్ మాం పరమశివాత్మనై తీతిసిద్ధాంతార్థః॥
ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత వైవస్థిద్ధాంత
ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన నామకే
గీతాభాష్యే విశ్వరూప దర్శనమ్ నామైకాదశోధ్యాయః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ననునహ్యన్య జ్ఞానా దన్యగతా నర్థనివృత్తి రిత్యాహ - వస్థిషేనా
హంగిరేతి । తథాచ హేరామచంద్ర త్వమప్యత్మానం యోగజ
ధర్మేణా హంగిరోపాసనయా శివం విజాసిహి త్యాశయః॥ ౫౫॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకంఠశివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం విశ్వరూప
దర్శనయోగః

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఆభక్తి యోగము నేట్లు చెయ్యవలెనో సంక్షేప
ముగా దానిని జెప్పవలెనంటే చెప్పుచున్నాడు । ఆహంగిరోపాస
నచే పరమశివ పితృకొరకు వేదవిహిత కర్మను చేయుచు. అకాశము
కంటెను పొడవైనట్టిన్ని శుద్ధమైనట్టిన్ని సూక్ష్మమైనట్టిన్ని (శృతి ॥
ఆణో రణియ్యా నృహతో మహియ్యా నాత్మా గుహాయానిహితో
గ్యజంతోః॥ నాశరహితమైన శివ రూపమైన ఆత్మ యెట్లుపుట్టును యెట్లు
చచ్చును. ఇట్లుయోగవా శిష్టమందురామునికొరకువశిష్ఠుడుచెప్పి ఆహంగిరో
పాసనయే ఉపదేశించెను. గనుక సర్వ భూతముల యందు శైరమును
మాని శాస్త్రోక్తమైన పరమశివ రూపముతో భావించి సంగరహితుడై
యున్నట్లులైన నన్ను పొందుచున్నాడని సిద్ధాంతము. (ఒకరిని తెలియుట
వలన మరియొకనికి అనర్థముతోలగదంటే చెప్పుచున్నాడు.) ఓ రామ
చంద్ర! నీవున్నూ ఆత్మను యోగాభ్యాసము వల్లను ఆహంగిరోపాసనతో
శివుని తెలుసుకొనుమని యోగవాశిష్టమందు రామునికి వశిష్ఠు డుపదేశ
శించెను॥౫౬॥

ఇట్లు తత్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహా రిచేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
తాత్పర్యమున విశ్వరూపదర్శనయోగ
మును పదునొకొండవ అధ్యాయము
సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

భక్తియోగః - ద్వాదశోధ్యాయః.

ఆర్యున ఉవాచ—

శ్లో॥ ఏవం సతత యుక్తా యే భక్తా స్తావం పర్యుపాసతే ।

యే చావ్యక్షరమవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమా॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘పరా చైవాపరా చేతి భక్తిస్తు ద్వివిధామతా ।

విజ్ఞానాఖ్యా పరా ప్రోక్తా ద్వాదశే సా సమీర్యతే॥ నన్విహ
కర్మణేవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయ ఇత్యాది పూర్వో
క్త్యా కర్మోపాసనయా శివజ్ఞానం సాధ్య ముతవా సర్వధర్మాన్
పరిత్యజ్య మామేకం శరణంవ్రజే త్యాద్యుక్త్యా సర్వకర్మాణి
త్యక్త్వాక్షర మవ్యక్తాఖ్యం కేవలం శివ మదైవిత ముపాస
నీయ మితి కిం తయో ర్న్యాయ మితి సందిహానః పృచ్ఛతి ।
ఏవమితి॥ తత్రైవం సతి యమేనైష వృణుతే తేనలభ్య ఇత్యాది
శ్రుత్యా త్మార్పణభక్త్యా యేసతత యుక్తా స్తావం యథోక్తం
పరమశివ రూపేణోపాసతే । అథ యేచాక్షర మవ్యక్తం

భ్యానయోగేనైవ కేవల ముపాసతే తయో ర్మధ్యే కేయోగ
విత్తమాః శ్రేష్ఠా ఇతి ప్రశ్నాశయః॥ ౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను మోక్ష సాధనసామగ్ర్యాం భక్తి రేవ గరీయసీ భక్త్యా జ్ఞానం
ప్రజాయతే తతో మోక్ష సునిర్ధ్యతీ త్యాది స్మృత్యా భక్త రావశ్య
కత్వే స్థితే సాచ కతివిధేతి ప్రతిజానతే । పరాచైవేతి తత్త్రైవం సతీహ
భక్త్యా జ్ఞానం ప్రజాయేతేతి యదుక్తం తదేవ జ్ఞానం పరా భక్తిత్వేన
హనిరూప్యతే । యచ్చ తద్వై మన శ్శంభు పదారవిందయో రిత్యాద్యు
చ్యతే సా శమదమాది షట్కంప త్తరూపా సా జ్ఞానసాధనా కాంక్షయా
మపరా భక్తి రిక్యచ్యత ఇతి వివేకః॥ ౧॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

పన్నెండవ అధ్యాయ మందు భక్తి చెప్పబడుచున్నది. భక్తి యనగా
వినిర్ముక్త సకలే తరదేవతా రాధనా త్రివిధ కరణ సంపాద్యా విశిష్టా
ష్టాంగయోగిన పరమశివ పరిచర్యా మయీ వైదికీ క్రియా భక్తిః॥ శివుని
కంటే ఇతరమైన సమస్త దేవతా పూజను వదలి శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసలు
సేయుచు, యమ నియమా సన పాణిణాయామ ప్రత్యాహార ధారణ
ధ్యాన సమాధులతో పరమశివుని యొక్క సేవా రూపమైన వేద చోదిత
కర్మ భక్తి యనిపించుకొనును. అట్టి భక్తి పరాభక్తి అపరాభక్తి అని రెండు
విధములు. అందు విజ్ఞాన రూపమయినది పరాభక్తి । శమాది షట్కంప త్త్రో
శివపదారవింద ధ్యానము చేయుచు జ్ఞానాపేక్ష గలది అపరాభక్తి.

అర్జునుండిట్లనియె । ఓయీ! జనకాదులు కర్మచేతనే సిద్ధి నొందిరని
ఇదివరకు చెప్పబడ్డది. కర్మోపాసనచే శిష్టానము సాధ్యమగునా? లేక
అన్ని ధర్మములను వదలి నన్నె శరణు బొందుమనియెడి వాక్యముచే
అన్ని కర్మలను వదలి నాశరహితమై అవ్యక్తమనునట్టి కేవల అద్వితీయు

దైన శివుని యుపాసించుటచే జ్ఞానములభ్యమగునామిందులూ ఏది న్యాయమైనదని సందేహము గలవాడై అడుగుచున్నాడు । శ్రవణం కీర్తనం చైతన్య సృరణం సాదనేవనం అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్యమాత్మ నివేదనం అను నవ విధమైన శ్రవణాది యుక్తమైన ఆత్మార్పణ భక్తిచే యెవరు సర్వదానిన్ను పరమ శివయైవునిగా చెప్పినట్లు ఉపాసనచేయుచున్నాలో యెవరు ఆత్మరమైన అవ్యక్తమును ఒక్క ధ్యానయోగము చేతనే ఉపాసన చేయుచున్నాలో వారిద్దరిలో యెవరు యోగశ్రేష్ఠులని అర్జునుని ప్రశ్నాభిప్రాయము॥ (ఓయీ! మోక్షమును గురించిన సాధన సామగ్రిలో భక్తియే గొప్పది । భక్తిచే జ్ఞానము గలుగును దానివలన మోక్షము సిద్ధించుననెడి స్మృతి ప్రమాణముచే భక్తి అవశ్యకమై యుండగా ఆభక్తి యెన్ని విధములని యడుగుచున్నాడు॥ పరాపరా భక్తుల రెంటిలోను భక్తిచే గలిగిన జ్ఞానమునకు పరాభక్తి యనిన్ని । శంభుచరణముల యందున్నదే మనసనే స్మృతి ప్రకారము శమము, దమము తీర్చి ఉపరిత్రద్ధా సమాధానమనె పట్నంపత్తితో జ్ఞాన సాధనము జేయునది అపరాభక్తియనియు తెలియదగినది॥ ౧॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ:—

శ్లో॥ మయ్యావేశ్య మనో యేమాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే ।

శ్రద్ధయా పరమోపేతా స్తేమే యుక్తతమా మతాః॥ ౨

—• భాష్యమ్ •—

తత్రతావదాద్య ఏవ క్షో న్యాయ్య స్తమేవాహ॥ మయీతి॥ తత్రైవం నిశ్చితే సతిమయి సదాశివే మన ఆవేశ్య తద్రూపేణైవ మాం యే నిత్యయుక్తా మన్యే త్వం కాలమీశాన మిత్యాది స్మృతి న్యాయేన పరయా శ్రద్ధయోపేతా స్సౌత ఉపాసతే తే మే యుక్తతమా మతా ఇత్యర్థః॥౨॥

—♦ ల ఘట ష ణీ ♦—

న్యాయ్యఇ॥ నహి సాధనసంపత్తిం వినా కస్యపి శిద్ధి రిత్యత
స్తాదభ్యక్తి పక్ష ఏవ న్యాయ్య ఇత్యాశయః॥౨॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీకృష్ణుండిల్లనియె. ఆ చెండింటిలో మొదటి పక్షమే ఆనగా
శ్రవణాది యుక్తమై యాత్మార్పణముతో పరమ శిశోపాసనయై
న్యాయమని చెప్పించునాడు శ్రవణమనగా పరమేశ్వరుడు పంచవింశతి
దివ్యానతారములచే లీలావినోద క్రియలాచరించిన కథాశ్రవణ కుతూహల
మానసులై యుండుట-కీర్తనమనగా ఆట్టి లీలావినోద క్రియాన్వితుడయిన
భగవంతుని దివ్యనామములను సంకీర్తన జేయుచు విజ్ఞింపుచు ప్రత్యక్షముగ
తల్లిలను జూచిన చందమున చింతింపుచు ఆడుగడుగునకు నానందబాష్ప
ములతో గూడి పులకాంకిత శరీరులై గద్గదస్వరముతో కీర్తన చేయుట
స్మరణమనగా పరమేశ్వరుని యొక్క అనంతనామములలో సారభూత
మైన సహస్రనామములందలి నమశ్శివాయ అనెడి ముఖ్యనామము ఆపో
జ్యోతి రూపంబై కేవల పరమహంస రహస్యంబై యోగిధ్యాయంబై భక్తజన
ముక్తిప్రదంబై బిందూర్ధ్వంబై శృతిమధ్య గతంబై యుండును గావున ఆట్టి
శివనామస్మరణచే అనుస్మృతంబుగా తృప్తులై యుండుట పాదసేవన మన
గా ఆట్టి భగవంతునిపాద కమలంబులను హృదయమనందు సేవజేయు
చుండుట అర్చనమనగా ఆట్టి శివుని హృదయమందు గాంచి మానస పూ
జా విధంబున నర్చించుట వందనమనగా మానసపూజానంతరమున పరమే
శ్వరుని యొక్క అవయవములను వేరువేరుగా ధ్యానించి వందనంబు లా
నర్చుట దాస్యమనగా వందనానంతరమున పరమేశ్వర సన్నిధి నెడబాయ
కుండుట ఆనగా యనుస్మృతంబుగా ధ్యానమును తప్పక నిలుపవలెననుట
సఖ్యమనగా శివధ్యానంబునం దేక చిత్తము గలిగి విషయ సంగంబులు

వదలియుండుట. ఆత్మ నివేదనమనగా అట్టి ధ్యానైక చిత్తము నిశ్చయమయందర్పించి పరవశులై సౌఖ్యానంద మయులై యుండుట.

ఈ ప్రకారము నిశ్చయించుకొని సదాశివుడనయిననాయందుమనసు నుంచి తద్రూపముతో నిత్యముక్తులై నన్నుకాలరూపుడైన ఈశానునిగా అత్యంత శ్రద్ధతో ఉపాసించిన వారు మిక్కిలి తగిన వారు (సాధనసంపత్తిచేక సిద్ధియెవరికి లేదు గనుక భక్తి పక్ష మేన్వాయము॥౨॥

శ్లో॥ యేత్వక్షర మనిర్దేశ్య మవ్యక్తం పర్యుపాసతే ।

సర్వత్రగ మచింత్యంచ కూటస్థ మచలం ధ్రువమ్॥ 3

శ్లో॥ సంనియమ్యో ద్రియగ్రామః సర్వత్ర సమబుద్ధయః ।

తే ప్రాప్నువంతి మామేన సర్వభూత హితేరతాః॥ ౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తత్రాప్యేవంసతి సర్వకర్మాణి మనసా నియమ్యారభతేర్జున ఇత్యామ్యక్త్యా కేవలంధ్యాన యోగేనైవ సర్వత్రగ మక్షర మవ్యక్తాఖ్యం బ్రహ్మ యేసంనియమ్యో ద్రియగ్రామ ముపాసతే తేపి మామేన యథోక్త పరంపదాఖ్యం శివరూపం సర్వభూతహితే దతాస్సంతః ప్రాప్నువంతితిద్వయో రర్థః॥౪॥

—♦ ల ఘు టి ష్ ణీ ♦—

నను కర్మో పాసనాభ్యాం శుద్ధ చిత్తశ్చేత్కథం కుర్యా దిత్యాహా కేవలమితి॥ తస్మాత్ 'పూజాకోటి సమం స్తోత్రం స్తోత్రకోటి సమా జప' ఇత్యాది స్మృతీన్వాయేన కేవలం ధ్యానేనా ప్యత్యంతత స్తత్పదం పాప్నితీతి ద్వయో రర్థః॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అందులోనున్నా కేవల ధ్యానయోగముచే యెవరు ఇందియముల
నియమము చేసి అంతట సమబుద్ధి గలవారగుచు శబ్దముచే నెరిగింపరాని
దియు రూపాదులు లేనిదియు అంతటను వ్యాపించినదియు చింతింప
శక్యము గానిదియు మాయా ప్రపంచమున కధిష్ఠాన స్వరూపమున నున్న
దియు నిశ్చలమైనదియు నిత్యమయినదియు అక్షర మగు నవ్యక్తమును
బ్రహ్మమును నుపాసించెదరో వారును సర్వభూత హితులగుచు పరమ
పదమనెడి శివరూపమైన నన్నె పొందుచున్నారు. అని రెండు శ్లోకము
లకు తాత్పర్యము. (ఓయీ! కర్మోపాసనలచే శుద్ధ చిత్తుడైన వాడేమి
చేయుననగా చెప్పుచున్నాడు. కోటి పూజలకు ఒక స్తోత్రము సమానము.
కోటిస్తోత్రములకు ఒక జపము సమానమును న్యాయముచే కేవల ధ్యానము
చేత నున్నా ఆఖరున పరమపదమును పొందును॥ ౪॥

శ్లో॥ క్లేశోధికతర స్తేషా మవ్యక్తా సక్త చేతసాం ।

అవ్యక్తాహిగతి ద్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే॥

గీ

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేదమపి । తయో రుపాసనయోః పరిశ్రమే కో
విశేష ఇతి పున రవధారయతి॥ క్లేశఇతి॥ తత్ర తావత్కేవల
మవ్యక్తా సక్త చేతసాం తు యదేతన్నచుష్యా శ్శివం నవిద్యు
రితి దేవాః కుర్వంతీత్యాది శ్రుత్యా తత్కృత విఘ్న
బాహుళ్యా త్కర్మోపాసనాం వినా విజ్ఞాన సిద్ధి ద్దుర్లభవేతి
తత్పుష్కలైవ ధ్యానా త్సానిద్ధి ర్యుక్త త్యాశయః॥ గీ॥

—♦ ల ఘు టి ష్టు ణీ ♦—

నను యది విహిత కర్మాకరణాదేవ సిద్ధి స్తర్హ్య విద్యాయాం
గర్భాచా నా కర్మాభావా త్సర్వేషా మేవ నైష్కర్మ సిద్ధ్యా మక్తిః
స్వాదిత్య తః స్వజాత్యనుసారేణ కర్మావశ్యం సిద్ధయే కర్తవ్య మిత్యాహ
దుర్మతైవేతి తస్మా దశుద్ధాంతఃకరణ స్వధ్యానే విఘ్నబాహుళ్యా దుభ
యతో భ్రష్టత్వా ద్దుర్మతైవ సిద్ధిరితి భావః॥ ౫॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఈప్రకారము కర్మ ధ్యానోపాసనల రెంటిలో ఆభ్యాసము
చేయుటకు యేదిమంచి దం టె మళ్ళిచెప్పుచున్నాడు. అందులో కేవల ఆ
వ్యక్త బ్రహ్మోపాసకులకు కష్ట మధికమగును. ఏమనగా విఘ్నము లనేక
ములు వచ్చును. కఠోపాసన లేక విజ్ఞాన సిద్ధి దుర్లుభము గనుక కర్మతో
గూడిన ధ్యానము సిద్ధించును. (ఓయీ! యథోక్త కర్మలను జేయకనే సిద్ధి
గలిగే యెడల అవిద్యయుండు గాని గర్భవాస మందు గాని కర్మలేకపోవు
టవలన అందరికి నైష్కర్మ్య సిద్ధి చే ముక్తి గలుగ వలసినదే. అట్లు లేదు
గనుక స్వజాతీకి చెప్పబడిన కర్మల నవశ్యముగా సిద్ధికొరకు చెయ్యవలసిన
దని చెప్పుచున్నాడు. కర్మ చేయక పోయి నందున అంతఃకరణ శుద్ధి
లేక ధ్యానములో ననేక విఘ్నములు పొప్పుపై ఉభయ భ్రష్టుడగుచు
న్నాడు గాన సిద్ధి దుర్లుభమని భావము॥ ౫॥

శ్లో॥ యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయిసన్న్యస్య ముత్పరాః ।

అనన్యనైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే॥ ౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తథాచేహ యద్రూపేణ సౌలభ్యం తదాహ॥ యేత్సితి

తస్మా ద్రూపార్పణ బుద్ధ్యా ధ్యానా త్కర్మఫలత్యాగ స్త్యైగ

చ్చాన్తిరనుతర మిత్యాది వక్ష్యమాణ రీత్యా కర్మజైవ
విజ్ఞానాఖ్యా పరాయా భక్తే సిద్ధిర్మ్యక్తేతి నిశ్చయః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ఘ ణీ ♦—

కర్మజైవేనన కైస్తత్కృతం యదిహ కర్తవ్య మితి చేచ్ఛుః।
ఇహామత్యై తతే పూజ్యం తల్లింగం దేవదానవైః । గార్హస్థేనచ లింగేన
తస్మా త్స్వార్థ సిద్ధిద'మిత్యాది పాదోక్త్యావధార్యమ్॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇక్కడ యేది సులభమా దానిని చెప్పుచున్నాడు । ధ్యానము
కంటే కర్మఫలత్యాగము మంచిది. కర్మఫలత్యాగము తరువాత శాంతి
(ముక్తి) యే యని చెప్పినందున కర్మలను చేసి బ్రహ్మర్షణము చేయుట
వలన విజ్ఞానమును పరాభక్తి సిద్ధించును గనుక సార్థా ఎల్ల కర్మమున
నెవ్వరు నాకర్పించి నాయందాసక్తి గలవారగుచు నేకాంత వాసముల
నన్ను ధ్యానింతుగో వారు సంసార సాగరమును దాటగలరు. ఇక్కడ
అకర్మను యెవరు చెయ్యవలెనంటే చెప్పుచున్నాడు । ఇహామత్యార్థ ఫల
భోగ విరాగము గలవాడు దేవదానవులచే పూజనియుడు గృహస్థాశ్రమ
ములో నుండి నిష్కామ కర్మలు చేసి నట్లైన స్వార్థ సిద్ధి గలుగునని
పద్మపురాణ వాక్యమును తెలియవలెను.

శ్లో॥ తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యు సుసార సాగరాత్ ।

భవామి నచిరాత్పర్థ! మయ్యావేశిత చేతసాం॥ ౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధైతదేవ పున ర్నిశ్చినోతి॥ తేషామితి॥ ఏవంసతి॥
మయ్యావేశిత చేతసాం సంసార సాగరా దహం మృత్యుయాపా
త్సముద్ధర్తా శీఘ్ర మేవ స్యా మిత్యాశయః॥ ౭॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

దానినే మళ్ళీ నిశ్చయించుచున్నాడు॥ అటువంటి నాయకుడు
మనసు నిల్పిన వారికి మృత్యువుతో గూడిన సంసార సాగరము నుండి
వేగముగా నే నేను లేవదీయుచున్నాను॥ ౭॥

శ్లో॥ మయ్యేవ మన ఆధత్స్వి మయి బుద్ధి నివేశయ ।

నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం నసంశయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం కర్మోపాసనాభ్యా మేవ విజ్ఞానసిద్ధే రావశ్య
కత్వే సత్యాహ—మయ్యేవేతి॥ తథాచాహంశబ్దేన విఖ్యాత
స్వైక ఏవావ్యయ శ్చివ ఇత్యాది స్మృత్యా హంగిరోపాసనయా
మయ్యేవ సదాశివేనర్వసాక్షిణి సంకల్పాన్మన ఆధత్స్వి మయ్యే
వచ యథోక్తే తద్వై మన శ్శంభు పదారవిందయో రిత్యాది
రీత్యావ్యవసాయిలక్షణాం బుద్ధి నివేశయేతి తతో మయ్యేవ ।
కేవలేనష్కథే శివేతఊర్ధ్వం నివసిష్యసీతినసంశయ ఇత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

తత్రైవంసతి వేదస్య త్రికాండత్వేన తత్ప్రాధ్యయోస్తు జ్ఞాన సిద్ధ్యర్థ
త్వేనా వశ్యకత్వా దాహ॥ తదేవమితి॥ తథా 'ఉభాభ్యామేవ పక్షభ్యాం
యథా ఖే పక్షిణాం గతి స్తద్దేవ భక్తి కర్మభ్యాం ప్రాప్యతే బ్రహ్మ
శాశ్వత మిత్యాద్యవధార్యమ్॥ ౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

విజ్ఞాన సిద్ధికి కర్మ, భక్తి, అవశ్యక మని చెప్పుచున్నాడు. అహం
అనగా శివుడు గనుక అహంగిరోపాసనచే సర్వసాక్షియై సదాశివుడైన

నాయందే సంకల్ప రూపమైన మనస్సును నాకు అర్పింపుము. (అనగా కృష్ణుని యభిప్రాయము తనలో నున్న పరమశివా భిప్రాయము గాని తన యభిప్రాయము గాదు.) శంభు పదారవిందముల యందున్న దే మనస్సునెడి స్మృతిచే సాధన లక్షణము గల బుద్ధిని ప్రవేశపెట్టుము. అట్లుచైన, (అంతమందు) కేవల నిర్గుణ శివరూపమైన నాయందే నివసించ గలవు. (సాముజ్యము నొందగలవు) సంశయములేదు. (వేదము మంత్రము, బ్రాహ్మణము, ఉపనిషత్తు, అని మూడు భాగములు. అందు మంత్రభాగ మందు కర్మయు బ్రాహ్మణ భాగమందు భక్తియు, ఉపనిషత్తుల యందు జ్ఞానమున్ను చెప్పబడినది. అందు మొదటివి భక్తికర్మలను తెలియజేయు మంత్ర బ్రాహ్మణ భాగములు. తద్ధర్మా నుష్ఠానము జ్ఞానసిద్ధికి అవశ్యకమని చెప్పుచున్నాడు. అకాశమందు పక్షుల యొక్క గతి రెండు రక్కల చేతను యెట్లుగునో, అట్లే భక్తికర్మలచే కాశ్యతమైన శివపదము పొంది చును. కేవల ఉపనిషద్భాగమందు చెప్పిన జ్ఞానము కర్మ భక్తులు సలుపక నిలవదని యనుభవ శిద్ధాంతము॥ ౮॥

శ్లో॥ అథ చిత్త సమాధాతుం నశక్నోసి మయి స్థిరమ్ |

అభ్యాస యోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ ! ౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం పూర్వోక్త మేవ సిద్ధాంతం వర్తుం పునః ప్రకారాంతరేణ భిదత్తే | అధేతి॥ నను యది కర్మణా చిత్త శుద్ధత్వేనే హముత్ర ఫలభోగతో వై రాగ్యే ప్యాత్మని శివే చిత్త సమాధాతుం స్థిరం కర్తుం నశక్నోసి తతో భ్యాస యోగేనైవ మాం యథోక్త మాప్తు మిచ్ఛేత్సర్వః॥ ౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అత్మని శివఇతి॥ నన్వాత్మ శబ్దేన పరబ్రహ్మణ శ్చివస్య ఆభిదాన
మిత్యత్ర కిం ప్రమాణ మితిచే చ్ఛృణు॥ తద్యథా, 'ధారయిష్యతి తేవేగం
రుద్రస్తాత్మా శరీరజాం యస్మి న్నోత మిదం పోతం విశ్వం కాటీశ
తంతుషు' ఇత్యాది భాగవతే బాహ్మవ్యుద్ధరణే నవమే ద్రష్టవ్యమ్॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్మ ర్య ము ♦—

పూర్వోక్తమైన దే సిద్ధాంతమని చెప్పేకొరకు మరియొక ప్రకార
ముగా చెప్పచున్నాడు. ఓయీ! కర్మచే చిత్త శుద్ధికలుగగా ఇహలోక
భోగములైన స్రక్చందన వనితాదుల నుంచిన పరలోక భోగములయిన
రంభా సంభోగాదికము నుంచిన విరాగముగలిగినప్పటికి అత్మయైన శివుని
యందు చిత్తమును స్థిరము చేయలేని యెడల యోగాభ్యాసముచే నన్నం
జెంద ప్రయత్నింపుము. (ఓయీ! అత్మ శబ్దమునకు పరబ్రహ్మయైన శివుడని
అర్థము చెప్పటకు ప్రమాణమేమంటే చెప్పచున్నాడు॥ శరీర ధారులకు
అత్మయైన రుద్రుడు నీవేగమును కట్టివేయగలడని గంగను గురించి చెప్ప
బడినది. తంతువుల యందు వస్త్రమున్నట్లు శివునియందు పడుగు వేక
వలెనే స్థావరజంగమాత్మక మైన విశ్వమున్నదని భాగవతములో బాహ్మ
వ్యుద్ధరణమందు నవమ స్కంధమున జూడనగును॥

శ్లో॥ అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మ పరమోభవ

మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వ నిద్ధి మవాప్సుసి॥

౧౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను యది సత్కర్మ నిష్ఠా లసేనా భ్యాసే ప్యసమర్థ
స్తర్ని కిం కుర్యా దిత్యాహ॥ అభ్యాసేవేతి ఏవం సత్యభ్యాసే
ప్యసమర్థోఽసీతిచే న్మత్కర్మ పరమో భవేత్సర్థః॥ తద్యథా,

‘వైష్ణవ సుతు విశ్లేయ శ్శినభక్తి పరాయణః శివైకతత్వతః
శ్చాపి యస్య కస్య పుష్పాసన’ మిత్యాద్యవధార్యమ్॥ ౧౦

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యస్య కస్యాపీతి॥ తద్యథా, ‘క్షుతిః కా సర్వభావేన పూజనీయా
మహేశ్వరః । నహి చాన్య త్ప్రభావేన పూజ్య శృంభు సునాతనః ।
ఆమాత్యే రాజబుద్ధిస్తు నదోషాయ ఫలాయ తత్ । రాజీ చామాత్య
బుద్ధిస్తు దోషాయ నాస్థిగ్ధయే । పృథగ్భావేన వా పూజ్య శంభు రైవ
వచాన్యథా । యతశ్చాదౌ హి గౌర్యాద్యా యజ్ఞాదౌ పూజ్యతే భువైః’
ఇత్యాది పాదోక్త్యా వధార్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! సత్కర్మాచరణమందు ఆశక్తుడయినట్లయితే యేమి చెయ్య
వలె నంటె చెప్పుచున్నాడు॥ అవిధమున యోగాభ్యాసము జేయుటకు శక్తి
లేని వాడైన నన్ను గూర్చి కర్మంబుల నాచరింపుము । నన్నుగూర్చి
కర్మముల నొనర్చినను మోక్షముం గాంచ గలవు. అది యెట్లనగాయెవడు
శివభక్తియందాసక్తి గలవాడో వాడే వైష్ణవుడు । శివుని యందు తత్వ
ముంచి యెవరినైనను పూజించుగాక (సర్వము శివుడే యను భావవచే
మహేశ్వరుడే పూజనీయుడై యున్నందున హాని చేమి । సనాతనుడైన
శంభువు అన్యదేవతా ప్రభావముచే పూజనీయుడు గాడు । శివ స్వరూప
ముగా అన్యదేవతులను పూజింప దగును గాని అన్యదేవతగా శివుని
పూజింపరాదు! అమాత్యుని యందు రాజబుద్ధి ఫలము నిచ్చును గాని,
దోష మివ్వదు । రాజు నందమాత్య బుద్ధి దోషమే గలుగును గాని పురు
షార్థము కొరకు గాను. యజ్ఞాదుల యందు గౌరీ గణేశాదులను పారంభ
మందె సర్వులు పూజించు నట్లు పద్మపురాణమందు గలదు. పృథక్కుగా
నైనను శంకరుడే పూజనీయుడు గాని అన్యులు గారు. యీ గౌరీ గణేశా

దులు శంకరునికంటె భిన్నులుగారు. అభేదముగా పూజింపవచ్చును. ఇ
యే శైవ సిద్ధాంతము శైవులు ఏక దేవతో పాసకులు శివుని గాక ఇత
దేవతలను పూజించరు. పూజించినను శ్లో॥ శివావరణ దేవాంశ్చ సర్వాన్
సంపూజయే దుహ పృథక్ స్థాన స్థితాన్ దేవా న్నార్చయేదన్యదేవతాః
ఇతి వాతులాగమే శివాలయ పరివారములూ నున్న సర్వదేవతలను క
భావముతో బూజింతురు. ప్రాకార బాహ్యమందున్న అన్య దేవతలకు
శుద్ధ శైవులు (ఆదిశైవులు) పూజింపరు॥౧౦॥

శ్లో॥ అద్ధై తదప్యశక్తోఽసి కర్తుం మద్యోగ మాశ్రితః

సర్వ కర్మ ఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతావతాపి యథోక్త రీత్యా సర్వధా కర్తు మశక్త
శ్చేత్తదా వ్యాహా— తద్ధైతదితితత్త్రైవంసతి, సమనంతరోక్త్యా
కర్తు మశక్తశ్చేత్తదా ప్రజహాతి యదా కామానిత్యా
రీత్యా నియతాత్మవాన్ భూత్వా సర్వకర్మణాం ఫలత్యాగం
కుర్వ స్సమృతత్వ మ్మాప్స్యసీతి బోధ్యమ్॥ ౧౧॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఈ ప్రకారము శివారాధన యున్ను అన్నివిధముల
జేయ నశక్తుడైనట్లైతే అప్పుడు చేయవలసినది చెప్పుచున్నాడు. తరువా
చెప్పిన విధమునను చేయుట కసహ్యుడు డయ్యేనేని కోరికలును వల
వలయునని చెప్పినట్లు యతంబగు మనంబున సకల కర్మఫలములను వ
వేసిన యెడల ఆమృతత్వమును బొందగలవు॥ ౧౧॥

శ్లో॥ శ్రేయోహి జ్ఞాన మభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్భ్యాసం విశిష్యతే

భ్యాసాత్కర్మ ఫలత్యాగ స్త్వాగచ్ఛాన్తి రనంతరం॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేనం క్రమేణ యథోక్త మేన నిశ్చేతుం పున రాహ
శ్రేయోహీతి యుక్తత్వేన కేవలాభ్యాసా చాశ్రు జన్యం
జ్ఞానం తద్దోష త్రయ నివర్తకత్వేన శ్రేయ ఇత్యర్థః ఏసతి
తాదృశ జ్ఞానా దపి శ్రవణా ద్యనంతరం సిద్ధ్యపయోగిత్వేన
ధ్యానం విశిష్యతే తతోపి కర్మ ఫలత్యాగః పరే బ్రహ్మణి
తివే శాంతి ప్రయోజకత్వా ద్ధర్మయా నిత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారము కృమముగా ఇదివరకు చెప్పిన వాటిని నిశ్చయించే
కారకు మల్లీ చెప్పుచున్నాడు. జ్ఞానము లేని కేవల యోగాభ్యాసము కన్న
శాశ్రుజన్య జ్ఞానము, సంశయ, విపర్యయ, అసంభావనా దోషమును
హోగొట్టు నదగుటచే యుక్తమైనది. అట్టి శాశ్రు జన్య జ్ఞానము కంటె
శృంగమైన తర్వాత సిద్ధికి ఉపయోగించే దగుటచే ధ్యానము విశేష
మయినది. అట్టి ధ్యానము కంటె కర్మ ఫల త్యాగము, పరబ్రహ్మమైన
శ్రుతి యందు శాంతిని గలిగించు నది గాన గొప్పది అట్టి త్యాగంబు వలన
శాంతి కలుగును॥ ౧౨॥

శ్లో॥ అద్యేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవచ ।

నిర్మమో నిరహంకార స్సయ దుఃఖ సుఖః క్షమి॥ ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను త్రిభిః ప్రకారై ర్విజ్ఞాత తత్త్వస్య మహాత్మనః కిం
లక్షణమిత్యాహ । అద్యేష్టేతి॥ తథాచ సర్వభూతానామిహ ప్రతి
శూలబుద్ధ్యా భావా న్నద్యేష్టా కింతు మైత్రః సిద్ధత్వేన కరుణో

దుఃఖతేషు శాస్త్రాక్త మర్యాదయా దయాతద్వా నిత్యస్థః ఏహ నిర్మమో మమేత్యభినివేశ వజ్రతః తథాదేహద్యహంకార వజ్రతస్సన్ సమ దుఃఖ సుఖః క్షిమీ చేతి హేతుగచ్ఛతు విశేషణ మవధార్యమ్॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

దేహద్యహంకారఇతి॥ తద్యథా, అహం శబ్దేనవిఖ్యాతస్తేష్వక ఏహ వ్యయ శ్చివః దేహేంద్రియాదే రనిత్యత్వా త్కథం తే బ్రహ్మశబ్దతా ఇత్యాది స్మృతే రతిభావః॥ ౧౩॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! మూడు ప్రకారములచే తత్త్వమును తెలిసిన మహాత్ములక్షణ మేమంటే చెప్పదున్నాడు. సర్వ భూతముల యందు ప్రతీకూల బుద్ధి లేకపోవుటచే ద్వేషము లేనివాడున్ను స్నేహము గలుగుటచే మిత్రత్వము గలవాడున్ను దుఃఖపడు వారియెడ శాస్త్రమర్యాదచే దయగలవాడున్ను నేను దేహమనెడి అహంకారమును నాదియనెడి మమకారమును వదిలి సుఖ దుఃఖములను సరిగ చూచుచు ఓర్పు గలిగి యుండును. (అహంతనగా ఆవ్యయుడైన శివుడు । దేహేంద్రియాదుల అనిత్యములగునుక బ్రహ్మమనిపించు కొనవు॥ ౧౩॥

శ్లో॥ సంతుష్ట సంతతం యోగీ యతాత్మా దృఢ నిశ్చయః ।

మయ్యగ్నిత మనోబుద్ధి ర్యోమద్భక్త సమే ప్రియః॥ ౧౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తన్వైవం విశేషణాంతరాణ్యప్యాహ—సంతుష్ట ఇతి॥ తత్త్రైవం సతి॥ శరీరస్థితి కారణ లాభేఽలాభేచ సతతం సంతుష్ట

యతో యోగీ యతాత్మ్యా సంశయాది త్రివిధ దోష రహిత
 త్వేన ధృఢ నిశ్చయశ్చే త్యర్థః । ఏవ మిహ యథోక్త రీత్యా
 మయి శివే తద్వై మన శ్శంభుపదా రవిదయో రితి స్మృతి
 న్యాయేనా ర్పితం మనో బుద్ధిశ్చ యస్య స వైష్ణవ స్సతు!
 విజ్ఞేయ ఇతి స్మృతి న్యాయేనచ మద్భక్తో మమ ప్రియ
 ఇత్యర్థః॥౧౮॥

—♦ల ఘట పుణీ ♦—

త్రివిధ దోషేతి॥ సచా యం త్రివిధోపి దోష శ్శాస్త్ర సజ్జన సంప
 క్కో విచారోఽసంగభావనా సమతా స్వచ్ఛతా సామ్యా సప్తధా
 భూమికా మతే త్యాది రీత్యా యోగారూఢస్యైవ నివృత్తో భవిష్యతీతి
 భావః॥ ౧౮॥

—♦ ఆ ధ్ధ) తా త్ప ర్య ము ♦—

మహాత్ముని యొక్క విశేషణములను ఇంకా చెప్పుచున్నాడు.
 శరీరము నిలుచుటకు కారణమైన అన్న పానములు దొరికినను దొరక
 కున్నను సంతృప్తి గలవాడు. మనసును ఒకచోట నుండునట్లు నియమించిన
 వాడు గనుక యోగి. సంశయ విపర్యయా సంభావనలగు దోషములు
 మూడును లేనివాడు గనుక దృఢ నిశ్చయము గలవాడు. (సంశయమనగా
 తాను దేహేంద్రియాదులతో గూడుకుని సర్వ వ్యాపారములకు కర్తనై
 యున్నాను. నాకు కర్తృత్వము లేకుండిన వ్యాపారము కూన్యము గావ
 లదా. ఏవే యాత్మ స్వరూప మని శాస్త్రములు బలుకుచున్నవి యని
 తెలిసియు అనుభవముచే నాత్మగా నెరుగక శాస్త్ర ప్రమాణముచే
 నాత్మగా నెరుగుట॥ శాస్త్రమొక జెప్పినను అనుభవమే ప్రమాణము
 సంశయము గలవాడు చెడును. అనగా మృత్యువును పొందును, విపర్యయ

మనగా పాణిము లేకుండిన నేమైనను న్నదా, మనము కంటిమా యని యు, నిద్రయందు పాణిమున్నది గదా! పాణిము లేకున్న బ్రతికి యుండుమా, గనుక పాణిమే యాత్మ యనియు, దేహముండగా సకలము తెలిసెను. దేహము పడిపోయిన నేమి యున్నది, గాన దేహమే యాత్మ యనుట. అసంభావన యనగా ఆత్మ జ్ఞాన స్వరూపమని శాస్త్రార్థము గనుక జ్ఞాన మనగా నెరుక గదా. యెరుకయే చిత్తము గదా చిత్తమే యాత్మ యనియు, ఆత్మ నిష్ప్రపంచ స్వరూపమును సుఖ స్వరూపమును గనుక నిద్రయందు ప్రపంచము లేదు. అందుకు మించిన సుఖము లేదు గనుక సుఖుష్టియే ఆత్మ యనియు. మనసుండిన నంతయు గలను. మనసు లేకుండిన నేమియుం గానము కాబట్టి మనసే ఆత్మ యనుట. ఇట్టి సంశయ విపర్యయా సంభావనలను విడిచి గురువాక్యమును శాస్త్రమును ఆనుభవమును నొక్కటిగా చేసెడి మననము చే సంశయమును పారద్రోలి నిది ధ్యాస చె విపరీత భావనను తరిమి, సమాధిచే నసంభావనను పోగొట్టి, ఆరూఢ జ్ఞాన నిష్ఠ యందుండ గలిగిన వాడు గనుక దృఢ నిశ్చయము గలవాడు) యథోక్త రీతి చేతను శివ పదారవిందముల యందున్నచె మనస్సను న్యాయముచె శివుడనైన నాయందు మనో బుద్ధు లర్పించిన వాడు వైష్ణవుడను స్మృతిచే నాయందు భక్తి గలవాడు నాకిష్టుడు. శాస్త్ర సంపర్కము - సజ్జన సంపర్కము - విచారము - అసంగభావన, సమతా, స్వచ్ఛతా, సామ్యా, యీ సప్తభూమికా ప్రకారము యోగా రూఢుడయిన వానికె త్రివిధ దోషములు నివృత్తి యగును॥ ౧౪॥

శ్లో॥ యస్మా న్నోద్విజతే లోకో లోకా న్నోద్విజతే చ యః
హర్షా మర్ష భయో ద్వేగ ర్మక్తో యస్సచమేప్రియః॥ ౧౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమన్య ప్రకారేణాపి తల్లక్షణమేవాహ ! యస్మాదితి తత్రైవం సతి । యస్మా తత్వజ్ఞాన యుక్తా ల్లోకో నోద్విజతే

సత్యతే నవా లోకాదపి స ఉద్విజత ఇత్యర్థః । ఏవమేవ
హర్షా మర్షాదిభి రపి యో ముక్త స్సచ సోపి మే ప్రియ
ఇత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సత్యత ఇపి తద్యథా సుఖించ దుఃఖించ భవా భవంచ లాభాలాభా
మరణం జీవితంచ పర్యాయశ స్సర్వ మేతే స్పృశంతి తస్మా ధీరోన
హృష్యే స్స శోచే దిత్వాని లక్షణయుక్త్యా బోధ్యమ్. ౧౨

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మరియొక ప్రకారముచే మహాత్ముని లక్షణమును చెప్పచున్నాడు.
మే తత్వజ్ఞుని వలన ప్రపంచము భయ సంతోషముల జెందదో ప్రపం
చము వలన నెవడు భయమును గాంచడో సంతోషము కోపము భయము
క్షోభము వీటిచే నెవడు విడువ బడెనో వాడు నాకు ప్రియుడు (సుఖము
దుఃఖము అగుట కాకపోవుట లాభించుట నష్టమువచ్చుట పుట్టుట చచ్చు
ట ఇవి పర్యాయముగా వచ్చునవని ధీరుడు సంతసించడు. దుఃఖించడుఅనే
లక్షణ యుక్తిచే తెలియవలెను॥౧౩॥

శ్లో॥ అనపేక్ష శ్శుచి ర్దత్త ఉదాసీనో గతన్యధః ।

సర్వారంభ పరిత్యాగీ యో మద్భక్త స్సమే ప్రియః॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మన్య ప్రకారేణాపి పునరాహ— అనపేక్ష ఇతి॥

శబ్దైవేహ సర్వ భూతేషు యదృచ్ఛయోపనీతేష్వపి భోగేషు
నిరపేక్షః తద్దైవ శుచి ర్భూత్య భ్యంతర శౌచ సంపన్నః ।
ఏవం దత్తో యథోపస్థితేషు జ్ఞాతవ్యేషు కర్తవ్యేషు చ సర్వజ్ఞ

తేన జ్ఞాతుం కర్తుంచ సమర్థ స్తథా మిద్రా రిపక్షేషా దాసీః
 ఏవ మన్యథా కారణేష్వపి సత్స్వచుత్పన్న వ్యభ ఇత్యర్థః ।
 తథేదం మే స్యా దిదం మే కర్తవ్య మద్యనై ఇత్యాది రీత్యా
 సర్వారంభ పరిత్యాగేతి జానామి ధర్మ మితి స్మృతి న్యాయేన
 గర్గాది వద్యసింహాది వచ్చ వర్తితవ్య మితి సమే గురుత్వేన
 భక్త తేనవా ప్రియ ఇత్యవధార్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

బాహ్యభ్యంతరేతి॥ తత్రతావదేకాలింగే గుడే తిస్రః పాదయో
 శ్చ కరేదశ ఉభయో స్సప్త దాతవ్యా మృదశ్శుద్ధే చ మజ్జన
 మిత్యాదినా బాహ్యశుద్ధిః ఏవం నిర్వాప్యజీ స్వీయ ధర్మజ్ఞో నేదజ్ఞ
 స్తత్త్వ సారగో విరక్తో విషనిర్ముక్త పడ్భి ర్హ్యగీ ముని ర్భవే దిత్యాదినా
 భ్యంతర కౌచ సంపన్న ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారముగా చెప్పుచున్నాడు సర్వల వలన భోగ
 ములు దైవ యోగముచే ప్రాప్తమైనను అపేక్ష లేనివాడున్నా బాహ్య
 శుద్ధి అంతరశుద్ధి గలవాడున్నా ఉపస్థితములయిన తెలియ దగిన వాటి
 యందును చేయదగిన వాటియందును సర్వజ్ఞు డగుటచే తెలుసుకునే కొర
 కున్ను చేసేకొరకున్నా సమర్థుడైన వాడున్నా. శత్రు మిత్ర పక్షముల
 యందు దాసీనుడున్నా యేలాగైనను కారణ మున్నను చిత్తమందు
 దుఃఖము లేనివాడు, ఇది కావలెను. ఇది నాకు కర్తవ్య మను అరంభము
 లన్నియు వదలినవాడు ధర్మాధర్మములను తెలిసి గర్గాదిమునుల వలె
 వశిష్ఠాది ఋషుల వలె నుండువాడు గురువని గాని భక్తుడని గాని నాకు
 ప్రియుడు (బాహ్యశుద్ధి లింగస్థావ మందొక మారు గుడమందు మూడు

మార్గ సాదములయందు పదిమార్లు చేతులయందు యేడుమార్లు మృత్తికా
 లేపనముచేసి స్నానము చేయుటచే బాహ్యశుద్ధి । కపటము లేకయుం
 డుట స్వధర్మమును తెలిసిన వాడు వేదము జదివిన వాడు తత్త్వమును
 చెలిసినవాడు విరక్తుడు విషయము లేనివాడు యాయాదును గలుగుటచే
 యోగియు మునియు నగుచున్నాడు. అనునట్లుఅంతరశుద్ధి గలవాడు॥౧౬॥

శ్లో॥ యో నహృష్యతి నద్వేష్టి నశోచతి నకాంక్షతి ।

శుభా శుభ పరిత్యాగీ భక్తిమా న్య సుమే ప్రియః॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథా పరమప్యాహ యో । నేతి । తత్త్రైవంసతియశ్చ
 ప్రియం ప్రాప్య నహృష్యతి నచాప్రియం ప్రాప్య ద్వేష్టి తద్దేవ
 ప్రాప్తేష్ట వియోగేచ నశోచతి నచాప్రాప్తేష్ట సంయోగేచ
 కాంక్షతీ త్యర్థః । ఏవం రీత్యా సర్వారంభ పరిత్యాగీ తి శుభా
 శుభ పరిత్యాగౌ త్యనేనోక్త మిత్యాది లక్షణ లక్షితో య
 సుమే భక్తః ప్రియ ఇత్యాశయః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నశోచతీతి । నను॥ యచ్చింతితం తదిహ దూరతరం ప్రయాతి
 యచ్చేతసాపి నకృతం తదిహ భ్యుపైతి త్యాదినా కథం రామచంద్రస్య
 శోక ఇతిచే న్నైవం । తత్త్రైవం సత్యహమేవ పరంబ్రహ్మ శివమేక
 మనానుయ మితి స్యాన్నిశ్చయో ముక్త్యై బద్ధవీనా న్యథా భవేదిత్యేవం
 తస్య నిశ్చయే సతి బహిష్కృత్రమ సంరంభో హృది సంరంభ వర్జితః
 కర్తా బహి రకర్తాంత ర్లోకే విహార రాఘవే త్యాది రీత్యా
 వధార్యం॥ ౧౭॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

మరియొక రీతినిన్ని చెప్పుచున్నాడు । ప్రియముం గాంచి యెవ్వం
డానందింపడో అప్రియముంగాంచి యెవ్వండు ద్వేషపడడో ఇట్ల
నాశనమున నెవ్వండు విచారింపడో లభించని యిష్టవస్తువు దొకినను
యెవ్వండు కోరడో శుభా శుభములు వదలు స్వభావము గలవాడై
నాయందు భక్తిగలిగి యెవడుండునో వాడు నాకు ప్రియుడు. (చింతితము
దూరముగా పోవును. అచింతితము దగ్గరకు వచ్చునను న్యాయముచే
రామునకు దుఃఖమేల? అనామయమై ఏకమైన పరబ్రహ్మమైన శివుడే
నేనను నిశ్చయము ముక్తికొరకున్ను, నేను సుఖిని దుఃఖిని అనుకున్న
యెడల బంధము కొరకును అగును. కాబట్టి హృదయ మందాశంబరము
లేక బాహ్యమునకా డంబరము జూపుము. అంతర్యమందు కర్తృత్వము
లేక బాహ్యమునకు కర్తృత్వము గలిగి రాఘవా లోకమందు విహరింపు
మని వశిష్టవాక్యము॥౧౭॥

శ్లో॥ సమ శ్చ త్రోచమిత్రేచ తథా మానా వమానయోః ।

శీతో వ్య సుఖ దుఃఖేషు సమ సుంగ వివర్జితః.

౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరమపి విష్ణుభక్తి లక్షణం వైష్ణవస్సతు విజ్ఞేయ
శ్చివభక్తి పరాయణ ఇత్యాది స్మృతి న్యాయేనాప్యహా సమ
ఇతి॥ తత్రతావచ్చేతనేష్యపి సర్వత్రో దాసీన్యేనహర్ష విషాద
శూన్యేన వర్జితవ్యమితి స్పష్ట మన్యత్ ॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివభక్తి పరాయణ ఇతి॥ నన్వేపం తహిః, విష్ణుభక్త్యైర వైష్ణవ స్స
తతో నస్యాదితచే చ్ఛుణు 'వినా శివప్రసాదంహి భ్రాంతిః క్వాపి నన

శ్లో॥ త్యాదినా నారదం ప్రతి స్కాందే త్రికృష్ణక్త్యా యదా చర్మ
పదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాస్తథా శివ మవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాంతో
భవిష్యతీ త్యాది శ్వేతా శ్వేతరో పనిష చ్చుర్యాచ వివేక్తవ్యమ్॥౧౦॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

శివభక్తి పరాయణుడై వైష్ణవుడని విష్ణుభక్తి లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. శత్రులయందును మిత్రులయందును మానముగలిగి నష్టదును ఆవమానము గలిగినవ్వుడును శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖములుగలిగి నపుడును ఏవందు సముదై సంగరహితుడై యుండునో చేతనా చేతనముల యందు దాసీన భావముచే హగ విపాదములు లేకయున్నవాడు నాకు ప్రియుడు ఓయీ విష్ణుభక్తిచే వైష్ణవుడెందుకు కాదంటె వినుము శివప్రసాదము లేక భారంతి యెవరికిని నశించదను వచనము స్కాందమునందు నారదునిగూర్చి త్రికృష్ణవాక్యము చేతనున్న మానవులు ఆకాశమును చిర్మము వలె చుట్టబెట్టి నపుడు శివుని తెలియక దుఃఖాంతము గాగ లదను శ్వేతాశ్వతర ఉపనిష త్రమూణముచేతనున్న, శ్లో॥ మహా సాపవతాం పుంసాం పూర్వజన్మసు సుప్రతాః । విష్ణు స్సర్వాధికో భాతి నసాక్షాత్పురమేశ్వరః॥ విష్ణు స్సర్వాధికో నాన్య ఇతి చింతయతాం నృణాం నాస్తి సంసార విచ్ఛిత్తిః కల్పకోటి శతైరపి॥ నూతనసంహిత, యజ్ఞశ్లోక భండము. ౨ ఆధ్యాయము ౫౯-౬౦ శ్లోకములు వ్రెనుకటి జన్మలయందు మహాసాపములు చేసిన వారలకు విష్ణువే గొప్పవాడని తోచును. సాక్షాత్తు పరమేశ్వరుడు గొప్పవాడని తోచదు. విష్ణువే సర్వాధికుడని చింతించు జనులకు నూరుకోట్ల బ్రహ్మకల్పములకైన సంసారము తొలగదు. శ్లో॥ శివప్రసాదేన హి భుక్తి రుత్తమా, శివప్రసాదే నహిముక్తి రుత్తమా శివప్రసాదేన వినానభుక్తయ శ్చివప్రసాదేన వినా నముక్తయః॥ శివరహస్యఖండిం॥ శివానుగ్రహముచేతనే భుక్తియు ముక్తియు గలుగును. శివప్రసాదములేక భుక్తియుముక్తియు దొరకదు. గాన శివుని యందుభక్తి

లేక వైష్ణవుడు గాజాలడు. శివభక్తి లేని వైష్ణవులకు ముక్తి లేదని శ్లోతి
స్మృతులు కేకలిడుచున్నవి॥ ౧౮॥

శ్లో॥ తుల్యం నిందా స్తుతి ర్మాని సంతుష్టో యేన కేనచిత్ |
అనికేతః స్థిరమతి ర్భక్తిమాన్ మే ప్రియో నరః॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహ పరమపి సంస్మృతి సంగ విని ర్ముక్తస్య
యోగినో లక్షణం పునరాహా తుల్యేతి తత్రతావన్నిందా పర
గుణేషు దోష స్తుతిశ్చ దోషవత్స్వపి గుణక ధన మితి తేచ
సుఖ దుఃఖ జనక తయా తుల్యే యస్య స తథేత్యాత్మాను
సంధానపరత్వేన మానీ సంయతవాక్ నతు శరీరయాత్రా
నిర్వాహాయాపి బహుశో వాగ్వాప్సారో పేక్షిత ఇత్యాహా
సంతుష్ట ఇతి॥ శరీరభరణం ప్రారబ్ధ కంఠార్పిత మితి స్మృతిన్యా
యేన భక్తిమా నిత్యర్థః ఏవమనికేతో నామ గృహేషున
స్వతంత్రో నవా పుత్రా ద్యధీనః కింతుగృహేష్వతిధి వత్తిష్ఠే
త్పుత్ర దారాప్తసంగమః పాంథ సంగమ ఇతి స్మృతి న్యాయే
న యస్తిష్ఠే త్స మే ప్రియో నర ఇత్యాశయః ॥౧౯॥

—♦ లఘు టిప్పణి. ♦—

తుల్యఇతి॥ తత్రతు గుణ దోషా బుద్ధో గృహాన్నిందు క్షేదా
వివేకశ్చర ఇతి న్యాయేన స్తుతి నిందయో స్తుల్య ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥

—♦ ఆత్మ తాత్పర్యము ♦—

మరిన్ని సంసార బంధ ముక్తుడైన యోగియొక్క లక్షణమును మల్లీ
చెప్పచున్నాడు. నిందయనగా పరుని గుణములయందు దోషమును చెప్పట,
స్తుతి యనగా దోషవంతుల యందు గుణములను చెప్పట. ఇవి సుఖ దుఃఖ
ములను గలిగించెడి వగుటచే నిందా స్తుతులను సమముగా జూచుచు
అత్మాను సంధాన పరుడగుటచే నిర్వాసనా మోక్షము గలవాడై (మోక్షము
మూడు విధములు వాఙ్మోక్షము, ఆత్మ మోక్షము, కౌశ్యమోక్షము, వాఙ్మో
క్షము, కేవల వాక్కును బంధించుట. ఆత్మ మోక్షము ఇంద్రియములను విష
యాదుల యందు పోషింపకుండుట, కౌశ్యమోక్షము స్వస్తికా ద్యాసనము
ములచే దేహమును కదలకుండునట్లు చేయుట) సంతృప్త వాసనా స్మృతా
దృతే నాస్తుత్తమంపదం॥ నిర్వాసనా మోక్షము లేక ఉత్తమ పదవి
దొరకదు. మోక్షమనగా నిధిధ్యాసన మని తాత్పర్యము. బాల్మీక తిస్థా
నేత్, బాల్యంచనిర్విద్య పాండిత్యేన తిస్థానేత్, బాల్యం పాండిత్యంచ
నిర్విద్య మానేన తిస్థానేత్. బాల్యం పాండిత్యం మోక్షంచ నిర్విద్యా దధ
బ్రాహ్మణః । ఇతిశృతి॥ బాల్య మనగా శ్రవణము, పాండిత్య మనగా
మననము మోక్ష మనగా నిధిధ్యాసనము. యచ్ఛే ద్వాఙ్మనసి ప్రాజ్ఞ
స్తద్యచ్ఛే ద్వాన ఆత్మని । జ్ఞాన మాత్మని మహతి నియచ్ఛే త్తద్యచ్ఛే
చ్ఛాంత ఆత్మని॥ వాగాది సర్వేంద్రియాత్మను మనసు నందును । మనసును
బుద్ధియందును బుద్ధిని కర్తాత్మయందును కర్తాత్మను కేవల పరమాత్మ
యందును నియమించి పరమాత్మను తెలుసు కొనవలయును గాన మోక్షము
లేక ఆత్మ సాక్షాత్కారము గలుగ నేరదు॥ శరీర యాత్ర నిర్వహించు
కొరకు అనేక విధముల వాక్కు యొక్క వ్యాపారము ఉపేక్షించ తగి
నది కాదని చెప్పచున్నాడు । పాపిరభి ముండునంతపరక శరీరముం
డును గనుక అస్థిరమని దలచి భక్తి గలవాడై గృహమందు స్వాతంత్ర్య
ముంచు కొనక పుత్రాదుల యొక్క అధీన మందునూ ఉండక తానొక

అతిథివలె నుండవలెను. (అతిథి, గృహ కార్యములను జూడడు) దారా
పుత్రాది సంగమమును మార్గస్థుల యొక్క కూటమి వలె చూడ వలె
నన్ను స్మృతి న్యాయముచే యెవడుండునో వాడు నాకు ప్రియుడు (ఈశ్వ
రుడు చంద్రునిన్ని విషమునున్ను కూడా గ్రహించి నట్లు పండితుడు
గుణమును దోషమునున్ను గ్రహించ వలయు నన్ను స్మృతి ప్రకారము
నిందాస్తులయందు సమానుడు గావలయును॥ శ్లో॥ చందాలోయ మధ
ద్విజాతీ రథవా శూద్రో ధకిం తాపసః కింవా తత్త్వవివేక పేషలమపి
శ్యోగీశ్వరః కోపికిం । ఇత్యేవం సవికల్ప జాల ముఖరై రాభావ్యమాణా
జనై ర్నకృద్ధాః పథి నైవ తుష్ట మనసో యాంతి స్వయంయోగినః
భర్తృహణి ౧౯

శ్లో॥ యేతు ధర్మావృత్త మిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే ।

శ్రద్ధదానా మత్పరమా భక్తా మేతీవ మే ప్రియాః॥ ౨౦

ఇతి ఐతిభగవద్గీతానా పనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం

యోగశాస్త్రే ఐక్యస్థానన సంవాదే భక్తి

యోగోనామ ద్వాదశోధ్యాయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతదేవ స్థిత ప్రజ్ఞస్య లక్షణ మవధార్యో పసూహరతి
యేత్వితీ॥ ఏవం సత్యద్వేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాది యథోక్తం
యే పర్యుపాసతే తఏవ శ్రద్ధదానా మత్పరమా భక్తా మేతీవ
ప్రియా ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత

ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన నామకే

గీతాభాష్యే భక్తియోగో నామ ద్వాదశోధ్యాయః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అద్యేష్టేతి॥ తత్ర రాజధర్మ మర్యాదా తరిక్త ద్వేష వివర్జిత
ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠశివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం భక్తియోగః

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇదియే స్థిత ప్రజ్ఞాని లక్షణమని చెప్పి విరమించుచున్నాడు. ఇది
వరకు నేనుడివిన సర్వభూతములను ద్వేషింపరాదను మొదలయిన ధర్మ
స్వరూపామృతమును ఎవరు పాసింతురో అట్టి శ్రద్ధాగురులు నాయందా
సక్తులు నగుచు నాకు భక్తులైన వారు నాకు మిగుల హితులు॥ ౨౦॥

ఇట్లు తత్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహర్షి రిచేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
తాత్పర్యమున భక్తియోగమునుపదిరెండవ
అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విభాగయోగః - త్రయోదశోధ్యాయః.

ఐంకృష్ట ఉవాచ—

శ్లో॥ ఇదం శరీరం కాంతేయ క్షేత్ర మిత్యభిధీయతే ।

ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః॥ ౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానంతదన్యస్య వివేకతః । పరా
త్మానం తతో జ్ఞేయం కైవల్యం తత్త్రయోదశే॥ ననుక స్త్వం
భవాన్వై కుత ఆగతోసి కుతో హిగంతా క్వచ సమ్యసిష్యసీ
త్యామ్యుత్తర శూన్యానాం కథం పరాభక్తి రుపపద్యత ఇత్యా
హ—ఇదమితి । తత్రైవంసతి । హేకాంతేయ ఇద మింద్రి
యాస్తః కరణ సహితం భోగాయతనం శరీరజాతం క్షేత్ర
మిత్యభిధీయత ఇత్యర్థః । తథాచ బుద్ధి ర్మనోహం చ్చిత్తంచే
త్యాది పంచవింశతి తత్వాత్మక మిదం సంఘాత స్వరూపమహం

మమేతి యోవేత్త్యభిమన్యతే తు క్షేత్రజ్ఞం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో
ద్వివేక విదో మహాన్తః ప్రాహు రిత్యర్థః॥ ౧॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నను యచ్చ కించ జగత్పతే త్యానె శుత్యా సర్వస్య చిజ్జడాత్మ
కస్య ప్రపంచజాతస్య విష్ణురూపత్వే స్థితే తత్ర వివేకార్థ మాహ । క్షేత్రే
ఇతి । తత్ర తావ దచేతన మాత్రస్య శరీర జాతస్య క్షేత్రత్వం తదైక
ఏవశః భూతాత్మేతి ద్వా సుపర్యేతి శుతీభ్యాం సమప్తి వ్యప్తి రూపేణచ
క్షేత్రజ్ఞత్వ మిక్యుభయో ర్జ్ఞాన మిత్యర్థః ఏవ తదన్యస్య యోవేదా వితి
శుతీ వేద్యస్య చిదంబరాత్మనో వివేకతో జ్ఞానేన తతః పరం పరాత్మా
వంచ నిష్కలం నిజ్ఞేయ మిత్యర్థః॥ ౧॥

—♦ ఆం ద్ర తా స్ప ర్య ము ♦—

పదమూడవ అధ్యాయంబున క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞుల యొక్క వివేక
జ్ఞానమున్ను వీరికంటె నన్యమైనవాడు పరమాత్మ యనియు అదియే కైవల్య
మనియు, తెలియ నగును. శ్రీకృష్ణుం డిట్లనియె. ఓయీ! న వెవ్వరవు.
న వెక్కడనుండి వచ్చితివి. యెక్కడకు వెళ్ళెదవు, యెక్కడ నివసించు
తున్నావు. ఇత్యాది ప్రశ్నలకు ఉత్తరువు లేనివార్లకు పరాభక్తి యెట్లు
కుదురునంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓ అర్జునా! ఈ ఇంద్రియాంతః కరణలతో
గూడి భోగమునకు స్థానమైన శరీర సముదాయము క్షేత్ర మనిపించు
కొనును. జ్ఞానేంద్రియపంచకము, కర్మేంద్రియపంచకము, వాయుపంచకము
శబ్దాదిపంచకము, మనో బుద్ధి చిత్తా హంకారములు, మూలప్రకృతి, ఇట్టి
యిరువది యొడు తత్వాత్మకమైన సముదాయ రూపమైన క్షేత్ర (శరీర)ము
నేను నాది యని యెవడు అభిమానించు చున్నాడో వాడు క్షేత్రజ్ఞ
(జీవు) డని క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ విదులైన మహాత్ములు పలుకుచున్నారు. ఓయీ!

(ఈదృశ్యమాన శూన్యమాణ మై చేతనా చేతనాత్మక మైన జగత్తు విష్ణు
రూపమై యున్న దగుచుంటే అందు వివేకము కొరకు జెప్పుచున్నాడు.
అచేతనమైన శరీర సముదాయమును తేత్రమనిన్ని, భూతములను సృష్టించిన
వాడొకడే ప్రతిభూత మందును ఉన్నాడను నట్టి శృతిని బట్టిన్ని, రెండు
పక్షులు స్నేహము గలిగి ఒకే వృక్షము నందున్నవని చెప్పిన శృత్యర్థము
జీవేశ్వరు లిద్దరును సమష్టి వ్యష్టి రూపముగా ఈ తేత్ర (శరీర) మను
దెలియుటచే తేత్రజ్ఞు డనిన్ని తెలియవలెను. పంట భూమి యందు
సస్యాదులు ఫలించు నట్లు శరీరమందు పుణ్య పాపములు ఫలించును గాన
దీనికి తేత్ర మని పేరు. అందు ఫలించిన పుణ్య పాపములను సుఖ దుఃఖ
రూపముగా తెలియువాడు గాన తేత్రజ్ఞుడు. ఈ తేత్రజ్ఞుడు జీవుడని యు.
ఈశ్వరుడనియు రెండు విధములు. విశ్వుడు, తైజసుడు, సాక్షిజ్ఞుడు. ఇది
జీవలక్షణము. విరాట్టు, హిరణ్యగర్భుడు, ఈశ్వరుడు, ఇది ఈశ్వర లక్ష
ణము. జీవుడు, వ్యష్టి, ఈశ్వరుడు సమష్టి, వ్యష్టి రూపముగా విజ్ఞానమయ
కోశమందు జీవుడును అనందమయ కోశమందు ఈశ్వరుడును శరీరమం
దున్నారు. వీరిద్దరును సగుణ స్వరూపులు. వీరిద్దరి కంటెను అతిరిక్తమై
నిర్గుణమైన పరశివుడు ప్రణవాతీతుడై యున్నవాడు. సూల నూత్ముకారణ
ములకు సాక్షిగా నున్నాడు. ఆతనిని పరాత్మనుగా నున్నచిదాకాశ
రూపునిగానున్న కైవల్య రూపునిగాను తెలియవలెను॥ ౧॥

శ్లో॥ తేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వ తేత్రేషు భారత ।

తేత్ర తేత్రజ్ఞయో జ్ఞానం య త్తద్ జ్ఞానం మతం మమ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తద్విద ఇత్యనేన కిముచ్యత ఇత్యప్యాహ—తేత్రోజ్ఞ
మితి । ఏవం తద్వైకఏవహిభూతాత్మే, త్యాది శ్రుత్యా వ్యష్టి

భావేన జీవః సమష్టి భావేన చేశ్వర ఇతి ద్వాసుపర్ణత్యాది
 శ్రుత్యా చ జీవేశ్వరయోః సర్వక్షేత్రేష్వసన్నితి రిత్యర్థః । నన్వే
 తయోః పరం కిమస్తీ త్యాహ—క్షేత్రేతితథాచహే భారత
 క్షేత్రం యథోక్తం శరీరం క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞాచ వ్యష్టి సమష్టి
 భావేన జీవేశ్వరాత్మకా ద్వా సంకలనయా తేభ్యశ్చ పరం
 మోక్షసాధనత్వా దప్యవిద్యా విరోధి చిందబరాఖ్యం జ్ఞానం
 మను పరంపదత్వేన మత మిత్యవధార్యమ్॥౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవిద్యా విరోధీతి॥ నను జ్ఞానవతాం తయో ర్విరోధా భావేపి మే
 చక దక్ష జ్ఞానమేవ న స్యాయ్యః తద్యథా మేచకాంధేన తుల్యంచే
 న్నేచకానాం తదిష్యతామిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! దానిని తెలియవలెనని చెప్పుటచే యేమిచెప్పబడుననగా
 చెప్పుచున్నాడు. భూతాత్మ ఒక్కడే వ్యష్టిభావముతో జీవుడయినాడు.
 సమష్టిభావముతో నీశ్వరుండయినాడు (వ్యష్టి సమష్టిలోనిదే గనుక) జీవేశ్వ
 రులు సర్వక్షేత్ర (శరీర)ములయందు నున్నారు. ఓయీ! వీరిద్దరికంటె
 మరేమున్నదంటె చెప్పుచున్నాడు. ఓ భారతా శరీరము క్షేత్రమని చెప్ప
 బడినది క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞులనూ వ్యష్టి సమష్టి భావముతో జీవేశ్వర స్వరూపు
 లిద్దరిని వప్పుకొనుటచే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులకంటె పరమైనట్టిన్ని మోక్షసాధన
 మగుటవల్లను అవిద్యనుపోగొట్టె చిదంబరమనే జ్ఞానము నాపరంపద
 మనిన్ని నామత మనిన్ని తెలియుము॥౩॥

శ్లో॥ తక్షేత్రం యచ్చయాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చయత్ ।
 స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శ్రుణు॥ ౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ సంక్షేపేణోక్త మర్థ మివ్విస్తరేణే హ వక్తుమాహ-
తక్షేత్రమితి । తత్రైవం సతి తదిదం ప్రాగుక్తం శరీరం తేత్రం
యాచ్ఛ స్వరూపేణ పరిచ్ఛిన్నాది స్వభావం యాదృక్ చే
చ్ఛాది ధర్మకం యద్వికారి యైశ్చేద్వియాది వికారై ర్యుక్తం
యతశ్చ చిదచిద్విశిష్ట కారణ ముత్పద్యతే తద్వర్ణయామి
తిశేషః । ఏవం సచ తచ్ఛబ్దేన లక్ష్మ్యోఽఖండ శ్చిదంబరాత్మా
యత్ప్రభావశ్చ స్వప్రకాశానన్ద స్వభావ స్తద్యధాత్మ్యం సంక్షే
పేణ మమ వచనా చ్ఛ్రిణు శ్రుత్వా చావధారయే త్యాశయః

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

యుక్తమితి । తద్యధా । బుద్ధి ర్మనో హం చిత్తం చ మూలాభ్యా
ప్రకృతీ స్తథా । ద్విధేంద్రియాణి భూతాని వాయవః పంచవింశతిః ।
ఇత్యాది స్మృత్యా తత్తద్వికారై ర్యుక్త మిత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

తరువాత సంక్షేపముగా చెప్పినదానినేవి స్తరించి చెప్పుచున్నాడు.
ఈ చెప్పబడిన శరీరమును తేత్ర మెట్లువంటిదో యెట్లు పరిచ్ఛిన్న మైనదో
ఇచ్ఛా రాగము మొదలయిన ధర్మము లెందువలన గలిగినవో యెందుకు
షడ్భావ వికారముల నొందినదో ఇంద్రియ వికారములతో నెందుకు
గూడుచున్నదో చిదచిద్విశిష్ట కారణమై యెందుకు పుట్టుచున్నదో దానిని
వర్ణించు చున్నాను. ఈప్రకారము తచ్ఛబ్ద లక్ష్యమై ఆఖండమైన చిదం
బర స్వరూప మెట్టిదో యెట్టి ప్రభావము గలదియో తన్నుతాను తెలుసు
కొని ఆనందించుటయే స్వభావముగాగల ఆస్వరూపమును సంక్షేపముగా

నానాక్యము వలన విని నిశ్చయించు కొనుము (బుద్ధి మనసుఆహంకారము
చిత్తము మూలప్రకృతియు జ్ఞాన కర్మేంద్రియములు, భూతములు నాయు
వులు, గలిసి యిరువదియయిదు. వీటి వికారములతో గూడు కొనిన దని
యర్థము॥ ౩॥

శ్లో॥ ఋషిభి ర్బహుధా గీతు ఛందోభి ర్వివిధైః పృథక్ ।

బ్రహ్మసూత్ర పదై శ్చైవ హేతుమద్భి వినిశ్చిత్తైః ౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కై ర్విస్తరేణోక్తం యద్భవతోచ్యత ఇత్యాహ
ఋషిభిః ॥ తదిత్థం యదృషిభి ర్వసిష్ఠాదిభి ర్యోగశాస్త్రేణ
యమ నియమాది సాధనై ర్బహుధా గీతు తథోక్తా త్యుక్తే
త్యాదిచతుర్వింశతి ఛందోభిస్తతోధికై ర్వావివిధైః బ్రాహ్మణైః
కర్మోపాస నాకర్తుభి రుక్తమేవ మథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా జన్మా
వ్యస్యయత ఇత్యాది బ్రహ్మసూత్రపదైః సత్యం జ్ఞాన మనంతం
బ్రహ్మ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇత్యాదిశ్రుతి
మూలక తయాహేతు మద్భిర్వి నిశ్చిత్తైశ్చోపక్రమోప
సంహారైః షడ్విధ సిద్ధాంత నిర్ణయకై ర్నిగైశ్చ జ్ఞానకాండ్యై
ర్బహుధా గీత మిత్యర్థః॥౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అధాత ఇతి తత్ర తావదథ వేదాధ్యయనానంతర మత శ్శమ దమాది
షట్సంపత్తే స్సత్యేనాంతః కరణస్య శుద్ధత్వాత్ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యే
త్యర్థః ఏవంసతి నవ్యాస్య జ్ఞానా దన్యగతా నర్థ నివృత్తి రితిచీవబ్రహ్మణో

రేకత్వ మపి సుఖటీకృతం ఏవ మపర మప్యాహ జన్మాదీతి తథాచ యో
 జ్ఞానానాం జగతో జన్మాది జన్మస్థితి భంగం భవతి తదిదం బ్రహ్మ
 విజ్ఞాతవ్య మిత్యాద్యథా యుక్తైర్బ్రహ్మ నూత్రపదై రిత్యర్థః॥౪॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! యెవరు విస్తరించిన దానిని నీవు చెప్పెదవంటే చెప్పమ
 న్నాడు. దానిని ఈ ప్రకారము వశిష్టాది ఋషులు యోగ శాస్త్ర మందు
 యమ నియమాది సాధనములచే ననేక విధములుగా వర్ణింపబడినదిన్ని
 ఉక్తా ఆత్మ్యుక్తా మొదలయిన యిరువదినాల్గు చందస్సులచే గాని ఇంకా
 యొక్కవగాగాని కర్మోపాసన జేసినఅనేకవిధములయిన బ్రాహ్మణులచే
 పృథక్కుగా చెప్పబడినదిన్ని అథాతో బ్రహ్మజ్ఞానా జన్మాద్యవ్య
 యతః ఇత్యాది బ్రహ్మనూత్ర పదములచేత యీ భూతములన్ని దేనివలన
 పుట్టుచున్నవో అదియె సచ్చిదానంద రూప బ్రహ్మమను పరమశివుడని
 శృతి మూలకముగా జ్ఞానకాండయందుఉపక్ర మోపసంహారములచే షడ్విధ
 సిద్ధాంతములను నిర్నయించు లింగములచే నిశ్చయింపబడిన బ్రహ్మనూత్ర
 ములచే అనేక ప్రకారములుగా తెలియ తగినటువంటిది. (వేదాధ్యయనా
 నంతరమందు శమాది షట్సంపత్తి గలుగుటచే ఆంతఃకరణ శుద్ధమగుట
 వలన బ్రహ్మజ్ఞాన చేయవలయును. మరియొక పదార్థమును దెలియుటచె
 యన్యగతమైన యనర్థము నివృత్తియైనదని చెప్పుట వలన జీవ బ్రహ్మలు
 ఒక్కరని స్పృటమైనది. అజ్ఞానులకు జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితి సంహార తీర్థ
 భావా సుగ్రహములు యెవనివలన గలుగుచున్నవని దోచుచున్నదో అదియె
 బ్రహ్మమను పరశివుడని యర్థముతో గూడిన బ్రహ్మనూత్రపదములచే
 దెలియదగిన వాడు॥౪॥

శ్లో॥ మహా భూతాన్యహంకారో బుద్ధి రవ్యక్త మేవచ ।

ఇంద్రియాణి దశైకంచ పంచ చేంద్రియ గోచరాః॥ ౫

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అధేహ క్షేత్ర స్వరూపమపి తావదాహ । మహేతి ।
 తత్రైవం సతీహ । తావన్నహః ని భూతాని భూమ్యాదీని పంచ
 తథా హంకార స్తత్కారణ భూత మేవం బుద్ధి రప్యధ్యవ
 సాయ లక్షణం మహత్తత్త్వం । తద్దైవ । తత్కారణంతు బిందు
 ప్రకృత్యాత్మక మవ్యక్త మిత్యర్థః ఏవంశ్రోత్ర త్వ కృత్సు ర్జిహ్వ
 పూణాఖ్యాని పంచ జ్ఞానేంద్రియాణి తథా వాక్పాణి పాద
 పాయూ పస్థాఖ్యాని పంచ కర్మేంద్రియాణిచేతి మివిత్వా
 దశేంద్రియాణి చే త్యర్థః । ఏవ మత్రై క మర్థ మాత్రకం
 బింద్వాధార భూతం మహాప్రకృతి లక్షణ మవ్యక్తమేక మేవే
 త్యర్థః । ఏవ మేవ శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధాః పంచ
 జ్ఞానేంద్రియ గోచరాః ఏవం వచనా దాన గమన విసర్గ
 మేహనాని చేతి పంచ కర్మేంద్రియ గోచరా విషయా
 శ్చేత్యర్థః॥ ౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

బిందుప్రకృత్యేతి । తద్యథా । క్రియాశక్తిప్రధానా యాశ్చబ్ద
 శబ్దార్థ కారణప్రకృతే ర్బిందురూపిణ్యా స్ఫోట బ్రహ్మ భవ త్పురే
 త్యాది స్మృత్యా పరా పశ్యంతి మధ్యమా । వైఖరీత్యేకం క్రమేణాకారో
 కార మకారాభ్యా మప్తధా ప్రకృతి రిత్యపిబోధ్యమ్॥ ౫॥

—♦ ఆంధ్ర త త్ప ర్య ము ♦—

ఈశ్లోకమందు క్షేత్రము యొక్క స్వరూపమునున్ను చెప్పు
 చున్నాడు. పృథి వ్యాప స్తేజో వాయు రాకాశ ములు అయిదు. అహం

కారము, దానికి కారణమైన బుద్ధియు । అధ్యవసాయ లక్షణము గల మహత్తత్వముదానికి సాధనమైన బిందు ప్రకృతి రూపమైన అవ్యక్తము శోభితృత్వక చక్షు జిహ్వ ప్రాణము లయిన జ్ఞానేంద్రియము లయిను. వాక్కుసాణి సాద సాయూ పసలను కర్మేంద్రియము లయిను. ఇక్కడ అర్థమాత్ర ఒక్కటే బిందువును ఆధార భూతమై మహాప్రకృతి లక్షణము గలిగిన అవ్యక్తమొక్కటియే । శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధము లయి మను జ్ఞానేంద్రియ గోచరములు. వచనా దాన గమన విసర్గ మేహనమా లయిమను కర్మేంద్రియ గోచరములున్నా విషయములున్నా క్రియాశక్తి ప్రధానమైనట్టిన్ని. శబ్దమునకు అర్థమునకున్నా కారణమైన బిందు రూపమైన ప్రకృతి వలన స్ఫోటబ్రహ్మము ముందుగా పుట్టెనను స్మృతిచేతను పరా - పశ్యంతీ - - మధ్యమా - వైఖరీ. శ్లో॥ అర్థరూపా పరావిద్యా పశ్యంతీ వర్ణరూపిణీ - మధ్యమా పదరూపాస్యా వైఖరీ వాక్యరూపిణీ । పరాతనగా ఒక అభిప్రాయమును మనసు యందు నిశ్చయించుకొనుట పశ్యంతీ - ॥ అనగా - అయభిప్రాయమును పైకి చెప్పటకు యేమేమి అక్షరములను కూర్చువలెనో అట్లుకూర్చుట - మధ్యమా, యనగా - అట్లుకూర్చినది పదముగా చేయుట - వైఖరీ యనగా నట్టి వాక్యమును వాక్కుతో పైకి ఉచ్చరించుట । వీటలతోటిన్ని అకార - ఉకార - మకారములు గలసి ప్రకృతి యెనిమిది విధములని తెలియవలెను. ఇదిన్ని ఒకపద్ధతి యని తెలియ వలెను॥ ౫॥

శ్లో॥ ఇచ్ఛా ద్వేషః సుఖం దుఃఖం సంఘాత శ్చేతనా ధృతిః ।
ఏతత్త్రైత్రం సమాసేన సవికార ముదాహృతమ్ ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పూర్వోక్త విషయ ప్రయోజక మప్యహ-
ఇచ్ఛేతి । తత్ర తావ దిచ్ఛానామ సుఖేతత్సాధనేచే దం షే

స్వాదితి స్పృహాఖ్యా చిత్తవృత్తిః తథా ద్వేషో నామ పూర్వో
 కేచ్ఛా విరోధినీ చిత్తవృత్తిః । ఏవం సుఖంనామ నిరుపాధి
 కేచ్ఛా విషయా భూత చిత్తవృత్తిః । ఏవం దుఃఖమపి స్వోపా
 దికా చిత్తవృత్తిః తత్ర సంఘాతస్తు పంచ మహాభూత పరి
 ణామః । తత్ర జ్ఞానాఖ్యా చిత్తవృత్తిస్తు ధృతి రిత్యర్థః । ఏవం
 సత్యేతత్సర్వం క్షేత్ర మితి సమాసేన సుక్షేపేణ మహాభూ
 తాది ధృత్యస్త ము క్త మిత్యాశయః॥౬॥

—♦ ల ఘట పు ణీ ♦—

పరిణామ ఇతి । తద్యథా । ద్విధా విభజ్య చైకైకం చతుర్థా విభజే
 తునః స్వాంశం త్యక్త్వా పునస్తేషు యోజనా త్పంచపంచత । ఇత్యాది
 స్మృత్యా పంచీకరణేన పృథివ్యాధి నూత్న పంచభూతానా మపి మహా
 భూతత్వం స్ఫుటీకృతమ్॥ ౬॥

—♦ ఆం ధృతా త్పర్య ము ♦—

పూర్వోక్తమైన విషయములకు ప్రయోజనము నున్ను చెప్ప
 చున్నాఁడు. ఇచ్చయనగా సుఖమందుచు ఆట్టి సుఖమునకు సాధనమైన
 పరికర మందును, ఇది నాకు కావలయునను చిత్తవృత్తికి స్పృహ యని
 పేరు. ద్వేషమనగా ఇచ్చకు విరోధమయిన చిత్తవృత్తి. సుఖమనగా
 ఉపాధి రహితమైన ఇచ్చకు విషయమైన చిత్తవృత్తి. దుఃఖమనగా
 ఉపాధి సహితమైన చిత్తవృత్తి. సంఘాతమనగా పంచభూత పరిణామ
 మైన శరీరము. జ్ఞానమను పేరు గల చేతనయు ధృతియు ఇవన్నియు గలసి
 క్షేత్రమని. మహాభూతములు మోదలుకొని ధృతివరకు సంక్షేపముగా
 చెప్పబడెను. (పంచభూత పరిణామ మనగా ఒక్కొక్క భూతమును

రెండుభాగములు చేసి అందొక భాగమును నాల్గు భాగములు చేసి మెట్లు
భాగమును వదలి మిగిలిన నాల్గు భాగములను నాల్గు భూతములలో కలు
పుట వలన యిరువది యయిదు తత్వము లయినవి. ఇదియే పంచీకరణ,
సూక్ష్మ భూతములయిన శబ్దాదులున్న మహాభూతములని తెలియ
చేయబడెను॥ ౬॥

శ్లో॥ అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా త్కాన్తి ర్జ్ఞానం ।

ఆచార్యో పాసనం శౌచం ధైర్య మాత్మ వినిగ్రహః॥ ౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ క్షేత్రా ద్వివేకేన క్షేత్రజ్ఞం ప్రతిపాద్య
తయో ర్జ్ఞానార్థం సమాధాన మప్యహ అమానిత్వమితి । తత్ర
తావద్విద్యమానై రవిద్యమానై ర్వా గుణై శ్శాశ్వతునామాని
త్వం తథా ర్థలాభ పూజా ఖ్యాత్యర్థం స్వధర్మస్య ప్రకటికరణా
దంభిత్వం । ఏనం కాయ వాఙ్మ నోభిః ప్రాణినాం పీడనం
హింసా తద్దైవ తేమాం నివర్తనం త్వమానిత్వ మదంభిత్వ
మహింసే త్యుక్తం భవతి । తద్దైవా పరాపరాధ సమానం
త్కాన్తిః । ఏవమకౌటిల్యం తు హృదయ మార్జవమవ క్రతేతి
యావత్ । ఏవమేవాచార్యో త్ర శ్రవణాదినా యమ నియ
మాదినాచ మోక్ష సాధనో పదేష్టా తథా తస్యో పాసనంచ
ప్రాణార్థ ధీ వాగ్భి ర్నమసాకరాదిభి శ్చోపసేవనం తథా
శౌచంచ మృజ్జ్వ లాభ్యాం భాహ్యాం । విషయేషు దోషదర్శ
నేన చాంతరం । ఏనం ధైర్యస్తు పునః పున ద్విఘ్న బాహుళ్యేపి

తత్రా భ్యాసే యత్నాధిక్యమ్ । తథాత్మనో దేహేంద్రియాది
సంఘాతం మనసా నిరుధ్య మోక్షసాధనే వ్యవస్థాపన మితి
వివేకః॥ ౭॥

—♦ ల ఘట పు ణీ ♦—

ప్రకటికృతమితి తద్యథా కర్మనాశా జలస్పర్శా త్కర్మనాశా విలంఘనా
గ్గండకీ బాహు తరణా ధర్మః త్వరతి కీర్తనా దితి స్మృత్యస్త రాదపి
స్వధర్మస్య ప్రకటికరణం నోచిత మితి భావః॥ ౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

క్షేత్రమువలన వివేకముచే క్షేత్రజ్ఞుని చెప్పి క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞుల నెరు
గుట కొరకు సమాధానమును న్ను చెప్పుచున్నాడు. ఉన్నవిగాని లేనివి
గాని గుణములచే పాగడుట మానిత్వము అదిలేకుండుట అమానిత్వము.
ఫలభాగ పూజాభ్యాతుల కొరకు తనధర్మమును ప్రకటన చేయుట దంభి
త్వము. అట్లు చేయకుండుట అదంభిత్వము. మనోవాక్కాయములచే పా
గులను పీడించుట హింస. అట్లు చేయకుండుట అహింస. ఇతరులయొక్క
అపరాధమును సహించుట తౌంతి. కుటిలత్వము లేని హృదయము అర్జవము
శ్రవణాదుల చేతను అష్టాంగయోగముల చేతను మోక్షసాధనమును ఉప
దేశించిన వాడు అచార్యుడు. అట్టియాచార్యుని యుపాసనయనగా ప్రాణ
ధన బుద్ధి వాక్కుల చేతనున్న నమస్కారాదుల చేతనున్న నేవించుట
మృజ్జలానులచే జేయునది బాహ్యశుచి విషయములందు దోషముండుటచే
విషయ విముఖత అంతరశుద్ధి స్థిరత్వము గలిగి యుండుట యనగా మాటి
మాటికి విఘ్నములొచ్చినను ప్రయత్న మెక్కువ చేయుట అత్మవినిగ్రహ
కునగా దేహేంద్రియాది సముదాయమును మనసుతో గూడా అరికట్టి
మోక్ష సాధనమందుండుట యని తెలియవలెను. (జలస్పర్శ లేక కర్మ
శించిపోవును. విధ్యుక్త ముగా చేయని యెడల కర్మనాశమగును. గండకీ

నదిని బాహువులతో నీదినను స్వధర్మమును ప్రకటన జేయుట వలనను
ధర్మము నశించి పోవును. ఇట్లు స్మృతిని బట్టి తాను చేసిన ధర్మమును
చెప్పుకొన గూడదని యభిప్రాయము॥౭॥

శ్లో॥ ఇంద్రియాధేషు నైరాగ్య మనహంకార ఏవచ ।

జన్మ మృత్యు జరా వ్యాధి దుఃఖ దోషానుదర్శనమ్ ॥ ౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధాపరమపి తత్ప్రసాప్తి సాధన మాహ—ఇంద్రి
యాధేషితి । తత్ర తావచ్ఛబ్దాదిషు దృష్టేషాం నుశ్రవికేషు
వేద్వియాధేషు భోగేషు నైరాగ్యమ్ । తథా గర్భోఽహంకార
భావోపీతి చా దమానిత్వాదీనా మపి సంగ్రహ ఏవ జన్మా
దివ్యాధ్యస్తేషుచ దుఃఖదోషా నుదర్శన మప్యా త్ప్రసాప్తి
సాధనత్వేనా పేక్షిత మితిభావః॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్పు ణీ ♦—

నైరాగ్యమితి । తద్యథా । ‘జౌదాసీన్యామృతేనాపి వర్థమానే
దినే దినే । ఉన్మూలితే మనోమూలే జగద్వృక్షః పతివ్యతీ’ త్యాది రీత్యా
వధార్యమ్॥౮॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము . ♦—

మరియొక విధముగా తత్ప్రసాప్తి సాధనమును చెప్పుచున్నాడు .
శబ్దాదులయిన ఇంద్రియ భోగములయందు నైరాగ్యము గలిగి యుండుట,
శ్రోత్రముచే శబ్దమును వినక త్వగింద్రియముచే స్పర్శమును తెలియక,
నేత్రేంద్రియముతో రూపమును చూడక, జిహ్వేంద్రియముచే రుచి

గృహించక పూజేంద్రియముచే సుగంధ దుర్గంధముల నాఘ్రూణించక
అమానిత్వాది గుణములతో అహంకారమును వదలి, జన్మ, మృత్యువు,
మదిమి - వ్యాధి, వీట్లయందు దుఃఖము - దోషము, గలదని చూచుట,
అత్మ పాప్తికి సాధనమని యపేక్షించ బడినది. జగత్తను వృక్షము
ఉదాసీనత్వమును జలముచే దినదినము వృద్ధి నొందినది. ఊరుకుంటె జగత్తు
పెరిగినది. జలముచే వృక్షము పెరిగినట్లని తాత్పర్యము. మనస్సునే వేరు
మాపబెరికినయెడల జగద్వృక్షము పడిపోవును, మనస్సునుతీసివేసినజగత్తు
లేకుండును. వేరును తీసివేసినచెట్టు పడిపోవును । అని తెలియవలెను॥ ౮॥

శ్లో॥ అసక్తి రసభిష్వంగః పుత్ర దార గృహాదిషు ।

నిత్యంచ సమచిత్తత్వ మిష్టా నిష్టో పపత్తిషు॥

౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరమపి తత్సాధన మాత్మ తత్వ ప్రాప్త్యర్థ
మాహ । అసక్తిరితి । తత్ర తావత్పుత్ర దార గృహాదిష్వ
సక్తి ర్నామా న్యస్మి న్సుఖిని దుఃఖినివా హమేవ సుఖిదుఃఖి
చేతి తదాహిత్య మసక్తి రిత్యర్థః । ఏవ మనేయ వ్యప్యత్యంత
తాటస్య మభిష్వంగ స్తద్రహిత మిత్యర్థః । ననుచ తస్యై
తాదృశస్య జిజ్ఞాసోః కిమవ్యపేక్షిత మపీత్యాహ—నిత్యంచేతి
తథాచా న్యేష్టా నిష్టో పపత్తిషు నిత్యం సమచిత్తత్వ మితి
భావః॥ ౯॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నన్వస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశ పంచక మాద్యం
త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్భిజం తతో ద్వయ మిత్యాది శ్రుత్యా నామ

రూపయో ర్జగద్వీజత్వా త్తయోశ్చ మాయా రూపత్వా త్తస్యాశ్చ తస్య
కారణ మాహు స్త్వాం సాంఖ్యా స్తత్త్వవిదో హరే । ఇత్యాది స్మృత్యా
విష్ణు రూపత్వే స్థితే కిం తస్య భక్తే రిత్యభిప్రేత్యాహ । తథాచేతి ! ఏవం
తర్హి సగుణ భావేనాపి నీతాంచ పార్వతీం పశ్యే ద్రామం చైవ త్రిలో
చన మిత్యాది రీత్యైవ భజే దిత్యనవద్యమ్॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అత్మ తత్వ ప్రాప్తి కొరకు మరియొక సాధనమును చెప్పుచున్నాడు.
పుత్ర, దార, గృహదుల యందు ఆసక్తి లేకుండుట అనగా పుత్రాదులు
సుఖముగా నుండిన తాను సుఖిననియు వారు దుఃఖముతో నుండిన తాను
దుఃఖి ననియు అనకుండుట, ఇతరుల యందు ఆత్మంతము తటస్థముగా
నుండుట (ఇతరులకు సుఖ దుఃఖములు గల్గినప్పుడు తాను తటస్థముగా
నుండుట.) అదిలేకుండవలయును. ఓయీ! ఇటువంటి ఆ జిజ్ఞాసునకు యేమి
కావలయు నంటే చెప్పుచున్నాడు. ఈ జిజ్ఞాసునకు కష్ట సుఖములు
ప్రాప్తించినప్పుడు నిత్యము చిత్తము సమముగా నుండవలయును. (ఓయీ!
అస్తి, భాతి, ప్రియము, నామము, రూపము. ఇవి అయిదు అంశములు,
మొదటివి మూడును బ్రహ్మస్వరూపము, మిగిలిన రెండును జగద్వీజమును
శృతిచే నామరూపములు రెండును జగద్వీజ మగుట వలన మాయా స్వరూ
పము గనుక. మాయకు కారణము విష్ణువని స్మృతి యుండుట వలన విష్ణు
వునకు భక్తి వలన ప్రయోజన మేమనే యభిప్రాయమున చెప్పుచున్నాడు.
సగుణ భావముతో నున్నా నీతను పార్వతీని గాను రాముని శంకరుని
గాను చూడవలె ననే శృతి చొప్పున తప్పలేదు॥ ౯॥

శ్లో॥ మయిచా నన్య యోగేన భక్తి రన్యభి చారిణీ ।

వివిక్త దేశ సేవిత్య మరతి ర్జనసంసది॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మపరమపి తత్సాధన మాహ— మయీతి
 తథాచా హంగిరో పాసనయా మన్యే త్వాం కాల మీశాన
 మితి స్మృతి న్యాయేన మయి సదాశివే త్వనన్య భావేనా
 వ్యభిచారణీ భక్తి ర్నతు దక్షాదివ ద్వేవ తాంతర త్వేన చలిత
 భక్తి రితి తాత్పర్యం । ఏవం యస్మి న్దేశే హి తత్పక్షో నాస్తి
 సజ్జన పాదప స్సఫలః శీతలచ్ఛాయో నతత్ర దివసం వసే
 దిత్వాది స్మృత్యుక్త దేశత్వంవివిక్తదేశ సేవిత్సమితి తద్దేవ వసే
 దితి భావః । ఏవమేవ । నధావతి జనాకీర్ణం నారణ్య ముప
 శాంతిధీ ర్యథా తథా యత్ర తత్ర స్థిత ఏవో పశామ్యతీ
 త్యాదినా త్వరతి ర్జన సాసదీత్యనేనో క్త మవధార్య॥౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

దక్షాదివదితి తద్యథా దశవర్ష సహస్రాణి దక్షోచైయజ్ఞ మాహర త్త
 ద్యజ్ఞమవహ చ్చంభోః ప్రసాదేన వినా త్తజాత్ ఇత్యాద్యన్యత్ర విస్తరః

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

మరియొక సాధనమును చెప్పుచున్నాడు. అహంగిరో పాసనచే
 నిన్ను కాలసూపుడైన ఈశ్వరునిగా తలచుచున్నాననె భారతొక్క కుంతి
 వచనముచే సదాశివుడనైన నాయందు అన్యన్యభావముచే అవ్యభిచార భక్తి
 గలిగి యుండుము. దక్షాదులు వలె దేవతాంతరము నుపాశించి చంచల
 భక్తుడవు గాకుమని తాత్పర్యము. యే దేశమందు తిత్వమును తెలిసినట్టిన్ని
 ఫలములతో గూడుకొని యున్నట్టిన్ని చల్లని ఏడగలిగిన సజ్జన వృక్షము
 లేదో ఆదేశమందు ఒక్క రోజైనను ఉండకూడదను స్మృతి ప్రకారము

చెప్పబడిన దేశమందుండుటయే ఏకాంతవాసమందుండుట. జనులు
గుంపులుగా నున్నచోటికి పరుగెత్తరాదు. అరణ్యమునకున్న పరుగెత్తరాదు
శాంతిసొందిన బుద్ధిగల వాడగుచు యొక్కడనో ఒక్కచోట నుండి
శాంతి నొందునను స్మృతి చొప్పున ప్రాకృత జనల యండిచ్చ లేకుండుట
(దక్షుడు పదివేల సంవత్సరములు యజ్ఞమును చేసెను, అట్టి యజ్ఞము ఈ
శ్వరానుగ్రహము లేనందున దగ్ధమైపోయెను. ఇత్యాదులు మరియొక
చోట విస్తరించి వ్రాయబడెను॥౧౦॥

శ్లో॥ అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థ దర్శనమ్ ।

ఏతద్జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం తదతో న్యథా॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వితః పరమపి తస్య కి మపేక్షిత మిత్యాహ-అధ్యా
త్మేతి । తత్ర తావదాత్మాన మధికృత్యప్రవర్తత ఇత్యధ్యాత్మ
జ్ఞానం తస్మిన్నిత్యత్వ మిత్యర్థః । తత్రేతేషాం సతి వివేక
నిష్ఠస్య హ్యమానిత్వాది తత్త్వజ్ఞానార్థ దర్శనాంతం మిశేతి
సంఖ్యాకం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం ప్రోక్త మతో న్యథా త్వజ్ఞానం
మోక్షా నుపయోగిత్వా దితి భావః॥౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అధికృత్యేతి । ఇహ త్మశబ్దేన బుద్ధి ర్మనో హం చిత్తంచ । త్యాది
స్మృత్యా పంచవింశతి తత్వాత్మకం శరీరం గృహ్యతే । తచ్ఛరీర మధి
కృత్యైవ యది దేహం పృథక్ కృత్యేత్వాది రీత్యా బ్రహ్మవిద్యా ప్రవర్త
తే తచ్చా త్మావారే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్య ఇత్యాది వేదాంతా
దేవే త్యధ్యాత్మ విద్యా శబ్దేన వేదాంత మేవోచ్యత ఇత్యాశయః॥ ౧౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అటుపైన అర్జునునకు కావలసినదేమంటే చెప్పచున్నాడు. శరీరమును గురించి ప్రవర్తించునట్టిది అధ్యాత్మము. అట్టిజ్ఞానమునందు నిత్యత్వము నున్న (అనగా మోక్ష మన్నిటికన్న గొప్పదని యెంచు చుండుట) తత్వజ్ఞానముచే నాత్మసందర్శనమున్ను । వివేకము గలవానికి ఆమానిత్వము అదంభిత్వము మొదలుకొని తత్వ జ్ఞానార్థ దర్శనాంతము యిరువది లెక్కగల శాస్త్ర జన్య జ్ఞానము చెప్పబడినది. వీటి కంటె విపరీత గుణములు అజ్ఞానము, మోక్షమున కుపయోగము లేనివి. ఇక్కడ ఆత్మశబ్దముచే మనో బుద్ధ్యాది పంచవింశతి తత్వములుగల శరీరమును తెలిసి వేరు చేసి ఆత్మను గ్రహించ వలెనన్న స్మృతి ప్రమాణముచే బ్రహ్మవిద్య సాప్రమగుచున్నది. ఆత్మ సందర్శనము చెయ్యవలెను. శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసలు చెయ్యవలె నన్న శ్మశ్మలు వేదాంతము నందున్నవియో గాన అధ్యాత్మమనగా వేదాంతమయియే అర్థము. ఉత్తర మీమాంసా శాస్త్రమునకు శరీరక మీమాంస యని యే పేరు. శరీరము తెలిస్తేనే గాని శరీరయైన ఆత్మ తెలియదు. అందుకు వేదాంత శాస్త్రమే ముఖ్యము॥ శ్లో॥ ధైర్యైరావత శాంతి ధీమ దమ సన్మందార బంధూ న్నదా మైత్యో ద్యప్పరసో వివేక తురగంసంతోష చింతాపశిం । ఆత్మజ్ఞాన మహా మృతం సమరసం వైరాగ్య చగ్రోదయం వేదాంతార్ణవ మాశ్రయామ్య సుదినం శ్రేయస్యముక్తిప్రదం॥ ౧౧

శ్లో॥ జ్ఞేయం యత్త త్రవక్ష్యామి యద్జ్ఞాత్వా మృత మశ్నుతే ।

అనాది మత్పరంబ్రహ్మ నసత్త న్నాస దుచ్యతే॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను చ జ్ఞాన శబ్దేనై రేభి సాధనైః కిం జ్ఞేయ మిత్యుతః ప్రతిజానీతే జ్ఞేయమితి నన్విహ వట్సూపత్తిభి సా

ధనై ర్యజ్జరేయం జ్ఞాత్వాచా మృతమశ్నుతే నామ సంసారా
 ద్విముచ్యతే తద్భ్రహ్మ కింస్వరూపం భవతీ త్యాహ - అనా
 దిమదితి ఏనం తస్మి ప్రథమం సహజం బ్రహ్మ మాయయా
 శూన్య మాగతం శూన్యా త్రుకృతి రీశశ్చ మహదాద్యా
 స్తతో జగది త్యాది స్మృత్యా మాయయా శూన్యాఖ్య
 మసదాగతం తతశ్చ బింద్వాఖ్యా కార్యా ప్రకృతి రీశశ్చేతి
 ద్వాసుపర్ణే త్యాది శ్చుతి వేద్యం కల్పితం సదాగతమితి సద
 సద్యాం విహీనం త్రైకాలా బాధ్యత్వేనా నాది మధ్యాంత
 రహితం సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మకశం తు జ్ఞాత్వా
 అమృతా భవంతీతి శ్రుతివేద్య మవధార్య మితి పర
 మార్థః॥ ౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సదసద్యామితి॥ తత్ర తావ చ్చిరకాల స్థాయిత్యేన సత్యం స్వల్ప
 కాల స్థాయిత్యేన చాసత్యం తాభ్యాం విహీనం త్రైకాలా బాధ్యత్వ
 లక్షణం సత్య మనాది రిత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! జ్ఞాన మను సేరుగల వెనుక జెప్పిన యిరువది సాధనముల
 చేతను దేనిని తెలియవలెనంటె చెప్పుచున్నాడు । శమాది పట్క సంపత్తి
 గల ఆమానిత్వాది సాధనములచే తెలియ దగిన దేనిని తెలిసి అమృతము
 ననుభవించు చున్నాడో అనగా సంసారము వలన ముక్తుడగు చున్నాడో
 అట్టి బ్రహ్మమును తెలియవలెను. అది యెట్టి దనగా చెప్పుచున్నాడు.
 మొదట సహజమైన బ్రహ్మమును పరమశివుడు ఉన్నాడు. అట్టి పరమ

శివునికి మాయా సంబంధము వలన శూన్యమును అసత్తు పుట్టినది. శృతి||
 అసద్వా ఇద మగ్న ఆసీత్|| శూన్యము వలన ప్రకృతియు ఈశ్వరుడును
 పుట్టిరి. వారి వలన మహత్తు అహంకారము మొదలయినవి పుట్టినవి.
 వాటి వలన జగత్తు పుట్టినదను నట్టి స్మృతిచే మాయచే శూన్యమును అసత్తు
 పుట్టినది. దానినుంచి బిందువను పేరు గల కార్యప్రకృతియు ఈశ్వరు
 డున్నా పుట్టిరి. (అనగా జీవుడు, ఈశ్వరుడు) సుపర్ణ శృతిచే తెలియ
 దగిన జీవేశ్వర రూపముగా కల్పితమైన సత్తు, పుట్టినది. శృతి|| తతోఽసద
 జాయతే|| భూత భవిష్య ద్వర్తమాన కాలముల యందును నట్టిన్ని ఆది
 మధ్యాం తములు లేనట్టి సత్యము జ్ఞానము, అనంతమును ఆత్మ రూపమైన
 పరమ శివుని తెలిసి సంసారము నుండి విముక్తులగుచున్నారు. శృతి||
 జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః | (చిరకాల ముండునది సత్తనిన్ని,
 ఆల్పకాల ముండునది అసత్తనిన్ని యున్నది. గనుక పరమాత్మ సత్తునూ
 గాదు. అసత్తునూ గాదని వచింతురు|| ౧౨||

శ్లో|| సర్వతః పాణి పాదం తత్సర్వతోక్షి శిరోముఖం |

సర్వతః శ్రుతి మల్లోకే సర్వ మావృత్య తిష్ఠతి|| ౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ సదసద్భ్యాం విహీనం త్రైకాలా బాధ్యత్వేన
 విలక్షణం సద్రూపం బ్రహ్మ కథ మిహ ధ్యస్తే జగతి భాసత
 ఇత్యాహ—సర్వతః | తత్ర తావత్సేత సత్సేతనానా మేకో
 బహూనామి త్యాది శ్రుత్యా చేతనత్వేన ప్రతిభాసమానా
 నాం క్షేత్రజ్ఞానాం మధ్యే చేతన సర్వ ప్రతిబింబక రూప
 స్తథా బహూనాం ప్రకృత్యాది మహాభూతానాం క్షేత్రాణాం
 మధ్యే సర్వాధిష్ఠాన రూపంచ పరబ్రహ్మైవే త్యధ్యస్త సత్త

యాపి రజ్జుసర్పవ తస్యైవ తః పాణయః పాదాశ్చయస్య పరబ్రహ్మ
ణ స్సదాశివస్యే త్యాది సర్వ మావృత్య తదేవ సహజం
బ్రహ్మ షరాత్పర తరం తిష్ఠతీత్యర్థః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

రజ్జుసర్పవదితి తద్యథా రామాయణేఽప్యుక్తమ్ తత్యథా, 'యదస్య
దన్యత్ర విభాష్యతే ధ్రువా దధ్యాస ఇత్యాహు రముం విపశ్చితః ఆసర్ప
భూతేపిహి సర్పభావనా రజ్జుద్భిక్తే తద్వ దపీశ్వరే జగత్' ఇత్యాద్యధిక
మన్యత్ర విస్తరః॥౧౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ సత్తును ఆసత్తును గాక త్రికాలా బాధ్య మగుటచే విలక్షణ
మై సమూహమైన బ్రహ్మము యీ అగ్యస్తమైన జగత్తునందు యేలగు
కనిపించుచున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు. చేతనశ్చితిచేత, చేతనముగా ప్రకా
శించు చున్న త్నేత్రజ్వలలో జీవరూపముగానున్నా అనేకములైన ప్రకృతి
మొదలగు మహాభూతములయిన త్నేత్రములలో సర్వాధిష్ఠాన రూపముగా
నున్నా పరమాత్మయే అగ్యస్త సత్తాచేత రజ్జువునందు సర్పమువలె యెటు
జూచినను పరబ్రహ్మమైన సదాశివుని యొక్కరూపము జేతులునుకాళ్ళును
గలిగిఎటుచూచిననుకన్నులు, శిరస్సులు,ముఖములును, కలిగిఎటుచూచినను
చేవులుగలిగి జగత్తునందునన్నిటినియావరించుకుని యున్నది. అదియెఅన్నిటి
కంటె పరమైన సహజమైన బ్రహ్మమును పరశివుడు ఉంటున్నాడని తెలి
యవలెను. ఆధ్యాసమనగా ఒకవస్తువును భ్రాంతిచే మరియొక వస్తువుగా
జూచుట సర్పముకొని రజ్జువు మొదలయిన వాట్లయందు సర్పభావన
గలిగినట్లు ఈశ్వరుని యందు జగదాభిసమన్నా అట్లే గలిగినదని రామా
యణమందు చెప్పబడినది॥౧౩॥

శ్లో॥ సర్వేంద్రియ గుణాభాసం సర్వేంద్రియ వివర్జితం ।

అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృచ॥ ౧౪

—♦ భా వ్య మ్ —

నను వ్యావహారిక సత్తయా సదూపమపి జగద్వస్తుతోఽసది త్వధ్యారోపా పనాదాభ్యాం నిరూపయన్నాహ-
సర్వేంద్రియేతి । తథాచేహ ధ్యాయతీవ తద్రూపేత్యాది
శ్రుత్యా పరమార్థత సర్వేంద్రియ వివర్జిత మపి తద్రూప్యా
మాయయా సర్వేంద్రియ గుణాభాసమపి భవతి త్యన్వయః ।
ఏవం పరమార్థత సకల సంగ శూన్యమపి మాయయా సర్వా
ధిషానత్వేన సర్వభృచ్చ భవతి తదైవ పరమార్థతో నిర్గుణమపి
గుణానాం సత్త్వ రజ స్తమసాం శబ్దాది ద్వారా సుఖ దుఃఖాది
గుణ కార్య భోక్తృచ తద్రూప్యా జ్ఞేయ మిత్యర్థః॥౧౪॥

—♦ ల ఘ టి ష్ ణీ —

అధ్యారోపా పనాదాభ్యా మితి । తద్యథా । ఉపాయా శ్చిత్త
మాణానాం బాలానా ముపలాలనాః । అసత్యే వర్తమాని స్థిత్యా తత
స్సత్యం సమీహత । ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం॥ ౧౪॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము —

ఓయీ వ్యవహారమందు ప్రత్యక్షముగా గమపించు జగత్తు పారమా
ర్థికమందు లేదని అధ్యారోపా ౭పవాదములచే నిరూపించుచు చెప్పు
చున్నాడు. పరమార్థము వలనసర్వేంద్రియవర్జితుడైన బ్రహ్మము మాయచే
వ్యావహారికములో సర్వేంద్రియగుణములున్నట్లు అగుచున్నది. ఇటులే
పరమార్థము వలన సకల సంగ రహితమైన బ్రహ్మము మాయచే వ్యవ

హరికమందు సర్వమునందు ఉండి సర్వమును భరించు చున్నట్లు ఆగు చున్నది (స్థూల సూక్ష్మకారణముల నంటి నడిపించు చున్నట్లున్నది) అటులే పరమార్థము వలన నిర్గుణమైన బ్రహ్మము సత్త్వ రజస్తమో గుణములు గలిగి శబ్దదుల ద్వారా సుఖ దుఃఖాది గుణములను కార్యమును చేసి అనుభవించు చున్నదో దానిని బ్రహ్మమని తెలియవలెను. (అధ్యాసోపా ౭ పవాదము ల నగా, పిల్లనాళ్ళు అబద్ధమాడుట అధ్యాసోపము । శిక్షించినప్పుడు నిజము చెప్పట అపవాదము॥ ౧౪॥

శ్లో॥ బహి రన్తశ్చ భూతానా మచరం చరమేవచ ।

సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాన్తికేచ తత్॥౧౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ రజ్జు సర్పవత్తేనైవ సర్వం వ్యాప్త మిత్యాహ బహిరన్తశ్చేతి । తత్రైవం సతి సదస ద్రూపాణాం సర్వేషాం కల్పితానా మధిష్ఠాన మేకమేవేతి, తద్దూరే తద్వదంతిక ఇత్యాది శ్రుత్యా సర్వత్ర తస్య విద్యమానత్వేపి సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం సాధన శూన్యై సర్వసాధారణజనై రిత్యవధార్యం॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ♦—

సర్వం వ్యాప్తమితి । తద్యథా, 'యద్యచ్ఛేష మిదం సర్వం నేత్ర మం త్యజ్య యుక్తిభిః । పాప్ర్యా వశిష్ఠ చిన్మాత్రం యోస్తి సోస్మీతి భావయ । ఏకం బ్రహ్మ చిదాకారం సర్వాత్మక మఖండితం । నిష్కంపం భూరివా శేషమితి భావయ రాఘవ ఇత్యాద్యాత్మార్చన ప్రకరణే యోగవాళిషే ద్బ్రహ్మమ్॥ ౧౫॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

రజ్జువునందు సర్పమున్నట్లు పరమాత్మ సర్వమునందునూ ఉన్నాడని చెప్పుచున్నాడు. భూతములకు లోపల పైని అయ్యది నిండి యున్నది. చరాచరము లదియే అయినందున నూత్నుమగుటచే నదియే ఇదియని యెరుంగ శక్యముగాదు. మూఢులకు దూరముగను జ్ఞానులకు చేరువుగను ఉండును. సమూహములు కల్పితములునైన యన్నిటికి అధిష్ఠానము ఒక్కడే. దూరముగాను దగ్గరగాను ఉండు వాడొక్కడే. సర్వత ఉన్నప్పటికి నూత్ను మగుటచే సాధనము లేని సర్వసాధారణ జనులచే తెలియ శక్యము గానివాడని నిశ్చయించ దగినది. (తెలియ దగిన దానిని గూర్చి, శ్లో॥ నాహం దేహో నేంద్రియాణ్యంతరంగం నాహంకారః సాక్షిః సర్వేషాం నబుద్ధిః । దారాపత్య క్షేత్ర విత్తాది దూర స్సాక్షీ నిత్యః పృథ్వీగాత్మా శివోహం. ఇట్టి యుక్తిచే దేహేంద్రియములను వదలి మిగిలిన చైతన్యమేదియో అదియే నేనని భావింపుము. చిద్రూపమైన బ్రహ్మమొక్కటే సర్వవ్యాపకమై అఖండితమై యున్నది. భూమివలె చలనము లేనిదై సర్వము తానై యున్నదని భావింపుమని యోగవాక్యముందు రామునకు ఆత్మార్పణ ప్రకరణమందు చెప్పెను. చూడనగును॥౧౫॥ శ్లో॥ అవిభక్తం చ భూతేషు విభక్త మివచ స్థితమ్ ।

భూతభర్తుచ తజ్జేయం గ్రసిన్లు ప్రభవిన్లుచ॥

౧౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ యదుక్త మేకమేవ సర్వ మానృత్య తివ్యతీతి తద వ్యాహ । అవిభక్తమితి । తత్రైవ సతి క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞేషు సర్వ భూతేషు చాకాశస దవిభక్త మపి విభక్త మివచ స్థిత మిత్యర్థః ఏవం గుణత్రయేణ భిద్యంతే బ్రహ్మ విష్ణోదయ సుమే వస్తుత

స్త్రీక మద్వైతం శివ మిత్యాహ హి శ్రుతి రిత్యాది శ్రుత్యా
భూతానాం ప్రాణీనాం భర్తృ గ్రసిష్ఠప్రభవీష్ఠచ బ్రహ్మాది
యాపేణ తద్బ్రహ్మైవే త్యాశయః॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘ టి పు ణీ . ♦—

బ్రహ్మాదియాపేణేతి । తద్యథా. 'బ్రహ్మ విష్ణు సుకందా'ద్యా
యద్యత్కుర్వంతి సర్వతః । తదేత చ్చిద్వపు సర్వం కరోతి త్వే
భావయే త్యపి బోధ్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఒక్కటే సర్వమును అవరించి యేది ఉంటున్నదని చెప్పెనో
దానిని చెప్పుచున్నాడు. తేత్ర తేత్రజ్ఞుల యందుమా సర్వభూతము
యందునూ ఆకాశమువలె విభాగములేక పోయినను ఘటాకాశ మతా
కాశముల వలె విభాగ మున్నట్లున్నదిన్నీ । బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు
గుణత్రయముచేతను భేదము గలిగి యుండిరి, యధార్థముచె అద్వైతమై
శివుడొక్కడే యని శృతి చెప్పెనను శృతిచే భూతముల సృష్టి స్థితి
సంహారములు చేయు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుడు అబ్రహ్మమేయని అభి
ప్రాయము. బ్రహ్మ విష్ణు ఇంద్రాదులు దేని దేనినంతటనూ చేయు
చున్నారో దానినంతను యీచిద్రూపుడే చేయుచున్నాడని భావింపుము
చెప్పిన వాక్యమును తెలియ దగినది॥ ౧౬॥

శ్లో॥ జ్యోతిషా మపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పర ముచ్యతే
జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య విష్టితమ్॥ ౧౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను యది సర్వప్రకాశకం సర్వత్ర విద్యమానమపి
నోపలభ్యతే చే తర్హి కిం తతస్సాస్య దిత్వత ఆహ - జ్యోతిషా

మపీతి। తత్రైవం సత్యస్తమిత ఆదిత్యే ౭ స్తమితే చంద్ర
మసా వస్తమితాయాం వాచి కిం జ్యోతిరేవా యం పురుష
ఇతి ప్రశ్నేస్వయం జ్యోతి రేవా యం పురుష ఇత్యాది
శ్రుత్యా నాగ్నాది జ్యోతి ర్వజ్జ్యోతి స్తమస్య స్థం యతో
భవే దిత్యాది స్మృత్యాచ తత్తమసః పరం జ్యోతిషా మపి
జ్యోతి ర్యేన తేజసేద్ధ సూర్య స్తపతి తస్య భాసా సర్వ
మిదు విభాతీ త్యాది శ్రుత్యాపి తత్పర మిత్యర్థః। ఏవం సతి
తదేతదితి మన్యంతే ఆత్మా నం బ్రహ్మవాదిన ఇత్యాది శ్రుత్యా
గురు శాస్త్రభ్యాం హృది సర్వస్యా ధిష్ఠితం జ్ఞేయత్వేన
స్థితం। జ్ఞానం తత్వవిదాం ప్రత్యక్షమేవే త్యాశయః॥ ౧౭॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఓయీ! జ్ఞానము సర్వమును తెలియజేయునది యైనట్లైతే సర్వత్ర
ఉండిన్ని లభించక పోయినట్లులైతే అట్టి జ్ఞానము వలన ప్రయోజన మేమ
నగా చెప్పుచున్నాడు. పురుషునకు ప్రకాశమానమైనదేది? సూర్యుడు.
సూర్యుడస్తమించగా ప్రకాశించునదేదిచంద్రుడు. చంద్రుడస్తమించగా =
అగ్ని అగ్ని లేనప్పుడు = నేత్రము చీకటిలో ప్రకాశించునదేది = నోటితో
మాట్లాడ వచ్చును. గనుక వాక్కు ప్రకాశించునది. వాక్కును ప్రకాశింప
జేయునదేది? మనసు = మనసును ప్రకాశింపజేయునది బుద్ధి = బుద్ధిని
ప్రకాశింపజేయునది చిత్తము = చిత్తమనగా నెరుక ఆయెరుక యెవరిది
పురుషునిది గాన పురుషుడు స్వయంజ్యోతి అనగా తనంతట తాను ప్రకా
శించువాడు. పురి శేత ఇతి పురుషః హృదయ పురమునందున్న పరమాత్మ
యే పురుషుడు॥ సహస్రశీర్షా పురుషః అపరమాత్మయే సూర్యచంద్రుల
ప్రకాశింపజేయునది తమస్సుకంటె పరమైయుండునది దానిని బ్రహ్మ

వేత్తలు ఆత్మయనిరి. అదిసర్వల యొక్క హృదయమందు జ్ఞానరూపమై యుండినది. గురూపదేశమువల్లను శాస్త్రము వల్లను తెలియదగినదిగా నున్నది. అదియే జ్ఞేయము. అట్టిజ్ఞానము తత్వవేత్తలకు ప్రత్యక్షముగా నున్నది॥౧౭॥

శ్లో॥ ఇతి త్రైత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః ।
మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావామో పపద్యతే॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధైవ మిహ పూర్వోక్తం సర్వ ముపసంహర న్నాహ-
ఇతితి । తథాచేహ సమనంత రమేవ మహాభూతానీ త్యాదినా
త్రైత్రం తథా జీవేశ్వరలక్షణం త్రైత్రజ్ఞం జ్ఞానం జ్ఞేయంచ తతో
ధికం పరబ్రహ్మేతి త్రివిధం సమాసత శోచ్యతే మిత్యర్థః । నను
కేన మార్గేణ తద్భిన్నా విజానీయా దిత్యత అహ-మద్భక్త
ఇతి । తత్త్రైత్రం సత్య హంగిరోపాసనయా మయి సదాశివే
వసత్యద్ధాతు సర్వత్రేతి స్మృతి న్యాయేన వాసుదేవే పశు
పతౌవా గురుత్వేన భక్తి ర్యస్య సచైవం మద్భక్త ఏతద్య
థోక్తం త్రైత్ర త్రైత్రజ్ఞయో జ్ఞానం విజ్ఞాయ మద్భావః పరం
పదరూప స్తదర్థ ముపపద్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

అధికమితి । యోదేవానాం ప్రభవ శోచ్యద్భవశ్చ విశ్వాధికో డ్రావో
మహర్షిర్నిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వ మిత్యాది శ్రుతే రిత్యర్థః ।
పరంపద రూపమితి , యదేతదుక్తం స్కాండే । తద్యథా. 'పదం

యత్పరమం విస్తృతదాఖిలదేహినాం పరంపరమ మద్యైతం సశివ
సాంబ విగ్రహ, । ఇత్యాది ద్రష్టవ్యం॥ ౧౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈశోకమండు వెనుక చెప్పిన దాని నుపసంహరించుచు చెప్పు
చున్నాడు॥ క్షేత్రమును । జీవేశ్వర యాపమైన క్షేత్రజ్ఞుని । జ్ఞానమును,
జ్ఞేయమును, అంతికంటె నధికమైన పరబ్రహ్మనున్నా మూడు విధములుగా
చెప్పబడినది. (క్షేత్ర)క్షేత్రజ్ఞులు - జ్ఞాన జ్ఞేయములు । పరబ్రహ్మము)
ఓయీ! అట్టి పరమాత్మను యేమార్గముచే తెలియవలె నంటె చెప్పు
చున్నాడు । అహంగిరోపాసనచే సదాశివుడయిన నాయందుగాని వశు
పతియందుగాని. గురుత్వముచేత భక్తిగలవాడు నాభక్తుడు. ఇదివరకు
చెప్పిన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల యొక్క జ్ఞానమును తెలుసుకుని నాపరంపద
మును పొందుచున్నాడు. ప్రపంచమును పుట్టించిన వాడున్ను హిరణ్య
గర్భుని మండుగా గన్నవాడునూ గనుక రుద్రుడు విశ్వాధికుడన బడును.
విష్ణువుకంటె పరమై యున్న పదము ఆత్యంతము అద్వైత యాపమైన
సాంబశివుడు అతనె. అఖిల దేహులకు పరమ పదము॥ ౧౦॥

శ్లో॥ ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్య నాదీ ఉభావపి ।

వికారాం శ్చ గుణాం శ్చైవ విద్ధి ప్రకృతి సుభవాన్॥ ౧౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ పరబ్రహ్మణః సదాశివస్యా వినాశిత్యేన సత్యత్వ
మనాదిత్వం చే త్యుభయం ప్రకృతి పురుషయో నైవనాదిత్వ
మేవ ససత్యత్వ మిత్యాది వివేచయ న్నాహ—ప్రకృతిమితి ।
తథాచేహ । నైవాది ర్జన్మ యయో స్తా అనాదీ ప్రకృతిం
పురుషంచ విద్ధి త్యర్థః । ఏవం సతి జన్మాభావా త్కృతః స్థితి

రిత్యాది స్మృతి న్యాయేన భాతీతిచే ద్భాతు నామ మిధ్యా
స్వప్న గజాదివదితి స్మృతి న్యాయేన చోభావ ప్యనాదీ విద్ధి
త్యర్థే పర్యవస సేత్తద్వికారాన్ గుణాంశ్చ ప్రకృతి సంభవా
న్విద్ధి త్యర్థః॥ ౧౯॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

అనాదిత్వమేవేతి । తథాచ సదేవసోమ్య ఇద మగ్ని ఆసీదితి
యత్ర తమ స్తన్నిదివా నరాత్రి రిత్యాది శ్మృత్యా ఏవ మాదా సంలేచ
యన్నాస్తి మధ్యే యదపి తత్తథా అసత్యం తత్తమః ప్రోక్తం యదైవాస్తి
మరీచికే త్యాది శ్మృత్యాచ న ఆది జన్మయయోః ప్రకృతి పురుషయోర్హ
అనాదీ తయో రాభవ స్తత్వ మితి సిద్ధాంతః॥ ౧౯॥

—* ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము *—

తరువాత పరబ్రహ్మమైన సదాశివునికి నాశము లేక పోవుటచే
సత్యత్వమును అనాదిత్వమును రెండును గలవు. ప్రకృతి పురుషుల యొక్క
అనాదిత్వమే నిజము గాదని వివేచన జేయుచు చెప్పుచున్నాడు. జన్మ
యెవరికి లేదో వారు అనాదులు. ప్రకృతి పురుషుడు అని తెలియవలెను.
అయితే జన్మ లేకుండుటచే స్థితి మాత్రము యొక్క డినుంచి రాగలదనెడి
స్మృతి చెప్పినట్లు. స్థితి లేదంటే గపించు చున్నదనగా గనుపించుగాక
స్వప్నమందు గనుపించిన యేనుగు మిథ్య యయినట్లు, ప్రకృతి పురుషు
లిద్దరూ అనాదులని యుండగా వాళ్లయొక్క స్థితి దేహేంద్రియ వికార
ములను గుణములను ప్రకృతి వలన బుట్టిన వాటిని గా తెలుసుకొనుము.
(సత్యే ముందు ఉన్నది. దివా రాత్రి విభాగము లేనప్పుడు ఆర్యంతములు
లేకున్న మధ్యయందును అట్లే గనుక, దానిని తమస్సనిరి. మరీచికయే
(వెలుతురు) ఉన్నదను స్మృతిచే, ప్రకృతి పురుషులకు జన్మలేదు. గనుక
అనాదులుగా తెలియవలెనని సిద్ధాంతము॥ ౧౯॥

శ్లో॥ కార్య కారణ కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే ।
పురుష సుఖ దుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే॥౨౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తత్ర తానద్వి కారాణాం ప్రకృతి సుభనత్వమపి వివేచ
యన్నాహ । కార్యేతి । తత్రైవంసతి । కార్యం శరీరం కరణ
మేవ కారణం తద్రూపాణీంద్రియాణి తేషాం కర్తృత్వే
హేతుశ్చ ప్రకృతి రుచ్యత ఇత్యర్థః । ఏవం పురుషః తేత్ర
జ్ఞస్తు తత్ర సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రిత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

కర్తృత్వ ఇతి । తదుక్తం స్కాందేకకర్తృత్వం చైవ భోక్తృత్వం
యదుక్తం జీవయోగివ కర్తృత్వే తు హరి త్వాభోక్తృత్వే తు సదా
శివః । ఇత్యాదినా వాంతరత్వేన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాదీనాం సర్వ
సాక్షి తయా సదాశివస్యైవ సర్వాధిస్థాన తయా హేతత్వమితి । 'భోక్తారః
పశవ స్సర్వే శివో భోజయితా పరః' । ఇత్యాదినా సిద్ధాంతిత మిత్యవధే
యం॥ ౨౦॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

దేహేంద్రియ వికారములు ప్రకృతివలన పుట్టినవని వివేచన
చేయుచు చెప్పుచున్నాడు. కార్య మేమనగా శరీరము. కరణమే సాధనమైన
ఇంద్రియమే కారణము. అటువంటి కార్య కారణములైన దేహేంద్రియ
ములనుజేసినది ప్రకృతి । పురుషుడైన తేత్రజ్ఞుడు (సుఖ దుఃఖముల ననుభ
వించువాడు (కర్తృత్వ భోక్తృత్వములు జీవేశ్వరులకు చెప్పబడినవి.)
కర్తృత్వమందు హరియు భోక్తృత్వమందు సదాశివుడును చెప్పబడిరని

స్కందపురాణమునం దున్నందున హరి ప్రకృతియనియు హరుడు పురుషుడనియు భావము. అవాంతరముగా కర్మత్వము భోక్తృత్వము మొదలయిన వాట్లకు సర్వసాక్షిగా సదాశివుడై అన్నింటియందునూ ఉన్నవాడగుటచే హేతువయి యుండెను. పశువు (జీవు) లందరు భోక్తృలు. (అనుభవించు వారు) శివుడు అనుభవింప జేయువాడు (అనగా కర్మఫలము నిచ్చువాడు) అని శృతి స్మృతులవలన సిద్ధాంతము చేయబడెను॥ ౨౦॥

శ్లో॥ పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుక్తే ప్రకృతిజా న్గుణాన్ ।

కారణం గుణసంగోస్య సదసద్యోని జన్మను॥

౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ పురుషస్య సుఖ దుఃఖాది భోక్తృత్వా సౌసారిత్వ మిత్యుక్తం తత్ర కింనిమిత్త మిత్యాహ—పురుషణి । తత్ర తావత్ప్రకృతిస్థ ఏవహి పురుషః ప్రకృతిజాం శ్చబ్దాది గుణాన్భుక్తే తత్ర కారణంతు సత్త్వ రజ స్రమో గుణైస్తాదాత్మ్యేన సంగవేతి తత్ప్రాప్తి సద్యోనయః సాత్వికా దేవాద్యాస్తథాసద్యోనయస్తామసత్త్వా త్పశ్వాద్యాః । ఏవం సదసద్యోనయో విమిశ్రితత్వా మభయ గుణవత్మ్యేన మనుష్యాద్యాస్తత్ర తు సదసద్యోనిషు జన్మాదినా సంగోస్యేతి బోధ్యమ్॥ ౨౧॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

పురుషుడు సుఖ దుఃఖముల ననుభవించు వాడు గనుక సౌసారియని చెప్పబడినది. సౌసారి యేందుకయినాడనగా చెప్పుచున్నాడు. పురుషుడు ప్రకృతియం (దేహేంద్రియములం) దున్నవాడై ప్రకృతి యందు

పుట్టిన శబ్ద స్పృశాది గుణముల ననుభవించుచున్నాడు. కారణ మేమంటే, సత్వ రజ స్తమో గుణములతో తద్రూపమైన సంగమ కారణము. అందు లో నున్న సద్యోనియందు పుట్టిన వారు సావ్యులు దేవతలు. ఆసద్యోని యందు పుట్టినవి తామసములు. పశువులు మొదలగు నవి సదస ద్యోనులు సత్వ తామసములు గల వగుట వలన ఉభయ గుణములు గలవారు మను ష్యులు. సదసద్యోనుల యందు జన్మాదులతో గూడుటయే సంసార కారణము-గుణములను బట్టి మానవులు పుణ్య పాప కర్మలు జేయుదురు. సత్వ గుణముచే నంతయు పుణ్యమే చేసి సద్యోని యందు పుట్టి దేవత లయిరి. తమో గుణముచే నంతయు పాపమే చేసి ఆసద్యోని యందు పుట్టి పశ్వాదులయినవి. సత్వతమో గుణములు గలసినందున పుణ్య పాప కర్మలు రెండును చేసి సదసద్యోని యందు మానవులై పుట్టి సుఖ దుఃఖ ములనుభవించు చున్నందున సంసారము ప్రార్థమై వచ్చుచున్నది॥ ౨౧॥

శ్లో॥ ఉపద్రష్టా నుమంతాచ భర్తాభోక్తా మహేశ్వరః ।

పరమాత్మేతి చా పుక్యక్తో దేహేస్మిన్ పురుషః పరః॥ ౨౨

—♦ భా వ్య మ్ —

నను కిం తర్హ్య సంగో హ్యాయం పురుష ఇత్యాది శ్రుతి వేద్యం శివ మద్వైతం తురీయం బ్రహ్మే త్యాహ । ఉప ద్రష్టేతి । తత్రైవం సతి । యథా ఋత్వి గ్యజమానేషు యజ్ఞ కర్మ వ్యాప్యతేషు సత్సు సమీపస్థో ద్రష్టా నతు కర్తా-సంగో హ్యాయం పురుష ఇత్యాది శ్రుతేః । ఏవం సాక్షితయా స్వయ మప్రవృత్తోపి ప్రవృత్త ఇవసన్నిధి మాత్రేణ తదనుకూలత్వా దనుమంతా తథా స్వసత్తయా సర్వాధిష్ఠానత్వేన భర్తా ఏవం జీవేశ్వరయో ర్భోక్తృత్వ ప్రకాశకత్వా ద్భోక్తా స్వతంత్ర

త్వాచ్చ మహేశ్వర ఇత్యుత్తమః పురుష స్వస్య ఇత్యాదా
వపి వక్ష్యతే॥ ౨౨॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ సంగము గలవాడైతే పురుషుడు అసంగుడని చెప్పిన శృతి
యందు తెలియజరిగిన పురుషుని శివుడని అద్వైతమని, తురీయమని, బ్రహ్మ
మని యెందుకు చెప్పిరనగా చెప్పచున్నాడు. ఋత్విక్కులు యజమానులు
యజ్ఞకర్మనుచేయుచుండగా సమీపమందుండి చూచువాడు యెట్లుకర్తగాడో
పురుషుడసంగుడనె శృతిని బట్టి సాక్షిగా తాను చెయ్యక పోయినను
సన్నిధి మాత్రమున చేసినట్లే సమీపమున నుండి చూచువాడును అనుకూలు
డగుట వలన అనుమతయు తనయొక్క సత్తాచేత సర్వమునందునున్నాడు
గనుక భరించువాడును జీవేశ్వరులకు భోక్తృత్వమును ప్రకాశింప జేయు
వాడగుట వలన భోక్తయు స్వతంత్రు డగుట వలన మహేశ్వరుడును పర
మాత్మయు నని వచింప బడు పురుషుడు శరీరమంచున్నను దాని కన్నవేరే
యని తెలియవలెను॥౨౨॥

శ్లో॥ యవవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతించగుణై స్సహ ।

సర్వథా వర్తమానోపి న స భూయో భిజాయతే॥ ౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం యజ్ఞత్వా మృతి మశ్నుత ఇత్యుక్తమ ప్య
వసంహరతి । యవవ మితి । తత్రైవం సత్యాకాశాదపి
విస్తీర్ణ శుద్ధః సూక్ష్మో వ్యయ శ్చివ ఇత్యాది స్మృత్యాచ
వవ ముక్త ప్రకారేణ పురుషం సదాశివం తురీయం వేత్తి
సాక్షాత్కరోతి స సర్వథా స్వేచ్ఛయా వర్తమానోపి న
జన్మభా గభవే దితి పరమార్థః॥ ౨౩॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

పరమార్థఇతి । ఆతఏవ 'యో జైష్ఠవ స్సోపిచ యోగకారే శక్తి
స్వరూపేణ విచింత్య విష్ణుం । శివాత్మకే ధామ నియోజయే త్స్వాదత
శ్చిదానంద మయోహి భక్త' ఇత్యాది శ్రుత్యాపి శివజ్ఞానినాం పున
స్సంసరణా భావో మహాభారతే అన్యత్రాపి దర్శితః । తద్యథా, యే
సంసారస్తాః పరం జ్ఞానం జ్ఞానయోగ రతా నరాః । నతేషాం పునరా
వృత్తి ర్హారే సంసార మండల ఇత్యాది పరమార్థత్వేన దృష్టవ్యమ్॥౨౩॥

—♦ ఆం ధృతా త్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము దేనిని తెలిసిన సంసార విముక్తులగుదురని చెప్పెనో
దానినిన్ని ఉప సంహరించు చున్నాడు. అకాశముకంటెను, వికాల
మైనట్టిన్ని శుద్ధమైనట్టిన్ని నూత్నమైనట్టిన్ని నాశ రహితమైనవాడు శివుడని
చెప్పినటుల సదాశివుడైనట్టిన్ని తుర్యయాపుడైన పురుషునిన్ని ప్రకృతి
నిన్ని గుణములతో గూడ నెవడెరుంగుచుండునో ఆతడు విధి నతిక్ర
మించినను తిరుగ జన్మింపడు (జైష్ఠవుడున్న యోగాభ్యాస కాలమందు
విష్ణుని శక్తిస్వరూపముగా చింతన చేసి శివధామము నందు సంయోజన
చేయుచున్నాడు. అందువలన భక్తుడు చిదానంద రూపుడగుచున్నాడు.
అనగా కుండలీ శక్తిని సహస్రార మందు చేర్చి యానందించుట । ఇత్యాది
శ్రుతి ప్రమాణముచే శివజ్ఞానులకు పునరావృత్తి లేదని మహాభారత
మందును అన్యగ్రంథములయందు గలదు. ఎట్లనగా జ్ఞానయోగ నిరతు
లన్ని యేనరులు శివజ్ఞానము నొందినో వారు ఘోర సంసారమందు
మళ్ళీ జన్మించరు । ఇది పరమార్థమని తెలియవలెను॥ ౨౩॥

శ్లో॥ ధ్యానేనా త్మని పశ్యంతి కేచిదాత్మాన మాత్మనా ।

అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే॥ ౨౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అత్రా త్మదర్శనే సాధన వికల్పానప్యధికారి భేదేనా
హ-ధ్యానేనేతి । తత్ర తానత్కేచిద్ధ్యానేనశ్రవణ మనన నిదిధ్యా
పన్మశబ్దితేనా త్మని శుద్ధాంతః కరణే సత్త్వాత్మనా జీవాత్మనా
త్మానం యథోక్త మిశ్వరం పశ్యంతి । సాక్షాత్కుర్వంతి
త్యర్థః । ఏవ మన్యే సాంఖ్యేన యమ నియమా ద్యష్టాంగ
యోగాత్మకేన జ్ఞానేన తథా పఠేతు సంధ్యా స్నానం జపో
హోమ ఇత్యాది షట్కర్మణా దేవారాధనేన పూజాకోటి
సమం స్తోత్ర మిత్యాది క్రమేణ యథా యథా ప్రత్యగవస్థితం
మనస్తథా తథా ముంచతి బాహ్య వాసనేతి స్మృతి
వ్యాయేనచ పశ్యంతి త్యనధార్యమ్॥ ౨౮॥

—♦ అ ఘ్ను టి ష్ప ణీ ♦—

పశ్యంతీతి ననుకథం తే పశ్యంతీతిచే చ్ఛుణు తధ్యధా, 'యద్భి
హ్మనిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధా తపో మంగళ హాస సంయమా స్స
మాధినా విభ్రతిహార్ద దృష్టయే యత్రేద మాదర్శ ఇవావభాసత' ఇత్యాది
శీత్యా పశ్యంతి త్యర్థః॥ ౨౮॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము . ♦—

అత్మ సాక్షాత్కారమందు సాధనమును వికల్పమును అధికారి
తారతమ్యమును బట్టి చెప్పచున్నాడు. కొందరు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసలకే
ప్రతిధ్వనించు నట్టి ధ్యానముచేత శుద్ధాంతః కరణయందు జీవాత్మతోటి
పూర్వోక్తమైన ఈశ్వరుని దర్శించు చున్నారు. మరికొందరు యమనియ
మా ద్యష్టాంగ యోగ రూపమైన సాంఖ్యజ్ఞానముతో సాక్షాత్కరించు

చున్నారు. మరికొందరు స్నానము సంఖ్యా జపముహోమము వైశ్యదేవము
దేవతారాధన రూపమైన షట్కర్మలచే చూచుచున్నారు. కోటి
పూజలకన్న ఒకస్తోత్రముగొప్పది. కోటి స్తోత్రములకన్న ఒక్కజపము శ్రే
ష్ఠము కోటి జపములకన్న ఒక ధ్యానము శ్రేష్ఠము. కోటి ధ్యానములకన్న
ఒక్క మనోలయ మధికము. మనసు పుత్ర్యగాత్మలో ప్రవేశించిన కొద్ది
బాహ్య వాసనలు వీడుచుండు. (ఓయీ వారు యెట్లు చూచుచున్నారంటే
వినుము నిత్య స్వరూపము సాపరహితము ఉపాధి రహితమున్నూ ఆయిన
బ్రహ్మమును అద్దము వలె నిర్మలమైన అంతఃకరణయందు శ్రద్ధాతపస్సు
నిర్వాసనామానము ఇందియ నిగ్రహము. సమాధి వీట్లచేత ప్రేమ పూర్వ
కమైన దృష్టితో చూచుచున్నారు॥౨౪॥

శ్లో॥ అన్యే త్యేవ మజానంత శ్శుత్వా న్యేభ్య ఉపాసతే ।

తేపి చాతితరంత్యేవ మృత్యు శ్రుతిపరాయణాః॥ ౨౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను శాస్త్ర నభిజ్ఞత్యే నైతై రుపాయై రాతు మక
క్షత్యే తదా తదర్థ మప్యపాయమాహ అన్యేత్యేవమితి ।
తథాసత్యే వం క్రమ మజానంత్యా చార్యేభ్యో న్యేభ్యః
కారుణికేభ్య శ్శ్రవణాది ప్రకారం శ్రుత్యేదం తత్వ ముపా
సతే చే తేపి శ్రుతిపరాయణా మృత్యు మతిశయేన తర
న్యేవే త్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ల ఘట ష్ట ణీ ♦—

తరంత్యేవేతి ! నానుభూయే ద్భూహం శ్చబ్దా న్వాచో విగ్లాపనం
తదిత్యాది బృహదారణ్యకశ్రుతేః పృథాలాపశ్రిమం మానతః । ఇత్యాది

స్మృతేషు ఏవ మాత్మానంచే ద్విజానీధా స్వర్వభూత గుహశయం శ్లోకేష
యదివాక్థేన తీణం తస్య ప్రయోజన మిత్యాది స్మృతేశ్చ న్యోపదేశాదపి
వినాకాస్త్రం ధ్యాత్వా త్మానం తరంతీ త్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ! కాస్త్రమును తెలియక పోవుటచే ఈ యుపాయమును
తెలుసుకోలేని యెడల వారల కొరకున్నా ఉపాయమును చెప్పచున్నాడు.
ఈ క్రమమును యెరుగనివారై గురుమూలంబున నెరిగి కొందరు ధ్యానము
చేయుచుందురు. వినుట యందాశగలవారై దయచూపిన ఇతరుల వల్ల
శ్రీహరి మనన నిది ధ్యాసనా ప్రకారమును విని యీతత్పర్యమును ఉపాసించి
రేని సంసార రూప మృత్యువును మెల్లగా దాటుదురు. (అనేక వాక్యము
లను మాట్లాడ కూడదు. వాగింద్రియమునకు ఆయాసము గలుగు నని శృతి.
వ్యర్థ సంభాషణ యందు శ్రమనొందక మానము నవలంబించు మని స్మృతి.
అట్టి మానముచే సకల భూతాంతర్యామి యైన ఆత్మను తెలుసుకొనుమని
శృతిని బట్టి శ్లోకమునుగాని ఆర్థశ్లోకమునుగాని తెలియక పోయినను అందు
ప్రయోజనము గలుగక పోయినను ఇతరుల యుపదేశముచే కాస్త్రము
రాకపోయినను ఆత్మను ధ్యానించి తరించుచున్నారు॥ ౨౫॥

శ్లో॥ యావత్సంజాయతే కించి త్సత్త్వం స్థావర జంగమం ।

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగా త్తద్విద్ధి భరత్సభ॥

౩౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రతు సంసృతి బంధస్యా విద్యాత్మకత్వా త్సోమ
క్షస్యా వశ్యకత్వే సత్యాహ—యావదితి । తత్త్రైవం సతి సద
సద్యోని జన్మస్విత్యే తన్నాగుక్తం క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగా
దేవ గుణసంఘా ద్యావత్కిమపి స్థావర జంగమం వస్తు జాయతే

తావ త్సర్వమపి హే భరత్స్వభ పరమశివ జ్ఞాన నిమిత్త మేవే
త్యవధార్యమ్॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

అవధార్యమితి॥ ఇహచే దవేదీ దధ సత్యమస్తి నచే దవేదీ స్మహతి
విన్ష్టి । రిత్యాది శ్రుతేశ్చివజ్ఞాస్యా వశ్యకత్వా దవధార్యమిత్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ఆంధ్ర) తా త్స ర్య ము ♦—

సంసారబంధము అవిద్యాత్మక మగుటవలన అవిద్యా విముక్తి అవ
శ్యకమని చెప్పచున్నాడు. సానర జంగమాత్మకమైన పదార్థమంతయు
క్షేత్ర) క్షేత్రజ్ఞ సంయోగము వలన గుణముల ననుసరించి యెంతలో
పుట్టుచున్నదో, ఓభరత శ్రేష్ఠా ఆదంతయు పరమ శివజ్ఞాన నిమిత్త మె
యని తెలుసుకొనుము. (శ్రుతి ప్రమాణమునుబట్టి శివజ్ఞాన మావశ్యకమని
తెలియుచున్నది॥ ౨౬॥

శ్లో॥ సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరం ।

వినశ్య త్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి సపశ్యతి॥ ౨౭

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఏవ మవిద్యాత్మకం సంస్మృతి బంధన ముక్త్యా తన్నివృ
త్తికాం విద్యా మప్యహా సమమితి । ఏవం సతి సర్వేషు
భూతేషు వినశ్య త్వవినశ్య వినద్య రాభవేన తిష్ఠంత మాత్మాన
మవినాశినం శివం పరమేశ్వర మాత్మానదీ సంయమ తోయ
పూర్ణే త్యాది స్మృతి న్యాయేన యః పశ్యతి సఏవ విజ్ఞాన
చక్షుష్మత్వా త్వశ్యత్య న్యధా త్వస్యతం పశ్యతీతి భావః॥ ౨౭.

—♦ ల ఘు టి ఘ ణీ ♦—

విద్యామసీతి । సాచ శాస్త్ర సజ్జన సంపర్క విచారోఽసంగ భావనా । సమతా స్వచ్ఛతా సౌమ్యా సస్తథా భూమికామతే । త్యాగి సప్తభూమికా క్రమేణ ప్రాప్యత ఇతి తయాత్మానం యః పశ్యతి సవీర పశ్యతీ త్యర్థః॥ ౨౭॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము అవిద్యా రూపమయిన సంసారబంధమును జెప్పి దానిని తొలగించు విద్యనున్నా చెప్పుచున్నాడు. పరమేశ్వరుడు సకల భూతములయందు సమముగా నుండువాడు. సకలభూతములు నశించినను తాను జెడనివాడు శివుడు. అత్యునదియందు ఇందియ నిగ్రహరూపమైన జలధారలు గలవని స్మృతి ప్రకారము యెవడు చూచుచున్నాడో వాడే విజ్ఞానచక్షుస్సు గలవాడు అదిలేనివాడు. శివుని జూడలేక అసత్యమైన ప్రపంచమును జూచును. (విద్యయనగాఁ శాస్త్రసంపర్కము. సజ్జన సంపర్కము, విచారము, అసంగభావనా, సమతా, స్వచ్ఛతా, సౌమ్యా ఇవి సప్తభూమికలు. యీ సప్తభూమికా క్రమముచే అత్యును యెవడు చూచుచున్నాడో వాడే మంచి చూపుగలవాడు॥ ౨౭॥

శ్లో॥ సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థిత మిశ్వరమ్ ।

సహిసస్త్వా త్మనా త్మానం తతో యాతి పరాంగతిం॥ ౨౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అద్ధై తదాత్మ దర్శనం ఫలేనా ప్యుపపాదయ న్మున రాహ । సమమితి । తత్రైవం సత్యాకాశాదపి విస్తీర్ణ ఇత్యా ద్యుక్త రీత్యా సర్వత్ర సమవస్థిత మిశ్వరం యః పశ్యతి సచైవం విత్పురుషో య స్తివ్యతి స పరాం జన్మ మరణాది

సంస్మృతి విసర్జితాం గతిం యాతీ త్యర్థః॥ సత్వాత్మనా త్మానం
హిసస్తి యోన్యథా కృత మాత్మాన మితి శ్రుతేః
అసూర్యా నామేతి శ్రుతే శ్చై త్యనేక శో వివేక్తవ్యం॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

శ్రుతేరితి । తత్రైవ స్మృతంచ । వరం శరావ హస్తస్య చాండాలా
గర వీధిషు భిక్షార్థమటనం రామ సహార్థ్యం హత జీవితం । ఇత్యాది
బహుశో దృష్టవ్యమ్॥ ౨౦॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆత్మ సందశఃనమును ఫలముతో కూడా ఉపపాదించుచూ మళ్ళీ
చెప్పుచున్నాడు. ఆకాశముకంటెను వికాలమైన వాడను చెప్పినట్లు
సర్వత్ర వ్యాపించి ఉన్నట్టి ఈశ్వరుని యెవడు చూచుచున్నాడో వాడు
జనన మరణ రూపమైన సంసారము లేని గతిని పొందుచున్నాడు. యే
హేతువునను దానాత్మను నాశముచేయడో ఆ హేతువుచే మోక్షము
నొందునని శృతి ప్రమాణములున్నవి. స్మృతి ప్రమాణమున్ను గలదు.
(ఓ రామా! మృత్పాత్ర చేతనిడికొని చండాల వాటికలా వీధులయందు
భిక్షుటనమైనను మంచిదే గాని, తన యాత్మను తాను చంపుట మంచిది
గాదు. (తాను బ్రహ్మమై యుండగా దేహేంద్రియాదు లనుట హత్య
కాక మానదు.) ఇత్యాదులు వశిష్ఠుడు రామునకు పదేశించినట్లు యోగవా
శిష్యమందును ఆ నేక గ్రంథములయందును జూడవచ్చును॥ ౨౦॥

శ్లో॥ ప్రకృత్యైవచ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః ।

యః పశ్యతి తథాత్మాన మకర్తారం సపశ్యతి॥

౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ కథం త మాత్మానం జనో ద్రక్ష్యతీ త్యాహ-
ప్రకృత్యైవేతి । ఏవంసతి । యది దేహం పృథక్ కృత్యచితి
విశ్రామ్య తిష్ఠతీతి స్మృతి న్యాయేన య సమాత్మాన మకర్తా
రం పశ్యతి సపవ క్రియమాణాని కర్మాణి సర్వశః ప్రకృత్యైవ
కృత్వా పశ్యతీత్యర్థః॥౨౯॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప ణీ ♦—

ప్రకృత్యైవ కృత్యేతి తద్యథా ఆత్మానం రధినంచాహు శ్చరీరం రథ
మేవచ ఇంద్రియాణి హయాన్యాహు ర్విషయాస్తేషు గోచరః ఇద్యాది
నీత్యాపశ్యన్నప్యతః పరం పరాత్మానం సర్వసాక్షిణం యోగజ ధర్మేణ
కర్తారం పశ్యతీ త్యర్థః॥౨౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ జనుడు అట్టియాత్మను యెట్లుచూస్తాడంటే చెప్పచున్నాడు.
దేహేంద్రియములను వేరుచేసి చైతన్యమందు విశ్రమించు చున్నాడను న్యా
యముచే యెవడు ఆత్మను అకర్తనుగా (కర్తనుగాదని) చూచుచున్నాడో
ప్రకృతిచేతనే కర్మలన్నియు చేయబడుచున్నవని చూచుచున్నాడో వాడే
మంచి చూపుగలవాడు (దేహో ధిష్టితాత్మను రధికునిగాను దేహమునె రథ
మును గాను బుద్ధిని సారధినిగాను మనసును గుర్రపుత్రాటినిగాను ఇంద్రియ
ములను గుర్రములనుగాను శబ్దాది విషయములను సంచార మార్గములను
గాను తెలియవలెను. కర్తృత్వాదికములు లేని యాత్మ దేహేంద్రియ
మనస్సులతో గూడుకొని కర్తృత్వాదికమును బొందుచున్నదని జ్ఞానులు
చెప్పిరి. యెవడు ఏకాగ్రత లేని మనసు గలవాడై యవివేకి యగు
చున్నాడో వానికినింద్రియములు, సమాహితుడుగాని యసమర్థుడగుసారధికి

దుష్ట రథాశ్వములెట్లు స్వాధీనములు గావో అవిధముగానే స్వాధీనములు గావు. ఏకాగ్రచిత్తము గల జ్ఞానికి మంచిన్రములు రథసారధికివలెనే స్వాధీనములగు చున్నవి. జ్ఞానహీనుడై మనోనిగ్రహము లేని మనుజుడు పరిశుద్ధత లేనివాడై ఆత్మర స్వరూపమును బొందక సంసారమును బొందుచున్నాడు. యుక్తమనసు గల పరిశుద్ధుడగు జ్ఞాని విసానమును బొంది మరల పుట్టడో అట్టిసానమును బొందుచున్నాడు తపో వివేకాత్మక మగు బుద్ధి సారధిగల సమాహిత చిత్తుడగు విద్వాంసుడు సంసార గతికి నంతమైన శ్రేష్ఠమగు సర్వవ్యాపక పరశివునియొక్క స్థానమును బొందుచున్నాడు॥౨౯॥

శ్లో॥ యదా భూత పృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి ।

తత ఏవచ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే పరమ్ ।

30

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం దేహః త్పృథగ్భావేనా త్మానం పశ్యన్నపి సంస్మృతి జాతం చ పశ్యతీ త్యాహ—యదేతితథాచ యధోక్త రీత్యా దేహః త్పృథగ్భావేన యదా భూతపృథగ్భావ మేకస్థ చిదంబరస్థ మనుపశ్యతి । తతఏవచ విస్తారం సర్వగం పరబ్రహ్మ నిష్కల మేకీభావేన సంపద్యత ఇత్యర్థః॥30॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ దేహముకంటే వేరుగా ఆత్మను చూస్తూన్నప్పటికి సంసారమునున్ను యెందుకు చూచుచున్నాడంటే చెప్పచున్నాడు. ఇదివరకు చెప్పినట్లు దేహముకంటే వేరుగా భూతములను వేరువేరుగా ఈశ్వర సత్త్వముగు నొక్క ప్రకృతియందున్నదానినిగా చూచుచున్నాడో అప్రకృతి కలననె భూతములు వ్యాపించిన వాటినిగానున్ను యెప్పుడు చూచునో

అప్పుడు నిష్కళ పరబ్రహ్మను ఏకత్వముతో పొందుచున్నాడు. అనగా సాత్విక బుద్ధితో పృథివిని జలమందును జలము నగ్నియందును అగ్నిని వాయువునందును వాయువు నాకాశమందును ఆకాశమును ప్రకృతి యందును ప్రకృతిని బ్రహ్మమందును ఉన్నదానినిగా నున్నా ప్రవిలాపనము చేసి పరబ్రహ్మము తానై యుండి సృష్టియందు బ్రహ్మవలన ప్రకృతి ప్రకృతివలన ఆకాశము ఆకాశమువలన వాయువు వాయువువలన అగ్ని అగ్ని వలన జలము జలమువలన పృథివి పృథివివలన అన్నము అన్నమువలన పురుషుడున్నా పుట్టుచున్నది గాన ప్రకృతియందె ఉత్పత్తి లయము లను చూచుచు తాను ప్రకృతి కంటె పరమైన బ్రహ్మ మగుచున్నాడు॥

శ్లో॥ అనాదిత్వా నిర్గుణత్వా త్వరమాత్మా య మవ్యయః ।
శరీరస్థాపి కా నైయ నకరోతి నలిప్యతే॥ ౩౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అదైకమేవా ద్వితీయ మితి శ్రుతిస్థ పదత్రయేణ సిద్ధ మర్థం పూర్వోత్తరాభ్యాం నిర్ధారయతి—అనాదిత్వాదితి । తత్ర తావదేకస్థ మితిపూర్వోక్తేన సజాతీయః ఏవ మనా దిత్వాది త్యనేన త్విహోక్తేన విజాతీయః నిర్గుణత్వా దిత్వనేన తు స్వగతశ్చ భేదః పరమశివైక తాదాత్మ్యేననిరస్త ఇత్యతో హే కా నైయ శరీరస్థాపి సబ్రహ్మభూతో నకరోతి నవాకర్మభి ర్లిప్యత ఇత్యవధార్యమ్॥ ౩౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నిరస్త ఇతి॥ అత ఏవయా ౭ న్యాండవతా ముపాస్తే ౭ న్యోసావన్యోహ మస్మేతి నసవేద పశురేవచ సదేవానా మిత్యాది బృహదారణ్య శ్రుత్యాపి

తివిధ భేదనిరస్తా ద్వైత సిద్ధిః త్యర్థః న స్వేపం యద్యద్యదైత భావ స్తస్మి
కథం సేవ్య సేవక భావోపపత్తి రితి చేచ్ఛుణు । తద్యథా, 'దేహభావేన
దాసోహం జీవభావే తదంశకః । స్వాత్మభావే తదేవాహ మితి జానహి
రాఘవే । త్యాది రీత్యా వివేక్తవ్యమ్॥ ౩౦॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

తరువాత, ఏకమేవా ద్వితీయమనె శృతియందున్న మూడుపదముల
తోటి సిద్ధమైన అర్థమును నిర్ధారణ చేయుచున్నాడు. పూర్వశ్లోకమందు
ఏకంఅనుటచే సజాతి భేదమున్ను (అనగా ఒక్క మానవజాతియందు
బ్రహ్మ త్వతీయ వైశ్య శూద్రులనె నాల్గుభేదములు తోచుట) ఈ శ్లోక
మందు అనాదియునుటచే, విజాతీయ భేదమున్ను (దేవతలు, మానవులు,
పశువులు, పక్షులు, క్రిమికీటకాదులు అనేక భేదములుగా తోచుట) నిర్గు
ణమునుటచే స్వగతభేదమున్ను (ఒక్క శరీరమందు. శిరము భుజములు.
వక్షము పాదములు మొదలయిన భేదముతోచుట) పరమ శివతాదాత్మ్య
ముచే తీసివేయబడినది. గనుక, ఓ కాస్తేయా! అట్టివాడు శరీరమందున్నను
బ్రహ్మమైనవాడై యేమియు చేయడు. చేసినను కర్మలనంటడని తెలియ
వలెను. దేవతవేరు నేను వేరు అనే భావనతో ఉపాసించిన వాడు పశు
వని బృహదారణ్య శృతియందున్నందున సజాతి, విజాతి, స్వగతభేదములు
లేకుండినయెడల అద్వైతసిద్ధి కలుగును. ఓయీ అద్వైత భావమైతే సేవ్య
సేవక భావ మెందువల్లననగా వినుము. దేహభావనచే నేను దాసుడను జీవ
భావనచే దాని యంశగలవాడను. ఆత్మభావనచే అదే నేనని రాఘవా
తెలుసుకొనుమని చెప్పినట్లు వివేచన చేయవలయును॥ ౩౧॥

శ్లో॥ యథా సర్వగతం సాక్ష్యా దాకాశం నోపలిప్యతే ।

సర్వతా వస్థితో దేహే తథాత్మా నోపలిప్యతే॥ ౩౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అత్రైవాధ్యే దృష్టాంత మప్యహ - యథేతి । తత్రై
వంసతి । యథాసర్వగత మప్యాకాశం సాక్ష్యా నోపలిప్యతే
తథా శరీరస్థో వ్యయమాత్మా తత్కర్మణా నోపలిప్యత
ఇత్యర్థః ॥ 3౨॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

అకాశమితి । తథాచా త్రాధ్యే శ్రుతిరపి । తద్యథా ఏవ మాకా
శస్యా ప్యాకాశో యదే తద్భూతి మండల మిత్యఖండం మండలాకార
మిత్యాది స్మృతి రపి శ్రుత్యనుగ్రహికే త్యవధేయమ్ ॥ 3౨॥

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఈ యర్థమునందు దృష్టాంతమునున్ను చెప్పుచున్నాడు. అకా
శము సర్వత్ర వ్యాపించినదై నప్పటికి నూత్ముమగుట వలన (చేతికి దొరక
నందున) యెట్లు అంటి యుండదో అట్లులే అత్మ, శరీర మందున్నను.
శరీర కర్మచేత అంటి యుండబడదు. ఇందును శృతి స్మృతులు ప్రమా
ణములు ॥ 3౨॥

శ్లో॥ యథా ప్రకాశయ త్యేకః కృత్స్నం లోక మిమం రవిః ।
క్షేత్రం క్షేత్రీ యథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి భారత ॥ 33

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం నకేవల మాకాశ వన్నిరవయవ మేవ కిన్తు
తజ్జాన రూపత్వేన సత్యం ప్రకాశక మపీతి పునరాహ -
యథేతి । ఏవంతర్హి । యథా రవిరేక ఏవ లోక మిమం

కృత్సుం ప్రకాశయతి నచ ప్రకాశ్య ధర్మైర్న వా తద్భేదా
 భిద్యతే తథా క్షేత్రీ నామ క్షేత్రజ్ఞోపి సమష్టి రూపేనైకవచ
 హేభారత సర్వ భూతాంతరాత్మా నలిప్యతే కథం తర్హి
 తతః పరమాత్మా శివో లిప్యే ద్వా భిద్యేద్వే త్యాశయః॥ ౩౩॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము —

ఆ బ్రహ్మము ఆకాశమువలె ఆవయవములు లేనిదే గాదు. మరే
 మనగా జ్ఞాన రూప మగుటచే సత్య మయినదనిన్ని ప్రకాశింప జేయునదిన్ని
 యని తిరిగి చెప్పుచున్నాడు. ఓ భారతా! యేప్రకారము నూన్యజ్ఞోక్తడే
 ఈ సమస్త లోకమును ప్రకాశింప జేయుచు లోక ధర్మములచే గాని
 లోక భేదములచే గాని భేదము నొందక యుండెనో, అటులే క్షేత్రజ్ఞు
 డున్న సమష్టి రూపముచే (ఈశ్వరత్వముచే) నొక్కడే సర్వభూతముల
 యందు ఆంతర్యామిగా నుండి అంటియుండలేను. అయితే అందువలన
 పరమాత్మయైన శివుడు యెందుకు అంటియుండును! యెందుకు భేదము
 నొందును? దేహాత్రయమును అంటిన్ని యుండడు. సజాతి, విజాతి, స్వగత-
 భేదములనున్న బొందడని యభిప్రాయము॥ ౩౩॥

శ్లో॥ క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞయో రేవ మంతరం జ్ఞాన చక్షుషా ।

భూత ప్రవృత్తి మోక్షగచ యేవిదు ర్భూతి తే పరమ్॥

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతానూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం

యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే క్షేత్ర

క్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగోనామ

త్రయోదశోధ్యాయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వస్తేవనం పరంతు తేత్ర తేత్రజ్ఞయోః పరతరం పరాత్మానం శివ మద్వైతం తురీయం కథం విజానీయా మిత్యాహ-తేత్రతేతి । తథా చాస్తతః తేత్ర తేత్రజ్ఞయో రంతర మేకేవ హి భూతాత్మే త్యాది శ్రుతి న్యాయేన యేవిదు స్తపవ భూత ప్రకృతిం తేత్రతేత్రజ్ఞయో స్సంయోగ జనికాం తన్మోక్షంచ విదురితి తపవ తత్పరం పదం యాన్తితి పరమార్థః । ౩౪॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత వైవస్థితం
ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్వైక దర్శన
నామకే గీతాభాష్యే తేత్రతేత్రజ్ఞ విభాగయోగో
నామ త్రయోదశోధ్యాయః

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

న్యాయేనేతి । నను తర్కా ప్రతిస్థానాదితి సూత్రపదేన న్యాయ శాస్త్రస్యార్థవై నాశికత్వేన నిరాసా దిహ బహుసలేసు న్యాయేనే త్యుక్తమితి చేఛుణు । సుతర్కస్యేహ శ్రుతి స్మృత్యనుకూలస్య న్యాయ శబ్దేన గ్రహణా న్నక్షతి రిత్యాస్తాం విస్తరః ॥౩౪॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివా
చార్య విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం
తేత్రతేత్రజ్ఞవిభాగయోగః

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ అట్లే అవుగాక మరేమనగా తేత్రతేత్రజ్ఞుల కంటే పరమైనట్టిన్న పరమాత్మ యైనట్టిన్న తురీయా ద్వైత రూపుడైన శివుని యెట్లు తెలుసుకొన గలనంటే చెప్పుచున్నాడు. తేత్రతేత్రజ్ఞుల యొక్క తార

తమ్యమును భూత స్వరూపుడొకడేయని చెప్పిన శృతి న్యాయముచే
యెవరు తెలియుచున్నారో వారే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల యొక్క సంయోగము
వలన బుట్టిన భూతప్రకృతినిన్ని దానిమోక్షోపాయమునున్ను యెవరు
తెలియుదురో వారే పరంపదమును పొందుదురని పరమార్థము (ఇందు
అనేకచోట్ల న్యాయము యెందుకు చెప్పినాడగా వినుము. న్యాయ
మనగా శృతిస్మృతుల కనుకూలమయినది న్యాయమని గ్రహించుట వలన
బాధలేదు. చాలును. విస్తారము॥ ౩౪॥

ఇట్లు తత్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహా రిచేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర
తత్పర్యమున క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ విభాగ
యోగమునుపదమూడవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

గుణత్రయ విభాగయోగోనామ - చతుర్దశోధ్యాయః.

ఐక్యస్థ ఉవాచ.—

శ్లో॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానినాం జ్ఞాన ముత్తమం ।
యద్ జ్ఞాత్వా మునయ స్సర్వే పరాం సిద్ధి మితో గతాః

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘గుణత్రయ మయం సర్వం ప్రకృతిశ్చ గుణత్మికా ।
తతో తీతం భవే ద్భ్రహ్మ వేదితవ్యం చతుర్దశే॥ అథ పూ
ర్వేష్వ ధ్యాయేష్వ సకృదుక్తమపియత్ జ్ఞానం జ్ఞాత్వా నృసా
యచ మునయో మననశీలాః పరాం గతి మాగతాస్తా
మప్యహా! పరమితి॥ తత్ర తావద్ జ్ఞాయతే నేనేతి జ్ఞానం
తదపి జ్ఞానానా మపి పరం శ్రేష్ఠ ముత్తమంచ ప్రవక్ష్యామి
త్యర్థః । తత్ర తావద్యద్ జ్ఞాత్వా మునయ స్సర్వే పరాం
క్షైవల్య ప్రదాం సిద్ధిమిత స్సంసార సాగరతో గతాః ప్రాప్తాః
ఇత్యర్థః॥ ౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను యది బుద్ధిర్మనో హం చిత్తంచే త్యాదినా పంచ వింశతి
తత్వాత్మక మేవ సాధన జాతంతహి కథం తద్గతోపాయై స్తదతో
భవిష్యతీత్యాహ । తతోతీతం భవేదితి॥ తద్యథా, 'దేహేంద్రియాది సం
ఘాతం లబ్ధ్వా సత్సాధనై ర్బుధః । సదుజ్జేనే తరాం స్త్యక్త్వా గుణాతీతో
భవేద్ధృవం' ఇత్యాద్యవధార్యమ్॥ ౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

పదునాల్గవ అధ్యాయమందు సర్వప్రపంచము సర్వరజస్తమో
గుణాత్మకము ప్రకృతియు త్రిగుణ స్వరూపమే. దానికి (ప్రకృతికి) ఆతీ
తమైనదె బ్రహ్మస్వరూపమని తెలియదగినది॥ శ్రీకృష్ణుం డిట్లనియె. తరు
వాత వెనుకటి అధ్యాయములయందు జ్ఞానమునుగూర్చి అనేక పర్యాయ
ములు చెప్పితిని. అయినను మననశీలురయిన మునిపుంగవులు యే జ్ఞానము
వెరింగి అనుష్ఠించిన్ని సంసారబంధమునుండి విముక్తులయ్యిలో అట్టి సిద్ధినిన్ని
చెప్పుచున్నాను. జ్ఞానమనగా తెలివి అట్టిజ్ఞానములలో సుత్రమజ్ఞానము
నున్ను చెప్పుచున్నాను. యేజ్ఞానమును తెలిసి మునులందఱు సంసారబంధ
మునుండి కైవల్యమునిచ్చు సిద్ధినిబొందిలో అట్టి జ్ఞానమని వెనుకకు అన్వ
యము. (ఓయీ! మనోబుద్ధి మొదలయిన పంచవింశతి తత్వములేసాధనము
లన్నియు అయిన యెడల అట్టి మాయోపాయములచే జ్ఞానమెట్లు గలుగు
నంటె చెప్పుచున్నాడు. పండితుడు దేహేంద్రియ సముదాయమునుపొంది
మంచి సాధనములతోగూడి సగ్గుణముల నవలంబించి దుర్గాములను వదలి
గుణాతీతుడు నిశ్చయముగానగునని యున్నది. అదియెట్లనగా శ్లో॥ ఆజ్ఞానం
త్యజ హే మనోమమల సద్రచ్ఛక్మత్మ సద్భావనా త్సంకల్పా నఖిలా నపి
త్యజ జగ్గుని థ్యాత్వ సంభావనాత్ । కామాన్ సాధన సాధ్య దుఃఖ నివహ
ధ్యానాదజస్రం త్యజక్రోధం తం క్షమయాసదాజహి బలాల్లోభంతుసంతో

వతః॥ ఇత్యాదిశ్లోకములు దూర్వాసవిరచిత ప్రతీకార దశకమందును
గానవచ్చును. గ్రంథవిస్తర భీతిచే వ్రాయలేదు॥ ౧॥

శ్లో॥ ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమసా ధర్మ్య మాగతాః ।
సర్వేపి నోపజాయంతే ప్రళయే న వ్యధంతిచ॥ ౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్ర తస్యాః సిద్ధే ద్విష్ణుధర్మ తాదాత్మ్యేనైకాం
తికత్వం దర్శయతి॥ ఇదమితి । తత్రైవం సతి యథోక్త జ్ఞాన
విజ్ఞాన సాధన ముపాశ్రిత్యా నుష్టాయచ శివస్వార్థం స్థితా
గౌరీ తదగ్ధో హరి రిష్యతే । తదగ్ధా ధేన సంయుక్తో హరి రగ్ధ
శరీర భాగి' త్యాది స్మృతి న్యాయేన మమ విష్ణో స్సాధర్మ్యం
పరమశివత్వ మాగతాః । ప్రాప్తా సుతస్సర్గేపి సుష్టాపే
నోపజాయంతే తథా సర్వగ్రాసో మహాదేవ సుర్వాడాస్య
ఖిలం జగదితి మహాప్రయశయేపి నవ్యధంతీ త్యక్తః॥ ౨॥

—♦ల ఘట పుణీ ♦—

విష్ణో స్సాధర్మ్య మితి॥ అతఏవ కూర్మపురాణే 'దృష్ట్వా సింహాస
నాసీనం దేవ్యా నారాయణేచ । ప్రణమ్య దేవ మీశానం పృష్టవంశ్యో
వరాంగనాః । కస్త్యం విభ్రాజనే కాన్త్యా కేయం బాలా రవిప్రభా
శోన్వయం భాతి పురుషః పంకజాయత లోచన ఇత్యాది ప్రశ్నోపన్యా
సేన కాసాంచి ద్వేవకన్యానాంవిష్ణో స్సాధర్మ్యం పరమశివస్య సుష్టమేవ
దర్శితమ్॥ ౨॥

—♦ ఆ స్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

అట్టి సిద్ధి, విష్ణుధర్మము యొక్క తాదాత్మ్యముచే రహస్య భావమును చూపించుచున్నాడు. పూర్వమందు చెప్పిన జ్ఞాన విజ్ఞాన సాధనము నాశ్రయించి అనుష్ఠించి, శివుని యొక్క సగము శరీరము గౌరి యనియు గౌరిలో సగము శరీరము విష్ణువనియు, సగములో సగము శరీరము గలవాడు గనుక హరి అర్థశరీరము గలవాడు (అనగా ఈశ్వరున కర్థాంగి) అమనట్టి స్మృతి న్యాయము చేతి విష్ణునైన నాయొక్క సాధర్మ్యమయిన పరమశివత్వమును బొందిన వారగుచు సృష్టికాలమందు జన్మించరు. 'అత్తా చరాచర గ్రహణాత్' అను నూత్రమును బట్టి సకల బ్రహ్మాండములను మహాదేవుడు భజించు నట్టి ప్రళయ మందును మరణము నొందరు. (హర్వతి తోటిన్ని నారాయణుని తోటిన్ని సింహాసన మందు గూర్చుని యున్న శంకరుని చూచి దేవకన్నియలు నమస్కరించి యిట్లడిగిరి. ఓయీ! శివవరపు! మార్మకాంతి గల యీబాల యెవరు? యీ పుండరీకాక్షుడెవరు. ఇట్లు కూర్మపురాణమందు దేవకన్నియల ప్రశ్నోపన్యాసముచే విష్ణువు పరమశివునకు సహధర్మిణీ యని స్పష్టమయినది॥ ౨॥

శ్లో॥ మమయోని ర్మహద్భ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భౌ డధామ్యహమ్ |
సంభవ త్సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత ! ॥ ౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తదేవం పూర్వోక్త జ్ఞానోపలబ్ధిర్థ మప్యారోపేణ సర్వ భూతోత్పత్తి మపి దర్శయన్నాహా | మమేతి ॥ తథాచేహ యచ్ఛ కించ జగత్సత్రే త్యాది శ్రుత్యా మాయాయాపీ జనార్దన ఇత్యాది కూర్మ స్మృత్యాచ మమ విష్ణో రర్థచం ద్రాత్మికాయా మూల పరీకృత్యాభ్యాయా యా యోని

బిందావత్కికా యాకార్యా ప్రకృతి స్తస్యా మవ్యక్తా ప్రకృ-
 ద్దేవీ బ్రహ్మవిజ్ఞాన మాదిత ఇత్యాది స్మృత్యా మహతి జగ-
 ద్బ్రహ్మణ కర్తృత్యా ద్బ్రహ్మణి నామ బ్రహ్మభ్యాయాం
 యోనా గర్భం సర్వభూతకారణ మేకోహం బహుస్యా
 మితీక్షణరూపం సంకల్పం దధామ్య హ మిత్యత స్మ్య
 భూతానాం సంభవో భవతీతి భావః ॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

విష్ణోః టి॥ తత్రవిష్ణో రర్థచంద్రాత్మక ప్రకృతి రూపత్వంచ 'సక్యం
 రజస్తమో విష్ణో జగదండం జనార్దన తస్యకారణ మాహు స్త్వాం
 సాంఖ్యా స్తత్వవిదోహరే' ఇత్యాది నోక్త త్వా దితి భావః॥ 3॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము పూర్వోక్తమైన జ్ఞానము లభించు కొరకున్న
 అధ్యారోపముచే సర్వభూతోత్పత్తిని చూపించుచు చెప్పుచున్నాడు.
 ఓ భారతా! శృతీస్మృతులయందు విష్ణువు మాయారూపుడని చెప్పినట్లు
 విష్ణునైన నాయొక్క అర్థచంద్రరూపమైన మూలప్రకృతియను యోని
 యందు బిందురూపమై కార్యప్రకృతియైన చిదాభాసుని సర్వజగద్వ్యాపక
 మయిన బ్రహ్మము వలన సర్వభూత కారణమైన నేను ఒక్కడనే అనేక
 మంది అగుచున్నానను సంకల్పరూపమయిన గర్భమును ధరించుచున్నాను.
 అందువలన బ్రహ్మమొదలగు సర్వభూతములు పుట్టుచున్నవని భావము.
 (విష్ణువే అర్థచంద్రాత్మకమయిన ప్రకృతి యను యోని అందు సర్వరజస్త-
 మో గుణములను జగదండము (గర్భము) దానికి కారణము శివుడని తత్వ-
 విదులయిన సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారని స్మృతులు గలవు॥ 3॥

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌన్తేయ ! మూర్తయ స్సంభవన్తియాః ।
తాసాం బ్రహ్మ మహద్వ్యోని రహం బీజప్రదః పితా॥ ౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథం సర్వభూతానాం తతః సంభవ ఇత్యాహ ।
సర్వయోనిష్వితి । తత్రతాపత్ హేకౌన్తేయ ! దేవ పితృ
మనుష్య పశు మృగాది సర్వయోనిషు యా మూర్తయ
స్తాసాం మూర్తీనాం తత్తత్కారణ భావాపన్నం మహద్బ్రహ్మ
యోని ర్యో బింద్వాత్మికా ప్రకృతి స్తస్యా మహమే వమేవా
ర్థచంద్రాత్మక ప్రకృతిరూపః పుంభావేన విష్ణుస్సన్ బీజప్రదః
పితేతి భావః॥ ౪॥

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

పుంభావేనేతి॥ భోగ్య భవానీ పురుషేచ విష్ణుః శ్రోధేచ కారీ
సమరే చదుర్గే త్యాదినా స్పృష్టమేవ పుంభావస్యో క్తత్వా దితి భావః॥౪॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయా! ఆందువలన సర్వభూతములు యెట్లు పుట్టుచున్నవనగా
చెప్పుచున్నాడు. ఓకౌన్తేయా! దేవతలు, పితరులు, మనుష్యులు, పశువులు
మృగములు మొదలగు సర్వయోనులయందు యేమూర్తులు పుట్టుచున్నవో
అమూర్తులకు కారణమయిన మహత్ బ్రహ్మమను యోనిగల బిందు ప్రకృతి
తల్లివంటిది. నేను ఆర్థచంద్రాత్మక ప్రకృతి రూపుడనైన విష్ణునై పురుష
భావముతో బీజమును ఇచ్చుచున్నాను॥ ఆందువలన తండ్రిని. ప్రకృతి తల్లి
గర్భులు సంతానము భోగ్యమయినప్పుడు, పార్వతి పురుషుడయినప్పుడు

విష్ణుక్రోధమువచ్చినపుడు కాలి, యుద్ధముచేయునపుడు మర్గ యని స్మృతి
బట్టి విష్ణువునకు పురుషభావము చెప్పబడినది॥ ౪॥

శ్లో॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతి సంభవాః ।

నిబద్నంతి మహాబాహూ దేహే దేహిన మవ్యయమ్ ॥ ౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం తర్హి దేహిన మవ్యయం ప్రకృతి ర్నిబ
ద్నాంతి త్యాహ సత్త్వమితి । తత్ర తావత్సత్త్వ రజస్తమసాం
గుణానాం సామ్యావస్థా ప్రకృతి ర్మాయా ద్వివిధా యథోక్తా
తతశ్చ ప్రకృతి సంభవాః । సత్త్వాదయో గుణా దేహేస్మి
ద్దేహినం జీవం నిబద్నంతి త్యర్థః ॥ ౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సత్త్వాదయ ఇతి॥ తత్ర తావత్సత్త్వా ద్రజోభూ ద్రజస్తమ
స్తేభ్యోఽభవ జ్జగదిత్యాది రీత్యా దేహాది రూపేణ దేహినం నిబద్నాంతి
త్యాశయః॥ ౫॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! నాశరహితమైన దేహిని ప్రకృతి యెట్లు బంధించు నంటె
చెప్పుచున్నాడు. ఓమహాబాహూ సత్త్వగుణము రజోగుణము తమగుణము
యీమాడును సమముగా నుండునది ప్రకృతియనియు గుణములయొక్క
హెచ్చుతగ్గులు గలది మాయ యనియు రెండువిధములుగా చెప్పబడెను.
యీమాయకు రెండు రూపములు విక్షేపశక్తి, ఆవరణశక్తి. విక్షేపశక్తి
లింగాది బ్రహ్మపర్యంతము సృష్టి చేయును. ఆవరణ శక్తి దానిని మఱి
పించును. సత్త్వగుణము వలన చతుర్ముఖ బ్రహ్మమొదలగు ముప్పది మూడు

శోటదేవతలు పుట్టిరి. రజోగుణము వలన మనుష్యులు మృగములు, పశువులు పక్షులు పురుగులు జలచరములు లోనగునవి పుట్టెను. తమోగుణము వలన భూమి పర్వత వృక్ష పాషాణములు మొదలగుస్థావరములు పుట్టెను. యీ వివరములు ౪ వ ఆధ్యాయమయిన బ్రహ్మర్షిణి యోగమందు ౧౩ వ శ్లోకమున విస్తరించి వ్రాయబడి నందున ఇక్కడ ముగించి నారము. తరువాత ప్రకృతి వలన పుట్టిన సత్వాది గుణములు ఈ దేహమందలి దేహిని కట్టివేయుచున్నవి. (సత్వగుణమువలన రజోగుణము. దానివలనతమోగుణము యీ మూటివలన జగత్తంతయు పుట్టెను. యీరీతిగా దేహాదుల రూపముచే దేహిని కట్టివేయుచున్నవి. యిదే బంధము ||౫||

శ్లో॥ తత్ర సత్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయం ।

సుఖసంగేన బద్ధాతి జ్ఞానసంగేన చానఘం॥

౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తత్ర కోఽస్తి గుణః కేనచ సంగేన నిబద్ధాతీత్యాహ । తత్రేతా । తత్ర తావత్తేషు గుణేషు మధ్యే సత్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశకం చిద్బింబగ్రహణ యోగ్యత్వా దనామయం చేతి సుఖసంగేనచ బద్ధాతీ త్యర్థః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నిబద్ధాతీతి । తత్ర విమల సత్వంతు చిత్తాఖ్యం తద్యోగజ దర్శణ విస్త్రీకణ్య సాధకత్వా త్సంస్కృతి బంధ నివర్తక మేవ భవతీతి వివేక వ్యవస్థ ॥ ౬॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఆబంధమందు యేగుణమున్నది, దేనిసంబంధముతో బంధించుచున్నదంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓ అహునా! ఆ మూడు గుణముల యందు

సత్వగుణము నిర్మల మగుటం బట్టి చైతన్యము యొక్క బింబమును గ్రహించుటకు తగినచైతన్యమున ప్రకాశరూపమై నిరుపద్రవమైనది. కాబట్టి అత్యున్నత జ్ఞానములతో బంధించు చున్నది. (అందు విమల సత్వము చిత్తమును యోగాభ్యాసముచే త్రిగుణ రహితముగా చేయగలదు. గనుక సంసార బంధమును తొలగించునది యని తెలియవలెను॥

శ్లో॥ రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణా సంగసముద్భవం ।
తన్నిబధ్నాతి కౌంతేయ । కర్మసంగేన దేహినం ॥ 2

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరస్యాపి బంధన ప్రకారమాహ రజఃశ్చ ।
తత్రైవంసతి యత స్తృష్ణా సంగ సముద్భవ మతో రజో
రాగాత్మకం విద్ధి తతశ్చ తం దేహినం హేకౌంతేయ ! రజః
ప్రవృత్తి హేతుత్వా త్కర్మసంగేన నిబధ్నాతీ త్యర్థః ॥ 2॥

—♦ ఆ స్థి తా త్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారమే రజోగుణము యొక్క బంధన ప్రకారమును చెప్పుచున్నాడు. ఓ కౌంతేయా ! రజోగుణము తృష్ణా సంగము వలన బుట్టినదై నందున రాగ స్వరూపమైన దానినిగా నెరుగుము. అది కోరికను ప్రేమను గలిగించునది యైనందున ప్రవృత్తి హేతువు గనుక కర్మ సంగముతో నాత్మను బంధించును ॥ 2॥

శ్లో॥ తమ స్త్వ జ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినాం ।

ప్రమాదా లస్య నిద్రాభి స్తన్నిబధ్నాతి భారత ! ॥ ౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తమభయో ద్వరోధి తృతీయ మప్యహా- తమ
స్వీతి । తత్రేథం సతి యతః సర్వ దేహీనాం తమ స్త్రో-
జ్ఞానజం త త్రమో విద్ధీతి త త్రమః ప్రమాదా లస్య నిద్రాభి
దేహీనం నిబధ్నాతీత్యర్థః॥ ౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సర్వదేహీనామితి॥ ఏవంసతి, సత్వా జ్ఞాగ్రద్రజ స్వప్న సుషుప్తి
స్తమసో భవేన్నిద్రా లస్యాదిభి జీవో నిబద్ధో నాశ్చులే పదమిత్యాది
రీత్యా దేహీనం తమస్తు విశేషేణ నిబధ్నాతీ త్యర్థః॥ ౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము సత్వరజో గుణములకు విరోధియైన తమోగుణము
నున్న చెప్పుచున్నాడు. తమోగుణమును అజ్ఞానమువలన పుట్టినదానినిగా
నెరుగుము. కాబట్టి సకలాత్మలను మోహింపజేయుచుండును. అది ప్రమా
దము, అలస్యము, నిద్ర మొదలగువాటితో దేహీని బంధించుచున్నది.
సత్యమువలన జాగ్రత్తు, రజస్సువలన స్వప్నము, తమస్సువలన సుషుప్తి
యు గలుగుచున్నది గాన తమస్సు నిద్రా లస్యాలచే జీవుని బంధించును
గాన పరంపదమును బొందలేడు. తమోగుణము విశేషముగా బంధించునని
యర్థము॥ ౮॥

శ్లో॥ సత్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత ।

జ్ఞాన మావృత్యతు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథోక్తానాం సత్త్వాది గుణానాం మధ్యే కస్మిన్కార్యే
కస్య గుణస్యో త్కర్న మిత్యాహ । సత్వమితి । తత్ర తావ
త్సత్త్వం దుఃఖకారణ మభిభూయ సుఖే సుజయతి సుయోజ
యతీ త్యర్థః । ఏవం సత్వచుభిభూయ రజః కర్మణి సుజయతి
తథా తనుస్తు దేహినో జ్ఞాన మావృత్య ప్రమాదా లస్యాదా
సుజయతీ త్యర్థః॥ ౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కస్మిన్కార్య ఇతి॥ తద్యథా సత్త్వాది గుణవైషమ్య త్కార్య
వైషమ్య మిష్యతే । సంఘాతస్సపరార్థత్వా త్పుంసో భోక్తృత్వ మిష్యతే
ఇత్యాద్య వధార్యమ్॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తరువాత, ఇదివరకు చెప్పిన సత్త్వాది గుణములలో యేకార్యమందు
దేనికి గుణోత్కర్న గలదంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓ భారతా । సత్వ
గుణము దుఃఖకారణములను త్రోసిపుచ్చి దేహిని సుఖమందు ప్రవేశ
పెట్టుచున్నది. రజోగుణము సత్వగుణమును త్రోసి దేహిని కర్మలు
జేయించుచున్నది. తమోగుణము దేహియొక్క జానమును గప్పిపెట్టి
ప్రమాదా లస్యాదులలో బడవేయుచున్నది (సత్త్వాది గుణముల యొక్క
వైషమ్యము వలన ఒక దానికి మరియొకటి సరిపడదు) కార్య వైషమ్యము
గలుగుచున్నది, గుణ సముదాయము పదార్థమగుట వలన పురుషునకు
భోక్తృత్వము కలుగు చున్నదని తెలియవలెను॥ ౯॥

శ్లో॥ రజ స్తమశ్చ భిభూయ సత్వం భవతి భారత !

రజస్సత్వం తమశ్చైవ తమస్సత్వం రజస్తథా॥ ౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను పరస్పరాంగాంగి భావేనోక్తౌ కార్యం గుణాః
కథం కుర్వంతీ త్యాహ॥ రజ స్తమ ఇతి । తథాచేహ రజ
స్తమశ్చ యుగప దుభావపి గుణా వభిభూయ సత్వం భవతి
వర్ధతే ఏవం రజోపి సత్వం తమశ్చేతి గుణద్వయ మభిభూయ
వర్ధతే తథా తమోపి సత్వం రజశ్చేతి గుణద్వయ మభిభూయ
వర్ధత ఇత్యవధేయమ్॥౧౦॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఒకదానికొకటి అంగమునుగాను అంగినిగాను చెప్పినకార్య
మును గుణములు యెట్లు చేయుచున్నవంటె చెప్పుచున్నాడు. సత్వగుణము
రజస్తమస్సుల రెంటి నొక్కమారుగా ఢిక్కరించి వృద్ధి నొందుచుండును.
రజస్సు సత్వ తమో గుణముల తిరస్కరించి వృద్ధి నొందు చుండును.
తమస్సు సత్వ రజస్సులను దిరస్కరించి వృద్ధి నొందుచుండునని తెలి
యవలెను॥౧౦॥

శ్లో॥ సర్వద్వారేషు దేహేస్మి స్పృకాశ ఉపజాయతే

జ్ఞానం యదా తదా విద్యా ద్విసృద్ధం సత్వ మిత్యుత॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీం తూదూభతానాం తేషాం లింగాన్యవ్యాహ ।
సర్వద్వారేష్వితి తథాచా స్మి నోభగాయతనే దేహే సర్వే

వ్యపి శ్రోత్రాదీం ద్రియ ద్వా రేషు శబ్దాది విషయోపలబ్ధి సాధ
నేషు యద్జ్ఞాన ముపజాయతే । తదనేన శబ్దాది విషయక
జ్ఞానాభ్యా ప్రకాశేన లింగేన ప్రకాశాత్మకం సత్త్వం వివృద్ధ
ముద్భూత మితి విద్యా ద్విజానీయా దిత్యర్థః॥౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ. ♦—

సత్త్వంవివృద్ధమితి॥ తద్యథాః సత్త్వా త్సుఖించ జ్ఞానంచ శాస్త్రీహ
కే విశారదః తస్మాద్విశేషత స్సత్త్వాత్ కైవల్యం యోగతః ఖల్వి త్యది
స్మృత్యా విమల సత్త్వేన చేతసా కైవల్య మపీత్య నవద్యమ్॥౧౦॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు వృద్ధి నొంది పైకివచ్చిన యాగుణముల యొక్క హేతువు
లను జెప్పచున్నాడు. భోగస్థానమైన యీ శరీరమందు శబ్దాది విషయ
ములు పుట్టుటకు సాధనమైన శ్రోత్రాదీందియ ద్వారముల యందు యే
జ్ఞానము పుట్టుచున్నదో అది శబ్దాది విషయక జ్ఞాన ప్రకాశమను హేతువు
చే ప్రకాశరూపమయిన సత్త్వము వృద్ధి నొందినదని తెలియవలెను. (సత్త్వము
వలన సుఖమున్ను జ్ఞానమున్ను గలిగి లోకమందు చాల నేర్పుగల వాడ
గును. అందువలన విశేషముగా సత్త్వగుణమువలన యోగద్వారా కైవల్యము
గలుగునను స్మృతిచే విమల సత్త్వమైన చిత్తముతో కైవల్యమును న్ను
పొందుననుటలో తప్పులేదు॥౧౦॥

శ్లో॥ లోభః ప్రవృత్తి రారంభః కర్మణా మశమః స్పృహ ।

రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరత్స్వభః ॥

౧౧

—♦ భాష్య మ్ ♦—

ఏవం రజస్యపి పవృద్ధే వృత్తాంత మాహ, - లోభ
ఇతి తత్రైవం సతి । రజసి పవృద్ధే సతి సత్త్వపి ధనే ధనా

కాంక్షా గాఢ్యం లోభో నిత్యం ప్రయత్నేన ప్రవృత్తి
 రారంభశ్చ । ఏవ మిదం కృత్వేదం కరిష్యామితి సంకల్ప
 ప్రవాహః కర్మణా మశమః తథాన్యాయేనా పృచ్ఛావచేషు
 భనేషూ త్పితా స్పృహ త్యాది రజసీ రాగాత్మకే వివృద్ధే
 సత్యేతాని రాగాత్మకాని జాయంత ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

అన్యాయేనేతి॥ ఏవంసతీ ద మనర్థ సాధక మపీతి ధర్మ నిబంధే
 పుష్కం । తద్యథా, 'అన్యాయోపార్జితం విత్తం దశవర్షాణి తిష్ఠతి ప్రాప్తే
 త్యేకాదశే వర్షే సమూలంచ వినశ్యతీ త్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౨॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

రజోగుణము వృద్ధియగుచుండగా వృత్తాంతమును జెప్పచున్నాడు.
 రజోగుణము వృద్ధియైతే ధనమున్నను ధనకాంక్ష గల లోభమున్ను,
 ఈపనిని నెరవేర్చి యీపనిని జేతునను సంకల్పరూపమైన ప్రవృత్తియున్ను,
 కర్మారంభమున్ను, శాంతిలేమియు అన్యాయముచేతున్ను, ధనరాసులు
 సంపాదించునను స్పృహయు, ఓ భరతశ్రీష్ఠా! రాగ స్వరూపమైన
 రజోగుణ వృద్ధియందు రాగాత్మకమైన యీగుణములన్నియు పుట్టుచున్నవి
 (అన్యాయముచే సంపాదించిన ధనము పదిసంవత్సరము లుండును. పదు
 నొకొండవ సంవత్సరమున సమూలము నశించుననియు అనర్థమును గలిగించు
 ననియు ధర్మ నిబంధము నందు చెప్పబడినది॥ ౧౨॥

శ్లో॥ అప్రకాశో ప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహఏవచ ।

తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన !॥

౧౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం తమస్యపి పృవృద్ధే వృత్తాంతమాహ | అప్రకాశ
 ఇతి | తత్రైవ మప్రకాశ స్తూషదేశేపి సర్వభా బోధాయోగ్య
 త్వం | ఏన మప్రవృత్తి గ్నామ వర్ణా శ్రీమ ధర్మేషు
 సత్యపు పదేశేపృవృత్తభావత్వం | తథా ప్రమాదస్తు
 తత్కాలా వచ్ఛేదేన కర్తవ్యత్వా నుసంధానాభావః ఏమ
 మోహస్తు నిద్రా కర్తవ్య కర్మణాం విపర్యయో వేత్యాది
 తమసి పృవృద్ధే త్వేతాని లింగాని జాయంతే హేతురునందనే
 త్యర్థః || ౧౩ ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

విపర్యయోవే || తద్యథా, 'అపూజ్య పూజనేచైవ పూజస్యైవా
 ప్యపూజనే | సద్యో దైవకృత స్తత్ర దండః పతతి దారుణ' ఇత్యాది దక్ష
 యజ్ఞ ప్రధమనా దవధార్య మిత్యధిక మన్యత్ర విస్తరః || ౧౩ ||

—♦ ఆ థ్ర త త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము తమోగుణమున్ను వృద్ధినొందితే వృత్తాంతమును
 చెప్పుచున్నాడు. తమోగుణ వృద్ధియందు ఉపదేశించినను అన్నివిధముల
 బోధకు యోగ్యుడు గాకుండుట. అప్రకాశము. వర్ణాశ్రీమ ధర్మము
 లున్నను ఉపదేశమందు ప్రవృత్తి గలుగకుండుట అప్రవృత్తి | తత్కాల
 మందు చేయవలసిన దానిని చేయకుండుట ప్రమాదము | నిద్రగాని
 కర్మలయొక్క వ్యత్యాసముగాని మోహ మనిపించుకొనును. ఓమరునందనా
 తమోగుణ వృద్ధియం దీహేతువులు పుట్టుచున్నవి (పూజించదగని దానిని
 పూజించుట | పూజ్యమయిన దానిని పూజించకుండుట | యిట్లు తల

క్రింశు కర్మ చేయుటచే తత్కాలమందు దైవకృతమైన దారుణమైన
దండము పడుచున్నదని దక్షయజ్ఞ ఖండమునందు జూడనగును॥ మరియొక
చోట విస్తరించి చెప్పెదము॥ ౧౩॥

శ్లో॥ యదా సత్వే ప్రవృద్ధేతు ప్రళయం యాతి దేహభృత్ ।

తద్ తమవిదాం లోకా నమలా స్ప్రతిపద్యతే॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధేదానీంతు పంచత్వేప్రాప్తే సత్వాదీనాం వివృద్ధానాం
ఫలవిశేష మప్యహా॥ యదేతి॥ తత్రైవం సతి యదా సత్వే
ప్రవృద్ధే దేహభృద్దేహాభిమానీ జీవః ప్రళయం యాతి తద్
తమవిదాం హిరణ్యగర్భాదీనా మమలాన్ లోకాన్ యథా
సుకృత తారతమ్యేన ప్రతిపద్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తారతమ్యేనేతి॥ తత్రైత్థంసతి । భూలోకేనై భువలోకే స్వర్లోకేచ
యథాయథం జనోలోకే తపోలేకే సత్యలోకే యథాక్రమ మిత్యాదిరీత్యా
విశ్రుతా నమలాన్ లోకాన్ యథాసుకృత తారతమ్యేన గచ్ఛంతీ
త్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥ ౧౪॥

—♦ ఆ స్థ తా త్ప ర్య ము ♦—

అనంతరమందు ఇప్పుడు సత్వాది గుణములు వృద్ధిగా నుండగా
మరణము పొందించితే ఫలవిశేషమును చెప్పుచున్నాడు । సత్యగుణ
వృద్ధియందు దేహాభిమానియైన జీవుడు యెప్పుడు మృత్యువుం గాంచునో
అప్పుడు ఉత్తమమైన హిరణ్య గర్భాదుల యొక్క నిర్మలమైన లోకము
లను సుకృతము యొక్క తారతమ్యము ననుసరించి పొందుచున్నాడు.

భూలోకము భువనలోకము సువనలోకము జనలోకము సత్యలోకము ఇట్టి లోకములను పుణ్యము ననుసరించి పొందుచున్నారు॥ చాలాచెప్పితిమి మరియొకచోట విస్తారముగలము॥ ౧౪॥

శ్లో॥ రజసి ప్రళయం గత్వా కర్మ సంగిషు జాయతే
తథా ప్రలీన స్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే॥ ౧౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ రజసి తమసిచ ప్రవృద్ధే మృత్యోః ఫలమాహ
రజసీతి॥ తథా సతి । తదానిం రజసి ప్రవృద్ధేతు ప్రళయం
గత్వా కర్మసంగిషు మనుష్య యోనిషు జాయతే । ఏవం
తమసి ప్రవృద్ధే ప్రలీన స్తు మూఢయోనిషు పశ్వాదిషు యథా
యథం కర్మానుగుణ్యేనో చ్ఛానచేషు జాయత ఇతివివేకః॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

తథారజసి తమసిచ ప్రవృద్ధే సతి పంచత్వస్య ఫలమాహ । ఏవ
మేవేతి॥ తస్మా న్మనుజై స్సత్వవృత్తైవ వర్తితవ్య మిత్యాశయః॥ ౧౬॥

—♦ ఆంధ్రోతాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారమే రజోగుణము తమోగుణము వృద్ధిలో నుండగా మర
జించిన వానికి ఫలమును చెప్పుచున్నాడు. రజోగుణము వృద్ధిలో నుండగా
మృతినొందిన వాడు కర్మ సంగము గల మనుష్య యోనుల యందు పుట్టు
చున్నాడు. తమోగుణ వృద్ధియందు మృతినొందిన వాడు మూఢ యోను
లయిన పశ్వాదుల యందు కర్మానుగుణ్యముగా ఉచ్చించుములు గలిగి
పుట్టుచుండునని తెలియవలెను. (అందువలన మనుజులు సత్వవృత్తిలోనే
ఉండవలయునని యభిప్రాయము॥ ౧౬॥

శ్లో॥ కర్మణ స్సుకృతస్యాహు సాత్త్వికం నిర్మలా ఫలం

రజసస్తు ఫలం దుఃఖ మజ్ఞానం తమసః ఫలం॥

౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీతు సత్వాదీనాం విచిత్ర ఫలతాం దర్శయతి॥
కర్మణ ఇతి॥ తత్రైవంసతి । సుకృతస్య కర్మణో ధర్మాఖ్యస్య
సాత్త్వికం నిర్మలం ఫల మాహు రిత్యర్థః । నవం రజసో రాజస
స్యతు కర్మణః సాపమిశ్రస్య పుణ్యశ్చ రాజసం దుఃఖబహుళ
మల్పం సుఖం । తథా తమస స్తామసస్య త్వజ్ఞానజన్యత్వా
ద్యహుతరందుఃఖ మేవా హు రిత్యాశయః॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నిర్మలమితి॥ ఆతవీవ, 'మృగై రజయం జరసో పదిప్త మదేహ
బంధాయ పునర్బంధే' త్యాదిరీత్యా మలినే కర్మణి నైవ ప్రీతింకుర్యా
దన్యథా పూర్వభ్యాసేనై వాంత్యకారేపి తత్రైవ ప్రవృత్త్యా తజ్జన్మ
భాగినో భవిష్యంతీ త్వవధేయమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు సత్వాది కర్మలు విచిత్ర ఫలము గలవని చెప్పుచున్నాడు.
ధర్మమనే సుకృత కర్మకు సత్వప్రధానమైన నిర్మలమైన సుఖమే ఫలము.
రాజస కర్మయైన సాపముతో గూడిన పుణ్యమునకు దుఃఖమధికము. అల్ప
మైన సుఖము ఫలము తమోగుణ మజ్ఞాన జన్యమైనందున న కేవల సాప
రూపమైన తామసకర్మకు అనంతమైన దుఃఖమే ఫలము. (మలిన కర్మ
యందు ప్రీతినుంచరాదు. అలాఉంచిన యెడల పూర్వాభ్యాసముచే నంత్య
కాలమందును అదేఅభ్యాసము వచ్చి జడభరతుని వలె పశుజన్మను బొందిన
వారగుదురు॥ ౧౬॥

శ్లో॥ సత్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజస్ లోభ ఏవచ ।

ప్రమాద మోహచా తమసో భవతోఽజ్ఞాన మేవచ॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేతాదృశ ఫలవైచిత్ర్యే కోహేతు రిత్యాహ—
సత్వాదితి॥ తత్ర తావ త్సాత్వికస్య కర్మణః ప్రకాశ బహుళం
సుఖజ్ఞానరూపం ఫలం సత్వా త్సంజాయతే ఏవం రజస్
లోభోఽభిలాష విశేషో గార్హ్య లక్షణో జాయతే తథా
ప్రమాద మోహచా తమసః సకాశా త్భవతో జాయతే అథచ
వృథాయః కృపణః షీపే దిత్యేవం కర్మసు ప్రవృత్తి శైధి
ల్యే నాజ్ఞానం ప్రవృత్త్య భావశ్చేత్యా శయః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

సత్వాత్సంజాయత ఇతి॥ తస్మాత్సాత్వికై స్సహ సంసర్గేణ సాత్విక
బుద్ధిమేవ వర్ధయేదిత్యుచితం తథ్యథా, భూయికయోక్త మవధార్యమ్, 'ఆ
హం మనీనాం వచనం శ్రుణోమి శ్రుణోమి రాజన్ స గవాసినాం వచ
నైవాస్య దోషో నచ మన్యుణోవా సంసర్గజా దోషగుణా భవంతీత్యాది
ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ ఇటువంటి విచిత్రఫల ప్రాప్తి యందు హేతు వేమి యనగా
శిష్టాచున్నాడు. సాత్విక కర్మయొక్క విస్తారమైన ప్రకాశ గల సుఖము
జ్ఞానము నయిన ఫలము సత్వగుణమువలన బుట్టుచున్నది. రజోగుణము వలన
సర్వభక్షణరూపమైన విశేషాభిలాష గల లోభము పుట్టుచున్నది. అట్లే
తమోగుణము వలనప్రమాదము మోహమున్ను పుట్టుచున్నవి. కృపణుడు

తన ఆయువును వ్యర్థము చేసుకొను నను స్మృతిని బట్టి కర్మలయందు ప్రవృత్తి లేకుండుటచే ఆజ్ఞానము పుట్టుచున్నది. (సాత్వికులతో సంసర్గజేయుట వలన సాత్వికబుద్ధి వృద్ధియగునను వచనము తగియున్నది. మరిన్ని నేను ముచుల యొక్క వాక్యమును వింటున్నాను. గోమాంసమును దిను చండాలుర వాక్యమునున్నూ వింటున్నాను. ఓరాజా యీదోషము గాని గుణము గాని నాదికాదు. సంసర్గదోషము లగుచున్నవి. యని స్మృతి గలదు॥౧౭॥

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థాః మధ్యే తిష్ఠంతి రాజస్థాః

జఘన్య గుణ వృత్తిస్తా అధో గచ్ఛన్తి తామస్థాః॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు సత్వాది వృత్త్యా కర్మ కర్తృణాం స్పష్టమేవ ఫలం దర్శయతి॥ ఊర్ధ్వమితి॥ తత్ర తావత్సత్త్వస్థాః సత్త్వవృత్త్యా కర్మకుర్వంతః సత్త్వలోక పర్యంత మూర్ధ్వం గచ్ఛంతి నామ తే జ్ఞాన కర్మ తారతమ్యేన దేవలోకేషూ త్పద్యంతే తద్దైవ రాజస్థా రజోవృత్త్యా ఽతిలోభేన కర్మనిరతా జఘన్య గుణ వృత్తిస్థాః కర్మ తారతమ్యేన మధ్యే తిష్ఠంతీ త్యర్థః । ఏవ మేవ తామస్థా సైమో గుణ వృత్త్యా కర్మకుర్వంతః పశ్చాద్విష్వధోవా కర్మ తారతమ్యేన గంచ్ఛన్తి త్యర్థః॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ . ♦—

జ్ఞానకర్మతారతమ్యేనేతి॥ తత్రైవంసతి 'శివోదేవోద్విజో బ్రహ్మ శ్చత్రయస్తుహరి స్మృతః । ఇంద్రోవైశ్వస్త్వైవాస్యే యతః ద్యాహూద్ర జాతయ' ఇత్యాది భారతస్మృత్యా యథాయథం జ్ఞానకర్మానురూపేణ తారతమ్యేన దేవలోకేష్వత్పద్యంత ఇత్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు సత్త్వ - రజస్తమో గుణ వృత్తులచే కర్మ చేయువారల ఫలమును స్పష్టముగా జెప్పుచున్నాడు. సాత్త్విక వృత్తితో కర్మ చేయువారలు సత్త్వలోక పర్యంతము ఊర్ధ్వలోకములను జెల్లి జ్ఞాన కర్మల తారతమ్యమునుబట్టి దేవలోకముల యందు బుట్టుచున్నారు. రజో గుణ వృత్తితో అతిలోభులై కర్మ చేయువారలు సంభోగాది గుణవృత్తులు గల వారై కర్మ తారతమ్యముచే మధ్య (భూలోకము) యందు మానవులై పుట్టుచున్నారు. తమో గుణవృత్తితో కర్మ చేయువారలు తారతమ్యముగా అఘో లోకముల యందు గాని పశ్వాది యోనులయందు పుట్టుదు. (శివుడు దేవుడు - బ్రహ్మ బ్రాహ్మణుడు. విష్ణువు క్షత్రియుడు ఇంద్రుడు వైశ్యుడు-ఇతర పైన యెఱుఁచులు శూన్యులను భారత వచనానుసారము జ్ఞాన కర్మల తారతమ్యమును బట్టి దేవ లోకముల యందు బుట్టుచుందురు॥ ౧౮॥

శ్లో॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్విష్టాను పశ్యతి।

గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోధిగచ్ఛతి॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధేదానీంతు పూర్వోక్త గుణేభ్యః కథం మోక్షణం కింవా తస్య లక్షణ మిత్యాహ ।- నాన్యమితి॥ ఏవంసతి యది దేహం పృథక్కృత్య చితి విశ్రామ్య తిష్ఠతీతి స్మృతి న్యాయేన యథా ద్విష్టా ౨ త్మ విచార కుశలో దేహేందియాది తత్తదవస్థా పన్నేభ్యో గుణేభ్యో నాన్యం కర్తార మనుపశ్యతి తదా తు త్రివిధ గుణేభ్యః పరం చిదంబరాత్మానం పశ్యతి సచ తదుత్తరం మద్భావం మత్పరంపదం గచ్ఛతీ త్యర్థః॥ ౧౯॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

అథ 'వినాశన ప్రసాదంహి భాంతిః క్వాపి న నశ్యతీ'త్యాది
స్కాంద స్మృత్యా యదాచర్మవదాకాశ'మిత్యాది శ్రుత్యాచ శివోపాస
నాయా ఆవశ్యకత్వే స్థితే సత్యాహ । మత్పిరం పరమితి॥ తద్యథా 'పదం
యత్పరమం విష్ణో స్తదేవా ఖిలదేహీనాం । పదం పరమ మద్వైతం సశివ
స్సాంబవిగ్రహ' ఇత్యాద్య వధార్యమ్॥ ౧౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు వెనుక చెప్పిన సత్వాదిగుణములనుండి విడుచుట యెట్లు?
దాని లక్షణ మేమని యడిగి నందున చెప్పుచున్నాడు. దేహమును వేరు
చేసి చైతన్యమందు విశ్రమించి ఉంటున్నాడను స్మృతిన్యాయముగా
నాత్మవిచార మందు కుశలుడైన వాడున్న దేహేంద్రియాదులు. జాగ్ర
దానులునైన గుణముల కంటె కర్త వేరుగా లేడని చూచునట్టివాడు,
తీర్థగుణములకంటె అతీతుడై చిదంబర స్వరూపుడైన యాత్మను చూచు
వాడున్నా, జన్మాంతమందు నాపరంపదమును బొందును. (శివప్రసాదము
లేక భాంతి యెవరికిని నశించదనునట్టి స్కాంద పురాణమును బట్టిన్ని
ఆకాశమును చర్మమువలె చుట్టునపుడు శివుని తెలియక ముక్తి గలుగు
ననె శృతిని బట్టి శివోపాసన యావశ్యకమై యుండగా చెప్పుచున్నాడు.
నాపరం పదమనగా, నాకంటె పరమైన సాంబశివుడే నా పరమపదము.
అతనె సర్వదేహులకు ముక్తి నిచ్చువాడు అని తెలియవలెను॥ ౧౯॥

శ్లో॥ గుణానేతా నతీత్య తీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ ।

జన్మ మృత్యు జరా దుఃఖైర్విముక్తో మృత మగుతే॥ ౨౦

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నన్వేతావతాపి కథం పర మమృతాఖ్యో శివో గచ్ఛతీ
త్యాహ । గుణానితి॥ తత్రైవం సత్యేతా న్మాయాత్మకాం స్త్రీ

సత్త్వరజస్తమోనామ్నో దేహ సముద్భవాన్ దేహాత్పత్తి
బీజభూతా నతీత్య జీవన్నేవ శివైక తత్త్వజ్ఞానేన జన్మ మృత్యు
జరా దుఃఖై ర్విముక్తః సన్ మద్భావం సాంబళివం సమశ్శుత
ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అమృతాఖ్యమితి॥ శృణ్వంతి విశ్వే అమృతస్య పుత్రా ఆయే ధామాని
దివ్యాని తస్థు' రిత్యాది శ్రుతిరితి భావః॥ శివైక తత్త్వజ్ఞానేనేతి తద్యథా 'శివ
జ్ఞానసమం జ్ఞానం యథానాస్తి శ్రుతావిత్యాది శ్రుతే రితిభావః॥ ౨౦॥

—♦ ఆం ధ్ర) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఇంతమాత్రముచే అమృతమను పరమశివుని యెట్లు పొందు
నంటే చెప్పుచున్నాడు. దేహి, దేహాత్పత్తికి కారణములై దేహకార
ముగా పరిణమించి దేహమందుండునట్టిన్ని మాయాస్వరూపములైన సత్త్వ
రజస్తమోగుణముల మూటిని ఆత్మిక్రమించి జీవించియుండియే శివతత్త్వజ్ఞాన
ముచే జనన మరణ ముదివి దుఃఖములచే విడువడి నాభావమైన సాంబళివుని
పొందుచున్నాడు. (అమృతమనగా శివుడని శృతి ప్రమాణముగనుక శివ
జ్ఞానముతో సమమయిన జ్ఞానము శృతులయందెక్కడను గాన్పించదనిన్ని
శృతులే చెప్పుచున్నవి॥ ౨౦॥

అర్జునఉవాచ—

శ్లో॥ కైరింగై స్త్రీ గుణా నేతా నతీతో భవతి బ్రహ్మ ।

కిమాచారః కథం చైతాం స్త్రీ గుణా నతి వర్తతే॥ ౨౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను కథం జానీమో గుణాతీతో యం పురుష ఇతి
తస్య లక్షణ మప్యర్జునః పృచ్ఛతి॥ కైరితి॥ ఏవంసతి హే

ప్రభో! సత్య రజ స్తమో గుణా నేతాన్ కై ర్లింగై రతీతో
 భవతీతి ప్రథమః ప్రశ్నః । తథైవ క ఆచోరోఽస్యేతి కి
 మాచారః కిం యధేష్ట చేష్టః కింవా కర్మ నియంత్రిత ఇతి
 ద్వితీయః ప్రశ్నః । ఏవం కేన ప్రకారేణై తాన్ స్త్రీ౯ గుణా
 నతిక్రమ్య వర్తత ఇతి గుణాతీతత్వోపాయః కఇతి తృతీయః
 ప్రశ్న ఇత్యాశయః॥ ౨౧॥

ఆర్జునుం డిట్లనియె—

ఓయీ ఈ పురుషుడు (శివుడు) గుణాతీతుడని మేమెల్లు తెలియ
 గలమా దానికి లక్షణ మేమని యజ్ఞును డడుగుచున్నాడు. దేవా ఈ సత్య
 రజ స్తమో గుణములను అతిక్రమించిన వానికి గుర్తులెవ్వి యని మొదటి
 ప్రశ్న. ఆచారమేమి, యెట్టి చేష్టగలవాడు. యే కర్మలు చేసునని రెండవ
 ప్రశ్న. త్రిగుణములను దాట నుపాయమేదని మూడవ ప్రశ్న॥ ౨౧॥

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ.—

శ్లో॥ ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహమేవచ పాండవ! ।

నద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని ననివృత్తాని కాంక్షతి॥

౨౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను నిస్త్రైగుణ్యో భవాద్భుత ఇత్యాది లక్షణ లక్షి
 తస్య యోగినః కీదృశః సమాచార ఇత్యస్యో త్తర మప్యాహ
 ప్రకాశమితి॥ తత్ర తావ త్సమాధితో వా నిద్రాత శ్చోఽత్థా
 నంవానద్వేష్టి కింతుసర్వసర్వత్ర సర్వదేతి న్యాయా దుపలభ్య
 మాన తత్త్వేన శారీరకర్మ ప్రవృత్తి లక్షణం నద్వేష్టి ఏవమేవ

మోహ నిద్రాకృతం వ్యావహారికంవా పాప్నువన్నద్వేష్టే
యతః సర్వతో పలభ్యమానత్వా న్నతన్నివృత్తా న్యపి కాం
క్షతీ త్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్విహ సత్వ రజస్తమసాం సాధారణ్యేన ఫలముక్తం తదిహ
విమల సత్వస్య తు నిస్త్రిగుణ్య ప్రయోజక తా వచ్చేదకీ భూతస్యాపి ఫల
మాహా తత్ర తావదితి తత్రేత్థంసతినిమిషార్థం నత్తిస్థంతిప్రవృత్తి బ్రహ్మ
మయీం వినా । యథా తిస్థంతి॥ బ్రహ్మద్యా ససకాద్యా శ్శుకాదయ
ఇత్యాది స్సృత్యా సర్వమిత్యాది రీత్యా సర్వం విజాన న్నద్వేష్టే త్యాది
రర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీ కృష్ణుం డిట్లనియె॥ ఓ యర్జునా ఏపు త్రిగుణ రహితుడవు గమ్మ
నిన స్సృతికి అనుసారముగా లక్షణములు గల యోగి యొక్క సమాచార
మెట్లుండు ననగా దానికి సుత్తరమును జెప్పుచున్నాడు. సమాధి నుంచి
గాని నిద్ర నుంచి గాని లేచుటను ద్వేషింపడు. అంతటను యెల్లప్పుడు
సర్వము అను న్యాఱుము చొప్పున పొందబడిన తత్వముచే శారీర కర్మల
యందు ప్రవృత్తి ధర్మమునున్న ద్వేషింపడు. మోహము, నిద్రా, వీటిచే
చేయబడు వ్యావహారికము నైనా పొందిన్న ద్వేషింపడు. సర్వత్ర లభ్య
మగునవి నివర్తించినను కోరడని యర్థము. (ఓయీ సత్వ రజస్తమో
గుణములకు సాధారణ ఫలము చెప్పబడినది. త్రిగుణ రహితమైన విమల
సత్వము నకున్నా ఫలమును చెప్పుచున్నాడు. బ్రహ్మదులు, ససకాదులు,
శుకాదులు బ్రహ్మకార వృత్తిని విడచి అరనిమిషమైన నుండరను స్మృతిని
బట్టి సర్వమును తెలియుచు ద్వేషింపరని యర్థము॥ ౨౨॥

శ్లో॥ ఉదాసీన వదాసీనో గుణై ర్యో నవిచాల్యతే
గుణా నర్తంత ఇత్యేవం యోవ తిష్ఠతి నేంగతే॥

౨౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరమపి లక్షణ మాహ॥ ఉదాసీన వదితి॥ తథాచ
యథా ద్వయో ర్వివదమానయో ర్యః కస్యచి త్పక్షం నభ
జతే తద్వ దయ మాత్మవి ద్రాగ ద్వేష విముక్తయా పరమ
శివానుసంధా నేనాసీనో భవతి నతు త్రివిధ గుణ జన్యై
ర్గుణై ర్దోషైర్వా విచాల్యత ఇత్యర్థః । కింతు 'ఛాయా శరీరే
ప్రతిబింబగాత్రే యత్స్వప్న దేహే హృది కల్పితాంగ' ఇత్యాది
స్మృతి న్యాయేన గుణా ఏవ దేహేంద్రియ విషయాకార పరి
ణతాః పరస్పరం ప్రవర్తంత ఇత్యేవం మత్వా యోఽవతిష్ఠతి
సచ స్వయం జీవన్ముక్తత్వేన విముక్తస్స న్నేంగతే నవ్యా
ప్రియత ఇత్యవధేయమ్॥౨౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

గుణై ర్దోషై ర్వేతి॥ తద్యథా, ఆహవా హరేవా లవతి రిహేవా
సుహృదివా మణివా లోషేవా కుసుమశయనేవా దృషదివా । తృణేవా
స్త్రీణేవా మమ సమదృశో యాంతుదివసాః క్వచిత్పుణ్యారణ్యే శివశివ
శివేతి ప్రలపత ఇత్యాద్యవధార్యం॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారమే మరియొక లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు. ఇద్దరు
వివాదమును చేయుచుండగా యెవరి పక్షమునకున్నా వెళ్ళివాడు
ఉదాసీనుడు. వానివలె యీతిత్వవేత్త రాగద్వేషములు లేనివాడగుటచే

పరమశివాను సంధానముతో గూరుచున్నవాడై త్రిగుణములవలన జనించిన గుణములచేతను గాని దోషములచేతను గాని చలించబడడు. పృథివింబ శరీరము ఛాయామాత్రము. స్వప్నశరీరము వృద్ధయమందు కల్పితము. ఇత్యాది స్మృతులయొక్క న్యాయము ననుసరించి గుణములే దేహముగాను ఇంద్రియములుగాను పరిణమించి పరస్పరము ప్రవర్తించు చున్నవని తలచి యెవడుఉంటున్నాడో వాడుస్వయముగా జీవించుచున్నను ముక్తుడగుటచే సంసారబంధ విముక్తుడగుదు యే వ్యాపారమును చెయ్యజని తెలియ వలెను. (గుణదోషము లనగా సర్పమునైనను, పుష్పమాలనైనను, బలవంతు డగు శత్రునైనను మిత్రునైనను, మణినైనను బెడ్డనైనను, పుష్పశయ్యనైనను, రాతినైనను, తృణమునైనను స్త్రీ సముదాయమునైనను సమానముగా జూచునట్టి నాకు యేచైన నొక పుణ్యారణ్యమందు శివ, శివ, శివ యని ప్రలాపమునుజేయుచు దినములు వెళ్ళుగాత|| ఇత్యాదులను గుణదోషము లుగా తెలియవలెను|| ౨౩||

శ్లో|| సమ దుఃఖ సుఖః స్వస్థః సమ లోష్టాశ్చ కాంచనః ।
తుల్య ప్రియా ప్రియో ధీర స్తుల్య నిందా త్మసంస్తుతిః॥౨౪

— భాష్యమ్ —

ఏన మహర మవ్యధికం తల్లక్షణ మాహ । సుఖదుఃఖేతి తత్రైవం సత్యంత స్త్యాగేతి స్మృతి న్యాయేన సమే దుఃఖే సుఖేచ యస్యసః యతస్స్విస్థో యతశ్చ సర్వస్యప్రపంచజాతస్య కల్పితత్వేన సమ లోష్టాశ్చ కాంచన ఇత్యర్థః । ఏవం తుల్యే ప్రియాప్రియే సుఖ దుఃఖసాధనే యస్యసః యతశ్చ ధీరో ధ్యానశీలః అతఏవచ తుల్యే నిందాత్మ సంస్తుతీ యస్యసగుణాతీత ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ల ఘు టి ష్ ణీ ♦—

ధ్యానశీలశతా॥ తద్యథా. సజ్జాసనస్థాః ॥ ౭ ॥ ధపరివ్రజన్నా ముక్తః పరి-
క్షీణ వితర్కజాల స్సంసార బీజక్షయ మిక్షమాణ స్సాన్యస్మి త్యముక్తో ॥ ౭ ॥
మృత భాగభోగీ త్యాది స్మృత్యుక్త రీత్యా దుగ్ధం గీతామృతం మహాదిత్య-
తృప్తిజ్ఞాతస్యా మృతశబ్దాభిధేయస్య శివస్య ధ్యానశీలస్సన్ విహరే-
దిత్యవధేయమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారమే మరియొక గొప్ప లక్షణమును జెప్పుచున్నాడు. -
ఆంతర్యమందు త్యాగము గలిగియుండవలయునను న్యాయముచే సుఖదుఃఖ-
ములయందు తుల్యుండును, గనుకనే స్వరూపస్థితియందుండువాడును, సర్వ-
ప్రపంచము కల్పితమగుటచే మంటిని, రాతిని, బంగారమును సమముగా
జూచువాడును, సుఖదుఃఖ సాధనములైన ప్రియము, అప్రియము గలిగి-
నపుడు రెంటిని నొక్క విధముగా నెంచువాడును, ధ్యానశీలుడును నిందా-
శుక్తులకు సమానముగా నుండువాడును, గుణాతీతుడనబడును, (ధ్యానశీలు-
డనగా ఆసనబంధమం దుండిగాని తిరుగుచూ గాని యెవరితోను తర్కిం-
చక సంసార బీజమయిన అజ్ఞాన నాశమును చూచుచు ఆమృతభాగము
ననుభవించువాడు ముక్తుడు. నిత్యముక్తుడు నన్ను స్మృతిప్రకారము దుగ్ధం
గీతామృతం మహత్ అనుస్థలమందు ప్రతిజ్ఞచేయబడిన ఆమృతపర్యాయ
మైన శివునియొక్క ధ్యానమును జేయుచు విహరించవలయునని తెలియ-
వలెను॥ ౨౪॥

శో॥ మానావమానయో స్తుల్య స్తుల్యో మిత్రాః పక్షయోః

సర్వారంభ పరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే॥

౨౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచా పరమపి యోగినో లక్షణ మాహ । మానా
వమానయోరితి॥ ఏవ మిహ హర్ష విషాద జనకయో ర్లాభ
హాని ప్రయోజకయో ర్మిత్రాఋత్ర పక్షయోశ్చ తుల్య ఇత్యర్థః ।
ఏవ మిదం కృత్యేదం కరిష్యామి త్యేనం రూపస్య సర్వా
రంభస్య యస్తు పరిత్యాగీ సఏవ గుణాతీత ఇత్యర్థః॥౨౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మరియొకరీతిగా యోగియొక్క లక్షణమును చెప్పుచున్నాడు.
సంతోషమును దుఃఖమును గలిగించు మానావమానముల నొక్కవిధముగా
నెంచువాడును లాభమును హానిని చేయు మిత్రులను శత్రులను ఏకరీతిం
గనువాడును ఈ కార్యమును జేసి యీకార్యమును జేయుచున్నాననెడి
యే యారంభమును లేనివాడును గుణాతీతుండన బడును॥౨౧॥

శ్లో॥ మాంచ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే
స గుణా స్సచుతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే॥౨౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథ మేతత్తత్త్వోపలబ్ధి రిత్యాహ-మాంచేతి॥తథా
చ సస్వయం ధ్యానతః కశ్చి త్సర్వజ్ఞ సిద్ధిపారగ ఇత్యాది
స్మృతిన్యాయేన సద్గురో రావశ్యకత్వే స్థితే మాంచ వసత్య
థాతు సర్వత్రేతి స్మృతిన్యాయేన వాసుదేవాఖ్యం పాశుపతం
యోవ్యభిచారేణ 'యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథా దేవే తథా

గురా' వితీర్త్యా భక్తియోగేన సేవతే సపవ తాన్ గుణాన్
సమతీత్య బ్రహ్మభూయాయ చిదంబరాత్మనా శివత్వాయ
కల్పత ఇత్యర్థః॥౨౬॥

—♦ ల ఘ టి ష్ ణీ ♦—

సస్సరోరావశ్యకత్వమితి॥ తద్యథా, వేదాంత తక్కుక్తిభి రాగ
మైశ్చ నానావిధై శ్చాస్త్రై కదంబకైశ్చ ధ్యానాదిభి స్సకరజైరపి నైవ
గమ్యం చింతామణిం త్వేకగురుం విహాయే త్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥౨౭॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ ఈతత్త్వమెట్లు ప్రాప్తించుననగా చెప్పుచున్నాడు. గురువు
లేక స్వయముగా ధ్యానించుట వలన యెవడును సర్వజ్ఞుడై సిద్ధి ముక్తుల
నొందలేదనే న్యాయముచే సస్సరువులవశ్యకమై యుండగా నన్ను వాసుదే
వునిగా (వసధాతువు అంతటా నుండునట్టి దేవుడు శివుడే దేవుడను పాశు
పతునిగా శ్లో॥ దూర్వాస కాశిక విరించి మృకండు పుత్రాన్ దేవేంద్ర
బాణ హరిశక్తి దధీచి రామాన్ కణ్వాది భార్గవ బృహస్పతి గౌత
మాదీ నేతా నహం పరమ పాశుపతాన్నమామి । యమ స్మృ
తీని బట్టి పాశుపతునిగా యెవడు అవ్యభిచార (ఏకాంత) భక్తితో
దేవునియందు యెవనికి భక్తిగలదో దేవునియందువలెనే గురువునందును
భక్తి నుంచవలెనన్న న్యాయముచే భక్తి యోగముచే సేవించు చున్నాడో
వాడే గుణముల నతీక్రమించి చిదంబర స్వరూపముతో శివత్వమునకు
దగినవాడు (తత్త్వము । చింతామణివంటి గురువులేక వేదాంత వాక్యముల
చేతను తర్క యుక్తులచేతను ఆగమములచేతను అనేక శాస్త్రసమూహ
ముల చేతను సాధనములతో గూడిన ధ్యానాదుల చేతనున్న ప్రాప్తిం
చును॥ ౨౮॥

శ్లో॥ బ్రహ్మణోహి ప్రతిష్ఠాహ మమృతస్యా వ్యయస్యచ ।

శాశ్వతస్యచ ధర్మస్య సుఖస్యై కాంతికస్యచ॥ ౨౭

ఇతి ఋషిమద్భగవద్గీతానూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే ఋక్సామయజురసంవాదే గుణత్రయ
విభాగ యోగోనామ చతుర్దశోధ్యాయః.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అత్ర హేత్వంతర మపుకపసంహర న్నాహ । బ్రహ్మ
ణోహితి॥ తత్రైవంసతి । తద్విస్తారోయతో దేవా స్తతో
భూతపతి స్త్వహ మిత్యాది స్మృత్యా హి యతో మృత్యుం
జయత్వేనా మృతశబ్దా భిదేయస్యా వ్యయస్యచ పరబ్రహ్మణ
స్సదాశివస్యా హం ప్రతిష్ఠేత్యర్థః । ఏవం తత్ప్రీప్తీ సాధన
భూతస్య శాశ్వతస్యై కాంతికస్య ధర్మస్య దక్షమహితర్య జన్మ
మూర్త్యా మిత్యత్రోక్తస్య భస్మ త్రిపుండ్ర రుద్రాక్షాది
ధారణ పూర్వక శివారాధన రూపస్య ధర్మస్యా వ్యహం
ప్రతిష్ఠా ప్రవర్తకఇతి పరమార్థః॥ ౨౭॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత
ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన
నామకేగీతాభాష్యే గుణత్రయ విభాగ యోగోనామ
చతుర్దశోధ్యాయః.

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

ప్రతిష్ఠేతి॥ ఆతయేవ రామేశ్వర మహాత్మ్యే రామాయణేశ్వర కృతం
తద్యథా । పశ్యేత్తురుషం జ్ఞాత్వా తిష్ఠ త్వం పరమేశ్వర । బహువ్రీహి
మహం జ్ఞాత్వా తిష్ఠామి రఘునందనేత్యాదిస్మృత్యా హరిహరయో
స్సంవాదేన స్ఫుటికృతం॥ ౨౭॥

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివా
చార్య విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం
గుణత్రయ విభాగయోగః.

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇక్కడ మరియొక హేతువును న్ను ఉపసంహరించుచు చెప్పు
చున్నాడు. ఓ దేవతలారా! భూతములను విస్తరింప జేసినందున నేను
భూతపతనని శివుడు దేవతలకు చెప్పిననెడి స్మృతిచేతనున్నా మృత్యు
వును జయించుటచే అమృతమనుపేరు గల్గినట్టిన్ని నాశరహితమైన పరబ్ర
హ్మమైన శివుని నేను ప్రతిష్ఠించితిని. ఈ ప్రకారము శివప్రాప్తి సాధన
మైన శాశ్వతమై ఏకాంతమైనట్టిన్నిదత్తుకుమార్తె ధర్మమూరియైపుట్టినన్న
స్మృతిని బట్టి భస్మ త్రిపుండ్ర ధారణ రుద్రాక్షధారణ పూర్వకముగా
శివారాధన రూపమైన ధర్మమునకు నేను ప్రవర్తుడ (నడిపించువాడ) నని
పరమార్థము (ప్రతిష్ఠయనగా రామేశ్వరమున శివలింగప్రతిష్ఠచేసి శంకరుని
రాముడు పశ్యే త్తురుషగా నుండుమని కోరెను. అనగా రామస్యనాథః
రామనాథః రామునకు రత్నకుడుగా నుండుమని యర్థము) బహు వ్రీహిగా
నుండునని ఈశ్వర ప్రత్యక్షతరము (అనగా రామః నాథః యస్య స రామ
నాథః. యేశివునకు రాముడు నాథుడో వాడురామనాథుడు) ఇట్లు రామా
యణ మందును రామేశ్వర మహాత్మ్యము నందును గలదు. హరి హర
సంవాద రూపముగా స్ఫుటమైనది. యేమనగా రాముడు లేకున్న రామ

నాధస్వామిని ప్రతిష్ఠించు వారు తేనెండుననున్ను శైవ ధర్మమును ప్రతి
 స్థించి యుండుటచే 'శివేనో త్పద్యతే శైవం శైవేనో త్పద్యతే
 శివః' అనుకారణాగమ శృతిని బట్టి శివుడు శైవుని పుట్టించెను. గమక
 శైవుడు శివుని స్థాపించుచున్నాడు. రాముడు శైవుడుగాన శివలింగ
 ప్రతిష్ఠచేసెను. కృష్ణుడున్ను శివుని యారాధించి యనేక వరములను
 బడసెను. యిట్టి శివారాధన శివధర్మాచరణమున్ను లేక శివతత్వము
 ప్రాప్తించదని శివ ప్రసాదేన వివాన ముక్త యః నిశ్చయము॥ ధర్మ
 సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే - అని చెప్పినట్లు దర్మమును
 స్థాపించుచున్నాడు॥

ఇట్లు తత్త్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
 నంద మహ్న రిచేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర

తాత్పర్యమున గుణత్రయ విభాగ

యోగమునుపదునాల్గవ అధ్యాయము

యము సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమచ్ఛ్రీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

పురుషోత్తమ యోగోనామ పంచదశో ధ్యాయః.

త్రైకృష్ణ ఉవాచ—

శ్లో॥ ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖి మశ్వత్థం ప్రాహు రవ్యయమ్ ।
ఛందాని యస్య పర్ణాని యస్తావేద స వేదవిత్ ॥ ౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

‘పరత్వాపరభేదేన పురుషోహిద్విధామతః । తతోత్తమః
పరఃప్రోక్తఃప్రోచే పంచదశేఖిలం’॥ ననుకథం తదమృతశబ్దాభి
ధేయంపరబ్రహ్మ జ్ఞాతుం శక్యమిత్యతో ధ్యాయోపాపవాద న్యా
యేత్మానాత్మవివేచమప్యాహ ఊర్ధ్వమితి । తత్రైవం సత్కూర్ధ్వం
శిరో మూల మన్నపానాదినా వర్ధకం యస్య తథా దశ్శాఖా
విరాడ్రూపేపి జఘనాదీని యస్యేతి ప్రాకృత పృథ్వాణాం
పాదపత్వేన స్ఫుటీకృతం । తదప్యేత దృజ్ఞ సర్వాదిప ద్వి
జ్ఞానం కేవల దండాది కర్మణా వినాశ రహితత్వా దవ్యయ
మిత్యర్థః । ఏవం యస్యాం గుళ్యాదీని పర్ణాని చందాన్యా

చ్చాదకాని యస్యేతి తం జ్ఞానేనైవ చేచ్ఛదనా మాం వృతం
వేద సవవేద తతోన్యథా త ముగ్ధ శ్రోత్రియోఽహిభక్షక
న్యాయానభిజ్ఞ ఇత్యర్థః॥ ౧॥

—* ల ఘు టి ప్ప ణీ *—

నను 'ద్విపదాం వర్ణి' ఇత్యాది స్మృత్యా పురుషోహవై నారా
యణ ఇత్యయం పురుషోత్తమః । ఆధవ విశ్వాధికతయా పురుషోహవై రుద్ర
ఇత్యయం పురుషోత్తమ ఇత్యనయోః కావ్యవస్థి నిరూపయితుం ప్రజ్ఞా
నీతే, పరత్వా పర భేదేనేతి ఏవం సతి సంసార దుక్ద్రావకత్వాప్రదః
తరణికోక మాత్మనిదితి శృత్యా త్రివిధ దుఃఖా త్యంత నివర్తకత్వేన
సహస్ర శీరేత్యాదా గీయమాన ఏవోత్తమః పురుష ఇతివక్ష్యతే । ముగ్ధతీ,
తత్ర తావత్తత్వ జ్ఞాన హీనత్వేన మూఢ స్తథా హంచ త్వంచే త్యాది
వక్తృత్వేన శ్రోత్రియాశ్చే త్యర్థః । ఏవ మహిభక్షకో నటో యద్య
చ్ఛీర్నం పుచ్చంచవిహాయ శేష మహిం భక్షయతి తథాబ్రహ్మవిదపి నామ
రూపే విహాయ శేషం బ్రహ్మ త్యవధారయతి త్యర్థః॥ ౧॥

—* ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము *—

పంచమాధ్యాయము పురుషోత్తమును గురించి చెప్పుచున్నాడు.
పురుషుడు, పరుడు, అపరుడు అని రెండు విధములు. అందు ఉత్తముడు
పరుడు. శ్రీ కృష్ణుం డిట్లనియె. ఓయా! ఆమృత శబ్ద వాచ్యుడయిన ఆపర
బ్రహ్మయైట్లుగా తెలియ శక్య మగునంటె ఆధ్యాత్మోపా ఉపవాస
న్యాయముచే అత్మా ఉపాత్మ వివేకమునున్నా చెప్పుచున్నాడు. ఉర్ధ్వ
మనగా శిరము, మూల మనగా అన్నపానాదులచే వృద్ధి నొందించునది.
అనగా గర్భమందున్న పుడు (బ్రహ్మరంధ్ర) మార్గముగా ను జనన మైన
భువనాత నోరు నుండియు అన్నపానములు గ్రహించి దేహమును వృద్ధి

నొందించునది యని యర్థము. అథః కాఖం విరాడ్రూపమంచున్నా
జఘనము ఊరువులు బాహువులు మొదలగు కొమ్మలు గలది సామాన్య
వృక్షములన్ని పాదప ములని పేరొందినవి. అనగా వేరునుండి జలమును
పానంచేసి వృక్షమును పోషించునవి. ఇక్కడ శరీరమును వృక్షమునుగా
ఆరోపించినాడు. యీవృక్షము రజ్జు సర్పమువలె జ్ఞానము లేక దండారు
లచే నశించుచుగనుక అవ్యయమైనది. రజ్జు సర్పము రజ్జు జ్ఞానముగలిగి
నప్పుడే నశించును గాని యెంతకొట్టినను నశించనట్లు యీ వృక్షమున్న
జ్ఞానము గలిగినపుడే నశించునుగాని ఛేదించిననూ నశించక యిలకలు
మెలకలెత్తి మళ్ళీ వృక్షమగును. యీ వృక్షమునకు వ్రేళ్ళు మొదలగు
అకులు చందస్సులు ఆచ్ఛాదించునవి యిటువంటి ఆశ్వద్ధము (రావిచెట్టు)
ను జ్ఞానముచే ఛేదించుట కర్హమైన దానినిగా యెవడు తెలియుచున్నాడో
వాడే తెలివిగలవారినో తెలివైనవాడు. అట్లుగానున్న మూఢుడనియు,
శ్లోత్రియుడనియు అహిభక్షక న్యాయమును తెలియని వాడనియు వ్యవ
హరింపబడును. (ఓయీ! ద్విపాదులలో శ్రేష్ఠమైన నారాయణుడే పురు
షుడన దగునని శృతి శ్మృతులు గలవు. విశ్వముకన్న నధికుడైన రుద్రుడే
పురుషుడనిన్ని ఇతను పురుషోత్తము డనిన్ని శృతులుగలవు॥ అథపురుషో
త్తమై నారాయణో కామయత॥ పురుషో వై రుద్రః॥ అనునట్టి యిద్ద
రిలోను భేదమేదియో నిరూపించుచున్నాడు. రుద్రుడు సంసార రోగ
మును పోగొట్టువాడు, ఆధ్యాత్మికాధిభౌతిక అధిదైవిక ములగు దుఃఖ
ములను బోగొట్టువాడున్నా. సహస్ర శీరా పురుషః అనునట్టివాడే
పుత్తమపురుషుడని శృతి చెప్పుచున్నది। మూఢుడనగాతత్వజ్ఞానము లేనివాడు
గనుక మూఢుడు నీవు నేను అని చెప్పువాడు గనుక శ్లోత్రియుడు। అహి
భక్షక న్యాయమునగా పాములవాడు పాముయొక్క తలయు తోకయు
వదిలి మధ్యను భక్షించు నట్లు బ్రహ్మ వేత్త నామ రూపములు రెంటినీ
వదిలి మిగిలినదానిని బ్రహ్మముగా నిశ్చయించు చున్నాడు॥ ౧॥

శ్లో॥ అధశోచ్చర్ధ్వం ప్రసృతా స్తస్య శాఖా ।

గుణప్రవృద్ధా విషయప్రవాళాః ।

అధశ్చ మూలాన్యను సంతతాని ।

కర్మాను బంధీని మనుష్యలోకే॥

౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహ విరాడ్ రూపేణ సంసార వృక్షం విశేషతో
దర్శయతి । అధశోచ్చర్ధ్వమితి । తత్రతానదేషు యే దుష్కృతిన
స్తేఽధఃపశ్వాద్యారభ్యా ధోయోనిషు ప్రసృతా విస్తారంగతా
స్తస్య శాఖాః యేతు రమణీయచరణాః సుకృతిన స్తే తూర్ధ్వం
మనుష్యత్వ మారభ్య దేవాదియోనిషు ప్రసృతా విస్తారంగతా
స్తస్య సంసార వృక్షస్య శాఖా ఇతి యావత్ తాశ్చపునః
సత్వ రజ స్తమో భి దేహేంద్రియ విషయాకారపరిణతైర్జల
సేచై రివ ప్రవాళాః ప్రవృద్ధాః స్థూలీకృతా ఇతి యావత్ ।
ఏవమిహ మనుష్యలోకే తథా న్యస్మిన్నపి లోకే ధర్మాధర్మ
నిబంధీన్యస్య వృక్షస్య మూలానీవ మూలాన్య నుసంతాసీ
త్యాశయః॥ ౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

జలసేచకై రితి । తత్ర జలసేచకైః పాదపై రివేత్యర్థః । నను కథ
మసోర్ధ్వమూలత్వం మృషత్వంచే శ్చృణుఃకార్యమూలంయతో వ్యాప్య
పాదపత్వం వనస్పతేః । ఆసంభవోక్తిత శ్చాస్య మిధ్యాత్వంచా ప్యుచీ
రిత మిత్యాది శ్రుతి యుక్తిభ్యాం ద్రష్టవ్యం నిబంధీనితదత్యుక్తం

ఊర్ధ్వఘోమధ్యభేదేన గుణకర్మభేరు ఋతం న్యూనాధిక ప్రభేదేన విశ్వభే
తన్నిదగ్భత మిత్యాద్య వధార్యమ్॥ ౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

విరాడ్రూపముతో సంసారవృక్షమును విశేషముగా చూపించు
చున్నాడు. యెవరు సాసాత్ములో వాళ్ళు ఆధోలోకములలో పశ్వాది
నీచ యోనులయందు వ్యాపించిరి! యెవరు పుణ్యాత్ములో వారు ఊర్ధ్వ
లోకములయందు మనుష్యులు మొదలు దేవాది యోనులయందు వ్యాపిం
చిరి. ఇవే సంసారవృక్షమునకు శాఖలు పైకిన్ని క్రిందికిన్ని వ్యాపించిన
వని నిశ్చయము. ఈశాఖలు సత్త్వ రజస్తమో గుణములే దేహేంద్రియ
ములుగాను విషయములే చిగుళ్లుగాను పరిణమించి పెద్ద వృక్షమైనవి అవి
క్రిందను బైన గూడ వేళ్లు బారి యున్నవి. మనుష్యలోకము నందు
ధర్మ అధర్మ రూపమైన కర్మలు చేసినందున ఊర్ధ్వ లోకమున దేవతా
శరీర ప్రాప్తికిని ఆధోలోకమున పశ్వాది నీచ శరీర ప్రాప్తికిని అనుబం
ధము గలవి. జలసేచకములనగా పాదపములని యర్థము. యీసంసార
వృక్షము వ్రేళ్లు పైకిని కొమ్మలు క్రిందికిని గలిగి యున్నదనుట అబద్ధ
మంటె వినుము. పాదపములనగా వ్రేళ్లతో నీరు చాగినవిగదా ఇదంత
కంటె అబద్ధము, అసంభవము. ఇట్లు శృతి, యుక్తి, చూడనగును. అనుబంధ
మనగా పైకి క్రిందికి మధ్య-దేవలోకము ఆధోలోకము మనుజులలోకము
యీ భేదముచేతను గుణములచేతను కర్మలచేతను పుట్టిన న్యూనాధిక్య
భేదము గల విశ్వమంతయు చూపించ బడినది॥ ౨॥

శ్లో॥ నరూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే
నాంతో నచాది ర్నచ సంప్రతిష్ఠా
ఆశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూల
మసంగ శస్త్రేణదృఢేనఛిత్వా॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను య స్వయం సంసారవృత్తో వర్జిత స్తస్య కిం వస్తుతః
 స్వరూప మితి, నేత్యాహ— నరూపమితి । తథాసతి, యత్రా
 తమ స్తన్నదివా నరాత్రి ర్నస న్నచాస చ్చివ ఏవ కేవల
 స్తదక్షరం తత్సవితుర్వరేణ్యం యతః ప్రవృత్తాః ప్రసృతా
 పురాతనీత్యాదా వంతేచ యన్నాస్తి మథ్యే తదపి తత్తథేతి
 న్యాయేనచా స్య విశ్వరూపం స్వప్న మరీచ్యుదకవ స్నిధ్యా
 త్వేన తన్నోపలభ్యతే । అతయేవ రజ్జుసర్పాదివ ద్విना జ్ఞానం
 కేవల దండాది కర్మణా వినాశానర్హత్వా న్నాంతో నవా
 రజ్జుసర్పాదివ దేవాది ర్జన్మ నవా స్య జగతో తః ప్రతిష్ఠే
 త్యర్థః ఏవం సత్యశ్వర్థం నశ్వర మప్యేనం పృక్షు మాయయా
 సువిరూఢం దృఢమపి దేహేంద్రియేష్వ సంగశాస్త్రేణా సంగో
 హ్యాయం పురుష ఇత్యేవం శివజ్ఞాన లక్షణేన దృఢేన జ్ఞానాసినా
 చ్చిత్వే త్యాశయః॥ 3॥

—♦ లాఘు టి ప్పణీ ♦—

రజ్జుసర్పాదివదితి॥ తద్యథా, ఆత్మాంబురాశౌ నిఖిలోపి లోకో
 మగ్నోపి నాచామతి నేచ్ఛతేచ ఆశ్చర్య మేతస్మిన్ గ త్పిష్టికాభే భవాంబు
 రాశౌ మృగతే మృషేవ త్యాదిస్మృత్యా మృగజలాదేరివ జన్మాభావా
 త్కృతస్థితి రిత్యవధేయం॥ 3॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము . ♦—

ఓయీ! యే సంసార వృక్షమును వర్జించితివో దాని స్వరూపము
 నిజమేనా అంటెకాదని చెప్పచున్నాడు. యత్రాతమ స్తన్నదివా యమ
 శృతిని బట్టి సృష్టికిపూర్వమందు దివారాత్రి విభాగము సదసత్తులు లేక

శివుడొక్కడే సూర్యప్రభవలె ప్రకాశించుచు అక్షరుడై యుండెను. అతని నలన పూరాతనమైన ప్రకృతి వ్యాపించినదని చెప్పినందున అదియందు అంతమందును లేని జగత్తు మధ్యమందును లేదను న్యాయము చేతను ఈ విశ్వరూప సంసారవృక్షము స్వప్నమువలె యెండిమావులయందు జలమువలె అసత్యగుటచేతను ఊర్ధ్వమూలత్వాది పద్ధతిని ఆకారము కాన్పించును. అంతము కాన్పించదు. ఏమనగా రజ్జు స్పృశికము వలె జ్ఞానము లేక దండాదికముచే వినాశమునకు ఆర్హత లేకుండుటచే అంతమున్ను లేదు. రజ్జు సర్పమువలె అదియు కాన్పించును. గనుక జగత్తులేదు గనుకనే ఆశ్వద్ధమనిరి. అనగా శాశ్వతము గాదని యర్థము. ఇట్టి చక్కగ వేళ్ళు బారి దృఢమైన రావిచెట్టును దేహేంద్రియాదుల యందు అహంకార మనుకారా సంగ రూపమై ఈ పురుషుడు అసంగుడను శృతిని బట్టి శివజ్ఞాన లక్షణమై దృఢమైన జ్ఞానఖండముచే నరికి అనగా వేరుచేసి ఆత్మ సముద్రమందు లోకమింతియు మునుగుచున్నప్పటికి కొంచెమైనను త్రొగను. అచమనమైనను జేయదు. యెండిమావులు జలముతో సమానమైన సంసార సముద్రమందు వ్యర్థముగా లేనిదానిని వెతుకుచున్నది. హాశ్చర్యము! ఇది రజ్జు సర్పన్యాయము) ఈ శృతి ప్రకారము జన్మము మొదలగునవి యెండిమావుల జలము వలె లేనివి యని తెలుసుకొనుము॥౩॥

శ్లో॥ తతః శబదం తత్పరి మార్గితవ్యం ।

యస్మిన్ గతా ననివర్తంతి భూయః ।

తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే ।

యతః ప్రవృత్తిః ప్రసృతా పురాణీ॥

౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సర్వసంగాన్ పరిత్యజ్య జ్ఞాత్వా మాయానుయం
జగదిత్యాది స్మృత్యా వ్యసంగశస్త్రేణ ఛిత్వా కిం కుర్యా

దిత్యాహ తత ఇతి । తథాచ స్కాందేపీ ద్రమ్యముం ప్రతి
 విష్ణునోక్తం తద్యథా, అపరంచ ఇదం రాజన్ పరమంచ పదం
 మమ । భస్మజ్యోతి ర్దిదృక్షూణాం శివంతం పరమం పదమిత్య
 తోపి యస్మిన్ పరస్మిన్నిష్కలే పదే గతా భూయః పునర్న
 నివర్తంతి తచ్చివ మద్వైతం తురీయం పదం శమదమాదినా
 యోగరూఢః సన్మార్గితవ్య మిత్యర్థః । నన్వమునీ భగవద్రూపే
 మయాతే అనువణితే । ఉభే అపి నగృహ్లాంతి మాయాసృష్టే
 విపశ్చిత ఇతి పాచ్ఛోక్త్యా మనుష్యస్య దేవస్యచా తవ కథం
 షరబ్రహ్మ రూపత్వ మిత్యాశంక్యహా । తమేవేతి॥ ఏవం సతి
 స సర్వధీసృత్యనుభూత సర్వ ఆత్మా యథా స్వప్నజనేషీతైకః
 తం సత్య మానందనిధిం భజేత నాన్యత్ర సజ్జేద్యత ఆత్మపాతః
 ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధ మాత్మశబ్దాభిధేయం శివ మద్వైతం
 పురుష మహమపి హేఅర్జున । ప్రపద్యే యతశ్చ పురుషా
 ద్యత్రాతమ స్తన్నదివా నరాత్రి రిత్యాది శ్రుత్యుక్త రీత్యా
 సర్వాపి జగతాం పురాణే పురాతనీ ప్రస్తుతా విస్తృతాప్రవృత్తి
 రిత్యర్థః॥ ౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

భస్మజ్యోతిరితి । తథాచ శ్రుతిః । ఓమగ్నిరితి భస్మ జలమితి భస్మ
 స్థలమితి భస్మసర్వగ్ం హవా ఇదం భస్మ సర్వేంద్రియాణి చక్షూషి
 భస్మాని తస్మాద్ ప్రత మేతచ్ఛాంభవం పశుపాశ విమోక్షణాయే
 త్యాది శ్రుత్యా భస్మశబ్దేన విజ్ఞానాభ్య జ్యోతీ రూపస్యైవా వగమాదితి
 ద్రష్టవ్యమ్॥ ఆత్మశబ్దాభిధేయమితి తదుక్తం భాగవతే ధారయిష్య తితే

శేఖం రుద్రస్వాత్మా శరీరిణాం యస్మిన్నోత మిదం పోతం తం నూత్రం
శాటీవ తంతుస్వి త్యాదినా వధార్యమ్॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! జగత్తును మాయాస్వరూపమునగా తెలిసి దేహేంద్రి
యాది సంగమును వదలి । యనునట్టి అసంగశాస్త్రముచే సంసార వృత్తి
మును ఛేదించి యేమిచెయ్యవలయు నంటె చెప్పచున్నాడు. స్కాంద
మునందు విష్ణువు ఇంద్రద్యుమ్న మహారాజును గూర్చి చెప్పిన వాక్య
మెట్లనగా ఓరాజా! నాకు పరమపదము అపరపదము అనిరెండు పద
ములు గలవు. భిస్మజోతని జూచువారలకు 'భస్మాంతతాసస్యతేః' అను
స్మృతినిబట్టి సంసారముబూడిదఅనే విజ్ఞాన దృష్టిగల జ్ఞానులకు
శివుడే యాపరమ పదమని నుడివెను. యేనిష్కల పరమపదమును
బొందిన వారు తిరిగి యీలోకములలో పుట్టకో ఆదే అద్వైతము
తురీయము అయిన శివపదము. అట్టి శివపదమును శమ దమాది సంపత్త్యో
యోగాభ్యాసమందు ఆరూఢుడై వెతుకు కొనవలయును నాచేతను. ఈమా
నవ రూపము దేవరూపమున్ను వర్ణింపబడినవి. విద్వాంసులు దేవమానవ
రూపముల రెంటిని మాయచేసృజించ బడినవని గ్రహించరని పద్మపురాణ
వచనముచే మనుష్యుడవయినా దేవుడవయినా నీకు పరబ్రహ్మ రూప
మెట్లంటె చెప్పచున్నాడు. జాగర స్వప్న సుషుప్తి వృత్తుల ననుభవించిన
అత్మ యేలాగు నొక్కడో అట్టి సత్యరూపుడు అనందరూపుడైన అత్మ
తానుగా తెలియవలెను. అట్లు తెలియక దేహేంద్రియములనుగా తెలిసిన
అత్మ హత్యాపాతకము వచ్చునన్న ప్రమాణముల చేతను అత్మశబ్దవాచ్యు
డయినట్టిన్ని శివుడు అద్వైతము అనునట్టి పురుషుని నేనున్నా పొందుచు
న్నాను. ఓ అర్జునా! జగత్సృష్టికి పూర్వమందు యే పురుషు డుండెనో
ఋష్యతీచే జగత్తుల యొక్క ప్రవృత్తి పూర్వపు రీతిగా పురాతన ప్రకృ
తినుంచి యెవని వలన గలిగెనో అట్టి పురుషుని నేనున్నా పొందుచు

న్నాను (భస్మజ్యోతియనగా అగ్ని మొదలయినవిన్న సర్వమున్నూ భస్మ
మేసర్చేసింది)యములు నేత్రములున్నూ భస్మములే గనుక ఇది పశువుల
యొక్క పాశముక్తి కొరకు శాంధవ క్రతమని శృతియందు చెప్పబడే
భస్మయనగా విజ్ఞాన రూపమైన జ్యోతియని తెలియవలెను. అత్మయనగా
తంతువుల యందు వస్త్రమున్నట్లు రుద్రుని యందు సావర జంగమములు
పడుగు వేక వలె నున్నవో అట్టి రుద్రుడేశ్వరీరధారులకు అత్మగానున్నాడు.
అతనే ఏ వేగము నణచ గలడని స్కాందమున గంగావతరణ మందు
గలడు గనుక అత్మ యనగా రుద్రుడని తెలియవలెను॥౪॥

శ్లో॥ నిర్మాణమోహః జితసంగదోషా

అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః

ద్వంద్వైర్విముక్తా స్సుఖదుఃఖసంజ్ఞైః

గచ్ఛన్త్యమూఢాః పద మవ్యయంతత్ ॥

గీ

— భాష్యమ్ —

నన్వస్యేపి కథం తహి తద్వైత్తయ స్తత్పదం
ప్రాప్యంతీ త్యాహ । నిర్మాణేతి తత్ర తావన్నానో హంకార
స్సంశయ విషయభ్యాం మోహో ౭వివేక స్తాభ్యాం
నిష్కాంతా స్తథా వివేక వైరాగ్యద్వారా జిత సంగదోషా
ఏవ మధ్యాత్మని వేదాంతవేద్యే పరమశివే నిత్యలోచన
తత్పరాః అతఏవ వినివృత్తాః కామా విషయా యేషాం తథ
త్యర్థః । తత్రైవం సతి అతఏవ శీతోష్ణ త్సుత్పిపాసాదిభి స్సుఖ
దుఃఖసంజ్ఞై ర్ద్వంద్వైర్విముక్త త్వేనామూఢా స్సంత స్తద
వ్యయం పదం గచ్ఛంతీ త్యర్థః॥గీ॥

—♦ ల ఘు టి ష్ప ణీ ♦—

జితసంగదోషాభి॥ తద్యథా, 'బౌవాసీన్యామృతేనాపి వర్ధమానే
దిశెదినే । ఉన్ములినే మనోమూలే జగద్వృక్షః పతిష్వతీ' త్యాది స్మృ
త్యంతరా దితి భావః॥ ౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అయితే ఇతరులున్నా పరమశివుని యందు వృత్తిగలవారలు
ఆకింపదమును యెట్లు బొందెదరంటే చెప్పుచున్నాడు । సంశయ విపర్య
యములు గల అహంకారమును అవివేకరూప మోహమును విడచినవా
డును వివేక చైరాగ్య ద్వారా పుత్రాది సంగదోషముల నిగ్రహించిన
వారును వేదాంత వేద్యుడయిన పరమ శివుని నిత్యము ఆలోచించుట
యందు తత్పరులును గనుకనే విషయముల వర్జించిన వారును గనుకనే
సుఖ దుఃఖములు శీతోష్ణములు తృప్తిపాసలు అనునట్టి ద్వంద్వ వర్జితు
లైన అవిద్యా రహితులైన జ్ఞానులు నాశ రహితమైన యా శివపదమును
గూర్చి చెప్పెదరు (సంగదోషములు లేకుండుట యెట్లునగా ప్రతిదినము
ఉదాసీనత్వమును జలముచే వృద్ధి నొందు చున్న మనస్సనే వేరును పెరికి
వేసినయెడల జగత్తును వృక్షము పడిపోవునని స్మృతులు గలవు॥ ౫॥

శ్లో॥ సతద్భాసయతే సూర్యో నశశాంకో న పానకః ।

యద్జ్ఞాత్వా ననివర్తతే తద్ధామ పరమమను॥

౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతదేవం శ్రుతి స్మృతి పురాణేషు సర్వత్ర విష్ణోః షరం
షడత్వేనా భిధీయత ఇత్యాహ । సతదితి । తథాచేహ శ్రుతిః
'సతత' సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం నేమా విద్యుత్'.

భాంతి కుతోయమగ్ని స్తమేవ భాంత మనుభాతి సర్వ'
మిత్యాది వేద్యం మమవిష్టోః పరంపద రూపం భూమాఖ్యం
నిరతిశయం ధామే త్యవధార్యమ్॥ ౬॥

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

భూమాఖ్యమితి॥ తద్యథా, 'భూమానం యం సదానందం శివ
మేక సునామయం । విద్ధిత్వం శ్రుతిభి ర్గమ్యం దర్శయిష్యే పరంపద'
మిత్యర్జునాయ కృష్ణేనైవ భాగవతే దర్శిత మిత్యవధేయమ్॥ ౬॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

దీనిని శృతి స్మృతి పురాణముల యందు విష్ణుయొక్క పరంపద
మని చెప్పబడు చున్నదని చెప్పుచున్నాడు॥ యేసలమును సూర్యుడు
ప్రకాశింపజేయజాలడో చంద్రుడు నక్షత్రములు మెరుపులు అగ్నియు
ప్రకాశింప జేయజాలవో యేపదమును బొంది పునరావృత్తి రహితులై
యుందురో విష్ణుడైన నాయొక్క పరంపద రూపమైన భూమయను
(శివుడు) నిరతిశయ మైన స్థానము (భూమయనగా, ఓయర్జునా శృ
తులచే పొందదగినట్టిన్ని భూమయను నట్టిన్ని సర్వదా అనందము గల
దుఃఖ రహితమైన యేశివుడు గలడో అదే నాపరమ పదము చూపించు
చున్నాను చూడుమని కృష్ణునిచే అర్జునుని కొరకు చూపించబడెనని భాగ
వతిమందు గలదు శ్లో॥ భూమా భవానితి గురూపనిష ద్వచోభిః కర్తృ
త్వతా గళతి సిద్ధ్యై భూమభావః । రాజాత్మజస్య నిజ తత్త్వ నిబోధనేన
వ్యాధాత్మతా విగళనాదివ రాజభావః॥

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః ॥

మన షష్ఠానీ ద్రియాణి ప్రకృతిస్థావి కర్షతి॥

—♦ భాష్యమ్ —

నన్వమునీ భగవద్రూపే ఇశ్యనేన మమ స్వల్ప బృహ
 ద్రూపయోరపి వస్తుతో హేయత్వ ముక్తం తత్రావాతరా
 భాస భేదేనా ప్యాహా । మమైవేతి॥ తథా చైకవచ హిభూ
 తాత్మేతి శ్రుత్యా ద్వాసుపణ్ణేతి శ్రుత్యాచ జీవేశ్వర
 మాయాతోఽతిరిక్తమేవ తత్సరంపద మిత్యవధార్యమ్ । మమ
 విష్ణో ర్వ్యప్తిభావేనాం శో జీవలోకే జీవభూతో బహుకాలత్వా
 త్సనాతన ఇత్యర్థః । తథా వేదా సధ్యాపయామాస మహా
 భారత పంచమా నిత్యాది వదనింద్రియేణాపి మనసా షట్త్వి
 సుఖ్యా పూరణా న్మనసా సహితాని షష్టాని శ్రోత్రాదీంద్రి
 యాణి ప్రకృతి రజ్ఞానం తత్ర స్థాని సజీవః కూర్మోగానీవ
 ప్రవేశ నిసారణాభ్యాం విషయే ప్లేకాదశ రుద్రై రధివై
 వతైః కృత్వా కర్మతీ త్యర్థః । తద్యథా, నిశ్చలాభిః కథం
 కిన్యా త్రుజాభి శ్చేతి చింతయన్ బ్రహ్మరూద్రా త్తతః శంభుః
 ప్రాదుర్భూత్వా బ్రవీ ద్వచః మచ్ఛాయైకాదశా రుద్రా స్తవ
 సృష్ట్యపకారకాః । మన షట్టేంద్రియాణాం వై చైతన్యం తద్గ
 మిష్యతీ త్యవధార్యమ్॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట నీ —

శృష్టిభావేనాంశఇతి॥ తత్రతావదేకవ వహీ త్యాది శ్రుతిభ్యాం
 శృష్టి సమష్టిభావేనా జీవేశ్వరయో నిర్ణీతే త్విహ సమష్టి రూపస్య విష్ణో
 ర్వ్యప్తిభావేనాంశో జీవైత్యర్థః । తయో రతిరిక్త శ్చిదంబరాత్మా ప్రతిబిం
 బక స్వనోయ విశ్వాధిక ఇత్యవధేయమ్॥ ౮॥

—॥ ఆంధ్ర తత్పర్యము ॥—

ఓయీ! దేవ మనుష్య రూపములు రెండని చెప్పటచే నాయొక్క స్వల్పరూపము గొప్పరూపమున్ను నింద్యమైయున్నది. అందులో ఆహార తరమైన ఆభాస (జీవ) భేదముతోనున్ను చెప్పచున్నాను. భూతాల్మ ఒక్కడే యను శృతిచేతనున్ను జీవేశ్వరు లిద్దరను శృతిచేతనున్ను జీవుడు, ఈశ్వరుడు, మాయ యీమూడింటికంటె అతరిక మైనదే ఆ పరం పదమని తెలియపలెను. విష్ణునైన నాయొక్క వ్యష్టిభావము చేత నొక యంశము జీవలోకమందు జీవుడై బహుకాలమున్నాడు గనుక సనాతనుడు నాలుగువేదములు మహాభారతమున్ను గలసి ఆయురువేదములను చది వించిననినట్లు మనసుతోగూడ శ్రోత్రాదీందిరియములు అరు. ప్రకృతి (అజ్ఞానము) యందున్న యీ ఆరింటిని అజీవుడు కూర్చుము, తన యవ యవములను లోపలకు వెలుపలకు చేసినట్లు విషయములయందు ప్రవేశించుట విడుచుటచేత ఏకాదశ రుద్రులను జ్ఞాన కర్మేందిరియ మనస్సుల కధిదేవతలుగా చేసి తిరుగ సంసారములోనికి లాగుచుండును బ్రహ్మార్పణ మునుంచి శంకరుడావిర్భవించి చలనములేని యీప్రజలవలన యేమగునని ఆలోచించి యిట్లుపలికెను. నాయొక్క ఛాయయే ఏకాదశరుద్రులై నాయొక్క సృష్టికి ఉపకారమగుదురు. మనసుతో గూడి నారు ఇంద్రియము లకు చైతన్యమున్ను అదేకాగలదని యున్నది. ఏకఏవహి భూత్మా! ద్వాసుపర్యేతి శృతులచే వ్యష్టి సమష్టిభావములచే జీవేశ్వరులు నిర్ణయించ బడిరి. ఇక్కడ సమష్టిరూపుడైన విష్ణుకు వ్యష్టిభావముచే నంశము జీవుడు వీరిద్దరికి ప్రతిబింబుడు చిదంబర స్వరూపము చిచ్ఛక్తి. విశ్వాధికుడైన పర మాత్మ యీమగురుకంటె (జీవ-యీశ్వర-మాయా) వేరై విశ్వాధికుడై యుండెను॥ 2॥

శ్లో॥ శరీరం యదవాప్నోతి యచ్ఛాస్త్యు త్కామ తీశ్వరః ।

గృహీత్వైతాని సాయాతి వాయు ర్గంధానివా శయాత్ ॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ కదోత్కర్షతీ త్యాహ । శరీరమితి తత్రైతు
యదా జీవో యచ్ఛరీరం జన్మకాలేనవాప్నోతి యచ్ఛాప్య
త్క్రమతి బహిర్గచ్ఛతి తదేశ్వరో దేహేంద్రియ సంఘాత
స్వామీ జీవో యతో దేహః దుత్క్రమతి తతో మనః షష్ఠా
సీంద్రియాణి కర్షతీతి పూర్వేణాన్వయః । ఏవం పున రేతాని
మనఃషష్ఠాసీం ద్రియాణి గృహీత్వా వాయు ర్గంధా నివాశ
యాత్సంయాతి జన్మే త్యర్థః॥ ౮॥

—♦ ఆ స్థితౌ తాత్పర్యము ♦—

ఎప్పుడు పైకిలాగునంటే చెప్పుచున్నాడు । యెప్పుడు కర్మవశము
చేత మేళరీరమును జన్మకాలమందు బొందునో దేహమునుండి యెప్పుడు
ఉత్క్రాంతిని జెందునో అప్పుడు దేహేంద్రియ సమూహమునకు ఈశ్వ
రుడె (స్వామి) యైనకీపుడు, పుష్పమునుండి వాయువు సువాసనను గొని
పోవునట్లు మనసుతో గూడ ఆరుఇంద్రియములను ఆజన్మలోనికి దీసుకొని
పోవును॥ ౮॥

శ్లో॥ శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనంచ రసనం ఘ్రాణ మేవచ ।

అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయా నుపసేవతే॥

౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్ర తాన్వేన ప్రత్యేకశో దర్శయన్నాహ । శ్రోత్ర
మితి॥ తత్రైవం సతి శ్రోత్ర మిత్యాదీని చాత్కర్మేంద్రియాణి
మనః ప్రాణంచా ధిష్ఠాయ విషయాన్ శబ్దాదీన్ జీవ ఉపసేవత
ఇత్యర్థః॥ ౯॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

ఉపసేవత ఇతి॥ ననుక యాసామ గోప్యసేవత ఇతి చేచ్ఛుః ।
‘ఇందియాణి హయాన్యత్ర శరీరే ప్రగ్రహా మనః । బుద్ధింతు సారథిం
విద్ధి విషయాస్తేషు గోచరా ఇత్యాదిరీత్యో పసేవత ఇత్యాశయః॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్య ము ♦—

వాటి నె పృత్యేకముగా చూపించుచు చెప్పుచున్నాడు. శోకము -
చక్షు - స్పృశ - జిహ్వ - ఘ్రాణము - వాక్కు - పాణి - పాదము -
గుహ్యము - గుదము - మనస్సు - స్రాణము - వీటిని అధిష్టించి శబ్ద
స్పృశ రూప రస గంధములను జీవుడు సేవించుచున్నాడు (యేసామ
గ్రీతో సేవించు చున్నాడనగా విను । ఇందియములే గుర్రములు, శరీ
రమే రథము, మనసేపగము బుడియె సారథి, విషయములే సంచార
మార్గములు - యారీతచే సేవించుచున్నాడని యభిప్రాయము॥ ౯॥

శ్లో॥ ఉత్క్రామంతం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితం

విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞాన చక్షుషః॥ ౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషం కస్మాద్గంతా కుతః కోయం నైవ జానాతి
ప్రాణభృదిత్యాది స్మృత్యా ప్రత్యక్షతోపి జీవన్యా ల్పజ్ఞత్వే
స్థితే కస్తహి సర్వం జానాతీ త్యవ్యాహ । ఉత్క్రామంత
మితి॥ తత్ర తావదుత్క్రామంతం పూర్వస్మాద్దేహంతరం
గచ్ఛంతం స్థితం వేత్యాది స్వస్వైవా వాంతరం వృత్తం విమూఢా
నానుపశ్యంతి యే తజ్ఞాన చక్షుషో వివేకిన స్తేతు పశ్యంతీ
త్యర్థః॥ ౧౦॥

—♦ల ఘట పుణి♦—

పశ్యశంతీతి॥ తత్ర తావ చ్చివస్థానే శరీరే ౭ స్థిన్ సంసిత
స్వాత్మమాయయా దుఃఖాది సాగరే ఘోరే మహ్య మానంచ శోచతి
త్యేనంరూపేణా వివేకినో దుర్బుటత్వే స్థితే వివేకిన స్వధిష్ఠానం సమ
స్తస్య జగత్సత్త్వచిద్వనంసోహమస్మీతి నిశ్చిత్త్య వీరశోకో భవత్యయ
మిత్యాది రీత్యా పశ్యంతీ త్యాశయః॥ ౧౦॥

—♦ఆంధ్రతాత్పర్యము♦—

ఓయీ! జీవుడు ఎక్కడనుంచి వచ్చినాడో యెక్కడకు వెళ్ళినో
తానెవరో తెలియలేడన్న స్మృతిని బట్టి జీవుడు అల్పజ్ఞుడు గాన సర్వ
మును యెవడు తెలియు చున్నాడంటే చెప్పుచున్నాడు। పూర్వపు
దేహమునుండి మరియొక దేహమునుగూర్చి వెళ్ళునప్పుడు గాని ఆశరీర
మందె యుండునప్పుడు గాని విషయానుభవమున గాని ఇంద్రియములు
మొదలగు వానితో జేరిన జీవుని అజ్ఞానులు దిలకింపలేరు। జ్ఞానస్పృష్టి
గల వివేకులు చూచుచున్నారు। శివస్థానమైన యీశరీరమందున్న జీవుడు
తనయవిద్యచే ఘోరమైన దుఃఖసాగరమందు మునిగి మోహముచే నేడ్చు
చున్నాడను స్మృతిని బట్టి అవివేకికి తెలియుట దుర్బుటము। వివేకులైతే
సమస్త జగత్తునకు అదిష్ఠానమై సత్యము - చిత్తు - ఘనము వైరవాదేవదో
వాడే నేనని సోహంభావనతో దుఃఖరహితు డగుచున్నాడను రీతితో
చూచుచున్నారు॥ ౧౦॥

—♦అంతరార్థము♦—

జీవుడు అవిద్యోపాధిగలవాడు గాన తాను యేపరమాత్మనుండి
జన్మములకు వచ్చినాడో, తిరిగి యేబ్రహ్మమును గూర్చి వెళ్ళినో, తాను
దేహమో బ్రహ్మమో తెలియకున్నాడు - ఆత్మానాత్మ వివేకులు తెలియు
చున్నారు.

శ్లో॥ యతంతో యోగిన శ్చైవం పశ్యంత్యా త్మస్య వస్థితమ్
యతంతో ప్యకృతాత్మానో నై నం పశ్యంత్య చేతసః॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధైవం తహిః పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుష ఇత్యేతదపి విన్న
ణోతి॥ యతంతితి॥ తత్రతావ ద్ధ్యానాదిభి ర్యతంతో యోగిన
శ్చైవ మాత్మానం పరమశివ మాత్మస్యం తఃకరణైః ౭వస్థితం
స్వతపవ పశ్యంతి యేతు యజ్ఞాదిభి రశోధితాంతఃకరణా స్తేతు
యతమానా అప్యకృతాత్మన స్వచేతసో నై నం పశ్యంతీత్యర్థః॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

జ్ఞాన దృష్టి గలవారలు చూడగలరనే దానిని వివరణ చేయు చున్నాడు.
యోగులు కొంతమంది ధ్యానము మున్నగు వానిచే యత్నము చేయు
చున్నవారై ఆత్మయైన పరమశివుని అంతఃకరణ యందు వేరుగ నున్నట్లు
కొంటురు. యజ్ఞాది కర్మలచే నంతఃకరణ శుద్ధి చేయబడని మలినాత్ములగు
మూఢులు యత్నిము జేసియు గాంచనేరరు॥౧౧॥

శ్లో॥ యదాదిత్య గతం తేజో జగద్భాసయతే ౭ఖిలమ్

యచ్ఛంద్రమసి యచ్ఛాగ్నౌ తత్రేజో విద్ధి మామకమ్॥౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ చిదంబరా భాసయాపం చైతన్యం సమష్టి
భావేన మమైవేశ్వరస్య వ్యష్టిభావేనాపీ త్యాహ । యదితి ।
తథాచ, 'యదాదిత్యగతం తేజో ౭ఖిలం జగద్భాసయతే
యచ్ఛంద్రమసి యచ్ఛాగ్నౌ తత్ర చీప్రమదూర్జితం ప్రధాన

మపి మామక మేవ విద్ధిత్యర్థః సతత సూర్యోభాతి నచంద్ర
తారకం నేమా విమృతో భాంతిమతో యమగిరితిశృతే రిత్యా
శయః॥౧౨॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

మామక మేవేతి॥ తద్యథా, 'సమష్టిరూపః పురుషోత్తరాత్మా
ఉచ్చావచై రాభితి గుణప్రభేదైః తస్యైవవాంశో వివిధో హి జీవ స్తయో
భిభిన్నస్తు పరః పరస్తాది'తి రీత్యావధార్యమ్॥౧౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారమే చిదంబరాభాస రూపమైన చైతన్యమును సమష్టి
భావముతో ఈశ్వరుడనైన నాయొక్కవ్యష్టిభావమునున్నచెప్పుచున్నాడు.
సూర్యుని యందున్నదై భువనమంతను నేలేజస్సు ప్రకాశింప జేయుచుండు
నో చంద్రునియం దేలేజస్సుండునో అగ్నియం దేలేజస్సుండునో ఆ
సంపాదితమైన ప్రధానమైన తేజస్సంతయు నాసంబంధమైన దానినిగా
నెరుంగుము. సమష్టిరూపుడై యంతరాత్మయైన పురుషుడు గుణభేదములచే
హెచ్చుతగ్గులుగా ప్రకాశించువాడు. జీవులందఱు ఆతనియొక్క అంశయే.
ఇట్టి జీవేశ్వరులకంటె పరమాత్మవేరని తెలియవలెను॥౧౨॥

శ్లో॥ గామావిశ్వచ భూతాని ధారయామ్య హమోజసా ।

పుష్ణామి చౌషధీ స్సర్వాసోమో భూత్వా రసాత్మకః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏనమపరమప్యాహ॥ గామావిశ్వేతి॥ తత్రైవం సతి ।
గాం పృథివీం యథోక్త చిదాభాస రూపేనౌ జసా విశ్వ
భూతాని ధారయామి త్యర్థః । ఏన మాషధీః సర్వాఅపి
రసాత్మకః సోమో భూత్వా విశ్వ పుష్ణామి త్యర్థః॥ ౧౩॥

—♦ ఆ స్థా తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము మరియొక దానినిన్ని చెప్పచున్నాడు. నేను భూమి యందుండి చిదాభాస రూపముచే బలమువలన భూతములను ప్రవేశించి ధరించుచున్నాను. రస స్వరూపుడగు చంద్రుడనై సర్వ ఓషధులం ప్రవేశించి బెంచుచుంటిని॥ ౧౩॥

శ్లో॥ అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణీనాం దేహ మాశ్రితః।
ప్రాణాపాన సమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్॥౧౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధారపరమస్యాహ॥ — అవ మితి॥ ఏవ మిశ్వరపవ వ్యప్తిభావేన వైశ్వానరో భూత్వా దేహ మాశ్రితఃసన్ ప్రాణాపాన సమాయుక్త శ్చచతుర్విధ మన్నం పచామిత్యర్థః । అతఏవ గాయత్ర్యారాధనే బ్రహ్మరంధ్రే శివం ధ్యాయేద్బ్రహ్మణం తుహ్నది స్థితం । నాభౌ విష్ణుం సమారాధ్య ప్రజపే త్పరదేవతా మిత్యపుష్కం సంగచ్ఛతే॥౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

బ్రహ్మరంధ్రఇతి॥నన్విహ ధ్యానక్రమే బ్రహ్మణస్తు విష్ణోరఘత్వం కథమితీచేచ్ఛణు । తద్యధా, 'దశావతారిణో మూటీ బ్రహ్మణశ్చ పృథక్క్రూతా । యదిచ్ఛయా లఘుర్బ్రహ్మ విష్ణోర్యాతః పురాఃఖల్విత్వవధారి తేపరిచ్ఛత్తుం యాతా వనల మనిలస్కంద వపుషేత్యాదితో ప్యహ ధార్యమ్॥ ౧౪॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

మరియొక ప్రకారమునున్న చెప్పుచున్నాడు. ఈ ప్రకారము ఈశ్వరుడగు నేనే వ్యష్టిభావముచే జఠరాగ్ని రూపమున ప్రాణులు శరీరము నాశ్రయించి ప్రాణాపానములతో గలసి ప్రాణులనుభవించు భక్త్యుభోజ్య లేహ్య చోష్యములను నట్టి చతుర్విధాన్నములను పచనము జేయుచుంటిని. గనుక నే గాయత్రీ ఆరాధనయందు బ్రహ్మ రంభమందు శివుని ధ్యానించవలెను. హృదయమందు బ్రహ్మను ధ్యానించవలెను. నాభియందు విష్ణునిధ్యానించి పరదేవతయైన గాయత్రినిజపించ వలయునని తెలియుచున్నది. ధ్యానక్రమమందు విష్ణువుకంటె బ్రహ్మకు లఘుత్వముయందుకువచ్చినదంటె వినుము. విష్ణువునకుపైన షట్పక్రమములలోను అనాహతమందు బ్రహ్మను మణిపూర్వకమందు విష్ణును జెప్పినందున బ్రహ్మకుక్రిందుగానుండుట - బయనైన పదార్థము తాగులో క్రిందనుండును, లఘువైనది పైకి పోవును. బ్రహ్మ, విష్ణునమావేశమై కలహించు చుండగా శివుడు లింగరూపుడై యావిర్భవించి యిద్దరిని వేరుచేసెను. గౌరవమును కోరి బ్రహ్మ తేలిపోయి పైకివెళ్ళెననియు విష్ణువు క్రిందకు వెళ్ళెననియు పురాణముగలదు॥ ౧౪॥

శ్లో॥ సర్వస్య చాహం హృది సంనివిష్టో ।

మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మపోహనంచ ।

వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో ।

వేదాంతకృ ద్వేదవిదేవ చాహమ్॥

౧౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మపరమపి తతో విశేషమాహ । సర్వస్యేతి॥ ఏవం తస్మి సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య చాహం హృది సంనివిష్టో యతో

మత్త ఏవ ప్రాణినాం శబ్దాది విషయాకా స్మృతి స్తజ్జ్ఞాన
మపోహనంచ భవతీ త్యర్థః । ఏవం శివధ్యానార్చన జ్ఞానాదహ
మపి శివరూప ఏవేత్యాహ । వేదైరితి॥ తథాచా హంగిరోపాస
నయా తత్త్వమస్యాది మహావాక్యై రహమేవ వేద్య ఇత్యాది
రదః॥ ౧౫॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

అంతకంటెను మరియొక విశేషమును చెప్పుచున్నాడు । సకల
పాణిణుల యొక్క హృదయమందు అంతర్యామిని నేనే ఉంటు
న్నాను (నేననగా సదాశివుడని యర్థము) పరమేశ్వరుడే జ్యోతిర్మయ
లింగరూపముతో ఉపాసకుల యొక్క హృదయ మధ్యమందున్నా
డని బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమున త్రికంఠ భగవత్పూజ్యపాదులు ప్రమితా
ధికరణములో వ్రాసిరి॥ శ్లో॥ బ్రహ్మాండ దేవాలయ మధ్యసంస్థం పిం
డాండ గర్భాలయ చిత్తపీఠే, విభాసమానం విలితం స్వకీయ చైతన్య
లింగం శివమాశ్రయామః॥ ఇట్లు శివావతార దూర్వానులు నిర్గుణ
ధ్యానము చేయుచు ప్రపంచమునకు, ఆలయము, లింగము, పూజ, యీ
రూపముగా ముక్తికి మార్గమును జూపెట్టెను. బాహ్యపూజ చేయక
మానస పూజ ఆలువడదు. మానస పూజ చేయక, భావనరాదు. భావన
లేక భవబంధము (వీడదు) నావలననే పాణిణులకు శబ్దాది విషయాకార
మైన స్మృతి, జ్ఞానము, అనుమానమున్ను (ఆరెంటియొక్క నాశమున్ను)
నావల్లనే గలుగుచున్నది. శివధ్యానము చేయుట వలనను శివార్చన
జేసినందునను శివజ్ఞానమువల్లనేనున్న శివుడనే యని చెప్పుచున్నాడు.
అహంగిరోపాసనచే, తత్త్వమస్యాది మహావాక్యములచేతను సకల వేద
ములచేతను యెరుగ దగిన వాడను నేనే । వేదాంత జ్ఞానమును గలిగించు
వాడను నేనే॥ ఈశ్వరానుగ్రహదేవ పుంసా ముద్వైతవాసనా॥ వేదార

వేదివిన్న నేనే యగుచుంటిని । ఈశాన స్సర్వవిద్యానాం అస్తాదశానాం
విద్యానా మేతాసాం భిన్నవర్తనాం । అదికర్తా కవి స్సాక్షా చ్ఛూల
పాణి రతి శృతిః ఇత్యాదిశృతులనుబట్టి సర్వవిద్యలు తెలిసినవాడు
శంకరుడే॥ ౧౫॥

శ్లో॥ ద్వావిమా పురుషో లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవచ ।

క్షర స్సర్వాణి భూతాని కూటస్థో క్షర ఉచ్యతే॥ ౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం పోర్వోక్తమేవ జీవేశ్వరయోః స్వరూప మవధార
యతి॥ ద్వావిమా వితి॥ తత్ర తావదిమా లోకే సమస్తీ సృష్టిరూపేణ
జీవేశ్వర రూపౌ పురుషో వేక ఏవహి భూతాత్మేతి ద్వాసు
పర్ణా ఇతి శ్రుతిద్వయ వేద్యాభవత సత్ర తావత్సమస్త కార్య
జాతాని సర్వాణి భూతాని క్షరః ప్రత్యేకం నశ్వరాణీ త్యర్థః ।
ఏవం కూట స్సర్వస్మిన్ సంఘాతే అనస్థితత్వా త్కూటస్థ
ఈశ్వర ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

భూతాని క్షర ఇతి॥ నను సంభవతి సామానాధికరణ్యే వైయధి
కరణ్య మన్యాప్య మితి న్యాయా ద్విప్రతిషిద్ధ మేతదితీచే చ్ఛుణు ।
తద్యథా, 'ఆరోపితత్వేన రుషః ప్రమాదై ర్విరోధ రేఖోపి నరాధి
కాయామ్ । వేదాః ప్రమాణం పశవో ధనంచే త్యస్మిన్ బహుత్వేన నచై
కతాయా' ఇత్యాదావేకత్ర ప్రకృత్యర్థతా వచేదకే సంఖ్యాన్వయా
త్ప్రత్యేకా భిప్రాయేణ నన్వయా న్నక్షతి రిత్యాశయః॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

పూర్వోక్తమైన జీవేశ్వరుల యొక్క స్వరూపమును జెప్పచున్నాడు. ఈలోకమందు సమస్త వ్యప్తి రూపముతో జీవ - ఈశ్వర అనునట్టి పురుషులు శృతి ప్రమాణములచే తెలియబడిరి. అందొకడు - త్వరుడు మరొకడు అక్షరుడు - త్వరుడనగా సకలభూతములు సకలకార్యములు, పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము ప్రత్యేకము నశించునదని యర్థము. అక్షరుడనగా సర్వమైన ఇంద్రియ సముదాయ మందున్నవాడు గనుక, కూటస్థుడు ! ఈశ్వరుడు నాశము లేనివాడని యర్థము॥ ౧౬॥

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః

యో లోకత్రయ మావిశ్య విభర్త్యన్యాయ ఈశ్వరః॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి, సర్వం ప్రపంచజాతం కల్పిత ముక్తం పరంతు తత్త్వమస్యాది చతుర్విధ మహావాక్య లక్షణం శివ మద్వైతంతుతురీయం నోక్తమిత్యాహ । ఉత్తమ ఇతి । ఏవం తహ్యుత్తమః పురుషస్తు హేలస్థున । మత్తోన్యో హ మంత రాత్మా శివస్తు పరమాత్మేతి యోవేదాదౌ స్వరః ప్రోక్త ఇత్యాదౌ శ్రుతా పుక్తం వివేక్తవ్యమ్ । తత్రాభ్యాం క్షరా క్షరాభ్యాంవిలక్షణం పునస్స్వయమేవదర్శయతి॥య ఇతి॥ ఏవంసతి యశ్చేన ముత్తమః పురుష స్తమసః పరస్తా త్పరమేశ్వరో ౨వ్యయోవిశ్వాధికః పరమశివో లోకత్రయా ధిమానత్వేనావి శ్య విభర్తీ త్యర్థః॥౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ఘ్ ణీ ♦—

తమసఃపరస్తాదితి॥ తదాచాత్మ శ్రుతిః॥ తమాది మధ్యాంత విహీన
మేకం విభుం చిదానంద మరూప మవ్యయమ్॥ ఉమాసహాయం పరమేశ్వ
రం ప్రభుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతి భూత
యోనిం సమస్త సాక్షిం తమసః పరస్తా' దిత్యాది కైవల్యోపనిషదా చా
ద్రష్టవ్యమ్॥౧౩॥

—♦ ఆ స్థితా త్పర్యము ♦—

ఓయీ! సర్వ ప్రపంచము కల్పితమని చెప్పితిని. తత్త్వమని మొదల
యిన నాల్గు విధములైన మహావాక్య లక్షణమైన తురీయాద్వైత శివుని
చెప్పలేదంటే చెప్పుచున్నాడు. ఓ యర్జునా! ఉత్తమపురుషుడు నాకంటె
వేరు. నేను అంతరాత్మను శివుడు పరమాత్మ 'యోవేదాచా' అను శృతి
యందు చెప్పబడిన మహేశ్వరుడని తెలియవలెను. క్షరాక్షరముల కంటె
విలక్షణమైన పురుషుని తిరిగి తానె స్వయముగా చూపించుచున్నాడు.
యెవడు ఉత్తమ పురుషుడో తమస్సు కంటె పరుడో నాడే పరమేశ్వ
రుడు అవ్యయుడు విశ్వము కంటె నధికుడు నైన పరమ శివుడు లోక
త్రయమునకు అధిష్టానముగా నుండి అందుప్రవేశించి భరించు చున్నాడు.
తమస్సు కంటె పరుడనగా శృతి 'తమాది మధ్యాంత విహీన మేకం
విభుం చిదానంద మరూప మవ్యయమ్॥ ఉమాసహాయం పరమేశ్వరం ప్ర
భుం త్రిలోచనం నీలకంఠం ప్రశాంతం' ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతి భూతయోనిం
సమస్త సాక్షిం తమసః పరస్తాత్ అని కైవల్యోపనిషత్తు మొదలయిన
వాటియందు జూడ నగును॥౧౩॥

శ్లో॥ యస్మాత్ క్షర మతీతోహ మక్షరాదపి చోత్తమః ।

అతోస్మి లోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్తమః॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ త్వం కస్మా త్కారణాల్లోకే వేదేచ పురుషో
త్తమత్వేన ప్రథిత ఇతి సుశయం నిరాకుర్వ న్నాహ॥ యస్మా
దితి॥ తత్రైవం సతి తతః క్షీణములం కృష్ణ ముపమయ్య ర్యథా
విధి భస్మనోద్ధూల్య తు మాత్రై రగ్ని రిత్యాదిభిః క్రమాత్॥
అథ పాశుపతం సాక్షా ద్రవ్యతు ద్వాదశ వార్షికం కారయిత్వా
ముని స్తస్మై దదౌ జ్ఞాన మనుత్తమమ్ । తదా ప్రభృతి తు
కృష్ణా మునయ శ్శంసిత వ్రతాః । దివ్యాః పాశుపతా సుధ్యే
పరివృత్తోపతస్థిర ఇత్యాది కూర్మ స్మృత్యుతరా దప్యవగం
తవ్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

తత్రార్థే శ్రుతిశ్చ 'దృష్ట్యేశ్వరం భక్తిగమ్యం భస్మ భక్షయ
జయ్యతః, నమస్తే స్తు నమస్తేస్తు త్వామేవ శరణం గతః । తతః ప్రభృతి
శుక్లాభో వాసుదేవః ప్రతాపవా' నిత్యాది శ్రుత్యా తసీ కుసుమోపమత్వ
మేఘయ్యుతి మత్వంచే త్యాద్యపి స్ఫుటికృతమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! సిన్ధు యేకారణము వలన లోకమందునూ వేదమందును
పురుషోత్తముడవని ప్రసిద్ధి నొందితి ననగా చెప్పుచున్నాడు. క్షరమును
మించిన వాడనగుటం బట్టి యు ఆక్షరనికన్న శ్రేష్ఠుండ నగుటం బట్టియు
ఉపమయ్య మహర్షి పాపరహితుడైన కృష్ణుని అగ్నిధితి భస్మ - వాయు
దితి భస్మ మొదలయిన మంత్రములచే నభిమంత్రితమైన భస్మను యథా
విధిగా శరీరమంతయు ఉద్ధూళనచేసి పదిరెండు సంవత్సరములు పాశుపత

త్రతమును కృష్ణునిచే స్వయముగా చేయించి ఉపమన్యువు కృష్ణుని కొరకు
 అనుత్తమ మైన శివజ్ఞానము నుపదేశించెను । తదారభ్య వ్రతము నాచరిం
 చిన పాశుపతులైన ఋషులు దేవఋషులు కృష్ణుని పరివేష్టించి కూర్చుని
 రని కూర్మస్మృతి యందును అన్యత్రానున్నా ఉండుటం బట్టియు లోక
 మందును వేదమందును పురుషోత్తమ నామంబున ఖ్యాతింబడసితిని, శృతి
 ప్రమాణమున్ను గలదు. భక్తిచే పొందదగిన ఈశ్వరుని చూచి భస్మము
 భజించి ఈశ్వరా! ఏమ నమస్కారము నిన్నే శరణు బొందితి నని స్తుతం
 చిన తర్వాత వాసుదేవుడు తెల్లనివాడై ప్రతాపవంతుడై యుండెనని
 శృతిగలదు, అవిశేషపువ్వువంటి కాంతి గలవాడనిన్ని మేఘము వంటి
 కాంతిగలవాడనిన్ని అన్యత్ర స్ఫుటముగా చెలిపెను॥ ౧౮॥

శ్లో॥ యో మా మేవమసంమూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్ ।

స సర్వ విద్యజతి మాం సర్వభావేన భారత॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను త్వం కేనరూపేణ విజానీయా దిత్యాహయ ఇతి
 ఏవంసతి, తదా వ్రభృతి తే కృష్ణమిత్యాది పూర్వోక్త రీత్యా
 యథోక్త జ్ఞానేనా సంమూఢో యస్యకథం శివధ్యానార్చన
 జ్ఞానా చ్ఛ్రీకృష్ణం పురుషోత్తమత్వేనన విజానీయా దిత్వాశయః
 కింతు హేభారత స శివైక తాదాత్మైన సర్వైద్ భూత్వా
 మామపి సర్వభావేన భజతి భజే దిత్వర్థః॥ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! నిన్ను యేరూపముచేత తెలుసుకొన వలెనంటె చెప్పుచు
 న్నాడు. గురువైన ఉపమన్యువు నొద్ద పాశుపత వ్రతంచేసి శివదీక్షనొంది

నది మొదలు పూర్వశ్లోకమందు చెప్పిన కృష్ణముపమమ్యుర్యభావిధి. ఇత్యాది కూర్మపురాణ వచనము వలన శిష్యానముచే నన్ను పురుషోత్తమునిగా యెవడు తెలియుచున్నాడో అనగా శిష్యానము శివార్చనము శిష్యానము వలన ఐతి కృష్ణుని పురుషోత్తముడని యెందుకు తెలియరాదు. పురుషోత్తముడనవచ్చునని యభిప్రాయము.. వాడు ఓ భారతశైకతాదాత్మ్యముచే సర్వము తెలిసిన వాడై నన్నునున్న అన్ని రీతుల భజించునని యర్థము.

శ్లో॥ ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్ర మిద ముక్తం మయానఘ

ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్స్య త్కృతకృత్యశ్చ భారత॥ ౨౦

ఇతి ఐతిమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం

యోగశాస్త్రే ఐతికృష్ణానన సంవాదే పురుషోత్తమ

యోగోనామ పంచదశోధ్యాయః.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీం త్వద్యాయార్థ ముపసంహరతి । ఇతితి॥ తత్త్రైమ సత్యనేన ప్రకారేణ గుహ్యతమం శాస్త్ర మిదం బుద్ధ్వా హేనఘ! కశ్చి దన్యోపి బుద్ధిమాన్. స్యాత్ కృతకృత్యశ్చే త్యాశయః॥౨౦॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత కైవసిద్ధాంత పృవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన నామకే గీతాభాష్యే పురుషోత్తమయోగోనామ పంచదశోధ్యాయః.

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

ఉపసంహరతీతి॥ తద్యథా, 'ఇత్యాద్యధే సమాప్తాచ విపర్యా
మకృతేపిచ తథానేక వ్యవస్థారే నిపాతత్వా త్సమీరిత' మిత్యాది వాక్య
పదీయాద ప్యవధార్యమ్ ॥ ౨౦॥

ఇతి శ్రీ శ్రీకంఠశివాచార్యశిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిష్టణ్యాం పురుషోత్తమయోగః॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు ఆధ్యాయమును ముగించు చున్నాడు. అర్జునా! ఈప్రకా
రము ఈరహస్య శాస్త్రమును నుడివితిని. పాపములేనివాడా, దీని
నెరింగిన వాడెవ్వడైనను జ్ఞానియు కృతకృత్యుడున్ను అగును ॥ ఇతి
ఆనునది సమాప్తి యని యర్థము ఇక్కడ సంబంధము ॥ ౨౦॥

ఇట్లు తత్వైకదశకాన మను శ్రీ కంఠీయ గీతాభాష్యమునకు
బోధానంద మహర్షి చేరచింపబడిన భావబోధమును
నాంధ్రతాత్పర్యమున పురుషోత్తమ యోగ
మను పదునైదవ ఆధ్యాయము
సంపూర్ణము.

ఓమ్

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

దైవాసుర సంపద్విభాగ యోగోనామ షోడశోధ్యాయః

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ:—

శ్లో॥ అభయం సత్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగ వ్యవస్థితః ।

దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ సాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్॥ ౧

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

దేవీ చైవాసురీ చేతి సంపద్వేదా ప్రకీర్తితా । మోక్ష
బంధ ప్రదత్వేన షోడశే తన్నిరూప్యతే । నను కైః ప్రకారైః
సర్వోపి జగజ్చైకత్వం ప్రాప్నోతీతి పంచవింశతి సాధనాన్య
ప్రాయాః । అభయమితి ॥ తత్ర తావత్ అభయం భయరా
హిత్యం నిహమ్మ కర్మణా సత్వస్యాం తఃకరణస్య శుద్ధి ర్నిర్మ
లతా సద్గురు వేదవాక్యై రాత్మతత్వస్యా వగమో జ్ఞానం
యమ నియమాదినాచ యోగ స్తయో ర్యవస్థితీ రిత్యర్థః ।
ఏవం దానం శాశ్వరహితం దమో బాహ్యేంద్రియ సంయమః
తత్ర యజ్ఞస్త దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో భూత

యజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞశ్చేతి పంచవిధః తత్ర స్వాధ్యాయోపి
వేదాధ్యయనం ప్రణవాదిన గాయత్ర్యారాధనం తజ్జపశ్చేతి
ద్వివిధః ఏనం తపశ్చ శారీరాది భేదేన త్రివిధం యథాంత
స్తదా బహిశ్చే త్యార్జవ మవక్రతే త్యర్థః॥ ౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్వమృతసురయో రుభయోరపి సముద్రోద్భవత్వం చతుర్థశ్చ
రత్నాంతగతత్వంచేతి తయోస్సమానత్వ మేవేతి చేన్మేవ మిత్యాహ చైవీ
దేతి తథాచ నసురా విద్యతే యేషాంతే ౭సురా స్తృప్తి మాగతాః
సురా స్తృప్త్యుత మాసాద్య చైవీం సంపద మాశ్రితా ఇత్యాది స్మృత్యా
ద్వయోరపి మోక్షబంధ హేతుత్వ మవధార్యం పంచవిధఇతి తద్యథా
దేవ పితృ మనుష్యాశ్చ భూత బ్రహ్మాది పంచధా ప్రత్యహం బ్రాహ్మణః
కుర్వన్నహ ముత్యాది సాధయే దితి బోధ్యం॥ ౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

దేవసంపత్త నియు ఆసుర (రాక్షస) సంపత్త నియు రెండువిధములు.
అందుదేవసంపత్తు మోక్ష హేతువనియు ఆసుర సంపత్తుబంధ హేతువనియు
చెప్పి యీ పనునారవ ఆధ్యాయము నందు దానిని నిరూపించుచున్నాడు.
శ్రికృష్ణుండిట్లనియె॥ సర్వజనులు నేు ప్రకారములచె శివునిలో నైక్యము
గుమరో అందుకుగాను యిరువదియైదు సాధనములను చెప్పుచున్నాడు.
భయములేకుండుట ౧. నిష్కామకర్మచేత నంతఃకరణశుద్ధి ౨. నిర్మలత్వము
స్వరూపదేశము వేదవాక్యములతో ఆత్మతత్వమును తెలిసేజ్ఞానము యను
నియమాదికముచే యోగము ఇట్టిజ్ఞానము గలిగియుండుట ౩. శక్తివంచన
లేనిదానము. ౪. బాహ్యోందియనిగ్రహరూపమైనదమము ౫. దేవయజ్ఞము
పితృయజ్ఞము మనుష్యయజ్ఞము భూతయజ్ఞము బ్రహ్మయజ్ఞము అనుపంచ
మహాయజ్ఞములు. ౬; వేదాధ్యయనము. ౭. ప్రణవాదికముగా గాయత్రీ

ఆరాధనము తపస్సున్నూ ఆతపస్సు వాచికమనియు ఉపాంశు యనియు
మానసిక మనియు ౩ విధములు. యెదటివానికి వినబడునట్లు జపించునది
వాచికము. నెమ్మదిగా తనకేవినబడు నట్లుచ్చరించునదిఉపాంశు. మనసుతో
జేయునది. మానసికము. ౮. వంకరలేకుండుట. ౯. (అమృతము-
సుర- యారెండును సమద్రములోనే పుట్టి పడునాల్గు రత్నములలో నంత
దూభితములే గాన ఆ రెండునూ సమానములే యంటే కాదనిచెప్పు
చున్నాడు. సురలేక తృప్తి నొందినవారు అసురసంపద నాశ్రయించిరి.
దేవతలు అమృతిమును గోలి దేవసంపద నాశ్రయించిరనే
స్మృతిచేతను రెండును మోక్షబంధ హేతువులని (దేవసంపద మోక్ష
హేతువు అసురసంపద బంధహేతువు) చెప్పదగినవి బ్రాహ్మణుడు దేవ-
పితృ-మనుష్య-భూత-బ్రహ్మ యజ్ఞములను పంచమహా యజ్ఞములను ప్రతి
రోజునను చేయుచు ఇహ పరములను సాధించు నని చెలియదగినది॥౧॥
శ్లో॥ అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాంతి రపైశునం ।

దయా భూతేష్వ లోలుప్త్యం మార్దవం హ్రీ రచాపలం ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ మిహాపరమప్యాహ । అహింసేతి త్రతతావత్
ప్రాణి వృత్తి విచ్ఛేదాభావోఽహింసా ఏవ ధర్మా ననుసంబధి
సత్యమనన్యాయేన్యోక్తి రక్రోధో విషయేష్వనాసక్తి స్త్యాగః
ఏవ మస్త్యకరణస్యో పశమ శ్శాంతిః పరదోష ప్రకాశనా
భావోఽపైశునం ఏవం భూతేషు దుఃఖితేష్వ నుకంపా దయా
విషయ సన్నిధానేష్య విక్రియత్వ మలోలుప్త్యం మార్దవంచా
క్రూరత్వం స్వధర్మ శైధిల్యాభావత్వం హ్రీః ప్రయోజనం
వినాపి వాక్పాణ్యాది వ్యాపారయితృత్వం చాపల్యంతద భావశ్చ
మృచాపల మిత్యర్థః॥ ౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అచాపలమితి తద్యథా దృష్టి స్థిరా యస్య వివైక దృశ్యా ద్వపు
స్థిరం యస్యవినా ప్రయత్నా చ్ఛిత్తంస్థిరం యస్య వినావలంబా త్సవన
యోగీ సగురు స్సపూజ్యఇత్యాదిద్రవ్యమ్॥ ౨॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారమే తరువాయి వాటిని చెప్పుచున్నాడు. పాణుల
యొక్క వృత్తిని చెడగొట్ట కుండుట ఆహింస. ౧౦. ధర్మములను సంబం
ధించిన సత్యమును - అన్యాయములేక పలుకుట. ౧౧. కోపము లేకుండుట
౧౨. విషయముల నుందాసక్తి లేకుండుట త్యాగము. ౧౩. అంతః
కరణ వృద్ధిరహిత మగుట శాంతి. ౧౪. పరుల దోషగుణముల జ్ఞెడించ
కుండుట అపైశునము. ౧౫. దుఃఖితులయిన భూతముల యందు అను
కంపము దయా ౧౬. విషయములు సమీపించినను వికారము నొంద
కుండుట ఆలోచనత్యము. ౧౭. క్రూరత్వము లేకుండుట మార్దవము. ౧౮
స్వధర్మమును వీడకుండుట లజ్జా. ౧౯. ప్రయోజనము లేక వాగాది
ఇంద్రియముల వ్యాపారము లేకుండుట అచాపలము. ౨౦. యెవనికి
దృశ్యము అనాగా దృష్టి స్థిరము గా నుండునో, యెవనికి ప్రయత్నము
లేక శరీరము స్థిరముగ నుండునో, యెవనికి మంత్రాదులయొక్క అవ
లంబన లేక చిత్తము స్థిరముగ నుండునో, వాడే యోగి, వాడేగురువు,
వాడేపూజ్యుడు. ఇత్యాది స్మృతులను చూడ నగును॥ ౨॥

శ్లో॥ తేజః క్షమా ధృతిశ్శౌచ మద్రోహణో నాతిమానితా

భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత॥

3

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవ మిహ పర మప్యాహ తేజఃకృతత్ర తావత్తేజ స్స్వధ
ర్మేషు ప్రాగల్భ్యం ఏవం క్షమా సహిష్ణుతా ధృతి ధైర్యం

శౌచం సబాహ్యంభ్యతర శ్శుద్ధిః ఏవమద్రోహః పరాపకార
రాహిత్యంతథాత్మని పూజ్యత్వా తిశయ భావనా తిమానితేతి
వేదే బోధిత కర్మణా త్మజ్ఞానోపాయా నుష్టాన ప్రవృత్తిహేతు
స్సాత్త్వికీ శుభభావనా దైవీ సంపదితి తాందైవీం సంపద మభి
జాతస్య హేభారత ఏతే పంచవింశ త్యభయాదయో ధర్మా
భవంతీ త్యత్ర తమేతం వేదానునచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతీ
త్యాది శ్రుతిరప్య నుకూలే త్యవధార్యం॥ 3॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ . ♦—

ప్రాగల్భ్యమితితద్యథా ఉద్యమ స్సాహసం ధైర్యం బలంబుద్ధిః
పరాక్రమః షడిమేయస్య తిన్దంతి ససర్వం ప్రాప్నుయాత్సుమానిత్యాది
స్మృత్యా వధార్యం అవధార్యమితి తదుక్తం ధర్మనిబంధేష్వపి తద్యథా
సత్త్వంచ ధర్మంచ పరాక్రమంచ భూతానుకంపాం ప్రియవాదితాంచ
ద్విజాతి దేవా త్తది పూజనంచ పంధాన మాహు శ్రీదివస్య సంత
ఇత్యవధ్యేయం॥ 3॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

తరువాయినిన్ను చెప్పచున్నాడు. స్వధర్మముల యందు ప్రగల్భము
గలిగియుండుట లేజన్సు. ౨౧. సహనమగు త్తమయు ధైర్యమగు ధృతియు
గలిగియుండుట. ౨౨. బాహ్యశుద్ధి - అంతరశుద్ధి రూపమైన శౌచము.
౨౩. పరులకు అపకారము చేయుకుండుట. ౨౪. నేనే పూజ్యుడననుభావన
లేకుండుట. ౨౫ వేదచోదిత కర్మలచేత నాత్మజ్ఞానమునకు ఉపాయమైన
అనుష్ఠాన మందు ప్రవృత్తిగలుగుటకు హేతుకైన సాత్త్వికమైన శుభ
వాసన దేవసంపత్తని పించుకొనును. ఓభారత! అట్టి దేవసంపద యందు
బుట్టినవానికి ఇదివరకు చెప్పిన అభయము మొదలయిన యిరువది యైదు

ధర్మములు గలుగుచున్నవి. బ్రాహ్మణులు వేదవాక్యములచే ఆత్మజ్ఞానమును తెలియుచున్నారనే శృతియును అనుకూలమైనదే యని తెలియువరకు (ప్ర)గల్భ మనగా ఉద్యోగము, సాహసము ధైర్యము, బలము, బుద్ధి, పరాక్రమము యీ అరుసు యెవనివద్ద నున్నవో ఆపురుషుడు అన్నిటిని పొందగలడు - ఇత్యాదిస్మృతులచే తెలియ దగినది । ధర్మనిబంధమును ధర్మకాస్త్రమందును యిట్లై గలదు. సత్యము, ధర్మము, పరాక్రమము, భూతదయ, ప్రేయవాక్యమును పలుకుట, దేవబ్రాహ్మణాచిధి పూజలు చేయుట, ఇవి స్వర్గమునకు సాసానములని సత్పురుషులు చెప్పిరి॥ ౩॥

శ్లో॥ దంభో దర్పో భిమానశ్చ క్రోధః పారుష్య మేవచ

అజ్ఞానంచా భిజాతస్య పార్థ సంపద మాసురీమ్॥

౪

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథ మూముక్షుభి ర్గ్రాహ్యత్వేన దైవీం సంపద ముక్త్యైవానీం హేయత్వేనాసురీం సంపద మప్యాహ దంభఇతి । తత్ర తావద్ధార్మిక తయా త్మనః ఖ్యాపనం దంభః । ఏవం ధన స్వజనాది నిమిత్తో గర్వవిశేషో దర్పః । తథాత్మన్యత్యంత పూజ్యత్వా ధ్యారోహో భిమానః । అతఏవ స్వేషేషేవా స్వేష్యసురాజుహ్విత శ్చేరు స్తేతిమానేనైవ పరా బభూవు రితి శృతిరపీత్యాశయః ఏవం స్వపరాపకారత్వ ప్రవృత్తి హేతు రభిజ్వలనాత్మ కాంతఃకరణ ప్రవృత్తి ర్విశేషః క్రోధః । తథాప్రత్యక్షమేవ రూక్షవ ద్దుశ్శీలత్వం పారుష్యం, ఏవం కర్తవ్యాకర్తవ్యాది విషయక వివేకాభావో అజ్ఞానంచేతి చకారేణచాపలాదీనా

మన్యేషామపి సంగ్రహణో వేద్యఇత్యతో రజస్తమోమయీ
మాసురీ సంపద మభిజాతస్య హేపార్థ దంభాద్యజ్ఞానాంతజన్యా
నరకాద్యనిష్ఠా దోషా ఏవం భవంతీతి వివేకః॥౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అభిమానమితి । తదుక్తం । అభిమానం సురాపానం గౌరవం ఘోర
రౌరవం ప్రతిష్ఠా నూకరోవిష్టాత్రయం త్యక్త్వా సుఖీ భవేదితి ధర్మాధర్మ
విషయభేదేనపూర్వవన్దివేక్తవ్యం॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ముముక్షులు గ్రహించదగిన దేవసంపదను చెప్పి యిప్పుడు నింద్య
మైన ఆసురసంపదనున్ను చెప్పుచున్నాడు నేను ధర్మాత్ముడనని
చెప్పుకొనుట దంభము. భవజనసంపత్తి విషయమైన గర్వము దర్పము
నేనే పూజ్యుడననుకొనుట అభిమానము, తనకును ఇతరులకును ఆపకార
మయై ప్రవృత్తిహేతువులచే మండుచున్న అంతఃకరణవృత్తి శ్రోధము,
ప్రత్యక్షముగా ప్రేమాభావముచే మార్దవములేని స్వభావము పారుష్యము
కర్తవ్యాకర్తవ్యములయందు వివేకము లేకుండుట ఆజ్ఞానము చాపల్యము
మొదలయినవాటినిన్ని గ్రహించవచ్చును. ఇట్టిరజస్తమోగుణరూపమైన
ఆసురసంపద యందు పుట్టినవానికి దంభము మొదలు ఆజ్ఞానాంతమైన
దోషములు గలిగి నరకము మొదలయిన అనిష్టములునూ అగుచున్నవని
తెలియవలెను॥ ౪॥

శ్లో॥ దైవీ సంప ద్విమోక్షాయ నిబంధాయా సురీ మతా ।

మాశుచ స్సంపదం దైవీ మభిజాతోసి పాండవ॥

గ

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వనయోః సంపదోః కీద్రుశః ఫలవిశేష ఇత్యాహ ।
 దైవీతి । తత్ర తావ దైవీ సంపత్సౌ శృతి బంధ విమోక్షాయ
 కైవల్యాయ భవతి తత్రాసురీతు రాజసీ తామసీచ సర్వాప్య
 సురీ సంపన్నియత సంసార బంధనాయ మతా సమ్మతే త్యర్థః
 నన్వేమ తర్హి అహం కిమానుర్యా సంపదా యుక్త ఇతిచే
 న్నే త్యాహ । మాశుచ ఇతి తత్ర హేపాండవ పాండుపుత్రే
 వ్యన్యేష్యసి దైవీ సంపత్ప్రసిద్ధా స్తి కింపున స్త్వయీతి త్వందై
 వీ సంపద మభిజాతోసీతి మాశుచః శోకం మాకాక్షరీరిత్యా
 శయః॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కైవల్యయేతి । తద్యథా, పరబ్రహ్మతదాఖ్యాతం మనో వాచా
 మగోచరం పరమాత్మా శివశ్చేతి కైవల్యే నిష్కళశ్చివః ఇత్యాది లింగ
 పురాణోక్త్యా కైవల్యప్రదాయ శివాయచ దైవీసంపద భవతి త్యాశయః॥ ౧౭॥

—♦ ఆ ణ్ధ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఈరెండు సంపదలలో ఫలవిశేష మెట్టిదనగా చెప్పుచు
 న్నాడు, దేవసంపత్తు, సంసార బంధమును విడిపించి ముక్తికొరకగును,
 ఆసుర సంపత్తు రాజసము తామసము కూడా సంసారబంధము కొరకే
 యని నిశ్చయము, ఓయీ! నేను ఆసుర సంపదతో గూడితినా అంటే
 లేదని చెప్పుచున్నాడు. ఓపాండవ! పాండవులందరి యందు దేవసంపత్తు
 పుష్కలమై యున్నది. నీయందు యేమి చెప్పుదును. నీవు దేవసంపదయందు

పుట్టినావు. చుఃఖ పడవద్దని యభిప్రాయము (పరమాత్మ యైన నిన్ను-శ్
శివుడే మనో వాచామగోచరమైన బ్రహ్మము. 'ఆదియై కైవల్యము' ఇట్లు
లింగపురాణ వచనమును బట్టి, దేవసంపత్తు కైవల్యము నిచ్చు శివునికొరకు
ఆగుచున్నదని యాశయము॥ ౫॥

శ్లో॥ చ్ఛ్వా భూతసర్గా లోకేస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవచ ।

దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు ॥ ౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను గుణాత్రియ యుక్తా ప్రకృతి స్తత్ర కతివిధ స్సర్వో
యేనా యం బంధ ఇత్యాహ । ద్వావితి । తత్ర తావత్సమీ
లోకే శృతి స్మృతి సంస్కార ప్రాబల్యేన రాగ ద్వేషా వభి
భూయ యథా ధర్మ పరాయణో భవతి సతదా దైవీ సంపద
మాపన్నో భవతీతి విస్తరో దర్శితః । యదాతు శృతి స్మృతి
విరుద్ధ రాగ ద్వేష పరాయణో భవతి సతదా త్వాసుర ఇత్యత
స్తమాసురం సర్గం హోయార్థం హేపార్థ శృణ్విత్యర్థః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

సంస్కారేతి సచ సంస్కారః సత్సంగత్యా గురుదైవత భక్తి
ప్రాబల్యా దేవేత్యుత్పక్తం తద్యథా గురు ర్లభేత సంగత్యా గురో
ర్మంత్రాది పూజనం ఇత్యాదిసోక్తత్వాదితి భావః॥ ౬॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ప్రకృతి గుణాత్రియముతో గూడినది, అందు సృష్టి యెన్ని
విధములు । దేనిచే నీబంధము గలిగినదంటే, చెప్పుచున్నాడు. పార్థా,
భూతసృష్టి । దైవమనియు, ఆసురమనియు, రెండువిధములు, అందు

ఈలాకమందు శృతి, స్మృతి, సంస్కారముల యొక్క బలిమిచే రాగ ద్వేషములను త్రోసిపుచ్చి యెప్పుడు ధర్మ మందాసక్తి గలవాడగు చున్నాడో అప్పుడు దేవసంపత్తును బొందిన వాడగు చున్నాడు. ఇట్లు చైవము విఫలముగా నుడువం బడినది । యెప్పుడు శృతి - స్మృతి విరుద్ధమైన రాగ ద్వేషముల యందాసక్తి ఉగ్రుచున్నాడో వాడు అప్పుడు అసురు డనిన్ని అట్టి యాసుర సృష్టి హేయమైనది చెప్పుచున్నాను వినుము (సంస్కారమనగా సత్సంగతి చేతను గురూపదేశము మంత్రానుష్ఠానము గురుపూజనము మొదలయిన రీతిగా చెప్పబడినదని భావము॥ ౬॥

శ్లో॥ ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనా నవిదు రాసురాః ।

నశౌచం నాపిచాచారో నసత్యం తేషు విద్యతే॥

౭

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను తహి కిమస్త్యసురాణాం లక్షణ మిత్యాహ ।
ప్రవృత్తిం చేతి॥ తత్ర తావ త్సకామేనా నిష్టేనాపి యజన పూజనాదినే హాముత్ర ఫలసాధికాం ప్రవృత్తి తథా నిష్కామ కర్మణాతు శుద్ధచిత్తస్య యమ నియమాదినా యోగధర్మేణ కైవల్య ప్రదాం నివృత్తించా సురా జనా నవిదు రిత్యర్థః । యతస్తేషు శ్రుతి స్మృతి విహితం శౌచం సంధ్యాది పట్కర్మ రూపాచార విశేష ససత్త్వచ నవిద్యత ఇత్య వధార్యమ్॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

పట్కర్మేతి తత్రతావత్ 'సంధ్యా స్నానం జపో హోమా దేవ తానాంచ పూజనం ఆతిథ్యం చైశ్వదేవంచ పట్కర్మాణి దినేదిన' ఇత్యాది

స్మృత్యా షట్కర్మణ ఆవశ్యకత్వే స్థితే తత్ప్రాతిభ్యంతు దూరావృత్త పగ
తంత్రాంతం క్షుధితం రిక్తవజ్జీతం ధర్మ మార్గక తత్వజ్ఞం పూజయే
త్స్వగతాదినా నత్యపథం యథా కథంచి దపీ త్యవధేయమ్॥౭॥

—♦ ఆ స్థితా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఆయితే ఆసురుల యొక్క లక్షణ మేమంటే చెప్పచున్నాడు.
కామ్యముతో గూడి యనిష్టమైన యజన పూజనాదికముచే ఇహ
పరముల యందు ఫలప్రాప్తి ని గలిగించు ప్రవృత్తినిన్ని నిష్కామకర్మచే
చిత్త శుద్ధి గలిగి యమ నియమాద్యష్టాంగ యోగములచే కైవల్యము నిచ్చు
నివృత్తినిన్ని ఆసుర జనులు తెలియరు. యెందుకనగా వారలయందు శృతి
స్మృతులయందు చెప్పబడిన శౌచము సంధ్యాది షట్కర్మ రూపమైన
యాచారము సత్యమున్న లేవు. షట్కర్మలనగా స్నానము సంధ్యా జపము
హోమము దేవతార్చనము ఆతిథిసత్కారము వైశ్యదేవము యీ ఆరు
కర్మలు ప్రతిరోజునను చేయవలయునని స్మృతివలన షట్కర్మలు ఆవశ్యక
మైయుండగా ఆతిథ్యము యెట్టివానికి చేయవలయు నంటే దూరదేశము
నుండి వచ్చినవాడు ఆలసినవాడు ఆకలిగొనినవాడు ద్రవ్యములేనివాడు
ధర్మమార్గమందు ముఖ్యతత్వమును దెలిసినవాడు ఇట్టివానిని స్వాగతాదు
లచే పూజించవలయును. పధికుడు గాని వానినియెట్లైనను పూజించరాదని
తెలియవలెను॥౭॥

శ్లో॥ అసత్య మప్రతిష్ఠంతే జగదాహు రనీశ్వరమ్ ।

అపరస్పర సంభూతం కిమన్య త్కామహైతుకమ్॥ ౮

—♦ భాష్య మ్ ♦—

అసత్యమితి॥ ధర్మాధర్మయోః ప్రవృత్తి నివృత్తి విష
యయోః ప్రతిపాదకం పేదాఖ్యం నిర్దోషం ప్రమాణం తదుప

జీవి ఆగమాది పురాణాదిచ యత్ర నాస్తి తదసత్యం అతఏవ
 నాస్తి ధర్మా ధర్మ రూపా ప్రతిష్ఠా న్యవస్థా హేతు ర్యస్య
 తదప్రతిష్ఠం తథా నాస్తి శుభాశుభ కర్మణో ఫల నియంతే
 శ్వరో యస్య తదసీశ్వర మిత్యసీశోవా కుర్యాద్ భువన జననే
 కః షణ్కర ఇత్యాది స్మృతి విరుద్ధం తే త్వసురా జగదాహు
 రిత్యర్థః । ఏవం తతశ్చ క్వ కర్మ ప్రధ్వస్తం ఫలతి పురుషా
 రాధనమృతే ఇత్యాది స్మృతి విరుద్ధా భిప్రాయేణా పరస్పర
 సంభూత మేవేదం రజోవీర్య సంయోగా దేవ కామహేతుకం
 జాయమానం జగత్స్వాభావికం కిమన్యదృష్టం కారణమస్తి
 నాస్తి త్యాశయః॥ ౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

నిర్దోషమితి॥ ఏవం సత్యస్య మహతో భూతస్య నిశ్చళిత మేత
 ద్యదేతద్యగ్వేదో యజుర్వేదః సామవేదో ౭ ధర్వవేదశ్చ త్యాది
 శ్చుత్యా వేదస్యే శ్వరో చ్చరితత్వేన స్వతోవా ప్రామాణ్యేన నిర్దో
 షత్యే స్థితే తత్రా సిప్రామాణ్య జ్ఞాసాయాంమూల విప్లవం వాపత్తి
 ర్దోషః తద్యథాస్వతః ప్రమాణ భూతేన్మిత్రా ప్రామాణ్యే మూలవిప్లవః
 తస్మా న్నాత్మా శ్రయోహ్యత్ర జ్యోతి ర్యద్వ త్రైకాశత ఇత్యాది దప్త
 యమ॥ స్వాభావికమితి॥ తదేతచ్చ 'దేవవీక్షో విశ్వస్య కర్తా భువనస్యగోప్తా'
 త్యాది శ్చుతివిరుద్ధమేవ తేవదంతీ త్యాశయః॥ ౯॥

—♦ ఆ థ్థి తా త్ప ర్య ము ♦—

చార్వాక మతమును చెప్పుచున్నాడు॥ ప్రవృత్తి మార్గమునకు
 విషయమైనది అధర్మమనిన్ని నివృత్తివిషయమైనది ధర్మమనిన్ని చెప్పేటటు

వంటి నిర్దోషమైన వేదమునే ప్రమాణము దానిని బ్రతికించు కామికాద్యస్తా
వింశత్యాగములు. అష్టాదశ పురాణములునూ యేవాక్యమందు ప్రమా
ణము కావో అది యసత్యము । గనుకనే ధర్మాధర్మ రూపమైన ఘృతస్థ
లేనిది. అప్రతిష్ఠము । పుణ్య పాప కర్మలకు ఫలము నిచ్చు ఈశ్వరుడు
లేనిది అనిశ్వరము శృతి స్మృతి విరుద్ధమైన దానినిగా జగత్తును ఆసురులు
చెప్పుచున్నారు. మరిన్ని స్త్రీ పురుషులవలన బుట్టినవె శుక్ల శోణిత
సంయోగము వలననే కామమునకు హేతువైన జగత్తు స్వాభావిక మైనది
ఇతర కారణమేమి గలదు? యేమియు లేదనియర్థము (శృతిప్రమాణముచే
ఈశ్వరునిచే ఉచ్చరించబడి స్వతఃప్రమాణమైన వేదము నిరుష్టమై
యుండగా అందులోను పాపిమాణ్యమును తెలుసుకొనుట యందు ఈశ్వ
రుడే లేడునుట వలన ఈశ్వరోచ్చరితమైన వేదమెట్లుండును గనుక మొద
టికే మోసము వచ్చినది । జగత్తు స్వాభావికమేగాని ఈశ్వర సృష్టము
గాదనుట విశ్వస్య కర్తా భువనస్య గోష్ఠా యసు శృతికి విరుద్ధముగానే
ఆసురులు చెప్పుచున్నారని యభిప్రాయము॥ ౮॥

శ్లో॥ ఏతాం దృష్టి మవష్టభ్య నష్టాత్మానో ల్పబుద్ధయః
ప్రభవంతుగ్ర కర్మాణః క్షయాయ జగతో లహితాః॥౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తే కీదృశా అనర్థవాదిన సదాహా ఏతామితి
తత్త్రైవం సత్యేతాం ప్రాగుక్తాం వర్ణా శ్రమ ధర్మ విరుద్ధాం
దృష్టి మవష్టభ్య నష్టాత్మానో ల్పబుద్ధయ స్తథోగ్ర కర్మాణో
హింసకా జగతో లహితాశ్చ యత్కస్తత్తయాయ ప్రభవంతి
శ్రేయోద్ధిభి సస్వధా సాదృష్టి హేయవే త్యర్థః॥౯॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అనర్థ వాదులైన వారలెట్టి వారనగా చెప్పుచున్నాడు. వెనుక చెప్పిన వర్ణాశ్రమ ధర్మ విరుద్ధమైన దృష్టిని నిలిపి నష్టబుద్ధులు, అల్పబుద్ధులు, ఉగ్రకర్మలు జేయువారు, విరోధులై లోకనాశము కొరకు జన్మించు చుందురు॥ శ్రేయమును గోరువారెట్టి దృష్టిని యన్నివిధముల నిండ్యముగా జూతురు॥ ౯॥

శ్లో॥ కామమాశ్రిత్య దుష్కారం దంభ మాన మదాన్వితాః

మోహద్భ్రహీత్వానన్దోహన్ ప్రవర్తంతేశుచివ్రతాః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తే కథంచి త్కర్మణా మనుష్యయోని మప్య గతా శ్చేత్కథం లక్ష్మ్యంత ఇత్యాహ । కామమితి॥ ఏవంసతి, తే దంభ మాన మదాన్వితా స్సంతో దుష్కారం కామ మాశ్రిత్య మోహ దజ్ఞానా దేవా నన్దోహా నశుభ నిశ్చయాన్ గృహీత్వా త్వశుచివ్రతా స్సంతో నరకే శుచౌ ప్రవర్తంత ఇత్యగ్రిమేణా న్వయః॥౧౦॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! వారు యెప్పుడైనా కర్మవశముచే మనుష్య యోనిని గూర్చిన్న వచ్చినట్లులైతే యెటుల గుర్తించ వచ్చునంటే చెప్పుచున్నాడు. దంభ మాన మదములతో గూడిన వారగుచు పూర్తిలేని కామము ననుసరించి మోహము వలన నశుచివ్రతులై దురాగ్రహములం బూని అశుచివ్రతములు జేయుచు అశుచియైన నరకమందు బడుచున్నారు॥ ౧౦॥

శ్లో॥ చింతా మపరిమేయాంచ ప్రలయాం తా ముపాశ్రితాః ।
కామోపభోగ పరమా ఏతావ దతి నిశ్చితాః॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ తామేవ దృష్టిం పునరాహా చింతామితి ।
తత్రతావత్ చింతా మాత్మీయ యోగ క్షేమోపాయా
లోచనా త్మికాం పరమార్థ రహిత్యా మపరిమేయాం ప్రళ
యాంతాం కదా స్యా ఉపరమో భవేదితి నిశ్చయ రహితా
ముపాశ్రితాః ప్రాప్తా స్తేషుతు నకదాచి త్పారలౌకిక చింతా
యుతాః కింతు కామభోగ ఏవ పరమః పునరాత్మో యేషాంతే
తద్దైతావదేవ దృష్టం సుఖం నాన్యదేత చ్ఛరీర వియోగేపీతి
నిశ్చితార్థా ఇత్యాశయః॥ ౧౧।

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అదృష్టిని గూర్చియె తిరుగా చెప్పుచున్నాడు. తాము మృతి
నొందు వరకు తమ యోగక్షేమములకు ఉపాయమును ఆలోచించు
నట్టిన్ని పరమార్థ రహితమైనట్టిన్ని అంతము లేనట్టిన్ని దీనికి నాశము
యెప్పుడు గలుగునో యనె నిశ్చయము లేనట్టి చింతను ఆశ్రయించిన
వారేగాని, పారలౌకిక చింత యెప్పుడూ లేనివారు, కామభోగమే
మోక్షసుఖమును వారలు దేహాంతమందును మరియొక సుఖము లేదను
నిశ్చయము గలవారలు॥ శ్లో॥ అవిదిత సుఖ సుఖం నిర్గుణం వస్తు కించి
జ్ఞడమతి రిహ కశ్చి న్మోక్ష ఇత్యాచచక్షే, మమతు మత మనంగ స్మర
తారుణ్య ఘూర్ణన్మదకల మదిరాక్షీ న విమోక్షోహి మోక్షః॥ ఇట్టి
నిశ్చయము గలవారలు శ్రీ బాలాంధ జడోపమా స్వహ మితి భాగంతా

శృంగం వాదినః । స్త్రీలతోటి బాలురతోటి జడులతోటి సమానులు
తానెవరో తెలియక మోసపోయి డేహశ్మవాదులగుచున్నారు॥ ౧౧॥

శ్లో॥ ఆశాపాశ శతై ర్భద్రాః కామ క్రోధ పరాయణాః ।

ఈహంతే కామభోగార్థ మన్యాయేనా ర్థసంచయాన్॥ ౧౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏన మపరానపి తద్దృష్టి యుక్తానాహ॥ ఆశేతి॥ తత్రా
నవగతోపాయా ర్థవిషయా త్వశా తస్యాశ్చానేక రూపత్వా
త్తచ్చతై స్సమూహై ర్భద్రా స్రధా కామక్రోధ పరాయణా
స్సౌతః కామభోగార్థ మన్యాయేనా ప్యర్థసంచయా సీహంత
ఇత్యన్వయః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

అన్యాయేనేతి॥ ఇహాపి 'అన్యాయోపార్జితం విత్తం దశవర్షాణి
త్యతీ త్యుక్త మేవస్మర్తవ్యమ్॥౧౪॥

—♦ ఆ ం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

మరిన్ని అట్టి దృష్టిగలవారిని చెప్పుచున్నాడు ధన విషయమందు
ఉపాయము తెలియక పోవుట ఆశ. అదియే పాశము. అది అనేక రూప
ములు గలదగుటచే వందలకొలది యైన నాశాపాశములచే బద్ధులై 'కామ
క్రోధముల యందాశ గలవారలగుచు కామాను భవమున కన్యాయముగా
ధనార్జన సేయదలంచు చుండురు.(అన్యాయముచే సంపాదించిన విత్తము
పదిసంవత్సరము లుండును. పదునొకొండవ సంవత్సరమున సమూలము
నశించునన్న స్మృతిని స్మరించవలెను॥౧౫॥

శ్లో॥ ఇద మద్య మయా లబ్ధ మిమం ప్రాప్యే మనోరథమ్ ।

ఇద మస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్॥

౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కీదృశీ తస్యేహ త్యాహా॥ ఇదమితి॥ తత్ర తావ
దద్యేదానీ మిదం ధనాధికం వస్తు పురైవ మయా లబ్ధ తథే
మంచ మనోరథం మయా లబ్ధ తథేమంచ మనోరథం మయా
పునశ్చీఘ్రమేన ప్రాప్యై తథేదంచ వస్తు మమ గృహే సంచిత
మస్తీ దంచ పునర్నే ధనం భవిష్యతీ త్యాది పరమార్థ
శూన్యం వదంతీతి తత్సా న్నరకే ప్యశుచా పతిష్యంతీ
త్యాశయః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తత్సాదితి॥ తత్రైవం 'పాపప్రభావాత్తు భవే ద్దరిద్రో దరిద్ర
భావాత్ప్రకరోతి పాప' మితి న్యాయేనబద్ధావేత్యాశయః॥ ౧౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

వానియొక్క ఇచ్చ యెటువంటిదనగా చెప్పచున్నాడు. ఈ
ధనాది సామాగ్రి నాకు మునుపే పొందినది. ఇప్పుడు ఇదిలభించినది,
ఇక నికోరికను పూర్తిచేసుకుందును. పునః శీఘ్రముగానే ధనమునుపొంద
గలను, యీవస్తువు నాగృహమందు సంచితమై యున్నది, మరియొక్కర
ధనము నాకు లభింప గలదు. ఈప్రకారము తిలబీజ న్యాయముగా పర
మార్థ శూన్యమయిన వాక్యములు పల్కుచుందురు. ఆపాపము వలన
ఆశుచియైన నరకమందు పడుచుందురు. పాపప్రభావము వలన దరి
ద్రుడై పుట్టి దరిద్రభావముతో పాపమే జేసి నరకము దరిద్రము క్రిమి
చక్రన్యాయముగా అవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చుచుండును. యీన్యాయముచే
బద్ధులని యభిప్రాయము॥ ౧౩॥

శ్లో॥ అసౌ మయా హత శ్శత్రు హానిష్యే చాపరా నపి ।
 ఈశ్వరోహ మహం భోగీ సిద్ధోహం బలవాన్ సుఖి॥ ౧౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమిహ లోభం ప్రపంచ క్రోధమపి ప్రపంచయ
 న్నాహా! —అసావితి॥ తత్రైవం సత్యసాదేవద త్తనామ దుర్జయ
 శ్శత్రు ర్హత స్తథా పరానపి సర్వాన్ హనిష్యామి యతో
 మహీశ్వరో రాజసంనిభః ప్రబలో నా స్తి మత్తుల్యః కశ్చి
 దహమేవచ భోగీ సర్వ భోగోపకరణై ర్యుక్తో భృత్యాదిభి
 సుహాయై సిద్ధో బలవాన్ సుఖ్యప్యహ మేవే త్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ. ♦—

శత్రుహాని॥ నను 'అధర్మ నిరతః శత్రుర్భాగ్యేనైవతు లభ్యత'
 ఇత్యాది స్మృత్యా 'భీషాస్మాద్వాతః పవత' ఇత్యాది శ్రుత్యాచ కామ
 క్రోధాదే రావశ్యకత్వే స్థితే కథమేత దితి చే చ్చుంఁ! తద్యథా, కామ
 శ్చే తస్యస్త్రియం గచ్ఛే త్కోక్రోధోధర్మార్థ మాశ్రయేత్॥ లోభో ధర్మ
 స్యచాధిక్యే మోహాద్యా దైవ కర్మణీత్యాది స్మృత్యంతరం దితిభావః॥౧౮॥

—♦ ఆ ధ్ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

లోభమునుప్రపంచక్రోధమునువిస్తరించుచుచెప్పుచున్నాడు. దుర్జయు
 డైన దేవదత్తుడను శత్రువును నేను జంపితిని. అట్లే ఇంకా ఇతరమైన శత్రు
 లను జంపుచున్నాను. మహేశ్వరుండనేనే. నాతో తుల్యుడైనవాడు రాజ
 సమానుడు, ప్రబలుడులేడు. నేనేభోగిని సర్వమైన భోగోప కరణములుగల
 వాడనుభృత్యాదిసహాయులతోగూడిసిద్ధుడనుబలవంతుడనుసుఖినినేనేఅధర్మ
 నిరతుడైన శత్రువు భాగ్యవశమున దొరుకుననుస్మృతి చేతనున్న భీషాస్మా

దను శృతి ప్రకారము ఈశ్వరుని భయము చేతనే వాయువ వీచుచున్నదను ప్రమాణముచే క్రోధాదులావశ్యకమైయుండగా ఉండకూడదనుటయేల యనగా విను కామమున్న యెడల తనస్త్రితో గమనించవలయును. క్రోధమున్న ధర్మార్థముండవలయు. లోభమున్న ధర్మము వృద్ధిజేయుట యందుండవలయు మోహదులున్న యెడల వైవకర్మయం దుండవలయునను స్మృతి ప్రమాణము గలదు॥౧౪॥

శ్లో॥ ఆధోఽభిజనవా నస్మి కోన్యోస్తి సదృశో మయా
యత్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞాన విమోహితాః॥౧౫॥
—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం ధనాద్యభిమానేనా ప్యసద్వా దినాం ప్రాబల్య మాహ, - ఆధ్యైతి॥ తత్ర తావదాధోఽభిజనవాన్ కులీ నశ్చ హమేవాస్మీతి కోన్తి మయా సదృశ ఇత్యర్థః । ఏవ నిరీశ్వర వాదినాం మీమాంసకానాం మత మప్యాహ । యత్యై యైతి॥ ఏవంసతి । స్వర్గకామో యజే దిత్యాది కర్మణాం ఫలు క్షకర్మప్రథ్వస్తం ఫలతీ త్యాది స్మృతి విరుద్ధం దేవ ఏకో విశ్వస్య కర్తా భువనస్య గోప్తే త్యాది శ్రుతి విరుద్ధం వా జ్ఞాన విమోహితా స్తే నిరీశ్వర వాదినో వదంతీ త్యర్థః॥౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నిరీశ్వరవాదినైతి॥ తదుక్తం నిరీశ్వరే కుతో ధర్మ స్తర్కాకా జాడ్యతే శ్వరే సాంఖ్యయోగే వివాదోక్తః శాబ్దికాశబ్దవాదినః సాఖండిక పృథాః హ్యన్యేజ్ఞానవార్తా నుదుర్లభా ఏకం వేదాంత విజ్ఞానం కర్మ పాస్త్యా విరాజత ఇత్యాది ద్రవ్యకృష్ణ॥ ౧౫॥

—♦ ఆ ధ్య తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము ధనాదుల యొక్క అభిమానము చేతనున్న ఆస
వాదుల యొక్క ప్రాబల్యమును చెప్పుచున్నాడు . ధనికుండ నేనే
ఉత్తమ కులమందు జన్మించిన వాడను నేనే నాతో దుష్టుడెవడు|| ఇట్లే
నిరీశ్వర వాదులయిన మీమాంసకుల యొక్క మతమునున్నా చెప్పు
చున్నాడు . యజ్ఞకర్తను నేనే దానముల నొసర్పగలను, సంహోషించ
గలను. ఇట్లజ్ఞాన విమోహితులై యానిరీశ్వరవాదులు పలుకుచున్నారు (నిరీ
శ్వర మతమందు ధర్మమెక్కడిది, తర్కాది యందు జడత్వము గలను
సాంఖ్యమందు వాదముగలదు. శైయాకరణులు శాబ్ద బోధ గలవారు ఇత
రులు పాఖండులు జ్ఞానవార్త యె దుర్లభము. ఒక్కవేదాంతమే అనుభవ
జ్ఞానము గలుగ జేయునది. అది కర్మోపాసన చే ప్రకాశించును|| ౧౫||

శ్లో|| అనేకచిత్త విభ్రాంతా మోహజాల సమావృతాః ।

ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతుతి నరకేషుచౌ॥ ౧౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమిహ లోకేపి తేషాం వృత్తమవ్యాహ । అనేకేతి॥
తత్త్రివంశతి, యతస్కృతి మార్గ బహిర్భూతత్వేనా నేకచిత్త
విభ్రాంతా మోహజాల సమావృతా స్సృతః కామభోగేష్వేన
కేవలం ప్రసక్తా నరకేషుచౌ దుష్కర్మణా త్వశుచౌ పతుతి
త్యవధార్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆ ధ్య తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము ఇహలోక మందును భ్రాంతులగువారి వృత్తాంత
మును చెలుపుచున్నాడు . వేదమార్గమునకు విరోధమగుటచే పలుచెరం

గులగు కోర్కెలయందు ప్రవర్తించిన మనసు గలవారగుటం బట్టి విక్షేపముల బొందుచు మోహజాలంబున దగుల్కొని కామము నందు భోగము నందు అసక్తి గలవారై చుష్కర్మ చేతను అశుచి నరకము నందు గూలుచుండురు॥ ౧౬॥

శ్లో॥ ఆత్మ సంభావితాః స్తబ్ధా ధన మాన మదా న్వితాః ।
యజంతే నామ యజ్ఞే స్తే దంభేనా విధి పూర్వకమ్॥ ౧౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథంతే యజ్ఞాదికం కుర్వాణా అపి పతిష్యంతీత్యాహ । ఆత్మేతి తత్ర త్రయస్తే త్వత్మ సంభావితా స్వయమేవా హంకారేణ పూజ్యత్వం పొందెనైవ స్తబ్ధాః కైశ్చిద్బ్రాహ్మణై రపి నృగాదివదనమాః యతశ్చ ధనమాన మదాన్వితా యజంతేనామ ప్రసిద్ధిమాత్రమ్ । కింతు దంభేనా విధి పూర్వక మేవ యజంతే దక్షాదివదితి భావః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

ప్రసిద్ధిమాత్రమితి తద్యథా, 'కర్మనాశజలస్పర్శా త్కర్మనాశ విలంఘనాత్ । గండకీబాహుతరణా ధర్మః క్షరతి కీర్తనా' దిత్వా ద్యుక్తమపి పునరవధార్యమ్, నహి మంత్రాణాం యామితా స్తీతి న్యాయేనోపదిష్టమపి పునరుపదిష్ట మిత్యవధార్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆంధ్ర తత్పర్యము ♦—

ఓయీ! వారు యజ్ఞాదులను చేసినప్పటికి యెందుకు పతితు లగుచున్నారంటే చెప్పుచున్నాడు. ఆత్మ స్తవమును జేసికొనువారును కొంత మంది. బ్రాహ్మణులచేతనున్న నృగమహారాజువలెనే నమ్ములు గాని

వారును ధనగర్వముతోను మదగర్వముతోను గూడిన వారును యీ
ముగ్ధులను యజ్ఞమును జేయుచున్నారని ప్రసిద్ధిమాత్రమే. మరేమంటె
డంబముతో విధి నెరుంగక దత్తాదుల వలె యజ్ఞమును జేయుచున్నారని
భావము (జలస్పర్శలేక చేయు కర్మ నాశమగును. కర్మను దాటించిన
కర్మ నాశమగును, గండకీనదిని బాహువులతో నీదినను ధర్మమును జెప్పు
కొనినను ధర్మము నశించి పోవునను చెప్పినది తెలియవలెను. మంత్రములు
ఉపదేశమును బొందినప్పటికి మళ్ళీ ఉపదేశమునొందవచ్చును. మంత్రము
లకు నియమము లేదని న్యాయము గలదు॥ ౧౩॥

శ్లో॥ అహంకారం బలు దర్పం కామక్రోధంచ సంశ్రితాః ।
మమత్వా పరదేహేషు ప్రద్విషంతో భృసూయకాః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచకధంతే వినిష్టా ఇత్యాహ అహంకారమితి॥
తత్రైవంసతి దేహదా వహంత్యాభిమాన మహంకారో బలశ్చ
పరాభిభవ నిమిత్తం దర్పం శరీరగత సామర్థ్య విశేషం తథాభీ
ష్టవిషయాభిలాషా కామ మనస్తద్వేషం క్రోధంచ సంశ్రితాః
ప్రాప్తా ఇత్యర్థః । తత్ర యత ఏవం భూతాః పరదేహేషు
వ్యష్టిభావేనా మమే శ్వరస్యైవాత్మేత్యవిజానంతః శ్రుతి స్మృతి
విరుద్ధత్వేన ప్రద్విషంతో భృసూయకాశ్చే త్యాశయః॥ ౧౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవిజానన్నితి॥ 'మమైవాంశో జీవలోకో జీవభూతః సనాతన'
ఇత్యాద్యవిజానన్ని త్యర్థః॥ ౧౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! నారు యెట్లు నశించిరంటే చెప్పచున్నాడు । దేహేంద్రియాదులు నేననే బుద్ధి, అహంకారము, యెదటివారిని తరస్కరించునది, బలము, శరీరమందలి సామర్థ్య విశేషము దర్పము, ఇష్టమైన విషయముల యందు కోరిక కామము, ఇష్టము కాని వారియందు ద్వేషము క్రోధము, వీటిని పొందిన వారై పర శరీరముల యందు వ్యష్టిభావముతో ఈశ్వరుండైన నాయొక్క ఆత్మయని తెలియని వారై శృతి స్మృతులకు విరోధులగుటచే ద్వేషించుచు మంచివారి గుణముల యందు దోషాకోపణ జేయుచుందురు (జీవలోకమందు జీవుడు ఉపాధి రహితమయిన నాయంశమని తెలియజాలక యాయువును బోగొట్టుకొను చున్నాడు. యెట్లనగా మనయాయుర్భాగము మనశ్వాసమేగాని సూర్యచంద్రాదులు తిరుగునట్టి దినములుగావు । ఒక్కొక్కమనుష్యునకు నిన్నికోట్ల శ్వాసములని జననకాలమునకు మునుపే పంచభూతములవలన సృష్టింపబడిన శరీరములోనే చేర్పబడియున్నది । ఇట్టి మహారహస్యమును బురుషులు తెలిసికొనలేక శ్వాసము నెట్లు నష్టపరచుచున్నారనగా:-

౧. సాధారణముగా మాటలాడునపుడు పండ్రెండు అంగుళముల శ్వాసము జెడలి, యెనిమిదంగుళముల శ్వాసములోపల బ్రవేశించి నాలుగంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౨. నడచునపుడు పదునాల్గుంగుళముల శ్వాసము జెడలి యెనిమిదంగుళముల శ్వాసములోపల బ్రవేశించి యెనిమిదంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౩. చేతపనులు జేయునపుడు యిరువది అంగుళముల శ్వాసము జెడలి పదియంగుళములలోనికి బ్రవేశించి పదియంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౪. వాచులాడునపుడు యిరువది నాలుగంగుళముల శ్వాసము జెడలి పండ్రెండంగుళముల శ్వాసములోపల బ్రవేశించి పండ్రెండంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౫. నిద్రపోవునపుడు నలువది యెనిమిది యంగుళముల శ్వాసము జెడలి ముప్పదియంగుళముల శ్వాసములోపల బ్రవేశించి పదునెనిమిది యంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౬. పరుగెత్తునపుడు యేబది నాలుగంగుళముల శ్వాసము జెడలి, యిరువదియే డంగుళముల శ్వాసములోనికి బ్రవేశించి, యిరువదియే డంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౭. సంభోగ కాలమునం దఱువదినాలుగంగుళముల శ్వాసము జెడలి, యిరువదినాలుగంగుళముల, శ్వాసములోనికి బ్రవేశించి నలువది యంగుళముల శ్వాసము బయట నష్టమగుచున్నది.

౮. ఈప్రకారముగా నొక్కొక్క పురుషుడు ప్రతిదినమును ముప్పది నలువదివేలుగా శ్వాసమును కర్చుపెట్టి నూరు సంవత్సరముల యాయువున్నవాడు డెబ్బది నెనుబది సంవత్సరములలో మృతినొందుచున్నాడు॥

౯. దినమువక్కంటికి పురుషునకుండు శ్వాసములు ౨౧౬౦౦ యిరువదియొక్క శైవ్య యారువందలు. ఇట్లుండగా యెవడు ప్రతిదినము ౩౦-౪౦ వేల శ్వాసములను కర్చుపెట్టునో వాడు ౭౦-౮౦ సంవత్సరములకు పైని జీవించడు.

౧౦. ఈశ్వరుడు మనకు యాయువును సంవత్సరములు, మాసములు దినములు గడియలు వ్రాయక శ్వాసములుగా వ్రాసెను. అందువలన మనము శ్వాసములను సరిగా జెడలించిన యెడల నూరు సంవత్సరములు జీవించుము. పాత్రాయమాదులచేమిగిలించిన యెడల చిర జీవులగుదుము.

జ్ఞానము గలుగువరకు యాయువును పెంచుకొనవలయును. జ్ఞానము గలిగిన తర్వాత దేహత్యాగము చేసిన యెడల పునరావృత్తి లేదు.

శ్లో॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాః సంసారేషు నరాధమాన్ ।

క్షిపామ్యజస్ర మశుభా నాసురీ ష్వేవయోనిషు॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తేహం నరాధమానాం కాగతి రిత్యాహ—
తానితి॥ తత్రైవం సత్యేతాః సంసారేషు ద్విషతః క్రూరా
న్నరాధమా నశుభా నాసురీష్వేవ వ్యాఘ్ర సర్పాదిషు
యోనిష్యహ మజస్రిం క్షిపామి త్యర్థః॥ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్ర తత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అట్టి నరాధములకు యేగతి పొందించు ననగా చెప్ప
చున్నాడు, సంసారముల యందు ద్వేషించు చున్న నరాధములై యశు
భులైన క్రూరులను వ్యాఘ్ర సర్పములయిన అసుర యోనుల యందు
నేనే యెల్లపుడు బుట్టించు చుందును॥ ౧౯॥

శ్లో॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని
మామప్రాప్యైవకాంతేయ! తతోయాంత్యధమాంగతిమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషమపి జన్మాంతరత్వేన కదాచిచ్చేయో భవిష్య
తీతి, నేత్యాహ॥ ఆసురీమితి॥ తత్ర యేతు పూర్వోక్తా మాసురీం
యోనిమాపన్నా మూఢా స్తే జన్మని జన్మన్యప్యధమాం
గతిం ప్రాప్నువంతీ త్యర్థః॥ యతశ్చ మన్యే త్వం కాలమిశాన

మిత్యాది స్మృతినామయేన మాం మత్పరంపదంవా త్వస్రాప్యేవ
తే ముద్రాజటారచన మాధ్యవతాం వృద్ధైవేతి స్మృతినామ
యేనా న్యథా వేద మర్యాదయా భజాతీ త్యధికం విష్ణు
పురాణే ద్రష్టవ్యమ్॥౨౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ద్రష్టవ్యమితి తత్ర తావ ద్బృహన్నాదీయే 'గంగాస్నాన రతో
వాపి అశ్వమేధ రతోపివా చక్రాంకిత తనుం దృష్ట్వా పశ్యేత్సూర్యం
నరేశ్వర' ఇత్యాది ముద్రాధారిణాం తత్తముద్రాంకితానాం నిజేభః
ఏవం కృత్రిమ జటాధారిణాం మాధ్యవతాంచా సురత్వం స్పష్టమేవోక్తం
నవిస్మృత్తవ్యమ్॥౨౦॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఈప్రకారము అసురయోసులయందు పుట్టుచు జన్మాంతర
ములయందు యెప్పుడైనను ముక్తినిొందుచురాఅంటే లేదనిచెప్పుచున్నాడు.
పూర్వోక్తమైన అసురయోనిని బొందినమాధులు జన్మజన్మములయందును
నిన్ను కాలరూపుడైన ఈశానునిగా చెలియుచున్నాననె స్మృతి నను
సరించి నన్నుగాని నాపరంపదమైన సాంబశిపుని గాని బొందలేకతత్తము
ముద్రా ధారణ కృత్రిమ జటాధారణ జేయు మాధులజన్మ వ్యర్థమును
స్మృతిని బట్టి వేదభిన్నమైన మర్యాదను బొందుచుందురను విష్ణుపురాణ
వచనమును బట్టి అధమ గతిని పొందుచున్నారు (గంగాస్నాన రతుడు
గాని అశ్వమేధ రతుడుగాని చక్రాంకితుని చూచిన యెడల సూర్యుని
గాని రాజును గాని జూడవలెనని యున్నందున తత్తముద్రా ధారణ
నిషేధించబడినది । ఈప్రకారమే కృత్రిమ జటాధారులగు మాధులకును
అసురత్వము స్పష్టముగానే యున్నది । మరువరాదు॥ ౨౦॥

శ్లో॥ త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః

కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మా దేతత్రయం త్యజేత్.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వాసురీ సంపదనేక విధోక్తా సా కథం పురుషేణ
పరిహర్తుం శక్యేతి సంక్షిప్తా హా । త్రివిధమితి॥ తస్మా దేత
త్త్రివిధం నరకస్య ద్వారం సాధకం తథాత్మనో జీవాత్మనో
ఽత్యంతాధమ యోని ప్రదత్వేన నాశన మిత్యర్థః । యస్మాచ్ఛ
కామాది త్రితయ మేన శ్రుతి స్మృతి విరుద్ధత్వేనా నర్థ మూలు
తస్మా దేత త్త్రితయం త్యజేదితి సర్వా ప్యాసురీ సంపత్త్యక్తా
భవతీ తిభాషః॥౨౧॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

అనర్థమాలమితి॥ నన్వేపం చే త్కథం కామాదయో రచితా
ఇతిచే నైవం, 'కామశ్చేత్స్వస్త్రియం గచ్ఛే త్క్రోధశ్చే చ్ఛకు
నాశన' ఇత్యాదినా ధర్మమాలక త్వేన తేషా మావశ్యకత్వాదితి భాషః॥౨౧॥

—♦ ఆం ధ్రితా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! ఆసుర సంపత్తులనేక విధములుగా చెప్పబడినది. అది పురు
షునిచే నెట్లు పరిహరింప నగునంటే సంక్షేపముగా జెప్పుచున్నాడు.
కామ క్రోధ లోభములను మూడును నరక ద్వారములు గనుక జీవా
త్మకు అత్యంతమైన అధమ యోనిని ప్రాప్తింప జేయును గాన నాశ
కములు । యీకామము మొదలు మూడును శృతి స్మృతులకు విరుద్ధము
గాన అనర్థ మాలమగుట వలన యీమాటిని వదలిన యెడల సర్వమైన
ఆసుర సంపత్తు వదలి పోవును, (ఓయీ ఈకామాదుల నెంచుకు రచించి
రసగా అట్లనగూడదు) కామముంటే స్వస్త్రితో భోగించ వలయును.

కోధమున్న శతృనాశనము జేయవలెను. ఇత్యాదులు ధర్మమాలమగుటచే
వానికి ఆవశ్యకము॥ ౨౧॥

శ్లో॥ ఏతైర్విముక్తః కాస్తేయ? తమోద్వారైః ప్రీభి ర్నరః
ఆచర త్యాత్మన శ్రేయ స్తో యాతి పరాంగతిమ్॥౨౨॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతత్రితయం త్యజతః కింస్యా త్ఫల మిత్యాహ ।
ఏతైరితి॥ ఏనా తద్వేర్వైతైః కామాదిభిః ప్రీభి ర్విముక్తస్సన్
యస్తాత్మనో వేదబోధితం శ్రేయః పురుష ఆచరతి హేకాం
తేయ! సచైహికాముష్మికీంచ పరాం గతిం ప్రాప్నోతీ త్యర్థః॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! యీమూటిని వరలిన వానికి యేమి ఫలమంటే చెప్ప
చున్నాడు, ఓకుంతికుమారా ! నరకద్వారములగు యీమూడింటిచే వదల
బడిన వాడు తనకు శ్రేయ స్సాధకములగు వేదబోధితమైన తపో
యోగాది కర్మల నొనరించి విహికాముష్మిక రూపమైన గతినిపొంది
తర్వాత ముక్తినిొందు చున్నాడు॥ ౨౨॥

శ్లో॥ యశ్చాస్త్ర విధి ముత్సృజ్య వర్తతే కామచారతః ।
నస సిద్ధి మవాప్నోతి నసుఖం నపరాం గతిమ్॥ ౨౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతావతాపి ప్రపంచేన యది కామాదిషు దోష.
ఏవ తహి తేషాముత్సృజ్తి రేవకథమిత్యాహ—యథితి॥ తత్రైవం
సతి, కామశ్చే తస్యప్రియం గచ్ఛే త్కోధ శ్చకో ర్వి
శనే, లోభో ధర్మస్య రక్షార్థం శ్రుతి తత్వైక శాలినా
మిత్యాది స్మృతి విరుద్ధం కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణీ త్యాది

శ్రుతి విరుద్ధంచ యః కామకారతః స్వేచ్ఛా మాత్రేణవర్తతే
కరోతివా సచ నైవసిద్ధి మవాప్నోతి నవా సుఖ మైహికం
పరాం స్వర్గాదిగతిం మోక్షంచ ప్రాప్నోతి త్యన్ధః॥ ౨౩

—♦ ల ఘ టి పు ణీ ♦—

శత్రోరితి॥ తత్రాప్యధర్మ నిరత శ్శత్రు ర్భాగ్యేనైవ కులభ్యతే
యతోఽధర్మాత్స్వయం నష్టస్తన్నాశే నాధికః శ్రమఇత్యాది స్మృత్యను
కూలశ్చే ద్యుక్త మేవేత్యాశయః॥ ౨౩॥

—♦ ఆం ధృతా త్పర్యము ♦—

ఓయీ! కామాదులయందు దోషమే ఉన్నయెడల ఇంతప్రపంచ
ముతో వారెందుకు జన్మించవలెనంటే చెప్పుచున్నాడు । వేదసారమును
చెలిసిన వారలకు కామమున్నయెడల తన స్త్రీతో గూడవలయును. క్రోధ
మున్నయెడల శత్రునాశనమందుపయోగ పడవలయును. లోభమున్నయెడల
ధర్మరక్షణయం దుపయోగించ వలయునన్న స్మృతులకు విరుద్ధముగా
నున్న కర్మలను చేయుచునే యుండవలయునన్న శృతికి విరుద్ధముగాను
తనయిష్టము చొప్పున నెవ్వండు సంచరించునో అతండు సిద్ధి నొంద
జాలడు. స్వర్గాది సుఖమును బొందలేడు. మోక్షమునంతకంటె పొంద
లేడు. (అధర్మము గల శత్రువు భాగ్యము వలన లభించును యేశతృవు
వలన ధర్మము నశించుచున్నదో వానిని జంపిన అధికశ్రమ లేదను స్మృతి
యనుకూలమనియే యభిప్రాయము॥ ౨౩॥

శ్లో॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యకార్య వ్యవ
స్థితే । జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహార్హసి॥
ఇతి శ్రీ మద్భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసుర సంపద్వి
భాగయోగోనామ షోడశోధ్యాయః.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతమేవ సిద్ధాంత ముపసంహరన్నాహ । తస్మాదితి॥
 తత్ర యస్మా దేవం తస్మాద్ధే అర్జున! తే తవాస్యేషాంవా కార్యా
 కార్య వ్యవస్థితౌ శ్రుతి స్మృత్యాది శాస్త్రమేవ ప్రమాణ
 మితి స్థితేతదేవ జ్ఞాత్వా శాస్త్ర విధానోక్తం కర్మ కర్తు మిహ
 ర్హసీతి పరమార్థః॥౨౮॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత
 పువర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్వైక దర్శన
 నామకే గీతాభాష్యే చైవాసుర సంపద్విభాగ
 యోగోనామ షోడశోధ్యాయః.

—♦ ల ఘు టి పు ణీ ♦—

శాస్త్రమేవేతి॥ తద్యథా, 'శ్రుతయః స్మృతయ శ్చైవ యుక్తయ
 శ్చేష్వరేశ్వరమ్ । వదంతి తద్విరుద్ధం యో వదే తస్మా న్నచాధమ'
 ఇత్యాది స్మృత్యంతరా చ్ఛాస్త్రానుకూలా యుక్తిరపీత్య కథార్యమ్॥౨౯॥
 ఇతి త్రి క్రికంఠశివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య విరచితాయాం
 లఘుటిప్పణ్యాం చైవాసుర సంపద్విభాగయోగః॥

—♦ ఆ స్థ త త్ప ర్య ము ♦—

ఈసిద్ధాంతమును ముగించుచు చెప్పుచున్నాడు. ఓఅర్జునా! ఈపని
 చేయందగు నీపని చేయందగదను వ్యవస్థ విషయమై నీకు గాని అన్యులకు
 గాని శ్రుతి స్మృత్యాది శాస్త్రమే ప్రమాణమని యుండగా దానిని
 తెలిసి శాస్త్రవిధానమందు జెప్పబడిన కర్మలను జేయనర్హుడవని పరమా

ధర్మము శృతులు, స్మృతులు, యుక్తులు పరమశివుని చెప్పచున్నవి, దానికి విరుద్ధముగా యెవడు చెప్పచున్నాడో వానికంటె అధముడు శేషుడు నట్టి స్మృత్యంతరము వలన కాస్త్రాదు కూలమైన యుక్తియును కావలసిందే యని తెలియ వలెను॥ ౨౪॥

ఇట్లు తత్త్వైకదర్శన మను శ్రీ కంఠీయ గీతాభాష్యమునకు
 బోధానంద మహర్షి చేరచింపబడిన భావబోధమును
 నాంధ్రతాత్పర్యమున చైవాసుర సంపద్విభాగ
 యోగమును పదునారవ అధ్యాయము
 సంపూర్ణము.

శ్రీమచ్చీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

శ్రీధృతీయ విభాగ యోగోనామ సప్తదశోధ్యాయః

ఆరంభ ఉవాచ—

శ్లో॥ యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజుతే శ్రీధృత్యా నివృతాః ।

తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ సత్వ మాహూ రజ స్తమః॥౧॥

—♦ భాష్య మ్ ♦—

‘శ్రీధృతీ తివిధా ప్రోక్తా తతద్భేదై రనేకథా ।
న్యూనాధిక ఫల సుప్తదశే త్వేతన్నిరూప్యతే? నను వైదిక
విధానం కథంచి దుపేక్ష్య యేపి శ్రీధృత్యైవానుతిష్ఠంతి । తే
కిందేవేష్వంతర్భవంత్య ధానురేష్వితి సందిహాన ఆహ । యశ్చితి॥
ఏవంసతి । సత్వ రజ స్తమసాం మధ్యే కేషాం కి విషయణీ
నిష్ఠేతి వివేకతో వక్తవ్య మితి ప్రశ్నాశయః॥౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

వసు ముద్రా జటా రచన మాధ్యవతాం వృద్ధేవే త్యాది విష్ణుపురాణో
క్తానాం కలిసోపహత చిత్రానాం వేదబాహ్యేనాం వైదికధర్మానుష్ఠానం

యుక్తం నవేత్యాశంకతే । నన్వితి॥ తద్యథా, స్వేషా శ్వేషుచ ధర్మేషా
యత్ర వర్ణాశ్రమాస్తథా । నిష్టావంతో హిత్వింతి శివతత్వైక కాలినః ।
శ్రుతీహీనా ద్విజానైవ దానహీనా నభూమిపాః । శివహీనా క్రియానైవ
కలి స్తుత నచేక్షత ఇత్యాదిద్రష్టవ్యమ్॥౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

అర్జునుండిట్లనియె:

హెచ్చుతగులైన ఫలములు గల్గి వాటివాటి భేదములచేతను శ్రద్ధ,
మూడువిధములవి యీపమనేడవ అధ్యాయమందు చెప్పబడుచున్నది. ఓయీ!
వైదిక విధానమును వదలియెవరు శ్రద్ధతోనే అనుసరించి యుందురో వారు
దేవతలలో అంతర్భూతులా లేక అనురులలో సంతర్భూతులా యని
సందేహించు వాడగుచు చెప్పుచున్నాడు. కృష్ణ! యెవరు శాస్త్రవిధిని
వదలి శ్రద్ధాయుక్తులై యజ్ఞము నొనర్తురో వారిసేతియెట్టిది? సత్వగుణా
శ్రయమా రజోగుణాశ్రయమా తమోగుణాశ్రయమా? సాత్వికరాజస
తామసులలో యెవరినిష్ఠ యేవిధముగా నుండునో విడదీసి చెప్పు
వలయు నని ప్రశ్నాభిప్రాయము. (తప్తముద్రాకృత్రిమజటాధారుల
జన్మ వృధయని విష్ణుపురాణమందు చెప్పబడినట్టిన్ని సాపాక్రాంత చిత్తు
లైన వేదబాహ్యులకు వైదిక ధర్మానుస్థానము యుక్తమా అయుక్తమా
యని శంకించుచున్నాడు. శివతత్వనిష్ఠ గల శైవులు వర్ణాశ్రమ ధర్మములు
గలవారై తమతమ వైదిక ధర్మమంబుంబున్నారు. వేదములేనివారు బ్రాహ్మ
ణులుగారు. దానములేనివారు రాజులుగారు. శివునారాధింపనిది కర్మగాదు.
యీమూడును గలచోట కలి ప్రవేశింపజాలదు.౧.

శ్రీకృష్ణ ఉవాచ:—

శ్లో॥ త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహీనాం సా స్వభావజా
నాత్మికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శ్రుణు॥ ౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచ సర్వప్రాణినాం యథా త్రిగుణాపన్నో యా
స్వభావజా శ్రద్ధా రుచి ర్వా భవతి తద్దైవ తావదుత్తర
మప్యాహ । త్రివిధేతి॥ తత్రైవం సతియాదృశీ శ్రద్ధా దేహినాం
త్రిగుణాత్మికా స్తి తాదృశ్యేవ పునర్భవీమీతి శృణ్వేత్సర్వధః॥ ౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

శ్రీకృష్ణం డిట్లనియె:—

అటు తర్వాతను సర్వప్రాణులకు త్రిగుణములచే పొందించిన
నట్టిన్న పూర్వజన్మ సంస్కారము వలన బుట్టిన యేశ్రద్ధ రుచించునో.
లేనో, అంటే అంతలోనే ఉత్తరమును జెప్పుచున్నాడు । ఎల్లవారికిని
శ్రద్ధ సాత్వికమని రాజసమని, తామసమని మూడువిధములు - అది
పూర్వజన్మ సంస్కారమున జనించునది । కాబట్టి యాత్రివిధ శ్రద్ధను
జెప్పెద నాలింపుము॥ ౨॥

శ్లో॥ సత్వాదురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత ।

శ్రద్ధామయో యం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధ స్సవపసః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం స్వభావజాపి తేషాం శ్రద్ధాకథం జాతేతి సజా
నీమ ఇత్యాహ॥ సత్వేతి॥ ఏవం సత్వారణ్యే జన్మని శుద్ధ కర్మ
సంస్కార వశా త్సత్విక్యేవ శ్రద్ధా మలిన సంస్కార వశాత్తు
రాజస్యేవ తతోప్యతిమాలిన్యేన తామస్యేవేతి తాదృశ కర్మ
సంస్కార వశాత్త దను రూపయా సర్వస్య జనస్య హేభారత!

శివునికి ప్రియమను స్మృతిననుసరించి సాంగం సాయుధం సవాహనం
 సశక్తిపరివారం సదాశివ మావాహయామి త్యాది రీతిచే మహారుద్రు
 లను గణపతినిన్ని శైవులు పూజించు చున్నారు. రజోగుణము గలవారు
 యక్షులను రాక్షసులను పూజించు చున్నారు. ఇతరమైన తమోగుణము
 గలవారు భూతములయిన పూతనా ప్రభృతులనున్న భూత గణముల
 నున్నా పూజించు చున్నారు. 'యోవేదాదే స్వరః' అను శృతిని బట్టి
 ప్రణవము సదాశివ బీజ మగుటచే సర్వత్ర ఓం అని ఉపన్యాసము, దాని
 యనంతరమందు గణానాంత్యా అని చెప్పియున్నందున సకల యజ్ఞముల
 యందు శివుడు ఆగ్రభోక్త యగుటచే తత్సత్పదైన గణపతికి గౌరికిని
 సాంగాయ సపరివారాయ సశక్తికాయ సాయుధాయ సవాహనాయ
 శ్రీసదాశివాయ నమః గంధపుష్పాదికం సమర్పయామి నమః ఇత్యాది
 ప్రకారముగా పూజించుట యుక్తము గాన శైవులు స్వార్థ పరార్థ ముల
 యందు శివుని పూజించి తాము తరించి పరులను తరింప చేయుచున్నారు
 గాన సాత్వికులని జెప్పబడు చున్నారు॥ ౪॥

శ్లో॥ అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తష్యంతే యే తపో జనాః

దంభాహంకార సంయుక్తాః కామగాగ బలాన్వితాః॥ ౫

శ్లో॥ కర్షయంత శ్వరీరస్థం భూతగ్రామ మచేతనః

మాచైవాం తిశ్వరీరస్థం తాన్విద్ధ్యాసుర నిశ్చయాన్॥ ౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్త్రైవంసతి యేతు వేదబాహ్య స్తామసా ధమా దప్య
 ధమా సాన్విక మర్యాదయా దురాగ్రహేణ శాస్త్రీయ సాధ
 నేన తపోవృత్త్యా ప్రవర్తంతే వస్తుత సప్రవా సురా భవతీతి

ద్వాభ్యాం నిదర్శయతి॥ అశాస్త్రీతి॥ ఏవం తహి, ముదా
జటా రచన మాధ్యనతాం నృధైవే త్యాది విష్ణుపురాణోక్తా
స్తత్సప్రదాయానుగా శ్చేదానీ తనా దంభాహంకార
యుక్తత్వేన భూతగ్రామం మాం చాప్యసదృశ్యా శరీరాం
తస్థం త్రిదండ ముపజీవతీతి స్మృతి న్యాయేన కర్షయంత స్త్రిష్టం
తీతి తానప్యాసురనిశ్చయాన్ సుతరాం విద్ధీతి ద్వయోరర్థః॥గి-౬

—♦ ల ఘ టి ష్ట ణీ ♦—

తపోవృత్త్యేతి॥ నను కా తహి తపోవృత్తి ర్యయా వృత్త్యా మద్రా
జపే త్యాది వేదబాహ్యో అపి చరంతీతి చేచ్ఛుణ్మువన కూప తటాకాంకే
సముద్రం లింగ మాశ్రితో యుక్తస్థానే సమాసాద్య కాలనేమి ద్విడంబిత
ఇత్యాద్యధిక మన్యత్ర విస్తరః॥గి-౬॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

వేదబాహ్యులైన తామసులు అధముల కంటె నధములై సాత్విక
మర్యాదతో దురాగ్రహముతో శాస్త్రీయ సాధనమతో తపోవృత్తితో
యెవరు ప్రవర్తించు చున్నారో వారె యదార్థముగా అనురులగుచున్నారని
రెండు శ్లోకములచే చూపించు చున్నాడు. దంభి, అహంకార, కామ,
రాగ, ఆగ్రహములతో గూడినవారు తస్త్వముద్రా జటాధారులు మొదలగు
విష్ణుపురాణమందు జెప్పినవారును శ్లో॥ దరియా నాభా కబీరశ్చీ నాన్త క
స్సుధర స్తథా శిశోపో భిషక్ చా ప్తే కర్మచండాల భాగినః॥ దరియులు
నాభులు, కబీరు, నానకుడు, సుగరుడు, తెంగలి, వడహలి, పైద్యుడు
యా యైనమండ్రును కర్మచండాలురు. యీసంప్రదాయ సుయాయులును
ఇప్పటి డంభాచారులున్నా పృథివ్యాధి భూతములనున్నా అంతర్యామి
యైన నన్నున్నా అసదృశ్యతో మనోవాక్కాయ దండములను బ్రతికించు

చున్నాడను న్యాయముచే కృశింపజేయుచు ఉంటున్నారు. వారలనున్న మిక్కిలిగా నిశ్చయమైన ఆసురులుగా తెలియుమని రెండు శ్లోకములకు ఆర్థము (తపోవృత్తియనగా యేవృత్తితో వేదబాహ్యులయిన తప్తముద్రా కృత్రిమజటా ధారులు సంచరించు చున్నారనగా విను. వసములు కూడ ములు తటాకప్రాంతమందు తప్తముద్రా చిహ్నమును ధరించి యొకచోట కూర్చుని డంబముచేసిన కాలనేమిని జ్ఞాపకము చెచ్చుకొనుదు.) అధికము అన్యత్ర విస్తరించెదము॥౫-౬॥

శ్లో॥ ఆహార స్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః ।

యజ్ఞ స్తప స్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు॥ ౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తత్ర నకేవలా శ్రద్ధేన త్రివిధా కింతు సర్వ సాధారణ్యేనా హరోపి త్రివిధ ఇత్యాహ॥ ఆహార స్వపి తత్రైవం సతి సర్వస్య జనస్యా హరోపి మితోహితః ప్రియశ్చ నాత్వికాది భేదేన త్రివిధో భవతి తద్దేవ యజ్ఞో దానం తపశ్చాపి త్రివిధ మితి తేషామపీమం త్రివిధం భేదం శృణ్వీత్యర్థః

—♦ల ఘట ష్ట ణీ ♦—

ఆహరోపీతి॥ అతఏవ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిషంత యజ్ఞేన దానేన తపనా నాశకేనేతి మంత్రే త్యాశకో భాక్తా యస్తు బ్రహ్మహుతిం పంచస్రాణాహుతించ కృత్వా భుంక్తే సచా నాశకో యతస్తత్ర దేవవ భుంక్తే స్వయంతు తపశ్చరతీతి భాక్తు రనాశ కత్వం సుఖటికృతమితి తత్రైవంసతీ త్యాదినా వధార్యమ్॥ ౭॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఒక్క శ్రద్ధమే మూడువిధములు గాదు. మరేమి యనగా ఆహారమున్నూ మూడు విధములని చెప్పుచున్నాడు । సర్వజనులకు ఆహారము సాత్త్వికాది భేదముచేతను మితము హితము - ప్రియము, అని మూడు విధము లగుచున్నది, అటులే యజ్ఞము దానము తపస్సు మూడువిధములు. వానిభేదమును నుడివెద నాలింపుము. (వేదానువచనముచె బ్రాహ్మణులు యజ్ఞము చేతను దానము చేతను తపస్సుచేతను అనాశకత్వముచేతను పరమాత్మను తెలియ నిశ్చయించు చున్నారు. ఆశకుడు । భోక్త । యెవడు బ్రహ్మహుతిని పంచ ప్రాణాహుతులను చేసి భుజించుచున్నాడో వాడు అనాశకుడు (యేమియు భక్షించనివాడు) వాడు భుజించునది దేవుడే భుజించు చున్నాడనియు తాను తపము జేయుచున్నాడనిన్ని భోక్తకు అనాశకత్వము సుఖము చేయ బడినది॥ ౭॥

శ్లో॥ ఆయు సుత్వ బలారోగ్య సుఖ ప్రీతి వివర్ధనాః ।

రస్య స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారా సాత్త్విక ప్రియాః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తత్రాహారాదీనామపి పునః ప్రత్యేకం త్రివిధ భేదేనాహా ఆయుఃప్రితి! తత్రాయు శ్చిరజీవనం సత్త్వం చిత్త శ్చైర్యం బలం శరీర మారోగ్యం వ్యాధ్యభావత్వ మిత్యేతై రిహ ముత్ర సుఖే ప్రీతిశ్చే త్యేతేషాం వివర్ధనా రస్యః స్నిగ్ధా స్థిరాః స్థిరకాలసాయిత్వేన హృద్యాశ్చే త్యాహారాః సాత్త్విక ప్రియా భవంతీతి భావః॥ ౮॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

అందు ఆహారదులకును తిరిగి ఒక్కొక్కదానికి మూడేసి భేదములను చెప్పుచున్నాడు. ఆయువు చిరకాలము జీవించుట । సత్వము, చిత్తస్థైర్యము బలము శక్తి, ఆరోగ్యము వ్యాధిరేకుండుట, వీటచేతను ఇహలోక పరలోక సుఖ ప్రీతిన్న గలుగును. వీటనువృద్ధి నొందించునవియు చమురుగలవి, మృదువైనవి, స్థిరములైనవి. చిత్తమున కిష్టమైనవియు నైన యాహారములు సాత్విక గుణములు గలవారికి ప్రియములు॥ ౮॥

శ్లో॥ కట్వమ్లం లవణా త్యుష్ణ తీక్ష్ణ రూక్ష విదాహినః ।

ఆహారా రాజస స్వేష్టా దుఃఖ శోక భయ ప్రదాః॥ ౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం రాజస భేదానప్యహం । కట్వమ్లేతి॥ తత్ర తావత్కట్వమ్లాదయ స్త్వాహారా రాజసస్వేష్టా స్తేచేహముత్ర దుఃఖశోక ప్రదాశ్చే త్యర్థః॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము రాజస భేదములనున్న చెప్పుచున్నాడు. మిగుల చేదు, పులుసు ఉప్పు, వేడి, తీక్ష్ణము, మోటు, విదాహము గల యాహారములు రాజసులకు ప్రియములు । ఇవి ఇహపరముల యందు దుఃఖ శోకముల నిచ్చునవి॥ ౯॥

శ్లో॥ యాత్ర యామం గతరసం పూతి పర్యుషితంచ యత్

ఉచ్చిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామస ప్రియమ్॥ ౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఎవమేవ తామసా సస్యాహా । యాతయామమితి । తత్ర
తాన ద్యామమధ్యే సభోక్తవ్యం యామద్వయం సలాఘయే
దిత్యాద్యాయుర్వేద విరుద్ధం యాత యామ మిత్యర్థః । తథా
గతరసం సమాద్భుత సారిం పూతి మద్భగంధం పర్యపితం
యదిత్యర్థః । ఏవముచ్చిష్టం గురోరన్యత్ర భుక్తావశేష మమేధ్యం
యజ్ఞాన్తం మాంసాది భోజనం చ తామస ప్రియ మిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

గురోరన్యత్రే॥ అతఏవస్కాండే, నారదోహి పురా భ్రాంత్యా
కిరాతం గురుమావహం 'ససక్కుమారతః పశ్చాచ్చైవీం దీక్షం సమా
చరది' త్యాద్యధిక మన్యత్ర ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౦॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారమే తామస పదార్థముల నున్నా చెప్పుచున్నాడు.
యామమధ్యయందు భుజించగూడదు. రెండు యామములు దాటగూడదని
అయుర్వేద విరుద్ధముగా జాముక్రిందట పచనము చేసినవిన్ని సారము లేని
విన్ని మర్గంధములు, నిలువపదార్థములు, గురువుగాక ఇతరుల భుక్తావశేష
ములునూ అపవిత్రమైన అనగా అనరాని మాంసాది పదార్థములు. తామస
గుణము గలవారికి ప్రియములు (నారదుడు పూర్వమందు భ్రాంతిచేత
కిరాతుని గురువుగా చేసుకుని తెలిసిన తర్వాత ససక్కుమారుని యొద్ద
శైవదీక్ష నొందెనని గలదు.) అధికము మరియొక్క చోట చూచుకొన
వలయును॥ ౧౦॥

శ్లో॥ అథలాకాంక్షీభి ర్యజ్ఞో విధిదృష్టో యథజ్యతే ।

యప్తవ్యమేవేతి మనస్సమాధాయ ససాత్వికః॥

౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదానం క్రమపాప్రేక్షు త్రివిధం యజ్ఞమప్యహా ।
అఫలేతి॥ తత్ర తావదఫలా కాంక్షీభి స్త్వంతఃకరణ శుద్ధ్యర్థే
తయా విధిదృష్టః శ్రుతిసిద్ధో యజ్ఞోయజ్జ్యతే తథా తచ్చ
ధ్యుత్తరమపి యప్తవ్యం యజే దేవేతి మనస్సమాధాయ యః
కురుతే ససాత్విక ఇత్యర్థః॥౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శ్రుతిసిద్ధిఇతి॥ తద్యథా 'బాధయా రహితా గావో యత్ర' సంతి
మహీతలై స్త్రియ స్సంతిహి సుక్రికాః సాత్వికత్య పరాయణాః । విధి
యజ్ఞాః ప్రవర్తంతే పృథివ్యాంబహు దక్షిణాః । నిరాబాధం తపశ్శక్త్య
ద్యుత్య చాస్తి తపస్వినాం । నిష్ప్రత్యూహం పతంత్యేవ సాంగా
న్వేదాన్ ద్విజోత్తమాః । మహీపాలాః ప్రజా యత్ర ధర్మకీలా బభూ
విరే' ఇత్యాది స్మృత్యా విధిదృష్ట శ్రుతిసిద్ధశ్చ యత్ర యజ్ఞః సవీర
దేశో వా గ్రామోవా మమహ్యోవా సాత్వికో భవతీతి భావః॥ ౧౧॥

—♦ ఆ స్థో తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు క్రమముగా వచ్చెడి శ్రీవిధ యజ్ఞములను చెప్పుచున్నాడు.
ఫలాపేక్ష లేనివారిచే అంతఃకరణ శుద్ధి నిమిత్తము వేదచోదితమై విధి
దృష్టమైన యేయాగము చేయబడు చున్నదో అంతఃకరణ శుద్ధి గలిగిన
మీదటనున్న మనము యజ్ఞమే చేయవలయును ఫలాపేక్షులము గా
గూడని చిత్తమును సమాధాన పరచుకొని చెయ్యబడునో అది సాత్విక
యజ్ఞము (భూతలమందు గోవులు బాధలేకుండగా యెక్కడ నుంటా
న్నవో, స్త్రీలు శోభావంతులై పాతవృత్త్య పరాయణులై యెక్కడ

నుంటున్నారో పృథివియందు బహుదక్షిణలతో విధియజ్ఞములు యెక్కడ జరుగుచున్నవో తపశ్శాలర తపస్సులు మాటిమాటికి బాధలేకుండా యెక్కడగలవో, బ్రాహ్మణులు నిర్విఘ్నముగా సాంగవేదములను యెక్కడ పఠించుచున్నారో రాజులును ప్రజలును యెక్కడ ధర్మశీలులై యుండిరో ఇటువంటి స్మృత్యాలచే విధిదృష్టము శృతిసిద్ధమునైన యజ్ఞము యెక్కడనో ఆదేశము గాని గ్రామము గాని మనుష్యుడు గాని సాత్వికు డగుచున్నాడని భావము॥ ౧౧॥

శ్లో॥ అభిసంధాయతు ఫలం దుభాగ్ధ మపి చైవ యత్ ।
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తందుజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏనా రాజసమపి యజ్ఞమాహ । అభిసంధాయేతి॥ తత్త్రైవం సతీ హముత్రస్థం ఫల మభిసంధాయతు యత్క్రియతే తద్దైవ దుభోనామ లోకే ధార్మికత్వ ఖ్యాపనార్థమపి యది జ్యత్వేన క్రియతే తదపి హేభరతశ్రేష్ఠ! తుయజ్ఞా రాజసం విదీత్యర్థః॥ ౧౨॥

—♦ ఆ స్థి తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారమే రాజస యజ్ఞమునున్ను చెప్పచున్నాడు. ఓ భరత శ్రేష్ఠ! ఇహపరముల యందలి ఫలమును గోరిన్నిలోకమందు ధార్మికుడని పించుకొనుట కొరకున్ను చేయబడు యాగము రాజసమని తెలియుము॥

శ్లో॥ విధిహీన మస్మష్టాన్నం మంత్రహీన మదక్షిణం

శ్రద్ధా విరహితం యజ్ఞ తామసం పరిచక్షతే॥

౧౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ ప్రకారాంతరేణ తామసమప్యహా । విధిహీన
మితి॥ తథాచేనా విధిహీనం నామ. శ్రుతి స్మృతి విరుద్ధం తథా
నస్మష్టం త్యక్త మన్నం యస్మిన్నితి వైశ్వదేవాది రహితం
తథా మంత్రహీనం స్వరతో వర్ణతోవా మిధ్యాప్రయుక్తం
సర్వథా తద్రహితంవా తధైవా దక్షిణం కారయిత్రే దక్షిణా
రహితం శ్రద్ధా విరహితంచ తామసం యజ్ఞమితి పరిచక్షత
ఇత్యర్థః॥౧౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారమే ప్రకారాంతరముచే తామస యజ్ఞమునున్ను చెప్ప
చున్నాడు. శ్రుతిస్మృతులను విరుద్ధమైనది వైశ్వదేవాదికము లేనిది స్వర
వర్ణలొపములచే అబద్ధమైనమంత్రములచే జేయబడునది లేక వేదమంత్రమే
లేకుండగా జేయునది యాగము చేయించిన అధ్యయనను దక్షిణలేనిది శ్రద్ధ
లేనిదిన్ను తామస యజ్ఞమని చెప్పుచున్నారు॥౧౩॥

శ్లో॥ దేవ ద్విజ గురు ప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచ మార్జవం

బ్రహ్మచర్య మహింసాచ శారీరం తపఉచ్యతే॥ ౧౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు క్రమప్రాప్తేషు సామాన్యత స్తపః స్వరూప
మపి త్రిభి ర్భేదైరాహా । దేవేతి॥ తత్ర తావద్ధరే మధ్యగతే
సూర్య గణేశ గిరిజా చ్యుతా నగ్ని నైరుత్య వాయవ్యే
శానేషు పరిపూజయేదిత్యాది కీర్త్యా పూజార్హా దేవా స్తథా

ద్విజా బ్రాహ్మణాస్తతాపి గురవో జ్ఞానతః కర్మణావా
గరిష్ఠాస్తతాపి పాక్షా ధర్మా ధర్మ వివేకశాలినః సర్వ
సంశయ నివర్తకాస్తేషాం పూజనం యథాశాస్త్రతో మృజ్జ
లాభ్యాం తేషా మవసేచనం తేషావర్జవంచ యుక్తమిత్యర్థః ।
ఏవం బ్రహ్మచర్యముపి శ్రుతిస్మృతి విరుద్ధతేషా మైథున నివృత్తి
స్తధేవా హింసాతు శాస్త్రవిరుద్ధప్రాణి పీడనాభావ శ్చేత్యాది
శారీరం తప ఉచ్యతే శ్రుతి స్మృతి మర్యాదయే త్యనధార్యమ్॥

—♦ ల ఘ టి ష్ ణీ ♦—

శాస్త్రతత్త్వతద్యధా 'యైస్సప్రప్తేని చాన్నాని క్షుత్రియా నావ
భంజతే నచైశ్యా శ్చాపి చాస్యేచ కుతోన్యో బ్రాహ్మణోత్తిమః యోవై
సకలగోత్రాణాం మూలభూతో ద్విజోభవేత్తత్రాపి శివపూజాయాం నిర
తా బ్రాహ్మణోత్తమాః యతోవై క్షుత్రియా స్సర్వే గోత్రో స్యేషి
చానుగా ఇత్యాది శాస్త్రతత్త్వతద్యర్థః॥౧౪॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు క్రమముగా వచ్చినవాటిలో సామాన్యముగా తపస్సు
యొక్క స్వరూపమునున్న మూడు భేదములతో చెప్పచున్నాడు. ఇప్పుడు
మధ్యను నూర్చుడు అగ్ని యిక్కున గణపతి నైఋతిదిశను పార్వతి
వాయుకోణ మందును విష్ణు ఈశాన కోణమందును పూజార్హులై నపంచా
యతన పూజాప్రకారము దేవతలను ద్విజాలను అందులోను గురువులను అం
దును జ్ఞానముచే కర్మచే గరిష్ఠులను అందును ధర్మాధర్మములను వివేకము
చేయువారు సర్వసంశయములను పోగొట్టువారు అట్టివారియొక్క పూజయు
మృజ్జలాదులచే వారికి శౌచమును వారియందు ఋజుత్వమున్ను
శ్రుతి స్మృతి విరుద్ధమైన మైథున నివృత్తి గల బ్రహ్మచర్యమును శాస్త్ర

విరుద్ధమైన ప్రాణిపీడ లేని ఆహింసయు ఇత్యాదులు శృతి స్మృతి మర్యాదచే శారీర తపస్సుని చెప్పబడిన దని తెలియవలెను. వైశ్యులు ముట్టిన యన్నమును క్షత్రియులు భుజింపరు. శూద్రులు ముట్టిన యన్నమును వైశ్యులు భుజింపరు, వీరలు ముట్టిన యన్నమును బ్రాహ్మణుడెట్లు భుజించును? బ్రాహ్మణుడు ముట్టిన యన్నమును శివపూజా నిష్కలవారు భుజింపరు. గాన శివపూజ చేయువారు బ్రాహ్మణులలో నుత్తమ బ్రాహ్మణుల గనుకనే బ్రాహ్మణ క్షత్రియాదులు అన్ని గోత్రములవారు వీరికి ననుచరులై యుందురని శాస్త్రములందు నూ గలదని తెలియవలెను. ప్రస్తుతమున బ్రాహ్మణులలో ననేక తెగలు బయలుదేరి పంచద్రావిడ పంచగౌడులలో నవాంతర భేదములు సహస్రము గలవు. హరికృష్ణుడు బృహజ్యోతిషార్ణవమును గ్రంథమునందు బ్రాహ్మణ వర్ణోత్పత్తి మార్తాండుమును నొక భాగమును వేరుగా ముద్రించెను. అందుగాని మాచే రచింపబడిన బ్రాహ్మణ స్వరూప కథనమందు గాని దిలకింప వలయు. హరికృష్ణుని కాలమునకున్న బ్రాహ్మణ భేదములను వ్రాసెను. ఇప్పుడు ఆంతరాంతర జాతు లసంఖ్యాకములైనవి. ఆజ్ఞానము వృద్ధియైన కొలది భేదములు పెరుగుచు నేయుండును. 'సర్వత్రోత్సృజ భేదజ్ఞానం' అను స్మృతినత్యమయినప్పుడు యీ భేదములు నశించిపోవును॥౧౮॥

శ్లో॥ అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితంచ యత్ ।

స్వాధ్యాయా భ్యాసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ప్రకారాంత రేణాపి తపశ్చరణ మేవాహ॥ అనుద్వేగేతి॥ తత్ర తావ చ్ఛాస్త్రా విరుద్ధత్వేనా నుద్వేగకరం వాక్యం ప్రమాణ మూలత్వేన చ సత్యం తథా శ్రోతు స్తత్కాలా వచ్ఛేదేన సుఖకరత్వా త్ప్రియం పరిణామేపి

హేతంచ య త్రతా స్వాధ్యాయో గాయత్ర్యాది వేద స్తస్యా
భ్యసనం చేతి వాంగ్మయం తప ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘ టి ష ణీ ♦—

స్వాధ్యాయశ్చ॥ తత్రతావత్సకలవేదమూలకత్వేన విప్రోవృక్ష
స్త్రమూలంచ సంధ్యేత్వాదినా తస్యా ఆ వశ్యకత్వాది భావః॥౧౫॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారమైన తపస్సును చెప్పుచున్నాడు. శాస్త్ర విరో
ధము లేనందున అనుద్వేగ కరములును, ప్రమాణ మూలకమగుటచే సత్యము
లును, ఆలకించు సమయమున ప్రియమును, పరిపక్వమందును హితవునునగు
వాక్యమును పలుకుటయు, గాయత్రి మొదలు వేదాభ్యాసమున్ను,
వాగూపమయిన తపస్సనబడును. (బ్రాహ్మణుడు సకల వేదములకు
మూల మగుటచే వృక్షమువంటి వాడు. సంధ్యా మొదలగునవి యావశ్యక
ములు గాన వేళ్ళుగా పరిగణింప బడుచున్నవి. శ్లో॥ ఉచ్చైర్గర్జగతి
సిద్ధ్యతి ధర్మతశ్చై త్తస్యప్రమాచ వచనైః కృతకేతరై శ్చేత్ । తేషాం
ప్రకాశన దశాపి మహీసురైశ్చ త్తానంతరేణ నిపతే త్క్వసు మత్ప్ర
ణామః॥ ఇట్లు చంపూరామాయణము॥౧౫॥

శ్లో॥ మనః ప్రసాద స్సామ్యత్వం మాన మాత్మ వినిగ్రహః ।

భావసంశుద్ధి రిత్యేత త్తపో మానస ముచ్యతే॥ ౧౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం ప్రకారాంతరేణ ప్యాహ—మనఃకలి॥ తత్ర తావ
త్కదాచి చ్చిద్భూచితానందా భిషి క్తత్వేన మనః ప్రసాదః
ప్రసన్నతా ఏవం శాస్త్ర సజ్జన సంపర్కే త్యాదా వంతిమ

భూమికా ప్రాప్తత్వేన సామ్యత్వం । ఎనం వాచా మానంత
బాలానాం సతాం సహజ సంజ్ఞిత మిత్యతోక్తంచ మానమి
ఏవమేవా త్మనో మనసోపి విశేషేణ సర్వభృతి నిరోధ స్తేన
త్వసం ప్రజ్ఞాతః సమాధి ర్భవతీతి భావస్య హృదయస్య సం
శుద్ధితి తపోమానస ముచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ. ♦—

అసంప్రజ్ఞాత ఇతి॥ తద్యథా, పశ్యేత్తు చిన్మయం బ్రహ్మ జగ
చ్చాపి నకించన । నతతో న్యత్పరంపశ్యే త్వసంప్రజ్ఞాత ఇవ్యత ఇత్యాది
స్మృత్యా ప్యవధార్యమిత్యధికం సర్వకాస్తార్థ దర్శనే చిదంబర
భాష్యేచ తత్ప్రదీపే ద్రవ్యవ్యమ్॥ ౧౬॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారముగా నున్నా చెప్పచున్నాడు । ఒకానొక
ప్పుడు ఆత్మసాక్షాత్కారము వల్లనైన ఆనంద జలముచే నభిషిక్తు డగుట
వలన చిత్తము స్థిమితముగా నుండుట, కాస్తా)భ్యాసము మొదలుగా
గల సప్త భూమికలలో అంతిమ భూమిక యందుండుటచే సామ్యత్వ
మున్ను । బాలురకున్నా సత్పురుషులకున్నా వాక్యోనము సహజమని
చెప్పినట్లు మానమున్నా ఆత్మయందు మనసును జేర్చి సర్వవిధములైన
భృతులను నిరోధించుటచే అసంప్రజ్ఞాత సమాధి గలిగినందు వలన భావ
మనగా హృదయము యొక్క సంశుద్ధియును ఇదియంతయు మానసిక
తపస్సని చెప్పబడునని యర్థము, (అసంప్రజ్ఞాత మనగా చిద్రూపమైన
బ్రహ్మమును జూచును జగత్తును (దేహేంద్రియాలను) బొత్తిగా
చూడడు. బ్రహ్మ భిన్నమైన వస్తువును జూడడు. ఇది యసంప్రజ్ఞాత

సమాధి యనదగునని సర్వకాస్త్రార్థ దర్శనము చిదంబర భాష్యము
దాని ప్రదీపమందును చూడతగినది॥ ౧౬॥

శ్లో॥ శ్రద్ధయా పరయా త ప్తం తప స్రస్త్రివిధం నరైః

అఫలా కాంక్షీభి ర్యుక్తై స్సాత్వికం పరిచక్షతే॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ శరీరాది భేదేన తపస్త్రివిధస్యా క్తస్య పున
స్త్రివిధ్యం తు త్రిగుణ భేదేన దర్శయతి॥ శ్రద్ధయేతి॥ తత్ర
తావ చ్చద్ధయా స్తిక్య బుద్ధ్యా పరయా ప్రామాణ్యశంకా
శూన్యయా తప స్రప్తం జనైః ప్రశస్తైః కృత మిత్యర్థః । ఏవ
మఫలాకాంక్షీభి ర్నామ ఫలాభిసంధి రహితై ర్యుక్తైః సమా
హితైః సావధాన చిత్తైశ్చ యత్కృతం కర్మ తత్సాత్వికం శిష్టా
మహంతః పరిచక్షత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యత్కృతం కర్మేతి॥ యస్మిన్ కృతే నకించి త్కర్మ క్రియతే
తస్మై మన శ్శివ సంకల్పమ స్త్వి త్యాది శ్రుతివేద్య మిత్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము కాయిక వాచిక తపస్సులను చెప్పి మల్లీ సత్వ రజ
స్తమో గుణ భేదములచే మూడు విధములుగా తపస్సులను జూపెట్టు
చున్నాడు. ఆ స్తిక్యబుద్ధి చే అప్రమాణము, శంకయు లేనట్టి శ్రద్ధతోఁజే
నరులచే ప్రశస్తముగా జేయబడు తపస్సు మూడువిధములు. ఫలాపేక్ష లేక
సావధాన చిత్తులచేతను సమాహిత చిత్తులచేతను చేయబడు తపస్సు
సాత్విక తపస్సుని శిష్టులు చెప్పుచున్నారు. (యేకర్మచేసిన మరియొక

కర్మ చేయ నక్కర లేదో యని చెప్పిన శ్రుతి చోదిత కర్మ నిష్కామ
కర్మ యని తాత్పర్యము॥౧౭॥

శ్లో॥ సత్కార మాన పూజార్థం తపో దంభేన చైవయత్
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం రాజసం చల మధ్రువమ్॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ తపస్త్వైవిధ్యేషు రాజస మప్యహ । సత్కారేతి॥ తత్త్రైవం సతి జ్ఞనైః సత్కారార్థం స్వమానేన పూజార్థంచ దంభేన చ యదిహ క్రియతే తద్రాజసం ఫలాంశైశ్చ తచ్ఛులమధ్రువం చేతి బోధ్యమ్॥౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

బోధ్యమితి॥ అకరణా త్కరణం శ్రేయస్తతో ప్యధిక తరం యదితి న్యాయేన బోధ్య మిత్యర్థః॥౧౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మూడు విధములైన తపస్సుల యందురాజస తపస్సునున్ను చెప్పుచున్నాడు. జనులచే సత్కారము కొరకును గౌరవముకొరకును పూజ కొరకును డాంబికము చేయేతపము చాయబడుచున్నదో అది రాజస తపస్సు. ఫలాంశములచే నయ్యది నియామకము లేనిదిన్ని క్షణికము నగును. (కర్మ చేయుకుండుట కన్న చేయుట అంతకంటె మంచిది) యనే న్యాయముచే తెలియ దగినది యనియర్థము॥౧౮॥

శ్లో॥ మూఢ గ్రాహీణా త్మనో యత్ప్రీడయా క్రియతే తపః ।
పరస్యో త్సాదనార్థంవా తత్తామస ముదాహృతమ్॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవ ముక్తేష్వేన తపఃస్సు తామస మప్యాహా మూఢేతి
 ఏవంసతి, మూఢ గురూపదేశేన మూఢగ్రాహేణ మూఢ
 గురూపనిష్టేనాత్మనో జంతుమాత్రస్య పీడయా యత్తపః
 క్రియతే యచ్చ పరస్య శత్రో రన్యాయేనో త్సాదనార్థ మభి
 చారేణ క్రియతే తదపి తామసం తప ఉదాహృత మిత్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

మూఢగురూపదిష్టేనేతి । తద్యథా. ‘ధర్మహీనో గురుస్త్యాజ్యో
 మిధ్యావాదీ విడంబకః । స్వవిక్రాంతం నజానాతి పరేషం సకరోత్తిః
 మిత్యేవ నిషేధే పర్యవసితే జన్మనా కర్మణా వాపి ప్రసిద్ధం బ్రహ్మణో
 త్తమం వ్రతైః సాశుపతై ర్యుక్తం గురుం కుర్యా ద్వివేకత ఇత్యాద్యవ
 ధార్యమ్॥౧౯॥

—♦ ఆ స్థ) తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇదివరకు చెప్పిన తపస్సులలో తామస తపస్సును చెప్పుచున్నాడు.
 మూఢుడయిన గురువుచే నుపదేశింప బడిన వాడు మూఢ గురూపదిష్టుడు,
 అట్టివానిచే జంతు మాత్రమునకు పీడతోటి యేతపము చాయబడుచున్నదో
 మరిన్ని యేతపము అన్యాయముగా శత్రూచ్ఛాటన మారణార్థముగా చేయ
 బడు చున్నదో అదిన్ని తామస తపస్సు. మూఢగురువనగా ధర్మహీనుడు,
 మిథ్యావాది, డంబాచారి యైన గురువును విడువ వలయును. తన విశ్వాం
 తిని తాను యెరుగడు. పరులకెట్లు విశ్వాంతి నివ్వగలడు? ఇవ్వలేడు
 గనుక విడువ వలయును. మూఢుని గురువుగా చెయ్యరాదు. మరెట్టి వానిని
 చెయ్య వలయు నంటే జన్మచేత గాని కర్మచేత గాని ప్రసిద్ధుడైనట్టిన్ని
 సాశుపత వ్రతములతో గూడిన బ్రాహ్మణోత్తముని యెరిగి గురువునుగా
 చేసుకొన వలయును॥౧౯॥

శ్లో॥ దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతేనుపకారిణే ।

దేశే కాలేచ పాత్రేచ తద్దానం సాత్వికం స్మృతమ్॥ ౨౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు పూర్వోక్త క్రమప్రాప్తస్య దానస్యాపి
త్రైవిధ్యమాహ | దాతవ్యమితి॥ తత్రతావ, దభిగమ్యో తమం
దాన మాహూయైవతు మధ్యమం అధమం యాచమానాయ
సేవాదానంతు నిష్ఫల మిత్యాది స్మృతి న్యాయేన యద్దానం
సత్పాత్రదానం తదప్య నుపకారిణే యద్దానం తదపి దేశే కాలే
పాత్రేచ యత్తదేవ సాత్వికం స్మృత మిత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు పూర్వోక్తక్రమముగా వచ్చినదానమున్నూ మాడువిధము
లని చెప్పుచున్నాడు. యెదురుగ వెళ్ళియిచ్చిన దానము ఉత్తమము. పిలచి
యిచ్చిన దానముమధ్యమము. యాచించిన వానికిచ్చిన దానముఅధమము. సేవ
కునికిచ్చినదానము నిష్ఫలమును స్మృతినిబట్టి ఇయ్యవలయునని ఉద్దేశముతో
నుపకారి గానివానికి దేశమును కాలమును పాత్రతను యెరిగి చేసిన
దానము సాత్వికమని చెప్పబడినది॥౨౦॥

శ్లో॥ యత్తు ప్రత్యుప కారార్థం ఫలముద్దిశ్య వాపునః ।

దీయతేచ పరిక్లిప్తం తద్దానం రాజనం స్మృతమ్॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ ప్రకారాంతరేణాప్యాహ | యత్త్వితి॥ తత్రైవం
సతి యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం కాలాంతరే మాముపకర్షణీ

త్యేన మద్ధం స్వర్గాది ఫలముద్భవ్య వా పరిక్లిష్టంవా కథమేతావ
 దత్తమితి పశ్చాత్తాప కరంవా యద్దీయతే తద్దానం రాజసం
 స్మృత మిత్యర్థః॥ ౨౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

మరియొక ప్రకారముగానున్ను చెప్పుచున్నాడు. మరియొకప్పుడు
 నాకుపకారము చేయగలడని ప్రత్యుపకారము నిమిత్తముగాని స్వర్గాది
 ఫలము నుద్దేశించి గాని చిత్తమునకు కష్టము గలుగునట్లు ఇంతమాత్రమిచ్చి
 నాడేమి యని పశ్చాత్తాప కరమగునట్లుగా గాని యేదాన మివ్వబడు
 చున్నదో అది రాజస దానమని చెప్పుబడును॥ ౨౧॥

శ్లో॥ అదేశకాలే యద్దాన మపాశ్రేభ్యశ్చ దీయతే

అసత్కృత మవజ్ఞాతం తత్రామస ముదాహృతమ్॥ ౨౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ ప్రకారాంతరేణ తామస మప్యహ-అదేశకాలే॥
 ఏవం తహ్య-దేశే. పాపకృతమత్వ హేతావశుచి స్థానే తద్దై
 వాకాలే పుణ్య హేతుత్వేనా ప్రసిద్ధి యస్మిన్ కస్మింశ్చిత్కాలే
 ౨శౌచకాలేవా విద్యా తపో రహితేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్య
 స్తద్దైవా సత్కృత మవజ్ఞాతంచ యద్దానం తత్రామస ముదా
 హృత మిత్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

మరియొక ప్రకారముగా తామస దానమునున్ను చెప్పుచున్నాడు.
 మహత్పాపము చేయుటకు హేతుకైన అశుచి స్థానమందు గాని, పుణ్య
 హేతువు గాకపోవుటచే నప్రసిద్ధమైన యేదైన నొక కాలమందుగాని,

అశౌచ కాలమందైనా విద్యా తపస్సులు లేని బ్రాహ్మణుల కొరకు సలిపిన దానము సత్కారములేని దానము. ఆవమానముతో నిచ్చిన దానము ఇవి తామస దానము లందురు॥౨౨॥

శ్లో॥ ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధ స్మృతః
బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా॥౨౩॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అధేహ పూర్వోక్తానాం యజ్ఞ తపో దానానాం
దృష్టాదృష్టార్థానాం ఫలవైగుణ్య పరిహారాయ త్వాహ-ఓం
తత్సదితి । తత్రైవం సతీహ బ్రహ్మణః పరబ్రహ్మణః సదా
శివస్యా వినాశిన స్త్రివిధోహి ఓం త త్స దితి నిర్దేశోనామ
వాచ్య వాచకత్వేన స్మృతః ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః । యతో బ్రాహ్మ
ణోఽస్య ముఖ మాసీ దిత్యాది శ్రుత్యా, ఏవం బ్రహ్మణో
స్య ముఖా జ్ఞతో వేదో ఽగ్ని రాబ్రహ్మణః ఖల్వి త్యాది
స్మృత్యాచ ప్రాక్తనత్వేన బ్రాహ్మణాదీనాం యజ్ఞమూలత్వం
స్ఫుటి కృతం॥౨౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్విహ సత్వ రజస్తమా భేదేన తత్త జ్ఞాతి భేదేన శ్రద్ధా భేదేనచ
ధర్మా దశితా స్తథాపి లేషం స్వస్య జాత్యాను గుణ్యేన కర్మారంభే
ష్వాదాకిం వక్తవ్యం యేన తత్కర్మఫలం స్యాది త్యాహ । అధేహ ।
తథాచ సర్వత్ర సంకల్ప దావోం తత్స దద్యనమః పురాణ పురు
షోత్తమత్యాది రీత్యేన పఠేదితి భావః । వాచ్య వాచక త్వేనేతి । తత్స

తావ ద్వాచ్య స్సదాశివో వాచక శ్చ విష్ణుస్తత్వేనే త్యర్థః । వేదో
నారాయణ స్సాక్షా చ్ఛివేనేద్యః ప్రకాశత ఇత్యాది స్మృత్యంతరా దితి
బోధ్యమ్॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

పూర్వోక్తములైన యజ్ఞములు తపస్సులు దానములలో కొన్ని
ప్రయోజకములు కొన్ని అప్రయోజకములు । అందు ఫలవిముఖతను
పరిహరించుచు చెప్పచున్నాడు । అవినాశి పరబ్రహ్మము నైన సదాశివునికి
ఓం, తత్ - సత్ - అని మూడు విధముల నిర్దేశములు, అవి వాచ్యములని
వాచకములని ప్రసిద్ధములైనవి. బ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మయొక్క ముఖము
నందు బుట్టెనను శృతి చేతనున్నా । వేదము అగ్ని, బ్రాహ్మణుడు బ్రహ్మ
ముఖము వలన బుట్టిరను స్మృతి చేతనున్నా స్మృత్యాదిని బ్రహ్మచే
నిర్మింప బడినందున బ్రాహ్మణ అగ్ని, వేదములు-యజ్ఞమునకు కారణము
లని స్ఫుటమైనది । (ఓయీ సత్వ రజస్తమో భేదము చేతనున్నా ఆయా
జాతి భేదము చేతనున్నా శ్రీధా భేదము చేతనున్నా ధర్మములు చూపించ
బడినవి. అయినప్పటికి అవి తమతమ జాతికనుకూలముగా కర్మారంభముల
యందు మొదట యేమిచెప్పతగ్గది. దేనిచే నాకర్మ సఫల మగునంటె
చెప్పచున్నాడు । అన్ని స్థలముల యందు సంకల్పారంభమున ఓం-తత్ -
సత్ - పురాణ పురుషోత్తమ యనురీతిచే పఠించ వలయునని భావము।
వాచ్య వాచక ములనగా, వాచ్యము సదాశివుడు । వాచకము విష్ణువు
ఇదియతత్వము వేదము నారాయణ స్వరూపము - అది సాక్షాత్తు శివుని
వలన బుట్టినదై ప్రకాశించు చున్నదని స్మృతులు గలవని తెలియ దగి
నది॥ ౨౩॥

శ్లో॥ తస్మా దో మిత్యుదాహృత్య యజ్ఞ దాన తపః క్రియాః ।
ప్రవర్తంతే విధానోక్తా స్సుతతం బ్రహ్మవాదినామ్॥ ౨౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రయస్మావేవంతస్మా దుపసంహరతి తస్మాదితి తత్ర తావ
 స్మంత్రాదిజ్యేన సర్వతో మిత్యుచ్చార్వైవ యజ్ఞ దాన తప
 శ్చర్యా ది క్రియా సత్తద్విధానోక్తా బ్రహ్మవాదినాం సతతు
 ప్రవర్తంత ఇత్యవధార్యమ్॥ ౨౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఇట్లు యెందువల్లనో దానివలననే ఉపసంహరించుచున్నాడు.
 మంత్రముల ఆదియగుటచే అంతటను 'ఓం' అని ఉచ్చరించి పిదపబ్రహ్మ
 వాదుల యొక్క ఆయావిధుల యందు చెప్పబడినటుల యజ్ఞములు,
 దానములు, తపస్సులు మొదలయిన క్రియలు యెల్లపుడు విధ్యుక్తములై
 వర్తించును॥ ౨౪॥

శ్లో॥ తదిత్యనభి సంధాయ ఫలం యజ్ఞ తపః క్రియాః ।
 దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్ష కాంక్షిభిః॥ ౨౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పూర్వోక్తం తచ్ఛబ్దం వ్యాచక్షే-తదితిచేతి ।
 తత్రైవం సతి తత్త్వమసీ త్యాది వాక్యస్థేన తదిత్యనేనో ఫలక్షి
 తం శివమద్వైతం తురీయం బ్రహ్మభి సంధాయ యజ్ఞ తపః
 దానాది క్రియా మోక్ష ప్రభృతి కాంక్షిభిః క్రియంత ఇత్యర్థః॥

—♦ లఘుటిప్పణి ♦—

తత్త్వమసీతి తత్ర తావత్ తత్త్వమేవ త్వమేవ తదితి శ్రుత్యంతరా
 తచ్ఛబ్దేనలబ్ధోలక్ష్యోఽఖరణః పరాత్మా శివ స్వమసీత్యేవ శ్రుత్యర్థః॥

స్మృతిశ్చ దేహభావేన దాసోహం జీవభావే తదంశకః । స్వాత్మభావే
తదేవాహ మితి జానహి స త్తమే త్యవధార్యమ్॥౨౫॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

పూర్వోక్తమైన తచ్ఛబ్దమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాడు. తత్త్వమని మొదలయిన వాక్యముల యందున్న 'తత్' అను పదముచే ఉప
లక్షితమైన అద్వైతము తురీయము బ్రహ్మము నైన శివుని అనుసంధానము
చేసి మోక్షమును గోరు వారిచే ఫలకాంక్షలేక బహువిధములయిన యజ్ఞ
ములు, దానములు, తపస్సులు నొనర్ప బడుచుండును. (అదే ఏవు ఏవే
ఆదియను శృతుల వలన తత్ అనగా అఖండ పరమాత్మయైన శివుడే
ఏవని శృత్యర్థము.) దేహభావనచే దాసుడను జీవభావనచే తత్పదార్థము
యొక్క అంశగలవాడను. స్వాత్మభావనచే తత్ (అదే) నేను ఓరామా
ఇట్లు తెలియుమని వశిష్ఠుడు రామున కుపదేశించెనని తెలియవలెను॥౨౫॥

శ్లో॥ సద్భావే సాధుభావేచ సదిత్యేత త్రయ్యుజ్యతే।

ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే॥

౨౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పరమపి తృతీయం సచ్ఛబ్దం వ్యాచక్షేసద్భా
వఇతి॥ తథాచేహ సదేవ సత్యమితి । సత్యం జ్ఞాన మనంతం
బ్రహ్మేత్యాది శ్రుతివేద్యే సద్భావే సాధుభావే ప్రశస్తేచ
కర్మణి హేపార్థ! సచ్ఛబ్దః ప్రయ్యుజ్యత ఇత్యాశయః॥౨౬॥

—♦ లఘు టిప్పణి ♦—

సాధుభావఇతి॥ తద్యథా 'సాధవో బ్రాహ్మణా శ్శూంతాః శవతత్వ
పరాయణాః చరత్యేషుం తేంగ సంగా తైష్వాస్తే హ్యశుభి చ్చివ ఇద్యవధే
యమ్॥౨౬॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారము మరియొక మూడవదైన సచ్చిబ్రహ్మమును వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాడు. ఓసార్థా! సత్తెసత్యమనిన్ని సత్యమే బ్రహ్మమనిన్ని శృతియందు తెలియదగిన సద్భావమందును సాధు భావమందును సత్కర్మయందును 'సత్' అను పదమొప్పునని యాశయము (సాధువులనగాశితత్వపరాయణులై కాంతులైన బ్రాహ్మణులు సాధువులనబడుదురు. వారుదేహసంయోగము వలన సంచరించు చున్నారు. వారల యందు పాపమును తొలగించు శివుడు ఉంటున్నాడని స్మృతి వలన నిశ్చయింప దగినది॥౨౬॥

శ్లో॥ యజ్ఞే తపసి దానేచ స్థితిః సదితి చోచ్యతే ।

కర్మచైవ తదర్థీయం సదిత్యేవా భిధీయతే॥

౨౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ ప్రకారాంతరేణ వ్యాహ । యజ్ఞాది తత్ర తావ ద్యజ్ఞాదా సద్భావేన సదిత్యేత త్రయ్యుజ్యతే, ఏవం తదర్థీయం నామ తచ్ఛబ్దేన ప్రతిపాద్యో యః సదాశివస్తదర్థం తద్వై మనశ్శుభం పదారవిందయో రితి స్మృతిన్యాయేన యత్కిమపి కర్మ క్రియతే తదేత త్సదితి శబ్దేనా భిధీయత ఇత్యర్థః॥ ౨౭॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

మరియొక ప్రకారముగానున్న చెప్పచున్నాడు. యజ్ఞమునందును తపసునందును దానమందును ఉన్నట్టి స్థితిని 'సత్' అందురు. శంభు పదార్థ

విందముల యందున్నచే మనస్సును స్మృతి న్యాయముచే సదాశివారాధన
రూపమయిన కర్మనున్న సత్తనియే వచింతురు॥౨౭॥

శ్లో॥ అశ్రద్ధయా హుతుం దత్తుం తప స్తప్తం కృతుం చయత్ ।
అస దిత్యుచ్యతే పార్థ సచ తత్రేత్య నో ఇహ॥ ౨౮

ఇతి శ్రీ మద్భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రీ శ్రీకృష్ణసంవాదే శ్రద్ధాత్రయ
విభాగయోగః సప్తదశమః

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

తత్ర తావచ్ఛ్రద్ధా విరహితం సర్వం యజ్ఞాదికం కర్మ
దక్షాది వన్నిష్ఫల మనర్థ ప్రదంచే త్యప్యాహా అశ్రద్ధయేతి॥
తత్రైవం సత్య శ్రద్ధయా హుతుం దత్తుం తప స్తప్తంవా
తదైవా న్యదపి యత్కృతుం కర్మ హేపార్థ ! తదసదిత్యుచ్యతే
తదిహ ప్రేత్యచ ఫలదం నభవతీతి భావః॥ ౨౯

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత శైవసిద్ధాంత-
పవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే తత్త్వైక దర్శన
నామకే గీతాభాష్యే శ్రద్ధాత్రయ విభాగ
యోగోనామ సప్తదశోధ్యాయః.

—♦ ల ఘు టి ష్ట నీ ♦—

ఇతిశ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివా-
చార్య విరచితాయాం లఘుటిష్టణ్యాం
శ్రద్ధాత్రయ విభాగయోగః.

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

శ్రద్ధలేక చేసిన హోమము. దానము, తపము, కర్మము దక్షి
యజ్ఞమువలె నిష్ఫల మగుటయొక్క అనర్థమును గూర్చునవి. గమక ఇతి
యొక్క 'అసత్' అనినుడువం బడును. అది ఇహ పరముల రెంటును నుప
యోగ పడదని భావము॥ ౨౨॥

ఇట్లు తత్వైక దర్శనమును శ్రీకంఠీయ గీతాభాష్యమునకు బోధా
నంద మహా రిచేరచింపబడిన భావబోధమును నాంధ్ర)
తాత్పర్యమున శ్రద్ధాత్రియ విభాగ
యోగమును పదునేడవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓమ్

శ్రీమచ్ఛ్రీకంఠాచార్యకృతే శ్రీ భగవద్గీతాభాష్యే

మోక్షసన్యాస యోగోనామ - అష్టాదశోధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ—

శ్లో॥ సన్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుం ।
త్యాగస్యచ హృషీకేశ పృథక్ కేశినిషూదన॥ ౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఉపక్రమాదితో జ్ఞానం వినిశ్చిత్త్య వివేకజం । ఫలా
సక్తిం వినా త్వష్టాదశే చైత నిరూప్యతే॥ నను నవేణుభి ర్భవే
ద్యతి రిత్యాదినా దంశినాం తదనుయాయినాం తదన్యేషాంచ
వేదబాహ్యనాం నిషేధా త్సన్యాస త్యాగయోః తో విశేష
ఇత్యాహ సన్యాసస్యేతి తత్త్వేనంసతి సన్యాస త్యాగ శబ్దయోః
ఫలాయత్వేపి కర్మణః ఫలస్యవా త్యాగేన వైలక్షణ్యోక్తేః
సంశయఐతి తంపృథక్త్వేన వేదితు మిచ్ఛామితి ప్రశ్నాశయః ॥౧

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను క్షైర్లంగైః శాస్త్ర సిద్ధాంతో వర్ణనీయ ఇత్యాహ—ఉపక్ర
మేతి । తత్ర తావదిహోపక్రమే అమృతశబ్దేన పరమ శివస్యైవాభిధానం
తథో పసంహారేతు సర్వత్రా ధ్యాయే తద్విష్ణోః పరమం పద మిత్యాద్యభి
ధానమ్ । ఏవమిహ పరంపదాఖ్య శివ జ్ఞానిన స్త్వనావృత్తిలేన పునః
పునః కథన మభ్యాసః । తథోత్తమః పురుష స్త్వస్య ఇత్యాదినా పరమశివ
జ్ఞానేనైవా పూర్వతా ఫలమ్ । ఏవ మవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్న మిత్యాదినా
శివత్వేన విష్ణో ర్జ్ఞాన మర్థవాదః । తథా మహేశ్వరే త్యనేన పరమ శివ
స్యైవా వినాశిత్యా దర్శిష్టత్వ మితు్యపపత్తి శ్చేత్యాదిషడ్విధలింగైః శాస్త్ర
సిద్ధాంతోర్ధః । ప్రతిపాద్యత ఇత్యవధార్యమ్ । నిషేధాదితి । తద్యథా,
నిర్వాప్యజ్ఞో స్వీయ ధర్మజ్ఞో వేదజ్ఞ స్తత్త్వ పారగః । విరక్తో వేషనిర్ముక్త
ష్వద్భి ర్వోగే మునిర్భవే దిత్యాదినా సర్వేషాం పూర్వోక్తానాం నిషేధా
దితిభావః॥ ౧॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

అర్జునుండిట్లనియె । పదునెనిమిదవ అధ్యాయమందు ఉపక్రమము,
ఉపసంహారము, అభ్యాసము అపూర్వతా ఫలము అర్థవాదము ఉపపత్తి
అను అరు విధములైన హేతువులచేతను, వివేకము వలన గలిగిన ఫలా
సక్తిని వదలిన, జ్ఞానమును నిశ్చయించి చెప్పుచున్నాడు । ఓహృషీకేశా!
ఓమహాబాహో! ఓకేశనిఘాదనా ! వేణుదండములచే యతి గాజాలడను
వచనములచే దండులను తదనుయాయులను తదితరులైన వేదబాహ్యులను
విషేధించుట వలన సన్యాసము త్యాగము యీరెంటిలో విశేష మేమనగా
చెప్పుచున్నాడు. సన్యాసమన్నను త్యాగమన్నను ఒక్కటియే. రెండును
పర్యాయ పదములైనప్పటికి కర్మ త్యాగముతో గాని ఫల త్యాగముతో
గాని యని వేరుచెప్పుట వలన సంశయము గానదానిని వేరుగా తెలియ

నిచ్చయించు చున్నానని ప్రకృతిభిప్రాయము. (ఓయీ! ఏహేతువులచే
 శాస్త్ర సిద్ధాంతము వర్ణించ దగిన దంట చెప్పుచున్నాడు । ఆమృత
 శబ్దమునకు పరమ శివుడగునుట, ఉపకృమము, అదే విష్ణువునకు పరం
 పద మనుట, ఉపసంహారము పరంపదమును బొందిన శివజ్ఞానికి పునరా
 వృత్తి లేదని మళ్ళీ మళ్ళీ చెప్పుట అభ్యాసము. ఉత్తముడైన పురుషుడు
 దేహాత్రయముకంటె వేరను వాక్యముల వలన పరమశివుడను జ్ఞానము,
 ఆపూర్వతాఫలము అవ్యక్తమెవ్యక్తమైన దని విష్ణుని శివునిగా చెలియుట
 అర్థవాదము । మహేశ్వరు డనగా శివుడే, నాశ రహితు డగుట వలన
 గొప్పవాడనుట ఉపపత్తి. ఈప్రకారము ఆరు విధములైన లింగములచే
 శాస్త్ర సిద్ధాంతమైన అర్థము చెప్పదగినదని తెలియ వలయును । మిష
 లేనివాడు । స్వధర్మమును తెలిసినవాడు । వేదము తెలిసినవాడు । తత్వ
 పారంగతుడు । విరక్తుడు । వేషములేనివాడు । యీఆరింటిచేతను మని -
 యోగి - అగుచున్నాడు ఇత్యాది వాక్యములచే పూర్వోక్తములైన వేద
 బాహ్యులు నిషేధించ బడిరని భావము॥ ౧॥

ఐక్యస్థ ఉవాచ—

శ్లో॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్యాసం కవయో విదుః

సర్వకర్మ ఫలత్యాగంప్రాహు స్త్వాగం విచక్షణాః॥ ౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రత్రేత్థంసతి సన్యాస త్యాగయో ర్మత భేదేన వ్యవస్థా
 మాహ—కామ్యానామితి । తత్ర తావ త్తమేతం వేదానువచ
 నేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతియజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే
 త్యాది శ్రుతేర్నిత్య నైమిత్తిక కర్మణా మావశ్యకత్వే స్థితే
 స్వర్గకామోయజ్ఞే దిత్యాది కామ్యానాం కర్మణాం క్షయిష్ణు
 ఫలకత్వేన సన్యాసం కవయః సూక్ష్మదర్శినో విదు రిత్యర్థః ।

ఏవ మనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫల మిత్యాది
స్మృత్యా కై వల్యార్థిభి రపి నిష్కామనయేనా నిష్టం త్యక్త్వా
యజ్ఞదానాదికం కర్తవ్య మేవైహికంతు వికీర్తే కరిణి కిమం
కుశే వివాద ఇతి న్యాయేన స్వతపస సిద్ధ్యతీతి సర్వకర్మ ఫల
త్యాగం విచక్షణాః ప్రాహు రిత్యాశయః॥ ౨॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

శ్రీ కృష్ణుండిట్లనియె:—

ఈలా అగుచునుండగా సన్యాస త్యాగముల యందు మతిభేదము చే
కృతస్థును చెప్పుచున్నాడు. బ్రాహ్మణులు వేద యజ్ఞ దాన తపో నశనా
దులతో ఆత్మను తెలియుచున్నారను శృతిని బట్టి నిత్య నైమిత్తిక కర్మలు
ఆవశ్యకములై యుండగా స్వర్గ కాముడై యజ్ఞమును జేయవలయు నన్న
శృతిని బట్టి కామ్యకర్మలు త్తూయా ఫలము గలవగుటచే నూత్ముజ్ఞానులైన
కవులు సన్యాసమును తెలియుచున్నారు. కర్మఫలము అనిష్టము, ఇష్టము,
మిశ్రము అని మూడు విధములు గలదను స్మృతిని బట్టి కైవల్యమును
గోరువారు నిష్కామనచే అనిష్టఫలమును వదలి యజ్ఞ దానాదికమును
జేయవలసినదే. ఐహికముమైతెయేనుగును విక్రయించినతర్వాత అంకుశము
దగ్గర వివాదమేల యను న్యాయముచే ఐహికము స్వయముగానే సిద్ధింప
నుగాన విద్వాంసులు సర్వకర్మ ఫల త్యాగమును చెప్పుచున్నారని యా
శయము॥ ౨॥

శ్లో॥ త్యాజ్యం దోషవ దిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః ।

యజ్ఞ దాన తపః కర్మ సత్యాజ్య మితి చాపరే॥ ౩॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సంన్యాస త్యాగయో ర్వస్తుతో విశేషస్యా
 క్తత్వేపీ హ విశేష మాహ—త్యాజ్యమితి॥ తత్త్రైవం సతి
 విజ్ఞానోత్తరం వాసో యథా పరికృతం మదిరా మదాంధ
 ఇత్యాది రీత్యా శుకాదివ జ్ఞడభరతాదివచ్చ సప్తమ్యాం
 భూమ్యాం తిష్ఠతాం యోగినాం ధ్యాన విచ్ఛేద హేతుత్వా
 ద్దోషవదేవ కర్మ త్యాజ్య మిత్యేకే మనీషిణో ధ్యానశీలాః
 ప్రాహు రిత్యర్థః॥ అథ ముముక్షుభిః కర్మాధికారిభి స్త్వంతః
 కరణ శుద్ధిద్వారా వివిదిషాత్పత్త్యర్థం యజ్ఞో దానం తపః కర్మ
 తునత్యాజ్య మితి చాపరే మనీషిణః పంచమ్యాం భూమ్యా
 మవస్థితాశ్చ ప్రాహు రిత్యర్థః॥ ౩॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦—

ధ్యాన విచ్ఛేద హేతుత్వా దితి ఏకంసతి పూజా కోటి సమం స్తో
 త్రం స్తోత్ర కోటి సమోజపః జపకోటి సమం ధ్యానం ధ్యాన కోటి సమో
 లయః ఇత్యేనంక్రమేణ గరిష్ఠ త్వే సిద్ధి తే తత్ర యథా యథా ప్రత్యగవస్థి
 తం మనస్తథా తథా ముంచతి బాహ్యవాసనే సంన్యాసేన ధ్యాన విచ్ఛే
 ద హేతుత్వా తక్రమశ స్త్యజే దిత్వాశయః వివిదిషాత్పత్త్యర్థమితి తత్త్రై
 వం సత్యాత్మ వివిదిషాత్పత్తేః పూర్వం త్వంతః కరణ శుద్ధ్యర్థం కర్మా
 పాసనయో రావశ్యకత్వమేవే త్యుభాభ్యామేవ పక్షాభ్యాం యథా ఖే
 పక్షిణాం గతి స్తథైవ భక్తి కర్మభ్యాం ప్రాప్యతే బ్రహ్మ కాశ్వత
 మిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము —

ఓయీ! యదాగ్రముగా సన్యాస త్యాగములతో విశేషము లేక పోయినప్పటికి ఇక్కడ విశేషమును జెప్పుచున్నాడు. విజ్ఞానముగలిగిన తర్వాత మద్యపాన మత్తుకు వస్త్రమును యెరుగడనునట్లు శుక్రాదులువలె జడభరతాదుల వలెనున్న సప్తమ భూమికయందున్న యోగులయొక్క ధ్యానముకు విచ్ఛిత్తి గలుగును గనుక కర్మదోష యుక్తమైనదే వదల వలయునని కొందరు ధ్యానశీలురు చెప్పిరని యర్థము. తర్వాత కర్మాధికారులైన ముముక్షువులు అంతఃకరణ శుద్ధిద్వారా వివిదిషత్వము కొరకు యజ్ఞ దాన తపః కర్మలు వదలకూడదని మరికొందరు పంచమ భూమిక యందున్న బుద్ధిమంతులు చెప్పిరని యర్థము (కోటిపూజలతో ఒకస్తోత్రము సమానము కోటి స్తోత్రములతో జపము సమానము. కోటి జపములతో ధ్యానము సమానము. కోటి ధ్యానములతో మనోలయము సమానమునట్లు ఒకదాని కన్న నొకటి గరిష్ఠమగుచుండగా మనసు ప్రత్యగాత్మతో చేరినకొలది బాహ్యవాసనలు వీడుచుండునను న్న్యాయముచే ధ్యాన విచ్ఛిత్తికి హేతువగుట వలన క్రమముగా విడువవలయునని యాశయము. అత్మ వివిదిషత్వ త్తికి పూర్వమందు అంతఃకరణ శుద్ధి నిమిత్తము కర్మయు ఉపాసనయు అవశ్యకమే. పక్షులు రెండురక్కల చేతను అకాశమండెగురునట్లు భక్తి కర్మల రెంటిచేతను శాశ్వతమైన శివపదము దొరుకునని యున్న శృతి స్మృతులను చూడవలయును॥ ౩॥

శ్లో॥ నిశ్చయం శ్రుణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ ।

త్యాగోహి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ సంప్రకీర్తితః॥ ౪

—♦ భాష్యమ్ —

ఏవమిహ విప్రతిపత్తౌ సత్యాం ప్రత్యుత్తరం వక్తుం ప్రతిజానీతే । నిశ్చయమితి । తత్రైవంసతి హేభరతసత్తమ

కర్మణాం త్యాగే త్యాగవిషయే మే మమ వచనాన్నిశ్చయం
పూర్వాచార్యైః కృతం శ్రుత్వైత్యర్థః । తదేవ హేపురుష
నామృశ్మిణ్వాతాం గరిష్ఠ సత్త్వ రజస్తమో భేదే స్త్రివిధ
స్వాగః సంప్రకీర్తిత స్వయాభోధవ్య మిత్యర్థః॥ ౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఈప్రకారము ఈవిషయ మందు విప్రతిపత్తి గలిగిన దగుచు
నుండగా ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నాడు. ఓభరతశ్రేష్ఠ! కర్మత్యాగము
విషయమై నానాక్యము వలన పూర్వాచార్యులయిన శ్వేతాచార్యులు
యిరువదియేడుగురుచేతను ఆనుష్ఠించి బడిన దానిని వినుము. ఓశ్రోతలలో
గరిష్ఠుడా ! సాత్త్వికము-రాజసము, తామసము ఆనుభేదములచే త్యాగము
మూడువిధములని నీవు తెలుసుకొనవలయును॥ (యుగమునకు ఒక్కొక్క
ఆచార్యుడు చొప్పున గతించిన యిరువది యేడు యుగములయందును
యిరువది యేడుగురు యోగాచార్యులు ఆనుష్ఠించిన మార్గము భక్తియు
కర్మయు । యీరెండింటిచే జ్ఞానము గలిగి ముక్తిసొందగలరు. నామత
మును నిదియే యని తెలియుము॥ ౪॥

శ్లో॥ యజ్ఞో దానం తపః కర్మ సత్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ ।
యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్॥ ౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తావతాపి కర్మణాం త్యాగ సంగ్రహో కోసా
నిశ్చయ ఇత్యాహ । యజ్ఞఇతి తదిహంతఃకరణం జ్ఞానాచ్చధ్యతి
కర్మణావేతి విప్రతిపత్తౌ ప్రాస్తాయాం జ్ఞానాత్మనస్తు పర
బ్రహ్మణః సర్వదా వర్తమానత్వాత్ కదా ప్యంతః కరణస్యా

శుద్ధి లేన నస్యా తస్మాత్కర్మణై వా దర్శన త్తచ్చుద్ధి రపే
క్షితేతి యజ్ఞో దానం తపః కర్మ నత్యాజ్యం కింతు తత్కార్య
మేవా వశ్యకత్వాది త్యర్థః । యతోన్తః కరణస్య శుద్ధ్యప
యోగిత్యేన యజ్ఞాదీన్యేన మనీషిణాం పాపనానీ త్యాశయఃగి॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

శుద్ధ్యపయోగిత్యేనేతి । ఇహతు యథా భూమ్యాదౌ సర్వత్ర
ముఖప్రతిబింబస్య సత్యేపి నసర్వత్ర ప్రకాశతే । కింత్వా దర్శాదావేన
స్వచ్ఛత్వా త్ప్రకాశతే । ఏవం కర్మణా శుద్ధాంతః కరణస్యైవా త్మోప
లబ్ధి రితి యజ్ఞా దీనామంతః కరణ శుద్ధ్యపయోగిత్యేన తదవశ్యమేవ
తత్పర్యంతం కర్తవ్యమ్ । తదుత్తరం త్వాత్మోపలబ్ధ్యా । జానామి ధర్మం
నచమే ప్రవృత్తి । రిత్యాత్మోపదేశేనైవ వర్తితస్య మిత్యాశయః॥ ౫॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! కర్మత్యాగము కర్మసంగ్రహము వీటిలో యేది నిశ్చయ
మంటే చెప్పుచున్నాడు । అంతఃకరణము జ్ఞానమువలన శుద్ధమగునా కర్మ
వలన శుద్ధమగునా యసు సంశయము పొందజేయుచున్న దగుచు నుండగా
జ్ఞానస్వరూపునకు పరమాత్మ యెల్లపుడు ఉన్నదగుట వలన యెప్పుడును
అంతఃకరణకు అపరిశుద్ధతలేదు । అద్వమువలె అంతఃకరణశుద్ధి కర్మచేతనే
కాదగినది గనుక యజ్ఞము, దానము । తపస్సు కర్మయు వీటిని వదల
గూడదు. మరెమియనగా తప్పుక వాటిని చేయవలయును. యజ్ఞములు
బుద్ధిమంతులకు మనశ్శుద్ధిని గలిగించును । యెందువల్లననగా అంతఃకరణ
శుద్ధికి ఉపయోగములు (భూమిమొదలగు వాటియందు అంతటను ముఖము
యొక్క ప్రతిబింబము ఉన్నప్పటికి ప్రకాశించుటలేదు, స్వచ్ఛమగుట
వలన అద్వమందే ప్రకాశించునట్లు కర్మచే పరిశుద్ధమైన అంతఃకరణ గల

నానికె ఆత్మసాక్షాత్కారమగును. యజ్ఞాదులు అంతఃకరణ శుద్ధికి ఉప
యోగములు గాన అంతఃకరణ శుద్ధిమయి ఆత్మసందర్శన మగునంతవరకు
చేయవలసినవె । ఆత్మోపలబ్ధి యైనపిదప ధర్మమును తెలిసి ప్రవర్తించు
టయూలేదు- అధర్మమును తెలిసి నివర్తించుటయు లేదనిన స్మృతి ప్రకా
రము ఆత్మోపదేశముతో నుండవలయును॥ ౫॥

శ్లో॥ ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలానిచ ।

కర్తవ్యానీతి మే సార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమమ్॥ ౬॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను 'కామ్యేపి శుద్ధి రస్త్యేవ భోగసిద్ధ్యర్థమేవ సా ।
విడ్వరాహాది దేహేన నహ్యైవైవ భుజ్యతే ఫలమిత్యాది
స్మృత్యా సకామస్యాపి కర్మణోంతః కరణ శోధనే సామర్థ్య
మస్తీతి కృతం ఫలాభిసంధి త్యాగేనే త్యాహ—ఏతాన్య
పీతి । ఏవం త్వర్తి కామ్యేనాపి కర్మణా కృతేన తత్ఫల భోగో
త్తరం వివిదిషయా విజ్ఞానస్య సిద్ధావ ప్యవిలంబేన తత్సిద్ధ్యర్థం
త్వేతాన్యపి యజ్ఞాదీని కర్మాణ్యా శాప్రత్యాశయోః సంగం
ఫలానిచ త్యక్త్వా కర్తవ్యానీతి మే మమ నిశ్చితం మత
ముత్తమ మిత్యర్థః॥ ౬॥

—♦ ల ఘు టి ష్ట ణీ ♦—

భోగోత్తరమితి॥ అతఏవ త్ర్యంబకమితి మంత్రేఽప్యై ర్వాసుకమివ
బంధనా న్ముక్షీమేత్యుక్త మపి సంగచ్ఛత ఇత్యధికం యద్రకర్మే భాష్యేపి
ద్రష్టవ్యమ్॥ ౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! భోగసిద్ధి కొరకు కామ్య కర్మయందును శుద్ధి గలదియ్యేవే
 ఆ శుద్ధి విడ్వరాహాది శరీరముచే ఇంద్రిలోక ఫలమనుభవించు బడదను
 స్మృతిచేతను కామ్య కర్మమును అంతఃకరణ శోధనయందు సామర్థ్యము
 గలదని చేసినది ఫలాభిసంధిని వదలుట చేతనే యని చెప్పుచున్నాడు.
 కామ్య కర్మనే చేసియాఫలమనుభవించిన పిదప వివిదివత్సముచే విజ్ఞానము
 సిద్ధించినప్పటికి త్వరలో ఆత్మ సాక్షాత్కారమగుటకు ఈ యజ్ఞ దాన తపః
 కర్మలను కర్తృత్వాభిమానమును వదలిఫలకాంక్షలేక చేయగగిన వనియే
 నాయభిప్రాయము. (త్రియంబక మంత్రమందు తొడిమివలన దోస
 పండు వీడినట్లు సంసార బంధమునుండి విడిపోవుచున్నాడను శృతిని బట్టి
 వచ్చుచుండును. ఇంతకంటె అధికము రుద్రకల్ప మందును భాష్యమందును
 చూడవలయును॥౬॥

శ్లో॥ నియతస్యతు సంన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ।
 మోహోత్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః ॥౭॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను స్వర్గకామో యజే దిత్యాది శ్రుత్యా క్లుప్తస్య
 స్వర్గాద్యుద్దేశ్యేన కామ్యస్య కర్మణః కదాచి త్కైయిష్ణుత్వేన
 త్యాగోస్తు పరస్తు నిత్య నైమిత్తికాదేః శరీరస్యతు జ్ఞానినో
 ప్యావశ్యకత్వాత్త త్యాగానర్హత్వ మిత్యాహ-నియతస్యేతి ।
 తత్త్రైవంసతి । నియతస్యతు తస్యస్వ స్వజాత్యను సారేణ నిత్య
 నైమిత్తికాదేః శారీరస్య కర్మణః । సంన్యాస స్త్యాగో నోప

పద్యత ఇతి తస్య కదాచి నోహా దజ్ఞానా దాలస్యాద్వా
పరిత్యాగశ్చే త్సపరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తిత ఇత్యర్థః॥ ౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

తామసఇతి । తదుక్త మాత్మ ప్రదీపే । తద్యథా, 'ఋద్ధాద్వైత
సతత్వస్య యథేచ్ఛాచరణం యది శునాం తత్వదృశాం చైవకోభేదో ౭
శుచిభక్షణ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౭॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! స్వర్గకామడై యజ్ఞమును చేయవలయునను శృగులచే
స్వర్గమందు ఉద్దేశముచే చేసిన కామ్యకర్మ ఒకప్పుడు తుయించేది యని
త్యాగమే అగుగాక, నిత్యనైమిత్తిక కర్మజ్ఞానియొక్క శరీరమునకున్న
అవశ్యకమగుటవలన ఆది వదల గూడదనుటను గూర్చి చెప్పుచున్నాడు
నియమితమై తమతమ జాతి కనుకూలమైన నిత్య నైమిత్తిక శారీర కర్మ
లను వదలకూడదు । అట్టికర్మములను యెప్పుడైనను అజ్ఞానము వలనగాని
అలస్యమువలనగాని వదలినయెడల అత్యాగము తామస మగును. అద్వైత
తత్వముంచెలిసి స్వేచ్ఛాచరణమును జేసిన యెడల శునకములకును తత్వ
వేత్తలకును భేదమేమి యనగా అశుచి భక్షణమై ఇత్యాదులు చూడ
వలయును॥ ౭॥

శ్లో॥ దుఃఖమిత్యేన యత్కర్మ కాయక్లేశ భయాత్త్యజేత్ ।
సకృత్వా రాజసం త్యాగం నైవత్యాగఫలం లభేత్॥ ౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

నను మృతా నారీ దరిద్రైస్తు దూషితాః పాపబిందవః
స్వాద్వన్న భక్త్య కామేన వేషం ధృత్వా పరాజుక్మాః ।

ఇత్యాద్యాది స్మృతి న్యాయేన కర్మ సన్యాసః కృతశ్చే త్యక్తే
 దృశ స్త్యాగ ఇత్యాహ—దుఃఖమితి । తత్త్రైవంసతియథోక్త
 వీత్యాస్వస్వజాత్యనుసారేణసంధ్యాదికమపి కర్మతదపికాయక్లేశ
 భయా ద్యుఃఖమిత్యేవ మత్వా త్యజేచ్ఛే త్వరాజనం త్యాగం
 కృత్వా నైవ త్యాగస్య ఫల మిహాముత్రగం కైవల్యం వా
 లభే దిత్యాశయః॥౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

పాతబిందవఇతి॥ అతఏత స్రాపజ్ఞాన మార్తాండం కర్మజన్య ఫలం
 శుభం ఇతోభ్రష్ట స్తతోభ్రష్టా భాతశ్వేవచ నిష్ఫలా ఇత్యతోపి పాపబిందు
 త్వమేవా వధార్యమ్॥౯॥

—♦ ఆ ం ధ్ర) తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! శ్రీ మృతినొందిన పిదప పాపబిందువులు దరిద్రులచే
 మూషింపబడి రుచికరమైన యన్నమును భుజించుట యందు కోరికచే
 సన్యాసి వేషమును ధరించి వెడలిపోవుచున్నవి. ఇత్యాది స్మృతుల ననుస
 రించి కర్మ సన్యాసము చేసిన యెడల అది యెటువంటి త్యాగ మనగా
 చెప్పుచున్నాడు. చెప్పిన ప్రకారము తమ తమ జాతిననుసరించి సంధ్యా
 దుల నైన దేహము కష్టపడు నను భీతిచే దుఃఖమని తలచి యెవడు వదలు
 చున్నాడో వాడు రాజస త్యాగ మొనర్చినను త్యాగఫలమును గాని ఇహ
 పరములనుగాని కైవల్యమునుగాని పొందలేడని యాశయము (జ్ఞానమును
 మూల్యోదయమగువరకు కర్మజన్యమైన ఫలమే మంచిది. కర్మయు జ్ఞానము
 రెండునూ లేనియెడల ఇటునటు భ్రష్టులగుదురు. అప్పుడును పాపబిం
 దువులుగానే యుండుట నిశ్చయము॥౯॥

శ్లో॥ కార్య మిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున ।
సంగం త్యక్త్వా ఫలంచైవ సత్యాగ్ సాత్వికో మతః॥ ౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను రాజస స్తామసశ్చ త్యాగో దర్శిత సాత్విక స్త్విహ కీదృశో భవతీ త్యాహ—కార్యమిత్యేవేతి । తత్రైవం సతినీయతం స్వస్వజాత్యనుసారేణ నిత్యనై మిత్తికప్రాయశ్చిత్తా నుష్ఠానాఖ్యం యదవశ్యం కార్యమిత్యేవ మత్వా సంగం ఫలంచ త్యక్త్వా క్రియతే హేలర్జున సత్యాగస్తు స్వధర్మ సాధ్య హేతుత్వేనే శ్వరప్రాప్తి హేతుత్వేనచ సాత్వికో మత ఇత్యర్థః॥ ౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

ప్రాప్తిహేతుత్వేనేతి । నను యది సాత్వికస్య యథోక్త కర్మణ స్త్వీశ్వర ప్రాప్తి హేతుత్వం తర్హి కథ మసంగత్వ మితచే చ్ఛుణు । తత్ర తావన్నిష్కామస్య కర్మణ స్త్వీతావతైవా సంగత్వం యస్మాదీ శ్వర ప్రాప్త్యుత్తరం ప్రాప్తవ్యం నాస్తి నవాక్షయిత్వాశంకా స్వర్గాది ఫలాది వదితి యస్మిన్ కృతే నకించత్కర్మ క్రియతే తస్మై మనః శివ సంకల్పమస్తీవ త్యవగతం భవ తీతి భావః॥ ౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఓయీ! రాజసత్యాగము తామసత్యాగము చూపబడినది. సాత్విక త్యాగ మెట్లుండునంటే చెప్పచున్నాడు. నియమితమైన తమతమ జాతి కనుగుణమైన నిత్య, నైమిత్తిక ప్రాయశ్చిత్తా నుష్ఠానమును యేకర్మను

అవశ్యముగా చేయవలసిన దని తలచి సంగమును ఫలమును వదలి చేయుచున్నాడో, ఓ అర్జునా ! అత్యాగము । స్వధర్మమును సాధించుటకు హేతువగుట చేతనున్న ఈశ్వరప్రాప్తికి హేతువగుటచేతనున్న సాత్విక త్యాగమనబడును (యథోక్త కర్మాచరణ రూపమయిన సాత్వికత్యాగము ఈశ్వరప్రాప్తికి హేతువయిన యెడల అసంగత్వమెట్లనగావిను) నిష్కామకర్మకు ఇంతమాత్రమే అసంగత్వము యేకాశ్వరప్రాప్త్యనంతరము పొందదగినది లేదో స్వర్గాదిఫలమువలె క్షయమగుననుశంకయులేదో । యేనిష్కామకర్మ చేసిన మరియేకర్మయు జేయడనుశృతిని బట్టి సాత్విక త్యాగమని తెలియ నగునని భావము॥ ౯॥

శ్లో॥ సద్వేష్ట్య కుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే ।

త్యాగీ సత్వ సమావిష్టో మేధావీ చిన్నసంశయః॥ ౧౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను తామసం రాజసం సాత్వికంవా కర్మా నైక్రియమాణం తత్వజ్ఞః కిం నివర్తయేత్కారయేద్వే త్యాహ సద్వేష్టితి । తత్రైవం సత్వనై స్తామసాదిభి స్త్వకుశలం కర్మ స్వసంస్కార వశేన క్రియమాణమపి తత్వజ్ఞో సద్వేష్టి నచ కుశలేనానుషజ్జతే వేతి సచత్యాగీ సత్వసమావిష్టో నబుద్ధిభేదం జనయే త్యాది స్మృత్యనుకూలత్వా న్మేధావీ చిన్నసంశయశ్చేత్యర్థః ౧౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణే ♦—

నచకుశలేనేతి । తత్ర స్వస్య త్వాత్మజ్ఞానా త్పూర్వమేవ శుద్ధచిత్తత్వేనా కుశలే కర్మణి ప్రవృత్తిరేవ సభవతీతి భావః॥౧౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! తత్త్వజ్ఞానము గలవాడు ఇతరులు జేయు సాత్విక రాజస తామస కర్మలను యెందుకు మన్నించడు; యెందుకు చేయించడంబై, చెప్పుచున్నాడు. తామసాదుల చేతను కష్ట తరమైన కర్మ జన్మాంతర సంస్కార వశముచే చేయబడు చుండగా తత్త్వజ్ఞుడు ద్వేషించడు, మంచి కర్మనున్నా చేయించడు. అట్టి త్యాగి సత్త్వగుణముతో గూడి యితరుల బుద్ధిని భేదింపరాదను స్మృతికనుకూలముగా మేధావియు సంతోష రహితుడున్నా ఆగుచున్నాడు. (తామ ఆత్మజ్ఞానమునకు పూర్వమే శుద్ధమైన చిత్తము గలవాడు గాన కష్టమైన పనులు జేయడని భావము.) ౧౦.

శ్లో॥ నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్య శేషతః ।

యస్తు కర్మఫల త్యాగీ సత్యాగీ త్యభిధీయతే॥ ౧౧.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవంసతి బుద్ధాద్వైత సతత్త్వస్య యథేచ్ఛా చరణం యదీ త్యాది స్మృత్యా త్మజ్ఞాన వహోపి నిత్య నైమిత్తికాది కర్మావశ్యకత్వ మేవే త్యాహ । నహీతి । ఏవంసతి దేహ భృతాం కథమపి కర్మావశ్యకత్వే స్థితే తేషాం కర్మాణ్య శేషత స్త్యక్తుం నహిశక్య మిత్యర్థః । కింతు యః కర్మఫల త్యాగీ నవవ త్యాగీతి విద్వద్భి రభిధీయత ఇత్యవధార్యమ్॥౧౧

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అశేషత స్త్యక్తుమితి । ననువిహితంకర్మ నకుర్యా దిత్యేన తస్యా శయ ఇతిచే త్కుర్వన్నేవేహ కర్మాణీ త్యాది శ్రుతిరపి తత్రాకరణః ప్రత్యవాయ కాసనాది త్యవధార్యమ్॥౧౧॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

అయితే అద్వైత తత్వమును చెలిసినవానికి స్వేచ్ఛాచరణ మయినట్లయితే తత్వజ్ఞానికిని శునకమునకును భేదమే లేదను స్ఫురించేతను అత్మజ్ఞానము గలవానికిని, నిత్య నైమిత్తికాది కర్మ ఆవశ్యకమే యని చెప్పచున్నాడు. శరీరధారులకు యెటులయినను కర్మ ఆవశ్యకమై యుంటుండగా వాళ్ళకు సకల కర్మలను వదలుట శక్యముగాదు. మరేమియునగా యెవడు కర్మఫలమును విడుచునో వాడే త్యాగియని విద్వాంసులచే చెప్పబడు చున్నాడని తెలియవలెను. (విహితమైన కర్మ చేయనక్కర లేదనే యభిప్రాయమైతే, కర్మలను చేయుచునే యుండవలయు నని చెప్పిన శృతిన్ని కర్మచేయునున్న ప్రత్యవాయమును శాసించు చున్నదని తెలియవలయును. ౧౧,

శ్లో॥ అనిష్ట మిష్టం మిశ్రించ త్రివిధం కర్మణః ఫలం ।

భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతు సంన్యాసినం క్వచిత్ ॥ ౧౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననునిర్ధకం సకుర్యాద్వై బాలవ ద్బుద్ధివర్జిత ఇత్యాది స్మృత్యా సార్థకస్య కర్మణః కర్తు మావశ్యకత్వే స్థితే కతి విధం తదిత్యాహ । అనిష్టమితి । తత్రతావ త్కర్మ ఫలా త్యాగినా మనిష్ట మిత్యాది త్రివిధం కర్మణః ఫలం ప్రేత్య భవతీ త్యర్థః । ఏవం నిత్యనైమిత్తికాది కర్మ కుర్వతాం తత్ఫలాసంగినాం సంన్యాసినాం తు నైవానిష్టం సరకాదికం నవేష్టం స్వర్గాదికం నవా తదుభయ మిశ్రంచ లాకికం తేషా మనిత్యత్వేన తుచ్ఛత్వాది త్యవధేయమ్ ॥ ౧౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

తుచ్ఛత్వాదితి తథా ' చాత్మాంబురాశౌ నిఖిలోపిలోకో మగ్నోపి
నాచామతి నేక్షతేచ ఆశ్చర్య మేత స్మృగశృష్టికాభే భవాంబురాశౌ
మృగతే మృషైవే త్యేవం రీత్యా జగత స్తుచ్ఛత్వే స్థితే తేషాం తత్వజ్ఞాని
నాం శరీరయాత్రాతు జానామి ధర్మం నచమే ప్రవృత్తి రితిన్యాయేన
భవతీ త్యవధార్యమ్॥౧౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! బుద్ధిహీనుడు బాలునివలెకర్మను నిష్ప్రయోజనముగాజేసు
నను స్మృతిచే సార్థకమైన కర్మను చేయుట యావశ్యకమై యుంటే ఆ
కర్మ యెన్నివిధములనగా చెప్పచున్నాడు. కర్మఫలమును వదలని వారికి
అనిష్టమని ఇష్టమని మిశ్రమని కర్మఫలము మూడు విధములు. నిత్యనైమిత్తి
కాది కర్మలు జేయుచు కర్మఫలమును వదలిన సన్యాసులకు అనిష్టమైన
నరకాదికము లేదు. ఇష్టమైన స్వర్గాదికమున్ను లేదు. ఇష్టానిష్టములు గల
మిశ్రమైన లోకకమునూ లేదు. ఇవి అనిత్యము లగుటచే తుచ్ఛములని తెలి
యవలయును. అత్యయను సముద్రమందు సమస్త లోకము మునిగియున్నదై
నను ఆచమనమైనను చేయుటలేదు. కొంచెమైనను చూడదు. యెండ మా
వుల జలమహో సమమైన సంసార సముద్రమందు వ్యర్థముగా వెతుకు
చున్నది. ఇది యాశ్చర్యమను నట్లు జగత్తు తుచ్ఛమయ్యుండగా తత్వ
జ్ఞానుల శరీరయాత్ర ధర్మమును తెలిసి ప్రవర్తించుటయూ లేదనునట్లు
లగుచున్నది॥౧౨॥

శ్లో॥ పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధమే ।

సాంఖ్యే కృతాస్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్॥ ౧౩ :

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సాంసారికై రీనై దేవ తిర్యగ్జురాదిభి రేనై
తత్కర్మ కర్తవ్యం తత్ర కతివిధం కారణ మిత్యాహ । పంచై
తానీతి । తత్ర తాన ద్వేదాంతా న్నాపరం మాన మిత్యాది
స్మృత్యా సాంఖ్యే నామ వేదాంతే కృతాంతే నామ సిద్ధాంతే
సర్వకర్మణాం ఫలసిద్ధయేఽధిష్ఠానం తథాకర్తే త్యాది వక్ష్య
మాణాని పంచై తాని కారణాని జీవస్య సర్వానర్థ నివర్తకత్వేన
హేమహాబాహో! మేమత్తో నిబోధే త్యర్థః॥ ౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కర్మకర్తవ్యమితి కుర్వన్నేవేహ కగ్మాణిజీవిషే చ్ఛరం సమా
ఇత్యాది శ్రుత్యనుకూలత్వా త్తదవశ్యం తైః కర్మ కర్తవ్య మేవ అన్యథా
శ్రుత్యుల్లంఘన తేషాం ప్రియశ్చిత్త భాగిత్యం స్యాదితి భావః॥ ౧౩॥

—♦ ఆ ల ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! సాంసారిక జీవులు దేవతలు తిర్యగ్జంతువులు నరులు మొద
లగు వారిచే ఏకర్మచేయదగినది. అందుకు కారణము లెన్నివిధము లనగా
చెప్పుచున్నాడు. వేదాంతముకన్న రెండవ మానము లేదనునట్లు సాంఖ్య
మును వేదాంత మందును కృతాంతమును సిద్ధాంత మందును ఓ ధనంజయా
సకల కర్మ సిద్ధి కొరకు అధిష్ఠానము కర్తయుని చెప్పబోవు అయిదు కార
ణములను జీవునికి సర్వానర్థములను మల్లించనవగుటచే నా కలన తెలుసు
కొనుము (కర్మచేయుచు నూరు సంవత్సరములు జీవించవలయునన్న శృతికి
అనుకూల మగుటచే అకర్మను తప్పక వారు జేయవలసినదే. అట్లుచేయకున్న
శ్రుత్యుల్లంఘన దోషముచే వారలు ప్రియశ్చిత్తము జేసుకొన వచ్చును)

శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథాకర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్ ।

వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమమ్॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కాని త్వర్తి పంచకారణాని నస్తుత్తో హేయత్వేన జ్ఞాతవ్యానీ త్యాహ—అధిష్ఠానమితి । తత్తే త్థం సత్యధిష్ఠానం శరీరం తథా మమేత్యభిమానవా న్కుర్తా శ్రోత్రాది శబ్దా దిచ విషయోపలబ్ధి సాధనం పృథగ్విధం కరణం, ఏవం ప్రాణా పానో దాన వ్యాన సమానత్వేన తదంతర్గత నాగ కూర్మ కృకరోదేవదత్త ధనంజయత్వేన చపృథగ్విధా శ్చేష్టా స్తథా పంచ దైవ మాకాశాది దేవతా జాతమితి । మిలిత్యే హము తార్థ ఫల సాధక మిత్యాశయః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శ్రోత్రాదీతి । తత్ర తావద్భూత త్వ క్చక్షుర్జిహ్వఃపూణీతి పంచ జ్ఞానేంద్రియాణి తథా శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధేతి తద్విషయాః । ఏవం వా క్పాణి పాద పాయూ పస్థాభ్యాని పంచ కర్మేంద్రియాణి తథా వచనా దాన గమన విసర్గ మేహనాని చతద్విషయ రూపాణీతి కర్తృత్వ సాధనం పృథగ్విధం కరణ మిత్యర్థః । ఏవం లేమం చేష్టాః ప్రసిద్ధా స్తథా ది గ్వాతా ర్క మణి పృథివీ త్యాది భేదేన దేవ జాతమపి మిలిత్వా సర్వేష్ట సాధక మిత్య వధేయమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! అయితే యధార్థముగా హేయములు గాన పంచకారణము అను తెలియ దగినవని చెప్పుచున్నాడు. అధిష్ఠాన మనగా శరీరము నాది

యని యభిమానించిన వాడుకర్త. శ్రోత్రాదీం ద్రిశు ములకు శబ్దాది విషయములు లభించుట, సాధనము వేరైన కరణము ఈ ప్రకారము పాపాన వ్యానో దాన సమానము లగుటచే వాటికి అంతర్భూతములగు నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయుము లనిన్ని వీటి చేష్టలు వేరు. అట్లు అయిదవది దైవము అకాశాది దేవతా సమూహము. ఇవి ఇహముత్రార్థ ఫలసాధకములని తెలియ వలయును. (శ్రోత్ర త్వక్ చక్షు జిహ్వ ఘ్రాణములు పంచ జ్ఞానేంద్రియములు. శబ్ద స్పృశ రూప రస గంధములు వాటికి విషయములు. వాక్ పాణి పాద పాయూ పస్థలు కర్మేంద్రియములు. వచన ఆదాన గమన విసర్గ మేహనములు వాటికి విషయములు. కర్మత్వసాధనము వేరు సాధనము. ఈ ప్రకారము వాటి చేష్టలు ప్రసిద్ధములు దిక్కులు వాయువు సూర్యుడు వరుణుడు పృథివి యని భేదముగా దేవసముదాయమున్ను గలసి సర్వేష్ట సాధక మగునని తెలియవలెను. ౧౪.

శ్లో॥ శరీర వాఙ్మనోభి ర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః ।

న్యాయంవా విపరీతంవా పంచైతే తస్య హేతవః॥ ౧౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేతైః పంచభిః కింక్రియత ఇత్యాహ—శరీరేతి । తథా చేహముద్ర సిద్ధయే శారీరం వాచికం మానసంచ యత్త్రివిధం కర్మ శాస్త్రీయోక్తత్వేన న్యాయ్యంత ద్విపరీతంవా క్రియతే తస్యైతేధిష్ఠానాదయో హేతవ ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

త్రివిధమితి । అతఏవ వాగ్భి ర్దత్తం మనో దత్తం దత్తం పాణిమనోజక మిత్యాచా ధర్మ నిబంధే శ్రీభి రేవ కృతం విశేషతః పుణ్యపాపాచా ప్రయోజకం భవతీతి తత్ర తత్రద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము. ♦—

ఓయీ! ఈ యైదింటిచేతనుయేమి చేయబడు ననగా చెప్పుచున్నాడు. మనుజుడు ఇహముత్ర సిద్ధికొరకు దేహముచే గాని వాక్కుచేగాని మనసుచే గాని యీయూడు విధములయిన కర్మలు శాస్త్రీయములగుటచే న్యాయమైనదిగాని అన్యాయమైనది గాని, యేకకర్మను మొదలుపెట్టునో దానికీయైదు అధిష్ఠానాదులును హేతువులు(వాక్కులచే నిచ్చినది. మనసుచే నిచ్చినది. హస్తముతో కుశోదక పూర్వకముగా నిచ్చినది) ధర్మనిబంధ మను గ్రంథమందు యీయూటిచేతను చెసినది విశేషముగా పుణ్యపాపాదుల యందు ప్రయోజన మగుచున్నదని అక్కడక్కడ చూడవగును॥౧౫॥ శ్లో॥ తత్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః ।

పశ్య త్యకృత బుద్ధిత్వా న్న సపశ్యతి దుర్మతిః॥ ౧౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదానీ మధిష్ఠానాది పంచవిధ నిరూపణస్య తత్వజ్ఞానినః ఫలమప్యహ—తత్రైవమితి । తత్రేతేతం సత్య ధిమానాది పంచవిధ సంఘాతస్య కర్మత్వే స్థితే యస్తు సజాతీయాది త్రివిధ భేదరహిత మాత్మానం శివ మద్వైతం కర్తారం పశ్యతినచాకృతబుద్ధిత్వా న్న సపశ్యత్యతోదుర్మతి రిత్యర్థః॥౧౬

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు అధిష్ఠానము మొదలయిన పంచవిధ నిరూపణ గల జ్ఞానికిని ని ఫలమునున్ను చెప్పుచున్నాడు. అధిష్ఠానము మొదలయిన పంచవిధ నిరూపణకు కర్మత్వముండగా యేవడు సజాతి విజాతి స్వగత భేదరహితమైన అత్యైవ శివునిగా అద్వైతమునుగా కర్తనుగా చూచునో వాడు చెడ్డ బుద్ధి గలవాడు గాన చూడ లేడు. అందుకే దుర్మతియగుచున్నాడు॥౧౬॥

శ్లో॥ యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య సలిప్యతే ।
మాత్వాపి స ఇమాం లోకాన్ సహంతి సనిబధ్యతే॥ ౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం వివేకతో యోగజ ధర్మేణా త్మప్రత్యక్షం
కుర్వలోపి జన్మ మరణాదికంతు భవిష్యతీతిచే నైవ
మిత్యాహ—యస్యేతి తత్రైవం సతి యదిదేహ పృథక్త్వస్య
చితి విశ్రామ్య తిష్ఠతీత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా యస్య పూర్వవ
దధిమానాది వివేకేన దేహదేహానాహంకృతో భావః కింత్వ
సంగో హ్యయం పురుష ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త బోధేన చ
యస్యదేహాది కృత కర్మణా బుద్ధి ర్నలిప్యతే సచైవం తత్త్వ
జ్ఞ సుర్వానిమాంల్లోకాన్ మాత్వాపి తేన కర్మణా సనిబధ్యతే
కుతస్తే స్వల్పహవ కృత కర్మణా బంధ ఇత్యలమ్॥౧౭॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప చీ ♦—

యోగజధర్మజేతి తత్ర తావ దాత్మా నారే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో
మంతవ్యోనిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాది శ్రుత్యా ర్థక్రమేణ శ్రవణాద్యనంతరం
శమ దమాది షట్సంపత్త్యనంతరంచ యమ నియమాద్యష్టాంగ యోగేణ
యోగజ ధర్మజే త్యర్థః ఇత్యలమితి తత్రైవం సతీహ తదుపదేశ దాధ్యన
కృతయుద్ధత్సే దిత్యలం సమర్థ ఇత్యర్థః నోచే దలం వ్యర్థ మిత్యర్థఇతి
ద్వయ మప్యవధార్యమ్॥౧౭॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! వివేకము గలిగి యోగాభ్యాసముచే నాత్మ సాక్షాత్కార
మును గన్నవానికిన్ని జనన మరణాదులున్నవా అంటే లేవనిచెప్పుచున్నాడు

దేహాదులను వేరుచేసి చిత్తునందు విశ్రమించి ఉంటున్నాడనె స్మృతిని
 బట్టి యెవకు పూర్వమువలె అధిష్ఠానాదులను విడదీసి దేహాదులు నేనుగా
 నని ఈ పురుషుడనంగుడను శృతియందు చెప్పిన బోధచేత యెవనియొక్క
 దేహాంధ్రియాదులు చేసిన కర్మచే, బుద్ధి, లేపన చేయబడవో వాడు తత్త్వ
 జ్ఞానై సర్వమైన ఈలోకములను హతముచేసియు అకర్మచే బద్ధుడుగాడు
 నీకు యీ స్వల్ప యుద్ధముచే నయిన కర్మతో బంధమొక్కడిది. (ఆత్మను
 చూడదగినది వినదగినది మనన చేయదగినది నిధిధ్యాసన చేయుచుండ
 వలయు నన్న శృతిచే అర్థమును క్రమముగా శ్రవణాదుల తర్వాతను శమ
 దమాది షట్సంపత్తి తర్వాతను యమ నియమాద్యష్టాంగ యోగరూప
 మైన యోగజ ధర్మము చేతనని యర్థము. అట్టియుపదేశ బలిమిచేయుద్ధము
 చేసితి వట్టాయెనా సమర్థుడవనిన్ని లేకున్న వ్యర్థమనిన్ని రెండును తెలి
 యవలెను॥౧౭॥

శ్లో. జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మ చోదనా |

కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మ సంగ్రహః ||

౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వధిష్ఠానాది పంచాత్మ సంఘాతస్య కథం తత్కర్మ
 కర్తృత్వ మిత్యాహ—జ్ఞాన మితి తథాచేహ | శబ్దస్పర్శాది
 తత్త్వద్వస్తుత్వా వచ్చిన్న విషయ కం జ్ఞానం తత్త్వద్వస్తుత్వా
 వచ్చిన్నంచ జ్ఞేయం తాదృశజ్ఞానాధికరణం చాహ మిత్యభి
 మానవా న్పరిజ్ఞాతేతి త్రివిధా కర్మ ప్రేరణేతి భావః | సాచకే
 న కుర్యా త్కథం కుర్యా త్కః కుర్యాదితి త్రివిధ స్తత్తత్కర్మ
 కర్తృత్వే సంకర ఇత్యపి బోధ్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

త్రివిధఇతి । తద్యథా, 'సాధ్యంచ సాధనంచైవ ప్రకారో వత్రయా
దృశః । సేతి కర్త వ్యతా శాస్త్రే సర్వత్రైవ ప్రయజ్యతే' ఇత్యాది
ద్రష్టవ్యమ్ ॥౧౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఓయీ! అధిష్ఠానము మొదలు పంచభూత సముదాయమును ఆకర్మ
జేయుట యెట్లనగా చెప్పుచున్నాడు । శబ్దము స్పృశము మొదలయిన
ఆయావస్తువుల యొక్క భేదమును తెలియునది జ్ఞానము । అవస్తువు
యొక్క ధర్మమును వేరుగా తెలియుట జ్ఞేయము । అట్టి జ్ఞానమునకు
అధిష్ఠానము నేనని యభిమానము గలవాడు పరిజ్ఞాత యని కర్మయొక్క
ప్రేరణ మూడువిధములు. ఆప్రేరణ యెవనిచే చేయబడ వలయును యెట్లు
చేయవలయును యెవరుచేయవలయు నని మూడు విధములై యాకర్మ
చేయుట సంకర మనిన్ని తెలియ దగినది ॥౧౮॥

శ్లో॥ జ్ఞానం కర్తృచ కర్తృచ త్రిధైవ గుణభేదతః ।

ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావ చ్ఛృణు తాన్యపి ॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు జ్ఞాన జ్ఞేయ జ్ఞాతృ స్వరూపస్య కరణ కర్త
కర్తృ స్వరూపస్య చత్రిక ద్వయస్యతిగుణాత్తకత్వం వక్తవ్య
మితీహ పునరాహ—జ్ఞానమితి । తత్రైవంసతి । జ్ఞానమిత్యాది
త్రివిధం గుణ సంఖ్యానే గుణభేదత స్త్రిధైవ తాన్యపి
యథావ చ్ఛృణ్వీ త్యర్థః ॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘ్ను టి ప్ప చీ ♦—

త్రిగుణాత్మక త్వమితి । తత్రతావ దజ్ఞానం ద్వివిధ మాగమోత్థం
వివేకంచ తదిహ తావదాగమోత్థమేవ జ్ఞానం త్రివిధం వక్తవ్య మితి
ప్రతిజ్ఞాత మిత్యాశయః । తద్యథా, 'అగమోత్థం వివేకోత్థం ద్విథా జ్ఞానం
తనుచ్యతే । శబ్దబ్రహ్మ గమమయం పరబ్రహ్మ వివేకజం' ఇత్యాది
స్మృత్యా వివేకవ్యమ్॥౧౯॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు జ్ఞానము జ్ఞేయము జ్ఞాతల స్వరూపమునకు సాధనము. కర్మ
కర్తల స్వరూపమునకున్న త్రిగుణాత్మకత్వము చెప్పవలయు నని తిరిగి
చెప్పుచున్నాడు. జ్ఞానము, కర్మము, కర్త ఇవి గుణభేదమును బట్టి త్రివిధ
ముగనె సాంఖ్య శాస్త్రమున జెప్పబడి యుండె. వానిని సావధానమున
నాలకింపుము (అజ్ఞానము, అగమోత్తము వివేకము అని రెండు విధములు.
అగమోత్తమైన జ్ఞానమే మూడు విధములుగా చెప్పవలయునని ప్రతిజ్ఞ
చేయబడినదని యాశయము. అజ్ఞానము అగమోద్ధము - వివేకము అని
రెండు విధములు. శబ్దబ్రహ్మరూపము అగమోద్ధము వివేకము వలనపుట్టి
నది పరబ్రహ్మము ఇత్యాది స్మృతులచే వివేకము చేయవలయును. ౧౯.

శ్లో॥ సర్వ భూతేషు యేనైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే।

అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్ఞానం విద్ధిసాత్త్వికమ్॥ ౨౦॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమిహ జ్ఞానస్య కర్తృణాకర్తృశ్చప్రత్యేకం త్రైవిధ్యం
పున ర్వక్తుమాహ- సర్వభూతేష్వితి। ఏవం తర్హి సమప్తివ్యప్త్యా
త్తకేషు సర్వేషు భూతేషు విభక్తేష్వ విభక్త మవ్యయ మేక

మేవా ద్వితీయం భావం యేనేక్షతే తజ్జ్ఞానం సాత్వికం విద్ధిత్యర్థః॥ ౨౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

జ్ఞానమునకు కర్మకు కర్తకును ప్రత్యేకముగా త్రైవిధ్యమును చెప్పబడుటకు తిరిగి చెప్పచున్నాడు. సమష్టి వ్యష్టి రూపమైన సర్వభూతములు విభక్తములయినను విభాగముంజెందనిది యును నొక్కటియు ఆవ్యయమునగు పరమాత్మ తత్వమును యే జ్ఞానముచేతను గాంచబడునో అది సాత్విక జ్ఞానమని యెరుంగ వలయును॥ ౨౦॥

శ్లో॥ పృథక్త్వేన తు యద్జ్ఞానం నానాభావా స్పృథగ్విధాన్
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్॥ ౨౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం ప్రకారాంతరేణా ప్యాహ - పృథక్త్వే సతి తత్రేత్థం సతి యస్తు సర్వేషు భూతేషు నానాభావా స్పృథాధగ్విధా స్వేత్తి తస్య తజ్జ్ఞానం రాజసం విద్ధిత్యర్థః॥ ౨౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ప్రకారాంతరముతో చెప్పచున్నాడు. యెవడు సర్వభూతముల యందును అనేక భావములను వేరుగా తెలియు చున్నాడో వానికి ఆ జ్ఞానము రాజసమని యెరుంగ వలయును॥ ౨౧॥

శ్లో॥ యత్తు కృత్స్నవ దేకస్తి నాకర్యే సక్త మహేతుకమ్ ।
అతత్వార్థ వదల్పంచ తత్తామస ముదాహృతమ్॥ ౨౨

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తామసం తృతీయ మప్యాహ—యత్ప్రతి । తత్త్రై
వం సతి సర్వేషు భూతేషు విద్య మానేష్వప్యే క స్తి న్నేవ
కార్యే వికారభూతే దేహే ప్రతిమాదావా హేతుకం హేతు
రుపపత్తి స్తద్రహితం కృతన్నన త్పరిపూర్ణన త్సక్త మేతావా
నేవాత్మేశ్వరోవా నాతః పరమ స్తీతి పరిచ్ఛిన్న భావన లగ్న
మతత్వార్థన దల్పంచ నతు సర్వభావేనేతి తత్తాదృశం
సముదాహృత మిత్యర్థః॥ ౨౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

దేహే ప్రతిమాదావేతి తత్త్రైవం సతి, యథా, గురౌ నృబుద్ధించ
మంత్రేష్వ ప్యర్థ బుద్ధి కృ త్ప్రతిమాసు కీలాబుద్ధిం కర్వంతో యాస్త్యధ
స్తమ' ఇత్యాది స్మృత్యా గుర్వాది దేహే ప్రతిమాదాచ దేవబుద్ధి రేవోచి
తా తత్ర తు శిలాది బుద్ధిం కుర్వం తవీవ జడబుద్ధయః తద్యథా, 'శిలాదా
దేవతాం మత్వాపూజయంతి విధానతః జడత్వం యేత్ర మన్యంతే తవీవ
జడబుద్ధయః' ఇత్యాది స్మృత్యా సవీవ తస్మిన్నేవ సర్వత్రైవేతి మత్వా
మందమధ్య మోత్తమైః శ్రీవిధ భేదేన పూజ్యత్వ మవధార్యమ్॥ ౨౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మాడవదియైన తామసమునున్ను చెప్పవచ్చును. సర్వభూత
ములు ఉండగా ఒక్క కార్యమందు అనగా వికారమైన దేహమందు
గాని ప్రతిమయందుగాని ఉపపత్తి రహితమై పరిపూర్ణము వలె తగిలి ఆత్మ
గాని ఈశ్వరుడు గాని ఇట్లైయుండును. ఇంతకన్న మరేమియు లేదని
భిన్న భావనయందు దగిలిన లగ్నమువలె అల్పమై యుండునో నది తామస

జ్ఞాన మనబడును. (గురువునందు మానవబుద్ధినిన్ని మంత్రముల యందక్షర బుద్ధినిన్ని ప్రతిమలయందు శిలాబుద్ధినిన్ని చేయువారు అధోలోకమందు జన్మింతురన్న స్మృతిని బట్టి గుర్వాది శరీరమందును ప్రతిమాదుల యందును దేవబుద్ధియే ఉచితమైనది. అక్కడ శిలాబుద్ధిని చేయువారు జడబుద్ధి గలవారలు శిలాదుల యందు దేవతను తలచి విధ్యుక్త ముగా పూజచేయు చున్నారు. యేవ రాశిలయందు జడత్వమును దలచు చున్నారో వారే జడబుద్ధిగలవారు అను స్మృతిచే వారే దానియందు సర్వత్ర ఆని తలచి మంద-మధ్యమ, ఉత్తమమును త్రివిధ భేదములచేపూజ్యత్వమును నిశ్చయించ వలయును॥౨౨॥

శ్లో॥ నియతం సంగరహిత మరాగ ద్వేషతః కృతమ్।

అ ఫల ప్రేప్సూనా కర్మ యత్త త్సత్త్విక ముచ్యతే.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం జ్ఞానే త్రైవిధ్య ముక్త్వా కర్మణ్యసి త్రైవిధ్య మాహ — నియతమితి తత్ర తావత్తద్వే మనశ్శంభు పదార విందయో రిత్యాది స్మృతీన్యాయేనా త్కార్యణ బుధ్యానియ తంధా రాగద్వేషాభ్యాంరహితత్వా త్సంగర హితం ఫలేప్సార హితత్వేన కృతంచే త్కర్మ యత్త సుర్వేష్ట ఫలప్రదత్వా త్సత్త్విక ముచ్యతే ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

జ్ఞానమందు మూడు విధములు చెప్పి కర్మయును మూడు విధము లని చెప్పుచున్నాడు. శంభు చరణముల యందున్న దే మనస్సను న్నాయ ముచే నాత్మార్పణ బుద్ధిచే నియమించ బడినట్టిన్ని రాగద్వేషములు లేక

చేయ బడినదియు ఫలచ్ఛేదం లేక చేయబడిన కర్మ సమ్యక్త ఇష్టఫలముల
నిచ్చున దగుటచే సాత్విక మని చెప్పబడును. ౨౩.

శ్లో॥ యత్తు కామేప్పునా కర్త సాహంకారేణవా పునః ।

క్రియతే బహులాయానం తద్రాజస ముదాహృతమ్ ॥ ౨౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఇదానీంతు కర్తవ్యేవ రాజస భేద మప్యాహ-య త్త్వితీ
తత్త్వేవం సతి యత్కర్మ కామేప్పునా సాహంకారేణవా పున
ర్బహులాయానం తుథాస్యా త్తథా క్రియతే తద్రాజస
ముదాహృత మిత్యర్థః॥ ౨౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

కర్మయందు రాజస భేదమునున్ను చెప్పుచున్నాడు. యేకర్మ
కామకునిచే ఆహంకారము గలవానిచే గాని మిక్కిలి శ్రమగలవై యేకర్మ
మాచరింప బడునో అయ్యది రాజస కర్మయని చెప్పబడును ౨౪.

శ్లో. అనుబంధంక్షయం హింసామనవేక్ష్యచ పౌరుషం

మోహదారభ్యతే కర్త యత్రతామస ముచ్యతే॥ ౨౫॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తత్ర తామస మప్యాహ— అనుబంధమితి
తథాచేహ నుబంధం పశ్చాద్భావ్య శుభం క్షయంచ శరీరా
దర్శనమ్ తథా హింసాం వీడాం పౌరుషం చానవేక్ష్యకృతాం
ప్రాణివీడాం తథా కేవల మోహ దవివేకతో యదారభ్యతే
కర్మ తత్తామస ముచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పారుషం చా న పేక్ష్యేతి । తద్యథా, 'విద్యా వివాదాయ ధనం మవాయ శక్తిః పరేషాం పరవీక్షణాయ । ఖలస్య సాధో శ్వపరీత మేతద్ జ్ఞానాయ దానాయచ రక్షణాయ' ఇత్యాది స్మృత్యుక్త రీత్యా కర్తవ్యం తదనపేక్ష్య కృత మిత్యాశయః॥ ౨౫॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తామస కర్మనున్నా చెప్పచున్నాడు. తర్వాత జరగబోవు శుభమును, శరీర నాశనమును, హింసను, పారుషమును, చూడక చేయబడు ప్రాణిపీడను కేవల మోహము వలన యేకర్మ ఆరంభించ బడునో అది తామసమని చెప్పబడును (విద్య వివాదముకొరకు ధనము మదము కొరకు శక్తి పరులను పీడించుట కొరకు ఇట్లు దుష్టునకు ఉండును. సాధువునకు తలక్రిందుగా విద్య జ్ఞానము కొరకును ధనము దానము కొరకును । శక్తి రక్షణ కొరకును అగునన్న స్మృతి ననుసరించి చూడక చేయబడు నదియని ఆశయము॥ ౨౫॥

శ్లో॥ ముక్తసంగో నహమ్వాదీ ధృత్యుత్సాహ సమన్వితః ।

సిద్ధ్య సిద్ధ్యోన్నిర్వికారః కర్తా సాత్విక ఉచ్యతే॥ ౨౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తత్రతావదిహ జ్ఞానకర్మణో స్త్రైవిధ్య ముక్త్వా కర్తర్యపి త్రైవిధ్య మాహ—ముక్తసంగఇతి । తత్రైవంశత్య హంకార శూన్యే నాహంవాదీ ధృత్యుత్సాహ సమన్వితశ్చ, ఫలాభి సంధి రహిత త్వేన సిద్ధ్యసిద్ధ్యోశ్చ సమం వీక్షమాణః కర్తా సాత్విక ఉచ్యతే కథ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అహంకార శూన్యత్వేనేతి । తత్రా హంకార శూన్యత్వంచేత్థం శుభం త్వీశకృతం పశ్యే దశుభం త్వత్కృతా కృత మిత్యేవం న్యాయేనా హంకృతం భక్తియోగేన త్యజే దితిభావః॥౨౬॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

జ్ఞాన కర్మలకు త్రైవిధ్యమును జెప్పి కర్తవ్యము త్రైవిధ్యమును జెప్పుచున్నాడు. అభినివేశ రహితుండును, అహంకారము లేనివాడును సైర్యోత్సాహ సమన్వితుడును ఫలాభిసంధి లేనివాడును గాన సిద్ధించినను సిద్ధిపకున్నను వికారము లేనివాడును అయిన కర్త సాత్త్వికుడని చెప్పబడుచున్నాడు. (అహంకార శూన్యత్వమున్ను శుభము అశుభము. శుభము ఈశ్వరకృతము అశుభము అత్మకృతమనె న్యాయముచే అహంకృతని భక్తియోగముచే విడువ వలయునని భావము॥౨౬॥

శ్లో॥ రాగీ కర్తృఫలప్రేప్సుర్లు భో హింసాత్మకో ఒశుచిః ।

హ్వార శోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః॥ ౨౭॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమిహ ప్రకారాంతరేణ పునః కర్తుభేదమాహ—

రాగీతి తత్రైవంసతి కర్తృఫలేచ్ఛుః కామాద్యాకులిత త్వేన రాగీ లుబ్ధత్వేన హింసాత్మకో ఒశుచి హ్వారశోకాన్వితశ్చకర్తా రాజసః పరికీర్తిత ఇత్యర్థః॥౨౭॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

మరియొక ప్రకారముగా కర్తృభేదమును చెప్పుచున్నాడు । కర్మ ఫలాభిలాషి కామాదులచే వ్యాకులమైన వాడు గాన క్షేమకలవాడు

లుబ్ధుడు గనుక నేహించించు స్వభావము గలవాడు అశుచి, లాభాల్లాభముల యందు సంతోష దుఃఖములు గలవాడు రాజసకర్తయని నుడువంబడును॥ ౨౭॥

శ్లో॥ అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శతో నైష్కృతికో లసః ।
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీచ కర్తా తామస ఉచ్యతే॥ ౨౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవేహ తామసత్వేనాపి తృతీయం కర్తారమాహ—అయుక్తఇతి । ఏవంసతి । సర్వదా విషయాపహృతచిత్తత్వేనా యుక్తస్తథా శాస్త్రాసంస్కృత బుద్ధిత్యేన ప్రాకృతో గురు దేవతాదిష్వ నమ్రత్వేన స్తబ్ధః శతశ్చ తద్దైవానుపకారిత్వేన నైష్కృతికో లసో విషాదీచ ఏవమిహ యద్దివసైః కర్తవ్యం తన్నాసేన కరోతీతి దీర్ఘసూత్రీచే త్యేవం రూపః కర్తా తామస ఏవోచ్యత ఇత్యర్థః॥ ౨౮॥

—♦ లఘు టిప్పణీ ♦—

[ప్రాకృతఇతి తత్ర] తావ దిహముత్ర పరిగ లోకే కైవల్య మపి చధృవం । గురుదైవత భక్తానాం సర్వేషాం సులభం భవే ది'త్యాది స్మృత్యా గుర్వాదీనాం భక్తే రావశ్యకత్వే స్థితే తద్విముఖానాం ప్రకృతత్వమివ సుఖటీకృతమ్ । ఏవమాత్మనామ గుహోర్నామ నామాతి కృపణస్యచ, శ్రేయస్కామో నగృష్టాయాత్ జ్యేష్ఠాపత్య కలత్రయో' రి'త్యాది స్మృత్యా లైత్మప్రభృతీనాం నామగ్రహణే సుకృతహాని శ్శుశ్వా తకృపణస్య నామగ్రహణే త్వతిపాతఖోత్పత్తి రితి తదపి నోచిత మిత్యాది యః॥ ౨౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తామసత్వముచే మరియొక కర్తను చెప్పచున్నాడు । యెల్లప్పుడు విషయములచే నపహరింపబడిన చిత్తము గలవాడగుటచే సావధానము లేనివాడు శాస్త్ర సంస్కారము లేనివాడు గాన ప్రాకృతుడు, గురు దేవతాదుల యందు నమృత లేనివాడు గాన స్థూడు శకుడు అనగా రహస్యముగా అపకారము జేయువాడు పరులకుపకారి గాడు గాన నైష్కృతి కుడు అలసత గలవాడు దుఃఖిస్వభావము గలవాడును చాలకాల మాలోచించి చేయువాడును. తామస కర్తయని విచింకురు ప్రాకృతుడనగా ఇహలోక ఫలము పరలోక ఫలము కైవల్యము, ఇవి నిశ్చయము! గురుదేవతల యందుభక్తి గలవారలకందరకు సులభమేయగుననునట్టి స్మృతిచే గుర్వాదుల యందు భక్తికి అవశ్యకత్వ ముండగా అట్టిభక్తి లేనివారు ప్రాకృతులే యని స్ఫుటము చేయబడినది. ఈప్రకారమే తన పేరును గురువు పేరును కృపణుని యొక్క పేరును పెద్దకుమారుని పేరును భార్య పేరును శ్రేయస్కాముడు ఉచ్చరించరాదను నట్టి స్మృతిచే తాను మొదలయిన వార్ల యొక్క పేరుచెప్పట యందు సుకృతహానియు శకుడు కృపణుడు పీర్ల యొక్క నామ గ్రహణమందు అతి పాతకోత్పత్తియు గాన అదియు పనికిరాదనియే యభిప్రాయము॥ ౨౮॥

శ్లో॥ బుద్ధే ర్భేదం ధృతే శ్చైవగుణతస్త్రివిధం శ్రుణు!

ప్రోచ్య మాన మశేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ॥

౨౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏన మిదానీ మధ్యనసాయ రూపాయా బుద్ధే శ్శుభ సహకారీత్వేన తత్రధృతేశ్చ త్రైవిధ్య మాహ—బుద్ధేరితి తత్రతావదం తఃకరణస్య మనోబుద్ధి చిత్తాహంకార రూపత్వేన

చతుర్విధత్వ ముక్తం తథాపీహ బుద్ధే సుర్వ వ్యవహారనిశ్చయ
కత్వేన ధృతేశ్చ తత్సహకారీత్వేనా వశ్యకత్వా ద్బుద్ధిర్ధృ
తేశ్చ భేదకధనేనైవా శేషేణ పృథక్త్వేన వాగుణతప్రీతివిధం
భేదం హేధనంజయ శ్రుణ్విత్యర్థః ॥౨౯॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

అధ్యవసాయరూపేతి॥ తత్ర తావ దధ్యవసాయ స్త్విహముత్రాది
వివేక కాలిన బుద్ధి రధ్యవసాయ రూపే త్యర్థః॥౨౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు అధ్యవసాయ రూపమైన బుద్ధికి సహకారి యగుటచే
ధృతికిని త్రైవిధ్యమును జెప్పుచున్నాడు. ధనంజయా అంతఃకరణము మనో
బుద్ధి చిత్తా హంకార రూపముగా నాల్గు విధములని చెప్పబడినది. అయి
నప్పటికి ఇక్కడ బుద్ధికి సర్వ వ్యవహారములను నిశ్చయించే దగుటచే
ధృతియు దానికి సహకారి యగుటచే నావశ్యక మగుటవలన బుద్ధికిని
ధృతికిని భేదమును జెప్పటచే అంతను గాని వేరుచేసి గాని గుణముల భేద
ముల వలన ప్రవిధ భేదమును వినుము (ఇహ౨ముత్రాది వివేకము గల
బుద్ధి అధ్యవసాయ రూపమైనదే యని యర్థము॥౨౯॥

శ్లో॥ ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకారే భయాభయే ।

బంధం మోక్షంచ యావేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థసాత్వికీ॥ 30

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదాసీంతావ ద్బుద్ధే స్త్రైవిధ్య మాహ—ప్రవృత్తి
మితి । తత్రతావ త్కర్మణైవాంతః కరణ శుద్ధి ॥ద్వారా
జ్ఞానసిద్ధి రితి ప్రవృత్తి పూర్వకైవ స్వతో నివృత్తిరితి స్థితే

తత్ర తయోః ప్రవృత్త్యో ర్జాతీర్ తత్ర స్వస్వ జాత్యనుసారేణ
కార్యా కార్యే వ్యవసాయికాచ కపూయచరణాః కపూయాం
యోని మాపద్యంత ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారేణ భయాభయేచ
విచార శాలినీ త్యర్థః । ఏవం ప్రవృత్తిమార్గే మిథ్యా జ్ఞాన
కృతం మోక్షంచ యా వేత్తి హేవార్థ సా సాత్వికీ త్యర్థః॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ప్రవృత్తి పూర్వకై రిత్యర్థః । అన్యథా తు తత్ర ఋణత్రయ యు
త్వేనా శుద్ధచిత్తత్వా వాత్మదర్శిత్వా భావేన ముక్తిరేవ నన్యాదితి భావః।
మిథ్యా జ్ఞాన కృతిమితి । కింతు నప్రాణో నోశరీరంహి నోమనో బుద్ధి
రేవచ నాహంగిరో భవేదాత్మా జ్ఞప్తి మాత్రః పరశ్చివ ఇత్యాది స్మృత్యా
యస్తస్య తిషన్యం త్వం నవిజానాసి యస్య త్వమేవ శరీర మిత్యాది
శ్రుతివేద్యంచ యస్తమాత్మానయావేత్తి త్యాశయః॥౩౦॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇప్పుడు బుద్ధికి త్రైవిధ్యమును చెప్పుచున్నాడు. కర్మచేత సంతః
కరణ శుద్ధి రూపముగా జ్ఞానము సిద్ధించునని ప్రవృత్తితో గూడియే స్వయ
ముగా నివృత్తి యని యుండగా నాప్రవృత్తి నివృత్తుల యందు తెలుసు
కునేది అందు తమ తమ యొక్క జాతి ననుసరించి చెయ్యితగినవి, చెయ్య
తగనివి యీరెంటిని నిశ్చయించు కునేదిన్ని పాపులు పాపయోని యందు
పుట్టుచురనిన శృతిననుసరించి భయాభయ ములనున్న విచారింపుట
యందు నేర్పుగలది ఈ ప్రకారము ప్రవృత్తి మార్గమందలి మిథ్యాజ్ఞాన
కృతమైన మోక్షమునున్న యేది తెలియుచున్నదో అది సాత్విక బుద్ధి.
ప్రవృత్తిని యాచరించిన వారిచేతనని యర్థము. అట్లుగాకున్న చేత, ఋషి

పితృబుణములతో గూడి యుండుటచే అశుద్ధ చిత్తుడగుట వలన అత్యు
సందశకానము లేనందున ముక్తియే లేకుండునని భావము. ప్రాణము గాను
శరీరముగాను మనో బుద్ధులు గాను అహంగిరోపాసన గాను అత్యు
జ్ఞాపితమాత్రమైన పరశివుడ నేను. ఏయందున్న దానినిన్ని నీవు తెలియ
జాలవను శ్రుప్రకారము తెలియ దగిన యాత్మను యేది తెలియుచున్నదో
అది సామ్యక బుద్ధియని యాశయము. ౩౦.

శ్లో॥ యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చాకార్య మేవచ |
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ॥ ౩౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం యథోక్తం బుద్ధిం రాజసీ మప్యాహ | యయేతి
తత్రతావద్ధర్మ మధర్మంచ కార్య కార్యంచ వ్యావహారికమేవ
విజానాతి సత్తుకైవల్య ప్రదంతాత్వికం జ్ఞాన మిత్యయథావద్
జ్ఞానాద్బుద్ధి స్సా రాజసీ త్యర్థః॥ ౩౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

యాప్రకారము రాజస బుద్ధినిన్ని చెప్పుచున్నాడు. ధర్మా ఽధర్మ
ములు గాని, కార్య కార్యములు గాని, వ్యావహారికమునే తెలియునో
కైవల్యమానిచ్చే తత్త్వజ్ఞానము దేనిచే యదార్థముగా తెలియదో అది రాజస
బుద్ధియని తెలియవలెను ॥ ౩౧॥

శ్లో॥ అధర్మం ధర్మం మితి యామన్యతే తమసా వృతా |
సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చ బుద్ధిస్సా పార్థ తామసీ॥ ౩౨

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవమేవ తామసీ మప్యాహ —అధ ర్తమితి | తత్త్రైవం
సత్యస్యథా విద్యతే శాస్త్రం జనాః క్లిశ్యంతి చాన్యథే త్యాది
స్తృతి న్యాయేనా ధర్తమేవ ధర్తం మన్యమానా ముద్రా జటా
రచన మాండ్య వతాం వృద్ధే వేత్యాద్యుక్తాన్పర్వానర్థమూలా
శ్చరురుతి స్తృతి విపరీతా న్యాతమసా వృతా బుద్ధి ర్తన్యతే
సా త్మసీత్యర్థః ౩౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ముద్రాజటేతి | నను కథ మేషాం నిరయ గామిత్య మితిచే
చ్ఛృణు | గృహస్థై ర్దత్తజన్మాది గృహస్థస్యా నుసేవకః | గృహస్థై
ర్దత్తమన్నాది గృహస్థై ర్దత్తభూమికః | గృహస్థ ద్వార సేవీచ గృహ
స్థస్యా నునిందకః | గృహస్థా త్సంగ్రహే సోఽయంచా ధమోహి త్రిదండ
భాగి త్యాదినా గృహస్థేష్వపి తప్తముద్రాంకితా నిరయగామిన ఏవేత్య
ధికమన్యత్ర విస్తరః॥ ౩౨॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారమే తామసీ బుద్ధినిన్ని చెప్పుచున్నాడు | శాస్త్రము
మరియొకలాగున ఉన్నది. జనులు మరియొక మార్గమున బడి కష్టపడు
చున్నారు. అను స్మృతిని బట్టి అధర్మమును ధర్మమునుగా తలచేటట్లు
వంటిన్ని, తప్తముద్రా కృత్రిమ జటా రచన మూఢవృత్తి గలవారిజన్మ
వృధయను నట్లును, సర్వాన్యములను విపరీతము గను యేది తమోగుణ
యుక్తమై దలచునో అది తామస బుద్ధి యని యెరుంగుము (వీరలకు
సరకపాఠి యెట్లనగా వినుము గృహస్థుల వలన జన్మాదులు గలిగి,

గృహస్థులకు సేవకులై, గృహస్థులిచ్చిన యన్నమును దిని, గృహస్థుల వలన భూములను గ్రహించి, గృహస్థుల ద్వారమును సేవించుచు, గృహస్థులను నిందించుచు, గృహస్థులవలన ధనసంగ్రహము జేయు త్రిదండ సన్యాసి యధముడను నట్లు, గృహస్థుల యందును తత్తముద్రా ధారులు నరకము నొందుదురు॥ ౩౨॥

శ్లో॥ ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియ క్రియాః
యోగేనా వ్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ॥ ౩౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదానీం ధృతే రపి త్రైవిధ్య మాహ-ధృత్యేతి ।
తత్రైవం సతి యోగేన సమాధినా నిరంతర సమాధి వ్యాప్త త్వేనా వ్యభిచారిణ్యా యయా ధృత్యా ప్రత్యయేన మనః ప్రాణస్యేం ద్రియాణాంచ క్రియా శ్చేష్టా ధారయతే స బాహ్యభ్యంతర యోగాభ్యాం నిరుణధి యస్యాంచ సత్యా మవశ్యేం సమాధి ర్భవతి యయాచ ధార్యమాణా మన ఆది క్రియా శ్చాస్త్ర మనతి క్రమ్య నార్థాంతర మవగాహన్తే ధృతి స్సాపార్థ సాత్త్వికీ త్యర్థః॥ ౩౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

అవ్యభిచారిణ్యేతి తద్యథా, సజ్జాసన స్తో ధ పరివ్రజన్వాముక్తః పరిక్షీణ వితర్క జాలః సంసార బీజ త్తయ మితమాణ స్యాన్నిత్యము క్తో ౭మృత భాగభోగోత్యాది స్మృతుక్త రీత్యా వ్యభిచారిణ్యా యయా ధృత్యే త్యర్థః॥ ౩౩॥

—♦ ఆంధ్ర తత్పర్యము ♦—

ఇప్పుడు భృతికిన్ని త్రైవిధ్యమును చెప్పుచున్నాడు. ఓసార్థా! నిరంతర సమాధిచే అవ్యభిచారియైన యే భృతిచే మనస్సు యొక్కయు బ్రాణము యొక్కయు ఇంద్రియముల యొక్కయు చేష్టల నాతంక పెట్టు నో, బాహ్య భృంతర యోగములచే అరికట్టునది యేది గలిగిన దగుచుండే గా అవశ్యము సమాధియగు చున్నదో, దేనిచే నాతంక పెట్టబడిన మనాదులయొక్క క్రియలు శాస్త్రమును అతిక్రమించక మరియొక విషయమును ప్రవేశింపవో అది సాత్విక భృతి. (ఆసనమును బంధించి గూర్చుని గాని తిరుగుచు గాని వితర్కవాదములను వదలి ముక్తుడై సంసారమునకు బీజమైన అజ్ఞానమునకు నాశమును వెదుకుచు అమృత భాగమును అనుభవించువాడు నిత్యముత్తుడు. ఇత్యాది స్మృతులయందు చెప్పినట్లు అవ్యభిచార భృతిచేత నని యర్థము॥౩౩॥

శ్లో॥ యయాతు దర్శ కామార్థాః ధృత్యా ధారయతేఽర్జున!
ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతి స్సాపార్థ రాజసీ॥ ౩౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏనం ప్రకారంతరేణాపి తామాహ—యయాత్వితి॥ తదిహాయయా ధృత్యామోక్షం ధారయన్నపి తత్ప్రసంగేన దర్శం కామ మర్థంచ ధారయతే నిత్యం కర్తవ్యతయా వధారయతి సతుకై వల్యం కదాచి దపీతి ధృతి స్సాపార్థ రాజసీత్యర్థః ౩౪

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కదాచిదపీతి తదుక్తం స్మృతిసారే తద్యథా, 'ధర్మా ధర్మశ్చకామంచేత్యేవం యేషాం వినిశ్చయః కైవల్యం నాభిజానంతిరాజసా లౌకికా జనాః' ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా మోక్ష పర్యంతం నాభి జానంతీ త్యర్థః ॥౩౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము —

మరియొక ప్రకారము భృతిని చెప్పుచున్నాడు. ఓ అర్జునా! యేభృతిచే మోక్షమును ధరించుచు దాని ప్రసంగముచే ధర్మమును ఆర్థమును కామమును నిత్యము చేయవలయునని ధరించుచు కైవల్యమును యెప్పుడును గోరడో అది రాజసభృతి (ధర్మమువలననే ఆర్థము కామమును గలుగునని యెవరికి నిశ్చయము గలదో వారు రాజసులు లౌకికజనులు కైవల్యమును యెరుగరు॥ ౩౪॥

శ్లో॥ యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవచ |
నవిముంచతి దుర్మేధా భృతిస్సా పార్థ తామసీ॥ ౩౫

—♦ భాష్యమ్ —

ఏవమిహ తామసీ మప్యహ-యయేతి ఏవంసతి స్వప్నం నిద్రాం భయం త్రాసం శోక మిష్టవియోగ నిమిత్తం సంతాపం విషాద మింద్రియా వసాదం మదంచా శాస్త్రీయ త్వేన సేవోన్ముఖత్వంచ యయా భృత్యా వివేకాసమర్థో దుర్మేధాం నవిముంచతి హేపార్థ భృతిస్సా తామసీ త్వర్థః॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము —

తామస భృతినిన్ని చెప్పుచున్నాడు. స్వప్నమును భయమును ఇష్ట వియోగము వలన బుట్టిన శోకమును విషాదమును మదమునున్న యేభృతిచే వివేకముం దసమర్థుడై దుష్టబుద్ధిగలవాడై వదలడో ఓ పార్థ! వాడు తామస భృతి గలవాడు॥ ౩౫॥

శ్లో॥ సుఖం త్విదాసీం త్రివిధం శ్రుణుమే భరతశఙ్ఖభ |
అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి॥ ౩౬

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం క్రియా కారణం తత్కారణస్యచ త్రైవిధ్య ముక్త్వా
తత్ఫలస్యాపి త్రైవిధ్యం వక్తుం ప్రతిజానీతే । సుఖమితి । తత్ర
తావ ద్ధర్మస్మృత్యా ప్రతిజ్ఞా తదర్థ రూపయాచ యత్ర
సమాధిసుఖే లభ్యాసా దతిపరిచయా ద్రమతే లిత్తప్తా భవతి
నతు విషయసుఖమివ దుఃఖాంతనిగచ్ఛతీతి తదిదమిత్యర్థః॥ ౩౬

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను విషయసుఖ మివేతి ! తద్యథోక్తం పురాణాంతే శ్మశానాంతే
మైథునాంతేచ యామతిస్సామతి స్థిరతా మేతికో నముచ్చేత సంకటాదిత్య
వధార్యమ్ । తదిదమితి ఏవంసతి తదిదం బ్రహ్మసుఖం నతాదృశ మిత్యర్థః ।
కింతు సర్వాఏవ కలా జంతోరనభ్యాసేన నశ్యతి ఇయం జ్ఞానకలా త్వంత
స్సకృజ్ఞాతాపి వర్ధత ఇత్యాది యోగవాశిష్ఠేపి ద్రవ్యమి॥ ॥ ౩౭॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈప్రకారము క్రియా కారణమును దానిసాధనమునకున్న
త్రైవిధ్యమును జెప్పి దాని ఫలమునకున్న త్రైవిధ్యమును చెప్పచున్నాడు ।
ఓభరతశ్రేష్ఠా! ఇంక త్రివిధ సుఖముం గూర్చి వచించు చుంటి నాలిం
పుము । ధర్మస్మృతిచే ప్రతిజ్ఞయు దాని యర్థ స్వరూపమైన సమాధి సుఖ
మందతిపరిచయము వలన అతితృప్తు డగుచున్నాడో విషయ సుఖమును
వలె అంతమందు దుఃఖమును బొందడో అది సుఖమని యర్థము (పురా
ణాంతమందును శ్మశానాంతమందును మైథునాంతమందును ఉన్నబుద్ధి
స్థిరమైనయెడల సంసార సంకటము వలన యెవడు ముక్తుడుగాడు!
బ్రహ్మసుఖ మట్టిదిగాదు. విద్యలన్నియు అభ్యాస రేమిచే నశించును. ఈ
జ్ఞానవిద్య ఒక్కమాత్రం పుట్టిన వృద్ధి నొందునని యోగవాశిష్ఠమందు జూడ
వగును॥ ౩౮॥

శ్లో॥ యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్ ।

తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్త మాత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్॥ ౩౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏతదేవ పున ర్విశేషేణ వివృణోతి । యత్తదగ్రఞ్చి తత్రైవం సత్యాదా యమ నియమాద్య భ్యాసారం విఘ్న బాహుళ్యా ద్విషమివో పశమ విశేషానహం భవతి పరిణా మేతు యోగసిద్ధా వమృతోపమం ప్రీత్యతిశయాస్పదం భవతీతి తత్సుఖం బుద్ధి ప్రసాదజత్వా త్సాత్త్వికం భవతీతి భావః॥ ౩౭

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

దీనినే తిరిగి విశేషముగా వివరణ చేయుచున్నాడు. అదియందు యమ నియమాదులు అధ్యసించు కాలమందు ఆనేక విఘ్నములు గలిగి విషమువలె శాంతినిొందుటకు విశేష తాత్పర్యముండును. అది యోగసిద్ధి యందు అమృత ప్రాయమై ప్రీతియందు అతీతయమైన స్థానమై అత్య విషయమైన బుద్ధి నైర్మల్యము వలన గలుగును. అది సాత్త్విక సుఖమగును.

శ్లో॥ విషయేంద్రియ సంయోగా న్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్ ।

పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్॥ ౩౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదైవే దానీం రాజస మప్యహ— విషయఞ్చి తత్ర తావ ద్విషయేంద్రియ సంయోగా త్సక్ చందన వనితా సంగాది జాతం సుఖ మగ్రే ప్రథమారంభే ఽమృతోపమం భవతి పరిణామేతు తద్విషమివేతి తద్రాజసం సుఖమిత్యర్థః॥ ౩౮

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

అటులే ఇప్పుడు రాజస సుఖమునున్నా చెప్పుచున్నాడు. ఏది విషయ శబ్దాదుల యొక్కయు ఇంద్రియ శ్రోత్రాదుల యొక్కయు కలయిక వలన స్రక్ చందన వనితా సంగాదికము వలన పుట్టిన సుఖము ప్రారంభమున అమృతమువలె కానుపించి క్రమముగ పరిపక్వ దశయందు విషము వలె నుండునో అది రాజస సుఖమని తెలియ వలెను. ౩౮.

శ్లో॥ యదగ్రే చానుబంధేచ సుఖం మోహన నూత్మనః ।

నిద్రా లస్య ప్రమాదోత్థం తత్తామస ముదాహృతమ్॥ ౩౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం తృతీయం తామస మప్యహ—యదగ్రఇతి । తత్ర తాన దగ్రే ప్రథమారంభే తథానుబంధే పరిణామేచ యజ్ఞే వాత్మనో మోహకరం సుఖం తన్నిద్రాలస్య ప్రమాదోత్థం తత్తామసం సుఖ ముదాహృత మిత్యర్థః॥ ౩౯॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈ ప్రకారము తామస సుఖమును జెప్పుచున్నాడు. ఎయ్యది ఆదిని వెనుకను గూడ నాత్మను మోహమున ముంచుచుండునో అది నిద్రవలన ఆ లస్యము వలన ప్రమాదము వలన జనించును గాన అది తామస సుఖమని తెలియవలెను ॥ ౩౯॥

శ్లో॥ నతదస్తి పృథివ్యాంవా దివి దేవేషువా పునః ।

సత్యం ప్రకృతిజై ర్భుక్తం యదేభి స్సాన్వృత్తిభి ర్ముణైః॥ ౪౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదాసీ మనాత్మజాతం త్రిగుణత్వేన సంగృహ్ణతి ।
నతదస్తీతి । తత్రైవంసతి ప్రకృతి ర్థాయా తత్ప్రకృతి జై
స్తిస్త్రిభి రేభి ర్గుణై ర్బంధన హేతుభి ర్ముక్తం హీనం సత్త్వం
ప్రాణిజాత మప్రాణివా యతస్య తత్తునః పృథివ్యాం మను
ష్యాదిషు దేవేషువానాస్తి క్వాపి గుణత్రయ రహిత మిత్యర్థః॥౪౦

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

నాస్తిక్వాపీతి తద్యథా తదేవ త్సకలం విశ్వం గుణత్రయ మయం
కిల నిస్త్రిగుణ్యం భవే త్తద్వై యద్గుణై ర్హివిచాల్యత ఇతి జానస్వరోద
యేపి ద్రష్టవ్యమ్॥౪౦॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఇష్టం అనాత్మ సముదాయమును త్రిగుణములని చెప్పుచున్నాడు.
ప్రకృతివలనం గలిగిన యీమాడు గుణములచే బంధన హేతువుగాన విడు
వబడిన ప్రాణి సముదాయము గాని మరియేదైన గాని పృథివి యందు
గాని స్వర్గమందు గాని దేవతలయందుగాని గుణత్రయ రహితమైనది లేదు.
(యీ సకల ప్రపంచము గుణత్రయరూపమైనదే యేది గుణములచే చెలింప
బడదో అది నిస్త్రిగుణ్య మగునని జ్ఞాన స్వరోదయ మందు జూడనగును॥
శ్లో॥ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం శూద్రాణాంచ పరంతప ।

కర్తాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావ ప్రభవై ర్గుణైః॥

౪౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను సర్వస్య త్రిగుణాత్తకత్వే స్థితే బ్రాహ్మణాదిషు
కథం తత్త్వం వర్ణనీయ మిత్యాహ—బ్రాహ్మణీతి । తత్ర తావ

ద్రావిష్టాణ స్వభావస్య ప్రశాంతత్వేన సత్వగుణ ప్రభవత్వం
క్షుత్రియస్వభావస్య పృవృత్తి విషయత్వే సత్త్వోపసర్జన రజః
ప్రభవత్వం వైశ్యస్వభావస్య చలాచల వృత్తిత్వేన రజస్త్యో
పసర్జన తమః ప్రభవత్వం శూద్రస్వభావస్యచ మూఢవృత్తి
త్వేన కేవల తమఃప్రభవత్వ మితి బ్రాహ్మణాదీనాం స్వభావ
ప్రభవై ర్ముఖైః కర్తాణి ప్రవిభక్తానీ త్యర్థః॥ ౪౧॥

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ . ♦—

సత్త్వేన సత్వగుణస్యాపి తదంతరగత త్వమేవేతి కథం తస్య
ప్రాశస్త్య మిత్యతో వివేచయ న్నాశంకతే॥ నన్వి॥ తత్ర తావ ద్యద్యపి
సత్వగుణస్యాపి తత్త్వమేవ తథాపి తత్ర విమల సత్వస్య బ్రహ్మవిద్యో
పయోగితేన నిష్ఠైగుణ్య సంపాదకత్వ మేవేతి బ్రాహ్మణాదీనాం తస్య
గరిష్ఠత్వ మవధార్యమ్॥ ౪౧॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! సర్వము త్రిగుణాత్మకమై యుండగా బ్రాహ్మణాదుల
యందు గల తత్త్వమును వర్ణించు మనగా చెప్పుచున్నాడు. బ్రాహ్మణ
స్వభావము ప్రకాంత మయిన దగుటచే సత్వగుణము వలన బుట్టినదిగా
నున్నా క్షుత్రియ స్వభావము ప్రవృత్తి విషయమైన దగుటచే సత్త్వముతో
గూడిన రజోగుణము వలన బుట్టినదిగా నున్నా వైశ్యస్వభావము చల
అచల వృత్తి యగుటచే రజోగుణముతో గూడిన తమోగుణము వలన
బుట్టిన దానినిగా నున్నా శూద్రస్వభావము మూఢవృత్తి యగుటచే కేవల
తమోగుణము వలన బుట్టిన దానినిగాను చెలిసి వీరలకు వేరువేరు కర్మలు
విభాగింప బడియున్న వారింపుము. (ఓయీ! సత్వగుణమున్నా గుణత్రయం
తర్భూతమే గదా దానికి ప్రాశస్త్య మెట్లనగా వివేచన చేయుచు చెప్పు

చున్నాడు. సత్వగుణము యొక్క తత్వమే విమల సత్వమై బ్రహ్మ విద్యకు ఉపయోగి యగుటచే నిస్త్రిగుణ్యమును సంపాదించునది గాన బ్రాహ్మణులు గొప్పవారనుట.రగ.

శ్లో॥ శమో దమ స్తపః శౌచం ధ్యాన్తి రార్జవ మేవచ ।

జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం బ్రహ్మకర్త స్వభావజమ్॥ ౪౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుతావ ద్బ్రాహ్మణస్య స్వభావికాని త్వర్తి గుణ కృతాని కర్తాణీ త్యాహ—శమఞ్చి । తత్రతావ చ్చమో నామాంతః కరణస్య విషయేభ్య స్తూపరమో దమోనామ బాహ్యేంద్రియో పరమః తపన్తు దేవ ద్విజ గురు ప్రాజ్ఞే త్యాదా వుక్తం తథా శౌచమపి బాహ్య భ్యంతర భేదే నోక్తమ్ । ఏవం ధ్యాన్తిః క్షమా తథా ర్జవ మకౌటిల్య మప్య క్తమేవ ఏవం జ్ఞానం సాంగ వేదాధ్యయనం తత్త్రైశల్యంచ విజ్ఞానం బ్రహ్మత్వైక్యానుభవః సాత్వికీ శ్రద్ధా చాస్తిక్య మిత్యాది నవకం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణజాతేః కర్త స్వభావజ మిత్యర్థః॥ ౪౭

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

స్వాభావికాని । తదేత చ్చుత్తిరపి. అహ తద్యధా, 'తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణో । నానుధ్యాయే ద్భవనాం శ్చబ్ధా న్వాచో విగ్లాపసంహితత్' ఇత్యాది బృహదారణ్యకేపి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౭॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! బ్రాహ్మణునికి స్వాభావిక మైనట్టిన్ని గుణములచే చేయ బడు కర్మలు యేవనగా చెప్పుచున్నాడు । అంతఃకరణకు విషయ నివృత్తి

శమము, బహిర్బుద్ధియ నిగ్రహము, దమము, దేవభాగ్యకూట గురుప్రాజ్ఞ
లను పూజించుట తపస్సు, అంతరంగ శుద్ధి, బహిరంగ శుద్ధి, శౌచము.
ఓరమి, కుటిలత్వము లేకుండుట, వేదవేదాంగములు జదువుట జ్ఞానము,
బహ్మత్వైక్యమభివ్యక్తము - విజ్ఞానము, సత్వగుణ ప్రధానమైన శ్రద్ధ - ఆస్తి
క్యము - యాత్రోమ్మిదిని బ్రాహ్మణజాతికి స్వభావ జన్యములు । బృహ
దారణ్యక శ్లోతి ప్రమాణము॥ ౪౨॥

శ్లో॥ శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనం ।

దాన మిశ్వర భావశ్చ త్వాత్రం కర్త స్వభాజమ్॥ ౪౩

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏవం క్షత్రియస్యాపి స్వగుణ కర్మాణి స్వభావ జాన్యా
హ । శౌర్యమితి । తత్ర తావ చ్ఛౌర్యం పరాక్రమో ౭ధర్మ
నిరత శ్శత్రు) రాభ్యగేనైవ తు లభ్యత ఇత్యాది స్మృతి న్యా
యేన బలవ త్తరానపి ప్రహర్తుం సామర్థ్యమ్ । ఏవం తేజః ప్రాగ
లభ్యం ధృతి ర్ధైర్యం దాక్ష్యం దక్షత యుద్ధేచా ప్యపలాయన
మపరాన్ముఖి భావ ఇత్యర్థః । ఏవం దానం స్వవిత్రానుసారేణ
దేవపరత్వం తథేశ్వర భావః ప్రజా పాలన మిత్యాది త్వాత్రం
కర్మ క్షత్రియ జాతే స్వభావజం । సత్వోపసర్జన రజోగుణ
స్వభావజ మిత్యర్థః॥ ౪౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

ప్రజాపాలన సామర్థ్యమితి తద్యథా, 'ప్రజాకరందదాత్యేధాపుత్రో
భోక్తా ప్రసిద్ధిః పుత్రేభ్య స్తన్విధిక స్తస్మా త్రైజా నైవాత్ర సంశయ' ఇ
త్యాది స్మృత్యాపి క్షత్రియాణాం తదన్వేషం చ రాజ ధర్మవతాం వి

ప్రాజ్ఞయా ప్రజా పాలన మవశ్యమేవ యుక్తం ఏతదుక్తంభారతే 'శృ
తి స్మృతి పురాణాని సేతిహాసా నికౌన్యపి ద్విజ శూద్రముఖా చ్ఛృత్వా
సచేలం స్నాన మాచరేత్' ఇత్యవధార్యమ్॥౪౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఈప్రకారము త్కత్రియునికిన్ని స్వభావ జన్యములైన గుణకర్మలను
చెప్పుచున్నాడు. అధర్మ నిరతుడైన శత్రువు భాగ్యవశముచే లభించు చు
న్నాడను స్మృతి న్యాయముచే బలవంతులనున్న కొట్టివేయు సామర్థ్యము
గల పరాక్రమముశౌర్యముప్రగల్భత్వము తేజస్సు ధైర్యము ధృతిసామ్యముర్థ
దాత్యము యుద్ధమందు పారిపోకుండుట విత్తానుసారముగా దానము ఈ
శ్వర పరతంత్రుడై యుండుట ప్రజాపరిపాలనము-క్షాత్రము ఇవి త్కత్రి
యులకు సత్వగుణముతో గూడిన రజోగుణము యొక్క- స్వభావ జన్య
మైన గుణములు ప్రజలు పన్ను చెల్లించువారు పుత్రుడు ప్రసిద్ధిగా ననుభ
వించువాడు రాజులకు ప్రజలు పుత్రులకంటె నధికులు సంశయము లేదనిన
స్మృతిని బట్టి రాజులకును రాజధర్మము గల అన్యులకును బ్రాహ్మణుల
యాజ్ఞచే ప్రజలను పరిపాలించుట అవశ్య కర్తవ్యము. శృతి-స్మృతి పురాణ
ఇతిహాసాదులను బ్రాహ్మణుడు శూద్రముఖమువల్ల విన్న యెడల సచేల
స్నాన మాచరింప వలయునని భారతమందు గలదు॥౪౩॥

శ్లో॥ కృషి గోరక్ష వాణిజ్యం వైశ్య కర్మ స్వభావజం ।

పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్॥

౪౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవం వైశ్యస్యాపి వృత్త మాహ-కృషీతి తత్ర తావ
త్కృషీ రామ నోత్పత్త్యర్థం భూమి ర్విలేఖనమ్ । ఏవం
గోరక్ష్యం పశుపాలనం వాణిజ్యంతు క్రియ విక్రియాది లక్షణ

మిత్యాది రజస్తో పసర్జన తమస్వభావజ మిత్యర్థః । ఏవమిహ
శూద్రస్యాప్యాహ । పరిచర్యేతి । తదిహ తావ త్పరిచర్యా
త్మకం ద్విజాతి శుశ్రూషాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజం
కేవల తమస్వభావజ మిత్యర్థః॥ ౪౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పరిచర్యాత్మకమితి । తద్యథా, 'పరిచర్యాం విహాయాథ యశ్శూద్రో
విజితేంద్రియః । తపశ్చర్యా పహో మూఢో నిరయం యాత్యసంశయ
మిత్యాది కృత్యసారేపి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౪॥

—♦ ఆంధ్ర) తాత్పర్యము . ♦—

ఈప్రకారము వైశ్యనకున్న వ్యాపారమును చెప్పచున్నాడు.
భూమిని చున్నటు-కృషి గోవులను రక్షించుట క్రయ విక్రయములగులది
వాణిజ్యము. ఇవి వైశ్యనకు రజోగుణముతో గూడిన తమోగుణము
యొక్క స్వభావ జన్యమైన గుణములు. ఈ ప్రకారమే శూద్రునికిని చెప్ప
చున్నాడు. బ్రాహ్మణసేవా రూపమైన కర్మ శూద్రునకు తమోగుణ
స్వభావమైన కర్మయని తెలియవలెను. శూద్రుడు బ్రాహ్మణ పరిచర్య
చేయక జితేంద్రియుడై తపస్సును జేయుచున్న యెడల, మూఢుడై నరకము
నొందును. సంశయము లేదని కృత్యసారమును గ్రంథమందును జూడ
గలను. ౪౪.

శ్లో॥ స్వే స్వే కర్మణ్య భిరత స్సంసిద్ధిం లభతే నరః

స్వకర్మ నిరత స్సిద్ధిం యథా విన్దతి తచ్ఛ్రుణు॥

౪౫.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను స్వస్య జాత్యనుసారేణై తావంతి కర్మాణి
 కుర్వతః కింఫల మిత్యాహ—స్వేస్వేతి । తత్రైవంసతి । స్వస్య
 ఏతే పుణ్యలోకా భవంతి బ్రహ్మ సంస్థాశ్చ మృతత్వం
 యాస్తీ త్యాది శ్రుత్యా కుటీచకో గృహస్థసన్న్య ద్భ్రష్టచారి
 బహూదకః । వాసప్రస్థో ధహంసన్న్య త్పరహంసస్తు జ్ఞానవా
 నిత్యాది స్మృత్యా చతుర్విధ వర్ణధర్మేష్వేవా శ్రమధర్మోపి
 బ్రహ్మర్షి రాజర్షి గణ సేవితస్తేనచ కథ మిహముత్ర కైవ
 ల్యాస్త సిద్ధిరితి తామపి సిద్ధిం యథావిందతి తత్తస్మాచ్ఛుణ్యే
 త్యర్థః॥౪౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

స్వస్యఏత ఇతి ॥ తద్యథోక్తం తత్వసారేపి । యో యద్ధర్మే రను
 ష్ఠేయ స్తత్తద్ధర్మానుగా గతిః । బ్రహ్మ త్తత్రా ద్యనుక్రాంతా గ్రహై
 ర్మోగాది వత్ఫల్విక్తుక్తే తతోత్తమా ధమ జాతీనాం సర్వానా మిహ
 ముత్ర లోకేషు వైకైవ గతిః । కింతు యథా జ్యోతిషే బ్రాహ్మణేషు
 రాజయోగశ్చే స్మహత్వాధిక్యా ద్రాజమాన్యత్వం స్వతోవా రాజత్వం
 తథాక్షత్రియేషు తద్యోగా త్సుతరాం రాజత్వం వైశ్యేషు తుధనాధ్యత్వం
 శూద్రేషు రాజసేవకత్వం శూద్రేష్వ ధిపత్యాది వివేకవ్యక్తమ్॥ ౪౫॥

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఓయీ! తమ తమ జాతికనుకూలమైన యిన్నికర్మలను జేసిన వానికి
 ఫలమేమిటి యనగా చెప్పుచున్నాడు । కుటీచకుడు గృహస్థుడుగాగలడు,
 బ్రహ్మచారి బహూదకుడు గావచ్చును వానప్రస్థుహంసగావచ్చును జ్ఞానము

గలవాడే పరమహంస యను శృతి స్మృతులచే నాల్గు విధములైన వర్ణ భర్మముల యందు ఆశ్రమ ధర్మమున్ను బ్రహ్మరి రాజ్మరి గణముచే నేవించబడు చుండును, కర్మాసక్తుడైన యెడల ప్రతిమానపుడును జ్ఞాన యోగ్యుండగును. అందున ఇహ - పర - కైవల్యములు యెట్లు సిద్ధించునో వచించెద నాలింపుము (యెవడు యేధర్మము ననుష్ఠించునో వానికి యా ధర్మము ననుసరించిన గతిగలుగును । గ్రహములచే యోగాదులచే యోగా దులవలె బ్రాహ్మణాదులచే ధర్మములు చేసూరుననునట్లు ఉత్తమా ధమ జాతులకు అందరికి ఇహపరముల యందు ఒకేగతిగాను । ప్రకాశముగల బ్రాహ్మణులకు రాజయోగము వచ్చినయెడల అధికమైన మహిమ గలుగుటచే రాజపూజ్యముగాని స్వయముగా రాజయగుటగాని, త్పత్రియులకు రాజయోగము పట్టినపుడు ఆత్మంతము రాజగుట, చైత్యులకు రాజయోగము పట్టినపుడు ధనాధ్యుడగుట శూద్రులకైతే రాజసేవకర్తవ్యము నొకరి మొదలగునవి యని తెలిసి కొనవలయును॥ ౪౫॥

శ్లో॥ యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।

స్వకర్మణా తమధ్యర్థ్య సిద్ధిం విందంతి మానవః॥ ౪౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్విహ స్వీయ ధర్మ పూర్వికైవ ప్రవృత్తి రుక్తా తయాచ కథం కైవల్యాంతస్య సిద్ధి రిత్యాహ—యతఇతి । తథాచేహ సంసారే యతో భూతానాం ప్రవృత్తి ర్యేన చేత్స్వ రేణ సాక్షిణా సర్వమిదం త తమిహ సకలేష్టసిద్ధి పద్రం పరమ శివం జ్ఞాతుమిచ్ఛాచే త్తదా స్వస్వధర్మ మార్గేణ సమర్ప్యోర్వార్వారుకమివేతి శ్రుతిన్యాయేన సిద్ధిం విస్తతి నాన్యథే త్యాశయః॥ ౪౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణే ♦—

సకలేష్టసిద్ధిప్రదమితి॥ తద్యథా । అత్యాశ్రమో య మాఖ్యాతో
యత స్సర్వాశ్రమాగృహీ । త్రయో ప్యత్రైవ బోధవ్యా బ్రహ్మచర్యా
దయోప్యమితా పర్యవసితే । కుటీచతో గృహస్థస్యా ద్బ్రహ్మచారి
బహూదతో । వానప్రస్థో ఽధహంసః స్యాత్పరహంసస్తు జ్ఞానవా నిత్యా
మ్యక్త్యా గార్హస్థ్యాశ్రమస్యైవ వేదప్రణీతత్వేన సకలేష్ట సాధకత్వం స్ఫుటీ
కృతం । అతఏవ దేవోపాసనయా దైవం పైత్రం తు పుత్రతో జయేత్
వతోపాసనయా త్యాషణం త్రిభిస్తు పరమం జయేదిత్యాదినా మనునా
మ్యక్త మవధార్యమ్॥౪౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! శ్రవ్యత్తి యనగా స్వధర్మాచరణగలదే. దానిచే కైవల్యా
తమైన సిద్ధి యెట్లు గలుగుననగా చెప్పుచున్నాడు. ఈ సంసారమందు
యేవనివలన భూతము లుత్పత్తి యగుచున్నవో సాక్షిరూపమైన యేకేశ్వ
రునిచే యీసంసారమంతయు వ్యాప్తమయినదో ఇక్కడ సకలమైన ఇష్ట
స్థిలనిచ్చు పరమశివుని తెలియ నిచ్చు గలిగిన యెడల స్వధర్మ మార్గముచే
పూజించి, దోసపండువలె సిద్ధిని బొందగలవు. మరియొక సాధనములేదు.
గృహస్థు సర్వాశ్రమములు గలవాడు గాన అత్యాశ్రమివలె చెప్ప
వచ్చును. బ్రహ్మచారి, గ్రహస్థు, వానప్రస్థులు యీగ్రహస్థునందే తెలియ
నగును. కుటీచకుడు గృహస్థుడుగావచ్చును. బ్రహ్మచారి బహూదకుడు,
వానప్రస్థు హంసయగును. జ్ఞానముగలవాడు పరమహంస గాగలడని
స్మృతిచే గృహస్థాశ్రమమే వేదవిహిత మగుటచే సకలైష్టములను సాధించున
దని స్ఫుటమైనది. గనుక నె దేవోపాసనచే దేవఋణమును పుత్రసంతాన
ముచే పితృఋణమును వ్రతో పవాసా దులచే ఋషి ఋణమును దీర్చి
యీమాడింటిచేతను పరంపదమును జయించ వచ్చునని మను వాక్యమును
దెలియవలెను. ౪౬.

శ్లో॥ శ్రేయా స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్
స్వభావ నియతం కర్మ కుర్వ న్నాపోత్తి కిల్బిషమ్॥ ౪౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వజ్ఞానా జ్ఞానతోపివా కేనాప్యపూర్వేణ జాత్యంతర
ధర్మేణ సంచరన్ కిం సిద్ధిం యాస్యతి, మైవ మిత్యాహా శ్రేయా
నితి॥ తత్రైవం సతి । పరధర్మా త్వనుష్ఠితా దపి స్వధర్మో
విగుణః కించి న్నూనోపి శ్రేయాని త్యర్థః । యత స్వభావ
నియతం తపశ్శౌచాదికం కర్మ శాస్త్రోక్తంచ కుర్వన్ కిల్బిషం
నాపోత్తి త్యర్థః॥ ౪౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కించిన్యూనోపితి॥ తత్తజ్ఞాతి విశేషేణ కించి న్నూనోపి యోధర్మ
సవప కాశ్యో నతిద్విపరీతం కుర్యా దిత్యర్థః తద్యథా పురాణ సముచ్చ
యే 'అసతాం ప్రగ్రహో యత్ర సతాంచైవావ మానతా దండో దైవకృత
స్తత్ర సద్యః పతతి దారుణ' ఇత్యాదినా దక్షయజ్ఞప్రమథన వృత్తాంతేనాపి
ద్రష్టవ్యమ్॥ ౪౭॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము. ♦—

ఓయీ! తెలియకగాని తెలిసిగాని గ్రాత దియైన అన్యజాతి ధర్మము
నాచరించిన యెడల సిద్ధి దొరకునా యంటె కాదని చెప్పమన్నాడు.
పరధర్మమును బాగుగా ననుష్ఠించిన దానికిన్న స్వధర్మముకొంచెముతక్కు
వయినను మంచిదేయని యర్థము. స్వధర్మనిరతుడై తపస్సు శౌచము మొద
లయిన కర్మలను శాస్త్రోక్తముగా నాచరించుటవలన సాపముం గాంచడు
(యేధర్మము అయాజాతి విశేషములచే కొంచెము తక్కువ యైనను

స్వధర్మమే చేయవలెను. దానికి విపరీతముగా అన్యధర్మము నాచరింపరాదు. దుష్టులను చేరదీసి సిద్ధుల నవమానించి నందున తత్కాలమును దైవకృతమైన దండన జరుగును. ఇత్యాదులను దక్షయజ్ఞ పృథ్వాంతముచేత మన్ను తెలియగలరు॥౪౭॥

శ్లో. సహజం కర్మ కాంతేయ సదోషమపి నత్యజేత్ ।

సర్వారంభాహి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రివావృతాః॥ ౪౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథ యథోక్త మేవావశ్యకత్వా దవధారయ న్నాహ సహజమితి॥ తత్త్రైవంసతి హేకాంతేయ సహజం స్వభావజం యథోక్తం కర్మ సదోషమపి కించిన్నూన మపి నత్యజేత్ స్వధర్మస్యా స్తకరణ శుద్ధ్యపయోగిత్వా దితిభావః । నన్వేతావతాపి హింసాది యుక్తమపి నత్యజే దిత్యత్ర కోహేతు రిత్యాహ । సర్వేతి తథాచేహ త్యజేదేవేతి తవాగ్రహ స్మరి సత్వాది త్రివిధస్యాపి గుణస్య ప్రకృతి జన్యత్వేన మూలప్రకృతి మేవ త్యజేదితి ధూమేనాగ్ని రివసర్వకర్మణాం త్రైగుణ్యేన ప్రకృతిజ దోషేణా వృతత్వా త్కిమపి త్వయా నకార్యంతస్య చాశక్యత్వా దితిసిద్ధాంతః॥ ౪౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

సన్నిహ సర్వస్య ప్రపంచజాలస్య త్రిగుణాత్మకత్వే స్థితే తత్వేన కిమపి నకార్య మిత్యాగ్రహ శ్చేత్తర్హి తస్యా శక్యత్వేనాహ—సిద్ధాంతఇతి ఏకంతర్హి 'తామ సాదా జసం శ్రేష్ఠం రాజసా తాన్వీకం మఠం సాట్వీకాన్న పరం కించి ద్యతః కైవల్య భాగ్భవేదిత్యాది స్మృత్యా తావ

త్రైవల్యా మ్మపయోగిత్యైవ సాత్విక మేవ కార్యం తత్తాశక్తశ్చే దిహా
ముత్ర సాధకం రాజసం తత్రాప్యశక్తశ్చే త్కామ హైతుకం తామస
మవీతి మాత్మవచ్చుతిః శ్రోతృహితైషిణీతి న్యాయేన కిమపి కార్యంచే
చ్ఛాస్తోక్త మేవ కార్యమిత్యాశయః॥౪౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

విహితకర్మయే అవశ్యక మగుటవలన ఆవధరింప వలయునని చెప్పు
చున్నాడు. ఓకాంతేయా! సహజ కర్మము కొంచెము లెక్కువయైనప్పటికి
విడువరాదు. స్వధర్మము అంతఃకరణశుద్ధికి ఉపయోగించునది గనుక వదల
రాదు. ఓయీ! ఈ చెప్పటచేత హింసాదులతో గూడినప్పటికి వదలరాద
నుట యందు హేతువేమి యనగా చెప్పుచున్నాడు. వదలవలయు నని
ఏమి అగ్రహము గలిగిన యెడల సత్త్వ రజస్తమో గుణములు ప్రకృతి జన్య
ములగుట వలన మూల ప్రకృతినే వదలవలయును. ధూమముతోనగ్నిగప్ప
బడినట్లు సర్వకర్మలు త్రిగుణాత్మకమై ప్రకృతియందు పుట్టిన దోషము
తో నావరింప బడిన వగుటవలన యేమియు ఏచేత చెయ్య శక్యముగాదు.
చెయ్యలేవని సిద్ధాంతము. (ఓయీ సర్వప్రపంచ సమదాయము త్రిగుణా
త్మకమై యుండగా యధార్థముగా యేమి చెయ్యగూడదని అగ్రహము
వస్తే దానికి శక్యముగాదని చెప్పుచున్నాడు. సిద్ధాంతమనగా తామసకర్మ
కన్న రాజసకర్మ శ్రేష్ఠము రాజస కర్మకన్న సాత్విక కర్మ శ్రేష్ఠము
సాత్విక కర్మ వలన కైవల్యమును బొందును గాన సాత్వికము కన్న మరి
మంచి కర్మలేదు. ఇత్యాది స్మృతులచే సాత్విక కర్మనే చెయ్యవలయును.
అది చెయ్యలేని యెడల ఇహలోక పరలోక సాధకమైన రాజసకర్మ
చేయవలయును. అదిన్ని చెయ్యలేని యెడల కామహేతువైన తామస
కర్మను చేయవలయును. తల్లివలె శృతి, వినువారికి హితవుగా నుండును
న్యాయముచే యేమిచేసినను శాస్త్రోక్త కర్మనే చెయ్యవలయునని
యాశయము॥ ౪౮॥

శ్లో॥ అసక్త బుద్ధి స్సర్వత్ర జితాత్మా విగత స్పృహః
నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సంన్యాసేనా ధిగచ్ఛతి॥ ౪౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

సన్వేపం సర్వకర్మణాం త్యాగ సమర్థ స్తథా కామ
సయా కుర్వతస్తు ఫలాభిసంధినా బంధవవేతి కింకుర్యాదిత్యా
హ—అసక్తేతి । తత్రైవంసతి । శ్రుతి స్మృతి విహితం కర్మ
కుర్వాణ శ్శుద్ధాంతః కరణస్సన్ శాంతో దాంత స్తితిక్షు
స్సమాహితో భూత్వాత్మన్యేవా త్మానం పశ్యేదిత్యాది
శ్రుత్యా శబ్దస్పర్శాదిషు సర్వత్రా సక్తబుద్ధి స్స నిష్కాంతాత్మా
విగతస్పృహశ్చ భూత్వా నైష్కర్మ్యసిద్ధిం బ్రహ్మసాక్షాత్కార
యోగ్యతాం నిస్త్రైగుణ్యలక్షణాం పరమాం సంన్యాసేన
యథోక్తరీత్యాఫలాభిసంధి రహితేన కర్మణా ధిగచ్ఛతీ త్యర్థః
సర్వ సంసార సాఖ్యాని త్యక్త్వా చిత్తం శివేలయేత్ । దండ
కౌపీన కామాయ జటా వల్కుల ధారకః । ముండివా శివచిహ్నాని
ధారయే దజినాదికం భిక్షాశీ నియతాహార స్సుఖ సంసార
వర్జితః । కుటీచకో బహూదక్య హంసః పరమహంసకః తుర్యా
తీతో వధూతశ్చ సన్యాసష్టద్విధో భవేత్॥ సర్వే పాశుపతా
స్సిద్ధా భస్మోద్ధూళిత విగ్రహః । సర్వశాస్త్రార్థ తత్వజ్ఞా వేద
వేదాంగ పారగాః । శివాశ్రమ రతా స్సర్వై శివజ్ఞాన పరా
యణాః । సర్వసంగ వినిర్ముక్తా శ్శివై కాసక్త చేతసః । సర్వ
ద్వంద్వ సహా ధీరా సర్వ భూత హితేరతాః । ఋజవో

మృదవ స్వస్థా జితక్రోధా జితేంద్రియాః । రుద్రాక్ష మాలా
భరణా త్రిపుండ్రాంకిత మస్తకాః । శిఖాజటా స్సర్వజటా
అజటా ముండ శీర్ష కాః । ఫలమూలాశన ప్రియాః ప్రిణా
యామ పరాయణాః । శివాభిమాన సంపన్నాః శివధ్యానై క
తత్పరాః । సమున్మథిత సంసార విషవృక్షాం కురోద్గమాః ।
ప్రియాతుమేవ సన్నాధాః పరం శివపురం ప్రేతి । ఆదిశైవా
మహాశైవా శ్చోత్తమా స్త్వనుశైవకాః । ఏతే సన్యాస
మర్హంతి శాపదగ్ధా స్త్వన్వరకాః । పతితా శ్చాంగవికలా
స్సన్యస్తుం నాధికారిణః॥ ౪౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

సర్వకర్మలను వదలుట యందు సమర్థుడైన వాడు కోరికలేక
కర్మచేయుడు. ఫలాభిసంధి బంధమేగదా యేమిచెయ్య వలయునంటె
చెప్పచున్నాడు. శృతి స్మృతుల యందు చెప్పబడిన కర్మను చేయుచు
శుద్ధాంతః కరణ గలవాడై శాంతుడై దాంతుడై తీతీక్షుడై సమాహితుడై
ఆత్మియందాత్మను జూడవలయు నన్న శృతి ప్రకారము శబ్దస్పృశాదుల
యందును అంతటను ఆస్తక్తి లేనివాడగుచు జితేంద్రియుడై ఈషణాత్రయ
మును వదలి, బ్రహ్మ సాక్షాత్కారమునకు దగినట్టిర్ని త్రిగుణ రహితమైన
ఉత్కృష్టమైన నైష్కర్మ్య సిద్ధిని, సన్యాసముచే ముందుజెప్పబోవు రీతిగా
ఫలాభిసంధిలేని కర్మచే, బొందుచున్నాడు॥ సన్యాసమును జెప్పచున్నాడు
సర్వమైన సంసార సౌఖ్యములను వదలి, చిత్తమును శివునియందు లయింప
చేయవలయును. దండకమండలు కాషాయవస్త్రములు ధరించి జటా
చల్కల ధారియై । లేక ముండియైనను సరే భస్మ రుద్రాక్షలను వ్యాఘ్ర
చర్మాదికమును ధరించవలయును । నియమిత ప్రకారము లఘువుగా

భిక్షాటన చేయుచు సుఖసంసారము లేనివాడై కుటీచక - బహూ దక్క-
హంస - పరమహంస, తుర్యాతీత, అవధూత అని సన్యాసము అరు
విధములు - అందు అవధూతా శ్రమము ఋషిసిద్ధయని రెండవవిధములు.
వీరందరు పాశుపతులు సిద్ధులు క్షస్మచే పూయబడిన శరీరము గలవారు
వేద వేదాంగములు సర్వకాస్త్రముల యొక్క తత్వమును చెలిసిన వారు
శివాశ్రమ మందున్నవారు శివజ్ఞానమందు పరాయణులు । దేహత్రయ
ముతో సంగమును వదిలి శివుని యందాసక్తి గలవారలు. శీతోష్ణాది
ద్వంద్వములను సహించు వారలు ధీరులు సర్వభూతములకు హింస
చేయుటయం దాసక్తులు . ఋజువు పృథువులైన శరీరములు గలవారలు,
స్వస్థులు, క్రోధమును జయించి ఇంద్రియముల నిగ్రహించు వారలు । క్షస్మ
రుద్రాక్షులను ధరించువారు. కొందరు జటాజూటులు, కొందరు జడలను
విరియబోసియుందురు, కొందరు జటలు లేనివారు, కొందరు ముండులు -
కందమూల ఫలాశన మందు ప్రియులు, పాక్షికాయామాది యోగాభ్యాస
ముల యందు నిపుణులు, శివాభిమానము గలిగి శివధ్యానము చేయుచుం
దురు, సంసార విషవృక్షం కురముల మధించివేసి శివపురమును జేరు
టకు సన్నద్ధులై యుందురు ఇది సన్యాసము ఇట్టి వైపభాగ్యములు
స్మార్తభాగ్యములు, క్షత్రియ చైత్యులును సన్యాసమునకు అర్హులు ;
ఇందు కాపదగ్ధులైన వారును పతితులును అంగవికలురు సన్యాసమునకు
అర్హులు గారు॥ ౪౯॥

శ్లో॥ సిద్ధిప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాప్నోతి నిబోధమే ।

సమాసేనైవ కౌంతేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా॥ ౫౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కథం త్వరి నైష్కర్మ్య సిద్ధ్యుత్తరం బ్రహ్మ
ప్రాప్నోతీ త్యాహ—సిద్ధిమితి । ఏవం సతి హేకాంతేయ

నైష్కర్మసిద్ధిం ప్రాప్తో యథా శివ మద్వైతం భూమాత్మానం
 ప్రాప్నోతి తథా తంప్రకారం మేవచనా తస్మాదేనైవా
 వధారయ యాచ జ్ఞానస్య జ్ఞాతవ్యస్య నిష్ఠా పరా యదంతరం
 జ్ఞాతవ్యంగా స్తీతి తామవ్య వధారయే త్యాశయః॥ ౧౦॥

—♦ ల ఘ్న టి ప్ప ణీ ♦—

నైష్కర్మసిద్ధిః॥ నమ కాతర్హి నైష్కర్మ్య సిద్ధి రితిచే చ్చులు !
 'యస్మిన్ కృతే సకర్మాస్తి కర్తవ్యం తత్కృతం యతః । నైష్కర్మ్యం
 తత్సమాఖ్యాతం యదుక్తం శాస్త్రకోటిభి రిత్యాది' స్మృత్యా యస్మిన్
 కృతే సకించి త్కర్మ క్రియతే తస్మేమన శివసంకల్పమస్తు । ఇత్యాది
 శ్రుత్యాచ శ్రుతేరివార్థం స్మృతి రన్వగచ్ఛదితి న్యాయేన చ నైష్కర్మ్య
 లక్షణ సిద్ధి రిత్యాశయః॥ ౧౦॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! నైష్కర్మ్య సిద్ధి తర్వాత బ్రహ్మము నెట్లు పొందుచున్నా
 డనగా చెప్పుచున్నాడు. ఓకాంతేయ! నైష్కర్మ్య సిద్ధి నొందినవాడు
 అద్వైతమైన భూమాస్వరూపుడైన శివుని బొందినట్లు ఆప్రకారమే
 నావాక్యము వల్ల ముగించి కొద్దిగా వినుము. జ్ఞానమును జ్ఞాతవ్యముయొక్క
 నిష్ఠ గాక, దేని తర్వాత తెలియ దగినది లేదో దానినిన్ని ధరింపుము.
 (ఓయీ! నైష్కర్మ్య సిద్ధి యనగా నేదియంటే వినుము. యే నిష్కామ
 కర్మ జేసిన యెడల చేయదగిన కర్మలేదో అది నైష్కర్మ్య మని కోటి
 శాస్త్రములచే జెప్పబడు చున్నది. యేది చేసిన మరి చేయనక్కరలేదో
 యని శివసంకల్పపనిషత్తున్నా నిష్కామ కర్మయే యని చెప్పినది,
 శృతి స్మృతుల యొక్క ఆర్థము వక్కాటియే యను న్యాయముచే
 నైష్కర్మ్య సిద్ధి లక్షణము నెరుగ వలయునని యాశయము.॥ ౧౦॥

శ్లో॥ బుధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యా త్మానం నియమ్యచ
శబ్దాదీ నిష్పషయాన్ త్యక్త్వా రాగద్వేషా వ్యుదస్యచ॥ ౧౧

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథచ సేయం జ్ఞాననిష్ఠా సవ్యవస్థయో చ్యతే ।
బుద్ధ్యేతి॥ తత్ర తావత్ బుధ్యా నైకరణవృత్తి విశేషరూపయా
తయా పున ర్విశుద్ధయా సంశయ విపర్యయా సంభవ శూన్యయా
యుక్త స్తథా ధృత్యా ధైర్య రూపయా త్మానం శరీ
రేంద్రియ సంఘాతం నియమ్య శబ్దాదీ నిష్పషయాన్ రాగ
ద్వేషా చవ్యుదస్యే త్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

వృత్తివిశేషరూపయేతి॥ తద్యథా, 'సంఘాతమహ మాధత్తే బుద్ధి
సైర్యం ప్రజత్యతః । మన శ్చంచల్య వృత్తిస్యా చ్చిత్తం స్వానుభవాత్మక
మిత' స్మృత్యా చిత్తావస్థాపన్నయా విశేషరూపయేత్యర్థః॥ ౧౧॥

—♦ ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఆ యీ జ్ఞాననిష్ఠసు వ్యవస్థతో కూడా చెప్పుచున్నాడు. ఆంతఃకర
ణవృత్తి విశేషమైనట్టిన్ని సంశయము విపర్యయము అసంభావనా
యీదోషములు లేక శుద్ధమైన బుద్ధితో గూడి ధైర్యముచే దేహేంద్రియ
ముల నియమించి శబ్దాది విషయములను వదిలి రాగద్వేష ములనున్నూ
విడిచి, దేహేంద్రియాదులను అహంకార మభిమానించును. బుద్ధి సిరమ
జేసును. మనసు చంచలవృత్తి గలది చిత్తము స్వానుభవరూపమైనదని
స్మృతిచే చిత్తము సిరమైన విశేష రూపముతో గూడిన బుద్ధికి వృత్తివిశే
షమని పేరు॥ ౧౧॥

శ్లో॥ వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవా క్కాయ మానసః ।

ధ్యాన యోగ పరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః॥౧౭

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమపరమసి తత్ప్రకారమాహ—వివిక్తేతి । తథాచ వివిక్తం జనసంస్కరహితం శుద్ధం దేశం సేవీతుం శీలం యస్యేతిసవివిక్త సేవీ త్యర్థః । తథా లఘ్వాశీ నిద్రా లస్యాది రహితత్వా చ్చ యత వాక్కాయ మానసో యమ నియమాదినా ధ్యాన యోగపరో వైరాగ్యంచ నిత్యముపాశ్రిత ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

లఘ్వాశీతి । తద్యథా. 'సుస్మిగ్ధ మధురాహార శ్చతుర్థాంశ వివర్జితః । భుజ్యతే శివ సప్రసీత్యై మితాహార సహచ్యతే' ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥౧౮॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఈ ప్రకారము మరియొక పద్ధతిని జెప్పుచున్నాడు. జన సంస్కరము లేని ప్రదేశమందుండి, నిద్రా, అలసత్వము లేకుండుటకు లఘుభోజనము జేయుచు, యమ నియమాదులచే మనో వాక్కాయముల నియమించి, ధ్యాన యోగముజేసి కొనుచు. వైరాగ్యము నున్న నిత్యము ఆశ్రయించి, లఘుభోజనమనగా, మృదు మధురమైన యన్నమును నాల్గవ భాగమును విడిచి శివప్రీతి కొరకు భుజించునది మితాహార మనబడును॥ ౧౮॥

శ్లో॥ అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహం

విముచ్య నిర్మమ శ్శాన్తో బ్రహ్మ భూయాయ కల్పతే॥౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏనమిహ పరమపి తత్ప్రకార మాహ అహంకారమితి తత్త్రైవంసత్య హం మహతాం శిష్యః పండితో విరక్తశ్చ నాస్తి ద్వితీయో మత్సమ ఇత్యాద్యభిమానో హంకారో బలంచా సదాగ్రహ చూపం తత్ర శరీరంచ దర్శం హర్ష జన్యంచ మదం ధర్మాతిక్రమణంచ కామం తథాయోగ ప్రతి బంధకం చ విషయాభిలాషం తదలాభేన క్రోధం పరిగ్రహంచ మనశ్చాలకం ధనాది సంచయంచ విముచ్య సశరీర మిదం విశ్వం నకించి దితి నిశ్చయీ త్యాది సిద్ధాంత స్మృతి న్యాయేనా హం మమే త్యాది సర్వాభినివేశ వర్జితత్వేన శాస్త్ర సమరసీ భూతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే సమర్థో భవతీ త్యర్థః॥౧౩॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

కామమితి॥ నను కీదృశీ కా సామగీ కిమర్థంచ సాత్వక్తవ్యే తిచే చ్ఛుణు । 'ఉస్మిల త్త్రివణీ తరంగ వలయా పోత్తుంగ పీనస్తా ద్వంద్వేనో ద్యత చక్రవాకమిధునా వక్త్రాంబుజోద్భాసిని । కన్యాకార ధరా నదోపమ మితా కూరాశయేనేష్యతే సంసారార్ణవ మజ్జనం యది తతో దూరేణ సంత్యజ్యతామ్' ఇత్యవధార్యమ్॥ సర్వాభినివేశేతి॥ తద్య ధా, 'దూరే మంచతి బంధు మన్ధమివ యః సగఘా ద్భుజంగాదివ త్రామం యో విదధాతి వేత్తి సదృశం భోగంచ రోగంచయః । స్రైణేయ స్త్రుణవ ద్భ్రుణాం ప్రకృయతే మిత్రేష్వ మిత్రేష్వపి స్వాంతం యస్య సమంసమంగళ మిహామత్రాపి మర్త్యోశ్చుత' యిత్యాది ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౩॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఇక్కడ మరియొక ప్రకారమును జెప్పుచున్నాడు. నేను మహాత్ములకు శిష్యుడను పండితుడను విరక్తుడను నాతో సరియగు మరియొకడు లేడను అహంకారమునున్ను ఆసత్తు నందాగ్రహరూపమైన బలమును, శరీరమును, సంతోషము చేలన పుట్టిన దర్పమునున్ను, భగ్గమును అతిక్రమించు నట్టి మదమునున్ను యోగమునకు ప్రతిబంధకమైన విషయాభిలాషగల కామమును, ఆది లభించనప్పుడు కోరికమునున్ను మనసును చలంపజేయు ధన సంచయమునున్ను వదలి, యీశరీరముతో గూడిన విశ్వము కొంచెమునూ లేనిదానినిగా నిశ్చయించునన్న సిద్ధాంత న్యాయముచే అహంకార మమకారములు లేక శాంతుడై సమర సము గలవాడై నేనే బ్రహ్మమని నిశ్చలుడై యుండి దగినవాడు॥ ౫౩॥

శ్లో॥ బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా నశోచతి నకాంక్షతి ।

సమ సుర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్॥ ౫౪॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ సకథం భూతో భవతీతి సంక్షేపతో వక్తవ్యమిత్యాహ—బ్రహ్మభూతఇతి॥ తత్రైవం సతిసర్వం సర్వత్ర సర్వదేతి బ్రహ్మభూతస్సన్ కిమహం నాకరవమిత్యాది శ్మిత్యా నశోచతి పూర్ణో ద్వైతసతత్వాయే త్యాది స్మృత్యా త్మకామత్వాన్న కాంక్షతీతి కృత్వాశాస్త్ర సజ్జనసంపర్కోవిచారోఽసంగభావనే త్యతోక్త సప్తమ భూమికా ప్రాప్తత్వేన సమ సుర్వేషు భూతేష్వితి మమ పరం పదాఖ్యాం పరమ శివైక నిష్కలక్షణాం భక్తిం లభత ఇత్యర్థః॥ ౫౪॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! అబ్రహ్మ నిఘ్నకు యెటువంటి వాడగుచున్నాడో సంక్షేపముగా చెప్పవలయు ననగా చెప్పుచున్నాడు. సర్వము సర్వత్ర, సర్వవా అనే న్యాయముచే శృతి స్మృతులచే ఆత్మకాముడు గనుక యేమియు గోరడు. దుఃఖముం జెందడు, శాస్త్ర సంపర్కము, సజ్జన సంపర్కము, విచారము, అసంగభావనా, సమత్వము, స్వచ్ఛత్వము, సౌఖ్యమని యేడు భూమికలు. సప్తమ భూమికను బొందిన వాడగుటచే సర్వభూతముల యందు సముదై నాయొక్క పరమ పదమను, పరమ శివైకనిస్థితిగణము గల భక్తిని, బొందుచున్నాడు॥ ౫౪॥

శ్లో॥ భక్త్యా మామభిజానాతి యావా న్యశ్చ స్మి తత్వతః
తత్వతో మాం తతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్॥ ౫౫

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను వసత్యద్ధాతు సర్వతే) త్యుక్త స్మృతి న్యాయేన మమ వాసుదేవస్య భక్తిం శిరోవ్రతేతి నామ్నీం పాశుపత వ్రతాఖ్యాం పరాం లభత ఇత్యాద్యుక్తం తత్రైవంసతి తయా భక్త్యా కథం మాం విజాసీయా దిత్యాశంక్య పునరుపసంహరతి । భక్త్యేతి॥ తత్రైవం సతీహ సర్వేషా మేవ భక్తానాం శంభో ర్లింగ మనుత్తమ మిత్యాది స్మృత్యా మాం పాశుపతం యచ్చ కించ జగత్యత్రే త్యాది శ్రుత్యా యావా న్యశ్చ స్మితి తత్వతో వస్తుతో మూలప్రకృతి హవత్వేన సర్వాత్మనా యోభిజానాతి సవో స్త త్న దితి నిర్దేశోక్త్యా తస్మా

మాయా త్మనో భావో వాచ్యం లక్ష్యంవా బ్రహ్మ యాథా
త్మ్యం యోవేదాదా విత్యాది శ్రుతివేద్యం తద్మాప్రేక్షేవా
హంగిరోపాసనయా తత్వతో మాం జ్ఞాత్వా తతశ్చ మహే
శ్వరే పరే బ్రహ్మణి శివే విశతే సమరసో భూతో భవతీతి
భావః॥౧౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప చే ♦—

అధేహగ్నిరిత్యాది మంత్రేణ భస్మా త్మ ధారణం రుద్ర జపశ్చైతా
శరోవ్రత నామ్నోపాశుపతవ్రతాఖ్యా భక్తి స్తామేవ వస్తు మాశంకతే ।
నన్వితి॥ స్మృతీశ్చ॥ 'ఆశేహో పనిషత్సాహ రుద్రాధ్యాయ సముద్గతః ।
తథాపాశుపతం దివ్యం వ్రతం పాశ విహాసనం తదేత స్మనిభి స్సర్వైః
ర్మరీచ్యత్రి పురోగమైః సహదేవై ర్ధృతం తేభ్యః సద్విద్యాం జగ్రహా
శ్చతే' ఇత్యాది దృష్టవ్యమ్॥ మూలప్రకృతి రూపత్వేనేతి॥ ఏతచ్చ సత్త్వం
రజ స్తమా విష్ణో జగదండం జనార్దన । తస్య కారణ మాహు స్త్వాం
సాంఖ్యా స్తత్త్వవిదో హర' ఇత్యాదినాపూర్వమేవ తద్రూపత్వే నోక్త
త్వాదితిభావః॥ ౧౭॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

సర్వవ్యాపకుడనైన నాయొక్క భక్తిని శిరోవ్రతమనే పేరుగలిగి
పాశుపత వ్రతమని ప్రసిద్ధిని బొందిన పరమభక్తిని బొందుచున్నాడని
చెప్పిన దానిలో అభక్తిచే నన్ను యెట్లు తెలుసు కొనునని శంకించుకుని
మళ్ళీ ఉపసంహారము చేయుచున్నాడు । భక్తులందరిలోను శివచిహ్నములు
ధరించిన భక్తుడు తమడను స్మృతిచే నన్ను పాశుపతునిగా శృత్యభిప్రాయ
ముచే నేనెట్టివాడనో యెవ్వండనో యధార్థముగా మూలప్రకృతి రూప
ముతో సర్వాత్మనా యెవడు తెలియుచున్నాడో వాడే, ఓం - తత్ -

సత్, అనే పేరుతో దానికిన్ని మాయా స్వరూపముచే భావము - వాచ్యమని, లక్ష్యుని బ్రహ్మముయొక్క యధార్థము 'యోవేదాదే' అను శృతి యందు చెలియందగిన మహేశ్వరుని యహంగిరో పాసనచే తత్వమువలన నన్ను తెలిసి అటుపైన మహేశ్వరుడు పరబ్రహ్మము నైన శివుని యందు ప్రవేశించు చున్నాడు । సమరసము గలవాడగు చున్నాడని భావము 'అగ్నిరితిభస్మ వాయురితి భస్మ'యను మంత్రముచే భస్మ చిహ్నమును ధరించి రుద్రజపము చేయవలయునని శిరోవ్రతమని పేరుగలిగినట్టిన్ని పాశుపత వ్రతమును ప్రసిద్ధిగలది భక్తి. అభక్తినే చెప్పేకొరకు శంక చేయుచున్నాడు । సమస్తోపనిషత్తుల యొక్క సారము రుద్రాధ్యాయ మైనది. అటులె పాశుపత మను దివ్యమైనవ్రతము పాశమును విడిపించునది అట్టిదానిని మరీచి అత్రిమొదలగు మహర్షులందరును దేవతలందరును ధరించి సద్విద్యను పొందిరి. ఇత్యాదుల యందు చూడవలయును తత్వవిదులైన సాంఖ్యులు సత్త్వ రజస్తమో గుణాత్మక మైన జగదండమునకు కారణమును నిన్నుగా చెప్పచున్నారు ఓహరి విష్ణో యని పూర్వమే మూలప్రకృతి రూపమని చెప్పడమైనది॥ ౫౫॥

శ్లో॥ సర్వ కర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః ।

మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పద మవ్యయమ్॥ ౫౬

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను చ కథం కర్మాణి కుర్వాణ స్తత్పదం విశత ఇత్యాహ - సర్వేతి॥ తత్రైవంసతి । తద్వై మన శ్శంభు పదారవిందయో రిత్యాది స్మృత్యుక్త రీత్యా సర్వాణ్యపి కర్మాణి సదా నిరంతరేణ కుర్వాణో మత్ప్రసాదాదేవ బుద్ధిర్మనో హంచ చిత్తంచేతి పంచవింశతి తత్వాత్మకా త్ప్ర

వృత్తి లక్షణా నృత్తో విశేషేణ యతః పృథగ్భూత ఏవ
జన్మ మరణా శ్రీయో యస్య స మద్వ్యపాశ్రయ స్సన్
శాశ్వతం నిరంతర మవ్యయ మవినాశినం వైష్ణవం పద మవా
ప్నోతీ త్యర్థః॥ ౫౬॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పృథగ్భూతఇతి ప్రవృత్తి లక్షణో ధర్మోదేసుదేవ స్సమీరిత ఇత్యా
ద్యత్యక్తత్వా దిత్యవధార్యమ్॥ ౫౬॥

—♦ ఆ.౦ ధృ తా త్ప ర్య ము ♦—

ఓయీ! కర్మలను జేయుచు పరమ పదమును యెట్లు బొందునంటె
చెప్పించున్నాడు. శంభుచరణముల యందున్నదే మనస్సను స్మృతి ప్రకార
ము సర్వకర్మలను నిరంతరము చేయువాడు నాయనుగ్రహము వలననే
మనో బుద్ధి చిత్తా హంకారము మొదలగు పంచవింశతి తత్వములె ప్రవృ
త్తి లక్షణమైన నావలన విశేషముగా వేరయి జన్మమరాణా శ్రయమై
వన్నాశ్రయించి శాశ్వతమైనట్టి నిరంతరమైన అవ్యయము అవినాశ
యయిన వైష్ణవపదమునుబొందుచున్నాడు (ప్రవృత్తి లక్షణము గల ధర్మము
వాసుదేవుడని నివృత్తి లక్షణముగల ధర్మము సదాశివుడనిన్ని ఇదివర
లోనే చెప్పియుంటిమి తెలియవలెను॥ ౫౭॥

శ్లో॥ చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్యస్య మత్పరః ।

బుద్ధి యోగ ముపాశ్రిత్య మచ్చిత్త స్సతతం భవ॥ ౫౮

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

ఏతదేవ పదం ప్రాప్తుం పున రవధారయ న్నాహ ।
చేతనేతి॥ తత్రైవం సతి చేతసా సర్వకర్మాణి పంచవింశతి

తత్త్వాత్మకే మయి సన్యస్య బుద్ధేః పర మాత్మానం విజానన్
బుద్ధియోగంచా ప్యాశ్రిత్య పృథక్కృత్య పరం పదం తురీయ
మవాప్నోతీ త్యహమేన హస్త పాదాది ప్రదత్వేన పరం
సాధనం యస్య స మత్పర స్తథా మదుపదేశే శివైకతత్వే
చిత్తం యస్య స మచ్చిత్తస్సన్ సతతం భవేతి స్వస్య గురుత్వ
మవధారితమ్॥ ౫౭

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

అహమేకే॥ తత్రైవం సతి । 'సృజత్యే త జగత్సర్వం విష్ణు స్త
త్పశ్యతీ శ్వరః । ఇథం జగత్సర్వ మిదం రుద్ర నారాయణోద్భవ
మిత్యాది కూర్మ స్మృత్యా విష్ణో జగత్కర్తృత్వేన ప్రాణినాం హస్త
పాదాది ప్రదత్వేన శివజ్ఞానేన మోక్షోపకారిత్వ మితి ప్రవృత్తి పూర్వకైవ
నివృత్తి రప్యవగతేతి భావః॥ ౫౭॥

—♦ ఆంధ్ర తా త్ప ర్య ము ♦—

ఈపదమును పొందే కొరకు మళ్లీ సాగ్రంభించి చెప్పుచున్నాడు.
చిత్తముచే సర్వకర్మలను పంచవింశతి తత్వ రూపమైన నాయందు 'సమ
ర్పించి బుద్ధికంటెను పరమైన ఆత్మను తెలియుచు బుద్ధి యోగమునున్న
ఆశ్రయించి తత్వముల వేరుచేసి పరంపదమైన తురీయమును పొందు
చున్నాడని నేనే హస్త పాదాదుల నిచ్చు వాడగుగాన ఉత్కృష్టమైన
సాధనము నేనే గాన మత్పరుడై నా యుపదేశముచే శివైకతత్వమందు
చిత్తము గలవాడగుచు యెప్పుడు నుండవలయునని తనకు గురుత్వము
చెప్పబడినది. (విష్ణువు జగత్తునంతకు సృష్టిచేయుచున్నాడు. అట్టి జగత్తును
ఈశ్వరుడు చూచుచున్నాడు. ఈ ప్రకారము జగమంతయు రుద్ర నారా
యణులచే నుత్పన్నమైనదనిన కూర్మస్మృతి వలన విష్ణువు జగత్కర్తయై

పాణిలకు హస్త పాదాదుల నిచ్చుటచేతను శివజ్ఞానము వలన మోక్షోప
కారి యగును గాన నివృత్తికి పూర్వము ప్రవృత్తియై యని తెలియవలెను॥

శ్లో॥ మచ్చిత్త సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదా త్తరిష్యతి ।

అథచే త్వ మహంకారా న్నశోష్యసి వినశ్యసి॥ ౧౮

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం నస్వయం ధ్యానతః కశ్చి త్సర్వజ్ఞ స్సిద్ధి
పారగ ఇత్యాది స్మృతే స్తే తవ శివజ్ఞానోపదేష్టు ర్గురో
రావశ్యకత్వ మితి నిశ్చినోతి॥ మచ్చిత్త ఇతి॥ తత్రైవంసతి ।
మచ్చిత్తస్సన్ సర్వదుర్గాణి దుస్తరాణి సంసార దుఃఖాని
యదుపదేశ ప్రసాదా త్తరిష్యసీ త్యర్థః । అథచే ద్యది తు
త్వంమదుక్తే విశ్వాస మకృత్వా మహంకారా త్పండితోహ
మితి గర్వా న్నశోష్యసి తతో వినశ్యసి సదాశివ మప్య
జాన న్పురుషార్థా ద్భ్రష్ట భవిష్యసీ త్యర్థః॥ ౧౮॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

పురుషార్థాద్భ్రష్టమితి॥ యతోనస్వయం ధ్యానతః కశ్చి త్సర్వజ్ఞః
సిద్ధి పారగస్తస్మాద్గురోః ప్రసాదేన వేదితమ్యః పరః శివ ఇత్యాది
ద్రష్టవ్యమ్॥ ౧౮॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

గురుపదేశములేక స్వయముగా ధ్యానము చేసికొని సర్వజ్ఞుడై సిద్ధి
నొందిన వాడొక్కడునూ లేడను స్మృతివలన నీకు శివజ్ఞానమునుపదేశించు
గురువు ఆవశ్యకమైయున్నాడని నిశ్చయించుచున్నాడు. నాయందుచిత్తము

మంచి ముస్తరములైన సంసార దుఃఖములను యే ఉపదేశము వలన
తరించ గలుగదువో ఒక వేళ నాయుపదేశమందు విశ్వాసముంచక
అహంకారము వలన నేనే పండితుడనని గర్వము వలన వినవో అందువలన
సదాశివుని తెలియక పురుషార్థము వలన భ్రష్టుడే వగుదువు. (స్వయముగా
ధ్యానించి యెవడును సర్వజ్ఞుడుగాలేదు. సిద్ధి నొందలేదు. అందువలన గుర్వ
మగ్రహము వలన పరశివుడు తెలియ నగునన్న స్మృతులు జూడనగును॥
శ్లో॥ యదహంకార మాశ్రిత్య నయోత్స్య ఇతి మన్యసే
మిద్యైవ వ్యవసాయ స్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్త్యతి॥ ౧౯

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అధేదానీం ధార్మికో హంకూరం కర్మ కథం కరిష్యా
మీతి । తత్తాహ । తదహంకారమితి॥ తత్రైవం సతి యద
హంకార మాశ్రిత్య క్రూర్యం యుద్ధం కర్మ నకరిష్యామీతి
మన్యసే చే నిద్యైవ వ్యవసాయో నిశ్చయో యత స్తే
ప్రకృతిః క్షత్రజాత్యారంభకో రజోగుణ స్వభావ రూప స్త్వాం
తై ర్యుధ్యమానే సతి యుద్ధే స్వయమేవ నియోక్త్యతీతి
మద్భావః॥ ౧౯॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యుధ్యమానే సతీతి॥ తత్రైవం యది తైః సహ బలాత్కారేణ
యుధ్యమానే త్వం పరాయిత శ్చేత్తదా తే ధర్మవిపర్యయః యది
చావళః సం స్తై ర్యుధ్యమాన శ్చేత్తదాత్వావశ్యకత్వా త్తర్హి తక్కు
త్తవ్యతైవా స్తీతి కృత్వా మదుపేక్షేనైవ తత్కుతో నక్రియత ఇతి మదా
శయః॥ ౧౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఇప్పుడు నేను ధార్మికుడను కృతకర్మ నెట్లు చేస్తునంటే చెప్పుచున్నాడు । యే అహంకారము నాశ్రయించి కృతమైన యుద్ధమును చెయ్యనని దలచుచున్నాను సప్రయత్నము మిథ్యయే నిశ్చయము । యెందుకనగా నియొక్క ప్రకృతి క్షత్రియ జాతి నారంభించిన రజోగుణ స్వభావము, నిన్నును, వారలు యుద్ధము చేయుచుండగా స్వయముగానే యుద్ధమందు నియోగించ గలదని నాయాశయము (వారలు బలాత్కారముగా యుద్ధము జేసిన నీవు పారిపోయిన యెడల ధర్మము తలక్రిందగును, నివస్వాధీనుడవై వారలు యుద్ధముజేయుగా అప్పుడైనను నీవు యుద్ధముచేయుక తప్పదు నాయుపదేశముచే నిప్పుడేల చెయ్యనని నాయాశయము॥ ౫౯॥

శ్లో॥ స్వభావజేన కాంతేయనిబద్ధ స్వేన కర్మణా ।

కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహ త్కరిష్య స్యవశోపి తత్ ॥ ౬౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను కాతర్హి ప్రకృతి స్తామేవ వివృణోతి । స్వభావజేనేతి॥ తథాసతి । స్వభావజేన పూర్వోక్తేన క్షత్రియ ధర్మేణ శౌర్యాదినా నిబద్ధో వశీకృత స్త్వంస్వేన కర్మణా హేకాంతేయన్మోహ తాన్విజ్ఞానా త్కర్తుం నేచ్ఛసి తత్త్వమిశ్వరపారతంత్ర్యా దవ్యవశస్సన్ కరిష్యస్యేవేతి భావః॥ ౬౦॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ . ♦—

పారతంత్ర్యాదితి॥ తద్యథా, 'బ్రహ్మ విష్ణు స్తథాస్యేపి దేవా సుధీహ తేష్వథ । స్వతంత్రః శివ ఏవాస్తి నాత్రకార్యా విచారణేత్యాది శ్చుత్యా త్వమప్య వశః సన్కరిష్యసీ త్యర్థః॥ ౬౦॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ప్రకృతి యనగా నేదంటే దానినే చెప్పుచున్నాడు. పూర్వోక్తమైన నిస్వభావ జన్యమైన క్షత్రియ ధర్మముతో శౌర్యాదులచే కట్టబడి వశమైన వాడై నీవు యే అజ్ఞానము వలన యుద్ధము చేయ నిశ్చయించవో, అట్టి నీవు ఈశ్వరపరతంత్రుడవై అస్వాధీనుడవగుచు చెయ్యగలవు. బ్రహ్మ విష్ణు యితరమైన దేవతలందరును గలరు అందులో స్వతంత్రుడు శివుడొక్కడే మిగిలిన వారందరును పరతంత్రులే ఇందు సంశయము లేదనుస్మృతిచే నీవును పరతంత్రుడవై చెయ్యగలవని యర్థము. శ్లో॥ ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ల్లభ్యతే తిష్ఠతి ।

భ్రామయ స్సర్వభూతాని యంత్రాహుధాని మాయయా॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నను క్వ తస్మి శ్వర స్తిష్ఠతీ త్యాహ— ఈశ్వర ఇతి॥ ఏవం తస్మి భర్గః శూలీ తథేశాన శ్చేశ్వర స్సర్వ దేహినా మిత్యాది స్మృత్యా గాయత్ర్యాదౌ దర్శిత ఈశ్వరో హే అర్జున సర్వభూతానాం హృద్దేశే ల్లభ్యతే తిష్ఠతీ త్యర్థః । ఏవ మిహ వినా శివప్రసాదంహి భ్రాంతిః క్వాపి ననశ్యతీ త్యాది స్మృత్యా యంత్రాహుధానీవ మాయయా సర్వ భూతాని భ్రామయ స్మిశ్వర స్తిష్ఠతీ త్యర్థః॥౬౧॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

హృద్దేశ ఇతి॥ తద్యథా॥ 'శివస్థానే శరీరస్మిన్ సంస్థిత స్వాత్మ మాయయా దుఃఖాది సాగరే ఘోరే ముహ్యమాన శ్చ శోచతీ' త్యాది ద్రవ్యవక్తుః॥ ౬౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! ఈశ్వరు డెక్క-డున్నాడనగా చెప్పుచున్నాడు. ఓఅర్జున!
శ్లో॥ బ్రహ్మాండ దేవాలయ మధ్యసంస్థం పిండాండ గర్భాలయ చిత్తపీఠే।
విభాసమానం వితలం స్వకీయ చైతన్యలింగం శివ మాశ్రయామః॥ ఇర్లుడు,
శూలి, ఈశానుడు, ఈశ్వరుడు బ్రహ్మాండమను దేవాలయములో పిండాండ
మను గర్భాలయమున చిత్తమను పీఠమునందు చైతన్యమును లింగరూప
ముతో నున్నాడు. గాయత్రీ ఆదియందు చూపించబడిన ఈశ్వరుడు సర్వ
భూతముల యొక్క- ఆంతఃకరణయం దుంటున్నాడు. శివప్రసాదము
లేక భాగ్యంతి యెవరికిని నశించదను స్మృతిచే యంత్రారూఢులను వలె
మాయచే సర్వభూతములను త్రిప్పుచు నీశ్వరుడే ఉంటున్నాడు. (శివస్థాన
మైనఈ శరీరమందుండి తన యొక్క ఆత్మ మాయచే దుఃఖ సాగరమందు
మోహమున నేడ్చుచున్నాడను నట్టి స్మృతులు చూడవలయును॥ ౬౧॥

శ్లో॥ తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావే న భారత ।

తత్ప్రసాదా త్వరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ననుచ త్వంతు మయాప్రాప్తీనీతి తతః పరం కిం
ప్రాప్తవ్య మస్తీత్యాహ — తమేవేతి॥ తత్ప్రేర్థనతి॥ తమేవ
సదాశివం శరణం గచ్ఛ నతుమాం మాయామయం దేవకీ
సుతం కింతు మత్తః పరం తమేవేశ్వరం శివస్వార్థం స్థితా గౌరీ
తదర్థో హరిరిష్యత ఇత్యాది స్మృత్యా శివశక్త్యాత్మకం జగ
దితి సర్వభావేన విజాన స్తే భారత తం శరణం గచ్ఛే త్వర్థః ।
తథానతి తస్య శంభోః ప్రసాదేన యో వైష్ణవ స్సోసి చ

యోగకాలే శక్తి స్వరూపేణ విచింత్య విష్ణు మిత్యాది
శ్రుత్యా నధారితాం పరాం శాంతిం సప్తమ భూమికాం
తల్లభ్యం శాశ్వతం శివ మద్వైతం స్థానంచ ప్రాప్స్యసీతి
పరమార్థః॥ ౬౨॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను సమష్టి భావేన యచ్ఛుకించ జగత్ప్రత్యే త్యాది శ్రుత్యా
త్వమేవ సర్వాత్మనా ప్రత్యక్షోన్మేవ ఏవం వ్యష్టిభావేనాపి త్వం శ్రీకృష్ణ
రూపతయా మయాప్రాప్త ఏవ । త్వమపీ త్యధికం కిం మాముపదేశం క
రోషీ త్యుత్తరం వక్తు మాశంకతే । నన్వితి । ఏవంసతీహ । తేప్రాప్త
వ్యంశు 'యోవేదాచా' స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతేచ ప్రతిష్ఠిత' ఇత్యాది
శ్రుతిసిద్ధాంత వేద్యః పరశ్చివో మత్తోధికోవేద్య' ఇతి తమేవ సర్వభావేన
సర్వాధిష్ఠానత్వేన జానీహీత్వర్థః॥ ౬౨॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! నీవే నాకు ప్రాప్తమయితివి. నీకంటె మరేమి గావలయు
నంటె చెప్పుచున్నాడు । అసదాశివునే శరణు బొందుము మాయా రూప
మయిన దేవకీ సుతుడనయిన నన్నుగాను, నాకంటె పరుడైన యా ఈశ్వ
రుని శివునియొక్క సగము శరీరము గౌరి, గౌరిలో సగము నేనను
స్మృతిచే జగదంతయు శివశక్త్యాత్మక మనునట్లు సర్వము శివుడే యను
భావముతో తెలిసి శరణు బొందుము । అయితే ఈశ్వరానుగ్రహముచే
జైవ్రవండును యోగమును చేయునప్పుడు విష్ణును శక్తిస్వరూపముగానె
చింతించుననిన శృతిచే చెప్పబడిన పరమ శాంతియైన సప్తమ భూమికను
అందు లభ్యమగు శాశ్వతము శివము ఆద్యైతము అను స్థానమును బొంద
గలవని పరమార్థము (ఓయీ! సమష్టి భావముచే యీజగతునందుండు

పదార్థమంతయు నీవే సర్వాత్మనా ప్రత్యక్షమయై యుంటివి. వ్యష్టి భావముతో నీవు శ్రీకృష్ణ రూపముతో నాకు సాప్రమయితివి. నీవును అధికముగా నాకెందుకు ఉపదేశం చేస్తావని ఉత్తరమును చెప్పుటకు శంకించు చున్నాడు. నీకు పొందదగినవాడు 'యోవేదాచాస్వరఃప్రోక్తో' అను శృతి సిద్ధాంతమందు ప్రతిపాదింప బడిన పరశివుడు నాకంటె అధికుడని తెలియుము. అతనినే సర్వవిధముల సర్వాధిష్ఠానమునుగా తెలుసుకొనుమని యర్థము. శృతి యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః । తదా శివ మవిజ్ఞాయ ముఖస్యాంతో భవిష్యతి । యనునట్లు, శివుని తెలియక యెవరును ముక్తికొందరేదు. ఆకాశమును చర్మమువలె నెవరును చుట్టలేరు॥ ఆకాశమును చుట్టినపుడు శివుని తెలియకయే ముక్తి గలుగును॥ ౬౨॥

శ్లో॥ ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతం గుహ్యత్ గుహ్యతరం మయా
విమృశ్యై తదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథాకురు॥ ౬౩

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథేదానీంతు ప్రకృత గ్రంథముపసంహరన్నాహ—
ఇతీతి తత్రైవంసతి । తేతుభ్య మత్యంతప్రియాయ జ్ఞానం
శాస్త్రీయం మోక్షసాధనం గుహ్యద్గుహ్యతరం మయా ఖ్యాతం
కథితమితి తదశేషేణ విమృశ్య నామో పక్రమోప సంహ
రాది షడ్విధ శాస్త్రార్థ నిశ్చయక లింగైః పర్యాలోచ్య తథా
కుర్విత్యర్థః॥ ౬౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

తర్వాతి నిప్పుడు ప్రకృతమైన గ్రంథమును సమాప్తి చెప్పుచు
చెప్పుచున్నాడు. నీకొరకు అత్యంత ప్రియుడవు గాన రహస్యములనున్న

రహస్యమైనట్టిన్ని మోక్ష సాధనమైనట్టి శాస్త్రీయమైన జ్ఞానమును, చెప్పితిని. దాని నంతను విమర్శించుకుని, ఉపక్రమము, ఉపసంహారము, మొదలయిన ఆరువిధములయిన శాస్త్రార్థములను నిశ్చయించు లింగము (హేతువు)లచే ఆలోచించుకుని యట్లు చేయుము॥ ౬౩॥

శ్లో॥ సర్వగుహ్యతమం భూయ శ్శృణు మే పరమం వచః
ఇష్టోసి మే దృఢమతి స్తతో వక్ష్యామి తే హితమ్॥ ౬౪

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం 'శ్రుతౌ భక్తి శ్శివే భక్తి ర్గురౌ భక్తి శ్చ కే
వలా । సాధనం బ్రహ్మవిద్యాయా నాన్యథా సురపుంగవ'
ఇత్యాది బ్రహ్మగీతోక్తే ర్భూహ్మ విద్యోపదేశే గురోర్గీ
యస్త్వం వక్తుం ప్రతిజానీతే । సర్వేతి॥ తత్రైవం సతీ ష్టోసి
దృఢమతి రితి మత్వా భూయః సర్వ గుహ్యతమం పరం వచ
శ్శృణు తే తుభ్యం హితం మత్వా వక్ష్యామి త్యర్థః॥౬౪॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

శివేభక్తిరితి॥ తథా చశ్రుతిః 'యదా చర్మవ దాకాశం వేష్ట
యిష్యంతి మానవాస్తదా శివ మవిజ్ఞాయ దుఃఖస్యాన్తో భవిష్యతీ తియథా
చర్మణా వాద్యముఖే వేష్టనవ నృహాకాశ వేష్టనం మనుష్యాణాం నసంభ
వతి తథా శివ మవిజాయ ముక్తిరపి నసంభవతీతి హి తదర్థా దితి
భావః ౬౪॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

శ్రుతియందును, శ్రుతినియందును గురువునందును కేవలమైన భక్తి
గలిగిన యెడల బ్రహ్మవిద్యకు సాధనమగును ఇవిగాక, మరియొక సాధనము

తేదని బ్రహ్మగీతయందు బ్రహ్మ విద్యోపదేశము చేయు సమయమందు గురువునకు గొప్పదనమును జెప్పే కొరకు తెలియుచున్నాడు. అన్నింటి కన్న మిగుల గోప్యమయినది వేరొకటి చెప్పుచుంటిని. నేను పలుకునది దొడ్డిమాట, నాకు నిపు మిగుల గావలసిన వాడవగుటం బట్టి ఇంతగా సహితము కొరకు వచించు చుంటిని. (యదా చర్మకదాకాశం వేష్ట యిష్యంతి మానవాః | తదా శివమనిజ్ఞాను ముఖస్యాంతో భవిష్యతి, చర్మము వాద్యము యొక్క ముఖమును గప్పినట్లు మహాకాశమును గప్పట మనుష్యుల వలన యెట్లుగాదో అట్లే శివుని తెలియక ముక్తియు సుభ వించదని శివభక్తి గావలయు ననియు, అందుకు ముందుగా గురుభక్తి గావలయు ననిన్ని చెప్పబడినది || ౬౪ ||

శ్లో॥ మన్నానాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం సమస్కరు |
మామేవై వ్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోసి మే || ౬౫ ||

—♦ భా వ్య మ్ —

నను కిం త్వర్తి గుహ్యతమం యద్వక్తుం స్వస్మిన్ గురు త్వం దర్శయసీ త్యాహ—మన్నానాభవేతి || తథాచ 'యస్యదేవే పరాభక్తి ర్యథాదేవేతథా గురా విత్యాది శ్రుత్వా మన్నానా భవ మద్భక్తే ఇత్యాదినా గురు శిష్య భావ నియమేన మన్యే త్వాం కాల మీశాన మితి స్మృతి న్యాయేనచ మాం సదా శివ మేవైవ్యసి ప్రాప్నోసి యతో మే ప్రియోస్య తః సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రతిజ్ఞాం కరోమి త్యర్థః || ౬౫ ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నను త్రివిధో ౨హంభావో దేహీ శీవే తథేశ్వరేచేతివివేచయ న్నాహ || తథాచేతి || ఏవంసతి దృష్ట్వా పాతం హరే ర్దేహ మిత్యతో

దేహేహంభావః పూర్వమేవ బహుశో నిరస్తో జీవేశ్వరయోస్తు వ్యష్టి
సమష్టి భావేనా భావకం శివ మద్వైతం తురీయమేవ ప్రతిఫలిత మిత్యాహ
మన్యేత్వామితి॥ ఏవం తర్హ్యవినాశిత్యాత్మ ఏవా వశిష్యత ఇత్యహంగిశో
పాసనయా సర్వత్రా హంశబ్దేన శివ మద్వైతం పరబ్రహ్మైవ వస్తుతో
గృహ్యత ఇత్యర్థః ౬౫॥

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము —

ఓయీ! రహస్యమైన దేమిటి? దేనిని చెప్పటకు తనయందు గురు
త్వమును జూపించుచున్నావంటె చెప్పుచున్నాడు. యెవనికి దేవుని యందు
పరమ భక్తి గలదో దేవుని యందుచలెనే, గురువు నందును భక్తి గావల
యునను శృతిచే నాయందే మనసు నుంచుము. నన్నే నేవింపుము. నన్నె
పూజింపుము. నాకే నమస్కరింపుము. అట్లు చేసినచో గురు శిష్య భావ
నియమముతో, నిన్ను కాల రూపుడైన శివునిగా దలచెద నన్న స్మృతి
ప్రకారము సదాశివుడనైన నన్నె బొందెదవు. సత్యముగా ప్రతిజ్ఞాపూర్వ
కముగ నుడువు చుంటిని. నీవు నాకు మిక్కిలి హితుడవు. (ఓయీ! దేహ
మందు జీవుని యందు ఈశ్వరుని యందు అహంభావము మూడు విధము
లుగా వివేచన జేయుచు చెప్పుచున్నాడు. హరియొక్క దేహపాతమును
జూచి యను స్మృతిని బట్టి దేహము నేనను భావము మునుపే అనేక
పర్యాయములు తీసివేసితిని. జీవేశ్వర భావములు వ్యష్టి సమష్టి భావముచే
అభాసమాత్రముగా శివుడు అద్వైతము. తురీయముగా ప్రతిఫలిస్తాన్నదని
చెప్పుచున్నాడు. అవినాశమైన అత్మ యె మిగిలి యుంటూన్నదని అహం
గిశోపాసనచే అంతటను అహం శబ్దార్థము శివుడు, అద్వైతము పర
బ్రహ్మము యథార్థముగా గ్రహించ బడుచున్నదని యర్థము॥ ౬౫॥

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ।

అహం త్వం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామిమాశుచః ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేషం గురుశ్చే ద్భవాం స్తస్మి శమదమాది షట్సుంపత్తి
యుక్తాయ మహ్యం కింబ్రీషీ త్యేకేనైవ వచసా తత్త్వం
వక్తవ్య మిత్యాహ - సర్వేతి || తత్తేర్థం సతి | త్యజ ధర్మ
మధర్మంచేతిస్మృతి న్యాయేనేంద్రియాణి పరాణ్యాహురిత్యాది
పూర్వోక్త పరామర్శేన సర్వేంద్రియ ధర్మాన్ స్పర్శాదీన్
పరిత్యజ్యా హంగిరోపాసనయా వేదై రనేకై రహ మేవ
వేద్య ఇత్యాది శ్రుతి సిద్ధయా సజాతీయాది త్రివిధ భేద
రహితం మామేకం శివ మద్వైతం శరణం వ్రజేత్సర్థః || ఏవం
సత్యహం సర్వపాపేభ్యో జన్మ మరణాది సంకట ప్రదేభ్యో
బంధువర్గాది నాశ జన్యేభ్యశ్చ మోక్షయిష్యామితి మాశుచ
శ్లోకం మాకార్షీ రితి కీలక మిత్యర్థః || ౬౬ ||

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్వాత్మానంచే ద్విజానీయా త్సర్వ భూత గుహశయం ; శ్లోకేన
యదివార్ధేన క్షీణం తస్య ప్రయోజన మిత్యేవం రీత్యా బహుశో దర్శి
తత్వా త్తత్కుతో నోచ్యత ఇత్యాహ | ఏకేనైవేతి || తత్త్రైవంసతీహ
సిద్ధాస్తే 'పృక్షస్య స్వగతో భేదః పత్ర పుష్ప ఫలాదిభిః వృక్షాంతరాత్మ
జాతీయో విజాతీయ శ్చలాదిత' ఇత్యాది స్మృత్యా త్రివిధ భేద ప్రయోజ
కం ధర్మ ముత్సృజ్యై కమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ వేదిత్యం శివ
మద్వైతం విశిష్టాతి క్తం శరణం వ్రజే త్యవధేయమ్ | కీలకమితి || తత్త్రై
వంసతి | పరమశివ జ్ఞానా ల్లభ్య మిదం కీలక మిత్యర్థః | తద్యథా, స్థాన
స్సంభే శివేకేతే స్థాన స్సాన్య స్మైరు మూర్ధవతి | కొకా దితిభావః || ౬౬ ||

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! నీవు గురువైతే శమాది షట్క - సంపత్తి గల నాకొరకేమి చెప్పెదవు? ఒక్క-వాక్యము చేతనే తత్త్వమును జెప్పవలయు నని చెప్పచున్నాడు. ధర్మమును అధర్మమును వదలుమును స్మృతిని బట్టి యింద్రియములు పదములను చెప్పిన మాటచే సర్వేంద్రియ ధర్మములను స్పృశ్యములను వదలి అహంగికో పాసనచే అనేక వేదముల చేతనున్న తెలియదగిన వాడను నేనే యను శృతి చొప్పున సజాతి, విజాతి, స్వగత భేదరహితమైన నన్ను ఒక్క- శివునిగా అద్వైతము (శివాద్వైతము)గా శరణు బొందుమని యర్థము. అటులైన నేను సర్వవిధములైన జన్మ మరణాది సంకటము నిచ్చు నట్టిన్ని బంధువులను జంపినందున పుట్టినట్టి పాపముల వలన విడిపించెదను. చుఱిపవలదని కీలకమా (ఓయీ! సర్వ భూతముల యొక్క బుద్ధి గుహాయందున్న అత్మను తెలియవలెను. శ్లోకముతోగాని అర్థ శ్లోకముతోగాని అట్టి యాత్మను తెలుసుకున్న యెవల వాని కార్థము అయినదని తెలియవలెనని అనేక స్థలముల యందుండగా యెందుకు చెప్పవనగా చెప్పుచున్నాడు. వృక్షమునకు పత్రములు, పుష్పములు, ఫలములు, స్వగతములు, మరియొక వృక్షము సజాతి, వృక్షమునకు శిల విజాతి, ఇత్యాది స్మృతులచే త్రివిధ భేదములను వదలి, ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ - వేదితవ్యమను విశిష్ట శివాద్వైతమును శరణు బొందుమని తెలియవలెను । కీలక మనగా పరమ శివజ్ఞానము వలన లభించ దగినది యని యర్థము॥ ౬౬॥

శ్లో॥ ఇదంతే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన ।

నచాశుశ్రూషవే వాచ్యం నచమాం యోభ్యసూయతి॥

—♦ భా వ్య మ్ ♦—

అథేంద్రాయ దధ్యంగా ధవోపదేశవ ద్విసంక్ష్యతీ
 త్యతో నాధికారశూన్యాయే దం పూర్వోక్తం తత్త్వ ముపదేశ
 వ్యవ్య మిత్యాహ—ఇద న్తథితి॥ ఏవం సతీదం గీతార్థసారం
 తురీయం తత్త్వం సంసార విచ్ఛిత్త్యై మయోక్తం తదేతత్తత్త్వం
 నాతపస్కాయ నాభక్తాయ నచాశుశూషవే గురుభక్తి విము
 ఖాయ కదాచ కదాపి నవాచ్య మిత్యర్థః । ఏవం నచ మాం
 వసత్యద్ధాత్వితి స్మృతి న్యాయేన వాసుదేవం పాశుపతం
 యోభ్యసూయతి తస్మై వాచ్య మిత్యర్థః । కింతు 'కృష్ణవవ
 హి యప్తవోయజ్జై శ్చైష సనాతనః । సర్వ రూపం భవం
 జ్ఞాత్వా లింగే యోర్పయతి ప్రభుమ్' । ఇత్యాది స్మృత్యు
 క్త్యా శ్చైవం పాశుపతం మాం యోభిజానాతి తస్మై వాచ్య
 మితి పరమార్థః॥ ౬౭॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యోభ్యసూయతీతి॥ అతఏవ పాద్యే । సదాశివం ప్రతి విష్ణునోక్తమ్
 తద్యథాః 'తవ నిందాం ప్రకుర్వాణో మద్భక్తిం కురుతేయది సమే ద్వేషో
 నసందేహస్సత్యం సత్యం వదామ్యహ మి'త్యాదిన్నా తత్రైవ విస్తరః॥ ౬౮॥

—♦ ఆం ధృ తా త్ప ర్య ము . ♦—

ఇంద్రని కొరకు దధ్యంగా ధవోపదేశము వలె నశించునన్నట్లు
 అధికారములేని వానికి ఇదివరకు చెప్పినతత్త్వమును పదేశింప రాదని చెప్పు
 చున్నాడు । ఈగీతార్థ సారమైన తురీయ తత్త్వము సంసార విచ్ఛిత్తి (జనన

మరణములు లేకపోవుట) కొరకు నీకు జెప్పితిని. ఆ దీనిని స్వధర్మమును పరిత్యజించిన నానికిని శివుని యందు భక్తి లేని వానికిని పరిచర్య యొనర్చుచు నానికిని గురుభక్తి లేనివానికిని యెప్పుడునూ చెప్పరాదు । నన్ను వాసుదేవుడయిన పాశుపతుని యెవడు ద్వేషించునో వానికి చెప్పకూడదు. యజ్ఞములచే ఈ సనాతనుడైన కృష్ణుడే పూజనీయుడు, యేమనగా సర్వస్వ రూపుడైన శంకరుని తెలుసుకుని లింగమందు పూజించుటచే, శైవునిగా పాశుపతునిగా యెవడు తెలియుచున్నాడో వాని కొరకు చెప్పవలె నని స్మృతులు గలవు. పద్మపురాణమందు సదాశివుని గూర్చి విష్ణువాక్యము । నిన్ను నిందించిన వాడు నాయందు భక్తి సలిపినచు వాడు నాకు ద్వేషియే. సందేహము లేదు సత్యము సత్యము నే చెప్పుచున్నాను । ఇత్యాదులు అందే విస్తారము గలవు॥ ౬౭॥

శ్లో॥ యథాదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తే వ్యభిధాన్యతి ।

భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేనైష్యత్య సంశయః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమేవ శివైక తత్త్వోపదేశ కర్తురపిగురోః ఫల మాహయథాదమితి॥ తత్త్రైవంసతి యథాదం పరమం గుహ్యం గీతార్థసారం మద్భక్తే వ్యభిధాన్యతి సచ మయి పరాం భక్తింకృత్వా మామేవ శివరూపిణం యోనైష్ణవ స్సోపిచ యోగకాలేశక్తి స్వరూపేణ విచింత్యవిష్ణుం శివాత్మకే ధామని యోజయేత్తస్య దత శ్చిదానందమయోహి భక్త ఇతిశృతి న్యాయేనైష్యతి ప్రాప్నోతీ త్యసంశయ ఇత్యర్థః॥

౬౮

—♦ ల ఘ్ను టి ప్పు ణీ . ♦—

శివరూపిణమితి॥ నను కథం సర్వభావేన గర్హిత్యం. సర్వదేవేభ్యః
పరమశివస్యైవ ప్రతిపాద్యతే యత స్తమా) పేజైవ తదంగత్వేనవా
సర్వథా శివేవ సర్వై రారాధ్యో భవతీతి చే చ్ఛ్ఛుణు । తద్యథా,
'ఘోరాత్వం వృషభత్వ మర్చకవపు ర్భార్యాత్వ మార్యాపతే ర్భాణత్వం
సఖితా మృదంగవహతా ఇత్యాది రూపం దధా । త్వత్వాదే నయనార్ప
ణం చ కృతవాం స్వదేహ భాగో హరిఃపూజ్యా త్వాజ్యతరత స్త్వమేవ
సహితే త్కోవా త్వదన్యోధిక' ఇతి స్కాందే మునివయై రుక్తత్యాది
త్యధికం॥ ౬౮॥

—♦ ఆం ద్ర తా త్వ ర్య ము ♦—

ఈ ప్రకారము శివైక తత్వము ను పదేశించిన గురువునకు ఫలమును
చెప్పచున్నాడు. యెవడు ఈపరమ గుహ్యమైన గీతార్థసారమును నాభిక్తు
లకు చెప్పనో వాడును నాయందు పరమ భక్తిని చేసి శివరూపము గల
నన్నే పొందుచున్నాడు. వైష్ణవుడును యోగాభ్యాస కాలమందు విష్ణుని
శక్తి స్వరూపముగా చింతనజేసి శివభావ మందు ప్రవేశ పెట్టుచున్నాడు
గాన నన్నే పొందును సంశయములేదు. (ఓయీ! పరమశివుడు సర్వభావ
ముచే సర్వదేవతల కంటెను గొప్పవాడని చెప్పబడు చున్నాడు. యెందు
వలన అట్టి రూపముతో గాని తదంగముగా గాని సర్వదా శివుడే
సర్వులచేతను ఆరాధింప దగినవాడంటె వినుము. (స్కాందము నందు
మునివర్యు లిట్లు చెప్పిరి. శివభక్తిచే విష్ణు కృతార్థుడై శివపాద దర్శ
నార్థము పాతాళ లోకప్రవేశము కొరకు వరాహ రూపమును ధరించెను.
వాహనముగా నుండుటకై వృషభ రూపమును ధరించెను. శివపూజ
చేయుటకొరకు అర్చకుడుగా నుండెను. సార్వత్రికో సరిగా తానును
భార్యగా నుండవలెనని గంగయై శివుని పెండ్లాడెను. త్రిపుర వధ కాల

మందు శివుని చేతిలో బాణముగా నుండెను. శివునితో భోగించుటకు మోహినిగా నుండెను. శివుని యానంద తాండవమందు మృదంగము వాయించు వాడుగా నుండెను. సహస్ర కమలార్చనా పూర్ణకొరకు నేత్ర కమలమును పూజించెను. ఆక్కడకును తృప్తిలేక శివుని యర్ధ శరీరమును గోరుకొని యర్ధాంగిగా నుండెను. ఇంతకన్న భక్తుడు మరెవ్వడు గలడు. దేవతలు పూజ్యులై. హరి పూజ్యులరుడు, హరుడు పూజ్యులముడని. చెలియు చున్నందున శివునికంటె యధికుడెవడున్నా లేడని యభిప్రాయము॥౬౯॥

శ్లో॥ నచ తస్మా న్మనుష్యేషు కశ్చి న్మే ప్రియకృత్తమః ।

భవితా నచమే తస్మా దన్యః ప్రియతరో భువి॥ ౬౯॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తస్మా దర్జునస్య స్వస్మి న్నపి 'యస్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురా వితి' శ్రితి న్యాయేన పరాం భక్తిం మన్వానో ౭వధారయతి । నచేతి॥ తత్తేత్థం సతి నచ తస్మా న్మనుష్యేషు మధ్యే మే మమ కశ్చి త్ప్రియకృత్తమః ప్రియకారీ భవితేతి మత్వా నచమే తస్మా ద్భవతో న్యః ప్రియతరో భువిభవిష్యత్వపీతి బోధ్యమ్॥ ౬౯॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

అందువలన అర్జునునకు తనయందున్న దేవుని యందువలె గురువు నందును భక్తి నుంచవలెనను శ్రితి న్యాయముచే పరమభక్తిని తలచుచు చెప్పుచున్నాడు. మనుష్యుల మధ్యను నాకు మేలొనర్చువాడు ఒక్కఁడును అతని కన్న వేరు లేడు, ఉండడు. వాని కన్న నాకును నెక్కువ హితుడు భూమియందు లేడు. ముందును ఉండబోడని తెలియ వలెను. గురువు

ముఖ్యము గా ఆవసరము నాలుగు భూవికలు దాటే వరకు గురువు
ఉన్నాడు. అటుపైన గురువు దేవుడు వక్కపే యగును. గురువు లేక
తాను దేవుడు గాజాలడు॥ ౬౯॥

శ్లో॥ అధ్యేష్యతేచ యథిమం ధర్మ్యం సమ్వాద మావయోః
జ్ఞాన యజ్ఞేన తేనాహ మిష్టస్యా మితి మేమతిః॥ ౭౦

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిదానీ మస్య గీతాశాస్త్రాధ్యయనస్య ఫలమాహ—
అధ్యేష్యతేచ॥ ఏవంతర్వా వయో శ్రీకృష్ణా ర్జునయో
సమ్వాదం యథిమం ధర్మాయ హితం ధర్మ్యం జ్ఞానయజ్ఞేనా
ధ్యేష్యతే । తేనాహం గురురూపేణే వ్రస్యామితి మేమతి
రిత్యర్థః॥ ౭౦॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

ఇప్పుడు ఈగీతా శాస్త్రాధ్యయనమునకు ఫలమును చెప్పుచున్నాడు।
ఈ ప్రకారము శ్రీకృష్ణార్జునుల మైన మనయొక్క ధర్మయుక్తమైన
సంవాదము నెవ్వండు పఠించునో అతడు నన్ను జ్ఞానయజ్ఞముచే పూజించి
నట్లే నేనున్నా గురురూపముతో వానికిష్టుడనని నాయభిప్రాయము॥ ౭౦॥

శ్లో॥ శ్రద్ధావా నససూయశ్చ శ్రుణుయా దపి యోనరః ।

సోపి ముక్త శ్శుభాం ల్లోకాన్ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణామ్.

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవ మిహాధ్యయన ఫల ముక్త్వా శ్రుణ్వతో
వ్యపూర్వం ఫలమాహ—శ్రద్ధావానితి॥ తత్త్రైవంసతి। గురు

త్యేన మయి శ్రద్ధావాసపి మ్లేచ్ఛే ధ్యానం జనేఽహింసా
వైష్ణవే భక్తిరుత్తమా | త్రనేతా నోద్ధరిష్యామి హింసాశుచి శివే
తరాన్ | ఇత్యుక్త రీత్యా శివైకనిష్ఠత్వేనా నసూయకశ్చ
యోనర శ్శృణుయా తోస్సీహ లోకా ద్విముక్త స్స స్పృణ్య
కర్మణా శుభాన్ లోకా బ్రాహ్మణ్యయాది త్యర్థః || ౭౦

—♦ ల ఘ టి ప్ప ణీ ♦—

నను వినా శివప్రసాదం హి భక్తిః క్వాపి ననశ్యతి | అతఏవ భ్రమం
త్యేతే భ్రమరాః శివ వర్జితా ఇత్యుక్తేన శివజ్ఞానావశ్యకత్వే స్థితే తత్ర శివే
తరా నపిదర్శయితు మాహ , మేచ్ఛ ఇతి | తత్రతావ స్త్రోచ్ఛేధ్యానా ధిక్య
మితి గుణః పరంతు తత్ర గోవధాది హింసాస్తీ త్యనర్థః | ఏవం జనే
జైనమతవాది స్యహింసా స్తీతి గుణః తథా వేదబాహ్య చారిత్యేన తత్రా
నగోస్థీతి దోషః | ఏవమేవ వైష్ణవే త్వర్చనాధిక్య మస్తీతి గుణ స్సోపి
శివభక్తి పరత్వ విముఖత్వేనా నర్థమాల ఏవేత్యర్థ ఇతి బృహన్నారదీయే
విష్ణువాక్యదేవా వగంతవ్యమ్ || ౭౧ ||

—♦ ఆం ధ్రీ తా త్ప ర్య ము ♦—

గీతాధ్యయన ఫలమును జెప్పి వినువానికిని అపూర్వమైన ఫలమును
చెప్పుచున్నాడు | గురువగుటచే నాయందు శ్రీధ్యాయుక్తుడై || మేచ్ఛుని
యందు ధ్యానమున్నను హింసకుడు గాన వాని నుద్ధరింపము | జై నునివద్ద
అహింస యున్నను వేదబాహ్య మతమైనందున అశుచి గలవాడు గాన
ఉద్ధరింపము. వైష్ణవుని యం దుత్తమభక్తి గలిగినను శివేతరుడుగాన ఉద్ధ
రింపము | అని చెప్పినట్లు శివైక నిష్ఠ గలుగుటచే అనూయ లేక ఎవడు

వినునో వాడును ఇహ లోకములను వదలి పుణ్య కర్మ నొనర్చిన వారి
 లోకములకుం జనును (శివప్రసాదము లేక భక్తి నశించిపోవును) గనుక నే
 భ్రమరములు శివుడు లేక భ్రమణ చేయుచున్నవి యనుటచే శివజ్ఞాన
 మావశ్యకమై యుండగా శివేతరులను జూపించు కొరకు చెప్పు చున్నాడు.
 మేచ్చుడు ధ్యాన మధికముగా చేసినను గుణమధికమయినను గో వధాది
 హింస గలదు గాన అనర్థము । జైనమతవాదియందు ఆహింసా గుణ
 మున్నను వేదబాహ్యచారముగాన యనర్థముగలదని దోషము । జైష్ఠవుని
 యందర్చనాధిక్యమున్నందున గుణము అదిన్ని శివభక్తి పరత్వమందు విము
 ఖుడు గాన అనర్థము. ఇట్లు బృహన్నారదీయమందు విష్ణవాక్య మయిన
 టున్నది తెలియవలెను॥ ౭౦॥

శ్లో॥ కచ్చిదేత చ్చుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా ।

కచ్చిదజ్ఞాన సంమోహః ప్రసప్త స్తే ధనంజయ ॥ ౭౧॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవం శిష్యస్య జ్ఞానోప్పత్తి పర్యంతం గురుణా
 ప్రయాసః కార్య ఇత్యతో ర్జునం ప్రతి పృచ్ఛతి । కచ్చిదితి॥
 తత్త్రైవంసతి హేపార్థ కచ్చిత్కిం తదేత న్మయా పూర్వోక్తం
 జ్ఞానం త్వయైకాగ్రేణ చేతసా శ్రుతం నవా అథచ కచ్చిత్కి
 మజ్ఞాన సంమోహో హేధనంజయ ప్రసప్త స్తే తవ నవేతి
 వక్తవ్యమితి ప్రశ్నాశయః॥ ౭౧॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము . ♦—

శిష్యునియొక్క జ్ఞానోత్పత్తి పర్యంతము గురువు శ్రమ చెయ్యవలయును గనుక అర్జునుని గూర్చి అడుగు చున్నాడు । ఓపార్థ ! నానే జెప్పబడిన పూర్వోక్తమైన జ్ఞానమును ఏకాగ్ర చిత్తముతో నాలకించితివా । ఓధనంజయా । అజ్ఞానమువలన బుట్టిన నీమోహ మంతయు నశించినదా లేదా చెప్పవలయునని ప్రశ్నాభిప్రాయము॥ ౭౨॥

అర్జునఉవాచ—

శ్లో॥ నష్టో మోహ స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయాచ్యుత ।
స్థితోస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ॥ 23

—♦ భాష్యమ్ ♦—

ఏవమిహ పృష్టోపి పునరుపదేశా నపేక్ష్యత్వం స్వస్య త్యర్జునో ప్యాహ—నష్టఇతి॥ తత్రైవంసతి హేలచ్యుతా జ్ఞానకృతో మోహ స్సంశయో విపర్యయో ౭సంభవశ్చేతి త్రివిధోపి మే నష్ట స్మృతిశ్చ త్వత్ప్రసాదా న్మయా లబ్ధే త్యర్థః । తదిదానీం తవోపదేశే స్థితోస్మి యతో గతసందేహ ఇతి తవోపదేశ వచనం వాక్యం కరిష్యే ఇతి నాత్ర సంశయ ఇత్యాశయః॥23॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

త్రివిధోపితి॥ తత్ర తావదంత సుత్వమయ శ్శంభుః కర్మరాభిప్రాయకః । దృష్ట్య సంహారకత్వేన భ్రాంతా వల్లన్తి తామసమిత్యన్య

“వైష్ణవ స్సతు విజ్ఞేయశ్చివభక్తిపరాయణోఽత్యంతాజ్ఞానాద్భక్తా సంశయః
 ఏవమిహ గీతాయా గాయత్ర్యర్థ పరత్వా జ్ఞానా ద్విపర్యయః తథేహ
 మృత శబ్దా భిదేయస్య భగవత శ్చివస్య గీతే త్యర్థ జ్ఞానాసంభవ శ్చేతి
 త్రివిధో ప్యనేనో పదేశేనమే మమ మోహో నష్ట ఇత్యర్థః || ౩౩ ||

—♦ ఆం ధ్ర తా త్స ర్య ము ♦—

అర్జునుడిటనియె:—

ఈప్రకార మడిగినప్పటికి తనకు తిరిగి ఉపదేశాపేక్ష లేక పోవు
 టను చెప్పుచున్నాడు. ఓ అచ్యుత! అజాన కృతమైన సంశయము, విపర్య
 యము, అసంభవ రూపమైన నామోహము నష్టమైనది. నీదయచే స్మృతి
 గలిగినది. అందువలన, నీయుపదేశమందు సిద్ధి గలిగి నందున సందేహము
 పోయినది. నీయుపదేశ ప్రకారము నడిచెదను. సంశయము లేదని
 యాశయము. (శివుడు అంతస్సత్వము గలవాడు, కర్పూరకాంతి గల
 వాడు తురీయ రూపుడు.) భ్రాంతులు సంహరకుడగుటచే చూచి తామను
 డని పలుకుదురు. శివభక్తి పరాయణుడై వైష్ణవుడు. యీరెండును తెలియక
 భక్తియందు సంశయము. ఇందు గీత గాయత్ర్యర్థ పరమగుటను తెలియక
 పోవుట విపర్యయము. అటులే అమృత శబ్ద వాచ్యుడై భగవంతుడైన శివుని
 యొక్క గీత యని యర్థజ్ఞానము లేకపోవుటయు యీ మూడును నీయుప
 దేశముచే నామోహము నశించినదని యర్థము || ౩౩ ||

సంజయ ఉవాచ:—

శ్లో॥ ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్యచ మహాత్మనః ।

సంవాద మిమ మశౌష మద్భుతం రోమహర్షణమ్ || ౩౪ ||

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిమం చ సంవాదం సంజయోపి ధృతరాష్ట్రాయ
 స్మారయన్నాహ — ఇత్యహమితి || తదిత్థం సతి వాసుదేవస్య
 పాశుపతస్య ధర్మస్య యో దక్షదుహితర్య జనిష్ట మూర్త్యాం
 నారాయణో నరఋషిః ప్రబలః ప్రశాంతః నైష్కర్మ్య లక్షణ
 మువాచ చకార కర్మ యోద్యాపి చాస్త ఋషి వర్య
 నిషేవితాంఘ్రి రిత్యాది స్మృత్యుక్త్యా పార్థస్య పృథివ్యాం
 పృథితస్య మహాత్మన స్సమ్వాద మిమ మద్భుతం యదో
 మహర్షణ మశ్రోషం తద్భవతే ధృతరాష్ట్రాయ ప్రజ్ఞాచక్షుషే
 స్మారిత మిత్యవధార్యమ్ || ౭౪ ||

—♦ ఆంధ్రీతాత్పర్యము ♦—

సంజయుండిటనియె:—

ఈసంవాదమును సంజయుడున్ను ధృతరాష్ట్రుని కొరకు జ్ఞాపకము
 చేయుచు చెప్పుచున్నాడు । వాసుదేవుడు - పాశుపతుడు దక్షుని
 కుమార్తె యైన సతీదేవి ధర్మము యొక్క మూర్తియందు ప్రబలుడైన
 నారాయణుడు, ప్రశాంతుడైన, నరఋషియైపుట్టి నైష్కర్మ్య లక్షణము
 (గీత) నుపదేశించగా నరఋషివర్యునిచే పాదసేవ చేయబడుచు గీతను
 బోధింపగా పృథివియందు బ్రసిద్ధుడైన మహాత్ముడైన శ్రీకృష్ణుని
 యొక్కయు । అర్జునుని యొక్కయు ఆశ్చర్య కరమును గగుర్పాటును
 బుట్టించునది యైన యీసంవాదమును వింటిని । దానినె ప్రజ్ఞాచక్షువు
 ధృతరాష్ట్రుడు నైన నీకొరకు జ్ఞాపకం చేసితిని తెలుసుకొనవలెను || ౭౪ ||

శ్లో॥ వ్యాస ప్రసాదా చ్ఛ్చుతవా నిమంగుహ్యతమం పరం ।

యోగంయోగేశ్వరాత్కృష్టాత్సత్కృత్యతస్త్వయమ్॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదిహ సంజయోపి స్వజన్మన సాఫల్యం మన్వాసః
పునరాహ—వ్యాసేతి॥ ఏనంసతి । వ్యాస ప్రసాదా దేవాహ
మపి దివ్యజ్ఞాన చక్షుషే మం శివజ్ఞాన సంవాద మమృతాఖ్యం
పరం గుహ్యతమం శ్రుతవాం స్తథా యోగం యోగాభ్యాసం
చ యోగేశ్వరా త్కృష్టా త్స్వయం కథయత శ్చుతవానితి
ధన్యో హమపీ త్యాశయః॥ ౭౫॥

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

యోగమితి॥ తత్రతావదిహ । యోగాభ్యాసంచ యమోనామ
సంసారాన్మనసో నివృత్తిః । నియమో నామ తత్ప్రయోగానుష్ఠానం
తథా సనంతు స్వస్తిక సిద్ధ కమలా సనాదీ న్యనేకళః ఏవం పాణి
యామః కుంభకాది స్తథా ప్రత్యాహార స్త్వింద్రియాణా మాత్మని నిరోధః
ఏవం ధారణా త్వాత్మని మనస్థితిః తథాధ్యానంతు జీవా త్మనో రేకతా
నత్వమ్ ఏవం సమాధిస్తు సర్వాత్మనా శివత్వేన సంస్థితీ రితి వివేకః॥౭౬॥

—♦ ఆంధ్రీ తాత్పర్యము ♦—

సంజయుడున్నూ తనయొక్క జన్మ సాఫల్యమును తలచుచు తిరిగి
చెప్పుచున్నాడు. నేనున్నూ వ్యాసుని యొక్క ప్రసాదము వలన దివ్య

జ్ఞాన సేత్రముతో నిశిత జ్ఞానమును శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదమును పఠన
గుహ్యమైన అమృతమును వింటిని. యోగమునున్న యోగేశ్వరుడైన
కృష్ణుడు స్వయముగా చెప్పుచుండగా వింటిని. గాన సేతు ను ధమ్యహం.
యోగాఖ్యానము యమమనగా సంసారము నుంచి మనసు నివృత్తి
నొందుట నియమ మనగా ఆ ప్రయోగమును నడుపుట. ఆసన మనగా
స్వస్థి క శిథిల పద్మాసనము మొదలగు ననేకములు. సాక్షాత్సాధనమనగా
కుంభికము మొదలయినది. ప్రత్యాహారమనగా ఇంద్రియములను ఆత్మ
యందు నిరోధించుట ధారణ యనగా ఆత్మయందు మనసుండుట. ధ్యాన
మనగా ఆత్మయు జీవుడు నేకమగుట. సమాధి యనగా సర్వాత్మనా
శ్రుతిగా తానుండుట యని తెలియవలెను॥౭౫॥

శ్లో॥ రాజ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సమ్వాద మిమ మద్భుతం |
కేశవా ర్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహూర్ముహూః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

తదేవ మతిహర్షణ పునరప్యాహ—రాజన్నితి॥ తత్రేత్థం
సతి । హేరాజన్ కేశవార్జునయో సమ్వాద మద్భుతం
నకేవలం శ్రుతవా నేవ । కింతు తత్పుణ్యం సంస్మృత్య
సంస్మృత్య ముహూర్ముహూ రాశ్చర్యం మత్వా హృష్యా
మ్యపీత్యర్థః॥ ౭౬॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

దానినే అతి సంతోషముతో తిరిగి చెప్పుచున్నాడు! ఓరాజా!
కేశవార్జునులయొక్క సంవాదమునె ఆద్భుతమునుగా వినలేమనురేమనిన అర్జు

నునియొక్క పుణ్యమును స్మరించి స్మరించి మాటి మాటికి అశ్చర్యమును
తలచి సంతసించు చుంటినని యర్థము॥౭౩॥

శ్లో॥ తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూప మత్యద్భుతం హరేః ।
విస్మయో మే మహారాజ హృష్యామి చ పునః పునః॥

—♦ భాష్యమ్ ♦—

అథాపరమప్యాహ—తదితి । తత్రైవం సతీహ తదిదం
హరే ద్విత్వ రూప మత్యద్భుతం సంస్మృత్య సంస్మృత్య మే
మమ మహా నిస్మయో జాత ఇతి హేరాజం స్తద్భూషం
చాశ్చర్యం దృష్ట్వా పునః పున ర్హృష్యామి త్యర్థః॥ ౭౩॥

—♦ ఆంధ్ర తాత్పర్యము ♦—

మరిన్ని చెప్పచున్నాడు । మిక్కిలిన్ని హాశ్చర్యమును గలిగించు
దేవుని యావిశ్వరూపమును స్మరించి స్మరించి అద్భుతమును సాగరములో
మునిగిన వాడైన మాటి మాటికిని నాలో నేనే పొంగుచుంటిని॥ ౭౩॥

శ్లో॥ యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।
తత్ర శ్రీ ద్విజయో ధృతి ధృతివా నీతి ర్మతి ర్మమ॥ ౭౪

ఇతి శ్రీ మద్భగవద్గీతా నూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే మోక్షసంన్యాస
యోగోనామాష్టాదశోధ్యాయః ।

—♦ భాష్యమ్ ♦—

నన్వేతానతాపి జయాజయే కస్య విజయస్తే ప్రతి
భాతీ త్యాహ—యత్రేతి । తథాచ యత్ర యోగేశ్వరో
యోగాభ్యాస బలేన శివైకనిష్ఠయా లబ్ధవరః శ్రీకృష్ణో యత్రచ
పార్థోఽర్జునస్తద్వశేణైవచ ధనుర్ధరస్తత్రైవ శ్రియా
సహితో విజయో నీతి యాతిశ్చేతి ధ్రువా మతి ర్మమే
త్యతివిస్తరా దుపరమ్యతే॥ ౭౮॥

ఇతి శ్రీ శ్వేతాచార్య గురుచరణ శిష్య భావ సమాసాదిత
శైవసిద్ధాంత ప్రవర్తక శ్రీ శ్రీకంఠ శివాచార్య విరచితే
తత్త్వైక దర్శన నామకే గీతాభాష్యే మోక్ష
సంన్యాసయోగోనామాష్టాదశోధ్యాయః.

—♦ ల ఘు టి ప్ప ణీ ♦—

నన్వేతావస్తం మహిమానం ఐక్యస్థానన శ్చ కథం పాస్తా
విత్త్యాహ - లబ్ధవరఇతి॥ తదే తదుక్తం స్కాందే, 'నరో నారాయణ
శ్చైవ సాంబ మిష్ట్యే పురాఖలు । సర్వస్య వరమాకాంక్ష్య లబ్ధవాం
స్తత్ర మాదన, ఇతి । ఏవం నరో నారాయణశ్చైవ కృశౌ ధమని సంతతా
విత్త్యాదినా కాంతిపర్వణ్య పుష్కత్యా దిక్కు పరమ్యతే॥ మగ్ధాంబువ
త్ప్వచ్చ మిదం నిరూపితం గురోఃప్రసాదా త్పితృ రాత్మ దర్శనః ।
విదంతు విజ్ఞాః శ్రుతిసార దర్శినో ముహ్యన్తవిజ్ఞా నిగమార్థ వర్జితాః॥

ఇతి ఐతి ఐతి కంఠ శివాచార్య శిష్య విశ్వేశ్వర శివాచార్య
విరచితాయాం లఘుటిప్పణ్యాం మోక్షసంన్యాసయోగః.

—♦ ఆంధ్రతాత్పర్యము ♦—

ఓయీ! యితఁగా చెప్పటచే జయపజయములలో యెవనికి విజయము గలుగునంటె చెప్పుచున్నాడు. యెక్కడ యోగాభ్యాస బలిమిచే శిక్షకనిష్ఠచేత వరమును బొందిన శ్రీకృష్ణుడున్నా. యెక్కడను అర్జునుడు శివుని వరదానముచే ధనుర్ధరుడై యుండునో అక్కడ కాశ్యపముగా లక్ష్మీతో గూడిన విజయము నీతి భూతి గలుగునని నా మతము. ఆలివిస్తరముగా జెప్పినందున ఊరకుందుము. (ఓయీ! ఇంత మహిమను శ్రీకృష్ణుడున్నా అర్జునుడున్నా యెట్లు పొందిరనగా చెప్పుచున్నాడు. స్కాందమునందు ఇట్లున్నది. నరుడు నారాయణుడు వీరిద్దరునూ పూర్వజన్మమునందు సాంబమూర్తిని బూజించి సర్వస్వమును గోరి ఫలము నొందిరి. నర నారాయణు లిద్దరును ధమని సంతతియందు కృశించియుండిరని భారతములో శాంతిపర్వమందును చెప్పినందున చాలించుచుంటిమి.

ఇట్లు తత్వైకదర్శన మను శ్రీ కంఠీయ గీతాభాష్యమునకు
 బోధానంద మహర్షి చేరచింపబడిన భావబోధమను
 నాంధ్రతాత్పర్యమున మోక్షసన్యాసయోగమను
 పదునెనిమిదవ అధ్యాయము
 సంపూర్ణము.

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

శ్రేణి.	పంక్తి.	తప్సు.	ఓప్సు.	శ్రేణి.	పంక్తి.	తప్సు.	ఓప్సు.
౧౦	౧౦	మును త్తర	మునకు త్తర	౬౮	౨౨	యోగ	యోగ
౧౪	౧౬	నేన	నేవ			యోగ్య	వియోగ
౨౧	౮	సేయుడని	సేయడని				యోగ్య
౩౫	౩	తపింపబ	తపించు	౬౮	౯	నర్ధనవృ	నర్ధనివృ
		డుమన్నది	చున్నది	౭౨	౧౭	కొట	కొనుట
౪౨	౧౦	వాఽప్ర	వాఽత్ర		౨౦	త్యము	త్యము
౪౩	౭	౨౪-౨౯	౨౮-౨౯	౭౩	౫	లోహద్య	లోహితద్య
	౧౦	రత్యే	రతే	౭౩	౨౪	వ్యాపక్త	వ్యాపక
౫౨	౧౭	చేల	చేత	౭౬	౮	తత్కా	తర్కా
౫౩	౨౨	స్థరా	స్థరా		౧౪	ద్యమ	ద్యవ
౫౫	౮	త్యర్థం	త్యర్థః	౭౮	౧౦	స్తత్యేన	స్తత్యేన
౫౬	౫	స్వైవం	స్వైవం	౭౯	౧౦	కంపితం	కల్పితం
౫౭	౨౦	శ్చైవ	శ్చైవ	౮౦	౧౦	డను	డును
౫౮	౮	సర్వ	సర్వ		౧౪	యపు	యెప్ప
	౯	మిప్త్య	మిప్త్య	౨౧		కత్యే	కత్యే
౬౦	౬	లలు	లోలు	—		జ్ఞానః	జ్ఞానినః
౬౪	౨౦	శ్చని	శ్చుని	౮౩	౩	స్వేవ	స్వేవ
౬౫	౧౭	గూర్చి	గూర్చి		౧౦	స్వస్త్వం	స్వస్త్వం
౬౬	౬	న్నాన	న్నాడు	౮౯	౮	తత్త్వ	తత్త్వం
		నగా		౯౦	౧౦	స్వైతత్వ	స్వైతత్వం
౬౮	౪	నాలువేల	నాలువేల		౧౨	త్యాహ	త్యాహ
	౯	గేఽప్ర్య	గేఽప్ర్య	౯౨	౧౪	స్వశక	వశ్యక
	౧౭	వారమని	వాడనని		౨౦	త్యాగం	త్యాగం
౭౧		స్వైవం	స్వైవం	౯౪	౫	యాల	యాన్ల

పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౬	౧౬	రించు	రించుచు	౧౫౩	౧౬	స్వధ	స్వధ
౧౭	౮	యున్	యుద్	౧౫౪	౭	వాస్యం	దాస్యం
	౧౮	స్యావ	క్యావ		౮	తెర	తెర
౧౦౧	౧౭	కేవ	కేన	౧౫౬	౧	మిత్తి	మిత్తి
	౨౧	చనం	చన	౧౫౯	౧౮	యజ్ఞదేహ	యజ్ఞశేష
౧౦౨	౧౦	ద్యదిధికం	ద్యధికం	౧౬౦	౧౨	త్యజే	త్యజే
	౧౨	యజ	యజ్ఞ	౧౬౮	౨౦	త్యేవ	త్యేన
	౧౭	చార్యవ్య	చారవ్య	౧౬౯	౧౬	జోలకా	జోలక
౧౦౬	౧౫	తానాం	తానాం	౧౭౧	౧౫	ఆప్ర	ఆప్ర
	౧౮	షయాణీ	షయిణీ	౧౭౫	౧	రోద్దిబ్రహ్మ	రోపి
౧౦౮	౧౯	అచ్యుత	చ్యుత				బ్రహ్మ
౧౦౯	౩	స్మృతశ్చై	స్మృతయశ్చైవ	౧౭౬	౧౭	శరాది	శరావాదిక
						కము	
౧౧౦	౨౨	ర్షాహి	ర్షహి	౧౭౯	౧౬	ధ్యానము	నముచేసి
౧౧౧	౧౧	దధి	నధి			చెతాను	
	౧౭	స్మృతి	స్మృతి	౧౮౦	౧౩	యందు	యుందు
౧౧౪	౨	భిష్టాతా	భిష్టా	౧౮౧	౨	మానవా	మానవా
			ధాతా		౧౦	నపర	నపార
౧౨౧	౧౯	భాదుంను	భావుండును		౧౯	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
౧౨౯	౧౫	స్తదా	స్తదా	౧౮౨	౨	గ్రహ	గ్రహ
౧౩౨	౧౮	ధత్వ	ధము	౧౮౪	౧౮	తృమిదం	తృకమిదం
౧౩౬	౮	లేరాత్రి	లేపగటి			సాదీ	సాద
౧౩౯	౫	డెంచుండు	డెంచెండు		౨౦	మంచు	మండు
౧౪౩	౧౬	లాశేని	లాశేని	౧౮౫	౮	వారలు	వారలు
౧౫౦	౭	పాతం	పాగం	౧౮౬	౧౨	వ్యవధ	వ్యధ
౧౫౧	౧౫	గాదనగా	గావనగా	౧౮౮	౧౪	అనిపా	అనిచ్చా
౧౫౨	౨౦	తమిస్త్రి	మిత్స్త్రి				పా
		త్య	త్యం	౧౮౯	౪	బుజా	బుజా

పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
	౮	యస్య	యస్య	౨౩౬	౮	పూర్వమి	పూర్వమి
౧౯౦	౧౧	ననలె	ననలె	౨౩౯	౫	లేని	లేకని
౧౯౨	౧౧	తృసి	పృసి		౭	ద్వయ్యడు	ద్వయ్యడు
౧౯౬	౧౮	తైరిణి	తైరిణి	౨౪౦	౯	త్యక్త	త్యక్త
౧౯౮	౪	నతి	నేతి	౨౪౨	౨౨	యజ్ఞయా	యజ్ఞయా
౧౯౯	౧౭	పూజించి	పూరించి	౨౪౫	౩	దేవ	దైవ
౨౦౧	౪	స్పర్శ	స్పర్శ		౧౧	బ్రహ్మ	బ్రహ్మగ్న
౨౦౪	౦	రగంశ	రగంశ			గ్న	
		త్రూం	త్యం	౨౫౨	౨౧		చిణిచిణి
౨౦౫	౬	తృనైన	తృనైన				నాదము
౨౦౭	౪	షయ	షయగు	౨౫౩	౫	నెధి	నెడి
		వర	రివ్యపర		౨౧	యతియో	యతియో
౨౦౮	౧౮	హేత	హ్యేత	౨౫౮	౨	యశిషే	యశిషే
౨౧౧	౧౧	మనయి	మయి		౧౦	స్వీకృతం	స్వీకృతం
౨౧౨	౧౩	వేదావి	వేదవి	౨౬౦	౩	గాయిక	కాయిక
౨౧౪	౧౦	యిన్న	యిన	౨౬౦	౧౭	మిత్యాది	మిత్యేదు
౨౧౫	౪	యసద్య	యస్య				తాశనా
	౧౨	యయము	యము				దిత్యాది
౨౧౧	౫	ద్భవః	ద్భవాః	౨౬౧	౧౯	బుద్ధో	బద్ధో
	౧౩	జస్సత్వ	రజస్స		౨౧	చ్యేత	చ్యేత
		తురస	తుస	౨౬౨	౫	బుద్ధో ౭	బద్ధో
	౧౫	తైచిత	తైచితము	౨౬౭	౧౫	శ్చిద్ధవాన్	శ్చిద్ధవాన్
		టస్స	స్సత్వ		౧౮	చ్చద్ధా	చ్చద్ధా
	౧౮	చైతాశ్చ	చైత్యాశ్చ			వాం	వాం
౨౨౨	౨౧	గాక్మా	త్కామ	౨౭౦	౩	విపరీత	(విపరీత
		మ				భావన	భావన)
౨౨౮	౮	యద్వతి	యద్వదితి		౭	నానె	దానె
	౧౧	ఇతి	ఇతి	౨౭౩	౯	బ్రహ్మణా	బ్రాహ్మణా

పేజీ.	పంక్తి.	తత్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పంక్తి.	తత్పు.	ఒప్పు.
౨౭౪	౧౮	నన్నడి	ననిచెప్ప	౩౩౦	౧౩	భీమస్వా	భీమస్వా
		బడి		౩౩౩	౫	స్వస్వమా	స్వసమా
౨౭౫	౧౫	వేదితా	వేతితా	౩౪౪	౩	య్యకో	య్యకో
	౨౦	స్మృతాపి	స్మృత్యాపి		౫	స్పృహ	స్పృహ
		జ్ఞానినా	జ్ఞానినాపి		౧౯	నిస్సృహు	స్పృహుం
౨౭౬	౨౦	హిత	రహిత	౩౪౫	౧౭	గతేనకం	గతేచన
౨౮౮	౨	గోచరన్	గోచరాన్				కంప
౨౮౯	౧౦	గర్భా	కర్భా	౩౪౬	౧౯	తంవ్యత్వా	తుతు
౨౯౩	౭	జమున	జమును				స్విత్యా
	౨౨	వందుమేని	నందుమేని	౩౬౧	౧౩	తత్త్రేవం	తత్త్రేవం
౨౯౫	౧	వత్వాపి	వతాపి	౩౬౪	౧౭	తేతువు	తీతువు
	౮	శూయత	శూయతే	౩౬౭	౧౧	గలడు	గలడు
౩౦౦	౧౩	త్యేన	త్యేనా	౩౬౮	౮	దానికి	వానికి
	౧౯	శాస్త్ర	శాస్త్ర -		౧౨	కచ్చి	కచ్చి
		సజన	సజన	౩౭౦	౫	వానమ్మ	నానమ్మ
౩౦౧	౫౧	సంగము	అసంగ	౩౭౧	౧౫	మాన	మానన
			భావన	౩౭౯	౧౭	సంపర్క-	సంపర్క-
	౧౦	హృషేత	హృష్యేత్	౩౮౦	౨	నాడు	నాడు
౩౦౪	౬	ముమా	మున్ను	౪౧౭	౯	తద్యధా	తద్యధా
	౧౩	త్వధేయ	త్వధ్యయ	౪౩౪	౨	విజానమా	విజానమా
౩౦౫	౭	శంకా	శంక్వా	౪౪౧	౯	వృధాప్య	వృధాప్య
		ఖ్యా	ఖ్యాం	౪౪౯	౮	చృణ్వీ	చృణ్వీ
౩౦౮	౧౪	పాన్యవాన్	సాన్యవాన్	౪౫౫	౧౧	ముచ్చచె	ముచ్చతే
		ప్రి	ప్రి	౪౫౮	౬	తదశ్శాన	తదశ్శాన
౩౦౯	౬	భోగ్య	భోగ్య		౧౧	వీయతే	వీయతే
		భోగ్య	భోగ			ధీయత	ధీయత
౩౧౦	౧౮	వారై	వారై	౪౫౯	౨౦	శృత్వా	శృత్వా
౩౧౪	౧౯	కాంతం	కాంత	౪౬౨	౫	ర్జును	పునర్జన్మము
౩౨౯	౨౦	మహాత్మా	మహాత్మా			కుంఠ	కుంఠ

శే. పం. క్రి. తప్ప. ఒప్పు.	శే. పం. క్రి. తప్ప. ఒప్పు.
ర౬౨ ౫ కమేవ కవవ	ర౬౩ ౧౩ సున్నటు సున్నటు
ర౬౪ ౭ సంతతి సంతతి	ర౬౪ ౧౩ నవ్వేవం నవ్వేవం
౧౪ పట్టి పరిచ్చిన్న	ర౬౫ ౮ వ్యర్థం వ్యర్థం
౨౧ చిచ్చి	ర౬౬ ౧౦ నాభాకు నాభులు
౨౧ దిద్వారా దిద్వారా	౧౦౩ ౧౩ రమ్యై రమ్యై
ర౬౬ ౧౧ గానిశివు గానిశేను	౧౦౪ ౧౩ ర్భస్మ ర్భస్మ
౪౭౦ ౧ మియ్యది మిత్వాది	౧౦౫ ౧౩ బిలై బిలై
ర౭౧ ౬ వ్యాకరణ వ్యాకరణ	౧౦౬ ౧౬ యొక్కటి మొక్కటి
౧౫ సమతేభావ సమతేభావ	౧౦౭ ౬ విద్యైచే విద్యైచే
ర౭౫ ౧౫ స్పృశ స్పృశ	౧౦౮ ౧౧ త్యాది త్యాది
ర౭౬ ౧౧ పృష్ఠస్థి పృష్ఠస్థి	౧౦౯ ౮ తేమృ తేమృ
ర౭౭ ౧౬ తృదా తదా	౧౧౦ ౮ చాఢ్య చాఢ్య
ర౭౮ ౧ ధూమాళి ధూమాళి	౧౧౧ ౩ పూజ్య పూజ్య
ర౮౦ ౫ కృష్ణ కృష్ణ	౧౧౨ ౪ మైవ మైవ
౪౮౪ ౧ మృనూయ మననూయ	౧౧౩ ౬ ధాన్యము ధాన్యము
ర౮౫ ౧౦ సత్ సత్	౧౧౪ ౧౬ ధీనత్య ధీనత్య
౧౨ సద్ధా సద్ధా	౧౧౫ ౧౮ దక్షిణ దక్షిణ
ర౮౬ ౧౪ భూతా భూతా	౧౧౬ ౬ సైపరాం సైపరాం
౧౬ వేదాని వేదాని	౧౧౭ ౧౩ మన్యే మన్యే
ర౮౮ ౪ ఫేతరం ఫేతరం	౧౧౮ ౧౧ విరత్య విరత్య
౬ సదీత సదీత	౧౧౯ ౩ విహా విహా
౧౮ సత్ సత్	౧౨౦ ౨ రిజే రిజే
౨౦ పశ్యామి పశ్యామి	౩ మనినా మనినా
ర౯౧ ౧ మమృద మమృద	౨ యందు యందు
ర౯౨ ౧౩ తేచస తేచస	౧౨౧ ౧౧ మూఢస్య మూఢస్య
ర౯౩ ౫ నకరణ నకరణ	౧౨౨ ౩ ముత్తే ముత్తే
౧౨ శ్రుమి శ్రుమి	౧౨౩ ౩ శివాది శివాది

శే.జీ. పంక్తి.	తప్స.	ఒత్స.	శే.జీ. పంక్తి.	తప్స.	ఒత్స.
౫౪౬ ౧౯	నియములు	నియమములు	౬౦౫ ౧౮	మత్వైత	నత్వైత
				మనెడి	మనెడి
౫౪౯ ౪	తత్వంతః	తత్వతః	౬౦౬ ౩	వినబడదో	వినబడదో
౫౫౦ ౪	మత్వ	మత్	౬౦౭ ౭	చిరంబర	చిదంబర
౫౫౧ ౩	ఇత్వః	ఇత్వః	౬౦౮ ౧౭	వ్యాపం	వ్యాప
౫౫౨ ౨	చున్నార	చున్నార	౬౦౯ ౧౩	విశ్న	విశ్న
౫౫౩ ౧౩	వ్యతిరిక్	వ్యతిరిక్	౬౧౦ ౭	భీతినోం	భీతినోం
	త్యానం	త్యానం		దని	దిన
౫౫౪ ౨	జగత్సత్	జగత్సత్	౬౧౧ ౧౯	ముఖాని	ముఖాని
	సర్వజ్ఞ	సర్వజ్ఞ	౬౧౨ ౧౩	తేలిహ్వస	తేలిహ్వస
	రాఘ	రాఘ	౬౧౩ ౨	కాలతరో	కాలకరో
	జ్ఞ	జ్ఞ	౬౧౪ ౪	త్వత్ప్ర	కృత్ప్ర
	మాదో	మారో		వృద్ధః	వృద్ధః
౫౬౪ ౧	చినామ	చిన్నామ		లోకాన్న	లోకాన్న
౫౬౬ ౯	త్వాచ	త్వాచ్చ	" ౫	ప్రయత్న	ప్రయత్న
౫౬౮ ౧	ద్రష్	ద్రష్		కేఘ	కేఘ
౫౬౯ ౧౮	జ్ఞిన్	జ్ఞిన్	" ౮	బోపదే	బోపదే
౫౭౩ ౧౩	వాశు	వాశు	౬౧౧ ౧౮	గుప్తవన	గుప్తవన
౫౭౪ ౧౨	వాప్తి	వాప్తి		నాశమందు	వాస
	తత్వది	తత్వాది		మందు	
	య్యేత్వ	య్యేవేత్వ	౬౧౬ ౭	స్యాతి	స్యాది
౫౮౬ ౫	ఏకాదశో	ఏకదేశ		కర్త్రే	కర్త్రే
	సాలిక	సాలీ	" ౧౩	గర్గస్త్వ	గర్గస్త్వ
౫౯౧ ౨౧	శ్చిరం	శ్చిరం		స్త్రి	స్త్రి
	యేత్వం	మేత్వం	౬౧౭ ౫	పరంజ్యోతి	పరంజ్యోతి
౫౯౪ ౧	నాన్య	నాన్య	౬౩౦ ౫	తేస్	తేస్
౫౯౬ ౧౫	వానిస్స	వానితిస్స	౬౩౧ ౧౯	తాదాతా	తాదాత్మ్య
౬౦౪ ౨	యక్త	యక్త		త్తుతా	
	వానిస్స	వానితిస్స		నానుదేవా	వసుదేవా

పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౬౩౮	౨	ఇత్యాది	ఇత్యాదా	౬౪౫	౪	దివ్యద్య	దివ్యద్య
"	౧౭	నృష్ణ	కృష్ణ	౭౦౪	౯	త్యాస్సం	త్యాది
౬౩౯	౬	కైరపి	నైరపి			సా	సంసా
౬౪౧	౨	మాక్తాః	మాక్తాః	౭౦౯	౧౩	కాత్రన	కాస్త్రాన
౬౪౨	౧౨	శివశ్య	శివశ్య	౭౧౦	౨౦	తలాస్సగు	తలాస్సగు
౬౪౩	౮	దుశ్శమిత	దుశ్శమిత	౭౧౧	౧౫	నద్యర్థా	నద్యర్థా
౬౪౫	౭	స్వస్వం	స్వస్వం			నే	నే
౬౪౬	౧౫	మత్కైకృ	మత్కైకృ	౭౧౪	౭	యాన్యా	యానామ
			కృ			మ	
౬౪౭	౭	వరెవో	వరెవో			గోచరః	గోచరాన్
౬౪౯	౬	జాయేతే	జాయేతే	౭౨౨	౫	సకృదు	సకృదుక్త
౬౫౧	౪	శివో	శివో			దుక్త	
౬౫౨	౧౫	దతా	రతా	౭౨౪	౧౨	ప్రయో	ప్రయో
౬౫౪	౩	సిద్ధయే	సిద్ధయే	౭౨౬	౩	కర్తృత్వా	కర్తృత్వా
	౪	ధ్యానే	ధ్యానే	౭౨౯	౧౩	తలతా	తలతే
	౨౦	స్యాగ	స్యాగా	౭౩౧	౭	బధ్యాతి	బధ్యాతి
౬౬౧	౧౯	బుధ్యాభా	బుధ్యాభా	౭౩౯	౬	పుణ్యస్య	పుణ్యస్య
౬౬౨	౧౮	తస్యైవం	తస్యైవం		౯	రజయం	రజయం
౬౬౬	౧	మిద్రా	మిత్రా	౭౪౩	౩	పదమితి	పదమితి
	౧౦	విష	వేష	౭౪౭	౧౪	లాప్తేవా	లాప్తేవా
౬౬౭	౪	విషయము	వేషము	౭౫౨	౬	మపుక్	మపుక్
	౧౨	త్యాగో	త్యాగో	౭౫౩	౧	అతేవ	అతేవ
౬౭౦	౩	తుల్యం	తుల్యం	౭౫౬	౨	స్వధాత	స్వధాత
		కౌని	కౌని			మగ	మగ
౬౭౮	౭	సద్యధా	సద్యధా		౧౪	పంచమా	పంచదశా
౬౭౯	౧౫	నిర్ణయ	నిర్ణయ			ధ్యాయ	ధ్యాయ
౬౮౪	౧౯	మృజ్య	మృజ్య			మ	మ
		భావ్యం	భావ్యం	౭౫౮	౧౪	మంత్రాని	మంత్రాని
౬౯౩	౧౮	చృతిన	చృతిన	౭౬౦	౭	అతేవ	అతేవ

పేజీ.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పంక్తి	తప్పు.	ఒప్పు.
2౬౧	౧౪	లోకమిం	లోకమం	౨౦౧	౬	శత్రుహా	శత్రుహా
		తయు	తయు			ఇది	తెది
2౬3	౧	ప్రాతం	ప్రాతం	౨౦౫	౧౬	వ్యష్టిభా	వ్యష్టిభా
		తంనూ	నూత్రం			వేనా	వేన
	౨౧	పురుషుని	పురుషుని	౨౦౮	౭	నరేశ్వర	నరేశ్వరం
2౬౬	౨౦	సావిక	సానిక			నిజేధః	నిషేధః
2౬౭	౧౮	వేనాజీవే	వేనజీవే	౨౧౬	౭	విధములవి	విధములని
		శ్వరయో	శ్వరౌ	౨౧౮	౫	శుదా	శుదా
2౭౦	౧౮	యేతిజ్ఞాన	యేతుజ్ఞాన			స్మృతా	స్మృతౌ
2౭౨	౭	కృతా	కృతా		౬	జీవే	జీవై
		తృన	తృన	౨౨౧	౮	చృణు	చృణు
2౭3	౨	మగిరి	మగ్నిరి	౨౨౨	౧౬	పంత	పంత
	౧౫	విశ్వచ	విశ్వచ	౨౨3	౧౮	కాలసా	కాలసా
2౭౫	౨	ప్రాణులు	ప్రాణుల			యి	యి
2౭౬	౧	విషయా	విషయకా	౨౨౬	౮	ద్యత్య	ద్యత
		కా			౧౭	గూడని	గూడదని
2౭౭	౧౦	వేద్యా	వేద్యా	౨3౦	౧3	స్వరూక	స్వరూపక
	౧౧	సర్వాణి	సర్వాణి			ధనమందు	ధనమందు
2౮౪	3	జనశ్చైక	జనశ్చైక	౨3౧	౨	వాంగ్మ	వాఙ్మయం
		తద్వం	తత్వం			యం	
	౫	విహ్మమ	నిహ్మమ		౧౮	చిద్బించి	చిద్బించి
2౮౫	౨	ప్రణవా	ప్రణవా			తానంద	తానంద
		దిన	దినా	౨3౭	౨	దతమితి	న తమితి
2౮౫	౭	దేతి	చేతి	౨౪౬	౧౧	హ్యోగే	హ్యోగీ
2౮౭	౧౪	అనాగా	వినాగా	౨౫౨	౮	శుద్ధ్యప	శుద్ధ్యప
2౮౨	౧౮	౬౫	౨౫			యోగి	యోగి
2౯౧	౨	శృతి	స్వతి			త్యేన	త్యేన
2౯౨	౧3	హాయా	హేయా	౨౫౫	3	బుద్ధాద్య	బుద్ధాద్య

పేజీ.	పం కి.	తప్పు.	ఒప్పు.	పేజీ.	పం కి.	తప్పు.	ఒప్పు.
	౫	ఇత్యాది	మిత్యాది	౮౮౬	౪	భ్యాసానం	భ్యాసార్థం
౮౫౭	౩	త్యాగో	త్యాగో	౮౮౮	౭	జాన స్వీ	జ్ఞాన
౮౫౮	౧౭	జనయే	జనయేది			కోద	స్వకోద
		త్యాది	త్యాది	౮౯౪	౧౦	యద్ధర్మే	యద్ధర్మే
౮౬౪	౧౬	చేహము	చేహము	౮౯౬	౫	మ్యక్త్యా	మ్యక్త్యా
		దృ	తృ	౮౯౭	౧౦	సవీవ	స్సవీవ
౮౬౬	౪	కుర్వలాపి	కుర్వలాపి		౧౧	దైవకృత	దైవకృత
	౭	దధిషా	దధిషా	౯౧౪	౧౭	పరాయిత	పరాయిత
		నాది	నాది		౧౯	మదుపేకే	మదుపదే
౮౬౯	౧	దజానం	త్జానం			నైవ	కేనైవ
	౨	విజేకంచ	విజేకజంచ	౯౨౦	౧౬	మవిజాయ	మవిజాయ
	౧౦-౧౨	అజ్ఞానము	అజ్ఞానము	౯౨౨	౧౯	చెప్పుచు	చెప్పుచు
	౧౭	కర్తృశ్చ	కర్తృశ్చ			న్నాడు	న్నాడు
౮౭౨	౧౬	స్పర్శేష్ట	త్పర్శేష్ట	౯౩౦	౨	మాత్ర	మాత్ర
౮౭౬	౧౨	సూత్రీచే	సూత్రీచే			నేతా	నేతా
౮౭౮	౧౫	కార్యా	కార్యా			నోద్ధరి	నోద్ధరి
		కారే	కారే			మ్యమి	మ్యమి
	౧౯	జానసిద్ధి	జ్ఞానసిద్ధి	౯౩	౩౭	అజాన	అజాన
౮౮౧	౫	శ్చరుయ	శ్చరు				

SHRI JAGADGU U VISHWATADHYA
JNANA SIMHASVAJI MATH INDIA
LIBRARY
Jangamwadi Math, VARANASI

Acc. No. 3859

